

भगवानुं ठेकाणुं :
 श्री अ. भा. श्वे. स्थानकेवासी
 जैनशास्त्रोद्धार समिति,
 ठे. गरेडिया कूवा. रोड,
 राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
 Shri Akhil Bharat S. S.
 Jain Shastroddhara Samiti,
 Garedia Kuva Road, RAJKOT,
 (Saurashtra), W. Ry, India

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
 जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
 उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
 कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
 जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
 जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
 है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
 वीर संवत् २४६६
 विक्रम संवत् २०२६
 अमबीसन् १९६६

: मुद्रक :
 भगिदास छगनदास शाह
 नवप्रभात प्रिन्टींग प्रेस,
 बीकानेर रोड, अमदावाद.

સદ્ગત શ્રીમતી જસુદધ્યાધની

જીવન ઝરમર

- * ઉત્તમ તેમજ પ્રખળ ધાર્મિક ભાવના સાથે ધર્મના સમસ્ત કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત રહેનાર,
- * દરેકે દરેક વ્યક્તિ પ્રત્યે સરળ રનેહ તેમજ સમસહિષ્ણુતા દર્શાવનાર,
- * જીવનના પ્રત્યેક ક્ષણમાં પરહિતરત રહેનાર,
- * સંયુક્તકુટુંબમાં અતીવ વૈર્ય તેમજ સદ્ભાવપૂર્વક ઉખાભર્યું જીવન જીવનાર,
- * ધરના સૌ સાથે તેમજ સમાગત અતિથિઓ સાથે અતીવ માયાળુપણે વર્તનાર,
- * કષાયના સમસ્ત પ્રસંગો પોતે ભૂલવા તેમજ અન્ય વ્યક્તિઓને તે પ્રસંગો ભૂલી જવા માટે પ્રેરણા આપનાર,
- * મોજશોખને તિલાંજલિ આપીને જીવનમાં સદા સાદગીને વરનાર,
- * કોઈને ચ પણ અસમાધિ થાય તેવું કદાપિ આચરણ ન કરનાર તેમજ સતત મજનોને સદા દિલાસો આપનાર.

પાલાણુપુરનિવાસી

સદગત શ્રીમતી જસુદધાઈ સુ. મહેતાના

સ્મરણાર્થે

જન્મ

૨૯-૧-૧૯૦૯

દેહત્યાગ

૨૭-૫-૧૯૬૭

સુરજમલ લાઈચંદ મહેતા
તથા કુંડુબીચો તરફથી

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામજીભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ.) શેઠશ્રી છગનલાલ શામજીદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા જોડેરી
ઉમેલા મુખત્રિ મહેતાબચંદજી સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દોયતા)

આવમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા
ભાણવડ

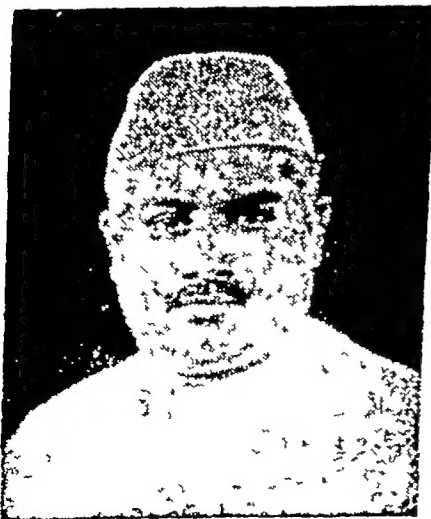
(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

શ્રી વિનાદકુમાર વીરાણી

શ્રી જીવિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આધ્યમુરજીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લાલ પારેખ
રાજકોટ.

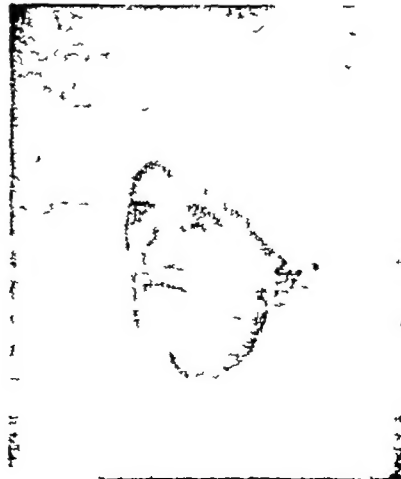
કેઠારી હરગોવિંદ જેયંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. દુષિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ જીવણલાલ
ભારસી

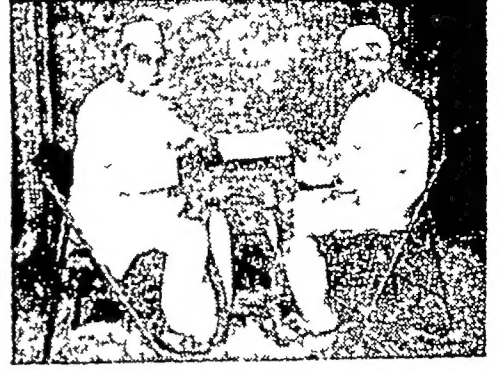

સ્વ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકુન્દચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

આધિપુરુષશ્રીઓ

પટેલ ડાસભાઈ ગોપાલદાસ
મુ સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

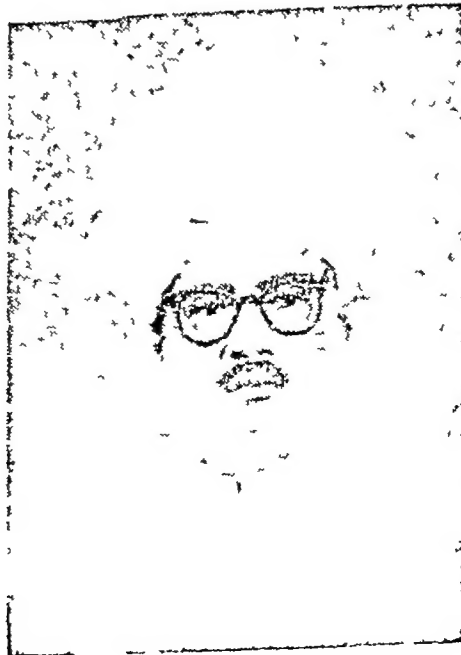
૧ અમીચંદભાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ બાંટવિયા

શાહજી શ્રી મોડીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદભાઈ મહેતા

શ્રીમાન શેઠ સા. શ્રી કાનુગા વિગડમલજી સાય

આઘમુરજીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
અંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેબ ગેલહ
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
ઋષભચંદજી સા અજીતવાલે (સપરિવાર)

વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદ
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૧ બાબુભા બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

सूत्रकृताङ्गसूत्र भा. दूसरे की विषयानुक्रममणिका

अनुक्रमाङ्क विषय पृष्ठ

तीसरा अध्ययन का पहला उद्देश

१	साधुको परीषद् और उपसर्ग को सहन करनेका उपदेश	१-८
२	संयम का रूक्षत्व का निरूपण	९-१२
३	भिक्षापरीषद् का निरूपण	१३-१६
४	वधपरीषद् का निरूपण	१७-२६
५	दंशमशकादि परीषदों का निरूपण	२७-२८
६	केशलुंचन के असह्यत्व का निरूपण	२९-३१
७	परतीर्थिकों का पीडित करनेका निरूपण	३१-३७
८	अध्ययन का उपसंहार	३७-३९

तीसरे अध्ययन का दूसरा उद्देश

९	अनुकूल उपसर्गों का निरूपण	४०-८७
---	---------------------------	-------

तीसरे अध्ययन का तीसरा उद्देश

१०	उपसर्गजन्य तपःसंयम विराधना का निरूपण	८८-१०६
११	अन्यतीर्थिकों के द्वारा कहे जानेवाले आक्षेपवचनों का निरूपण	१०७-१११
१२	अन्यतीर्थिकों के द्वारा किये गये आक्षेप वचनों का उत्तर	१११-१२५
१३	वाद में पराजित हुए अन्यतीर्थिकों की धृष्टता का प्रतिपादन	१२५-१३०
१४	वादिके साथ शास्त्रार्थ में समभाव रखने का उपदेश	१३१-१३७

तीसरे अध्ययन का चतुर्थ उद्देश

१५	मार्ग से स्खलित हुए साधु को उपदेश	१३८-१९९
----	-----------------------------------	---------

चौथा अध्ययन का पहला उद्देश

१६ स्त्री परीषद् का निरूपण २००-२७७

दूसरा उद्देश

१७ स्खलित साधु के कर्मबन्ध का निरूपण २७८-३२६

पांचवां अध्ययन का पहला उद्देश

१८ दान का निरूपण ३२७-३९०

पांचवा अध्ययन का दूसरा उद्देश

१९ नारकीय वेदना का निरूपण ३९१-४५२

छठ्ठा अध्ययन

२० महावीर भगवान के गुणों का वर्णन ४५३-५४७

सातवां अध्ययन

२१ कुशीलवालों के दोषों का कथन ५४८-६४३

आठवां अध्ययन

२२ वीय के स्वरूप का निरूपण ६४४-७१४

समाप्त

॥ श्री बीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
समयार्थप्रबोधिन्धारुयया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(द्वितीयो भागः)

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं द्वितीयाध्ययनम्, सम्प्रति क्रमप्राप्तं तृतीयमध्ययनं प्रारभते, द्वितीयाध्ययने स्वसमयपरसमययोर्निरूपणमभिहितम् । तत्रापि परसमयस्य दोषा उक्ताः, स्वसमयस्य गुणाश्च । प्रतिबुद्धपुरुषस्य संयमोत्थानेनोत्थितस्य कदाचि-
दनुकूलप्रतिकूलोपसर्गाः प्रादुर्भवेयुः । ते सोढव्या इति तृतीयाध्ययने कथ्यते ।
तस्येदमादिमं सूत्रम्-‘सूरं मण्णइ’ इत्यादि ।

मूलम्-सूरं मण्णइ अप्पाणं जाव जेयं न पस्सइं ।

जुज्झंतं दढधम्मणं सिसुपालोव्व महारहं ॥१॥

छाया-—सूर मन्यत आत्मानं यावज्जेतारं न पश्यति ।

युद्धयमानं दृढधर्माणं शिशुपाल इव महारथम् ॥१॥

तीसरे अध्ययन का प्रारंभ-

द्वितीय अध्ययन की व्याख्या की जा चुकी । अब अनुक्रम से प्राप्त तृतीय अध्ययन आरंभ किया जाता है । द्वितीय अध्ययन में स्वसमय और परसमय का निरूपण किया है, और उसमें भी परसमय के दोष तथा स्वसमय के गुणों का कथन किया गया है । तीसरे अध्ययन में यह निरूपण करते हैं कि बोध सम्पन्न और संयम में परायण मुनि को कदाचित् अनुकूल या प्रतिकूल उपसर्गों की प्राप्ति हो तो उन्हें सन्नभाव पूर्वक

त्रीज अध्ययनने प्रारंभ

शील अध्ययननु विवेचन पूरं यथु इवे त्रीज अध्ययननी शङ्कात थाय
छे शील अध्ययना स्वसमय अने परसमयनु निरूपण करवामा आच्युं छे
अने तेमां स्वसमयना गुणो अने परसमयना दोषो प्रकट करवामा आच्यो छे.
इवे आ त्रीज अध्ययनमां ये वात प्रकट करवामां आवे छे ते बोधसंपन्न
अने संयममा परायण मुनिने क्यारेक अनुक्षण अने प्रतिक्षण उपसर्गोनी प्राप्ति

અન્વયાર્થઃ--(જાવ) યાવત્ (જેયં) જેતારં પુરુષં (ન પસ્સઈ) ન પશ્યતિ તાવત્પર્યન્તં કાતરોપિ (અપ્પાણં) આત્માનં સ્વાત્માનમ્ (સૂરં) શૂરં સંગ્રામવીરં (મન્નઈ) મન્યતે (જુજ્ઞંતં) યુધ્ધમાનમ્ સંગ્રામં કુર્વન્તમ્ (મહારહં) મહારથં (દઢ-ધર્મમાણં) દઢધર્માણં નારાયણં કૃષ્ણમ્ (સિસુપાલોવ) શિશુપાલ ઇવ=યથા કૃષ્ણં યુધ્ધમાનં દૃષ્ટ્વા શિશુપાલઃ ક્ષોભમાપ્તવાનિત્યર્થઃ ॥૧॥

સહન કરનાં ચાહિયે । ત્રીસરે અધ્યયન કા પ્રથમ સૂત્ર યહ હૈ--‘સૂરં મણ્ણઈ અપ્પાણં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘જાવ-યાવત્’ જવતક ‘જેયં-જેતારમ્’ વિજયી પુરુષ કો ન પસ્સઈ-ન પશ્યતિ’ નહીં દેખતા હૈ તથતક કાયર પુરુષ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘સૂરં-શૂરમ્’ શૂરવીર ‘મન્નઈ’-મન્યતે’ માનતા હૈ ‘જુજ્ઞંતં-યુધ્ધમાનમ્’ યુદ્ધ કરતે હુએ ‘મહારહં-મહારથમ્ મહારથી ‘દઢ ધર્મમાણં’-દઢ ધર્માણમ્’ દઢ ધર્મ વાલે-કૃષ્ણ કો દેખકર ‘સિસુપા-લોવ-શિશુપાલઇવ’ શિશુપાલ જૈસે ક્ષોભ કો પ્રાપ્તહુઆ થા વૈસે ક્ષોભ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૧॥

અન્વયાર્થ-જવ તક વિજેતા પુરુષ કો નહીં દેખતા તથ તક કાયર ધી અપને આપ કો સંગ્રામ શૂર માનતા હૈ । સંગ્રામ કરતે હુએ મહારથી ઓર દઢધર્મા નારાયણ (કૃષ્ણ) કો દેખકર જૈસે (પહેલે ગર્જના કરનેવાલા) શિશુપાલ ક્ષોભ કો પ્રાપ્ત હુઆ ॥૧॥

થાય છે. તે ઉપસર્ગો તેણે સમભાવપૂર્વક સહન કરવા ભેદાયે. ત્રીજા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘સૂરં મણ્ણઈ અપ્પાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘જાવ-યાવત્’ જ્યાં સુધી ‘જેયં-જેતારમ્’ વિજયી પુરુષને ‘ન પસ્સઈ-ન પશ્યતિ’ ભેટો નથી ત્યાં સુધી કાયર પુરુષ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ પોતાને ‘સૂરં-શૂરમ્’ શૂરવીર ‘મન્નઈ-મન્યતે’ માને છે. ‘જુજ્ઞંતં-યુધ્ધમાનમ્’ યુદ્ધ કરતાં ‘મહારહં-મહારથમ્’ મહારથી ‘દઢધર્મમાણં-દઢધર્માણમ્’ દઢધર્મવાળા-કૃષ્ણને ભેદને ‘સિસુપાલોવ-શિશુપાલઇવ’ શિશુપાલ જેમ ક્ષોભને પ્રાપ્ત થયો હતો તેમ ક્ષોભને પ્રાપ્ત થાય છે ॥૧॥

સૂત્રાર્થ--જ્યાં સુધી વિજેતા પુરુષને ભેટો ન થાય, ત્યાં સુધી કાયર પણ પોતાને સંગ્રામશૂર માને છે જેવી રીતે સમરાંગણમાં વીરતાપૂર્વક લડતા મહારથી અને દઢધર્મા નારાયણ (કૃષ્ણ)ને ભેદને (પહેલાં ગર્જના કરનાર) શિશુપાલ ક્રુધ્ધ થઈ ગયો હતો, (જેજ પ્રમાણે ઉપસર્ગો અને પરીપઠો આવી પડતાં ઢીલા પોચા માણસો સંયમ માર્ગથી વિચલિત થઈ જાય છે)

ટીકા—‘જાવ’ યાવત્=યાવત્પર્યન્તમ્ ‘જેયં’ જેતારં પ્રતિ દ્વન્દ્વિનં રાજાનં ‘ન પસ્સઈ’ ન પશ્યતિ પ્રતિયોદ્ધારં ન પશ્યતિ તાવદેવ કાપુરુષ ‘અપ્પાણં’ આત્માનમ્ ‘સૂરં મણ્ણઈ’ શૂરં મન્યતે—ન મત્કલ્પઃ પરાનીકે શૂરો વિદ્યતે કિન્તુ શૂરોઽહમેવ इति मन्यते । યાવત્ પર્યન્તં સમુદયતાયુધં જેતારં યુદ્ધાયોપસ્થિતં પુરતો ન પશ્યતિ, તાવદેવાઽલ્પવીર્યઃ સ્વાત્માનં વીર इति मन्यते । તાવદેવ ગજઃ પ્રસ્ત-મદઃ અકાલઘનામ્બુદવત્ઘોરગર્જનં કરોતિ યાવત્ નલ્લાંગૂલમાત્રાયુધં શટાઘટા-સમન્વિતં કંપિતકેશરકેશરિણં શબ્દાયમાનં ન પશ્યતિ । તદુક્તમ્—

‘તાવદ્ગજઃ પ્રસ્તુતદાનગણ્ડઃ કરોત્યકાલામ્બુદગર્જિતાનિ ।

યાવન્ન સિંહસ્ય ગુહાસ્થલીષુ લાંગૂલત્રિસ્ફોટરવં શ્રુણોતિ ॥૧॥

ટીકાર્થ—જય તક વિજેતા વિરોધી રાજા કો અર્થાત્ પ્રતિયોદ્ધા કો નહીં દેખતા હૈ, તથ તક કાયર પુરુષ ભી અપને કો શૂરવીર સમજતા હૈ । વહ એસા માનતા હૈ કિ શત્રુ કી સેના મેં મેરે જૈસા કોઈ વીર નહીં હૈ, એક માત્ર મેં હી વીર હૂં । અર્થાત્ જય તક શસ્ત્ર ડુંચા ઉઠાયે હુએ ઔર યુદ્ધ કે લિએ સામને આયે હુએ વિજેતા પુરુષ કો સન્મુખ નહીં દેખતા હૈ, તમી તક અલ્પવીર્ય અપને આપકો વીર માનતા હૈ । મદોન્મત્ત હાથી તમી તક વેમૌસિમ કે સઘન વાદલોં કે સમાન ઘોર ગર્જના કરતા હૈ જય તક નાલૂન ઔર પૂછ માત્ર આયુધ વાલે, સઘન અગાલ સે યુક્ત કેસર કો કંપાને વાલે એવં દહાડતે હુએ કેસરી કો નહીં દેખતા હૈ । કહા ભી હૈ—‘તાવદ્ગજઃ પ્રસ્તુતદાનગણ્ડઃ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—જ્યાં સુધી પ્રતિસ્પર્ધી સાથે લડવાને પ્રસંગ ન આવે, ત્યાં સુધી કાયર પુરુષ પણ પોતાની બાતને શૂરવીર માને છે તે એવું માને છે કે શત્રુની સેનામા મારા જેવો પરાક્રમી કોઈ નથી. જ્યાં સુધી તેનો સામનો કરવાને માટે કોઈ શસ્ત્રમજ્જ વિજેતા પુરુષ તેની સામે શસ્ત્રો ઉઠાવીને ખડો થતો નથી, ત્યાં સુધી તે અલ્પવીર્ય પુરુષ પોતાને વીર માને છે. મદોન્મત્ત હાથી કમોસમી સઘન વાદળાંઓની જેમ ત્યાં સુધી જ ઘોર ગર્જના કરે છે કે જ્યાં સુધી માત્ર નહોર અને પૂંછડી રૂપ શસ્ત્રોવાળો, સઘન કેશવાળીયી યુક્ત કેસરોને કંપાવતો અને ગર્જના કરતો સિંહ તેની સામે ઉપસ્થિત થતો નથી. સિંહને બેતાં જ જ તે મદોન્મત્ત હાથી બીજી પૂંછડીએ નાસી બાધ છે કહું પણ છે કે—‘તાવ-દ્ગજ. પ્રસ્તુતદાનગણ્ડ.’ इत्यादि જેનું ગંઢસ્થળ મદ કરવાને કારણે બીનું થઈ

દૃષ્ટાન્તદ્વારા યાદશોડયઃ સરલતયાડવગતો ભવતિ, તત્તથા ન દૃષ્ટાન્તાડમાવે । અત્તેહ સ્વસમયપ્રસિદ્ધ કૃષ્ણશિશુપાલયોદૃષ્ટાન્તં પ્રદર્શયતિ 'જુજ્ઞંતિ' ઇત્યાદિ । 'જુજ્ઞંતં' યુદ્ધયમાનમ્-યુદ્ધં કુર્વન્તમ્ 'દૃઢધર્માણં' દૃઢધર્માણં=દૃઢઃ ધર્મઃ પરાક્રમો યસ્ય સ દૃઢધર્મા, તં દૃઢધર્માણામ્ । 'મહારથં' મહારથં=મહાન્ રથો યસ્ય સ મહારથઃ-તમ્, કૃષ્ણં દૃષ્ટ્વા 'શિશુપાલોવ્' શિશુપાલ ઇવ=યથા માદ્રીપુત્રઃ શિશુપાલઃ કૃષ્ણસ્ય દર્શનાત્પાક્ સ્વાત્મપ્રશંસાપ્રધાનકં ગર્જનં કૃતવાન્, કિન્તુ પશ્ચાત્ યુદ્ધાય પુરઃ સ્થિતં કૃષ્ણવાસુદેવં દૃષ્ટ્વા ક્ષોભં પ્રાપ્તઃ । કૃષ્ણશિશુપાલયોઃ કથા ચરિત્રગ્રન્થાત્ અવગન્તવ્યેતિ ભાવઃ ॥૧॥

‘જિસકે ગળડસ્થલ ભદ ઝરને સે ગીલે હો રહે હૈં એસા હાથી તમી તક અકાલ મેઘોં કે સદશ ગર્જનાઈ કરતા હૈ, જવ તક ગુફા મેં હોનેવાલી સિંહ કી પૂઝ કી ફટકાર કી ઘ્વનિ નહીં સુનતા હૈ ।

દૃષ્ટાન્ત સે આશય જિસે સરલતા સે પ્રતીત હોતા હૈં, વૈસે દૃષ્ટાન્ત કે વિના નહીં પ્રતીત હોતા હૈ । અતઃપ્રવ યહાં સ્વસમય મેં પ્રસિદ્ધ કૃષ્ણ ઔર શિશુપાલ કા દૃષ્ટાન્ત પ્રદર્શિત કરતે હૈં । યુદ્ધ કરતે હુએ, દૃઢ પરાક્રમ વાલે ઔર મહાન્ રથ વાલે કૃષ્ણ કો દેખ કર જૈસે માદ્રીપુત્ર શિશુપાલ ક્ષોભ કો પ્રાપ્ત હુઆ । ડસને કૃષ્ણ કો દેખને સે પહેલે તો લૂબ્ધ અપની પ્રશંસાપૂર્ણ ગર્જના કી, પરન્તુ બાદ મેં જવ યુદ્ધ કે લિએ સન્સુલ્લ ઉપસ્થિત કૃષ્ણ વાસુદેવ કો દેખા તો ઘ્વરા ઉઠા । કૃષ્ણ ઔર શિશુપાલ કી કથા ચરિત્રગ્રન્થોં સે જાન લેના ચાહિએ ॥૧॥

ગયું છે એવો હાથી ત્યાં સુધી જ અકાળ મેઘોની સમાન ગર્જનાઓ કરે છે કે જ્યાં સુધી શુક્રમાં રહેલા સિંહની પૂંછડીના પછડાટનો ધ્વનિ સંભાળતો નથી. દૃષ્ટાન્ત દ્વારા આશયને નેટલી સરળતાથી સમજી શકાય છે, એટલી સરળતાથી દૃષ્ટાન્ત વિના સમજી શકાતો નથી. તેથી સૂત્રકારે અહીં સ્વસમયમાં (જૈનસિદ્ધાંતમાં) પ્રસિદ્ધ એવું કૃષ્ણ અને શિશુપાલનું દૃષ્ટાંત પ્રકટ કર્યું છે. દૃઢપરાક્રમી અને મહારથી કૃષ્ણને સમરાંગણમાં યુદ્ધ કરતા નેઈને માદ્રીપુત્ર શિશુપાલ ખૂબ જ લુબ્ધ થઈ ગયો હતો. જ્યાં સુધી તેણે કૃષ્ણના પરાક્રમે પ્રત્યક્ષ નેઈ ન હતું, ત્યાં સુધી તો તે ચોતાની વીરતાના ગણગાં કૂંકયા કરતો હતો, પરન્તુ પરાક્રમી કૃષ્ણ વાસુદેવને ચોતાની સામે સમરાંગણમાં ઉપસ્થિત થયેલ નેઈને તે કેવો ગભરાઈ ગયો હતો ! કૃષ્ણ અને શિશુપાલની કથા ચરિત્ર-ગ્રંથોમાંથી વાંચી લેવી નેઈએ. ॥૧॥

અધુના સર્વજનપ્રતીતં દૃષ્ટાન્તં પ્રદર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘પયાતા’ इत्यादि ।

^૫પયાતા ^૫સૂરા ^૩રણસીસે ^૧સંગામસ્મિ ^૨ઉવટ્ટિણ્ણ ।

^૬માયા ^૭પુત્તં ^૮ન ^૯જાણાઈ ^{૧૦}જેણ ^{૧૧}પરિવિચ્છણ્ણ ॥૨॥

છાયા—પયાતાઃ શૂરા રણશીર્ષે સંગ્રામે ઉપસ્થિતે ।

માતા પુત્રં ન જાનાતિ જેત્રા પરિવિક્ષતાઃ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(સંગામસ્મિ) સંગ્રામે (ઉવટ્ટિણ્ણ) ઉપસ્થિતે પ્રાપ્તે (રણસીસે) રણ-
શીર્ષે=યુદ્ધાગ્રભાગે (પયાતા) પ્રયાતાઃ પ્રાપ્તાઃ (સૂરા) શૂરાઃ=શૂરં મન્યમાનાઃ
(માયા) માતા (પુત્તં ન જાણાઈ) પુત્રં ન જાનાતિ=કટિપ્રદેશતો અશ્વન્તં સ્તનંથ

અવ સૂત્રકાર સર્વવિદિત દૃષ્ટાન્ત કો દિશ્વલાતે હૈં—‘પયાતા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સંગામસ્મિ-સંગ્રામે’ યુદ્ધ ‘ઉવટ્ટિણ્ણ-ઉપસ્થિતે’ છિડને
પર ‘રણસીસે-રણશીર્ષે’ યુદ્ધ કે અગ્રભાગમાં ‘પયાતા-પ્રયાતાઃ’ ગયા
હુઆ ‘સૂરા-શૂરાઃ’ વીરાભિમાની પુરુષ ‘માયા-માતા’ માતા ‘પુત્તં ન
જાણાઈ’-પુત્રં ન જાનાતિ’ અપને પુત્ર કો મોદસે મિરતા હુઆ નહીં જાનતી
હૈ એસે વ્યગ્રતા યુક્ત યુદ્ધ મેં ‘જેણ-જેત્રા’ વિજેતા પુરુષ કે દ્વારા
‘પરિવિચ્છણ્ણ-પરિવિક્ષતાઃ’ હેદન ભેદન ક્રિયા હુઆ દીન બન જાતા હૈ ॥૨॥

અન્વયાર્થ—સંગ્રામ ઉપસ્થિત હોને પર યુદ્ધ કે અગ્રભાગ મેં ઉપસ્થિત
હુઆ શૂર અર્થાત્ વીરત્વ કા અભિમાન કરને વાલે કિન્તુ વાસ્તવ મેં
કાયર પુરુષ, જિસ ભયાનક યુદ્ધ મેં માતા અપની મોદી સે મિરતે હુવે
પુત્ર કો મી નહીં જાનતી, એસે યુદ્ધ મેં વિજેતા કે દ્વારા પરાજિત કર
દિણ જાતે હૈ ॥૨॥

હવે સૂત્રકાર સર્વવિદિત દૃષ્ટાન્ત પ્રકટ કરે છે—‘પયાતા’ इत्यादि.

શબ્દાર્થ—‘સંગામસ્મિ-સંગ્રામે’ યુદ્ધ ‘ઉવટ્ટિણ્ણ-ઉપસ્થિતે’ થવા લાગે ત્યારે ‘રણ-
સીસે-રણશીર્ષે’ યુદ્ધના આગળના ભાગમાં ‘પયાતા-પ્રયાતા’ ગયેલ ‘સૂરા-શૂરા’
વીર અભિમાની પુરુષ ‘માયા-માતા’ માતા ‘પુત્તં ન જાણાઈ’-પુત્રં ન જાનાતિ’
પોતાના પુત્રને ઓળખાયાથી પડતા બળુતી નથી, એવા વ્યગ્રતાયુક્ત યુદ્ધમાં
‘જેણ-જેત્રા’ વિજેતા પુરુષના દ્વારા ‘પરિવિચ્છણ્ણ-પરિવિક્ષતા’ હેદન ભેદન કરતા
દીનતાયુક્ત બની બચે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે યુદ્ધની ભીષણતાને કારણે ગભરાઈ ગયેલી માતાની
મોદમાંથી નીચે સરી પડતા બાળકનું ધ્યાન પણ માતાને રહેતું નથી, એવું
પ્રમાણે પોતાના વીરત્વનું અભિમાન કરનાર-કાયર હોવા છતાં પણ પોતાને
શૂરવીર માનનાર-પુરુષ સમરાગણમાં ત્યારે હુશ્મનની સામે ઉપસ્થિત થાય
છે ત્યારે જોત જોતામાં શૂરવીર વિજેતા દ્વારા પરાજિત થાય છે. ॥૨॥

યમ્ (જેણ) જેના=જયનશીલેન (પરિવિચ્છળ) પરિવિક્ષતા:=કાતરાઃ યુદ્ધાગ્રભાગે ગચ્છન્તિ કિન્તુ મયાનકે યુદ્ધે પ્રારંભે સતિ રિપુભિઃ તે કાતરાઃ જીયન્તે इति भावः ॥૨॥

ટીકા—‘સંગ્રામમ્’ સંગ્રામે ‘ઉવઢિષ્’ ઉપસ્થિતે સતિ ‘રણસીસે’ રણશીર્ષે=યુદ્ધાગ્રભાગે-શત્રુસૈન્યસંમુલ્હે ‘વયાતા’ મયાતાઃ ઉપસ્થિતાઃ ‘સૂરા’ શૂરાઃ પુરુષાઃ=વીરાઽભિમાનિનઃ । યુદ્ધે પ્રારબ્ધે સતિ વીરાભિમાનિનઃ વસ્તુતઃ કાતરાઃ પુરુષાઃ યુદ્ધાગ્રે ઉપસ્થિતા ભવંતિ । કિન્તુ સાહમવિનાશકે યુદ્ધે સમારબ્ધે તે કાતરાઃ મયા-દિના આકુલા ભવંતિ, યુદ્ધમેવ વિશિનષ્ટિ, માયાપુત્તમિત્યાદિ । ‘માયા’ માતા ‘પુત્ત’ પુત્રં સ્વકીયપુત્રમપિ સ્વકટિપ્રદેશાત્ પતન્તસ્મ પ્રિયમપિ પુત્રમ્ ‘ન જાણાઈ’ ન વિજાનાતિ एतादृशव्यग्रताजनके घोरे संग्रामे ‘જેણ’ જેના=વિજેના શત્રુપુરુષેણ ‘પરિવિચ્છળ’ પરિવિક્ષતાઃ=હતાઃ ભવન્તિ ॥૨॥

ટીકાર્થ-સંગ્રામ છિડ્ડને પર વીરતા કા અભિમાન કરને વાલે શૂર પુરુષ, જો વાસ્તવ મેં કાઘર હોતે હેં યુદ્ધ કે અગ્રભાગ મેં ચતુરંગી સેના કે સમાન, ઉપસ્થિત હો જાતે હેં । કિન્તુ જવ સાહસ કો સમાપ્ત કર દેને વાલા સંગ્રામ પ્રારમ્ભ હોતા હૈ, તવ વે કાઘર મય આદિ સે વ્યાકુલ હો ઉઠતે હેં । વહ યુદ્ધ કેસા ભીષણ હોતા હૈ, યહ દિલ્લોને કે લિષ્ સૂત્રકાર કહતે હેં-ઉસ યુદ્ધ કી ભીષણતા સે ઘબરાહટ મેં આઈ હુઈ માતા કો અપની ગોદ સે ગિરતે હુષ્ પ્રિય પુત્ર કા ભી ધ્યાન નહીં રહતા હૈ । હસ પ્રકાર વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન કરને વાલે ઘોર સંગ્રામ મેં વિજેતા શત્રુ કે દ્વારા વે પરાજિત કર દિષ્ જાતે હેં ॥૨॥

ટીકાર્થ—પોતાના શૌર્યનું અભિમાન કરનાર પણ વાસ્તવમાં કાયરતાથી યુક્ત હોય એવો પુરુષ, જ્યારે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે છે ત્યારે પોતાની ચતુરંગી સેના સહિત સમરાંગણના અગ્રભાગમાં ઉપસ્થિત થઈ જાય છે પરન્તુ જ્યારે ભીષણ સંગ્રામ શરૂ થાય છે ત્યારે હૃમનોનું પરાક્રમ જોઈને તે કાયરના ભય અને વ્યાકુળતા વધી જાય છે તે યુદ્ધ કેવું ભયાનક હોય છે તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર નીચેનું દષ્ટાન્ત આપે છે—તે યુદ્ધની ભીષણતાને કારણે ગભરાઈ ગયેલી માતાને તેની ગોદમાંથી સરી પડતા બાળકનું પણ ભાન રહેતું નથી. એજ પ્રમાણે વ્યગ્રતા ઉત્પન્ન કરનારા તે ઘોર સંગ્રામમાં વિજેતા શત્રુ દ્વારા તે કાયરને જીતેલામાં પરાજિત કરી દેવામાં આવે છે. ॥૨॥

પૂર્વે દૃષ્ટાન્તઃ પ્રોક્તઃ સમ્પતિ દાષ્ટાન્તિકમાહ—‘એવં સેહે વિ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલપ્—^૧એવં ^૫સેહે વિ ^૪અપુટ્ટે ^૨મિત્રાચરિયા ^૩અકોવિણ ।

^૭સૂરં ^૮મણ્ણહ ^૬અપ્પાણં ^૯જાવ ^{૧૦}લૂહં ^{૧૧}ન ^{૧૨}સેવણ ॥૩॥

છાયા—એવં શિષ્યોઽપ્યસ્પૃષ્ઠો મિત્રાચર્યાઽકોવિદઃ ।

શૂરં મન્યત આત્માનં યાવત્ રુક્ષં ન સેવતે ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમનેન પ્રકારેણ (મિત્રાચરિયા અકોવિણ) મિત્રાચર્યાઽકોવિદઃ (અપુટ્ટે) અસ્પૃષ્ઠઃ=પરીષદોપસર્ગૈઃ (સેહે વિ) શિષ્યોપિ=અભિનવપ્રવ્રજિતઃ (અપ્પાણં) આત્માનં (સૂરં) શૂરં=ચારિત્ર શૂરં (મન્નહ) મન્યતે (જાવ) યાવત્ પર્યન્તં (લૂહં) રુક્ષમ્ સંયમં (ન સેવણ) ન સેવતે ઇતિ ॥૩॥

દૃષ્ટાન્ત કહકર અથ દાષ્ટાન્તિક કહતે હૈં—‘એવં સેહે વિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘મિત્રાચરિયા અકોવિણ’-મિત્રાચર્યાઽકોવિદઃ : ‘મિત્રાચર્યા’ કિ વિધિ કે મર્મ કો ન જાનને વાલે ‘અપુટ્ટે-અસ્પૃષ્ઠઃ’ ઓર પરીષદો સે જિન કો સંબન્ધ નહીં હૈ એસા ‘સેહેવિ-શિષ્યોપિ’ અભિનવ પ્રવ્રજિત શિષ્ય સ્ત્રી ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘સૂરં-શૂરમ્’ તથતક શૂર ‘મન્નહ-મન્યતે’ માનતા હૈ ‘જાવ-યાવત્’ જવ તક વહ ‘લૂહં-રુક્ષમ્’ સંયમકો ‘ન સેવણ’-ન સેવતે’ સેવન નહીં કરતા ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હસી પ્રકાર મિત્રાચર્યા મેં અનિપુણ એવં ઉપસર્ગો સે રહિત નવદીક્ષિત સાધુ અપને કો ચારિત્ર મેં શૂર માનતા હૈ પરન્તુ જવ તક સંયમ કા સેવન નહીં કરતા (તમીતક) ॥૩॥

હવે સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્તેદ્વારા જે વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માગે છે તે (દાષ્ટાન્તિક) પ્રકટ કરે છે.—‘એવં સેહે વિ’ ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે મિત્રાચર્યામાં અનિપુણ અને પરીષદો તથા ઉપસર્ગોથી રહિત સાધુ પણ પોતાને ચારિત્રની આરાધનામાં શૂર માને છે પરન્તુ જકારે પરીષદો અને ઉપસર્ગો આવી પડે છે, ત્યારે તે સયમનું પાલન કરી શકતો નથી. ॥૩॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ પ્રમાણે ‘મિત્રાચરિયા અકોવિણ-મિત્રાચર્યાઽકોવિદ’ મિત્રાચર્યાની વિધિના મર્મને ન જાણવાવાળા ‘અપુટ્ટે-અસ્પૃષ્ઠ’ અને પરીષદોથી જેમને સંબન્ધ નથી એવો ‘સેહેવિ-શિષ્યોપિ’ અભિનવ પ્રવ્રજિત શિષ્ય પણ ‘અપ્પાણં-આત્માનમ્’ પોતાને સૂર-શૂરમ્ તથા મુધી શૂરવીર ‘મન્નહ-મન્યતે’ માને છે ‘જાવ-યાવત્’ તથા મુધી તે ‘લૂહં-રુક્ષમ્’ સંયમનું ‘ન સેવણ-ન સેવતે’ સેવન કરતો નથી ॥૩॥

टीका--‘एवं’ एवम्=अनेनैव प्रकारेण ‘भिक्षारिया अकोच्चि’ भिक्षाचर्याऽकोविदः, भिक्षाचर्याविधिमर्मानभिज्ञः उपलक्षणात् सकलसाध्वाचारविज्ञानविकलः अभिनवप्रव्रजितत्वात् ‘अपुष्टे’ अस्पृष्टः=परीषहैर्यस्य संबन्धो न जातः एतादृशः ‘सेहे वि’ अभिनवप्रव्रजितः कोमलबुद्धिशिष्योऽपि ‘अपाणं’ आत्मानं=स्वात्मानं तावदेव ‘मुरं’ शूरम् ‘मण्ड’ मन्यते=तावदेव स्वात्मानं उत्कृष्टसाध्वाचारपालने सिंहनादं करोति । शूरत्वस्य मर्यादामाह-‘जावेति’ ‘जाव’ यावत्-‘लूहं’ रूक्षं संयमम् ‘न सेवए’ न सेवते यथा संग्रामशोर्षे समुपस्थितः शिशुपालो जेतारं वासुदेवं न दृष्टवान् तावदेव सिंहनादं कृतवान् तथैव कोमलबुद्धिरभिनवप्रव्रजितः यावत् परीषहोपसर्गरूपकेशरशटाम्बुच्छालयन्तं संयमकैसरिणं न पश्यति तावदेव स्वात्मानं संयमवीर इति मन्यते तत्प्राप्तौ स गुरुकर्माऽल्पसत्त्वः चारित्र्यभंगमुपयाति ॥३॥

टीकार्थ-इसी ऋति जो नवीन दीक्षित साधु, जो भिक्षा की विधि के मर्म से अनभिज्ञ है और उपलक्षण से साधु के समस्त आचार से नवदीक्षित होने के कारण अपरिचिन है और जो परिषहों एवं उपसर्गों से अस्पृष्ट है अर्थात् जिसे इनका सामना नहीं करना पडा है, ऐसा साधु भी अपने को तभी तक चारित्रशूर समझना है तभी तक उत्कृष्ट साध्वाचार पालन करने का मनोरथ करता है, जब तक संयम का सेवन नहीं करता है । जैसे संग्राम के शीर्ष भाग में उपस्थित शिशुपाल ने तभी तक सिंहनाद किया जब तक विजेता वासुदेव पर उसकी दृष्टि नहीं पडी, उसी प्रकार कोमलबुद्धि नवदीक्षित साधु जब तक परिषह और उपसर्गरूप केशर को हिलाने वाले संयमरूपी सिंह को नहीं देखता है, तभी तक अपने को संयमवीर मानता है । परिषह

टीकार्थ-એજ પ્રમાણે નવદીક્ષિત સાધુ કે જે ભિક્ષાની વિધિના મર્મથી અનભિજ્ઞ છે, અને સાધુના સમસ્ત આચારોથી અપરિચિત છે, અને જેને પરીષદો અને ઉપસર્ગોનો સામનો કરવો પડ્યો નથી, એવો સાધુ પોતાને ત્યાં સુધી જ ચારિત્રશૂર-ઉત્કૃષ્ટ સાધ્વાચારનું પાલન કરનારો-માને છે કે જ્યાં સુધી તેની સામે લય કર પરીષદો અને ઉપસર્ગો ઉપસ્થિત થતા નથી. જેવી રીતે સંગ્રામના અગ્રભાગમાં ઉપસ્થિત થયેલા શિશુપાલે ત્યાં સુધી જ સિંહનાદ કર્યો કે જ્યાં સુધી વિજેતા વાસુદેવ પર તેની નજર ન પડી, એજ પ્રમાણે નવદીક્ષિત કોમળ સાધુ જ્યાં સુધી પરીષદો અને ઉપસર્ગો રૂપ (કેશવાળી)ને કંપાવનારા સંયમ રૂપી સિંહને જોતો નથી, ત્યાં સુધી જ પોતાને ચારિત્રશૂર

સંયમસ્ય રુક્ષતાં પ્રતિપાદયતિ સૂત્રકારઃ—‘જયા હેમંત’ इत्यादि ।

મૂલમ્—જયા^૧ હેમંત^૨માસંમિ^૩ સીતં^૪ ફુસઈ^૫ સવ્વગ્ગં^૬ ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ રજ્જહીણાવ સ્વત્તિયા ॥૪॥

છાયા—યદા હેમન્તમાસે શીતં સ્પૃશતિ સર્વાંગમ્ ।

તત્ર મન્દા વિષીદન્તિ રાજ્યહીના ઇવ ક્ષત્રિયાઃ ॥૪॥

અન્વયાર્થઃ—(જયા) યદા યેન પ્રકારેણ (હેમંતમાસંમિ) હેમંતમાસે=હેમન્ત-ઋતૌ-પૌષમાસે (સીતં) શીતં=શીત્યં (સવ્વગ્ગં) સર્વાંગ પ્રતિકૂલતયા (ફુસઈ) સ્પૃશતિ (તત્થ) તત્ર તદા (મંદા) મંદાઃ=જડાઃ-ગુરુકર્માણઃ (રજ્જહીણા) રાજ્યહીના=રાજ્ય-ભ્રષ્ટાઃ (સ્વત્તિયાવ) ક્ષત્રિયા ઇવ (વિસીયંતિ) વિષીદન્તિ=વિષાદમનુભવન્તીતિ ॥૪॥

और उपसर्ग की प्राप्ति होने पर वह गुरुकर्मा एवं अल्पसत्त्व साधु चारित्र को भंग कर देता है ॥३॥

સૂત્રકાર અવ સંયમ કી રુક્ષતા કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં—‘જયા હેમંત’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જયા-યદા’ જવ ‘હેમંતમાસંમિ’-હેમન્તમાસે’ હેમન્ત ઋતુ મેં અર્થાત્ પોષમહીને મેં ‘સીત-શીતમ્’ ઠંડી ‘સવ્વગ્ગં-સર્વાંગમ્’ સર્વા-ંગકો ‘ફુસઈ-સ્પૃશતિ’ સ્પર્શકરતી હૈ ‘તત્થ-તત્ર’ તવ ‘મંદા-મંદાઃ’ કાચર પુરુષ ‘રજ્જહીણા-રાજ્યહીનાઃ’ રાજ્ય ભ્રષ્ટ ‘સ્વત્તિયાવ-ક્ષત્રિયા ઇવ’ ક્ષત્રીય કે જૈસે ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ॥૪॥

અન્વયાર્થ—જવ હેમન્ત માસ મેં અર્થાત્ પૌષ કે મહીને મેં પૂરી તરહ શીત કા સ્પર્શ હોતા હૈ તવ ખારી કર્મો વાલે મંદ સાધુ રાજ્ય સે ભ્રષ્ટ હુવ ક્ષત્રિયો કે જૈસે વિષાદ કા અનુભવ કરતે હૈં ॥૪॥

માને છે. જ્યારે પરીષદો અને ઉપસર્ગો આવી પડે છે, ત્યારે તે ગુરુકર્મા અને અલ્પસત્ત્વ સાધુ ચારિત્રને ભંગ કરી નાખે છે. ॥૩॥

હવે સૂત્રકાર સંયમની રુક્ષતાનું પ્રતિપાદન કરે છે—‘જયા હેમંત’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘જયા-યદા’ જ્યારે ‘હેમંતમાસંમિ-હેમન્તમાસે’ હેમન્ત ઋતુમાં અર્થાત્ પોષ મહીનામાં ‘સીત-શીતમ્’ ઠંડી ‘સવ્વગ્ગં-સર્વાંગમ્’ સર્વાંગને ‘ફુસઈ-સ્પૃશતિ’ સ્પર્શ કરે છે ‘તત્થ-તત્ર’ ત્યારે ‘મંદા-મંદાઃ’ અલ્પસત્ત્વ પુરુષ ‘રજ્જહીણા-રાજ્યહીના’ રાજ્ય ભ્રષ્ટ ‘સ્વત્તિયાવ-ક્ષત્રિયા ઇવ’ ક્ષત્રિયની જેવા ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ વિષાદને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—જ્યારે હેમન્ત ઋતુમાં-પૌષ માસમાં-ભય કર ઠંડીને! અનુભવ કરવો પડે છે ત્યારે ગુરુકર્મા મંદ (અજ્ઞાની) સાધુ પદ્મભ્રષ્ટ થયેલા ક્ષત્રિયોની જેમ વિષાદનો અનુભવ કરે છે. ॥૪॥

ટીકા—‘જયા’ યથા ‘હેમંતમાસંમિ’ હેમન્તમાસે=હેમન્તઋતૌ પૌષમાસાદૌ
વા ‘સીતં’ શીતં=શૈત્યમ્ ‘સવ્વંગં’ સર્વાંગમ્ ‘ફુસઈ’ સ્પૃશતિ ‘તત્થ’ તત્ર તદા
તસ્મિન્ કાલે ‘મંદા’ મન્દાઃ=જડાઃ, ગુરુકર્માણઃ પુરુષાઃ । ‘રજ્જહીણા’ રાજ્ય-
અષ્ટાઃ ‘સ્વત્તિયા’ ક્ષત્રિયાઃ ‘વ’ હવ ‘વિસીયંતિ’ વિષીદન્તિ । કષ્ટમનુભવન્તિ, યથા
રાજ્યરહિતાઃ ક્ષત્રિયત્વજાત્યભિમાનિનઃ દુઃસ્વાયન્તે, તથા હેમન્તઋતૌ પૌષ માસાદૌ
અમન્દમન્દાઽનિલાન્દોલિતપ્રવલશૈત્યસંપર્કે સતિ ગુરુકર્માણઃ સંયમકાતરાઃ પુરુષાઃ
દુઃસ્વાનુભવં કુર્વન્તિ । ‘કુટુમ્બકદુઃખાગિવ વ્યથયતે નિલ.’ અનેન હેમન્તકાલિક-
શીતસ્પર્શસ્યાઽતિદુઃસહત્વમુક્તમિતિ ॥૪॥

મૂલમ્—પુટ્ટે ગિમ્હાહિતાવેણં વિમણે સુપિવાંસિણ ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ મચ્છા અપ્પોદયે જહા ॥૫॥

છાયા—સ્પૃષ્ટો ગ્રીષ્માભિતાપેન વિમનાઃ સુપિપાસિતઃ ।

તત્ર મન્દા વિષીદન્તિ મત્સ્યા અલ્પોદકે યથા ॥૨॥

ટીકાર્થ—જબ હેમન્ત ઋતુ મેં, સમ્પૂર્ણ શરીર મેં શીતના સ્પર્શ
હોતા હૈ, ઉસ સમય જડ ઓર ખારી કમોં વાલે પુરુષ, રાજ્યચ્યુત
ક્ષત્રિયોં કે સમાન દુઃખના અનુભવ કરતે હૈં । જૈસે ક્ષત્રિયત્વના અભિ-
માન કરને વાલે પુરુષ રાજ્ય છિન જાને પર દુઃખી હોતે હૈં, ઉસી પ્રકાર
શીતઋતુ મેં તેજ યા ધીમી-ધીમી ચલને વાલી વાયુ કે સંપર્ક સે
આન્દોલિત પ્રવલ શીત કે કારણ સંયમ મેં કાયર ગુરુકર્મા પુરુષ દુઃખ
ના અનુભવ કરતે હૈં । ‘વાયુ કુટુમ્બ કે કદુ વચનોં કે જૈસી વ્યથા
પહુંચાતી હૈ’ ઇસ પ્રકાર હેમન્ત કે સમયના શીતસ્પર્શ અત્યન્ત દુઃસહ
કહા ગયા હૈ ॥૪॥

ટીકાર્થ—હેમન્ત ઋતુમાં જ્યારે આખા શરીરે શીતનો સ્પર્શ થાય છે.
—જ્યારે હાડ ગાળી નાખે એવી કડકડતી ઠંડીનો અનુભવ કરવો પડે છે—ત્યારે
ગુરુકર્મા સાધુ રાજ્યભ્રષ્ટ થયેલ ક્ષત્રિયોની જેમ હુ.ખનો અનુભવ કરે છે. જેવી રીતે
‘ક્ષત્રિયત્વનુ’ અભિમાન કરનાર પુરુષ રાજ્ય ગુમાવી બેસવાથી વિષાદ અનુભવે
છે, એજ પ્રમાણે શિયાળામાં તેજ અથવા મન્દ ગતિથી વાતા પવનના સંપર્કને
લીધે જે પ્રખળ ઠંડીનો અનુભવ કરવો પડે છે તેને કારણે, સંયમના પાલનમાં
કાયર અને ગુરુકર્મા સાધુ પણ હુ.ખનો અનુભવ કરે છે ‘વાયુ કુટુંબીઓના
કટુવચનો જેવી વ્યથા પહોંચાડે છે’ એજ પ્રમાણે હેમંતના સમયનો શીતસ્પર્શ
પણ અત્યન્ત દુઃસહ કહેવામાં આવ્યો છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ:—(ગિમ્હાહિતાવેળં) ગ્રીष्માભિતાપેન=ગ્રીष्મકાલિકૌણેન (પુટ્ટે) સ્પૃષ્ટઃ (વિમળે) વિમનાઃ=સ્થિન્નાન્તઃકરણઃ (સુપિવાસિએ) સુપિવાસિતઃ=વૃષાર્થે-
દીનો ભવતિ (તત્થ) તત્ર ગ્રીષ્મોપસર્ગં પ્રાપ્તાઃ સન્તઃ (મંદા) મન્દાઃ=કાતરાઃ
(વિસીયંતિ) વિષીદન્તિ (અપ્પોદણ) અલ્પોદકે (જહા મચ્છા) યથા મત્સ્યા વિષી-
દન્તિ તથૈવેતિ ॥૫॥

શીતસ્પર્શ કા પરીષહ દુઃસ્વજનક હોતા હૈ, યહ કહ કર અબ
ઉષ્ણપરીષહ કી દુસ્સહતા કા નિરૂપણ કરતે હૈ—

શબ્દાર્થ—‘ગિમ્હાહિતાવેળં-ગ્રીष्માભિતાપેન’ ગ્રીષ્મઋતુ કે અભિ-
તાપ સે અર્થાત્ ગર્મી સે ‘પુટ્ટે-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ પાયા હુવા વિમળે-વિમનઃ’
સ્થિન્ન અન્તઃકરણવાલે અર્થાત્ ઉદાસ ‘સુપિવાસિએ-સુપિવાસિતઃ’ ઔર
પ્યાસ સે યુક્ત હોકર પુરુષ દીન હો જાતા હૈ, ‘તત્થ-તત્ર’ હસ પ્રકાર
ગર્મી કા પરીષહ પ્રાપ્ત હોને પર ‘મંદા-મન્દાઃ’ કાચર પુરુષ ‘વિસીયંતિ-
વિષીદન્તિ’ હસ પ્રકાર વિષાદ કો અનુભવ કરતે હૈ, ‘અપ્પોદણ-અલ્પો-
દકે’ થોડે જલમેં ‘જહા મચ્છા-યથા મત્સ્યાઃ’ જૈમે મછલી વિષાદ કા
અનુભવ કરતી હૈ ॥૫॥

અન્વયાર્થ—ગ્રીષ્મકાલ કી ઉષ્ણતા સે સ્પૃષ્ટ હુઆ સાધુ સ્થિન્ન ચિત્ત
ઔર પિપાસા સે પીડિત હોતા હૈ । ગર્મી કે પરીષહ કો પ્રાપ્ત કાચર
જન ઉસી પ્રકાર છટપટાતે હૈ જૈસે વિના પાની કી મછલી ॥૫॥

શીતસ્પર્શનો પરીષહ દુઃખજનક હોય છે. તે પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર
ઉષ્ણસ્પર્શની દુસ્સહતાનું નિરૂપણ કરે છે—

શબ્દાર્થ—‘ગિમ્હાહિતાવેળં-ગ્રીष्માભિતાપેન’ ગ્રીષ્મ ઋતુના અભિતાપથી
અર્થાત્ ગર્મીથી ‘પુટ્ટે-સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ પામેલ ‘વિમળે-વિમનઃ’ ખિન્ન અન્તઃ
કરણવાળો અર્થાત્ ઉદાસ ‘સુપિવાસિએ-સુપિવાસિતઃ’ અને તરસથી યુક્ત થઈને
પુરુષ દીન થઈ જાય છે. ‘તત્થ-તત્ર’ આ પ્રકારે ગર્મી પરીષહ પ્રાપ્ત
થવાથી મંદા-મન્દાઃ’ મૂઠ પુરુષ ‘વિસીયંતિ-વિષીદન્તિ’ એવા પ્રકારના વિષાદનો
અનુભવ કરે છે. ‘અપ્પોદણ-અલ્પોદકે’ થોડા પાણીમાં ‘જહા મચ્છા-યથા મત્સ્યાઃ’
જેવી રીતે માછલી વિષાદનો અનુભવ કરે છે ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે પાણી વિના માછલી તરફડે છે એવ પ્રકારે ગ્રીષ્મ
કાળની ઉષ્ણતાથી સ્પૃષ્ટ થયેલો અને પિપાસાથી વ્યાકુળ થયેલો ખિન્નતાનો
અનુભવ કરે છે. ॥૫॥

ટીકા--‘ગિરહાહિતાવેળ’ ગ્રીષ્મામિતાપેન=ગ્રીષ્મમાસસ્ય જ્યેષ્ઠમાસાદેઃ અમિતાપેનાઽતિશયિતોષ્ણસ્પર્શેન ‘પુટ્ટે’ સ્પૃષ્ટઃ=સ્પર્શ પ્રાપ્તઃ પુરુષઃ ‘વિમળે’ વિમનાઃ ત્રિવિધાન્તઃકરણઃ ‘સુપિવાસિણ’ સુપિવાસિતઃ=અતિશયિતવિવાસયા વ્રતાન્તઃ દીનો ભવતિ । ‘તત્થ’ તત્ર ગ્રીષ્મસમયે ઉષ્ણપરીપહં પ્રાપ્તાઃ, ‘મંદા’ મન્દાઃ જહાઃ ‘વિષીયંતિ’ વિષીદન્તિ, ત્રિપાદમનુભવન્તિ, ‘જહા’ યથા યેન પ્રકારેણ ‘મચ્છા’ મત્સ્યાઃ ‘અપ્યોદયે’ અલ્પોદકે=સ્વલ્પે જલે ત્રિપાદમનુભવન્તિ । યથાઽલ્પ-જલે મત્સ્યાઃ દુઃસ્થિનો ભવન્તિ, તથોષ્ણપરિપહેણ મન્દાઃ દુઃસ્થમાજો ભવન્તિ ॥૫॥

સંપતિ મિલ્લાપરીપહમધિકૃત્ય સૂત્રકારો બ્રૂતે-‘સયાદત્તેસણા’ इत्यादि ।

મૂલમ્-સયા^૩ દત્તેસણા^૧ દુઃસ્થા^૨ જાયણા^૪ દુષ્પણોલ્લિયા^૫ ।

કસ્મત્તા^૬ દુઃભગા^૭ ચેવ^૮ ઇચ્છાહંસુ^૯ પુઠો^{૧૦} જણા ॥૬॥

છાયા--સદા દત્તૈષણા દુઃસ્થં યાચ્છા દુષ્પણોદ્યા ।

કર્માર્ત્તા^૧ દુર્મગા^૨શ્ચૈવેત્યેવમાહુઃ^૩ પૃથગ્^૪ જનાઃ ॥૬॥

ટીકાર્થ-ગ્રીષ્મ કે તાપ સે અર્થાત્ જ્યેષ્ઠ માસ આદિ મેં તીવ્ર ગર્મી કે સ્પર્શ સે પુરુષ સ્થિત મન હો જાતા હૈ ઓર તેજ પ્યાસ લગને સે દીન બન જાતા હૈ । ઉસ ગ્રીષ્મ કે સમય મેં ઉષ્ણ પરીપહ કો પ્રાપ્ત કાયર જન વિષાદ કા અનુભવ કરતે હૈ । જૈસે જલ કે અભાવ મેં યા અત્પલ્પ જલ મેં મત્સ્ય દુઃસ્થિ હોતે હૈ । અર્થાત્ જૈસે અત્પ જલ મેં મત્સ્ય દુઃસ્થ સે છટપટાતે હૈ, ઉસી પ્રકાર ઉષ્ણ પરીપહ સે કાયર સાધુ દુઃસ્થિ હોતે હૈ ॥૫॥

ટીકાર્થ-ગ્રીષ્મ ઋતુમાં-વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં-જ્યારે અસહ્ય ગરમી પડે છે, ત્યારે તેનાથી ત્રાસીને સાધુઓ મનમાં ઉદ્વેગનો અનુભવ કરે છે. ઉબળુતાને કારણે તીવ્ર તૃષ્ણાનો અનુભવ કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તેવા સાધુઓ વ્યાકુળ થઈ જાય છે. એટલે કે ઉબળુપરીપહ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે કાયર સાધુઓ વિષાદ અનુભવે છે. તેમની સ્થિતિ કેવી થાય છે, તે સૂત્રકારે આ પ્રકારે પ્રકટ કર્યું છે જેમ પાણી વિના અથવા અલ્પ પાણીમાં માછલી તરફડે છે, એજ પ્રમાણે ઉબળુપરીપહ આવી પડતાં કાયર સાધુ વિષાદ અનુભવે છે ॥૫॥

હવે સૂત્રકાર લિલ્લાપરીપહનું નિરૂપણ કરે છે-‘સયાદત્તેસણા’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ-‘દત્તેસણા-દત્તૈષણા’ અન્યના દ્વારા લીધેલ વસ્તુને જ અન્વેષણ કરવું ‘દુઃસ્થા-દુઃસ્થમ્’ આ દુઃસ્થ ‘સયા-સદા’ જીવનના અંત સુધી અર્થાત્

અન્વયાર્થ:- (દત્તેષણા) દત્તેષણા અન્યપ્રદત્તસ્તુનોઽન્વેષણમ્ (દુઃખલા) દુઃખમ્ (સપા) સદા જીવનપર્યન્તં સાધૂનાં ભવતિ તથા (જાયણા) યાંચા (દુષ્પણોલ્લિયા) દુષ્પ્રજોઘા યાઞ્ચાપરીપદ્ધઃ અલ્પસત્ત્વેન દુઃખેન પ્રજોઘતે સહતે (પુઠો જણા) પૃથગ્-જનાઃ=પ્રાકૃતપુરુષાઃ (ઈચ્છાહંસુ) इत्येवमाहुः=કથયંતિ, (કમ્મત્તા) કર્માર્ત્તાઃ સ્વકૃત-પૂર્વકર્મણઃ ફરુમોક્તારઃ (દુઝ્મગા ચેવ) दुर्मगाश्चैव=ભાગ્યહીના ઇમે ઇતિ ॥૬॥

ટીકા--'દત્તેષણા' દત્તેષણા 'દુઃખલા' દુઃખજનિકા 'સપા' સદા=આજીવનં સાધૂનાં ભવતિ 'જાયણા' યાઞ્ચા 'દુષ્પણોલ્લિયા' દુષ્પ્રજોઘા=દુઃખેન સોઢવ્યા

અવ સૂત્રકાર ભિક્ષા પરીપદ્ધતિ કે વિષય મેં કથન કરતે હૈં-

'સપા દત્તેષણા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-'દત્તેષણા-દત્તેષણા' અન્ય કે દ્વારા દી ગઈ વસ્તુ કો હી અન્વેષણ કરના 'દુઃખલા-દુઃખ' यह दुःख 'सपा-सदा' जीवन पर्यन्त साधु को रहता है 'जायणा-यांचा' भिक्षाकी याचना करने का कष्ट 'दुष्पणोल्लिया-दुष्प्रजोघा' असह्य होता है 'पुढो जणा-पृथक् जनाः' प्राकृतपुरुष अर्थात् साधारणलोक 'इच्छाहंसु-एवमाहुः' ऐसा कहते हैं कि 'कम्मत्ता-कर्मात्ताः' ये लोक अपने पूर्वकृत पापकर्म का फल भोग रहे हैं 'दुज्मगाचेव-दुर्मगाश्चैव' तथा ये लोग भाग्यहीन हैं ॥६॥

અન્વયાર્થ-સાધુઓં કો દત્તેષણા કા અર્થાત્ દૂસરો કે દ્વારા પ્રદત્ત વસ્તુ કો હી ગ્રહણ કરને કા દુઃખ સદૈવ સહન કરના પડતા હૈ । યાચના પરીપદ્ધતિ બી દુઃસહ હોતા હૈ । સાધારણ જન સાધુઓં કો દેખ કર કહતે હૈ, યે અપને કર્મોં સે પીડિત હૈં ભાગ્ય હીન હૈ' ॥૬॥

ટીકાર્થ-સાધુઓં કો જીવનપર્યન્ત દત્તેષણા કા દુઃખ ભોગના પડતા હૈ અર્થાત્ અદત્તાદાન કે કારણ સદૈવ દૂસરોં કી દી હૈઈ વસ્તુ સે હી

જીવન પર્યંત સાધુને રહે છે. 'જાયણા-યાચા' ભિક્ષાની યાચના કરવાનું કષ્ટ 'દુષ્પણોલ્લિયા-દુષ્પ્રજોઘા' અસહ્ય થાય છે 'પુઠો જણા-પૃથક્ જના' પ્રાકૃત પુરુષ અર્થાત્ સાધારણ લોક 'ઈચ્છાહંસુ-એવમાહુ' એવું કહે છે કે 'કમ્મત્તા-કર્માર્ત્તા' આ લોકો પોતાના પૂર્વકૃત પાપકર્મનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે. 'દુઝ્મગાચેવ-દુર્મગાશ્ચૈવ' તથા આ લોકો ભાગ્યહીન છે ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—સાધુઓએ અન્યના દ્વારા પ્રદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાનું દુઃખ સદા સહન કરવું પડે છે, તે કારણે યાચનાપરીપદ્ધતિ પણ દુઃસ્વપ્ન ગણાય છે. સામાન્ય લોકો તો સાધુઓને જોડેને કહે છે—

આ લોકો તેમનાં કર્મોથી પીડિત છે, ભાગ્યહીન છે. ॥૬॥ ૬ા

ટીકાર્થ—સાધુઓ જીવનપર્યંત દત્તેષણાનું દુઃખ સહન કરવું પડે છે, કારણ કે તેઓ અદત્તાદાનના ત્યાગી હોવાને કારણે તેમને અન્યના દ્વારા

भवति । याश्चापरीषहो हि अल्पसत्त्वानां दुःखेन प्रणोद्यते, सह्यतेभिक्षाऽतीव-
कष्टदायिनी भवति । तथाचोक्तम्--

“गतिभ्रंशो मुखे दैन्यं गात्रस्येन्दोर्विवर्णता ।

मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥१॥” इति ।

તાવદેવ સ્વમાનં સ્થીયતે, યાવન્ન કિંચિદ્ યાચતે । તસ્માત્ યાશ્ચા પરીષહોઽતીવ
દુઃખજનકો ભવતિ । તદેવં દુસ્સહં યાશ્ચાપરીષહં પરિસહ્ય વિગતાઽભિમાનમહા-
સત્ત્વજ્ઞાનાદ્યભિવૃદ્ધયે મહાપુરુષસેવિતં પન્થાનમનુવ્રજતીતિ । આક્રોશપરીષહં શ્લોકા-
ર્થેન અપરમાગેન દર્શયતિ--“પુઠો જળા” ઇત્યાદિ ।

નિર્વાહ કરના પડતા છે । હસી પ્રકાર યાચના પરીષહ મી ઉનકે લિપ
દુસ્સહ હોતા છે । અલ્પસત્ત્વ પ્રાણી બડી કઠિનાઈ સે ઉસે સહન કર પાતે
હે । ભિક્ષાવૃત્તિ અત્યન્ત કષ્ટજનક હોતી છે । કહા મી છે--‘ગતિભ્રંશો
મુખે દૈન્યં’ ઇત્યદિ ।

મૃત્યુ કે સમય જો ચિહ્ન પ્રકટ હોતે હે, વહી ચિહ્ન યાચક મેં મી
દિખાઈ દેતે હે । ઉસકી ગતિ અટક જાતી છે, મુખ પર દીનતા છા જાતી
હે ઓર ચેહરા તેજોહીન હો જાતા છે ।’

તમી તક મનુષ્ય કા ગૌરવ ટિકતા છે જબ તક વહ કિસી વસ્તુ કી
યાચના નહીં કરતા । અતઃપ્રવા યાશ્ચા પરીષહ અત્યન્ત દુઃખજનક હોતા
હે । મહાસત્ત્વ પુરુષ હસ પ્રકાર દુસ્સહ યાચના પરીષહ કો સહન કરકે
જ્ઞાનાદિ કી નિરન્તર વૃદ્ધિ કે લિપ મહાપુરુષો દ્વારા સેવિત પથ પર ચલતે હે ।

આપવામાં આવેલી વસ્તુ વડે જ નિર્વાહ ચલાવવો પડે છે. આ પ્રકારનો
યાચનાપરીષહ પણ તેમને માટે દુસ્સહ થઈ પડે છે. જેનામાં આત્મબળ ઓછું
હોય છે એવાં સાધુઓ મહામુશ્કેલીએ આ પરીષહ સહન કરે છે. આ
પરીષહ અસહ્ય બનવાથી કેઈ કેઈ કમજોર સાધુઓ સંયમનો પરિત્યાગ પણ
કરી દે છે. ભિક્ષાવૃત્તિ કેટલી કષ્ટજનક હોય છે તે નીચેના શ્લોકમાં
બતાવવામાં આવ્યું છે ‘ગતિભ્રંશો મુખે દૈન્યં’ ઇત્યાદિ—મૃત્યુના સમયે જે
ચિન્હો પ્રગટ થાય છે તે ચિહ્નો યાચકમાં પણ દેખાય છે. તેની ગતિ અટકી જાય
છે, મુખ પર દીનતા છવાઈ જાય છે અને ચહેરા તેજહીન થઈ જાય છે ।

જ્યાં સુધી માણસ કેઈની પાસે કેઈ વસ્તુની યાચના કરતો નથી, ત્યાં
સુધી જ તેનું ગૌરવ ટકે છે તેથી જ યાચના પરીષહને અત્યંત દુસ્સહ માન-
વામાં આવે છે. હવે મનોબળવાળો પુરુષ જ યાચના પરીષહને સહન કરીને
જ્ઞાનાદિની વૃદ્ધિ કરવા માટે મહાપુરુષો દ્વારા સેવિત માર્ગે આગળ વધે છે.

‘પુઠો જળા’ પૃથગ્જનાઃ=પ્રાકૃતપુરુષાઃ સાધારણલોકા इत्थमाक्रોशन्ति।
‘ઇચ્છાહંસુ’ એવમાહુઃ અનેન પ્રકારેણ કથયન્તિ। તથાહિ-યે એતે સાધવઃ મલિનાંગાઃ
લુંચિતશિરસઃ ક્ષુધાદિવેદનામગ્નાઃ। તે-એતે ‘કર્મમત્તા’ કર્માર્ત્તાઃ પૂર્વજન્મનિ
અનુઞ્ઠિતૈઃ કર્મમિરાત્તાઃ પૂર્વજન્મનિ સ્વકૃતકર્મણાં ફલમનુભવન્તિ। અથવા-
કર્મમિઃ-કૃષ્ણાદિમિઃ આર્ત્તાઃ, તત્કર્તુમશક્તા ઉદ્વિગ્નાઃ સન્તઃ સાધવઃ સંવૃત્તા
ઇતિ। તથા એતે ‘દુઃખગા’ દુર્ભગાઃ=ભાગ્યહીનાઃ સર્વેરેવ પુત્રકલત્રાદિમિઃ પરિ
ત્યક્તાઃ, અન્યત્ર શરણમલબ્ધ્વા સાધવઃ સંવૃત્તાઃ પ્રત્યજ્યાધારિણી જાતા ઇતિ ॥૬॥

મૂલમ્-૩૯૯ સંદે અચાયંતા ગામેસુ નયરેસુ વા।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ સંગ્રામ મિવ મીરુયા ॥૭॥

છાયા--૧૯૫૦ શબ્દાન્ અશક્તુવન્તો ગ્રામેષુ નગરેષુ વા।

તત્ર મન્દા વિષીદન્તિ સંગ્રામ ઇવ મીરુકાઃ ॥૭॥

ગાથા કે ઉત્તરાર્ધ ભાગ મેં આક્રોશ પરીવહ કા ઉલ્લેખ કિયા ગયા
હે સાધુઓં કો દેખકર સાધારણ લોગ હસ પ્રકાર કહતે હેં-હન
સાધુઓં કા શરીર મૈલા કુચૈલા હૈ, હન્હોં ને મસ્તક નોંચ રક્ત્તા હૈ
ઔર યે ક્ષુધા કી વેદના સે પીડિત હેં। યે વેચારે અપને કર્મોં સે દુઃખી
હો રહે હેં-પૂર્વજન્મ મેં ઉપાર્જિત અશુભ કર્મોં કા ફલ ભુગત રહે હેં।
અથવા યે કર્માર્ત્ત હેં અર્થાત્ કૃષિ આદિ કર્મ કરને મેં અસમર્થ હેં, હસી
કારણ સાધુ બન ગયે હેં। યે અભાગે હેં ક્યોંકિ પુત્ર પત્ની આદિ સમી
ને હનકા પરિત્યાગ કર દિયા હૈ। જબ કહોં શરણ નહોં મિલી તો સાધુ
બન ગયે। દીક્ષાધારી હો ગયે હેં ॥૬॥

ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં આક્રોશ પરીવહનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
સાધુઓને લેઈને સામાન્ય લોકો આ પ્રમાણે કહે છે-‘આ સાધુઓનું શરીર
ગંદું છે, તેમણે કેશનું લુંચન કરીને માથે મુઠો કર્યો છે અને તેઓ ક્ષુધાની
પીડા સહન કરે છે. તે બિચારા તેમના પૂર્વોપાર્જિત કર્મોનું ફળ ભોગવી રહ્યા
છે. અથવા તેઓ કર્માર્ત છે’ આ વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ કરી શકાય
-તેઓ ખેતી આદિ કર્મ કરવાને અસમર્થ છે, તે કારણે જ તેઓ સાધુ
બન્યા છે તેઓ દુર્ભાગી છે, કારણ કે પુત્ર, પત્ની આદિ સૌએ તેમનો
પરિત્યાગ કર્યો છે કેઈ પણ જગ્યાએ આશ્રય નહીં મળવાથી તેઓ દીક્ષા લઈને
સાધુ બની ગયા છે.’ ॥ગાથા ૬॥

અન્વયાર્થઃ--(ગામેસુ) ગ્રામેષુ (નયરેસુ વા) નગરેષુ વા (एए सहे) एतान् शब्दान्=एतान् पूर्वोक्तानाक्रोशरूपान् तथा चौरचाटिकादिरूपान् शब्दान् (अचायंता) सोढुमशक्नुवन्तः (तत्थ) तत्र=तस्मिन् आक्रोशे सति (मंदा) मन्दा अज्ञालघुप्रकृतयः (विसीयंति) विषीदन्ति=विमनस्का भवन्ति संयमाद्वा भ्रश्यन्ते (इव) यथा (संगामंमि) संग्रामे=रणशिरसि (भीरुया) भीरुकाः विषीदन्ति ॥७॥

ટીકા--‘ગામેસુ’ ગ્રામેષુ ‘નયરેસુ વા’ નગરેષુ વા ‘एए सहे अचायंता’ एतान् शब्दान् अशक्नुवन्तः=एतान् पूर्वोक्तान् आक्रोशरूपान् तथा चौरचाटि

शब्दार्थ--‘गामेसु-ग्रामेषु’ ग्रामोंमें नयरेसु वा-नगरेषु वा’ अथवा नगरों में ‘एए सहे-एतान् शब्दान्’ इन शब्दों को ‘अचायंता-अशक्नुवन्तः’ सहन नहीं कर सकते हुए ‘तत्थ-तत्र’ उस आक्रोश वचनों को सुनकर ‘मंदा-मन्दाः’ मंदमतिवाले ‘विसीयंति-विषीदन्ति’ इस प्रकार विषाद करते हैं-‘इव-यथा’ जैसे ‘संगामंमि-संग्रामे’ संग्राममें ‘भीरुया-भीरुकाः’ भीरु पुरुष विषाद करते हैं ॥७॥

અન્વયાર્થ--ગ્રામોં મેં અથવા નગરોં મેં પૂર્વોક્ત આક્રોશરૂપ શબ્દોં કો તથા ‘યહ ચોર હેં, ચોર હેં’ હત્યાદિ શબ્દોં કો સહન કરને મેં અસમર્થ હોતે હુયે મન્દપ્રકૃતિ સાધુ વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હેં યા સંયમ સે ભ્રષ્ટ હો જાતે હેં, જૈસે સંગ્રામ કે શીર્ષ આગ મેં ભીરુજન વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હેં ॥૭॥

ટીકાર્થ--ગ્રામોં મેં યા નગરોં મેં પહેલે કહે હુયે આક્રોશ રૂપ

शब्दार्थ--‘गामेसु-ग्रामेषु’ ग्रामोंમાં ‘नयरेषु वा-नगरेषु वा’ अथवा नगरोंમાં ‘एए सहे-एतान् शब्दान्’ आ शब्दोंने ‘अचायंता-अशक्नुवन्तः’ सहन न करी शक्तां ‘तत्थ-तत्र’ ते आक्रोश वचनों अर्थात् उदावा वचनोंने सांजणीने ‘मदा-मन्दाः’ मंद मतिवाला ‘विसीयंति-विषीदन्ति’ विषाद करे छे ‘इव-यथा’ जेवी रीते ‘संगामंमि-संग्रामे’ संग्रामમાં अर्थात् युद्धમાં ‘भीरुया-भीरुकाः’ भीरु पुरुष विषाद करे छे. ॥७॥

સૂત્રાર્થ--‘આ સાધુ તેના કર્મથી દુઃખી છે’ હત્યાદિ આક્રોશરૂપ શબ્દો તથા આ ચોર છે, આ ચાર (ભ્રમૂસ) છે,’ હત્યાદિ આમાન્ય લોકો દ્વારા ઉચ્ચારાતા શબ્દો સાંજાળવાને અસમર્થ એવો તે મન્દ પ્રકૃતિ સાધુ વિષાદ અનુભવે છે, અને જેવી રીતે સંગ્રામના ચોખરાના ભાગના સ્થિત કાયર પુરુષ વિષાદ અનુભવે છે અને સમરાગ્રણ દોરીને ભાગી લાય છે, એવ પ્રમાણે મન્દમતિ સાધુ પણ સંયમના મર્ગથી ભ્રષ્ટ થાય છે ॥૭॥

ટીકાર્થ--પૂર્વોક્ત આક્રોશ રૂપ શબ્દો તથા ‘આ ચોર છે, આ ભ્રમૂસ

કાદિરૂપાન્ સોદુમશક્તુવન્તઃ, 'મંદા' મન્દાઃ=મન્દમતયોડત્પસત્ત્વાઃ, 'તત્થ' તત્ર તાદૃશાક્રોશાદિરુઃ ગ્રામકણ્ઠકાદિ શબ્દશ્રવણકાલે, 'વિસીયંતિ' વિપીદન્તિ=અતિ-
શયેન દુઃખમનુભવંતિ । 'વ' યથા 'ભીરુયા' ભીરુકાઃ કાતરપુરુષાઃ 'સંગામંમિ'
સંગ્રામે=રણશિરસિ ચક્રકુન્તાસિશક્તિનારાચાકુલે રટત્પટદશંસ્વચ્ચરીનાદસમાકુલે
વિપાદં ગચ્છન્તિ અયશઃ પટહ-મંગીકૃત્ય પલાયન્તે । ગ્રામે નગરે વા દિધમાનો-
ડત્પમતિઃ સાધુરાક્રોશશબ્દજનિતં દુઃખં તથાડનુભવતિ, યથા સંગ્રામે કાતરઃ પુરુષો
દુઃખમનુભવતીતિ ભાવઃ ॥૭॥

અતઃ પરં વધપરીપહં સૂત્રકારઃ દર્શયતિ-'અપ્પેગે સુધિયં' इत्यादि ।

મૂલ્મ-અપ્પેગે સુધિયં ભિવ્સુ સુણી ડંસહ લૂસહ ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ તેડ પુટ્ટા વ પાણિણો ॥૮॥

શબ્દો' કો એવં 'યહ ચોર હૈ, યહ જાસૂસ હૈ' इत्यादि કહે જાનેવાલે
શબ્દો' કો સહન કરને મેં અસમર્થ હોકર મન્દમતિ યા અત્પસત્ત્વ સાધુ
ઉસ સમય અર્થાત્ કાનોં મેં કાંટે કે સમાન ચુમને વાલે ઉન આક્રોશ
વચનોં કો સુનને કે સમય અતીવ દુઃખ કા અનુભવ કરતે હેં । જૈસે
ચક્ર, કુન્ત, અસિ શક્તિ એવં નારાચ (રાજો) સે યુક્ત તથા ઘજતે હુએ
ઢોલ ડાંચ જાલર આદિ વાદ્યોં કી ધ્વનિ સે વ્યાપ્ત સંગ્રામગીર્ષ મેં જૈસે
કાયર પુરુષ વિપાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હેં ઓર અપયશ સહન કરકે ભી
ભાગ રહે હોતે હેં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ગ્રામ યા નગર મેં ધૈર્યહીન સાધુ કો આક્રોશ
પૂર્ણ વચન સુનકર ઉસી પ્રકાર દુઃખ કા અનુભવ હોતા હૈ જિસ પ્રકાર
સંગ્રામ મેં કાયર પુરુષ કો ॥૭॥

છે,' ઈત્યાદિ ગ્રામ્યજનો અને નગરજનો દ્વારા ઉચ્ચારતા શબ્દો સાંભળીને તે
અત્પમતિ અથવા અત્પસત્ત્વ સાધુ અત્યંત વિપાદ અનુભવે છે. પોતાના
કાનમાં કાંટાની જેમ પીડા પહોંચાડનારા તે શબ્દો તેનાથી સહન થઈ શકતા
નથી, તેથી આ પ્રમારના આક્રોશ વચ્ચેના સાંભળવાથી તેને ઘાતુ જ દુઃખ ધાય
છે જેવી રીતે ચક્ર, કુન્ત, ખડગ, ખણુ આદિથી યુક્ત અરિઃજને ત્રેઈને,
ઢોલ, શબ, જાલર આદિ વાદ્યોના ધ્વનિથી વ્યાપ્ત સંગ્રામના અઘ્રભાગમા
સ્થિત કાયર પુરુષ ડરી જઈને અપયશની પગલા કડ્યાં વિના સંગ્રામમાથી
નાખી જવાને તૈયાર થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે મન્દન્તિ, અત્પસત્ત્વ સધુ
પણ પૂર્વોક્ત આક્રોશ વચ્ચેના સાંભળીને વિપાદનો અનુભવ કરે છે અને
સયમગી બ્રહ્મ થઈ જાય છે. ॥ગાથા ૭॥

छाया—अप्येकः सुधितं भिक्षुं शुनि दशति लूषकः ।

तत्र मन्दा विषीदन्ति तेजः स्पृष्टा व प्राणिनः ॥८॥

अन्वयार्थः—(अपेगे) अप्येकः (लूए) लूपकः क्रूर. (खुधियं) क्षुधितं बुभु-
क्षितं भिक्षामटन्तं (मिक्खुं) भिक्षुम् (सुनीदंशति) शुनी दशति भक्षयति (तत्थ)
तत्र=श्वादिभक्षणे (मंदा) मंदाः=अज्ञाः अल्पसत्त्वतया (विप्पीयंति) विषीदन्ति=
दैन्यं भजन्ते (तैउप्पुट्ठा) तेजः स्पृष्टा=अग्निना दह्यमानाः (पाणिणोव) प्राणिनो-
जन्तइहैवेति ॥८॥

इसके अनन्तर सूत्रकार ब्रह्मपरीषद् का वर्णन करते हैं—
'अप्पेगे खुधियं' इत्यादि ।

शब्दार्थ-‘अप्येगे-अप्येकः’ यदि कोई ‘लूतए-लूषकः’ क्रूर ‘खुधियं-
 क्षुधितम्’ भूखे ‘भिक्षु-भिक्षुम्’ साधु को ‘खुणी दंसति-खुनीदशति’
 कुत्ता काटने लगता है तो ‘तथ-तत्र’ उस समय ‘मंदा-मन्दाः’ अज्ञ
 पुरुष ‘विसीयन्ति-विषीदन्ति’ इस प्रकार दीनता को पाता है की ‘तेज-
 पुट्टा-तेजःस्पृष्टाः’ अग्नि के द्वारा स्पर्श किया हुआ ‘पाणिणोव-प्राणिन-
 इव’ प्राणी घबराता है ॥८॥

अन्वयार्थ—कोई क्रूर कुत्ता आदि प्राणी भूखे (भिक्षा के लिए भ्रमण करते) स्नाथु को काट लेता है। तब कुत्ता आदि के काटने पर मंदसत्त्व स्नाथु विषाद करता है—दीन बन जाता है, मानों उसे अग्नि का स्पर्श हो गया हो ! ॥८॥

હવે સૂત્રકાર વધ પરીષદનું કથન કરે છે—‘અપ્પેગે સુધિયં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપ્યેને-અપ્યેક.’ જો કેઈ ‘લ્પ્ત-લ્પક.’ ફર ‘સુધિયં-સુધિતમ્’
 બૂખ્યા મિક્ષુ-મિક્ષુમ્’ સાધુને ‘સુખી વંસતિ-શુની વગતિ’ ક્તરે કરવા લાગે
 તે ‘તત્થ-તત્ર’ તે સમયે ‘મંદા-મન્દાઃ’ અર પુરૂષ ‘વિમ્બીયંતિ-વિમ્બીન્તિ’
 આ પ્રમાણે દીનતા યુક્ત બની જાય છે કે ‘તેડપુટ્ટા-વેજઃ સ્પટ્ટા.’ અગ્નિના દ્વારા
 સ્પર્શ કરાયેલ ‘પાણિજો વ-પ્રાણિત ઇવ’ પ્રાણી ગભરાય છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—ભિક્ષાપ્રાપ્તિને માટે બ્રમણ કરતા જૂન્યા સાધુને કોઈ કોઈ વાર કોઈ દૂર દૂર કરડે છે. આવું બને ત્યારે મન્દસત્ત્વ સાધુ વિપાદ અનુભવે છે. અગ્નિનો સ્પર્ગ થઈ ગયો હોય એટલું દુઃખ તેને તે વખતે થાય છે. ॥૮૧॥

ટીકા--‘અપ્પેગે’ અપિ એક, અપિ શબ્દ: સંભાવનાયામ્, એક: કશ્ચિત્
‘લૂપ્તમ્’ લૂપ્તક: ક્રૂરપ્રાણી, સ્વભાવતઃ ક્રૂર એવં. યથા કુક્કુરાદિ: । ‘સુધિય’ સુધિ
તમ્-સુધાર્તમ્ ‘મિક્ષુમ્’ મિક્ષુકમ્, મિક્ષયા પતિભ્રમન્તં સાધુમ્ । ‘સુળી દંમતિ’
શુનિ દશતિ, સ્વકીયદન્તૈ: સાધોરંગં વિલુંપતિ । ‘તત્થ’ તત્થ=તસ્મિન્ આઘાતકાલે
‘મંદા’ અલ્પસત્ત્વતયા મન્દા: અજ્ઞા: ‘વસીયંતિ’ વિપીદન્તિ=વિપાદસુપગચ્છન્તિ ।
ક ઇત્તત્રાહ ‘તેઉપુટ્ટા’ તેજોભિરગ્નિભિ: સ્પૃષ્ટા: દહ્યમાના:, ‘પાણિણોવ’ પ્રાણિનો
જન્તવ: વેદનાર્તા: સન્તો યથા વિપાદસુપગચ્છન્તિ । અર્તધ્યાનોપહતા: નાત્ર-
સંકોચનં કુર્વન્તિ, એવમ્ અલ્પમતય: સાધવોઽપિ ક્રૂરપ્રાણિભિ: અભિદ્રુતા: સંય-
માદ્ ભ્રશ્યન્તિ । યતો ગ્રામકંઠકાનામતિ દુ:સહસ્ત્વાદિતિ તાસ્પર્યમ્ ॥૮॥

મૂલમ્-અપ્પેગે પડિમાસંતિ પડિપંથિયમાગયા ।

પડિચારગયા એ જ એ એવંજીવિણો ॥૯॥

ટીકાર્થ--યહાં ‘અપિ’ શબ્દ સંભાવના કે અર્થ મેં છે । કોઈ સ્વભાવ
સે હી ક્રૂર કુક્કુર આદિ જાનવર મિક્ષા કે લિપે અટન કરતે હુપે ખૂચે
સાધુ કો કાઠે પાતા છે, સાધુ કે અંગ મેં અપને તીક્ષ્ણ દાંત ગઢા દેતા
છે, ઉમ સમય જો સાધુ ધૈર્યહીન યા અલ્પસત્ત્વ હોતે છે, વહ વિપાદ
કા અનુભવ કરતે છે, જૈસે આગ સે જલે હુપે પ્રાણી વેદના સે આર્ત
હો ઉઠતે છે ઓર આર્તધ્યાન સે યુક્ત હોકર અજ્ઞો કો સિકોડ લેતે
છે । હસી પ્રકાર સત્ત્વહીન સાધુ મી ક્રૂર પ્રાણી કા ઉપદ્રવ હોને પર
સંયમ સે ગિર જાતે છે, ક્યોંકિ ગ્રામકંઠક અર્થાત્ હન્દ્રિયો સે પ્રતિ-
કૂલ સ્પર્શ આદિ અત્યન્ત હી દુસ્સહ હોતે છે ॥૮॥

ટીકાર્થ--આ સૂત્રમા ‘અપિ’ પદ સંભાવનાના અર્થમાં વપરાયું છે કોઈ
કોઈ વાર એવું પણ બને છે કે-લિક્ષાને માટે પ્રમણ કરતા સાધુને કોઈ
ક્રૂર પુતરા આદિ જાનવર કરડે છે-સાધુના ચરણ આદિ અંગમા તેની તીક્ષ્ણ
દાંત ભેદી દે છે તે સમયે અલ્પસત્ત્વ અને ધૈર્યહીન સાધુ વિપાદને અનુભવ
કરે છે. જેવી રીતે અગ્નિથી દાઝેલા પ્રાણી વેદનાથી આર્ત થઈ જાય છે અને
આર્તધ્યાનથી યુક્ત ધર્મને પોતાના અંગોને સંકોચી દે છે, એજ પ્રમાણે ક્રૂર
પ્રાણી દ્વારા ઉપદ્રવ ધરાવી સત્ત્વહીન સાધુ પણ સંયમના નાગેથી પ્રાપ્ત થઈ
જાય છે. કાન્ધુ કે ગ્રામ કંઠક-હન્દ્રિયોને પ્રતિજ્ઞા સ્પર્શ આદિ-સહન કરવું
શક્ય નહીં જ હુસ્સહ જણાય છે. ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ--(અપ્પેમે) અપ્પેમે કેવન પુરુષાઃ (વઃજુંનર) વચો યુંજંતિ વાચં
માષન્તે તથથા (નગિણા) નગના એતે જિનકલ્પિકાદયઃ તથા (પિંડોલગા) પિંડો-
લકાઃ=પરપિંડપ્રાર્થકાઃ (અહમા) અધમાઃ=મલમલિનદેહાઃ (મુંડા) મુળ્ડાઃ તુંચિત
શિરસઃ (કંદૂવિણટ્ટંગા) કંદૂવિનષ્ટાંગાઃ=ઋષ્ટકૃતક્ષતૈઃ વિકૃતશરીરાઃ (ઉજ્જલ્લા)
ઉજ્જલ્લાઃ ઉદ્ભવઃ જલ્લઃ મલં શુષ્કપસ્વેદો વા યેપાં તે ઉજ્જલ્લાઃ કઠિનમલયુક્ત-
શરીરકા યથા તથા (અસમાહિયા) અસમાહિતાઃ અશોભના વીમત્સા વા
ઇત્યં કથયન્તીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—‘અપ્પેમે’ અપ્પેમે એકે અનાર્યતુલ્યાઃ પુરુષાઃ સાધુનધિકૃત્ય ‘વઃ-
જુંનર’ વચો યુજ્જન્તિ વાચમુદીરયન્તિ, કીદર્શી વાચમુદીરયન્તિ, તત્રાદ-‘નગિણા’

પિંડોલગાઃ’ પર પિંડકે હચ્છુક હૈં ‘અહમા-અધમાઃ’ અધમ હૈં ‘મુંડા-
મુળ્ડાઃ’ મુળ્ડિત હૈં ‘કંદૂવિણટ્ટંગા-કંદૂવિનષ્ટાંગા’ કંદૂરોગસે હનકે
અન્ન નષ્ટ હોગયે હૈં ‘ઉજ્જલ્લા-ઉજ્જલ્લાઃ’ યે શુષ્ક પસીને યુક્ત ઔર ‘અસ-
માહિયા-અસમાહિતાઃ’ અશોભન અર્થાત્ વીમત્સ હૈં એસા કહતે હૈં ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—સાધુ કો દેખકર કોઈ કોઈ કહતે હૈં, યે નગ્ન હૈં (જિનકા
લ્પિક આદિ) પરાયે પિંડ કી પ્રાર્થના કરને વાલે હૈં, અધમ હૈં મલીન
શરીરવાલે હૈં, મુડિત હૈં, જુજલી કે કારણ હનકા શરીર ક્ષત વિક્ષત હો
રહો હૈ, મૈલ જમાહુઓ હૈ, યે પસીને સે તર હો રહે હૈં યા હનકા શરીર કઠિન
મલ સે યુક્ત હૈ, યે કૈસે અશોભન યા વીમત્સ દિખોઈ દેતે હૈં ? ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અનાર્યો’ કે સદૃશ કોઈ કોઈ પુરુષ સાધુઓ’ કે સમ્બન્ધ મેં હસ

પિડના ઈચ્છુક છે. ‘અહમા-અધમાઃ’ અધમ છે મુંડા-મુળ્ડા.’ તે મુળ્ડિત છે,
‘કંદૂવિણટ્ટંગા-કંદૂવિનષ્ટાંગાઃ’ કંદૂ રોગથી તેમના અંગ નષ્ટ થઈ ગયા છે.
‘ઉજ્જલ્લા-ઉજ્જલ્લાઃ’ આ લોકો શુષ્ક પરસેવાથી યુક્ત અને ‘અસમાહિયા-અસમા-
હિતાઃ’ અશોભન અર્થાત્ બીભત્સ છે આવું કહે છે ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જિનકલ્પિક આદિ સાધુઓને જોઈને કોઈ કોઈ માણસો એવું કહે
છે કે—‘આ લોકો નમ્ર છે, પરાયા પિડને (આહારને) માટે પ્રાર્થના કરનારા છે,
અધમ છે, મલીન શરીરવાળા મુડિત છે, જુજલીને કારણે તેમનું શરીર ક્ષત
વિક્ષત થઈ ગયું છે, તેમના શરીર પર મેલનો થર જામી ગયો છે, તેમનું
શરીર પરસેવાથી તરબોળ છે, અથવા તેમનું શરીર કઠણ મેલથી યુક્ત છે.
તેઓ કેવાં બેડાળ અને બીભત્સ દેખાય છે!’ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—અનાર્યોના જેવા સ્વભાવવાળા લોકો સાધુઓને અનુલક્ષીને આ

નગ્ના એતે જિનકલ્પિકાદયઃ વસ્ત્રગહિતાઃ । ‘પરપિંડોલગા’ પરપિંડોલકાઃ=પર-
પિંડમાર્થકાઃ સન્તિ । તથા ‘અહમા’ અધમાઃ, મલમલિનત્વાત્ નિન્દિતાઃ । તથા
(મુંડા) મુણ્ડાઃ=લુંચિતકેશાઃ તથા ‘કંઙ્કવિણટ્ટંગા’ કંઙ્કવિનષ્ટાઙ્ગાઃ કંઙ્કભિઃ
સ્વર્જનૈઃ વિનષ્ટાનિ અઙ્ગાનિ યેષાં તે કંઙ્કવિનષ્ટાઙ્ગાઃ, કંઙ્કકૃતરેલાભિઃ વિકૃતશ-
રીરાઃ । કરકંઙ્કુવત્ સનત્કુમારવત્ વિનષ્ટશરીરાઃ । તથા ‘ઉજ્જલ્લા’ ઉજ્જલ્લાઃ=
ઉદ્ભૂતઃ સઙ્ગમઃ જલ્લઃ કઠિનમલં યેષાં તે ઉજ્જલ્લાઃ । તથા ‘અસમાહિયા’ અસ-
માહિતાઃ=અશોભનાઃ દુષ્ટા વા પ્રાણિનામસમાધિમુત્પાદયન્તિ । કદાચિત્ કુપુરુષા
જિનકલ્પિસાધું દૃષ્ટ્વા એવં વ્રદન્તિ યદીમે પરપિંડોપમોક્તારઃ નગ્ના અધમાશ્ચ
તથા ઇમે મુણ્ડિતાઃ કંઙ્કરોગાદિના વિનષ્ટાઙ્ગા મલયુક્તવીભત્સવેષયુક્તાઃ
સન્તીતિ ભાવઃ ॥૧૦॥

પ્રકાર કે વચનોંકા પ્રયોગ ક્રિયા કરતે હિંયે જિનકલ્પિક આદિ નગ્ન હિંયે, યે
પરાયે આહાર કી પ્રાર્થના કરતે હિંયે, મલીન હોને કે કારણ યે અધમ નિન્દિત
હિંયે । યે મુણ્ડિન હિંયે છુજલી કે કારણ હનકે અંગ ચરાચ હો રહે હિંયે ચાજ
કી રેલાઓને હનકે શરીર કો વિકૃત કર દિયા હિંયે ? કરકંઙ્કુ યા સનત્કુમાર
કે સમાન વિનષ્ટ શરીર વાલે હિંયે ? હનકે શરીર પર જમા હુઆ મૈલ ચિપકા
હિંયે ? યે અશોભન હિંયે દુષ્ટ હિંયે, પ્રાણિયોં કો અસમાધિ ઉત્પન્ન કરતે હિંયે ।

તાત્પર્ય યહ હિંયે કિ કમી કમી કુપુરુષ જિનકલ્પી સાધુ કો દેશ કર
કહતે હિંયે, યે પરાન્નજીવી હિંયે, નગ્ન હિંયે, અધમ હિંયે, સિરમુંડે હિંયે, છુજલી આદિ
સે હનકે અંગ ચરાચ હો રહે હિંયે મલીન વીભત્સ વેષ વાલે હિંયે ॥૧૦॥

પ્રકારનાં વચનોના પ્રયોગ કરે છે-આ જિનકલ્પિક આદિ સાધુઓ નશાવસ્થામાં
રહે છે । તેઓ અન્યની પાસે આહારાદિની લીધ માગે છે । મલીનતાને કારણે
તેઓ અધમ-અપ્રીતિકર લાગે છે । તેમને માથે મુંડા છે. ખુજલીને કારણે
તેમનાં અંગો ખરાબ થઈ ગયાં છે-શરીર પર વારંવાર ખજવાળવાને લીધે
તેમનું શરીર ક્ષતવિક્ષત થઈ જવાને લીધે વિકૃત થઈ ગયું છે । તેઓ કરકંઙ્કુ
અથવા સનત્કુમારના સમાન વિનષ્ટ શરીરવાળા (ક્ષત વિક્ષત યુક્ત શરીરવાળા
થઈ ગયા છે. તેમના શરીર પર મેલના પોપડા બમ્યા છે તેમનો દેખાવ
અશોભન (સુદરતા રહિત) અને બીભત્સ (અણુગમે પ્રેરે તેવો) અથવા
અસમાધિ જનક છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-ક્યારેક કોઈ કોઈ કુપુરુષો જિનકલ્પિક
સાધુઓને ભેળને એવું કહે છે કે-આ સાધુઓ પરાન્નજીવી, નશ અને અધમ
છે, તેઓ માથે મુંડાવાળા અને ખુજલીને કારણે ખરાબ અંગોવાળા છે,
તથા તેઓ મલીન અને બીભત્સ દેખાવવાળા છે. ॥ગાથા ૧૦॥

પૂલ્પ—^૧એવં ^૨વિષ્પડિવન્નાં ^૩ગો ^૪અપ્પણા ^૫ઉ ^૬અજ્ઞાયણા ।

^{૧૦}તમાઓ ^૮તે ^{૧૧}તમં ^{૧૨}જંતિ ^{૧૩}મંદા ^{૧૪}મોહેણ ^{૧૫}પાડડા ॥૧૧॥

છાયા--એવં વિપ્રતિપન્ના એકે આત્મના તુ અજ્ઞાઃ ।

તમસ્તે તમસો યાન્તિ મન્દા મોહેન પ્રાવૃતાઃ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થઃ--(એવં) એવમનેન પ્રકારેણ (વિષ્પડિવન્ના) વિપ્રતિપન્નાઃ સાધુ સન્માર્ગદ્વેષિણઃ (એકે) એકે કેચન-અનાર્યાઃ (અપ્પણા ઉ) આત્મના તુ (અજ્ઞાયણા) અજ્ઞાઃ વિવેકાવિજ્ઞાઃ (મોહેણ પાડડા) મોહેન પ્રાવૃતાઃ=મોહેન મિથ્યાદર્શનરૂપેણ પ્રાવૃતા આચ્છાદિતમતયઃ (તે) તે (તમાઓ) તમસઃ=અજ્ઞાનરૂપાન્ધકારાત્ (તમં) તમઃ=ઉત્કૃષ્ટમજ્ઞાનાન્ધકારં (જંતિ) યાન્તિ ગચ્છન્તીતિ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ--‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘વિષ્પડિવન્ના-વિપ્રતિપન્ના.’ સાધુ ઓર સન્માર્ગ કે દ્રોહી ‘એગે-એગે’ કોઈ કોઈ ‘અપ્પણા ઉ-આત્મના તુ’ સ્વયં ‘અજ્ઞાયણા-અજ્ઞાઃ’ અજ્ઞ જીવ ‘મોહેણ પાડડા-મોહેન પ્રાવૃતાઃ’ મોહ સે ઢકે હુપ અર્થાત્ મિથ્યાદર્શન સે ઢકીહુહ મતિવાળે હૈં ‘તે-તે’ વે ‘તમાઓ-તમસઃ’ અજ્ઞાન રૂપ અંધકારસે તમં-તમઃ’ ઉત્કૃષ્ટ અજ્ઞાન રૂપી અન્ધકાર કો ‘જંતિ-યાન્તિ’ પ્રવેશ કરતે હૈં ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ-જો લોગ હસ પ્રકાર સાધુ ઓં કે ધિરોધી હૈં, અનાર્ય હૈં, વિવેકવિકલ હૈં, મોહ સે આચ્છાદિતમતિ વાળે હૈં, તે વે અજ્ઞાન સે અજ્ઞાન કી ઓર જાતે હૈં અર્થાત્ અજ્ઞાનાન્ધકાર સે ઉત્કૃષ્ટ અન્ધકાર કી દિશા મેં અગ્રસર હોતે હૈં ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ--‘એવં-એવમ્’ આ પ્રમાણે ‘વિષ્પડિવન્ના-વિપ્રતિપન્નાઃ’ સાધુ અને સન્માર્ગના દ્રોહી ‘એકે-એકે’ કોઈ કોઈ ‘અપ્પણા ઉ-આત્મના તુ’ પોતે જ ‘અજ્ઞાયણા-અજ્ઞાઃ’ અજ્ઞ જીવ ‘મોહેણ પાડડા-મોહેન પ્રાવૃતાઃ’ મોહથી ઢાકેલા છે અર્થાત્ મિથ્યા દર્શનથી ઢાકેલી મતિવાળા છે. ‘તે-તે’ તેઓ ‘તમાઓ-તમસઃ’ અજ્ઞાન રૂપ અંધકારથી ‘તમં-તમઃ’ ઉત્કૃષ્ટ અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને ‘જંતિ-યાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ--જે લોકો આ પ્રકારે સાધુઓના વિરોધી હોય છે, અનાર્ય અને વિવેકથી વિહીન હોય છે, અને મોહથી આચ્છાદિત મતિવાળા હોય છે, તેઓ એક અજ્ઞાનમાંથી બીજા અજ્ઞાન તરફ જાય છે એટલે કે અજ્ઞાન રૂપ અંધકારમાં રૂબેલા તે લોકો નરક આદિ રૂપ ઉત્કૃષ્ટ અંધકારની દિશામાં અગ્રેસર થાય છે. ॥ગાથા ૧૧॥

ટીકા--(एवं) एवम्=उपर्युक्तरीत्या 'एगे' एके=अपुण्यकर्माणि: धर्ममर्म विवर्जिता अनार्या: 'विषडिविज्ञा' विपतिपन्ना:=साधूनां मोक्षमार्गस्य च प्रद्वेष कारका:, साधुद्वेषकारका: कीदृशास्तत्राह--'अप्पणा' आत्मना स्वयम् 'उ' तु 'अजायणा' अज्ञानन्तोऽज्ञा: धर्माचरणवर्जिता:, 'तमाओ' तमस: अज्ञानरूपात् अन्धकारात् । 'तमं' तम=उत्कृष्टान्धकारमज्ञानम् 'जंति' यान्ति प्राप्नुवन्ति, नीचादपि नीचां गतिं प्राप्नुवन्तीत्यर्थ: । कथं ते अधमां गतिं प्राप्नुवन्ति तत्राह--मंदा इति । मन्दा यतो ज्ञान उवरणीयादिकर्मणा व्याप्ता: । अतोऽधो गतिं गच्छन्ति । हेत्वन्तरमप्याह--'मोहेग पाउडा' इति मोहेन मिथ्यादर्शनरूपेण मावृता: आच्छादिता:, अतएवाऽन्धप्राया: साधुविद्वेषकारिण: कुमार्गमाश्रयन्ति ।

एकं चक्षुर्विवेक: द्वितीयं चक्षुर्विवेकिना सह सहवास: एतद्वयं यस्य नास्ति स एव तन्वोन्ध: एतद्वयस्य यदि कुमार्गे प्रवृत्तिर्भवेत्तदा तस्य कोपराध

ટીકાર્થ--इस प्रकार जो लोग पापकर्मी हैं, धर्म के मर्म से अनभिज्ञ हैं अनार्य हैं साधुओं के और मोक्षमार्ग के द्वेषी हैं, स्वयं अज्ञान हैं और धर्माचरण से रहित हैं, वे अज्ञान रूप अन्धकार से उत्कृष्ट अज्ञान को प्राप्त होते हैं अर्थात् नीच से नीच तर गति प्राप्त करते हैं । उन्हें अधम गति की प्राप्ति क्यों होती है, इसका उत्तर यह है कि वे मन्द हैं, ज्ञाना वरणीय आदि कर्मों से ग्रस्त हैं, इसी कारण अधोगति प्राप्त करते हैं । अधोगति प्राप्त करने का दूसरा कारण यह है कि वे मिथ्यादर्शन रूप मोह के द्वारा आच्छादित हैं । इस कारण वे अन्धे के समान हैं साधुओं से द्वेष करते हैं कुमार्ग का अवलम्बन करते हैं ।

एक चक्षु विवेक है और दूसरी चक्षु विवेकी जन के साथ सहवास

ટીકાર્થ--આ પ્રકારે જે લોકો પાપકર્મી છે, ધર્મના મર્મથી અનભિજ્ઞ છે, અનાર્ય છે, સાધુઓના અને મોક્ષમાર્ગના દ્વેષી છે સ્વયં અજ્ઞાન છે અને ધર્માચરણથી રહિત હોય છે, તેઓ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાંથી ઉત્કૃષ્ટ અંધકારમાં જાય છે એટલે કે નીચ ગતિમાંથી નીચતર ગતિમાં જાય છે શા કારણે તેમને અધમ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે? તેઓ મન્દ છે, જ્ઞાનાચરણીય આદિ કર્મોથી ગ્રસ્ત છે, તે કારણે તેમને અધોગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. અધોગતિ પ્રાપ્ત થવાનું બીજું કારણ એ છે કે તેઓ મિથ્યાદર્શન રૂપ મોહ વડે આન્ધાદિત છે તે કારણે તેઓ આંધળા જેવા હોવાને કારણે સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષભાવ રાખે છે અને કુમાર્ગનું અવલમ્બન કરે છે

વિવેક એક ચક્ષુ સમાન છે અને વિવેકીજનોનો સહવાસ બીજા ચક્ષુ,

इति तदुक्तम्--

“एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः तद्वद्भिरेव सह संवसतिर्द्वितीयम् ।
एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्पतोऽन्धः तस्याप्यमार्गचलने खलु कोऽपराधः ॥१॥”

एवं साधुभिः सह विद्वेषं कुर्वन्तः सन्मार्गादपि द्रुह्यन्तेऽज्ञानिनः मोहाच्छा-
दिताः अनार्या एकस्मादज्ञानाभिर्गत्याऽज्ञानाऽन्तरं नरकादिरूपां दुर्गतिं गच्छन्ति,
विवेकशून्यत्वादिति भावः ॥११॥

करना है । जिसके यह दोनों ही चक्षु नहीं हैं वही वास्तव में अन्धा है ।
ऐसा मनुष्य यदि कुमार्ग में प्रवृत्त हो तो उसका क्या अपराध है ? कहा
भी है—‘एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः’ इत्यादि ।

‘सहज स्वाभाविक विवेक एक निर्मल नेत्र है और विवेकी जनों का
सहवास (समागम) दूसरा नेत्र है । यह दोनों ही नेत्र जिसे प्राप्त नहीं
हैं, वास्तव में वही इस भूतल पर अंधा है । वह अगर कुपथगामी
होता है तो उस बेचारे का क्या अपराध है ? अर्थात् उसका कुमार्गगामी
होना तो स्वभाविक ही है ।

इस प्रकार साधुओं के प्रति द्वेष रखने वाले, सन्मार्ग से द्रोह करने
वाले, अज्ञानी, मोह से घिरे हुए अनार्य जब एक अज्ञान से निकल कर
नरकगति आदि रूप दूसरे अज्ञान को प्राप्त करते हैं, क्योंकि वे विवेक
रहित होते हैं ॥११॥

સમાન છે જેમને આ બન્ને ચક્ષુ હોતાં નથી, તેઓ જ ખરી રીતે અંધળા
છે. એવો માણસ જો કુમાર્ગે પ્રવૃત્ત થાય, તો તેનો શો અપરાધ ! મહુ પશુ
છે કે—‘एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः’ इत्यादि—

‘સ્વાભાવિક વિવેક એક નિર્મળ નેત્ર રૂપ છે. અને વિવેકી જનોનો
સહવાસ બીજા નેત્ર રૂપ છે. આ સંસારમાં જેને આ બે નેત્રોની પ્રાપ્તિ
થઈ નથી તેને જ વાસ્તવિક રૂપે તો અંધ કહી શકાય છે. જો આ બન્ને
પ્રકારના નેત્રોના અભાવવાળો માણસ કુમાર્ગગામી બને, તો તેનો શો
અપરાધ ! એટલે કે એવો માણસ કુમાર્ગગામી બને તો સ્વાભાવિક જ છે.

આ પ્રકારે સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષ રાખનાર સન્માર્ગનો દ્રોહ કરનાર અજ્ઞાની,
મોહથી ઘેરાયેલા અજ્ઞાન માણસો એક અજ્ઞાનમાથી નીકળીને નરકગતિ આદિ
રૂપ બીજા અજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે, કારણ કે તેઓ વિવેકરહિત
હોય છે, ॥ગાથા ૧૧॥

દંશમશકાદિ પરીષદ્દાહ—‘પુટ્ટો ય’ इत्यादि ।

મૂલમ્—પુટ્ટો ય દંસમસપ્હિં તળફાસમચાહ્યા ।

ન મે દિદ્દે પરે લોણ જહ પરં મરણં સિયા ॥૧૨॥

છાયા—સ્પૃષ્ટશ્ચ દંસમશકૈસ્તૃણસ્પર્શમશક્તુવન્ ।

ન મયા દૃષ્ટઃ પરલોકો યદિ પરં મરણં સ્યાત્ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—(દંસમસપ્હિં) દંશમશકૈઃ (પુટ્ટો) સ્પૃષ્ટશ્ચ મક્ષિતઃ તથા (તળ-
ફાસમચાહ્યા) તૃણસ્પર્શમશક્તુવન્ નિર્લિચ્ચન્ત્યાત્ તૃણેષુ શયાનઃ તત્સ્પર્શમશક્તુ-
વન્ કદાચિદેવં ચિન્તયેત્ (મે) મયા (પરે લોણ) પરો લોકઃ સ્વર્ગાદિરૂપઃ (ન દિદ્દે)

દંશ મશક આદિ પરીષદ્દોં કા કથન કરતે હૈં—‘પુટ્ટો ય’

શબ્દાર્થ—‘દંસમસપ્હિં—દંશમશકૈઃ’ દંશ ઓર મશકોં દ્વારા ‘પુટ્ટો—
સ્પૃષ્ટઃ’ સ્પર્શ કિયા ગયા અર્થાત્ કાટા ગયા તથા ‘તળફાસમચાહ્યા—
તૃણસ્પર્શમશક્તુવન્’ તૃણસ્પર્શ કોં નહીં સહ સક્તતા હુઆ સાધુ એસા મી
વિચાર કર સક્તતા હૈ કિ ‘મે—મયા’ મૈને ‘પરલોણ—પરલોક’ સ્વર્ગાદિ
રૂપ પરલોક કોં તો ‘ન દિદ્દે—ન દૃષ્ટઃ’ પ્રત્યક્ષ રૂપ સે દેસા નહીં હૈ ‘પરં—
પરંતુ’ તથાપિ ‘જહ—યદિ’ કદાચિત્ ‘મરણં સિયા—મરણં સ્યાત્’ હસ કષ્ટ
સે મરણતો સ્પષ્ટ દિશ્વતા હૈ ઓર કોઈ ફલ દીશ્વતા નહીં હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—દંશમશક પરીષદ્દ અર્થાત્ હાંસ સચ્ચરોં કે હંસને પર
તથા તૃણસ્પર્શ પરીષદ્દ કો સહન ન કર સક્તને કે કારણ અર્થાત્ અર્કિચન
હોને સે ઘાસ પર શયન કરતે હુણ ઉલકે કઠિન સ્પર્શ કો સહન ન કર
સકને સે સાધુ કદાચિત્ હસપ્રકાર વિચાર કરે પરલોક તોં મૈને દેસા

હવે સૂત્રકાર ડાંસ, મન્છર આદિ દ્વારા આવી પડતાં પરીષદ્દોં
કથન કરે છે—‘પુટ્ટો ય’ ઇત્યદિ

શબ્દાર્થ—‘દંસમસપ્હિં—દંશમશકૈઃ’ દંશ અને મશકોં દ્વારા ‘પુટ્ટો—સ્પૃષ્ટ’
સ્પર્શ કરવામાં આવેલ અર્થાત્ કરડવામાં આવેલ તથા ‘તળફાસમચાહ્યા—
તૃણસ્પર્શમશક્તુવન્’ તૃણના સ્પર્શને સહન ન કરી શકવાવાળો સાધુ એવો
વિચાર કરે છે કે ‘મે—મયા’મે ‘પરે લોણ—પરો લોક’ સ્વર્ગ વગેરે ઉપ પરલોકને તો
‘ન દિદ્દે—ન દૃષ્ટઃ’ પ્રત્યક્ષ રૂપથી જોયો નથી ‘પરં—પરં’ તો પણ ‘જહ—યદિ’ કદાચ
‘મરણ સિયા—મરણ સ્યાત્’ આ કષ્ટથી મરણ તો સ્પષ્ટ જોવાય છે અને કોઈ ક્ષણ
દેખાતું નથી. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—દંશમશક પરીષદ્દ એટલે કે ડાંસ, મન્છર આદિ જે તુચ્છોં કરડવાથી
જે ત્રાસ સહન કરવો પડે છે તે ત્રાસ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તથા
તૃણસ્પર્શ પરીષદ્દને સહન ન કરી શકવાને કારણે (અક્રિયન હોવાને કારણે
ઘાસ પર શયન કરતી વખતે તેના કઠિન સ્પર્શ સહન ન કરી શકવાને કારણે)

ન દૃષ્ટઃ પ્રત્યક્ષેણ નોપલબ્ધઃ (પરં) પરન્તુ (જઃ) યદિ કદાચિત્ (મરણં સિયા) મરણં સ્યાત્ અનેન કલ્લેશેન મરણમેવ સ્યાત્ નાન્યત્ફલં કિમપીતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘દંશમસર્પિર્હિ’ દંશમશકૈઃ ‘પુટ્ટો’ રપૃષ્ટઃ કદાચિદંશમશકાદિવહુલે કોકળાદિપ્રદેશે વિહરન્ સાધુઃ દંશમશકૈર્દૃષ્ટો ભવેત્ । તથા—‘તળપાસમચાહ્વા’ તૃળસ્પર્શમશક્તુવન્ તૃળાદૌ શયનં કુર્વન્ તદીયં કઠોરં સ્પર્શં સોદુમશક્તુવન્ । આર્ત્તાઃ સન્ એવં વિચિન્તયે પરલોકપ્રાપ્તયે મથા પ્રવ્રજ્યા ગૃહીતા, તથા એતાનિ દંશમશકાદિ જનિતદુઃખાનિ અપિ સોઢાનિ । પરન્તુ સ્વ પરલોકઃ ‘ન મે દિદ્ધે’ મયા ન દૃષ્ટઃ પ્રત્યક્ષેણ, ન વા પરલોકે અનુમાનાઘપિ વિદ્યતે । અવ્યભિચરિતદેતોરભાવાત્ । અતઃ પરં કેવલમ્ । ‘જઃ’ યદિ ‘મરણં’ મૃત્યુરો ‘સિયા’ સ્યાત્ ।

નહીં હૈ, પરન્તુ કદાચિત્ હસ કલેશ સે મેરા મરણ હો જાણા । હસ કષ્ટ કો સહન કરને કા અન્ય કોઈ ફલ નહીં હૈ’ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—જહાં ઢાંસ ઓર મચ્છર વહુપ્રમાણ સે હોતે હૈ, એસે કોંકળ આદિ પ્રદેશોં મેં વિચરતે હુવ સાધુ કો ઢાંસ મચ્છર હસતે હૈ । કમી કમી ઘાસ આદિ પર શયન કરના પડના હૈ તો ઉસકા કઠોર સ્પર્શ સહા નહીં જાતા, એસી સ્થિતિ મેં પીડા કા અનુભવ કરતે હુવ સાધુ કદાચિત્ એસા વિચાર કરે—પરલોક મેં સુખ કી પ્રાપ્તિ કે લિયે મૈને દીક્ષા અંગીકાર કી ઓર ઢાંસ મચ્છરોં કે કાટને કે કષ્ટ મી સહન કિયે । મગર વહ પરલોક મૈને પ્રત્યક્ષ સે દેખા નહીં । ઉસકે વિષય મેં અનુમાન પ્રમાણ મી વિદ્યમાન નહીં હૈ, વયોંકિ અવ્યભિચારી (નિર્દોષ) હેતુ કા અભાવ હૈ । અતઃ મરના હી પડેગા ।

કોઈ અલ્પસત્ત્વ સાધુ ક્યારેક આ પ્રકારનો વિચાર કરે છે—પરલોક તો મેં જોયો નથી, પરન્તુ આ કલેશથી મારું મૃત્યુ થઈ જશે. આ કષ્ટને સહન કરવાનું બીજું કોઈ પણ ક્ષણ મને દેખાતું નથી.’ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—જ્યાં ડાંસ, મચ્છર આદિ જંતુઓ વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. એવાં કાંકણ આદિ પ્રદેશોમાં વિચરતા સાધુઓને ડાંસ, મચ્છર આદિ કરડે છે. ક્યારેક તેને ઘાસ આદિ પર શયન કરવું પડે છે, એવું બને ત્યારે તેનો કઠોર સ્પર્શ તે સહન કરી શકતો નથી. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં પીડાનો અનુભવ કરતો તે સાધુ ક્યારેક આ પ્રકારનો વિચાર કરે છે—પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિને માટે મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે, અને તે માટે હું ડાંસ, મચ્છર આદિને ત્રાસ પણ સહન કરી રહ્યો છું. પરન્તુ તે પરલોક મેં પ્રત્યક્ષ તો જોયો નથી. પરલોકના વિષયમાં અનુમાન પ્રમાણ પણ વિદ્યમાન નથી, કારણ કે તે વિષયમાં નિર્દોષ હેતુનો અભાવ છે. પરંતુ આ ત્રાસને કારણે મરવું પડશે, એ વાત તો નિશ્ચિત છે.

અયં ભાવઃ—પરલોકસ્તુ પ્રત્યક્ષતો નાડવગમ્યતે, અનુમાનાદિકમપિ નાસ્તિ, એવં ચ પરલોકસ્તુ નૈવ પ્રાપ્તઃ । કેવલ મેતાદૃશદુઃસ્વસહનૈન મરણમેવ ફલમ્ । નાન્યત્, મરણાડતિરિક્તં ફલમેવ ન સ્યાદિત્યપિ ચિત્તયેત્, કોડપિ સાધુઃ દેશ-કાલાદિપીઢિતઃ સન્નિતિ ॥૧૨॥

મૂલમ્—સંતત્તા કેસલોણં બંમચૈરપરાઙ્યા ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ મચ્છા વિટ્ઠા વ કેયણે ॥૧૩॥

છાયા—સંતપ્તાઃ કેશલુંચનેન બ્રહ્મચર્યપરાજિતાઃ ।

તત્ર મન્દા વિપીદન્તિ મત્સ્યા વિદ્ધા ઇવ કેતને ॥૧૩॥

આશય યદ્દ હૈ—પરલોક પ્રત્યક્ષ સે પ્રતીત નહીં હોતા ઓર ન ઉસકા સાધક કોઈ અનુમાન આદિ પ્રમાણ હૈ । હસપ્રકાર પરલોક તો પ્રાપ્ત નહીં હૈ, હસ દુઃસ્વ કો સહન કરને કા ફલ મૃત્યુ હી હૈ, અન્ય કુછ ખી નહીં । દેશકાલ આદિ સે પીઢિત કોઈ સાધુ હસ પ્રકાર વિચાર કરતા હૈ ॥ ૧૨ ॥

શબ્દાર્થ — ‘કેસલોણં-કેશલુંચનેન’ કેશલુંચન સે ‘સંતત્તા-સન્ત-પ્તાઃ’ પીઢિત ‘બંમચૈરપરાઙ્યા-બ્રહ્મચર્યપરાજિતાઃ’ ઓર બ્રહ્મચર્ય સે પરા જિત હોકર ‘તત્થ-તત્ર’ કેશલુંચન સે દુર્બલ ‘મંદા-મન્દાઃ’ મૂર્ખ પુરુષ ‘કેયણે-કેતને’ જાલ સે ‘વિટ્ઠા-વિદ્ધાઃ’ ફસી હુઈ ‘મચ્છા વ-મત્સ્યાઇવ’ મછલી કે જૈસે ‘વિસીયંતિ-વિપીદન્તિ’ કલેશ કા અનુભવ કરતે હૈ ॥૧૩॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે પરલોકનું અસ્તિત્વ પ્રત્યક્ષ તો દેખાતું નથી, અને તેનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનાર કોઈ અનુમાન આદિ પ્રમાણ પણ મોઘૂદ નથી. આ રીતે પરલોકના સુખની પ્રાપ્તિ થવાની વાત તો દૂર રહી પણ આ દુઃખ સહન કરવાના ક્ષમ રૂપે મૃત્યુને તો ચોક્કસ લેવું પડશે । મોત સિવય ખીલું કોઈ પણ ક્ષણ મળવાનું નથી । દેશ, કાળ આદિથી પીડિત કોઈ સાધુ આ પ્રકારનો વિચાર પણ કરે છે ॥ગાથા ૧૨॥

શબ્દાર્થ — ‘કેસલોણ-કેશલુંચનેન’ કેશ લુંચનથી ‘સંતત્તા-સન્તપ્તા’ હુ ખી અર્થાત્ પિડાયમાન ‘બંમચૈરપરાઙ્યા-બ્રહ્મચર્યપરાજિતા’ અને બ્રહ્મચર્યથી પરા-જીત થઇને તત્થ-તત્ર’ કેશલુંચનમા દુર્બળ ‘મંદા-મન્દા’ મૂર્ખ પુરુષ ‘કેયણે-કેતને’ બળમાં ‘વિટ્ઠા-વિદ્ધાઃ’ ક્ષયાયેડી ‘મચ્છા વ-મત્સ્યા-ઇવ’ માછલીની જેમ ‘વિસીયંતિ-વિપીદન્તિ’ કલેશ અર્થાત્ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ॥૧૩॥

અન્વયાર્થઃ--(કેસલોણં) કેશલુંચનેન (સંતત્તા) સંતપ્તાઃ પીડિતાઃ (વંમ ચેરપરાઈયા) બ્રહ્મચર્યપરાજિતાઃ બ્રહ્મચર્યે ભગ્નાઃ સન્તઃ (તત્થ) તત્ર કેશોત્પાટને દુર્જયકામોદ્રેકે વા (મંદા) મન્દાઃ=અલ્પસત્ત્વાઃ કાતરાઃ (કેયણે) કેતને જાલે (વિદ્ધા) વિદ્ધાઃ (મચ્છા વ) મત્સ્યા ઇવ (વિસીયંતિ) વિષીદંતિ વલેશમનુભવંતિ મ્રિયન્તે વા ઇતિ ॥૧૩॥

ટીકા—‘કેસલોણં’ કેશલુંચનેન ‘સંતત્તા’ સન્તપ્તાઃ પીડિતાઃ કેશોત્પાટનેન મહતી સ્વલુ પીડા સમુત્પદ્યતે દેહિનામ્ । તાદૃશ પીડયાડ્લપસત્ત્વો દીનતામુપગચ્છતિ । તથા ‘વંમચેરપરાઈયા’ બ્રહ્મચર્યપરાજિતાઃ=બ્રહ્મચર્યભગ્નાઃ સન્તઃ । ‘તત્થ’ તત્ર કેશલુંચને પ્રવલ્લકામોદ્રેકે સતિ ‘મંદા’ મન્દાઃ=જડાઃ પુરુષાઃ । ‘વિસીયંતિ’ વિષીદન્તિ સંયમાનુષ્ઠાનં પ્રતિ શિથિલી ભવન્તિ । યદ્વા-સર્વથા સંયમાનુષ્ઠાનાત્ પરિશ્રદ્ધા એવ ભવન્તિ । તત્ર દૃષ્ટાન્તમુદાહરતિ-મચ્છા ઇત્યાદિ । ‘કેયણે’ કેતને જાલે ‘વિદ્ધા’ વિદ્ધાઃ ‘મચ્છા’ મત્સ્યાઃ ‘વ’ ઇવ-યથા મત્સ્યો

અન્વયાર્થ--કેશલોચ સે પીડિત હોકર તથા બ્રહ્મચર્ય સે પરાજિત હોકર અર્થાત્ કામવાસના કા દુર્જય ઉદ્રેક (કામવાસના મેં અત્યન્ત આતુર હોકર) હોને પર કાયર સાધુ જાલ મેં ફસે હુએ મચ્છોં કે જૈસા વલેશ કો અનુભવ કરતે હૈં થા મર જાતે હૈં ॥૧૩॥

ટીકાર્થ--કેશોં કા લુંચન કરને મેં પ્રાણિયોં કો વહુત પીડા હોતી હૈં ઓર ઉસ પીડા સે કાયરજન દીનતા કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં અતએવ કેશલોચ સે સંતપ્ત હોકર તથા બ્રહ્મચર્ય કા પાલન કરને મેં અસમર્થ હોકર મન્દ અર્થાત્ ધૈર્યહીન પુરુષ વિવાદ કરતે હૈં-સંયમ કે અનુષ્ઠાન મેં શિથિલ હો જાતે હૈં । અથવા સંયમાનુષ્ઠાન સે સર્વથા ભ્રષ્ટ હો જાતે હૈં । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત કહતે હૈં-જૈસે મત્સ્ય જાલ મેં ફસ કર ઓર

સૂત્રાર્થ--કેશલુંચનથી પીડા અનુભવતો તથા બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરવાને અસમર્થ એવો કાયર સાધુ-કામવાસનાનો દુર્જય ઉદ્રેક થાય ત્યારે જાગમાં કસાયેલી માછલીની જેમ કલેશનો અનુભવ કરે છે, અને સંયમના ભાગેથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

ટીકાર્થ--કેશનો લોચ કરતી વખતે સાધુઓને ખૂબ જ પીડા થાય છે, તે પીડાને કારણે કાયર (અલ્પસત્ત્વ) સાધુનો વિવાદનો અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય એવો સાધુ કામવાસનાનો ઉદ્રેક થાય ત્યારે સંયમના અનુષ્ઠાનમાં શિથિલ થઈ જાય છે, અથવા સંયમનો પરિત્યાગ કરી નાખે છે. આ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકારે નીચેનું દૃષ્ટાન્ત આપ્યું છે.—

જાલેન વડો નિઃસરણોપાયમનવાપ્ય તત્રૈવ જાલે મ્રિયતે. તથા પ્રવલકામેન પરા
ભૂતાઃ કેઽપિ સાધવઃ સયમાનુષ્ઠાનમેવ ત્યજંતિ । યદ્વા તાદૃશ સંયમાનુષ્ઠાને
શિથિલા ભવંતિ ॥૧૩॥

મૂલમ્—આયદંડસમાયારે મિચ્છાસંઠિયમાવળા ।

હરિસપ્પઓસમાવળા કેઈ લૂસંતિઽનારિયા ॥૧૪॥

છાયા—આત્મદંડસમાચારા મિથ્યાસંસ્થિતમાવળા ।

હર્ષદ્વેષં સમાપન્નાઃ કેપિ લૂપયંત્યનાર્યાઃ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ—(આયદંડસમાયારે) આત્મદંડસમાચારાઃ=આત્મા દંડયતે

ઉસસે બાહર નિકલને કા ઉપાય ન પાકર ઉસી મેં મર જાતા હૈ, ઉસી
પ્રકાર પ્રવલ કામ સે પરાજિન હોકર કોઈ કોઈ સાધુ સંયમ કા હી
ત્યાગ કર દેતે હૈં યા સંયમ મેં શિથિલ પડ જાતે હૈં ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ—‘આયદંડસમાયારે-આત્મદંડસમાચારાઃ’ જિસસે આત્મા
કલ્યાણ સે ભ્રષ્ટ હો જાના હૈં એસા આચાર અનુષ્ઠાન કરનેવાલે ‘મિચ્છા
સંઠિયમાવળા-મિથ્યાસંસ્થિતમાવળાઃ’ જિનકી ચિત્તવૃત્તિ મિથ્યાત્વ
સે વ્યાપ્ત હૈં અર્થાત્ હિંસાદિ મેં તત્પર હૈં તથા ‘હરિસપ્પઓસમાવળા-
હર્ષપ્રદ્વેષમાપન્નાઃ’ જો રાગ ઓર દ્વેષસે યુક્ત હૈં એસે ‘કેઈ-કેપિ’ કોઈ ‘અણા-
રિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય પુરુષ ‘લૂસંતિ-લૂપયંતિ’ સાધુકો પીડા
પહુંચાતે હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—જિસસે આત્મા દંડિત હોતા હૈં યા હિત સે રહિત હોના

જેવી રીતે જાળમાં કસ ચેલી માછલી તેમાંથી છુટવાને માટે વલખાં મારે
છે, પણ છુટવાનો કોઈ ઉપાય નહીં જડવ થી તેમાં જ મરી જાય છે, એજ
પ્રમાણે પ્રજાળ કામવાસનાથી પરાજિત થઈને કોઈ કોઈ કાયર સાધુઓ સંયમને
ત્યાગ કરે છે અથવા શિથિલાચારી બની જાય છે. ॥ગાથા ૧૩॥

શબ્દાર્થ—‘આયદંડસમાયારે-આત્મદંડસમાચારા.’ જેનાથી આત્મા
કલ્યાણથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, એવો આચાર-અનુષ્ઠાન કરવાવાળા ‘મિચ્છા-
સંઠિયમાવળા-મિથ્યાસંસ્થિતમાવળા જેમની ચિત્તવૃત્તિ મિથ્યાત્વથી વ્યાપ્ત છે
અર્થાત્ હિંસા વગેરેમાં તત્પર છે તથા ‘હરિસપ્પઓસમાવળા-હર્ષપ્રદ્વેષમાપન્ત
’ જેઓ રાગદ્વેષવાળા છે એવા ‘કેઈ-કેપિ’ કોઈ ‘અણારિયા-અનાર્યા’ અનાર્ય
પુરુષ ‘લૂસંતિ-લૂપયંતિ’ સાધુને પીડા પહોંચાડે છે ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—જે આચારને કારણે આત્મા દંડિત થાય છે. અથવા આત્મ.

હિતાત્ સ્વળ્લચતૈ યેન સ આત્મદળ્લઃ એતાદૃશઃ આચારઃ અનુઠાનં યેષાં તે તથા 'મિચ્છાસંઠિયભાવના' મિથ્યાસંસ્થિતભાવના મિથ્યાત્વોપહતદૃષ્ટયઃ' (હરિસપ્પઓસમાવન્ના) હર્ષપદ્ધેષમાપન્નાઃ રાગદ્ધેષમાકુલાઃ (કેઈ) કેપિ (અનારિયા) અનાર્યાઃ (લૂપંતિ) લૂપયન્તિ કદર્થયંતિ દળ્લઢાદિભિઃ તાડયંતિ સાધુનિતિ ॥૧૪॥

ટીકા—'આયદંડસમાચારે' આત્મદળ્લસમાચારઃ, દળ્લચતે સ્વળ્લચતે મોક્ષાદયઃ પાત્યતે આત્મા યેન સ આત્મદળ્લઃ સાધુનિન્દાતાડનાદિપ્રાણાતિપાતાદિ-લક્ષણઃ । સમાચારઃ અનુઠાનમ્, એતાદૃશ આચારો વિધતે, યેષાં તે આત્મદળ્લસમાચારાઃ । તથા—'મિચ્છાસંઠિયભાવના' મિથ્યાસંસ્થિતભાવનાઃ, મિથ્યા-વિપરીતા સંસ્થિતા કદાચ્છામિચ્છા ભાવના યેષાં તે મિથ્યાસંસ્થિતભાવનાઃ મિથ્યાત્વોપહત-બુદ્ધયઃ હિંસાદિપરાયણાઃ इति यावत् । 'હરિસપ્પઓસમાવન્ના' હર્ષદ્ધેષમાપન્નાઃ=હર્ષશ્ચ પદ્ધેષશ્ચેતિ હર્ષપદ્ધેષં તદાપન્નાઃ પાપાચરણે હર્ષવન્તઃ ધર્માચરણે દ્ધેષવન્તઃ હૈ, એસા આચાર કહલાતા હૈ । જિનકા એસા આચાર હૈ ઓર જિનકી દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ કે કારણ ઉપહત હો ગઈ હૈ, જો હર્ષ ઓર દ્ધેષ અર્થાત્ રાગદ્ધેષ સે યુક્ત હૈ, એસે કોઈ કોઈ અનાર્ય પુરુષ સાધુઓં કો દળ્લ આદિ સે તાડન કરતે હૈ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—સાધુ કી નિન્દા, તાડના યા હત્યા કરના આદિ કાર્ય, જો આત્મા કો દળ્લિત કરને લાલે હૈ, 'આત્મદળ્લ સમાચાર' કહે ગયે હૈ । મિથ્યા અર્થાત્ વિપરીત કદાચ્છા સ્થા ભાવના લાલે કો 'મિથ્યા સંસ્થિત ભાવના' કહલે હૈ અર્થાત્ જિનકી બુદ્ધિ મિથ્યાત્વ કે કારણ નષ્ટ હો ગઈ હૈ, જો હિંસાદિપાર્ષોં યેં તત્પર રહલે હૈ । જો હર્ષ ઓર

હિતનું જેના દ્વારા ખંડન થાય છે, એવા આચારને 'આત્મદંડ સમાચાર' કહે છે. જેમનો એવો આચાર છે અને જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વને કારણે ઉપડન થઈ ગઈ છે, જેઓ રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત છે, એવા કેઈ કેઈ અનાર્ય લોકો સાધુઓને લોકડી આદિ વડે મારે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—સાધુની નિન્દા, સાધુને મારપીટ, સાધુની હત્યા આદિ કૃત્યો આત્માને દંડિત કરનાર.—આત્માના હિતનું ખંડન કરનાર છે તેથી એવાં કૃત્યોને 'આત્મદંડ સમાચાર' કહે છે. મિથ્ય દૃષ્ટિ છતોને, એટલે કે વિપરીત કદાચ્છાક રૂપ ભાવનાવાળા માણુઓને 'મિથ્યા સંસ્થિત ભાવનાવાળા' કહે છે. આ બન્ને વિશેષજ્ઞથી યુક્ત લોકો—એટલે કે જેમની બુદ્ધિ મિથ્યાત્વને કારણે નષ્ટ થઈ ગઈ છે, જેઓ હિંસાદિ પાપોમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, જેઓ રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત છે—એટલે કે જેઓ પાપનું આગમન કરવામાં મુગ્ધા અનુભવ

રાગદ્વેષાઽધીનાઃ । ‘કેઈ’ કેપિ=સ્તંભૂતાઃ ‘અનારિયા’ અનાર્યાઃ-અહિંસા ધર્મ-
મર્માઽનભિજ્ઞાઃ સદાચારે વર્તમાનં સાધું ક્રીડાપદ્વેષાભ્યામ્ ‘લૂપંતિ’ લૂપયંતિ
પીડયન્તિ દણ્ડાદિપ્રહારૈઃ કટુગ્ધર્વૈર્વા । કેચિત્ અનાર્યાઃ આત્મદણ્ડસમાચારાઃ
તથા વિપરીતમતયઃ રાગદ્વેષાભ્યાં સાધું પીડયન્તિ, इति ॥૧૪॥

મૂળમ્—અપ્પેગે પલિયંતેસિં ચારો ચોરો તિ સુવ્વયં ।

વંધતિ ભિક્કુયં વાલા કસાયવચ્ચણેહિય ॥૧૫॥

છાયા—અપ્પેકે પર્યન્તે ચારશ્ચૌર इति સુવ્રતમ્ ।

વધનન્તિ ભિક્ષુકં વાલાઃ કષાયવચ્ચનૈશ્ચ ॥૧૫॥

દ્વેષ સે આપન્ન હૈં અર્થાત્ પાપ કા આચરણ કરને સેં અનુરાગી ઔર ધર્મ
કા આચરણ કરને સેં દ્વેષજ્ઞાન હૈં-રાગી ઔર દ્વેષી હૈં, એસે કોઈ કોઈ
અનાર્ય, અહિંસા ધર્મ કે મર્મ સે અનભિજ્ઞ લોગ સદાચારપરાયણ
સાધુ કો ક્રીડા યા દ્વેષ સે પ્રેરિત હોકર દણ્ડ આદિ કા પ્રહાર કરકે
અથવા કટુક શબ્દ કહકર પીડા પહુંચાતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ કોઈ
કોઈ આત્મા કે લિએ અહિતકર આચરણ કરને વાલે ઔર વિપરીત બુદ્ધિ
વાલે લોગ રાગદ્વેષ સે પ્રેરિત હોકર સાધુ કો કષ્ટ દેતે હૈં ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકે’ કોઈ ‘વાલા-વાલાઃ’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘પલિ
યંતેસિ-પર્યન્તે’ અનાર્ય હસકે આસપાસ વિચરતે હુએ ‘સુવ્વયં-સુવ્રતમ્’
સાધુ કો ‘ભિક્કુયં-ભિક્ષુકમ્’ ભિક્ષુક કો ‘ચારો ચોરોત્તિ-ચારશ્ચૌર
इति’ યહ ગુનચર હૈં અથવા ચોર હૈં એસા કહતે હુએ ‘વંધન્તિ-વધનન્તિ’
રસ્તી આદિ સે વાંધતે હૈં તથા ‘કસાયવચ્ચણેહિય-કષાયવચ્ચનૈઃ’
કટુવચન કહકર સાધુકો પીડિત કરતે હૈં ॥૧૫॥

કરે છે અને ધર્માચરણ કરવામાં દ્વેષ યુક્ત છે એવાં રાગ દ્વેષ યુક્ત, અને
અહિંસા ધર્મથી અનભિજ્ઞ કોઈ કોઈ અનાર્ય લોકો સદાચાર પરાયણ સાધુઓને
પોતાના આનંદને ખાતર અથવા દ્વેષભાવથી પ્રેરાઈને લાકડી આદિના પ્રહાર
વડે અથવા કટુ શબ્દો વડે પીડા પહોંચાડે છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ
એ છે કે કોઈ કોઈ આત્મહિતના ધાતક અને વિપરીત બુદ્ધિવાળા રાગદ્વેષથી
પ્રેરાઈને સાધુને કષ્ટ દે છે ॥ગાથા ૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકે’ કોઈ ‘વાલા-વાલા’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘પલિયંતેસિં
-પર્યન્તે’ અનાર્ય દેશના આસપાસમાં ફરતાં ‘સુવ્વય-સુવ્રતમ્’ સાધુને ‘ભિક્કુયં
-ભિક્ષુકમ્’ ભિક્ષુકને ‘ચારો-ચોરોત્તિ-ચારશ્ચૌર इति’ આ શુભતચર છે અથવા ચોર
છે એવું કહેતા ‘વંધન્તિ-વધનન્તિ’ દોરી વગેરેથી બાંધે છે-તથા ‘કસાયવચ્ચણેહિય-
કષાયવચ્ચનૈઃ’ કટુ વચન કહીને સાધુને પીડિત અર્થાત્ હુબ્બી કરે છે ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ:--(અપ્પેગે) અપ્પેકે (બાલા) ચાલા: અજ્ઞાનિન: પુરુષા: (પલિયં-તેસિં) પર્યન્તેઽનાર્યદેશસમીપે વિચરન્તં (સુવ્વયં) સુવ્રતં=સાધુમ્ (મિલ્લુચ્ચયં) મિલ્લુ-કમ્ (ચારો ચોરો ત્તિ) ચારશ્ચૌર ઇતિ બ્રુવન્ત: (વંધંતિ) વધ્નન્તિ રજ્જાદિના તથા (કસાયવયણેહિ ય) કસાયવચનૈ: કટુવાક્યૈ: પીડયન્તિ ચેતિ ॥૧૫॥

ટીકા--‘અપ્પેગે’ અપિ એકે અનાર્યા: પુરુષા: ‘બાલા’ ચાલા=અજ્ઞાનિન:--સદસદ્વિવેકવિકલા: ‘પલિયંતેસિં’ પર્યન્તસીમાસુ પરિભ્રમન્તમ્ ‘સુવ્વયં’ સુવ્રતં સાધુમ્, સુષ્ટુ સમ્યગર્હિસાદિવ્રતં યસ્ય સ તમ્ ‘મિલ્લુચ્ચયં’ મિલ્લુકં મિલ્લાચરણશી-લમ્ ‘ચારો ચોરો ત્તિ’ ચારોઽયં ચૌરોઽયં=ઋસ્યચિદ્ભૂષતેદૂતોઽયં ચૌરોઽયં તસ્કર કર્મશીલોઽયં ચેતિ બ્રુવન્ત: । સુવ્રતં પટ્ટકાયરક્ષકં નિરવધમિલ્લાચરણશીલમપિ મુનિ ચૌર ઇતિ મત્વા તં કલેશયન્તિ દણ્ડાદિના । તથા--‘વંધંતિ’ વધ્નન્તિ રજ્જાદિના ‘ય’ ચ પુન: ‘કસાયવયણેહિ’ કસાયવચનૈર્ભર્તસ્યન્તિ । તે ઽનાર્યપુરુષા: ,

અન્વયાર્થ--કોઈ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષ અનાર્ય દેશ કે આસ પાસ વિચરતે હુણ સાધુ કો ચાર યા ચોર કહતે હુણ રસી આદિ સે બાંધ દેતે હૈં તથા કટુક વચનોં દ્વારા પીડા પહુંચાતે હૈં ॥૧૫॥

ટીકાર્થ--કોઈ કોઈ અનાર્ય પુરુષ, જો સત્ અસત્ કે વિવેક સે હીન હૈં, સીમા પર વિચરતે હુણ ઓર અર્હિસા આદિ વ્રતોં કા સમ્યક્ પ્રકાર સે પાલન કરને વાલે મિલ્લુ કો ‘યહ કિસી રાજા કા જાસૂસ (દૂન) હૈ, યહ ચોર હૈ, ઇત્યાદિ કહતે હુણ એવં ષડ્ કાય કે રક્ષક, નિર્દોષ મિલ્લા ગ્રહણ કરને વાલે મુનિ કો બી ચોર જ્ઞાન કર ઉસે દણ્ડ આદિ સે પીડા પહું-ચાતે હૈં, રસી આદિ સે બાંધ દેતે હૈં ઓર કષાયયુક્ત વચનોં સે ભર્તસના કરતે હૈં ।

સૂત્રાર્થ--કોઈ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષો અજ્ઞાની પુરુષો અનાર્ય દેશમાં વિચરતા સાધુઓને ચોર, જાસૂસ આદિ માની લઈને, તેમને દોરડા આદિ વડે બાંધીને કટુ વચનો દ્વારા પીડા પહોંચાડે છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ--સ રા નરસાંના વિવેકથી રહિત અનાર્ય પ્રદેશોની સીમા પર વિચરતા, અર્હિસા આદિ વ્રતોનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરનારા સાધુને કોઈ રાજાનો જાસૂસ માની લઈને આ પ્રકારના કટુ વચનો બોલે છે--‘આ ચોર છે, ‘આ ચાર (જાસૂસ) છે, એટલું જ નહીં પણ તેઓ તેને દોરડા વડે બાંધીને લાકડી આદિ વડે માર મારે છે તથા કષાયયુક્ત વચનો દ્વારા તેનો તિરસ્કાર કરે છે. છ કાયતા જીવેના રક્ષક અને નિર્દોષ મિલ્લા ગ્રહણ કરનારા મુનિઓને પણ તેમના દ્વારા આ પ્રકારનાં કટુ સંદેહ કરવા પડે છે,

સુવ્રતમપિ અનાર્યપરિસરે અનન્તમ્, અયં ચોર इति मत्वा कदर्थयन्ति, रज्वा-
दिना बध्नन्ति, क्रोधप्रधानकटुवचनैर्मत्स्यन्ति चेति ॥१५॥

પુનરપ્યાહ 'તત્થ દંડેણ' મિત્યાદિ ।

મૂલમ્—તત્થ દંડેણ સંવીતે મુઢિણા અદુ ફલેણ વા ।

નાતીણં સરઈ વાલે इत्थी वा क्रुद्धगामिणी ॥१६॥

છાયા—તત્ર દણ્ડેન સંવીતો મુઢિનાઽથ ફલેન વા ।

જ્ઞાતીનાં સ્મરતિ વાલઃ સ્ત્રીવત્ ક્રુદ્ધગામિની ॥૧૬॥

અભિપ્રાય यह है कि अनार्य लोग देश की सीमा में विहार करने वाले सुव्रत साधु को भी चोर समझकर कष्ट पहुंचाते हैं, रस्सी आदि से बांधते हैं और क्रोधप्रधान कटुक वचन कहकर उसकी भर्त्सना करते हैं ॥१५॥

પુનઃ કહતે હૈં—'તત્થ દંડેન' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'तत्थ-तत्र' वहां अर्थात् अनार्य क्षेत्रकी सीमा में विचरते हुए उन मुनिको 'दंडेण-दण्डेन' लाठी से 'मुठ्ठिणा-मुठ्ठिना' मुक्कासे अदुवा-अथवा' अथवा 'फलेण-फलेन' फलसे 'संवीते-संवीतः' ताड़ित किया हुआ 'वाले बालः' अज्ञानी पुरुष 'क्रुद्धगामिणी-क्रुद्धगामिनी' क्रोधित होकर घरसे निकलकर भागने वाली 'इत्थीव-स्त्रीव' स्त्री के जैसे 'नातीणं-नातीनां' अपने स्वजन वर्ग को 'सरई-स्मरति' स्मरण करता है ॥१६॥

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અનર્ય લોકોના પ્રદેશની સીમા પાસેથી વિહાર કરનારા સુવ્રતધારી સાધુને પણ ચોર આદિ સમજીને અનાર્ય લોકો દ્વારા વડે બાંધીને મારે છે તથા કટુ શબ્દો બોલીને તેમની ભર્ત્સના કરે છે. ॥ગાથા ૧૫॥

આ પ્રકારના પરીવર્ષો આવી પડે ત્યારે અદ્યપ્યસ્ત્રવ સાધુ પર તેની કેવી અસર થાય છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે —'તત્થ દંડેન' इत्यादि—

शब्दार्थ—'तत्थ-तत्र' त्यां अर्थात् अनार्यक्षेत्रની सीમામાં (હદમાં) ફરતાં તે મુનીને 'દંડેણ-દણ્ડેન' લાકડીથી 'મુઢિણા-મુઢિના' મુઢાથી 'અદુવા-અથવા' અથવા 'ફલેણ-ફલેન' ફળથી 'સંવીતે સંવીત' મારવામાં આવેલ 'વાલે-વાલઃ' અજ્ઞાની પુરુષ 'ક્રુદ્ધગામિણી-ક્રુદ્ધગામિની' ક્રોધિત થઈને ઘરથી નિકળીને ભાગવાવાળી 'इत्थीव-स्त्रीव' સ્ત્રીની જેમ 'નાતીણં-જ્ઞાતીનાં' પોતાના સ્વજન વર્ગનું 'सरई-स्मरति' સ્મરણ કરે છે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ--(તત્થ) તત્રાનાર્યક્ષેત્રસીમાસુ વિચરંતં મુનિં (દંડેણ) દળ્ડેન યષ્ટચાદિના (મુટ્ટિણા) મુટ્ટિના (અદુવા) અથવા (ફલેણ) ફલેન=માતુર્લિંગાદિના (સંચીતે) સંચીતઃ પ્રહતઃ કશ્ચિદપરિણતઃ (વાલે) વાલો મુનિઃ વાલ इव (કુદ્ધગામિણી) કુદ્ધગામિની (સ્ત્રી ચ (નાતીણં) જ્ઞાતીનાં (સરર્ષ) સ્માતીતિ ॥૧૬॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ર=અસ્મિન્નનાર્યદેશપરિસરે વિવિધમાનઃ સાધુઃ તાદૃશાઽનાર્યૈઃ પુરુષૈઃ । ‘દંડેણ’ દળ્ડેન=યષ્ટચાદિના ‘અદુ’ અથવા ‘મુટ્ટિણા’ મુટ્ટિના ‘વા’ અથવા ‘ફલેણ’ ફલેન=માતુર્લિંગાદિના ફલેન ‘સંચીતે’ સંચીતસ્તાહિતઃ ‘વાલે’ વાલઃ=અપક્રમતિઃ કશ્ચિત્સાધુઃ તત્ર તાડનાદિમનયે ‘નાતીણં સરર્ષ’ જ્ઞાતીનાં સ્મરતિ “અત્ર કર્મણિ ષષ્ઠી” સ્વવાન્ધવાદિકં સ્મરતિ । યથત્ર ઇકોઽપિ બાન્ધવો

અન્વયાર્થ—અનાર્ય ક્ષેત્ર કી સીમા પર વિચરતે હુએ સાધુ કો ઢંડે સે, મુટ્ટી સે યા ફલ સે પ્રહાર કિયા જાતા હૈ તો કોઈ કોઈ વાલ જૈસા સાધુ અપને જ્ઞાતિજનો કો ઁસી પ્રકાર સ્મરણ કરતા હૈ જૈસે ક્રોધ કરકે ઘરસે વાહર નિકલી સ્ત્રી ઁન્હે સ્મરણ કરતી હૈ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—અનાર્ય દેશ કે સમીપ વિચરતા હુઆ સાધુ ઁન અનાર્ય પુરુષોં કે દ્વારા ઢંડે સે અથવા મુટ્ટી (ઘૂસે) સે અથવા ઘિજોરા આદિ ફલોં સે તાડના પાકર, અરિપક્વ બુદ્ધિ વાલા હોને કે કારણ તાડના કે સમય અપને બન્ધુ બાન્ધવ આદિ જ્ઞાતિજનોં કા સ્મરણ કરતા હૈ । વહ સોચતા હૈ અગર ઘર્હ મેરા કોઈ ઁક ભી બન્ધુ (સહાયક) હોતા તો ઁસી પીડા કા અનુભવ ન કરના પડતા । મેરા કોઈ આત્મીયજન રક્ષક

સૂત્રાર્થ—અનાર્યક્ષેત્રની સીમા પર વિચરતા સાધુએને લાકડીઓના પ્રહાર, ઈળના પ્રહાર ધુમ્મા તથા લાતોના પ્રહાર સહન કરવા પડે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે કોઈ કોઈ બાલ (અજાની) અને અલ્પસત્ત્વ સાધુ અસહાય દશાનો અનુભવ કરે છે, અને જેવી રીતે ક્રોધાવેશમાં ગૃહત્યાગ કરનારી સ્ત્રી મુશ્કેલી આવી પડતાં કુટુંબીઓ અને જાતિજનોને યાદ કરે છે, એજ પ્રમાણે એવો સાધુ પણ પોતાના કુટુંબીઓ અને જાતિજનોને યાદ કરે છે. ૧૬

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ વાર અનાર્ય દેશોની સરહદ પાસેથી વિહાર કરતા સાધુએને અનાર્યો લાકડીઓ મારે છે, ધુમ્મા મારે છે અને બીજોરા આદિ ઈજોનો તેમના પર ઘા કરે છે આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઉદ્ભવે ત્યારે કોઈ કોઈ અપરિપક્વ બુદ્ધિવાળા સાધુઓ પોતાના બન્ધુઓ આદિ જાતિજનોનું મરણ કરે છે. તેઓ વિચાર કરે છે કે જો અહીં મારો એક પણ બન્ધુ આદિ

મહેત્, તદા મે-એમિરેજાદશી પીડા નો મહેત્ । યસ્માન્નાસ્તિ કોડપ્યાત્મોયો રક્ષકો-
ડત્તએવેમે મામિત્થં કદર્થયન્તિ । તત્ર દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ-‘ઈત્થી વા કુદ્દગામિણી’
સ્ત્રીવત્ કુદ્દગામિણી । યથા કાચિત્ અવિવેકવતી સ્ત્રી ક્રોધાત્ સ્વગૃહ પરિત્યજ્ય
નિર્ગતા માર્ગે અસમ્યપુરુષૈઃ કદર્થિતા, તત્ર નિરાશ્રયા સતી જ્ઞાતીન્ (જ્ઞાતીનામ્)
સ્મરતિ । તથા-અયમપિ અવકમતિઃ સાધુઃ જ્ઞાતીન્ સ્મરતિ ॥૧૬॥

અથ ઉપસંહરન્નાહ સૂત્રકારઃ-‘એતે મો કસિણા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્કમ્-एए^૨ મો^૧ કસિ^૩ણા^૪ ફાસા^૫ ફરુસા^૬ દુરહિયાસયા ।

હત્થી^૮ વા^૭ સરસં^૯ વિત્તા^{૧૦} કીવા^{૧૧}વસા^{૧૨} ગયા^{૧૩} ગિહં^{૧૪} ॥૧૭॥ ત્તિવેમિ॥

છાયા--એતે મોઃ કૃત્સ્નાઃ સ્પર્શાઃ પરુષા દુરધિસદ્ધાઃ ।

હસ્તિન ઇવ શરસંવીતાઃ ક્લીવા અવશા ગતા ગૃહમ્ ॥૧૭॥ ઇતિ વ્રવીમિ ॥

નહીં હૈ, હસી કારણ થે સુજ્ઞે સતા રહે હૈ । હસી વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત પ્રદ-
શિત કિયા ગયા હૈ-જૈસે કોઈ ત્રિવેકવિહીન સ્ત્રી ક્રોધ મેં આકર ઘર
કો ત્યાગ કર બાહર નિકલ પડી, માર્ગ મેં અસમ્ય પુરુષોં ને ઉસે
સતાયા । તય વહ નિરાધાર હોકર અપને જ્ઞાતિજનોં કો સ્મરણ કરતી
હૈ । ઉસી પ્રકાર અવરિપકવ બુદ્ધિ વાલા સાધુ મો જ્ઞાતિજનોં કો
સ્મરણ કરતા હૈ ॥૧૬॥

સૂત્રકાર ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-‘એએ મો કસિણા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘મો-મોઃ’ હે શિષ્યો । ‘એએ-એતે’ પૂર્વોક્ત દંડાદિ રૂપ
પરીષદોપસર્ગ ‘કસિણા ફાસા-કૃત્સ્નાઃ સ્પર્શાઃ’ સમસ્ત સ્પર્શ-‘ફરુસા

સહાયક હોત તો મારે આવી પીડાનો અનુભવ કરવો ન પડત. અત્યારે મારી રક્ષા
કરનાર કોઈ પણ આત્મીયજન મારી સાથે નથી, તે કારણે આ લોકો મને
હેરાન કરે છે આ વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે નીચેનું દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું
છે-કોઈ સ્ત્રી ક્રોધ,વેશમા ઘર છોડીને નીકળી ગઈ માર્ગમાં કોઈ અસમ્ય
પુરુષો તેની પજવણી કરવા લાગ્યા. ત્યારે તે પોતાની નિરાધાર દશા જોઈને
પોતાના આત્મીયજનોને યદ કરવા લાગી. એજ પ્રમાણે અવરિપકવ
બુદ્ધિવાળો સાધુ પણ આવો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે પોતાના સંસારી સંગો
વહાલાને યાદ કરે છે. ॥ગાથા ૧૬॥

હવે સૂત્રનો ઉપસંહાર કરના સૂત્રકાર કહે છે-એએ મો કસિણા’ ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ--‘મો-મો’ હે શિષ્યો । એએ-એતે આ પૂર્વોક્ત દંડ વગેરે ઉપ
પરિષદોપસર્ગ ‘કસિણાફાસા-કૃત્સ્ના’ સ્પર્શા’ સઘળા જ સ્પર્શ ‘ફરુસા-પરુષા.’

અન્વયાર્થઃ—(મો) મોઃ મોઃ શિષ્યાઃ (एए) एते पूर्वोक्ताः दण्डादिघात
 रूपाः परीषहोपसर्गाः (कसिणा फासा) कृत्स्नाः स्पर्शाः (फरुसा) परुषाः कठिनाः
 (दुरहियासया) दुरधिसह्याः दुःखेन सोढुं योग्याः एतानसहमानाः केचनलघु-
 तयः, (सरसंवित्ता) शरसंवीताः—रणशिरसि शरताडिताः (हत्थी व) हस्तिन इव
 (कीवा) क्लीवाः=कातराः पुरुषाः (अवसा) अवशाः परायत्ताः कर्माधीनाः गुरु-
 कर्माणः (गिहं) गृहं (गया) गताः गच्छन्ति परित्यज्य साधुवेशम् । (त्ति वेमि)
 इति ब्रवीमि अहमिति ॥१७॥

ટીકા—ગુરુરૂપદિશતિ શિષ્યાન ‘મો’ મોઃ મોઃ શિષ્યાઃ । એતે પૂર્વોક્તાઃ
 દણ્ડાદિઘાતાદિરૂપાઃ પરીષહોપસર્ગાઃ, ‘કસિણા’ કૃત્સ્ના=નિશ્ચિલા અપિ
 પરુષાઃ’ કઠિન ‘દુરહિયાસા-દુરધિસહ્યાઃ’ ઓર દુઃસહ હૈં ‘સરસંવિત્તા-
 શરસંવીતાઃ’ બાળોં સે પીડિત ‘હત્થી વ-હસ્તિન ઇવ’ હાથી કે જૈસે
 ‘કીવા-ક્લીવાઃ’ નપુંસક પુરુષ ‘અવસા-અવશાઃ’ ઘબરાકર ‘ગિહં-ગૃહમ્’
 કરકો ‘ગયા-ગતાઃ’ ચલે જાતે હૈં અર્થાત્ સાધુ વેશ કો છોડકર
 ચલે જાતે હૈં ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—હે શિષ્યો ! યે પૂર્વોક્ત સર્વ સ્પર્શ અર્થાત્ પરીષહ ઓર
 ઉપસર્ગ કઠોર હૈં, દુઃસહ હૈં, ઇનકો સહન ન કરતે હુયે કોઈ કોઈ લઘુ
 બુદ્ધિ સાધુ, સંગ્રામ કે શીર્ષભાગ મૈં સ્થિત હસ્તી કે સન્માન કાયર એવં વિવશ
 હોકર સાધુવેશ ત્યાગ કર ઘરચલે જાતે હૈં । એસા મૈં કહતા હું ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—ગુરુ શિષ્યોં કો સમ્બોધન કરકે ઉપદેશ કરતે હૈં-હે અન્તેવા-
 સિયો ? યે પૂર્વોક્ત દણ્ડ કા આઘાત આદિ પરીષહ ઓર ઉપસર્ગ રૂપ

કઠિન ‘દુરહિયાસા-દુરધિસહ્યાઃ’ અને દુઃખ છે. ‘સરસંવિત્તા-શરસંવીતાઃ’ ખાણે
 થી પીડિત ‘હત્થી વ-હસ્તિન ઇવ’ હાથીની જેમ ‘કીવા કલીવાઃ’ નપુંસક પુરુષ
 ‘અવસા-અવશાઃ’ ગભરાઈને ‘ગિહં-ગૃહમ્’ ઘેર ‘ગયા-ગતાઃ’ આલ્યા જાય છે,
 અર્થાત્ સાધુવેશને છોડીને ઘેર જતા રહે છે । ૧૭॥

સૂત્રાર્થ—હે શિષ્યો ! પૂર્વોક્ત સઘળા-સ્પર્શો-પરીષહો અને ઉપસર્ગો-
 ઘણા જ કઠોર-દુઃસહ છે. તેમને સહન ન કરી શકનારા કોઈ કોઈ અપરિ-
 પક્વ બુદ્ધિવાળા સાધુઓ સંગ્રામને મોખરે ઊભેલા હાથીની જેમ કાયર અને
 વિવશ થઈને સાધુવેશને ત્યાગ કરીને ફરી સંસારમાં આલ્યા જાય છે, એવું
 હું (સુધર્મા સ્વામી) કહું છું. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે-
 હે અન્તેવાસીઓ ! લાકડીના પ્રહાર આદિ પૂર્વોક્ત પરીષહો અને ઉપ-
 સર્ગો રૂપ સમસ્ત સ્પર્શો (અનુભવો) ઘણા જ દુઃસહ હોય છે એવાં પરીષહો

‘ફાસા’ સ્પર્શા: = તાડનાદિરૂપા: સર્વેડપિ ‘ફરુમા’ પરુષા: = રુક્ષા: અનાયૈ: કૃત-
ત્વાત્ પીડાકારિણ: इति यावत् । ‘દુરહિયા’ દુરધિસહ્યા: દુ:સ્વેનાપિ સોદુમ-
શકયા ભવન્તિ, ‘સરસંવીતા’ શરસંવીતા: = રણશિરસિ તીક્ષ્ણશરેણ તાડિતા:
‘હત્થી વ’ હસ્તિન· इव ‘કીવા’ વક્ત્રીવા: કાતરા: ‘અવસા’ અવશા: ગુરુરુર્માણ:
‘ગિહં’ ગૃહં ‘ગયા’ ગતા: ગચ્છન્તિ । इमे ऽरूपप्रकृतयः साधवोऽपि, प्रतिकूलोप-
सर्गै: पूर्वप्रदर्शितदंशमशकादिभि: बाधिता: સોદુ તાન્ અસમર્થા: પુનરપિ પરિ-
ત્યક્તમપિ ગૃહવાસમાશ્રયન્તિ । તમેવ શરણં મન્યમાના: इति ब्रवीमि । सुधर्म-
स्वामी शिष्येभ्य: कथयतीति भावः ॥૧૭॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्ब्रह्ममादिपदभूषितबालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य
पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री “समयार्थवोधिन्धारुयायां”

व्याख्यायां तृतीयमध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥३-१॥

સમસ્ત સ્પર્શ વડે કઠોર હોતે હૈં અર્થાત્ અનાય પુરુષો દ્વારા દિયે હુએ યહ
ઉપસર્ગ પીડા જનક હોતે હૈં । इनको सहन करना अतीव कठिन है ।
इन उपसर्गों के आने पर कोई कोई साधु युद्ध के अग्रभाग में स्थित
हाथियों के समान कातर हो जाते हैं, और साधुवृत्ति त्याग कर घर का
रास्ता पकड़ लेते हैं ।

અભિપ્રાય યહ હૈં કિ ધૈર્યહીન સાધુ પૂર્વપ્રદર્શિત દંશમશક દંડપ્રહાર
આદિ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોં સે બાધિત હોકર ડન્હેં સહન કરને મેં જબ અન-
મર્થ હો જાતે હૈં તો ત્યાગે હુએ ગૃહવાસ કો પુનઃ સ્વીકાર કર લેને હૈં ।
वे गृहवाम कों ही शरणभूत मान बैठते हैं । ऐसा मैं कहता हूँ, यह
सुधर्मा स्वामी अपने शिष्यों से कहते हैं ॥૧૭॥

॥तृतीय अध्ययन का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥

અને ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ કોઈ અડપસત્તવ, કાયર સાધુઓ
સમરાગણુના અગ્રભાગમાં સ્થિત હાથીની જેમ ડરી જઈને અથવા વિવશ થઈ
જઈને સાધુવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને ઘરનો રસ્તો પકડી લે છે-સંસારમાં પાછાં
ફરી જાય છે

આ કથનનો ભ.વાર્થ એ છે કે પૂર્વ પ્રદર્શિત શીત પરીષદ ઉબ્ધ
પરીષદ, ડાંસ અને મચ્છર કરડવા રૂપ પરીષદ, લાકડીના પ્રહાર આદિ પ્રતિ-
કૂળ ઉપસર્ગોથી ત્રાસી જઈને કોઈ ધૈર્યહીન સાધુ જ્યારે તેમને સહન
કરવાને અસમર્થ બની જાય છે, ત્યારે એક વાર ત્યાગ કરેલા ગૃહવાસનો ફરી
સ્વીકાર કરી લે છે તેઓ ગૃહવાસને જ શરણભૂત માને છે, એવું હું કહું
છું આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે ॥ગાથા ૧૭॥

ત્રીજા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત

દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે-

તૃતીયાધ્યયનસ્ય પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ । અધુના દ્વિતીયોદ્દેશકસ્યાડરંભઃ ક્રિયતે । ઇહોપસર્ગપ્રતિપાદનપરકે તૃતીયાધ્યયને ઉપસર્ગાઃ પ્રતિપિપાદયિ-
ષિતાઃ । તે ઉપસર્ગાઃ પ્રતિકૂળા અનુકૂળાશ્ચ, તત્ર પ્રતિકૂલોપસર્ગાણાં પ્રતિપાદનં તૃતીયાધ્યયનસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે સંવૃત્તય્ । પ્રકૃતોદ્દેશકેડનુકૂળા ઉપસર્ગાઃ પ્રતિપાદ-
નીયાઃ, इत्यनेन संबन्धेन प्राप्तस्य द्वितीयोद्देशकस्येदं प्रथमं सूत्रमाह-‘अहिमे सुहुमासंगा’ इत्यादि ।

મૂલ્ય-અહિમે^૧ સુહુમા^૨ સંગા^૩ મિષ્ણુણં^૪ જૈ^૫ દુરુત્તરાઃ^૬ ।

तत्थ एगे^१ विसीयंति^२ ण^३ चयंति^४ जवित्तये^५ ॥१॥

છાયા--અથમે સૂક્ષ્માઃ સંગાઃ મિષ્ણુણાં યે દુરુત્તરાઃ ।

तत्र एके विषीदन्ति न शक्नुवन्ति यापयितुम् ॥१॥

દૂસરે ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ-

ત્રીસરે અધ્યયન કા પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત હુઆ । અવ દૂસરા ઉદ્દેશક આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ । ત્રીસરા અધ્યયન ઉપસર્ગો કા પ્રતિપાદન કરને ચાલા હૈ । હસરેં ઝન્હીં કા પ્રતિપાદન કરના અમીષ્ટ હૈ । ઉપસર્ગો દો પ્રકાર કે હોતે હૈ પ્રતિકૂલ ધૌર અનુકૂલ । પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કા પ્રતિપાદન ત્રીસરે અધ્યયન કે પ્રથમ ઉદ્દેશક સેં હો ચુકા હૈ । હસ ઉદ્દેશક મેં અનુકૂલ ઉપસર્ગો કા પ્રરૂપણ કરના હૈ । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત દૂસરે ઉદ્દેશક કા પ્રથમ સૂત્ર યહ હૈ ‘અહિમે સુહુમા’ હત્યાદિ ।

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ-

ત્રીજા અધ્યયનનો ઉદ્દેશક પૂરો થયો હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ઉપસર્ગો બે પ્રકારના હોય છે-(૧) પ્રતિકૂળ અને (૨) અનુકૂળ. ત્રીજા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રરૂપણ કરવામાં આવશે. પહેલાં ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકરનો સંબંધ ધરાવતા બીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમ ભૂં છે-‘અહિમે સુહુમા’

અન્વયાર્થઃ--(અહ) અથ=પ્રતિકૂલોપસર્ગકથનાનન્તરમ્ (इमे) इमे=अनन्तरं
वक्ष्यमाणाः (सुहृमा) सूक्ष्माः=परैरलक्ष्यत्वाद् (संगा) संगः=मातापित्रादिसंबन्धाः
(जे) ये संगः (भिक्षूणां) भिक्षूणां=साधूनामपि (दुरुत्तरा) दुरुत्तराः=दुर्लभ्याः
(एगे) एके=केचन पुरुषाः (तत्थ) तत्र=तस्मिन्ननुकूलोपसर्गे (विशीयन्ति) विषी-
दन्ति=शिथिलाचारिणो भवन्ति संयमं वा त्यजन्ति अथवा (जवित्तये) यापयितुम्=
संयमे स्वात्मानं व्यवस्थापयितुं (न चयन्ति) न शक्नुवन्ति=न समर्थाः भवन्तीति ॥१॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કે કથનાનન્તર ‘इमे-इमे’
ये अनन्तर कहे जाने वाले ‘सुहृमा-सूक्ष्माः’ सूक्ष्म बह्वार नहीं दिखने
वाले ‘संगा-संगः’ मातापित्रादि एवं सांघव आदि के साथ का संबंधरूप
उपसर्ग होते हैं ‘जे-ये’ ये संग ‘भिक्षूणां-भिक्षूणां’ साधुओं के द्वारा
‘दुरुत्तरा-दुरुत्तराः’ दुरुत्तर-अर्थात् दुस्तर हैं ‘एगे-एके’ कोई पुरुष
‘तत्थ-तत्र’ उस संबंधरूप उपसर्ग में ‘विशीयन्ति-विषीदन्ति’ विषाद
को प्राप्त होते हैं अर्थात् शिथिलाचारी होते हैं अथवा ‘जवित्तये-याप-
यितुम्’ संयमपूर्वक अपना निर्वाह करने में ‘न चयन्ति-न शक्नुवन्ति’
समर्थ नहीं होते हैं ॥१॥

અન્વયાર્થ—यह जो सूक्ष्म अर्थात् दूसरों को प्रतीत न होने वाले
संग माना पिता आदि के सम्बन्ध हैं, वे साधुओं के लिए भी दुर्जेय हैं।
कोई कोई साधुजन अनुकूल उपसर्गों के आने पर विषाद युक्त हो
जाते हैं-शिथिलाचारी बन जाते हैं अथवा संयम का त्याग कर बैठते हैं।
वे अपनी आत्मा को संयम में स्थिर रखने में समर्थ नहीं होते हैं । १ ।

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગના કથનાનન્તર ‘इमे-इमे’ આ અન-
न्तर कहेवाમાં आवेल ‘सुहृमा-सूक्ष्मा’ सूक्ष्म બહાર નહી દેખાવાવાળા ‘संगा-संग’
माता पित्रादि एवं सांघव आदि के साथ का संबंधरूप उपसर्ग थाय છે ‘जे-ये’
આ સંગ ‘भिक्षूणां-भिक्षूणां’ साधुओंના દ્વારા ‘दुरुत्तरा-दुरुत्तरा’ दुस्तर अर्थात्
दुस्तर છે ‘एगे-एके’ कोई पुरुष ‘तत्थ-तत्र’ ते संघर्षरूप उपसर्गमा विशीयति
-विषीदन्ति’ विषादने प्राप्त थाय છે, अर्थात् शिथिलाचारी બની જાય છે,
अथवा ‘जवित्तये-यापयितुम्’ संयमपूर्वक पोतानो निर्वाह કરવામાં ‘न
चयन्ति-न शक्नुवन्ति’ समर्थ थता नथी । १॥

સૂત્રાર્થ—આ જે આ સૂક્ષ્મ-અન્યના દ્વારા જાણવામાં આવનારો-સંગ છે-
मातापिता आदिने संघ है, ते साधुओंने माटे पक्ष दुर्जेय છે અનુકૂળ
ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ સાધુઓ વિષદનો અનુભવ કરે છે-
-शिथिलाचारी બની જાય છે, અથવા સંયમનો ત્યાગ કરી નાખે છે. તેઓ
पोताना आत्माने संयमમાં स्थिर राखी शकवाने समर्थ होता नथी. ॥१॥

ટીકા—‘અહિમે’ અથ ઇમે, અત્રાઽથશબ્દ આનન્તર્યેઽર્થે વિદ્યતે તથા ચ પ્રતિકૂલોપસર્ગાનન્તરમનુકૂલોપસર્ગા નિરૂપ્યન્તે । તેઽનુકૂલોપસર્ગાઃ કે ? કથંભૂતાઃ તત્રાહ—‘સુદુમા’ સૂક્ષ્માઃ, પ્રાયશઃ ઇમે પ્રતિપાદમાનાઃ અનુકૂલોપસર્ગાશ્ચેતોવિકારકારિતયા સૂક્ષ્મા આન્તરાઃ । ન તુ પ્રતિકૂલોપસર્ગા ઇવ પ્રાચુર્યેણ દેહાદિવિકારકારિત્વેનાઽતિપ્રકટતયા વાદરા એતે ભવન્તિ ।

તે કે તત્રાહ—‘સંગા’ સંગાઃ—માતાપિતૃકલત્રપુત્રાદિસંબન્ધાઃ । એતે સંગાઃ—‘ભિક્ષૂણં’ ભિક્ષૂણામપિ । ‘દુરુત્તરા’ દુરુત્તરાઃ=દુરતિક્રમણીયા इति । પ્રાયશઃ મરણાન્તિકૈરપિ દુઃસ્વૈકજનકૈઃ’ પ્રતિકૂલોપસર્ગૈઃ’ કદાચિન્માધ્યસ્થ્યવૃત્તિમાસાઘ મહાપુરુષાસ્તાનધિસદ્ધિતું ક્ષમન્તે । પરન્તુ એતે તુ અનુકૂલોપસર્ગાઃ મહા-

ટીકાર્થ—‘અથ’ યહાં અનન્તર અર્થ મેં હેં । હસકા અભિપ્રાય યહ હૈ કિ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોં કા પ્રતિપાદન કરને કે અનન્તર અનુકૂલ ઉપસર્ગોં કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ । અનુકૂલ ઉપસર્ગ કયા હેં ઓર કેસે હોતે હેં ? યહ સ્પષ્ટ કરને કે લિએ કહા ગયા હૈ વે ‘સૂક્ષ્મ’ હોતે હેં અર્થાત્ ચિત્ત મેં વિકાર ઉત્પન્ન કરને વાલે હોને સે આન્તરિક હોતે હેં । પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોં કી ભાંતિ પ્રચુરતા સે દેહ આદિ મેં વિકાર જનક હોને કે કારણ પ્રકટ રૂપ સે સ્થૂલ નહીં હોતે હેં ।

વે સંગ અર્થાત્ અનુકૂલ ઉપસર્ગ માતા, પિતા, પત્ની, પુત્ર આદિ કે સમ્બન્ધ રૂપ હેં । હનકો જીતના કઠિન હોતા હૈ । મારણાન્તિક અથવા અત્યન્ત દુઃસ્વજનક પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોં કે આને પર મહાપુરુષ કદાચિત્ મધ્યસ્થભાવ ધારણ કરકે હનકો સહન કર લેતે હેં, પરન્તુ યે અનુકૂલ

ટીકાર્થ—અહીં ‘અથ’ આ પદ ‘અનન્તર’ (ત્યારબાદ)ના અર્થનું વાચક છે. તેનો આશય એ છે કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર અનુકૂળ ઉપસર્ગોનું નિરૂપણ કરે છે અનુકૂળ ઉપસર્ગો કેવાં હોય છે, તેનું હવે સૂત્રકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—તેઓ સૂક્ષ્મ હોય છે, એટલે કે ચિત્તમાં વિકાર ઉત્પન્ન કરનારા હોવાથી તેઓ આન્તરિક હોય છે. પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોની જેમ તેઓ શરીર આદિમાં વિશેષ પ્રમાણમાં વિકારજનક નહીં હોવાને કારણે સ્થૂલ હોતા નથી.

તે અનુકૂળ ઉપસર્ગો માતા, પિતા, પુત્ર, પત્ની આદિના સંગ (સંબંધ) રૂપ હોય છે. તેમને છોડવાનું કાર્ય ઘણું જ મુશ્કેલ છે. કદાચ સારણાન્તિક અથવા અત્યંત દુઃખજનક પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે મહાપુરુષો મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરીને તેમને સહન કરી લે છે. પરન્તુ આ અનુકૂળ

ત્મનાં મહતામપિ મનોધર્મારાધનાત્ પ્રચ્યાવયન્તિ । અત્ત ઇમેઽનુકૂલોપસર્ગા' દુરુ-
ત્તરા इति । 'જત્ય' યસ્મિન્ યસ્મિન્નનુકૂલોપસર્ગે સંપાપ્તે સતિ । 'એ' એકે=
અલ્પસત્ત્વાઃ=સાધવઃ' સદનુષ્ઠાનં મતિ । 'વિસીયંતિ' વિપીદન્તિ=વિહારાદિષુ સાધુ-
કૃત્યેષુ શિથિલપ્રવૃત્તા ભવન્તિ । યદ્વા-સર્વથૈવ ત્યજન્તિ પ્રાપ્તમપિ સંયમાદિ-
કમ્ । 'જતિત્યે' યાપયિતું=સંયમં પારયિતુમ્ । 'જ ચયંતિ' નૈવ શક્નુવન્તિ કથ-
મપિ સંયમાનુષ્ઠાને આત્માનં વ્યવસ્થાપયિતું સમર્થા ન ભવન્તિ । પ્રતિકૂલોપસ-
ર્ગાસ્તુ કદાચિત્સાહસ્રમધિરૂહ સોઠા ભવન્ત્યપિ, કિન્તુ અનુકૂલોપસહને મહતામપિ
ધૈર્યં પ્રસ્થલતિ ॥૧॥

તાનેવ અનુકૂલોપસર્ગાનાહ-'અપ્પેગે નાયઓ' इत्यादि ।

મૂલમ્-અપ્પેગે નાયઓ દિસ્સા રોયંતિ પરિવારિયા ।

પોસ ગે તાય પુટ્ઠોસિ કસ્સ તાય જહાસિ ણો ॥૨॥

ઉપસર્ગ બઢે બઢે મહાત્માઓં કે મન કો સી ધર્મારાધના સે વિચલિત
કર દેતે હૈં । હસ કારણ હનકો જીતના બઢા હી કઠિન હૈં । હન ઉપ-
સર્ગોં કે પ્રાપ્ત હોને પર કોઈ કોઈ અલ્પસત્ત્વ સાધુ સદનુષ્ઠાનોં કે પ્રતિ-
વિષળ્ણ હો જાતે હૈં અર્થાત્ વિહાર આદિ સાધુકૃત્યોં મેં શિથિલ બન
જાતે હૈં અથવા પ્રાપ્ત હુએ સંયમ કા પૂરી તરહ ત્યાગ કર દેતે હૈં । વે
સંયમ કા પાલન કરને મેં અસમર્થ હો જાતે હૈં ।

અભિપ્રાય યહ હૈં કિ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ તો કદાચિત્ સાહસ
વીરત્વ કા અવલમ્બન કરકે સહ લિએ જાતે હૈં પરન્તુ અનુકૂલ ઉપસર્ગ
સહને મેં બઢોં બઢો કા સી ધૈર્ય છૂટ જાતા હૈં ॥૧॥

ઉપસર્ગો તો મોટા મોટા મહાત્માઓના મનને પણ ધર્મારાધનામાંથી વિચલિત
કરી દે છે. તે કારણે અનુકૂળ ઉપસર્ગો પર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય અતિ
દુષ્કર ગણાય છે. આ પ્રકારના ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે કોઈ કોઈ અલ્પ-
સત્ત્વ સાધુ સદનુષ્ઠાનોના પાલનમાં શિથિલ બની જાય છે, એટલે કે વિહાર
આદિ સાધુ કૃત્યોમાં શિથિલ બની જાય છે. અથવા તેઓ સંયમનું પાલન
કરવાને એટલા બધા અસમર્થ થઈ જાય છે કે સંયમનો (સાધુવૃત્તિનો) પણ
પૂરેપૂરો ત્યાગ કરી નાખે છે.

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો તો કદાચ સાહસનું
અવલંબન લઈને સહન કરી લેવામાં આવે છે, પરન્તુ અનુકૂળ ઉપસર્ગો સહન
કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે લલ લલાંનું ધૈર્ય ઓગળી જાય છે ॥ગાથા ૧॥

જાયા--અપ્પેકે જ્ઞાતયો દૃષ્ટા રુદન્તિ પરિવાર્ય ચ ।

પોષય નસ્તાત પોષિતોઽસિ કસ્ય તાત જહાસિ નઃ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(અપ્પેગે) અપ્પેકે (નાયઓ) જ્ઞાતયો-માતાપિત્રાદિસ્વજનાઃ (દિસ્સા) દૃષ્ટા સાધુ (પરિવારિયા) પરિવાર્ય=વેષ્ટયિત્વા (રોયંતિ) રુદંતિ (તાય) હે તાત (ને પોસ) નઃ અસ્માન્ પોષય-પાલય (પુટ્ટોસિ) પોષિતોસિ અસ્મામિસ્ત્વં પાલિતોસિ (તાય) હે તાત (કસ્સ) કસ્ય હેતો (ળો) નઃ અસ્માન્ (જહાસિ) જહાસિ-ત્યજસીતિ ॥૨॥

અબ ઉન્હીં અનુકૂલ ઉપસર્ગોં કો કહતે હૈં—‘અપ્પેગે નાયઓં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકો’ કોઈ ‘નાયઓ-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિબાલે અર્થાત્ માતાપિત્રાદિ સ્વજન એવં સંબંધિજન ‘દિસ્સા-દૃષ્ટા’ સાધુ કો દેખકર ‘પરિવારિયા-પરિવાર્ય’ ઉસે ઘેરકર ‘રોયંતિ-રુદંતિ’ રોતે હૈં ‘તાય-તાત’ વે કહતે હૈં કિ હે તાત । ‘ને પોસ-નઃ પોષય’ તુમ્ હમારા પાલન કરો ‘પુટ્ટોસિ-પોષિતોસિ’ હમને તુમ્હારા પાલન ક્રિયા હૈ ‘તાય-તાત’ હે તાત । ‘કસ્સ-કસ્ય’ કિસલિયે તૂ ‘ળો-નઃ’ હમ્ લોગોં કો ‘જહાસિ-ત્યજસિ’ છોડ દેતે હો ॥૨॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ જ્ઞાતિ જન સાધુ કો દેખકર ઔર ઉસે ઘેરકર રોદન કરને લગતે હૈં—હે તાત । હમારા પાલન પોષન કરો । હમને તુમ્હારા પાલન કરો । હે તાત । કિસ કારણ સે હમ્ને ત્યાગતે હો ? ॥૨॥

હવે સૂત્રકાર એજ અનુકૂળ ઉપસર્ગોંતુ વર્ણન કરે છે.—

‘અપ્પેગે નાયઓ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અપ્પેગે-અપ્પેકે’ કોઈ ‘નાયઓ-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિજનો અર્થાત્ માતા-પિતા સ્વજન એવ સંબંધી જન ‘દિસ્સા-દૃષ્ટા’ સાધુને જોધને ‘પરિવારિયા-પરિવાર્ય’ તેને ઘેરીને રોયંતિ-રુદંતિ’ રહે છે ‘તાય-તાત’ તેઓ કહે છે કે હે તાત । ‘ને પોસ-ન પોષય’ તમે હમારૂં પાલન કરો ‘પુટ્ટોસિ-પોષિતોસિ’ અમે તારૂં પાલન કર્યું છે ‘તાય-તાત’ હે તાત ‘કસ્સ-કસ્ય’ શા માટે તું ‘ળો-ન’ અમને ‘જહાસિ-ત્યજસિ’ છોડી દે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ જ્ઞાતિજનો સાધુને જોધને તેના કૃત્તાં વીરળ ઇ વળીને કરુણાજનક શબ્દો બોલવા લાગે છે—‘હે પુત્ર ! અમે તારૂં પાલન-પોષણ કર્યું છે, હવે તું અમારૂં પાલન-પોષણ કર. તું શા કારણે અમારો ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યો છે ?’ ॥૨॥

ટીકા—‘અપેગે’ અપિ એકે, અપિ શબ્દઃ સંભાવનાયામ્ । એકે કેચિત્ ‘નાયબો’ જ્ઞાતયઃ, માતાપિતૃસ્વજનપ્રમૃતયઃ । ‘દિસ્સ’ દૃષ્ટ્વા સાધુ ‘પરિવારિના’ પરિવાર્ય, સર્વતો વેષ્ટયિત્વા ‘રોયંતિ’ રુદન્તિ=શિરતાડનવક્ષઃસ્થલતાડનપુરઃ-સરં રુદન્તિ રુદન્તશ્ચ દીનવચનં વદન્તિ ‘તાય’ હે તાત । इति કોમલામંત્રણે હે કુલતિલક હે માતૃપિતૃકુટુંબરક્ષક ! બાલ્યાત્મભૃતિ ત્વમસ્માભિઃ પાલિતોઽસિ, યત્ અયમ્ વૃદ્ધાવસ્થાયાં માં પાલયિષ્યતીતિ મત્વા, તસ્માદધુના ‘ળો’ નઃ અસ્માન્ ‘તાય’ તાત ! પુત્ર ! ‘પોસ’ પોષય, ત્વમસ્માભિઃ બાલ્યાદ્રક્ષિતઃ પોષિતશ્ચ, અતઃ પરં વાર્દ્ધક્યેઽસ્માન્ ત્વં પાલય, પોષય ચ । ‘તાય’ હે તાત ! ‘કસ્ય’ કસ્ય કૃતે ‘ળ’ નઃ—અસ્માન્ ‘જહાસિ’ ત્યજસિ—માદૃશાનાં દીનાનાં વૃદ્ધાનાં પાલનપોષણ

ટીકાર્થ—યહાં ‘અપિ’ શબ્દ સંભાવના કે અર્થ મેં હે । કોઈ કોઈ માતા પિતા આદિ સ્વજન મુનિ કો દેખકર ઔર उसको चारों ओर से घेकर, मस्तक कूटकूटकर और छाती पीट पीट कर रोते हैं और रोते हुए दीनतापूर्ण वचन कहते हैं—हे तात ! ‘तात’ શબ્દ કોમલ સંબોધન કે અર્થ મેં હે, હે કુલતિલક । હે માતાપિતા ઔર कुटुम्ब के रक्षक । हमने बचपन से तेरा लालन, पालन पोषण किया है सो यही समझकर किया है कि यह वृद्धावस्था में हमारा पालन करेगा । इस कारण हे तात ! तू अब हमारा पालन कर । हमारे जैसे दीन, बूढ़े और पालन पोषण करने योग्य जनों का तू किस कारण से त्याग कर रहा है ? तेरे सिवाय हमारा कोई पालन पोषण करने वाला नहीं है,

ટીકાર્થ—અહીં ‘અપિ’ પદ સંભાવના અર્થે વપરાયું છે કોઈ કોઈ માતા, પિતા, આદિ મુનિના સસારી સગાઓ મુનિને બોધને તેને ઘેરી લઇને માથુ અને છાતી કૂટતાં કૂટતાં એને આક્રમ કરતા કરતાં આ પ્રદારના દીનતા પૂર્ણ વચનો બોલે છે—‘હે તાત । (અહીં ‘તાત’ પદ કોમલ સંબોધનના અર્થમાં વપરાયેલું હોવાથી તેનો અર્થ ‘કુલતિલક’ સમજવો) હે માતા—પિતા અને કુટુંબના રક્ષક ! અમે બચપણથી તારું લાલન—પાલન કર્યું છે. અમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તુ અમારુ પાલન—પોષણ કરશે એવી આશા સેવીને અમે તારું લાલન—પાલન કર્યું છે. તો હે પુત્ર ! તુ હવે પાલનપોષણ કર અમારા જેવાં દીન, વૃદ્ધ અને પાલન—પોષણ કરવા યોગ્ય જનોનો ત્યાગ તું યા દારને કરે છે ? તારા સિવાય અમારુ પાલન—પોષણ કરનાર એવુ કોણ છે કે જેને માથે એ જવાબદારી નાખી દઈને તુ સાધુ બની ગયો છે । તું અમારા નોધારાનો

યોગ્યાનાં કેન હેતુના ત્યાગં કરોપિ । નદિ ભવન્તમન્તરા કશ્ચિન્ અસ્માકં પોષકો
રક્ષકો વા વિદ્યતે યસ્મિન્ માં ન્યસ્યેહાઽઽગતોઽસિ પ્રચલ સ્વઘૃઢમિત્યાદિવક્તિ ॥૨॥

મૂલ્મ-પિયા^૩ તે^૨ થેરઓ^૪ તાય^૧ સસા^૭ તે^૫ खुड्डिया^૬ इमा^૮ ।

भायरो^{११} ते^{१०} सगा^{१२} ताय^९ सोयरा^{१२} किं^{१३} जहासि^{११} णो^{१४} ॥३॥

छाया—पिता ते स्थविरस्तात ! स्वसा ते क्षुल्लिका इयम् ।

भ्रातरस्ते स्वकास्तात ! सोदराः किं जहासि नः ॥३॥

અન્વયાર્થઃ—(તાત) હે તાત પુત્ર (તે પિયા) તે તવ પિતા (થેરઓ) સ્થવિરો
વૃદ્ધો વિદ્યતે (इमा) इयं (ते) ते तव (ससा) स्वसा भगिनी (खुड्डिया) क्षुल्लिका-
लઘ્વી વિદ્યતે (ते सगा) ते स्वकाः (सोयरा) सोदराः (भायरो) भ्रातरः (णो
किं जहासि) नः अस्मान् किं कथं जहासि त्यजसीति ॥३॥

जिसे सौंपकर तू यहां आया है ! अतएव तू अपने घर लौट चल ।
वे इस प्रकार कहते हैं ॥२॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પિયા-તે પિતા’ તુમ્હારે પિતા
‘થેરઓ-સ્થવિરઃ’ વૃદ્ધ હૈ ‘इमा-इयं’ ઓર યહ ‘તે સસા-તવ શ્વસા’
તુમ્હારી બહિન ‘खुड्डिया-क्षुल्लिका’ છોટી હૈ ‘તે સગા-તે સ્વકા.’ યે
તુમ્હારે ‘सोयरा-सोदराः’ સહોદર ‘भायरो-भ्रातरः’ ભાઈ હૈ ‘णो किं
जहासि-नः किम् त्यजसि’ તૂ હમ્ને ક્યો છોડ રહા હૈ ? ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હે લાલ ! તેરા પિતા વૃદ્ધ હૈ, તેરી યહ બહિન છોટી હૈ ।
તેરે સહોદર ભાઈ હૈ । ફિર ક્યો હમ્ને ત્યાગતા હૈ ? ॥૩॥

આધાર છે, તો તું ઘેર પાછો ફર.’ આ પ્રકારના દયાજનક વચનો તેઓ
તેને સંભળાવે છે. ॥૩૧૫ ॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પિયા-તે પિતા’ તમારા પિતા ‘થેરઓ
-સ્થવિરઃ’ વૃદ્ધ છે ‘इमा-इयं’ અને આ ‘તે સગા-તવ શ્વસા’ તમારી બહેન
‘खुड्डिया-क्षुल्लिका’ નાની છે ‘તે સગા-તે સ્વકાઃ’ આ તમારા ‘सोयरा-सोदराः’
સહોદર ‘भायरो-भ्रातरः’ ભાઈ છે ‘णे किं जहासि-नः किम् त्यजसि’ તું અમને
કેમ છોડી રહ્યો છે. ॥૩૧॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! તારા પિતા વૃદ્ધ છે. તારી આ બહેન હજી નાની
છે આ તારો સહોદર (સગો ભાઈ) પણ હજી અલ્પવયસ્ક (કાચી ઉંમરનો)
છે. છતાં શા માટે તે’ અમારો ત્યાગ કર્યો છે ? ॥૩૧॥

टीका--‘तात’ हे तात ! हे पुत्र ! ‘ते पिया’ ते पिता=ते तव पिता-जनकः ‘थेरओ’ स्थविरः=स्थविरो विद्यते-शतवर्षवयस्कः प्रशिथिलसर्वांगः कासश्वासादिरोगपीडितो मंदजठरो नोत्थानोपवेशनसमर्थो नहि अधुना किमपि कर्तुं समर्थः । ‘इमा’ इयम्, प्रत्यक्षे उपस्थिता । ‘ते ससा’ ते-तव स्वसा भगिनी ‘खुड्डिया’ क्षुल्लिका, कनीयसी विद्यते । एतस्या विवाहादिकमपि त्वामन्तरा कः करिष्यति । हे तात ! ‘ते सगा’ स्वकाः ते त्वदीयाः स्वकाः ‘सोयरा’ सोदराः=समानोदरभवाः ‘भायरो’ भ्रातरः-सन्ति एते बालवयस्का मृदुस्वभावा मुग्ध-बुद्धयः कः त्वामन्तरा उद्धारकः ‘ण’ नः=अस्मान् हीनदीनानशरणानत्राणान् किं=कथम् केन हेतुना कं वा शरणं यम दृष्ट्वा ‘जहासि’ परित्यजसि । पारिवारिकाः पुरुषाः समागत्य साधुं प्रति कथयन्ति एवम्-यत् हे पुत्र ! पिता ते वृद्धः भगिनी कनीयसी भ्राता तेऽसहायोः विद्यते । कथमेतान् परित्यजसीत्यर्थः ॥३॥

टीकार्थ--हे पुत्र ! तुम्हारा पिता बूढ़ा हो गया है । वह सौ वर्ष का है, उसके अंग अङ्ग शिथिल पड़ गए हैं, खांसी और श्वास आदि रोगों से पीडित हैं, उसकी जठराग्नि मंद पड़ गई है, उठने बैठने में भी असमर्थ है । अब उससे कुछ भी करते धरते नहीं बनता । और सामने खड़ी हुई तुम्हारी यह बहिन अभी छोटी है । तुम्हारे बिना कौन इसका विवाह आदि करेगा ? हे पुत्र ! तुम्हारे सहोदर भाई हैं । वे अल्पवयस्क हैं, मृदु स्वभाव वाले हैं, नासमर्थ हैं । तुम्हारे सिवाय कौन इनका उद्धार कर्त्ता है ? हम दीन हीनों को, शरण और त्राण से रहितों को किस कारण से त्याग रहे हो ? हमारे लिए क्या शरण देख कर हमारा परित्याग करते हो ?

टीकार्थ--कुटुम्भीओ साधु पासे आवीने तेने आ प्रभाण्णे समन्तवे छे-‘हे पुत्र ! तारा पिता वृद्ध थछ गया छे तेमनां अंगो शिथिल थछ गयां छे उधरस, हम आदि रोगोथी तेओ पीडाछ रह्या छे तेमनी पायनशक्ति मंद पडी गछ छे । हवे तेमनाथी कोछ पणु कार्य करी सकातुं नथी आ तमारी सामे जिलेडी तमारी भेननी सामे जरा नजर करे ? ते छल घण्णी नानी उभरनी छे तमारा सिवाय तेना विवाह कोणु करथे ? हे पुत्र तारा नाना लछओनो जरा विचार कर । तेओ छल काय्ती उभरना होवाने कारणे धरने तथा हुकान आदिनो सार वहन करवाने असमर्थ छे तारा सिवाय तेनी संभाण लेनारु भीतुं कोणु छे ? शुं तारा लछ-मडेननी पणु तने दया आवती नथी ? अमारा जेवा हीन, हीन अने निराधार कुटुम्भीओनोना था कारणे तु त्याग करी रह्यो छे ? अमने कोना आधार छेहीने तुं ससार छोडी रह्यो छे ? आ प्रकारना हीनतापूर्व पयने द्वारा साधुना सनारी सगां-वडाताओ तेने

મૂલમ્—માયરં પિયરં પોસં એવં લોગોં મવિસ્સહ્ ।

એવં છુ લોહયં તાય જે પાલંતિય માયરં ॥૪॥

હાયા—માતરં પિતરં પોપય એવં લોકો મવિષ્યતિ ।

એવં સ્વલુ લૌકિકં તાત ! યે પાલયન્તિ માતરમ્ । ૪॥

અન્વયાર્થ—(તાય) હે તાત (માયરં પિયરં) માતર પિતરં=જનનીજનકો
'પોસ' પોપય પાલયેત્યર્થ; 'એવં' એવં માતાપિતૃપોષણેન 'લોગો' લોક; પરલોક;
(મવિસ્સહ) મવિષ્યતિ (તાય) હે તાત (એવં) એવમેતદેવ (સ્વ) સ્વલુ=નિશ્ચયતઃ
(લોહયં) લૌકિકં લોકાચારઃ (જે) યે (માયરં) માતરમ્ (પાલંતિ) પાલયંતીતિ ।
તસ્ય લોકો મરતીતિ ॥૪॥

આશય યહ હૈ કુટુમ્બીજન આકર સાધુ સે કહતે હૈ હે પુત્ર ! તુમ્હારા
પિતા વૃદ્ધ હૈ, અગિની છોટી હૈ ઓર આતા અસહાય હૈ । હન સબ કો તુમ
કૈસે ત્યાગતે હો ? ॥૩॥

શબ્દાર્થ—'તાય-તાત' હે તાત ! 'માયરં પિયરં-માતરં પિતરં' માતા
ઓર પિતા કા 'પોસ-પોપય' પોષણ કરો 'એવં-એવમ્' માતા પિતા કા
પોષણ કરને સે હી 'લોગો-લોકો' પરલોક 'મવિસ્સહ-મવિષ્યતિ' હોગા
'તાય-તાત' હે તાત ! 'એવં-એવમ્' યહી 'સ્વ-સ્વલુ' નિશ્ચય સે 'લોહયં-
લૌકિકં' લોકાચાર હૈ કિ 'જે-યે' જો 'માયરં-માતરમ્' માતા ઓ 'પાલંતિ
-પાલયન્તિ' પાલન કરતે હૈં ઉનકો પરલોક કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—હે પુત્ર ! માતા પિતા કા પાલન કરો । એસા કરને સે
તુમ્હારા પરલોક સુધરેગા । હે પુત્ર ! નિશ્ચય હી યહી લોક મેં ઉત્તમ આચાર

સંયમના માર્ગેથી વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે આ પ્રકારના અનુકૂળ
ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે અદ્યપસ્તવ સાધુઓ સંયમના માર્ગને પરિચ્યાગ
કરીને ક્ષરી ગૃહવાસનો સ્વીકાર કરી લે છે. ॥ગાથા ૩॥

શબ્દાર્થ—'તાય-તાત' હે તાત ! 'માયરં પિયરં-માતર પિતરં' માતા અને
પિતાનું 'પોસ-પોપય' પોષણ કરો 'એવં-એવમ્' માતા પિતાનું પોષણ કરવાથી
જ 'લોગો-લોક' પરલોક 'મવિસ્સહ-મવિષ્યતિ' સુધરશે 'તાય-તાત' હે તાત !
'એવં-એવમ્' આજ 'સ્વ-સ્વલુ' નિશ્ચયથી 'લોહયં-લૌકિક' લોકાચાર છે કે 'જે
-યે' જે 'માયરં-માતરમ્' માતાને 'પાલંતિ-પાલયન્તિ' પાલન કરે છે, તેમને
પરલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૪॥

સૂત્રર્થ—હે પુત્ર ! તું માતાપિતાનું પાલન કર એવું કરવાથી તારો
રલોક સુધરી જશે. હે પુત્ર ! લોકમાં તેને જ ઉત્તમ આચાર ગણવામાં

ટીકા—‘તાય’ હે તાત ! ‘માયરં પિયર’ માતરં પિતર-માતરં=જનનીં પિતરં
 જનકમ્ ‘પોસ’ પોષય અન્નાદિભિઃ સેવય શુશ્રૂયયા ચ સેવાં કુરુ । એવં કૃતે સતિ,
 તવ ‘લોઁ’ લોકઃ; ઇહ લોકઃ (૨૫ લોકઃ) પરલોકશ્ચ સમ્યક્ સાધિતઃ ‘મવિસ્સઈ’
 મવિષ્યતિ । ઇહ પરત્ર ઉભયસ્મિન્ લોકે વિશિષ્ટં સ્થાનં તવ મવિષ્યતિ । ‘એવં’
 એવમ્=ઇદમેવ ‘હુ’ સ્વહુ=નિશ્ચયેન ‘લોઁયં’ લૌકિકં લોકાચારો વિધતે, યદુત
 ‘માયરં’ માતરં પિતરં ચ ‘પાલંતિ’ પાલયંતિ । અયમેવ ચ લૌકિકો માર્ગઃ યદુત-
 માતાપિત્રોઃ વૃદ્ધયોઃ પરિપાલનમિતિ ॥૪॥

મૂલમ્—^૨ઉત્તરા ^૩મહુરુલ્લાવા ^૬પુત્તા ^૫તે ^૧તાય ^૪હુડ્ડુયા ।

^૮મારિયા ^૯તે ^{૧૩}ળવા ^{૧૦}તાય ^{૧૧}મા ^{૧૨}સા ^{૧૪}અન્નં ^{૧૫}જળં ગમે ॥૫॥

હાયા—ઉત્તરા મધુરાલાપાઃ પુત્રાસ્તે તાત ! શુદ્રકાઃ ।

માર્યા તેહિ નવા તાત ! મા સા ડન્યં જનં મચ્છેહ ॥૫॥

હૈ । જો માતા પિતા કા પાલન સેવા શુશ્રૂષા કરતે હૈ, ઉન્હૈં કા લોક
 સુધરતા હૈ ॥૪॥

ટીકાર્થ—હે પુત્ર ! માતા ઓર પિતા કો અન્ન આદિ કે દ્વારા પાલે ઓર
 ઉનકી સેવા કરો । એસા કરને સે તુમ્હારા ઇહ લોક બી સુધરેગા ઓર
 પરલોક બી સુધરેગા । તુમ્હારા ઇસ લોક મેં ઓર પરલોક મેં વિશિષ્ટ
 સ્થાન હોગા । યહી નિશ્ચય સે લોક કી રીતિ હૈ કિ વૃદ્ધ જનની ઓર
 જનક કી સેવા કી જાય ॥૪॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પુત્તા-તે પુત્રાઃ’ તુમ્હારે પુત્ર
 ‘ઉત્તરા-ઉત્તરાઃ’ ઉત્તરોત્તર જન્મેં હુયે ‘મહુરુલ્લાવા-મધુરાલપાઃ’ મધુર

આવે છે જે પુત્ર માતા-પિતાનું પાલન-પોષણ અને સેવા શુશ્રૂષા કરે છે,
 તેના જ આ લોક અને પરલોક સુધરી જાય છે ॥૪॥

સંયમના માર્ગેથી સાધુને વિચલિત કરવા માટે તેના માતા-પિતા આદિ
 સંસારી સગાઓ તેને આ પ્રમાણે કહે છે—‘હે પુત્ર ! માતા અને પિતાનું
 પાલન-પોષણ અને સેવા કરવાનું તારું કર્તવ્ય છે એવું કરવાથી તારો આ
 લોક પણ સુધરી જશે અને પરલોક પણ સુધરશે, આ લોક અને પરલોકમાં
 તને વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત થશે સંસારનો ઝેજ સાથો વહેવાર છે કે વૃદ્ધ
 માતા-પિતાની સેવા કરવામા આવે આ પ્રકારની તારી ફરજ અદા નહીં
 કરવાથી તારો-આ લોક અને પરલોક, બન્ને બગડશે’ ॥ગાથા ૪॥

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે પુત્તા-તે પુત્રાઃ’ તમારા પુત્ર ‘ઉત્તરા
 -ઉત્તરા’ ઉત્તરોત્તર જન્મેં છે ‘મહુરુલ્લાવા-મધુરાલપાઃ’ મધુર બોલવા-

અન્વયાર્થઃ--(તાય) તાત--(તે પુત્રા) તે પુત્રાઃ (ઉત્તરા) ઉત્તરાઃ=ઉત્તરોત્તર જાતાઃ (મહુસ્લલાવા) મધુરાલાપાઃ=મધુરમાષિણઃ (સુહૃદુયા) હુલ્લકાઃ=અલ્પ-વયસ્કાઃ સન્તિ (તાય) હે તાત ! (તે મારિયા) તે માર્યા=પત્ની (ળવા) નવા=નવીના નવયૌવનેત્યર્થઃ (સા) સા તવ માર્યા (અન્ન) અન્યમ્ (જર્ણ) જનમ્ પર-પુરુષ પ્રતિ (મા ગમે) માગચ્છેદેવં કુરુ ॥૫॥

ટીકા-‘તાય’ તાત=હે પુત્ર ! ‘તે પુત્રા’ તે તવ પુત્રાઃ ‘ઉત્તરા’ ઉત્તરાઃ=ઉત્તરોત્તરં સમુત્પદ્યમાનાઃ ક્રમેણ જાતા અનેકે ‘મહુસ્લલાવા’ મધુરાલાપાઃ, મધુરઃ મનોહારી આલાપો વચનવચારો યેષાન્તે મધુરાલાપાઃ મિષ્ટમાષિણઃ સન્તિ । અમૃતતુલ્યં વચનં સમુચારયન્તિ, एतादृशमनोज्ञपुत्राणां त्यागोऽनुचितो भवति । अतः एव साधुवेशं विहाय गृहं चल इति । तथा-‘ते मारिया’ ते तव मार्या

બોલને વાલે ‘સુહૃદુયા-હુલ્લકા.’ ઓર હોટે હે ‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે મારિયા-તે માર્યા’ તુમ્હારી પત્ની ‘ળવા-નવા’ નવ યૌવના હૈ અર્થાત્ યુવાવસ્થા વાલી હૈ ‘સા-સા’ વહ તુમ્હારી પત્ની ‘અન્ન-અન્યમ્’ દૂસરે ‘જર્ણ-જનમ્’ જન કે પાસ અર્થાત્ પરપુરુષ કે પાસ ‘મા ગમે-માગ-ચ્છેત્’ ન જાવે એસા કરો ॥૫॥

અન્વયાર્થ-હે પુત્ર ! એક દૂસરે કે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન હુએ, મીઠી મીઠી બોલી બોલને વાલે તુમ્હારે પુત્ર અમી હોટે હૈ । તુમ્હારી પત્ની નવ યુવતી હૈ । એસા કરો જિસસે વહ દૂસરે પુરુષ કે પાસ ન જાય ॥૫॥

ટીકાર્થ-હે પુત્ર ! તુમ્હારે ક્રમ સે જન્મે હુએ અનેક પુત્ર, જો મધુર આલાપ કરને વાલે અર્થાત્ મિષ્ટ માષી હૈ, અમૃત કે સમાન વચન બોલતે હૈ, એસે પુત્રોં કા ત્યાગ કરના ઉચિત નહીં હૈ । અતઃ એવ સાધુ વેશ ત્યાગ

વાળા ‘સુહૃદુયા-હુલ્લકાઃ’ અને નાના છે ‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘તે મારિયા-તે માર્યા’ તમારી પત્ની ‘ળવા-નવા’ નવયૌવના છે. અર્થાત્ યુવાવસ્થાવાળી છે. ‘સા-સા’ તે તમારી પત્ની ‘અન્ન-અન્યમ્’ બીજા જર્ણ-જનમ્ માણસની પાસે અર્થાત્ પરપુરુષની પાસે ‘મા ગમે-મા ગચ્છેત્’ ન જાય તેવું કરો ॥૫॥

સૂત્રાર્થ-હે પુત્ર ! તારો પુત્ર-પરિવાર, કે જે મીઠી મીઠી બોલી બોલનારો છે, તે હજી કાચી ઉંમરનો છે. હે પુત્ર ! તારી પત્ની હજી નવ-યૌવના છે. તું એવું કર કે જેથી તે અન્ય પુરુષનો સાથ ન શોધે. ॥૫॥

ટીકાર્થ-માતા સાધુ બનેલા પુત્રને એવું કહે છે કે હે પુત્ર ! કમેકમે તારે ત્યાં અનેક પુત્રોનો જન્મ થયો છે તારા તે પુત્રોની વાળી અમૃતના જેવી મીઠી છે. એવાં લાડીલા પુત્રોનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી, તો સાધુનો

પત્ની 'જના' નવા=નવયૌવનોન્મત્તા વિધતે । ત્વયા પરિત્યક્તા સતી 'અ-નં'
અન્યમ્ 'જનં' જનમ્ 'મા સા' માસૌ 'ગમે' ગચ્છેત્, યદિ ત્વં તાં ત્યક્ષ્યસિ,
તદા અસ્યોચિતમદવિકારેણસસન્માર્ગં કદાચિદાશ્રયેત્ । અયન્તે મહાન્ જના
ડવવાદ ઉત્પદ્યેત્ માર્યાપદપ્રયોગાત્ ત્વયા પોષણીયા સેતિ ધ્વનિઃ । તથા પુત્રસ્ય
યતસ્ત્વં પિતા, માર્યાયાશ્ચ પતિરસિ. અત્ ઇમૌ ત્વયૈવ રક્ષણીયૌ । અન્યથા દુર્નિ-
વારો જનાપવાદઃ સ્યાદેવેતિ ત્યજ સાધુવેદં ચલ ગૃહમિતિ ॥૫॥

મૂલમ્—एहि ताय घरं जासो माय कर्मसहा वयम् ।

वितियं पि ताय पासामो जासु ताव स्वयं गिहं ॥६॥

छाया—एहि तात ! गृहं यामो मा त्वं कर्मसहावयम् ।

द्वितीयमपि तात पश्यामो यामस्तावत्स्वकं गृहम् ॥६॥

કર ઘર ચલો । હસકે અનિરિક્ત તુમ્હારી પત્ની અમી નવયૌવના હૈ ।
તુમ્હારે ત્યાગ દેને પર વહ પરપુરુષ કે પાસ ન ચલી જાય ! તુમ ઉસકા
ત્યાગ કર દોગે તો તરુણાવસ્થા કે યોગ્ય કામવિકાર કે કારણ કદા-
ચિત્ વહ અસન્માર્ગ કા અવલમ્બન કરેગી ! હસસે તુમ્હારા ઘોર લોકાપ-
વાદ હોગા । સૂત્ર મેં 'માર્યા' શબ્દ કા પ્રયોગ કરકે યહ સૂચિત કિયા ગયા
હૈકિ વહ તુમ્હારે દ્વારા ભરણ પોષણ કરને યોગ્ય હૈં । ચુંકિ તુમ પુત્રો
કે 'પિતા' ઔર માર્યા કે પતિ હો અતઃપ્રત્ય તુમ્હેં હી ઉનકી રક્ષા કરની
ચાહિયે । એસા ન કિયા તો લોકાપવાદ અનિવાર્ય હોગા । અતઃપ્રત્ય છોઢો
હસ વેશ કો ઔર ચલો અપને ઘર ॥૫॥

વેશ છોડી દઇને આપણે ઘર આવતો રહે. વળી તારી પત્ની પણ હજી નવ
યૌવના છે તું મુનિવેય છોડીને ઘર પાછો આવ નહીં તો કદાચ તે પર
પુરુષનું ઘર માંડશે-એ તું તેનો ત્યાગ કરીશ તો કદાચ તે કુમારો રહી જશે,
કારણ કે નવયૌવના નારીની કામવાસના નહીં સંતોષાય તો એવા માર્ગ તું
અવલમ્બન લેવાની પરિસ્થિતિ તેને માટે ઉપજી યશે એ એવું બનશે તો
લોકમા આપણી નિંદા યશે અને આપણા કુળને કલક લાગશે સૂત્રમાં 'માર્યા'
પદનો પ્રયોગ કરીને સૂત્રકારે એ વાત પ્રગટ કરી છે કે પત્નીના ભરણપોષણની
જવાબદારી પતિ ઉપર હોય છે, તું પુત્રોનો પિતા માર્યાનો પતિ હોવાથી
તેમના પાલનપોષણ અને રક્ષણની જવાબદારી તારી છે. એ તું તેમના પ્રત્યેની
તારી જવાબદારી અદા કરવામાં નિષ્ફળ જશે, તો લોકમા જરૂર તારી નિંદા
યશે માટે લોકાપવાદથી બચવા માટે પણ તારે સાધુને વેશ છોડી દઇને
આપણા ઘર આવી જવું જોઇએ ॥ગાથા ૫॥

અન્વયાર્થઃ—(તાય) હે તાત (एहि) एहि आगच्छ (घरं जामो) गृहं यामः
गच्छामः (माय) मा त्वं किमपि कार्यं करिष्यसि (वयं) वयं (कम्मसहा) कर्म-
सहाः=सर्वकार्यं तव करिष्यामः (ताय) हे तात (वितीयं पि) द्वितीयमपि=द्वितीय-
वारम् (पासामो) पश्यामः सर्वं कार्यम् (ताव) तावत् (सयं) स्वकम् (गिहं) गृहम्
(जामु) यामः=गच्छाम इति ॥६॥

टीका—‘ताय’ हे तात ! त्वमसि कार्येऽतिभीरुरिति जानामि, तथापि
‘एहि’ आगच्छ ‘घरं जामो’ गृहं यामः, ‘माय’ मा त्वम् । पुत्र ! चल गृहम् ।
गृहकर्मत्वया किमपि न कर्त्तव्यम्, वयमेव सकलकार्यं करिष्यामः, कार्यमया-

शब्दार्थ—‘ताय-तात’ हे तात ! ‘एहि-एहि’ आवો ‘घरं जामो-
गृहं यामः’ घर जावे ‘माय-मा त्वम्’ अब तू कोई काम मत करना
‘वयं-वयम्’ हम लोग ‘कम्मसहा-कर्मसहाः’ तुम्हारा सब काम करेंगे
‘ताय-तात’ हे तात ! ‘वितीयंपि-द्वितीयमपि’ दूसरी बार ‘पासामो-
पश्यामः’ घरका कार्य हम देखेंगे ‘ताव-तावत्’ इसलिये ‘सयं-स्वकम्’
अपने ‘गिहं-गृहम्’ घर ‘जामु-यामः’ जावे ॥६॥

અન્વયાર્થ—હે પુત્ર ! આઓ ઘર ચલે તુમ કુછ મી કામ મત કરના
હમ તુમ્હારા સબ કામ કરદેંગે હે પુત્ર ! અબકી વાર હમ સબ કામ કર
દિયા કરેંગે । ચલો, અપને ઘર ચલે ॥૬॥

ટીકાર્થ—હે પુત્ર ! મેં જાનતા હું કિ તુમ કામ કરને સે વહુત ડરતે
હો । ફિર મી ચલો, ઘર ચલે, તુમ ઘર કા કામ ચિત્કુલ મત કરના ।

શબ્દાર્થ—‘તાય-તાત’ હે તાત ! ‘एहि-एहि’ आवो घरजामो-गृहं यामः
घेर जधये ‘माय-मा त्वम्’ હવે તું કોઈ કામ ન કરીશ. ‘वयं-वयम्’ અમે
લોકો ‘कम्मसहा-कर्मसहाः’ તમારું બધું જ કામ કરીશું ‘ताय-तात’ હે
તાત ! ‘वितीयंपि-द्वितीयमपि’ બીજી વાર ‘पासामो-पश्यामः’ તમારું કાર્ય અમે
જોઈશું ‘ताव-तावत्’ એટલા માટે ‘सयं-स्वकम्’ પોતાના ‘गिहं-गृहम्’ ઘરે
‘जामु-यामः’ જધએ. ॥६॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! ચાલ, ઘેર ચાલ્યો આવ. તારે કોઈ પણ કામ કરવું
પડશે નહીં. અમે તારું સઘળું કામ કરી દઈશું હે પુત્ર ! હવેથી તારું બધું કામ
અમે જ કરી દઈશું. માટે સાધુનો વેષ છોડી દઈને આપણે ઘેર પાછો ફર. ૬।

ટીકાર્થ—પિતા આદિ સ્વજનો તે મુનિને કહે છે કે—હે પુત્ર ! તને કામ
કરતાં બહુ ડર લાગે છે, તે હું જાણું છું. તું-ઘેર-ચાલ. તારે ઘરનું કામ

तरित्यक्तगृहोऽपि, तन्माभव । गृहसागच्छ । 'ताय' हे तात ! 'वितियं'पि' द्वितीयमपि (कारणम्) । एकवारं पुराऽपि त्वं गृहकार्यकारणादुद्विग्नो भूत्वा पलायितोसि । द्वितीयं वारं पुनश्च । वयमेव तत्सर्वं कार्यं करिष्यामः । 'पायामो' पश्यामः, वयमेव सर्वं कार्यं पश्यामः । तस्मात् 'ताव सयं गिहं जायु' तस्मात् स्वकं गृहं यामः सर्वेवयमपि । हे तात ! गृहकार्यात् त्वमुद्विग्नो मा भूः त्वदीयं सर्वमेव कार्यजातं वयमेव संपादयिष्यामः । गत्वा प्रत्ययं कुरु, न मनोऽनागतं प्रत्येति । अतः सर्वैर्गन्तव्यमेव गृहम्, माऽत्र किञ्चिदपि प्रयोजनविशेषं पश्यामः ॥६॥

मूलम्—गंतुं तां पुनो गच्छेण तेनासमणो सिया ।

अकामगं परिक्रमं को ते वारेउ मरिहति ॥७॥

छाया—गत्वा तात पुनरागच्छेः न तेनाऽश्रमणस्याः ।

अकामगं पराक्रान्तं कस्त्वां वारयितुमर्हति ॥७॥

हम ही सब काम कर लेंगे । तुमने काम के भय से घर त्यागा है, ऐसा मत करो । घर चलो । एक बार तुम गृहकार्य से घबरा कर भाग आये हो, अब दुबारा चलो । अब हम ही सब कार्य कर लिया करेंगे । हमों सब काम देख लेते हैं । हे पुत्र ! चलो घर चलें ।

आशय यह है हे पुत्र ! घर के कामकाज से मन घबराओ । तुम्हारे सभी कार्य हम ही कर दिया करेंगे । घर चल कर खातरी कर लो । भविष्य की बात पर विश्वास नहीं करना, अतः सब को घर ही चलना चाहिए । यहां कोई विशेष प्रयोजन दिखाई नहीं देता ॥६॥

भित्तुल करवुं नहीं पडे. अमे न अथु न काम करी लधुं कामना लयथी तारे घर छोडवानी जर नथी. घरना कामथी त्रासीने तुं साधु भनी गये छे, पथु अमे तने भातरी आपीजे छीजे के डवे तारे घरनु कामकाज करवानी जर न नहीं रडे अमे अमारी जाते न अथु काम करी लधुं. भाटे छे पुत्र ! साधुने वेव उतागी नाभीने घर पाछे इर

आ कथनने लावार्थ जे छे के—पुत्र घरना कामकाजथी तारे गल्लगवुं नहीं, कारखु के अमे ताडुं अथुं कार्य पतानी दधुं घर पाछे इरीने तुं तेनी भातरी करी वे. मन लविष्यनी बात पर विश्वास करवु नथी, भाटे तारे घर न पाछा इरवुं जेधजे. अहीं केध आस प्रयोजन देभानुं नथी. ॥६॥

अन्वयार्थः—(ताय) हे तात ! प्रियपुत्र ! (गंतुं) गन्तुमेकवारं गत्वा (पुणो गच्छे) पुनरागच्छेः (तेण) तेन मृत्तमनेन (ण असमणोसिया) न अश्रमणः स्यात् साधुत्वं न व्यपैक्ष्यतीत्यर्थः । (अकामगं) अकामकं=कार्ये इच्छारहितम् (परिकमं) पराक्रमन्तं समामिलपितानुष्ठानं कुर्वाणम् (ते) त्वाम् (को) कः (वारे-उमरिहति) वारयितुमर्हति नो कोपीत्यर्थः ॥७॥

शब्दार्थ—‘ताय-तात’ हे प्रिय पुत्र ! ‘गंतुं-गन्तुम्’ एकवार घर जाकर ‘पुणो गच्छे-पुनरागच्छे’ फिर आ जाना ‘तेण-तेन’ जिससे ‘ण असमणो सिया-न अश्रमणः स्यात्’ तुं अश्रमण नहीं हो सकता अर्थात् इससे तेरा साधुपन चला नहीं जायगा ‘अकामगं-अकामकम्’ घर के कामकाज में रहित होकर ‘परिकमं-पराक्रान्तम्’ अपनी इच्छा-नुसार संयम का अनुष्ठान करते हुए ‘ते-त्वाम्’ तुमको ‘को-कः’ कौन ‘वारेउमरिहति-वारयितुमर्हति’ पीछे हटाने के लिये समर्थ हो सकता है अर्थात् कोई समर्थ नहीं है ॥७॥

अन्वयार्थ—हे पुत्र ! एक बार घर आकर फिर पीछे चले आना ऐसा करने से साधुता चली नहीं जाएगी अगर तुम्हारी इच्छा कार्य करने की न हो या तुम्हें अपनी इच्छानुसार कोई काम करना हो तो कौन रोकेगा? अर्थात् कोई उसमें रुकावट नहीं डालेगा ॥७॥

शब्दार्थ—‘ताय-तात’ हे तात ! ‘गंतुं-गन्तुम्’ एकवार घरे जाने ‘पुणोगच्छे-पुनरागच्छेः’ पाछो आवी जले ‘तेण-तेन’ जेनाथी ‘ण असमणो-न अश्रमणः स्यात्’ तुं अश्रमण थछं शकतो नथी, अर्थात् आनाथी तारुं साधुपणुं जतुं नही रडे. ‘अकामगं-अकामकम्’ घरना कामकाजमां छिछारहित थछं ने परिकमं-पराक्रान्तम्’ पोतानी छिछानुसार संयमनुं अनुष्ठान करतां ‘ते-त्वाम्’ तमने “को-कः” केणु ‘वारेउमरिहति-वारयितुमर्हति’ पाछा डटववना भाटे समर्थ थछं शके छे ? अर्थात् केछं पणु समर्थ नथी. ॥७॥

सूत्रार्थ—हे पुत्र ! एक बार घर आवीने तने न आवे तो पाछो आवे जले. जेवुं करवाथी तारी साधुता नष्ट नही थछं जाय. जे तारी काम करवानी छिछा न होय अथवा तारे तारी छिछानुसार केछं काम करवुं होय तो तने केणु रोक्वानुं छे ? ओटले के तारी छिछानुसार काम करवामां अमे केछं नउतरइय अनशुं नही. ॥७॥

ટીકા—‘તાય’ હે તાત ! = હે પ્રિયપુત્ર ! ‘ગંતુ’ ગત્વૈકવારમ્ । ગૃહમિતિ શેષઃ । ‘પુણો’ પુનઃ ‘ગચ્છે’ આગચ્છેઃ ‘તેણ’ તેનૈકવારં ગૃહગમનેન । ‘ણઅસમણો સિયા’ ન અશ્રમણઃ સ્યાઃ = ન ત્વમસાધુર્મવિષ્યસિ, કિમેકવારં ગૃહગમનેન કોડપ્ય શ્રમણો ભવતિ । યદિ ગૃહં નો રોચતે તદા પુનરપ્યાગન્તવ્યમિદૈવ । ‘અકામગં’ અકામયં = અનિચ્છન્તં ગૃહકાર્યમ્, ગૃહકાર્યેચ્છાવિરહિતં ભવન્તમ્ । ‘પરિકમ્મં’ પરાક્રાન્તમ્ = સ્વેચ્છાનુસારસંયમાનુષ્ઠાનં કુવન્તમ્ । અથવા—વૃદ્ધાવસ્થાયામ્ । અકામગં’ અકામક = મદનેચ્છારહિતં સંયમાનુષ્ઠાનં પ્રતિ પરાક્રમન્તં ‘કો તે’ કસ્તે ત્વાય ‘વારેઉમરિહતિ’ વારયિતુ સંયમાનુષ્ઠાનાન્નિષેદધુમર્હતિ, તદાઽવસરમાપ્તે સંયમાનુષ્ઠાનાચ્ચે કર્મણિ ત્વાં વારયિતું ન મમવિષ્યતિ કોડપિ । ‘વાર્ધક્યે મુન્નિવૃત્તીના’ પિતિ લોકોક્તેઃ । અયુના તુ ગૃહગેવ ગન્તવ્યમ્, નાયમવસરઃ સંયમાનુષ્ઠાનસ્ય । મતિ સમયેઽવાધિતેન ત્વયાઽવસરાઽનુ ઠેયઃ સંયમ इति भाव ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—હે પ્રિય પુત્ર ! એક વાર ઘર ચલ કર ફિર લૌટ આના । એક વાર ઘર ચલને સે તુમ અસાધુ નહીં હો જાઓગે । એક વાર ઘર જાને સે હી કયા કોઈ અસાધુ હો જાતા હૈ ? અગર ઘર મેં રહના રુચિકર ન હો તો પુનઃ યહીં આ જાના । યદિ તુમ્હારી હચ્છા ગૃહકાર્ય કરને કી ન હો યા અપની હચ્છા કે અનુસાર સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરના હો અથવા વૃદ્ધાવસ્થા મેં કાચેચ્છા સે રહિત ઓર સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરતે હુએ તુમ્હે કૌન રોક સકતા હૈ ? સંયમાનુષ્ઠાન કે યોગ્ય ડસ અવસર પર તુમ્હે સંયમ સાધન સે કોઈ નહીં રોક સકેગા ? લોક મેં બી કહા જાતા હૈ કિ વૃદ્ધાવસ્થા મેં મુનિ વૃત્તિ અંગીકાર કરનીં ચાહિએ । પરન્તુ ડસ સમય તો

ટીકાર્થ—માતા, પિતા આદિ સ્વજનો મુનિને આ પ્રમાણે સમજાવે છે— ‘હે પ્રિય પુત્ર તું’ । એક વાર તો ઘેર પાછો ફર પછી તને ઠીક લાગે તો પાછો ફરજે. એક વાર ઘેર આવવામાં તું અસાધુ નહીં બની જાય. શું એક વાર ઘેર આવવાથી સાધુતાનું ખડન થાય છે ખરું ? જો તને ઘરમાં રહેવાનું ન ગમે, તો તું અહીં પાછો આવી જશે જો તું ઘરકામ કરવા ન માગતો હોય અને ધર્મની આરાધના કરવા માગતો હોય, તો અમે તને તેમ કરતો દેશ્યું નહીં. અથવા વૃદ્ધાવસ્થામાં કાચેચ્છાનો પરિત્યાગ કરીને જો તું સંયમની આરાધના કરીશ, તો તને કાણ દેશ્યવાનું છે ? વૃદ્ધાવસ્થા જ સંયમની અનુષ્ઠાન કરવા માટેનો યોગ્ય સમય છે ત્યારે તું ખુશીથી સંયમની અનુષ્ઠાન કરજે લોકોમાં પણ એવી જ માન્યતા પ્રચલિત છે કે વૃદ્ધાવસ્થામાં જ મન્યતા અચીકર કરવી જોઈએ સંયમ સાધનાનો આ અવસર નથી માટે અત્યારે તો તારે ઘેર જ ચાલ્યા આવવું જોઈએ. ત્યારે અવનવ અવે

મૂલમ્—જં^૨ કિં^૩ ચ અણગં^૧ તાત તંપિ^૫ સઽવં^૬ સમીકૃતમ્^૬ ।

હિરણ્યં^૬ વ્યવહારાઈ^૭ તેપિ^૮ દાહાસુ^{૧૨} તે^{૧૦} વયં^{૧૧} ॥૮॥

છાયા—યત્કિંચિચ્ચ ઋણં તાત ! તત્સર્વં હિ સમીકૃતમ્ ।

હિરણ્યં વ્યવહારાદિ તદાસ્યામો વયં વસુ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—(તાત) હે તાત=હે કુડુમ્બરક્ષકપુત્ર (જં કિંચિ) યત્ કિંચિત્ (અણગં) ઋણં (તં વિ સઽવં) તદપિ સર્વમ્=અસ્માભિર્વિભજ્ય (સમીકૃતં) સમીકૃતમ્=સમન્નામેન વ્યવસ્થાપિતમ્ (વ્યવહારાઈ) વ્યવહારાદિઃ (હિરણ્યં) હિરણ્યસુવર્ણાદિકં (તંપિ) તદપિ (તે) તુભ્યમ્ (વયં) વયમ્ (દાહાસુ) દાસ્યામઃ=ત્વદીયવ્યવહારોપયોગિસુવર્ણાદિકં દાસ્યામ ઇતિ ભાવઃ ॥૮॥

ઘર પર હી ચલો । સંયમ સાધના કા યહ અવસર નહીં હૈ । જબ અવસર આવેતો વિના કિસી વાધા કે તુમ સંયમ કા અવશ્ય અનુષ્ઠાન કરના ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘તાત-તાત’ હે પુત્ર ! ‘જં કિંચિ અણગં-યત્ કિંચિત્ ઋણમ્’ જો કુછ ઋણ થા ‘તં વિ સઽવં-તદપિ સર્વમ્’ વહ બી સ્વ ‘સમીકૃતં-સમીકૃતમ્’ હમને વિભાગ કર વરાવર કર દિયા હૈ ‘વ્યવહારાઈ-વ્યવહારાદિઃ’ વ્યવહાર કે યોગ્ય જો ‘હિરણ્યં-હિરણ્યમ્’ સુવર્ણાદિક હૈ ‘તં વિ-તદપિ’ વહ બી ‘તે-તુભ્યમ્’ તુમ્હકોઃ ‘વયં-વયમ્’ હમ લોગ ‘દાહાસુ-દાસ્યામઃ’ દેંગે અતઃ તુમ્હકો ઘર હી ચલના ઉચિત હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—હે પુત્ર ! હે કુડુમ્બ કે રક્ષક ! જો ઋણ ચઢાયા, હસ સબ કો હમ લોગોં ને વાંટ કર વરાવર કર લિયા હૈ । વ્યવહાર કે લિયે તુમ્હેં જો હિરણ્ય (ચાંદી) સુવર્ણ આદિ ચાહિયે વહ હમ તુમ્હેં દેંગે ॥૮॥

ત્યારે કેઈ પણ પ્રકારના અવરોધ વિના તું અવશ્ય સંયમની આરાધના કરજે. ॥ગાથા ૭॥

શબ્દાર્થ—‘તાત-તાત’ હે પુત્ર ! ‘જં કિંચિઅણગં-યત્ કિંચિત્ઋણમ્’ જે કંઈક ઋણ હતું ‘તં વિ સઽવં-તદપિ સર્વમ્’ તે પણ અથુ ‘સમીકૃતં-સમીકૃતમ્’ અમે વિભાગ કરીને બરાબર કરી દીધું છે ‘વ્યવહારાઈ-વ્યવહારાદિઃ’ વ્યવહારના યોગ્ય જે હિરણ્યં-હિરણ્યમ્ સુવર્ણાદિક છે. ‘તંપિ-તદપિ’ તે પણ ‘તે-તુભ્યમ્’ તને ‘વયં-વયમ્’ અમે લોકો ‘દાહાસુ-દાસ્યામઃ’ આપીશું જેથી તમ રે ઘેર આવવું જ યોગ્ય છે, ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—હે પુત્ર ! હે કુડુમ્બના આધાર । તારે માથે જે ઋણ (દેવું) વધી ગયું હતું, તે અમે સૌ કુડુમ્બીઓએ ભાગે પડતું ચુકવી દીધું છે તારે વ્યવહાર ચલાવવા માટે તારે જે સુવર્ણ, ચાંદી આદિની જરૂર હોય તે અમે તને આપશું ॥ગાથા ૮॥

टीका—‘तात’ हे पुत्र ! हे कुटुम्बरक्षकपुत्र ! जं किंच अणमं’ यह किंचित् ऋणादिकमासीत्। ‘तं पि सव्व’ तत्सर्वमपि ‘समीकतं’ समीकृतम् अस्माभिरेव समं विभज्य ऋणं दत्तम्, नास्ति ते ऋणमाः। यदि कदाचित् ऋणभाराद्धीत इहागतोऽसि, तदा तद्भयं त्यज। अस्माभिरेव तत्सर्वं समीकृतम्। ‘ववहाराइ’ व्यवहारयोग्यं व्यापारादिप्रयोजनीभूतं यदपि विद्यते। ‘हिरणं’ हिरण्यं सुवर्णादि धनं गृहेऽवशेषितम्। ‘तं वि’ तदपि ‘ते’ तुभ्यम् ‘वयं’ वयम् ‘दाहासु’ दारयावः। हे पुत्र ! तवोपरि यह ऋणमासीत् तदस्माभिरेव विभज्य स्व स्वशिरसि न्यस्तम्। अथ च गृहे यत् व्यवहारयोग्यं स्वर्णादिरूपं धनं विद्यते, तदपि तुभ्यं दाश्यामि, अतस्त्वयाऽदृश्यमेव गन्तव्यं गृहम्। यद्गयारूपकगृहः, तत् दूरं गतं तदर्थं शोको न करणीयः। अतः परं गृहमेवा व्यापारे नास्ति अशोधितस्य ते बाधाव्याधिरिति भावः॥८॥

टीकार्थ—हे कुटुम्ब के रक्षक पुत्र ! तुम्हारे ऊपर जो भी ऋण आदि था वह हमने बराबर कर दिया है—बँटवारा करके चुका दिया है। अब तुम्हारे ऊपर ऋण का भार नहीं रहा है। ऋण के भय से भयभीत हो कर यहां आए हो तो उस भय को दूर कर दो। वह ऋण तो हमने ही उतार दिया है। व्यवहार अर्थात् व्यापार आदि के योग्य जो हिरण्य चांदी स्वर्ण आदि घर में है, वह भी हम तुम्हें देंगे।

अभिप्राय यह है—हे पुत्र ! तुम्हारे ऊपर जो ऋण चढ़ा था, उसका बँटवारा करके हम लोगों ने अपने अपने साथे ले लिया है। इसके अतिरिक्त घर में व्यवहार योग्य जो भी सोना चांदी आदि है, वह भी तुम्हें देंगे। अतएव तुम अदृश्य घर चलो। जिस डरसे तुमने घर छोड़ा है, वह दूर होगया है। उसके लिए चिन्ता मत करो। उसके पड़ना घर पर रहने में तुम्हारे लिए कोई विघ्नकाश नहीं है ॥८॥

टीकार्थ—हे कुटुम्बना रक्षक पुत्र ! तारे माये ऋणो ने कोले दने, ते अमे भरपाई करा दीधो छे कुटुम्बीओओ अंदेनांदर वडेअणी कनीने ते अण्ण शुक्वी दीधु छे इवे माये ऋणो नार रह्यो नथी ते ऋणो नयसी ते साधुअवन अणीकार कथुं छे य, तो ते लय इवे ह्म चर्छ जये छे यणी व्यवहार (वैपार) आदिने माटे तारे के सुवर्ण चांदी आदिनी वड्डे होय, ते अमे तने धरनाथी आपणु

आ कथननु तात्पर्य अछे छे हे ऋणो कथनी ले ते घर छोड़ु होय, तो इवे ते लय ह्म चर्छ जये छे यणी वैपार आदिने माटे तारे अमे तने आपणु, छोटे तने छेह पाव प्रमाणे व्यवहारि कुटुम्बी अण्ण नही पडे। हवे तमारे घर रह्यो इअण्ण भी सुखेटी छे नाह जेने आ साधुपयाय अने इरी घेर साया आदि ॥८॥

પ્રકરણુપસંહરનાહ-સૂત્રકાર:-‘ઇચ્છેવળં સુસેહંતિ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-ઇચ્છેવળં સુસેહંતિ કાલુણીયે સમુદ્વિયા ।

વિવદ્ધો નાહસંગેહિ તઓઽગારં પહાવહ ॥૧॥

છાયા—ઇત્યેવ સુશિક્ષયન્તિ કારુણ્યં સમુપસ્થિતાઃ ।

વિવદ્ધો જ્ઞાતિસંગેન તતોઽગારં પ્રધાવતિ ॥૧॥

અન્યથાર્થ:- (ળં) સ્વલુ (કાલુણીયે સમુદ્વિયા) કારુણ્યે સમુપસ્થિતાઃ=કારુણ્યમુત્પાદ-
યંતઃ (ઇચ્છેવ) ઇત્યેવં પૂર્વોક્તરોત્યા (સુસેહંતિ) સુશિક્ષયન્તિ સ ચાપરિણતધર્મા, નવ-
પ્રવર્જિતઃ (નાહસંગેહિ) જ્ઞાતિસંગૈઃ (વિવદ્ધો) વિવદ્ધઃ=માતાપિતૃપુત્રકલત્રાદિમોહિતઃ
(તઓ) તતસ્તદનન્તરં (અગારં) અગારં ઘૃહં (પહાવહ) પ્રધાવતિ ગચ્છતીત્યર્થઃ ॥૧॥

પ્રકરણ કા ઉપસંહાર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં ‘ઇચ્છેવ ળં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ળં-સ્વલુ’ નિશ્ચય ‘કાલુણીયે સમુદ્વિયા’-કારુણ્યે સમુ-
પસ્થિતાઃ’ કરુણાજનક બન્ધુજન કે ‘ઇચ્છેવ-ઇત્યેવમ્’ હસ પ્રકાર કે
પૂર્વોક્ત રીતિ સે ‘સુસેહંતિ-સુશિક્ષયન્તિ’ સાધુ કો શિક્ષા દેતે હૈ
અર્થાત્ સમજ્ઞાને પર ‘નાહસંગેહિ-જ્ઞાતિસંગૈઃ’ જ્ઞાતિસંગ સે ‘વિવદ્ધો-
વિવદ્ધઃ’ બંધા હુઆ અર્થાત્ માતાપિતા પુત્રકલત્રાદિ મેં મોહિત હોકર
‘તઓ-તતઃ’ ઉસ સમય ‘અગારં-અગારમ્’ ઘર કી ઓર ‘પહાવહ-પ્રધા-
વતિ’ જાતા હૈ ॥૧॥

અન્યથાર્થ-કરુણા સે પરિપૂર્ણ જ્ઞાતિજન હસ પ્રકાર સાધુ કો સિખ
લાતે હૈં । વહ નવદીક્ષિત ઓર અપરિણતધર્મા સાધુ જ્ઞાતિજનોં કે મોહ
મેં ફેસ કર ઘર ચલા જાના હૈ ॥૧॥

હુવે આ પ્રકરણુનો ઉપસંહાર કર ॥ સૂત્રનાર કહે છે-‘ઇચ્છેવળં’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ— ‘ળ-સ્વલુ’ નિશ્ચય ‘કાલુણીયે સમુદ્વિયા-કારુણ્યે સમુપસ્થિતાઃ’
કરુણાજનક બન્ધુ વર્ગના ઇચ્છેવ-ઇત્યેવમ્ આ પ્રકારના પૂર્વોક્ત રીતથી
‘સુસેહંતિ-સુશિક્ષયન્તિ’ સાધુને શિક્ષા દે છે ? અર્થાત્ સમજાવવાથી ‘નાહ-
સંગેહિ-જ્ઞાતિસંગૈઃ’ જ્ઞાતિસંગથી વિવદ્ધો-વિવદ્ધ’ બંધાયેલા અર્થાત્ માતા, પિતા,
પુત્ર, કલત્ર, વગેરેમાં મોહિત થઈને ‘તઓ-તતઃ’ તે સમયે ‘અગારં-અગારમ્’
ઘરની તરફ ‘પહાવહ-પ્રધાવતિ’ જાય છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—કુટુંબીઓ અને સગાં-સંબંધીઓ આગળ વર્ણવ્યા પ્રમાણેના
કરુણાજનક વચનો વડે તે નવદીક્ષિત સાધુને સંસારમાં પાછો ફરવા માટે
સમજાવે છે. તેને પરિણામે નવદીક્ષિત અને અપરિણતધર્મા સાધુ જ્ઞાતિજનોના

टीका—‘कालुणीय समुद्रिया’ कारुण्य समुपस्थिताः, हीनदीनवचनेन करुणया युक्ता मोहजालं प्रसार्य संप्रप्रासादशिखरात् पालकाः बन्धुबान्धवाः। ‘इच्चेव’ इत्येवंरूपेण, पूर्वोक्तप्रकारेण ‘सुसेहति’ सुशिक्षयन्ति, सम्यग् रूपेण प्रार्थयन्ते। यद्यपि बान्धवकथितवचनजातस्य संसारे प्रवर्तकतया न सुशिक्षार्थं च सम्भवति। अपि तु अनिष्टोत्पादकतया विपरीतमेव, तथापि इह शिक्षाप्रदेन गृहस्याभिमत-शिक्षाया एव कथनात्। बान्धववचनैः शिक्षितो नवदीक्षितः साधुः तेषां बान्धवानां मोहपाशैर्वद्धः। ‘नाइसंगेहि’ ज्ञातिसंगैः=ज्ञातीनां संगेन ‘विवद्धो’ विवद्धः दृढं विवाधितः अल्पसत्तरः गुरुकर्मा साधुः। ‘तओ’ तत्तत्त्वदनन्तरम्। ‘अगारं’ अगारं=पूर्वगृहमेव ‘पहावइ’ प्रधावति। यथा रज्जुवद्धः पशुः सरज्जुपुरुषेण यथाकामं नीयते, तथा बान्धवविलपितमोहनाशैर्वलादल्पसत्त्वः साधुर्गृहं नीयते।

टीकार्थ—करुणा से युक्त अर्थात् दीनता हीनता से परिपूर्ण वचनों का प्रयोग करके और मोहजाल फैला कर संयम रूपी महल के शिखर से नीचे गिराने वाले बन्धु बान्धव साधु को पूर्वोक्त प्रकार से सिखलाते हैं-प्रार्थना करते हैं। यद्यपि बन्धु बान्धवों के वे वचन संसार में प्रवृत्ति कराने वाले हैं, अनिष्ट कारक होने से विपरीत हैं, अतएव उन्हें सुशिक्षा नहीं कहा जा सकती, तथापि यहां ‘शिक्षा’ पद से गृहाभिमत शिक्षा का ही आज्ञाप समझना चाहिए। अपने बान्धवों के वचनों से शिक्षित नवदीक्षित साधु मोहपाश में बँध जाता है। ज्ञातिजनों के मोह में फँसा हुआ अल्प सत्त्व वाला और भारी कर्मों वाला साधु तत्पश्चात् घर चल देता है। जैसे

गोहमां इसाधने दीक्षापर्यायनो त्याग करीने पुनः गृहस्थावस्थानो स्वीकार करी ले छे, ॥८॥

टीकार्थ—करुणाजनक अटके के दीनता दिनताधी परिपूर्ण वचनोना प्रयोग करीने अने गोहजाल इजावीने संयमरूपी महलने शिखरधी साधुने नीचे पछाड़नारा सगा-स्नेहीओ साधुने पूर्वोक्त प्रकार प्रभवले छे, अने साधुपर्यायनो त्याग करवानी विनंति करे छे, ले छे सगा-स्नेहीओना आ वचनो ससाग्ग प्रवृत्ति करवनारा होवाने शरणे अने तेनुं अनिष्ट करनारा होवाने शरणे विपरीत प्रियगण्डु इप होवाने शरणे ते वचनोने सुशिक्षा रही शक्य नहीं, छता पछु नहीं ‘शिक्षा’ पदने गृहाभिमत शिक्षातुं ज-वेर पाछां इवना ओषनुं ज-वाचक सगण्डुं लेछले तेननां आ प्रशरनां वचनोधी नवदीक्षित, अल्पसत्त्व साधु मोहपाशनां ज-छे वध छे अने प्रभवले तो त्याग करीने वेर पाउ, करी वध छे लेवी रीने दान्त

મોહપાશરૂપપાતકાઃ બાન્ધવાઃ પૂર્વોક્તરીત્યા સાધું તથાસુશિક્ષયંતિ, યથા તેષાં સંગેન વદ્ધ હવ વિભ્રાન્તઃ ગુરુકર્મા સાધુઃ મોક્ષદાયિનીમપિ મવ્રજ્યાં પરિત્યજ્ય મુહપાશે એવાડનુવધ્નાત્યાત્માનમ્ । હતિ મારઃ ॥૧॥

મૂલમ્—જહા^૧ રુક્ષં^૩ વણે^૨ જાયં^૪ માલુયા^૫ પડિવંધઈ^૬ ।

एवं णं पडिवंधंति जातओ असमाहिणा ॥१०॥

છાયા—યથા વૃક્ષં વને જાતં માલુકા પ્રતિવધ્નાતિ ।

एवं ते प्रतिवध्नन्ति ज्ञातयो असमाधिना ॥१०॥

રસ્તી સે વંધે પશુ કો રસ્તી પકડને વાલા પુરુષ હચ્છાનુસાર લે જાતા હૈ, उसी प्रकार बन्धुषान्धवों के विलापरूपी मोहपाश में आवद्ध सत्त्व हीन साधु घर ले जाया जाता है ।

આશય એહ હૈ કિ મોહ કે કૂપ મેં પટકને વાલે બાન્ધવજન પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે સાધુ કો હસ પ્રકાર સીંચ દેતે હૈં જિસસે उनके संग से वद्ध जैसा भ्रान्त गुरुकर्मा साधु मोक्षदायिनी दीक्षा को भी त्याग कर गृह के बन्धन में बंध जाता है ॥१॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘વણે જાયં-વને જાતમ્’ વન મેં ઉત્પન્ન હુવા ‘રુક્ષં-વૃક્ષમ્’ વૃક્ષ કો ‘માલુયા-માલુકા’ લતા-વેલ ‘પડિવંધઈ-પ્રતિ-વધ્નાતિ’ વેષ્ટિત હો જાતી હૈ ‘ણં-લલુ’ નિશ્ચય ‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘જ્ઞાતયો જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિવાલે અર્થાત્ કુટુંબિજન ‘અસમાહિણા-અસમાધિના’ અલ્પસત્ત્વવાલે उस साधु को ‘पडिवंधंति-प्रतिवध्नन्ति’ बांध लेते हैं ॥१०॥

વડે બાંધેલા પશુને દોરડું પકડનાર માણસ પોતાની ઇચ્છાનુસાર દોરી બીચ છે, એજ પ્રમાણે સગાં-સ્નેહીઓના વિલાપ રૂપ મોહપાશથી જકડાયેલા સત્ત્વહીન સાધુને, તેઓ ઘેર લઈ જવામાં સફળ થાય છે

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે મોહરૂપ દૂષમાં હડસેલનારા બન્ધુજનો તે નવદીક્ષિત સાધુને એવી રીતે સમજાવે છે કે તે ભ્રાન્ત, ગુરુકર્મા સાધુને મોક્ષદાયિની પ્રવ્રજ્યાનો પણ ત્યાગ કરીને ગૃહના બન્ધનમાં બંધાઈ જાય છે ॥૯॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘વણે જાયં-વને જાતમ્’ વનમાં ઉત્પન્ન થયેલ ‘રુક્ષં-વૃક્ષમ્’ ઝાડને ‘માલુયા-માલુકા’ લતા-વેલ ‘પડિવંધઈ-પ્રતિવધ્નાતિ’ વીટળાઈ જાય છે ‘ણં-લલુ’ નિશ્ચય ‘એવં-એવમ્’ આ પ્રમાણે ‘જ્ઞાતયો-જ્ઞાતયઃ’ જ્ઞાતિવાળા અર્થાત્ કુટુંબિજન ‘અસમાહિણા-અસમાધિના’ અલ્પસત્ત્વવાળા તે સાધુને ‘પડિવંધંતિ-પ્રતિવધ્નન્તિ’ બાંધી લે છે. ॥૧૦॥

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (વળે જાયં) વને જાતં (સ્કલં) વૃક્ષમ્ (માલુયા) માલુકાલતા (પડિવંઝઃ) પ્રતિવધ્નાતિ—પરિવેષ્ટયતિ (ળ) સ્વલુ (એવં) એવમનેનૈવ પ્રકારેણ (ળાતયો) જ્ઞાતયો=માતાપિતૃસ્વજનાઃ (અસમાહિના) અસમાધિના (પડિવંઝંતિ) પ્રતિવધ્નંતિ, યેનાસ્યાસમાધિરુત્પદ્યતે इति ॥૧૦॥

ટીકા—‘જહા’ યથા- યેન પ્રકારેણ ‘વળે જાયં’ વને જાતમ્=વને સમુત્પન્નં વને વર્ધિતં પુષ્પફલાન્વિતમ્ ‘સ્કલં’ વૃક્ષમ્, ‘માલુયા’ માલુકામાલા, લતા इति યાસ્ત્ ‘પડિવંઝઃ’ પ્રતિવધ્નાતિ, યથા વને સમુત્પન્ના લતા વને સમુત્પન્ન સ્વસમીપ-વર્તિનં વૃક્ષાદિકં પરિવેષ્ટયતિ ‘ળં’ સ્વલુ ‘એવં’ એવમેવ ‘ળાતયો’ જ્ઞાતયઃ=પરિવા-રિકાઃ કુટુમ્બકદમ્બકાનિ । ‘અસમાહિના’ અસમાધિના તં નવદીક્ષિતં સાધુમ્, યદ્વા-અલ્પસત્ત્વમસમારાધિત્વિત્તં ગુરુકર્માળ સાધુમ્ । ‘પડિવંઝંતિ’ પ્રતિવધ્નન્તિ, તથા તે વ્યવસ્યન્તિ યથાઽસ્યાઽમમાધિરુત્પદ્યેત । અસમાહિતઃ સ પ્રવ્રજ્યાં પરિત્યજ્ય-ગૃહ ગચ્છતિ ।

અન્વયાર્થ--જેસે વન મેં ઉત્પન્ન વૃક્ષ કો માલુકા-લતા વેર લેતી હૈ
હસી પ્રકાર માના પિતા સ્વજન આદિ ઉસ સાધુ કો એસા વેર લેતે હૈ
જિસસે ઉસે અસમાધિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ--જેસે વન મેં ઉત્પન્ન, વન મેં વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત તથા પુષ્પો
ઔર ફલોં સે સમ્પન્ન વૃક્ષ કો સમીપવર્તી માલુકા લતા પરિવેષ્ટિત
કર લેતી હૈ, ઉસી પ્રકાર કુટુમ્બીજન અસમાધિ સે ઉમ નવદીક્ષિત
સાધુ કો અથવા સત્ત્વહીન, અસમારાધિત ચિત્તવાલે એવં ભારી કર્મો
વાલે સાધુ કો વેર લેતે હૈ । વે એસા કરતે હૈં જિમસે ઉસે અસમાધિ
ઉત્પન્ન હો । સમાધિ સે રહિત હોકર વહ સાધુ દીક્ષા ત્યાગ કર ઘર
ચલા જાતા હૈ ।

સૂત્રાર્થ--જેવી રીતે વનમા ઉત્પન્ન થતા વૃક્ષને માલુકા લતા વીંટળાઈ વળે
છે, એજ પ્રમાણે માતા, પિતા, સ્વજનો આદિ તે નવદીક્ષિત સાધુને એવા તે
વેરી લે છે કે તેમને કાંઈ તે સાધુના ચિત્તમાં અસમાધિનાવ ઉત્પન્ન થાય છે ॥૧૦॥

ટીકાર્થ--જેવી રીતે વનમા જ ઉગતા અને વનમ જ વૃદ્ધિ પામતા, પુષ્પો અને
ફળોથી સુષ્પ વધને સમીપવર્તી માલુકા લતા વીંટળાઈ વળે છે, એજ પ્રમાણે
સાધુના હૃદયોમાં અસમાધિનાવધી-ભેદને વધવર્તી થઈને તે સાધુને એવં હૈ
છે અથવા તેઓ સત્ત્વહીન, ગુરુકર્મો, અને અસમારાધિત ચિત્તવાળે તે સાધુને
વેરી લે છે તેઓ એવા વચનો લેલે છે કે જે વચનોને કાંઈ તે સાધુનાં
અસમધિનાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનું ચિત્ત યત્ન રૂપે થઈ સ્વલુ છે તેથી
તે દીક્ષાનો ત્યાગ કરીને ફરી ગૃહસ્થાવસ્થાનો નવીકર કરી દે છે

અમિત્રરૂપા ગપિ કુટુમ્બિનઃ સાધું પરિવેષ્ટથ કથયન્તિ હે તાત ! યાદશ-
સ્થાને દ્વયોરાવયો ન ગમનં તત્રૈકાકિના ગમનેન કિમ્ આત્રાં મિલિત્વા એકત્રૈવ
સ્થાસ્યાવઃ કદાચિદ્દુર્ગતિ યા ગચ્છાવઃ । તથા ચોક્તમ્--

“અમિત્તો મિત્તવેસેજં કંઠે ઘેતુણ રોયઈ ।

મા મિત્તા સોગઈં જાહિ દો ત્રિ ગચ્છામુ દુગ્ગઈં ॥૧॥

છાયા--અમિત્રં મિત્રવેપેજ કંઠે ગૃહીત્વા રોદિતિ ।

મા મિત્ર સુગતિ યાહિ દ્વાવપિ ગચ્છાવો દુર્ગતિમ્ ॥૧॥ इति ॥૧૦॥

મૂલમ્--વિવદ્ધો નાઈસંગેહિં હત્થી વાવી નવગ્ગહે ।

પિટ્ઠાઓ પરિસર્પન્તિ સુયગ્ગોઠ્ઠવ અદૂર્રણ ॥૧૧॥

છાયા--વિવદ્ધો જ્ઞાતિસંગૈર્હસ્તી વાપિ નવગ્રહે ।

પૃષ્ઠતઃ પરિસર્પન્તિ સૂતગૌરિવ અદૂરગા ॥૧૧॥

અમિત્ર રૂપ વે કુટુમ્બીજન સાધુ કો વે(કર કહતે હૈં હે પુત્ર !
જિસ જગહ હમ દોનોં (હમ સબ) નહોં પટ્ટંચ સકતે વહાં તુમ્હારે અકેલે
જાને સે કયા લાભ ! હમ તુમ મિલકર એક હી જગહ રહે, ભલે હી દુર્ગતિ
મેં જાઈં પરન્તુ સાથ રહે । કહા ભી હૈ--‘અમિત્તો મિત્તવેસેજં’ ઇત્યાદિ ।

ઘાસ્તવ મેં જો મિત્ર નહોં હૈ, વહ મિત્ર હોને કા ઢોંગ કરકે ઓર
ગલે સે લગાકર રોતા હૈ । કહતા હૈ હે મિત્ર ! તુમ અકેલે સુગતિ મેં
મત જાઓ । હમ દોનોં સાથ સાથ દુર્ગતિ મેં હી ચલેગે ॥૧૦॥

અમિત્રરૂપ તે કુટુંબીજનો તે સાધુને ઘેરી લઇને તેને એવું કહે છે કે
‘આપણે બધાં એક સથે જ્યાં પહોંચી ન શકીએ, ત્યાં તમારે એકલા શા
માટે જવું જોઇએ ! દુર્ગતિ કે સદ્ગતિ, જે ગતિ મળવી હોય તે મળે,
પણ આપણે એકબીજાને સાથ છેડવો જોઇએ નહીં. તમે સદ્ગતિમાં જાઓ
અને અમે દુર્ગતિમાં જઇએ, એવું શા માટે કરવું જોઇએ ! કહ્યું પણ છે કે--

‘અમિત્તો મિત્તવેસેજં’ ઇત્યાદિ--

જેઓ સાધુના સાચા મિત્રો નથી તેઓ તેના મિત્ર હોવાનો ઢોંગ કરીને
તેને ભેટી પડીને વિલાપ કરવા લાગી જાય છે અને તેને કહે છે કે--‘હે મિત્ર !
તું એકલો સુગતિમાં જવાનો વિચાર ન કર આપણે બધાં દુર્ગતિમાં સાથે
સાથે જ ચાલ્યા જઇશું.’ ॥ગાથા ૧૦॥

अन्वयार्थ—(नाइसंगेहि) ज्ञातिसंगैः—मातापितृसम्बन्धैः (विवद्धो) विवद्धः (पिटृओ) पृष्ठतः (परिसपंति) परिसर्पन्ति साधोरनुकूलमाचरन्ति स्वजनाः (अवि) अपि (नवगहे) नवग्रहे (हत्थी व) हस्ती इव (सुयगोव्वअदुरए) सूतिगौरिवा दूरगा यथा नवप्रसूता गौः स्ववत्ससमीपे एव तिष्ठति तथैवैतस्य परिवारा एतस्य समीपे एव तिष्ठन्तीति भावः ॥११॥

टीका—‘नाइसंगेहि’ ज्ञातिसंगैः, मातापितृ कलत्र मित्रादिस्वजनवर्गैः। ‘विवद्धो’

शब्दार्थ—‘नाइ संगेहि-ज्ञातिसंगै.’ माता पिता आदि स्वजनवर्ग के संबंध द्वारा ‘विवद्धो-विवद्धः’ बंधे हुए साधु के ‘पिटृओ पृष्ठतः’ पीछे पीछे ‘परिसपंति-परिसर्पन्ति’ उनके स्वजनवर्ग चलते हैं ‘अवि-अपि’ और ‘नवगहे-नवग्रहे’ नवीन पकड़े हुए ‘हत्थीव-हस्ती इव’ हाथी के समान उसके अनुकूल आचरण करते हैं तथा ‘सुयगोव्व अदुरए-सूत गौरिवादूरगा’ नई व्याई हुई गाय जैसे अपने बछड़े के पास ही रहती है उसी प्रकार उनका परिवारवर्ग उसके पास ही रहते हैं ॥११॥

अन्वयार्थ—मातापिता आदि के संबंधों से बंधे हुए साधु के पीछे पीछे स्वजन चलते हैं और नवीन पकड़े हुए हाथी के समान उसके अनुकूल व्यवहार करते हैं जैसे नवीन व्याई हुई गाय अपने बछड़े के समीप ही रहती है उसी प्रकार वे भी उसी के पास रहते हैं ॥११॥

टीका—मातापिता कलत्र मित्र आदि स्वजनों के सम्बन्ध से

शब्दार्थ—‘नाइसंगेहि-ज्ञातिसंगै’ माता-पिता वगैरे स्वजनवर्गना संबंध द्वारा विवद्धो विवद्ध’ बंधायेला साधुना पिटृओ-पृष्ठत’ पीछे पीछे ‘परिसपंति-परिसर्पन्ति’ तेमने स्वजनवर्ग आवे छे ‘अवि-अपि’ अने ‘नव गहे-नवग्रहे’ नवा पकडयेल ‘हत्थीव-हस्ती इव’ हाथीनी जेम तेमने अनु-कूल आचरण करे छे तथा ‘सुयगोव्व अदुरए-सूतगौरिवादूरगा’ नवी वीयायेल गाय जेम पोताना बाहरानी पाने ज रहे छे तेज प्रभे तेमने परिवार वर्ग तेनी पाने ज रहे छे. ॥११॥

शब्दार्थ—जेवी नीने नवी बियायेली गाय पोताना बाहरानी नगीरमा ज रहे छे, जेज प्रभावे माता-पिता अदिना संबंधी असायेला अ धुनी पछे पछे तेना संसानी स्वजनों आवे छे, ते नव पकड़ी तवेला हाथीनी जेव जेवो व्यवहार करवां आवे छे, जेव तेने अनुकूल व्यवहार तेनी साथे करे छे. ॥११॥

टीका—माता-पिता, पत्नी, मित्र अदि स्वजनाना सं-बंध-प-र-त

વિવદ્ધઃ સાધુરલ્પમત્થો ભવતિ यस્ય 'પિટ્ટમો' પૃષ્ઠઃ પશ્ચાત્ 'પરિસર્પંતિ' પરિસર્પન્તિ
 ચલન્તિ વાન્ધવાઃ, 'નવગ્રહે હસ્તીવ' નવગ્રહઃ હસ્તીવ, નવીનગૃહીતો હસ્તીવ વિવદ્ધો
 ભવતિ, યથા ગ્રહણકર્તારઃ પશ્ચાત્ તમનુવર્તમાનાઃ ભવંતિ ચલન્તિ । તથાઽસ્યાપિ
 સાધોસ્તે અનુકૂળતામેવ ચરંતિ, તેષાં પશ્ચાત્મચલંતિ, તથા 'સુયમોઽવ અદૂરણ'
 સૂતાગૌરિવ અદૂરગા, યથા નવપ્રસૂતા ગૌઃ સ્વવત્સસ્ય પાર્શ્વે એવ ઠિઘ્ઠાતિ, તં પરિત્યજ્ય
 ન કુત્રાપિ ગચ્છતિ તથા નમજાતસાધોઃ પરિવારાઃ વાન્ધવાદયઃ સાધું પરિત્યજ્ય
 ન કુત્રાપિ ગચ્છન્તિ, સાધોઃ સામીપ્યમેવાનુતિઘ્ઠન્તિ । એવં સ્વજનાઽઽહિતમોહમા-
 પન્નઃ સાધુઃ પ્રવ્રજ્યાં પરિત્યજ્ય ગૃહં વિશતિ, તન્નાઽપારમોહજાલપરિવૃતઃ પરિવાર
 પરિવેષ્ટિત એવ તિઘ્ઠતીતિ ભાવાર્થઃ ॥૧૧॥

મૂલમ્—એ સંગાં મણુસ્સાંણાં પાચાંલા ઇવં અર્તારિમા ।

કીર્વાં જંતથ ય કિંસંસાંતિ નાંડલંગેહિ મુંચ્છિયા ॥૧૨॥

ધંધે હુપ સાધુ કે પીછે પીછે ઉસકે વાન્ધવ ચલતે હૈં । જૈસે નવીન હાથી
 કો પકડને વાલે ઉસી કે અનુકૂલ વર્તીવ કરતે હૈં, ઉસી પ્રકાર વે મી
 ઉસી કે અનુસાર ચલતે હૈં । જૈસે નવીન વ્યાઈ હુઈ ગાય અપને બહુડે
 કે પાસ હી રહતી હૈ, ઉસે છોડ કર અન્યત્ર નહીં જાતી, ઉસી પ્રકાર
 ઉસ સાધુ કે વાન્ધવ આદિ પરિજન ઉસકે પાસ હી રહતે હૈં । ઉસે
 છોડકર અન્યત્ર નહીં જાતે ।

આશય યહ હૈ કિં હસ પ્રકાર સ્વજનોં કે સમ્પર્ક સે મોહ કો પ્રાપ્ત
 વહ સાધુ પ્રવ્રજ્યા કા પરિત્યાગ કરકે ઘર ચલા જાતા હૈ । ત્રહાં અપાર
 મોહજાલ મેં ફંસકર ઓર પરિવાર સે ઘિરકર રહતા હૈ ॥૧૧॥

સાધુની પાછળ પાછળ તેના સંસારી સ્વજનો આવે છે—ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવા
 છતાં તેઓ તે સાધુનો સાથ છેડતા નથી જેવી રીતે જંગલમાંથી હાથીને
 પકડી લાવનાર માણુસો હાથીને અનુકૂળ વર્તીવ કરીને હાથીને પોતાને વશ
 કરી લે છે, એજ પ્રમાણે સંસારી સ્વજનો પણ તે સાધુને અનુકૂળ થઈ પડે
 એવો વર્તીવ રાખીને તેને વશ કરી લે છે. જેમ તાજી વિવાયેલી ગાય પોતાના
 વાછડાની પાસે જ રહે છે. તેને છોડીને બીજે જતી નથી, એજ પ્રમાણે તે
 સાધુના સ્વજનો તેની પાસે જ રહે છે—તેને પોતાની નજરથી દૂર થવા દેતા
 નથી. આ પ્રકારે સ્વજનોનો સંપર્ક ચાલુ રહેવાથી તે નવદીક્ષિત, અલ્પસત્ત્વ
 સાધુ મોહને વશ થઈને સાધુ પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને ઘેર આવ્યો જાય છે.
 ત્યાં અપાર મોહજાળમાં ફસાઈ જઈને સસારમાં અટવાયા કરે છે ॥૧૧॥

छाया—एते संगे मनुष्याणां पाताला इवऽतादीः ।

ह्रीवा यत्र क्लिश्यन्ति ज्ञाति सगैश्चमूर्च्छिताः ॥१२॥

अन्वयार्थः—(एए) एते पूर्वोक्ताः (संगा) सङ्गाः=मातापितृस्वजनसंबन्धाः (मणुस्माणं) मनुष्याणाम् (पायाला इव) पाताला इव=समुद्रवत् (अतारिमा) अतार्याः दुस्तराः (जत्थ) यत्र येषु संगेषु (नाइसंगेहिं) ज्ञातिसंगैः (मुच्छिया) मूर्च्छिता=गृद्धिभावमुपायताः (कीवा) क्लीवाः कातरा असमर्थाः (क्लिश्यन्ति) क्लिश्यन्ति क्लेशमनुभवन्ति संसारान्तर्वर्तिनो भवन्तीति ॥१२॥

टीका—‘एए संगे’ एते पूर्वोक्ताः संगेः सङ्गन्ते इति संगेः पितृप्रातृ प्रभृतीनां मोहपाशपातकाः तात्कालिकाऽनुकूलवेदनीयाः संख्याः, नवीनरूपो

शब्दार्थ—‘एए-एते’ यह पूर्वोक्त ‘संगा-सङ्गाः’ नानापिता स्वजन आदि का संबन्ध ‘मणुस्माणं-मनुष्याणाम्’ मनुष्यों के लिए ‘पायाला इव-पाताला इव’ समुद्र के समान ‘अतारिमा-अतार्याः’ दुस्तर हैं ‘जत्थ-यत्र’ जिस संग में ‘नाइसंगेहिं-ज्ञातिसंगैः’ ज्ञातिसंग में ‘मुच्छिया-मूर्च्छिताः’ आसक्त हुए ‘कीवा-क्लीवाः’ असमर्थ पुरुष क्लिश्यन्ति-क्लिश्यन्ति’ दुःखित होते हैं ॥१२॥

अन्वयार्थ—ये पूर्वोक्त संग अर्थात् मातापिता आदि स्वजनों के सम्बन्ध मनुष्यों के लिए समुद्र के समान दुस्तर हैं जिनमें स्वजन संसर्ग से मूर्छित हुए कायरजन क्लेश का अनुभव करते हैं या सत्कार में परिभ्रमण करते हैं ॥१२॥

टीका—ये पूर्वोक्त संग अर्थात् माता पिता आदि, स्वजनों के सम्बन्ध

शब्दार्थ—‘एए-एते’ या पूर्वोक्त ‘संगा-सङ्गा’ माता-पिता स्वजन वगैरेना संबन्ध ‘मणुस्माणं-मनुष्याणाम्’ मनुष्याणां भाटे ‘पायाला इव-पाताला इव’ समुद्रना समान ‘अतारिमा-अतार्याः’ दुस्तर हैं, ‘जत्थ-यत्र’ के संगमा ‘नाइसंगेहिं-ज्ञातिसंगैः’ ज्ञातिसंसर्गमा ‘मुच्छिया-मूर्च्छिता’ आसक्त भोगेस ‘कीवा-क्लीवा’ असमर्थ पुरुष ‘क्लिश्यन्ति क्लिश्यन्ति’ इ भी पाय है ॥१२॥

अर्थ—माता-पिता आदि स्वजनोना संबन्धपु पूर्वोक्तसंग मातापिता भाटे समुद्रना समान दुस्तर हैं स्वजनोना सेहने अस्मान् इति मूर्च्छितो भवेत् तेमना संसर्ग नही है ही शब्दना इयत्तुने न संसारना कि क्लेश इति व इति हैं अने जन्म, जन्म सने मनुष्या मुच्छितो मूर्च्छित इति व इति हैं ॥१२॥

टीका—या पदेसः पदेस माता-पिता आदि स्वजन संसर्गने न न

પાદાનસ્વરૂપાઃ । ‘મણુસ્સાણં’ મનુષ્યાણામ્ ‘પાતાલા’ પાતાલાઃ સમુદ્રાઃ વ=૩૪
 ‘અતારિમા’ અતાર્યાઃ અતીવદુરતરાઃ, યથાઽલ્પસત્ત્વાનાં સમુદ્રો ન લંબનીયઃ ભવતિ,
 તથાઽલ્પસત્ત્વાનાં સાતૃપિતૃસ્વજનાદીનાં પારસ્પરિકાઃ સમ્બન્ધાઃ અનુલંબનીયાઃ
 ભવન્તિ । ‘જત્થ’ યત્ર યસ્મિન્ સંગે ‘કીવા’ ક્કીવા અસમર્થાઃ કાતરાઃ પુરુષાઃ
 ‘કિમ્સંતિ’ ક્લિશ્યન્તિ=ક્લેશમનુભવન્તિ વિવિધપ્રભેદભિન્નસંસારચક્રે દ્વાઽઽવિ-
 શન્તિ । કથં ભૂતાસ્તે પુરુષાઃ—યે સંસારમેવ વિશન્તિ તત્રાહ—‘નાહસંગેદિ મુચ્છિયા’
 જ્ઞાતિસંગેઃ પુત્રકલત્રાદિસંબન્ધૈઃ મૂર્ચ્છિતા આસક્તાઃ સન્તઃ । સ્વજનસંસર્ગ
 સ્નેહો મનુષ્યાણાપ્રતિદુસ્તરઃ સમુદ્ર ઇવ । અસ્મિન્ સ્નેહે સંસક્તોઽસમર્થઃ પુરુષાર્થ-
 ચતુર્થપરમપુરુષઃ પ્રતિપુરુષોઽતીવ ક્લિશ્યતીતિ મહતાં વિમર્શઃ ॥૧૨॥

મૂલમ્—તં ચ મિક્ખૂ પરિજ્ઞાય સર્વે સંગા મહાસવા ।

જીવીયં નાવકંઠિજ્ઞા સોઽધ્વા ધર્મમણુત્તરં ॥૧૩॥

છાયા—તં ચ મિષ્ટુઃ પરિજ્ઞાય સર્વે સંગા મહાસવાઃ ।

જીવિતં નાવકાંક્ષેત શ્રુત્વા ધર્મમણુત્તરમ્ ॥૧૩॥

મનુષ્યોં કે લિયે તાત્કાલિક અનુકૂલ વેદનીય હૈ, ન કિ પરિણામ કે લિયે,
 પરિણામમેંતો યે સમ્બન્ધ અલ્પ જીવોં કે લિયે સમુદ્ર કે જૈસે દુસ્તર હૈં જિનમેં
 સ્વજન સંસર્ગ સે પ્રેમવશાત્ આસક્ત હોકર કાયરજન નાના પ્રકાર કે
 કલેશ કા અનુભવ કરતે હૈં યા સંસાર ચક્ર મેં પરિભ્રમણ કરતે હૈં ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ —‘મિક્ખૂ-મિષ્ટુઃ’ સાધુ ‘તં ચ-તં ચ’ ઉસ જ્ઞાતિ સમ્બન્ધ
 કો ‘પરિજ્ઞાય-પરિજ્ઞાય’ જપરિજ્ઞા સે અનર્થકારક જાનકર પ્રત્યાખ્યાન-
 પરિજ્ઞાસે’ છોડ દેવે’ ક્યોંકિ ‘સર્વે સંગા-સર્વે સંગાઃ’ સમી સમ્બન્ધ

પાશ રૂપસંબંધ સમુદ્રની માફક અતિ દુસ્તર હોય છે. જેમ અલ્પ પરાક્રમી સમુદ્રને
 પાર કરી શકતો નથી તેજ રીતે અલ્પ પરાક્રમવાળા પુરુષને માતા-પિતા વિગેરે
 સ્વજનાદીઓનો સંબંધ છોડવો તે ઘણું જ મુશ્કેલી ભર્યો છે કે જે સંગમાં
 કાયર પુરુષો દુઃખ લોગવ્યા જ કરે છે. તે કાયર પુરુષો કેવા હોય છે? તે માટે
 કહે છે કે—તેઓ પુત્રકલત્રાદિ સંબંધમાં ઘણું જ આસક્ત થઈને તેમાં જ
 રચ્યાપચ્યા હોવાથી પરમ પુરુષાર્થરૂપ મોક્ષ મેળવવા પ્રયત્ન કરી શકતા નથી
 અને સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જ ભ્રમણ કર્યા કરે છે ॥૧૨॥

સૂત્રકાર સાધુને ઉપદેશ આપતાં આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરે છે—

શબ્દાર્થ—‘મિક્ખૂ-મિષ્ટુઃ’ સાધુ ‘તં ચ-તં ચ’ તે જ્ઞાતિ સંબંધને ‘પરિ-
 ન્નાય-પરિજ્ઞાય’ જપરિજ્ઞાથી અનર્થકારક બાળીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી છોડી
 મકે ‘સર્વે સંગા-સર્વે સંગાઃ’ બધા જ સંબંધ ‘મહાસવા-મહાસવાઃ’ મહાન

अन्वयार्थः—(भिक्षु) भिक्षुः साधु (तं च) तं च ज्ञातिमन्वन्धं (परिज्ञाय) परिज्ञाय ज्ञात्वा त्यजेत् (सन्वे संगं) सर्वेपि संगः संवन्धाः (महासवा) महासवा कर्मणामाश्रयद्वाररूपा भवन्ति अतः (अणुत्तरं) अनुत्तरं सर्वत उत्तमं (धम्मं) धर्ममहिंसादिलक्षणं (सोच्चा) श्रुत्वा (जीवियं) जीवितम्=असंयमजीवनम् (नाभिकंखेज्जा) नाभिकांक्षेत् जीवनेच्छां न कुर्यादिति ॥१३॥

टीका—‘भिक्षु’ भिक्षुः साधुः ‘तं च’ तं च तादृशं परिजनसंवन्धम् । ‘परिज्ञाय’ परिज्ञाय=ज्ञपरिज्ञया अनर्थस्वरूपं परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया त्यजेत् । यतः—‘सन्वे संगं’ सर्वे एव संग आसक्तयः ‘महासवा’ महासवाः महतां कर्मणाम् आसवाः द्वारभूताः, उत्पादका भवन्ति कर्मणाम्, इति विमृश्याऽनुकूलस्योप-

‘महासवा-महाश्रवाः’ महान् कर्म के आश्रयद्वार होते हैं अतः ‘अणुत्तरं—अनुत्तरम्’ सर्वसे उत्तम ‘धम्मं-धर्मम्’ अहिंसादिलक्षणवाछे धर्म को ‘सोच्चा-श्रुत्वा’ सुनकर ‘साधुजीवियं-साधुजीवितम्’ असंयम जीवन की ‘नाभिकंखेज्जा नाभिकांक्षेत्’ इच्छा न करे ॥१३॥

अन्वयार्थ—साधु उस ज्ञातिमन्वन्ध को ज्ञपरिज्ञा से अनर्थमूलक जानकर प्रत्याख्यान प्रतिज्ञा से उनका त्याग करे, क्योंकि ये सभी सम्बन्ध कर्म के आश्रयद्वाररूप होते हैं अतः सर्व से उत्तम अहिंसादिलक्षणवाछे धर्म को सुनकर साधु असंयमी जीवन की इच्छा न करे ॥१३॥

टीका—साधु स्वजन सम्बन्ध के ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का कारण जान कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उसका त्याग कर दे । क्योंकि नमस्त संग महान् आश्रय का कारण है—कर्मों के बन्ध का कारण है । इस

धर्मना आश्रय द्वार रूप है, अतः ‘अणुत्तर-अनुत्तरम्’ अथवा उत्तम ‘धम्म-धर्म’ अहिंसा वगैरे लक्षावृत्त धर्मने ‘सोच्चा-श्रुत्वा’ सुनकर साधु ‘जीवियं-जीवितम्’ असंयम जीवन की ‘नाभिकंखेज्जा-नाभिकंक्षेत्’ इच्छा न करे ॥१३॥

समर्थ—साधु से ज्ञातिमन्वन्ध के ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का कारण जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनका त्याग करे, क्योंकि ये सभी सम्बन्ध कर्म के आश्रयद्वाररूप होते हैं अतः सर्व से उत्तम अहिंसादिलक्षणवाछे धर्म को सुनकर साधु असंयमी जीवन की इच्छा न करे ॥१३॥

टीका—साधु से ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का कारण जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से उनका त्याग करे, क्योंकि ये सभी सम्बन्ध कर्म के आश्रयद्वाररूप होते हैं अतः सर्व से उत्तम अहिंसादिलक्षणवाछे धर्म को सुनकर साधु असंयमी जीवन की इच्छा न करे ॥१३॥

સર્ગસ્યોપરિથતૌ સંયમવિરહિતમ્, 'જીવિયં' જીવનં મૃદ્ધાઽઽવાસપાશરૂપમ્ 'નામિકં સ્વિજ્જા' નામિકાંક્ષેત્ । નૈવાઽમિલપેદિતિ પ્રતિકૂલોપસર્ગરૂપસ્થિતૈસ્તુ સદ્ગિ-
ર્જીવિતામિલાપી ન ભવેત્ । દુઃસ્વજનકતયા સાંસારિકજીવનં નૈવાઽમિલપેત્ । કં
વસ્તુવિશેષમવાપ્ય જ્ઞાત્વા તાદૃશં જીવનં નાઽમિલપેત્તત્રાહ-સોચ્ચેત્યાદિ । 'અનુત્તરં'
અનુત્તરમ્ તાસ્માદુત્તરોઽસ્તીત્યનુત્તરમ્ સર્વતઃ શ્રેષ્ઠમ્ । 'ધર્મમ્' ધર્મ=શ્રુતચારિ-
ત્ર્યારૂપં 'સોચા' શ્રુત્વા-નિશમ્યેતિ-તીર્થં કરગણધરસંયતનાં સમીપે જ્ઞાતિસંબન્ધઃ
સંસારકારણમિતિ મત્વા સાધુઃ સ્વજનાસક્તિ પરિહરેત્ । યતઃ સર્વેઽપિ સંબન્ધાઃ
કર્મણાં સમુત્પાદકાઃ । અતઃ સાધુમિઃ સર્વોત્તમઃ શ્રુતચારિત્ર્યારૂપઃ ધર્મ એવ પરિ-

પ્રકાર વિચાર કરકે સાધુ કો અનુકૂલ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત હોને પર
સંયમહીન જીવન કી આકાંક્ષા નહીં કરની ચાહિએ । પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ
ઉપસ્થિત હોને પર જીવન કી હી ઇચ્છા નહીં કરની ચાહિએ । સાંસારિક
જીવન કી, જોકી દુઃસ્વજનક હૈ, ઇચ્છા કરના ઉચિત નહીં । કિસ
વસ્તુ કો પ્રાપ્ત કરકે ઓર જાનકર કે અસંયમમય જીવન કી અમિ
લાપા નહીં કરના ચાહિયે । ઇસકા ઉત્તર દેતે હૈં જિસસે ઉત્તર અર્થાત્
શ્રેષ્ઠ કોઈ ઓર ન હો, વહ અનુત્તર કહલાતા હૈ । એસે અનુત્તર અર્થાત્
સર્વશ્રેષ્ઠ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કો તીર્થંકર, ગણધર યા અનગારોં કે
મુખારવિન્દ સે શ્રવણ કર ઓર સ્વજન સમ્બન્ધ સંસાર કા કારણ હૈ,
એસા માનકર સાધુ સ્વજન સંબંધી આસક્તિ કા પરિત્યાગ કરે ।

-કર્મોના બન્ધનું કારણ-છે. આ પ્રકારનો વિચાર કરીને, જ્યારે અનુકૂળ ઉપ-
સર્ગો આવી પડે ત્યારે સાધુએ સંયમહીન જીવનની આકાંક્ષા કરવી જોઈએ.
નહીં' પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો આવી પડે ત્યારે જીવનની આકાંક્ષા રાખ્યા વિના
મધ્યસ્થભાવે ઉપસર્ગોને સકુન કરવા જોઈએ. આ પ્રકારના ઉપસર્ગો અને
પરીપક્ષો આવી પડે ત્યારે તેણે પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કરીને સાંસારિકજીવન સ્વીકાર
વાનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે સાંસારિક જીવન તો દુઃખ
જનક જ છે. તેના દ્વારા આત્મહિત સાધી શકાતું નથી. તે આત્મહિત
સાધવાનો કયો રાહ છે, તે હવે સૂત્રકાર, પ્રકટ કરે છે—

અનુત્તર (સર્વશ્રેષ્ઠ) શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું તીર્થંકર, - ગણધર અથવા
અણુગારોના મુખારવિન્દેથી શ્રવણ કરવું અને માતા-પિતા આદિ સ્વજનોનો
સંસર્ગ સંસારનું કારણ છે, એવું માનીને સાધુઓએ સ્વજનો પ્રત્યેની આસક્તિનો
પરિત્યાગ કરવો જોઈએ.

पालनीयः । एतादृशस्याऽस्य धर्मविज्ञेयस्य सर्वश्रेष्ठता श्रुत्वा असंयतजीवनमपि नाऽभिलषेत् । तादृशधर्मस्य समुपस्थिते त्यागकारणे जीवनत्यागो वरम् न पुनः संयमत्यागः श्रेयानिति भावार्थः ॥१३॥

उपदेशान्तरमाह—‘अहिमे’ इत्यादि ।

मूलम्—अहिमे संति आवृष्टा कासवेणं पवेइया ।

बुद्धा जत्थावसर्पन्ति सीयन्ति अबुद्धा जहिं ॥१४॥

छाया—अथेमे सन्ति आदर्त्ताः काश्यपेन प्रवेदिताः ।

बुद्धा यत्राऽपसर्पन्ति सीदन्ति अबुद्धा यत्र ॥१४॥

आशय यह है कि सभी सम्मन्व कर्मजनक हैं अतएव उनका त्याग करके साधु को श्रुतचारित्र धर्म का पालन करना चाहिये । इस प्रकार के धर्म की सर्वश्रेष्ठता को सुनकर असंयमजीवन की भी अभिलाषा नहीं करनी चाहिए । इस धर्म के त्याग का कारण उपस्थित होने पर जीवन का त्याग कर देना अच्छा किन्तु संयम का त्याग करना श्रेयस्कर नहीं है ॥१३॥

शब्दार्थ—‘अह-अथ’ इसके पश्चात् ‘कासवेणं-काश्यपेन’ काश्यप-गोत्री भगवान् वर्धमान नरावीरस्वामी के द्वारा ‘पवेइया-प्रवेदिताः’ कहे हुए ‘इमे आवृष्टा-इमे आवर्त्ताः’ ये आवर्त्त अर्थात् कौटुम्बिक सम्पत्ति जलचक्र की भ्रमीरूप ‘संनि-सन्नि’ है ‘जत्थ-यत्र’ जिनके आने पर

आ कथनको भावार्थ ये छे छे सांसारिक सम्पत्ति संयम कर्मजनक छे, तेभी ते प्रभारता अशोधनो त्याग इनीने अमुखे श्रुतचारित्र धर्मनु पालन करवु लेउखे आ प्रभारता धर्मने सर्वने छ जहिने तेउ सयः निर्दोष उपन उपगामी अलिङ्गया परु इवर्वा लेउखे नही। आ धर्मनु पालन करवा इवर्वा भवतनुं ले मम अवी पडे तो परु तेउ सयःने त्याग मदे। लेउखे नही-येताना पणु न अलिङ्ग आर्पने परु तेउ संयमना . . . . . मयः रवेण लेउखे ॥१३॥

अहिमे संति

भावार्थ—अह-अथ अर्थात् इसके पश्चात् कासवेणं काश्यपेन गोत्री भगवान् वर्धमान नरावीरस्वामी के द्वारा पवेइया-प्रवेदिताः कहे हुए इमे आवृष्टा-इमे आवर्त्ताः ये आवर्त्त अर्थात् कौटुम्बिक सम्पत्ति जलचक्र की भ्रमीरूप ‘संनि-सन्नि’ है ‘जत्थ-यत्र’ जिनके आने पर

અન્વયાર્થઃ—(અહ) અથ (કાસવેળ) કાશ્યપેન વર્દ્ધમાનસ્વામિના (પવેડ્યા) પ્રવેદિતાઃ કથિતાઃ (इमे आवृष्टा) इमे आवर्त्ताः=कुलवक्रभ्रमिरूपाः (संति) संति भवंति (जत्थ) यत्र (बुद्धा) वृद्धाः=तत्त्वज्ञाः (अवसर्पन्ति) दूरीभवन्ति, परन्तु (अबुहा) अबुधाः=अज्ञानि पुरुषाः (जहिं) यत्र (सीयन्ति) सीदन्ति=दुःखिनो भवन्तीति ॥१४॥

ટીકા—‘અહ’ અથ=અનન્તરમ્ ‘કાસવેળ’ કાશ્યપેન ભગવતા તીર્થકરેણ મહાવીરેણ કાશ્યપગોત્રોદ્ભવેન ‘પવેડ્યા’ પ્રવેદિતાઃ કથિતાઃ ‘इमे आवृष्टा संति’ इमे बुद्ध्या संनिहिताः कुटुम्बसम्बन्धाः आवर्त्ताः सन्ति । ‘जत्थ’ यत्र यस्मिन्नावर्त्ते समागते संपाप्ते सति । ‘बुद्धा’ वृद्धाः विवेकिनः । ‘अवसर्पन्ति’ अपसर्पन्ति,

‘बुद्धा-वृद्धाः’ ज्ञानी पुरुष ‘अवसर्पन्ति-अपसर्पन्ति’ उनसे दूर हट जाते हैं परन्तु ‘अबुहा-अबुधाः’ अज्ञानि पुरुष ‘जहिं-यत्र’ जिसमें ‘सीयन्ति-सीदन्ति’ दुःखित हो जाते हैं ॥१४॥

और भी उपदेश करते हैं—‘अहिमे संति’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—કાશ્યપ વર્દ્ધમાન ભગવાન્ કે દ્વારા પ્રરૂપિત યે (કુટુમ્બ સમ્બન્ધરૂપ) આવર્ત-ભંવર હૈં, તત્ત્વજ્ઞ પુરુષ જિનસે દૂર રહતે હૈં ઓર અજ્ઞાની પુરુષ જિનમે ફાંસ જાતે હૈં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપગોત્રીય ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી કે દ્વારા કથિત યહ અર્થાત્ બુદ્ધિ કે સમીપ કૌટુમ્બિક સમ્બન્ધરૂપ આવર્ત હૈં । હસ આવર્ત કે પ્રાપ્ત હોને પર તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ ઉસસે દૂર હટ જાતે હૈં । આવર્ત દો પ્રકાર કે હોતે હૈં ઉસમે નદી આદિ કે જલ ભ્રમીરૂપ આવર્ત

સન્તિ’ છે. ‘જત્થ-યત્ર’ જેમના આવવા પર ‘બુદ્ધા-વૃદ્ધા.’ જ્ઞાની પુરુષ ‘અવસર્પન્તિ-અપસર્પન્તિ’ તેમનાથી દૂર હટી જાય છે પરંતુ ‘અબુહા-અબુધા.’ અજ્ઞાની પુરુષ ‘જહિં-યત્ર’ જેમાં સીયન્તિ-સીદન્તિ’ દુઃખિત થઈ જાય છે. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય વર્દ્ધમાન ભગવાને એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે આ કુટુમ્બ સંબંધ રૂપ સંગ આવર્ત (વંશ) સમાન છે. તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો આ આ આવર્તથી દૂર રહે છે અને અજ્ઞાની પુરુષો તેમાં ફસાઈ જાય છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કાશ્યપ ગોત્રીય મહાવીર પ્રભુએ આ કૌટુમ્બિક સંબંધને આવર્ત-પાણીના વંશ-સમાન કહ્યો છે તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો તે આ આવર્તથી દૂર જ રહે છે. જેવી રીતે નદી અથવા સાગરના ઘેર આવર્તમાં ફસાયેલો

तादृशावर्त्तं विलोक्य, आदर्त्तात् परावृत्ता भवन्ति, तत्र द्रव्यावर्त्ताः नद्यादीनां जलभ्रमिरूपाः, भावावर्त्तास्तु उत्कटमोहोदयापादितविषयाभिलाषसंवादकधनादि-प्रार्थनाविशेषाः, 'जहिं' यत्र आवर्त्तं 'अनुदा' अनुधाः=प्रज्ञानिनः 'सीयन्ति' सीदन्ति=आसक्तिं कृत्वा क्लिश्यन्ति । तादृशावर्त्तं विलोक्याऽपि न ततो विनिवर्त्तन्ते । किन्तु साग्रहं तमेवाऽऽवर्त्तं प्रविश्य अतिदुःखिनो भवन्ति ॥१४॥

तानेवावर्त्तान्प्रदर्शयितुं सूत्रकारः प्रक्रमते—'रायाणो' इत्यादि ।

मूलम्—^१रायाणो ^२रायमच्चा ^३य साहणा ^४अदुव ^५खत्तिया ।

निमंतयन्ति भोगेहिं भिक्खूयं साधुजीविणं ॥१५॥

छाया—राजानो राजा मान्याश्च ब्राह्मणा अथ क्षत्रियाः ।

निमंत्रयन्ति भोगेन भिक्षुकं साधुजीविनम्

द्रव्यावर्त्त फललाते हिं और उत्कट मोह के उदय से उत्पन्न होने वाली विषयों की अभिलाषा की पूर्ति करने वाली धन आदि की प्रार्थना भावावर्त्त है । अज्ञानी जीव इस आवर्त्त में फँसकर अर्थात् आसक्ति धारण करके क्लेशों के पाश बनते हैं । वे आवर्त्त को देख करके भी उससे निवृत्त नहीं होते हैं, प्रत्युत दृष्टपूर्वक उसी आवर्त्त में प्रवेश करके उत्पन्न दुःखी होते हैं ॥१४॥

उन आवर्त्तों को दिखलाने के लिए सूत्रकार कहते हैं—'रायाणो' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'रायाणो-राजानः' चक्रवर्त्यादि राजा महाराजा 'य-च' और 'रायमच्चा-राजामात्याः' राजमंत्री, राजपुरोहित आदि 'साहणा-ब्राह्मणाः' ब्राह्मण 'अदुवा-अधवा' अगर 'खत्तिया-क्षत्रियाः' क्षत्रिय

जनपद तेषांभी अदार नीक्षणी शक्तेः नद्यो ज्येष्ठ प्रभाते स्वयमेव मोदय्य भावर्त्तयां इत्यादिदेवा भावुज पल तेषांभी अदार नीक्षणी शक्तेः नद्यो अवर्त्तं के प्रसरणा इत्यादि—(१) द्रव्यावर्त्त, (२) भावावर्त्त, नदी, समुद्र अदिना पानीमा के समानो उत्पन्न थाय छे तेने द्रव्यवर्त्तं ओ छे हिनृष्ट मोदना अपने अरुते उत्पन्न यवानी, विप्रेतानी अभिलषायानी पूर्ति इत्यादी धन = सिन्धी प्रार्थनाने भाववर्त्तं इति ते अज्ञानी जने आ भाववर्त्तं इत्यादि मोदने-मोदने के आसक्ति धारण करने इत्यादिना अनुभव छे के तेने, न नाने तेने अज्ञानी जने अपने सिन्धी धन नदी, समुद्र इत्यादि तेना मोदने अने तरे अने दुःख अदिने तेने ज्ञान १३

इति सूत्रकार ने अदर्त्तात् परावृत्ता भवन्ति ते—'रायणो' इति हि—

रायणो—'राय' राजा राजा मोदना इत्यादि इति इत्येव 'य-च'

मोदने इत्यादि भाववर्त्तं भाववर्त्तं इति इति इति इति इति इति इति इति

इति सूत्रकार ने अदर्त्तात् परावृत्ता भवन्ति तेने ज्ञान १३

अन्वयार्थः—(रायाणो) राजानः=चक्रवर्त्यादयः (य) च पुनः (रायमच्चा) राजामात्याः मन्त्रिपुरोहितप्रभृतयः (माहणा) ब्राह्मणाः (अदुवा) अथवा (खत्तिया) क्षत्रियाः=इक्ष्वाकुवंशजप्रभृतयः (साहुजीविणं) साधुजीविनः=निरवद्यभिक्षाजीवनशीलम् (भिक्षुयं) भिक्षुकं साधुं (भोगेहिं) भोगैः शब्दादिविषयभोगैः (निमंतयंति) निमन्त्रयन्ति भोगेष्वासक्तिं कारयन्तीत्यर्थः ॥१५॥

टीका—‘रायाणो’ राजानः=चक्रवर्त्यादयः ‘रायमच्चा’ राजामात्यादयः मन्त्रिपुरोहितप्रभृतादयः ‘माहणा’ ब्राह्मणाः=ब्राह्मणत्वजातिमन्तो वेदपारगाः ‘अदुवा’ अथवा ‘खत्तिया’ क्षत्रियाः=इक्ष्वाकुवंशजप्रभृतयः, एते सर्वे राजादिप्रभृतयः, ‘भोगेहिं’ भोगैश्शब्दादिविषयभोगं भोक्तुम्, ‘निमंतयंति’ निमन्त्रयन्ति आमन्त्रयन्ति भोगं स्वीकारयन्ति । कं निमन्त्रयन्ति—तत्राह—‘साहुजीविणं’

‘साहुजीविणं-साधुजीवितम्’ उत्तम आचार से जीवन निर्वाह करनेवाले ‘भिक्षुयं-भिक्षुकम्’ साधु को ‘भोगेहिं-भोगैः’ शब्दादि विषयभोगों को भोगने के लिए ‘निमंतयंति-निमन्त्रयन्ति’ आकर्षित करते हैं ॥१५॥

अन्वयार्थ—राजा, राजमंत्री ब्राह्मण और इक्ष्वाकुवंशीय आदि क्षत्रीय साधु जीवी अर्थात् निरवद्य भिक्षा से जीवन निर्वाह करने वाले भिक्षु को भोगों के लिए आमंत्रित करते हैं, भोगों में आसक्ति उत्पन्न करते हैं ॥१५॥

टीका—चक्रवर्ती आदि राजा, राजमंत्री-पुरोहित, सामन्त आदि, ब्राह्मण अर्थात् ब्राह्मणत्व जाति वाले तथा वेद के पारगामी तथा क्षत्रिय अर्थात् इक्ष्वाकुवंशीय आदि, यह सब, शब्द आदि विषयों का उपभोग करने के लिए आमंत्रित करते हैं । किसे आमंत्रित करते हैं ? साधु जीवी को अर्थात् जो सम्यग् चारित्र्य का पालन करके जीवित रहना चाहता है ।

जीविनम्’ उत्तम आचार से जीवन निर्वाह करवावणा भिक्षुयं-भिक्षुकम्’ साधुने ‘भोगेहिं-भोगैः’ शब्द वगेरे विषय भोगोने भोगववा भाटे ‘निमंतयंति-निमन्त्रयन्ति’ आकर्षित करे छे ॥१५॥

टीका—चक्रवर्ती आदि राजा, राजमंत्री, पुरोहित अने सामन्त आदि आगेवानो वेदना पारगामी ब्राह्मणो तथा इक्ष्वाकु आदि उत्तम कुलमां उत्पन्न थयेला क्षत्रियो साधु जीवीने (सम्यक् चारित्र्य) पालन करवा भागता साधुने भोगेने भागे जे जीवन व्यतीत करवा भागता साधुने शब्दादि विषयोने आकर्षित करे छे-तेयो जेने भोगो प्रत्ये आकर्षवानो

साधुजीविनम्, साधु शोभनाचारेण जीवितं शीलं विधत्ते यस्य तं साधुजीविनम् ।
श्रूयते हि ब्रह्मदत्तनामा चक्रवर्त्ती नानाविधभोगोपादैः दिनदनाणाम् साधुं
भोगं भोक्तुं निगन्धितवानिति । राजादिब्राह्मणान्ताः साधुजीवने व्यवस्थितं
मुनिं भोगाय निमन्त्रयन्तीति भावः ॥१५॥

अधुना-आवर्त्तस्वरूपविशेषमाह-'हन्त्यऽस्म' इत्यादि ।

पृष्ठम्-हृत्थऽस्सरहजाणेहि विहारगमणेहि य ।

भुंजे भोगे इमे मरुचे महरिषी पूजयामु तं ॥१६॥

छाया--हृत्थश्वरथयानैर्विहारगमनेन च ।

भुंज्य भोगान् इमान् श्लाघ्यानं महर्षे पूजयामस्तवाम् ॥१६॥

भावार्थ यह है सुना जाना है कि ब्रह्मदत्त नामक चक्रवर्त्ती ने
नानाप्रकार के भोगों को भोगने के लिए चित्तनामक मुनि को निमन्त्रित
किया था । इस प्रकार राजा ने ले कर व्यावर्ण क्षत्रियवर्चन, पूर्वोक्त सभी
साधुजीवन में अवस्थित मुनि को भोगों के लिए आमन्त्रित करते हैं ॥१५॥

अथ आवर्त्त का स्वरूप कहते हैं-'हन्त्यऽस्म' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'महरिषी-हे महर्षे' हे महर्षि ! 'तं-त्वाम्' तम तुम्हारी
'पूजयामु-पूजयामो' पूजा करने में 'इमे-इमान्' हम 'मरुचे-श्लाघ्यानं'
उत्तम मनोरथ 'भोगे-भोगान्' श्लाघादि भोगों को 'भुंजे-भुज्य' भोगों
'हृत्थऽस्सरहजाणेहि-हृत्थश्वरथयानैः' नाशे घोड़ा, रथ, और वाहनी
आदि 'य-य' और विहारगमणेहि-विहारगमनः' विहार गमन के लिए
अर्थात् निस्तविनोद के लिए यथाचे आदि में विवरण करो ॥१६॥

अन्वयार्थः—(महरिसी) हे महर्षे (तं) त्वाम् (पूजयामु) पूजयामो वयम् (इमे) इमान् (सग्धे) श्लाघ्यान् मनोरमान् (भोगे) भोगान् शब्दादीन् (भुंजे) भुंक्ष्व=भोगं कुरु (हृत्थस्सरहजाणेहि) हृत्थस्वरथयानैः (य) च=पुनः (विहार-गमणेहि) विहारगमनैः उपवाटिकादिषु इत्यर्थः ॥१६॥

टीका—‘महरिसी’ हे महर्षे ‘तं’ त्वाम् ‘पूजयामु’ पूजयामो वयम् ‘इमे-सग्धे’ इमान् श्लाघ्यान् ‘भोगे’ भोगान् ‘भुंज’ भुंक्ष्व=भोग्यं वस्तुजातं भक्ष्य भोगक्रियाप्रयोजकं पदार्थजातं दर्शयति—‘हृत्थे’ त्यादि । ‘हृत्थ’ हस्ती ‘अस्स’ अश्वः ‘रह’ रथः ‘जाणेहि’ यानम्—यानं मनुष्यवाह्यशिविकादिः एभिर्हृत्थश्व-रथयानैः, तथा ‘विहारगमणेहि य’ विहारगमनैः, विहरणं क्रीडनं विहारः तेन गमनानि इति विहारगमनानि, उद्यानवाटिकादौ क्रीडार्थं गमनानीति यावत्, एभिर्भोग्यपदार्थैः ‘पूजयामु’ पूजयामः=सत्कारयामः वयं विषयोपभोगकरणप्रदा-नेन भवन्तं सत्कारयामः । पूर्वोक्ताश्चक्रवर्त्यादयः साधुसमीपमागत्य एवं कथयन्ति ।

अन्वयार्थ—हे महर्षे ! हम आप का सत्कार करते हैं । आप इन प्रशंसनीय मनोरम भोगों को भोगिए । हाथी, घोड़ा, रथ तथा यान पर आरुढ़ होइए और बाग बगीची में विहार कीजिए ॥१६॥

टीकार्थ—राजा आदि साधु से निवेदन करते हैं—हे महर्षे ! आप इन श्लाघनीय भोगों को भोगिए । भोग में काम आने वाले पदार्थों को सूत्रकार दिखलाते हैं—हाथी, अश्व, रथ, यान अर्थात् मनुष्यों द्वारा वहन करने योग्य पालखी आदि तथा उद्यान एवं वाटिका आदि में क्रीडा विहार के लिए गमन, हृत्थादि भोग्य पदार्थों के द्वारा हम आप का सत्कार करते हैं ।

सूत्रार्थ—हे महर्षि ! पधारो, अमे आनेनो सत्कार करीओ छीओ. आप आ प्रशसनीय मनोरम लोगेनो उपलोग करो हाथी, घोड़ा रथ. पालखी, आदि पर विराजमान थछने अप बग-बगीचाभां विहार करो. ॥१६॥

टीकार्थ—राजा आदि उपर्युक्त लोकें साधुने आ प्रभाण्णें विनंति करे छे हे महर्षि ! आप आ अनुपम लोगेने लोगवो लोगना उपयोगभां आवती वस्तुओ सूत्रकार गण्णुये छे—हाथी, घोड़ा, रथ, यन (पालखी) आदि वस्तुओने आप उपलोग करो हाथी, घोड़ा आदि पर आरुढ़ थछने आप आनंद पूर्वक उद्यान, वाटिका आदि सुंदर स्थानेभां विचरणु करो. अमे आ भोग्य पदार्थों द्वारा आपने सत्कार करीओ छीओ आ कथन द्वारा सूत्रकार ओ वात प्रकट करवा भागे छे हे आ प्रकारनी भोग्य सामग्रीओ साधुओने अपर्णु

यत् हे महर्षे ! हस्तपद्माद्युपसर्गं क्रीडनार्थं वाटिका गन्ध, सर्वत्र उत्तमं भोगं स्वीकुरु । अनेनोपायेन भवन्त वयं पूजयाम इति तावः ॥१६॥

पुनरुपाह--'वत्थे' त्यादि ।

मूलम्--वत्थगंधमलंकारं इत्थीओ सयणाणि य ।

भुंजाहिमाइं भोगाइं आउसो पूजयामु तं ॥१७॥

छाया--वत्थगंधमलंकारं स्त्रियः शयनानि च ।

मुंक्षेमान् भोगानायुष्मन् ! पूजयामस्वाम् ॥१७॥

अन्वयार्थः--(आउसो) हे आयुष्मन् ! (वत्थगंधमलंकारं) वत्थगंधमलंकारम्

आशय यह है कि-पूर्वोक्त चक्रवर्ती राजा आदि साधु के समीप पहुँचकर हम प्रकार कहते हैं--हे महर्षे ! हाथी घोड़ा आदि पर सवार होकर मीठा करने के हेतु वाटिका में पधारिण । उत्तमोत्तम भोगों को स्वीकार कीजिए । इस उपाय से हम आप की पूजा करते हैं ॥१६॥

पुनः कहते हैं--'वत्थ' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'आउसो-आयुष्मन्' हे आयुष्मन् 'वत्थं-वत्थम्' उत्तम वत्थ 'गंधं-गन्धम्' गन्ध और 'अलंकारं-अलंकारम्' अलंकार आभूषण 'इत्थीओ स्त्रियः' स्त्रियां 'य-च' और 'सयणाणि-शयनानि' शयनावासन उपवेशन-घटने के योग्य वस्तु 'इमां भोगां-इमान् भोगान्' इन्द्रिय और मन के अनुकूल इन भोगों को 'सुज-सुख' आप भोगें 'त-त्याम्' आप को 'पूजयामु-पूजयामः' पूजा करते हैं ॥१७॥

अन्वयार्थ--आयुष्मन् ! वत्थ, गंध, आभूषण, स्त्री शयना और

(इत्थिओ) स्त्रियः=मनोरमाः (य) च=पुनः 'सयणाणि' शयनानि-शयनं=शय्याम् उपलक्षणत्वात् आसनमुपवेशनयोग्यं च वस्तु (इमां भोगां) इमान् पूर्वोक्तान् भोगान् विषयान् (भुंज) भुंक्ष्व=(तं) त्वां (पूजयामु) पूजयामः=सत्कारयामः इति ॥१७॥

टीका--'आउमो' हे आयुष्मन् ! 'वस्त्रं' वस्त्रम्=चीनांशुकादिकम् 'गन्धं' गन्धं=कोषपुटपाकादिकं, वस्त्राणि च गन्धाश्चेति समाहारे वस्त्रगन्धमिति, 'अलंकारं' अलंकारम्=मलंकरणम्=कटककेयूरादिकं सौवर्णरात्नं च भूषणम् । 'इत्थिओ' स्त्रियः=अनेकरूपाः प्राप्तयौवनाः 'सयणाणि य' शयनानि च, पर्यंकलुलितप्रचल-प्रच्छदपटोपधानयुक्तानि, 'इमां भोगां' इमान् भोगान्-इमान् अस्माभिः प्रदत्तान् इन्द्रियमनोनुकूलान् भोगान् 'भुंज' भुंक्ष्व, एतेषामुपभोगेन जन्मसफली-कुरु । 'तं' त्वाम् वयम् 'पूजयामु' पूजयामः=सत्कारयामः=यथा विंशतितमेऽध्ययने उत्तराध्ययनस्य श्रेणिकेन विविधभोगैरनायी मुनिः प्रार्थितः ॥१७॥

उपलक्षण से आसन तथा बैठने के योग्य अन्य वस्तु इन सब भोगों को भोगिए हम आप की पूजा सत्कार करते हैं ॥१७॥

टीकार्थ—(पूर्वोक्त राजा आदि ऐसा भी कहते हैं) हे आयुष्मन् ! चीनांशुक (चाइना सिल्क) आदि वस्त्र, कोष पुटपाक आदि गन्ध, स्वर्ण और रत्नों के घने हुए कटक केयूर आदि आभूषण, तरुणी स्त्रियां, कोमल गद्दे, चदर एवं तकिया से युक्त सेज, इन सब हमारे द्वारा प्रदत्त तथा इन्द्रियों को और मन को अनुकूल प्रतीत होने वाले भोगों को भोगिये । इनका उपभोग करके अपने जीवन को सफल कीजिए । हम आप का सत्कार करते हैं । जैसे उत्तराध्ययन सूत्र के वीसवें अध्ययन

सूत्रार्थ—हे आयुष्मन् ! वस्त्र, गन्ध, आभूषण, स्त्री, शय्या अने आसन आदि वस्तुओंको आप उपलोग करो. आ अपनी वस्तुओं द्वारा अने आपने पूजा सत्कार करीये छीये. ॥१७॥

टीकार्थ—पूर्वोक्त राजा, राजभन्त्री आदि ते साधुने अबु पद्य छडे छे छे-हे आयुष्मन् ! चीनांशुक (चाइना सिल्क) आदि वस्त्र, कोष पुटपाक आदि गन्ध, सोनां अने रत्नोनां कटक, केयूर आदि आभूषण, नवयुवतीओ, कोमल गद्दां, चदर अने तकियाथी युक्त सेज-शय्य छी. आदि वस्तुओ अने आपने अप्पणु करवा तैयार छीये, ते इन्द्रियो अने मनने अनुकूल थछ पडे ओवां लोगोने आप लोगवो. ते लोगोने उपलोग करीने आप आपनुं छवन सङ्ग करो. अने आ वस्तुओ वडे आपने सत्कार करीये छीये. उत्तराध्ययन सूत्रना

मृ३५-जो तुमे नियमां चिणो भिक्खुभावंसि सुव्वया ।

आगारमावसंतस्स सव्वो संविज्जए तहा ॥१८॥

छाया--यस्त्वया नियमश्रीणो भिक्षुभावे सुव्रत ? ।

आगारमाविशतरत्तव सर्वः संविद्यते तथा ॥१८॥

अन्वयार्थः--(सुव्वया) हे सुव्रत ! शोभनव्रतजील ! (तुमे) त्वया (भिक्खु-
भावंसि) भिक्षुभावे=प्रव्रज्यावसरे (जो) यः (नियमो) नियमः व्रतश्रीणः
(चिणो) चीणोऽनुष्ठितः (आगारमावसंतस्स) आगारमावसतोपि तर (सव्वो) सर्वो-
ऽपि महाव्रतादिः (तहा) तथा तेनैकरूपेण (संविज्जए) संविद्यते तथैव सर्वं स्यात्
न किंचिदपि द्वियतेति ॥१८॥

में वर्णन है कि श्रेणिक राजा ने अनायी मुनि को विविध प्रकार के
भोग भोगने के लिए निवेदन किया था ॥१७॥

शब्दार्थ--'सुव्वया-सुव्रत' हे सुन्दर व्रत वाले मुनिवर 'तुमे-त्वया'
तुमने 'भिक्खुभावंसि-भिक्षुभावे' प्रव्रज्या के समय 'जो-यः' जो
'नियमो-नियमः' नियम 'चिणो-चीर्णः' अनुष्ठान किया है 'आगारमाव-
संतस्स-आगारमाविशतः' घर में निवास करने पर भी 'सव्वो-सर्वः'
वह सब 'तहा-तथा' उसी प्रकार 'संविज्जए=संविद्यते' घने रहेंगे ॥१८॥

अन्वयार्थ--हे सुव्रत ! तुमने दीक्षा के अवसर पर जो नियम
पाला था, गृहवास में रहने पर भी वही सब नियम उसी रूप में
बने रहेंगे ॥१८॥

ટીકા—‘સુવ્રત’ હે સુવ્રત ! શોભનં પ્રાણાતિપાતવિરમણલક્ષણવ્રતં નિયમા-
નુષ્ઠાતં यस્ય તત્સંશોધને હે સુવ્રત ! ‘તુમે’ ત્વયા ‘મિવચ્ચુપાતંમિ’ મિશ્રુમાવે
સંયમે ‘જે’ યઃ ‘નિયયો’ નિયમઃ પંચમહાવ્રતાદિરૂપઃ પ્રવ્રજ્યાવસરે ‘ચિણ્ણો’ ચીર્ણઃ
અનુષ્ઠિતઃ ‘આગારમાવસંતસ્સ’ આગારમાવસતસ્તવ=ગૃહવાસમ્ અધિવસતસ્તવ ‘સવ્વે’
સર્વઃ=પંચમહાવ્રતાદિઃ । ‘તદા’ તથૈવ ‘સંવિજ્જણ’ સંવિદ્યતે । હે સુન્દરવ્રતધારિન્ !
પ્રવ્રજ્યાગ્રહણસમયે યો હિ પંચમહાવ્રતાદિરૂપો નિયમસ્ત્વયા સ્વીકૃતઃ, સ સર્વોઽપિ
યથૈવપૂર્વમાસીત્ તથૈવ ગૃહવાસેઽપિ રક્ષિતો ભવિષ્યતીતિ તદ્વ્રતભંગમયેન સ્વલોપ-
ભોગે મા શિથિલીભવેદિતિ ભાવઃ ॥૧૮॥

પુનરપ્યાહ—‘ચિર’ મિત્યાદિ ।

મૂલમ્—ચિરં દૂઝ્જમાણસ્સ દોસો દાણિં કુતો તવ ।

इच्चैव णं निमंतेति नीवारेण व सूर्यरं ॥१९॥

छाया—ચિરં વિહરતો દોષ ઇદાનીં સ કુતસ્તવ ।

इत्येव निमन्त्रयन्ति नीवारेणेव सूकरम् ॥१९॥

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ વ્રત જિસકે સમીચીન હો,
વહ સુવ્રત કહલાતા હૈ । યહાં ઉસે સંશોધન કરકે કહા ગયા હૈ—હે
સુવ્રત ! તુમને સાધુ અવસ્થા મેં પંચમહાવ્રત આદિ જો નિયમ પાલે હૈ
ગૃહસ્થી મેં રહતે હુએ મી વહી સંચ જ્યોં કે ત્યોં બને રહેંગે ।

આશય યહ હૈ કિ સાધુ પર્યાય મેં તુમને જિન નિયમોં કો પાલન
ક્રિયા હૈ, ઉન નિયમોં કો ગૃહવાસ મેં ભંગ નહીં હોગા । વે જ્યોં કે
ત્યોં રહેંગે । અતઃ એવ નિયમ ભંગ કે ભય સે સુખોં કો ઉપભોગ કરને
મેં શિથિલ મત બનો ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ વ્રતોનું જે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન
કરે છે, તેને સુવ્રત કહે છે. અહીં સાધુને ‘સુવ્રત’ પદ દ્વારા સંશોધન કરીને
રાજા આદિ પૂર્વોક્ત લોકો આ પ્રમાણે કહે છે કે—‘હે સુવ્રત ! પ્રવ્રજ્યા અંગી-
કાર કર્યા બાદ આપે પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ પાંચ મહાવ્રતોની જે પ્રકારે
આરાધના કરી એજ પ્રકારે ગૃહવાસમાં રહીને પણ આપ તે વ્રતોની આરાધના કર્યા
કરજો. તે નિયમોનું પાલન કરવા માટે સાધુપર્યાયમાં રહેવાની શી આવશ્યકતા
છે ! ગૃહવાસમાં રહીને પણ આપ તે નિયમોનું પાલન કરી શકો છો. ગૃહવા-
સનો સ્વીકાર કરવાથી તે નિયમોનો ભંગ થશે, એવો ભય નાખીને સંસારના
સુખોનો ઉપભોગ કરવાથી વંચિત રહેવાની શી જરૂર છે ! ॥ગાથા ૧૮॥

કૃતઃ=કસ્માત્કારણાદ્ તે 'દોષો' દોષઃ સંયમપરિપાલનપૂર્વકં વિહારકારિણઃ
 સર્વમપિ પાપં વિનષ્ટમ્ । તપસ્યા ક્ષીણક્લેશસ્ય મન્વતોડતઃ પરં નૈવ પાપં સંભવતિ ।
 તપઃપ્રભાવાદેવ અતો વસ્ત્રાલંકારાદિભિઃ કૃતેડપ્યુપભોગે ન તે પાપસંભાવનેતિ
 ભાવઃ । 'ઇચ્છેવં' इत्येवं प्रकारेण साधुं ते चक्रवर्त्तीदयः । 'निमन्त्रेति' निमन्त्र-
 यन्ति । 'नीवारेण सूयरं व' नीवारेण सूकरमिव । यथा नीवारादि धान्यविशे-
 षाणां प्रलोभनं दत्त्वा बधिरस्तं सूकरं गते पातयति । तद्वदिमे राजानो मुनि
 प्रलोभ्य यातनाय प्रयतन्ते । हे साधो ! मन्वता चिरकालं संयमानुष्ठानं कृतम्,
 अतः परं स्त्रीवस्त्रादिभोगेनापि मन्वतो दोषो न भविष्यति । एवं प्रलोभनपूर्वकमा-
 मन्व्य साधुष्वपि लोकाः पातयन्ति, सूकरं धान्यदानेनेवेति भावः ॥१९॥

टीકાર્થ--(વે કહતે હૈં) હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! આપને ચિરકાલપર્યન્ત સંયમ
 વિહાર ક્રિયા હૈ અર્થાત્ સંયમ કા પાલન કરતે હુણ ગ્રામાનુગ્રાહ વિચ-
 રણ ક્રિયા હૈ, અવ આપ કો પાપ કા સ્પર્શ કેસે હો સકતા હૈ ? સંયમ
 પાલનપૂર્વક વિહાર કરને વાલે કે સમી પાપ નહ હો ચુકે હૈં । તપસ્યા
 કે દ્વારા આપ કે સમી ક્લેશ ક્ષીણ હો ચુકે હૈં । આપ કો અવ પાપ
 કેસા ! ઉસ તપ કે પ્રભાવ સે અવ આપ કો પાપ કા સ્પર્શ નહીં હોગા,
 મલે હી આપ વસ્ત્ર ગંધ અલંકાર આદિ કા ભોગ કરેં । હસ પ્રકાર કહ
 કર વે ચક્રવર્તી આદિ સાધુ કો ભોગોપભોગ કે લિણ આમંત્રિન કરતે
 હૈં । જૈસે બાવલ આદિ કે દાનોં કા પ્રલોભન દેકર વપ્રક (શિકારી)
 શૂકર કો ગડ્ડે મેં ગિરાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર વે લોગ મુનિ કો પતિત
 કરને કે લિયે પ્રયત્ન કરતે હૈં ।

સંયમવિહાર કર્યો છે, એટલે કે સંયમનું પાલન કરતા થકા આપે ગ્રામાનુ-
 ગ્રામમાં વિચરણ કર્યું છે. સંયમની દીર્ઘકાળ પર્યન્ત આરાધના કરવાને લીધે
 આપના સઘળાં પાપો નહ થઈ ચૂક્યાં છે. તપસ્યા દ્વારા આપના સઘળાં
 પાપો ક્ષીણ થઈ ચૂક્યાં છે હવે આપને પાપનો સ્પર્શ જ કેવી રીતે થઈ
 શકે ? આપના તે તપના પ્રભાવથી આપને પાપનો સ્પર્શ જ નહીં થઈ શકે !
 -વસ્ત્ર, ગંધ, અલંકાર આદિનો ઉપભોગ કરવા છતાં આપને પાપ સ્પર્શી
 શકે તેમ નથી ?' તો આપ તેનો ઉપભોગ શા માટે કરતા નથી આ પ્રમાણે
 રાત્ન, રાજમંત્રી, પુરોહિત આદિ જનાં સાધુને ભોગોપભોગ પ્રત્યે આકર્ષે છે.
 જેવી રીતે ચોખ્ખા આદિનું પ્રલોભન થઈને શિકારી શૂકરને ખાડામાં પાડી નાખે
 છે, એજ પ્રમાણે લોકો મુનિને સંયમના માર્ગથી અભાયમન કરીને સંયમરૂપ
 ને તેનું પતન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

मूलम्—चोइया भिक्षुचरियाए अचर्यंतो जवित्तये ।

तत्थ संदा विसीयंति उज्जाणंसि व दुच्चला ॥२०॥

छाया--नोदिता भिक्षुचर्याऽनवतुन्तो यापयितुम् ।

तत्र मन्दा विपीदन्ति उद्यान इव दुर्वलाः ॥२०॥

अन्यार्थः--(भिक्षुचरियाए) भिक्षाचर्या (चोइया) नोदिताः (जवित्तए) यापयितुम् (अचर्यता) अनवतुन्तः (तत्र) तत्र=तस्मिन् संयमे (मंदा) मन्दाः

अभिप्राय यह है--हे स्त्रियो ! आपने दीर्घकालपर्यन्त संयम का अनुष्ठान किया है, अतएव अब स्त्री चर आदि का उपयोग करने पर भी आप को दोष नहीं लगेगा। हम प्रकार प्रयोजन देकर और विषयभोगों के लिए आसक्ति करके राजा आदि लोग स्त्रियों को पतित करते हैं, जैसे पशु-जिहारी अथ वे कणों से लुभाकर शूकर को फँसाते हैं ॥१९॥

‘चोइया भिक्षुचरियाए’ इत्यादि ।

शब्दार्थ--‘भिक्षुचरियाए-भिक्षाचर्या’ स्त्रियों की सामाजिकी को पालन करने के लिए ‘चोइया-नोदिता’ आचार्य आदि के द्वारा प्रेरित किए हुए ‘जवित्तए-यापयितुम्’ एवं इस सामाजिकी के पालन-पूर्वक अपनी निर्वाह ‘तत्थ-तत्र’ अथवा ‘मंदा-मन्दा’ अज्ञानितन ‘तत्थ-तत्र’ इस संयम से ‘विसीयंति-विपी

દન્તિ, વિષ્ણાઃ શિથિલયન્નાઃ સંયમરહિતાઃ ભવન્તિ । દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ—‘ઉજ્જા-
ળંસિ’ ઉદ્યાને, ઝડપ્પવાનપ્રુદ્યાનમ્, માર્ગસ્ય ઉચ્ચભાગઃ, તસ્મિન્ ઉદ્યાનાગ્રભાગે-
પૃષ્ઠે ધૃતમહાભારાઃ ‘દુર્બલા’ દુર્વજાઃ વૃષભાઃ । ‘વ’ ઇવ યથા દુર્બલા વૃષભાઃ
પૃષ્ઠે ધૃતમહાભારાઃ માર્ગસ્ય ક્વચિન્નતોન્નતભાગમાસાધ્ય તમતિક્રમિતુમસમર્થાઃ
ભારં પરિત્યજન્તિ । તથા સંયમે મોક્ષમાર્ગે ધૃતપંચમહાવ્રતભારં બોદુમસમર્થાઃ
શિથિલવિહારિણો ભવન્તિ । યદ્વા મહાપુરુષૈઃ સેવિતં સંયમં પરિત્યજન્તિ તે
કાતરાઃ इति भावः ॥૨૦॥

મૂલમ્—અચયંતા વ લૂહેણં ઉપહાણેજ તજ્જિયા ।

તત્થ મંદા વિસીયંતિ ઉજ્જાળાંસિ જરગ્ગવા ॥૨૧॥

છાયા—અશક્તુવન્તો રુક્ષેણ ઉપયાનેન તર્જિતાઃ ।

તત્ર મંદા વિષીદન્તિ ઉદ્યાને દ્વિ જગદ્ગવાઃ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થઃ—(લૂહેણં) રુક્ષેણ=સંયમેન (અચયંતા) અશક્તુવન્તઃ તથા (ઉવ-
હાણેજ) ઉપધાનોગ્રતપસા (તજ્જિયા) તર્જિતાઃ પીડિતાઃ (મંદા) મન્દાઃ=કાતરાઃ

હૈં, તથા વે અલ્પસત્ત્વ મંદ કાચર સંયમ મેં વિષ્ણ હો જાતે હૈ અર્થાત્
સંયમ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત દિશ્વલાતે હૈં—
જેસે ઝંચે અર્થાત્ ચઢાવ વાલે માર્ગ મેં, માર સે લડે દુર્બલ વૈલ અસમર્થ
હો જાતે હૈં, ઝસે પાર નહીં કર પાતે હૈં । ઝસી પ્રકાર સંયમ યા મોક્ષ-
માર્ગ મેં, ધારણ ક્રિય હુય પંચમહાવ્રતોં કે માર કો વહન કરને મેં
અસમર્થ હોકર વે સંયમ કો ત્યાગ દેતે હૈં યા વે કાચર મહાપુરુષોં દ્વારા
સેવિત સંયમ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં ॥૨૦॥

‘અચયંતા વ લૂહેણં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘લૂહેણં-રુક્ષેણ’ વિષયાસ્વાદરહિત રુક્ષ સંયમ કો
પાલને મેં ‘અચયંતા-અશક્તુવન્તઃ’ અસમર્થ તથા ‘ઉવહાણેજ-ઉપધાનેન’

પાલન કરવાને સમર્થ હોતા નથી, તેથી તેઓ સયમનો પરિત્યાગ કરીને ફરી
ગૃહવાસનો સ્વીકાર કરે છે. જેવી રીતે નિર્બળ બળદો સીધા ચઢાણવાળા માર્ગ
પર ભારે બોમતું વહન કરવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સયમની
માર્ગ—મોક્ષમાર્ગે પ્રયાણ કરનારા અલ્પસત્ત્વ સાધુઓ પણ પાંચ મહાવ્રતો તથા
સાધુના આચારોનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોવાને કારણે સંયમનો પરિત્યાગ
કરી દે છે. દેહ આત્મપ્રાપ્તવાળા પુરુષો જ સંયમનું પાલન કરી શકે છે ॥ગાથા ૨૦॥

‘અચયંતા વ લૂહેણં’

શબ્દાર્થ—‘લૂહેણં-રુક્ષેણ’ વિષયાસ્વાદ રહિત રુક્ષ સંયમને પાળવામાં
‘અચયંતા-અશક્તુવન્તઃ’ અસમર્થ તથા ‘ઉવહાણેજ-ઉપધાનેન’ અનશન વગેરે

‘તન્ય’ તત્ર સંયમે (વિસીયંતિ) વિપીદંતિ દુઃખિનો ભવન્તિ (ઉજ્જાણંસિ) ઉધાને ઉન્નવાર્ગે (જરગ્ગવા વ) જરદ્ગવા ઇવ જીર્ણવલીવર્દવત્ દુઃખિતા ભવન્તીતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘લૂદ્દેણ’ રૂક્ષેણ=વિષયાસ્વાદરહિતેન સંયમેનાડડત્માનં પાલયિતુમ્ । (અચયંતા) અશક્તુવન્તઃ, તથા ‘ઉપહાણેણ’ ઉપધાનેન અનશનાદિના વાહ્યાડભ્યન્તરેણોગ્રતપસા । ‘તજ્જિયા’ તર્જિતાઃ—વાધિતા સન્તઃ, ‘તત્થ’ તત્ર સંયમે ‘મંદા’ મન્દાઃ—જાતરાઃ ‘વિસીયંતિ વિપીદન્તિ, ‘ઉજ્જાણંસિ’ ઉધાને ઉધાનાગ્રોગ્રતમાગે, ‘જરગ્ગવા’ જરદ્ગવા ‘વ’ ઇવ જીર્ણશીર્ણાઃ અતિદુર્બલાઃ વૃદ્ધા વલીવર્દા ઇવ, ઝઘ્ઘ્વા-વસ્થિતવિકટધૂમાગે-માર્ગે યૌવનસંપન્નાનાં સજ્જ્ઞાનામપિ મદાવલીવર્દાનામવસાદનં

અનગન આદિ વાહ્ય ઔર આભ્યન્તર ઉગ્રતપ સે ‘તજ્જિયા-તર્જિતા!’ પીડિત ‘મંદા-મન્દા!’ મન્દ બુદ્ધિવાલે ‘તત્થ-તત્ર’ ઉસ સંયમ મેં ‘વિસી-યંતિ-વિપીદંતિ’ દુઃખિત હોતે હેં ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉધાને’ ઝંચે માર્ગ મેં ‘જરગ્ગવા વ-જરદ્ગવા ઇવ’ વૃદ્ધે વૈલ કે જૈવા દુઃખિત હોતે હેં ॥૨૧॥

અન્યગર્થ—સંયમ પાલન મેં અસમર્થ હોતે હુયે તથા તપશ્ચરણ સે પીડિત હોકર કાચરજન સંઘમ મેં વિષાદ કા અનુભવ કરતે હેં, જૈસે વઢાવ વાલે માર્ગ મેં વૃદ્ધે વૈલ દુઃખી હોતે હેં ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—રૂક્ષ કા અર્થ હૈ સંયમ, વ્યૌંકિ ઉસમેં વિષયોં કા સ્વાદ નહીં હોના । જો ઉસનાં પાલન કરને મેં અસમર્થ હોતે હેં સંયમપૂર્વક આત્મા કા પાલન નહીં કર સકતે, તથા અનગન આદિ વાહ્ય તથા આભ્યન્તર ઉગ્ર તપશ્ચરણ મેં પીડા કા અનુભવ કરતે હેં, એસે મંદ

બાહ્ય અને આભ્યન્તર ઉગ્ર તપથી ‘તજ્જિયા-તર્જિતાઃ’ પીડિત અર્થાત્ દુઃખી ‘મંદા-મન્દા’ મન્દ બુદ્ધિવાળા ‘તત્થ-તત્ર’ તે સંયમમાં ‘વિસીયંતિ-વિપીદંતિ’ દુઃખિત થાય છે, ‘ઉજ્જાણંસિ-ઉધાને’ ઉંચા માર્ગમાં ‘જરગ્ગવા-જરદ્ગવા ઇવ’ ધરડા બળદની જેમ દુઃખિત થાય છે. ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે સ્ત્રીયા ચઢાણુવાળા માર્ગ પર ભારે બોળાનું વહન કરતાં વૃદ્ધ બળદો પીડા અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે સંયમનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય એવા માધુઓ અનગન આદિ તપસ્યાની આરાધના કરતાં દુઃખનો અનુભવ કરીને સંયમ પાલન કરવામાં વિષાદ અનુભવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—‘રૂક્ષ’ આ પદ સંયમનું વાચક છે, કારણ કે તેમાં વિષયોનું આસ્વદન થતું નથી. જેઓ તેનું (સંયમનું) પાલન કરવાને અસમર્થ હોય છે—આત્માને સંયમમાં દબા કરવાને જેઓ શક્તિમાન હોતા નથી, એવાં કાયર અને અતપશ્ચર મુનિઓ અનગન આદિ બાહ્ય તથા આભ્યન્તર તપસ્યાઓમાં પીડાનો અનુભવ કરે છે એવાં મદ, કાયર માધુને વૃદ્ધ બળદ સાથે સરખાવવામાં

સંભાવ્યતે । તન્ન કા કથાઽતિદુર્વલાનાં વૃદ્ધવલીવર્દાનામ્ । એવમાવર્ત્તરહિતસ્ય ધૈર્યશાલિનો વિવેકિનોઽપિ યદાઽવસાદનં સંભાવ્યતે તદા કા કથા જગદુપદ્રવોપ-
દ્રુતાનાં મન્દાનામિતિ ભાવઃ । સંયમપરિપાલનેઽસમર્થાસ્તથા તપસા ભીતભીતા મન્દમજ્ઞાઃ સાધવઃ સંયમમાર્ગે તથા કલેશમનુભવન્તિ, યથા અત્યુચ્ચમાર્ગે વૃદ્ધા દુર્વલા વૃષમા ઇતિ ॥૨૧॥

ઉપસંહરન્નાહ-સૂત્રકારઃ-‘એવં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-એવં નિમંતર્ણ લઘું મુચ્છિયા ગિદ્ધા ઇત્થીસુ ।

અઙ્ગોવવન્ના કામેહિં ચોઙ્ગ્જંત્તા ગયાગિહં ॥૨૨॥ત્તિ વેમિ॥

છાયા--એવં નિમન્ત્રણં લઘ્વા મૂચ્છિતા ગૃદ્ધાઃ સ્ત્રીષુ ।

અધ્યુપપન્નાઃ કામેષુ નોદ્યમાના ગતા ગૃહમ્ ॥૨૨॥ ઇતિ વ્રત્તીમિ॥

અર્થાત્ કાયર લોગ ઉસી પ્રકાર દુઃખી હોતે હૈ જિસ પ્રકાર વૃદ્ધે એવં દુર્વલ વૈલ સીધે ચઢાવ ચાલે વિકટ માર્ગ મેં અસમર્થ હો જાતે હૈં ? એસે માર્ગ મેં યૌવનસમ્પન્ન ઔર શક્તિશાલી બડે બડે વૈલ ભી હાર માન સકતે હૈં જો વૃદ્ધે એવં નિર્બલ વૈલોં કી તો વાત હી કયા હૈ । આવર્ત્તોં સે રહિત ધૈર્યવાન્ ઔર વિવેકશાલી મુનિ ભી હાર માન સકતે હૈં તો દૂસરોં કા ઉપદ્રવ હોને પર અધીર લોગ કયોં નહીં હાર માને ગે ? આશય યહ હૈ કિં સંયમપાલન મેં અસમર્થ ઔર તપસ્યા સે પીડિત હુએ અધૈર્યવાન્ સાધુ સંયમ કે માર્ગ મેં કલેશ કા અનુભવ કરતે હૈં, જૈસે વૃદ્ધે એવં દુર્વલ વૈલ ચઢાવ ચાલે માર્ગ મેં દુઃખી હોતે હૈં ॥૨૧॥

આવેલ છે જેવી રીતે વૃદ્ધ, નિર્બળ બળદો સીધા ચઢાણવાળા વિકટ માર્ગ પર બોળાતું વહન કરતા પીડા અનુભવે છે, એજ પ્રમાણે અલ્પસત્ત્વ, કાયર પુરુષો પણ સંયમભારતું વહન કરતા પીડા અનુભવે છે. સીધા ચઢાણવાળા માર્ગ પર બોળાતું વહન કરવામાં યૌવન અને શક્તિસંપન્ન બળદો પણ ને પાછાં પડે છે, તો વૃદ્ધ અને નિર્બળ બળદોની તો વાત જ શી કરવી ? એજ પ્રમાણે ઉગ્ર ઉપસર્ગો અને પરીપક્ષો આવી પડે ત્યારે લલભલા ધૈર્યવાન્ અને વિવેકશાળી મુનિઓ પણ સયમના માર્ગથી ચલાયમાન થઈ જાય છે, તો અધીર અને કાયર મુનિજનોની તો વાત જ શી કરવી ?

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે વૃદ્ધ અને કમજોર બળદો ચઢાણવાળો માર્ગ કાપતાં દુઃખી થાય છે, એજ પ્રમાણે અલ્પસત્ત્વ અને અધૈર્યવાન્ સાધુઓ સયમભારતું વહન કરવામાં કલેશનો અનુભવ કરે છે, કારણ કે તેઓ પાંચ મહાવ્રતો, સાધુ સામાચારી અને તપસ્યા આદિનું પાલન કરવાને અસમર્થ હોય છે. ॥૨૧॥

अन्वयार्थः—(एवं) एवमुक्तप्रकारेण (निमन्तर्ण) निमन्त्रणमामन्त्रणं (लब्धुं) लब्ध्वा (मुच्छ्रिया) मुच्छ्रिताः (इत्थीसु गिद्धा) स्त्रीषु गृद्धा-गृद्धिभावमागताः (कामेहिं) कामैः (अज्ज्ञोववन्ता) अध्युपपन्नाः (चोइज्जंता) नोद्यमानाः (गिहं) गृहं (गया) गता इति ॥२२॥

टीका—‘एवं’ एवम्=पूर्वोक्तप्रकारेण, राजाऽमात्यब्राह्मणादिभिः । ‘निमन्तर्णं’ निमन्त्रणम्=अनुकूलपरीषद्विरूपभोगभोगाय ‘लब्धुं’ लब्ध्वा=प्राप्य ‘मुच्छ्रिया’

‘एवं निमन्तर्णं लब्धुं’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘एवं-एवम्’ पूर्वोक्त प्रकार से ‘निमन्तर्ण-निमन्त्रणम्’ अनुकूल परीषद्विरूपी भोग भोगने के लिए आमन्त्रण ‘लब्धुं-लब्ध्वा’ पाकर ‘मुच्छ्रिया-मुच्छ्रिताः’ काम भोगों में आसक्त ‘इत्थीसु-गिद्धा’ स्त्रीषु गृद्धाः स्त्रियों में आसक्ति वाले और ‘कामेहिं-कामैः’ काम भोगों में अज्ज्ञोववन्ता-अध्युपपन्नाः’ दत्तचित्त पुरुष ‘चोइज्जंता-नोद्यमानाः’ संयम पालने के लिये आचार्य आदि के द्वारा प्रेरित करने पर भी ‘गिहं-गृहम्’ घर को ‘गया-गताः’ चले जाते हैं ॥२२॥

अन्वयार्थः—इस प्रकार आमन्त्रण पाकर मोहग्रस्त होकर स्त्रियों में एवं कामभोगों में आसक्त बने हुए कई कायर लाघव संयम पालन की प्रेरणा पाकर भी पुनः घर लौट गए हैं ॥२२॥

टीका—पूर्वोक्त प्रकार से राजा, अमात्य, ब्राह्मण आदि के द्वारा अनुकूल परीषद्विरूप भोग भोगने का निमन्त्रण पाकर मोहग्रस्त बन

‘एवं निमन्तर्णं लब्धुं’ इत्यादि—

शब्दार्थः—‘एवं-एवम्’ पूर्वोक्त प्रकारથી ‘निमन्तर्ण-निमन्त्रणम्’ अनुकूल परीषद्विरूपी लोग लोगवाना भाटे आमन्त्रण ‘लब्धुं-लब्ध्वा’ पाभीने ‘मुच्छ्रिया-मुच्छ्रिताः’ कामभोगोभां आसक्त ‘इत्थीसु गिद्धा’ स्त्रीषु गृद्धाः स्त्रियोभां आसक्तिवाणा अने ‘कामेहिं-कामैः’ कामभोगोभां ‘अज्ज्ञोववन्ता-अध्युपपन्ताः’ दत्तचित्त पुरुष ‘चोइज्जंता-नोद्यमानाः’ संयम पाणवाना भाटे आचार्य वगैरे द्वारा प्रेरित करवा छातां पणु ‘गिहं-गृहम्’ घरे ‘गया-गताः’ पाछा जय छे ॥२२॥

सूत्रार्थः—आ प्रकारे राजाओ आदि द्वारा आमन्त्रण भणवाने कारणे, कायर साधुओ मोहग्रस्त भईने, तथा स्त्रीओ अने कामलोगोभां आसक्त भईने, आचार्य आदि द्वारा संयमभां अवियत रडेवानी प्रेरणा भणवा छातां पणु संयमने त्याग करीने गृहवासभां आवी गयाना घणु हाथलाओ भोगुद छे ॥२२॥

टीका—पूर्वोक्त प्रकारे राजा, अमात्य, ब्राह्मण, क्षत्रियो आदि द्वारा अनुकूल परीषद्विरूप लोग लोगवाना निमन्त्रण भणवाने कारणे, डेटलाय कायर

મૂર્ચ્છિતાઃ=આસક્તાઃ કામભોગેષુ 'ઇત્યીસુ' સ્ત્રીષુ 'ગિદ્ધા' ગૃદ્ધાઃ=મૂર્ચ્છિતાઃ= 'કામેર્હિ' કામૈઃ=કામભોગેષુ 'અજ્ઞોઽવવન્ના' અધ્યુપપન્નાઃ દત્તચેતસઃ સમાસક્તા इति यावत् । 'ચોઽજ્જંતા' નોદ્યમાનાઃ=સંયમપાલનાય પ્રેરિતાઃ આચાર્યાદિભિઃ । 'ગિહં ગયા' ગૃહં ગતાઃ, પ્રેરિતાસ્તુ સંયમપાલનાય, કિન્તુ સમૂલમવહત્ય સયમં ગૃહં ગતાઃ । વિષયોપભોગકરણભૂતં વસ્તુસ્ત્યાદિદાનપૂર્વકં વિપ્રલોભિતા વિષયોપ-ભોગં પ્રતિ રાજાદિભિર્નિમન્ત્રણં સંઘાપ્ય ગુરુકર્માણઃ સંયમપાલને કાતરાઃ જીવાઃ સ્વાદિષુ સમાસક્તચિત્તાઃ પ્રવ્રજ્યાં પરિત્યજ્ય ગૃહવાસિનો ધવન્તિ । इति शब्दः उद्देशकपरिसमाप्ति बोधकः । सुधर्मस्वामी कथयति जंघुस्वामिनं प्रति तीर्थं करोदितं वचनमहं ब्रवीमि ॥इति ॥२२॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुभादिषदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य
पूज्यश्री घासीलाल ब्रतिविरचितायां श्री "समयार्थबोधिण्याख्यायां"
व्याख्यायां तृतीयाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥३-२॥

કર તથા કામભોગોં મેં ગૃદ્ધ હોકર તથા સ્ત્રીયોં મેં આસક્ત હોકર આચાર્ય આદિ કે દ્વારા સંયમ કા પાલન કરને કી પ્રેરણા હોને પર મી સંયમ કો નષ્ટ કરકે ઘર લૌટ ગયે હૈં ।

અભિપ્રાય યહ હૈ કિ વિષયભોગ કે સાધન વસ્ત્ર હાથી આદિ કે દાન દ્વારા વિષયોપભોગ કે લિષ્ટ લુભાઈ હુઈ, રાજા આદિ કા નિમન્ત્રણ પાકર ગુરુકર્મીં ઈવં સંયમ કે પાલન મેં કાચર જીવ સ્ત્રીયોં આદિ મેં આસક્ત ચિત્ત હોકર દીક્ષા કો ત્યાગ દેતે હૈં ઔર ગૃહસ્થ બન જાતે હૈં ।

“इति” शब्द उद्देशक की समाप्ति का सूचक है । सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं—‘मैं तीर्थं करोक्त वचन ही तुम्हें कहता हूँ ॥२२॥

સાધુઓ સંયમનો ત્યાગ કરીને ઘેર પાછાં ફરી ગયાના દાખલાઓ મળી આવે છે. એવાં સાધુઓને આચાર્યો દ્વારા સંયમના આર્ગે સ્થિર રહીને આત્મ-કલ્યાણ સાધવાની પ્રેરણા તો મળતી જ હોય છે, પરન્તુ રાગ આદિ પૂર્વોક્ત સંસારી લોકો તેમને કામભોગો પ્રત્યે આકર્ષવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. તે કારણે સ્ત્રીઓમાં તથા કામભોગોમાં આસક્ત થઈને તે કાચર, ગુરુકર્મી સાધુઓ સંયમનો માર્ગ છોડી દઈને સંસારમાં પુનઃ પ્રવેશ કરે છે.

‘इति’ આ પદ ઉદ્દેશાની સમાપ્તિનું સૂચક છે. સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્યોને કહે છે—‘મેં આપને જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તે તીર્થં કરો દ્વારા પ્રરૂપિત હોવાથી પ્રમાણભૂત છે.’ ॥૨૨॥

॥ અથ તૃતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભયતે ॥

ઉપસર્ગપરિજ્ઞાયાં કથિતો દ્વિતીયોદ્દેશકઃ । અધુના તૃતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભયતે ।
 હહાનન્તરોદ્દેશકદ્વયેऽનુકૂલપ્રતિકૂલોપસર્ગયોર્નિરૂપણં કૃતમ્ । તૈરુપસર્ગેસ્તપઃસંયમ-
 વિરાધના ભવતીતિ તૃતીયોદ્દેશકે પ્રતિપાદયિષ્યતિ । અનેન સંવન્ધેનાऽઽગતસ્ય
 તૃતીયોદ્દેશકસ્યેદમાદિપં સૂત્રં—‘જહા સંગામ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જહા^૧ સંગામ^૨કાલંમિ^૩ પિટ્ઠો^૪ ધીરુ^૫ વેહૃ^૬ ।

વલયં^૭ ગહર્ણં^૮ ણૂમં^૯ કોઙ્^{૧૦} જાળઙ્^{૧૧} પરાજયં^{૧૨} ॥૧॥

છાયા—યથા સંગ્રામકાલે પૃષ્ઠતો ધીરુઃ પ્રેક્ષતે ।

વલયં ગહનમાચ્છાદકં કો જનાતિ પરાજયમ્ ॥૧॥

ત્રીસરા ઉદ્દેશક

ઉપસર્ગપરિજ્ઞા અધ્યયન કે દ્વિસરા ઉદ્દેશે કા વ્યાખ્યાન હો ચુકા ।
 અબ ત્રીસરા ઉદ્દેશક કા પ્રારમ્ભ ક્રિયા જાતા હૈ । પૂર્વ કે દો ઉદ્દેશકોં મેં
 પ્રતિકૂલ ઔર અનુકૂલ ઉપસર્ગોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ । उन उपसर्गों
 से तप और संयम की विराधना होती है, यह विषय तृतीय उद्देशक में
 प्रतिपादन किया जाएगा । इस सम्बन्ध से आए हुए इस उद्देशे का
 यह आदि सूत्र है—‘जहा संगाम०’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘સંગામકાલમિ-સંગ્રામકાલે’ શત્રુ કે
 સાથ યુદ્ધ કે અવસર મેં ‘ધીરુ-ધીરુઃ’ કાયર પુરુષ ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’
 પીછે કી ઔર ‘વલયં-વલયમ્’ ગર્તાદિક ‘ગહર્ણ-ગહનમ્’ ગહન સ્થાન
 ‘ણૂમં-આચ્છાદકમ્’ વલયાકાર છિપા હુઆ સ્થાન પર્વત કે ગુહાદિક

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ઉપસર્ગ પરિજ્ઞા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે ત્રીજા ઉદ્દેશકનો
 પ્રારંભ થાય છે. પહેલા બે ઉદ્દેશકોમાં પ્રતિકૂળ અને અનુકૂળ ઉપસર્ગોની
 પ્રસ્પષ્ટા કરવામાં આવી છે તે ઉપસર્ગો વડે તપ અને સંયમની વિરાધના
 થાય છે, આ વિષયનું આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે. આગલા
 ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ
 પ્રમાણે છે.—‘જહા સંગામ૦’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘સંગામકાલમિ-સંગ્રામકાલે’ શત્રુની સાથેના
 યુદ્ધના અવસરમાં ‘ધીરુ-ધીરુઃ’ કાયર પુરુષ ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’ પાછળની બાજુ
 ‘વલયં-વલયમ્’ વલયાકાર ગર્તાદિક ‘ગહર્ણ-ગહનમ્’ ગહન સ્થાન ‘ણૂમ-આચ્છા-
 દકમ્’ છુપાયેલું સ્થાન, પર્વતની શુક્રવાણ વગેરે સ્થાન ‘વેહૃ-પ્રેક્ષતે’ જોવે છે

અન્વયાર્થ—(જહા) યથા (સંગામકાલંમિ) સંગ્રામકાલે=રિપુયુદ્ધાવસરે પ્રાપ્તે સતિ (भीरु) भीरुઃ કાતરઃ (पिड्ढो) पृष्ठतः=પ્રથમતઃ (वलयं) वलयम्=વલયાકારં ગર્તાદિકં (गहणं) धवादिवृक्षादिगहनस्थानम् (णूमं) आच्छादकं पच्छन्नं गिरि-गुहादिकं (वेहइ) प्रेक्षते (पराजयं) पराजयं (को जाणइ) को जानाति इति ॥૧॥

ટીકા—કઠિનાર્થાઽવવોધો મન્દમતીનાં ન દૃષ્ટાન્તમન્તરેણ સંભવતિ । સતિ ચ દૃષ્ટાન્તે કઠિનાર્થોપ્યવબુધ્યતે । इति अन्वयव्यतिरेकाभ्यां मन्दमतीनाम् अर्था-ऽवबोधे दृष्टान्तस्य कारणता समधिगता, इति प्रथमतो दृष्टान्तमेव दर्शयति—प्रतिपाद्यार्थाऽवबोधे—‘जहे’ इत्यादि । ‘जहा’ यथा ‘संगामकालंमि’ संग्रामकाले,

स्थान ‘वेहइ-प्रेक्षते’ देखता है ‘पराजयं-पराजयम्’ किसका पराजय होगा ‘को जाणइ-को जानाति’ कौन जानता है ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જैसे संग्राम का अवसर आने पर भीरु पुरुष प्रारंभ में ही पीछे की तरफ गोलाकार खड़ा, गहन अर्थात् वृक्षवेल आदि से आच्छादित गहन स्थान एवं पर्वत की गुफा आदि देखता है (और सोचता है कि) कौन जाने पराजय हो जाए ॥૧॥

ટીકાર્થ—મન્દબુદ્ધિશિષ્ય દૃષ્ટાન્ત કે વિના કઠિન અર્થ કો નહીં સમજ સકતે । દૃષ્ટાન્ત હો તો કઠિન અર્થ મી સમજ મેં આ જાતા હૈ । इस प्रकार अन्वय और व्यतिरेक के द्वारा मन्द मतिyों के लिये अर्थ समझने में दृष्टान्त कारण है, यह बात सिद्ध है । अतएव यहां जो अर्थ कहा जाने वाला है, उसको समझाने के लिए सर्वप्रथम दृष्टान्त ही प्रदर्शित किया जाता है । वह इस प्रकार से है जैसे युद्ध का अवसर उपस्थित

‘पराजयं-पराजयम्’ केने। पराजय थसे ? ‘को जाणइ-को जानाति’ केणु ज्ञेयु છે ? ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—યુદ્ધને પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે ભીરુ પુરુષ યુદ્ધના પ્રારંભે જ, પાછળની બાજુએ ગોળાકાર ખાઈ, વૃક્ષો અને લાતાઓથી આચ્છાદિત ગહન સ્થાન અને પર્વતની ગુફા આદિ છૂપાઈ જવા લાયક સ્થાનોની જ તપાસ કરતો રહે છે, કારણ કે તેને એવો ડર રહે છે કે યુદ્ધમાં કદાચ પરાજય પણ થાય ! ॥૧॥

ટીકાર્થ—મન્દ બુદ્ધિવાળો શિષ્ય દૃષ્ટાન્ત દ્વારા કઠણમાં કઠણમાં અર્થને પણ સમજ શકે છે. આ પ્રકારે અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા અર્થ સમજવાના કાર્યમાં મન્દમતિ શિષ્યોને માટે દૃષ્ટાન્ત મદદ રૂપ થઈ પડે છે, આ વાત તો સિદ્ધ જ છે. તેથી ચોતે જે વિષય સમજાવવા માગે છે. તેનું સૂત્રકારે દૃષ્ટાન્ત

સંગ્રામસમયે ઉપસ્થિતે સતિ 'भीरु' भीरुः=प्रवलशत्रुपरमतीक्ष्णासिकुन्तशक्ति
 षभृतिशस्त्राघातेन बिभेति यः स भीरुः कातरः पुरुषः 'पिटृओ' पृष्ठतः=प्रथमत
 एव 'वलयं' वलयम्-परिखाम्, यत्र जलं वलयाकारेण व्यवस्थितं भवति, तादृशं
 दुर्गस्थानम् । तथा 'गहनं' गहनम्, कठिनस्थानं दुःखनिर्गमप्रवेशगतीदिकं स्था-
 नम् । तथा-'णूमं' आच्छादकं वृक्षादिभिराकीर्णं गिरिगुहादिस्थानम् 'वेहइ'
 प्रेक्षते-पश्यति आत्मनस्त्राणाय भीरुः पुरुष एवं चिन्तयति-'पराजयं' पराजयम्
 की=कः 'जाणइ' जानाति, कदाचिदल्पबलोऽपि जयति, बहुबलोऽपि पराजयम्
 आसादयति । प्रथमत एवाऽऽत्मनो रक्षणाय स्थानमन्वेषयति । यतः 'जीवन् नरो
 भद्रशतानि पश्येत्' इति । तस्मात् प्रथमत एव स्वप्राणत्राणस्थानमवलोकयति ।

હોને પર, સંબલ શત્રુ કે દ્વારા અત્યંત તીક્ષ્ણ તલવાર, આલા શક્તિ
 આદિ શસ્ત્રો કે આઘાત સે ડરને વાલા भीरु અર્થાત્ કાયર પુરુષ પહેલે
 સે હી, પીછે કી ઓર વલય યા પરિખા કો, જિસમેં જલ ગોલાકારે રુપ
 મેં રહતા હૈ, દેખતા હૈ । અથવા વહ ગહન અર્થાત્ એસે કઠિન સ્થાન કો
 દેખતા હૈ, જહાં બડી કઠિનાઈ સે પ્રવેશ ક્રિયા જાય યા નિકલા જાય ।
 યા વહ વૃક્ષ આદિ સે આચ્છાદિત ગિરિ ગુફા આદિ સ્થાનો કો અન્વે-
 ષણ કરતા હૈ । વહ भीरु સોચતા હૈ પરાજય કો કૌન જાનતા હૈ ।
 કંभी કંभी નિર્બલ भी જીત જાતા હૈ ઓર बलवान् भी હાર જાતા હૈ ।
 એસા સોચકર વહ અવને પ્રાણ બચાને કે લિએ પહેલે સે હી સ્થાન કી તલાશ
 કરતા હૈ । ક્યોંકિ કહા હૈ-'जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत्' इत्यादि ।

દ્વારા જ અહીં પ્રતિપાદન કર્યું છે-એવી રીતે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે
 સમગ્ર શત્રુના અત્યંત તીક્ષ્ણ તલવાર, તીર, લાલા આદિ શસ્ત્રોના ઘાથી
 ડરનારો કાયર પુરુષ પહેલેથી જ ધૂપાઈ જવા લાયક સ્થાનોની શોધ કરતો
 રહે છે. એવાં સ્થાનો અહીં ગણાવવામાં આવ્યાં છે-ચારે બાજુ પાણીથી ઘેરાયેલું
 દુશ્મન પ્રવેશ ન કરી શકે એવું સ્થળ, જ્યાં પ્રવેશ કરવામાં ઘણી મુશ્કેલી
 પડે એવું ગહન સ્થાન, વૃક્ષો અને લતાઓથી આચ્છાદિત ગિરિગુફા આદિ
 સ્થાનોની તે શોધ કરતો રહે છે. તેને એવો વિચાર થાય છે કે યુદ્ધમાં જય
 થશે કે પરાજય થશે તે કોણ જાણે છે? ક્યારેક નિર્બળ દુશ્મનો વિજય
 મેળવે છે અને શૂરવીરો હારી જાય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પોતાનાં
 પ્રાણ બચાવવાને માટે પહેલેથી જ આશ્રયસ્થાનની શોધ કરે છે. કહ્યું પણ
 કે-'जीवन् नरो भद्रशतानि पश्येत्' 'જીવતા નર ભદ્રા પામે-માણસ જીવતા

યથા કાતરઃ પુરુષઃ સંગ્રામાત્પ્રાગેવ યદિ કદાચિન્મમ પરાજયઃ ઉપસ્થિતો ભવેત્તદા
મયા કિં કરણીયં કથં વાડ્ડત્મા રક્ષણીય ઇત્યાદિવિચાર્ય સ્વરક્ષણાય આદિત એવ
દુર્ગાદીનામન્વેષણં કરોતિ ॥૧॥

મૂલ્મ-મુહુત્તાણં મુહુત્તસ્સ મુહુત્તો હોઈ તારિસો ।

પરાજિયાડવસપ્પામો ઇતિ મીરુ ઉવેહ્હ ॥૨॥

છાયા—મુહુત્તાનાં મુહુત્તસ્ય મુહુત્તો ભવતિ તાદૃશઃ ।

પરાજિતા અવસર્પામઃ ઇતિ મીરુપેક્ષતે ॥૨॥

‘મનુષ્ય જીવિત રહે તો સૈંકડો કલ્યાણ દેખતા હૈ ।’ અતઃ વ્રહ
અપને પ્રાણોં કે રક્ષણ કે લિષ્ પહેલે સે હી સ્થાન કી ઓજ કરતા હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ કાયર પુરુષ સંગ્રામ સે પહેલે હી, પીછે કી ઓર
દુર્ગ આદિ સ્થાનોં કો દેખતા હૈ કિ કદાચિત્ પરાજય કા સામના કરના
પડા તો મૈં પીછે ભાગકર કહાં છિપૂંગા ઓર અપને પ્રાણ બચાઝૂંગા ॥૧॥

શબ્દાર્થ—‘મુહુત્તાણં-મુહુત્તાનામ્’ બહુત મુહુત્તોં કા ‘મુહુત્તસ્સ-
મુહુત્તસ્ય’ અથવા એક મુહુત્ત કા ‘તારિસો-તાદૃશઃ’ કોઈ એસા ‘મુહુત્તો
હોઈ-મુહુત્તોં ભવતિ’ અવસર હોતા હૈ ‘પરાજિયા-પરાજિતાઃ’ શત્રુ સે
પરાજિત હમ ‘અવસપ્પામો-અવસર્પામઃ’ જહાં છિપ સકે ‘ઈતિ-ઈતિ’
એસે સ્થાન કો ‘મીરુઃ-મીરુઃ’ કાયર પુરુષ ‘ઉવેહ્હ-ઉપેક્ષતે’ સોચતા હૈ ॥૨॥

રહે તો સૈંકડો કલ્યાણકારી પ્રસંગો દેખે છે’ આ પ્રકારનો વિચાર કરીને કાયર
પુરુષ પહેલેથી જ પોતાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરી શકાય એવા સ્થાનની શોધ
કરતો જ રહે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કાયર પુરુષ સંગ્રામની શરૂઆત થયા
પહેલાં જ પોતાનાં પ્રાણોની રક્ષાનો વિચાર કર્યા કરે છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરા-
જય થાય તો પીછેહઠ કરીને ક્યાં છૂપાઈ જવાથી પોતાના પ્રાણોની રક્ષા
થઈ શકશે, તેનો વિચાર તે પહેલેથી જ કરી રાખે છે. કોઈ કિલ્લો, પર્વતની
ગુફા આદિ આશ્રયસ્થાનો તે ધ્યાનમાં રાખી લે છે ॥ગાથા ૧॥

શબ્દાર્થ—‘મુહુત્તાણં-મુહુત્તાનામ્’ બહુ મુહુત્તોંનું ‘મુહુત્તસ્સ-મુહુત્તસ્ય’
અથવા એક મુહુત્તનું ‘તારિસો-તાદૃશ’ કોઈ એવો ‘મુહુત્તો હોઈ-મુહુત્તોં ભવતિ’
અવસર હોય છે ‘પરાજિયા-પરાજિતાઃ’ શત્રુથી પરાજિત અમે ‘અવસપ્પામો-
અવસર્પામઃ’ જ્યાં છૂપાઈ શકીએ ‘ઈતિ-ઈતિ’ એવા સ્થાનને ‘મીરુ-મીરુઃ’ કાયર
પુરુષ ‘ઉવેહ્હ-ઉપેક્ષતે’ વિચારે છે ॥૨॥

અન્વયાર્થ:- (મુહુત્તાણં) મુહુર્ત્તાનામ્ (મુહુત્તસ્સ) મુહૂર્ત્સ્યૈકસ્ય (તારિસો) તાદૃશઃ
- (મુહુત્તો હોઈ) મુહૂર્તોઽવસરઃ ભવતિ (પરાજિયા) પરાજિતાઃ શત્રુભિઃ (અવસપ્પામો)
અવસર્પામઃ (ઇતિ) ઇતિ (ભીરુ) ભીરુઃ કાતરઃ (ઉવેહહ) ઉપેક્ષતે-શરણમિતિ ॥૨॥

ટીકા—‘મુહુત્તાણં’ મુહૂર્ત્તાનાં ક્ષણાનામ્ અનેકેષામ્, અથવા ‘મુહુત્તસ્સ’
મુહૂર્ત્સ્યૈકસ્યૈવ ‘તારિસો’ તાદૃશઃ ‘મુહુત્તો’ મુહૂર્તઃ કાલવિશેષલક્ષણોઽવસરઃ ‘હોઈ’
ભવતિ, ન સર્વસ્મિન્ એવ કાલે જયઃ પરાજયો વા સંભવતિ । તત્રૈવં વ્યવસ્થિતે યદિ
વયં ‘પરાજિયા અવસપ્પામો’ પરાજિતાઃ સન્તઃ અવસર્પામઃ । ઇતિ=એવં રૂપેણ
‘ભીરુ’ ભીરુઃ-કાયરઃ પુરુષઃ ‘ઉવેહહ’ ઉપેક્ષતે=આપત્પ્રતીકારાય દુર્ગાદીનાં શરણં
પ્રથમતઃ એવ પ્રેક્ષતે, મનસિ ચિન્તયન્તિ સ્થાનાદિકમ્ । યદિ માદૃશસ્ય મરણ-
નિમિત્તં યુદ્ધે ઉપસ્થિતં ભવેત્તદા આત્મરક્ષણાર્થં સ્થાનમવલોકયતિ ઇતિ ॥૨॥

અન્વયાર્થ--અનેક મુહૂર્તોં મેં યા એક મુહૂર્ત મેં એસા અવસર હોતા
હૈ જય કિ જય પરાજય હોતી હૈ । શત્રુ સે પરાજિત હોકર હમ કહાં ભાગેંગે ?
એસા સોચકર કાયર પુરુષ શરણભૂત સ્થાન કા અન્વેષણ કરતા હૈ ॥૨॥

ટીકાર્થ--બહુત સે મુહૂર્તોં મેં અથવા એક હી મુહૂર્ત મેં એસા એક
અવસર રૂપ ક્ષણ હોતા હૈ જય કિ જય પરાજય કા નિશ્ચય હોતા હૈ ।
સમી કાલોં મેં જય પરાજય નહીં હુઆં કરતે । કદાચિત્ પરાજય કા
અવસર આ જાય તો હમ પીછે ભાગ સકેં, એસા સોચકર કાયર પુરુષ
આપત્તિ કે પ્રતીકાર કે લિપે દુર્ગ-કિલ્લા આદિ કો પહલે સે હી દેખ
રખના હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યુદ્ધ મેં યદિ મૃત્યુ કા કોઈ નિમિત્ત ઉપસ્થિત
હો જાય તો આત્મરક્ષા કે લિપે સ્થાન કી સોજ કરતા હૈ ॥૨॥

સૂતાર્થ--અનેક મુહૂર્તોમાં અથવા એક મુહૂર્તમાં એવો અવસર આવે છે
કે જ્યારે જય પરજય નહીં થાય છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજિત થઈને લાગણું
પડે, તો ક્યાં લાગી જવાથી આશ્રય મળી શકશે, તેનો કાયર પુરુષો પહેલેથી
જ વિચાર કરી લે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ--ઘણા મુહૂર્તોમાં અથવા એક જ મુહૂર્તમાં, જયપરાજયનો
નિશ્ચય કરાવનાર તો એક જ અવસરરૂપ ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. જીવનમાં જય
પરાજયનો પ્રસંગ કાયમ પ્રાપ્ત થતો નથી. ક્યારેક જયનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય
છે અને ક્યારેક પરાજયનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. કદાચ યુદ્ધમાં પરાજય
થાય તો દુર્મનના હાથે મરવા કરતાં લાગી જઈને જાન બચવવાનું કાયર
પુરુષને વધુ ગમે છે. તેથી આશ્રય મળી રહે એવાં દુર્ગ આદિ સ્થાનો તે
જનમાં રાખી લે છે. યુદ્ધમાં પરાજિત થઈને મૃત્યુને ભેટવાને બદલે તે કાયર
જન તે દુર્ગાદિમાં નાચી જઈને પોતાનાં પ્રાણ બચાવે છે. ॥ગાથા ૨॥

મૂઝ્મ-^૧એવં ^૩તુ ^૨સમણા ^૫એગે ^૬અવલં ^૪નચ્છા ^૪ળ અપ્પગં ।

^૭અણાગયં ^૮ભયં ^{૧૨}દિસ્સ ^{૧૦}અવિકપ્પંતિમં ^{૧૧}સુયં ॥૩॥

છાયા—એવં તુ શ્રમણા એકે અવલં જ્ઞાત્વા ચલ્વાત્માનમ્ ।

અનાગતં ભયં દૃષ્ટ્વાઽવકલ્પન્તીદં શ્રુતમ્ ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં તુ) એવં તુ (એગે સમણા) એકે શ્રમણાઃ—અલ્પમતયઃ (અપ્પગં) આત્માનમ્ (અવલં) અવલં—યાવજ્જીવસંયમભારવહનાસમર્થમ્ (ળચ્છા ળ) જ્ઞાત્વા ચલ્લ (અણાગયં) અનાગતં (ભયં દિસ્સ) ભયં દૃષ્ટ્વા (ઇમં સુયં) इदं વ્યાકરણ ગણિતાદિશ્રુતમ્ (અવિકપ્પંતિ) અવકલ્પયન્તિ इति ॥૩॥

ટીકા—‘એવં એવમ્=પૂર્વોક્તદૃષ્ટાન્તેન-‘એગે સમણા’ એકે શ્રમણાઃ=એકે-

શબ્દાર્થ—‘એવં તુ-એવં તુ’ હસ પ્રકાર ‘એગે સમણા-એકે શ્રમણાઃ’ કોઈ અલ્પ મતિવાલે શ્રમણ ‘અપ્પગં-આત્માનમ્’ અપને કો ‘અવલં-અવલમ્’ જીવનપર્યન્ત સંયમ પાલન કરને મેં અસમર્થ ‘ળચ્છા ળ-જ્ઞાત્વા ચલ્લ’ જાનકર ‘અણાગયં-અનાગતમ્’ ભવિષ્યકાલ કે ‘ભયં દિસ્સ-ભયં દૃષ્ટ્વા’ ભય કો દેખકર ‘ઇમં-સુયં-इदं શ્રુતમ્’ વ્યાકરણ એવં ય્યોતિષ આદિ કો ‘અવિકપ્પંતિ-અવિકલ્પયન્તિ’ અપને નિર્વાહ કા સાધન બનાતે હૈં ॥૩॥

અન્વયાર્થ—હસી પ્રકાર કોઈ કોઈ અલ્પમતિ શ્રમણ અપને કો નિર્બલ અર્થાત્ જીવનપર્યન્ત સંયમ કા ભાર વહન કરને મેં અસમર્થ જાનકર ભાવી ભય કો દેખકર વ્યાકરણ ગણિત આદિ શ્રુત કી કલ્પના કરતે હૈં ॥૩॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાન્ત કે અનુસાર કોઈ કોઈ અલ્પસત્ત્વ કાચર

શબ્દાર્થ—‘એવં તુ-એવં-તુ’ આ પ્રકારે ‘એગે-સમણા-એકે શ્રમણાઃ’ કેાઈ અલ્પબુદ્ધિવાળા શ્રમણ ‘અપ્પગં-આત્માનમ્’ પોતાને ‘અવલં-અવલમ્’ જીવન પર્યંત સંયમ પાલન કરવામાં અસમર્થ ‘ળચ્છા ળ-જ્ઞાત્વા ચલ્લ’ બાણીને ‘અણાગયં-અનાગતમ્’ ભવિષ્યકાળના “ભયં દિસ્સ-ભયં દૃષ્ટ્વા” ભયને જોઈને ‘ઇમં સુય-इदં શ્રુતમ્’ વ્યાકરણ એવં ય્યોતિષ વગેરેને ‘અવિકપ્પંતિ-અવિકલ્પયન્તિ’ પોતાના નિર્વાહનું સાધન બનાવે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—એજ પ્રમાણે કેાઈ કેાઈ અલ્પમતિ સાધુ સયમ રૂપ ભારનું જીવનપર્યંત વહન કરવાને પોતાની જાતને અસમર્થ માનીને, સાચી ભયને જોઈને વ્યાકરણ, ગણિત, આદિ શ્રુતની કલ્પના કરે છે. ॥૩॥

અલ્પસત્ત્વાઃ કાતરાઃ સાધવઃ 'અપ્પગં' આત્માનં=સ્વાત્માનમ્ 'અવલં' અવલં=વલ-
રહિમ્, યાવજ્જીવનં સંયમભારં વોદુમશક્યમ્ 'નચા ણ' જ્ઞાત્વા સ્વલુ અવમૃશ્ય, યાવ-
જ્જીવન સંયમસ્ય પાલનકરણે અસ્મદાત્મવલં નાસ્તીતિ વિચાર્ય । તથા 'અણાગયં'
અનાગતમ્, અવિવ્યત્કાલિકમ્ 'મયં' મયમ્=શીતોષ્ણાદિપરીષદોપસર્ગજનિતં-
મયમ્ 'દિસ્સ' દૃષ્ટ્વા 'ઇમં સુયમ્' इदं શ્રુતમ્-વ્યાકરણગણિતવૈદ્યકમંત્રાદિશાસ્ત્રાદિકં
જીવિકાસાધકમેવ । 'અવિકલ્પંતિ' અવિકલ્પયન્તિ જીવિકાયાઃ સાધનં મન્યન્તે ।

યથા-કાતરઃ પુરુષો યુદ્ધે આત્મત્રાણાય દુર્ગાદિક સાધનમન્વેષયતિ । તથા-
યે કેવિત્સાધ્યોઽપિ સમપરિપાલનસામર્થ્યાભાવં વિમૃશ્ય, સ્વકીયત્રાણાય
જીવિકાસાધનાય ચ વ્યાકરણાયુર્વેદઽયોતિઃશાસ્ત્રાદિકમેવ નિર્ણયન્તિ इति ॥૩॥

સાધુ અપ્પને આપ કો યાવજ્જીવન સંયમભાર વહન કરને મેં અસમર્થ
સ્વમદ્ધકર અર્થાત્ જીવનપર્યન્ત સંયમ કા પાલન કરને મેં આત્મવલ કા
અભાવ જાનકર તથા અવિવ્યત્ કાલીન શીત ઉષ્ણ આદિ પરીષદો
એવં ઉપસર્ગોં સે ઉત્પન્ન હોને ચાલે મય કો દેશકર વ્યાકરણ ગણિત
વૈદ્યકમંત્ર આદિ શાસ્ત્રોં કો આજીવિકા કા સાધન બનાતે હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈં કિ જૈસે કાયર પુરુષ યુદ્ધ મેં આત્મરક્ષણ કે લિપ
દુર્ગ આદિ સાધનોં કા અન્વેષણ કરતા-હૈં, ઉસી પ્રકાર કોઈ કોઈ સાધુ
સંયમ કા પરિપાલન કરને મેં અપની અસમર્થતા જાનકર અપની રક્ષા
કે લિપે એવં આજીવિકા કે લિપે વ્યાકરણ આયુર્વેદ, યોતિષ આદિ
શાસ્ત્રોં કા અવલમ્બન લેતે હૈં ॥૩॥

ટીકાર્થ—આગળ બનાવેલા દૃષ્ટાન્તમાંના કાયર પુરુષની જેમ કોઈ કોઈ
અલ્પસત્ત્વ કાયર સાધુ પણ એવો વિચાર કરે છે કે હું જીવનપર્યન્ત-સંયમ
ભારનું વહન કરી શકીશ નહીં. તેનામાં આત્મબળનો અભાવ હોવાને કારણે
તેને એવો વિચાર થયા કરે છે કે શીત, ઉષ્ણ આદિ ઉપર પરીષદોને હું
જીવનપર્યન્ત સહન કરી શકીશ નહીં. મારે ગમે ત્યારે સંયમનો ભાગ
છોડીને ગૃહવાસ સ્વીકારવો પડશે આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઈને તે વ્યાકરણ,
ગણિત, વૈદ્ય, જ્યોતિષ આદિ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરીને ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા
પોતાની આજીવિકા ચલાવવાનો વિચાર કરે છે.

જેવી રીતે કાયર પુરુષ યુદ્ધના ભયથી દુર્ગ કિલ્લા આદિ આશ્રયસ્થાનોનું
અન્વેષણ કરે છે, એજ પ્રમાણે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમનું પરિપાલન કરવાને
પોતા અસમર્થ છે એવું સમજીને, પોતાની રક્ષાને માટે તથા આજીવિકાને માટે
વ્યાકરણ, આયુર્વેદ જ્યોતિષ, આદિ શાસ્ત્રોનો આધાર લે છે.—ભવિષ્યમાં તેના દ્વારા
પોતાનું સુખરાજ ચલાવવાનો વિચાર કરે છે. ॥ગાથા ૩॥

અલ્પસત્વો જીવ ઇત્યમપિ વિકલ્પયતિ, તદિહ સૂત્રકારો દર્શયતિ 'કો જાણઈ' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—કો^૧ જાણઈ^૩ વિઝવાતં^૩ ઇત્થીઓ^૧ ઉદગાઝ^૨ વા ।

ચોઈજંતા^{૧૧} પવક્લાસો^{૧૧} ણ^૧ ણો^૧ અત્થિ^૧ પકપ્પિયં^૬ ॥૪॥

છાયા—કો જાનાતિ વ્યાપાતં સ્ત્રીતો ઉદકાદ્વા ।

નોદ્યમાના પ્રવક્ષ્યામો ન નોઽસ્તિ પ્રકલ્પતમ્ ॥૪॥

અન્વયાર્થઃ—(ઇત્થીઓ) સ્ત્રીતઃ (ઉદગાઝવા) ઉદકાત્ વા (વિઝવાતં) વ્યાપાતં સંયમજીવિતાત્ ભ્રંશં (કો જાણઈ) કો જાનાતિ (ણો) નઃ અસ્માકમ્ (પકપ્પિયં)

અલ્પસત્વ જીવ એસાં બી વિચાર કરતા હૈં યહ દિલ્લાતે હુણ સૂત્ર-કાર કહતે હૈં—'કો જાણઈ' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—'ઇત્થીઓ-સ્ત્રીતઃ' સ્ત્રી સે 'ઉદગાઝવા-ઉદકાત્વા' અથવા ઉદક નામ કચ્છે જલ સે 'વિઝવાતં-વ્યાપાતમ્' મેરા સંયમ ભ્રષ્ટ હો જાયગા 'કો જાણઈ-કો જાનાતિ' યહ કૌન જાનતા હૈં ? 'ણો-નો' મેરે પાસ 'પકપ્પિયં-પ્રકલ્પિતમ્' પહેલે કા ઉપાર્જિત દ્રવ્ય બી 'ણ અત્થિ-નાસ્તિ' નહીં હૈં ઇસલિયે 'ચેઈજંતા-નોદ્યમાનાઃ' કિસી કે પૂછને પર હમ હસ્તશિક્ષા ઓર ધનુર્વેદ આદિકો 'પવક્ષ્યામો-પ્રવક્ષ્યામઃ' બતાવે ગે । ૪॥

અન્વયાર્થ—કૌન જાને સ્ત્રી યા જલ કે નિમિત્ત સે સંયમ સે ભ્રષ્ટ હોના પડે ? પહેલે ઉપાર્જન કિયા હુઆ દ્રવ્ય હૈં નહીં । અતઃ દૂસરોં કે પૂછને પર ધનુર્વિદ્યા આદિ કા ઉપદેશ કરે ગે ॥૪॥

તે અલ્પસત્ત્વ કાયરે સાધુ કેવા કેવા વિચારો કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—'કો જાણઈ' ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'ઇત્થીઓ-સ્ત્રીતઃ' સ્ત્રીથી 'ઉદગાઝવા-ઉદકાત્વા' અથવા ઉદક નામ કાચા પાણીથી 'વિઝવાતં-વ્યાપાતમ્' મારો સંયમ ભ્રષ્ટ થઈ જશે 'કો જાણઈ-કો જાનાતિ' આ કાણુ બાણી શકે છે ? 'ણો-નો' મારી પાસે 'પકપ્પિયં-પ્રકલ્પિતમ્' પડેલાનું ઉપાર્જિત ધન પણ 'ણ અત્થિ-નાસ્તિ' નથી એટલા માટે 'ચેઈજંતા-નોદ્યમાનાઃ' કોઈના પૂછવાથી અમે હસ્તશિક્ષા અને ધનુર્વેદ વગેરેને 'પવક્ષ્યામો-પ્રવક્ષ્યામઃ' બતાવીશું. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—કેને ખમર છે કે સ્ત્રી અથવા જલ આદિને કારણે સંયમના ભંગથી કયારે ભ્રષ્ટ થવું પડશે । પડેલાં ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય તો છે નહીં.

પ્રકલિપ્તં સમુપાર્જિત્વં દ્રવ્યમપિ (ળ અત્થિ) નાસ્તિ, અતઃ (ચોઙ્ગજંતા) નોદ્યમાનાઃ પરપૃષ્ઠાઃ સન્તઃ (પવક્કલામો) પ્રવક્ષ્યામઃ=ધનુર્વિદ્યાદિકં કથયિષ્યામ ઇતિ ॥૪॥

ટીકા—‘ઇત્થીઓ’ સ્ત્રિયઃ સકાશાત્ ‘ઉદકાઉ વા’ અથવા—ઉદકાત્ જલાત્ સ્ત્રીપરીષદ્વાત્ વૃષ્ટ્યુપદ્રવાદ્વા, इत्येवं ते अल्पसत्त्वाः विवेचयन्ति, प्राणिनोऽल्पसत्त्वा भवन्ति, कर्मणां च विचित्रा गतिर्विद्यते. अनेकानि प्रमादस्थानानि विद्यन्ते । अतः क ऋते सर्वज्ञात् जानाति, मम संयमात् पतनं केन हेतुना स्यात् । किं स्त्री परीषदात् जलोपद्रवाद्वा इति ते कातराः शोचन्ति । तथा ‘णो’ नः=अस्माकं कि-मपि । ‘पक्कप्पियं’ प्रकल्पितम्, पूर्वोपार्जितं द्रव्यमपि । ‘ળ અત્થિ’ ન અસ્તિ, અતઃ ‘ચોઙ્ગજંતા’ નોદ્યમાનાઃ=પરેણ પૃચ્છ્યમાનાઃ । ‘પવક્કલામ’ પ્રવક્ષ્યામઃ, ધનુર્વેદાઽઽયુર્વેદજ્યોતિઃશાસ્ત્રાદિકં ચા કથયિષ્યામઃ । इत्येवं रूपेण ते मन्द-

ટીકાર્થ—વે અલ્પસત્ત્વ પ્રાણી હસ પ્રકાર વિચાર કરતે હૈં—પ્રાણિયોં કી શક્તિ અલ્પ હોતી હૈં ઓર કર્મોં કી ગતિ વિચિત્ર હોતી હૈં । પ્રમાદ કે અનેક સ્થાન હૈં । અતઃૈવ સર્વજ્ઞ કે સિવાય કૌન જાન સકતા હૈં કિ કિસ કારણ સે મૈં સંયમ સે પતિત હો જાઝં ? સંભવ હૈં સ્ત્રી કે પરીષદ્ સે અથવા જલ કે ઉપદ્રવ સે મેરા પતન હો જાય ! કાયર પુરુષ હસ પ્રકાર કા વિચાર કરતે હૈં । વે યહ બી સોચતે હૈં કિ હમારે પાસ પૂર્વોપાર્જિત કુછ બી દ્રવ્ય નહીં હૈં । ઉસે ઉપાર્જિત કરને કે લિપ્ દૂસરોં કે પ્રશ્ન કરને પર ધનુર્વેદ (ધનુષ ચલાને કી વિદ્યા) આયુર્વેદ, જ્યોતિષ આદિ કા કથન કરેંગે । એસા વિચાર કર વે મન્દમતિ વ્યાક-

તેથી જ્યોતિષ, આયુર્વેદ, ધનુર્વિદ્યા આદિ મારા જ્ઞાનને દ્રવ્યોપાર્જનને માટે ઉપયોગ કરીશ, ॥૪॥

ટીકાર્થ—તે અલ્પસત્ત્વ સાધુ એવો વિચાર કરે છે કે—આપણી શક્તિ મર્યાદિત હોય છે અને કર્મોની ગતિ વિચિત્ર હોય છે પ્રમાદનાં અનેક સ્થાન મોજુદ છે. તેથી સર્વજ્ઞ ભગવાન સિવાય એવું કોણ જાણી શકવાને સમર્થ છે કે હું કયારે સંયમના માર્ગેથી બ્રહ્મ થઈશ ? સ્ત્રીના પરીષદ્થી અથવા જળના ઉપદ્રવથી પણ મારું પતન થઈ શકવાનો સંભવ છે સંયમનો પરિત્યાગ કર્યા બાદ મારે માટે આજીવિકાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે. મારી પાસે પૂર્વોપાર્જિત ધન તો છે નહીં, તો મારું ગુજરાન કેવી રીતે ચલાવીશ ? આ સાધુજીવનમાં વ્યાકરણ, જ્યોતિષ, ધનુર્વિદ્યા, આયુર્વેદ આદિનું અધ્યયન કર્યું હશે, તો તેના દ્વારા મારી આજીવિકા ચલાવી શકાશે આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઈને તે ધનુર્વેદ, જ્યોતિષ, આયુર્વેદ આદિ લૌકિક શાસ્ત્રોના

મતયો વિચાર્ય વ્યાકરણાદિલૌકિકશાસ્ત્રે પ્રયત્નં કુર્વન્તિ । કિન્તુ પ્રયતમાના
અપિ તે મન્દભાગાઃ અભિલષિતાર્થં નૈવ પ્રાપ્નુવન્તિ ।

મોક્ષવિદ્યારૂપં વીજં શાંતિરૂપં ફલમુત્પાદયતિ, તેન વિદ્યાવીજેન યદિ કશ્ચિદ્
ધનમભિલષેત્ તથા તસ્ય પરિશ્રમો યદિ વિફલો ભવેત્તદા કિમાશ્ચર્યમ્ વસ્તૂનાં
ફલં નિયતં ભવતિ, અતો યસ્ય યત્ ફલમ્ તદતિરિક્તં ફલમ્ નૈવ દદાતિ યથા
શાલ્યંકુરમ્ ન જનયતિ યયવીજમિતિ । તથા ચોક્તમ્—

“ઉપશમફલાદ્ વિદ્યા વીજાત્ફલં ધનમિચ્છતામ્ ।

ભવતિ વિફલો યદ્યાયાસરતદન્ન કિમદ્ભુતમ્ ॥૧૧॥”

રણ આદિ લૌકિક શાસ્ત્ર મેં ઉદ્યમ કરતે હેં પરન્તુ પ્રયત્ન કરને પર
મો વે અમાગે અપના અમીષ્ટ નહીં પ્રાપ્ત કર પાતે ।

મોક્ષવિદ્યારૂપ વીજ શાન્તિ રૂપી ફલ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ । ઉસ
વિદ્યાવીજ મેં યદિ કોઈ ધન કી અભિલાષા કરતા હૈ ઓર ઉસકા પરિ-
શ્રમ નિષ્ફલ હોતા હૈ તો હસમેં કયા આશ્ચર્ય હૈ ? પ્રત્યેક વસ્તુ કા ફલ
નિયત હોતા હૈ । જિસ વસ્તુ કા જો ફલ હૈ વહ ઉસકે અતિરિક્ત ફલ
નહીં દેતી, જૈસે શાલિ (ચાવલ) કે અંકુર યથ કા વીજ કો ઉત્પન્ન નહીં
કરતા । કહા ઓ હૈ—‘ઉપશમફલાદ્ વિદ્યા વીજાત્’ इत्यादि ।

‘ઉપશમ રૂપ ફલ કો ઉત્પન્ન કરને વાલે વિદ્યાવીજ સે ધન પ્રાપ્ત
કરને કી અભિલાષા કરને વાલોં કા શ્રમ યદિ નિષ્ફલ હોતા હૈ તો યહ
કોઈ અનોચી બાત નહીં ॥૧૧॥

અધ્યયનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. પરન્તુ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તે હુલાંગી માણસો-
અભિલષિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી.

મોક્ષવિદ્યા રૂપ વીજ શાન્તિ રૂપી ફળને ઉત્પન્ન કરે છે તે વિદ્યાવીજ
દ્વારા જો કોઈ ધનની અભિલાષા સેવે, તો તેનો પરિશ્રમ નિષ્ફળ જ બન્ય
છે, તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે? પ્રત્યેક વસ્તુ નિયત ફળ આપનારી
હોય છે. કોઈપણ વસ્તુ પાસેથી નિયત ફળને બદલે અન્ય ફળની આશા
રાખવાથી નિરાશ જ થવું પડે છે જેવી રીતે ચોખાવું બીજ વાવીને યવ
ઉત્પન્ન કરી શકાતા નથી, એજ પ્રમાણે ઉપશમ રૂપ ફલ ઉત્પન્ન કરનારી
વિદ્યા દ્વારા ધનની પ્રાપ્તિ કરી શકાતી નથી કહ્યું પણ છે કે—‘ઉપશમફલાદ્
વિદ્યા વીજાત્ ઇત્યાદિ—

‘ઉપશમરૂપ ફલને ઉત્પન્ન કરનારા—વિદ્યાવીજ વડે ધન પ્રાપ્ત કરવાની
ઈચ્છા રાખનારા લોકોનો પરિશ્રમ જો નિષ્ફળ બન્ય, તો તેમાં આશ્ચર્ય
પામવા જેવું શું છે?’

ન નિયતફલાઃ કર્તુર્માનાઃ ફલાન્તરમીશતે ।

જનયતિ સ્વલ્લ વીહેર્વીજં ન જાનુ યવાંકુરમિતિ ॥૨॥ગા. ૪॥

ઉપસંહારમાહ—‘ઇચ્છેવ પડિલેહંતિ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—ઇચ્છેવ પડિલેહંતિ વલ્લયા પડિલેહિણો ।

વિતિગિચ્છ સમાવન્ના પંથાણં ચ અકોવિથા ॥૫॥

છાયા—इत्येवं प्रतिलेखन्ति वलयप्रतिलेखिनः ।

विचिकित्सा समापन्नाः पन्थानं च अकोविदाः ॥५॥

સમસ્ત પદાર્થ નિયત ફલ વાળે હોતે હિં । જે અન્યફલ કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતે । શાલિ કા લીજ યજ કે અંકુર કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતા ॥૪॥

ઉપસંહાર—‘इच्छेव पडिलेहंति’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘वितिगिच्छसमापन्ना-विचिकित्सा समापन्नाः’ इस संयम का पालन मैं कर सकूंगा अगर नहीं कर सकूंगा ? इस प्रकार का संदेह करने वाले ‘पंथाणं च अकोविदा-पन्थानं च अकोविदः’ मार्ग को नहीं जानने वाले ‘वलय पडिलेहिणो-वलयप्रतिलेखिनः’ संग्राम में गड़वा आदि का अन्येषण करने वाले कायर पुरुषों के समान ‘इच्छेव पडिलेहंति-इत्येवं प्रतिलेखन्ति’ इस प्रकार का पूर्वोक्त रीति से संयम में कायर पुरुष विचार करता है ॥५॥

જેવી રીતે ચોખાનું બીજ યવના અંકુરો ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી પણ ચોખાજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે—તે એમ જવ ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ નિયત ફલ જ દેનાર હોય છે—નિયત ફળ સિવાયના અન્ય ફળની આશા રાખનારને નિરાશા જ સાપડે છે. ॥ગાથા ૪॥

ઉપસંહાર—‘इच्छेव पडिलेहंति’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘वितिगिच्छसमापन्ना-विचिकित्सा समापन्नाः’ આ સંયમનું પાલન હું કરી શકીશ અથવા ખરી શકીશ નહિ ? આ પ્રકારનો અંદેહ કરવો જ પદાર્થ—જ અકોવિદા—પન્થાનં ચ અકોવિદા’ માર્ગને ન જાણવા વાળા ‘वलय पडिलेहिणो-वलयप्रतिलेखिनः’ संग्राममें गड़वा आदि का अन्येषण करने वाले कायर पुरुषों के समान ‘इच्छेव पडिलेहंति-इत्येवं प्रतिलेखन्ति’ આ પ્રકારને, પૂર્વોક્ત રીતથી સંયમમાં કાયર પુરુષ વિચાર કરે છે. ॥૫॥

અન્વયાર્થઃ—(વિતિગિચ્છસમાવત્તા) વિચિકિત્સા સમાપન્નાઃ=સંયમ પાલ-
યિતું સમર્થાઃ સ્વિવિષ્યામો ન વેતિ સંશયપન્નાઃ (પંથાણં ચ અકોવિયા) પન્થાણં ચ
અકોવિદાઃ=મોક્ષપન્થાણં પ્રત્યપડિતાઃ (વલયાપડિલેહિણો) વલયપ્રતિલેખિનઃ=
સંગ્રામે દુર્ગમસ્થાનાન્વેષકકાતરા इव (इच्छेवपडिलेहे'ति) इत्येवं पूर्वोक्तक्रमेण
સંયમકાતરા વિચારચન્તીતિ ॥૫॥

ટીકા—‘વિતિગિચ્છસમાવત્તા’ વિચિકિત્સા સમાપન્ના’, સંયમસ્ય પરિપા-
લને સમર્થાઃ સ્વિવિષ્યામો નવેતિ સન્દેહં કુર્વાણાઃ, તથા ‘પંથાણં ચ અકોવિયા’
પન્થાણં માર્ગમ્—સમ્યગ્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રલક્ષણમોક્ષ પ્રતિ, અકોવિદાઃ=અનિપુણાઃ=
અયં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રલક્ષણો માર્ગો મોક્ષં નેષ્યતિ ન વેતિ સંશયજાલાકુલમાનસા,
‘વલયાપડિલેહિણો’ વલયપ્રતિલેખિનઃ—નિર્વાહાર્થપ્રઘ્ઠાંગાદિનિમિત્તં વલયરૂપમન્વે-
ષયન્તઃ, વલયં ગત્તીદિકમન્વેષયત્પુરુષત્વ, ‘इच्छेव पडिलेहे'ति’ इत्येवं प्रतिले-

અન્વયાર્થ—હમ સંયમ કા પાલન કર સકેમે યા નહીં હસ પ્રકાર
શંકાશીલ તથા મોક્ષમાર્ગે મેં અકુશલ, સંગ્રામ કે સમય દુર્ગમ સ્થાનો
કી ગવેષણા કરને વાલે કાયરોં કે સમાન સંયમ કાતર લોગ પૂર્વોક્ત
પ્રકાર સે વિચાર કરલે હૈં ॥૫॥

ટીકાર્થ—જો વિચિકિત્સા સે યુક્ત હૈં અર્થાત્ હમ સંયમ પાલન મેં
સમર્થ હો સકેમે યા નહીં, હસ પ્રકાર કે સંશય સે ગ્રાત હૈં, તથા જો
સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન ઓર ચારિત્ર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કે વિષય મેં કુશલ
નહીં હૈ અર્થાત્ જિન્હે એસી શંકા હૈ કિ સમ્યગ્ દર્શન આદિ સે મોક્ષ
પ્રાપ્ત હોગા યા નહીં, જો જીવન નિર્વાહ કે લિયે અષ્ટાંગ નિમિત્તરૂપ
રક્ષાસ્થાન કી સોજ કરલે હૈં, વે હસ પ્રકાર વિચાર કરલે હૈં ।

સૂત્રાર્થ—અમે સંયમનું પાલન કરી શકશું કે નહીં, આ પ્રકારને
સંદેહ રાખનારા, તથા મોક્ષના માર્ગે આગળ વધવાને અકુશલ કાયર લોકો,
સત્રામને સમયે પોતાની રક્ષા નિમિત્તે દુર્ગમ સ્થાનોની ગવેષણા (શોધ)
કરનારા કાયરોની જેમ, પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિચાર કરે છે ॥૫॥

ટીકાર્થ—જેઓ વિચિકિત્સ થી યુક્ત હોય છે એટલે કે અમે સંયમનું પાલન
કરી શકશું કે નહીં, આ પ્રકારના સંશયથી ગ્રસ્ત લોકો, તથા સમ્યગ્જ્ઞાન,
દર્શન અને ચારિત્રતપરૂપ મોક્ષમાર્ગના વિષયમાં અકુશલ લોકો, એટલે
કે સમ્યગ્દર્શન આદિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે કે નહીં, એવી શંકા સેવનારા
અજ્ઞાની લોકો જીવન નિર્વાહને નિમિત્તે, અષ્ટાંગ નિમિત્તરૂપ રક્ષા સ્થાનની
શોધ કરે છે.

સ્વન્તિ । યથા ભીરવઃ સંગ્રામં પ્રવિશન્તે એવ વલયાદિકં પ્રત્યપેક્ષમાણા ભવન્તિ ।
 एवं પ્રવ્રજ્યાં જિઘૃક્ષવઃ અલસત્વા મન્દભાગ્યાઃ સંયમો યદિ પાલિતો ન સ્યાત્તદા
 વ્યાકરણાદિકમેવ જીવનોપાયતયા કલયધિવ્યામ ઇતિ વિચારયન્તીતિ ભાવઃ ॥૫॥

સંપ્રતિ સંયમગતિપાલનશ્રાણાં મહાપુરુષાણાં કીદૃશો વ્યાપારો ભવતિ, તત્ર
 દૃષ્ટાન્તં પ્રતિપાદયતિ સૂત્રકારઃ—‘જે ઉ સંગામકાલંમિ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જે ઉ સંગામકાલંમિ નાયા સૂરપુરંગમા ।

જો તે પિદ્મુવેહિંતિ કિં પરં મરણં સિયા ॥૬॥

હાયા—યે તુ સંગામકાલે જ્ઞાતાઃ શૂરપુરોગમાઃ ।

નો તે પૃષ્ઠમુપેક્ષન્તે કિં પરં મરણં સ્યાત્ ॥૬॥

તાત્પર્ય યહ છે કિ જૈસે સ્ત્રીજન સંગ્રામ મેં પ્રવેશ કરતે હી છિપને
 કા સ્થાન રહ્યા આદિ જોજતે હૈં, ડસો પ્રકાર દીક્ષા અંગીકાર કરને
 વાલે સત્વહીન અભાગે લોખ વિચાર કરતે હૈં કિ યદિ સંયમ ન પાલા
 ગયા તો જીવિકાનિર્વાહ કે લિયે વ્યાકરણ આદિ સે કામ ચલાવુંગે ॥૫॥

અવ સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરતે હૈં કિ સંયમ કા પાલન કરને મેં
 શૂર મહાપુરુષો કા વ્યાપાર કિસ પ્રકાર કા હોતા હૈ—

‘જે ઉ સંગામકાલંમિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઉ-તુ’ પરન્તુ ‘જે-યે’ જો પુરુષ ‘નાયા-જ્ઞાતાઃ’ જગત્
 પ્રસિદ્ધ ‘સૂરપુરંગમા-શૂરપુરોગમાઃ’ વીરોં મેં અશ્રગણ્ય હૈં । ‘તે-તે’ વે
 પુરુષ ‘સંગામકાલંમિ-સંગ્રામકાલે’ યુદ્ધ કા સમય આવે પર ‘જો પિદ્મ
 મુવેહન્તિ-નો પૃષ્ઠમુપેક્ષન્તે’ આપત્તિ સે રક્ષણ કે લિયે હુર્ગાદિકોં કો

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે ભીરુ માણસો સંગ્રામમાં
 પ્રવેશ કરતા પહેલાં જ છુપાઈ જવાનાં હુર્ગ, શુક્રા, ખાઈઓ આદિ
 મ્યાનોની શોધ કરે છે, એજ પ્રમાણે દીક્ષા ગ્રહણ કરનારા સત્વહીન લોકો
 એવો વિચાર કરે છે કે જો સંયમનું પાલન નહીં કરી શકાય, તો વ્યાકરણ,
 ન્યેતિય આદિ જે વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરાશે તેના દ્વારા જીવનનિર્વાહ તો
 જરૂર ચલાવી શકાશે ॥૫॥

ફલે સૂત્રકાર એતુ પ્રતિપાદન કરે છે કે સંયમનું પાલન કરવાને માટે
 શૂર, મહાપુરુષો દેવી પ્રયત્ન કરે છે—‘જે ઉ સંગામકાલંમિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉ તુ’ પરન્તુ ‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘નાયા-જ્ઞાતાઃ’ જગત્
 પ્રસિદ્ધ ‘સૂરપુરંગમા-શૂરપુરોગમાઃ’ વીરોમાં અશ્રગણ્ય છે ‘તે-તે’ તે પુરુષ
 ‘સંગામકાલંમિ-સંગ્રામકાલે’ યુદ્ધનો સમય આવી પડેથી ‘જો પિદ્મુવેહન્તિ-નો

અન્વયાર્થઃ—(ઉ) તુ પરંતુ (જે) યે—મહાસત્વાઃ (નાયા) જ્ઞાતાઃ—જગત્પ્રસિદ્ધાઃ (સૂરપુરંગમા) શૂરપુરોગમાઃ—શૂરણામગ્રભાષિનઃ (તે) તે પુરુવાઃ (સંગ્રામકાલંમિ) સંગ્રામકાલે સમુપસ્થિતે સતિ (ળોપિદ્વ્યુવેદિતિ) નો પૃષ્ઠમુખેક્ષન્તે પશ્યંતિ દુર્ગાદિ-કમાપત્ત્રાણાય ન પર્યાલોચયંતિ ‘કિં પરં મરણં સિયા’ કિં પરં મરણં સ્યાત્=મરણાદન્યત્ કિં સ્યાદિતિ ॥૬॥

ટીકા—શીરવસ્તુ પૂર્વોપદર્શિતપ્રકારેણ સંગ્રામં પરિત્યજ્ય સ્વત્રાણાય દુર્ગા-દિક્રમપેક્ષન્તે । ‘ઉ’ પરન્તુ ‘જે’ યે પુરુવાઃ વલવન્તઃ, વસ્તુતઃ શૂરાઃ । ‘નાયા’ જ્ઞાતાઃ લોકે સ્વકીયશૂરતાયાઃ રુચાર્તિ લબ્ધવન્તઃ । ‘સૂરપુરંગમા’ શૂરેષુ વીરેષુ અગ્રે ગણનીયાઃ ‘તે’ તે વીરાઃ પુનઃ ‘સંગ્રામકાલંમિ’ સંગ્રામકાલે યુદ્ધશીર્ષે સમા-વિચારતે નહીં હૈ ‘કિં પરં મરણં સિયા—કિં પરં મરણં સ્યાત્’ મરણ સે બિન્ન ઓર કયા હો સકતા હૈ । ૬॥

અન્વયાર્થ—કિન્તુ જો મહાન્ સત્વશાલી હોતે હૈં, જગત્પ્રસિદ્ધ ઓર શૂરવીરોં મેં અગ્રગામી હોતે હૈં, લે પુરુષ સંગ્રામ કા અવસર આને પર પીછે કી ઓર નહીં લેખતે—આપત્તિ સે લલ્ચને લે લિયે દુર્ગ આદિ કા ગલેષણ નહીં કરતે । લે તો યહી વિચાર કરતે હૈં કિ મૃત્યુ સે અધિક ઓર કયા હોગા ? ॥૬॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત કથન લે અનુસાર શીરુજન સંગ્રામ કા ત્યાગ કરલે અપને રક્ષણ લેલિયે દુર્ગ આદિ કી અપેક્ષા રલ્ખતે હૈં, કિન્તુ જો પુરુષ સલ્લ એવં વસ્તુતઃ શૂરવીર હોતે હૈં જિન્હોં ને શૂરવીર લે રુપ મેં જગત્ મેં રુચાર્તિ પ્રાપ્ત કી હૈ, જો શૂરોં મેં અગ્રગણ્ય હોતે હૈં, લે સંગ્રામ લે સમય, યુદ્ધ લે

પૃષ્ઠમુખેક્ષન્તે’ આપત્તિથી રક્ષણના માટે દુર્ગ વગેરેને વિચારતા નથી. ‘કિં પરં મરણં સિયા—કિં પરં મરણં સ્યાત્’ મરણથી બિન્ન બિન્નું શું થઈ શકે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—પરન્તુ જેઓ પૂર્ણ જ સત્ત્વશાળી હોય છે, જગવિખ્યાત શૂરવીરોમાં જેમણે અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે, એવાં લોકો યુદ્ધનો પ્રસંગ આવે ત્યારે લલિયનો વિચાર કરતા નથી. આપત્તિથી બચવાને માટે દુર્ગ આદિની તેઓ ગલેષણ કરતા નથી તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે યુદ્ધમાં અધિકમાં અધિક મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રસંગ આવશે, એથી અધિક અન્ય કોઈ લલિયનો તો સલ્લ જ નથી । ॥૬॥

ટીકાર્થ—આગળ જેમણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એવા કાયદો યુદ્ધમાંથી નાસી જઈને દુર્ગ આદિમાં રક્ષણને માટે આશ્રય લેવાનો વિચાર કરે છે; પરન્તુ જે પુરુષો સમગ્ર અને ખરેખરા શૂરવીરોમાં અગ્રગણ્ય હોય છે, તેઓ યુદ્ધનો પ્રસંગ આવે ત્યારે સમરાંગણને મોખરે પોતાની મેના

લઢાં: સેનાપતિત્વં મજમાનાઃ । ‘જો પિટ્ટપુવેઠિતિ’ નો પૃષ્ઠપુત્રેક્ષન્તે=પૃષ્ઠં નોત્પ્રેક્ષન્તે, આપત્તનાણાય દુર્ગાદિકં ન શોધયન્તિ । તે इत्थं વિચારયન્તિ, ‘કિં પરં મરણં સિયા’ કિં પરમ્ અન્યત્, યદિ મરણં સ્યાત્ । કિમપરં યુદ્ધયમાનાનામસ્માકમ્, યદિ મરણં સ્યાત્ । યદિ અસ્માકં જયઃ તદા લોકે યશઃ યદિ વા મરણં મહેત્ તદાપિ લોકે ક્ષ્યાતિઃ ।

નશ્વરશરીરપાતેનાપિ યદિ સ્થિરં યશઃ લભ્યતે તદા કા ક્ષતિઃ સંગ્રામમરણે તદુક્તં-
વિશરાત્કભિરવિનશ્વરમપિ ચપલઃ સ્થામ્નુ વાઙ્મત્તાં વિશદમ્ ।

પ્રાણૈર્યદિ શૂરાઝ્ઞાં મવતિ યશઃ કિલ્લપર્યાસમ્ ॥૧॥

નશ્વરશરીરનિધનેતાઽન્શ્વરં યશઃ પ્રાપ્યતે इति વિચિન્ત્ય સંગ્રામાદિહુલા નૈવ મવન્તિ શૂરાઃ કદાચિદ્ધીતિ માનઃ ॥૬॥

શીર્ષભાગ મેં ઉપસ્થિત હોકર સેના કા અધિપતિત્વ કરતે હુયે પીછે કી ઓર નહીં દેખતે । આપન્તિ સે વચને કે લિપ્ત દુર્ગ આદિ સ્થાનોં કા અન્વેષણ નહીં કરતે । લે તો યહી સોચતે હેં કિ અધિક સે અધિક હોનાં તો મરણ હી હોના-ઉલ્લસે અધિક ઓર કયા હોના ? યુદ્ધ કરતે હુયે યદિ વિજય પ્રાપ્ત હો ગઈ તો લોક મેં યશ મિલેના ઓર યદિ મરણ હો ગયા તો સી લોક મેં ક્ષ્યાતિ હોગી । યદિ નાશશીલ શરીર કે નષ્ટ હોને સે સ્થાયી યશ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તો સંગ્રામ મેં મર જાને મેં કયા હાનિ હૈ ? કહા હૈ-‘વિશરાત્કભિરવિનશ્વર’ इत्यादि ।

‘પ્રાણ વિનાશશીલ હૈ ઓર ચપલ હૈ । इनके द्वारा अगर अविनश्वर और स्थायी निर्मल यश की प्राप्ति होती है तो क्या शूरवीर पुरुषों के लिए यह पर्याप्त नहीं है ? ॥૧॥

સ થે ઉપસ્થિત ઘઈ જાય છે. તેઓ સમરાગણુમાંથી નાણી જઈને દુર્ગ આદિમાં આશ્રય લેવાનો વિચાર પણ કરતા નથી તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે યુદ્ધમાં કદાચ મે તને ભેટું પડશે મોતથી અધિક અન્ય લયનો તો ત્યા અવકાશ જ નથી । જો યુદ્ધમાં વિજય મળશે, તો લોકમાં મારી કીર્તિ ગવાશે અને કદાચ લડતાં પ્રાણુ શુભાવવા પડશે તો પણ લોકમાં મારો યશ ફેલાશે. જો આ નાશવત શરીરનો નાશ થવાથી સ્થાયી યશની પ્રાપ્તિ થવાની હેય તો આ સંગ્રામમાં પ્રાણુની આહુતિ દેવામાં પણ શી હાનિ થવાની છે ? કહ્યું પણ છે કે-‘વિશરાત્કભિરવિનશ્વર’ इत्यादि—

‘પ્રાણુ વિનશશીલ અને ચપલ છે. જો તેના દ્વારા અવિનશ્વર અને સ્થાયી યશની પ્રાપ્તિ થતી હેય, તો શૂરવીર પુરુષોને માટે એ શું ખૂટતું નથી ?’

तदेवं गूराग्रसरस्य दृष्टान्तं प्रदर्श्य दाष्टान्तिकं प्रदर्शयति—‘एवं इत्यादि ।
मूलम्—एवं समुद्रिष भिक्खू वोसिज्जाऽगारवंधणं ।

आरंभं तिरियं कट्टु अत्तत्ताए परिव्वए ॥७॥

छाया—एवं समुत्थितो भिक्षुः व्युत्सृज्यागारबन्धनम् ।

आरंभं तिर्यक् कृत्वा आत्मत्वाय परिव्रजेत् ॥७॥

अन्वयार्थः—(एवं) एवं (अगारवंधणं) आगारवंधनं गृहपाशम् (वोसिज्जा)
व्युत्सृज्य=त्यक्त्वा (आरंभं) आरंभं सावधानुष्ठानं (तिरियं कट्टु) तिर्यक् कृत्वा अपहृत्य

तात्पर्य यह है कि वीर पुरुष नश्वर शरीर के विनाश से अवि
नश्वर यश की प्राप्ति होती है, इस प्रकार विचार करके कदापि स्वप्न
से विमुख नहीं होते हैं ॥६॥

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ इस प्रकार ‘अगारवंधणं-अगारवंधनम्’
गृहबन्धन को ‘वोसिज्जा-व्युत्सृज्य’ त्यागकर तथा ‘आरंभं-आरंभम्’
आरंभ का अर्थात् सावधानुष्ठान को ‘तिरियं कट्टु-तिर्यक् कृत्वा’
छोडकर ‘समुद्रिष-समुत्थितः’ संयम के पालन में तत्पर बना हुआ
‘भिक्खू-भिक्षुः’ साधु ‘अत्तत्ताए-आत्मत्वाय’ मोक्ष प्राप्ति के लिये ‘परि-
व्वए-परिव्रजेत्’ संयम के अनुष्ठान में दत्तचित्त बने ॥७॥

अन्वयार्थ—इसी प्रकार गृहबन्धन को त्यागकर तथा आरंभ को
दूर करके संयमपालन के लिए उद्यत हुआ भिक्षु संयमानुष्ठान
में ही दत्तचित्त हो ॥७॥

आ कथननो लावार्थं ओ छे के ‘आ नश्वर शरीरना विनाशथी अवि
नश्वर यशनी ने प्राप्ति थती होय, तो शूरवीर पुरुषोओ संध्यामभांथी पीछे
छे शा भाटे करवी नेछे’ आ प्रकारनो विचार करीने शूरवीर पुरुषो रण-
संध्यामभांथी लागी नधने प्राणुरक्षा करवाने विचार करता नथी ॥६॥

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ आ प्रकारे ‘अगारवंधणं-अगारवंधनम्’ गृहबन्धनने
‘वोसिज्जा-व्युत्सृज्य’ छोडी छधने तथा ‘आरंभं-आरंभम्’ आरंभने अर्थात् सावध
अनुष्ठानने ‘तिरियं कट्टु-तिर्यक् कृत्वा’ छोडीने ‘समुद्रिष-समुत्थित’ संयमना
पालनमां तत्पर बनेल ‘भिक्खू-भिक्षु’ साधु ‘अत्तत्ताए-आत्मत्वाय’ मोक्ष
प्राप्तिना भाटे ‘परिव्वए-परिव्रजेत्’ संयमना अनुष्ठानमां दत्तचित्त बने. ॥७॥

सूत्रार्थ—ऐन प्रमाणे गृहबन्धननो त्याग करीने तथा आरंभने दूर
करीने संयमनुं पालन करवाने कृतनिश्चयी थयेडे। आधु संयमानुष्ठानमा
लीन थछे नय छे ॥७॥

(સમુદ્વિષ્) સમુત્થિતઃ=સંયમપાલનાય (મિત્રભૂ) મિત્રુઃ=સાધુઃ (અત્તત્તાપ) આત્મત્વાય-સંયમાલુપ્તનાય (પરિવ્રજ) પરિવ્રજેત્સંયમાનુષ્ઠાને દત્તચિત્તો ભવેદિતિ ॥૭૥॥

ટીકા--‘અર્થ’ એવં=યથા સપ્રામે શૂનઃ કુલેન, વહેન, શિક્ષયા ચ લોકે પ્રસિદ્ધાઃ સન્નદ્વવદ્ધપરિકરાઃ પાળૌ શસ્ત્રમુત્થાપ્ય શત્રુગાં પરામયાય પયતમાનાઃ કદાપિ પૃષ્ઠાવલોકિનો ન ભવન્તિ । તથા ‘અગારવન્ધન’ આગારવન્ધનમ્=ગૃહ-વન્ધનમ્ ‘વોસિજ્જા’ વ્યુત્સૃજ્ય=વિવિધાનિત્યાદિ વૈરાગ્યભાવનયા ઉત્પાસલ્યેન પરિત્યજ્ય । તથા ‘આરંભં તિરિયં કટ્ટુ’ આરંભં તિર્યક્ કૃત્તા આરંભં=પાન્થ્યાનુષ્ઠાન પરિત્યજ્ય ‘સમુદ્વિષ્’ સમુત્થિતઃ=સંયમપરિપાલનાય સમુત્થિતઃ સન્નદ્વ યતિ યાત્રત્ । ‘મિત્રભૂ’ મિત્રુઃ=સાધુઃ ‘અત્તત્તાપ’ આત્મત્વાય અત્મનઃ સ્વરૂપમાપ્તયે, મોક્ષાય સંયમાય વેતિ યાત્રત્ । ‘પરિવ્રજ’ પરિવ્રજેત્=સંયમં પૃક્ષીયાદિતિ । ગૃહ-વન્ધનં સાવચકર્માનુષ્ઠાનં ચ પરિત્યજ્ય મોક્ષપ્રાપ્તિપુદ્ગલ્ય તપશ્ચરણાદિભિઃ સન્નદ્વઃ સાધુઃ સંયમાનુષ્ઠાને સંલગ્નો ભવેદિતિ શાવઃ ॥૭૥॥

ટીકાર્થ—જેસે સંગ્રામ મેં શૂર, કુલ બલ ઔર શિક્ષા કે દ્વારા લોક મેં પ્રસિદ્ધ, કમર કસકર તૈયાર એવં હાથમેં શસ્ત્ર ઊઠા કર શત્રુઓં का पराभव करने મેં ઉચ્ચત હોતે हैं, કમી પીછે કી ઓર નહીં દેખતે, उसी प्रकार गृह संबंधी बन्धनों को विविध प्रकार की अनित्यता आदि वैराग्य भावनाओं के द्वारा त्याग कर तथा सावध अनुष्ठान का त्याग करके संयम पालन के लिए सन्नद्ध हुआ साधु आत्मस्वरूप की प्राप्ति के लिए संयम को ही ग्रहण करें । आशय यह है कि गृह संबंधी बन्धन को और सावध कर्म के अनुष्ठान को त्याग कर, मोक्ष प्राप्ति के उद्देश्य से तपश्चरण आदि के द्वारा उच्चत हुआ साधु संयम का आचरण करने में संलग्न हो ॥७॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સંગ્રામમાં શૂર અને કુળ, બળ અને શિક્ષા દ્વારા લોકમાં પ્રસિદ્ધ પુરુષ હાથમાં શસ્ત્ર ઉપાડીને શત્રુઓનો પરાભવ કરવાને માટે કમર કસીને તૈયાર થઈ બાંધ છે કદી ભાગી જવાને વિચાર પણ કરતો નથી, એજ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારની અનિત્યતા આદિ વૈરાગ્ય ભાવનાઓથી પ્રેરાઈને ગૃહબંધનનો ત્યાગ કરનાર તથા સાવધ અનુષ્ઠાનોનો પરિત્યાગ કરીને સંયમના પાલનને માટે કટિબદ્ધ થયેલો સાધુ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે સંયમની આરાધનામાં જ લીન રહે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ગૃહબંધનનો અને સાવધ કર્મનો ત્યાગ ને સંયમનો માર્ગ ગ્રહણ કરનાર સાધુએ મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે તપસ્યા દિદ્વારા સંયમની આરાધનામાં જ લીન રહેવું જોઈ એ. ॥૭૥॥

મૂળમ્—તમેગે પરિભાસંતિ ભિક્ષૂયં સાંહુજીવિણં ।

જે' એવં પરિભાસંતિ અંતર્ણ તે' સમાહિણં ॥૮॥

છાયા--તમેકે પરિભાષન્તે ભિક્ષુકં સાધુજીવિનમ્ ।

ય એવં પરિભાષન્તે અન્તકે તે સમાધેઃ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ--(સાહુજીવિણં) સાધુજીવિનમ્=ઉત્તમાચરેણ જીવન્તં (તં) તમ્ (ભિક્ષુયં) ભિક્ષુકં (એગે) એકે-કેવન (પરિભાસંતિ) પરિભાષન્તે=આક્ષેપવચનં કથયન્તિ (જે એવં પરિભાસંતિ) યે એવં પરિભાષન્તે (તે) તે (સમાહિણં) સમાધેઃ સમભાવતઃ (અંતર્ણ) અંતર્કે=દૂરં વસન્તીતિ ॥૮॥

ટીકા--'સાહુજીવિણં' સાધુજીવિનમ્ સાધુઃ સમ્યક્ પરોપકારકરણાદિરૂપ-માચરણં યસ્ય સ સાધુજીવી તં સાધુજીવિનમ્ । 'તં' અત્યુત્તમજીવિનમ્ 'ભિક્ષૂયં'

શબ્દાર્થ--'સાહુજીવિણં-સાધુજીવિનમ્' ઉત્તમ પ્રકાર કે આચાર સે જીવન નિર્વાહ કરને વાલે 'તં-તમ્' ઉસ 'ભિક્ષૂ-ભિક્ષુકમ્' સાધુ કે વિષય મેં 'એગે-એકે' કોઈ અન્ય દર્શનવાલે 'પરિભાસંતિ-પરિભાષન્તે' આગે કહે જાને વાલે આક્ષેપ વચન કહતે હૈં 'જે એવં પરિભાસંતિ-યે એવં પરિભાષન્તે' પરન્તુ જો હસ પ્રકાર કે આક્ષેપવચન કહતે હૈં 'તે-તે' વે પુરુષ 'સમાહિણ-સમાધેઃ' સમભાવ સે 'અંતર્ણ-અન્તિકે' દૂર હી હૈં ॥૮॥

અન્વયાર્થ--સાધુજીવન જીને વાલે ઉસ ભિક્ષુક કે પ્રતિ કોઈ આક્ષેપવચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં । જો એસા કરતે હૈ વે સમાધિ સે દૂર હી રહતે હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ--જો સાધુજીવી સે હૈ અર્થાત્ જો પરોપકાર આદિ રૂપ સમ્યક્ આચરણ કરતા હૈ, એસે ઉત્તમ જીવન વાલે ભિક્ષુ પર ઓ કોઈ

શબ્દાર્થ--'સાહુજીવિણં-સાધુજીવિનમ્' ઉત્તમ પ્રકારના આચારથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા 'તં-તમ્' તે 'ભિક્ષૂ-ભિક્ષુકમ્' સાધુના વિષયમાં 'એગે-એકે' કેઈ જીવન દર્શનવાળા 'પરિભાસંતિ-પરિભાષન્તે' આગળ કહેવામાં આવનાર આક્ષેપ વચન કહે છે, 'જે એવં પરિભાસંતિ-યે એવં પરિભાષન્તે' જે આ પ્રકારના આક્ષેપ વચન કહે છે 'તે-તે' તે પુરુષ 'સમાહિણ-સમાધેઃ' સમભાવથી 'અંતર્ણ-અન્તિકે' દૂર જ છે ॥૮॥

સૂત્રાર્થ--સાધુજીવન જીવનારા તે સાધુને માટે કેઈ કેઈ માણસો આક્ષેપ વચનોના પ્રયોગ કરે છે. એવાં લોકો સમાધિથી દૂર જ રહે છે । ૮।

ટીકાર્થ--જેઓ સાધુજીવી છે એટલે કે સાધુના આચારોનું પાલન કરનારા છે, પરોપકાર આદિ રૂપ સમ્યક્ આચરણથી જેઓ સુકૃત છે, એવા

મિશ્રુકં મિશ્તાચરણશીલમ્ 'એમે' એકે કેચનાઽન્યકુદર્શનમવાનુમારિણઃ । 'પરિ-
માસંતિ' પરિમાષન્તે આક્ષેપયુક્તં વચનં બ્રુવન્તિ । 'જે' એવં પરિમાસંતિ' યે એવં
પરિમાષન્તે યે એવમિત્યં સાક્ષેપવચનં કથયન્તિ, તે ગોશાલક્રમતાનુમારિણઃ
'સમાહિષ્' સમાધેઃ=મોક્ષરૂપાત્ સમાધેઃ સંયમાનુષ્ઠાનદ્વા । 'અંતિષ્' અન્તિકે દૂરે
એવ તિષ્ઠન્તિ । નિરવધાચારેણ સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્વતોઽપિ મિશ્રુકરૂપ નિન્દાવચનં યે
કથયન્તિ તે ગોશાલક્રમતાનુમારિણોઽન્યદર્શનિનો વા મોક્ષાન્યમંયમાનુષ્ઠાનાદ્વા
દૂરે સ્થિતા એવ ભવન્તિ । 'પરીવાદાત્ સ્વરો યવતિ શ્વા વૈ મયતિ નિન્દકઃ' इति-
લોકોક્ત્યા તસ્ય નિન્દાકારિણોઽધમલોકગમનસ્ય શ્રવણાત્ સંયમપ્રાપ્તિર્નૈવ
કથમપિ ભવતીતિ ॥૮॥

કોઈ કુમતાનુસારી લોગ આક્ષેપ કરતે હૈં । કિન્તુ જો હસ પ્રકાર આક્ષેપ
વચન કહતે હૈં, વે ગોશાલક્રમ કે અનુયાયી મોક્ષરૂપ અથવા સંયમાનુ-
ષ્ઠાનરૂપ સમાધિ સે દૂર હી રહતે હૈં અર્થાત્ ઉન્હેં ન તો સંયમરૂપ
સમાધિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં ઓર ન મોક્ષરૂપ સમાધિ હી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં ।

અભિપ્રાય યહ હૈં કિં નિષ્પાપ આચરણ કે દ્વારા સંયમ કા અનુષ્ઠાન
કરને વાલે મિશ્રુ કે પ્રતિ જો નિન્દામય વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં, વે
ગોશાલક્રમત કે અનુયાયી અથવા અન્યમતાવલમ્બી મોક્ષ સે યા સંય-
માનુષ્ઠાન સે દૂર હી રહતે હૈં । 'દૂસરે કા પરિવાદ કરને વાલા ગર્દભ કે
રૂપ મેં ઓર નિન્દા કરને વાલા ક્રુત્તે કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં' હસ
લોકોક્તિ કે અનુસાર નિન્દક કો અધોગતિ સે જાના પડતા હૈં । ઉસે
સંયમ કી પ્રાપ્તિ કિસી બી પ્રકાર નહીં હો સકતી ॥૮॥

ઉત્તમ જીવન જીવનારા ભિક્ષુને માટે પણ કોઈ કોઈ કુમતાનુસારી અવિચારી
લોકો આક્ષેપો કરે છે. પરંતુ આ પ્રકારના આક્ષેપ કરનારા આજીવિકો
(ગોશાલક્રમના અનુયાયીઓ) આદિ લોકો મોક્ષરૂપ અથવા સંયમાનુષ્ઠાન રૂપ
સમાધિની દૂર જ રહે છે. એટલે કે તેમને સંયમરૂપ સમાધિની પ્રાપ્તિ પણ
થતી નથી અને મોક્ષરૂપ સમાધિની પણ પ્રાપ્તિ નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નિષ્પાપ આચરણ દ્વારા સંયમની
આરાધના કરનારા ભિક્ષુની વિરુદ્ધમાં જેઓ નિન્દા વચનોના પ્રયોગ કરે છે,
એવા લોકો-ગોશાલક્રમના અનુયાયીઓ તથા અન્ય મતવાદીઓ-મોક્ષથી અથવા
સંયમાનુષ્ઠાનથી દૂર જ રહે છે.

'પરપરિવાદ કરનારા લોકો ગધેડારૂપે અને નિન્દા કરનારા લોકો કૂતરા
રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે,' આ લોકોક્તિ અનુસાર નિન્દકને અધોગતિમાં જરૂં
પડે છે. એવા નિન્દકને કોઈ પણ પ્રકારે સંયમની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. ॥૮॥

યાદશમાક્ષેપવચનં તે પરદર્શિનઃ સમુચારયન્તિ તાનિ વચનાનિ સૂત્રકારે
પ્રતિપાદયતિ—‘સંવદ્ધ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—સંવદ્ધસમકલ્પા ઉ અન્નમન્નેસુ મુચ્છિયા ।

પિંડવાયં ગિલાણસ્સ જં સારેહ દલાહં ચ ॥૧॥

છાયા—સંવદ્ધસમકલ્પાસ્તુ અન્યોડન્યેષુ મુચ્છિતાઃ ।

પિંડપાતં હિ ગ્લાનસ્ય યત્સારયત દદધ્વં ચ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—(સંવદ્ધસમકલ્પા) સંવદ્ધસમકલ્પાઃ (અન્નમન્નેસુ) અન્યોન્યમ્ પરસ્પરમ્
(સમુચ્છિયા) સંમુચ્છિતાઃ=ગૃહ્ણાઃ (પિંડવાયં) પિંડપાતમ્ ભૈક્ષ્યમ્ (ગિલાણસ્સ)
ગ્લાનસ્ય (સારેહ) સારયતઃ અન્વેષયતઃ (દલાહ ચ) દદધ્વં ચ इति ॥

ટીકા—‘સંવદ્ધસમકલ્પા’ સંવદ્ધસમકલ્પાઃ સમ્—એકીભાવેન પરસ્પરોપ-

અન્યમતાવલમ્બી જિલ્લ પ્રકાર કે આક્ષેપવચનોં કા પ્રયોગ કરતે
હૈં, સૂત્રકાર ડન્હેં દિલ્લાતે હૈં—‘સંવદ્ધ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સંવદ્ધસમકલ્પા-સંવદ્ધસમકલ્પાઃ’ યે લોગ ગૃહસ્થ કે
સમાન વ્યવહાર કરતે હૈં ‘અન્નમન્નેસુ-અન્યોન્યમ્’ યે પરસ્પર એક દુસરે
મેં ‘સમુચ્છિયા-સંમુચ્છિતા.’ આસક્ત રહતે હૈં ‘પિંડવાયં-પિંડપાતમ્’
આહાર ‘ગિલાણસ્સ-ગ્લાનસ્ય’ રોગી સાધુ કા ‘સારેહ-સારયતઃ’
અન્વેષણ કરકે ‘દલાહ ચ-દદધ્વં ચ’ દેતે હૈં ॥૧॥

અન્વયાર્થ—યે સાધુ ગૃહસ્થોં કે સમાન વ્યવહાર કરતે હૈં, પરસ્પરમેં
અનુરાગી હૈ, ગ્લાન તથા રોગી સાધુ કો ભિક્ષા લાકર દેતે હૈં ॥૧॥

હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે અન્ય મતવાદીઓ નૈતશ્રમણના
વિરુદ્ધમાં કેવા કેવા આક્ષેપરચ્ચનોનો પ્રયોગ કરે છે—‘સંવદ્ધ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘સંવદ્ધસમકલ્પા’-સંવદ્ધસમકલ્પાઃ’ આ લોકો ગૃહસ્થના
સમાન વ્યવહાર કરે છે ‘અન્નમન્નેસુ-અન્યોન્યમ્’ તેઓ પરસ્પર એકબીજામાં
‘સમુચ્છિયા-સંમુચ્છિતા.’ આસક્ત રહે છે, પિંડવાયં-પિંડપાતમ્’ આહાર ‘ગિલા-
ણસ્સ-ગ્લાનસ્ય’ રોગી સાધુનું ‘સારેહ-સારયત’ અન્વેષણ કરીને ‘દલાહ ચ-દદધ્વં
ચ’ લાવી આપે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—આ સાધુઓનો વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ છે. તેઓ પર-
સ્પરના અદુરગધી રૂઢા છે. તેઓ ગ્લાન (ખીમાર), વૃદ્ધ આદિ સાધુઓને
માટે ભિક્ષા વહોરી લાવે છે. ॥૬॥

કિન્તુ તત્તુલ્ય એવાડ્યમપિ । અન્યોડન્યમ્ ઉપકાર્યોપકારકત્વમેવ દર્શયતિ—
‘ગિલાર્ણસ્સ’ ગ્લાનસ્ય, પીડાયુક્તસ્ય રોગિણઃ સાધોઃકૃતે—યદ્બોજનમનુકૂલં તદેવા-
નીયતે, અન્વિષ્યાડન્વિષ્ય । ‘પિંડવાયં’ મોજનમ્ ‘સારેહ દલાહ ય’ સારયત દદ-
ધ્વં ચ । અનુકૂલં મોજનમન્વિષ્યત, આનીય દદધ્વ । અતઃ કથં ન ગૃહસ્થસ્ય તુલ્યઃ
સાધુરપિ તુ તત્તુલ્ય એવ ભવતિ ॥૯॥

(પુનરપ્યાહ સૂત્રકારઃ—‘એવં તુભે સરાગત્યા’ इत्यादि ।

મૂલમ્—એવં તુભે સરાગત્યા અન્નમન્નમણુવ્વસા ।

નટ્ટસપ્પહસ઼ભાવા સંસારસંસ અપારંગા ॥૧૦॥

છાયા—એવં યૂયં સરાગસ્થા અન્યોડન્યમનુવશાઃ ।

નટ્ટસત્પથસદ્ભાવાઃ સંસારસ્ય અપારંગાઃ ॥૧૦॥

હૈ ? વાસ્તવ મેં इनका व्यवहार गृहस्थों जैसा ही है । इसके अतिरिक्त ये
परस्पर में एक दूसरे का उपकार करते हैं । जब कोई साधु रोगी हो जाता
है तो उसके लिए अनुकूल अन्न आदि आहार अन्वेषण कर करके उसे
देते हैं । ऐसी स्थिति में ये साधु गृहस्थ के समान क्यों नहीं हैं ? अपि
तु उनके समान ही हैं ॥९॥

સૂત્ર કાર પુનઃ કહતે હેં—‘એવં તુભે સરાગત્યા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ इस प्रकार ‘तुभे-यूयं’ आप लोग ‘सरा-
गत्या-सरागस्थाः’ रागसहित है ‘अन्नमन्नमणुव्वया-अन्योन्यमनु-
वशाः’ और परस्पर एक दूसरे के वश में रहते हैं, अतः ‘नट्टसप्पह-
सम्भावा-नट्टसत्पथसद्भावाः’ आप लोग सत्पथ और सद्भाव से

તેમનેા વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ લાગે છે જેવી રીતે ગૃહસ્થો એક
બીજાને મદદ કરે છે કેાઈ સધુ બીમાર પડી જાય અથવા વૃદ્ધાવસ્થાને
કારણે ગેઝરી કરવા જઈ શકે તેમ ન હોય, તો અન્ય સાધુઓ તેમને માટે
અનુકૂળ આહાર વહેરી લાવીને તેમને આપે છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં
તેમનેા વ્યવહાર ગૃહસ્થોના જેવો જ લાગે છે. અમને તો સાધુ અને
ગૃહસ્થના વ્યવહારમાં કેાઈ અન્તર દેખાતું નથી ’ ॥૯॥

વળી અન્ય મતવાદીઓ એવો આક્ષેપ પણ કરે છે કે—

‘એવં તુભે સરાગત્યા’

શબ્દાર્થ—‘એવ-એવમ્’ આ પ્રકારે ‘तुभे-यूयं’ आप लोग ‘सरागत्या-
सरागस्थाः’ रागयुक्त છે. ‘अन्नमन्नमणुव्वया-अन्योन्यमनुवशा.’ અને પરસ્પર
એકબીજાના વશમાં રહેા છે, અતઃ ‘नट्टसप्पहसम्भावा-नट्टसत्पथसद्भावाः’ आप

अन्वयार्थ—(एवं) एवम् (तुम्हे) यूयं (सरागत्था) सरागस्थाः=रागेण युक्ताः (अन्नमन्नमणुवसा) अन्योन्यमनुवशाः=परस्पराधीनाः (नट्टसप्पहसम्भावा) नट्टसत्पथ-सद्भावाः=सत्पथ सद्भावरहिताः। (संसारस्स) संसारस्य=चतुर्गतिकस्य (अपारगा) अपारगाः॥१०॥

टीका—‘एव’ एवम्=अनेन प्रकारेण ‘तुम्हे’ यूयम् ‘सरागत्था’ सरागस्थाः, रागेण सह वर्तन्ते ये ते सरागाः तस्मिन् सरागे तिष्ठन्ति, इति (सरागस्थाः) ‘अन्नमन्नमणुवसा’ अन्योन्यवशवर्तिनः, सर्वे हि परस्पराधीनाः, न केऽपि निस्संगाः। साधवो हि स्वाधीना भवन्ति, न तु परवशवर्तिनः। एषा रीतिस्तु गृहस्थानाम्, यत् परस्पराऽनुवर्तित्वमिति। ‘नट्टसप्पहसम्भावा’ नट्टसत्पथसद्भावाः, नट्टोपगतसत्पथः सन्मार्गो येष्य स्ते तथा। ‘संसारस्स अपारगा’ संसारस्य चतुर्गतिकस्य मध्ये एव भवन्तः परिणमन्ति। न तस्य पारगामिनो भवन्तः।

हीन हैं ‘संसारस्स-संसारस्य’ चार गति वाला इस संसार से ‘अपारगा-अपारगाः’ पार जाने वाला नहीं है ॥१०॥

अन्वयार्थ—अन्य भतावलम्बी यह आक्षेप भी करते हैं कि इस प्रकार तुम राग से युक्त हो, एक दूसरे के वशीवर्त्ती हो, सन्मार्ग से रहित हो और संसार से पारगामी नहीं हो ॥१०॥

पूर्वोक्त प्रकार से तुम लोग सराग हो, परस्पर सभी एक दूसरे के अधीन हो निस्संग नहीं हो। साधु स्वाधीन होते हैं, पराधीन नहीं होते। पराधीन रहना तो गृहस्थों की नीति है। तुम सत्पथ (मोक्षमार्ग) से भी रहित हो। इन सब कारणों से तुम लोग चतुर्गति संसार के पारगामी नहीं हो संसार में ही अटकने वाले हो। अर्थात् जैसे गृहस्थ जन पूर्वोक्त कर्मों को करने के कारण चतुर्गतिक संसारसागर से पार

ढोके सत्पथ अने सद्भावथी हीन छे, ‘संसारस्स-संसारस्य’ चार गतिवाला आ संसारनी ‘अपारगा-अपारगा.’ पार पड़ेथी शकवावाणा नथी. ॥१०॥

सूत्रार्थ—(अन्य भतवादीओ जैन साधुओ सामे आक्षेप करे छे के) आ प्रकारे तमे रागथी युक्त छे, ओक भीज पर आधार राखनारा छे, सन्मार्गथी रहित छे अने संसार पार करनारा नथी ॥१०॥

टीका—केटवाक ढोके साधुओ सामे जेवा आक्षेपो करे छे के—‘तमे सराग छे. तमे ओक भीज पर आधार राखनारा छेवाथी निःसंग नथी साधु स्वाधीन छे—पराधीन छेवा नथी. गृहस्थो ज पराधीनता भोगवे छे. तमे सत्पथ (मोक्षमार्ग)थी पण रहित छे. ते कारणे तमे चतुर्गतिप संसारने पार जवाने नदले संसारमां ज लटकवाना छे. अटवे के जेनी रीने गृहस्थो पूर्वोक्त कर्मो करवाने कारणे चार गतिवाला संसार

યથા ગૃહસ્થાઃ, યથોક્તકર્માડ્ઞુષ્ઠાનાત્ ચાતુર્વિધકસંપારસાગરસ્ય પારગા ન
ભવન્તિ । તથા ભવન્તોઽપિ સાધુકલ્પાઃ-ગૃહસ્થતુલ્યતયા સંસારાતિક્રમણેઽસમર્થા
એવેતિ આક્ષેપકર્તુરભિપ્રાયઃ ઇતિ ॥૧૦॥

મૂલમ્-અહ તે પરિભાસેજ્ઞા મિત્ત્રૂ મોક્ષવિસારણ ।

એવં તુભ્યે પમાસતા દુપક્ષં ચેવ સેવહં ॥૧૧॥

છાયા--અથ તાન્ પરિભાષેત મિત્ત્રુમોક્ષવિશારદઃ ।

એવં યૂયં પ્રમાપમાણા દુઃપક્ષં ચૈવ સેવધ્વમ્ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ--(અહ) અથ=અનન્તરં (તે) તાન્ પ્રતિકૂઝત્વેનોપસ્થિતાન્ પુરુ-
ષાન્ (મિત્રૂ) મિત્ત્રુઃ=સાધુઃ (મોક્ષવિસારણ) મોક્ષવિશારદઃ=મોક્ષમાર્ગ-
નહીં હોતે, હસી પ્રકાર આપ સાધુ કે સમાન રહતે હુએ મી ગૃહસ્થોં કે
સદૃશ અનુષ્ઠાન કરને કે કારણ સંસાર કો પાર કરને મેં સમર્થ નહીં
હૈં । એસા આક્ષેપ કરને વાલોં કા અભિપ્રાય હૈ ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ--'અહ-અથ' હસકે પશ્ચાત્ 'તે-તાન્' હસ અન્ય તીર્થિકોં
સે 'મિત્રૂ-મિત્ત્રુઃ' સાધુ 'મોક્ષવિસારણ-મોક્ષવિશારદઃ' મોક્ષવિ-
શારદ-અર્થાત્-જ્ઞાનદર્શન ઓર ચારિત્ર કી પ્રરૂપણા કરને વાલા 'પરિ-
ભાસેજ્ઞા-પરિભાષેત' કહે કિ 'એવં-એવમ્' હસ પ્રકાર 'પમાસતા-પ્રમા-
પમાણાઃ' કહતે હુએ 'તુભ્યે-યૂયં' આપ લોગ 'દુપક્ષંચેવ-દુષ્પક્ષં ચૈવ'
દો પક્ષ કા રાગ ઓર હેયાત્મક 'સેવહ-સેવધ્વમ્' સેવન કરતે હૈં ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ--મોક્ષમાર્ગ મેં કુશલ મિત્ત્રુ ઉપયુક્ત પ્રકાર સે ભાષણ
કરને વાલોં સે હસ પ્રકાર કહે-હસ પ્રકાર ભાષણ કરતે હુએ તુમ લોગ

સાગર તરી જવાને અસમર્થ હોય છે, એજ પ્રમાણે સાધુ રૂપે રહેવા છતા
તમે ગૃહસ્થના જેવું જ આચરણ કરનારા હોવાને કારણે સંસાર સાગરને
તરી જવાને અસમર્થ છો. ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ--'અહં-અથ' આના પછી તે-તાન્ તે અન્ય તીર્થિકોં 'મિત્રૂ
-મિત્ત્રુ' સાધુ 'મોક્ષવિસારણ-મોક્ષવિશારદઃ' મોક્ષ વિશારદ-અર્થાત્ જ્ઞાન
દર્શન અને ચારિત્રની પ્રરૂપણા કરવાવાળા 'પરિભાસેજ્ઞ-પરિભાષેત' કહે છે કે
એવં-એવમ્ આ પ્રકારે પમાસતા-પ્રમાપમાણા' કહેતાં 'તુભ્યે-યૂયં' આપ દોડો
દુપક્ષં ચેવ-દુષ્પક્ષં ચૈવ' બે પક્ષનો હેય અને ઉપાહેય એ બેઉ પક્ષને
'સેવહ-સેવધ્વમ્' સેવન કરવાવાળા છે. ॥૧૧॥

મૂત્રાર્થ--મોક્ષને માર્ગે આગળ પધવામાં કુશળ સાધુએ પૂર્વોક્ત
આક્ષેપો કરનાર દોડોને આ પ્રમાણે જવાબ આપવો જોડો--

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસ્ય પ્રરૂપકઃ (પરિભાસેજ્ઞા) પરિભાષેત બ્રૂયાત્ (एवं) एवं=અનન્ત-
રોક્તં (પદ્માસંતા) પ્રમાણમાણાઃ (તુબ્ધે) યુયં (દુષ્પક્ષં ચેવ) દુષ્પક્ષં દુષ્ટઃ પક્ષો
દુષ્પક્ષઃ તસ્મ અથવા રાગદ્વેષાત્મકં પક્ષદ્વયં (સેવહ) સેવધ્વમિતિ ॥૧૧॥

ટીકાઃ—‘અહ’ અથ પૂર્વપક્ષસમાપ્ત્યનન્તરમ્ ‘મોક્ષવિસારણ’ મોક્ષવિશારદઃ
પ્રરૂપકઃ, મોક્ષસ્ય તત્કારણસ્ય જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણ્યસ્ય વિશારદઃ પ્રરૂપકઃ
‘મિક્ષુ’ મિક્ષુઃ=મિક્ષણશીલઃ, ‘તે’ તાન્ પ્રતિકૂલોપસ્થિતાન્ અન્યદર્શિનઃ।
‘एवं’ અનન્તરોદીરિતમાર્ગેણ ‘પદ્માસંતા’ પ્રમાણમાણાઃ સન્તઃ અન્યદર્શિનઃ
સાધુસ્વરૂપધારિણો ગૃહસ્થાશ્ચ ‘દુષ્પક્ષં’ દુષ્પક્ષમ્, દુષ્ટઃ પક્ષો દુષ્પક્ષઃ તમેવ।
‘તુબ્ધે’ યુયમ્ ‘સેવહ’ સેવધ્વમ્। અથવા—રાગદ્વેષાત્મકં પક્ષદ્વયં સેવધ્વમ્। સદૂષણ
સ્યાપિ સ્વપક્ષસ્ય સમર્થનાત્ રાગઃ। તથા—નિર્દુષ્ટસ્યાऽપિ સંયમમાર્ગપ્રતિક્ષેપકરણાત્
પ્રદ્વેષઃ। યદ્વા—આધાકર્મિકૌદેશિકાન્નાદિભોજિત્વાદ્ ગૃહસ્થપક્ષસ્યાऽસેવનમ્।

દુષ્પક્ષ અર્થાત્ દૂષિત પક્ષ યા દ્વિપક્ષ (રાગદ્વેષરૂપ પક્ષ) કા સેવન
કર રહે હો ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—યહાં ‘અથ’ શબ્દ પૂર્વપક્ષ કી સમાપ્તિ કા સૂચક હૈ।
મોક્ષ મેં વિશારદ અર્થાત્ મોક્ષ કે કારણભૂત જ્ઞાન, દર્શન ઓર ચારિત્ર
તપ કા નિરૂપણ કરને મેં કુશલ મિક્ષુ પ્રતિકૂલ રૂપ સે ઉપસ્થિત ડન
અન્ય દર્શનિયો સે હસ પ્રકાર કહે હમારે ઉપર અસમીચીન આક્ષેપ
કરતે હુએ તુમ સાધુવેષધારી યા ગૃહસ્થ દૂષિત પક્ષ કા સેવન કરતે હો
યા રાગદ્વેષ રૂપ દ્વિપક્ષ કા સેવન કરતે હો। અપને સદોષ પક્ષ કા
સમર્થન કરને કે કારણ રાગ ઓર નિર્દોષ સંયમમાર્ગ પર ખી આક્ષેપ
કરને કે કારણ દ્વેષરૂપ પક્ષ હૈ। અથવા આધાકર્મી તથા ઔદેશિક અન્ન

‘આ પ્રકારના આક્ષેપો કરનારા તમે લોકો દુષ્પક્ષ (દૂષિત પક્ષ)નું
અથવા દ્વિપક્ષનું (રાગદ્વેષ રૂપ પક્ષનું) સેવન કરી રહ્યા છો.’ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—અહીં અથ પદ પૂર્વપક્ષની સમાપ્તિનું સૂચક છે. મોક્ષમાર્ગના
વિશારદ મોક્ષ સાધવામાં કારણભૂત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપનું નિરૂપણ
કરવામાં સાધુએ અન્ય મતવાદિઓના પૂર્વોક્ત આક્ષેપોનો જવાબ આ પ્રમાણે
આપવો જોઈએ—અમારા ઉપર અનુચિત આક્ષેપો કરનારા તમે સાધુવેષ-
ધારી અથવા ગૃહસ્થો દૂષિત પક્ષનું સેવન કરો છો—અથવા રાગદ્વેષ દ્વિપક્ષનું
સેવન કરો છો. એટલે કે તમારા સદોષ પક્ષનું સમર્થન કરવાને કારણે તમે
રાગ રૂપ પક્ષનું સેવન કરો છો અને નિર્દોષ સંયમમાર્ગ સામે આક્ષેપો
કરવાથી દ્વેષ રૂપ પક્ષનું સેવન કરો છો અથવા આધાકર્મ આદિ દોષયુક્ત
તથા ઔદેશિક અન્ન આદિનો આહાર કરવાને કારણે આપ ગૃહસ્થ પક્ષનું

તથા-સાધુસ્વરૂપધારણાત પ્રવ્રજિતાશ્ચેતિ ઉભયપક્ષસેવિત્વમ્ । યદ્વા-સ્વતોઽસદ્નુ-
ષ્ઠાનમ્, સદ્નુષ્ઠાનકર્તૃણાં નિન્દનમિતિ પક્ષદ્વયં સેવધ્વમ્ । एवं रूपेण-‘परिभा-
सेज्जा’ परिभाषेत, भिक्षुस्तानिति भावः ॥११॥

પુનરન્તરમાહ-‘તુભે’ इत्यादि ।

મૂલમ્-‘તુભે’ भुंजह पाण्डु गिलाणो अभिहणमि या ।

तं च वीओदगं भोच्चं तमुद्दिस्सादि जं कंडं ॥१२॥

છાયા--यूयं भुङ्ध्वं पात्रेषु ग्लानस्य अभ्याहते च यत् ।

तं च वीजोदकं भुक्त्वा तमुद्दिश्यादि यत्कृतम् ॥१२॥

આદિ આહાર કરને કે કારણ ગૃહસ્થપક્ષ કા સેવન કર રહે હો ઓર સાધુ
કા રૂપ ધારણ કરને તથા દીક્ષિત હોને કે કારણ સાધુ પક્ષ કા સેવન
કરતે હો, હસ પ્રકાર દ્વિપક્ષ સેવી હો । અથવા સ્વયં તો અસત્ આચરણ
કરતે હો ઓર સત્ આચરણ કરને વાલોં કી નિન્દા કરતે હો, હસ
કારણ મી દોનોં પક્ષોં કે સેવન કરને વાલે હો । હસ પ્રકાર સાધુ उन
आक्षेप कर्त्ताओं को उत्तर देवे ॥११॥

પુનઃ कहते हैं-‘तुभे’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--‘તુભે-યૂયમ્’ आपलोग ‘पाण्डु-पात्रेषु’ कांसे आदि के
पात्रों में ‘भुंजह-भुङ्ध्वम्’ भोजन करते हैं तथा ‘गिलाणो-ग्लानस्य’
रोगी साधु के लिए ‘अभिहणमि या-अभ्याहते यत्’ गृहस्थों द्वारा जो
भोजन मंगवाते हैं ‘तं च वीओदगं-तं च वीजोदकम्’ सो आप वीज
और कच्चे जल का ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ उपभोग करके तथा ‘तमुद्दिस्सादि-

सेवन करी रखा हो, अने साधुनो वेध धारण करेवा होव थी तथा दीक्षित
होवाने कारण आप साधुपक्षनुं सेवन करी रखा हो-आ प्रकार आप
द्विपक्षनुं सेवन करना हो अने सत् अत्यरणी नीदा करे हो, ते कारण
तमे अने पक्षानुं सेवन करना, हो. ते आप्तेप करनाओने साधुओ आ
प्रकारनो उत्तर आपवो लेधओ, ॥११॥

વળી તેમને એવો જવાબ આપવો કે-‘તુભે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ--‘તુભે-યૂયમ્’ आप छोड़ो ‘पाण्डु-पात्रेषु’ कांसे वगेरेना
पात्रोमा ‘भुंजह-भुङ्ध्वम्’ भोजन करे हो, तथा ‘गिलाणो-ग्लानस्य’ रोगी
साधुना भाटे भोजन ‘अभिहणमि या-अभ्याहते यत्’ गृहस्थाना द्वारा ले
मंगावे हो. ‘तं च वीओदगं-तं च वीजोदकम्’ आप ते पीज अने छाया पाणीनो

અન્વયાર્થઃ—(તુભ્યે) યૂયમ્ (પાણસુ) પાત્રેષુ કાંસ્યાદિભાજનેષુ (શુંગ્રહ) મુદ્ધ્યં
 ઓજનં કુરુત (ગિલાળો) ગ્લાનસ્ય (અમિહંડમિયા) અભ્યાહૃતે યત્ ગૃહસ્થદ્વારા
 આનાયયતે (તં ચ વીઓદયં) તં ચ વીજોદકં (મોચ્ચા) મુક્ત્વા (તમુદિસ્સાદિયં કંડં)
 તમુદિશ્ય યત્ કૃતમ્ ગ્લાનસાધુમુદિશ્ય યદાહારાદિકં કૃત તમુપશુંગાનાઃ યૂયમ્
 ઉદેશિકાદિકૃતમોજિન ઇતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘તુભ્યે’ યૂયમ્ ‘પાણસુ’ પાત્રેષુ=રજતકાંસ્યાદિપાત્રેષુ સ્વસ્ય અર્કિચન-
 સ્વમ્, પરિગ્રહરાહિત્યં ચ સ્વીકુર્વાણા અપિ ‘શુંગ્રહ’ મોજનં કુરુધ્વમ્, ગૃહસ્થસ્ય
 પાત્રેષુ મોજનકરણાત્ તત્પરિગ્રહોઽવશ્યમેવ ભવતિ તથા—આહારાદિષુ રાગોઽપિ
 ભવત્યેવ, તત્કથં રાગપરિગ્રહાભ્યાં રહિતા ભવન્તઃ ઇતિ વિચારયત । एतावन्त एव
 ‘યં કંડં-તમુદિશ્ય યત્ કૃતમ્’ ઉસ ગ્લાન સાધુ કો ઉદેશ કરકે જો
 આહાર બનાયા ગયા-હૈ ઉસકા ઉપભોગ કરતે હો ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—તુભ્યે લોગ કાંસ્યે આદિ કે ભાજનોં મેં મોજન કરતે હો
 રુગ્ણ સાધુ કે લિપ્ત ગૃહસ્થ કે દ્વારા આહાર મંગવાતે હો ઓર વીજ તથા
 સચિત્ત જલ કા ઉપભોગ કરતે હો તથા રુગ્ણ સાધુ કો ઉદેશ્ય કરકે
 બનાયે હુપ્ આહાર કા મોજન કરતે હો ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—(મિશ્રુ) ઉન આક્ષેપ કર્તાઓં કો હસ પ્રકાર ઉત્તર દે)
 તુમ લોગ અપને આપ કો આર્કિચન ઓર અપરિગ્રહ કહતે હુપ્ મી
 રજત (ચાંદી) એવં કાંસ્યે આદિ કે પાત્રોં મેં મોજન કરતે હો । ગૃહસ્થ
 કે પાત્ર મેં મોજન કરને સે ઉસકા પરિગ્રહ અવશ્ય હોતા હૈ ઓર
 આહાર આદિ મેં રાગ મી હોતા હી હૈ । ऐसी स्थिति में तुम राग और

‘મોચ્ચા-મુક્ત્વા’ ઉપભોગ કરીને તથા ‘તમુદિસ્સાદિય કંડં-તમુદિશ્ય યત્ કૃતમ્’
 ગ્લાન સાધુને ઉદેશીને જે આહાર બનાયેલ છે તેનો ઉપભોગ કરે છે । ૧૨॥

સૂત્રાર્થ—તમે લે કે કાંસા આદિ ધાતુઓનાં પાત્રોમાં જમે છે.
 બીમાર સાધુને માટે ગૃહસ્થ દ્વારા આહાર મંગાવે છે. તમે બીજ તથા
 સચિત્ત પાણીનો ઉપભોગ કરો છે અને બીમાર સાધુને નિમિત્તે તૈયાર
 કરેલું ભોજન જમે છે ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—તે આક્ષેપ કર્તાઓને જેન સાધુએ આ પ્રમાણે જવાબ દેવો
 જોઈએ તમે તમારી જાતને અર્કિચન અને અપરિગ્રહી રૂપે ઓળખાવો છે,
 છતાં પણ તમે ચાંદી, કાંસુ આદિ ધાતુના પાત્રોમાં ભોજન કરો છે. ગૃહ-
 સ્થના પાત્રમાં ભોજન કરવાને કારણે આપ તેનો પરિગ્રહ અવશ્ય કરો છે
 અને આહાર આદિમાં રાગ પણ અવશ્ય રાખો જ છે. આ પ્રકારની પરિ-

दोषा इति न, किन्तु दोषान्तरमपि ते भवत्येवेति—अत्र आह—‘गिलाणो’ ग्लानस्य व्याध्यादि पीडितस्य भिक्षाऽऽनयनेऽसमर्थस्य गृहस्थद्वारा आनाय्यते। ‘तं च वीजोदकं’ तं च वीजोदकम्, वीजोदकम्, वीजोदकादि विनशनपूर्वकमेव गृहस्थैर्भोजनं संपाद्यते तदाहारम्। ‘भोचा’ भुक्त्वा तथा—‘तमुद्दिश्य यत् भोजनादिकं संपादितं तस्यापि भोक्ता भवान् भवति, एवं च गृहस्थगृहेषु गृहस्थपात्रेषु साध्वर्थं पाचितान्नभोजित्वात् तदीयपापकर्मणा अवश्यमेव संबन्धो भविष्यतीति ॥१२॥

पुनरप्याह—‘लित्ता तिव्वाभितावेणं’ इत्यादि।

मूलम्—लित्ता तिव्वाभितावेणं उज्झियं असमाहिया।

नातिकंठूइयं सेयं अरुथंस्सावरजंइ ॥१३॥

द्वेष से रहित किस प्रकार हो सकते हो ? इस बात पर विचार करो। इतने ही दोष नहीं, तुम लोग इनके अतिरिक्त अन्य दोषों का भी सेवन करते हो। जो व्याधि से पीड़ित हैं और भिक्षा लाने में असमर्थ हैं, उसके लिए तुम गृहस्थ के द्वारा भिक्षा मंगवाते हो। ऐसा करने में भी दोष लगता है। गृहस्थों द्वारा लाया हुआ भोजन अभ्याहत कहलाता है। बीजों का तथा जल का विनाश करके ही गृहस्थ भोजन बनाते हैं। उसका तुम उपभोग करते हो। इसके अतिरिक्त रोगी साधु के उद्देश्य से बनाये हुए आहार को भी तुम भोगते हो। इस प्रकार गृहस्थ के घर में तथा गृहस्थ के पात्रों में साधु के निमित्त पकाये हुए अन्न का सेवन करने के कारण उसके पाप कर्म के साथ अवश्य ही तुम्हारा सम्बन्ध होगा ॥१२॥

स्थितिमा तमे रागद्वेषी रहित देवी रीते रही शके ? आ दोषेणुं पणु तमे सेवन करे छे। रागने धारव्हे जेओ। लिक्षत्र्यां करवाने अभिमर्थ छे। ओवा सधुओने भाटे तमे गृहस्थे द्वारा लोचननी सामग्रीओ मंगावे छे। ओवुं कर्वायां पणु दोष लागे छे। गृहस्थे द्वारा लाववां आवेला लोचनने अभ्याहत करे छे जीनेने। तथा जणने विनाश करीने ज गृहस्थ ने जन बनावे छे। ओवां ने जनने तमे उपभोग करे छे। रोगी साधुने निमित्त बनावेला लोचन पणु तमे जमे छे। आ प्रकारे गृहस्थना घरमा तथा गृहस्थना पात्रोमा तमादे निमित्त साधवामा आवेला लोचनने उपभोग करवाने धारव्हे तेना कर्मनी साथे तमादे पणु अपरथ साधव यजे। ओहवे छे तने पणु ते पापकर्मना लागीकर ज जनो छे। ॥१३॥

છાયા—લિપ્તાસ્તીત્રામિતાપેન ઉજ્જિતા અસમાહિતાઃ ।

નાડતિકળ્પયિતં શ્રેયો અરુણોઽપરાધ્યતિ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—(તિવ્વામિતાવેણં) તીત્રામિતાપેન=કર્મવન્ધનેન (લિપ્તા) લિપ્તાઃ=લેપલિપ્તાઃ (ઉજ્જિતા): ઉજ્જિતાઃ=પદ્ધિવેકરહિતાઃ (અસમાહિતા) અસમાહિતાઃ=શુભાધ્યવસાયરહિતાઃ (અરુણ) અરુણો=વ્રગસ્વ (અતિકંઢ્ઢ્યં) અતિકળ્પયિતં (ન સેયં) ન શ્રેયઃ યતઃ (અવરજ્જહ) અપરાધ્યતિ દોષમુત્પાદયતીત્યર્થઃ ॥૧૩॥

ટીકા—‘તિવ્વામિતાવેણં’ તીત્રામિતાપેન પદ્ધતિવિકારોપમર્દનપુરઃસર-સંપાદિતાધાકર્મોદિષ્ટમોજનેન । તથા—મિથ્યાદૃષ્ટ્યા સાધુનિન્દ્યા ચ સંજાતાઽ-

પુનઃ કહતે હૈ—‘લિપ્તા તિવ્વામિતાવેણં’ દૃષ્ટ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તિવ્વામિતાવેણ-તીત્રામિતાપેન’ આપ લોગ તીત્ર અભિ-તાપ અર્થાત્ કર્મવન્ધ સે ‘લિપ્તા-લિપ્તાઃ’ ઉપલિપ્ત ‘ઉજ્જિતા-ઉજ્જિતાઃ’ સદ્વિવેક સે રહિત ‘અસમાહિતા-અસમાહિતાઃ’ શુભ અધ્યવસાય સે રહિત હૈ । ‘અરુણ-અરુણઃ’ વ્રગ-ઘાવકે ‘અતિકંઢ્ઢ્ય-અતિકંઢ્ઢ્યિતમ્’ અત્યંત રુજલાના ‘ન સેયં-ન શ્રેયઃ’ અચ્છા નહીં હૈ ‘અવરજ્જહ-અપ-રાધ્યતિ’ કયોંકિ વહ કળ્પયન દોષાવહ હી હૈ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—તુમ લોગ તીત્ર કર્મવન્ધ સે લિપ્ત હો સમ્યગ્ વિવેક સે હીન હો ઓર શુભ અધ્યવસાય સે રહિત હો । ઘાવ કે વહુન રુજ-લાના ઠીક નહી, કયોંકિ એસા કરને સે દોષ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—તીત્ર કર્મવન્ધ સે અર્થાત્ પદ્ધતિ કી હિંસાપૂર્વક સમ્પા-દિત આધાકર્મી એવં ઉદિષ્ટ આહાર કા ઉપભોગ કરને કે કારણ તથા

વળી સૂચકાર કહે છે કે—‘લિપ્તા તિવ્વામિતાવેણં’ દૃષ્ટ્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તિવ્વામિતાવેણં-તીત્રમિતાપેન’ આપ લોકો તીત્ર અભિતાપ અર્થાત્ કર્મ બંધથી ‘લિપ્તા-લિપ્તાઃ’ ઉપલિપ્ત ‘ઉજ્જિતા-ઉજ્જિતાઃ’ સદ્વિવેકથી રહિત અને ‘અસમાહિતા-અસમાહિતાઃ’ શુભ અધ્યવસાયથી રહિત છે. ‘અરુ-ણસ્વ-અરુણઃ’ વ્રણ-ઘાને અતિકંઢ્ઢ્યં અતિકળ્પયિતમ્’ અત્યંત બંનેળવું ‘ન સેયં-ન શ્રેયઃ’ સાડ નથી ‘અવરજ્જહ-અપરાધ્યતિ’ કેમ કે તે કલ્પન દોષાવહ જ છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—સાધુએ તે આક્ષેપકર્તાને કહેવું બોધ્યું કે—તમે તીત્ર કર્મ બંધથી લિપ્ત છો, સમ્યગ્ વિવેકથી રહિત છો અને શુભ અધ્યવસાયથી પણ રહિત છો ઘાવને બહુ બંબળાવો તે ઉચિત ન ગણાય, કારણ કે એવું કરવાથી દોષની ઉત્પત્તિ થાય છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—છકાયની હિંસાપૂર્વક પ્રાપ્ત આધાકર્મ, ઉદિષ્ટ આદિ દોષયુક્ત આહારને ઉપભોગ કરવાને કારણે તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સાધુની નિંદા દ્વારા

शुभकर्मरूपाऽभितापेन 'लिप्ता' लिप्ताः 'उज्झिता' उज्झिताः=सदसद्विवेकरहिताः ।
तथा—'असमाहिया'—असमाहिताः साधूनां विद्वेषकरणात् शुभाऽध्यवसायवर्जिता
भवन्तो विद्यन्ते । यथा 'अरुपस्स' अरुपः=अरुपोन्नयस्य 'अतिकण्डूयं' अतिकण्डू-
यितम्—खर्जनम् । 'न सेयं' न श्रेयः यथा—व्रणस्याऽतिखर्जनं न श्रेयो भवति । अपि
तु 'अवरज्जइ' अपराध्यति, तत्कण्डूयनं दोषमेवाऽऽवहति ।

अयं भावः—वयं निर्णिकचनाः परिग्रहरहिता इति कृत्वा पट्टजीवनिकायानां
रक्षासाधनं पात्राद्युपकरणमपि परित्यज्याऽशुद्धाहारादिकानामुपभोगेनाऽवश्यं
भावी, अधुमकर्मलेः । द्रव्यक्षेत्रकालभावानपेक्षणेन संयमोपकरणानामपि पात्रादीनां
त्यागो न शुभाय । अपि तु व्रणादिकण्डूयनवत् दोषाय एव भवतीति ॥१३॥

मिथ्यादृष्टि एवं साधुनिन्दा के द्वारा उत्पन्न अशुभ कर्मरूप अभिताप से
लिप्त हो, मत् असत् के विवेक से रहित हो तथा साधुओं पर द्वेष
रखने के कारण शुभ अध्यवसाय से रहित हो । याद रक्खो घाव को
घट्टत खुजलाना श्रेयस्कर नहीं है । उसे खुजलाने से दोष की
ही उत्पत्ति होती है ।

तात्पर्य यह है—'हम अकिंचन हैं, अपरिग्रही हैं' ऐसा मान कर पट्ट
जीवनिकायों की रक्षा के साधन पात्र आदि उपकरणों को भी त्यागकर
यदि अशुभ आहार का उपभोग करें तो दोषों से बचाव नहीं हो
सकता । ऐसा करने से अशुभ कर्मों का लेप अवश्य होगा । द्रव्य, क्षेत्र
काल और भाव की अपेक्षा न करके संयम के उपकरण पात्र आदि

उपनिर्जित अशुभ कर्मरूप अभितापही तमे विम छे, तमे सत् असत्ना
विवेकही विहीन छे, तथा साधुओं पर द्वेष राखवाने शरहे शुभ अध्यव-
सायही पण्ड रहित छे, घने बहुत भंजवाणवो श्रेयस्कर नहीं । जेभ
घाने वधारे ने वधारे भंजवाणवाधी घा वडदे छे, जेव प्रभावे पोतना
होयो सोमे जेवाने णडदे अन्यना शुद्धिने दोषरूपे भतापवाधी पोते न तीव्र
कर्मने णन्प डरे छे ।

तात्पर्य जे छे छे—'अने अकिंचन अने अपरिग्रही छीमे' जेपु
जानीने छडायना जेवानी रक्षाने जाटे पात्र आदि उपकरणोंने त्याग करवाभा
आवे अने गृहस्थना पात्रमा अशुद्ध (दोषयुक्त) आहारने उरसोऽन्वेषमां
आवे, तो साधु ते दोषाधी भवी शकते नहीं, जेपुं द्रव्यही अशुभ
रूपने दोष अवश्य लागे छे द्रव्य, क्षेत्र, काल अने भावनी दृष्टिसे विचार

પુનરપ્યાહ—‘તત્ત્વેણ’ इत्यादि ।

मूलम्—तत्तत्वेणं अणुसिद्धा ते अपडिन्नेन जाणया ।

ण एस्मिं णियए मग्गे असमिक्खं वह किइं ॥१४॥

छाया--तत्त्वेन अनुशिष्टास्ते अप्रतिज्ञेन जानता ।

न एष नियतो मार्गोऽसमीक्ष्य वाक् कृतिः ॥१४॥

अन्वयार्थ--(अपडिन्नेण) अप्रतिज्ञेन रागद्वेषरहितेन (जाणया) जानता हेयोपादेयपरिच्छेदकेन (ते) तेऽन्यदर्शनावलंबिनः (तत्तत्वेण अणुसिद्धा) तत्त्वेनानु-

का श्री त्याग कर देना श्रेयस्कर नहीं है, किन्तु व्रण (घाव) का खुज-
लाने के समान दोषजनक ही है ॥१३॥

और श्री कहते हैं—‘तत्तत्वेण’ इत्यादि ।

शब्दार्थ--‘अपडिन्नेन-अप्रतिज्ञेन’ राग द्वेष से रहित ऐसे तथा ‘जायणा-जानता’ जो हेय एवं उपादेय पदार्थों को जानता हैं यह साधु पुरुष ‘ते-ते’ अन्य दर्शन वालों को ‘तत्तत्वेण अणुसिद्धा-तत्त्वेनानुशिष्टाः’ यथावस्थित अर्थ की शिक्षा देते हैं कि ‘एस्मग्गे-एषो मार्गो’ आप लोगों ने जिस मार्ग का अनुसरण किया है वह मार्ग ‘ण नियए-न नियतः’ युक्तियुक्त नहीं हैं ‘वह-वाक्’ तथा आप ने जो सम्यक् दृष्टि साधुओं के प्रति आक्षेप वचन कहा है वह भी ‘असमिक्ख-असमीक्ष्य’ विना विचारे ही कहा है ‘किइ-कृतिः’ तथा आप लोग जो कार्य करते हैं वह भी विवेकशून्य है ॥१४॥

अन्वयार्थ--रागद्वेष से रहित तथा हेय और उपादेय का ज्ञाता

કર્તા વિના સયમના ઉપકરણોનો-પાત્ર આદિનો પણ ત્યાગ કરવો શ્રેયસ્કર નથી, પણ વ્રણને (ગુમડાંને) ખજવાળવા સમાન દોષજનક છે. ॥ગાથા ૧૩॥

વળી મૂત્રકાર કહે છે કે—‘તત્ત્વેણ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ--‘અપડિન્નેન-અપ્રતિજ્ઞેન’ રાગદ્વેષથી રહિત એવા તથા ‘જાયણા-જાનતા’ જે હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોને જાણે છે, આ સાધુપુરુષ ‘તે-તે’ બીજા અન્ય દર્શનવાળા એને ‘તત્ત્વેણ અણુસિદ્ધા-તત્ત્વેનાનુશિષ્ટાઃ’ યથાવસ્થિત અર્થની શિક્ષા દે છે કે ‘એસ મગ્ગે-એષો માર્ગો’ આપ લોકોએ જે માર્ગનું અનુસરણ કર્યું છે તે માર્ગ ‘જ નિયત-ન નિયત.’ યુક્તિયુક્ત નથી, ‘વહ-વાક્’ વચન કહેલ છે તે પણ ‘અસમિક્ખ-અસમીક્ષ્ય’ વગર વિચાર્યું જ કહ્યું છે ‘કિહ-કૃતિઃ’ તથા આપ લોકો જે કાર્ય કરો છો તે પણ વિવેક શૂન્ય છે. ॥૧૪॥

અર્થ--રાગદ્વેષથી રહિત અને હેય તથા ઉપાદેયના જાણકાર મુનિઓએ

શિષ્ટાઃ યથાવસ્થિતાર્થપ્રરૂપણયા તુ શાસિતાઃ (એસ મગ્ને) એપો માર્ગો પાપપરિ-
ગૃહીતઃ (ળ નિયણ) ન નિયતઃ ન યુક્તિસંગતઃ (ઘડે) વાક્ષ્યે પિષ્ટપાતં ગ્લાનસ્થા
નીય દદાતિ તે ગૃહસ્થકલ્પા इत्यादिरूपा सा (અસમિકલા) અસમીક્ષ્યાપર્યાલોચ્ય
કાર્યતા તથા (કિડ) કૃતિઃ કરણમપિ ભવદીયમસમીક્ષિતમેવેતિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘અપહિન્નેન’ અપ્રતિજ્ઞેન=પ્રતિજ્ઞારહિતેન, હ્રદમહમવશ્યં કરિષ્યામી-
ત્યેવં પ્રતિજ્ઞા ન વિઘટે यस્ય સઃ અપ્રતિજ્ઞઃ, તેન રાગદ્વેષરહિતેન સાધુના ‘જાણયા’
જાનતા, હ્રદં હેયમિદમુપાદેયમિતિજ્ઞાનવતા ‘તત્ત્વેન’ તત્ત્વેન, પરમાર્થતયા-જિના-
મિશ્રાણેણ યથાવસ્થિતાર્થપ્રરૂપણાદ્વારા ‘તે’ તે ગોશાલક્રમતાનુસારિણઃ અન્ય-
દર્શનિનશ્ચ ‘અણુસિદ્ધા’ અનુશિષ્ટાઃ વોધિતા ભવંતિ, કિં વોધિતાઃ ભવન્તિ તત્રાહ-
‘એસમગ્ને’ इत्येषमार्गः=गृहस्थ-पात्रादिषु भोजनम् ग्लानार्थं गृहरथद्वारा आनय

મુનિ ઉન અન્યદર્શનિયોં કો તત્ત્વ કી શિક્ષા દે કિ તુમ્હારા યહ માર્ગ
પાપ સે યુક્ત હૈ, યુક્તિસંગત નહીં હૈ ઓર ‘રૂપ્ણ મુનિ કો આહાર
લાકર જો દેતે હૈં વે ગૃહસ્થ કે સમાન હૈં યહ તુમ્હારા વચન વિચારશૂન્ય
હૈ । તુમ્હારા આચાર ભી વિચારવિકલ હૈ અર્થાત્ તુમ વિના વિચારે
બોલતે ઓર ક્રિયા કરતે હો ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—‘મૈં યહ કાર્ય અવશ્ય કરૂંગા’ હસ પ્રકાર કી પ્રતિજ્ઞા સે
રહિત અર્થાન્ રાગ ઓર દ્વેષ સે રહિત તથા હેય ઓર ઉપાદેય કો
જાનને વાલે સાધુ કે દ્વારા ઉન આક્ષેપ કરને વાલે ગોશાલક્ર કે અનુ-
યાયિયોં કો તથા અન્યદર્શનિયોં કો જિન ભગવાન્ કે મત કે
અનુસાર યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપ કી શિક્ષા દી જાતી હૈ । સાધુ ઉન્હેં હસ

તે અન્ય મતવાદીઓને તત્ત્વની આ પ્રમાણે શિક્ષા દેવી ભેઈએ. તમારો આ
માર્ગ પાપથી યુક્ત છે અને યુક્તિસંગત નથી.

‘બિમાર સાધુઓને માટે આહાર વહોરી લાવનારા સાધુઓ ગૃહસ્થના
સમાન છે,’ આ તમારો આક્ષેપ વિચારશૂન્ય છે તમારો આચાર જ વિચાર
વિહીન છે એટલે કે તમે વગર વિચારે જામે તેમ ભોલો છો અને મન
કાવે તેમ કરો છો. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—‘હું આ કાર્ય અવશ્ય કરીશ,’ આ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાથી રહિત
એટલે કે રાગદ્વેષથી રહિત તથા હેય અને ઉપાદેયને ભણનારા મુનિઓ
દ્વારા તે અક્ષેપરહિત ગોશાલક્રના અનુયાયીઓ તથા અન્ય મતવાદીઓને
જિનેન્દ્ર ભગવાનના મત અનુસારનું યથાર્થ તત્ત્વ (વસ્તુ સ્વરૂપ) સમજાવવાનું
આવે છે તેમને આ પ્રમાણે કહેવાનું આવે છે—‘ગૃહસ્થના પાત્રના વ્યવસ્થા’

नम् आधाकर्मिकोद्देशिकादिभोजनं तथा शुद्धसंयमिनामाक्षेपकरणम् एष तत्र मार्गः
'न णियए' न नियतः, न नियतो न युक्तिसंगतः । 'वइ' वचनं तत् साधुमुद्दिश्य
यदाक्षेपवचनं भवद्भिः प्रतिपादितम् । तदपि—'असमिक्ख' असमीक्ष्य, विचार-
मन्तरेणैव कथितम् । तथा 'कइ' कृतिः भवतामाचरणमपि न समीचीनमिति ॥१४॥

मूलम्—एरिसां जां वई एसां अगवेणुव्व करिसिता ।

गिहिणो अभिहडं सेयं भुंजिउं ण उं भिक्खुणं ॥१५॥

छाया—ईदृशी या वागेवा अग्रवेणुरिव कर्षिता ।

गृहिणोऽभ्याहृतं श्रेयः भोक्तुं न तु भिक्षूणाम् ॥१५॥

प्रकार कहे—गृहस्थ के पात्र में भोजन करना और बिमार साधु के लिए
गृहस्थ द्वारा भोजन मंगवाना, आधाकर्म एवं औद्देशिक आहार करना
और शुद्ध संयम का पालन करने वालों पर आक्षेप करना, यह आप
का मार्ग युक्तिसंगत नहीं है । साधु के विषय में आप ने जो आक्षेप
वचन कहे हैं, वह आप के वचन बिना विचारे ही कहे गए हैं । इसके
अतिरक्त आप का आचार भी समीचीन नहीं है ॥१४॥

शब्दार्थ—'एरिसा-ईदृशी' हस्त प्रकार की 'जा-या' जो 'वई-वागू'
कथन है कि 'गिहिणो अभिहडं-गृहिणोऽभ्याहृतस्' गृहस्थ के द्वारा लाया
हुआ आहार 'भुंजिउं सेयं भोक्तुं श्रेयः' साधु को ग्रहण करना कल्याणकार-
क है 'ण उं भिक्खुणं-न तु भिक्षूणाम्', परन्तु साधु के द्वारा लाया हुआ
आहारादिक लेना ठीक नहीं है 'एसा-एषा' यह बात 'अगवेणुव्व करि-
सिता-अग्रवेणुरिव कर्षिताः' बांस के अग्रभाग के जैसा कृश दुर्बल है । १५॥

अने बिमार साधुने माटे गृहस्थ द्वारा लोअन मंगाववुं-आधाकर्म दोष
युक्त तथा औद्देशिक दोषयुक्त आधार करवे, तथा शुद्ध संयमनुं पालन
करनारा जैन साधुओ पर आक्षेप करवे. आ तमारी रीत युक्तिसंगत नथी
जैन साधुओ सामे तमे जे आक्षेप वचनो उअर्यायां छे ते वगर विर्याये
ज उअर्यायां छे. साधुओ सामे आ प्रकारना आक्षेप करनारा आप लोकेनो
आचार पणु येअय (शुद्ध-दोषरहित) नथी. ॥गोथा १४॥

शब्दार्थ—'एरिसा-ईदृशी' आ प्रकारनी 'जा-या' जे 'वई-वागू' कथन
छे के 'गिहिणो अभिहडं-गृहिणोऽभ्याहृतम्' गृहस्थना द्वारा लाववाभां आवेअ
आधार वगेरे लेवे. ठीक नथी 'एसा-एषा' आ बात 'अगवेणुव्व करिसिता-अग्र-
वेणुरिव कर्षिताः' बांसना आगणना लागना जेभ कृश दुर्बल छे. ॥१५॥

अन्वयार्थ—(एरिसा) ईदृशी (जा) या (वइ) व गू=गणी कथनं (गिहिणो अभिहं) गृहिणोऽभ्याहृतम्=गृहस्थैरानीतम् (भुंजिउ सेयं) भोक्तुं श्रेयः—कल्याण-
करम् (ण उ भिक्खुणं) न तु भिक्षूणाम् परन्तु साधुभिरानीतमाहारादिकं ग्लान-
साधवे न श्रेयः (एसा) एषा वाक् (अगवेणुव्व करिसिता) अग्रवेणुरिव कर्पिता
वंशाग्रभागवत् दुर्वलेत्यर्थः ॥१५॥

टीका—‘एरिसा’ ईदृशी ‘जा’ या ‘वई’ वाक् ‘गिहिणो अभिहं’ गृहस्थ
द्वारा आनीतमाहारादिकं ‘भुंजिउ सेय’ भोक्तुं श्रेय=साधुभिर्भोक्तुं श्रेयः प्रश-
स्तम् ‘ण उ’ न तु=भिक्षुभिरानीतमाहारादिकं भोक्तुं श्रेयः—प्रशस्तम्, ‘एसा’
एषा वाक् ‘अगवेणुव्व’ अग्रवेणुरिव=वंशस्याऽग्रइव ‘करिसिता’ कर्पिता दुर्बला
विद्यते युक्त्यक्षमत्वात् । गृहस्थद्वारा आनीतमाहारादिकं साधुना भोक्तव्यमिति

अन्वयार्थ—गृहस्थ के द्वारा लाया हुआ आहार करना श्रेयस्कर है
किन्तु भिक्षु के द्वारा लाये आहार का उपभोग करना श्रेयस्कर नहीं
है, आप का यह कथन वांस के अग्रभाग के समान दुर्बल है ॥१५॥

टीकार्थ—आप का यह जो कथन है कि गृहस्थ के द्वारा लाया
हुआ आहारादि भोगना साधुओं के लिए कल्याणकर है परन्तु साधुओं
के द्वारा लाये आहार का उपभोग करना श्रेयस्कर नहीं है, यह कथन
वांस के अग्रभाग के समान दुर्बल है । वह युक्ति को सहन नहीं करता ।

तात्पर्य यह है कि साधु यदि गृहस्थ के द्वारा लाये आहार आदि
का उपभोग करे तो अच्छा परन्तु साधु के द्वारा लाये आहार को
भोगना अच्छा नहीं है, यह आप का कथन युक्तिहीन है । जैसे वांस
का अग्रभाग दुर्बल होता है, उसी प्रकार यह कथन भी दुर्बल है ।

सूत्रार्थ—‘गृहस्थना द्वारा लाववामा आवेसा आहार श्रेयस्कर छे,
परन्तु साधु द्वारा लाववामा आवेसा आहारने उपभोग करवे श्रेयस्कर
नथी,’ आपनं आ कथन वांसना अग्रभाग समान छम्मेर छे ॥१५॥

टीकार्थ—अन्य मतवादीयोना आक्षेपने उक्तं आपता सूत्रकार कहे
छे छे ‘गृहस्थना द्वारा लाववामा आवेसा आहार साधुयेने भाटे इत्यादिबानी
छे, परन्तु साधुये द्वारा लावेसा आहारने उपभोग करवे साधुने भाटे
श्रेयस्कर नथी’ आ प्रकारनी आपनी इलील वांसना अग्रभाग केवी निर्भर
छे-तेनुं अरुन अरेल इधी छे नछे तेम ने नैली नीन वन्ने अरुल
अरेल छम्मेर लेय छे छे तेने सहेल इधी ते ही वांस छे अरु प्रमये
तमान आ आक्षेपने उपपन्न छे, एहे सञ्ज छे-गृहस्थे द्वारा लाववामा

પ્રશસ્તમ્ । પરન્તુ સાધુભિરાનીતમાહારાદિકં મોક્તવ્યમિતિ ન શ્રેયસ્કરમ્, ઇતિ કથનં ભવતો યુક્તિરહિતમ્ । યથા વંશસ્યાગ્રમાગો દુર્વલો ભવતિ તદ્વદેવ યુક્તિરહિતં, ગૃહસ્થૈરાનીતં જીવોપમર્દનસહિતેન સાવધમ્ મિહુભિરાનીતં તૂદ્દમાદિદોષરહિતમ્ અતો ગૃહસ્થાનીતમાહારાદિકં-શ્રેય ઇતિ કથનં યુક્તિશાસ્ત્રવિરુદ્ધમિતિ ભાવઃ ॥૧૫॥

યથા ગૃહસ્થૈર્દાનં દીયતે તથા સાધુભિરપિ દાનાદિકં દેયં દાનસ્ય સામાન્ય-ધર્મત્વેન સર્વસમાનત્વાદિત્યાશંકામપનેતુમાહ-‘ધમ્મપણ્ણવણા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ધર્મપણ્ણવણા જો સૌ સારંભાણ વિસોહિયાં ।

ળેં ઉ ઇયાહિં દિઢિહિં પુંઠ્ઠવસાંસી પંગ્ગપ્પિયં ॥૧૬॥

છાયા—ધર્મપ્રજ્ઞાપના યા સા સારંભાણાં વિશોધિકા ।

ન ત્વે તામિદ્દષ્ટિમિઃ પૂર્વમાસીત્ પ્રકલ્પિતમ્ ॥૧૬॥

ગૃહસ્થોં કે દ્વારા જો લાયા જાણા વહ છક્કાયોંં કી જીવદિરાધના સે યુક્ત હોને કે કારણ સાવધ હોગા । ઇસકે વિપરીત સાધુઓંં કે દ્વારા લાયા આહાર ઉદ્ગમ આદિ દોષોંં સે રહિત હોગા । અતએવ ગૃહસ્થોંં દ્વારા લાયે આહાર કો ભોગના શ્રેયસ્કર હૈ, યહ આપ કા કથન યુક્તિ સે ઓર શાસ્ત્ર સે ભી પ્રતિકૂલ હૈ ॥૧૫॥

જૈસે ગૃહસ્થોંં કે દ્વારા દાન દિયા જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર સાધુઓંં કો ભી દાન દેના ચાહિયે । દાન સામાન્ય ધર્મ હોને કે કારણ સમી કે લિયે સમાન હૈ । હસ પ્રકાર કી આશંકા કા નિવારણ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘ધમ્મપણ્ણવણા’ ઇત્યાદિ ।

આવેલો આહાર છકાયની વિરાધના યુક્ત હોવાને કારણે દોષયુક્ત હોય છે, પરન્તુ સાધુઓ દ્વારા લાવવામાં આવેલો આહાર ઉદ્ગમ આદિ દોષોથી રહિત હોય છે તેથી ગૃહસ્થો દ્વારા લાવેલા આહારને શ્રેયસ્કર માનવો તે વાત યુક્તિ સંગત પણ લાગતી નથી અને શાસ્ત્રેક્ત કથનથી પણ વિરુદ્ધ જાય છે. માટે આપની તે દલીલ બિલકુલ ટકી શકે તેમ નથી. ॥ગાથા ૧૫॥

અન્ય મતવાદીઓ એવું કહે છે કે ‘જેવી રીતે ગૃહસ્થો દ્વારા દાન અપાય છે એજ પ્રમાણે સાધુઓએ પણ દાન દેવું જોઈએ દાન સામાન્ય ધર્મ હોવાને કારણે સૌને માટે સમાન છે’ આ પ્રકારની અન્ય મતવાદીઓની દલીલનું નિરાકરણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘ધમ્મપણ્ણવણા’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ:—(જા) યા (ધર્મપન્નવળા) ધર્મપ્રજ્ઞાપના ચતીનાં દાનાદિનોષ-
કર્તવ્યમિત્યાદિકા ધર્મદેશના (સા) સા ધર્મદેશના (સારંભાણ) સારંભાણાં ગૃહસ્થા-
નામ્ (વિસોદિયા) વિશોધિકા=શુદ્ધિકરિણી, ચતયરતુ સંગમાત્રુષ્ટાનેનૈવ વિશુદ્ધ્યંતિ
(અર્થાદિ દિદિદિ) અર્થાભિ દિદિદિમિ; (પુર્વં) પૂર્વમ્ (ળ ડ) ન તુ (પગપ્પિયં આસી)
પ્રકલ્પિતમાસીત્ નૈતાદૃશી મત્તરુથિત્રાદેશના સર્વજ્ઞે: પૂર્વં કૃતેતિ ॥૧૬॥

ટીકા—‘જા ધર્મપન્નવળા’ યા ધર્મપ્રજ્ઞાપના=સાધવે દાનાદિકં ગૃહસ્થેર્દેય-
મિત્યાકારિકા યા ધર્મદેશના, સા ‘સા સારંભાણ વિસોદિયા’ સા સારંભાણાં ગૃહ-

શબ્દાર્થ—‘જા ધર્મપન્નવળા-યા ધર્મપ્રજ્ઞાના’ સાધુઓં કો દાન આદિ
દેકર ઉપકાર કરના चाहिये यह जो धर्म की देशना हैं ‘सा-सा’ वह
धर्मदेशना ‘सारंभाण-सारंभाणां’ गृहस्थों को ‘विसोदिया-विशोधिका’
शुद्ध करने वाली हैं, साधुओं को नहीं ‘अर्थादिदिदिदि-अर्थाभिर्दृष्टिभिः’
इस दृष्टि से ‘पुर्वं-पूर्वम्’ पहले ‘ण ड-न तु’ नहीं ‘पगपियं आसी-
प्रकल्पितमासीत्’ ऐसी देशना सर्वज्ञों ने पहले की गई थी ॥१६॥

અન્વયાર્થ—યહ જો ધર્મદેશના હૈ કિ સાધુઓં કો દાન દેકર ઉપ-
કાર કરના चाहिये, यह गृहस्थों की ही शुद्धि करने वाली हैं-साधु तो
संयम का आचरण करके ही शुद्ध होते हैं । धर्मदेशना इस अभिप्राय
से पहले सर्वज्ञों ने नहीं की है ॥१६॥

ટીકાર્થ—સાધુ દાનાદિ કરે, યહ ધર્મદેશના ગૃહસ્થોં કો હી પવિત્ર
કરને વાલી ડનકી વિશુદ્ધિ કરને વાલો હૈ । યહ ધર્મદેશના સાધુઓં

શબ્દાર્થ—‘જા ધર્મપન્નવળા-યા ધર્મપ્રજ્ઞાપના.’ સાધુઓએ દાન વગેરે
દર્શને ઉપકાર કરવો જોઈએ એ આ ધર્મની દેશના છે ‘સા-સા’ તે
ધર્મદેશના ‘સારંભાણ-સારંભાણાં’ ગૃહસ્થોને ‘વિસોદિયા-વિશોધિકા.’ શુદ્ધ કરવા
વાળી છે. સાધુઓને નહિ ‘અર્થાદિ દિદિદિ-અર્થાભિર્દૃષ્ટિભિ’ આ દૃષ્ટિથી પુર્વ-
પૂર્વમ્ પહેલા ‘ળ ડ-ન તુ’ ના ‘પગપ્પિયં આસી-પ્રકલ્પિતમાસીત્’ એવી દેશના સર્વ-
જ્ઞોએ પહેલા કરી હતી ॥૧૬॥

નૂત્યાર્થ—‘સાધુઓએ દાન દેવું જોઈએ,’ આ પ્રકારની ધર્મદેશના ગૃહ-
સ્થોને સાટે જ કરવામા આવી છે, કારણ કે સાધુઓએ દાન દેવાથી ગૃહસ્થોની
શુદ્ધિ થાય છે અને સાધુ પોતાના સંયમને નિર્વાહ કરી શકે છે. સાધુઓ
તો સંયમનું પલન કરીને શુદ્ધ થતા જ હોય છે, તેથી સર્વજ્ઞોએ દાન દેવાની
જે ધર્મદેશના કરી છે. તે ગૃહસ્થોને અશુભદર્શને કરી છે, સાધુને અશુભદર્શને
કરી નથી ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—સાધુને દાન દિ દેવાની જો રીતેશના છે, તે ગૃહસ્થોને જ
પવિત્ર કરવાની તેમની વિશુદ્ધિ કરવાની છે તે ધર્મદેશના સાધુઓની શુદ્ધિ

સ્થાનાં વિશેષિકા કલ્યાણકારિણી, ન તુ સાધૂનાં સા દેશના કલ્યાણકારિણી ।
 'एहियाहिं दिट्ठिहिं' एतामि दृष्टिभिः 'पुवं' पूर्वम् 'ण उ पग्गप्पियं' न तु प्रक-
 ल्पितम् । 'आसी' आसीत् न तु एतादृशी देशना पूर्वं सर्वज्ञैः कथिताऽऽसीत् ।
 साधुभिर्दानादिकं दत्त्वा उपरुर्त्तव्यमित्येषा या धर्मदेशना, सा गृहस्थस्यैव पवित्र-
 कारिणी, न तु साधूनां कल्याणकारिणी । अनेनाऽभिप्रायेण न पूर्वं सर्वज्ञैर्देशना
 दत्तेति । अयं भावः—भवंति हि साधवो धनधान्यादिवित्तराहित्येनाकिंचनाः सन्तः
 यतस्ततो निरवध आहारादिमात्रमेवादाय संयमं निर्वाहन्ति यदि कदाचित्साधु-
 भिरपि दानं दीयेत तदा दानार्थं सावधाहारादीनामपि स्वीकरणेन संयमव्याघातो
 भवेदतः साधवो दानादिकं न कुर्वन्तीति शास्त्रपर्यादेति, तथा यदि साधुर्दानं दद्यात्
 तदा अग्रेको याचकः समागतः परदिने द्वौ ततः परमनेके समागमिष्यन्तीति
 तेभ्यः सर्वेभ्यो दानं ददतः साधोर्मिक्षैव दुर्लभा स्यादिति, तथा यदि साधुर्दानं-
 की शुद्धि करने वाली नहीं है । सर्वज्ञों ने ऐसा उपदेश पहले नहीं दिया है ।

તાત્પર્ય यह है कि साधुओं के पास धन-धान्य नहीं होता । वे
 अकिंचन होते हैं । निर्दोष भिक्षा करके ही वे अपने संयम का निर्वाह
 करते हैं । यदि वे भी दान देने लगे तो उन्हें सावध आहार आदि भी
 स्वीकार करना पड़ेगा और ऐसा करने से संयम में बाधा उत्पन्न होगी ।
 इस कारण साधु दान नहीं देते । यह शास्त्र की मर्यादा है । इसके
 अतिरिक्त साधु यदि दान देने लगे तो प्रथम दिन एक याचक आएगा
 तो दूसरे दिन दो आ जायेंगे और फिर उनकी भीड़ लग जाएगी । परि-
 णाम यह होगा कि सबको दान देते देते साधु के लिए भिक्षा ही दुर्लभ

કરનારી નથી । 'સર્વજ્ઞોએ એવો ઉપદેશ-સાધુઓએ દાન દેવું જોઈએ એવો
 ઉપદેશ આપ્યો નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સાધુઓની પાસે ધન, ધાન્ય હોતું
 નથી. તેઓ અકિંચન હોય છે. નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને તેઓ પોતાના
 સંયમનો નિવાર કરે છે. જો તેઓ પણ દાન દેવા માંડે, તો તેમણે પણ
 માવજ આદર અર્થિના પણ સ્વીકાર કરવો પડે અને એમ કરવાથી સંયમની
 વિગતિ નડતી થાય નહીં. તે કારણે સાધુ દાન દેતા નથી. શાસ્ત્રોએજ આ
 મર્યાદા મની છે. જો સાધુ દાન દેવાનું શરૂ કરે, તો પહેલે દિવસે એક યાચક
 આવે, બીજે દિવસે બે યાચક આવે, અને દિનપ્રતિદિન તેમની સંખ્યા વધતી
 જાય. તેથી તેમને દાન દેતા દેતા સાધુને પોતાને માટે નો દોષપણ ભોગ્યન
 નર્મ થાય જ નહીં ! સાધુ મધ્યમયાગ્રના નિર્વાહને માટે આધારની યાચના

દયાત્ તદા સંયમયાત્રાનિર્વાહાર્યં યાચિતાહારાદેવ દાનેન અદત્તાદાનમૃષામાપિત્વ-
દોષો સ્યાતામ્ યતઃ દાત્રા સાધુભ્ય એવ દત્તં ન તુ અન્યસ્મૈ દાતુમાહારાદિકં દત્તમત
શ્મૌ દોષો ભવતઃ ડતિ ॥૧૬॥

મૂલમ્—સર્વાહિં અણુજુત્તીહિં અર્ચયંતા જવિત્તયે ।

તંઓ વાંયં ણિરાંકિચ્ચા મુજ્જો વિ પંગ્ગવિમયા ॥૧૭॥

છાયા—સર્વાભિરનુયુક્તિભિરશક્તુવન્તો યાપયિતુમ્ ।

તતો વાદં નિરાકૃત્ય તે મૂયોઽપિ પ્રગલ્ભિતાઃ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થઃ—(સર્વાહિં અણુજુત્તીહિં) સર્વાભિરનુયુક્તિભિઃ સર્વેરેવ પ્રમાણભૂતૈર્હેતુ-
દૃષ્ટાન્તૈઃ (જવિત્તયે અર્ચયંતા) યાપયિતુમશક્તુવન્તઃ સ્વકોયપક્ષં—સ્થાપયિતુમસમર્થા

હો જાણી । સાધુ સંયમ યાત્રા કે નિર્વાહ કે લિપ આહાર કી યાચના
કરતા હૈ । ઉસમેં સે યદિ દાન દેતો ઉસે અદત્તાદાન ઓર મૃષાવાદ
દોષ હોગે । દાતા સાધુ કે ઉપભોગ કે લિપ આહાર આદિ દેતા હૈ,
દૂસરોં કો દાન દેને કે લિપે નહીં દેતા-દૂસરોં કો તો વહ અપને હાથ
સે સ્વયં દે સક્કના હૈ । એસી સ્થિતિ મેં સાધુ યદિ અન્ય યાચકોં કો
દાન દેને લગે તો ઉસે પૂર્વોક્ત દોનોં દોષોં કા ભાગી હોના પડેગા ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ—‘સર્વાહિં અણુજુત્તીહિં-સર્વાભિરનુયુક્તિભિઃ’ સપ યુક્તિયોં
ઢારા ‘જવિત્તયે અર્ચયંતા-યાપયિતુમશક્તુવન્તઃ’ અપને પક્ષ કી સિદ્ધિ
ન કર સકતે હુયે ‘તે-તે’ વે અન્ય તીર્થોં ‘વાંયં ણિરાકિચ્ચા-વાદ
નિરાકૃત્ય’ વાદ કો છોડકર ‘મુજ્જો વિ-મૂયોપિ’ ફિર સે ‘પંગ્ગવિમયા-
પ્રગલ્ભિતાઃ’ સ્વપક્ષ કી સ્થાપના કરને કી ઘૃષ્ટતા કરતે હે ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—સમી યુક્તિયોં સે અપને પક્ષ કો સિદ્ધ કરને મેં અસં-

કરે છે જો તે આહારનું ન દે, તો તેને અદત્તાદાન અને મૃષાવાદ દોષો
લાગે સાધુના ઉપભોગને માટે દાતા અહારાદિ દે છે, અન્યને દાન આપવાને
માટે દેના નથી જો અન્યને આપવું હેય તો તે પાતાને હાથે જ આપી
શકે છે. આ પ્રકારની પદ્ધતિમા દાતાને પેતાને અપણુ કહેવું દાન, જો
સાધુ ખીજ કાઢતે અપી દે તો તેને અદત્તાદાનદોષ અને મૃષાવાદદોષના
શાસાદાર બનવું પડે છે. ॥૧૬ ૧૭॥

શબ્દાર્થ—‘સર્વાહિં અણુજુત્તીહિં-સર્વાભિરનુયુક્તિભિઃ’ બધી યુક્તિયોં હ.ન.
‘જવિત્તયે અર્ચયંતા-યાપયિતુમશક્તુવન્તઃ’ પેતાના અપની સિદ્ધિ ન કરી શકનાં
‘તે-તે’ તે અન્યતીર્થોં ‘વાંયં ણિરાકિચ્ચા-વાદ નિરાકૃત્ય’ વાદને છોડીને ‘મુજ્જો વિ-
મૂયોપિ’ ફીર સે ‘પંગ્ગવિમયા-પ્રગલ્ભિતાઃ’ સ્વપક્ષ કી સ્થાપના કરવાનું
ઘૃષ્ટતા કરે છે ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—સમી યુક્તિયોં સે અપને પક્ષ કો સિદ્ધ કરને મેં અસં-

ગોશાલકાન્યતીર્થિકાદયઃ, (તે) તે અન્યદર્શનિનઃ (વાયં ગિરાકિચ્ચા) વાદં નિરા-
કૃત્ય સમ્યગ્ હેતુદૃષ્ટાન્તપૂર્વકવાદં પરિત્યજ્ય (ભુજ્જો વિ) ભૂયોપિ પુનરપિ (પગ-
ભિમયા) પ્રગલ્ભતા આક્રોશાદિના ધૃષ્ટતાં ગતા इति ॥૧૭॥

ટીકા—‘સઘ્વાહિ અણુજુતીર્થિ’ સર્વાભિરનુયુક્તિભિઃ શાસ્ત્રપ્રમાણહેતુદૃષ્ટાન્તૈઃ
‘જવિત્તણ’ ચાપયિતુમ્ અચયંતા’ અશક્તુવન્તઃ સ્વપક્ષં હેતુદૃષ્ટાન્તસત્પ્રમાણૈઃ સ્થા-
પયિતુમ્ અશક્તુવન્તઃ પરતીર્થિકાઃ, સ્વપક્ષં હેતુદૃષ્ટાન્તૈઃ સમર્થયિતુમ્ તે ગોશાલકાદિ
મતાનુસારિણઃ પ્રમાણભૂતૈઃ સર્વેર્હેતુયુક્તિદૃષ્ટાન્તાદિભિરાત્માનં સ્વપક્ષે સંસ્થાપયિતુ-
મસમર્થાઃ, યુક્ત્યાદિભિરપિ સ્વપક્ષસ્ય સાધને સામર્થ્યાઽભાવાત્ । તે અન્યમતાનુ-
યાયિનઃ, ‘વાયં ગિરાકિચ્ચા’ વાદં નિરાકૃત્ય સમીચીનયુક્તિતર્કાદિદ્વારા પ્રવર્ત-
માનવાદં પરિત્યજ્ય, ‘ભુજ્જો વિ પગભિમયા’ ભૂયોપિ પ્રગલ્ભતાઃ પુનરપિ અશુભ-
વચનોચ્ચારણયષ્ટિમુષ્ટ્યાદિભિઃ પ્રહરન્તો ધાષ્ટ્યમાસાદિતાઃ સન્તઃ એવં કથયન્તિ ।
તથાહિ—‘અષ્ટાંગનિમિત્તં જ્ઞેયં સર્વલોકોપકારકમ્ ।

સ એવ ધર્મો મન્તવ્યો લોકકલ્યાણકારકઃ ॥૧૮॥’

મર્થ હોકર વે અન્ય દર્શની વાદ કા પરિત્યાગ કરકે પુનઃ આક્રોશ
કરને લગતે હૈં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જઞ પૂર્વોક્ત અન્યમતાનુયાયી શાસ્ત્રપ્રમાણ, હેતુ ઓર
દૃષ્ટાન્ત કે દ્વારા અપને પક્ષ કી પુષ્ટિ કરને મેં અલ્પમર્થ હો જાતે હૈં, ઉસ
સમય વે વાદ કા ત્યાગ કર દેતે હૈં અર્થાત્ સમીચીન યુક્તિયોં એવંતર્કોં
કે અભાવ મેં ચાલૂવાદ સે કિનારા કાટ લેતે હૈં ઓર ધૃષ્ટતા કા આશ્રય
લેતે હૈં । વે અપ્રશસ્ત વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં, યષ્ટિ (લકડી) યા
મુષ્ટિ સે પ્રહાર કરતે હૈં ઓર હસ પ્રકાર કહને લગતે હૈં—

સમ્પૂર્ણ લોક કા ઉપકાર કરને વાલા અષ્ટાંગ નિમિત્ત હી જાનને
યોગ્ય હૈ । ઉસી કો ધર્મ માનના ચાહિયે ।’

વે યહ ભી કહતે હૈં—‘અષ્ટાંગનિમિત્તં જ્ઞેયં’ इत्यादि ।

મતવાદીઓ પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરી શકવાને અસમર્થ બને છે, ત્યારે
તેઓ વાદવિવાદનો પરિત્યાગ કરીને આક્રોશ (ક્રોધ) કરવાને લાગી જાય છે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—અત્યારે પૂર્વોક્ત અન્ય મતવાદીઓ શાસ્ત્રપ્રમાણ, હેતુ અને
દૃષ્ટાન્તો દ્વારા પોતાના પક્ષનું (મતનું) સમર્થન કરવાને અસમર્થ થઈ જાય છે,
ત્યારે તેઓ વાદનો ત્યાગ કરીને ધૃષ્ટતાનો આશ્રય લે છે એટલે કે તેમના
મતનું પ્રતિપદન કરવા માટે યોગ્ય દૃષ્ટાન્તો અને દલીલોનો આશ્રય લેવાને
બદલે અપ્રશસ્ત વચનોનો આશ્રય લે છે અને કોઈ કોઈ વાર ક્રોધાવેશમાં
બીને લાકડી અથવા મુષ્ટિ પ્રહારનો આશ્રય લે છે અને આ પ્રમાણે કહે છે—
‘અષ્ટાંગ નિમિત્તં જ્ઞેય’ इत्यादि—

अत्र धर्मविचारे हेत्वादिद्वारेण निर्णयो न विधेयः किन्तु प्रत्यक्ष एव बहुजन-
संमततया तथा राजाद्याश्रयतया 'अयमेव मदीयो धर्मः' श्रेयसे, न तु धर्मान्तरमिति
विवदन्ते । अत्रोत्तरम्—यदि बहवोऽपि—अन्धा रूपं न पश्यन्ति घटादौ, किन्तु—एको-
ऽपि—अनन्धः पश्यति रूपम् । किं तावता घटे रूपाभावम् उन्पेक्षितुं शक्नोति
कोऽपि, तथैव बालतः बहवोऽपि सर्वज्ञप्रतिपादितं धर्मं न जानन्ति । किं तावता—
'न स धर्मः' इति प्रतिपादयितुं शक्यन्ति ? केऽपि ? इति । तथोक्तं—

‘एरंडकट्टरासी जहा य गोसीसचंदणपलस्स ।

मोल्ले न होज्ज सरिसो कित्तियमेत्तो गणिज्जंतो ॥१॥

धर्म के विषय में हेतु आदि के द्वारा निर्णय नहीं करना चाहिये ।
हमारा धर्म बहुसंख्यक लोगों द्वारा मान्य है और उसे राजादि का
आश्रय प्राप्त है, अतएव वही कल्याणकारी है ।’

इसका उत्तर यह है बहुतेरे अन्धे घट आदि में रहे हुए रूप को
नहीं देख पाते किन्तु एक ही सृष्टता मनुष्य उस रूप को देखता है ।
इतने मात्र से क्या कोई घट में रूप के अभाव की कल्पना कर सकता
है ? इसी प्रकार अज्ञानी होने के कारण अधिकांश लोग सर्वज्ञ प्रति-
पादित धर्म को नहीं जान पाते । क्या इसी से यह कहा जा सकता
है कि वह धर्म ही नहीं है ? कहा भी है—“एरंडकट्टरासी” इत्यादि ।

एरंड की लकड़ियों का ढेर होने पर भी वह एक पल प्रमाण गौशीर्ष
खंदन के मूल्य की घरायरी नहीं कर सकता, चाहे उसे कितना ही
क्यों न गिना जाय ॥१॥

‘आभा स मारुतं हित करुणार अष्टाग निमित्त न नत्तुवा ये अथ छे,
तेने न धर्म मानये लोभजे ।’

वणी तेजो अथु छडे छे डे—‘धर्म’नी पावनतां हेतु आदि द्वारा
निर्णय करयो लोभजे नहीं अमान धर्मने लोभनी मोटी सञ्ज्याये स्वी-
कार्यो छे अने तेने नत्तयाश्रय पधु नत्तये छे, तेही तेने न दन्त्यापुडारी
मानये लोभजे ।’

आ प्रशरना तेमना इधनने आ प्रमहे उत्तर अ पवे लोभजे—यथा
आपणांजो पण अरिह उपने लोभ अरुता नहीं, पन्नु केड न देखने।
नत्तुय ते इने लोभ छडे छे शु ने इने, घट अग्निं उपने। अभाव
ऐवानी इवना करवी व्य नर्म छे अरी ? केन प्रमादे अधिकांश लोभे,
अन नी हेवने इने सर्वज्ञ प्रति-पादित धर्मने नत्तये अरुता नहीं शु
तेह केड मही सम्य छे डे ते धर्म न नहीं ? इतु अथु छे डे—

‘एरंडकट्टरासी’ इति—

मोल्ले न होज्ज सरिसो कित्तियमेत्तो गणिज्जंतो ॥१॥

તદ્વિ ગણનાતિરેગો જહ રાસી સો ન ચંદનસરિચ્છો ।
 તહ નિવિવિણ્ણાણ મહાજણો વિ મોલ્લે વિસંવયતિ ॥૨॥
 એકો સચક્કુગો જહ અંધલયાણં સર્હિં વહુર્હિં ।
 હોઈ વરં દટ્ટવ્વો ગહુ તે વહુગા અપેચ્છંતા ॥૩॥
 એવં વહુગાવિ મૂઠા ણ પ્રમાણં જે મહં ણ યાણંતિ ।
 સંસારગમણગુપિલ ણિઉણસ્સ ય વંધમોક્કસ્સ ॥૪॥

છાયા—एरण्डकाष्ठराशिर्यथा च गोशीर्षचन्दनपलस्य ।
 मूल्ये न भवेत् सदृशः कियन्मात्रो गण्यमानः ॥१॥
 तथापि गणनातिरेको यथा राशिः स न चन्दनसदृशः ।
 तथा निर्विज्ञानमहाजनोऽपि मूल्ये विसंवदते ॥२॥
 एकः सचक्षुष्को यथा अन्धानां शतैर्वहुभि
 भवति वरं द्रष्टव्यो नैव ते बहुका अप्रेक्षमाणाः ॥३॥
 एवं बहुका अपि मूढा न प्रमाणं ये गतिं न जानन्ति ।
 संसारगमन गुपिलं निपुणस्य च बन्धमोक्षस्य ॥४॥ १७॥

“તહ વિ ગણનાતિરેગો” ઇત્યાદિ ।

ગણના મેં અધિક બહુ ઠેર જૈસે ચન્દન કે સમાન નહીં હો સક્તા, ઉસી પ્રકાર જ્ઞાનહીન વહુસંખ્યક લોગ ખો જ્ઞાનવાન્ અલ્પસંખ્યકો કી વૈરાધરી નહીં કર સકતે । વે લોગ ઉસકે મૂલ્ય મેં વિસંવાદ કરતે હૈં ॥૨॥

“એકો સચક્કુગો જહ” ઇત્યાદિ ।

એક નેત્રવાન્ પુરુષ અનેક સૈકડોં અંનોં સે અચ્છા સમજના ચાહિયે । ન દેખને વાલે બહુત સે લોગ અચ્છે નહીં કહે જાતે ॥૩॥

ગોશીર્ષ ચન્દનના મૂલ્યની ખરાબરી કરી શકતો નથી, પછી બદો તેની ગમે તેટલી કિંમત આંકવામાં આવતી હોય ॥૧॥

‘તહ વિ ગણનાતિરેગો’ ઇત્યાદિ—

પ્રમાણમાં મોટો હોવા છતાં પણ તે એરડાના લાકડાઓનો ઢગલો જેવી રીતે ચન્દનના મૂલ્યની ખરાબરી કરી શકતો નથી, એજ પ્રમાણે જ્ઞાનહીન વહુ લોકો પણ જ્ઞાનવાન્ થોડા લોકોની ખરાબરી કરી શકતા નથી તે અન્ય મતવાદીઓ અનુયાયીઓની સંખ્યાને આધારે કોઈપણ મતનું મૂલ્ય આંકવામાં ભૂલ કરે છે. ॥૨॥

‘એકો સચક્કુગો જહ’ ઇત્યાદિ—

આંધળા વહુ માણસો કરતા દેખતો એક પુરુષ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. સૈંકડો આંધળાઓ દેખ્યા વિના વસ્તુના રૂપનું જે વર્ણન કરે તેના કરતાં એજ દેખતા માણસ દ્વારા વસ્તુના રૂપનું જે વર્ણન કરવામાં આવે, તે અધિક માનવા યોગ્ય ગણાય છે.

મૂલમ્-રાગદોસાભિભૂયપ્પા મિચ્છત્તેણ અભિદ્દુતા ।

આઉસસે સરણં જંતિ ટંકણા ઇવ પઠ્ઠવ્યં ॥૧૮॥

છાયા--રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ મિથ્યાત્વેન અભિદ્દુતાઃ ।

આક્રોશાન્ શરણં યાન્તિ ટંકણા ઇવ પર્વતમ્ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થઃ—(રાગદોસાભિભૂયપ્પા) રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ યેપામાત્માનો રાગદ્વેષાભ્યામાચ્છાદિતાઃ (મિચ્છત્તેણ અભિદ્દુતા) મિથ્યાત્વેનાભિદ્દુતાઃ વિપરીત

“એવં બહુગાવિ મૂઢા” હત્યાદિ ।

હસી પ્રકાર બહુસંસ્કૃત્યક્રમી મૂઢગુરુષ પ્રમાણભૂત નહીં હોતે-જો સંસારગમન મેં વક્રગતિ કો તથા વન્ધ ઓર મોક્ષ કી ગતિ કો નહીં જાનતે હૈ ॥૪॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—‘રાગદોસાભિભૂયપ્પા-રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માન.’ રાગ ઓર દ્વેષ સે જિનકા આત્મા છિપા હુઆ હૈ એસે તથા ‘મિચ્છત્તેણ અભિદ્દુતા’ મિથ્યાત્વેન અભિદ્દુતાઃ’ મિથ્યાત્વ સે અરે હુણ અન્યતીર્થી ‘આઉસે-આક્રોશાન્’ શાસ્ત્રાર્થ સે પરાજિત હોને પર અસમ્યવચનરૂપ ગાલી આદિ કા ‘સરણં જંતિ-શરણં યાન્તિ’ આશ્રય ગ્રહણ કરતે હૈ ‘ટંકણા-ટઢ્ઢણા’ પહાડ મેં રહને વાલી મ્હેચ્છ જાતી કે લોગ યુદ્ધ મેં હાર જાને પર ‘પઠ્ઠવ્યં ઇવ-પર્વતમ્ ઇવ’ જૈસે પર્વત કા આશ્રય લેતે હૈ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—જો રાગ ઓર દ્વેષ સે યુક્ત હૈ, મિથ્યાત્વ સે વ્યાપ્ત હૈ, વે વાદ મેં પરાજિત હોકર અસમ્ય ભાષણરૂપ આક્રોશ (ક્રોધ) કી

‘એવં બહુગાવિ મૂઢા’ ઇત્યાદિ—

એજ પ્રમ ભુ જે માણસો સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મબન્ધના સ્વરૂપને જાણતા નથી અને મોક્ષપ્રાપ્તિનો માર્ગ જાણતા નથી એવાં અનેક મૂઢ માણસોનાં વચનોને પ્રમાણભૂત માની શકાય નહીં (૪) ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ—‘રાગદોસાભિભૂયપ્પા-રાગદ્વેષાભિભૂતાત્માનઃ’ રાગ અને દ્વેષથી જેમનો આત્મા છુપાયેલ છે એવા તથા ‘મિચ્છત્તેણ અભિદ્દુતા-મિથ્યાત્વેન અભિદ્દુતા’ મિથ્યાત્વથી ભરેલ બીજા અન્ય તીર્થી ‘આઉસે-આક્રોશાન્’ શાસ્ત્રાર્થથી પરાજિત ઘવાથી અસમ્યવચનરૂપ ગાળ વગેરેનો ‘સરણં જંતિ-શરણં યાન્તિ’ આશ્રયગ્રહણ કરે છે ‘ટંકણા-ટઢ્ઢણા’ પહાડમાં રહેવાવાળી મ્હેચ્છ જાતીના લોકો યુદ્ધમાં હારી જાય ત્યારે ‘પઠ્ઠવ્યં ઇવ-પર્વતમ્ ઇવ’ જેવી રીતે પર્વતનો આશ્રય લે છે ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—જે લોકો રાગ અને દ્વેષથી સુક્ત હોય છે અને મિથ્યાત્વથી ભરેલા હોય છે, તેઓ વાદમાં પરાજિત ઘવાથી અસમ્ય વચનો રૂપ આક્રોશ

બોધવ્યાપ્તાઃ વાદે પરાજિતાઃ સન્તઃ (આડસે) આક્રોશાન્ અસમ્યવચનરૂપાન્ (સરણં જંતિ) શરણં યાન્તિ (ટંકુણા ઇવ) ટંકુણઃ પર્વતનિવાસિનો મ્લેચ્છજાતીયાઃ (પવ્વયં ઇવ) પર્વતમિવ-યથા યુદ્ધે પરાજિતા મ્લેચ્છાઃ પર્વતમાશ્રયન્તિ તથા વાદે પરાજિતાઃ પરતીર્થિકા આક્રોશવચનમાશ્રયન્તીતિ ॥૧૮॥

ટીકા--‘રાગદોસામિભૂયષ્ણા’ રાગદ્વેષામિભૂતાત્માનઃ=રાગઃ-પ્રીત્યાત્મકઃ દ્વેષઃ-અપ્રીતિઃ, તામ્યામ્ અમિભૂતઃ આચ્છાદિત આત્મા યેષાં તે રાગદ્વેષામિભૂતાત્માનઃ । તથા-‘મિચ્છત્તેણ અમિદ્દુતા’ મિથ્યાત્વેનામિદ્દુતાઃ મિથ્યાત્વેન વિપર્યસ્તમત્યા અમિદ્દુતાઃ વ્યાપ્તાઃ, અન્યવાદિનઃ યુક્તિતર્કપ્રમાણાદિમિઃ સ્વપક્ષસ્થાપને-ડસમર્થાઃ સન્તઃ । ‘આડસે’ આક્રોશાન્=અસમ્યવચનરૂપાન્ દણ્ડાદિમિશ્ચ ‘સરણં’ શરણમ્ ‘જંતિ’ યાન્તિ, તાનેવાશ્રયન્તે । ‘ઇવ’ યથા ‘ટંકુણા’ પર્વતે વિદ્યમાનાઃ મ્લેચ્છજાતીયાઃ યુદ્ધાદૌ પરાજિતાઃ સન્તઃ ‘પવ્વયં’ પર્વતમેવ આશ્રયન્તે । રાગદ્વેષામિભૂતાત્માનો મિથ્યાત્વોપહતમાનસાઃ સંદા વાદિનોડસમ્યવચનાન્યેવ આશ્રયન્તે યુક્ત્યાડમિજેતુમસમર્થાઃ સન્તઃ, યથા મ્લેચ્છજાતીયા યુદ્ધે પરાભૂતાઃ પર્વતં શરણમંગીકુર્વન્તિ તદ્વદિમેષોડતિ ભાવઃ ॥૧૮॥

શરણ લેતે હૈં, જૈસે ટંકુણ પર્વત કે નિવાસી મ્લેચ્છ યુદ્ધ મેં પરાજિત હોકર પર્વત કા આશ્રય લેતે હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--પ્રીતિરૂપ રાગ ઓર અપ્રીતિરૂપ દ્વેષ સે જિનકી આત્મા અમિભૂત હો ગઈ હૈ તથા જો મિથ્યાત્વ સે યુક્ત હૈં, એસે અન્યમતાવલમ્બી જવ યુક્તિ, તર્ક ઓર પ્રમાણ આદિ કે દ્વારા અપને પક્ષ કી સિદ્ધિ કરને મેં અસમર્થ હો જાતે હૈં તવ વે આક્રોશ કા આશ્રય લેતે હૈં અર્થાત્ અસમ્યવચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં અથવા દણ્ડ આદિ કા પ્રહાર કરને પર ઉતારુ હો જાતે હૈં । જૈસે પર્વત કે નિવાસી મ્લેચ્છજાતીય પુરુષ યુદ્ધ મેં પરાજિત હોકર પર્વત કા હી સહારા લેતે હૈં ।

(કોધ)નો આશ્રય લે છે જેવી રીતે પર્વતનિવાસી મ્લેચ્છો યુદ્ધમાં પરાજય થવાથી પર્વતનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે તે પરામતવાદીઓ વાદમાં પરાજિત થવાથી આક્રોશનો આશ્રય લે છે.

ટીકાર્થ--જેવી રીતે પર્વતમાં રહેનારા મ્લેચ્છો યુદ્ધમાં હારી જવાથી પર્વતનો આશ્રય લે છે, એજ પ્રમાણે પ્રીતિરૂપ રાગ અને અપ્રીતિરૂપ દ્વેષથી યુક્ત અને મિથ્યાત્વરૂપ અધિકારે જેમની વિવેકબુદ્ધિને આચ્છાદિત કરી નાખી છે એવા અન્ય મતવાદીઓ જ્યારે દલીલો, તર્ક અને પ્રમાણ આદિ દ્વારા પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરવાને અસમર્થ થાય છે, ત્યારે આક્રોશનો આશ્રય લે છે, એટલે કે અસમ્યવચનોનો પ્રયોગ કરે છે અથવા,

મૂલપ્ર-બ્રહ્મગુણગુણાઈ કુંજા અત્તસમાહિણ ।

જેળાંડને ણો વિરુઝ્જેજા તેળં તેં તં સમાચરે ॥૧૯॥

છાયા—બહુગુણપ્રકલ્પાનિ કુર્યાદાત્મસમાધિક: ।

યેનાડન્યો ન વિરુદ્ધેત તેન તત્તસમાચરેત્ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ:—(અત્તસમાહિણ) આત્મસમાધિક:=પસન્નમના: મુનિ: (બહુગુણપ્ર-

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિનકી આત્મા રાગદ્વેષ સે સ્લીન હો ચુકી હૈ
 ઓર જિનકા માનસ મિથ્યાસ્વ સે સ્લીન હૈ, એસે મન્દવાદી અન્ત મેં
 અસમ્ય વચનોં કા આશ્રય લેતે હૈ, ક્યોંકિ વે યુક્તિ કે બલ સે વિજયી
 નહીં હો સકતે । જૈસે સ્થેચ્છ લોગ યુદ્ધ મેં પરાજિત હોકર પર્વત કી
 શરણ ગ્રહણ કરતે હૈ ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘અત્તસમાહિણ-આત્મસમાહિન:’ પ્રસન્ન ચિત્ત વાલા મુનિ
 બહુગુણગુણાઈ-બહુગુણપ્રકલ્પાનિ’ પરતીર્થિ જનોં કે સાથ શાસ્ત્રાર્થ કે
 સમય જિનસે વહુત ગુણ ઉત્પન્ન હોતે હૈં એસે અનુષ્ઠાનોં કો ‘કુંજા-
 કુર્યાત્’ કરે ‘જેળ-યેન’ જિસસે ‘અન્ને-અન્યે’ દૂસરા મનુષ્ય ‘જો વિરુ-
 ઝ્જેજા-ન વિરુદ્ધેત’ અપના વિરોધ ન કરે ‘તેળ-તેન’ ઇસ કારણ સે ‘તં તં-
 તત્ તત્’ ઉસ ઉસ અનુષ્ઠાન કા ‘સમાચરે-સમાચરેત્’ આચરણ કરે ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—અન્યતીર્થિકોં કે સાથ વાદ કરતે સમય પ્રસન્ન મન-

પ્રતિપક્ષીને લાકડી આદિ વડે મારવા પણ હોડે છે. આ કથનનેા લાવાર્થ
 એ છે કે જેમનેા આત્મા રાગદ્વેષથી અને નિશ્ચયાત્વથી મલીન થઈ ચુકયો છે,
 એવા મન્દબુદ્ધિ અન્ય મતવાદીઓ જ્યારે તર્ક આદિ દ્વારા પોતાની માન્યતાને
 સિદ્ધ કરી શકતા નથી, ત્યારે અસમ્ય વચનો તથા મારામારીનેા આશ્રય લે
 છે, એજ પ્રમાણે તે મન્દમતિ અન્યમતવાદીઓ અસમ્ય વચનાદિનેા
 આશ્રય લે છે ॥ગાથા ૧૮॥

શબ્દાર્થ—‘અત્તસમાહિણ-આત્મસમાહિત’ પ્રસન્ન ચિત્તવાળા મુનિ ‘બ્રહ્મ-
 ગુણગુણાઈ-બહુગુણપ્રકલ્પાનિ’ પરતીર્થા માણસોની સાથે શાસ્ત્રાર્થના સમયે
 જેનાથી બહુ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, એવા અનુષ્ઠાનેને ‘કુંજા-કુર્યાત્’ કરે
 જેળ-યેન’ જેનાથી ‘અન્ને-અન્યે’ બીજા માણસો ‘જો વિરુઝ્જેજા-ન વિરુદ્ધેત’
 પોતાનેા વિરોધ ના કરે ‘તેળ-તેન’ આ કારણથી તંતં-તત્ તત્’ તે તે અનુષ્ઠા-
 નનુ ‘સમાચરે-સમાચરેત્’ આચરણ કરે ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—અન્યતીર્થિકો સાથે વાદ (વિવાદ) કરતી વખતે મુનિએ

ગપ્પાઈ) बहुगुणप्रकल्पानि=परतीर्थिकैः सह वादसमये येन हेतुदृष्टान्तादिना बहवो-
गुणा उत्पद्यन्ते तादृशानुष्ठानम् (कुञ्जा) कुर्यात् (जेग) येन (अन्ने) अन्यपरतीर्थिकः
(णो विरुज्झेज्जा) न विरुद्धयेत्-विरोधं न कुर्यात् (तेणं) तेन कारणेन (तं तं)
तत् तत् अनुष्ठानं (समायरे) समाचरेन् कुर्यादिति ॥१९॥

टीका—‘अत्तसमाहिण्’ आत्मसमाधिकः, आत्मनः चित्तस्य समाधिः एकाग्र्यं
यस्य सः आत्मसमाधिकः प्रशान्तहृदयः साधुः ‘बहुगुणगपपाई’ बहुगुणप्रकल्पानि,
बहवो गुणाः स्वपक्षसिद्धिपरमतदूषणोद्भावनादयो माध्यस्थ्यवादयो वा प्रकल्पन्ते,
प्रादुर्भवन्ति आत्मनि यादृशानुष्ठानेषु तानि बहुगुणप्रकल्पानि, प्रतिज्ञाहेतूदाहरणो-
पनयनिगमनानि मध्यस्थवचनप्रकाराणि वा अनुष्ठानानि साधुर्वादकाले ‘कुञ्जा’
कुर्यात् ‘जेग’ येनाऽनुष्ठितेन भाषितेन वा परतीर्थिको धर्मश्रवणादौ प्रवृत्तः ।

વાલા મુનિ એસે હેતુ તથા દૃષ્ટાન્ત આદિ કા પ્રયોગ કરે જિસસે અનેક
ગુણો કી પ્રાપ્તિ હો અર્થાત્ સ્વપક્ષ કી સિદ્ધિ ઓર પરપક્ષ કા નિરાકરણ
હો । મુનિ એસા ઓચરણ કરે જિસસે અન્યતીર્થી વિરોધ ન કરે ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જિસકે ચિત્ત મેં સમાધિ અર્થાત્ એકાગ્રતા હો, વહ આત્મ-
સમાધિક કહલાતા હૈ । હસકા અર્થ હૈ પ્રશાન્ત હૃદય સાધુ । એસા
સાધુ હસ પ્રકાર કે વચનોં કા પ્રયોગ કરે જિસસે અનેક ગુણોં કી
પ્રાપ્તિ હો, અર્થાત્ અપને પક્ષ કી સિદ્ધિ હો, પરમત મેં દૂષણોં કા ઉદ્-
ભાવન હો ઓર મધ્યસ્થતા કા આવ પ્રકટ હો । એસે હી પ્રતિજ્ઞા, હેતુ,
ઉદાહરણ, ઉપનય ઓર નિગમન આદિ કા પ્રયોગ કરે । ડસે એસે વચનોં
કા ભી પ્રયોગ કરના ચાહિયે જિસસે અન્યતીર્થિક ધર્મશ્રવણ મેં પ્રવૃત્ત

ખિલકુલ ક્ષોભ પામ્યા વિના પ્રસન્નચિત્તે વિવાહ કરવો જોઈએ. તેણે એવાં
દૃષ્ટાન્તો, તર્ક અને પ્રમાણોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાના
પક્ષની સિદ્ધિ અને પરપક્ષનું નિરાકરણ થઈ જાય. વાદ કરતી વખતે મુનિએ
એવું આચરણ કરવું જોઈએ કે જેથી અન્ય તીર્થિકો પણ તેનો વિરોધ ન કરે ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જેના ચિત્તમાં સમાધિ હોય એટલે કે જે જેનામાં ચિત્તની
એકાગ્રતા હોય છે, તેને આત્મસમાધિ કહે છે. આત્મસમાધિ એટલે
પ્રશાન્ત હૃદયવાળો સાધુ એવા સાધુએ અન્ય મતવાદીઓ સાથે વિવાદ
કરતી વખતે એવાં વચનોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેના દ્વારા અનેક
ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય. એટલે કે તેણે એવાં પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય
અને નિગમન આદિનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાના પક્ષને સિદ્ધ
કરી શકાય અને પરમતના દૂષણો પ્રકટ થવાને કારણે પરમતનું ખંડન થઈ

‘अण्णे’ अन्यः ‘णो विरुज्जेज्जा’ नो विरुद्धयेत्=स्वविरोधी न भवेत् । ‘तं तं समा-
यरे’ तत्तत्समाचरेत् तादृशं तादृशं पराविरोधकरणेन तत्तद्विरुद्धमनुष्ठानमविरुद्ध-
वचनं वा समाचरेत्, कुर्यादिति । परतीर्थिकैः सह विवादं कुर्वन् समाहितान्तः
करणः साधुर्येन स्वपक्षसिद्धिः परपक्षनिराकरणं भवेत् तादृक्प्रतिज्ञा हेतुदृष्टान्तोप-
नयनिगमनानि प्रतिपादयेत् । तथा यादृशकार्यकरणेनाऽन्यो विरोधी न भवेत्,
अपि तु स्वपक्षाश्रितो भवेत्, तादृशाऽनुष्ठानं वचनं प्रतिपादयेदिति भावः ॥१९॥

तदित्थं परमतं व्युदस्योपसंहारे स्वमतं व्यवस्थापयितुं सूत्रकारः आह । ‘इमं
धम्ममादाय’ इत्यादि ।

मूळम्—इमं च धम्ममादाय कालवेण पवेइयं ।

कुंजा भिक्खुं गिलाणस्स अगिलाए सँमाहिण ॥२०॥

छाया—इमं च धर्ममादाय काश्यपेन प्रवेदितम् ।

कुर्याद् भिक्षुः ग्लानस्य अग्लानश्च समाहितः ॥२०॥

हो और अन्य लोग अपने विरोधी न बन जाएँ । ऐसा ही व्यवहार
करना चाहिए ।

आशय यह है कि परतीर्थिकों के साथ विवाद करते समय समाधि-
युक्त चित्तवाला साधु ऐसे प्रतिज्ञा, हेतु, उदाहरण, उपनय और निगमन
का प्रयोग करे जिससे अपने पक्ष की स्थापना हो और विरोधी पक्ष का
निराकरण हो । साथ ही उस साधु को ऐसा व्यवहार और वचनप्रयोग
करना चाहिए जिससे प्रतिपक्षी विरोधी न बने किन्तु अपने पक्ष को
स्वीकार कर ले ॥१९॥

જાત અને પરમતવાદીઓને પણ તેમના મતમાં રહેલી ભૂલનું જ્ઞાન થઈ
જાય, તેણે એવાં વચનોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી અન્ય મતવાદીઓ
તેના વિરોધી બનવાને બદલે તત્ત્વને સમજવાને પ્રવૃત્ત બને.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરતીર્થિકોની સાથે વિવાદ કરતી
વખતે સમાધિયુક્ત ચિત્તવાળા સાધુએ એવા તર્ક, હેતુ, ઉદાહરણ આદિનો
પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાના પક્ષનું સમર્થન થાય અને વિરોધી-
ઓના પક્ષનું નિરાકરણ થઈ જાય વળી સાધુનું વર્તન એવું હોવું જોઈએ કે
જેથી પ્રતિપક્ષી વિરોધી ન બની જાય પણ પોતાના (સાધુના) પક્ષનો
સ્વીકાર કરી લે. ॥૧૯॥

अन्वयार्थः--(कासवेणं) काश्यपेन नद्धर्मानस्वामिना (पवेइयं) प्रवेदितं प्रकर्षेण वेदितं कथितम् द्वादशपरिषदि (इमं च धम्ममादाय) इमं धर्ममादाय=इमं वक्ष्यमाणं प्राणातिपातविरमणादिरूपं धर्मं गृहीत्वा (समाहिण) समाहितः प्रसन्न-चेताः (भिक्षु) भिक्षुः (गिलाणस्स) ग्लानस्यापटोरपरस्य (अगिलाए) अग्लानः सन् (कुज्जा) कुर्यात् वैयावृत्यं कुर्यादिति ॥२०॥

टीका--'कासवेणं' काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन समुत्पन्नकेवलज्ञानवता महावीरस्वामिना 'पवेइयं' प्रवेदितं=प्रकर्षेण वेदितं कथितं द्वादशपरिषदि 'इमं च

इस प्रकार परपक्ष का निराकरण करके सूत्रकार उपसंहार में अपने मत की सिद्धि करने के लिये कहते हैं 'इमं च धम्ममादाय' इत्यादि।

शब्दार्थ--'कासवेणं-काश्यपेन' काश्यप गोत्र वाले वर्धमान महा-वीर स्वामी ने 'पवेइयं-प्रवेदितम्' कहा हुआ 'इमं च धम्ममादाय-इमं धर्ममादाय' यह वक्ष्यमाण धर्म को स्वीकार करके 'समाहिण-समाहितः' प्रसन्नचित्त 'भिक्षु-भिक्षुः' साधु 'गिलाणस्स-ग्लानस्य' रोगी साधु का 'अगिलाए-अग्लानः सन्' ग्लानिरहित होकर 'कुज्जा-कुर्यात्' वैयावृत्य करे ॥२०॥

अन्वयार्थ--काश्यप भगवान् वर्द्धमान के द्वारा प्रतिपादित इस धर्म को अंगीकार करके समाधियुक्त भिक्षु ग्लान (रुग्ण) सुनि की ग्लानि हीन होकर वैयावृत्य करे ॥२०॥

टीकाथ--काश्यप गोत्र में उत्पन्न तथा केवलज्ञान से सम्पन्न श्री महावीरस्वामी ने बारह प्रकार की परीषद् में इस धर्म का निरूपण

आ प्रकारे परपक्षनुं निराकरण करीने सूत्रकार आ उद्देशाने उपसंहार करता पोताना मतनुं समर्थन करवा भाटे आ प्रमाणे कडे छे—

'इमं च धम्ममादाय' इत्यादि—

शब्दार्थ--'कासवेणं-काश्यपेन' काश्यप गोत्रवाणा वर्द्धमान महावीर स्वामीने 'पवेइयं-प्रवेदितम्' कहेल 'इमं च धम्ममादाय-इमं धर्ममादाय' आ वक्ष्यमाण धर्मने स्वीकार करीने 'समाहिण-समाहितः' प्रसन्नचित्त 'भिक्षु-भिक्षुः' साधु 'गिलाणस्स-ग्लानस्य' रोगी साधुनी 'अगिलाए-अग्लान. सन्' ग्लानि रहित थछेने 'कुज्जा-कुर्यात्' वैयावृत्य करे. ॥२०॥

सूत्रार्थ--काश्यप गोत्रीय भगवान् वर्द्धमान द्वारा प्रतिपादित आ धर्मने अंगीकार करीने समाधियुक्त साधुने ग्लान (भीमार) सुनिनी ग्लानि रहित चित्ते (प्रसन्न चित्ते) सेवा करी जेधये ॥२०॥

टीकाथ--काश्यप गोत्रमां उत्पन्न थयेला, केवलज्ञान संपन्न महावीर स्वामीने बार प्रकारनी परिषदमां जे धर्मनुं निरूपण कयुं छे, तेने जे धर्म कहेवाय

ઇમં વક્ષ્યમાણમ્ 'ધર્મ' ધર્મમ્-ધરતિદુર્ગતૌ પ્રપતતઃ પ્રાણિનઃ શુભસ્થાને ચ ધત્તે
 इति धर्मस्तम् । अथवा-अभ्युदयनिःश्रेयससाधको धर्मः तादृशम्-धर्मम् श्रुतवा-
 रित्राख्यम् 'आदाय' आदाय=गृहीत्वा 'समाहि' समाहितचित्तः 'भिक्षु' भिक्षुः=
 साधुः 'गिलाणस्स' ग्लानस्य=ज्वरादि पीडितस्य साधोः 'अगिलाए' अग्लानः=
 ग्लानिरहितो भूत्वा 'कुञ्जा' कुर्यात् वैयावृत्यादिकम् ॥२०॥

મૂલમ્-સંખ્યાય પેસલં ધર્મમં દિદ્ધિમં પરિનિવ્વુડે ।

उवसंगे नियामित्ता आमोक्खाय परिव्वज्जासि ॥२१॥

॥ ततीय अज्झयणस्स तइओ उद्देसो समत्तो ॥ तिबेमि ॥

છાયા--સંખ્યાય પેસલં ધર્મં દિદ્ધિમાન્ પરિનિર્વૃતઃ ।

उपसर्गान् संनयस्य आमोक्षाय परिव्रजेत् ॥२१॥इति ब्रवीमि॥

ક્રિયા હૈ વહ 'ધર્મ' કહલાતા હૈ । અથવા જિસસે અભ્યુદય અર્થાત્ સ્વર્ગ
 और नि श्रेयस अर्थात् मोक्ष की प्राप्ति होती है, वह धर्म कहलाता है ।
 ऐसा धर्म શ્રુતરૂપ ઓર ચારિત્રરૂપ હૈ । હસ ધર્મ કો ધારણ કરકે
 समाधियुक्त चित्तवाला मुनि ज्वर आदि से ग्रस्त दूसरे मुनि की ग्लानि
 से रहित होकर वैयावृत्य आदि करें ॥२०॥

શબ્દાર્થ--'દિદ્ધિમં-દિદ્ધિમાન્' જીવાજીવાદિ પદાર્થ કે સ્વરૂપ કો
 यथार्थरूप से जानने वाला 'परिनिव्वुडे-परिनिवृत्तः' रागद्वेषवर्जित शान्त
 मुनि 'पेसलं धर्मं-पेशलं धर्मम्' उत्तम श्रुतचारित्ररूप धर्म को संख्या-
 संख्याय' जानकर' उवसंगे-उपसर्गान्' अनुकूल प्रतिकूल उपसर्गों को
 'नियामित्ता-नियस्य' अपने वश में करके 'आमोक्खाय-आमोक्षाय'
 मोक्षप्राप्तिपर्यन्त 'परिव्वए-परिव्रजेत्' संघस्य का अनुष्ठान करें ॥२१॥

છે અથવા જેના દ્વારા અભ્યુદય (સ્વર્ગ) અને નિઃશ્રેયસની-મોક્ષની) પ્રાપ્તિ
 થાય છે, તેને ધર્મ કહે છે. એવો ધર્મ શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મ છે. આ
 ધર્મને ધારણ કરીને સમાધિયુક્ત ચિત્તવાળા મુનિએ ગ્લાનિનો ત્યાગ કરીને
 -પ્રસન્ન ચિત્તે, તાવ આદિ બીમારીથી પીડાતા મુનિની સેવા કરવી બેઠાએ ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ-- 'દિદ્ધિમં-દિદ્ધિમાન્' હવાહવા વગેરે પદાર્થના સ્વરૂપને યથાર્થ
 રૂપથી જાણવાવાળા 'પરિનિવ્વુડે-પરિનિર્વૃત' રાગદ્વેષ વર્જિત શાંતમુનિ 'પેસલં
 ધર્મ-પેશલ ધર્મમ્' ઉત્તમ શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મને 'સંખ્યા-સંખ્યાય' જાણીને
 'ઉવસંગે-ઉપસર્ગાન્' અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને 'નિયામિત્તા-નિયમ્ય' પોતાને
 વશમાં કરીને 'આમોક્ષાય-આમોક્ષાય' મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત (મુધિ) 'પરિવ્વજ્જે-
 પરિવ્રજેત્' સંઘમનું અનુષ્ઠાન કરે. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થઃ—(દિદ્ધિમ) દૃષ્ટિમાન્ યથાવસ્થિતપદાર્થપરિચ્છેદવાન્ (પરિનિવ્વુડે) પરિનિર્વૃત્તઃ=રાગદ્વેષરાહિત્યાત્ શાન્તો મુનિઃ (પેસલં ધમ્મં) પેશલં ધર્મમ્=સુશ્લિષ્ટં શ્રુતચારિત્રરૂપં ધર્મમ્ (સંવાય) સંરુપાય=જ્ઞાત્વા (ઉપસર્ગે) ઉપસર્ગાન્=અનુકૂલ-પ્રતિકૂલાન્ (નિયામિત્તા) નિયમ્ય=સ્વવશે કૃત્વા (આમોક્ષાય) આમોક્ષાય=મોક્ષ-પ્રાપ્તિપર્યન્તં (પરિવ્વણ) પરિવ્રજેત્=સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્યાત્ । ‘ત્તિવેમિ’ इत्यहं ब्रवीमि=कथयामीति ॥૨૧॥

ટીકા—‘દિદ્ધિયં’ દૃષ્ટિમાન્=જીવાજીવાદિપદાર્થાનાં યથાવસ્થિતસ્વરૂપવિષ-યકજ્ઞાનવાન્ । ‘પરિનિવ્વુડે’ પરિનિર્વૃત્તઃ=રાગદ્વેષરહિતઃ સન્ ‘પેસલં ધમ્મં’ પેશલં ધર્મમ્=મનોજ્ઞમ્, પ્રાણિનામર્હિસાદિપ્રવૃત્ત્યા પ્રીતિકારણં ધર્મં સર્વજ્ઞપ્રણીતં શ્રુતચારિત્રપ્રભેદમિન્નમ્ । ‘સંવાય’ સંરુપાય=જ્ઞાત્વા ‘આમોક્ષાય’ આમોક્ષાય, નિર્ણયેષ કર્મક્ષયપર્યન્તમ્ । ‘પરિવ્વણ’ પરિવ્રજેત્ પરિ સર્વતઃ સંયમાનુષ્ઠાનરતો ભવેત્ । ‘તિ

અન્વયાર્થ—પદાર્થોં કે યથાર્થ સ્વરૂપ કો જાનને ચાલા અર્થાત્ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ તથા રાગદ્વેષ સે રહિત હોને કે કારણ શાન્ત મુનિ હસ સુન્દર ધર્મ કો જાનકર એવં ઉપસર્ગોં પર વિજયો હોકર મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યન્ત સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરેં ।

ત્તિ વેમિ-એસા મેં કહતા હું ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જો મુનિ દૃષ્ટિસમ્યક્ક હૈ અર્થાત્ જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોં કે વાસ્તવિક સ્વરૂપ કા જ્ઞાતા હૈ ઓર રાગ દ્વેષ સે રહિત હોને કે કારણ પ્રશાન્ત હૈ, વહ પ્રાણિયોં કી અર્હિસા આદિ મેં પ્રવૃત્તિ કરાને કે કારણ પ્રીતિકર, સર્વજ્ઞપ્રણીત, શ્રુતચારિત્ર કે ભેદ સે મિન્ન ધર્મ કો જાનકર સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય હોને તક સંયમ કે પરિપાલન મેં નિરત રહે ।

સૂત્રાર્થ—પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણનારા એટલે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ તથા રાગદ્વેષથી રહિત હોવાને કારણે શાન્ત અને સમભાવયુક્ત મુનિએ આ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણીને અને પરીપઢો અને ઉપસર્ગોં પર વિજય પ્રાપ્ત કરીને, જ્યાં સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ, ‘ત્તિ વેમિ’ એવું હું (સુધર્મા સ્વામી) કહું છું ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જે મુનિ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળો છે-એટલે કે જીવ, અજીવ આદિ પદાર્થોના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણકાર છે, અને રાગ અને દ્વેષથી રહિત હોવાને કારણે પ્રશાન્ત છે, તેણે અર્હિસા આદિમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર હોવાને લીધે પ્રીતિકર, સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણીને, સમસ્ત કર્મોંનો ક્ષય થાય ત્યાં સુધી, સંયમના પાલનમાં લીન રહેવું જોઈએ

વેમિ' इति ब्रवीमि=इति शब्दः समाप्त्यर्थकः; सुधर्मास्वामी जंबुस्वामिनं कथयति-
सर्वज्ञमुखात् श्रुत्वा प्रतिपादयामि, न तु स्वकपोलकल्पनया कथयामि ॥२१॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्बलभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "समयार्थबोधिण्याख्यायां" ३
व्याख्यायां तृतीयाध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥३-३॥ ३

'તિ વેમિ' यह शब्द समाप्ति का सूचक है । सुधर्मा स्वामी जम्बू
स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू । भगवान् के मुख से सुनकर मैं यह प्रति-
पादन कर रहा हूं, अपनी बुद्धि से नहीं कहता हूं ॥२१॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર' की समयार्थबोधिनी व्याख्या के तीमरे अध्ययन-का
॥तृतीय उद्देशक समाप्त ३-३॥

'તિ વેમિ' આ શબ્દો ઉદ્દેશકની સમાપ્તિના સૂચક છે. સુધર્મા -સ્વામી
જંબૂ સ્વામીને કહે છે કે 'હે જંબૂ ! આ બધી વાત મેં ભગવાનના શ્રીમુખે
સાંભળેલી છે. સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત તત્ત્વનું જ હું તમારી પાસે કથન કરી
રહ્યો છું. મારી પોતાની બુદ્ધિથી ઉપભવી કાઢેલી આ વાત નથી.' ॥૨૧॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩-૩॥

॥અથ તૃતીયોપસર્ગાઽધ્યયને ચતુર્થોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે॥

પ્રક્રાન્તતૃતીયોદ્દેશકેઽનુકૂલપ્રતિકૂલાશ્ચોપસર્ગાઃ કથિતાઃ । તાદૃશોપસર્ગેઃ કદાચિત્ સાધોઃ સ્વમાર્ગાત્ સ્વલનમપિ સંભાવ્યતે । સ્વલિતસ્ય તસ્ય સાધોઃ યાદૃશ ઉપદેશો ભવતિ, તાદૃશોપદેશપ્રકારશ્ચતુર્થોદ્દેશકે પ્રતિપાદ્યતે । અનેન સંબન્ધેન પ્રાપ્તસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકસ્યેદમાદિમં સૂત્રં—‘આહંસુ’ ઇત્યાદિ ।

શૂલ્કમ્—આહંસુ મહાપુરિસા પુર્વિ તત્તતવોધના ।

ઉદાણ સિદ્ધિમાવન્ના તત્થ મંદો વિસીર્યંહ ॥૧॥

છાયા—આહુર્મહાપુરુષાઃ પૂર્વં તપ્તવોધનાઃ ।

ઉદકેન સિદ્ધિમાપન્નાસ્તત્ર મન્દો વિપીદતિ ॥૧॥

॥ ચૌથો ઉદ્દેશોક્તા પ્રારમ્ભ ॥

ત્રીસરે ઉદ્દેશે મેં અનુકૂલ ઔર પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોંં કા કથન કિયા ગયા હૈ । હસ પ્રકાર કે ઉપસર્ગોંં સે કોઈ સાધુ કદાચિત્ અપને માર્ગ સે સ્વલિત ભી હો સકતા હૈ । અગર કોઈ સાધુ સ્વલિત હો જાય તો ઉસેં જિસ પ્રકાર કા ઉપદેશ સન્માર્ગ પર આરૂઢ હોને કે લિયે દિયા જાતા હૈ, વહ હસ ચૌથે ઉદ્દેશે મેં પ્રતિપાદન કિયા જા રહા હૈ । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત ચૌથે ઉદ્દેશોકા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ ‘આહંસુ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આહંસુ-આહુઃ’ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષ કહતેં હૈં કિ ‘પુર્વિ-પૂર્વ’ પૂર્વકાલમેં ‘તત્તતવોધના-તપ્તતવોધના.’ તપે હુય તપ હી જિનકા ધન હૈ એસે ‘મહાપુરિસા-મહાપુરુષાઃ’ મહાપુરુષ ‘ઉદાણ-ઉદકેન’

ચોથા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોંંનું કથન કર્યું છે. આ પ્રકારના ઉપસર્ગોંં સહન નહીં કરી શકવાને કારણે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમના માર્ગનો પરિત્યાગ પણ કરી દે છે. એવા સંયમથી ભૂષ્ટ થયેલા સાધુને સન્માર્ગે પાછો વાળવા માટે કેવો ઉપદેશ આપવો જોઈએ તે આ ઉદ્દેશકમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. ત્રીજા અધ્યયન સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ચોથા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘આહંસુ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘આહંસુ-આહુઃ’ કોઈ અજ્ઞાની પુરુષ કહે છે કે ‘પુર્વિ-પૂર્વ’ પૂર્વ-પહેલાના કાળમાં ‘તત્તતવોધના-તપ્તતવોધના.’ તપેલું તપ જ જેઓનું ધન છે એવા ‘મહાપુરિસા-મહાપુરુષાઃ’ મહાપુરુષ ‘ઉદાણ-ઉદકેન’ કાચા પાણીનું

અન્વયાર્થ:--(આહંસુ) આહુ: કૈચન મન્દ્વુદ્ધયો બાલા: (પુર્વિ) પૂર્વ (તત્ત-તત્તવોધના) તત્તવપોધના: = તપ્ત તપ એવ ધનં યેષાં તે તથા (મહાપુરિસા) મહાપુરુષા: (ઉદયેણ) ઉદકેન = શીતજલસેવનેન (સિદ્ધિમાવન્ના) સિદ્ધિમાપન્ના = મોક્ષં પ્રાપ્તા: (મદા) મન્દા-અજ્ઞાની સાધુ: इत्थं શ્રુત્વા (તત્થ) તત્ત = શીતજલાદિસેવને (વિસી-યહ) વિપીદતિ = પ્રવૃત્તો ભવતીત્યર્થ: ॥૧॥

ટીકા--'આહંસુ' આહુ: = કૈચન ધર્મતત્ત્વમજાનાના મન્દવુદ્ધય: એવં પ્રતિપાદ-યન્તિ, કિમિત્યાહ--'મહાપુરિસા' મહાપુરુષા: = નારાયણપ્રભૃતય: પ્રધાનપુરુષા:, 'પુર્વિ' પૂર્વ = પુરાકાલે 'તત્તવોધના' તત્તવપોધના: = તપ્ત તપ એવ ધનં યેષાં તે તત્તવપોધના: પંચાગ્નિતપોવિશેષે સંતપ્તશરીરા:, इत्थं શ્રુતાસ્તે મહાપુરુષા: । 'ઉદયેણ' ઉદકેન = શીતજલેન જલોપભોગકન્દમૂલફલાદીનામુપભોગેન ચ । 'સિદ્ધિ-

કચ્ચાજલકા સેવન કરકે 'સિદ્ધિમાવન્ના-સિદ્ધિમાપન્ના:' મુક્તિ કો પ્રાપ્ત હુવે થે 'મંદો-મન્દો' અજ્ઞાની પુરુષ યહ સુનકર 'તત્થ-તત્ત્ર' શીતલ જલકે સેવન આદિ મેં 'વિસીયહ-વિપીદતિ' પ્રવૃત્ત હો જાતા હૈ । ૧।

અન્વયાર્થ--કોઈ અજ્ઞાની કહતે હૈં કિ પ્રાચીન કાલ મેં તપોધન મહાપુરુષ કચ્ચે જલકા સેવન કરકે મોક્ષ કો પ્રાપ્ત હુએ હૈ । હસ પ્રકાર કે કથન કો સુનકર અજ્ઞાની સાધુ શીતલજલકે સેવન મેં પ્રવૃત્ત હો જાતા હૈ ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ--ધર્મ કે રહસ્ય સે અનભિજ્ઞ કોઈ મન્દમતિ એસા કહતે હૈં કિ નારાયણ આદિ પ્રધાન પુરુષ પ્રાચીન કાલમેં તત્તવપોધન હુએ હૈં; અર્થાત્ તપા હુઆ તપ હી ઉનકા ધન ધા-ઉન્હોંને પચાગ્નિ તપ કરકે

સેવન કરીને 'સિદ્ધિમાવન્ના-સિદ્ધિમાપન્ના' મુક્તિને પ્રાપ્ત થયા હતા 'મંદો-મન્દો' અજ્ઞાની પુરુષ આ સાંભળીને 'તત્થ-તત્ત્ર' શીતળ પાણીના સેવન વગે-રેમાં 'વિસીયહ-વિપીદતિ' પ્રવૃત્ત થઈ ગય છે. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ--કોઈ કોઈ અજ્ઞાની લોકો એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે પ્રાચીન કાળમાં કેટલાક તપોધન મહાપુરુષોએ કાયા પાણીનો (સચિત્ત જળનો) ઉપયોગ કરવા છતાં પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી છે. આ પ્રકારનું કથન સાંભ-ળીને અજ્ઞાની સાધુ શીતળ જળનું સેવન કરવા લાગી ગય છે. ॥૧॥

ટીકાર્થ--ધર્મના રહસ્યથી અનભિજ્ઞ એવા કોઈ કોઈ મંદમતિ લોકો એવું કહે છે કે નારાયણ આદિ પ્રખ્યાત પુરુષો પ્રાચીન કાળમાં યદ્ય અથા હતા. તેઓ તપ્ત તપોધન હતા. એટલે કે જે તપ તેઓ તપતા-જે તપની આરાધના તેઓ કરતા તે તપ જ તેમનું ધન હતું. તેમણે પંચાગ્નિ તપ

सावन्ना' सिद्धिमापन्नाः—सिद्धिं मोक्षं प्राप्तवन्तः । 'तत्थ' तत्र एवं भूतार्थश्रवणेन शीघ्रसार्थसद्भावावेशात् 'मंदो' मन्दः=तपः संयमाराधने असमर्थः 'विसीयद्' विपीदति, दुःखं प्राप्नोति । परन्तु इमे सावद्यधर्मप्रतिपादकाः बालाः नैवं जानन्ति—यत् तेषां पूर्वऋषीणां न शीतलजलसेवनेन मुक्तिरभूत्, किन्तु—तापसव्रतमनु-विष्टत्वां जातिस्मरणादिकारणवशात् प्रादुर्भूतकेवलज्ञानात् सकलकर्मक्षये सत्येव मोक्षमाप्तिर्जाता । भरतादिवत् न तु कन्दमूलफलाद्युपभोगेन मुक्तिरभूदिति ॥ सू १॥

अपने शरीर को तपा डाला था । सचित्त जल का उपभोग करके तथा कन्दमूल फल आदि का उपभोग करके मुक्ति प्राप्त की थी । इस प्रकार का कथन सुनकर मनमें यही बात बैठ जाने के कारण संयम पालन में असमर्थ कोई कोई साधु विषाद को प्राप्त होते हैं । किन्तु सावद्य कर्म की प्रवृत्ति करनेवाले ये अज्ञानी नहीं जानते कि उन पूर्वकालीन ऋषियों ने सचित्त जलके सेवन से मुक्ति प्राप्त नहीं की है । उन्होंने पहले तापस के व्रतों का आचरण किया । उससे उन्हें जाति स्मरण आदि विशेषज्ञान उत्पन्न हो गया । उनके प्रभाव से भावसंयम प्राप्त करके ही वे केवलज्ञानी हुए और समस्त कर्मों का क्षय होने पर ही मोक्ष प्राप्त करने में समर्थ हो सके, जैसे भरत चक्रवर्ती । सचित्त जल या कन्दमूल के खाने से उन्हें मुक्तिप्राप्त नहीं हुई ॥ १ ॥

तपोने पाताना शरीरने क्षीण करी नाण्यां हतां, तेमण्णे सचित्तं जण तथा कन्दमूल, इण आदिने उपभोग करीने मुक्ति प्राप्त करी हुती, आ प्रकारनी बात सांख्यीने ठोड ठोड मंदमति साधुओं संयमथी ब्रष्ट थय जाय छे. 'संयमनु' पालन करवाने असमर्थ साधुओं आ प्रकारनी तेमनी बात साखी भानी लयने सचित्तं जण आदिने उपभोग करता थय जाय छे. परन्तु सावद्य कर्मनी प्रवृत्ति करवाये ते अज्ञानी पुरुषों ओ बात जाणुता नथी के नाशयण आदि प्राचीन ऋषियोंओ सचित्तं जण आदिनु' सेवन करीने मुक्ति प्राप्त करी नथी. तेमण्णे पडेलां तापसोनां व्रतानु' सेवन कयुं हुतुं. ते कारणें तेमने जातिस्मरण आदि विशिष्ट ज्ञान उत्पन्न थयां हुतां. तेना प्रभावथी भावसंयम प्राप्त करीने ज तेओ केवलज्ञानी थया हुता अने समस्त कर्मोनी क्षय थया आद ज तेओ मोक्ष प्राप्त करवाने शक्तिमान थया हुता. जेम के भरते चक्रवर्ती. सचित्तं जलनु' सेवन करवाथी अथवा कन्दमूलनो आहार करवाथी तेमने मुक्ति प्राप्त थय नथी. ॥१॥

तदेव स्पष्टयति—‘अभुंजिया’ इत्यादि ।

मूलम्—अभुंजिया नमी विदेही रामगुप्ते यं भुंजिया ।

बाहुए उदगं भोच्चा तहा नारायणे रिसी ॥२॥

छाया—अभुक्त्वा नमिर्विदेही रामगुप्तश्च भुक्त्वा ।

बाहुक उदकं भुक्त्वा तथा नारायण ऋषिः ॥२॥

अन्वयार्थः—(नमी विदेही अभुंजिया) नमिर्विदेही अभुक्त्वा=विदेहराजा-
नमिराहारं परित्यज्य (य) च (रामगुप्ते भुंजिया) रामगुप्तो भुक्त्वा (बाहुए)
बाहुकः एतन्नामा कश्चित् (उदगं) उदकं-शीतं जलं (भोच्चा) भुक्त्वा=शीतजलं
पीत्वा (तहा) तथा (नारायणे रिसी) नारायणः ऋषिः शीतं जलं पीत्वा मोक्षं
प्राप्तवानिति कथयन्ति ॥२॥

इसी तथ्य का स्पष्टीकरण करते हैं—‘अभुंजिया’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘नमी विदेही अभुंजिया-नमिर्विदेही अभुक्त्वा’ विदेह
देशका अधिपति नमि राजाने आहार छोडकर ‘य-च’ और ‘रामगुप्ते
भुंजिया-रामगुप्तो भुक्त्वा’ रामगुप्तने आहार करके ‘बाहुए-बाहुकः’
बाहुकने ‘उदगं-उदकम्’ शीतल जलका ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ सेवन करके
‘तहा-तथा’ इसी प्रकार ‘नारायणे रिसी-नारायण ऋषिः’ नारायण
ऋषिने ‘उदयं-भोच्चा-उदकं भुक्त्वा’ शीतल जलका पान करके मोक्ष
प्राप्त किया था ऐसा कहते हैं ॥ २ ॥

अन्वयार्थ—विदेह जनपद के राजा नमि आहार का त्याग करके
रामगुप्त आहार का उपभोग करके, बाहुक संचित जलका सेवन करके
तथा नारायण ऋषि भी शीतल जल पीकर मोक्ष को प्राप्त हुए हैं ॥ २ ॥

એજ વાતનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરતા તેઓ કહે છે કે—‘અભુંજિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘નમી વિદેહી અભુંજિયા-નમિર્વિદેહી અભુક્ત્વા’ વિદેહ દેશના
અધિપતિ નમી રાજાએ આહાર છોડીને ‘ય-ચ’ અને ‘રામગુપ્તે મુજિયા-રામ-
ગુપ્તો મુક્ત્વા’ રામગુપ્તે આહાર કરીને ‘બાહુએ-બાહુક’ બાહુકે ‘ઉદગં-ઉદ-
કમ્’ શીતળ પાણીનું ‘મોચ્ચા-મુક્ત્વા’ સેવન કરીને ‘તહા-તથા’ આ પ્રકારે
‘નારાયણે-નારાયણ ઋષિ’ નારાયણ ઋષિએ ‘ઉદયં મોચ્ચા-ઉદકં મુક્ત્વા’ શીતળ
પાણીનું પાન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો એવું કહે છે ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—વિદેહ જનપદનો રાજા નમિ આહારનો ત્યાગ કરીને, રામ-
ગુપ્ત આહારનો ઉપભોગ કરીને, બાહુક સચિત્ત જલનું સેવન કરીને તથા
નારાયણ ઋષિ પણ સચિત્ત જળનું સેવન કરીને મુક્તિ પામેલ છે ॥૨॥

ટીકા—કેવન પરતીર્થિકાઃ સાધુનાં વ્યામોહાય—एवमुक्तवन्तः, તદ્ યથા—
‘નમી’ નમિઃ=રાજા વિદેહી, વિદેહદેશવિશેષઃ તત્ર મત્તાઃ વૈદેહાઃ તન્નિવાસિનો-
લોકાઃ તે સન્તિ અસ્યેતિ વૈદેહી નમી રાજા । ‘અમુંજિયા’ અમુકત્વા ભોજનાદિક-
મકૃત્વૈવ ‘ય’ ચ ‘રામગુત્તે’ રામગુપ્તનામકઃ । ‘મુંજિયા’ મુકત્વા આહારં મુકત્વા,
તથા ‘બાહુક’ બાહુકઃ=બાહુકનામકઃ ‘ઉદગં મોચ્ચા’ ઉદકં શીતોદકમેવ મુકત્વા,
તથા ‘નારાયણે રિસી’ નારાયણઃ ઋષિઃ=નારાયણ નામા મહર્ષિઃ પ્રણીતોદકમ-
ચિજ્જલં મુકત્વૈવ સિદ્ધિં ગતાઃ ॥૨॥

અપિ ચ—‘આસિલે દેવિલે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—આસિલે દેવિલે ચેવ દીવાયણમહારિસી ।

પારાશરે દુંગં મોચ્ચા બીયાંણિ હરિયાંણિ ચ ॥૩॥

છાયા—અસિલો દેવલચ્ચૈવ દ્વૈપાયનમહાઋષિઃ ।

પારાશર ઉદકં મુકત્વા બીજાનિ હરિતાનિ ચ ॥૩॥

ટીકાર્થ—કિન્हीं કિન્हीं પરતીર્થિકોને સાધુઓં કો ભ્રમ મેં ડાલને
કે લિખે હસ પ્રકાર કહા હૈ કિ-વૈદેહી અર્થાત્ વિદેહ દેશ કો રાજા નમિ
ને ભોજન આદિ ત્યાગ કરકે હી મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા, રામગુપ્ત ને ભોજન
કરકે મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા । બાહુક નામક કિસીને સચિત્ત જલ કા ઉપ-
ભોગ કરકે તથા નારાયણ નામક ઋષિને અચિત્ત જલ કા ઉપભોગ
કરકે મુક્તિ પ્રાપ્ત કી ॥ ૨ ॥

और भी कहते हैं—‘आसिले देविले’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘आसिले-असिलो ऋषिः’ असिलऋषि देविलेचैव-देव-
लश्च’ और देवलऋषि ‘दीवायणमहारिसी-द्वैपायनो महाऋषिः’ तथा

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ પરતીર્થિકો સાધુઓને ભ્રમમાં નાખવા માટે એવી
દલીલ કરે છે કે-વૈદેહીએ-વિદેહ દેશના રાજા નમિએ ભોજનનો ત્યાગ કરીને
જ મોક્ષ મેળવ્યો છે, રામગુપ્તે ભોજનનો ત્યાગ કર્યા વિના-ભોજનનો ઉપ-
ભોગ ચાહુ રાખીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે. બાહુક નામના કોઈ પુરૂષે સચિત્ત
જળનો ઉપભોગ કરીને તથા નારાયણ નામના ઋષિએ શીતળ જળનો ઉપ-
ભોગ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે. ॥૨॥

वणी परतીर्थिके अपुं कहे छे के—‘आसिले देविले’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘आसिले-असिलो ऋषिः’ असिलऋषि ‘देविले चैव-देवलश्च’
अने देवलऋषि ‘दीवायणमहारिसी-द्वैपायनो महाऋषिः’ तथा મહર્ષિ દ્વૈપાયન

અન્વયાર્થ:- (આસિલે) અસિલો ઋષિ: (દેવિલે ચેવ) દેવલશ્ચ ઋષિ: (દીવાયણ-મહારિસી) દ્વૈપાયનો મહાઋષિ: (પારાસરે) પરાશર: (દગં) ઉદકં=શીતજલં પીત્વા (ય) ચ (હરિયાણિ વીયાણિ) હરિતાનિ વીજાનિ (મોચા) મુક્ત્વા=મોક્ષં પ્રાપ્ત્વા-નિતિ કથયન્તીતિ ॥૩॥

ટીકા—‘આસિલે’ અસિલ: = અસિલો નામ ઋષિ: ‘ચેવ’ અપિ ચ ‘દેવિલે’ દેવલ નામા ઋષિ: ‘દીવાયણ મહારિસી’ દ્વૈપાયનો મહર્ષિ:, અથ ચ ‘પારાસરે’ પરાશર: = પારાશરશ્ચ, इत्येते ऋषय: ‘દગં’ ઉદકં ‘ય’ ચ ‘હરિયાણિ વીયાણિ’ હરિતાનિ વીજાનિ = શીતોદકવીજહરિતાદિકં ‘મોચા:’ મુક્ત્વા સિદ્ધિ પ્રાપ્તા: । एतेहि महाऋषय आसन् एभिर्यत् कृतम् येन च पथा मोक्ष लब्धवन्तः इमे, साद-
शैरपि तथैव कर्तव्यम्, न तु तद्विपरीतमार्गे ॥ ३॥

મહર્ષિ દ્વૈપાયન ‘પારાસરે-પરાશર:’ એવં પરાશર ઋષિ હન લોગોને ‘ઉદગં-ઉદકમ્’ શીતલ જલકા પાન કરકે ‘ય-ચ’ ઔર ‘હરિયાણિ વીયાણિ-હરિતાનિ વીજાનિ’ હરિત વનસ્પતિયોં કો ‘મોચા-મુક્ત્વા’ આહાર કરકે મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા થા એસા કહતે હૈં ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ--અસિલ, દેવલ, દ્વૈપાયન ઔર પરાશર નામક ઋષિયોં ને શીત જલ પીકર ઔર હરિત તથા વીજોં કા મોજન કરકે મોક્ષ પ્રાપ્ત કિયા હૈ । એસા વે કહતે હૈં ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ--અસિલ નામક ઋષિ, દેવિલનામક ઋષિ દ્વૈપાયન મહર્ષિ, ઔર પરાશર ઋષિને શીતલ જલ, હરિતકાય ઔર વીજોં કા ઉપમોગ કરકે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કી । યે સવ મહાન્ ઋષિ થે । હન્હોંને જો કિયા ઔર

‘પારાસરે-પારાશર:’ એવમ્ પરાશર ઋષિ આ લોકોએ ‘ઉદગં-ઉદકમ્’ શીતળ પાણીનું સેવન કરીને ‘ય-ચ’ અને ‘હરિયાણિ વીયાણિ-હરિતાનિ વીજાનિ’ હરિત વનસ્પતિઓને ‘મોચા-મુક્ત્વા’ આહાર કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એવું કહે છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ--આસિલ, દેવલ, દ્વૈપાયન, અને પારાશર નામના ઋષિઓએ શીતળ જળનું પાન કરીને તથા હરિત (લીલોતરી) તથા વીજોંનું ભોજન કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવું તેઓ કહે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ--અસિલ નામના ઋષિ, દેવિલ નામના ઋષિ દ્વૈપાયન મહર્ષિ અને પારાશર ઋષિએ સચિત્ત જલ, હરિતકાય (લીલોતરી) અને વીજોંને ઉપમોગ કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. તેઓ મહાન્ ઋષિઓ હતા. તેમ જે ક્ષુધા, અને જે માર્ગે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો તે માર્ગને આપણે પણ

સૂત્ર—एए पुवं महापुริसा आहिता इह संमता ।

भोच्चा वीओदगं सिद्धा इह मेयमणुस्सुयं ॥१॥

છાયા--एते पूर्व महापुरुषा आख्याता इह संमताः ।

भुक्त्वा बीजोदकं सिद्धा इति एतत् अनुश्रुतम् ॥४॥

અન્વયાર્થઃ--(પુવ્વં) પૂર્વ=પૂર્વકાલે (एए महापुरिसा) एते महापुरुषाः (आहिया) आख्याताः=जगत्प्रसिद्धाः, तथा (इह) इहास्मिन् जैनागमेपि (संमता) सम्मताः मान्याः, (वीओदगं) बीजोदकं (भोच्चा) भुक्त्वा (सिद्धा) सिद्धा=मोक्ष प्राप्ताः (इहमेयं) इत्येतत् (अणुस्सुयं) मयाऽनुश्रुतं महाभारतादि ग्रन्थत इति ॥४॥

जिस मार्ग से मोक्ष प्राप्त किया, हमें भी वैसा ही करना चाहिये ।
उनसे विपरीत मार्ग का आश्रय नहीं लेना चाहिए ॥ ३ ॥

શબ્દાર્થ--‘પુવ્વં-પૂર્વ’ પૂર્વ કાલમેં ‘एए महापुरिसा-एते महापुरुषाः’ ये महापुरुष ‘आहिया-आख्याताः’ जगत्प्रसिद्ध थे, तथा ‘इह-इह’ इस जैन आगम में भी ‘संमता-सम्मताः’ मान्यपुरुष थे ‘वीओदगं-बीजोदकम्’ इन महापुरुषोंने बीज-कन्दमूलादिक और उदक-शीतल जल का ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ उपभोग करके ‘सिद्धा सिद्धाः’ मोक्ष प्राप्त किया था ‘इहमेयं-इत्येतत्’ यह ‘अणुस्सुयं मया अनुश्रुतम्’ मैंने (महाभारत आदिमें) सुना है ॥ ४ ॥

અન્વયાર્થ--પ્રાચીન કાલ મેં यह महापुरुष जगत्प्रसिद्ध थे और जैनागममें भी ये मान्य हैं । ये बीज और सचित्त जलको उपभोग करके सिद्ध हुए हैं, ऐसा मैंने महाभारत आदि ग्रन्थों से सुना है ॥ ४ ॥

લેવો જોઈએ તેમના તે માર્ગને અનુસરવાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે-વિપરીત માર્ગે ચાલવાથી આત્મકલ્યાણ સાધી શકીએ નહીં. આ પ્રકારનું તેઓ પ્રતિપાદન કરે છે. ॥૩॥

શબ્દાર્થ--‘પુવ્વં-પૂર્વ’ જુના સમયમાં જ ‘एए महापुरिसा-एते महापुरुषाः’ આ महापुरुष ‘आहिया-आख्याताः’ जगत् प्रसिद्ध હતા, तथा “इह-इह” આ जैन आगमમાં પણ ‘संमता-सम्मताः’ मान्य पुरुष હતા ‘वीओदगं-बीजोदकम्’ આ महापुरुषોએ बीज-कन्द, मूल वगेरे અને ઉદક-शीतल પાણીને ‘भोच्चा-भुक्त्वा’ उपभोग કરીને ‘सिद्धा-सिद्धाः’ મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. ‘इहमेयं-इत्येतत्’ આ પ્રમાણે ‘अणुस्सुयं-मया अनुश्रुतम्’ में (महाभारत विगेरेમાં) સાંભળ્યું છે. ॥४॥

સૂત્રાર્થ--પ્રાચીન કાળમાં આ પુરુષો જગતવિખ્યાત હતા. જૈન આગ-મોમાં પણ આ પુરુષોને માન્ય ગણવામાં આવેલ છે. તેમણે બીજ અને

ટીકા—‘પુવ્વ’ પૂર્વમ્=ત્રેતાયુગાદૌ ‘एए महापुरिसा’ एते पूर्वोक्ता महा-
 પુરુષાઃ દ્વૈયાપનપરાશરમ્ભૃતયઃ સ્વપૃથ્વા વા । ‘इह’ इह जैनमतेऽपि प्रसिद्धा, बहु-
 માનદૃષ્ટ્યા દૃષ્ટાઃ । તે ચ સર્વે ‘वीजोदगं’ बीजोदकं=बीजकन्दमूलादिकम्,
 उदकं-शीतं जलं च । ‘मोक्षा’ भुक्त्वा सिद्धा’ सिद्धाः संजाताः मोक्षं प्राप्ताः ।
 ‘इहमेयं-इत्येतत्’=एवं रूपेण ‘अणुस्मृत्यं’ मया अनुश्रुतम् । महाभारतादि इतिहासे
 स्कन्दादि पुराणेषु च । गीतजलादिना शौचादिकं कृतवन्तः मूलफलादिकं चाऽ-
 भ्यवहरन्तः सिद्धिं गता इति श्रूयते शास्त्रे महाभारतस्मृतिपुराणादिषु अन्यतीर्थिका,
 वदेन्तीति भावः ॥४॥

ટીકાર્થ—પહલે ત્રેતા આદિ યુગ મેં યહ દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ
 મહાપુરુષ હુએ હૈં । યહ જૈનાગમોં મેં ભી પ્રસિદ્ધ હૈં ઓર બહુમાન કી
 દૃષ્ટિ સે દેલે ગએ હૈં । યે સભી કન્દમૂલ આદિ તથા શીતલ જલ કા-
 ઉપભોગ કરકે સિદ્ધ હુએ હૈં । હસ પ્રકાર મૈંને સુના હૈ । મહાભારત
 આદિ ઇતિહાસ મેં તથા સ્કન્દપુરાણ આદિ મેં હનકા કથન ઉપલબ્ધ હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અન્યતીર્થિક હસ પ્રકાર કહતે હૈં કિ સચિત્ત
 જલ આદિ સે શૌચ આદિ કરતે હુએ ઓર મૂલ ફલ આદિ કા ભોજન
 કરતે હુએ ભી ઉન્હોંને સુક્તિ પ્રાપ્ત કી હૈ । યહ વાત મહાભારત, સ્મૃતિ
 ઓર પુરાણ આદિ મેં સુની જાતી હૈ ॥ ૪ ॥

અચિત્ત જલનો ઉપભોગ કરીને સુક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે, એવું મેં મહાભારત
 આદિ ગ્રન્થો દ્વારા સાંભળ્યું છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—પહેલાં ત્રેતા આદિ યુગમાં પૂર્વોક્ત દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ
 મહાપુરુષો ઘઈ ગયા છે જૈન આગમોમાં પણ તે મહાપુરુષોનાં નામનો
 ઉલ્લેખ થયેલો છે અને તેમના પ્રત્યે જૂળ જ માનની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવેલ
 છે. તે મહાપુરુષો કન્દમૂળ આદિનો આશર કરીને તથા શીતલ જળનું
 પાન કરીને સિદ્ધ થયા છે, એવું મેં સાંભળ્યું છે. મહાભારત આદિ ઇતિ-
 હાસમાં, સ્કન્દ પુરાણ આદિમાં તેમની વાત ઉપલબ્ધ છે આ કથનનું તાત્પર્ય
 નીચે પ્રમાણે છે—અન્યતીર્થિકો એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે સચિત્ત જલ આદિ
 વડે સ્નાન આદિ કરવા છતાં અને કન્દમૂળ આદિનું ભોજન કરવા છતાં પણ
 દ્વૈપાયન, પરાશર આદિ ઋષિએ સુક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે મહાભારત, પુરા
 સ્મૃતિ આદિ ધર્મગ્રન્થો પણ એ વાતનું સમર્થન કરે છે. ॥૪॥

एतदुत्तरं सूत्रकारः प्राह—‘तत्थ मंदा’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तत्थ मंदा विसीयन्ति वाहच्छिन्ना व गदभा ।

पिट्ठओ परिसंप्पन्ति पिट्ठसप्पी य संभमे ॥५॥

छाया—तत्र मन्दा विषीदन्ति वाहच्छिन्ना इव गदभाः ।

पृष्ठतः परिसर्पन्ति पृष्ठसर्पी च संभ्रमे ॥५॥

अन्वયાર્થः—(तत्थ) तत्र—तस्मिन् कुश्रुत्युपसर्गे (मंदा) मन्दाः बालाः (वाह-
च्छिन्ना) वाहच्छिन्नाः साराक्रान्ताः (गदभा व) गदभा इव (विसीयन्ति) विषीदन्ति=
संयमपालने दुःखमनुभवन्ति (संभमे) संभ्रमे अन्यादिदाहे (पिट्ठसप्पी) पृष्ठस-

इसके अनन्तर सूत्रकार कहते हैं—‘तत्थ मंदा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘तत्थ-तत्र’ उस कुश्रुतिका उपसर्ग होने पर ‘मंदा-मन्दाः’

अज्ञानी पुरुष ‘वाहच्छिन्ना-वाहच्छिन्नाः’ बारसे पीड़ित ‘गदभा व-
गदभा इव’ गदहे के जैसा ‘विसीयन्ति-विषीदन्ति’ संयम पालन करने
में दुःख का अनुभव करते हैं ‘संभमे-संभ्रमे’ जैसे अग्नि आदिका उप-
द्रव होने पर ‘पिट्ठसप्पी-पृष्ठसर्पिणः’ लकड़े की सहायतासे चलनेवाला
हाथ पैर रहित पुरुष ‘पिट्ठओ-पृष्ठतः’ भागनेवाले पुरुषों के पीछे पीछे
‘परिसंप्पन्ति-परिसर्पन्ति’ चलता है उसी प्रकार ये अज्ञानी जन संयम
पालने में सबसे पीछे ही हो जाते हैं ॥ ५ ॥

अन्વયાર્થ—कुशास्त्र का उपसर्ग होने पर अज्ञानी साधु उसी
प्रकार संયમ પાલન में दुःख का अनुभव करते हैं, जिस प्रकार भार-

ત્યાર બાદ સૂત્રકાર કહે છે કે—‘તત્થ મંદા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે કુશ્રુતિનેા ઉપસર્ગ થાય ત્યારે ‘મંદા-મન્દાઃ’

અજ્ઞાની પુરૂષ ‘વાહચ્છિન્ના-વાહચ્છિન્નાઃ’ બારથી પીડિત ‘ગદ્દભા વ-ગદ્દભા ઇવ’
ગદ્દેાની જેમ ‘વિસીયન્તિ-વિષીદન્તિ’ સંયમ પાલન કરવામાં દુઃખનેા અનુ-
ભવ કરે છે. ‘સંભમે-સંભ્રમે’ જેવી રીતે અગ્નિ વગેરેનેા ઉપદ્રવ થાય ત્યારે
‘પિટ્ઠસપ્પી-પૃષ્ઠસર્પિણઃ’ લાકડાની સહાયતાથી ચાલવાવાળેા હાથ, પગ વગરનેા
પુરૂષ ‘પિટ્ઠો-પૃષ્ઠતઃ’ ભાગવાવાળા-પુરૂષોની પાછળ પાછળ ‘પરિસપ્પન્તિ-પરિ-
સર્પન્તિ’ ચાલે છે તે જ પ્રકારે આ અજ્ઞાની માણસેા સંયમ પાલન કરવામાં
બધાથી પાછળ જ થઈ બચે છે. ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે ભારતુ વહન કરવાને અસમર્થ ગદ્દભા વિષાદનેા
અનુભવ કરે છે, અથવા જેવી રીતે ચાલવાને અસમર્થ પુરૂષ અગ્નિનેા ભય

ર્પિણઃ=કાષ્ટપાદુકયા ચલનકર્તારઃ હસ્તપાદરહિતાઃ પુરુષાઃ (પિટ્ટઓ) પૃષ્ઠતઃ
પશ્ચાત્ (પરિસપ્ન્તિ) પરિસર્પન્તિ ચલન્તિ તથૈવ ઇમે સંયમપાલને સર્વેભ્યઃ
ન્યૂનાઃ ભવન્તીતિ ॥૫॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ત્વ=તસ્મિન્ કુત્સિતશાસ્ત્રોપદેશારૂપસર્ગોદયે સતિ ‘મંદા’
મન્દાઃ=વિવેકવિકલાઃ, ન કેવલજ્ઞાનાદિનૈવ મોક્ષોઽપિ તુ શીતોદકાદિનાપિ
ભવતીતિ નિર્ણયં કૃત્વા ‘વાહચ્છિન્ના’ વાહચ્છિન્નાઃ વહનં વાહઃ ભારઃ તસ્યોદ્વહનમ્
તેન છિન્નાઃ આક્રાન્તાઃ ‘ગર્દભા’ ગર્દભા इव =રાસભા इव ‘નિસીયંતિ’ ત્રિપીડંતિ,
યથા ગર્દભાઃ ભારાક્રાન્તાઃ માર્ગે ઇવ દુઃસ્વાજો ભવન્તિ તથા—ઇમે કુશાસ્ત્રોપ-
દર્શિતક્રમેણ શિક્ષિતાઃ સંયમમાર્ગે સંયમભારં પરિત્યજ્ય શિથિલાચારાઃ સન્તો

ક્રાન્ત ગર્દભ દુઃસ્વાજા અનુભવ કરતે હૈં । અથવા જૈસે ચલને મેં અસ-
મર્થ પુરુષ અગ્નિ કા ભય ઉપસ્થિત હોને પર પિછડ જાતાં હૈં उसी प्रकार
वे भी संयम पालने में पीछे रह जाते हैं ॥ ५ ॥

ટીકાર્થ—કુત્સિત શાસ્ત્રોં કે ઉપદેશરૂપ ઉપસર્ગ કે ઉપસ્થિત હોને
પર વિવેકવિહીન સાધક, કેવલજ્ઞાન આદિ સે હી મોક્ષ નહીં હોતા
વરન શીત જલ આદિ કે સેવન સે થી હોતા હૈ, હસ પ્રકાર કા નિર્ણય
કરકે ભારવહન સે દુર્બલ બને છુપ ગયે કે સમાન વિપાદ કે પાત્ર હોતે
હૈં । અર્થાત્ જૈસે ઘોડા સે લદે છુપ ગર્દભ માર્ગ મેં હી દુઃસ્વાજા અનુભવ

ઉપસ્થિત થાય ત્યારે બીજા લોકો કરતાં પાછળ રહી જાય છે, એજ પ્રમાણે
કુશાશ્રમેના ઉપસર્ગ થયા ત્યારે અજ્ઞાની સાધુ સંયમનુ પાલન કરવામાં વિપાદ
અનુભવે છે અને સંયમના માર્ગે આગળ વધવાને બદલે સંયમના પાલનમાં
શિથિલ બની જાય છે ॥૫॥

ટીકાર્થ—ત્યારે કુશાશ્રમેના ઉપદેશ રૂપ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થાય છે
ત્યારે વિવેકહીન સાધક સંયમના માર્ગેથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તે એવું માનતો
થાય છે કે કેવળજ્ઞાન આદિ જ્ઞાન જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, પરંતુ શીતલ
જળ, હન્દમૂળ આદિના સેવનથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રકારેના
નિર્ણય કરવાને કારણે તે ભારવહન કરવાને અસમર્થ ગણાતી જેમ વિપાદને
પાત્ર બને છે એટલે કે ભારે બેઠે વહન કરતો ગર્દભ જેવી રીતે માર્ગ
જ વિપાદને અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે ત્રિપીડીત ઉપદેશ સામં

મોક્ષમનવાપ્ય સંસારે एव दुःखायन्ति। दृष्टान्तान्तरं दर्शयति-संभमे इति। 'संभमे' संभ्रमे=अन्यादिभये समुपस्थिते सति उद्भ्रान्ताः 'पिठसर्पी' पृष्ठसर्पिणः-पंगवः प्रणष्टजनस्य-'पिठो परिसर्पन्ति' पृष्ठतः परिसर्पन्ति=पृष्ठतो गच्छन्ति, नाऽ-ग्रगामिनो भवन्ति। तथैव-इमे ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षो भवतीति अजानानाः नेम्या-दिमार्गानुसारिणः शीतोदकबीजभोजकाः मोक्षं प्रति प्रवृत्ता अपि मोक्षगतयो न भवन्ति। किन्तु तस्मिन्नेव संसारे अनन्तकालं परिभ्रमन्ति, येषामपि सिद्धिगमन-मभूत् न तेषां शीतोदकादि सेवनात् किन्तु कुतश्चित् जातजातिस्मरणादिप्रत्ययावाप्त-

કરતે હૈં उसी प्रकार खोटे शास्त्रों से विपरीत शिक्षा पाये हुए वे साधु भी संयममार्ग में संयम के भारको त्याग करके शिथिलाचार परायण बन जाते हैं। वे मोक्ष न प्राप्त करके संसार में ही दुःखका अनुभव करते हैं।

इसी विषय में दूसरा दृष्टान्त दिखलाते हैं-अग्नि आदि का भय उपस्थित होने पर घबराए हुए लँगडा पुरुष भागनेवाले दूसरे लोगों के पीछे पीछे चलते हैं-उनसे पिछड़ जाते हैं। वे आगे नहीं बढ़ पाते। इसी प्रकार ज्ञान और क्रिया से मोक्ष होता है, इस तथ्य को न जानने वाले और नमि आदि के मार्ग का अनुसरण करनेवाले, सच्चित्त जल और बीजों का उपभोग करनेवाले मोक्षमार्ग में प्रवृत्त होकर भी मोक्ष गमन नहीं कर सकते। वे अनन्तकाल तक संसार में ही परिभ्रमण करते हैं। जिन्होंने भी मोक्ष प्राप्त किया है, उन्हें शीतोदक के सेवन से नहीं प्राप्त हुआ। उन्हें जानिस्मरण आदि किसी कारण से सम्यग्-

સંયમના માર્ગથી ચલાયમાન થનાર સંયમના ભારનો ત્યાગ કરીને શિથિ-લાચારી બનનાર-સાધુને પણ નિષાદ જ અનુભવવો પડે છે. તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે સંસારમાં જ અટવાયા કરે છે અને દુઃખનો અનુભવ કર્યા કરે છે.

આ વિષયને અનુલક્ષીને એક બીજું દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવે છે-અગ્નિ આદિનો ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે લંગડો પુરુષ દોડી ન શકવાને કારણે બીજા ભાગનારા લોકોની પાછળ રહી જાય છે, એજ પ્રમાણે 'જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ મળે છે,' આ તથ્યને નહીં જાણનાર અને નમિ આદિના માર્ગને અનુસરનારા, સચિત્ત જળ અને બીજાને ઉપભોગ કરનારા લોકો મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવા છતાં પણ મોક્ષગમન કરી શકતા નથી. તેઓ અનંત કાળ સુધી સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. એ વાત તો નિશ્ચિત્ત છે કે જેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેમણે શીતોદક (શીતળ જલ) ના સેવનથી જ મોક્ષપ્રાપ્ત કરેલ નથી. તેમને કોઈ પણ કારણે જાતિસ્મરણ આદિ જ્ઞાનની,

સમ્યગ્જ્ઞાનચારિત્રવતામેવ વલ્કલચીરમશ્રીનામિત્ર સિદ્ધિગમનમભૂત ન પુનઃ કદા-
ચિદપિ સર્વવિરતિપરિણામભાવકારણભાવમન્તરેણ શીતોદકવીજાણુપભોગેન જીવો-
પમર્દસાવધકર્મણેતિ ॥૫॥

મક્રુતવિષયે મતાન્તરમપિ દર્શયતિ લ્ખણનાય-‘ઈહમેગે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ઈહમેગે’ ડ ભાસંતિ સાંયં સાંયેણ વિજ્ઞહ ।

જે તત્થ ઔારિયં મંગં પંરમં ચ સમ્માહિણ ॥૬॥

છાયા—ઈહ ઁકે તુ ભાષન્તે સાતં સાતેન વિઘતે ।

યે તત્ર આર્ય માર્ગન્તુ પરમં ચ સમાધિકમ્ ॥૬॥

જ્ઞાન દર્શન ઔર ચારિત્ર કી પ્રાપ્તિ હુઈ । તમી વે વલ્કલ ચીરી આદિ
કી તરહ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને મેં સમર્થ હો સકે । સર્વવિરતિરૂપ ભાષ
ચારિત્ર મોક્ષ કા કારણ હૈ । ડસ કે અભાવ મેં શીતોદક ઔર વીજ
કા ડપભોગ કરને રૂપ જીવહિંસામય સાવધકર્મ સે કદાપિ મોક્ષ કી
પ્રાપ્તિ નહીં હો સકતી ॥ ૫ ॥

પ્રસ્તુત વિષય મેં મતાન્તર કા લ્ખણન કરને કે લિણ ડસે દિલ્લાતે
હે—‘ઈહ મેગે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઈહ-ઈહ’ ઇસ મોક્ષ પ્રાપ્તિ કે વિષય મેં ‘એગે-એકે’
કોઈ શાક્યાદિ મતવાલે ‘ભાસંતિ-ભાષન્તે’ કહતે હેં કિ ‘સાતં-સાતમ્’
સુલ્લ ‘સાતેન-સાતેન’ સુલ્લસે હી ‘વિજ્ઞહ-વિઘતે’ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘તત્થ-
તત્ર’ ઇસ મોક્ષ કે વિષયમેં ‘આરિયં-આર્યમ્’ સમસ્ત હેય ધર્મ સે દૂર

તથા સમ્યગ્ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ ઘઈ હતી. ત્યારે જ તેઓ
વલ્કલ, ચીરી આદિની જેમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકવાને સમર્થ થયા
સર્વવિરતિ રૂપ ભાવચારિત્ર મોક્ષનું કારણ બધું જ છે. જો તેનો અભાવ
હોય તો શીતોદક અને બીજનો ઉપભોગ કરવા રૂપ ઉપહિ સામય સાવધ કર્મ
પડે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કદી પણ થઈ શકતી નથી ॥૫॥

પ્રસ્તુત વિષય સળધી જે અન્ય મનો છે તે પ્રકટ કરીને તેમનું સૂત્રધાર
ખંડન કરે છે—‘ઈહ મેગે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઈહ-ઈહ’ મોક્ષ પ્રાપ્તિના વિષયમાં ‘એકે-એકે’ કોઈ શાક્ય
વગેરે મનવાળા ‘ભાસંતિ-ભાષન્તે’ કહે છે કે ‘સાત-સાતમ્’ સુખ ‘સાતેન-સાતેન’
સુખથી જ ‘વિજ્ઞહ-વિઘતે’ પ્રાપ્ત થાય છે, ‘તત્થ-તત્ર’ આ મોક્ષના વિષ-
યમાં ‘આરિયં-આર્યમ્’ સમસ્ત હેય ધર્મથી દૂર રહેવાળા તોયં કર પ્રતિ-

અન્વયાર્થઃ—(દ્વ) ઇહાસ્મિન્ મોક્ષગમનાધિકારે (એગે) એકે=કેચન શાક્યાદય (માસંતિ) માપન્તે—કથયન્તિ, (સાતં) સાતં=સુખં (સાતેન) સાતેન સુખેનેવ (વિજ્ઞહ) વિધતે પ્રાપ્યતે (તત્થ) તત્ર=મોક્ષવિષયે (આરિય) આર્યમ્=સમસ્ત દેય-ધર્મતો દૂરં તીર્થંકરપ્રતિપાદિતમ્ (મગ્ગં) માર્ગં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપં (પરમં સમા-હિણ) પરમં ચ સમાધિકં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપમ્ એનં ધર્મં (જે) જે જના ત્યજન્તિ તે સ્વાર્થંભ્રષ્ટા ભવન્તીતિ ॥૬॥

ટીકા—‘દ્વ’ દ્વ મોક્ષગમનવિચારપ્રવાહે ‘એગે’ એકે=શાક્યમતાનુયાયિનઃ લોચાદિનોપતમાઃ દંડિયમૃતયઃ ‘ઉ’ તુ શબ્દઃ શીતોદકાદિભોજિભ્યોઽસ્ય પાર્થક્યં દર્શયતિ—‘માસંતિ’ માપન્તે=બ્રુવન્તિ । ‘સાયં સાયેણ વિજ્ઞહ’ સાતં સાતેન વિધતે,

રહનેવાલા તીર્થંકર પ્રતિપાદિત ‘મગ્ગં-માર્ગમ્’ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ માર્ગ ‘પરમં સમાહિણ-પરમં સમાધિકમ્’ પરમ શાંતિકો દેનેવાલા હૈ હસ ધર્મ કો ‘જે-યે’ જો પુરુષ છોડતે હૈં વે અજ્ઞાની જન સ્વાર્થં સે પતિત હોતે હૈં ॥ ૬ ॥

અન્વયાર્થ—કોઈ શાક્ય આદિ કહતે હૈં કિ સાતા સે હી સાતા કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ અર્થાત્ સુખ ઓગને સે હી સુખ મિલતા હૈ, કિન્તુ જો લોગ તીર્થંકરપ્રતિપાદિત આર્યમાર્ગ કો, જો સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર રૂપ હૈ, ત્યાગ દેતે હૈં વે સ્વાર્થ સે ભ્રષ્ટ હોતે હૈં ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—મોક્ષ કે પ્રકરણ મેં શાક્ય આદિ તથા કેશલુંચન આદિ મેં કહ્તુ જ્ઞાનનેવાલે દંડી આદિ હસ પ્રકાર કહતે હૈં—મોક્ષ કા સર્વોત્કૃષ્ટ

પાદિત ‘મગ્ગં-માર્ગમ્’ જ્ઞાનદર્શન ચરિત્રરૂપ માર્ગ ‘પરમ સમાહિણ-પરમં સમા-ધિકમ્’ પરમ શાંતિ પમાડવાવાળો છે આ ધર્મને ‘જે-યે’ જે પુરુષ છોડે તે અજ્ઞાની માણસો સ્વાર્થથી પતિત થાય છે ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ શાક્ય અદિ મતવાહીઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે—સાતા દ્વારા જ સાતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલે કે સુખ ભોગવવાથી જ સુખ મળે છે, પરંતુ જે લોકો તીર્થંકર પ્રતિપાદિત, સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ માર્ગને ત્યાગ કરે છે, તેઓ કદીપણ આત્મકલ્યાણ સાધી શકતા નથી, પણ દુઃખ જ ભોગવ્યા કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—શાક્ય આદિ પરતીર્થિકો તથા કેશલુંચન અદિને કબ્જનક માનનારા દંડી આદિ લોકો મોક્ષપ્રાપ્તિ વિષે એવું મંતવ્ય ધરાવે છે કે વિષય જનક સુખ વડે જ મોક્ષનું સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનંત સુખ ઉત્પન્ન થાય છે

सात-मोक्षमुखं निरतिशयाऽपरिच्छिन्नम् । सातेन-विषयजनितसुखेनैव जायते ।
तथा च वक्तारो वदन्ति--

‘सर्वाणि सत्त्वानि सुखेरतानि सर्वाणि दुःखाच्च समुद्रिजन्ते ।

तस्मात्सुखार्थी च सुखाय दद्यात् सुखप्रदाता लभते सुखानि ॥१॥

न केवलं सुखादेव, सुखमित्यत्र वचनमेव प्रमाणम्, किन्तु युक्तयोऽपि भवन्ति ।
तथाहि-कारणमनुसरति कार्यम्, यादृशं कारणं तादृगेव भवति कार्यम्, न तु तद्वि-
परीतम्, यथा वटवीजात् वटांकुरमेव जायते, न तु अस्मादन्यस्य विजातीयस्य ।
एवमैहलौकिकसुखादेव मोक्षमुखं स्यान्नतु लोचादि दुःखात् कथमपि तद्विजाती-

एवं अनन्त सुख विषयजनित सुख से ही उत्पन्न होता है । कहनेवाले
कहते भी हैं--‘सर्वाणि सत्त्वानि सुखेरतानि’ इत्यादि ।

संसार के समस्त प्राणी सुख में रत हैं, सब दुःख से घबराते हैं,
अतएव जो सुख का अभिलाषी है वह दूसरों को सुख पहुँचावे । जो
दूसरों को सुख देता है वह स्वयं सुख प्राप्त करता है ॥ १ ॥

सुख से सुख की प्राप्ति होती है, इस विषय में केवल वचन ही
प्रमाण नहीं है बल्कि युक्तियां भी विद्यमान हैं । वह इस प्रकार हैं-
कार्य कारण का अनुसार करता है । जैसा कारण होना है वैसा ही
कार्य होता है उससे विपरीत नहीं होता । जैसे वट के बीज से वट का
ही अंकुर उत्पन्न होता है । अन्य बीज से अन्य विजातीय अंकुर
उत्पन्न नहीं होता । इसी प्रकार लौकिक सुख से ही मोक्ष का सुख
हो सकता है, लोच आदि के दुःख को सहन करने से नहीं । दुःख

એવા લોકો કહે છે કે—‘સર્વાણિ સત્ત્વાણિ સુખેરતાણિ’ ઇત્યાદિ--

‘સંસારમાં સમસ્ત પ્રાણીઓ સુખમાં રત (પ્રવૃત્ત) છે બધાં દુઃખથી
ગભરાય છે. તેથી એવું કહી શકાય કે જે સુખની અભિલાષા રાખતો હોય
તેણે સૌને સુખ આપવું જોઈએ જે બીજાને દુઃખ દે છે તે પોતે જ
દુઃખી થાય છે. ૧૧॥

સુખ ઠાગ જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ કથનનું માત્ર વચન ઠારા
જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું નથી, પણ તર્ક, દલીલો આદિ ઠારા પણ
તેઓ તેનું સમર્થન કરે છે-કાર્ય કારણનું અનુસરણ કરે છે. જેવું કારણ હોય
જે, તેવું જ કાર્ય થાય છે-કારણથી વિપરીત કાર્ય અંતર્ગત શક્ય નથી.
વડના બીજમાંથી વડનું જ બીજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે કોઈ પણ બીજ વિજા-
તીય અંકુરની ઉત્પત્તિ કરી શકતું નથી. એજ પ્રમાણે લૌકિક સુખ વડે જ

યસ્ય મોક્ષસ્યોદ્ભવાશા । આગમોઽપ્યમુપેવાર્થં પુષ્ણાતિ ।

‘મણુર્ણં મોયર્ણં મોચ્ચા મણુર્ણં સયણાસણમ્ ।

મણુર્ણંસિ અગારંસિ મણુર્ણં જ્ઞાયત્ મુની ॥૧॥’

છાયા—મનોજ્ઞં મોજનં મુક્ત્વા મનોજ્ઞે શયનાસને ।

મનોજ્ઞે આગારે મનોજ્ઞં ધ્યાયેત્ મુનિરિતિ ॥૧॥

તથા—‘મૃદ્વીશય્યા પ્રાતરુથ્યાય પેયાઃ મત્તં મધ્યે પાનકં ચાપરહ્ને ।

દ્રાક્ષાખણ્ડં શર્કરા ચાર્દ્રરાત્રે મોક્ષશ્ચાન્તે શાક્યપુત્રેણ દૃષ્ટઃ ॥૧॥

અતઃ સ્થિતં યત્ સુખેનૈવ સુખાવાપ્તિઃ । ન તુ લોચાદિના કાયક્લેશસહનેન । પ્રત્યુતઃ
તેનાઽઽર્તધ્યાનસમુદ્ભવાત્ एवं મોહમુગ્ધમતયઃ ‘જે’ યે કેચન શાક્યાદયઃ કથ-

કો મુગતને મે ઉસસે વિજાતીય મોક્ષસુખ કી પ્રાપ્તિ કી આશા નહીં
કી જા સકતી । આગમ મી હસી વાત કા સમર્થન કરતા હૈ—‘મણુર્ણં
મોયર્ણં મોચ્ચા’ इत्यादि ।

‘મનોજ્ઞ મોજન કરકે, મનોજ્ઞશય્યા ઓર આસન કા ઉપભોગ
કરકે ઓર મનોજ્ઞ ગૃહ મેં નિવાસ કરકે મુનિ મનોજ્ઞ ધ્યાન કરતા હૈ ॥૧॥
ઓર મી કહા હૈ—‘મૃદ્વીશય્યા પ્રાતરુથ્યાય પેયાઃ’ इत्यादि ।

કોમલ શય્યા, પ્રાતઃકાલ ઉઠતે હી પેય કા પાન, મધ્યાહ્ન મેં
મોજન, અપરાહ્ન મેં પાન, અર્ધરાત્રિ મેં દ્રાક્ષા ખાંડ ઓર શર્કરા કા ઉપ-
ભોગ ઓર અન્ત મેં મોક્ષ ! એસા શાક્યપુત્ર (બુદ્ધ) ને દેખા હૈ ।
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સુખપૂર્વક રહને સે હી આગે મોક્ષ કા સુખ
પ્રાપ્તિ હોતા હૈ ॥ ૧ ॥

અતઃપ્રત્યં યહ સિદ્ધ હુઆ કિ સુખ સે હી સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, લોચ

મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, લોચ આદિનું દુઃખ સહન કરવાથી મોક્ષનું
સુખ મળી શકતું નથી, દુઃખને લોગવવાથી તેના કરતાં વિભતીય મોક્ષના સુખની
પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તેમના આગમોમાં પણ એજ વાતનું સમર્થન
કરવામાં આવ્યું છે કે—‘મણુર્ણં મોયર્ણં મોચ્ચા’ इत्यादि—

‘મનોજ્ઞ લોજન કરીને, મનોજ્ઞ શય્યા અને આસનને ઉપલોગ કરીને
અને મનોજ્ઞ ઘરમાં નિવાસ કરીને મુનિ ધ્યાન ધરી શકે છે.’

વળી એવું કહ્યું છે કે—‘મૃદ્વીશય્યા પ્રાતરુથ્યાય પેયાઃ’ इत्यादि—

કોમળ શય્યા, પ્રાતઃકાળે ઉઠતાં જ પેયનું પાન, મધ્યાહ્ને લોજન,
અપરાહ્ન પછી પેયનું પાન, મધ્યરાત્રે દ્રાક્ષ, ખાંડ અને સાકરનો ઉપલોગ અને
અન્તે મોક્ષ ! એવું શાક્યપુત્રે (બુદ્ધે) જોયું છે. તાત્પર્ય એ છે કે સુખપૂર્વક
રહેવાથી જ આખરે મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧॥

તેઓ આ પ્રકારની દલીલો દ્વારા એવું સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે

સમુદ્ભવઃ, વનાગ્નિદગ્ધવેત્રમૂલાત્ કદલીવૃક્ષસ્યોત્પત્તિઃ, આમતન્દુલજલસંસિક્ત-
ભૂતલાત્ રક્તવર્ણવિશેષિતશાકસ્ય સમુત્પત્તિર્ભવતિ, તથા ગોલોમતો દુર્વા જાયતે ।
તથા—યદપિ મનોજ્ઞાહારાદિકં સુખકારણતયા—ઉપસિપ્તમ્, તદપિ ન સમ્યક્ ।
મનોજ્ઞાહારસેવનેનાપિ રોગાદિસંભવાત્ ।

કિં ચ-વૈષયિકન્તુ દુઃખપ્રતીકારકારણતયા સુખં ભવિતું નાર્હતિ । વિષય-
જનિતસુખસ્ય સર્વદૈવ દુઃખમિલિતત્વાત્ દુઃખરૂપતૈવ વિદ્યતે । યોડ્યન્તત્ર મૂઢાનાં
સુખાઽઽભાસઃ સોડપિ દુઃખરૂપ એવ । તદુક્તમ્—

દુઃખાત્મકેષુ વિષયેષુ સુખાઽભિમાનઃ,
સૌર્યાત્મકેષુ નિયમાદિષુ દુઃખબુદ્ધિઃ ।
ઉત્કીર્ણવર્ણપદપંક્તિરિવાઽન્યરૂપા,
સારૂપ્યમેતિ વિપરીતગતિપ્રયોગાત્ ॥

કે મૂત્ર કા યોગ હોને પર ગોધર સે વિચ્છૂ કી ઉત્પત્તિ હો જાતી હૈ,
દાવાનલ સે દગ્ધ વેત કે મૂલ સે કદલી વૃક્ષ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ,
કચ્ચે તન્દુલ એવં જલ સે સિક્ત ભૂતલ સે લાલ રંગ કા એક વિશેષ
શાક ઉત્પન્ન હોના હૈ તથા ગોરોમ સે દૂબ કી ઉત્પત્તિ દેખી જાતી હૈ ।

મનોજ્ઞ આહાર આદિ કો સુખ કા કારણ કહનાં બી ઠીક નહીં
કર્પોંકિ ઉસકે સેવન સે બી રોગાદિ કી ઉત્પત્તિ દેખી જાતી હૈ ।
હસકે અતિરિક્ત વૈષયિક સુખ વાસ્તવ મેં સુખ હી નહીં હૈ, વહ તો
દુઃખ કા હી કારણ હોતા હૈ । વૈષયિક સુખ મેં દુઃખોં કા સમ્મિશ્રણ
રહતા હૈ, અતએવ વહ વિષમિશ્રિત મોજન કે સમાન વસ્તુતઃ દુઃખ હી હૈ

કાયા તન્દુલ (ચોખા) અને પાણી વડે સિક્ત ભૂતલમાંથી લાલ રંગનું એક
વિશિષ્ટ શાક ઉત્પન્ન થાય છે, તથા ગોરોમ (ગાયની રુવાંટી) વડે દૂબ
(ધાસ)ની ઉત્પત્તિ થાય છે.

મનોજ્ઞ આહાર આદિને સુખના કારણરૂપ ગણવા તે પણ ઉચિત નથી,
કારણ કે તેના સેવનથી પણ રોગાદિની ઉત્પત્તિ થતી જોવામાં આવે છે. વળી
વૈષયિક સુખ વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ જોતાં સુખ રૂપ જ નથી, તે તો દુઃખના
પ્રતીકારના જ કારણ રૂપ હોય છે. વૈષયિક સુખમાં દુઃખોનું સમ્મિશ્રણ રહે
છે, તેથી વિષમિશ્રિત લેજનની જેમ તે ખરી રીતે તો દુઃખ રૂપ જ હોય
છે. મૂઢ માણસો જ તેને સુખરૂપ માને છે, પરન્તુ ખરી રીતે તો તે
સુખાભાસ રૂપ હોવાને કારણે દુઃખ રૂપ જ છે. કહ્યું પણ છે કે—

सिकेतिभाषाप्रसिद्धवर्णवत् दर्शने विपरीतं दृश्यते मुद्रणे च सम्यगाकारेण दृश्यते इति ।

एतादृशं सुखं परमानन्दमोक्षसुखस्य कारणं कथं स्यात्, कथमपि कारणभावं नाश्रयन्ते इति । यदपि केशलोचादिकं दुःखकारणतया भवद्भिः प्रतिपादितम्,

मृद पुरुष ही उसे सुख मानते हैं किन्तु असल में सुखाभास होने के कारण वह दुःख है । कहा भी है 'दुःखात्मकेषु विषयेषु' इत्यादि ।

अज्ञानी जीवों की गति कैसी विपरीत होती है । जो विषय दुःखरूप हैं उन्हें वे सुखरूप मानते हैं और जो यमनियमसंयम आदि सुखरूप हैं उन्हें दुःखरूप समझते हैं । किसी धातु पर जो अक्षर या वर्ण अंकित किये जाते हैं, वे देखने पर उलटे दिखाई देते हैं, परन्तु जब उन्हें मुद्रित किया जाता-छापा जाता है, तब सीधे हो जाते हैं । संसारी जीवों की सुखदुःख के विषय में ऐसी ही उलटी समझ होती है ।

इस प्रकार पर पदार्थों पर अवलम्बित, इन्द्रियों ग्राह्य, कर्मबन्ध का कारण, दुःखका मूल, क्षणविनश्वर और अनैकान्तिक विषय सुख स्वावलम्बी, इन्द्रियागोचर दुःख से अस्पृष्ट शाश्वत और ऐकान्तिक मुक्तिसुख का कारण किस प्रकार हो सकता है ? इनमें कोई अनुरूपता नहीं है, अतएव आपके कथनानुसार भी विषयसुख मोक्षसुख का कारण नहीं हो सकता ।

'दुःखात्मकेषु विषयेषु' इत्यादि—

अज्ञानी गनुष्येनो स्वभाव उयो विचित्र होय छे । विषयो छे ते दुःख इय छे तेमने तेओ गुअइय माने छे, अने यम, नियम, संयम आदि ते गुअइय वस्तुओ छे तेमने तेओ दुःखइय समने छे । ऐसी धातुना सिक्का पर ते अक्षरों अक्षरों वत्तों अंकित करवाया आवे छे, तेमने तेवामा आवे तो उलटा देवाय छे, परन्तु जघादे तेमने मुद्रित करवाया-छापवाया आवे ते, तब तेओ सवाय देवाय छे । अक्षरी छेवानी गुअइयना नियमां ओपी न उलटी समज होय छे ।

તદપિ અલ્પસત્વાનામેવ દુઃખકારણં કૈશલોચાદિકમ્ । મહાપુરુષાણાં પરમાર્થચિન્તા-
પરાયણાનાં મહત્સત્ત્વતયા સર્વમેવૈતત્ સુખાયૈવ ભવતિ ।

અપગતભયરાગભેદોમુનિઃ તૃણાદિ સંસ્તારકેઽપિ શય્યાનો યાદૃશં સુખં લભતે
તાદૃશં સુખં ચક્રવર્તિનામપિ ન ભવતિ । તથોક્તમ્ -

‘તળસંસ્થારનિષ્ણો વિ મુણિવરો મદુરાગમયમોહો ।

જં પાવૈ મુત્તિસુહં કત્તો તં ચક્રવટી વિ ॥૧॥’

છાયા—તૃણસંસ્તારનિષ્ણોઽપિ મુનિવરો અદુરાગમદમોહઃ ।

યત્પાપ્નોતિ મુક્તિસુખં કુતસ્તત્ ચક્રવર્ત્યપિ ॥૧॥

આપને કૈશલોચ આદિ કો દુઃખ કા કારણ કહા હૈ કિન્તુ વહ
કાયર પુરુષોં કો હી દુઃખ કા કારણ હોતા હૈ । પરમાર્થ કે ચિન્તન મેં
પરાયણ મહાપુરુષ મહાન્ સત્ત્વશાલી હોતે હૈ । ડનકો વહ સુખાવહ
હી હોતા હૈ ।

રાગદ્વેષ મદમોહ આદિ વિકારોં સે રહિત મુનિ ઘાસ કી શય્યા પર
શયન કરતા હુઆ મી જિસ અનિર્વચનીય સુખ કા અનુભવ કરતા હૈ,
વહ સુખ તો ચક્રવર્તિયોં કે નસીબ મેં મી નહીં હોતા । કહા મી હૈ—‘તળ
સંસ્થારનિષ્ણો વિ’ इत्यादि ।

તૃણોં કે સંસ્તારક પર આસીન મુનિ રાગદ્વેષ મદમોહ સે રહિત
હોને કે કારણ જિસ નિર્વૃત્તિ સુખ કી અનુભૂતિ કરતા હૈ, વહ સુખ
ચક્રવર્તી કો કહાં પ્રાપ્ત હો સકતા હૈ ?

આપે કૈશલ્યંચન આદિને હુ.ખનુ’ કારણ કહું છે, પરન્તુ તે માત્ર કાયર
પુરુષોને માટે જ હુ.ખનુ’ કારણ બને છે. પરમાર્થના (આત્મહિતના-મોક્ષના)
ચિન્તનમાં પરાયણ મહાપુરુષો ખૂબ જ સત્ત્વશાળી હોય છે તેમને માટે તો
તે સુખાવક જ હોય છે.

રાગદ્વેષ, મદ, મોહ આદિ વિકારોથી રહિત મુનિને ઘાસની શય્યા પર
શયન કરતાં જે અવર્ણનીય સુખનો અનુભવ થાય છે, તે સુખ તો ચક્રવર્તી-
ઓને સુદર, સુલાયમ શય્યામાં શયન કરવા છતાં પ્રાપ્ત થતું નથી
કહું પણ છે કે—તળસંસ્થારનિષ્ણો વિ’ इत्यादि—

તૃણના સંસ્તારક (બિછાના) પર શયન કરતા અથવા બેસતા મુનિ
ગ, દ્વેષ, મદ અને મોહથી રહિત નિર્વૃત્તિ સુખનો અનુભવ કરે છે, તે જે
। અનુભવ કરે છે, તે સુખ તો ચક્રવર્તીઓને પણ કયાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ?

महतां घोरपरीपक्षोपसर्गजनितदुःखं दुःखनाशायैव भवति, क्षमया निः शत्रुवर्तते शरीरमाश्लिष्य वैराग्यमार्गो वृद्धता वैराग्यकारणं भवति समस्तवस्तुपरित्यागरूपं-
मरणं महोत्सवाय भवतीति संपूर्णमेव जगत् संपत्त्यैव पूरितं न कुत्रापि दुःखस्थानं
विद्यते। तथोक्तम्—

‘दुःखं दुष्कृतसंक्षयाय महतां क्षान्ते पदं वैरिणः,
कायस्याऽशुचिता विरागपदवी संवेगहेतुर्जरा।
सर्वत्यागमहोत्सवाय मरणं जातिः सुहृत् प्रीतये,
संयद्भिः परिपूरितं जगदिदं स्थानं विपत्तेः कुतः ॥१॥’

घोर परीपक्षों और उपसर्गों से उत्पन्न होनेवाला दुःख महा-
पुरुषों के लिए दुःखविनाश का ही कारण होता है। क्षमा से उनके
शत्रु मिट जाते हैं। उनके लिए शरीर की मलीनता वैराग्य का मार्ग
है, वृद्धता वैराग्य का कारण है और समस्त वस्तुओं का त्याग रूप
मरण महोत्सव होता है। इस प्रकार उन माहात्माओं के लिए सम्पूर्ण
जगत् सम्पत्ति से परिपूर्ण होता है। उनकी दृष्टि में दुःख का कहीं कोई
स्थान ही नहीं है। कहा भी है—‘दुःखं दुष्कृतसंक्षयाय महतां’ इत्यादि।

महान् पुरुषों के लिये दुःख पापकर्मों के क्षय के लिए होता है, शत्रु
क्षमा के पात्र होते हैं, शरीर की अशुचिता वैराग्य का कारण होती
है, वृद्धावस्था वैराग्य का कारण बन जाती है, मृत्यु महोत्सव का रूप
धारण करती है, जन्म मज्जनों की पीति का कारण होता है। इस

કિં ચ યદિ એકાન્તતઃ સુખેનૈવ સુખં મન્યતે ચેત્, તદા સંસારે વિચિત્રતા ન સ્યાત્ । સ્વર્ગસ્થાઃ સર્વદા સ્વર્ગસ્થા એવ ભવેયુઃ નારકા નારકાએવ, નત્વેવં સંભવતિ । કદાચિત્ નારકોઽપિ વિહાય નરકં સુખમનુભવતિ, સુખિનોઽપિ દુઃખમ્ । ન ચ દૃષ્ટવિરોધઃ કલ્પ્યમાનઃ પણ્ડિતપરિપદિ શોભેતિ ॥૬॥

અસ્યૈવોત્તરં પ્રાહ—‘મા એયં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ક—મા એયં અવંમન્નંતા અર્પણં લુંપહા વંહુ ।

એયસ્સં ડ અમોક્ષાય અંઓહારિવ્વ જૂરંહં ॥૭॥

હાયા—મા એતમવમન્યમાના અલ્પેન લુપ્પથ વહુ ।

એતસ્ય તુ અમોક્ષે અયોહારીવ જૂરયથ ॥૭॥

પ્રકાર યહ અખિલ જગત્ ઉનકે લિએ સમ્પત્તિ સે પરિપૂર્ણ હૈ । ઉનકે લિએ વિપત્તિ કહાં ॥૧॥

યદિ યહ એકાન્ત માન લિયા જાય કિ સુખ સે હી સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તો સંસાર મેં વિવિચિત્રતા નહીં હોની યાહિએ । સ્વર્ગ કે દેવ સદા સ્વર્ગ મેં હી રહને યાહિએ ઓર નારક નરક મેં હી સડતે રહને યાહિએ । કિન્તુ એસા હોતા નહીં હૈ । નારક જીવ ઓ નરક સે ઉદ્વત્તન (નિકલકર) કરકે સુખ કા પાત્ર બનતા હૈ ઓર સુખી ઓ કદાચિત્ દુઃખ કા અનુભવ કરતે હૈ । પ્રત્યક્ષ કા વિરોધ કરના પણ્ડિતોં કે સમૂહ મેં શોભા નહીં દેતા ॥૬॥

માંથી છૂટીને ભોક્ષપ્રાપ્તિ થવાને કારણે) અને તેમને જન્મ સજ્જનોની પ્રીતિનું કારણ બને છે. આ પ્રકારે આ અખિલ જગત્ તેમને માટે તો સંપત્તિથી પરિપૂર્ણ હોય છે. આ પ્રકારે તેમને વિપત્તિ સહન કરવાનો અવકાશ જ રહેતો નથી. ॥૧॥

જો એકાન્તતઃ એવું માની લેવામાં આવે કે સુખ વડે જ સુખની ઉત્પત્તિ થાય છે, તો સંસારમાં સુખદુઃખ રૂપ વિચિત્રતા હોવી જોઈએ જ નહીં. સ્વર્ગના દેવો સદા સ્વર્ગમાં જ રહેવા જોઈએ અને નારકોએ સદા નરકમાં જ પીડા સહન કરતા રહેવું પડે. પરન્તુ એવું તો બનતું નથી. નારક જીવો પણ નરકમાંથી ઉદ્વત્તના કરીને—તીકળીને—સુખને પાત્ર બની શકે છે, અને સુખી જીવો પણ ક્યારેક દુઃખનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રકારનો જ પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે તેનો વિરોધ કરવો તે પંડિતોના સમૂહમાં શોભતું વથી. ॥૬॥

अन्वयार्थः—(एयं) एनं सर्वज्ञप्रतिपादितमार्गम् (अवमन्नता) अवमन्यमाना-
स्तिरस्कृर्वाणाः (अप्पेणं) अल्पेनापि शब्दादिकभोगलोभेन (बहु) बहु-अत्यधिकं
(मा लुपहा) मा लुप्पथ=मा विध्वंसय (एयस्म) एतस्य सुखादेव सुखमितिपक्षस्य
(अमोक्खाय) अमोक्षेऽपरित्यागे (अओहारिव्व) अयोहारीव सुवर्णं परित्यज्य लोहं
गृह्णन् वणिग् इव (जूरह) जूरयथ=पश्चात्तापं करिष्यथ इति ॥७॥

इसीका उत्तर देते हैं—‘मा एयं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘एयं-एनम्’ यह सर्वज्ञ प्रतिपादित जिन मार्गको ‘अव-
मन्नता-अवमन्यमानाः’ तिरस्कार करनेवाले तुम लोग ‘अप्पेणं-
अल्पेन’ अल्प-अर्थात् तुच्छ ऐसे शब्दादि विषय भोगके लोभसे यह-
‘बहु’ अत्यधिक मुल्यवान् मोक्षसुखको ‘मा लुपहा-मा लुप्पथ’ खराब
न करो ‘एयस्स-एतस्य, सुखसे ही सुख होता है ऐसा यह असत्पक्ष
को ‘अमोक्खाय-अमोक्षे’ नहीं छोड़ने पर ‘अओहारिव्व-अयोहारीव’
सुवर्ण को छोड़कर लोहे को ग्रहण करनेवाला वणिक् पुष्प के जैसा
‘जूरह-जूरयथ’ पश्चात्ताप करना पड़ेगा ॥७॥

अन्वयार्थ—इस प्रकार सर्वज्ञप्रतिपादिन मार्ग की अवगणना करते
हुए थोड़े के लिए बहुत को नष्ट मत करो । सुख से ही सुख होता
है, इस पक्षका त्याग न करने पर आपको उसी प्रकार पश्चात्ताप करना

शाब्दिक आदि परतीर्थिकोनी उपर्युक्त भन्यतानो अत्रशरुत्तर आये छे.

‘मा एयं’ इत्यादि—

ટીકા—મો મો અન્યતીર્થિકાઃ ત્રીજોદકાદ્યુપભોગેન મોક્ષો ભવતીતિ મન્ય-
માનાઃ । તથા સાવધપૂજાં મોક્ષકારણં મન્યમાનાઃ પૂજાપતિષ્ઠાપરાયણા દષ્ટિનઃ
શીથિલાચારિપાર્શ્વસ્થાદયઃ ‘૯૫’ એનમ્=સર્વજ્ઞપતિપાદિતમોક્ષમાર્ગમ્, સુખેનૈવ
સુખં જાયતે इत्यादि असदाग्रहे न व्यामोहिता भवथ, ‘अवमन्नंता’ अवमन्य-
માનાઃ=તિરસ્કુર્વાણાઃ ‘અપ્પેળં’ અલ્પેન વૈષયિકસુખેન ‘વહું’ વહુ=અધિકં સર્વતઃ
શ્રેષ્ઠં મોક્ષસુખં, ‘મા લુંઘા’ મા લુપ્પથ=અત્યલ્પવૈષયિકસુખેચ્છયા સાતાગાર-
વાદિ સુખલિપ્સયા વા નિરતિશયં મોક્ષં સુખં મા તિરસ્કુરુત । વિષયસુખપ્રાપ્ત્યા
કામોદ્રેક એવ સ્થાત્ । તતથ ચિત્તારાશ્યં ન પુનઃ સમાધેરુદ્ભવઃ, તદમાવાત્
કુતો મોક્ષાશા । અપિ ચ-‘એયસ્ત’ એતસ્ય મોક્ષવિપરીતપક્ષસ્ય ‘અમોક્ષાય’
પડેગા જૈસે સ્વર્ણં કી ઉપેક્ષા કરકે લોહ કે આર કો વહન કરનેવાલે
કો કરના પડતા હૈ ॥૭॥

ટીકાર્થ--હે અન્યતીર્થિકો ! ત્રીજાં અને સચિત્ત જલ આદિ કે ઉપ-
ભોગ સે મોક્ષ પ્રાપ્તિ માનનેવાલો ! સાવધ પૂજા કો મોક્ષ કા કારણ
માનનેવાલો ! પૂજા પ્રતિષ્ઠા મેં પરાયણો ! દષ્ટિયો ! શિથિલાચારી
પાર્શ્વસ્થો ! સુખ સે હી સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, હસ પ્રકાર કે દુરાગ્રહ
સે ભ્રાન્તિ કે શિકાર હોરુર આપ લોગ સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત મોક્ષમાર્ગ કી
અવગણના કરતે હૈં । પરન્તુ અલ્પ તુચ્છ વૈષયિક સુખ કે લિપ્ત અધિક
અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ મોક્ષસુખ કો મત ગંધામો ! અત્યન્ત અલ્પવિષય સુખ
કી હચ્છાસે નિરતિશય મોક્ષસુખ કા તિરસ્કાર ન કરો । વિષયસુખ
કી પ્રાપ્તિ સે કામ કા ઉદ્રેક હી હોગા । ઉસસે ચિત્ત અસ્વસ્થ બનેગા

પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે કે જોઓ પશ્ચાત્તાપ સોનાની ઉપેક્ષા કરીને લે હાનો
આર વહન કરનારને કરવો પડે છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ--હે અન્યતીર્થિકો ! ત્રીજાં અને સચિત્ત જલ આદિના ઉપભોગથી
મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું માનનારા હે પૂજા પ્રતિષ્ઠામાં લીન રહેનારા અજ્ઞાની
લોકો ! હે દંડીઓ ! હે શિથિલાચારીઓ ! સુખ દ્વારા જ સુખની પ્રાપ્તિ થાય
છે, એવા દુરાગ્રહ તથા ભ્રામક ખ્યાલનો લોગ બનીને તમે સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત
મોક્ષમાર્ગની અવગણના કરી રહ્યા છો । પરન્તુ અલ્પ (તુચ્છ) વૈષયિક સુખને
બીજા અધિક સુખનો સર્વોત્તમ મોક્ષસુખનો-ત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં.
અત્યન્ત અલ્પ વિષયસુખ લોગવવાને માટે નિરતિશય મોક્ષસુખનો તિરસ્કાર
કરવો ઉચિત નથી. વિષયસુખની પ્રાપ્તિ દ્વારા કામનો ઉદ્રેક જ થાય છે-
માણસ વાસનાઓનો અધિકને અધિક શુભામ બનતો જાય છે. તેથી ચિત્તની

अमोक्षे=प्रपरित्यागे 'अथोहारिव्व जग्ग' अथोहारीव जग्गयथ, आत्मानं पीडयथ एव केवलम् । यथा कश्चिद् अथोहारी लोहवणिक् गृहमागच्छन् मार्गे स्वर्णादिकं परित्यज्यायोभारमपरित्यजन् तद्भारेणाऽऽक्रान्तो दुःखमात्रमनुभवन्नासीत् । तथैव भवान् अमदाग्रहेण ग्रहेण रत्नत्रयसाध्यं मोक्षमुपेक्ष्य तादृशकुतर्कभारेण पीडितो भविष्यति-इति ॥७॥

और समाधि की उपलब्धि नहीं होगी । समाधि के अभाव में मोक्ष की आशा ही कैसे की जा सकती है ।

इसके अतिरिक्त मोक्ष संबंधी इस विपरीत पक्ष का त्याग न करोगे तो लोह का भार उठानेवाले पुन्य के समान झुरना पड़ेगा । जैसे लोह के भार को वहन करनेवाला लोह वणिक् अपने घर की ओर लौट रहा था, मार्ग में उसे स्वर्ण आदि की खान मिलीं, किन्तु लोह मोह के कारण उसने लोह का परित्याग न करके स्वर्ण को ग्रहण नहीं किया । लोह के भार से पीड़ित होता हुआ वह अपने घर पहुँचा और दुःखमय दिन व्यतीत करने लगा । इसी प्रकार आप लोग कदा-ग्रह के बशीभूत होकर रत्नत्रय से प्राप्त होनेवाले मोक्षसुख की उपेक्षा करके कुतर्क के भार से पीड़ित होओगे । अतएव स्वर्ण के समान मोक्षसुख को त्याग कर लोक के समान विषयसुख को मन ग्रहण करो । ७।

મૂલમ્—પાણાઙ્વાણ વદંતા મુસાવાણ અસંજતાં ।

અદિન્નાદાણે વદંતા મેહુણે ચ પરિગ્રહે ॥૮॥

છાયા—પ્રાણાતિપાતે વર્તમાના મૃષાવાદે અસંયતાઃ ।

અદત્તાદાને વર્તમાના મૈથુને ચ પરિગ્રહે ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(પાણાઙ્વાણ) પ્રાણાતિપાતે=જીવહિંસાયાં ષટ્ જીવનિકાયમર્દન-રૂપાયાં (મુસાવાણ) મૃષાવાદે (અદિન્નાદાણે) અદત્તાદાને (મેહુણે) મૈથુને (પરિગ્રહે) પરિગ્રહે (વદંતા) વર્તમાનાઃ યુયમ્ (અસંજતા) અસંયતાઃ સન્તીતિ । ૮॥

ટીકા—સુખાદૈવ સુખં જાયતે इति મિથ્યાસિદ્ધાન્તં દૂષયિતું સૂત્રકારઃ અન્યતીર્થિકાન્ પ્રાહ—‘પાણાઙ્વાણ’ પ્રાણાતિપાતે=ષડ્ જીવનિકાયહિંસને, ‘મુસાવાણ’ મૃષાવાદે, મિથ્યાવચનપ્રયોગે । ‘અદિન્નાદાણે’ અદત્તાદાને ‘મેહુણે’ મૈથુને

શબ્દાર્થ—‘પાણાઙ્વાણ-પ્રાણાતિપાતે’ ષડ્ જીવનિકાયકે મર્દનરૂપ જીવહિંસા સે ‘મુસાવાણ-મૃષાવાદે’ મિથ્યાભાષણ મેં ‘અદિન્નાદાણે-અદત્તાદાને’ અદત્તાદાન સેં ‘મેહુણે-મૈથુને’ મૈથુન મેં ‘પરિગ્રહે-પરિગ્રહે’ પરિગ્રહ સેં ‘વદંતા-વર્તમાના.’ પ્રવૃત્ત રહેનેવાલે આપ લોક ‘અસંજતા-અસંયતાઃ’ અસંયમી હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન ઓર પરિગ્રહ મેં પ્રવૃત્તિ કરતે હુણ આપ લોક અસંયમી હૈ ॥૮॥

ટીકાર્થ—સુખ સે હી સુખ કી ઉત્પત્તિ હોની હૈ, इस મિથ્યા સિદ્ધાન્ત કો દૂષિત કરને કે लिए सूत्रकार अन्यतીर्थिकों के प्रति कहते हैं—प्राणातिपात अर्थात् षट् जीवनिकाय की हिंसा सें मृषावाद मिथ्या-

શબ્દાર્થ—પાણાઙ્વાણ-પ્રાણાતિપાતે’ ષડ્ જીવનિકાયના મર્દનરૂપ જીવહિંસામાં ‘મુસાવાણ-મૃષાવાદે’ મિથ્યા ભાષણમાં ‘અદિન્નાદાણે-અદત્તાદાને’ અદત્તાદાનમાં ‘મેહુણે-મૈથુને’ મૈથુનમાં ‘પરિગ્રહે-પરિગ્રહે’ પરિગ્રહમાં ‘વદંતા-વર્તમાનાઃ’ પ્રવૃત્ત રહેવાવાળા આપલોકો ‘અસંજતા-અસંયતાઃ’ અસંયમી છો ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહમાં પ્રવૃત્ત એવાં આપ લોકો અસંયમી છો. ॥૮॥

ટીકાર્થ—‘મુખ દ્વારા જે મુખ ઉત્પન્ન થાય છે,’ આ પ્રકારના મિથ્યા સિદ્ધાન્તમાં રહેલા દોષો પ્રકટ કરવાને માટે સૂત્રકાર પરતીર્થિકાને આ પ્રમાણે કહે છે—તમે પ્રાણાતિપાત-જીવનિકાય જીવોની હિંસામાં પ્રવૃત્ત રહો છો,

તથા-‘પરિગ્રહે’ પરિગ્રહે, ‘વર્તુતા’ વર્તમાનાઃ સન્તો યુગ્મ ‘અસંજતા’ અસંયતાઃ, સંયમરહિતા ભવન્તઃ, ન તુ સાધવઃ । પ્રાણાતિપાતપૃષ્ઠાવાદાઽદત્તાદાનમૈથુનપરિગ્રહેષુ વિષમાના ભવન્તઃ સંયમરહિતાઃ વર્તમાનમુખમાત્રલિપ્પવઃ વૈષયિકસુખ-લાલસયા ऐकान्तिकमोक्षसुखं नाभ्यन्तो मोक्षमार्गवर्हिर्भૂતા युगम् । પ્રતિવાદી પૃચ્છતિ-કથં મયા પ્રાણાતિપાતાદિકં સેવ્યને-તત્રોત્તરમાહ-પચનપાચનાદિ સાવધ-કર્માનુષ્ઠાનેન દિવા જાયત एव । તથા વયં સંન્યાસિનઃ સાધયંતિતિ સ્વીકૃત્યાપિ ગૃહસ્થાચારં-કુર્વન્તિ તત્રો મૃષાવાદઃ પ્રાપ્નોતિ, તથા-વડનીવનિકાયાનાં શરીરેણ વચનોં કે પ્રયોગ મેં, અદત્તાદાન ચૌરી મેં મૈથુન મેં તથા પરિગ્રહ મેં પ્રવૃત્તિ કરતે હુણ આપ સંયમ સે રહિત હૈં, સાધુ નહીં હૈં ।

આજય વહ હૈ-પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન ઓર પરિગ્રહ દન પાપોં મેં પ્રવૃત્તિ કરનેવાલે આપ સંયમ સે રહિત હૈં ઓર કેવલ વર્તમાનકાલીન સુખ કે અમિલાવી હૈં । આપ વૈષયિક સુખની લાલસા સે પ્રેરિત હોકર ऐकान्तिक मोक्षसुख को विनष्ट कर रहे हैं, इस कारण आप मोक्षमार्ग से वर्हिर्भूत हँ ।

પ્રતિવાદી કા પ્રશ્ન-હમ પ્રાણાતિપાત આદિ કા સેવન કૈસે કરતે હૈં ?

ઉત્તર—પચન પાચન આદિ સાવધ કર્મોં કો કરને સે હિંસા હોતી હી હૈ । તથા અપને આપકો સંન્યાસી ઓર સાધુ કહતે હુણ ભી ગૃહસ્થોં જૈસા આચરણ કરને કે કારણ મૃષાવાદ કી ભી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । જિન

असत्य वचनोक्तो प्रयोग इदं છે, અદત્તાદાન (ચૌરી), મૈથુન અને પરિગ્રહમાં પણ તમે પ્રવૃત્ત રહો છે. આ પ્રકારની પાપપ્રવૃત્તિ કરનારા તમે સંયમથી રહિત છે તમે સાધુ જ નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ રૂપ પાપકર્મોમાં પ્રવૃત્ત રહેનારા આપ સંયમથી રહિત છે, અને આપ માત્ર વર્તમાન કાલીન સુખની જ ખસિલાયા રાખનારા છે, આપ વૈષયિક સુખની લાલસા વડે પ્રેરાઈને સર્વોત્તમ મોક્ષસુખનો વિનાશ કરી રહ્યા છે. તે કારણે આપ મોક્ષમાર્ગની ખડાર જ પડેલા છે.

પ્રતિવાદીનો પ્રશ્ન—અમે પ્રાણાતિપાત આદિનું સેવન કેવી રીતે કરી રહ્યા છીએ ?

ઉત્તર—તમે તમારે માટે ભોજન રાધો છે અથવા ખીજા પાસે રાધાવો છે. આ પ્રકારના સાવધ કર્મો કરવા-કરાવવાથી હિંસા થાય છે વળી આપઆપને સાધુ તરીકે ઓળખાવો છે. છતાં પણ ગૃહસ્થના જેવું આચરો છો, તેથી આપ મૃષાવાદથી થતા પાપકર્મના પણ બન્ધક બને.

भवन्त उपभोगं कुर्वन्ति, तत् शरीरं तत्स्वामिना नैव दत्तं भवद्भिश्चोपमुक्तमिति अदत्तादानमपि भवति । तथा—गवादीनां मैथुनस्वाऽनुमोदनादब्रह्मेति । धनधान्य द्विपदचतुष्पदादीनां परिग्रहोऽपि सक्त्येवेति भावः ॥८॥

मतान्तरं दूषयितुं पूर्वं तन्मतं प्रदर्शयति सूत्रकारः—‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

मूलम्—एवमेगे उ पार्श्वस्था पक्षवन्ति अणारिया ।

इत्थी वसं गया बाला जिणसासनपरमुहा ॥९॥

छाया—एवमेके तु पार्श्वस्थाः मज्ञापयन्त्यनार्याः ।

स्त्रीवशं गता बाला जिनशासनपराङ्मुखाः ॥९॥

जीवों के शरीर से आप उपभोग करते हैं, वह शरीर उनके स्वामियों ने आपको भोगने के लिए प्रदान नहीं किया है, अतएव अदत्तादान भी होता है । गौ आदि के मैथुन की अनुमोदना करने के कारण अब्रह्मचर्य का दोष लगता है । धन धान्य, द्विपद चतुष्पद आदि का परिग्रहतो होता है ॥८॥

मतान्तर को दूषित करने के लिए सूत्रकार उसे पहले दिखलाते हैं—‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘इत्थी वसं गया—स्त्रीवशं गताः’ स्त्रीके वश में रहनेवाले ‘बाला—बालाः’ अज्ञानी ‘जिणसासनपरमुहा—जिनशासनपराङ्मुखाः’ जैनैन्द्रके शासनसे पराङ्मुख—अर्थात् विपरीत चलनेवाले ‘अणारिया—

जे लोवाना शरीर वडे आप उपभोग करे। छे, ते शरीर तेमना स्वाभीओओ आपने लोगने भाटे प्रदान कर्यां छे। तां नथी, तेथी आप अदत्तादानतुं पणु सेवन करनारा छे। आप गाय आदिना मैथुननी अनुमोदना करे। छे। तेथी आप अब्रह्मचर्यना दोषना पणु लागीदार बनो। छे। आप धन, धान्य, द्विपद, चतुष्पद आदिना परिग्रह पणु राजो। छे, तेथी आप परिग्रहजन्य पापकर्मना पणु बन्धक बनो। छे। ॥८॥

मतान्तरो (अन्य मतवादीओना मत)तुं स्वल्प प्रकट करीने सूत्रकार तेमां रडेला दोषो प्रकट करे छे—‘एवमेगे उ’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘इत्थीवसं गया—स्त्रीवशं गताः’ स्त्रीना वशमां रडेलावाणा ‘बाला—बालाः’ अज्ञानी ‘जिणसासनपरमुहा—जिनशासनपरा मुखाः’ जैनैन्द्रना शासनथी पराङ्गमुअ—अर्थात् विपरीत आलवावाणा ‘अणारिया—अनार्याः’ अनाथ ‘एगे

અન્વયાર્થ:—(સ્ત્રી સંગત) ત્રીશ ગતા: (વાલા) વાલા: જ્ઞાનિન: (જિન-સાસનપરંમુદા) જિનશાસનપરાંમુદા: = જિનમાર્ગજ્ઞચિતાર: (અણારિયા) અનાર્યા: (એ પાસત્યા) એકે પાર્શ્વસ્થાદય: (૧૨) એવં = વક્ષ્યમાણમ્ (પન્નવંતિ) પ્રજાપયન્તિ = કથયન્તીતિ ॥૧॥

ટીકા—‘સ્ત્રીસંગત’ ત્રીશંગતા: = ત્રીણામાજ્ઞાયાં વિષ્ણુમાના: ‘વાલા’ વાલા: = બ્રહ્માનિનો રાગદ્રેષોપદતગાનસા: જીના: ‘જીણસામણપરંમુદા’ જિનશાસનપ-રાદ્મુદા: = જિનપ્રતિપાદિત-પાયમોદોપવાતદેતુભૂતામાજ્ઞાપનનુવર્તમાના: તત્પરાદ્-મુદા: । ‘અણારિયા’ અનાર્યા:—આર્યકુલોત્પન્નત્વેપિ અનાર્યકર્મકારિણ । ‘એ ઉ પાસત્યા’ એકે તુ પાર્શ્વસ્થા: જાવપરિણેષા:, સત્કર્માનનુષ્ઠાનાત્ પાર્શ્વ સમીપે વિષ્ણુ-માના: ઉપલક્ષણાદ્ અસત્કર્મકુશીલપદાન્નદાદય: ‘એવં’ એવં = વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અનાર્યા: અનાર્ય ‘એ પાસત્યા-એકે પાર્શ્વસ્થા:’ કોઈ પાર્શ્વસ્થ ‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘પન્નવંતિ-પ્રજાપયન્તિ’ કહતે હિં ॥૧॥

અન્વયાર્થ—નિર્ણયોં કે અધીન, વિવેક સે હીન જિન શાસન સે વિમુક્ત કોઈ કોઈ અનાર્ય-પાર્શ્વસ્થ આદિ હસ પ્રકાર-આગે કહી જાને-વાલી પ્રરૂપણા કરતે હિં ॥૧॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓં કી આજ્ઞા કે અનુસાર ચલનેવાલે, રાગ ઓર દ્રેષ સે મોહિતમતિવાલે, જિનજ્ઞાન સે વિમુક્ત અર્થાત્ જિનેન્દ્ર દ્વારા પ્રતિ-પાદિતકપાય ઓર મોહ કે ઉપજાય કે કારણભૂત આજ્ઞા કા અનુસ-રણ ન કરનેવાલે ઓર આર્યકુલ મેં જન્મ લેકર મી અનાર્ય કર્મ કરને વાલે કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થ અર્થાત્ શિથિલાચારી ઓર ઉપલક્ષણ સે અવ-

પાસત્યા-એકે પાર્શ્વસ્થા: કોઈ પાર્શ્વસ્થ ‘એવં-એવમ્’ આ પ્રકારે ‘પન્નવત્તિ-પ્રજાપયન્તિ’ કહે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓને આધીન, વિવેકશૂન્ય, અને જિનશાસનથી વિમુખ એવા કોઈ કોઈ અનાર્યો (પાર્શ્વસ્થ આદિ લોકો) નીચે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે—॥૬॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓની આજ્ઞાનુસાર ચાલનારા, રાગ અને દ્રેષથી મોહિત મતિવાળા, જિનશાસનનું અનુસરણ ન કરનારા-જિનેન્દ્રો દ્વારા પ્રતિપાદિત, કપાય અને મોહનો ઉપશમ કરવામાં કારણભૂત એવી આજ્ઞાનું અનુસરણ ન કરનારા અને આર્યકુલમાં જન્મ લેવા છતાં પણ અનાર્યોનાં જેવાં કર્મો કરનારા કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થો-શિથિલાચારી લોકો (તથા આ પદ દ્વારા ઉપલક્ષિત અવસન્ન, કુશીલ અને સ્વછંદી લોકો) આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરે છે, કારણ

भवन्त उपभोगं कुर्वन्ति, तत् शरीरं तत्स्वामिना नैव दत्तं भवद्भिश्चोपमुक्तमिति
अदत्तादानमपि भवति । तथा—गवादीनां मैथुनस्याऽनुमोदनादब्रह्मेति । धनधान्य
द्विपदचतुष्पदादीनां परिग्रहोऽपि सक्त्येवेति भावः ॥८॥

मतान्तरं दूषयितुं पूर्वं तन्मतं प्रदर्शयति सूत्रकारः—‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

मूलम्—एवमेगे उ पार्श्वस्था पर्जन्यंति अणारिया ।

इत्थी वसं गया बाला जिणसासनपरमुहा ॥९॥

छाया—एवमेके तु पार्श्वस्थाः प्रज्ञापयन्त्यनार्थाः ।

स्त्रीवशं गता बाला जिनशासनपराङ्मुखाः ॥९॥

जीवों के शरीर से आप उपभोग करते हैं, वह शरीर उनके स्वामियों
ने आपको भोगने के लिए प्रदान नहीं किया है, अतएव अदत्तादान
भी होता है । गौ आदि के मैथुन की अनुमोदना करने के कारण अब्र-
ह्मचर्य का दोष लगता है । धन धान्य, द्विपद चतुष्पद आदि का परि-
ग्रहतो होता है ॥८॥

मतान्तर को दूषित करने के लिए सूत्रकार उसे पहले दिखलाते
हैं—‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘इत्थी वसं गया—स्त्रीवशं गताः’ स्त्रीके वश में रहनेवाले
‘बाला—बालाः’ अज्ञानी ‘जिणसासनपरमुहा—जिनशासनपराङ्मुखाः’
जैनन्द्रके शासनसे पराङ्मुख—अर्थात् विपरीत चलनेवाले ‘अणारिया—

જે જીવોના શરીર વડે આપ ઉપભોગ કરો છો, તે શરીર તેમના
સ્વામીઓએ આપને ભોગને માટે પ્રદાન કર્યા હોતાં નથી, તેથી આપ
અદત્તાદાનનું પણ સેવન કરનારા છો આપ ગાય આદિના મૈથુનની અનુમોદના
કરો છો તેથી આપ અબ્રહ્મચર્યના દોષના પણ લાગીદાર બનેા છો. આપ
ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ આદિનો પરિગ્રહ પણ રાખો છો, તેથી આપ
પરિગ્રહજન્ય પાપકર્મના પણ બન્ધક બનેા છો. ॥૮॥

मतान्तरे (अन्य मतवादीઓના मत)નું સ્વરૂપ પ્રકટ કરીને સૂત્રકાર
તેમાં રહેલા દોષો પ્રકટ કરે છે—‘एवमेगे उ’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘इत्थीवसं गया—स्त्रीवशं गताः’ स्त्रीના વશમાં રહેવાવાળા ‘बाला
—बालाः’ અज्ञानी ‘जिणसासनपरमुहा—जिनशासनपरा मुखाः’ जैन-न्द्रના शासनથી
पराङ्गमुખ—अर्थात् विपरीत ચાલવાવાળા ‘अणारिया—अनार्याः’ अनार्य ‘एगे

અન્વયાર્થઃ—(ઈત્થી વસંગયા) સ્ત્રીવશં ગતાઃ (વાલા) વાલાઽજ્ઞાનિનઃ (જિન-સાસનપરંમુદા) જિનશાસનપરાંમુદાઃ=જૈનમાર્ગલજ્જયિતારઃ (અળારિયા) અનાર્યાઃ (એગે પાસત્યા) એકે પાર્શ્વસ્થાદયઃ (એવં) એવં=વક્ષ્યમાણમ્ (પન્નવંતિ) પ્રજ્ઞાપયન્તિ=કથયન્તીતિ ॥૧॥

ટીકા—‘ઈત્થીવસંગયા’ સ્ત્રીવશંગતાઃ=સ્ત્રીણામાજ્ઞાયાં વિદ્યમાનાઃ ‘વાલા’ વાલાઃ=અજ્ઞાનિનો રાગદ્વેષોપહતમાનસાઃ જીવાઃ ‘જીનસાસનપરંમુદા’ જિનશાસનપરાદ્મુદાઃ=જિનપ્રતિપાદિતકષાયમોહોપઘાતદેતુભૂતામાજ્ઞાનનનુવર્તમાનાઃ તત્પરાદ્મુદાઃ । ‘અળારિયા’ અનાર્યાઃ—આર્યકુલોત્પન્નત્વેપિ અનાર્યકર્મકારિણ । ‘એગે ઉપાસત્યા’ એકે તુ પાર્શ્વસ્થાઃ શાયયવિશેષાઃ, સત્કર્માનનુષ્ઠાનાત્ પાર્શ્વે સમીપે વિદ્યમાનાઃ ઉપલક્ષણાત્ અવસન્નકુશીલયથાચ્છન્દાદયઃ ‘એવં’ એવં=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અનાર્યાઃ’ અનાર્ય ‘એગે પાસત્યા—એકે પાર્શ્વસ્થાઃ’ કોઈ પાર્શ્વસ્થ ‘એવં—એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘પન્નવંતિ—પ્રજ્ઞાપયન્તિ’ કહતે હૈં ॥૧॥

અન્વયાર્થ—સ્ત્રીયોં કે અધીન, વિવેક સે હીન જિન શાસન સે વિમુક્ષ કોઈ કોઈ અનાર્ય-પાર્શ્વસ્થ આદિ હસ પ્રકાર—આગે કહી જાને-વાલી પ્રરૂપણા કરતે હૈં ॥૧॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીયોં કી આજ્ઞા કે અનુસાર ચલનેવાલે, રાગ ઓર દ્વેષ સે મોહિતમતિવાલે, જિનશાસન સે વિમુક્ષ અર્થાત્ જિનેન્દ્ર દ્વારા પ્રતિપાદિતકષાય ઓર મોહ કે ઉપશમ્ય કે કારણભૂત આજ્ઞા કા અનુસરણ ન કરનેવાલે ઓર આર્યકુલ મેં જન્મ લેકર મી અનાર્ય કર્મ કરનેવાલે કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થ અર્થાત્ શિથિલાચારી ઓર ઉપલક્ષણ સે અવ-

પાસત્યા—એકે પાર્શ્વસ્થા. કોઈ પાર્શ્વસ્થ ‘એવં—એવમ્’ આ પ્રકારે ‘પન્નવંતિ—પ્રજ્ઞાપયન્તિ’ કહે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીઓને આધીન, વિવેકશૂન્ય, અને જિનશાસનથી વિમુક્ષ એવા કોઈ કોઈ અનાર્યો (પાર્શ્વસ્થ આદિ લોકો) નીચે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે—॥૬॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓની આજ્ઞાનુસાર ચાલનારા, રાગ અને દ્વેષથી મોહિત મતિવાળા, જિનશાસનનું અનુસરણ ન કરનારા—જિનેન્દ્રો દ્વારા પ્રતિપાદિત, કષાય અને મોહનો ઉપશમ કરવામા કારણભૂત એવી આજ્ઞાનુ અનુસરણ ન કરનારા અને આર્યકુળમાં જન્મ લેવા છતાં પણ અનાર્યોના જેવા કર્મો કરનારા કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થો—શિથિલાચારી લોકો (તથા આ પદ દ્વારા ઉપલક્ષિત અવસન્ન, કુશીલ અને સ્વછંદી લોકો) આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરે છે, કાર

‘પન્નવંતિ’ પ્રજ્ઞાપયન્તિ કથયન્તિ । કલનાલલામાઽપાંગવિદધાન્તઃકરણાઃ ।
તથાહિ તેષાં કથનમ્—

‘પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ કિમન્યૈર્દર્શનાન્તરૈઃ ।

પ્રાપ્યતે येन निर्वाणं सरागेणापि चेतसा ॥૧૧॥’

કમનીયકાન્તાસંગજનિતસુખમેવ સુખમિતિ મન્યન્તે તે । વસ્તુતસ્તુ एगे इति
પદેન શાક્તવિશેષાણામેવ ગ્રહણમ્ સમીચીનમ્ । તેષામાગમે વ્યવહારે ચ સ્ત્રીણાં પ્રધા
નતયા ઉપાદાનાત્ । સ્ત્રીસંગ્ધેનૈવ મોક્ષસ્યાપિ પ્રતિપાદનાત્ ॥૧॥

मूलम्—जहा 'गंडं' पिलांगं वा परिपीलेज्ज—मुहूर्त्तगं ।

एवं विन्नवणित्थीसु दोसो तर्त्थ कंओसिया ॥૧૦॥

સન્ન, કુશીલ તથા યથાચ્છન્દક હસ પ્રકાર પ્રરૂપણા કરતે હૈં, ક્યોંકિ
उनका अन्तःकरण स्त्रियों के कटाक्ष से विद्ध होता है । वे कहते हैं—
‘પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ’ इत्यादि ।

‘પ્રિયા કા દર્શન હી ઘસ હૈ, અન્યદર્શનોં સે કયા લાભ હૈ ? રાગ-
યુક્તચિત્ત હોને પર મી પ્રિયદર્શન સે નિર્વાણ કી પ્રાપ્તિ હો જાતી હૈ ।’

वे ऐसा मानते हैं कि कान्ता के संसर्ग से उत्पन्न हुआ सुख ही
वास्तव में सुख है ।

વાસ્તવ મેં ‘एगे’ इस पद से शाक्तों का ग्रहण करना ही उचित
है । उनके आराम में और व्यवहार में भी स्त्रियों को प्रधानरूप से
ग्रहण किया जाता है । उन्होने स्त्रियों के संबंध से ही मोक्ष की प्राप्ति
भी कही है ॥१॥

કે તેમનાં અંતઃકરણ સ્ત્રિઓનાં મોહક કટાક્ષથી વીંધાઇ જતાં હોય છે. તેઓ
એવી દરીદ્ર કરે છે કે—‘પ્રિયાદર્શનમેવાસ્તુ’ ઇત્યાદિ—

‘પ્રિયાનાં દર્શન જ ળસ છે’ અન્ય દર્શનોથી શો લાભ થાય છે ?
રાગયુક્ત ચિત્ત થવા છતાં પણ પ્રિયદર્શનથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે.’
તેઓ એવું માને છે કે કાન્તાના સંસર્ગથી ઉત્પન્ન થતું સુખ જ
વાસ્તવિક સુખ છે.

‘एगे’ इत्यादि पदों द्वारा स्त्रीसंसर्गने ज वास्तविक सुख मानवानी
मान्यता प्राप्त करने शाक्तों धरावे છે. તેમના આરામ સ્થાનોમાં તથા
વ્યવહારમાં પણ સ્ત્રિઓને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવેલું છે. તેઓ એવું
પ્રતિપાદન કરે છે કે સ્ત્રિઓના સંસર્ગથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૧॥

છાયા—યથા ગણ્ડં પિટકં વા પરિપીડયેત મુહૂર્તકમ્ ।

एवं विज्ञापनीस्त्रीषु दोषस्तत्रकुतो भवेत् ॥१०॥

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (ગંડં) ગણ્ડં=લઘુવિસ્ફોટકઃ (પિલાગં વા) પિટ-
કં વા=ગુરુવિસ્ફોટકઃ (મુહુત્તર્ગં) મુહૂર્તકં=ક્ષણમાત્રમ્ (પરિપીછેજ્જ) પરિપીડયેત
(एवं विज्ञापनीस्त्रीषु) एवं विज्ञापनीस्त्रीषु सकामप्रार्थितासु (तत्थ) તત્ર=સ્ત્રી-
સંભોગે (दोसो) दोषः (कओ सिया) कुतः स्नान्नैव भवेत् यथा विस्फोटकजनित-
पीडा विस्फोटकमर्दनेनापयाति क्षणमात्रेण सुखी भवति न तत्र कोपि दोष स्तथैव
स्त्रीसमागमेपि न दोष इति ॥१०॥

टीका—ते यत् प्रतिपादयन्ति तदेव सूत्रकारः प्रतिपादयति । ‘जहा’ यथा
‘गंडं’ गण्डं=अल्पं स्फोटकं ‘पिलागं’ पिटकं=महास्फोटं वा ‘मुहुत्तर्गं’ मुहूर्तकं=

शब्दार्थ—‘जहा-यथा’ जैसे ‘गंड-गण्ड’ छोटे फुन्सी को अथवा
‘पिलागं वा-पिटकं वा’ बड़े फोड़ेको ‘मुहुत्तर्ग-मुहूर्तकम्’ क्षणमात्र
‘परिपीछेज्जा-परिपीडयेत’ दबा देना चाहिये ‘एवं विज्ञापनीस्त्रीषु-एवं
विज्ञापनी स्त्रीषु’ इसी प्रकार समागमकी प्रार्थना करनेवाली स्त्रीसे
समागम करना चाहिये ‘तत्थ-तत्र’ इस कार्य में ‘दोसो-दोषः’ दोष
‘कओ सिया-कुतः स्यात्’ कहाँ से हो सकता है? अर्थात् नहीं होता है। १०।

અન્વયાર્થ—વે કહતે હૈં—જેસે ફુન્સિયા-ફોડે કો થોડી દેર દબાયા
જાતા હૈ તો (પીવ નિકલ જાને સે શાન્તિ હો જાતી હૈ) इसी प्रकार
कामभोग की प्रार्थना करनेवाली स्त्रीके साथ संभोग करने से शान्ति हो
जाती है । इसमें दोष कैसे हो सकता है ? ॥१०॥

टीकार्थ—वे अन्यदर्शनी जिस प्रकार प्रतिपादन करते हैं, वह सूत्रकार

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘ગંડ-ગણ્ડ’ નાની ફેડડીને અથવા
‘પિલાગ વા-પિટકં વા’ મોટી ફેડડીને ‘મુહુત્તર્ગ-મુહૂર્તકમ્’ ક્ષણમાત્રમાં ‘પરિ-
પિછેજ્જા-પરિપીડયેત’ દબાવી દેવું જોઈએ ‘एवं विज्ञापनीस्त्रीषु-एवं विज्ञापनी-
स्त्रीषु’ આ પ્રકારે સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવો
જોઈએ. ‘तत्थ-तत्र’ આ કાર્યમાં ‘दोसो-दोषः’ दोष ‘कओ सिया-कुतः स्यात्’
क्यांથી थक शके छे ? अर्थात् दोष लागतो नही. ॥१०॥

સૂત્રાર્થ—તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે—જેમ ખીલ અથવા ગુમડાને
થોડીવાર દબાવવાથી તેમાંથી દાણો અને પર નીકળી જવાથી શાન્તિ થાય
છે, એજ પ્રમાણે કામભોગની પ્રાર્થના કરનારી કામિની સાથે સંભોગ
કરવાથી શાન્તિ થઈ જાય છે તેમાં દોષ જ કેવી રીતે સંભવી શકે છે ? ॥૧૦॥

મુહૂર્તમાત્રમ્ 'પરિપીલેઝ્જ' પરિપીલચેત, યથા વ્રણવાન્ વશ્વિત્ ક્ષણમાત્રં નિષ્પીડય
તતઃ પૂયાદિકં નિસ્સારયંતિ, તત્ર ચ સુખમુત્પદ્યતે—ન તુ કોઽપિ દોષો ભવતિ ।
તથા 'વિન્નવણિત્થીસુ' વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ સમાગમાશયા કૃતપાર્થનાસુ સ્ત્રીષુ સમાગમેન
ન કશ્ચિદ્ દોષઃ । 'તત્થ' તસ્મિન્ સ્ત્રીમસજ્ઞે 'દોસો' દોષઃ 'કઓ' કુતઃ 'સિયા'
સ્યાત્ । અર્થાત્ નૈવ દોષસંભાવનેતિ તેષાં વાલાનાં કથનમિતિ ॥૧૦॥

મૂલમ્—જહા મંધાદળે નામ થિમિયં મુંજઈ દગં ।

एवं विन्नवणित्थीसु दोसा तत्थ कंओ सिया ॥११॥

છાયા—યથા મન્ધાદનો નામ તિમિતં મુજ્જ્ઞે દગમ્ ।

एवं विज्ञापनी स्त्रीषु दोषस्तत्र कुतः स्यात् ॥११॥

દિશ્વલાતે હું—જેસે ગળ્ડ (છોટે ફોડે) ઓર પિલાગ (વડે ફોડે) કો થોડી
દેર દબા દિયા જાતા હૈ અર્થાત્ ફોડેવાલા કોઈ ફોડે કો ક્ષણ મર
કે લિએ દબા કર મવાદ બાહર નિકાલ દેતા હૈ તો ઉલ્સે સુખ કી પ્રાપ્તિ
હોતી હૈ । એસા કરને મેં કોઈ દોષ—પાપ નહીં હું । હસી પ્રકાર સમાગમ
કી પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે બી કોઈ દોષ નહીં
હોના । હસ પ્રકાર સ્ત્રી પ્રસંગ કરને સે કેસે દોષ હો સકતા હૈ ?
અર્થાત્ નહીં હો સકતા । એસા અજ્ઞાનિયોં કા કથન હૈ ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેસે ‘મંધાદળે નામ-મન્ધાદનો નામ’ મેડિયા
‘થિમિયં-સ્તિમિતં’ વિના હિલાચે ‘દગં-ઉદકમ્’ જલ ‘મુંજઈ-મુંક્તે’

ટીકાર્થ—શાકત આદિ અન્ય મતવાદીઓ પોતાની ઉપયુક્ત માન્યતાનું
સમર્થન કરવાને માટે કેવી કેવી દલીલો કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે
છે—જેવી રીતે નાની ફેડકીઓ તથા મોટા ખીસ અથવા ગુમડાંને થોડી
વાર દબાવીને તેમાંથી પરુ કાઢી નાખવામાં આવે તો પીડા ઓછી થઈ
જવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનારી
સ્ત્રી સ.થે રતિસુખ સેવવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેવી રીતે ફેડકી અથવા
ખીસને દબાવીને સુખપ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ સાથે
રતિસુખ લોગવવામાં પણ કોઈ દોષની સંભાવના રહેતી નથી. તે અજ્ઞાની
લોકો આ પ્રકારની વિચિત્ર દલીલો કરે છે ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘મંધાદળ નામ-મન્ધાદનો નામ’ થેટું
‘થિમિયં-સ્તિમિતં’ હલાંચા વગર ‘દગ-ઉદકમ્’ પાણી ‘મુંજઈ-મુંક્તે’ પીવે છે.

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (મંધાદણ નામ) મન્ધાદનો નામ—મેષઃ (થિમિયં) સ્તિમિતમનાલોચ્યમાનમેવ (દગં) ઉદકમ્ (મુંજશ્) મુંજે પિયતિ તત્રાન્યેષાં જીવાનામુપમર્દનાભાવાન્ન દોષઃ (એવં) એવં તથૈવ (વિન્નવિણિત્થીસુ) વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ (તત્થ) તત્ર—તાદૃશસમાગમે (દોસો કઓ સિયા) દોષઃ કુતઃ સ્યાત્=નૈવ કોઽપિ દોષ ઇતિ ॥૧૧॥

ટીકા—સ્યાદપિ મૈથુને દોષો યદિ કશ્ચિત્ તત્ર પીડાદિકમુત્પદ્યેત, ન તુ તથા પ્રકૃતેઽસ્તીતિ દૃષ્ટાન્તદ્વારા પુનર્દર્શયતિ—‘જહા’ યથા—‘મંધાદણે નામ’ પીતા હૈ ઉસમેં અન્યજીવોં કે ઉપમર્દન કા અભાવ હોને સે દોષ નહીં હૈ ‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર વિન્નવિણિત્થીસુ-વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ’ સમાગમ કી પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે ‘તત્થ-તત્ર’ હસમેં ‘દોસો કઓ સિયા-દોષઃ કુતઃ સ્યાત્’ દોષ કૈસે હો સકતા હૈ ? અર્થાત્ કોઈ દોષ નહીં હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—જૈસે મેઢા વિલોઢે વિના હી જલ કો પીતા હૈ, હસમેં જીવોં કા ઉપમર્દન ન હોને સે દોષ નહીં હૈ, ઉસી પ્રકાર સંભોગ કી પ્રાર્થના-કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે બી કૈસે દોષ હો સકતા હૈ ? અર્થાત્ કોઈ દોષ નહીં હૈ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—યદિ કિસી જીવ કો પીડા ઉત્પન્ન હોતી તો મૈથુન સેવન મેં દોષ માના જા સકતા થા । મનર કિસી કી પીડા તો હોતી નહીં હૈ । યહી વાત દૃષ્ટાન્ત કે દ્વારા પર્દશિત કરતે હૈ—જૈસે મેષ મેઢા હિલાયે

તેમાં અન્ય બીજા જીવના ઉપમર્દનનો અભાવ હોવાથી દોષ નથી. ‘એવં-એવમ્’ આ પ્રકારે ‘વિન્નવિણિત્થીસુ-વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ’ સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવાથી ‘તત્થ-તત્ર’ આમાં ‘દોસો કઓ સિયા-દોષઃ કુતઃ સ્યાત્’ દોષ કેવી રીતે થઈ શકે છે ? અર્થાત્ કોઈપણ દોષ નથી. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે ઘેટું પાણીને ડોળાવ્યા વિના જ તેનું પાન કરે છે, અને તે પ્રકારે તેના દ્વારા જીવોનું ઉપમર્દન ન થવાને કારણે તેને દોષ લાગતો નથી, એજ પ્રમાણે સંભોગની પ્રાર્થના કરનારી સ્ત્રી સાથે સંભોગ કરવાથી કેવી રીતે દોષ લાગી શકે ? એટલે કે એમાં કોઈ દોષ સંભવી શકતો જ નથી । ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—મૈથુન સેવન કરવાથી જો કેઈ જીવને પીડા ઉત્પન્ન થતી હોય, તો તે તેને દોષ મંની શકાય પરંતુ તેના દ્વારા સ્ત્રી કે પુરુષને પીડા ઉત્પન્ન થતી નથી લિલટ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તો મૈથુન સેવનમાં શા માટે દોષ

મન્થાદનો નામ=મેષઃ, 'થિમિયં' સ્તિમિતમેવ । 'દગં' ઉદકમ્ 'મુંજઈ' મુંકે= પિવતિ 'એવં' એવમ્ 'વિન્નવણિત્થીસુ' વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ સમાગમનપ્રાર્થનયા આગ- તવતીષુ સ્ત્રીષુ સમાગમકરણેન । 'તત્થ' તત્ર-તાદૃશસમાગમે 'દોસો' દોષઃ 'કઓ' કુતઃ 'સિયા' સ્યાત્ નૈવ તત્ર કોઽપિ દોષ ઇતિ ભાવઃ ॥૧૧॥

મૂલમ્—જહા વિહંગમા પિંગા થિમિયં મુંજઈ દગં ।

એવં વિન્નવણિત્થીસુ દોસો તત્થ કંઓ સિયા ॥૧૨॥

છાયા—યથા વિહંગમા પિંગા સ્તિમિતં મુંકે દકમ્ ।

એવં વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ દોષસ્તત્ર કુતો ભવેત્ ॥૧૨॥

વિના હી જલકો પીતા હૈ, હસી પ્રકાર સમાગમ કી પ્રાર્થના કે લિપે આઈ સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને સે કયા દોષ હો સક્તા હૈ ? તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એસા કરને મેં કોઈ સ્ત્રી દોષ નહીં હૈ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—'જહા-યથા' જૈસે 'પિંગા વિહંગમા-પિંગા વિહંગમા' પિંગ નામક પક્ષિણી 'થિમિયં-સ્તિમિતમ્' વિનાહિલાયે' દગં-ઉદકમ્' જલ 'મુંજઈ-મુંકે' પાન કરતી હૈ, ઉસમેં દોષ નહીં હૈ 'એવં-એવમ્' હસી પ્રકાર 'વિન્નવણિત્થીસુ-વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ' સમાગમ કી પ્રાર્થના કરનેવાલી સ્ત્રીકે સાથ સમાગમ કરને પર 'તત્થ-તત્ર' ઉસમેં 'દોસો કઓ સિયા-દોષઃ કુતઃ સ્યાત્' દોષ કહાં સે હો સક્તા હૈ ? અર્થાત્ કોઈ સ્ત્રી દોષ નહીં હૈ ॥૧૨॥

માનવો જોઈએ ? જેવી રીતે જળાશયમાંથી ઉખેળ્યા વિના પાણી પીનાર (ધિટું પાણીમાં ઉતરીને ઉખેળીને બગાડતું નથી) ને કોઈ દોષ લાગતો નથી, એજ પ્રમાણે સમાગમની પ્રાર્થના કરનાર સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરનારને પણ કેવી રીતે દોષ લાગી શકે ?

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રીની ઈચ્છા સંતોષવા માટે તેની સાથે સંલોગ કરવામાં કોઈ દેષ નથી, આ પ્રકારનું તે અજ્ઞાનીઓ પ્રતિપદન કરે છે. ૧૧૧

શબ્દાર્થ—'જહા-યથા' જેવી રીતે 'પિંગા વિહંગમા-પિંગા વિહંગમા' પિંગ નામક માદા પક્ષી 'થિમિય-સ્તિમિતમ્' ઉડાવ્યા વગર 'દગં-ઉદકમ્' પાણી 'મુંજઈ-મુંકે' પાન કરે છે, તેમાં દોષ નથી. 'એવં-એવમ્' આ પ્રકારે 'વિન્ન-વણિત્થીસુ-વિજ્ઞાપનીસ્ત્રીષુ' સમાગમની પ્રાર્થના કરવાવાળી સ્ત્રીની સાથે સમા-ગમ કરવાથી 'તત્થ-તત્ર' તેમાં 'દોસો કઓ સિયા-દોષઃ કુતઃ સ્યાત્' દોષ કયાંથી કોઈ શકે ? અર્થાત્ કોઈપણ દોષ નથી. ૧૧૨

अन्वयार्थः—(जहा) यथा (पिंगा विहंगमा) पिङ्गा विहङ्गमा—पिंगनामक-
पक्षिणी (थिमियं) स्तिमितं—निश्चलं (दगं) उदकं जलम् (भुजइ) भुंक्ते पिवति तत्र न
कोपि दोषः, (एवं) एवं तथैव (विज्ञवणिथीसु) विज्ञापनीस्त्रीषु (तत्थ) तत्र
तादृशोपभोगे (दोसो) दोषः (ऊओ सिया) कुतः स्यात्—न तत्र कोपि दोष इति॥१२॥

टीका—अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तबहुत्वरूप्यापनाय दृष्टान्तान्तरं पुनर्दर्शयति ।
'जहा' यथा 'पिंगा विहंगमा' पिङ्गो विहङ्गमः=कृपिजलपिङ्गनामकपक्षी आकाशे
विपरिवर्तमानः, 'थिमियं' स्तिमितं=निभृतस्थिरमेवोदकम् 'भुंजइ' भुंक्ते—पिवति
'एवं' एवम् 'विज्ञवणिथीसु' विज्ञापनीस्त्रीषु । एवमत्रापि दर्भप्रदानपूर्विकया-
क्रियया अरक्तद्विष्टपुरुषस्य पुत्रोत्पादमात्रप्रयोजनाय स्त्रीपरिभोगं कुर्वतोऽपि कृपि-
जलस्य इव न भवति दोषः । तथा च ते कथयन्ति—

अन्वयार्थ—जैसे पिंग नामक पक्षी निश्चल जल को पीते हैं, उसमें
कोई दोष नहीं है, इसी प्रकार समागम की प्रार्थना करनेवाली स्त्रीके
साथ समागम करने में क्या दोष है ? अर्थात् कुछ भी दोष नहीं है । १२।

टीकार्थ—प्रस्तुत विषय में उदाहरणों की बहुलता प्रदर्शित करने
के लिए दूसरा दृष्टान्त दिखलाया जाता है—जैसे पिंग (कृपिजल) पक्षी
आकाश में रहते हुए स्थिर जल को ही पीते हैं, इसी प्रकार काम-
प्रार्थिनी स्त्री के साथ समागम करने में कोई दोष नहीं है । स्त्रीके शरीर
को दर्भ से ढँक कर, रागद्वेष से रहित होकर, केवल पुत्र उत्पन्न करने
के उद्देश्य से स्त्री का परिभोग करनेवाले को, कृपिजल पक्षी के समान
कोई दोष नहीं होता । वे कहते हैं—'धर्मार्थं पुत्रकामस्य' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—जेवी रीते पिंग नामनुं पक्षी निश्चल जलनु पान करे छे,
तेमां डोछ दोष नथी, जेज प्रभावे समागमनी प्रार्थना करनारी स्त्री साथे
संभोग करवामा डोछ दोष नथी. ॥१२॥

टीकार्थ—उदाहरणों द्वारा प्रस्तुत विषयनु समर्थन करवा भाटे ते शाकत
आदि मतवादीजो पिंग पक्षीनु दृष्टात आपे छे—

जेवी रीते आकाशमां रहैतां पिंग (कृपिजल) पक्षीजो स्थिर जलनुं पान
करता डोपाथी तेभने छेवोनुं उपभर्जन करवाना दोषने पात्र अनपुं
पडनुं नथी, जेज प्रभावे कामप्रार्थिनी स्त्रीनी साथे कामभोग सेववाधी डोछ
दोष लागनेा नथी स्त्रीना शरीरने ढल (राल नामना घास) वडे आच्छादित
रागद्वेषधी रहित आवे, केवण पुत्रोत्पत्तिनी अभिलषधी स्त्रीना पन्निभोग
करनारने कृपिजल पक्षीना समान डोछ दोष लागतेा नथी. तेजो जेज
प्रतिपादन करे छे छे—'धर्मार्थं पुत्रकामस्य' इत्यादि—

‘धर्मार्थं पुत्रकामस्य स्वदारेणविहासिणः ।

ऋतुकालविधानेन दोषस्तत्र न विद्यते ॥१॥’

एवमुदासीनतया व्यवस्थितानां चादिनां दोषो भवति । किं यदि कोऽपि कस्य-
चिच्छिरः खण्डयित्वा, उदासीनतया पराङ्मुखस्तिष्ठेत् । तावता किं राजदण्डाद्वि-
मुखः स्यात् । तर्हि स राजपुरुषैर्न निवद्वयेन । यथा वा कश्चिद् द्विषन् अन्येना-
ऽदृष्टो विषं पीत्वोदासीनः उपविशेत्, तावता किं तस्य मरणं न भवेत् । यथा
वा-कश्चिद्राजकुलात् रत्नान्यादाय मूक उदासीनतया उपविशन् चौराऽपराधादप-
गतो भविष्यति ?

तथैव यथा कथंचित्कृतः स्त्रीभोगो न कथमपि अदोषाय । अपि तु दोषोत्पा-
दकः स्यादेव । तथोक्तम्—

धर्म का पालन करने के लिए पुत्रोत्पत्ति के निमित्त अपनी स्त्री
पर अधिकार रखनेवाला पुरुष यदि ऋतुकाल में स्त्री से समागम करता
है तो इसमें कोई दोष नहीं है ॥१॥

इस प्रकार उदासीन होकर रहे हुए चादियों को दोष होता है ।
अगर कोई किसी का मस्तक काटकर और उदासीन होकर विमुख हो
जाय तो क्या राजकीय दण्ड से छुटकारा पा जाएगा ? क्या राजपुरुष
उसे गिरफ्तार नहीं करेंगे ? अथवा जैसे कोई दूधरों के देखे बिना
विषका पान करके उदासीन होकर बैठ जाएँ तो उसका मरण नहीं
होगा क्या कोई राजमहल से चुरा कर कोई वस्तु ले जावे और उदासीन
हो कर चुपचाप बैठ जाएँ तो चोरी के अपराध से मुक्त हो जाएगा ? ।

इसी प्रकार स्त्री के साथ समागम किसी भी प्रकार क्यों न किया

‘धर्म’ का पालन करने के लिए पुत्रोत्पत्ति के निमित्त, पति की पत्नी
पर अधिकार रखनेवाले ने ऋतुकाल में पति की पत्नी के साथ समागम सेवन
करे, तो तब कोई दोष लागता नहीं ॥१॥

आ प्रकार उदासीनवृत्ति धारण करीने स्त्री के साथ कामभोग सेवन करने
दोष अवश्य लागे न छे ने के छे छे माणस के छे नुं मस्तक कापी नांभीने
उदासीनता धारण करीने त्यांथी छटी नय तो शुं राजदण्ड उमांथी अथी शके
छे अरे ? के छे न नाले अथी रीते विषपान करी लधने उदासीनता धारण
करनार व्यक्ति शुं विषनी असरथी मुक्त रही शके छे अरी ? राजमहलमां
चोरी करीने के छे माणस उदासीनवृत्ति धारण करीने चुपचाप असी नय
तो शुं अपराधथी मुक्त थध नय छे अरे ?

अथ प्रमाण के छे पण प्रकारे अथवा के छे पण निमित्त स्त्री की साथ

‘પ્રાણિનાં વાચકં ચૈતચ્છાસ્ત્રે ગીતં મહર્ષિભિઃ ।

નલિકા તપ્તકર્ણસ્ય પ્રવેશજ્ઞાનતસ્તથા ॥

મૂઠ્ઠં ચૈતદધર્મસ્ય ભયભાવપ્રગર્હનમ્ ॥૧॥

તસ્માદ્વિપાક્તવત્ ત્યાજ્ય સિદ્ધં પાપ મનિચ્છતા ।

અનિચ્છયાગ્નિ સંસ્પૃષ્ટો દહત્યેવ દિ પાવકઃ ॥૨॥

તસ્માત્ સ્ત્રી સંસ્પર્કે દોષઃ સ્યાદેવૈતિ માત્રઃ ॥૧૨॥

અધુના ઉપસંહરત્ સૂત્રકારઃ ગણ્ડપીઢાદિ દૃષ્ટાન્તવાદીનાં દોષદાનાય આહ—
‘एवमेगे उ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—इवमेगे उ पासतथा मिच्छंदिदृष्टी अणारिया ।

अज्ज्ञोवैवज्ञा कामेहिं पूर्यणा इव तरुणस्य ॥१३॥

જાય, વહ દોષ રહિત નહીં હો સકતા । વહ તો દોષજનક હી હૈ ।
કહાં મી હૈ—‘પ્રાણિનાં વાચકં ચૈતત્’ इत्यादि ।

મહર્ષિયોં ને મૈથુન કો શાસ્ત્ર મેં પ્રાણિયોં કા ઘાતક કહા હૈ ।
જૈસે નલીં મેં અગ્નિ ઢાલને સે ઉસકે ખીતર કી રહૈ આદિ કા વિનાશ
હો જાતા હૈ, હસી પ્રકાર સમ્પ્રાગમ કરને સે જીવોં કા વિનાશ હોતા
હૈ । મૈથુન અધર્મ કા મૂળ હૈ ઓર ભય કે ભાવ કો વઢાનેવાલા હૈ ।

અતઃપદ્મ જો પાપ સે બચને વી હચ્છા કરતા હૈ, ઉસે વિષમિશ્રિત
અન્ન કે સમાન મૈથુન કા ત્યાગ કરના હી ચાહિયે । કયોંકિ હચ્છા ન
હોને પર મી અગર અગ્નિ કા સ્પર્શ હો જાય તો મી વહ જલાયે
વિના નહીં રહતી ।

તાત્પર્ય ચહ હૈ કિ સ્ત્રીસપ્ર્ક કરને સે દોષ હોતા હી હૈ ॥૧૨॥

સ લોગ કરનાર માણસ દેખને પાત્ર અવશ્ય બને જ છે. તેને દોષરહિત ગણી
શકાય જ નહીં. કહ્યું પણ છે કે—‘પ્રાણિના વાચકં ચૈતત્’ इत्यादि—

મહર્ષિઓએ મૈથુનને શ સ્ત્રીનાં પ્રાણીઓનું ઘાતક કહ્યું છે. જેવી રીતે
નળીમાં અગ્નિનો તણખો નાખવાથી તેની અંદર રહેલ રૂ આદિનો નાશ થઈ
થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે મૈથુનનું મેત્ર કરવાથી જીવોનો વિનાશ થાય છે.
મૈથુન અધર્મનું મૂળ છે અને લગ્નના ભાવની વૃદ્ધિ કરનારું છે તેથી જેઓ
પાપથી ભરેલા ગણતા હોય તેમણે વિષમિશ્રિત અન્નની જેમ મૈથુનનો ત્યાગ
કરવો જોઈએ તેની મેરે દેહ વાન અવગણ અભણતા પણ અગ્નિનો
સ્પર્શ થઈ તર તો બચિ દહાયા વિના રહેતી નથી, એજ પ્રમાણે સાગ-
દેશથી રહિત બનીને પણ મૈથુનનું મેત્ર કરનારને દોષ અવશ્ય હોય છે ॥૧૨॥

છાયા—એવમેકે તુ પાર્શ્વસ્થા મિથ્યાદૃષ્ટયોઽનાર્યાઃ ।

અધ્યુપપન્નાઃ કામેષુ પૂતના ઇવ તરુણકે ॥૧૩॥

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમ્-પૂર્વોક્તપ્રકારેણ-મૈથુનં નિરવદ્યં મન્યમાનાઃ, (એગે) એકે તુ-કેચન (પાસત્થા) પાર્શ્વસ્થાઃ (મિચ્છાદિદ્વી) મિથ્યાદૃષ્ટયઃ વિપરી-તાવબોધાઃ (અણારિયા) અનાર્યાઃ (કામેહિ) કામૈરિચ્છામદનરૂપૈઃ કામેષુ વા શબ્દાદિષુ (અજ્ઞોવવન્ના) અધ્યુપપન્નાઃ=મૃદ્ધિભાવમુપગતાઃ (તરુણ) તરુણકે-સ્વાપત્યે (પૂયણા ઇવ) પૂતના ઇવ=પૂતના ઉરશ્રીવેતિ ॥૧૩॥

અથ સૂત્રકાર ઉપસંહાર કરતે હુણ ગણડ પીડા (ફોડે) કો દષાને આદિ દૃષ્ટાન્ત દેનેવાલોં કે કથન કો દૂષિત કરને કે લિષ્ઠ કહતે હૈં—‘એવમેગે ઉ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે-મૈથુન કો નિરવદ્ય માનને વાલા ‘એગે ઉ-એકે તુ’ કોઈ ‘પાસત્થા-પાર્શ્વસ્થાઃ’ પાર્શ્વસ્થ ‘મિચ્છાદિદ્વી-મિથ્યાદૃષ્ટયઃ’ મિથ્યાદૃષ્ટિવાલે ‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય ‘કામેહિ-કામૈઃ’ કામભોગોમેં અથવા શબ્દાદિવિષયોં મેં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપ-પન્નાઃ’ અત્યન્ત આસક્ત હોતે હૈં ‘તરુણ-તરુણકે’ અવને બાલકોં પર ‘પૂય-ણા ઇવ-પૂતના ઇવ’ જૈસે પૂતના નામકી ડાકિની આસક્ત રહતી હૈં ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર મૈથુન કો નિર્દોષ માનને વાલેકોઈ કોઈ પાર્શ્વ-સ્થ મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં, અનાર્ય હૈં, ઓર કામભોગોં મેં ડસી પ્રકાર આસક્ત હૈં જૈસે પૂતના ડાકિની બાલકોં પર આસક્ત હોતી હૈં ॥૧૩॥

હવે સૂત્રને ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્તો દ્વારા (ખીલને) દષાવવાના, સ્થિર જળ પીનાર પિંગ પક્ષી આદિના દૃષ્ટાન્તો દ્વારા) પોતાના મતનું સમર્થન કરનારા લોકોની માન્યતાનું ખંડન કરે છે.—‘એવમેગે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી મૈથુનને નિરવદ્ય માનવાવાળા ‘એગે ઉ-એકે તુ’ કોઈક ‘પાસત્થા-પાર્શ્વસ્થાઃ’ પાર્શ્વસ્થ ‘મિચ્છાદિદ્વી-મિથ્યાદૃષ્ટયઃ’ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા ‘અણારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્ય ‘કામેહિ-કામૈઃ’ કામભોગમાં અથવા શબ્દ વગેરે વિષયોમાં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપપન્ના’ અત્યન્ત વધારે આસક્ત હોય છે. ‘તરુણ-તરુણકે’ પોતાના બાળકો ઉપર ‘પૂયણા ઇવ-પૂતના ઇવ’ જેવી રીતે પૂતના નામની ડાકણ આસક્ત રહે છે ॥૧૩॥

મૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે કામભોગોને નિર્દોષ માનનારા કોઈ કોઈ પાર્શ્વસ્થો (શિથિલાચારીઓ) મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને અનાર્ય છે. તેઓ કામભોગોમાં એટલાં વધારાં આસક્ત છે કે જેટલી પૂતના ડાકણ બાલકો પર આસક્ત હોય છે. ॥૧૩॥

ટીકા—એવમિતિ—એવં વ્રણં રફોટયિત્વા તતઃ પૂયાદિકમપનીયતે તત્ર ન ભવતિ કોપિ દોષઃ, એવં મૈથુનસેવનેઽપિ નાસ્તિ દોષ इति મન્યમાનાઃ' 'એવં' એવં 'એગે' એકે=લલનાસક્તાઃ પાર્શ્વસ્થાદયઃ સદનનુષ્ઠાનાત્ સ્વપાર્શ્વે તિષ્ઠન્તઃ નાથવાદિકમંડલચારિણઃ સ્વયૂથ્યા વા કેચન। તથા 'મિચ્છદિટ્ઠી' મિથ્યાદૃષ્ટ્યા=મિથ્યાવિપરીતાતત્ત્વગ્રાહિણીદૃષ્ટિર્દર્શનં યેષાં તથાભૂતાઃ 'અનાર્યા' અનાર્યાઃ—ધર્મવિરુદ્ધાનુષ્ઠાનકર્તારઃ સર્વપરિત્યાજ્યધર્મેભ્યો દૂરં વર્તમાનાઃ આર્યાઃ, ન આર્યાઃ इति અનાર્યાઃ વિરુદ્ધધર્માનુષ્ઠાનાત્ 'કામેર્હિ' કામેષુ=કામભોગાદૌ 'અઙ્ગોવવન્ના' અધ્યુપવન્નાઃ=ગૃહ્ધિભાવમુપગતાઃ । અથવા—રાગૈરસદનુષ્ઠાને આસક્તાઃ

ટીકાર્થ—જો લોગ એસા માનતે હૈં કિ ફોડે કો ફોડકર ઉસમૈં સે યદિ મવાદ નિકાલ દિયા જાતા હૈં તો એસા કરને મૈં કોઈ દોષ નહીં હૈ, વે વાસ્તવ મૈં સ્ત્રિયોં મૈં આસક્ત પાર્શ્વસ્થ હૈં । વે પ્રશસ્ત આચાર સે દૂર રહનેવાલે હૈં । અપને આપકો 'નાથ' કહતે હૈં ઓર મળ્ડલ મૈં વિચરણ કરતે હૈં । કોઈ કોઈ સ્વયૂથિક મો એસે હૈં જો હસ પ્રકાર માનતે હૈં । વે વાસ્તવ મૈં મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં અર્થાત્ તત્ત્વ કો વિપરીત ગ્રહણ કરનેવાલે હૈં । જો ધર્મ વિરુદ્ધ અનુષ્ઠાન નહીં કરતે ઓર સમસ્ત હેય ધર્મોં સે દૂર રહતે હૈં, વે આર્ય કહલાતે હૈં ઓર જો આર્ય ન હોં વે અનાર્ય કહે જાતે હૈં । ધર્મવિરુદ્ધ અનુષ્ઠાન કરને કે કારણ એસા કહનેવાલે અનાર્ય હૈં । કામભોગોં મૈં ગૃહ્ધ હૈં અથવા રાગ કે કારણ અસત્ આચરણ મૈં આસક્ત

ટીકાર્થ—જે લોકો એમ માને છે કે ખીલ ગુમડાં આદિને દબાવીને તેમાંથી પરુ આદિ કાઢી નાખવામાં જેમ કોઈ દોષ નથી, એજ પ્રમાણે કામ પ્રાર્થિની સ્ત્રી સાથે કામલોગ એવવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. તેઓ ખરી રીતે તો સ્ત્રીઓમાં આસક્ત પાર્શ્વસ્થો જ હોય છે. તેઓ પ્રશસ્ત આચારોને ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બની ગયા હોય છે તેઓ પોતાને નાથ કહે છે. અને મંડળમાં વિચરણ કરે છે. કોઈ કોઈ સ્વયૂથિકો પણ આ પ્રકારની માન્યતાને આધાર લઈને શિથિલાચારી બની ગયા હોય છે. તેઓ ખરી રીતે મિથ્યાદૃષ્ટિ જ છે, એટલે કે તત્ત્વને વિપરીત રૂપે ગ્રહણ કરનારા છે જેઓ ધર્મના આદેશનું પાલન કરનારા અને હેય ધર્મોથી દૂર રહેનારા છે, તેમને જ આર્ય કહેવાય છે, પરંતુ ધર્મવિરુદ્ધ આચરણ કરનારા લોકો આર્યકૃષ્ણમાં જન્મ પામણ કરવા છતાં પણ અનાર્ય જ છે તેઓ કામલોગોમાં લેલુપ છે, અને રાગને કારણે અસત્ આચરણમાં આસ્થા છે જેવી રીતે પૂતના રાક્ષ

તે વિધન્તે । અત્ર દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ—‘તરુણ’ તરુણકે, સ્તનંધવચાલકે ઇવ=યથા ‘પૂયણા’ પૂતના=ઊરઝી આસક્તા ભવતિ । તથૈવેમેડપિ શાક્તાદયો વાદિનઃ મનોરમાસુ આસક્તાઃ ।

યદ્વા—તરુણકે સ્વાપત્યે યથા, પૂતના પશુ જાતિવિશેષઃ મેષઃ અધ્યાસક્તાઃ, તદ્વદેવ । મેષાણાં સ્વાપત્યેડતીવ રુનેહો ભવતિ । એકદા સર્વપશુનામપત્યાનિ નિર્જલકૂપે પતિતાનિ । તદ્ દૃષ્ટ્વા સર્વે પશવઃ સંજાતદયા અપત્યસ્નેહાત્તત્ર સમવેતાઃ । કિન્તુ માપ્તુમુપાયમપશ્યન્તઃ કૂપતટે એવ લિપળ્લાઃ । મેષસ્તુ તથાવિધમપત્યં દૃષ્ટ્વા કૂપે પતિતઃ । ઇતિ દૃષ્ટ્વા સર્વૈર્નિર્ણીતં યત્ મેષાણાં સ્વાપત્યે રુનેહાધિક્યમિતિ ।

હૈં । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત દિશ્વલાતે હૈં—જૈસે પૂતના ચાલતો મેં આસક્ત હોતી હૈ, ઉસી પ્રકાર યહ શાક્ત આદિ ઝી મહિલાઓ મેં આસક્ત હૈ ।

અથવા જૈસે પૂતના અર્થાત્ મેહ અપને ચાલક મેં આસક્ત હોતી હૈ, ઉસી પ્રકાર યહ વાદી ઝી સ્ત્રિયો મેં આસક્ત હૈં । મેહોં કો અપની સન્તાન પર અતીવ અનુરાગ હોતા હૈ । એક વાર સ્વ પશુઓં કૈ બચ્ચે કૂપ મેં ગિર ગયે । યહ દેશ્વકર સ્વઝી પશુઓં કો વડી કરુણા ઉત્પન્ન હુઈ ઓર સન્તાન પ્રેમ કૈ કારણ વે રુકડે હુયે । કિન્તુ કુપ મેં ગિરે બચ્ચોં કો પ્રાપ્ત કરને કા કોઈ ઉપાય ન સૂઝા । અતઃએવ વે સ્વ વિષાદયુક્ત હોકર કૂપકૈ કિનારે હી રુકડે હોરહે જગર મેહ અપને બચ્ચે કો ગિરા દેશ્વ સ્વયં ઝી કૂપ મેં ગિર પડા । યહ ઘટના દેશ્વકર સ્વમને યહ નિર્ણય કિયા કિ મેહોં કો અપની સન્તાન પર અત્યધિક રુનેહ હોતા હૈ । તાત્પર્ય

બાળકોમાં આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે શાક્ત આદિ પરતીર્થિકા લલનાઓમાં આસક્ત હોય છે.

પૂતનાનો બીજો અર્થ ‘ઘેટી’ થાય છે જેવી રીતે ઘેટી પોતાના બચ્ચામાં ખૂબ જ આસક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે શાક્ત આદિ પરતીર્થિકા સ્ત્રીઓમાં આસક્ત હોય છે. ઘેટીને પોતાના બચ્ચાંઓ પર ઘણો અનુરાગ હોય છે, તે વાત નીચેની કથા દ્વારા સિદ્ધ થાય છે એક વખત એલું બન્યું કે ઘણાં પશુઓનાં બચ્ચાં કૂવામાં પડી ગયાં તે વાતની ખબર પડતા તે પશુઓનાં દુઃખનો પાર ન રહ્યો. તેઓ સન્તાનપ્રેમને કારણે કૂવાને કાઢે એકઠાં થયાં. પરન્તુ કૂવામાં પડી ગયેલાં પોતાનાં બચ્ચાંઓને બહાર કાઢવાનો કોઈ ઉપાય તેમને જડ્યો નહીં. તેથી તેઓ ખૂબ જ વિષાદનો અનુભવ કરતાં કૂવાને કાઢે જ ઊભાં રહ્યાં. પરન્તુ મેઢી (ઘેટી) પોતાના બચ્ચાને પાણીમાં પડેલું દેખીને કૂવામાં દૂદી પડી આ ઘટના જોઈને સમસ્ત પ્રાણીઓએ એવું કબૂલ કર્યું કે ઘેટીને પોતાનાં બચ્ચાં પર સૌથી વધારે અનુરાગ હોય છે આ કથનને

एवमेव ते वादिनः स्त्रीषु नितरामेवामक्ताः । यतः सर्वज्ञविनिन्दितमैथुनसेव-
नाय स्त्रियामासक्ताः इति ॥१३॥

કામાડ્ડપક્તતાયાં યદ્ભવતિ તદ્દૂષણં વદતિ સૂત્રકારઃ—‘અનાગય’ इत्यादि
मूलम्—अनागयमपरसंता पञ्चुप्पन्नगवेसगा ।

ते पच्छा परितप्यन्ति स्त्रीणे आउंमि जोव्वणे ॥१४॥

छाया—अनागतमपश्यन्तः प्रत्युत्पन्नगवेपकाः ।

ते पश्चात् परितप्यन्ते क्षीणे आयुषि यौवने ॥१४॥

અન્વયાર્થઃ—(અનાગયમપરસંતા) અનાગતમપશ્યન્તઃ=ભવિષ્યદ્દુઃખમજા-

यह है कि ये वादी स्त्रियों में अत्यन्त आसक्त हैं, 'क्योंकि सर्वज्ञों द्वारा
अत्यन्त निन्दित मैथुन में आसक्त हैं ॥१३॥

કામ મેં આસક્તિ હોને પર જો દોષ હોતા હૈ, સૂત્રકાર ઉસે
દિશલાતે હૈ—‘અનાગય’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अनागयमपरसंता-अनागतमपश्यन्तः’ भविष्य में होने
वाले दुःखको न देखनेवाले ‘पञ्चुप्पन्नगवेसगा-प्रत्युत्पन्नगवेपकाः’ जो
लोक वर्तमान सुखकी खोज में लगे रहते हैं ‘ते-ते’ वे शाक्यादि मता-
नुयायी ‘पच्छा-पश्चात् पीछे ‘आउंमि-आयुषि’ आयुष्य ‘जोव्वणे-यौवने’
और युवावस्था ‘स्त्रीणे-क्षीणे’ क्षीण होने पर ‘परितप्यन्ति-परितप्यन्ते’
पश्चात्ताप करते हैं ॥१४॥

અન્વયાર્થ—ભવિષ્ય કી ઓર આંત્ર મીચનેવાલે અર્ધાત્ ભાવી

ભાવાર્થ એ છે કે ઉપર્યુક્ત શાકત આદિ મનવાદીઓ સ્ત્રીઓમા એટલાં બધાં
આસક્ત છે કે તેઓ સર્વજ્ઞોના ઉપદેશની અવગણના કરીને મૈથુન જેવાં
પાપકૃત્યમા આસક્ત રહે છે ॥૧૩॥

કામમા આસક્ત થવાથી જે દોષ લાગે છે, તે હવે મૃતકાર પ્રકટ કરે છે.

‘અનાગય’ इत्यादि —

शब्दार्थ—‘अनागयमपरसंता-अनागतमपश्यन्तः’ भविष्यમાં થવાવાળા દુઃખને
ન જોવાવાળા ‘પંચુપ્પન્નગવેસગા-પ્રત્યુત્પન્નગવેપકા’ જે માણસો વર્તમાન મુખની
શોધમાં લાગ્યા રહે છે ‘તે-તે’ તે શાક્ય વગેરે મત નુયાયી ‘પંછા-પશ્ચાન્’
પાછાથી ‘આઉંમિ-આયુષિ’ આયુષ્ય ‘જોવ્વણે-યૌવને’ અને યુવાવસ્થા ‘સ્ત્રીણે-ક્ષીણે’
ક્ષીણ થયા પછી ‘પરિતપ્યન્તિ-પરિતપ્યન્તે’ પરતાવે કરે છે ॥૧૪॥

અર્થ—૩ વિષયમા આની પછારા ૬ એનો વિચાર નહીં કરનારા અને

નાનાઃ (પચ્ચુત્પન્નગવેષગા) પ્રત્યુત્પન્નગવેષકાઃ=વર્તમાનસુખાન્વેષકાઃ, (તે) તે-
શાક્યાદયઃ (પચ્છા) પશ્ચાત્ (આઁમિ) આયુષિ (જોન્વણે) યૌવને (સ્ત્રીણે) ક્ષીણે=
વિનષ્ટે સતિ (પરિતપ્પંતિ) પરિતપ્યન્તે=પશ્ચાત્તાપં કુર્વન્તિ इति ॥૧૪।

ટીકા—‘અળાગયં’ અનાગતમ્, કામાસક્તાનાં પશ્ચાન્નરકાદિસ્થાને મહતી
યાતના ભવતીતિ તત્રત્યં દુઃખમ્ ‘અપસ્સંતા’ અપશ્યન્તઃ ‘પચ્ચુત્પન્નગવેષગા’
પ્રત્યુત્પન્નગવેષકાઃ—પ્રત્યુત્પન્નં વર્તમાનકાલિકવૈષયિકસુખમ્ અન્વેષયન્તઃ ત્રિવિધ-
પ્રકારૈઃ કામાનામેવ ગવેષકાઃ ‘તે’ પુરુષાઃ શાક્યાદયઃ ‘પચ્છા’ પશ્ચાત્ ‘આઁમિ’
આયુષિ ‘સ્ત્રીણે’ ક્ષીણે સતિ અથવા—‘જોન્વણે’ યૌવને નષ્ટે સતિ ‘પરિતપ્પંતિ’
પરિતપ્યન્તે=પશ્ચાત્તાપં કુર્વન્તિ । કામાન્ધતયા પૂર્વન્તુ અવિચાર્યેવ સ્ત્રીપુ સમાસક્તા
અમવન્ । પશ્ચાદાયુષઃ ક્ષયે સમુત્પન્નદૈરાગ્યાઃ યુવાવસ્થાયા અવગમે વા શોચન્તિ,
આત્માનામેવ નિન્દન્તિ । તદુક્તમ્—

દુઃખો કો ન દેહનેવાલે ઓર વર્તમાન કાલીન સુખ કી ગવેષણા કરને
વાલે વે શક્ત આદિ વાદ મેં આયુ ઓર યૌવન કે ક્ષીણ હોને પર
પશ્ચાત્તાપ કરતે હૈં ॥૧૪।

ટીકાર્થ—કામભોગોં મેં આસક્ત પુરુષોં કો વાદ મેં નરક આદિ
સ્થાનોં મેં ઘોર યાતના હોતી હૈ । વે વાદી વહાં કે દુઃખોં કો નહીં દેખતે
વે તો કેવલ વર્તમાનકાલીન વિષયસુખ કી હી ગવેષણા કરતે હૈં ।
કિન્તુ જબ આયુ ક્ષીણ હોતી હૈ અથવા યૌવન વ્યતીત હો જાતા હૈ,
તબ ઉન્હે પરિતાપ હોતા હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ પહેલે તો કામાન્ધ હોકર વિના વિચારે હી સ્ત્રિયોં
મેં આસક્ત હો ગય, વાદ મેં આયુ ક્ષીણ હોને પર યા યુવાવસ્થા વ્યતીત
હો જાને પર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો શોક કરતે હૈં ઓર અપને કો
કોસતે હૈં । કહા મી હૈ—‘હતં ભુષ્ટિભિરાકાશં’ इत्यादि ।

વર્તમાનકાલીન સુખની જ ખેવના કરનારા શાકત આદિ પરતીચિકેને આયુ
અને યૌવન ક્ષીણ થાય ત્યારે પસ્તાવાનો વાદો આવે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—કામભોગોમાં આસક્ત લોકોને મનુષ્યભવનું આયુષ્ય પૂરું
કરીને નરક આદિ દુર્ગતિઓમાં ઘોર યાતનાઓ વેઠવી પડે છે. તેઓ નરક-
દિના દુઃખનો વિચાર કરવાને બદલે વર્તમાનકાલીન વિષયસુખમાં જ આસક્ત
રહે છે. પરન્તુ જ્યારે આયુષ્ય ક્ષીણ થાય છે અથવા યુવાની ચાલી જાય છે,
ત્યારે તેમને પસ્તાવાનો વખત આવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તેઓ પહેલાં તો કામાન્ધ થઈને વિના
વિચાર્યે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય છે, પરન્તુ જ્યારે યુવાવસ્થા પૂરી થઈ જાય
છે અને આયુષ્ય પૂરું થવાનો સમય નજીક આવે છે, ત્યારે તેમનામાં વૈરાગ્ય
ભાવ પેદા થવાને કારણે તેમને પસ્તાવો થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

હતં મુદ્ધિમિરાકાશં તુપાણં કણ્ઠન કૃતમ્ ।

યન્મયા પ્રાપ્ય માનુષ્યં સદર્થે નાદરઃ કૃતઃ ॥૧॥

અપિચ—મૃત્કુમ્ભવાલુકારન્ધ્રપિધાનપરમાર્થિના ।

દક્ષિણાવર્ત્તશંખોડયં હન્ત ! ચૃર્ગીકૃતો મથા ॥૨॥

તથા—‘વિહવાવલેવનહિર્દિ જાઈં કીરંતિ જોવ્વળમરણં ।

વય પરિણામે સરિયાઠં તાઈં હિયણે સુદુકંતિ ॥૩॥

છાયા—વિમવાવલેપનાટિતૈર્યાનિ ક્રિયન્તે યૌવનમદેન ।

દયઃ પરિણામે સ્મૃતાનિ તાનિ હૃદયં વ્યથન્તે ॥૩॥૧૪॥

મનુષ્યભવકો પ્રાપ્ત કરકે મીમૈને ઉત્તમ અર્થ કા આદર નહીં કિયા, યહ માત્રોં એસા હી હૈ જૈસે મુદ્ધિયોં સે આકાશ મેં આઘાત કિયા ઓર છિલકોં કો કૂટા । અર્થાત્ જૈસે આકાશ મેં આઘાત કરનો ઓર તુષકોં છાંડના નિષ્ફલ પ્રયાસ હૈ, ઉસી પ્રકાર મનુષ્યભવ પાકર ઉત્તમ અર્થ' કે લિયે પ્રયાસ ન કરને સે મનુષ્યભવ વ્યર્થ હો જાતા હૈ । પુનઃ ‘મૃત્કુમ્ભવાલુકારન્ધ્ર’ ઇત્યાદિ ।

ઔર મનુષ્યભવ કો ઉત્તમ અર્થ સોક્ષ મેં ન લગાકર વિષયભોગોં મેં લગાકર મૈને તાનો મૃત્તિકા કે ઘટ મેં છુપે છિદ્ર કો સૂંદને કે લિયે દક્ષિણાવર્ત્ત ઈશ્વ જૈસે અનમોલ પદાર્થ તા ચૂગ કર દિયા હો !

ઔર મી કાગા હૈ—‘વિહવાવલેવનહિર્દિ’ ઇત્યાદિ ।

‘હત મુદ્ધિમિરાકાશં’ ઇત્યાદિ—

‘તે માણસને એવો પશ્ચાત્તાપ થાય છે કે મે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને ઉત્તમ તત્ત્વની અવગણના કરી મેં તે આકાશમાં મુઠ્ઠી વડે આઘાત કરવા જેવાં અથવા શીશા (શેતરા) ખાંડવા જેવા નિર્ચક કાર્યમાં જીવનને વેડફી નાખ્યું’ એટલે કે આકાશમાં આઘાત કરવો અથવા શેતરાં ખાંડવા, તે જેવી રીતે નિર્ચક છે. એજ પ્રમાણે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરવા છતાં ઉત્તમ અર્થને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ ન કરવાથી તારો મનુષ્યભવ મેં વેડફી નાખ્યો છે.’

‘મૃત્કુમ્ભવાલુકારન્ધ્ર’ ઇત્યાદિ—

‘જેવી રીતે રોડ ગર્મ માણસ નાટીના ઘસાનાં પડેલા છિદ્રને સાંધવા માટે દક્ષિણાવર્ત્ત શંખ જેવા મૃત્તિકા પદાર્થનો ચૂનો કરી નાખે છે, એજ પ્રમાણે મેં આ મનુષ્યભવ મૃત્તિકા વડે ઉત્તમ અર્થ (કિયા) ની સાધનામાં વ્યતીત કરવાને બદલે વિષય તે માત્ર વ્યર્થ સુનારી નાખ્યો.’ વળી તેને એવો પા. ૩. થાય છે કે—‘વિહવાવલેવનહિર્દિ’ ઇત્યાદિ—‘વિહવાવલેવનહિર્દિ

યે તૂત્તમમહાપુરુષાસ્તે તુ અનાગતસુખજનકમેવ તપઃ સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્વન્તિ ।
તેન વાર્દ્ધકે પશ્ચાત્તાપં ન કુર્વન્તીતિ દર્શયિતુમાહ સૂત્રકારઃ—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ ।
મૂલમ્—જેહિં કાલે પરિક્રંતં ન પચ્છાં પરિતપ્પયે ॥

તે ધીરાં બંધણુસ્મુક્તા નાવકંક્ષન્તિ જીવિયં ॥૧૫॥

છાયા—યૈઃ કાલે પરાક્રાન્તં ન પશ્ચાત્ પરિતપ્યન્તે ।

તે ધીરા બન્ધનોન્મુક્તાઃ નાવકાંક્ષન્તિ જીવિતમ્ ॥૧૫॥

વૈભવ કે અભિમાન મેં આકર તથા યૌવન કે મદ મેં ચૂર હોકર જો
કાર્ય કિયે જાતે હૈં, અવસ્થા વીત જાને પર અવે ઉનકા સ્મરણ હૃદય
મેં શલ્ય કી तरहે સ્વટકતા હૈ ॥૧૪॥

કિન્તુ ઉચ્ચકોટિ કે મહાપુરુષ ભવિષ્યત્ મેં સુખ ઉત્પન્ન કરનેવાલે
તપ એવં સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરતે હૈં । ઉન્હે વૃદ્ધાવસ્થા મેં પશ્ચાત્તાપ
નહીં કરના પડતા । હસ તથ્ય કો દિશલાલે હુએ સૂત્રકાર કહતે
હૈં—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જેહિં-યૈઃ’ જિન પુરુષોને ‘કાલે-કાલે’ ધર્મોપાર્જન કાલમેં
‘પરિક્રંતં-પરાક્રાન્તમ્’ ધર્મોપાર્જન કિયા હૈ ‘તે-તે’ વે પુરુષ ‘પચ્છા-
પશ્ચાત્’ પીછેસે ‘ન પરિતપ્પયે-ન પરિતપ્યતે’ પશ્ચાત્તાપ નહીં કરતે હૈ
‘બંધણુસ્મુક્તા-બન્ધનમુક્તાઃ’ બન્ધન સે છૂટે હુએ ‘ધીરા-ધીરાઃ’ વે ધીર
પુરુષ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમી જીવનકી ‘નાવકંક્ષન્તિ-નાવકાં-
ક્ષન્તિ’ ઇચ્છા નહીં કરતે હૈ ॥૧૫॥

જઈને તથા યૌવનના મદમાં ભાન ભૂલીને જે કાર્યો મેં કર્યા છે, તેનું સ્મરણ
હવે આ વૃદ્ધાવસ્થામાં હૃદયની અંદર કાંટાની જેમ ખટકે છે ॥૧૪॥

અજ્ઞાની માણસોને પાછળથી પસ્તાવું પડે છે, પણ ઉચ્ચકોટિના મહા-
પુરુષો ભવિષ્યમાં સુખ ઉત્પન્ન કરનારા તપ અને સંયમની આરાધના કરે
છે. તેમને વૃદ્ધાવસ્થામાં પશ્ચાત્તાપ કરવો પડતો નથી. આ તથ્યને હવે સૂત્ર-
કાર પ્રકટ કરે છે—‘જેહિં કાલે’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જેહિં-યૈઃ’ જે પુરુષો એ ‘કાલે-કાલે’ ધર્મોપાર્જન કાળમાં ‘પરિક્રંતં-
પરાક્રાન્તમ્’ ધર્મોપાર્જન કર્યું છે ‘તે-તે’ તે પુરુષ ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’ પાછળથી ‘ન
પરિતપ્પયે-ન પરિતપ્યતે’ પસ્તાવો કરતાં નથી. ‘બંધણુસ્મુક્તા-બન્ધનોન્મુક્તાઃ’ બંધનથી
છુટેલ ‘ધીરા-ધીરાઃ’ ધીર પુરુષ ‘જીવિયં-જીવિતમ્’ અસંયમી જીવનની ‘નાવ
કંક્ષન્તિ-નાવકાંક્ષન્તિ’ ઇચ્છા કરતાં નથી. ॥૧૫॥

अन्वयार्थः—(जेहिं) यैः पुरुषैः (काले) काले धर्मोपार्जनकाले (परिक्रंतं) पराक्रान्तं धर्मोपार्जनं कृतम् (ते) ते पुरुषाः (पञ्चा) पश्चात् (न परितप्यन्ते) न परितप्यन्ते=पश्चात्तापं न कुर्वन्ति (बंधणुमुक्ता) बन्धनमुक्ताः (धीरा) धीराः=महासत्त्वाः (जीवियं) जीवितं=असंयमजीवनं (नावकं खंति) नावकांश्चन्ति नेच्छन्तीति ॥१५॥

टीका—‘जेहिं’ यैरात्महितकर्तृभिः ‘काले’ धर्मोपार्जनसमये ‘परिक्रंतं’ पराक्रान्तम्, इन्द्रियकपायाणां पराजयाय समुद्योगः कृतः। ‘ते’ ते तादृशाः ‘धीरा’ कर्मविदारणे जीर्यादिगुणोपपन्नाः। पश्चात् मरणकाले, अपगतयौवने वृद्धावस्थायाम्। ‘न परितप्यन्ते’ न परितप्यन्ते, पश्चात्तापं न कुर्वन्ति शोकाग्निना दग्धा न भवन्ति। ‘बंधणुमुक्ता’ बन्धनमुक्ताः स्यादिवन्धनरहिताः ‘ते’ ते ‘धीराः=महा-पुरुषाः ‘जीवियं’ जीवितमसंयमजीवनम् ‘नावकं खंति’ नावकांश्चन्ति=नाभिलषन्ति।

अन्वयार्थः—जिन्होंने सग्य पर पराक्रम किया अर्थात् धर्मसेवन किया है, वे बाद में पश्चात्ताप नहीं करते। बन्धन मुक्त धीर पुरुष असंयम-जीवन की आकांक्षा नहीं करते ॥१५॥

टीका—आत्मा का हित करनेवाले जिन विवेकशील दीर्घदर्शी पुरुषों ने धर्मोपार्जन के अवसर पर पराक्रम किया है अर्थात् इन्द्रियों और कपायों के निग्रह के लिए उद्योग किया है, वे कर्मविदारण में श्रुता आदि गुणों से सम्पन्न धीरपुरुष मरण के समय या यौवन व्यतीत हो जाने पर वृद्धावस्था में परिताप नहीं करते। उन्हें शोक की अग्नि में दग्ध नहीं होना पड़ता। स्त्री आदि के बन्धन से रहित वे धीर पुरुष असंयममय जीवन की आकांक्षा नहीं करते।

सूत्रार्थः—जेमणे येन्य अवसरे पराक्रम इयुं छे. ओटले हे धर्मनु सेवन इयुं छे, तेमने पाछणधी पस्तापुं पटुं नथी. बन्धन मुक्त धीर पुरुषो असंयमनी उपननी आकांक्षा राखता नथी ॥१५॥

टीका—आत्महितनी जेवना कारणनारा जे विवेकशील पुण्ये अविध्य-शक्तीन सुभने विचार करीने धर्मोपार्जनने अवसर आवे धर्मकर्तृत्वां प्राप्त पाव छे—तेमणे इन्द्रियो बने कपायेना निग्रह नटे प्रयत्नशील नहे छे—जेन धर्मविदारणमा श्रुत न छे श्रुतीसी संपन्न धीर पुरुषने भगवन्ने समय नटुं नहे त्यागे—वना यौवन व्यतीत करीने वृद्धावस्था आवे त्यागे पस्तापुं पटुं नथी, तेमने पाछा न जिन्ना नहे छे पटुं नथी नी अदि बन्धनपी रहित ते धीरपुरुषे असंयम-हित उपननी छे—आकांक्षा नथी

ધર્મોપાર્જનકાલસ્તુ પ્રાયઃ સર્વ એવ ભવતિ વિવેકિનામ્ । યતો ધર્મસ્યૈવ સર્વતઃ
પ્રાધાન્યાત્ પુરુષાર્થાઽવસરે, પ્રધાનસ્યૈવ ઉપાર્જનં ક્રિયમાણં દૃષ્ટમ્ । અત આ
વાલ્યાત્ યે સંયમાનુષ્ઠાને ધર્મસાધને સમુદ્યતાસ્ત એવ ધીરાઃ । ઇત્યંભૂતા ધીરા
ઓશૈશવાદ્ધર્મમનુષ્ઠાય કર્મવિનાશને સમર્થાઃ । અત એવ કર્મબંધનરહિતા અસંયમ-
સંવદ્ધં જીવનં નાવકાંક્ષન્તિ । જીવિતે મરણે વા નિઃસ્પૃહાઃ સર્વદા સર્વથા સંયમોદ્ય-
મમતય એવ ભવન્તિ ॥૧૫॥

નારીપરીપહસ્યાઽતિદુરુહત્વં દર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘જહા નઈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જહા નઈ વેચરણી દુસ્તરા ઇહ સંમંતા ।

एवं लोगंसि नारीओ दुरुत्तरा अमईमया ॥१६॥

છાયા--યથા નદી વૈતરણી દુસ્તરેહ સુસંમતા ।

एवं लोके हि नार्यो दुस्तरा अमतिमता ॥१६॥

આશય યહ હૈ વિવેકવાન્ જનોં કે લિષ્ઠ સભી સમય ધર્માચરણ
કે લિષ્ઠ હોતા હૈ । ધર્મ હી સબ મેં પ્રધાન હૈ ઓર પુરુષાર્થ કે અવસર
પર પ્રધાન વસ્તુકા ઉપાર્જન કરના હી દેખા જાતા હૈ । અતએવ બાલ્યા-
વસ્થા સે હી જો સંયમ કે અનુષ્ઠાન યા ધર્મ કે સાધન મેં ઉદ્યત હૈ,
વહી વાસ્તવ મેં ધીર કહલાતે હૈ । એસે ધીર પુરુષ ઔશવ (બાલપન સે)
અવસ્થા સે હી ધર્મ કા અનુષ્ઠાન કરકે કર્મવિનાશ કરને મેં સમર્થ
હોતે હૈ । અતએવ જો કર્મબંધ સે રહિત હૈ વે અસંયમસય જીવન કી
અભિલાષા નહીં કરતે હૈ । વે જીવન મેં ઓર મરણ મેં નિઃસ્પૃહ હોતે હૈ ।
સદા સર્વથા સંયમપાલન કે હી અભિલાષી હોતે હૈ ॥૧૫॥

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે વિવેકવાન્ પુરુષો પોતાની જીવનની ક્ષણે
ક્ષણનો ઉપયોગ ધર્માચરણમાં કરે છે. ધર્મ જ સૌથી ઉત્તમ છે. તે ઉત્તમ
વસ્તુનું ઉપાર્જન કરવામાં જ વિવેકવાન્ પુરુષો પ્રયત્નશીલ રહે છે તેથી જો
બાલ્યાવસ્થાથી જ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં અથવા ધર્મના સાધનમાં પ્રવૃત્ત રહે
છે, તેને જ ખરી રીતે ધીર કહી શકાય છે. એવાં ધીર પુરુષો બાલ્યાવસ્થાથી
જે ધર્મનું પાલન કરીને કર્મનો ક્ષય કરવા લાગી જાય છે. તેથી તેઓ કર્મનો
ક્ષય કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ બને છે. એવા પુરુષો કર્મબંધથી
રહિત હોય છે, તેઓ કદી પણ અસંયમી જીવનની અભિલાષા સેવતા
નથી. તેઓ જીવન અને મરણના વિષયમાં નિઃસ્પૃહ હોય છે. સંયમનું પાલન
કરનાં કદય મનુષ્યને બેટલું પડે તો પણ તેઓ ગમતો નથી. તેઓ સદા
સંયમપાલનની જ અભિલાષાવાળા હોય છે. ॥૧૫॥

अन्वयार्थः—(जहा) यथा (इह) इहास्मिन् लोके (वेयरणी नई) वैतरणी नदी (दुरुत्तरा संमता) दुस्तरा संमता दुःखेन तर्तुं योग्या (एवं) एवमनेन प्रकारेण (लोगंसि) लोके (नारीओ) नार्यः=स्त्रियः (अमईमया) अमतिमता=विवेकशून्य-पुरुषेण (दुरुत्तरा) दुस्तरा भवतीति ॥१६॥

टीका—‘जहा’ यथा ‘वेयरणी’ वैतरणी ‘नई’ नदी ‘दुत्तरा’ दुस्तरा इह-लोके संमता, अत्यन्तवेगवाहितया विषमवद्वत्तया च वैतरणी नदी अनिष्णातै-स्तर्तुमशक्या भवति । नदीसंतरणे कृतमतयः एव तां तरन्ति । ‘एवं’ एवं प्रकारेण

स्त्री परीपट को सहन करना अत्यन्त कठिन है, सूत्रकार यह दिखलाते हुए कहते हैं—‘जहा नई’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जहा-यथा’ जैसे ‘इह-इह’ इस लोकमें ‘वेयरणी नई-वैतरणीनदी’ वैतरणी नदी ‘दुरुत्तरा संमता-दुस्तरा संमता’ अनिष्णात-जनोंसे दुस्तरमानी गई है ‘एवं-एवम्’ इसी प्रकार ‘लोगंसि-लोके’ इस लोकमें ‘नारीओ-नार्यः’ स्त्रियां ‘अमई मया-अमति मता’ विवेक-शून्य पुरुष से ‘दुरुत्तरा-दुस्तरा’ दुस्तर मानी गई है ॥१६॥

अन्वयार्थ—जैसे लोक में वैतरणी नदी को पार करना कठिन है, उसी प्रकार विवेकहीनजनके लिए स्त्रियां दुस्तर हैं ॥१६॥

टीका—वैतरणी नदी को पार करना कठिन माना गया है । वह तीव्र वेगके साथ बहती है और उसके तट बड़े चिकट होते हैं । अतएव अनिपुणपुरुष उसे तिर नहीं सकते । उसे वही लोग पारकर

इसे सूत्रकार ने बात प्रकट करे छे छे श्रीपरीपडने सहन करवो धर्यो मुश्किल छे—‘जहा नई’ इत्यदि—

शब्दार्थ—‘जहा-यथा’ जेवी दीते ‘इह-इह’ आ लोकभां ‘वेयरणीनई-वैतरणी-नदी’ वैतरणीनदी ‘दुरुत्तरा संमता-दुस्तरा संमता’ अनिष्णात भाष्यमेधी दुस्तर-मानायेल छे ‘एवं-एवम्’ आ प्रकारे ‘लोगंसि-लोके’ आ लोकभां ‘नारीओ-नार्य’ श्रीयो ‘अमईमया-अमतिमता’ विवेकशून्य पुरुषकी ‘दुरुत्तरा-दुस्तरा’ दुस्तर मानवामा आयेल छे ॥१६॥

अन्वयार्थ—जेवी दीने लोकभां वैतरणी नदीने पार करवानुं कार्य अनि शक्य मानाय छे, जेन प्रभाते श्रीपरीपडने उतवानुं कार्य विवेकहीन पुरुषाने अटे उपर मानाय छे ॥१६॥

टीका—‘जहा’ यथा ‘वेयरणी’ नदीने पार करवो धर्यो अनि शक्य छे ते तीव्र वेगके साथ बहती है और उसके तट बड़े चिकट होते हैं । अतएव अनिपुणपुरुष उसे तिर नहीं सकते । उसे वही लोग पारकर

‘લોગંસિ’ લોકે=અસ્મિન્ લોકે ‘નારીઓ’ નાર્યઃ ‘અમર્મયા’ અમતિમતા=અવિ-
વેકિ પુરુષેણ ‘દુસ્તરા’ દુસ્તરા દુઃસ્ત્રેન તર્તુ યોગ્યા । સા હિ સ્વકીયવલ્લગુવચન-
હાવભાવૈઃ વિદ્વાંસમપિ કર્પતિ, માર્ગાદ્યઃ પાતયતિ ।

પ્રમદા સર્વથા નરં પાતયિતુ મિચ્છતિ । તદુક્તમ્—

“પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું પ્રયતન્તે શરીરિણામ્ ।”

સર્વા અપિ સ્ત્રિયઃ કલં કાયૈવ ભવતિ યથા સ્વર્ણપ્રભવાપિ શૃંગલા બન્ધનકારિકા
ભવતિ । તદુક્તં—

‘કામં કુલકલંકાય કુલજાતાપિ કામિની ।

શૃંગલા સ્વર્ણજાતાઽપિ બન્ધનાય ન સંશયઃ ॥૧૧॥’

હે સંસાર ! તવ પારગમનમશ્કયં ન ભવેત્ યદિ મધ્યે ઇયં સ્ત્રી પ્રતિવન્ધિકા ન
ભવેત્ તદુક્તં—

પાતે હૈં જો પાર કરને કા સુદૃઢ સંકલ્પ ફર લેતે હૈં । ઇસી પ્રકાર ઇસ
લોક મેં સ્ત્રી પશિહ કો જીતના અવિવેકી પુરુષોં કો લિષ્ઠ અત્યન્ત
કઠિન હૈ । સ્ત્રી અપને મધુરવચનોં એવં હાવભાવોં સે વિદ્વાન્ પુરુષકોં મી
આકર્ષિત કર લેતી હૈ ઓર સન્માર્ગ સે સ્વલિત કર દેતી હૈ । વહ પુરુષ કો
સદૈવ ગિરાને કી ઇચ્છા કરતી હૈ । કહા મી હૈ—‘પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું’ ઇત્યાદિ ।

‘સ્ત્રિયાં પુરુષોં કો કુમાર્ગે પર લે જાનેકા હી પ્રયત્ન કરતી હૈં ।’

મઘ સ્ત્રિયાં કલંક કો લિષ્ઠ હી હોતી હૈં જૈસે સોને કી સાંકલ મી
બન્ધનકારિણી હી હોતી હૈ । કહા મી હૈ—‘કામં કુલકલંકાય’ ઇત્યાદિ ।

ઉચ્ચકુલીન કામિની મી કુલ કો કલંક કા હી કારણ હોતી હૈ,
જૈસે સ્વર્ણ કી બની સાંકલ મી બન્ધન કો લિષ્ઠ હોતી હૈ । ઇસમેં તનિક
મી સન્દેહ નહીં હૈ ॥૧૧॥

દૃઢ સંકલ્પ કરી લે છે. એજ પ્રમાણે આ લોકમાં સ્ત્રીપરીષદને જીતવાનું કામ
અવિવેકી પુરુષોને માટે તો ઘણું જ મુશ્કેલ છે. સ્ત્રી તેનાં મધુર વચનો અને
હાવભાવોથી વિદ્વાન્ પુરુષને પણ આકર્ષીને સન્માર્ગથી જાળ કરીને કુમાર્ગે
દોરી બાંધે છે. તે પુરુષોનું પતન કરવાને જ સદા હિતસુક રહે છે કહ્યું પણ છે કે
‘સ્ત્રીઓ પુરુષોને કુમાર્ગે ખેંચી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે.’

‘પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું’ ઇત્યાદિ—

એવી રીતે સોનાની સાંકળ પણ બન્ધનકારિણી જ હોય છે. એજ પ્રમાણે
સ્ત્રીઓ પણ પુરુષોને કુમાર્ગે ચડાવીને સંસારબન્ધમાં કારણભૂત બને છે
કહ્યું પણ છે કે—કામં કુલકલંકાય’ ઇત્યાદિ—

‘સંસાર ! તવ દુસ્તારપદવી ન દવીયસી ।

અન્તરા દુસ્તરા ન રયુર્યદિ રે મદિરેક્ષણાઃ ॥૧૥’

તાવદેવ પુરુષઃ સન્માર્ગે તિષ્ઠતિ યાવત્ સ્ત્રીસંપર્કો ન ભવેત્, તત્સંપર્કે જાતે સર્વમપિ વિસ્મૃત્ય તત્રૈવાસક્તો ભવતિ । તદુક્તં—

સન્માર્ગે તાવદાસ્તે પ્રભવતિ પુરુષસ્તાવદેવેન્દ્રિયાણાં,

લજ્જાં તાવદ્વિષતે દિનયમપિ સમાલમ્બતે તાવદેવ ।

ધૂંવાપાઽઽકૃદ્મુક્તાઃ શ્રવણપથજુપો નીલપક્ષમાણ પતે,

યાચલ્લીલાવતીનાં ન હૃદિ ધૃતિમુપો દૃષ્ટિવાણાઃ પતન્તિ ॥૧૭॥

તદેવં વૈતરણીનદીચત્ત ઇમા દુસ્તરા નાર્યો ભવન્તીતિ શ્લોકાઽભિપ્રાયઃ ॥૧૬॥

હે સંસાર ! તુझे પાર કરના કઠિન ન હોતા यदि પીચ મેં यह नारी
आडी न आई होती ! कहा थी है—संसार ! तव दुस्तार’ इत्यादि ।

अरे संसार ! यदि पीच में ये दुस्तर नारियां न होती तो तेरी
यह जो ‘दुस्तार’ पदवी है उसका कोई मूल्य न होता । अर्थात् स्त्री
रूप बाधा के कारण ही संसार दुस्तर है । यह बाधा नहीं होती तो
सुतर हो जाता ।

पुरुष तभी तक सन्मार्ग पर स्थिर रहता है जब तक उसका स्त्री
के साथ सम्पर्क नहीं होता । स्त्री के साथ सम्पर्क होने पर सब कुछ
मूलकर उसी में आसक्त हो जाता है । कहा है—‘सन्मार्गे
तावदास्ते’ इत्यादि ।

જેવી રીતે મે.નાની સાક્ષ્ય પણ બન્ધનને માટે જ હોય છે, એજ પ્રમાણે
ઉચ્ચકુલીત ઠાગિની પણ કુળને કલંક લગાડવામાં ઠાન્ધુબૂત બને છે, તેમાં
સદેજ પણ સંદેહ નથી. ॥૧૬॥

તે આ નારી સંસારમાં ન હોત, તો આ સંસારને પાર કરવાનું કાંઈ
ધર્મ પડત નહીં’ કહ્યું પણ છે કે—‘સંસાર તવ દુસ્તાર’ ઇત્યાદિ—

‘હે સંસાર ! જે તું આ દુસ્તર નારીઓથી યુક્ત ન હોત, તો નારી
આ જે ‘દુસ્તર’ પદવી છે તેનું કોઈ મહત્ત્વ જ ન પડેત !’

આ કથનનો બાવાર્થ એ છે કે જિજ્ઞાસુ અવરોધને કાન્દે જ આ
સંસાર દુસ્તર છે તો તે અવરોધનું અસ્તિત્વ જ ન હોત તો સન્માર્ગને પાર
કરવાનું કાંઈ સ્વરણ બની જત ન પુરુષ ત્યાં સુધી જ સન્માર્ગ પર સ્થિર નથી
થાય તો કે તત્ત સુધી તેનો જિજ્ઞાસુ સાથે સંપર્ક થતો નથી સ્ત્રીના સંપર્કમાં
આવતા જ તે અપદ્મ સૂતી જઈને સ્ત્રીના આલેખ દર્શ જાય છે કદુ પદ છે કે

‘સન્માર્ગે તાવદાસ્તે’ ઇત્યાદિ—

શુભ-જેહિ નારીણ સંજોગા પૂયંણા પિટ્ઠો કયા ।

સવ્વર્મેયં નિરાકિચ્ચા તે ઠિયાં સુસમાહિણ ॥૧૭॥

છાયા--યૈનારીણાં સંયોગાઃ પૂજના પૃષ્ઠતઃ કૃતાઃ ।

સર્વમેતનિરાકૃત્ય તે સ્થિતાઃ સુસમાધિના ॥૧૭॥

પુરુષ તમી તક સન્માર્ગ પર આરુઢ રહતા હૈ, તમી તક હિન્દ્રિયોં કો કાચૂ મેં રચ્ચ પાતા હૈ, તમી તક લજ્જાશીલ રહતા હૈ ઓર તમી તક વિનય કા અવલમ્બન (આધાર) લેતા હૈ, જય તક મૌહરૂપી ધનુષ્ય કો સ્વીંચ કર છોડે હુણ, શ્રવણપથ કો પ્રાપ્ત હુણ, નીલે પંચ-જાલે, ધૈર્ય કો નષ્ટ કરનેવાલે સ્ત્રિયોં કે દષ્ટિવાણ હૃદય મેં નહીં છગતે હૈ ॥૧॥

હસ પ્રકાર હસ ગાથા કા અભિપ્રાય યહી હૈ કિ નારિયાં વૈતરણી નદી કે સમાન દુસ્તર હૈ ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ--‘જેહિ-યૈઃ’ જિન પુરુષોંને ‘નારીણસંજોગા-નારીણાં સંયોગાઃ’ સ્ત્રિયોંકા સંબંધ ‘પૂયંણા-પૂજના’ ઓર કામશૃંગારકો ‘પિટ્ઠો કયા-પૃષ્ઠતઃ કૃતાઃ’ છોડ દિયા હૈ ‘તે-તે’ વે પુરુષ ‘અયં સવ્વં નિરા-કિચ્ચા-એતત્ સર્વં નિરાકૃત્ય’ સમસ્ત ઉપસર્ગોં કો દૂર કરકે ‘સુસ-માહિણ-સુસમાધિના’ પ્રસન્ન ચિત્ત હોકર ‘ઠિયા-સ્થિતાઃ’ રહતે હૈ ॥૧૭॥

‘પુરુષ ત્યાં સુધી જ સન્માર્ગ પર આરુઢ રહે છે-ત્યાં સુધી જ હિન્દ્રિયોં કાબૂમાં રાખી શકે છે, ત્યાં સુધી જ લજ્જાશીલ રહે છે અને ત્યાં સુધી જ વિનયનું અવલંબન (આધાર) લે છે કે જ્યાં સુધી ભવાં રૂપી ધનુષને ખેંચીને છોડેલાં, શ્રવણપથ પર અગ્રેસર થતાં, નીલ પાંખવાળાં, ધૈર્યને નષ્ટ કરનારા સ્ત્રીઓનાં દષ્ટિબાણો તેના હૃદયને ધાયલ કરતાં નથી.’

આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એ વાતનું સમર્થન કરે છે કે સ્ત્રીઓની આસક્તિને ત્યાગ કરવાનું કાર્ય વૈતરણી નદીને પાર કરવા જેવું દુષ્કર છે. ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ--‘જેહિ-યૈઃ’ જે પુરુષોંએ ‘નારીણસંજોગા-નારીણાં સંયોગાઃ’ સ્ત્રીઓના સંબંધ ‘પૂયંણા-પૂજના’ અને કામશૃંગારને ‘પિટ્ઠો કયા-પૃષ્ઠતઃ કૃતાઃ’ છોડી દીધો છે, ‘તે-તે’ તે પુરુષોં ‘અયં સવ્વં-નિરાકિચ્ચા-એતત્-સર્વં નિરાકૃત્ય’ બંધા જ ઉપસર્ગોંને દૂર કરીને ‘સુસમાહિણ-સુસમાધિના’ પ્રસન્ન ચિત્ત થઈને ‘ઠિયા-સ્થિતાઃ’ રહે છે. ॥૧૭॥

अन्वयार्थः—(जेहिं) यैः पुरुषैः (नारीण संजोगा) नारीणां संयोगाः संवन्धाः 'पूयणा' पूजना=कामविभूषा (पिठ्ठयो कया) पृष्ठतः कृताः परित्यक्ताः (ते) ते पुरुषाः (एयं सव्वं निराकिच्चा) एतत् सर्वं निराकृत्य (सुसमाहिण) सुसमाधिना (ठिया) स्थिताः=संपन्निनः स्थिता भवन्तीति ॥१७॥

टीका—'जेहिं' यैः विवेकिभिः स्त्रीसंवन्धो विषमफलकः इति विज्ञाय 'नारीण संजोगा' नारीणां संयोगाः । 'पिठ्ठयो कया' पृष्ठतः कृताः=परित्यक्ताः । तथा 'पूयणा' पूजना=स्त्रियमनुकूलयितुं वस्त्रालंकारादिना स्त्रीणां पूजनमपि परित्यक्तम् । 'सव्वमेयं निराकिच्चा' सर्वम्—एतत् लज्जनासंवन्धम्, क्षुत्पिपासादिक-प्रतिकूलोपसर्गनिवहं च निराकृत्य महापुरुषैरनुष्ठितं मार्गमाश्रित्य कृतगमनम-तयः । 'ते ठिया सुसमाहिण' ते स्थिताः सुसमाधिना, ते स्वस्थचित्तवृत्तिरूपेण

अन्वयार्थ—जो पुरुष नारियों के संयोगों का तथा कामविभूषा का परित्याग कर चुके, वही यह सब त्याग करके सुसमाधि में स्थित होते हैं ॥१७॥

टीका—जिन विवेकविभूषित पुरुषोंने स्त्रियों के सम्बन्ध को विषम फलप्रद जानकर त्याग दिया है तथा जिन्होंने स्त्रीको अनुकूल बनाने के लिए वस्त्र अलंकार आदि से सत्कृत करने का त्याग कर दिया है, वे इन सब नारी संबंधों को तथा क्षुधा पिपासा आदि प्रतिकूल उपसर्गों को छोड़कर महापुरुषों द्वारा आचीर्ण (स्वीकृत) मार्ग का आश्रय लेते हैं और उसी पर चलने का संकल्प करते हैं, वही सुसमाधि में स्थित होते हैं । उनकी चित्तवृत्ति शुद्ध रहती है । अनुकूल उपसर्ग उपस्थित होने पर भी वे महापुरुषों के समान स्थिर

रहते हैं—ये पुरुषों नारीयोंना संबंधोंना तथा कामविभूषाओं परित्याग करी कृता छे, तेनो सव्वणी परित्यजेनो त्याग करीने सुसमाधिमां स्थिर रही छे छे, जेह्वे छे तेगनुं चित्त व विमुक्त रही छे छे, ॥१७॥

टीका—ये विवेकवान् पुरुषोंने स्त्रीयोंना संबंधने विषम फलप्रद जानीने तेनो परित्याग करी लेय छे, तथा ते त्ते स्त्रीयोंने पशु हस्त्वाने नाटे पशु, मलकर आदिधी तेनो त्याग करीने छे छे तेनो निष्कलने त्याग करी छे ते पुरुष व स्त्रीयो प्रत्येनी आदिस्थिते त्याग करीने तथा पूजना तथा आदि उपसर्ग परित्यज्य काम करने छे छे तेगनुं ह न आदीहुं (स्वीकृत) मार्ग) व तेनो च स्थित छे छे, जने ते मार्ग व महापुरुषवने, संकल्प छे ते तेनो व महापुरुषां निदमरही छे छे तेनो चित्तवृत्ति शुद्ध रही छे महापुरुषवनी व ही छे तेनो अपु तेनो महापुरुष (स्वीकृत) न

વિવેચિતાઃ । તે હિ અનુકૂલોપસર્ગૈઃ મહાદ્વત્ ક્ષોભરહિતા ભવન્તિ । અન્યે તુ વિપ
અભિલાષિણો લલનાદિપરીપહેજિતાઃ સંસારે અદ્ગારપતિત્તમીનવદ્ રાગાગ્નિના
દુહમાના અવતિષ્ઠન્તે इति ॥૧૭॥

ये ललनापरीपहेण पराजिताः तेषां कीदृशं फलं भवतीति दर्शयितुं सूत्र-
कार उपक्रमते—‘एए ओघं’ इत्यादि ।

सूत्रम्—एए ओघं तरिस्सन्ति समुदं व्यवहारिणो ।

जत्थ पाणा विसन्नासि किच्चन्ती सयकम्मणा ॥१८॥

छाया—एते ओघं तरिष्यन्ति समुदं व्यवहारिणः ।

यत्र प्राणा विषणाः सन्तः कृत्यन्ते स्वककर्मणा ॥१८॥

રહતે હિં । જો ફલસે વિપરીત વૃત્તિવાલે ક્ષુદ્ર પુરુષ હોતે હિં વિષયોં કે
અભિલાષીં ઓર સ્ત્રી પરીષદ્ આદિ સે પરાજિત હોતે હિં ઓર પરિણામતઃ
અંગાર મેં પડે છુદ્ મીન કી તરહ સંસારરૂપી અંગાર સે જલતે રહતે હિં ॥૧૭॥

જો સ્ત્રી પરીષદ્ સે પરાજિત હોતે હિં, ઉન્હેં કિસ પ્રકાર કા ફલે
પ્રાપ્ત હોતા હિં, યહ દિખલાને કે લિએ સૂત્રકાર કહતે હિં—‘एए ओघं’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘एए-एते’ અનુકૂલ ઓર પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોં કો જીતને-
વાલે યે પૂર્વોક્ત સંયમી પુરુષ ‘ओघं-ओघं’ ચાતુર્ગતિક સંસાર કો
‘तरिस्सन्ति-तरिष्यन्ति’ પાર કરેંગેં જૈસે ‘समुदं-समुद्रम्’ સમુદ્રકો
‘व्यवहारिणो-व्यवहारिणः’ વ્યાપાર કરનેવાલે વણિકજન પાર કરતે હિં
‘जत्थ-यत्र’ જિસ સંસાર મેં વિસન્નાસિ-વિષણ્ણાઃ સન્તઃ’ પડે છુદ્ ‘पाणा-
प्राणाः’ પ્રાણી-જીવ ‘सयकम्मणा-स्वककर्मणा’ અપને કર્મોં કે બલસે
‘किच्चन्ति--कृत्यन्ते’ પીડિત કિયે જાતે હિં ॥૧૮॥

સમાન સ્થિત રહે છે. પરન્તુ જે પુરુષો તેમના કરતાં વિપરીત વૃત્તિવાળા હોય છે તેઓ વિષયોમાં આસક્ત રહે છે. એવા પુરુષો સ્ત્રીપરીષદ્ આદિ દ્વારા પરાજિત થાય છે. તેને પરિણામે તેઓ અંગારમાં પડેલા આછલાની માફક સંસારરૂપી અંગારા વડે શેકાતા રહે છે. ॥૧૭॥

જે ક્ષુદ્ર પુરુષો સ્ત્રીપરીષદ્ દ્વારા પરાજિત થાય છે તેમને કેવું ફલ લોગવવું પડે છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે—‘एए ओघं’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘एए-एते’ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોંને જીતવાવાળા આ પૂર્વોક્ત સંયમી પુરુષ ‘ओघं-ओघं’ ચાર ગતિવાળા સંસારને ‘तरिस्सन्ति-तरिष्यन्ति’ પાર કરશે જેવી રીતે ‘समुदं-समुद्रम्’ સમુદ્રને ‘व्यवहारिणो-व्यवहारिणः’ વ્યાપાર કરવાવાળા વણિકજન પાર કરે છે, ‘जत्थ-यत्र’ જે સંસારમાં ‘विसन्नासि-विषणाः सन्तः’ પડેલા ‘पाणा-प्राणाः’ પ્રાણી-જીવ ‘सयकम्मणा-स्वककर्मणा’ પોતાના કર્મોના બળથી ‘किच्चन्ति-कृत्यन्ते’ કૃતિ કરવામાં આવે છે. ॥૧૮॥

વિશિનષ્ટિ । ‘જત્યે’ત્યાદિ । ‘જત્ય’ યત્ર સંસારસાગરે પ્રાણિનો ત્રિપણ્ણાઃ સ્થિતાઃ સન્તઃ લલનાદિવિષયાસક્તાઃ સ્વમ્ભર્મણા પાપેન કૃત્યંતે પીડયન્તે । एतादृश-
सतिदुस्तरमपि संसारसागरं प्रतिकूलालुपसर्गत्यागेन संयमानुष्ठानादिना च
करणेन संतरन्ति भावशुद्धा विद्वांस इति ॥૧૮॥

સંપત્તિ પ્રકૃતોપસંહરન્નુપદેશાન્તરમાહ—‘તં ચ મિક્ષૂ પરિણાય’ इत्यादि।
मूलम्—तं च भिक्षू परिणाय सुव्वए समिए चरे ।

मुसावायं च वज्जिजा अदिन्नादाणं च वोसिरे ॥૧९॥

છાયા—તં ચ મિક્ષુઃ પરિજ્ઞાય સુવતઃ સમિતશ્ચરેત્ ।

મૃપાચાદં ચ વર્જયેદદત્તાદાનં ચ વ્યુત્સજેત્ ॥૧૯॥

લમ્બન લેકર સંસાર સાગર કો પાર કરતે હૈં । જિનકા મન નારી આદિ
વિષયોંમેં આસક્ત હૈ, વે જિસ સંસાર મેં અપને કિયે પાપકર્મોં કે કારણ
પીડા પાતે હૈ, એસે દુસ્તર સંસારસાગર કો બી પ્રતિકૂલ આદિ ઉપ-
સર્ગોં કા ત્યાગ કરને સે તથા સંયમ કે અનુષ્ઠાન આદિ કે દ્વારા
પાર ક્રિયા જા સકતા હૈ । કિન્તુ હસે વહી પાર કર પાતે હૈં જિનકી
ભાવના વિશુદ્ધ હોતી હૈ ઓર જો સમ્યગ્જ્ઞાન સે સમ્પન્ન હોતે હૈ ॥૧૮॥

અબ પ્રસ્તુત વિષય કા ઉપસંહાર કરતે હુએ સૂત્રકાર ઉપદેશ કરતે
હૈં—‘તં ચ મિક્ષૂ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મિક્ષૂ-મિક્ષુઃ’ સાધુ ‘તં ચ પરિણાય-તં ચ પરિજ્ઞાય’
પૂર્વોક્ત કથન કો જાનકર અર્થાત્ વૈતરણી નદી કે જૈસી સ્ત્રિયાં દુસ્તર

તાઇને સંસારસાગરને પાર કરી શકે છે. પરન્તુ જેમનું મન નારી આદિમાં
આસક્ત હોય છે તેઓ સંસારમાં જ અટવાયા કરે છે. આ સંસારમાં સઘળા
જીવો અનંતકાળથી આવાગમન કર્યા કરે છે અને પોતપોતાનાં પાપકર્મોને
કારણે પીડા ભોગવે છે. એવા દુસ્તર સંસારસાગરને પણ ઉપસર્ગો અને
પરીષદો સામે વિજય મેળવનારા લોકો સંયમની આરાધના કરીને તરી શકે
છે. જેમની ભાવના શુદ્ધ હોય છે અને જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્ત હોય છે,
તેઓ જ તેને તરી શકે છે. ॥૧૮॥

હવે પ્રસ્તુત વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે
‘તં ચ મિક્ષૂ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘મિક્ષૂ-મિક્ષુઃ’ સાધુ ‘તં ચ પરિણાય-તં ચ પરિજ્ઞાય’ પૂર્વોક્ત
કથનને જાણીને અર્થાત્ વૈતરણી નદીની જેમ સ્ત્રીઓ દુસ્તર છે ઇત્યાદિ સમ્યક્

ક્ષણશીલો યતિઃ । ‘પરિણાય’ પરિજ્ઞાય=જ્ઞપરિજ્ઞયા નારીસંગં દુઃખજનકં જ્ઞાત્વા ‘સુઘ્વણ’ સુવ્રતઃ=શોભનપંચમહાવ્રતાદિયુક્તઃ । ‘સમિણ’ સમિતઃ=પંચભિઃ સમિતિ-મિર્યુક્તઃ । ચરેત્=વિચરેત્=પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા સ્ત્રીસંગં પરિત્યજ્ય સર્વદા સમા-દિતઃ સન્ સંયમાનુષ્ઠાને તત્પરો ભવેત્ । તથા-‘મૃણાવાયં’ મૃણાવાદમ્-સ્ત્રીસેવનેપિ-મુક્તિર્ભવતીત્યાકારકાસદર્થપ્રરૂપણં પરિહરેત્ । તથા ‘અદિન્નાદાણં ચ વોસિરે’ અદત્તાદાનં ચ વ્યુત્સજેત્ । દન્તશોધનમાત્રાદિકમપિ અદત્તં સત્ત્વ ન ગૃહીયાત્,

પ્રકાર નારી કે આકર્ષણ સે કારર ઉઠના મી સરલ નહીં હૈં । કિન્તુ જો પુરુષ લલનાઓં મેં આસક્ત હોતે હૈં વે અપને પાપ કર્મ કે ફલસ્વરૂપ પીઢા-ઓં કા અનુભવ કરતા હૈં ઓર સંસારકાન્તાર (અટવી) મેં હી મટકતે રહતે હૈં । યહ બાતેં જાનકર નિર્દોષ બિદ્ધા ગ્રહણ કરનેવાલા મિશ્ત્રુ પાંચ મહાવ્રતોં સે યુક્ત તથા પાંચ સમિતિયોં સે યુક્ત હોકર વિચરે । અર્થાત્ જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાનકર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે સ્ત્રી સંગ કા પરિત્યાગ કરવે તથા સર્વદા સમાધિ મેં સ્થિત રહકર સંયમ કે અનુષ્ઠાન મેં તત્પર રહે । સ્ત્રી કા સેવન કરને સે મી મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ, હસ પ્રકાર કે અસત્ પ્રરૂપણરૂપ મૃણાવાદ કા પરિત્યાગ કરે ઓર અદત્તાદાન કો મી ત્યાગ દે । દાંત સાફ કરને કે લિપ્તે એક તિનકા મી અદત્તગ્રહણ ન કરે, અધિક પરિગ્રહ કી તો બાત હી દૂર રહી । ઓર મૈથુન આદિકા મી

નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના આકર્ષણથી બચવાનું કાર્ય પણ સરળ નથી. જે પુરુષો લલનાઓમાં આસક્ત થાય છે, તેઓ પોતાનાં પાપકર્મોના ફલ સ્વરૂપે પીડાઓનો અનુભવ કરે છે, અને તેઓ સંસારરૂપી અટવીમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. આ વાતને સમજી લઇને, નિર્દોષ બિદ્ધા ગ્રહણ કરનારા સાધુએ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું જોઇએ અને પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત થઇને વિચરવું જોઇએ. એટલે કે સ્ત્રી સમાગમને જ્ઞપરિજ્ઞા વડે દુઃખપ્રદ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે તેનો પરિત્યાગ કરીને, તથા સદા સમાધિમાં (ચિત્તની વિશુદ્ધિમાં ચિત્તની એકાગ્રતામાં) સ્થિત રહીને સંયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઇએ. ‘સ્ત્રીના સેવનથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારની અસત્ પ્રરૂપણરૂપ મૃણાવાદનો તેણે પરિત્યાગ કરવો જોઇએ તથા અદત્તાદાનનો પણ પરિત્યાગ કરવો જોઇએ. દાંત સાફ કરવા માટે પણ એક તિનકાને (તણખલાને-સળીને) તેણે અદત્ત (કોઇએ આખ્યા વિના) ગ્રહણ કરવું જોઇએ નહીં. અદત્ત સળીને ગ્રહણ કરવાનો જ જ્યાં નિષેધ છે, ત્યાં અધિક પરિગ્રહની તો વાત જ શી કરવી !

किमधिकं परिग्रहणम् । तथा मैथुनाद्यपि सर्वथैवोत्सृजेत् । एतेषां मोक्षविघातकतया
एभ्यो दूरत एव चरेत् । एतान् परित्यजेदिति भावः ॥१९॥

अहिंसाव्रतं सर्वतः श्रेष्ठतरम्, तदन्यत्सर्वं तस्यैवाद्भुतमित्यहिंसायाः सर्वतः
श्रेष्ठत्वं दर्शयति सूत्रकारः—‘उद्धमहे’ इत्यादि ।

मूढम्—उद्धमहेतिरियं वा, जे केई तस—थावरा ।

सर्वद्वयं विरतिं कुञ्जा, ‘सन्तिनिर्वाणमाहियं’ ॥२०॥

छायाः—ऊर्ध्वमधस्तिर्यग्वा ये केचित् प्रमत्थावराः ।

मर्वेन विरतिं कुर्यात् शान्तिनिर्वाणमाख्यातम् ॥२०॥

सर्वथा त्याग कर दे । यह सब दुष्कृत्य मोक्ष के विघातक हैं, अतएव
इनसे दूर ही रहे ॥१९॥

अहिंसा व्रत सब व्रतों में प्रधान है । अन्य व्रत उसी के अंग हैं ।
अतएव नृपकार अहिंसा की सर्वश्रेष्ठता को सूचित करते हुए कहते
हैं—‘उद्धमहे’ इत्यादि ।

पदार्थ—‘उद्धं-ऊर्ध्वम्’ ऊपर ‘अहे-अधः’ नीचे ‘तिरियं वा-
तिर्यग्वा’ अधवा तिरछा ‘जे केई तसथावरा-ये केचन प्रमत्थावराः’
जो कोई प्रसन्न और म्थावर प्राणी है ‘मन्यत्थ-मर्वप्र’ सर्व कालमें
विरति-विरतिम्’ विरति अर्थात् उनके नाशसे निवृत्ति ‘कुञ्जा-कुर्यात्’
करनी चाहिये ‘सन्तिनिर्वाणमाहियं-शान्तिनिर्वाणमाख्यातम्’ ऐसा
करने से शान्तिरूपी निर्वाण पदकी प्राप्ति कही गई है ॥२०॥

तेषां नैष्ठिक आदि दुष्कृत्येभ्यो यत् परित्याग इत्येव लेख्ये, आरभ्य हे आ
दुष्कृत्यो मोक्षना विघातक ए, तेषां चाप्यने सदा तेनामी इत्येव लेख्ये १६॥
स्वयणा मनेभां अहिंसाव्रत प्रधान ए, अन्यमने तेना अ नृप ए तेना
दये अथवा अहिंसायां सर्वमैतानां प्रतिपादन इत्येव ।

‘उद्धमहे’ इति—

पदार्थ—‘उद्धं-ऊर्ध्वम्’ ऊपर ‘अहे-अधः’ नीचे ‘तिरियं वा-तिर्यग्वा’
अधवा तिरछा ‘जे केई तसथावरा-ये केचन प्रमत्थावराः’ जो कोई प्रसन्न
और म्थावर प्राणी है ‘मन्यत्थ-मर्वप्र’ सर्व कालमें ‘विरति-विरतिम्’ विरति
करनी चाहिये ‘कुञ्जा-कुर्यात्’ करनी चाहिये ‘सन्तिनिर्वाणमाहियं-
शान्तिनिर्वाणमाख्यातम्’ ऐसा करने से शान्तिरूपी निर्वाण पदकी प्राप्ति
कही गई है ॥२०॥

અન્વયાર્થઃ--(ઉદું) ऊर्ध्वम् (અહે) अधः (તિરિયં વા) तिर्यग् वा (જે કેઈ તસ-
થાવરા) ये केचन तसस्थावरा जीवाः (संव्वत्थ) सर्वत्र=सर्वस्थानेषु (ચિરતિ) चिरति=
प्राणातिपातनिवृत्ति (કુજ્જા) कुर्यात् (સંતિનિવ્વાણમાદિયં) शांतिनिर्वाणमाख्या-
तम् प्राणातिपातविरतस्य शांतिमोक्षौ अवश्यमेव भविष्यत इति ॥૨૦॥

ટીકા—‘ઉદું’ ऊर्ध्वम्—ऊर्ध्वदिशि स्थितान् ‘અહે’ अधः=अधोदिशि स्थितान्
‘તિરિયં વા’ तिर्यग् वा=तिर्यग्दिशि स्थितान् एतेन क्षेत्रप्राणातिपातो गृहीतः ।
‘જે કેઈ’ ये केचन=तत्र ये केचन ‘તસથાવરા’ तसस्थावराः, तसन्ति मयं
प्राप्नुवन्ति गच्छन्ति वा इति त्रसाः द्वित्रिचतुःपंचेन्द्रियाः पर्याप्तकाऽपर्याप्त-
कभेदभिन्नाः । तथा—तिष्ठन्तीति स्थावराः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतयः, सूक्ष्म-
बादरपर्याप्तकाऽपर्याप्तकभेदभिन्नाः । अनेन द्रव्यप्राणातिपातो गृहीतः । तथा—
‘संव्वत्थ’ सर्वत्र सर्वस्थानेषु सर्वासु अवस्थासु जीवस्थानेषु अनेन कालभावप्रभेदभिन्नाः
प्राणातिपातो गृहीतो भवति । तदेवं सर्वास्वप्नवस्थासु कृतकारितानुमतिभिर्मनो-

અન્વયાર્થ--ऊर्ध्व, अधो या तिर्छि दिशाओं में जो भी त्रस और
स्थावर प्राणी हैं, सर्वदा उनकी हिंसा से निवृत्ति करे । जो प्राणातिपात
से निवृत्त होना है उसे शान्ति और मुक्ति की प्राप्ति अवश्य होती है ॥२०॥

ટીકાર્થ—ऊर्ध्व दिशा में, अधोदिशा में तथा तिर्छि दिशाओं में
त्रस और स्थावर प्राणी स्थित हैं । जो प्राणी भय से उद्दिग्भ होते हैं
या गमन करते हैं वे त्रस कहलाते हैं । द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय
और पञ्चेन्द्रिय जीव त्रस हैं वे पर्याप्त और अपर्याप्त भेदवाले होते हैं
हो । जो स्थितिशील हैं वे पृथ्वीकाय, अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय और
वनस्पतिकाय के जीव स्थावर कहलाते हैं । इनके सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त
अपर्याप्त आदि अनेक भेद प्रभेद हैं । तथा सभी काल में और जीव

સૂત્રાર્થ—ऊर्ध्व, अधो અને તિરકસ દિશાઓમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર
જીવો છે. તેમની હિંસા સાધુ દ્વારા કદી થવી જોઈએ નહીં. જેઓ પ્રાણાતિપાતથી
નિવૃત્ત હોય છે, તેમને શાન્તિ અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—ऊर्ध्व दिशाમાં, अधो दिशाમાં तथा तिर्छि दिशाओंમાં त्रस
अने स्थावर जीवो रहला છે. જે जीवो ભયથી ઉદ્દિગ્ભ હોય છે, અથવા જેઓ
ગમન કરે છે, તેમને ત્રસ કહેવામાં આવે છે. -દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય
અને પંચેન્દ્રિય જીવો, તેઓ પર્યાપ્ત પણ અપર્યાપ્ત એ ભેદવાળા હોય છે. અને
અને જેઓ સ્થિતિશીલ છે તેવા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને
વનસ્પતિકાય જીવોને સ્થાવર જીવો કહે છે. તેમના સૂક્ષ્મ. બાદર, પર્યાપ્ત આદિ

वाक्यैः । 'विरति' विरति=प्राणातिपातनिवृत्तिम् 'कुञ्जा' कुर्यात्-भावप्राणा-
तिपातो दर्शितः, कस्मिन्नपि काळे कस्मिन्नपि देशे कस्यापि प्राणिनः कस्याप्य-
वस्थायां विराधनं मनोवाक्यैः कृत्स्नारितानुमतिभिर्न कुर्यादिति । तदेवमुक्त-
रीत्या तपःसंगमारायकस्य किं कलं भवतीति तद्दर्शयति । संति-निवृत्तिः
इत्यादि । 'संति' गान्तिः-सर्वरूपोपशमः, तदेव 'निवृत्तिः' निवृत्तिः=मोक्षपदम् ।
'आदि' आरम्भान्त-कथनम् । एतादृशो मोक्षो यथोक्तसर्वविरतिमतः चरण-

की अवस्थाओं में-जीवस्थानों में हिंसा का त्याग करे । इन सभी जीवों
के विषय में कृत, कारित और अनुमोदना से तथा मनदचन और
काय से हिंसा का त्याग कर देना चाहिये ।

यहां अन्य अर्थों और निर्यक्त विद्या का उल्लेख करके क्षेत्र प्राणा-
तिपात का प्रवृत्ति किया है, प्रत्यक्ष स्थावर का उल्लेख करके इन्द्रप्राणा-
तिपात को सूचित किया है, सर्वत्र अर्थात् सर्वकाल में इस उल्लेख से
कालप्राणातिपात को सूचित किया है और 'निवृत्त करे' ऐसा कहकर
भावप्राणातिपात को प्रकट किया गया है ।

अभिप्राय यह है कि किसी भी काल में किसी भी देश में किसी
भी प्राणी की किसी भी अवस्था में, मन दचनकाय से और कृत,
कारित तथा अनुमोदना से विराधना न करे ।

जो इस प्रकार से तप और संगम की आराधना करता है, उसे
किन कल की प्राप्ति होती है ? इसका उत्तर देने है-उसे गान्ति और

કરણાનુષ્ઠાયિનઃ સાધોઃ અવશ્યમેવ ભવતીત્યર્હિસાયા મોક્ષ એવ ફલં વ્યવસ્થિતં
-ભવતીતિ ભાવઃ ॥૨૦॥

સંપૂર્ણસ્ય તૃતીયાધ્યયનાર્થસ્યોપસંહારં કુર્વન્નાહ સૂત્રકારઃ—

શૂલ્ક—इमं च धम्ममादाय कासवेण पवेइयं ।

कुर्जा भिक्षू गिलाणस्स अगिलाए समाहिए ॥२१॥

છાયા—इमं च धम्ममादाय काश्यपेन प्रवेदितम् ।

कुर्याद्भिक्षुग्लानस्याग्लानतया समाहितः ॥२१॥

મુક્તિ પ્રાપ્ત થોતી હૈ । સમસ્ત કર્મોં' કા ઉપશમ હો જાના શાન્તિ ઔર
ક્ષય હો જાના મુક્તિ હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત સર્વચિરતિ કા પાલન કરને વાલે ઔર
પરણકરણ ક્રિયા કા અનુષ્ઠાન કરનેવાલે સાધુ કો અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત
હોતા હૈ । હસ પ્રકાર યહ સિદ્ધ હો જાતા હૈ કિ અર્હિસા કી આરાધના
કા ફલ મોક્ષ હૈ ॥૨૦॥

અહ સંપૂર્ણ તૃતીય અધ્યયન કા ઉપસંહાર કરતે હુએ સૂત્રકાર
કહતે હૈ—‘इमं च धम्ममादाय’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘कासवेण पवेइयं-काश्यपेन प्रवेदितम्’ काश्यपगो-
त्रीभगवान् महावीर स्वामीके द्वारा कहे हुए ‘इमं च धम्ममादाय-इमं
च धम्ममादाय’ श्रुतचारित्र रूप इस धर्म को स्वीकार करके ‘समाहिए-
समाहितः’ समाधियुक्त ‘भिक्षू-भिक्षुः’ साधु ‘अगिलाए-अग्लानतया’

પ્રાપ્તિ થાય છે. સમસ્ત કર્મોના ઉપશમ થઈ જવાથી તેને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય
છે અને સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થઈ જવાથી તેને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સર્વચિરતિનું પાલન કરનારા
અને ચરણકરણ ક્રિયાનું અનુષ્ઠાન કરનારા સાધુને અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય
છે. આ રીતે એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે અર્હિસાની આરાધનાનું ફલ મોક્ષ છે. ॥૨૦॥

હવે ત્રીજા આખા અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—

‘इमं च धम्ममादाय’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘कासवेण पवेइयं-काश्यपेन प्रवेदितम्’ काश्यपगोत्री भगवान्
महावीर स्वामीना द्वारा कहेले ‘इमं च धम्ममादाय-इमं च धम्ममादाय’ श्रुतचारित्र-
रूप आ धर्म'नो स्वीकार करीने ‘समाहिए-समाहितः’ समाधियुक्त ‘भिक्षू-भिक्षुः’

अन्वयार्थ — (कामवेण पवेड्यं) काश्यपेन प्रवेदितं कथितम् (इमं च धम्म मादाय) इमं श्रुतचारित्र्यलक्षणधर्ममादाय स्वीकृत्य (समाहिण्) समाहितः (मिक्षु) मिश्रुः=साधुः (अगिलाण्) अग्लानतया-यथाशक्ति (गिलाणस्स) ग्लानस्य=रोगा-द्यभिभूतस्य साधोः (कुज्जा) कुर्यात् सेवामिति ॥२१॥

टीका—‘कामवेण’ काश्यपेन श्रीमन्महावीरम्बामिना ‘पवेड्यं’ प्रवेदितं कथितम् किं कथितमित्याह ‘इमं च’ इमं च पूर्वोक्तं श्रुतचारित्र्याख्यम् ‘धम्मं’ धर्मम् दुर्गतिपततो धारणान् मुक्तो धने च यः स धर्मस्तम् ‘आदाय’ आदाय-गृहीत्वा समधिगम्येति यावत् ‘समाहिण्’ समाधियुक्तः। तथा स्मृतः—‘अगिलाण्’ ग्लानिरहितः। ‘गिलाणस्य’ ग्लानस्य साधोः कुर्यात् यथाशक्ति वैद्यादृग्णादिकं कुर्यात् इति ॥२१॥ मूलम्—संख्याय पेसंलं धम्मं दिट्ठिमं परिनिव्वुडे।

उवसंगो नियोमिन्ता आमोक्खाय परिव्वएज्जासि ॥२२॥

त्तिवेमि ॥

अग्लान भावसे ‘गिलाणस्स-ग्लानस्य’ ग्लान रोगी साधुकी ‘कुज्जा-कुर्यात्’ सेवा करे ॥२१॥

अन्वयार्थ—काश्यप अर्थात् भगवान् महावीर द्वारा प्रकथित इम धर्म को स्वीकार करके समाधिमान मिश्रु यथाशक्ति ग्लान साधु की सेवा करे ॥२१॥

टीका—श्री मन्महावीर स्वामी के द्वारा उपदिष्ट इम पूर्वोक्त श्रुतचारित्र्य धर्मको दुर्गति में पतने लीगों को रक्षान्तर मुक्ति में धारण करनेवाले धर्म को-धारण करके तथा तथादि से मुक्त होकर, स्वयं ग्लान रहित होकर ग्लान (रोग) साधु की यथाशक्ति सेवा करे ॥२१॥

छाया--संख्याय पेशलं धर्मं दृष्टिमान् परिनिर्वृतः ।

उपसर्गान् नियम्य आमोक्षाय परिव्रजेत् ॥२२॥

अन्वयार्थः--(दिष्टिमं) दृष्टिमान्-सम्यग्दृष्टिः (परिनिवृद्धे) परिनिर्वृतः=शान्तः पुरुषः (पेशलं धर्मं संख्याय) पेशलं-मोक्षानुकूलं धर्मं श्रुतचारित्र्यलक्षणं संख्याय-ज्ञात्वा (उपसर्गो) उपसर्गान् अनुकूलप्रतिकूलान् (नियामित्ता) नियम्य-अतिसह, (आमोक्खाय) आमोक्षाय-मोक्षपर्यन्तं (परिव्रज्य) परिव्रजेत् संयमानुष्ठानं कुर्यात् ॥२२॥

टीका--'दिष्टिमं' दृष्टिमान् सम्यग्दर्शनी 'परिनिवृद्धे' परिनिर्वृतः कषायोपशमाच्छान्तः 'पेशलं धर्मं संख्याय' पेशलं-मनोज्ञं मोक्षं प्रत्यनुकूलम् 'धर्मं' धर्मम्-श्रुतचारित्र्याख्यम् 'संख्याय' संख्याय-सम्यक्=स्वबुद्ध्या ज्ञात्वा, अन्यस्मादुपश्रुत्य वा

शब्दार्थः--'दिष्टिमं-दृष्टिमान्' सम्यग्दृष्टी 'परिनिवृद्धे-परिनिर्वृतः' शान्तपुरुष 'पेशलं धर्मं संख्याय-पेशलं धर्मं संख्याय' मुक्ति प्राप्त करने में अनुकूल ऐसा श्रुतचारित्र्यरूप इस धर्म को जान करके 'उपसर्गो-उपसर्गान्' अनुकूल प्रतिकूल उपसर्गों को 'नियामित्ता-नियम्य' सहन करके 'आमोक्खाय-आमोक्षाय' मोक्ष प्राप्ति पर्यन्त 'परिव्रज्य-परिव्रजेत्' संयम का पालन करे ॥२२॥

अन्वयार्थः--सम्यग्दृष्टि से सम्पन्न शान्त पुरुष मोक्ष के अनुकूल इस सुन्दर धर्मको जानकर तथा अनुकूल और प्रतिकूल उपसर्गों को सहन करके मोक्ष प्राप्ति पर्यन्त संयम का आचरण करे ॥२२॥

टीकार्थः--सम्यग्दर्शन से युक्त तथा कषायों के उपशम से शान्त पुरुष इस मनोज्ञ एवं मोक्ष के अनुकूल श्रुतचारित्र्यरूप धर्म को सम्यक्-

शब्दार्थः--'दिष्टिमं-दृष्टिमान्' सम्यग्दृष्टि 'परिनिवृद्धे-परिनिर्वृतः' शान्त पुरुष पेशलं धर्मं संख्याय-पेशलं धर्मं संख्याय' मुक्ति प्राप्त करवाना अनुकूल अथवा श्रुतचारित्र्यरूप आ धर्मने जानने 'उपसर्गो-उपसर्गान्' अनुकूल प्रतिकूल उपसर्गोंने नियामित्ता-नियम्य' सहन करीने 'आमोक्खाय-आमोक्षाय' मोक्ष प्राप्ति सुधी 'परिव्रज्य-परिव्रजेत्' संयमनु' पालन करे. ॥२२॥

सूत्रार्थः--सम्यग्दृष्टिही युक्त, शान्त पुरुष मोक्षने अनुकूल आ सुन्दर धर्मनु' स्वयं समझ लधने तथा अनुकूल अने प्रतिकूल उपसर्गोंने सहन करीने मोक्षप्राप्ति थाय त्यां सुधी संयमनी आराधना करवी जेधये. ॥२२॥

टीकार्थः--सम्यग् दर्शनही युक्त अने कषायोना उपशमने दीधे जेधु' यिस शान्त थध गयु' छे अथवा पुरुष मोक्ष प्राप्त करवानारा श्रुतचारित्र्यरूप

‘ઉપસર્ગો’ ઉપસર્ગાન્-અનુકૂલપ્રતિકૂલાન્ ‘નિયામિત્તા’ નિયમ્ય ઉપસર્ગે સહમાનઃ ।
 ‘આમોક્ષાયા’ આમોક્ષાય=મોક્ષપ્રાપ્તિપર્યન્તમ્ ‘પરિઘ્રવ’ પરિવ્રજેત્=પરિ સર્વતઃ વ્રજેત્
 સંયમાનુઠાનેન ગચ્છેત્ સંયમં પાલયેદિતિ યાવત્ । ભગવતા પ્રતિપાદિતં ધર્મં સમ્ય-
 ગવબુધ્ય દૃષ્ટિમાન્ સમાહિતઃ પરિનિર્વૃત્તશ્ચ મોક્ષપર્યન્તં સંયમાનુઠાનૈકરતો ભવેદિતિ
 ભાવઃ ॥ ‘ત્તિવેમિ’ ઇતિ વ્રજીમિ=ભગવન્મુખાત્ યથાશ્રુતં તથા કથયामीતિ ॥૨૨॥

इति श्री--विश्वविख्यातजगद्गुरुभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि--‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य “समयार्थबोधिन्या

ख्यायां” व्याख्यायां तृतीयाध्ययनस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-४॥

॥ समाप्तं तृतीयाध्ययनम् ॥

પ્રકાર સે અપની બુદ્ધિ દ્વારા જાનકર યા દૂસરો સે સુનકર તથા અનુ-
 કૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો કો સહન કરતા હુઆ મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોને તક
 સંયમ કા હી અનુઠાન કરતા રહે ।

આશય યહ હૈ કિ ભગવાન્ કેદ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મ કો ભલિભાંતિ
 સંમક્ષકર સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમાધિમાન્ ઓર પ્રશાન્ત પુરુષ મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત
 સંયમ કે અનુઠાન મેં હી રત રહે ।

‘ત્તિ વેમિ’ અર્થાત્ સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈ હે જમ્બૂ !
 ભગવાન્ કે સુત્ર સે જૈસા સુના હૈ, હસી પ્રકાર તુજે કહતા હૂં ।

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત
 ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ કી સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યા કે ત્રીસરે અધ્યયન કા

॥ चौथा उद्देशक समाप्त ३-४ ॥

॥ तृतीय अध्ययन समाप्त ॥

ધર્મને પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા અથવા જ્ઞાની પુરુષોના ઉપદેશના શ્રવણ દ્વારા
 જાણી લેઈને અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને સહન કરતાં કરતાં, મોક્ષની
 પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ભગવાન્ દ્વારા પ્રતિપાદિત ધર્મના સ્વરૂપને
 ખરાબર સમજી લઈને સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમાધિયુક્ત અને પ્રશાન્ત પુરૂષે મોક્ષપ્રાપ્તિ
 પર્યંત સંયમની આરાધનામાં પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ.

‘ત્તિ વેમિ’ સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે ‘હે જમ્બૂ! ભગવાન્
 મહાવીરના શ્રી મુખે આ ઉપદેશ મેં સાંભળ્યો છે, અને એ ઉપદેશ જ હું
 તમારી સમક્ષ આપી રહ્યો છું.’ ॥૨૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની
 સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩-૪॥

॥ ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

॥અથ ચતુર્થાધ્યયનમારંભ્યતે॥

તૃતીયાધ્યયનં ગતમ્ । અતઃ પરં ચતુર્થમારંભમાણસ્તૃતીયચતુર્થયોઃ સંબન્ધં દર્શયતિ તૃતીયાધ્યયને ઉપસર્ગાઃ પ્રરૂપિતાઃ । તેપુ ચાનુકૂલા ઉપસર્ગાઃ પ્રાયો દુસ્સહાઃ, તત્રાપિ લલનોપસર્ગોઽતીવ જેતુમસમર્થઃ, અતઃ સ્ત્રીપરીપદજયાય ચતુર્થાધ્યયનં પ્રારંભ્યતે, અનેન સંબન્ધેનાઽઽગતસ્ય ચતુર્થાધ્યયનસ્ય પ્રથમમિદં સૂત્રમ્—‘જે માયરં ચ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જે માયરં ચ પિયરં ચ વિપ્પજહાય પુર્વસંજોગં ।

એંગે સંહિતે ચરિસ્સામિ આરતમેહુનો વિવિક્તેસુ ॥૧॥

છાયા—યો માતરં ચ પિતરં ચ વિપ્રહાય પૂર્વસંજોગમ્ ।

एकः सहितश्चरिष्यामि आरतमैथुनो विविक्तेसु ॥१॥

ચૌથા અધ્યયન કા પહલા ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ

તૃતીય અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । હસકે પશ્ચાત્ ચતુર્થ અધ્યયન કો પ્રારંભ કરતે હુએ તૃતીય ઔર ચતુર્થ અધ્યયન કા સમ્બન્ધ દિખલાતે હૈં । તીસરે અધ્યયન મેં ઉપસર્ગોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈં । ડનમેં સે અનુકૂલ ઉપસર્ગ પ્રાયઃ દુસ્સહ હોતે હૈં ઔર ડનમેં ખી સ્ત્રી સંબંધી ઉપસર્ગ તો અતીવ દુસ્સહ હૈં । અતએવ સ્ત્રી પરીપહ કો જીતને કે લિએ ચતુર્થ અધ્યયન પ્રારંભ કિયા જાતા હૈં । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત ચતુર્થ અધ્યયન કા યહ આદ્ય સૂત્ર હૈં—‘જે માયરં ચ’ ઇત્યાદિ ।

ચૌથા અધ્યયનના પહેલા-ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

ત્રીજું અધ્યયન પૂરું થયું. હવે ચૌથા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરતાં સૂત્રકાર ત્રીજા અધ્યયનનો ચૌથા અધ્યયન સાથેનો સંબંધ પ્રકટ કરે છે—ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપસર્ગોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. ઉપસર્ગોના અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોરૂપ જે જે પ્રકારો કહેલા છે, તેમાંના અનુકૂળ ઉપસર્ગો સામાન્યતઃ દુસ્સહ હોય છે. તેમાં પણ સ્ત્રી-સંબંધી અનુકૂળ ઉપસર્ગો તો ખૂબ જ દુસ્સહ છે. તેથી સ્ત્રીપરીપહોનું સ્વરૂપ અને તેમને જીતવાનું મહત્ત્વ બતાવવા માટે આ ચતુર્થ અધ્યયનની શરૂઆત કરવામાં આવે છે. પૂર્વ અધ્યયન સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા આ ચૌથા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

‘જે માયરં ચ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ:—(જે) ય: (માયરં પિયરં ચ) માતરં પિતરં ચ (પુવ્વસંજોગં) પૂર્વ-સંયોગમ્ તથા શ્વશુરાદિકં પરસંયોગમ્ (વિપ્પજહાય) વિપ્રહાય=ત્યક્ત્વા (આરત-મેહુણો) આરતમૈથુન: =પરિત્યક્તમૈથુન: (એગે સહિણ) એક: સહિત: એકો જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રયુક્ત: (વિવિત્તેસુ) વિવિત્તેષુ=સ્ત્રીપશુપ્પંડકવર્જિતસ્થાનેષુ (ચરિસ્સામિ) ચરિષ્યામિ=સંયમમાર્ગે વિચરિષ્યામિ ॥૧॥

ટીકા—‘જે’ ય: કશ્ચિત્પુરુષ: ‘માયરં’ માતરમ્ ‘પિયરં’ પિતરમ્, જનની-જનકં ચ ‘પુવ્વસંજોગં’ પૂર્વસંયોગં-માતૃપ્રભૃતિમ્, તથા અપરસંયોગં શ્વશુરાદિ-

શબ્દાર્થ—‘જે એ’ જો પુરુષ ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા પિતા કા ‘પુવ્વસંજોગં-પૂર્વસંયોગમ્’ પૂર્વસંયોગ કો ઓર શ્વશુરાદિકે પર સંયોગકો ‘વિપ્પજહાય-વિપ્રહાય’ છોડકર ઓર ‘આરતમેહુણો-આરત-મૈથુન:’ મૈથુન સે રહિત્ત હોકર ‘એગેસહિણ-એક: સહિત:’ અકેલા જ્ઞાન, દર્શન, ઓર ચારિત્ર સે યુક્ત રહતા હુઆ ‘વિવિત્તેસુ-વિવિત્તેષુ’ સ્ત્રી પશુ ઓર નપુંસક વર્જિત સ્થાનોં સે ‘ચરિસ્સામિ-ચરિષ્યામિ’ વિચરુંગા ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ એસા સંકલ્પ કરતા હૈ કિ મૈં માતા, પિતા ઓર સમ્પૂર્ણ પૂર્વ સંયોગ કો ત્યાગ કર તથા મૈથુન સે વિરત્ત હોકર, એકાકી જ્ઞાન દર્શન ઓર ચારિત્ર સે યુક્ત હોકર, સ્ત્રી પશુ ઓર પંડક સે વર્જિત સ્થાન મૈં રહકર સંયમ કા પાલન કરુંગા ॥૧॥

ટીકાર્થ—જો કોઈ પુરુષ એસી પ્રતિજ્ઞા કરતા હૈ કિ માતા, પિતા, કા પૂર્વસંયોગ (માતા આદિ કા) તથા અપરસંયોગ (શ્વશુર આદિ કા) ત્યાગ

શબ્દાર્થ—‘જે-એ’ જે પુરુષ ‘માયરં પિયરં ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા-પિતાના ‘પુવ્વસંજોગં-પૂર્વસંયોગમ્’ પૂર્વસંયોગને તથા સાસરા વિગેરેના પર સંયોગને ‘વિપ્પજહાય-વિપ્રહાય’ છોડીને ‘આરતમેહુણો-આરતમૈથુન:’ તથા મૈથુન નો ત્યાગ કરીને ‘એગે સહિણ-એક: સહિત:’ એકલો જ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર થી યુક્ત રહીને ‘વિવિત્તેસુ-વિવિત્તેષુ’ સ્ત્રી પશુ અને નપુંસક રહિત સ્થાનોંમાં ‘ચરિસ્સામિ-ચરિષ્યામિ’ વિચરીશ. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષ એવો સંકલ્પ કરે છે કે હું માતા-પિતા વિગેરેના સંપૂર્ણ પૂર્વસંયોગોનો ત્યાગ કરીને, મૈથુનસેવનમાંથી નિવૃત્ત થઈને, જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી યુક્ત થઈને, સ્ત્રી, પશુ અને પંડક (નપુંસક)થી રહિત સ્થાનમાં એકલો રહીને સંયમનું પાલન કરીશ, તે પુરુષ જ સંયમની આરાધના કરી શકે છે. ૧૧

ટીકાર્થ—જે કોઈ પુરુષ એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હું માતા-પિતા આદિના સંગરૂપ પૂર્વસંયોગનો તથા પત્ની, સાસુ, સાસરાના સંગરૂપ અપરસંયોગનો

કમ્ 'વિષ્ણુજહાય' વિષ્ણુજહાય-પરિત્યજ્ય 'એંગે' એકા=રાગદ્વેષરહિતઃ । 'સહિતે' સહિતઃ-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રયુક્તઃ પરમાર્થાનુષ્ઠાનવિધાયી । 'આરતમેધુનો' આરત-મૈથુનઃ=આરતમુપરતં મૈથુનં કામાદ્યભિલાષો यस્ય સ આરતમેથુનઃ । 'વિવિત્તેમુ' વિવિત્તદેશેષુ=સ્ત્રીપશુપણ્ડકપરિવર્જિતસ્થાનેષુ 'ચરિસ્સામિ' ચરિષ્યામિ=ઇતિ નિશ્ચિત્ય સંયમમનુતિષ્ઠેત્ । આમોક્ષાય પરિવ્રજેદિતિ તૃતીયાધ્યયનઅંતે ઉક્તમ્ । તત્સર્વાભિપંગરહિતસ્યૈવ સંભવતિ । અતઃ સર્વસંગાન્તર્ગતમાતૃપિતૃકલત્રાદિરહિત એકએવ સંયમમાર્ગે ચરિષ્યામીતિ કૃતસંકલ્પઃ સાધુર્ભવેદિતિ ॥૧॥

एतादृशप्रतिज्ञाप्रतिष्ठितस्य यद्वचति साधोरविवेकि स्त्रीजनसंपर्कात् तदर्शयति सूत्रकारः-‘सुहुमेणं तं’ इत्यादि ।

मूलम्-सुहुमेणं तं परिक्रम्य छन्नपण्ण इत्थिओ मंदां ।

उवायंपि ताउ जाणंसु जहा लिस्संति भिक्खुणो एंगे॥२॥

કર, રાગદ્વેષ સે રહિત હોકર, જ્ઞાન દર્શન ઓર ચારિત્ર સે યુક્ત હોકર, મૈથુન સે ઉપરત હોકર, સ્ત્રી પશુ ઓર પણ્ડક સે રહિત સ્થાન મેં રહતા હુઆ વિચરણ કરુંગા, વહી સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરતા હૈ ।

ત્રીસરે અધ્યયન કે અન્ત મેં કહા થા-મોક્ષ પ્રાપ્તિ પર્યન્ત સંયમ કા અનુષ્ઠાન કરના યાહિયે । એસા વહી કર સકતા હૈ જો સબ પ્રકાર કે સંગ સે રહિત હો । અતએવ સબ પ્રકાર કે સંસર્ગોં કે અન્તર્ગત માતા-પિતા પત્ની આદિ કા ત્યાગ કરકે એકાકી હી સંયમમાર્ગ મેં વિચરુંગા, હસ પ્રકાર કા મનોભાવ જિસને કિયા હૈ, વહી સાધુ હો સકતા હૈ ॥૧॥

ત્યાગ કરીને, રાગદ્વેષથી રહિત થઈને જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી સંપન્ન થઈને મૈથુનસેવનનો ત્યાગ કરીને તથા સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકથી રહિત સ્થાનમાં એકાકી વિચરીશ, તે પુરુષ જ સંયમનું પાલન કરી શકે છે.

ત્રીજા અધ્યયનને અન્તે સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે-‘મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી સંયમની આરાધના કર્યા કરવી જોઈએ.’ જે પુરુષ બધા પ્રકારના સંગોથી (સંસારી સંપર્કોથી) રહિત હોય છે, એજ આ પ્રમાણે કરી શકે છે. તેથી જ સૂત્રકારે અહીં એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે ‘માતા-પિતા પત્ની આદિ બધા-પ્રકારના સસર્ગોના પરિત્યાગ કરીને હું એકલો ‘સંયમમાર્ગે’ વિચરશું કરીશ,’ આ પ્રકારનો સંકલ્પ જેણે કર્યો છે, એવો પુરુષ જ સાધુ બની શકે છે. ॥૧॥

છાયા—સૂક્ષ્મેણ તં પરિક્રમ્ય છન્નપદેન સ્ત્રિયો મન્દાઃ ।

ઉપાયમપિ તા જાનંતિ યથા શ્લિષ્યન્તિ ભિક્ષવ એકે ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(મંદા इत्थિઓ) મન્દાસ્ત્રિયઃ=કામોદ્રેકવિધાયિતયા વિવેકવિ-
કલાઃ (તં પરિક્રમ્ય) તં સાધું પરિક્રમ્ય તત્ સમીપમાગત્ય (છન્નપદેન) છન્નપદેન
કપટજાલેન તં ભ્રંશયન્તિ (તા) તાઃ=સ્ત્રિયઃ (ઉચ્ચાયંપિ) ઉપાયમપિ (જાણંસુ)
જાનંતિ (જહા एगे भिक्षुणो) યથા એકે ભિક્ષવઃ—સાધવઃ (લિસંતિ) શ્લિષ્યન્તિ
તથાવિધકર્મોદયાત્ તાસુ સંગમુપયાન્તીતિ ॥૨॥

इस प्रकार के मनोभावों में स्थित साधु के समक्ष विवेकहीन स्त्री
जनों के सम्पर्क से जो परिस्थिति उत्पन्न होती है, उसे सूत्रकार दिख-
लाते हैं—‘सुहुमेणं तं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘मंदा इत्थिओ—मन्दा स्त्रियः’ अविवेकिनी स्त्रियां ‘सुहुमेणं
सूक्ष्मेण’ कपटसे ‘तं परिक्रम्य—तं परिक्रम्य’ साधुके पास आकर ‘छन्ने-
पदण—छन्नपदेन’ कपटजालसे अथवा गूढार्थ शब्द से भ्रष्ट करने का
प्रयत्न करती है ‘ता-ताः’ वे स्त्रियां ‘उच्चायंपि—उपायमपि’ उपाय भी
जाणंति—जानन्ति’ जानती है ‘जहा एगे भिक्षुणो—यथा एके भिक्षवः’
जिससे कोई साधु ‘लिसंति—श्लिष्यन्ति’ उनके साथ संग करते हैं ॥३॥

अन्वयार्थ—कामोद्रेक उत्पन्न करने के कारण विवेकहीन स्त्रियां
उस साधु के समीप आकर और कपट का जाल बिछाकर उसे भ्रष्ट
करती है । वे उपाय को भी जानती हैं और समझती हैं कि कोई कोई

આ પ્રકારના સંકલ્પપૂર્વક સાધુપર્યાય સ્વીકારનાર સાધુની સાથે વિવેક
હીન સ્ત્રીઓના સંપર્ક થવાથી જે પરિસ્થિતિ પેદા થાય છે, તેનું સૂત્રકાર
હવે નિરૂપણ કરે છે.—‘સુહુમેણં તં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘મંદા इत्थिओ—मन्दा स्त्रियः’ अविवेकवाणी स्त्रियो ‘सुहुमेणं—सूक्ष्मेण’
कपटથી ‘तं परिक्रम्य—तं परिक्रम्य’ साधुनी पास आवीने ‘छन्नपदण—छन्नपदेन’
कपट जालથી अथवा गूढ अर्थवाणी शब्दोથી साधुने भ्रष्ट करवाने प्रयत्न करे
छे. ‘ता-ता.’ ते स्त्रियो ‘उच्चायंपि—उपायमपि’ उपाय पधु ‘जाणंति—जानन्ति’
जणु छे. ‘जहा एगे भिक्षुणो—यथा एके भिक्षवः’ जेनाथी केछ केछ साधु
‘लिसंति—श्लिष्यन्ति’ तेनी साथे संग करी दे छे. ॥२॥

सूत्रार्थ—विवेकहीन स्त्रीओ ते साधुनी पांसे आवीने, कपटजाल
बिछावीने कामोद्रेक उत्पन्न करनारी चोतानी—चेष्टाओ—द्वारा ते साधुने संयम
भ्रष्ट करे छे. तेओ तेने इसापवानी युक्तिओ जालुती डोअ छे अने समझती

ટીકા—‘મંદા इत्थिओ’ मन्दाः कामप्रज्वालकतया सदसद्विवेकरहिताः—‘इत्थिओ’ स्त्रियाः ‘तं’ तं महापुरुषं साधुम् ‘सुहुमेण’ सूक्ष्मेण=दर्शनमांगलिकनिमित्तेन ‘छन्नपण्ण’ छन्नपद्मेन—कपटजालेन ‘परिवक्कम्म’ परिक्रम्य—साधुसमीपमागत्य, अथवा पराक्रम्य अभिभूय व्यामोहयन्ति साधुम् । शीलात् पातयन्ति इति सावत् । स्त्रियो हि मायाप्रधानाः ।

ननु कथं ताः शीलवन्तं जागरुकमपि व्यामोहयन्ति—इत्यत आह—उच्चायंपि । इत्यादि । ‘उच्चायंपि’ उपायमपि ‘ताउ जाणंसु’ ताः जानन्ति मायाप्रधानाः

મિશ્રુ રાગ કે વશીભૂત હો જાતે હૈં—કર્મોદય સે સ્ત્રી કે સાથ સંસર્ગ કર લેતે હૈં ॥૨॥

ટીકાર્થ—કામવાસના કો પ્રજ્વલિત કર દેને વાલી હોને કે કારણ જો સત્ ઔર અસત્ કે વિવેક સે રહિત હૈ એસી મન્દ સ્ત્રિયાં મહા-પુરુષ સાધુ કે પાસ દર્શન યા માંગલિક શ્રવણ કે વહાને સે કપટ કા જાલ ફેલાકર આતી હૈ યા સાધુ કો મોહિત કરતી હૈ અર્થાત્ શીલ સે વ્યુત કરતી હૈ । સ્ત્રિયોં મેં માયાચાર કી પ્રધાનતા હોતી હૈ । કહા ઓ હૈ—ગુપ્ત પદોં દ્વારા યા ગુપ્ત નામ કે દ્વારા યા મધુર શ્રાવણ કરકે વે અપના જાલ ફેલાતી હૈ ।

સ્ત્રિયાં શીલવાન્ ઔર સાવધાન પુરુષ કો કિસ પ્રકાર મોહિત કર લેતી હૈં ? इस प्रश्न का उत्तर देते हुए कहा गया है वे स्त्रियां मोहित

હોય છે કે કોઈ કોઈ ભિશ્રુઓ રાગને વશીભૂત થઈને સ્ત્રીની સાથે સંસર્ગ કરી લે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—કામવાસનાને પ્રજ્વલિત કરનારી હોવાને કારણે જે સ્ત્રીઓ સત્ અને અસત્ના વિવેકથી રહિત છે, એવી મન્દમતિ સ્ત્રીઓ દર્શન કરવાને બહાને અથવા પ્રવચન કે માંગલિક શ્રવણ કરવાને બહાને સાધુની પાસે આવે છે, અને પોતાની કપટલજ બિછાવીને સાધુને પોતાની તરફ આકર્ષવાને પ્રયત્ન કરે છે તેને પરિણામે કોઈ કોઈ સાધુ સંયમના માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે સ્ત્રીઓ માયાચારમાં નિપુણ હોય છે. કહું પણ છે કે—

‘સ્ત્રીઓ ગુપ્ત પદો દ્વારા ગુપ્ત નામ દ્વારા અથવા મધુર વાણી દ્વારા પોતાની કપટલજ ફેલાવે છે.’

સ્ત્રીઓ શીલવાન્ અને સાવધાન પુરુષોને કેવી રીતે મોહિત કરે છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે સ્ત્રીઓ પુરુષોને મોહિત કરવાના એવા ઉપાયો પણ જાણતી હોય છે કે જે ઉપાયો અજમાવીને તે

સ્ત્રિયઃ વ્યામોહોપાયમપિ । 'જહા' યથા 'એ' એકે 'મિક્ષુણો' મિક્ષુકાઃ 'લિસંતિ' શ્લિષ્યન્તિ । વિવેકિનોઽપિ સાધવઃ તથાવિધકર્મોદયાત્ તસ્યાઃ સંગં કુર્વન્તીતિ ॥૨॥

મૂલમ્—પાસે મિસં ણિસીયંતિ અમિક્ષણં પોસવત્થં પરિહિતિ ।

કાયં અહે વિ દંસંતિ બાહુ ઉદ્ધુ કક્ષમણુવ્વજે ॥૩॥

છાયા—પાર્શ્વે મૃશં નિષીદન્તિ અમીક્ષણં પોષવત્ત્વં પરિદધાતિ ।

કાયમધોપિ દર્શયતિ બાહુમુદ્ધૃત્ય કક્ષામનુવ્રજેત્ ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—(પાસે) પાર્શ્વે સાધોઃ સમીપે (મિસં) મૃશમત્યર્થમ્ (નિસીયંતિ) ઉપવિશન્તિ (અમિક્ષણં) અમીક્ષણં—નિરન્તરં (પોસવત્થં) પોષવત્ત્વં કામોદીપક-

કરને કા એસા ઉપાય મી જાનતી હૈ, જિસસે વિવેકશીલ સાધુ મી ડનકા સંસર્ગ કરને કો ઉચત હો જાતે હૈ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—'પાસે-પાર્શ્વે' સાધુકે નિકટ 'મિસં-મૃશમ્' અત્યન્ત 'ણિસીયંતિ-નિષીદન્તિ' બેઠતી હૈ 'અમિક્ષણં-અમીક્ષણમ્' નિરન્તર 'પોસવત્થં-પોષવત્ત્વમ્' કામોદ્દેજક સુન્દર વત્ત 'પરિહિતી-પરિદધતિ' પહિનતી હૈ 'અહે વિ કાયં-અધોપિ કાયમ્' શરીર કે નીચે કે ભાગકો મી 'દંસંતિ-દર્શયન્તિ' દિલ્લાતી હૈ 'બાહુ ઉદ્ધદુ-બાહુમુદ્ધૃત્ય' તથા મુજા કો ડઠાકર 'કક્ષમણુવ્વજે-કક્ષામનુવ્રજેયુઃ' કાલ દિલાકર સાધુકે સામને જાતી હૈ ॥ ૩ ॥

અન્વયાર્થ—વે સાધુ કે સમીપ મેં બાર બાર જંવા આદિ ઉઘાડકર વસે દિલ્લાતી હુઈ બેઠતી હૈં કામોદીપક વત્ત પહનતી હૈં શરીર કે

વિવેકશીલ સાધુને પણ પોતાનો સંસર્ગ કરવાને લલચાવી શકે છે. તેની કપટબળમાં ફસાઈને ભલભલા સાધુઓ સંયમબ્રહ્મ થઈ જાય છે. ॥૨॥

તે સ્ત્રિઓ સાધુને મોહિત કરવા માટે શું શું કરે છે, તે હવે સૂત્રકાર બતાવે છે—

શબ્દાર્થ—'પાસે-પાર્શ્વે' સાધુની સમીપે 'મિસં-મૃશમ્' અત્યન્ત 'ણિસીયંતિ-નિષીદન્તિ' બેસે છે. 'અમિક્ષણં-અમીક્ષણમ્' હંમેશાં 'પોસવત્થં-પોષવત્ત્વમ્' કામોદ્દેજક સુન્દર વત્ત 'પરિહિતી-પરિદધતિ' પહેરે છે 'અહે વિ કાયં-અધોપિ કાયમ્' શરીરની નીચેના ભાગને પણ 'દંસંતિ દર્શયન્તિ' બતાવે છે. 'બાહુ ઉદ્ધદુ-બાહુમુદ્ધૃત્ય' તથા હાથને ઊંચે કરીને 'કક્ષમણુવ્વજે-કક્ષામનુવ્રજેયુઃ' બગલને ભાગ બતાવીને સાધુની સામે જાય છે. ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—તે પોતાની બાંધ આદિ કામોદ્દેપક અંગો દખાય એવી રીતે બેસે છે, કામોદ્દેપક વસ્ત્રો ધારણ કરે છે, શરીરના અધોભાગને દેખાડે છે

મધોવસ્ત્ર (પરિહિતિ) પરિદધતિ=ધારયંતિ (અહે વિ કાયં) અધોપિ કાયં -કાયાધો-
ભાગમપિ (દંસંતિ) દર્શયન્તિ (બાહુઉદ્ઘટ્ટુ) બાહુમુદ્ઘટ્ય બાહુ ઝર્ધ્વીકૃત્ય (કક્ષં)
કક્ષાં ચ દર્શયન્તિ (અણુવજે) અનુવજેયુઃ સાધ્વમિપ્તુસ્તં વ્રજેયુઃ ગચ્છેયુરિતિ ॥૩॥

ટીકા--‘પાસે’ પાર્શ્વે=સમીપમાગત્ય ‘મિસં’ મૃશમત્યર્થમ્, અતિસ્નેહમાવિ-
ષ્કુર્ત્યઃ । ‘ણિસીયંતિ’ નિષીદન્તિ-વિશ્વાસમુત્પાદયિતુમુપવિશંતિ । ‘પોસવસ્તં’
પોષવસ્ત્રમ્, કામોત્પાદકં મનોજ્ઞમધો વસ્ત્રમ્ । ‘અમિકલગં’ અમીક્ષણં, અનેકશઃ સ્ત્રિયિ-
લાદિવ્યાજેન । ‘પરિહિતિ’ પરિદધતિ, સાધોવ્યામોહનાય વદ્ધમપિ વસ્ત્રં શિથિલીકૃત્ય
પુનઃ પુનરપિ વધનન્તિ । તથા-‘અહે વિ કાયં’ અથઃકાયમપિ’ અથઃકાયં=નવનાદિકં
કામોદીપકમ્ । ‘દંસંતિ’ દર્શયન્તિ-પ્રકટયન્તિ । તથા-‘બાહુ ઉદ્ઘટ્ટુ’ બાહુમુદ્ઘટ્ય=
કક્ષં દર્શયન્તિ ચ ‘અણુવજે’ અનુવજેયુ -અનુકૂલં સ્વામિપ્રેતસ્થલં વ્રજેયુઃ-તથા
ગચ્છેયુરિતિ । સ્ત્રિયાઃ સાધુનાં મતારણાય સાધુસમીપમતિશયેન તિષ્ઠન્તિ । તથા-
નિરન્તરં-દ્વદ્ધમપિ વસ્ત્રં શિથિલમિતિ કૃત્વા પુનઃ પુનર્વધનન્તિ । શરીરસ્યાऽપરમાગં સાધવે

અધોભાગ કો દિશ્વલાતી હૈં મુઝાણં ઝઞી કરકે, કાંશ્વોં કો દિશ્વલા-
કર સાધુ કે સામને જાતી હૈં ॥૩॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રિયાં સાધુ કે સમીપ આકર અત્યન્ત ગાઢ પ્રેમ પ્રકટ
કરતી હૈં । વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરને કે લિપે પાસ મેં બેઠ જાતી હૈં, કામ
વદ્ધક મનોજ્ઞ વસ્ત્ર કો વાર વાર ઢીલા કરને કે મિષ સે ઠીક કરતી
હૈં અર્થાત્ સાધુ કો મોહિત કરને કે લિપે બંધે હુપ વસ્ત્ર કો મી ઢીલા
કરકે પુનઃ બાંધતી હૈં । જંવા આદિ શરીર કે અધોમાગ કો દિશ્વલાતી
હૈં । કાંશ્વોં કો દિશ્વલાતી હુઈ ચલતી હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈં કિ સાધુઓં કો ઠગને કે લિપે સ્ત્રિયાં ડનકે પાસ
વાર વાર આતી હૈં । કલકર પહને વસ્ત્ર કો મી ઢીલા કરકે વાર વાર

અને સાધુની સમક્ષ જઘને કાઈ પણ નિમિત્તે ભુજાઓ ઊઝી કરીને કાખો
(અંગલો)નું પ્રદર્શન કરે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રિઓ સાધુની પાસે જઘને તેમના પ્રત્યેનો પોતાનો ગાઢ
પ્રેમ પ્રકટ કરે છે, વિશ્વસ ઉત્પન્ન કરવાને માટે તે સાધુની પાસે જઘને
જેસી જાય છે. સાધુની કામચાસનાને પ્રજ્વલિત કરવા માટે તે શરીરને ચુસ્ત
પણે બાંધેલા કે વીટેલા વસ્ત્રને ઢીલું કરીને ફરી બાંધે છે. બાંધ -આદિ
શરીરના અધોભાગોને બતાવે છે, અને પોતાની કાખોનું પ્રદર્શન કરતી રહે છે.

આ સમસ્ત કથનનો સાવાર્થ એ છે કે સાધુઓને ફસાવવાને માટે
સ્ત્રિઓ વારંવાર તેમની પાસે જાય છે, શરીર પર ચુસ્ત પહેરેલાં વસ્ત્રોને વારં

दर्शयन्ति, किं बहुना बाहू ऊर्ध्वीकृत्य स्वकक्षमपि प्रदर्शयन्ति, ततोऽनुकूलं स्थानं
व्रजन्ति एते हि प्रकाराः पुरुषव्यामोहाय भवन्तीति कामशास्त्रे प्रसिद्धा, इति भावः ॥३॥
मूलम्—सयणासणेहिं जोगेहिं इत्थिओ एगयां णिमंतति ।

एयाणि चेव से जाणे पासाणि विरुवरूवाणि ॥४॥

छाया—शयनासनेन योग्येन स्त्रिय एकदा निमंत्रयन्ति ।

एतानि चैव स जानीयात् पाशान् विरूपरूपान् ॥४॥

अन्वयार्थः—(एगया) एकदा—कदाचित् (इत्थिओ) स्त्रियः (जोगेहिं) योग्यैः
उपभोगयोग्यैः (सयणासणेहिं) शयनासनेन (निमंतति) निमंत्रयन्ति साधुम्

बांधने का बहाना करती हैं । शरीर के निम्न भाग को उन्हें दिख-
लाती हैं । भुजाएं ऊंची करके और अपनी कांखें दिखलाकर अनुकूल
स्थान में जाती हैं ॥३॥

शब्दार्थ—‘एगया-एकदा’ किसी समय ‘इत्थिओ-स्त्रियः,’ स्त्रियां
‘जोगेहिं-योग्येन’ उपभोग करने योग्य ‘सयणासणेहिं-शयनासनैः’
पलंग और आसन आदिका उपभोग करने के लिये ‘णिमंतति-निमंत्र-
यन्ति’ साधुको आमंत्रण देती है परंतु ‘से-सः’ वह साधु ‘एयाणि-
एतानि’ इन्हीं सब बातों को ‘विरुवरूवाणि-विरूपरूपान्’ अनेक प्रकार
के ‘पासाणि-पाशान्’ पाशबन्धन ‘जाणे-जानीयात्’ जाने ॥४॥

अन्वयार्थ—कभी कभी स्त्रियां उपभोग के योग्य शय्या (बिछौना)
और आसन के लिए साधु को आमंत्रित करती हैं, परन्तु साधु उन
शय्या आसनों की विविध प्रकार के कर्मों का बन्धन समझे ॥४॥

कार दीधुं करीने करी ठीक करवानो ढोंग करे छे, पोताना शरीरना अधी
भागोने अतावीने तथा केछ पक्षु गडाने बुझओ। जंथी करीने अन्ने भगले।
अतावीने साधुनी कामवासनाने प्रदीप्त करवानो प्रयत्न करे छे, ॥३॥

शब्दार्थ—‘एगया-एकदा’ केछ समये ‘इत्थिओ-स्त्रियः’ स्त्रियो ‘जोगेहिं
-योग्येन’ उपभोग करवा योग्य ‘सयणासणेहिं-शयनासनैः’ पलंग अने आसन
विगरेने। उपभोग करवा भाटे ‘णिमंतति-निमंत्रयन्ति’ साधुने आमंत्रणु करे
छे परंतु ‘से-सः’ ते साधु ‘एयाणि-एतानि’ आ तमाभ वातेने ‘विरुवरूवाणि
-विरूपरूपान्’ अनेक प्रकारना ‘पासाणि-पाशान्’ पाश बन्धनेने ‘जाणे-
जानीयात्’ समझ ले, ॥४॥

सूत्रार्थ—केछ केछ वअत स्त्रियो उपभोगने योग्य शय्या अने
आसनने स्वीकार करवाने भाटे साधुने आग्रह करे छे, परन्तु ते शय्य

પરન્તુ 'સે' સ સાધુઃ (એયાણિ) એતાનિ-શયનાસનાદીનિ (વિરુવરુવાણિ) વિરુ
પરુપાનનૈકપ્રકારકાન્ (પાસાણિ) પાશાન્ (જાણે) જાનીયાત્ इति ॥૪॥

ટીકા—'એયા' એકદા એકસ્મિન્ કાલે દેશે ચ એકાન્તદેશકાલાદૌ
'સયનાસનેહિ' શયનાઽસનૈઃ, શયનં શય્યા પર્યંકાદિકમ્ । આસનં સપરિચ્છદ-
સોપધાનસવિતાનમાસનમ્ । તૈઃ—પુતઃ પુનઃ, 'જોમેહિ' યોગ્યૈઃ તત્કાલોચિતો-
પભોગયોગ્યેઃ 'દુગ્ધફેનસમા શય્યા' इत्यુક્તેઃ । 'ઇત્થીઓ' સ્ત્રિયઃ—કામિન્યઃ
'નિમંતંતિ' નિમંત્રયન્તિ-પ્રાર્થયન્તિ સાધુમ્ । 'સે' સ સાધુઃ પરમાર્થદર્શી 'એયાણિ'
એતાનિ-શયનાઽસનનિમંત્રણાદીનિ 'વિરુવરુવાણિ-વિરુપરુપાન્-અનેકપ્રકાર-
કાન્ 'પાસાણિ' પાશાન્ સ્ત્રીસંબંધકારિણઃ । 'જાણે' જાનીયાદિતિ ।

અર્થ ભાવઃ—સ્ત્રિયો હિ પ્રાયઃ આસન્નવસ્તુગ્રાહિણ્યો ભવન્તિ, લતાદિવત્ ।

ટીકાર્થ—કિસી સમય ઓર કિસી જગહ યા એકાન્ત દેશકાલ મેં
સ્ત્રિયાં સાધુ કો ઉપભોગ કે યોગ્ય શય્યા (બિછોના) એવં આસન કે
લિયે પ્રાર્થના કરતી હૈં । પર્યંક પલંગ આદિ શય્યા કહલાતે હૈં ઓર
આસન વહ હૈ જિસ પર વિસ્તર વિછા હો, તકિયા લગા હો ઓર ઉપર
સે ચંદોષા લગા હો કહા જાતા હૈ કિ શય્યા દુગ્ધફેન કે સદૃશ હોતી
હૈ । કિન્તુ સાધુ કો સમજ લેના ચાહિય કિ શયન આસન આદિ કે
લિયે જો નિમંત્રણ હૈ સો સાધુ કો ફંસાને કે લિયે નાનાપ્રકાર કે જાલ હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ સ્ત્રિયાં પ્રાયઃ સમીપવર્તી વસ્તુ કો હી લતા કે સમાન
ગ્રહણ કરતી હૈં । જૈસે લતા આદિ સમીપવર્તી કો હી પરિવેષિત કરતી

તથા આસનોને વિવિધ પ્રકારના ઠમોના બન્ધનરૂપ સમજીને સાધુએ તેમનો
અસ્વીકાર કરવો જોઈએ, ॥૪॥

ટીકાર્થ—ક્યારેક કોઈ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રિઓ કોઈ મુંદર શય્યા
બિછાવીને અથવા આસન ગોઠવીને તેનો ઉપલોગ કરવાને માટે સાધુને
વિનવે છે. શયન કરવાને માટે પલંગ અથવા ખાટલા પર બિછાવેલ બિછાનાને
શય્યા કહે છે. બેસવાને માટે પાથરણ, ગાદી આદિ પાથરીને, પાછળ
તકિયો ગોઠવીને તથા ઉપર ચંદરવો તાણીને જે બેસવા માટેની વ્યવસ્થા
કરાય છે તેને આસન કહે છે તે શય્યા દૂધના ફીણ જેવી હોય છે. પરન્તુ
સાધુએ સમજ લેવું જોઈએ કે શય્યા, આસન આદિના ઉપલોગ માટેની
સ્ત્રિઓની તે પ્રાર્થનાઓ તો તેમને સંયમના માર્ગથી બ્રહ્મ કરવાની
ઠપટ બાજુ જ છે.

જેમ લતા સમીપવર્તી વસ્તુને જ વીંટળાઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે

यथा लतादयः स्वसमीपवर्तिनमेव भजन्ते न दूरवर्तिनः तथैव स्त्रियोपि । तदुक्तम्—
'आसन्नमेव युवतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसंस्कृतं वा ।

प्रायेण भूमिपेतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो वसति तं परिवेष्टयन्ति ॥१॥'

अपि च—अंबं वा निंबं वा अभ्यासगुणेन आरुह्य वल्ली ।

एवं इष्टिश्चो वि य जं आसन्नं तमिच्छेति ॥१॥'

छाया—आम्रं वा निम्बं वा अभ्यासगुणेन आरोहति वल्ली ।

एवं स्त्रियोपि च य आसन्नस्तमिच्छन्ति ॥१॥

'नैता रूपं परीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः ।

सुरूपं वा विरूपं वा पुमानित्येव भुज्यते ॥१॥'

हैं, दूरवर्ती को नहीं, उसी प्रकार स्त्रियां भी । कहा भी है—

'तरुणी स्त्री समीपवर्ती पुरुष को ही सेवन करती है, चाहे वह विद्याविहीन हो, कुलहीन हो या संस्कारहीन हो । यह ठीक ही है क्योंकि राजा, रमणी और लता उसी को घेरते हैं जो उनके पास में रहता है ।' और कहा भी है—

'चाहे आम हो, चाहे नीम, वेल उसी का आश्रय लेती है जो उसके निकट हो । यही बात स्त्रियों के विषय में भी है । वे भी उसी की इच्छा करती हैं जो उनके समीप रहता हो' ।

'ये स्त्रियां न तो रूप को देखती हैं और न वय (अवस्था) का ही विचार करती हैं । पुरुष चाहे सुन्दर हो या असुन्दर, वे पुरुष होने के कारण ही उसका परिभोग करती हैं ॥'

स्त्रियो पणु पोतानी कामवासना संतोषवा भाटे समीपवर्ती पुरुषनुं न सेवन करे छे. कछुं पणु छे के—'तरुणी स्त्रियो समीपवर्ती पुरुषनुं न सेवन करे छे. ते विद्याविहीन, कुलहीन अथवा संस्कारहीन होय तो पणु तेनी परवा कर्या विना तेनी साथे कामलोग सेवे छे. कछुं पणु छे के—'राज रमणी अने लता तेमने न घेरी ले छे के जेओ तेमनी पास न रहेता होय छे.'

जेम लता पोतानी समीपमां रहेता वृक्षनो आधार लेती वभते तेनी जति आदिनो विचार कर्या विना आओ, दीमडो वगेरै केछपणु समीपवर्ती वृक्षनो आश्रय ले छे, जेअ प्रमाणे स्त्रियो पणु पोतानी समीपमां रहेता पुरुषनी न छच्छा करे छे.

'तेओ तेना रूप, वय आदिनो विचार करती नथी. बदे ते सुंदर होय के असुंदर होय, परनुं पुरुष होवाने कारणे न तेओ तेनो परिभोग करे छे.'

ગાવસ્તુનામિવારણ્યે માર્થયન્તિ નયં નવમ્ इत्यादि ।
 तदेवंभूताः स्त्रियः इति सम्पद्गु ज्ञात्वा साधुः तामिः सह संबन्धं नैव कुर्यात् ।
 यतः स्त्रीणां संबन्धः सर्वथा दुष्परिहार्यो भवति । तदुक्तम्—
 ‘जं इच्छसि घेतुं जडं पुंनि तं आमिसेण निष्ठाहि ।
 आमिषपाशनिवद्धो काहिं कज्जं अकज्जं वा ॥१॥’
 छाया—यमिच्छसि ग्रहीतुं यदि पूर्वं गामिपेण वृद्धाण ।
 आमिषपाशनिवद्धः करिष्यति कार्यमकार्यं वा ॥
 यथा बधिकः सामिषबडिसेन मत्स्यदिकं परिगृह्य तं व्यापादयति तथेमाः वामनयनाः
 बल्लुहाससेवादिभिः पुरुषं पाशयित्वा रक्तं नरं निष्पीडयन्ति । अतः स्वहितमि-
 च्छता दूरत एव त्याज्याः वामनयनाः इति ॥४॥

‘જैसे गाँ नये नये घास की अभिलाषा करती हैं, उसी प्रकार
 स्त्रियां भी नये नये पुरुष की कायना करती हैं ।’

સ્ત્રિયોં કી ऐસી પ્રકૃતિ કો સમ્પદ્ પ્રકાર સે સમજાકર સાધુ उनके
 साथ सम्बन्ध स्थापित न करे, क्योंकि स्त्रियों के संसर्ग से वचना बहुत
 कठिन होता है । कहा भी है—

यदि तुम स्त्रियों से कोई वस्तु ग्रहण करना चाहते हो तो उसे
 आमिष समझो अर्थात् लुभाने वाली वस्तु समझो उसके पाश में
 फँसा हुआ पुरुष कार्य और अकार्य सभी कुछ कर बैठता है ।

જैसे વધિક (મઝ્છીમાર) માંસયુક્ત વડિશ સે મત્સ્ય આદિ કો
 પકડકર उसे मार डालता है, उसी प्रकार ये स्त्रियां विलास, हाससेवा
 आदि के द्वारा पुरुष को अपने पाश में फँसा कर अनुरक्त बने हुए उस

જેવી રીતે ગાયો નવાં નવાં ઘાસની અભિલાષા કરે છે, એજ પ્રમાણે
 સ્ત્રિઓ પણ નવા નવા પુરુષોની કામના કરે છે.’ સ્ત્રિઓનો આ પ્રકારનો
 સ્વભાવ હોય છે, એ વાતને સમજી લઇને સાધુએ તેમનો સંપર્ક રાખવો
 જોઇએ નહીં, કારણ કે તેમના સંસર્ગથી સંયમનું પાલન કરવું કઠણ થઈ
 જાય છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘જે તમે સ્ત્રિઓની પાસેથી કોઈ વસ્તુને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતા હો, તો
 તેને આમિષ (માંસના જેવી ત્યાગ કરવા લાયક) લલચાવનારી સમજો. તેના
 પાશમાં ફસાયેલો માણસ કાર્ય અને અકાર્ય સમજવાનો વિવેક ગુમાવી બેસે છે,

જેવી રીતે માછીમાર માંસયુક્ત બાળ આદિ વડે મત્સ્ય આદિને પકડીને
 તેમને મારી નાખે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ વિલાસ, હાસ, સેવા આદિ

મૂઝમ્—નો તાસુ ચક્ષુ સંધેજાં નોવિ ચ સાહસં સમભિજાણે।

ળો સહિયંવિ વિહરેજા એવમ્પા સુરક્ષિતો હોઈ ॥૫॥

છાયા—ન તાસુ ચક્ષુઃ સંદધ્યાત્ નાપિ ચ સાહસં સમભિજાનીયાત્।

ન સહિતોપિ વિહરેત્ એવમાત્મા સુરક્ષિતો ભવતિ ॥૫॥

અન્વયાર્થઃ—(તાસુ) તાસુ સ્ત્રીષુ (ચક્ષુ) ચક્ષુર્નેત્રં (નો) ન (સંધેજા) સંદધ્યાત્=ન સંયોજયેત્ (નોવિ ચ) નાપિ ચ (સાહસં સમભિજાણે) સાહસં સમભિજાનીયાત્=સાહસમકાર્યકરણં તત્માર્થનયા પ્રતિપદ્યેત નૈવ (સહિયં વિ) સહિતોપિ-તયા (ળો વિહરેજા) નો વિહરેત્=ગ્રામાદગ્રામાન્તરમ્ (એવં) એવમુપરોક્તપ્રકારેણ (અપ્પા) આત્મા-સ્વકીયઃ (સુરક્ષિતો હોઈ) સુરક્ષિતો ભવતિ-અસંયમેભ્ય ઇતિ ॥૫॥

પુરુષ કો ચૂસ લેતી હૈં। અતએવ જો અપના હિત યાહતા હૈં ઉસે દૂર સે હી સ્ત્રિયોં કા ત્યાગ કર દેના ઉચિત હૈં ॥૪॥

શબ્દાર્થ—‘તાસુ-તાસુ’ ઉન સ્ત્રિયોં પર ‘ચક્ષુ-ચક્ષુઃ’ આંખ ‘નો-સંધેજા-ન સંદધ્યાત્’ ન લગાવે ‘નો વિ ચ-નાપિ ચ’ તથા ઉનકે સાથ ‘સાહસં સમભિજાણે-સાહસં સમભિજાનીયાત્’ કુકર્મ કરને કે લિયે મી સંમતિ ન દેવે ‘સહિયં વિ-સહિતોપિ’ ઉનકે સાથ ‘ળો વિહરેજા-નો વિહરેત્’ ગ્રામ આદિ જાને કે લિયે વિહાર ન કરે ‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘અપ્પા-આત્મા’ સાધુ કા આત્મા ‘સુરક્ષિતો હોઈ-સુરક્ષિતો ભવતિ’ અસંપમ સે સુરક્ષિત રહતા હૈં ॥૫॥

અન્વયાર્થ—સાધુ સ્ત્રિયોં પર દ્રષ્ટિ ન ઢાલે યા ઉનકે નેત્ર સે અપને નેત્ર ન મિલાવે ન ઉસકે કહને પર કોઈ અકાર્ય કરે ન ઉસકે સાથ વિહાર કરે। હસી પ્રકાર સે આત્મા સુરક્ષિત હોતા હૈં ॥૫॥

દ્વારા પુરુષને યોતાના પાશમાં દસાવીને અનુરક્ત બનેલા-તે પુરુષને થસી લે છે-તેના શીલનું સ્થાવન કરાવે છે. તેથી જે કોઇ પુરુષ યોતાનું હિત યાહતો હોય તેણે સ્ત્રીઓથી દૂર જ રહેવું બોધ્યે. ॥૪॥

શબ્દાર્થ—‘તાસુ-તાસુ’ એ સ્ત્રિયો પર ‘ચક્ષુ-ચક્ષુઃ’ આંખ ‘નો-સંધેજા-ન સંદધ્યાત્’ લગાવે નહીં ‘નો વિ ચ-નાપિ ચ’ તથા તેણીની સાથે ‘સાહસં સમભિજાણે-સાહસં સમભિજાનીયાત્’ કુકર્મ કરવાની સંમતી પણ ન આપે ‘સહિયં વિ-સહિતોપિ’ તેણીની સાથે ‘ળો વિહરેજા-નો વિહરેત્’ ગામ વિગેરે જવા માટે વિહાર ન કરવે ‘એવં-એવમ્’ આ રીતે ‘અપ્પા-આત્મા’ સાધુનો આત્મા ‘સુરક્ષિતો હોઈ-સુરક્ષિતો ભવતિ’ અસંયમેથી સુરક્ષિત રહે છે. ॥૫॥

ટીકા—‘તાસુ’ તાસુ=સ્ત્રીષુ ‘નો’ નૈવ કથમપિ ‘ચક્ષુ’ ચક્ષુઃ નેત્રમ્ ‘સંધેજ્ઞા’ સંદધ્યાત્=સંયોજયેત્ કદાચિદપિ સ્ત્રીચક્ષુષિ સાનુરાગં સ્વચક્ષુર્ન નિવેશયેત્ ન વશ્યેદિત્યર્થઃ । યદિ કદાચિત્પયોજનં ભવેત્ તદાપિ અવજ્ઞાવદેવ સા નિરીક્ષ-
નીયા । તદુક્તમ્--

‘કાર્યે’ડપીવન્મતિમાન્ નિરીક્ષતે યોષિદંગમસ્થિરયા ।

(અસ્થિરગ્ધયાદશાવજ્ઞયા હ્યકુપિતો’પિ કુપિત ઇવા ॥૧૧॥’

‘નોવિ ય’ નાપિ ચ ‘સાહસં સમભિજાણે’ સાહસં કુકૃત્યકરણમ્ તદીયમાર્થનયા સમજ્ઞુજાનીયાત્, સ્વીકુર્યાત્ । યથા સંગ્રામાવતરણમતીવ દુઃખદાયિ, તથા સ્ત્રીસન્નો નરકાદિ દુઃખાનાં કારણં ભવતિ । ‘ળો સહિયં વિહરેજ્ઞા’ નો સહિતો વિહરેત્-

ટીકાર્થ—સાધુ કો ચાહિયે જિ વહ કિસી મી સ્ત્રી કી દૃષ્ટિ કે સાથ અપની દૃષ્ટિ ન મિલાવે । કદાચિત્ કોઈ પ્રયોજન હો ઓર દેખના હી પડે તો અવજ્ઞા કી દૃષ્ટિ સે હી દેખે । કહા મી હૈ-‘કાર્યે’ ઇત્યાદિ ।

‘બુદ્ધિમાન્ પુરુષ પ્રયોજન હોને પર સ્ત્રી કે શરીર કો દેખતા મી હૈ તો થોડી સી દેર તક હી દેખતા હૈ ઓર વહ મી અસ્થિર તથા અનુ-
રાગહીન દૃષ્ટિ સે । વહ એસી અવજ્ઞાપૂર્ણ દૃષ્ટિ સે દેખતા હૈ કિ કુપિત ન હોને પર મી કુપિત સા પ્રતીત હોતા હૈ ।’

સાધુ સ્ત્રી કી પ્રાર્થના પર કોઈ કુકૃત્ય કરના સ્વીકાર ન કરે ।
જેસે સંગ્રામ મેં ઉતરના અત્યન્ત દુઃખપ્રદ હોતા હૈ, ઉસી પ્રકાર સ્ત્રી કા-

સૂત્રાર્થ—સાધુએ સ્ત્રીએ તરફ નજર પણ ફેંકવી જોઈએ નહીં. તેણે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી જોઈએ નહીં. તેણે તેના કહેવાથી કોઈ અકાર્ય કરવું નહીં અને તેની સાથે વિચરવું જોઈએ નહીં. આ પ્રમાણે કરવાથી જ તેનો આત્મા સુરક્ષિત રહે છે. ॥૫૧॥

ટીકાર્થ—સાધુએ કદી પણ કોઈ સ્ત્રીની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી જોઈએ નહીં. કદાચ કોઈ પ્રયોજનને કારણે સ્ત્રી સામે નજર કરવી પડે, તો ઉપેક્ષાની દૃષ્ટિએ જ તેની સામે જોવું જોઈએ. કહ્યું પણ છે કે-‘કાર્ય’ ઇત્યાદિ

વિવેકવાન્ પુરુષ કોઈ પ્રયોજનને કારણે સ્ત્રીના શરીર પર નજર નાખે છે, ત્યારે પણ તેની સામે અસ્થિર અને અનુરાગહીન દૃષ્ટિથી જ દેખે છે. તે તેની સામે એવી અવજ્ઞાપૂર્ણ દૃષ્ટિએ દેખે છે કે કુપિત ન હોવા છતાં પણ કુપિત જેવો લાગે છે.’

સ્ત્રી-ગમે તેટલી વિનંતી કરે, તો પણ સાધુએ કોઈ કુકૃત્ય કરવાનું સ્વીકારવું જોઈએ નહીં. જેવી રીતે સંગ્રામમાં ઉતરનારને અત્યન્ત દુઃખનો

તથા નૈવ કદાચિદપિ સ્ત્રીભિઃ સાકં ગ્રામાદૌ વિહરેત્ । અપિ શબ્દાત્ એકાસનસ્થો-
પિ તથા સહ ન ભવેત્ । યતો મહાપાપ સાધૂનાં સ્ત્રીભિઃ સહ સંવન્ધ ઇતિ । તદુક્તમ્—

‘માત્રા સ્વસ્રા દુહિત્રા વા ન વિવિક્તાસનો ભવેત્ ।

બલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ ॥૧॥’

તપ્તાઙ્ગારસમા નારી ઘૃતકુમ્મસમઃ પુમાન્ ।

તસ્માત્ ઘૃતં ચ વર્હિં ચ નૈકત્ર સ્થાપયેદ્બુધઃ ॥૧॥ ઇતિ ।

સંગ નરક આદિ દુઃખોં કા કારણ હોતા હૈ ।

इसके अतिरिक्त साधु स्त्री के साथ ग्राम आदि में विहार न करें ।
‘अपि’ शब्द से यह सूचित होता है कि कभी स्त्री के साथ एक आसन
पर भी न बैठे । साधुओं का स्त्रियों के साथ सम्बन्ध होना महापाप
का कारण है । कहा भी है—‘मात्रा स्वस्रा’ इत्यादि ।

‘माता बहिन और पुत्री के साथ भी एकान्त में नहीं बैठना चाहिए,
क्योंकि इन्द्रियाँ बलवान् होती हैं और वे विद्वान् पुरुष को भी आक-
र्षित कर लेती हैं ।’ फिर भी ‘तपताङ्गार समा’ इत्यादि ।

‘नारी तपे हुए अंगार के समान है और पुरुष घी के घड़े के समान
है । अतएव बुद्धिमान् पुरुष अग्नि और घी को एक ही स्थान पर
स्थापित न करे ।’

અનુભવ કરવો પડે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગમાં અનુરક્ત થનાર પુરુષને
નરકાદિના દુઃખો વેઠવા પડે છે.

વળી સાધુએ સ્ત્રીની સાથે સાથે ગામ આદિમાં વિચરવું પણ જોઈએ નહીં
તેણે સ્ત્રીની સાથે એક આસન પર બેસવું જોઈએ નહીં. સાધુઓનો સ્ત્રીઓની
સાથેનો સંબંધ મહાપાપમાં કારણભૂત બને છે કહ્યું પણ છે કે—

‘માત્રા સ્વસ્રા’ ઇત્યાદિ—

‘સાધુએ માતા, પુત્રી કે બેનની સાથે પણ એકાન્તમાં બેસવું જોઈએ
નહીં, કારણ કે કામવાસના એવી બળવાન વસ્તુ છે કે તે વિદ્વાન્ પુરુષોને
પણ આકર્ષી શકે છે.’ વળી એવું પણ કહ્યું છે કે—

‘તપ્તાઙ્ગાર સમા’ ઇત્યાદિ—

‘નારી પ્રજ્વલિત અંગારા સમાન છે અને પુરુષ ઘીના ઘડા સમાન છે.
તેથી અગ્નિ અને ઘી સમાન નારી અને પુરુષનો સમાગમ ભારે અનર્થકારી
સમજવો જોઈએ. બુદ્ધિમાન્ પુરુષે આ કારણે સ્ત્રીનો સમાગમ સેવવો જોઈએ નહીં’

‘एवमप्या सुरविखयो होइ’ एवमान्मा सुरश्रितो भवति—एवम् अनेन स्त्रीसम्बन्धेन विरहित आत्मा सर्वेभ्योऽप्रायध्यानेभ्यः गुणश्रितो भवति । यतः सर्वेषां पापानां स्थानम् वनिता । अतः स्वहितमिच्छता नरेण आसां संबन्धो दृग्गदेव त्याज्यो विष-संबन्धवत् इति ५॥॥

मूलम्—आमंतिय उस्सविया भिक्खुं आयसा निमंतंति ।

एयाणि चेव से जाणे सदाणि विरुवरुवाणि ॥६॥

छाया—आमन्त्र्य उच्छ्राय्य भिक्षुमात्मना निमन्त्रयन्ति ।

एतांश्चैव स जानीयात् शब्दान् विरूपरूपान् । ६॥

इस प्रकार जो आत्मा स्त्री के सम्पर्क से बचा रहता है, वही सब बुराइयों से बचा रहता है क्योंकि स्त्री समस्त पापों का स्थान है। अतएव अपना हित चाहने वाले पुरुष को इनका सम्बन्ध, विष सम्बन्ध की भांति दूर से ही त्याग देना चाहिए ॥५॥

शब्दार्थ—‘आमंतिय-आमन्त्र्य’ स्त्रियां साधुको संकेत देकर अर्थात् मैं आपके पास अमुक समय आऊंगी इत्यादि प्रकार से आमंत्रण देकर ‘उस्सविया-उच्छ्राय्य’ और अनेक प्रकारके वार्तालाप से विश्वास देकर ‘भिक्खुं-भिक्षुम्’ साधुको ‘आयसा-आत्मना’ अपने साथ भोग भोगने के लिये ‘निमंतंति-निमन्त्रयन्ति’ प्रार्थना करते हैं अतः ‘से-सः’ वह साधु ‘एयाणि सदाणि-एतान् शब्दान्’ स्त्री संबन्धी इन शब्दों को ‘विरुवरुवाणि-विरूपरूपान्’ अनेक प्रकार के पाशबन्धन के सामान ‘जाणे-जानीयात्’ समझे ॥६॥

આ પ્રકારે જે આ મા સ્ત્રીના સંપર્કથી બચી શકે છે, એજ આત્મા બધા દોષોથી મુક્ત રહી શકે છે, કારણ કે સ્ત્રી સમસ્ત પાપોનું સ્થાન છે. તેથી આત્મકલ્યાણ માહતા પુરુષોએ સ્ત્રીના સમાગમને વિષ સમાન ગણીને તેનાથી દૂર જ રહેવું જોઈએ. ॥૫॥

શબ્દાર્થ—‘આમંતિય-આમન્ત્ર્ય’ સ્ત્રિયો સાધુને સંકેત કરીને અર્થાત્ હું આપની પાસે અમુક સમયે આવીશ વિગેરે પ્રકારથી આમંત્રણ આપીને ઉસ્સ-વિયા-ઉચ્છ્રાય્ય’ તેમજ અनेक प्रकारના વાર્તાલાપથી વિશ્વાસ ઉપજાવીને ભિક્ખુ-ભિક્ષુમ્’ સાધુને ‘આયસા-આત્મના’ પોતાની સાથે ભોગ ભોગવા માટે ‘નિમંતંતિ-નિમન્ત્રયન્તિ’ પ્રાર્થના કરે છે ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘એયાણિ સદાણિ-એતાન્ શબ્દાન્’ સ્ત્રી સંબંધી આ શબ્દોને ‘વિરુવરુવાણિ-વિરૂપરૂપાન્’ અनेक प्रकारના પાશ બંધનની જેમ ‘જાણે-જાનીયાત્’ સમજે. ॥૬॥

અન્વયાર્થઃ--(આમંત્રિય) આમંત્રય (ઉત્સવિયા) ઉચ્છ્રાય-વિશ્વાસમ્ પાઘ (આયસા) આત્મના-સ્વકયા મોગં કર્તું (મિત્રમ્) મિત્રું સાધુ (નિમંતંતિ) નિમન્ત્રયન્તિ-પ્રાર્થયન્તિ સ્ત્રિયઃ । (સે) સઃ-સાધુઃ (એવાણિ સદાણિ) एतान् शब्दान् (विरु-वरूपाणि) विरूपरूपाञ्-अनेकप्रकारान् पाशबन्धानिव (जाणे) जानीयादिति ॥६॥

ટીકા-‘આમંત્રિય’ આનન્ત્રય, -સ્ત્રી સાધુ સંકેતં દત્વા અર્થગત્યાઽહમિદાનીમમુક-સ્થાનં ગમિष्याમિ, મહતાઽપિ તદાનીન્તરૈવ આગન્તવ્યમિતિ સ્વામિપ્રાયેનાઽઽમન્ત્રણં દત્વા । ‘ઉત્સવિય’ ઉચ્છ્રાય-વિશ્વાસમ્ પાઘ વિવિધવાક્યરચનાદિના । ‘આયસા’ આત્મના=સ્વકયા સહોપભોગાય । ‘નિમંતંતિ’ નિમન્ત્રયન્તિ, નિમન્ત્રણં દદાતિ પ્રાર્થયંતીતિ યાવત્ । ‘એવાણિ સદાણિ’ एतान् शब्दान्-સ્ત્રી સંવન્ધિનઃ શબ્દાન્ શબ્દાદીન્ વિષયાન્ । ‘વિરુવરૂપાણિ’ विरूपरूपाञ्-વિવિધપ્રકારાન્ ‘સે’ सः સાધુઃ યથા इमे स्त्री संबद्धाः सर्वेऽपि शब्दादयो विषयाः नरकादिहेतुत्वादन्तर्-

અન્વયાર્થ--સ્ત્રિયાં સાધુ કો આમંત્રિત કરકે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરકે અપને સાથ ભોગ કરને કે લિએ નિમંત્રિત કરતી હૈં । સાધુ હસ પ્રકાર કે શબ્દોં કો પાશબન્ધ (જાલ) સમજે ॥૬॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રી સાધુ કો સંકેત કરકે આમંત્રણ દેતી હૈ કિ મેં અબ અમુક સ્થાન પર જાઝંગી । આપ ખી વહીં પર આ જાના । હસ પ્રકાર અપને અભિપ્રાય કે અતુસાર આમંત્રણ દેકર વિવિધ પ્રકાર કી વાક્ય રચના દ્વારા વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતી હૈં ઓર ફિર અપને સાથ ઉપભોગ કરને કે લિયે પ્રાર્થના કરતી હૈં । સ્ત્રી સંબંધી इन शब्दों को या-शब्द आदि विषयों को साधु नाना प्रकार के पाशबन्धन समझे । साधु को समझना चाहिये कि स्त्री संबंधी सभी शब्दादि विषय नरकादि के

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રીઓ સાધુને આમંત્રિત કરીને, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને, પોતાની સાથે લોગ લોગવવાની વિનંતી કરે છે. સ્ત્રિનાં આ પ્રકારનાં વચનોને સાધુઓએ પાશબન્ધ (જાળ)રૂપ સમજવા. ॥૬॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રી સાધુને સંકેત દ્વારા એવું સમજાવે છે કે હું અમુક સ્થળે જઈ છું તમે પણ ત્યાં આવી પહોંચજો આ પ્રકારે આમંત્રણ દઈને તે વિવિધ પ્રકારની વાક્ય રચના દ્વારા સાધુને પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે છે. અને પોતાની સાથે ઉપલોગ કરવાને વિનવે છે સ્ત્રીના આ શબ્દોને અથવા શબ્દ આદિ વિષયોને સાધુએ વિવિધ પ્રકારના પાશબન્ધરૂપ સમજવા જોઈએ. તેણે એ વાત ધરાવર સમજી દેવી જોઈએ કે સ્ત્રીસંબંધી સઘળા શબ્દાદિ વિષયો નરકાદિ દુર્ગતિના કારણભૂત હોવાથી અનર્થનાં મૂળ

મૂલમિતિ જ્ઞપરિજ્ઞયા વિજાનીયાત્ । વિજ્ઞાય તાન્ શબ્દાદીન્ સ્ત્રીસંવદ્ધાન્ પરિહરેત્ ।
વિપસંમિશ્રિતમિષ્ટાન્નત્ । એતે એવ લલના સંવદ્ધાઃ શબ્દાદયો નરકપાશ-
રૂપાઃ । ચથા વધિકપાશવિદ્ધો વન્યઃ પશુઃ કલેશમનુ ભવતિ, તથા સ્ત્રીપાશ યંત્રિતઃ
પુમાન્ દુઃસ્વમનુભવતિ । ૬॥

મૂલમ્—મળ વંધળેહિં ળેગેહિં કલુગવિળીયમુવગસિત્તા ળં ।

અદુ મંજુલાઈં ભાસંતિ આળવયંતિ ભિન્નકહાઈં ॥૭॥

છાયા—મનો વન્ધનૈરનેકૈઃ કરુણવિનીતમુપકસ્ય સ્વલુ ।

અથ મંજુલાનિ ભાષન્તે આજ્ઞાપયન્તિ ભિન્નકથાભિઃ ॥૭॥

કારણ હોને સે અનર્થ કે મૂલ હૈં, એસા જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાલકર પ્રત્યાખ્યાન
પરિજ્ઞા સે વિષમિલે સીઠે અન્ન કે સમાન ઉનકા ત્યાગ કરે । યહ સ્ત્રી
સંવંધી શબ્દાદિવિષય નરક પાશરૂપ હૈં । જૈસે વધિક કે પાશ મેં
વદ્ધ પશુ કલેશ કા અનુભવ કરતા હૈ, વસી પ્રકાર સ્ત્રી કે પંદે મેં પડા
પુરુષ દુઃસ્વ કા અનુભવ કરતા હૈ ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘ળેગેહિં-અનેકૈઃ’ અનેક પ્રકાર કે ‘મળવંધળેહિં-મનોવ-
ન્ધનૈઃ’ મનકો આકર્ષીત્ કરનેવાલે ઉપાયોં કે દ્વારા તથા ‘કલુગવિળીય-
મુવગસિત્તા ળં-કરુણવિનીતમુપકસ્ય સ્વલુ’ કરુણોત્પાદક વાક્ય સે एवं
વિનીત ભાવસે સાધુકે પાસ આકર ‘અદુ મંજુલાઈં ભાસંતિ-અથ મંજુલાનિ
ભાષન્તે’ મધુર ભાષણ કરતી હૈ ‘ભિન્ન કહાઈં-ભિન્ન કથાભિઃ’ ઓર
કામસંવંધી કથાઓં કે દ્વારા ‘આળવયંતિ-આજ્ઞાપયન્તિ’ સાધુકો
વિલાસ કરને કે લિયે આજ્ઞા દેની હૈ ॥૭॥

છે. આ વાત જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે, વિષમિશ્રિત અન્ન
સમાન તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ સ્ત્રીસંવંધી શબ્દાદિ વિષયો નરક-
પાશ રૂપ છે. જેવી રીતે પારધીની જાળમાં બંધાયેલું પશુ કલેશ અનુભવે
છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના કંદામાં કસાયેલો પુરુષ પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ૬।

શબ્દાર્થ—‘ળેગેહિં-અનેકૈઃ’ અનેક પ્રકારના ‘મળવંધળેહિં-મનોવન્ધનૈઃ’ મનને
આકર્ષીત કરવાવાળા ઉપાયો દ્વારા તથા ‘કલુગવિળીયમુવગસિત્તા ળં કરુણવિનીતમુપ-
કસ્ય સ્વલુ’ કરુણાન્નક વાક્યોથી તથા વિનીતભાવથી સાધુની પાસે આવીને ‘અદુ
મંજુલાઈં ભાસંતિ-અથ મંજુલાનિ ભાષન્તે’ મધુર વાપણ કરે છે. ‘ભિન્નકહાઈં-
ભિન્નકથાભિઃ’ તેમજ કામ સંવંધી કથાઓ દ્વારા ‘આળવયંતિ-આજ્ઞાપયન્તિ’
સાધુને વિલાસ કરવાની આજ્ઞા આપે છે. ૭।

અન્વયાર્થઃ--(ળેળેહિ) અનેકૈઃ (મળબંધળેહિ) મનોબન્ધનૈઃ=મનોહારકૈરૂપાયૈઃ (કલુણવિળીયમુવગસિત્તા ણં) કરુણવિનીતમુપકસ્ય-કરુણોત્પાદકવાક્યેન વિનમ્ર-ભાવેન સાધુસમીપમાગત્ય સ્વલુ (અદુ સંજુલાઈં ભાસંતિ) અથ મંજુલાનિ ભાષન્તે (મિન્નકહાહિં) મિન્નકથામિઃ-કામસંબન્ધિવચનપ્રકારેણ (આળવયંતિ) આજ્ઞાપયન્તિ -વિલસિતુમિતિ ॥૭॥

ટીકા--‘ળેળેહિ’ અનેકૈઃ ‘મળબંધળેહિ’ મનોબન્ધનૈઃ, મનો બંધ્યતે યૈઃ પ્રકારૈઃ તાનિ મનોબન્ધનાનિ, મંજુલવચનાઽષાંગદર્શનાઽગમ્યજ્ઞદર્શનાદીનિ । તદુક્તમ્-

‘ળાહ ! પ્રિય ! કંત ! સ્વામિય ! દશ્ય ! જિયાઓ તુમં મહ ! પિઓસિ ।

જીણ જીયામિ અહં પહુરસિ તં મે સરીરસ્સ ॥૧॥’

છાયા--નાથ કાન્ત પ્રિય સ્વામિન્ દયિત જીવાત્ ત્વં મમ પ્રિયોઽસિ ।

જીવતિ જીવામિ અહં પ્રહુરસિ ત્વં મે શરીરસ્ય ॥૧॥

હે નાથ ! મમ શરીરરક્ષક ! હે પ્રિય ! મમ નેત્રાભિરામ ! હે કાન્ત ! મમામિ-લ્પિતવસ્તુદાયક ! હે સ્વામિન્ રક્ષક ! હે દયિત ! મમોપરિ સર્વથા દયાકારક !

અન્વયાર્થ--સ્ત્રિયાં મન કો વદ્ધ કરવે વાલે અનેક ઉપાયોં સે કરુણ એવં વિનીત વચન બોલકર સમીપ આતી હૈં ઓર મધુર આળળ કરતી હૈં । કામોત્પાદક નાના પ્રકાર કે વચનોં સે વિલાસ કરવે કે લિણ કહતી હૈં ॥૭॥

ટીકાર્થ--જિનકે દ્વારા મન વદ્ધ હો જાય એસે મધુર વચન, કટાક્ષ, અંગોપાંગોં કા દર્શન આદિ મનોબન્ધન કહલાતે હૈં । કહા ઓ હૈ-‘નાહ’ હત્યાદિ ।

હે નાથ ! અર્થાત્ મેરે શરીર કે રક્ષક ! હે હે પ્રિય ! કાન્ત ! અર્થાત્ મુજે મનચાહી વસ્તુ પ્રદાન કરવે વાલે ! હે સ્વામિન્ ! હે દયિત !

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રીઓ મનને મોહિત કરનારા અનેક ઉપાયોના તથા કરુણ અને વિનીત વચનોના પ્રયોગ કરીને મીઠી મીઠી વાતો કરીને સાધુને ભરમાવે છે. વિવિધ પ્રકારના કામોત્પાદક વચનો વડે તે સાધુને કામ ભોગો પ્રત્યે ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ--જેના દ્વારા મન બદ્ધ-મોહિત-ચઈ જાય એવા મધુર વચનો, કટાક્ષ અને અંગોપાંગોના પ્રદર્શનને મનોબન્ધન કહે છે. કહ્યું પણ છે કે-‘નાહ’ હત્યાદિ

તેઓ કહે છે-હે નાથ ! (એટલે કે મારા શરીરના રક્ષક) હે પ્રિય ! હે કાન્ત ! (મને મનગમતી વસ્તુ પ્રદાન કરનારા), હે સ્વામિન્ ! હે દયિત ! (મારા પર દયા રાખનારા) તમે જ મારા જીવનના આધાર છો. તમારા

ત્વં મમ જીવાત્-જીવિતાદપિ પ્રિયોઽસિ, ત્વયિ જીવત્યેવાહં જીવામિ ત્વમેવ મમ શરીરસ્ય પ્રથુરસિ ॥૧॥ इत्यादि । अनेकप्रकारकमधुरालापादिमपञ्चैः सकृणम् । 'उदगसित्ताणं' उपकस्य उपसंश्लिष्य, 'कम् गतो' इति धातोः 'उप' उपसर्गे त्वा-प्रत्ययस्य ल्यपि उपकस्येति रूपम् साधोः समीपमागत्येत्यर्थः 'अदु' अथ 'मंजुलाइ' मंजुलानि मनोज्ञानानाविधवचनानि । 'आसंति' आप्नन्ते । तदुक्तम्—

‘मितमधुररिभिय जंरिल्लएहि ईसी कडक्खहसिएहि ।

सविगारेहि वरागं हियं पिहियं खयच्छीए ॥२॥’

छाया—‘मितमधुररिभित्तजल्पितैरीषत्कटाक्षइसितैः ।

सविकारैर्वराकं हृदयं पिहितं मृगाक्ष्या ॥२॥ इति ।

तथा—‘भिन्नकहार्हि’ भिन्नरूपाभिः रहस्यकथनैः मैथुनसंबन्धवचनैः यतीनां चित्त-माकृष्य तं मैथुनकरणाय ‘आणयंति’ आज्ञापयन्ति=कुमार्गे प्रवर्तयन्ति । यथा स्ववशवर्तीदासः स्वस्याज्ञासाधनेन कार्यं शुभमशुभं वा करोति तथा स्वाज्ञावशवर्तिन-मवगत्य यतिमपि प्रवर्तयति कुकृत्यकरणायेति भावः ॥७॥

अर्थात् मेरे ऊपर पूर्ण दया रखने वाले । तुम्हारे जीवित रहने पर ही मैं जीवित हूँ । तुम्हीं मेरे शरीर के स्वामी हो ।’

इस प्रकार के अनेक मधुर वचन कहकर और समीपवर्तिनी होकर मीठी मीठी बातें करती हैं । कहा भी है । ‘मित मधुर’ इत्यादि ।

‘मृगाक्षी ने परिमित एवं मधुर आलापों से तथा कटाक्ष और मन्द हँसी आदि विकारों से पुरुष के तुच्छ हृदय को ढाँक दिया है । स्त्रियाँ मैथुन संबंधी वचनों से साधु के चित्त को अपनी ओर आकर्षित करती हैं और मैथुन करने की आज्ञा देती हैं, उसे कुमार्ग में प्रवृत्त करती हैं ।

तात्पर्य यह है कि ‘जैसे अपने अधीन में रहा हुआ दास अपनी

बिना हुं ७वीं शकुं તેમ નથી. તેને જ મારા શરીરના સ્વામી છે.’

આ પ્રકારના અનેક વચનો કહીને તથા મીઠી મીઠી વાતો કરીને તે તેને સંયમથી બ્રહ્મ કરે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘મિતમધુર’ ઇત્યાદિ—

‘મૃગાક્ષીએ પરિમિત અને મધુર આલાપો વડે તથા કટાક્ષ અને મન્દ હાસ્ય આદિ વિકારો વડે પુરુષના તુચ્છ હૃદયને ઢાંકી દીધું છે. સ્ત્રીઓ મૈથુન વિષયક વાતો વડે સાધુના ચિત્તને પોતાની તરફ આકર્ષે છે, અને મૈથુન સેવવાની પ્રેરણા આપીને તેને કુમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરે છે.’

આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે ગુલામની પાસે તેનો

અપિ ચ—

મૂલમ્—સિંહં જહાં વ કુણિમેણં નિર્ભયમેગચરંતિ પાસેણં।

ઇતિથિયાઽ વંધંતિ સંવુડં ઇગતિયમણગારં ॥૮॥

છાયા—સિંહં યથા માંસેન નિર્ભયમેગચરં પાશેન ।

એવં સ્ત્રિયો વધનન્તિ સંવૃતમેગતયમનગારમ્ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—(જહા) યથા (નિર્ભયં) નિર્ભયં=ગતમયં (એગચરંતિ) એકચરમ્ (સિંહં) સિંહમ્ (કુણિમેણં) માંસેન-માસં દત્ત્વા (પાસેણં) પાશેન મલત્રાદિના (વંધંતિ) વધનન્તિ વધિકાઃ (એવં) એવં તથૈવ (ઇતિથિયાઽ) સ્ત્રિયઃ (સંવુડં) સંવૃતં=

આજ્ઞા કે અનુસાર અચ્છા યા વુરા કાર્ય કરતા હૈ, उसी प्रकार स्त्रियां साधु को अपने अधीन हुआ जानकर उसे कुकर्म करने में प्रवृत्त करती हैं ॥७॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેસે નિર્ભયં-નિર્ભયમ્’ ભયરહિત ‘એગચરંતિ-એકચરમ્’ એકેલા હી વિચરનેવાલે ‘સિંહં-સિંહમ્’ સિંહકો ‘કુણિમેણં-માંસેન’ માંસ દેકર ‘પાસેણં-પાશેન’ પાશકે દ્વારા ‘વંધંતિ વધનન્તિ’ વધકજન પકડ લેતે હૈ—‘એવં-એવમ્’ उसी प्रकार ‘इतिथियाऽ-स्त्रियः’ स्त्रियां ‘संवुडं-संवृतम्’ मन वचन और कायसे गुप्त ऐसे और ‘एगतयं-एगतिकं’ एकाकी ‘अणगारं-अनगारम्’ साधुको ‘वंधंति-वधनन्ति’ अपने हावभावरूपी पाशसे बांध लेती हैं ॥८॥

અન્વયાર્થ—જૈસે નિર્ભય ઓર એકાકી વિચરણ કરને વાલે સિંહ કો માંસ સે લુભાકર શિકારી પાશ મેં વાંધ લેતે હૈં उसी प्रकार स्त्रियां संवरयुक्त अर्थात् मन वचन एवं काय से गुप्त, एकाकी अनगार को फँसा लेती हैं ॥८॥

માલિક સારું અથવા નરસું કામ કરાવી શકે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી સાધુને પોતાને આધીન થયેલો જાણીને તેને કુકર્મ કરવામાં પ્રવૃત્ત કરે છે ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘નિર્ભયં-નિર્ભયમ્’ ભયથી રહિત અને ‘એગચરંતિ-એકચરમ્’ એકલો જ વિચરવાવાળો ‘સિંહં-સિંહમ્’ સિંહને ‘કુણિમેણં-માંસેન’ માંસ આપીને ‘પાસેણં-પાશેન’ પાશ દ્વારા ‘વંધંતિ-વધનન્તિ’ શિકારીયો પકડી લે છે ‘એવં-એવમ્’ એજ રીતે ‘ઇતિથિયાઽ-સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયો ‘સંવુડં-સંવૃતમ્’ મન વચન અને કાયથી ગુપ્ત એવા અને ‘એગતયં-એગતિકં’ એકલો એવા ‘અણગારં-અનગારમ્’ સાધુને ‘વંધંતિ-વધનન્તિ’ પોતાના હાવભાવ રૂપી પાશથી બાંધી લે છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે નિર્ભય અને એકલો વિચરતા સિંહને માંસ વડે લલચાવીને શિકારી પાશમાં બાંધી લે છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ પણ સંવર-યુક્ત-મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી યુક્ત એકાકી સાધુને ફસાવી લે છે.

મનોવાક્રકાયગુપ્તમપિ સાધુમ્ (એગતયં) એકતિય મેકાકિનમ્ (અણગારં) અનગારં સાધું વધનન્તિ વિચિત્રહાસમાવેન સ્ત્રિય ઇતિ ॥૮॥

ટીકા—‘જહા’ યથા ‘નિઘમયં’ નિર્ભયમ્—સ્વભાવતો ભયરહિતમપિ ‘સીહં’ સિંહં વનરાજમ્ ‘કુણિમેણં’ માંસેન—માંસં દત્ત્વા ‘પાસેણં’ પાશેન ‘વંધંતિ’ વધનાતિ વધિકઃ, વદ્ધ્વા ચાડનેકપ્રકારેણ પીડાં દદાતિ । ‘એવં’ એવમેવં પ્રકારેણ ‘સ્થિ-યાઉ’ સ્ત્રિયઃ વધનન્તિ સ્વવશં કુર્વન્તિ, ‘સંવુડં’ સંવૃતમ્—પ્રથમમનોવાક્રકાયયોગ-યુક્તં ‘એકતયં’ એકાકિનં મુનિરાજં ‘અણગારં’ અનગારં સાધુમ્ યદા સંવૃત્તોઽપિ મનોવાક્રકાયૈઃ ગુપ્તોપિ સાધુઃ સ્ત્રીણાં વશમુપયાતિ, તદા કા કથા અસંવૃતાના-મિતરેષામ્ । એવાવતા સ્ત્રીણામ્તિસામર્થ્યં પ્રદર્શિતમ્ । અન્યે ચ પરીપહાઃ યથા કયંચિત્ જેતું શક્યા અપિ કિન્તુ સ્ત્રી પરીપહઃ દુઃસ્થેન જેતું શક્યતે ઇતિ વધનિતમ્ ઇતિ ॥૮॥

ટીકાર્થ—જેસે સ્વભાવ સે હી નિર્ભય ઓર હસ કારણ એકાકી વિચરણ કરને વાલે વનરાજ સિંહ કો માંસ દેકર શિકારી વન્ધન મેં ઘાંધ લેતે હૈં ઓર ઘાંધકર અનેક પીડાઉં દેતે હૈં, હસી પ્રકાર સ્ત્રિયાં મન વચન કાય કો ગોપન કર રાખને વાલે એકાકી મુનિ કો અપને વન્ધન મેં ફંસા લેતી હૈં ।

જવ અપને મન વચન ઓર કાય કો વશીભૂત કર લેને વાલા સાધુ મી સ્ત્રિયોં કે વશીભૂત હો જાતા હૈ તો અન્ય અસંવૃત (ગૃહસ્થજનો) કા તો કહના હી કયા હૈ ? હસ કથન કે દ્વારા સ્ત્રિયોં કે સામર્થ્ય કા અતિ-શય પ્રદર્શિત ક્રિયા ગયા હૈ ઓર જહ મી સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ કિ અન્ય પરીપહ તો કિસી પ્રકાર સહન મી કિયે જા સકતે હૈં મગર સ્ત્રી પરીપહ કો જીતના અત્યન્ત કઠિન હૈ ॥૮॥

ટીકાર્થ—સિંહ નિર્ભય હોવાને કારણે વનમાં એકલો વિચરણ કર્યા કરતો હોય છે. એવા વનરાજ સિંહને માંસ વડે લલચાવીને શિકારી જાળમાં ફસાવે છે, અને તેમાં ફસાયેલા સિંહને અનેક પ્રકારે પીડા પહોંચાડે છે, એજ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયગુપ્તિથી યુક્ત, એકાકી મુનિને સ્ત્રી હાસ્ય, કટાક્ષ આદિ પૂર્વોક્ત ઉપાયો દ્વારા પોતાના કંદામાં ફસાવે છે. જો પોતાના મન, વચન અને કાયને વશ રાખનારા સાધુઓ પણ સ્ત્રીઓના મોહપાશમાં ફસાઈ જાય છે, તો અન્ય અસંવૃત (વતરહિત) પુરુષોની તો વાત જ શી કરવી ! આ દ્યન દ્વારા સૂત્રકારે સ્ત્રીઓના સામર્થ્યની અતિશયતા પ્રગટ કરી છે, અને એ વાત સૂચિત કરી છે કે અન્ય પરીપહોને તો કોઈ પણ રીતે સહન પણ કરી શકાય છે, પણ સ્ત્રી પરીપહને છોતવાનું કાર્ય ઘણું જ મુશ્કેલ છે. ॥૮॥

मूलम्—अहं तत्थं पुणो णमयंति रहंकारो व नेमिं आणुपुव्वीए ।

बद्धे मिंए व पासेणं फंदंते वि णं मुच्चंए ताहे ॥९॥

छाया—अथ तत्र पुनर्नमयन्ति रथकार इव नेमि मानुपूर्व्या ।

बद्धो मृग इव पाशेन स्पन्दमानोऽपि न मुच्यते तस्मात् ॥९॥

अन्वयार्थः—(रहंकारो) रथकारः (आणुपुव्वीए) आनुपूर्व्या क्रमशः (नेमिं व) नेमिभिव चक्रवाहभ्रमिरूपम् (अह) अथ (तत्थ) तत्र स्वाभिप्रेतकार्यकरणे (णम-यंति) नमयन्ति (पासेणं) पाशेन (बद्धे) बद्धः (मिंए व) मृग इव (फंदंते वि) स्पन्दमानोऽपि मोक्षार्थम् (ताहे) तस्मात् (ण मुच्चंए) न मुच्यते—मुक्तो न भवतीति ॥९॥

शब्दार्थ—‘रहंकारो—रथकारः’ रथ बनानेवाला ‘आणुपुव्वीए—आनुपूर्व्या’ क्रमपूर्वक ‘नेमिं व—नेमिभिव’ जैसे नेमि—चक्र को नमाता है इसी प्रकार स्त्रियां साधु को ‘अह—अथ’ अपने वशमें करने के पश्चात् ‘तत्थ—तत्र’ अपने इच्छित कार्य कराने में ‘णमयंति—नमयन्ति’ झुका लेती है ‘पासेणं—पाशेन’ पाशसे बद्धे—‘बद्धः’ बंधा हुआ साधु—‘मिंए व—मृग इव’ मृगके समान ‘फंदंते वि—स्पन्दमानोऽपि’ पाशसे छूटने के लिये प्रयत्न करता हुआ भी ‘ताहे—तस्मात्’ उससे ‘ण मुच्चंए—न मुच्यते’ नहीं छूटता है ॥९॥

अन्वयार्थ—जैसे रथकार (सुथार) क्रमशः नेमि को नमाता है, उसी प्रकार नारियां साधु को अपने अधीन कर लेती हैं । तत्पश्चात् वह साधु पाशबद्ध मृग जैसा छूटकारा पाने के लिये फड़फड़ाता हुआ भी छूटकारा नहीं पाता ॥९॥

शब्दार्थ—‘रहंकारो—रथकारः’ रथ बनानेवाला ‘आणुपुव्वीए—आनुपूर्व्या’ क्रमपूर्वक ‘नेमिं व—नेमिभिव’ जेभ नेमी (धरी) यकने नभावे छे जेव रीते स्त्रियो साधुने ‘अह—अथ’ पोताने वश कर्या पछी ‘तत्थ—तत्र’ पोतानी छिछा प्रमाणेना कार्य करवावामां ‘णमयंति—नमयन्ति’ नभावी दे छे. ‘पासेणं—पाशेन’ पाशधी ‘बद्धे—बद्ध’ अंघायेवे साधु ‘मिंए व—मृग इव’ मृगलानी जेभ ‘फंदंते वि—स्पन्दमानोऽपि’ पाशधी छूटवा माटे प्रयत्न करतो होवा छतां पणु ‘ताहे—तस्मात्’ ते पाश अंधनथी ‘ण मुच्चंए—न मुच्यते’ छूटतो नथी ॥९॥

सूत्रार्थ—जेवी रीते रथकार (सुथार) धीमे धीमे नेमिने (पैडानी वाटने) नभावीने पैडा पर यडावी दे छे, जेव प्रमाणे स्त्रियो पणु धीरे धीरे साधुने पोताने अधीन करी दे छे. जेवी रीते जणमा अंघायेवुं मृग तेमाधी छूटवा माटे गमे तेटवा तरङ्गियां मारवा छतां छूटी शकतुं नथी. जेव प्रमाणे साधु पणु तेना इंदामांधी छूटी शकतो नथी. ॥९॥

ટીકા—‘રથકારો’ રથકારઃ રથં કરોતિ इति રથકારો વર્ધકિઃ । ‘આણુપુ-
ન્વીય’ આણુપૂર્વ્યા-અનુક્રમશઃ इति યાવત્ । ‘નેમિં વ’ નેમિમિવ ‘ણમયંતિ’
નમયન્તિ યથા રથકારો નેમિં ક્રમશઃ સ્વેચ્છયા નમયતિ ‘અહ’ અથ, તથા સ્વવશ-
કરણાનન્તરમ્ ‘તત્થ’ તત્ર સ્વેષ્ટવસ્તુનિ યતિં નમયન્તિ સ્ત્રિયઃ । ‘મિં વ’ મૃગ
इव ‘પાસેણં’ પાણેન ‘વદ્ધે’ વદ્ધઃ ‘ફંદંતે વિ’ સ્પન્દમાનોઽપિ મોક્તુમિચ્છયા પ્રયત્નં
કુર્વાણોઽપિ ‘તાહે’ તસ્માત્ પાશચન્ધનાત્ ‘ણ મુચ્ચણ’ ન મુચ્યતે ।

યથા રથકારો નેમિં સ્વેચ્છયા નમયતિ, તથા સ્વવશં યતિમપિ લલના સ્વે-
ચ્છયા નમયતિ, યથા યથાઽમિલપતિ, તથા તથા તં કારગતિ । કરોતિ ‘ચ સાધુઃ
યથા વા મૃગો વધિક્કેન પાશદ્વારા વદ્ધો મોક્ષેચ્છયા પ્રયતમાનોઽપિ વન્ધનાન્

ટીકાર્થ—જેણે વઢઈ (સુથાર) અનુક્રમ સે નેમિ કો અપની હચ્છા કે
અનુસાર નમા લેતા હૈ, ઉસી પ્રકાર અપને વશીભૂત કરને કે વચ્ચાત્ સ્ત્રિયાં
સાધુકો અપને હષ્ટ પ્રયોજન કી પૂર્તિ કે લિયે છુટકા લેની હૈં । ફિર જેણે
વન્ધન મેં વદ્ધ મૃગ છૂટને કે લિયે પ્રયત્ન કરને પર ભી છુટકારા નહીં
પાતા, ઉસી પ્રકાર સાધુ ભી ઉસ વન્ધન સે નહીં છુટ પાતા ।

આશય યહ હૈ કિ જેણે રથકાર (વઢઈ) નેમિ કો હચ્છાનુસાર
નમાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર અપને અધીન હુણ સુનિ કો સ્ત્રી નમાતી હૈ,
અર્થાત્ વહ જો જો ચાહતી હૈ વહી વહી ઉસસે કરવાતી હૈ । ઓર સાધુ
કો વહ મ્મચ કરના પડના હૈ । જેણે શિકારી કે દ્વારા પાશવદ્ધ કિયા
હુઆ મૃગ છુટકારા પાને કી હચ્છા સે ફડફડાતા હૈ, ફિર ભી છુટકારા

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સુથાર નેમિને (પૈડાની વાટને) પોતાની ઇચ્છાનુ-
સાર ક્રમશઃ નમાવીને પૈડા પર ચડાવી દે છે, એજ પ્રમાણે ‘સ્ત્રિઓ પણ
ધીરે ધીરે સાધુને પોતાને અધીન કરી લઈને પોતાના ઇષ્ટ પ્રયોજનની સિદ્ધિ
માટે તેમને પ્રવૃત્ત કરે છે. જેવી રીતે શિકારીની બળમાં બંધાયેલું મૃગ ગમે
તેટલા પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ બન્ધનમાંથી મુક્ત થઈ શકતું નથી, એજ
પ્રમાણે સાધુ પણ તે બન્ધનમાંથી છૂટી શકતો નથી.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે સુથાર રથની નેમિને (પૈડાની)
વાટને ક્રમશઃ ઇચ્છાનુસાર નમાવે છે, એજ પ્રમાણે પોતાને અધીન થયેલા
સાધુને કામિની પણ પોતાની ઇચ્છાનુસાર નમાવે છે, એટલે કે તે તેમની પાસે
પોતાની ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરાવે છે, અને સાધુને તે સઘળું કાર્ય ઇચ્છાહીન
કે નહોત, તો પણ કરવું પડે છે. જેવી રીતે શિકારી વડે બળમાં બંધાયેલું
મૃગ મુક્ત થવાને માટે ગમે તેટલા ધમપછાડા કરે, તો પણ તેમાંથી મુક્ત

મુચ્યતે, તથા સાધુરપિ સ્ત્રીવશયુગતઃ પુનર્ન તદધિકારાન્નિવર્તતૈ । તતો ન વિમુચ્યતે ઇતિ ભાવઃ ॥૯॥

મૂળમ્—અહં સે^૩ઽણુતપ્પઈ પચ્છા ભોચ્ચા પાયસં વ વિસમિસ્સં ।

एवं विवेकमादाय संवासो न वि कप्पए दंविए ॥१०॥

છાયા—અથ સોઽણુતપ્પયતે પશ્ચાત્ શુક્ત્વા પાયસમિવ વિષમિશ્રમ્ ।

एवं विवेकमादाय संवासो नापि कल्पते द्रव्ये ॥१०॥

અન્વયાર્થઃ—(અહ) અથ (સે) સઃ—સાધુઃ (પચ્છા) પશ્ચાત્ (અણુતપ્પઈ) અણુ-
તપ્પયતે—પશ્ચાત્તાપ કરોતિ (વિસમિસ્સં) વિષમિશ્રમ્ (પાયસં) પાયસમિવ (ભોચ્ચા)

નહીં પાતા, उसी प्रकार स्त्री के वश में पडा हुआ साधु भी फिर उसके पंजे से नहीं छुट पाता है ॥९॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ સ્ત્રીકે વશવર્ત્તી હોને કે અનંતર ‘સે-સઃ’
વહ સાધુ ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’ પીછે સે ‘અણુતપ્પઈ-અણુતપ્પયતે’ પશ્ચાત્તાપ કરતા
હૈ ‘વિસમિસ્સં-વિષમિશ્રમ્’ જૈસે વિપસે મિલા હુઆ ‘પાયસં-પાયસમ્’
પાયસ-દૂધપાક ‘ભોચ્ચા-શુક્ત્વા’ खाकर मनुष्य पश्चात्ताप करता है
‘एवं-एवम्’ इस प्रकार ‘विवेकमादाय-विवेकमादाय’ विवेक को ग्रहण
करके ‘दंविए-द्रव्यः’ मुक्तिगमन के योग्य साधुको उनके साथका
संवासो-संवासः’ संवास-अर्थात् एकस्थानमें रहना ‘नवि कप्पए-नापि-
कल्पते’ योग्य नहीं है ॥१०॥

અન્વયાર્થ—તદનંતર વહ સાધુ પશ્ચાત્તાપ કરતા હૈ જૈસે વિષમિ-
શ્રિત સ્ત્રીર खाने वाला पश्चात्ताप करता है । इस तथ्य को जानकर
मुक्तिगमन के योग्य साधु स्त्रियों के साथ निवास न करे ॥१०॥

थर् शक्तु नथी, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના મોહપાશમાં જકડાયેલો સાધુ પણ તેના
ફંદામાંથી છૂટી શકતો નથી. ॥૯॥

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ સ્ત્રીને વશ થયા પછી સે-સ’ તે સાધુ ‘પચ્છા-પશ્ચાત્’
પાછળથી ‘અણુતપ્પઈ-અણુતપ્પયતે’ પશ્ચાત્તાપ કરે છે. ‘વિસમિસ્સં-વિષમિશ્રમ્’ જેમ
વિષથી મળેલ ‘પાયસ-પાયસમ્’ દૂધપાક ‘ભોચ્ચા-શુક્ત્વા’ ખાઈને મનુષ્ય પશ્ચા-
ત્તાપ કરે છે. ‘एवं-एवम्’ એજ રીતે विवेकमादाय-विवेकमादाय’ વિવેકને
અનુસરીને ‘दंविए-द्रव्य’ मुक्ति गमन કરવાને योग्य સાધુને તેણીની સાથેના
‘संवासो-संवासः’ संवास अर्थात् એક स्थानમાં રહેવું ‘नवि कप्पइ-नापि कल्पते’
योग્ય નથી. ॥૧૦॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે વિષયુક્ત અન્ન ખાનારને પશ્ચાત્તાપ ધાય છે, એજ
પ્રમાણે સ્ત્રીના મોહપાશમાં બધાયેલા સાધુને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. આ

શ્રુત્વા—યથા વિષદિશ્રિતપાયસમોજી પશ્ચાત્તાપં કરોતિ તદ્વત્ (एवं) एवमेव (त्रिवेगमादाय) त्रिवेकमादाय (द्विविण्) द्वयोः शुक्तिगमनयोग्यः तस्मिन् (संवासं) संवासः=स्त्री संबन्धः (न वि कप्पण) नापि कल्पते समीचीनो न भवतीति भावः । १०।

ટીકા—‘અહ’ અથ ‘સે’ સ્ત્રી સાધુઃ સ્ત્રીપાત્રનિયંત્રિતઃ સન્ પ્રતિદિનં કલેશમનુભવન્ ‘પચ્છા’ પશ્ચાત્ ‘અણુતપ્ષઈ’ અણુતપ્યતે પશ્ચાત્તાપં કરોતિ। યથા કુટુમ્બે નિયન્નિતાનામ્, एतादृशं दुःखमवश्यमेव भवति। પરિવારકૃતે પાપમિશ્રિતં કર્મ કુર્વન્ પાપશ્લિષ્ટો દુઃખમહુવ્રજતિ। ઉક્તંચ—

‘મયા પરિજનસ્યાર્થે કૃતં કર્મ સુદારુણમ્ ।

एकाकी तेन दहोऽहं गतास्ते फलभागिनः ॥१॥

एवं स साधुरपि परितप्यते ।

ટીકાર્થ—સ્ત્રી કે જાલ છે પડા હુઆ વહ સાધુ પ્રતિદિન કલેશ કા અનુભવ કરતા હુઆ પશ્ચાત્તાપ કરતા હૈ । જિસે જો લોગ કુટુમ્બ રૂપી જાલમેં પડે હૈં ઉન્હેં નાના પ્રકાર કે દુઃખોં કો અવશ્ય હી અગતના પડતા હૈ । પરિવાર કે લિએ પાપમય કર્મ કરને વાલા સ્વયં પાપ સે લિપ્ત હોતા હૈ ઓર ભવિષ્ય મેં બી ઉસે દુઃખોં કા ભાગી હોના પડતા હૈ । કહા બી હૈ—‘મયા’ इत्यादि ।

‘મેંને પરિજનોં કે લિએ ક્રૂર સે ક્રૂર કર્મ ક્રિયે, મગર આજ મેં અકેલા હી સંતપ્ત હો રહા હૂં । જિન્હેંને મેરે ઉન પાપ કાર્યો સે સંગૃહીત વસ્તુ કા ફલ ભોગા થા વૈ સ્વચ્છે ગયે !’ इत्य प्रकार वह साधु भी पश्चात्ताप करता है ।

तथ्यने दुदयमां उतारीने भोक्षगमननी अलिखापा राभता साधुये स्त्रीयोनी साथे निवास करवे। नेधये नडीं ॥१०॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીની જળમાં ફસાયેલો તે સાધુ પરિવારને નિમિત્તે પ્રતિદિન કલેશનો અનુભવ કરતો રહે છે, તે કાશ્ણે સંયમથી ભ્રષ્ટ થવા માટે તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. જે લોકો કુટુંબની સાથે રહે છે તેમને વિવિધ દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. પરિવારને નિમિત્તે પાપકર્મ સેવનાર પુરુષ પોતે જ પાપથી લિપ્ત થાય છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તેને દુઃખના ભાગીદાર બનવું પડે છે. કહ્યું પણ છે કે—‘મયા’ इत्यादि—

‘મેં પરિજનોને માટે ક્રૂરમાં ક્રૂર કર્મોનું સેવન કર્યું’, પરંતુ આજે હું એકલો જ સંતાપનો અનુભવ કરી રહ્યો છું. જેમણે મારાં તે પાપકર્મો દ્વારા ઉપાર્જિત વસ્તુઓનું ફળ ભોગવ્યું હતું તેઓ બધાં આદ્યા ગયા આ રીતે સાધુ પણ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

યથા 'વિસમિસ્સં' વિષમિશ્રિતમ્ । 'પાયસં મોઘા વ' પાયસં ક્ષીરપાચિતમન્નં સ્ત્રીર
 ઇતિ લોકપ્રસિદ્ધં મુક્ત્વેવ । યથા કશ્ચિદ્વિષમિલિતં પાયસં મુક્ત્વા વિષવેગાઽઽકુલિતઃ
 અનુતપ્યતે યથા મયા પાપેન સાંપ્રતૈષિણા સુખરસિકતયા મવિષ્પદવિપાકિકર્મેવ-
 મ્ભૂતં મોજનમાસ્વાદિતં તથૈવ ત્વમપિ પુત્રપૌત્રદુહિતૃજામાતૃકલત્રનપ્તૃભ્રાતૃશ્વશુરશ્વશ્રૂ
 માગિનેયાદીનાં મોજનપરિણયનાલંકારજાતકર્મમૃતકર્મવ્યાધિચિકિત્સાચિન્તા-
 કુલોઽપગતસ્વશરીરકર્તવ્યઃ પ્રતૈદિકામુષ્મિકાનુઘ્ઠાનોઽહર્નિશં તદ્વ્યાપારાકુલિ-
 તમતિઃ પરિતપ્યસે પશ્ચાત્તપ્યસે તદનુમ્નિપસે । તથા સ્ત્રીપરિવારાદિ ચિન્તયા ચિન્તિતો

જેસે કોઈ વિવેકવિકલ મનુષ્ય વિષમિશ્રિત સ્ત્રીર સ્વાકર ઔર
 ષાદ મેં વિષ કે વેગ સે આકુળ વ્યાકુલ હોકર સન્તાપ કરતા હૈં કિ
 હાય ! મેં કેસા મૂઢ હૂં । મેંને વર્તમાનકાલીન સુખ કા વિચાર કિયા
 ઔર અવિષ્ય મેં હોને વાછે ઉસકે દુષ્પરિણામ કી ઉપેક્ષા કી । હસી
 પ્રકાર તુમ મી પુત્ર પૌત્ર પુત્રી જામાતા પત્ની માતી માઈ શ્વશુર સાસુ ઇવં
 માગિનેય (માળજા) આદિ કે મોજન વિવાહ, અલંકાર, જાતકર્મ, મૃત-
 કર્મ બીમારી કી ચિકિત્સા આદિ સે વ્યાકુલચિત્ત હો રહે હો, અપને
 શરીર સંબંધી કાર્યોં કો મી મૂલ બેઠે હોં, હસ લોક ઔર પરલોક સંબંધી
 કર્તવ્યોં કો રાતદિન-મુલા બેઠે હો । તુમ્હારી બુદ્ધિ ઉન્હીં કે વ્યાપારોં સે

જેવી રીતે કોઈ વિવેકવિહીન મનુષ્ય આવેશમાં આવી જઈને વિષ-
 મિશ્રિત ખીર આદિ ખાઈ જાય છે, પરંતુ જેમ જેમ શરીરમાં વિષ વ્યાપતું
 જાય છે તેમ તેમ આકુળ વ્યાકુળ થઈને પસ્તાવો કરે છે કે 'હાય, હું કેવો
 મૂખ' છું । મેં વર્તમાનકાલીન સુખનો જ વિચાર કર્યો અને તેના દુષ્પરિ-
 ણામની ઉપેક્ષા કરી.' એજ પ્રમાણે તમે પણ પુત્રો, પુત્રીઓ, પૌત્રો, જમા-
 ઈઓ, પત્ની, ભાણેજો, ભાણીઓ સાસુ, સસરા, ભાઈ, બહેન આદિના
 ભોજન વિવાહ અલંકાર જાતકર્મમૃતકર્મ બીમારીની ચિકિત્સા આદિ વહે
 વારોમાં એવા તો પ્રવૃત્ત રહો છો કે તેમની ચિંતા આટે તમારા શરીર
 આદિની ચિંતા પણ ભૂલી જયા છો. ક્યારેક કોઈ પુત્ર, પુત્રી આદિના
 લગ્નની ચિંતા, ક્યારેક પત્ની આદિને માટે અલંકારો ઘડાવવાની ચિંતા,
 ક્યારેક કોઈની બીમારીની ચિકિત્સાની ચિન્તા ભાણી ભાણીયાના મામેરાની
 ચિન્તા, કોઈ સગાના મરણ પાછળની વિધિઓની ચિન્તા આદિમાં જ તમારું
 ચિત્ત પડેવાયેલું રહે છે. આ બધી પરિજનવિષયક ચિંતાઓથી તમારું ચિત્ત
 વ્યાકુળ રહે છે. તેને કારણે તમે તમારા આદિક અને પારલૌકિક કર્તવ્યોને

મવસિ । ‘એવં’ એવં=પૂર્વોક્તરૂપેણ । ‘વિવેગં’ વિવેકં સ્વાનુષ્ઠાનસ્ય ‘આદાય’ આદાય-પ્રાપ્ય । ‘દવિષ્’ દ્રવ્યો મુક્તિગમનયોગ્યઃ સાધુઃ તસ્મિન્ દ્રવ્યે ‘સંવાસઃ’ સ્ત્રીભિઃ સદ્-
 એક સ્થાને સ્થિતિઃ । ‘નવિક્ષ્ણ’ નૈવ કલ્યતે એકત્રસ્થાને નૈવ તિષ્ઠેદિતિ ॥૧૦॥

સ્ત્રી સંબન્ધજનિતદોષાનુપદર્શ્ય ઉપસંહારમાહ સૂત્રકારઃ—

‘તમ્હા ઉ વજ્જણ્ણે’ इत्थी’ इत्यादि ।

મૂલમ્—તમ્હા ઉ વજ્જણ્ણે इत्थी વિસલિત્તં વ કંટકં નંચા ।

ओ३ कुलाणि वसवन्ती आर्घाते णं से वि णिर्गम्ये॥११॥

છાયા—તસ્માતુ વર્જયેત્સ્ત્રીઃ વિષલિપ્તમિવ કણ્ટકં જ્ઞાત્વા ।

ओजः कुलानि वशवन्ती आख्याति न सोऽपि निर्ग्रन्थः ॥११॥

ઘ્યાકુલ રહતી હૈ । પરિતાપ કરના પડતા હૈ । તથા સ્ત્રી પરિવાર આદિ કી
 ચિન્તા સે ચિન્તિત રહના પડતા હૈ ।

इस प्रकार विचार करके और अपने कर्त्तव्य में तत्पर रहकर मोक्षगमन
 का अभिलाषी साधु स्त्रियों के साथ एक स्थान में निवास न करे ॥१०॥

અવ સૂત્રકાર સ્ત્રી સમ્પર્ક સે ઉત્પન્ન હોને વાલે દોષો કો દિશ્વલા-
 ‘કર ઉપસંહાર કરતે હૈ—‘તમ્હા ઉ વજ્જણ્ણે’ इत्थी’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘तम્हा-तस्मात्’ इसलिये ‘विसलित्तं-वि-कंटकं विषलिप्तमिव
 कंटकम्’ स्त्रीको विषसे लित कंटक के तुल्य ‘नञ्चा-ज्ञात्वा’ जानकर
 ‘इत्थी वज्जण-स्त्रीः वर्जयेत्’ स्त्री संसर्गको साधु वर्जित करे ‘वसवन्ती-वश-

પણ બૂલી ગયા છે. તે પરિવારવિષયક પ્રવૃત્તિઓમાં જ તમે લીન રહો છે.
 અને પરિવારવિષયક ચિંતાઓ જ તમને બ્યાકુલ કરતી રહે છે. તેથી તમારે
 પરિતાપ સહન કરવો પડે છે અને સ્ત્રી આદિ પરિવારની ચિન્તાથી જ તમારુ
 ચિત્ત ઘેરાયેલુ રહે છે

આ પ્રકારનો વિચાર કરીને કર્તવ્યપરાયણ સાધુએ મોક્ષપ્રાપ્તિને યોગ્ય
 અનુષ્ઠાનોમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. તેણે સ્ત્રીઓની સાથે એક જ સ્થાનમાં
 નિવાસ કરવો જોઈએ નહીં—સ્ત્રીનો સંપર્ક સેવવો નહીં. ॥૧૦॥

હવે સૂત્રકાર સ્ત્રીસંપર્ક દ્વારા ઉત્પન્ન થતા દોષો પ્રકટ કરે છે—

‘તમ્હા ઉ વજ્જણ્ણે’ इत्थी’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘तम्हा-तस्मात्’ એ કારણથી ‘વિસલિત્તં-વિ-કંટકં-વિષલિપ્તમિવ
 કંટકમ્’ સ્ત્રીઓને વિષથી ખરડાયેલ કાંટાની જેમ ‘નંચા-જ્ઞાત્વા’ જાણીને
 ‘इत्थी वज्जण-स्त्रीः वर्जयेत्’ સ્ત્રીઓના સંસર્ગનો સાધુએ ત્યાગ કરવો ‘वसवन्ती-

અન્વયાર્થ:- (તમ્હા) તસ્માત્તુ યસ્માત્ સ્ત્રીમંપર્કોનેષ્ટઃ તસ્માત્ (વિસલિત્તં વ-
કંટગં) વિષલિપ્તમ્ કંટકં (નચ્ચા) જ્ઞાત્વા (ઇત્યી વજ્જણ) સ્ત્રીર્વર્જયેત્ સ્ત્રિણાં ત્યાગઃ
કર્તવ્યઃ (વશવર્તી) વશવર્તી સ્ત્રીણામ્ (ઓએ કુલાનિ) ઓજઃ-એકઃ કુલાનિ એકઃ
સ્ત્રીગૃહં ગત્વા ધર્મમ્ 'અઘાતે' આખ્યાતિ ઉપદિશતિ (સે વિ) સોપિ (ળ) ન
(ળિર્ગમ્થે) નિર્ગમ્થઃ સાધુર્ન ધવતીતિ ॥૧૧॥

ટીકા—યસ્માત્ સ્ત્રીણાં સંવન્ધો વિષમફલદાયી 'તમ્હા' તસ્માત્ કારણાત્
'ઇત્યી' સ્ત્રીઃ 'વજ્જણ' વર્જયેત્ તયા સંવાસં શબ્દાદ્યાલાપમપિ વર્જયેત્ । 'વિસલિત્તંવિ'
વિષલિપ્તમપિ 'કંટકં વા નચ્ચા' કંટકવત્ જ્ઞાત્વા યથા વિષલિપ્તઃ કંટકઃ કાચં
પ્રવિષ્ટઃ સન્ અનર્થ કરોતિ તદ્વત્ । તત્રાપિ ત્રિપાક્તકંટકસ્ય શરીરસંબન્ધાત્,
સ્ત્રીણાન્તુ સ્પર્શનાદેવ દુઃખં ભવતીત્યનયોરેકો નિર્વિશેષો વિશેષચ્ચ ।

વર્તી' સ્ત્રિયોં કે વશમેં રહનેવાલા પુરુષ 'ઓએ કુલાનિ-ઓજઃ કુલાનિ'
અકેલા ગૃહસ્થ કે ઘર મેં જાકર ધર્મ કા કથન કરતા હૈ 'સે વિ-સોપિ'
વહુ ખી 'ળ ળિર્ગમ્થે-ન નિર્ગમ્થઃ' નિર્ગમ્થ નહીં હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—હસ કારણ સાધુ સ્ત્રી કો વિષ સે લિપ્ત કંટક સમજકર
ઉનકા ત્યાગ કર દે । જો સ્ત્રી કા વશવર્તી હોકર અકેલા અકેલી સ્ત્રી કે
ઘર મેં જાકર ધર્મ કા ઉપદેશ કરતા હૈ વહુ ખી નિર્ગમ્થ નહીં હૈ ॥૧૧॥

ટીકાથ--કર્ષોંકિ સ્ત્રિયોં કા સંસર્ગ વિષમ ફલ ઉત્પન્ન કરતા હૈ,
હસ કારણ સ્ત્રિયોં સે દૂર હી રહે । ઉનકે સાથ નિવાસ એવં વાર્તાલાપ
આદિ સે ખી બચતા રહે । સાધુ સ્ત્રી કો વિષ સે લિપ્ત કાંટા સમજે ।
વિષલિપ્ત કાંટા શરીર સે પ્રવિષ્ટ હોકર અનર્થ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, હસી
પ્રકાર સ્ત્રિયાં ખી અનર્થજનક હૈ । વિષલિપ્ત કંટક તો તખી અનર્થ-

વશવર્તી' સ્ત્રિયોને વશ રહેવાવાળો પુરુષ 'ઓએ કુલાનિ-એક કુલાનિ' ગૃહ-
સ્થને ઘેર જઈને એકલો ધર્મનું કથન કરે છે. 'સેવિ-સોપિ' તે પણ 'ળ ળિર્ગમ્થે
-ન નિર્ગમ્થઃ' નિર્ગમ્થ નથી. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—આ કારણે સાધુએ વિષથી લિપ્ત કાંટાની જેમ સ્ત્રીને ત્યાગ કરવો
જોઈએ. જે સાધુ સ્ત્રીને અધીન થઈને એકલો કેાંઈ ઘરમાં પ્રવેશ
કરીને તે ઘરમાં એકલી રહેતી સ્ત્રી પાસે જઈને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે,
તે સાધુને નિર્ગમ્થ કહી શકાય નહીં. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રિયોના સંસર્ગ અનર્થનું મૂળ ગણાય છે, તે કારણે સાધુએ
સ્ત્રિયોથી દૂર જ રહેવું જોઈએ તેણે તેમની સાથે નિવાસ પણ કરવો નહીં
અને વાર્તાલાપ પણ કરવો નહીં સાધુએ સ્ત્રીને વિષલિપ્ત કાંટા સમાન ગણવી
જોઈએ. જેવી રીતે વિષલિપ્ત કાંટો શરીરમાં ભેંસાય, તે અનર્થ ઉત્પન્ન કરે

વિષવિષયયોરેતાવદન્તરં યત્ વિષં તુ શરીરસંવદ્નં સત્ હન્તિ વિષયાસ્તુ સ્મર-
ણાદેવ નાશયન્તિ । ઉક્તં ચ—

‘વિષસ્ય વિષયાણાં ચ દૂરમસ્યન્તમન્તરમ્ ।

ઉપશ્રુક્તં વિષં હન્તિ વિષયાઃ સ્મરણાદપિ ॥૧૥

તથા ‘ઓજ’ ઓજઃ—એકઃ=અસહાયઃ ‘વસવત્તી’ સ્ત્રીणां વશવર્તી ‘કુલાણિ’ કુલાનિ
ગૃહસ્થકુલાનિ ગત્વા ધર્મસ્યોપદેશં કરોતિ યઃ સોઽપિ ન ‘નિર્ગન્થે’ નિર્ગન્થઃ

કર હોતા હૈ જબ શરીર કે સાથ ઉસકા સ્પર્ક હો, મગર સ્ત્રિયા તો
સ્મરણ માત્ર સે હી દુઃખ ઉત્પન્ન કરને વાલી હૈં । અતઃએવ હન દોનોં મેં
કિંચિત્ સમાનતા હોને પર ખી હસ દૃષ્ટિ સે વહુત અન્તર ખી હૈ ।

વિષ ઓર વિષય મેં યહ અન્તર હૈ કિ વિષ શરીર કે સાથ સ્પર્ક
હોને પર વિનાશ કરતા હૈ જબ કિ વિષય સ્મરણ માત્ર સે હી વિનાશ
કા કારણ બન જાતા હૈ । કહા ખી હૈ—‘વિષસ્ય’ હત્યાદિ ।

‘વિષ ઓર વિષયોં મેં વહુત અધિક અન્તર હૈ । વિષ તથ હી પ્રાણ-
ઘાત કરતા હૈ જબ ઉસકા ભક્ષણ કિયા જાય કિન્તુ વિષયોં કી વિશે-
ષતા યહ હૈ કિ વે સ્મરણ સે હી વિનાશ કરતે હૈં ।’

જો અંકેલા હી સ્ત્રિયોં કે અધીન હોકર ગૃહસ્થ કે ઘરોં મેં જાકર
ધર્મ કા ઉપદેશ કરતા હૈ, વહ નિર્ગન્થ સાધુ નહીં હૈ । સાધુ કો એસા

છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓ પણ અનર્થજનક છે. વિષલિપ્ત કંટક તો ત્યારે જ
અનર્થજનક બને છે કે જ્યારે તે શરીરના સંપર્કમાં આવે છે, પરન્તુ સ્ત્રિઓનો
સંપર્ક તો શુ, સ્મરણ પણ દુઃખજનક છે । આ પ્રકારે વિષ અને વિષયમાં
દેખીતી સમાનતા હોવા છતાં વિષ કરતાં વિષય વધારે અનર્થકારી છે. વિષનો
શરીરની સાથે સંપર્ક થાય ત્યારે જ તે વિનાશનું કારણ બને છે, વિષય તો
સ્મરણમાત્રથી જ વિનાશનું કારણ બને છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘વિષસ્ય’ ઇત્યાદિ—

વિષ અને વિષયો વચ્ચે ઘણો મોટો તફાવત છે. વિષ તો ત્યારે જ
પ્રાણોનો વિનાશ કરે છે કે જ્યારે તેનું ભક્ષણ કરવામાં આવે છે, પરન્તુ
વિષયની તો એ વિશેષતા છે કે તેમનું સ્મરણ જ કરવામાં આવે તો પણ
સ્મરણકર્તા પોતાનો વિનાશ વડોરી લે છે.’

તેથી સાધુએ સ્ત્રિઓના સંપર્કથી દૂર રહેવું જોઈએ. જે સાધુ સ્ત્રિઓમાં
આસક્ત થઈને, કોઈ ઘરમાં એકલો દાખલ થઈ ને કોઈ સ્ત્રીને એકાન્તમાં
ધર્મોપદેશ આપે છે, તેને નિર્ગન્થ કહી શકાય નહીં. સાધુએ કદી પણ સ્ત્રીને

સમ્યગ્પ્રવ્રજિતઃ તત્ર અપાયસંભવાત્ એકાકી સ્ત્ર્યાદિસંકુલિતગૃહસ્થગૃહં ગત્વા ધર્મ
નોપદિશેત્ । યદિ કદાચિદુપદિશેત્તદા તદગૃહમગત્ત્વૈવ ઉપાશ્રયે એવ પુરુષસાક્ષિકં
વૈરાગ્યપ્રધાનકં ધર્મમુપદિશેત્ હિતિ ॥૧૧॥

વિષમોડપ્યર્થઃ—અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં પુનઃ પ્રતિપાદિતો વોધાય સુલભો ભવ-
તીતિ—અભિપ્રાયવાન્ સૂત્રકાર આહ—‘જે એયં ડંછં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—‘જે એયં ડંછં અણુગિદ્ધા અન્નયરા સે’ હુંતિ કુસીલાણં ।

સુતવંસિસાવિ સે ‘મિંકલૂ’ નો વિહરે સંહ નમિત્તીસુ ॥૧૨॥

છાયા—ય એતદુલ્લમત્તુગૃદ્ધા અન્યતરે તે ભવન્તિ કુસીલાનામ્ ।

સુતપસ્વિકોડપિ સ મિશ્નુઃ ન વિહરેત્ સાર્થં ચલુ સ્ત્રીમિઃ ॥૧૨॥

નહીં કરના યાહિએ । કદાચિત્ ઉપદેશ દે તો ડસકે ઘર ન યાકર હી
અન્ય પુરુષ કી વિચમાનતા મેં ઉપાશ્રય મેં હી વૈરાગ્ય પ્રધાન ધર્મ કા
ઉપદેશ કરે ॥૧૧॥

કોઈ વિષય દુર્ગમ હો તો ઓ અન્વય ઓર વ્યતિરેક કે દ્વારા અર્થાત્
વિધિ રૂપ સે ઓર નિષેધ રૂપ સે પ્રતિપાદન કરને સે સુગમ હો યાતા
હૈ । હસ અભિપ્રાય સે સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘જે એયં ડંછં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જો પુરુષ એયં—એતન્’ ડસી સ્ત્રી સંસર્ગરૂપી ‘ડંછં-
લ્લમ્’ ત્યાજ્ય- નોંદનીય કર્મ મેં ‘અણુગિદ્ધા-અનુગૃદ્ધાઃ’ આસક્ત હૈ ‘સે-
તે’ વે પુરુષ ‘કુસીલાણં-કુસીલાનામ્’ પાર્થસ્થાદિકોં મેં સે ‘અન્નયરા-અન્ય-
તરે’ કોઈ એક હૈ અતઃ ‘સે-સઃ’ વહુ સાધુ ‘સુતવસિસાવિ-સુતપ-

એકાન્તમાં ઉપદેશ આપવો નેઈએ નહીં. તેણે ઉપાશ્રયમાં અન્ય પુરુષોની
સમક્ષ જ સ્ત્રીઓને વૈરાગ્યપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ આપવો નેઈએ ॥૧૧॥

કોઈ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાનું કાર્ય હુકર હોય, તો અન્વય અને
વ્યતિરેક દ્વારા એટલે કે વિધિ રૂપે અને નિષેધ રૂપે તેનું પ્રતિપાદન કરવાથી
તે વિષય સુગમ ધર્મ લાય છે તેથી જ સૂત્રકાર હવે આ પદ્ધતિનો આશ્રય
લઇને કહે છે કે—‘જે એયં ડંછં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘એયં-એતન્’ આ ઓ સંસર્ગરૂપી ‘ડંછં-
લ્લમ્’ નોંદનીય કર્મમાં ‘અણુગિદ્ધા-અનુગૃદ્ધા.’ આસક્ત છે. ‘સે-તે’ એ
પુરુષો ‘કુસીલાણં-કુસીલાનામ્’ પાર્થસ્થ વિગેરેમાંથી ‘અન્નયરા-અન્યતરે’ કોઈ
એક છે. તેથી ‘સે-સઃ’ તે સાધુ ‘સુતવસિસાવિ-સુતપતિસંઘ’ દ્વારા તપસ્વી

અન્વયાર્થઃ—(જે) યે—પુરુષાઃ (એયં) એતત્—સ્ત્રીસમ્પર્કમ્ (ઉંછં) ઉચ્છં—ત્યાગ્યં-
નિન્દનીયકર્મ ‘અણુગિદ્વા’ અણુગૃદ્વા—મૃચ્છિતાઃ (સે) તે (કુશીલાણં) કુશીલાનામ્
પાર્શ્વસ્થાદીનામ્ (અન્નયરા) અન્યતરે—તન્મધ્યવર્તિન એવ તે ભવંતિ અતઃ (સે) સ
(મિશ્ર) મિશ્રુઃ (સુતવસ્તિ એ ત્રિ) સુતપસ્વિકોઽપિ (હત્યીસુ સહ) સ્ત્રીભિઃ સહ
(ળં) સ્વહ (નો વિહરે) નો વિહરેદિતિ ॥૨૦ ॥

ટીકા—‘જે એયં’ યે એતત્, યે મન્દમકૃતિકાઃ સ્ત્રીજિતાઃ સદનુષ્ઠાનં
પરિત્યજ્ય તાત્કાલિક્ષુલાન્વેષિણઃ । એતદનન્તરોક્તમ્—‘ઉંછં’ ઉચ્છં—જુગ-
પ્સિતં નિન્દનીયં સ્ત્રીસેવનરૂપં કર્મ । એકાકિનઃ સ્ત્રીયાં ધર્મોપદેશાદિકં
કુર્વન્તિ, સ્ત્રિયં પ્રતિ યે આસક્તાઃ ‘કુશીલાણં’ કુશીલાનામ્—અવસન્નકુશીલ-
પાર્શ્વસ્થસંસક્તયથાચ્છંદરૂપાણાં મધ્યે ‘અન્નયરા હંતિ’ અન્યતરે ભવન્તિ, અતઃ

સ્વિકોઽપિ’ ઉત્તમ તપસ્વી હો તો મ્હી ‘હત્યીસુ સહ—સ્ત્રિભિઃ સહ’
સ્ત્રિયોં કેસાથ ‘ળો વિહરે—નો વિહરેત્’ વિહાર ન કરે ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ નિન્દનીય સ્ત્રી સમ્પર્ક મેં સૂચિત હૈં વે કુશીલોં
મેં સે હી હૈં અર્થાત્ કુશીલ હી હૈં, અતએવ ઉગ્ર તપસ્વી હો તો મ્હી
સાધુ સ્ત્રિયોં કે સાથ વિહાર ન કરે ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ પ્રકૃતિ સે મન્દ હૈં, સ્ત્રિયોં સે પરાજિત હૈં ઓર
સત્ અનુષ્ઠાન કો ત્યાગકર તાત્કાલિક સુખ કી સોજ મેં રહતે હૈં તથા
નિન્દનીય સ્ત્રીસમ્પર્કરૂપ કર્મ કરતે હૈં—અકેલે જાગર ધર્મોપદેશ કરતે
હૈં ઓર જો સ્ત્રી મેં આસક્ત હોતે હૈં, વે અવસન્ન, કુશીલ, પાર્શ્વસ્થ
સંસક્ત ઓર યથાચ્છંદરૂપ શિથિલાચારિયોં મેં સે કોઈ એક હૈં । વે સન્નિવે

હાય તો પણ ‘હત્યીસુ સહ—સ્ત્રિભિઃ સહ’ સ્ત્રિયોની સાથે ‘ળો વિહરે—નો વિહ-
રેત્’ વિહાર ન કરે ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષો નિન્દનીય સ્ત્રીસંપર્કમાં મૂચ્છિત છે, તેમની ગણ-
તરી કુશીલોમાં જ થાય છે, એટલે કે તેઓ કુશીલ (ચાત્રિહીન) જ ગણાય
છે. તેથી ઉગ્ર તપસ્યા કરનારા સાધુઓએ પણ સ્ત્રિઓના સંપર્કથી દૂર જ
રહેવું જોઈએ. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષો મન્દ પ્રકૃતિવાળા છે, જેઓ સ્ત્રિઓ દ્વારા પરાજિત
છે, જેઓ સત્ અનુષ્ઠાનોનો ત્યાગ કરીને વર્તમાનકાલીન સુખની જ શોધમાં
લીન રહે છે, જેઓ સ્ત્રીસંપર્ક રૂપ નિન્દનીય કર્મમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, જેઓ
સ્ત્રિઓની પાસે જઈને તેમને એકાન્તમાં ઉપદેશ આપે છે, અને જેઓ સ્ત્રીમાં
આસક્ત છે, તેમને અવસન્ન, કુશીલ, પાર્શ્વસ્થ, સંસક્ત અને યથાચ્છંદ રૂપ
શિથિલાચારીઓ રૂપે ઓળખવામાં આવે છે. એવા સાધુઓને સદાચાર

‘सुतवस्सिण्वि’ सुतपस्विकोऽपि तपसा संतप्ततनुरपि ‘भिवसू’ भिक्षुः—आत्मारथी
‘इत्थीसु’ स्त्रीभिः ‘सह’ सार्धं ‘णं’ खलु ‘णो’ नो ‘विहरे’ विहरेत्—समाधि-
विरोधिनीभिर्देहिताभिः सह कदाचिदपि विहारं न कुर्यात् । ताभिः सह कुत्रापि
कदाचिदपि न गच्छेत् । अपितु तृणाच्छादितकूपवत् तां दूरादेव त्यजेत् ।

एताः स्त्रियः स्वकार्यकरणायानेकप्रकारकवचनमुच्चार्य पुरुषं स्ववशे कुर्वन्ति-
कृत्वाऽनेकप्रकारकक्लेशं ददति । तदुक्तम्—

‘एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतोः,

विश्वासयन्ति च परं न च विश्वसन्ति ।

एताः प्रविश्य सरलं हृदयं नराणां,

किं किं न दास्यन्तना हि समाचरन्ति ॥१॥ गा १२॥

सदाचारसम्पन्न साधु नहीं हैं। अतएव जो साधु उग्र तपस्वी है—जिसका
शरीर तप से तप्त अर्थात् तपोमय हो गया है, वह भी स्त्रियों के साथ
कदापि विहार न करे, क्योंकि वे समाधि को रोकनेवाली हैं। उनके
साथ कहीं भी और कभी भी गमन न करे वल्कि घास से आच्छा-
दित कूप के समान उन्हें दूर से ही त्याग दे ।

‘ये स्त्रियां अपना कार्य करने के लिए अनेक प्रकार के वचनों का
प्रयोग करके पुरुष को अपने अधीन करती हैं और उसे नाना प्रकार
से कष्ट पहुँचाती हैं । कहा भी है—‘एता हसन्ति’ इत्यादि ।

ये स्त्रियां अपने स्वार्थ के लिए कभी हँसती हैं और कभी रोती हैं ।
दूसरों को अपना विश्वास दिलानी हैं पर किसी पर स्वयं विश्वास

संपन्न साधु कही शक्य नहीं। तेथी જે સાધુ ઉગ્ર તપસ્વી હોય—જેનું શરીર
તપ વડે તप्त એટલે કે તપોમય થઈ ગયું હોય, તેણે પણ સ્ત્રીઓના સંપર્કનો
ત્યાગ કરવો જોઈએ તેણે સ્ત્રીઓની સાથે કદી પણ કોઈ પણ સ્થળે ગમન
આદિ કરવું જોઈએ નહીં. સ્ત્રીઓ સમાધિભાવનો રાગ ધરનારી છે, તે કારણે
ઘાસથી આચ્છાદિત કૂપની સમાન હૃદયી જ તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તેઓ પોતાનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં વચનોનો
પ્રયોગ કરીને પુરુષને પોતાને આધીન કરી લે છે અને તેને અનેક પ્રકારનાં
કષ્ટોનો અનુભવ કરાવે છે કહ્યું પણ છે કે—‘एता हसन्ति’ इत्यादि—

‘તે સ્ત્રીઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે કદી હસે છે અને કદી રો
છે તેઓ પોતાની પ્રત્યે અન્યમા વિશ્વાસ હતપન્ન હોય છે, પરંતુ પોતે કોઈ

किंबहुना स्वसम्बन्धिनीभिरपि स्त्रीजातिभिः सह संपर्को न विधातव्य इत्याह सूत्रकारः—‘अवि धूयराहिं’ इत्यादि ।

शूलम्—अविधूयराहिं सुण्हाहिं धाईहिं अदुव दासीहिं ।

महतीहिं वा कुमारीहिं संथवं से न कुंजो अणगारे ॥१३॥

छाया—अपि दुहितृभिः स्नुषाभिः धात्रीभिरथवा दासीभिः ।

महतीभिर्वा कुमारीभिः संस्तवं स न कुर्यादनगारः ॥१३॥

अन्वयार्थः—(अणगारे) अनगारः (अवि धूयराहिं) अपि दुहितृभिः (सुण्हाहिं) स्नुषाभिः—पुत्रवधूभिः (धाईहिं) धात्रीभिः (अदुव) अथवा (दासीहिं) दासीभिः

नहीं करतीं । ये पुरुष के सरल हृदय में प्रवेश करके क्या क्या अनर्थ नहीं करतीं ॥१२॥

अधिकक्या कहा जाय खुनि को अपनी संबंधी भी स्त्री जाति के साथ संपर्क नहीं करना चाहिये, यह सूत्रकार कहते हैं—‘अवि धूयराहिं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अणगारे—अनगारः’ साधु ‘अविधूयराहिं—अपि दुहितृभिः’ अपनी कन्याओं के साथ ‘सुण्हाहिं—स्नुषाभिः’ पुत्रवधूओं के साथ ‘धाईहिं—धातृभिः’ दूध पीलानेवाली धाइयों के साथ ‘अदुव—अथवा’ अगर ‘दासीहिं—दासीभिः’ दासियों के साथ ‘महतीहिं—महतीभिः’ अपने से अधिक उमरवाली स्त्रियों के साथ ‘वा कुमारीहिं—वा कुमारीभिः’ अथवा कुमारी के साथ ‘से—सः अनगारः’ वह साधु ‘संथवं—संस्तवम्’ परिचय ‘न कुज्जा—न कुर्यात्’ न करे ॥१३॥

पशु पुरुष पर विश्वास राखती नहीं, तो पुरुषना सरण हृदयमां प्रवेश करीने क्या क्या अनर्थ करती नहीं ? ॥१२॥

अधिक शुं कहुं ? खुनिओ पोतानी संसारी संभंधी ओवी स्त्रीजाति साथे पशु सपक राखवे ओधये नही, ओज वात सूत्रकार हवे प्रकट करे छे—‘अविधूयराहिं’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अणगारे—अनगारः’ साधु ‘अविधूयराहिं—अपि दुहितृभिः’ पोतानी कन्या साथे ‘सुण्हाहिं—स्नुषाभिः’ पुत्रवधूनी साथे ‘धाईहिं—धातृभिः’ दूध पिवरा-वनारी धाईनी साथे ‘अदुव—अथवा’ अगर ‘दासीहिं—दासीभिः’ दासीनी साथे ‘महतीहिं—महतीभिः’ पोतानाथी भोटी उमरनी स्त्रीनी साथे ‘वा कुमारीहिं—वा—कुमारीभिः’ अथवा कुमारीनी साथे ‘से अणगारे—स. अनगारः’ तो साधु ‘संथवं—संस्तवम्’ परित्यज्य ‘न कुज्जा—न कुर्यात्’ न करे, ॥१३॥

(મહતીર્હિ) મહતીભિઃ-સ્વવયઃ પ્રમાણાદધિકવયસ્કામિઃ (વા કુમારીર્હિ) વા કુમારીભિઃ (સે) સઃ (સંયત્તં ન કુજ્ઞા) સંસ્તત્તં પરિચયં સંપર્કં ન કુર્યાદિતિ ॥૧૩॥

ટીકા—‘અળગારે’ અનગારઃ=સાધુઃ ‘અવિ’ અવિ, અસ્થાડપિશબ્દસ્ય સર્વત્ર સંબંધઃ । તથા ચ ‘ધૂપરાર્હિ’ દુહિતૃભિઃ=સંસારિસ્વપુત્રીભિરપિ સહ કદાચિદપિ વિહારં ન કુર્યાત્ । ‘વૃણ્દાર્હિ’ સ્ત્રુવાભિઃ=સ્ત્રુવાઃ-પુત્રવધૂઃ તામિઃ સહ નૈવ વિહારં કુર્યાત્ । તથા ‘ધાર્હિ’ ધાત્રીભિઃ=ધાત્રીભિરપિ સહ નૈકત્રાસનાદૌ ઉપવિશેત્ । ‘અદુવ દાસીર્હિ’ અથવા દાસીમિઃ કિંવહુના યાઃ ગૃહદાસ્યસ્તામિરપિ સહ સંપર્કં કથમપિ ન કુર્યાત્ । તથા ‘મહતીર્હિ’ મહતીભિઃ સ્વવયઃ પ્રમાણાદધિકવયસ્કામિઃ ‘કુમારીર્હિ’ કુમારિકામિઃ વાશબ્દાત્ વાનિષ્ઠામિર્વયસા પ્રમાણેન, આમિરપિ સહ

અન્વયાર્થ—અનગાર અપની પુત્રિયો પુત્રવધુઓ, ધાયો, દાસિયો અપને સે પડી-બૂઠી તથા કુંવારી સ્ત્રિયો કે સાથ ખી પરિચય યા સમ્પર્ક ન કરે ॥ ૧૩ ॥

યહાં ગાથા કે પ્રારંભ મેં આપે હુપ ‘અવિ’ (ખી) કા સંબંધ સખી જગહ જોડ લેના યાહિય. તદનુસાર અર્થ યહ હોતા હૈં કિ સુનિ અપની સાંસારિક પુત્રિયો કે સાથ ખી કખી વિહાર ત કરે. પુત્રવધુઓ કે સાથ ખી વિહાર ન કરે. ધાયો કે સાથ ખી કખી એક આસન પર ન વૈઠે. ગૃહદાસિયો કે સાથ ખી કિસી પ્રકાર કા સમ્પર્ક ન રક્ષે. હસી પ્રકાર જો વય મેં બઢી હોં અથવા કુમારિકા હોં, ડનકે સાથ ખી પરિચય

સૂત્રાર્થ—અળગારે પોતાની પુત્રીઓ, પુત્રવધુઓ, ધાઈયો (ધાત્રીઓ), દાસીઓ પોતાના કુટુંબની કુમારિકાઓ અને વૃદ્ધાઓ સાથે પણ પરિચય અથવા સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—આ ગાથાની શરૂઆતમા આવેલું ‘અવિ’ પદ પુત્રી યાદિ દરેક પદ સાથે જોડવું જોઈએ અને સ્ત્રીઓના સંપર્કનો તો નિષેધ દરવાખાં આવ્યો છે, પરંતુ પોતાની સાથે સાંસારિક સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રીની સાથે પણ સંપર્ક રાખવાનો નિષેધ કરમાયો છે. સૂત્રકાર કહે છે કે સાધુએ પોતાની સાંસારિક પુત્રીઓ સાથે પણ સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. તેણે પોતાની પુત્રવધુઓ સાથેના સમાગમનો (ઉઠવા, બેસવા, હરવા રૂંવા કે સમાગમ) પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે પોતાની ધાત્રીઓ (ધાવમાત.ઓ) ની સાથે પણ કદી એક આસને બેસવું જોઈએ નહીં તેણે પોતાના કુટુંબની દાસીઓ સાથે પણ કોઈ પણ પ્રકારનો સંપર્ક રાખવો નહીં. તેણે પોતાના કુટુંબની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ અને કુમારિકાઓ સાથે પણ પરિચય કે સંપર્ક રાખવો

‘સંથવં’ સસ્તવં પરિચયમ્ । અનાગર આમિઃ સંપર્કં પરિચયં પ્રત્યાસત્તિરૂપં નૈવ કદાચિદપિ કુર્યાત્ । તદુક્ત-નિશીથપ્રથમોદ્દેશકે

‘ળવિ મહ્ણીઈ જુજ્જઈ, રતિ વિરહમ્મિ ‘સંવાસો’ (ગાથા ૫૫૬) નાપિ મગિન્યા યુજ્યતે રાત્રીં વિરહે (એકાન્તે) સંવાસઃ’ તથા લૌકિકેઽપ્યુક્તમ્—

‘માત્રા સ્વસ્ત્રા દુદ્ધિત્રા ચા ન નિવિક્તાલગ્નો મવેત્ ।

ચલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ ॥૧॥’

તસ્માત્ સર્વાભિરેવ સ્ત્રોત્વજાતિવિશિષ્ટાભિઃ શિષ્ટાઽશિષ્ટાભિરિષ્ટાઽનિષ્ટાભિઃ સહ પરિચયં સહવાસં વા કશ્ચિન્નપિ કાલે દેશે વા સ્વરૂપં મહાન્તં વા કાર્યવિશેષ-

ન રક્ષતે । ગાથા મેં આં હુએ ‘વા’ શબ્દ સે ગ્રહ વિદિત હોતા હૈ કિ ઉમ્મ મેં છોટી સ્ત્રિયોં કે સાથ મી સંપર્ક ન રક્ષતે ।

નિશીથ સૂત્રકે પહેલે ઉદ્દેશેમેં કહા હૈ—‘ળ વિ મહ્ણીઈ’ ઇત્યાદિ એવં લૌકિક મેં મી કહા હૈ ‘માત્રા સ્વસ્ત્રા’ ઇત્યાદિ ।

“માતા, બહિન ઓર પુત્રી કે સાથ મી એકાન્ત મેં નહીં બેઠના વાહિએ । ઇન્દ્રિયાં ઘડી ચલવાનુ હોતી હૈ । વે વિદ્વાન્ પુરુષ કો મી અપની ઓર આકર્ષિત કર લેતી હૈ” ॥૧॥

અતએવ સ્ત્રોત્વઃ જાતિ સે યુક્ત જો મી હૈ, ચાહે વે શિષ્ટ હોં યા અશિષ્ટ હોં, ઇષ્ટ હોં યા અનિષ્ટ હોં, ઉનકે સાથ પરિચય અથવા સહવાસ કહીં મી કશી થોડા અથવા વહુન કિસી મી પ્રયોજન સે નહીં કરના

જોઈએ. નહીં. ગાથામાં પ્રયુક્ત થયેલા ‘વા’ પદ દ્વારા એ સૂચિત થાય છે કે તેણે નાની ઉમરની સ્ત્રીઓ-બાલિકાઓ-સાથે પણ સંપર્ક રાખવો જોઈએ નહીં. નિશીથ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—‘ળ વિ મહ્ણીઈ’ ઇત્યાદિ -- સાધુએ પોતાની બહેનની સાથે પણ રાત્રે અને એકાન્તવાસ કરવો ન જોઈએ લૌકિકમાંપણ કહ્યું છે કે—‘માત્રા સ્વસ્ત્રા’ ઇત્યાદિ—

‘માતા, બહેન, પુત્રી આદિની સાથે પણ સાધુએ એકાન્તમાં બેસવું જોઈએ નહીં, કારણ ઇન્દ્રિયો એવી બળવાનુ હોય ના છે કે બુદ્ધિમાન પુરુષોને પણ પોતાના પ્રત્યે આકર્ષવાને સમર્થ હોય છે’ તેથી સ્ત્રોત્વથી યુક્ત જે કોઈ હોય તેનો સંપર્ક સાધુએ રાખવો જોઈએ નહીં. પછી બહેન સે શિષ્ટ હોય કે અશિષ્ટ હોય, ઇષ્ટ હોય કે અનિષ્ટ હોય, પરંતુ તેની

માસાથ ન કુર્યાત્ । સ્ત્રીणां सहवासो न कर्त्तव्यो नरकपातपापभयाद्विभ्यत्ता मोक्षा-
भिलाषुणा पुरुषेणेति सहौषधरूपोऽयमुपदेशः ॥१३॥

પુનરપ્યાહ સૂત્રકારઃ—‘અદુ નાઈણં ચ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—અદુ નાઈણં ચ સુહીણં વા અપ્રિયં દદુ છમ્યા હોઈ ।

ગિદ્દાં સત્તા કામેહિં રક્ષણપોષણે મણુસ્સોઽસિ ॥૧૪॥

છાયા—અથ જ્ઞાતીનાં સુહદાં વા અપ્રિયં દદુ એકદા યવતિ ।

ગૃદ્ધાઃ સત્તાઃ કામેષુ રક્ષણ-પોષણે મનુષ્યોઽસિ ॥૧૪॥

ચાહિયે । જો પુરુષ નરક મેં ગિરને છે ડરતા હૈં ઓર સુક્તિકા અધિલાષી
હૈ, ઉસકે લિયે યહ ઉપદેશ મહાન ઔષધ કે સમાન હૈ ॥૧૩॥

સૂત્રકાર પુનઃ કહતે હૈં—‘અદુ વા નાઈણં ચ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એકયા-એકદા’ કિસી સમય ‘દદુ-દદુ’ એકાન્ત સ્થાનમે
સ્ત્રીકે સાથે બેઠે હુએ સાધુકો દેખકર ‘નાઈણં સુહીણં વા-જ્ઞાતીનાં સુહદાં
વા’ ઉસ સ્ત્રીકે જ્ઞાતિકો તથા ઉસકે સુહદોં કો ‘અપ્રિયં હોઈ-અપ્રિયં
ભવતિ’ દુઃખ લગતા હૈં ઓર બે કહતે હૈં કિ ‘સત્તા કામેહિં ગિદ્દા-
સત્તાઃ કામેષુ ગૃદ્ધાઃ’ જૈસે અન્ય જન કામમેં આસક્ત હૈં ઇસી પ્રકાર યહ
સાધુ મીં આસક્ત હૈં ‘રક્ષણપોષણે-રક્ષણપોષણે’ ઓર મીં કહતે
હૈં કિ તુમ ઇસ સ્ત્રી કા ભરણપોષણ મીં કરો કયોંકિ ‘મણુસ્સોસિ-
મનુષ્યોઽસિ’ તું ઇસકા મનુષ્ય હૈ ॥૧૪॥

સાથે કહી પણ અને કયાંય પણ થોડા કે અધિક પરિચય અથવા સહવાસ,
ઠોઠપણ કારણે કરવેા ભેદનો નહીં. જે પુરુષ નરકગતિમાં જવાથી ડરે છે
અને મોક્ષની અભિલાષા રાખે છે, તેને માટે તો આ ઉપદેશ મહાન ઔષધિ
સમાન છે ॥૧૩॥

આગળ ચાલતા સૂત્રકાર એ વાત પ્રગટ કરે છે કે—‘અદુ નાઈણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એકયા-એકદા’ કેઈ સમયે ‘દદુ-દદુ’ એકાન્તસ્થાનમાં
સ્ત્રીના સાથે બેઠેલા સાધુને ભેદને ‘નાઈણં સુહીણં વા-જ્ઞાતીના સુહદા વા’ તે
સ્ત્રીના જ્ઞાતીજનોને અથવા સ્નેહિતજનોને ‘અપ્રિય હોઈ-અપ્રિયં ભવતિ’ દુઃખ
લાગે છે અને તેઓ કહેવા માટે છે કે—‘સત્તા કામેહિં ગિદ્દા’—સત્તા કામેષુ
ગૃદ્ધા’ જે પ્રમાણે અન્યજનો ધામમાં આસક્ત છે, તેજ પ્રમાણે આ સાધુ પણ
ધામમાં આસક્ત છે. ‘રક્ષણપોષણે-રક્ષણપોષણે’ તેમજ ખીતું પણ કહે છે કે
તમે આ સ્ત્રીનું ભરણ-પોષણ પણ કરો કેમકે—‘મણુસ્સોસિ-મનુષ્યોઽસિ’ તું આ
સ્ત્રીનો પુરુષ છે. ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ—(એકયા) એકદા કસ્મિન્નિચિત્સમયે (દદ્દુ) દૃષ્ટ્વા એકાન્તે સ્ત્રીમિઃ સહોપવિશન્તં દૃષ્ટ્વા (ળાર્દનં સુહીનં વા) જ્ઞાતીનાં સુહૃદાં વા (અપ્પિયં હોઈ) અપ્રિયં ભવતિ (સત્તા કામેહિ ગિદ્ધા) સત્ત્વાઃ કામેષુ ગૃદ્ધાઃ—ગૃદ્ધિયાવમુપગતાઃ, (સ્વલ્પ-પોષણે) રક્ષણપોષણે (મણુસ્સોઽસિ) મનુષ્યોઽસિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘એકયા’ એકદા કસ્મિન્નપિ કાલે ‘દદ્દુ’ દૃષ્ટ્વા—એકાન્તસ્થલે સ્ત્રીમિઃ સહોપવિશન્તં સાધુમ્ । ‘ળાર્દનં સુહીનં ચ’ જ્ઞાતીનાં સુહૃદાં વા યયા સહોપવિશતિ સાધુઃ તસ્યાઃ જ્ઞાતીનાં સુહૃદાં વા સંસારિણાં મનસિ ‘અપ્પિયં હોઈ’ અપ્રિયં ભવતિ દુઃખં ભવતિ તથા તે વદન્તિ ‘સત્તા કામેહિ ગિદ્ધા’ સત્ત્વાઃ કામેષુ ગૃદ્ધાઃ—ગૃદ્ધિ-ભાવં પ્રાપ્તાઃ, યદ્યપિ સાધુરયં તથાપિ પ્રાકૃતપુરુષવત્ સ્ત્રીવદનાઽવલોકનવ્યગ્રચિત્તઃ પરિત્યક્તસંયમવ્યાપારોઽનયા નિર્લઙ્ગયા નિર્લઙ્ગસ્તિષ્ઠતિ ।

અન્વયાર્થ—કિસી સમય એકાન્ત મેં સ્ત્રી કે સાથ બેઠે હુણ સાધુકો દેખ કર ઉસકે જ્ઞાતિજનોં એવં સુહૃદોં કો બુરા લગતા હૈ । વે એસા સમજતે હૈં કિ વે સાધુ બી કામભોગોં મેં આસક્ત હૈં, ગૃદ્ધ હૈં । તબ વે ઉસસે કહતે હૈં—લુગ હસકે મનુષ્ય હો તો હસકા રક્ષણ ઓર પોષણ કરો ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—કિસી સમય એકાન્ત સ્થાન મેં સ્ત્રીયોં કે સાથ બેઠે હુણ સાધુ કો દેખકર ઉસ સ્ત્રી કે જ્ઞાતિજનોં કોં તથા સુહૃદોં (બિત્રોં) કો અપ્રિય લગતા હૈ—દુઃખ હોતા હૈ । વે કહતે હૈં—યહ કામભોગોં મેં આસક્ત હૈ । યદ્યપિ યહ સાધુ હૈ તથાપિ સામાન્ય પુરુષ કે સમાન સ્ત્રીયોં કા મુખ દેખને મેં હસકા મન લગા હૈ । હસને સંયમાનુષ્ઠાન કા પરિત્યાગ કર

સૂત્રાર્થ—કોઈ પણ સમયે સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા સાધુને જોઈને તેના જ્ઞાતિજનો અને મિત્રોને તેના ચારિત્રના વિષયમાં શંકા થવાથી દુઃખ થાય છે. તેઓ એવું ધારી લે છે કે દીક્ષા અંગીકાર કરવા છતાં પણ આ સાધુ કામલોગોમાં આસક્ત છે ગૃદ્ધ છે. ત્યારે તેઓ તેને કહે છે કે—

‘તમે આ સ્ત્રીના ધણી હો, તો તેનું રક્ષણ અને પોષણ કરો.’ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—ક્યારેક સાધુને કોઈ સ્ત્રી સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા જોઈને તે સ્ત્રીના જ્ઞાતિજનો અને સુહૃદો (ભાઈબધુઓ) ને દુઃખ થાય છે. તેઓ તેમના પ્રત્યે શંકાશીલ બને છે. તેઓ એવી કલ્પના કરે છે કે સાધુ હોવા છતાં આ પુરુષ કામલોગોમાં આસક્ત છે. સામાન્ય લોકોની જેમ આ સાધુનું મન પણ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત છે. તેણે સંયમાનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કર્યો છે તે સંયમથી બ્રહ્મ ધર્મ ચુક્યો છે. તે એટલો બધો નિર્લઙ્ગ બની ગયો છે કે આ નિર્લઙ્ગ

યદ્યપિ અસ્ય શરીરં દુર્ગન્ધં મલિનં સર્વથા મૃહત્યાગોપિ કૃતઃ કિન્તુ કામ-
વાઙ્છા ભવત્યેવેતિ । તદુક્તમ્—

‘મુણ્ડં શિરોવદનમેતદનિષ્ઠગન્ધં, મિહાશ્વનેન મરણં ચ હતોદ્દરસ્ય ।

ગાત્રં મઙ્ગેન મલિનં ગત્તસર્વશોભં, ચિત્રં ત્વધાપિ મનસો મદનેઽસ્તિ વાઙ્છા ॥૧॥
તથાઽતિક્રોધધિયા વદન્તિ ચ—ભોઃ ? ‘રક્ષણપોષણે મનુષ્યોઽસિ’ રક્ષણપોષણે
મનુષ્યોઽસિ—અસ્યાઃ સંરક્ષણં પોષણં ચ ક્ષઃ કરિષ્યતિ, ત્વમેવ રક્ષણં પોષણં ચ
કુરુ । સહ ત્વયેયં મૃહકાર્યાણિ ત્યક્ત્વા તિષ્ઠતિ । અતોઽસ્યૈ કો દાસ્યત્યશનં
કરિષ્યતિ ચ સંરક્ષણમિતિ, ત્વમેવ રક્ષણં પોષણં કુરુ ઇતિ ॥૧૪॥

દિવા હૈ । યહ નિર્લજ્જ હસ નિર્લજ્જા સ્ત્રી કે સાથ વૈઠા હૈ । યદ્યપિ હસકા
શરીર દુર્ગન્ધિત હૈ, મલીન હૈ ઓર હસને ઘર કા ત્યાગ કર દિવા હૈ
કિન્તુ કામ કી અભિલાષા અવ બી નહીં મિટી હૈ । કહા હૈ—
‘મુણ્ડં શિરો’ ઇત્યાદિ ।

“યદ્યપિ હસકા મસ્તક લુગ્નિત હૈ, શરીર સે અપ્રિયગંધ નિકલ રહી
હૈ, ખીચ માંગકર પેટ પાલતા હૈ, શરીર મલ સે મલીન હૈ ઓર
સમસ્ત પ્રકાર કી શોભા સે હીન હૈ, ફિર બી આશ્ચર્ય હૈ કિ હસકે મન
મેં કામ કી અભિલાષા વિવ્યમાન હૈ ।”

તથા વે ક્રોધ સે યુક્ત હોકર કહને લગતે હૈ—ઝરે, હસકા રક્ષણ
ઓર પોષણ કૌન કરેગા ? તુમ્હીં હસકે મનુષ્ય (પતિ) હો, તુમ્હીં હસકા
રક્ષણ પોષણ કરો । ઘરકા કામકાજ ઓંઢતર ચહ તુમ્હારે સાધ હી

સી સાથે બેસતા પણ શરમાતો નથી. ને કે તેવું શરીર મલીન છે, દુર્ગન્ધ
યુક્ત છે અને તેવું ઘરનો ત્યાગ કર્યો છે, છતાં પણ તેની કામવાસના નષ્ટ
થઈ નથી. હણું પણ છે કે—“મુણ્ડં શિરો” ઇત્યાદિ—

‘ને કે તેને સાથે મુઠો છે. તેના શરીરમાંથી અપ્રિય ગંધ નીકળી રહી
છે, લીળ માગીને પેટ ભરે છે શરીર મેલને લીધે મલીન છે અને શોભાથી
બિલકુલ રહિત છે, છતાં પણ તેના અનર્થમાં કામની અનિષ્ટતા નષ્ટ થઈ નથી,
ને કેવું આશ્ચર્યજનક છે !’ તેથી કામચલાન થઈને તે સહુને આવા કોર
વચનો કહે છે—

‘આ સ્ત્રીની સાથે કામભોગ કેવનાગ છે સાધુ ! ને આ બીજરતુ કામ
કાજ છોડીને તારી સાથે જીવને જેમને જી ક્યાં કચે, તો તેવું મણુ અને
પોપણુ કોણુ કરશે ? તને જ તેના ત્વાની છે, તો તને જ તેવું મણુ અને

મૂલ્ય-સમૃંણંપિ દૃઢગુદાસીણં તત્થ વિ તાવ ઈમે કુપ્પંતિ ।

અદુવા મોયળેહિં ણંત્યેહિં હ્ત્થીદોસસંકિણો હોતિ ॥૧૫॥

છાયા—શ્રમણમપિ દૃઢોદાસીનં તત્રાપિ તાવદેકે કુપ્યન્તિ ।

અથવા મોજનૈર્ન્યરતૈઃ સ્ત્રીદોષગઢ્ઢિનો ભવન્તિ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(ઉદાસીણં પિ સમૃંણં) ઉદાસીનમપિ શ્રમણં—રાગદ્વેષરહિતમપિ સાધુમ્ (દદ્દુગ્ગ) દદ્દુગ્ગા—એકાન્તે સ્થિયા સહ (તત્થ વિ) તત્રાપિ (એમે તાવ કુપ્પંતિ) એકે તાવત્ કુપ્યંતિ—કેચિત્ ક્રુદ્ધા ભવન્તિ (હ્ત્થીદોસસંકિણો હોતિ) સ્ત્રીદોષગઢ્ઢિનો જનાઃ બૈઠની હૈ ! કૌન હસે જ્ઞાને કો દેમા ? કૌન હસકી રક્ષા કરેમા ? તુમ્હીં સબ કરો ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રકાર પુનઃ કહતે હૈ—‘સમૃંણં વિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમૃંણં—ઉદાસીનમપિ શ્રમણમ્’ રાગદ્વેષબર્જિત તપસ્વી સાધુકો મી ‘દદ્દુગ્ગ—દદ્દુગ્ગા’ એકાન્ત સ્થાનમેં સ્ત્રીકે સાથ મેં વાર્તાલાપ કરતે હુણ દેશ્વકર ‘તત્થ વિ—તત્રાપિ’ ડાસમેં મી ‘એમે તાવ કુપ્પંતિ—એકે તાવત્ કુપ્યંતિ’ કોઈ કોઈ ક્રોધયુક્ત હો જાતે હૈ ‘હ્ત્થીદોસ સંકિણો હોતિ—સ્ત્રીદોષશંકિનો ભવન્તિ’ ઓર બે સ્ત્રીકે દોષઝી જાણા કરતે હૈ ‘અદુવા—અથવા’ અથવા ‘ળત્યેહિં મોયળેહિં—ન્યતૈર્ભોજનૈઃ’ બે લોગ માનતે હૈ કિ યહ સ્ત્રી સાધુકી પ્રેમિકા હૈ, હસીલિયે નાનાવિધ આહાર તૈયાર કરકે સાધુકો દેતી હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ઉદાસીન અર્થાત્ રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ કો મી સ્ત્રી કે સાથ બૈઠા દેશ્વકર કોઈ કોઈ ક્રુદ્ધ હો જાતે હૈ, ક્યોંકિ સનુષ્ઠ સ્ત્રીસંબંધી

પોષણ કરો.’ આ પ્રકારે સંબંધનો માર્ગ છોડીને તે સ્ત્રી સાથે ઘર માંડવાની તે સાધુને તેઓ સલાહ આપે છે. ॥૧૪॥

વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સમૃંણં વિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમૃંણં—ઉદાસીનમ પિશ્રમણમ્’ રાગદ્વેષથી રહિત તપસ્વી સાધુને પણ દદ્દુગ્ગ—દદ્દુગ્ગા’ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં ભેઈને ‘તત્થવિ—તત્રાપિ’ તેમાં પણ ‘એમે તાવ કુપ્પંતિ—એકે તાવત્ કુપ્યન્તિ’ કોઈ કોઈ ક્રોધયુક્ત બની જાય છે. ‘હ્ત્થીદોસસંકિણો હોતિ—સ્ત્રીદોષશંકિનો ભવન્તિ’ તેમજ તેઓ સ્ત્રીના દોષની શંકા કરે છે. ‘અદુવા—અથવા’ અગર ‘ળત્યેહિં મોયળેહિં—ન્યતૈર્ભોજનૈઃ’ એ લોકો માને છે કે—આ સ્ત્રી સાધુની પ્રેમિકા છે, તેથી અનેક પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરીને સાધુને આપે છે. ૧૫

સૂત્રાર્થ—રાગદ્વેષથી રહિત સાધુને પણ સ્ત્રીની સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા ભેઈને, તેની સાથેના આડા વહેવારની કલ્પના કરીને કોઈ કોઈ પુરુષો કોપાય-

भवन्ति (अदुष्टा) अथवा (णत्थेहिं भोजनेहिं) न्यस्तैर्भोजनैः इयं स्त्री साधोः प्रेमिका येनानेकविधभोजनादिकं निर्माय साधवे ययच्छतीति एवमेके जानन्तीति॥१५॥

टीका--‘उदासीणं’ उदासीनं-रागद्वेषरहिततया माध्यस्थ्यभावेन युक्तमपि ‘समणं’ श्रमणम्, तस्मा क्षीणशरीरमपि ‘ददृष्ट्वा’ दृष्ट्वा एकान्ते स्त्रिया सह वार्त्तालापादि कुर्वन्तं दृष्ट्वा ‘तत्थत्रि’ तत्रापि तादृशव्यापारे स्थिते ‘एगे’ एके पुरुषाः तावत् ‘कुप्पति’ कुप्यन्ति क्रोधमधिगच्छन्ति। माध्यस्थ्यभावं भजमानमपि दृष्ट्वा स्त्रिया सह वार्त्तालापादिकं कुर्वन्तम् तदा का कथा ततः परं स्त्री संगं कुर्वन्तं दृष्ट्वा। अथ ‘इत्थीदोषसंणिपो होति’ स्त्रीदोषशङ्किनो भवन्ति-स्त्रियं प्रत्यपि शंकाशीला भवन्ति। पुनरपि ‘मोगणेहिं णत्थेहिं’ भोजनैर्न्यस्तैः-नानाविधाहारैः साध्यर्थमुपलक्षितैः, अथवा भोजनैः श्वशुरादीनां न्यस्तैः अर्धदत्तैः तद्धिः सा वधुः साध्वगमनेन समाकुलीभूता सती अन्यस्मिन् दातव्ये-

दोष की आशंका करते हैं। अथवा कोई ऐसा समझते हैं कि इस स्त्री का साधु पर अनुराग है, क्योंकि यह विविध प्रकार का भोजन बनाकर साधुको देती है ॥ १५ ॥

टीकार्थ-राग और द्वेष से रहित होने के कारण मध्यस्थ भाव से युक्त तथा तपश्चरण के कारण कृशकाय की साधु को एकान्त में स्त्रीके साथ वार्त्तालाप करते देखकर कोई कोई पुरुष क्रुपित हो जाते हैं। वे उस स्त्री के प्रति भी शंकाशील हो उठते हैं। तथा साधु के लिए नाना प्रकार के भोजन बनाने से अथवा श्वशुर आदि के लिए भोजन रखवा हो और उसमें से आधा उन्हें दिया हो और साधु के आने पर वह घघराहट में आकर एक चीज के बदले दूसरी चीज परोस दे तो उन्हें

मान धाय छे: अथवा साधुने सारी सारी वस्तुओ जतायीने वडोरावती श्रीने नेधने लोहा जेवो सदेह धरवा लागे छे छे आ श्रीना आ साधु पर अनु-राग छे, तेही ज तेमने सारा सारा लेजने प्रदान करे छे. ॥१५॥

टीकार्थ-साधु लडे रागद्वेषही रहित होवाने कारणे मध्यस्थ भावयुक्त होय, लडे तपस्याने कारणे तेनी कथा कृश धर्ष गड होय, परन्तु जेवा राग द्वेष रहित कृशकाय साधुने सबु कोछ श्री साथे जेहान्तना वार्त्तालाप कन्ता नेधने कोछ कोछ पुरी छे, साधुमान धर्ष लय छे तेओ ते साधु अपने ते श्रीना अग्नि विषे सदेह धरवा लागे छे साधुने नाटे गारा सारा लेजन जताये, अथवा प्रति, तस्मा आदिने नाटे विविध जाननीओ जताये होय, तेनी ओछा आहार साधुने परोसवी छे. अपने पत्नी जल्दने कारणे प्रति, तस्मा आदिने

મૂલ્ય-સમંપિ દૃઢુદાસીણં તત્થ વિ તાવ ઈમે કુપ્પંતિ ।

અદુવા ભોયંનેહિં ણત્યેહિં હત્થીદોસસંકિણો હોતિ ॥૧૫॥

છાયા—શ્રમણમપિ દૃઢુદાસીણં તત્રાપિ તાવદેકે કુપ્યન્તિ ।

અથવા ભોજનૈર્ન્યરતૈઃ સ્ત્રીદોષશક્લિનો ભવન્તિ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(ઉદાસીણં પિ સમણં) ઉદાસીણમપિ શ્રમણં—રાગદ્વેષરહિતમપિ સાધુમ્ (દૃઢુદાસીણં) દૃઢા—એકાન્તે સ્ત્રિયા સહ (તત્થ વિ) તત્રાપિ (ઈમે તાવ કુપ્પંતિ) એકે તાવત્ કુપ્યન્તિ—કેચિદ્ ક્રુદ્ધા ભવન્તિ (હત્થીદોસસંકિણો હોતિ) સ્ત્રીદોષશક્લિનો જનાઃ

બેઠની હૈ ! કૌન હસે સ્વાને કો દેગા ? કૌન હસકી રક્ષા કરેગા ? તુઝ્હીં સ્વ કરો ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રકાર પુનઃ કહતે હૈ—‘સમણં વિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમણં—ઉદાસીણમપિ શ્રમણમ્’ રાગદ્વેષર્જિત તપસ્વી સાધુકો ઓ ‘દૃઢુદાસીણં—દૃઢા’ એકાન્ત સ્થાનમેં સ્ત્રીકે સાથમેં વાર્તાલાપ કરતે હુણ. દેખકર ‘તત્થ વિ—તત્રાપિ’ ડહામેં ઓ ‘ઈમે તાવ કુપ્પંતિ—એકે તાવત્ કુપ્યન્તિ’ કોઈ કોઈ ક્રોધયુક્ત હો જાતે હૈ ‘હત્થીદોસ સંકિણો હોતિ—સ્ત્રીદોષશક્લિનો ભવન્તિ’ ઓર વે સ્ત્રીકે દોષકી જાહ્ન કરતે હૈ ‘અદુવા—અથવા’ અથવા ‘ણત્યેહિં ભોયંનેહિં—ન્યસ્તૈર્ભોજનૈઃ’ વે લોગ માનતે હૈ કિ યહ સ્ત્રી સાધુકી પ્રેમિકા હૈ, હસીલિયે નાનાવિધ આહાર તૈયાર કરકે સાધુકો દેતી હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—ઉદાસીણ અર્થાત્ રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ કો ઓ સ્ત્રી કે સાથ બેઠા દેસાતર કોઈ કોઈ ક્રુદ્ધ હો જાતે હૈ, ક્યૌંકિ મલુખ્ય સ્ત્રીસંબંધી

પોષણ કરે. આ પ્રકારે સઘમનો માર્ગ છોડીને તે સ્ત્રી સાથે ઘર માંડવાની તે સાધુને તેઓ સલાહ આપે છે. ॥૧૪॥

વળી સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સમણં વિ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘ઉદાસીણં પિ સમણં—ઉદાસીણમ પિશ્રમણમ્’ રાગદ્વેષથી રહિત તપસ્વી સાધુને પણ દૃઢુદાસીણં એકાન્ત સ્થાનમાં સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં બેઠીને ‘તત્થ વિ—તત્રાપિ’ તેમા પણ ‘ઈમે તાવ કુપ્પંતિ—એકે તાવત્ કુપ્યન્તિ’ કોઈ કોઈ ક્રોધયુક્ત બની જાય છે. ‘હત્થીદોસસંકિણો હોતિ—સ્ત્રીદોષશક્લિનો ભવન્તિ’ તેમજ તેઓ સ્ત્રીના દોષની શકા કરે છે. ‘અદુવા—અથવા’ અગર ‘ણત્યેહિં ભોયંનેહિં—ન્યસ્તૈર્ભોજનૈઃ’ એ લોકો માને છે કે—આ સ્ત્રી સાધુની પ્રેમિકા છે, તેથી અનેક પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરીને સાધુને આપે છે. ॥૧૫॥

અર્થ—રાગદ્વેષથી રહિત સાધુને પણ સ્ત્રીની સાથે એકાન્તમાં બેઠેલા બેઠીને, તેની મથેના આગ વહેવારની કલ્પના કરીને કોઈ કોઈ પુરુષો કોપાય-

भवन्ति (अदुवा) अथवा (णत्थेहिं भोजणेहिं) न्यस्तैर्भोजनैः इयं स्त्री साधोः प्रेमिका येनानेकविधभोजनादिक निर्माय साधवे ययच्छतीति एवमेके जानन्तीति॥१५॥

टीका—‘उदासीण’ उदासीन—रागद्वेषरहिततया माध्यस्थ्यभावेन युक्तमपि ‘समणं’ श्रमणम्, तस्मा स्त्रीणशरीरमपि ‘ददृशुण’ दृष्ट्वा एकान्ते स्त्रिया सह वार्त्तालापादि कुर्वन्तं दृष्ट्वा ‘तत्थवि’ तत्रापि तादृशव्यापारे स्थिते ‘एगे’ एके पुरुषाः तावत् ‘कुप्पति’ कुप्यन्ति क्रोधमधिगच्छन्ति। माध्यस्थ्यभावं भजमानमपि दृष्ट्वा स्त्रिया सह वार्त्तालापादिकं कुर्वन्तस् तदा का कथा ततः परं स्त्री संगं कुर्वन्तं दृष्ट्वा। अथ ‘इत्थीदोपसंणिगो होति’ स्त्रीदोषशङ्कितो भवन्ति—स्त्रियं यद्यपि शंकाशीला भवन्ति। पुनरपि ‘भोजणेहिं णत्थेहिं’ भोजनैर्न्यस्तैः—नानाविधाहारैः साध्यर्थमुपल्लिखितैः, अथवा भोजनैः श्वगुरादीनां न्यस्तैः अर्धदत्तैः सद्भिः सा वधुः साध्यागमनेन समाकुलीभूता सती अन्यस्मिन् वातव्ये-

दोष की आशंका करते हैं। अथवा कोई ऐसा समझते हैं कि इस स्त्री का साधु पर अनुराग है, क्योंकि यह विविध प्रकार का भोजन बनाकर साधुको देती है ॥ १५ ॥

टीकार्थ—राग और द्वेष से रहित होने के कारण मध्यस्थ भाव से युक्त तथा तपश्चरण के कारण कृशकाय भी साधु को एकान्त में स्त्रीके साथ वार्त्तालाप करते देखकर कोई कोई पुरुष क्रुपित हो जाते हैं। वे उस स्त्री के प्रति भी शंकाशील हो उठते हैं। तथा साधु के लिए नाना प्रकार के भोजन बनाने से अथवा श्वगुर आदि के लिए भोजन रखवा हो और उसमें से आधा उन्हें दिया हो और साधु के आने पर वह घषराष्ट में आकर एक चीज के बदले दूसरी चीज परोस दे तो उन्हें

मान धाय छे: अथवा साधुने सारी सारी वस्तुओं बनायीने बढोरावती श्रीने लेधने बोझा जेवो सदेह करवा लागे छे छे आ श्रीने आ साधु पर अनु-राग छे, तेथी व तेमने सारा सारा लेज्जने प्रधान करे छे. ॥१५॥

टीकार्थ—साधु लड़े रागद्वेषही रहित होवाने कारणे मध्यस्थ भावयुक्त होय, लड़े तपस्याने कारणे तेनी कथा कृश यर्ध गड होय, पण्णु जेवो राग द्वेष रहित मध्यस्थ साधुने पणु जोध श्री साथे जेधन्तना वार्तालाप कर्त्ता लेधने होध होध पुनो होपावमान यर्ध नय छे तेज्जो ते सधु अपने ने श्रीना आन्त्रि विषे सदेह करवा लागे छे साधुने नाटे सारा सारा लेज्जने बनावे, अथवा पति, स्वस्र आदिने नाटे विविध वार्त्तालाप बनावी होय, तेन थी अर्था साधारण रूपने वहे नवी दे, अपने पत्नी मन्दर दने कारणे पति, स्वस्र आदिने

અન્યદ્વદ્વાત્ તતસ્તે સ્ત્રીદોષશંકિનો ધવન્તિ, અર્ભગત્યા ઇયં સ્ત્રી અવશ્યમેવ સાધુ-
સંગં કરોતિ, યતઃ સાધવે વિશિષ્ટભોજનાદિકં દત્ત્વા તેન સાધુના સહ
પુરુષાન્તરવર્જિતે વિવિક્તસ્થાને ઉપવિસતિ इत्यादि। અવશ્યમેવેયં ચરિત્રભ્રષ્ટા।
કથમન્યથા પુરુષાન્તરેણ સહેત્થશ્રૂતમાચરતિ સમુદાચારમિતિ। દૃષ્ટાન્તોપિ-કયા-
ચિત્ સ્ત્રિયા ગ્રામમધ્યે પ્રારબ્ધનટપ્રેક્ષણૈકચિત્તતયા પતિશ્વશુરયોર્ભોજનાર્થમુપવિ-
ષ્ટયોસ્તળુલા ઇતિ કૃત્વા રાજતાં દત્તાઃ તત્તોડત્તો શ્વશુરેણોપલક્ષિતા પત્યા
ચ ક્રુદ્ધન તાહિતા ગૃહાપિઙ્ગાસિતા ઇતિ ॥૧૫॥

મૂલ-કુંભંતિ સંધ્યં તૈહિં પંચમદ્વા સમંહિજોગેહિં।

તસ્માં સમળા પં સંસેતિ આયહિયાઈ સંણિસેજ્ઞાઓ॥૧૬॥

ઉસકે પ્રતિ શંકા ઉત્પન્ન હો જાતી હૈ । વે યહ સોચને લગતે હૈં કિં યહ
સ્ત્રી અવશ્ય સાધુ કા સંગ કરતી હૈં । ઇસી કારણ સાધુ કો વિશિષ્ટ
ભોજન દેકર ઉસકે સાથ અન્ય પુરુષોં સે રહિત એકાન્ત સ્થાન મેં
બેઠતી હૈં । અવશ્ય હી યહ ચરિત્ર સે ભ્રષ્ટ હો ગઈ હૈં । નહીં તો પર-
પુરુષ કો સાથ એસા વ્યવહાર કરોં કરતી હૈં ?

હસ વિષય મેં એક દૃષ્ટાન્ત હૈ ફિસી ગ્રામ મેં નટ કા खेल હો રહા
થા । એક સ્ત્રી કા યન ઉસ खेल મેં લગા થા । એસી સ્થિતિ મેં ઉસકા
પતિ ઔર શ્વશુર ભોજન કરને બેઠે । અન્યયનસ્ક હોને કે કારણ ઉસને
બાવલોં કે સ્થાન પર રાજતા પરીસ દિયા । શ્વશુર ઉસે સમક્ષ ગયા ।
પતિ ને ક્રુદ્ધ હોકર તાહના કી ઔર ઉસે ઘર સે નિકાલ દિયા । ૧૫।

એક વસ્તુને બદલે બીજી વસ્તુ પીરસી દે, તો તેમના હૃદયમાં તે સ્ત્રી પ્રત્યે
સંદેહ જાગૃત થાય છે તેઓ એવું ધારી લે છે કે આ સ્ત્રી અવશ્ય આ સાધુમાં
આસક્ત બની છે, તે કારણે જ તે આ સાધુને વિશિષ્ટ ભોજન પ્રદાન કરે છે,
અને તેની સાથે એકાન્તમાં વાર્તાલાપ કરે છે. આ સ્ત્રી ચોક્કસ ચારિત્ર ભ્રષ્ટ
થઈ ગઈ છે, નહીં તો પરપુરુષની સાથે આવું વર્તન શા માટે કરે ?

આ પ્રકારનો સંદેહ પ્રકટ કરતું એક દૃષ્ટાન્ત હવે આપવામાં આવે છે-
કોઈ એક ગામમાં નટલોકોનો ખેલ ચાલી રહ્યો હતો કોઈ એક સ્ત્રીનું મન તે
ખેલ જોવામાં લીન થઈ ગયું હતું. એવામાં તેના પતિ અને સસરા ઘેર આવ્યા,
અન્યમનસ્ક હોવાને કારણે તેણે ભાતને બદલે રાઈતું પીરસ્યું તેનું
કારણ સસરા જાણી ગયા. તે સ્ત્રીને નટમાં આસક્ત થયેલી માનીને પતિએ
ખૂબ જ માર માર્યો અને તેને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકી, ॥૧૫॥

છાયા--કુર્વન્તિ સંસ્તવં તામિઃ પ્રભ્રષ્ટાઃ સમાધિયોગેભ્યઃ ।

તસ્માત્ શ્રમણા ન સંયન્તિ આત્મહિતાય સંનિપદ્યાઃ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ--(સમાહિજોગેહિ) સમાધિયોગેઃ-ધર્મધ્યાનાત્ (પઞ્ચમઢ્ટા) પ્રભ્રષ્ટાઃ
 એવ (તાહિ) તામિઃ-સ્ત્રીમિઃ સહ (સંથવ) સંસ્તવં-પરિચયં (કુર્વન્તિ) કુર્વન્તિ (તમ્હા)
 તસ્માત્ કારણાત્ (સમણા) શ્રમણાઃ (આયહિયાએ) આત્મહિતાય (સણિસેજ્ઞાઓ)
 સંનિપદ્યાઃ સ્ત્રીનિવાસસ્થાનાનિ (ળ સમેતિ) ન સંયન્તિ-ન ગચ્છન્તીતિ ॥૧૬॥

ટીકા--‘સમાહિજોગેહિ’ સમાધિયોગેભ્યઃ-તત્ર સમાધિઃ ધર્મધ્યાનં તદર્થ
 યોગાઃ મનોશકકાયવ્યાપારાસ્તેભ્યઃ ‘પઞ્ચમઢ્ટા’ પ્રભ્રષ્ટાઃ પુરુષાઃ શિથિલવિહારિણઃ

શબ્દાર્થ--‘સમાહિજોગેહિ-સમાધિયોગેઃ’ સમાધિયોગ અર્થાત્ ધર્મ-
 ધ્યાનસે ‘પઞ્ચમઢ્ટા-પ્રભ્રષ્ટા.’ બ્રષ્ટ પુરુષ હી ‘તાહિ-તામિઃ’ સ્ત્રિયોં કે
 સાથ ‘સંથવં-સંસ્તવમ્’ પરિચય ‘કુર્વન્તિ-કુર્વન્તિ’ કરતે હે ‘તમ્હા--
 તસ્માત્’ હસલિયે ‘સમણા-શ્રમણાઃ’ સાધુ ‘આયહિયાએ-આત્મહિતાય’
 અપને હિતકે લિયે ‘સણિસેજ્ઞાઓ-સંનિપદ્યાઃ’ સ્ત્રિયોં કે સ્થાન પર ‘ળ
 સમેતિ-ન સંયન્તિ’ નહીં જાતે હે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ--જો સમાધિયોગ સે બ્રષ્ટ હેં વે હી સ્ત્રિયોં કે સાથ પરિ-
 ચય કરતે હે । અતએ અપની આત્મા કે હિત કે લિએ શ્રમણ કો સ્ત્રી
 કે સ્થાન પર નહીં જાના ઢાહિએ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--સમાધિ કા અર્થ હે ધર્મધ્યાન । સમાધિ કે લિએ મન
 વચન ઓર કાય કા જો વ્યાપાર કિયા જાતા હે ઉસે સમાધિયોગ કહતે
 હે । જો સમાધિયોગોં સે બ્રષ્ટ હેં અર્થાત્ શિથિલાચારી હેં, વે હી સ્ત્રિયોં

શબ્દાર્થ--‘સમાહિજોગેહિ-સમાધિયોગેઃ’ સમાધિયોગ અર્થાત્ ધર્મધ્યાનથી
 ‘પઞ્ચમઢ્ટા-પ્રભ્રષ્ટા’ બ્રષ્ટ પુરુષ જ ‘તાહિ-તામિઃ’ સ્ત્રિયોની સાથે ‘સંથવં-સંસ્તવમ્’
 પરિચય ‘કુર્વન્તિ-કુર્વન્તિ’ કરે છે, ‘તમ્હા-તસ્માત્’ તે કારણે ‘સમણા-શ્રમણાઃ’
 સાધુ ‘આયહિયાએ-આત્મહિતાય’ પોતાના હિત માટે ‘સણિસેજ્ઞાઓ-સંનિપદ્યા’
 સ્ત્રિયોના સ્થાનમાં ‘ળ સમેતિ-ન સંયન્તિ’ જતા નથી ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ--જેઓ સમાધિયોગથી બ્રષ્ટ છે-શિથિલાચારી છે, તેઓ જ
 સ્ત્રીઓની સાથે પરિચય કરે છે. આ વાતને બરાબર સમજી લઈને આત્મહિત
 સાધવાની અભિલાષા રાખનાર શ્રમણે સ્ત્રીના નિવાસસ્થાનમાં જવું નેહીએ નહીં ॥૧૬॥

ટીકાર્થ--સમાધિ એટલે ધર્મધ્યાન. સમાધિને માટે મન, વચન અને
 કાયની જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે, તેને સમાધિયોગ કહે છે
 જેઓ સમાધિયોગથી બ્રષ્ટ છે, એટલે કે જેઓ શિથિલાચારી છે, તેઓ જ

‘વાર્હિ’ તામિઃ સ્ત્રીભિઃ સહ, ‘સંયત્રં’ સંસ્તત્રં-પરિચયં કુર્વન્તિ । યસ્માન્ કારણાત્ સ્ત્રીપરિચયાત્ પથબ્રઘ્તાઃ ભવન્તિ ‘તમ્હા’ તસ્માત્ કારણાત્ ‘સમળા’ શ્રમળાઃ સાધવઃ ‘આયદિયાઈ’ આત્મહિતાય સ્ત્રીણાં સંવન્ધાઽભાવે સ્વક્રીય દિતમેવ ભવિષ્યતીતિ મન્યમાનાઃ ‘સણિસેજ્ઞાઓ’ સંનિપઘ્તાઃ-સં=સમ્યક્ નિર્ણયન્તિ=ઉપ-વિશન્તિ સ્ત્રિયો યત્ર સા સન્નિપઘ્તા-તાઃ સંનિપઘ્તાઃ=સ્ત્રીણામાવાસસ્થાનાનિ । ‘ન સમેતિ’ ન સંયન્તિ-ન ગચ્છન્તિ સ્ત્રીભિઃ સહ સંપર્કં નેત્ર કુર્વન્તિ । તન્ના સહ સંગં વાર્તા-લાપં તત્સ્થાનાદો ગમનાદિકં સર્વમેવ પરિત્યજન્તિ મોક્ષાભિલાષિણઃ શ્રમળાઃ ॥૧૬॥

સાધુનામપિ સ્ત્રીપરિચયાત્ પતનં ભયતીતિ ત્રતિપાદિતમ્ । તત્ર પૃચ્છયતે-
કિં પ્રવ્રજ્યાં સ્વીકૃત્યાપિ કશ્ચિત્ સ્ત્રીસમ્પર્કં કરોતિ કૃતવાન્ કરિષ્યતિ પેતિ

કે સાથ સંસ્તત્ર-પરિચય કરતે હિં, ક્યોંકિ સ્ત્રીપરિચય સે પથબ્રહ્ત હોના પડતા હૈ । શ્રમળ આત્મહિત કે લિઈ અર્થાત્ યહ યાનકર કિ સ્ત્રિયોં કે સાથ સમ્બન્ધ ન રાખને સે આત્મા કા શ્રેય હી હોના, કશી સ્ત્રિયોં કે નિવાસસ્થાન પર ન જાઈ, ઉનકે સાથ સમ્પર્ક ન કરે મોક્ષાભિલાષી સન્ત પુરુષ સ્ત્રિયોં કે સંસર્ગ કા, ઉનકે સાથ વાર્તાલાપ કરને કા ઓર ઉનકે નિવાસસ્થાન સે જાને કા સબી પ્રકાર ઈસે કે સંસર્ગોં કા ત્યાગ કરતે હૈ ॥ ૧૬ ॥

સ્ત્રિયોં કે સાથ પરિચય કરને સે સાધુઓં કા બી પતન હો જાતા હૈ, યહ ત્રતિપાદન કિયા જા ચુકા હૈ । અબ પ્રશ્ન યહ હૈ કિ કયા દીક્ષા

સ્ત્રીઓના સમાગમ સેવે છે. એવા પુરૂષો સમાધિયોગ (ધર્મધ્યાન) માં ચિત્ત પરીવી શકતા નથી, તે કારણે તેમને પથબ્રહ્ત (મોક્ષમાર્ગથી દૂર ફેંકાયેલા) કહી શકાય છે. શ્રમણે કહી પણ સ્ત્રીઓના નિવાસસ્થાનમાં જવું જોઈએ નહીં અને તેમને સંપર્ક સેવડો જોઈએ નહીં. તેણે એ વાતને મનમાં વિશ્વાસપૂર્વક અવધારણ કરવી જોઈએ કે સ્ત્રીઓના સમાગમ નહીં કરવાથી જ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ સાધી શકાશે. આ વાતને અંતઃકરણમાં કેતરી લઈને મોક્ષાભિલાષી સંત પુરૂષો સ્ત્રીઓના સંસર્ગનો ત્યાગ કરે છે, તેમની સાથે વાર્તાલાપ પણ કરતા નથી અને તેમનાં નિવાસસ્થાનોમાં પ્રવેશ પણ કરતા નથી. આ પ્રકારે તેઓ સ્ત્રીના સંપર્કનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરે છે. ॥૧૬॥

સ્ત્રીઓની સાથે પરિચય કરવાથી સાધુઓનું પણ પતન થઈ જાય છે, એ વાતનું ત્રતિપાદન થઈ ચૂક્યું. હવે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે ‘શું’ દીક્ષા

शङ्कायां सूत्रकार आह—‘वहवे गिहाइ’ इत्यादि ।

मूलम्—वहवे गिहाइ अवहट्टु मिस्सीभावं पत्थुया य एगे ।

धुवमग्गमेव पवयंति वाया वीरियं कुसीलाणं ॥१७॥

छाया—वहवो गृहाणि अवहृत्य मिश्रीभावं प्रस्तुताश्च एके ।

ध्रुवमार्गमेव प्रवदन्ति वाचा वीर्यं कुसीलानाम् ॥१७॥

अन्वयार्थः—(वहवे एगे) वहव एके (गिहाइ अवहट्टु) गृहाणि अवहृत्य परित्यज्य (मिस्सीभावं पत्थुया) मिश्रीभावं प्रस्तुताः—गृहस्थसंस्कृतसाधुमार्गं स्वीकृत्य

अंगीकार करके भी कोई स्त्रीसम्पर्क करता है ? किसीने किया है ? कोई करेगा ? इसका उत्तर देते हुए सूत्रकार कहते हैं ‘वहवे गिहाइ’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘घरवे एगे-घरव एके’ बहुतसे लोग ‘गिहाइ अवहट्टु-गृहाणि अपहृत्य’ घरसे निकल कर अर्थात् प्रव्रजित होकर भी ‘मिस्सी-भावं पत्थुया-मिश्रीभावं प्रस्तुताः’ मिश्रमार्ग अर्थात् कुछ गृहस्थ और कुछ साधुके आचारको स्वीकार कर लेते हैं ‘ध्रुवमग्गमेव पवयंति—ध्रुवमार्गमेव प्रवदन्ति’ और वे कहते हैं कि—हमने जो मार्गका अनुष्ठान किया है वह मार्ग ही मोक्षका मार्ग है ‘वायावीरियं कुसीलाणं—वाचा वीर्यं कुसीलानाम्’ कुसीलों के वचन में ही शूरवीरता है अनुष्ठान में नहीं ॥१७॥

अन्वयार्थ—जतून से लोग गृहों (घरों) का त्याग करके मिश्र-भाव को प्राप्त होते हैं। अर्थात् वे गृहस्थ का और साधु का मिश्रित

अंगीकार क्या पाठ पद्य कुछ साधु भीतर पडे करे छे भरो ? शुं डोछो छे छे भरो ? शुं डोछ करे भरो ? आ प्रश्नो उत्तर आपना सूत्रकार छे छे छे—

‘घरवे गिहाइ’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘घरवे एगे-घरव एके’ पद्य डोछे ‘गिहाइ अवहट्टु-गृहाणि अपहृत्य’ घरसे निकलीने अर्थात् प्रव्रजित करने पद्य ‘मिस्सीभावं पत्थुया-मिश्रीभावं प्रस्तुताः’ मिश्रमार्ग अर्थात् कुछ गृहस्थ और कुछ साधुका अंगीकार स्वीकार करे छे छे, ‘ध्रुवमग्गमेव पवयंति-ध्रुवमार्गमेव प्रवदन्ति’ अने तेमो छे छे छे—अने वे नाहि अनुष्ठान छे छे, ते नर न मोक्षका मार्ग छे ‘वायावीरियं कुसीलाणं—वाचा वीर्यं कुसीलानाम्’ कुसीलों के वचनमें न शूरवीरता छे, अनुष्ठानमें नहीं ॥१७॥

अन्वयार्थ—जतून से लोग गृहों (घरों) का त्याग करके मिश्र-भाव को प्राप्त होते हैं। अर्थात् वे गृहस्थ का और साधु का मिश्रित

(ધ્રુવમગ્ગમેવ પવયંતિ) ધ્રુવમાર્ગમેવ પ્રવદન્તિ-મદનુષ્ઠિતમાર્ગ એવ મોક્ષપ્રાપ્ક
ઇતિ કથયન્તિ (વાયા વીરિયં કુસીલાણં) વાચા વીર્યં કુસીલાનામ્-કુસીલા વચને
એવ સામર્થ્યવન્તો ભવન્તિ ન તુ કર્માનુષ્ઠાને ઇતિ ॥૧૭॥

ટીકા-‘વહવે’ વહવઃ પુરુષાઃ ‘એગે’ કેચન ‘ગિહાદ્’ અવદદ્દુ’ ગૃહાણિ પરિત્યજ્ય,
પ્રવ્રજ્યાં ગૃહીત્વા, પુનઃ ‘મિસ્સીમાવં પત્થુયા’ મિશ્રીમાવં પ્રસ્તુતાઃ=પાપ્તાઃ=દેશતઃ
સાધવઃ દેશતશ્ચ ગૃહસ્થાઃ । ન વા સર્વથા સાધવઃ ન વા સર્વથા ગૃહસ્થાઃ કિન્તુ
મધ્યમમાર્ગમાશ્રિતાઃ, એવંભૂતાસ્તે ‘ધ્રુવમગ્ગમેવ પવયંતિ’ ધ્રુવમાર્ગમેવ પ્રવદન્તિ
ધ્રુવો મોક્ષઃ સંયમો વા તં પ્રવદન્તિ, અસ્મદનુષ્ઠિતમાર્ગ એવ મોક્ષમાર્ગ
ઇતિ કથયન્તિ (વાયા વીરિયં કુસીલાણં) વાચા વીર્યં કુસીલાનામ્ કુસીલ-

વ્યવહાર કરતે હૈં । વે દાવા કરતે હૈં કિ હમારે દ્વારા આચીર્ણ માર્ગ હી
મોક્ષપ્રાપ્ક હૈ કિન્તુ કુસીલજન વચન કે હી વીર હોતે હૈં કર્મ
(ક્રિયા) મેં વીર નહીં હોતે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—વહુતેરે જન ઘર ત્યાગ કર અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકાર કરકે
સાધુ ઓર ગૃહસ્થ કા મિલા-જુલા આચરણ કરતે હૈં । કુછ ક્રિયાઈ
સાધુકી ઓર કુછ ગૃહસ્થ કી કરતે હૈં । વે ન પૂર્ણરૂપસે સાધુ હૈં, ન પૂરે
ગૃહસ્થ હી । દોનોં કે મધ્ય કે માર્ગ કો અપનાતે હૈં । ડનકા યહ કહના
હોતા હૈ કિ હમ જો કહતે યા કરતે હૈં, વહી મોક્ષ કા માર્ગ હૈ । કિન્તુ
કુસીલોં કાં વીર્ય (પરાક્રમ) વચન મેં હી હોતા હૈ અર્થાત્ અવસન,
પાર્શ્વસ્થ, સંસ્કૃત, યથાહ્વદ તથા કુસીલ, યહ પાંચ પ્રકાર કે શિથિલા-
ચારી વચન વ્યવહાર મેં હી ચતુર હોતે હૈં, ધર્માનુષ્ઠાન મેં નહીં । અપને
આચીર્ણ માર્ગ કો હી વે સંયમ ઓર મોક્ષ કા માર્ગ કહતે હૈં । વે

મિશ્રિત વ્યવહાર આચરતા હોય છે. તેઓ એવો દાવો કરે છે કે અમે જે
માર્ગને અનુસરી રહ્યા છીએ, તે માર્ગનું અનુસરણ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય
છે. પરન્તુ કુસીલ માણસો વાણીશૂરા જ હોય છે-તેઓ કર્મમાં (ક્રિયામાં-
આચરણમાં) શૂર હોતા નથી. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—ઘણા લોકો ઘરનો ત્યાગ કરીને એટલે કે દીક્ષા અંગીકાર
કરીને સાધુ અને ગૃહસ્થોના જેવું-બન્નેના મિશ્રિત વ્યવહાર જેવું આચરણ
કરે છે-તેઓ કેટલીક સાધુની ક્રિયાઓનું પાલન કરે છે અને તેમની કેટલીક
ક્રિયાઓ ગૃહસ્થના જેવી જ હોય છે. તેથી તેઓ પૂરા સાધુ પણ નથી અને
પૂરા ગૃહસ્થ પણ નથી, પરન્તુ બન્નેની મધ્યના માર્ગને અપનાવે છે.
તેઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે અમે જે કહીએ છીએ અથવા કરીએ છીએ,

પદમ્ અવસન્નપાર્શ્વસ્થસંસક્તયથાહંદાનાં ગ્રાહકમ્ પञ्चप्रकारा अपि कुशीलादयो
वचने एव चतुरा भवन्ति न तु धर्मानुष्ठाने, स्वानुष्ठितयेव मार्गं मोक्षसंयमयोर्नि-
र्वाहकं प्रवदन्ति । ते वाणीमात्रेणैव वयं साधव इति ब्रुवते, न तु तेषां कुशी-
लानाम् ऋद्धिरसमातगौरवजालग्रस्तानाम् शिथिलविहारिणां, सदनुष्ठानजनितं
वीर्यं ते वाचा सामर्थ्यं स्वान्तर्धारयन्ति । ते द्रव्यलिङ्गधारिणो वाणीमात्रेणैव
साधवः, न तु संयमाचरणप्रयुक्ताः इति ॥१७॥

મૂળમ્—સુંદ્રં રવઙ પરિસાણ ઐહ રંહસ્સંમિ દુક્કંડં કરેઙ ।

જાણંતિ ચ ણં તદ્દાવિદા માંઙ્લે મંદાસદેડ્યંતિ ॥૧૮॥

છાયા—શુદ્ધં રૌતિ પરિપદિ અથ રહસિ દુષ્કૃતં કરોતિ ।

જાનન્તિ ચ તથાવિદો માયાવી ગહાગઠોડયમિતિ ॥૧૮॥

યચન માત્ર કેહી જૂરધીર હૈં કર્તવ્ય કે નહીં 'ઋદ્ધિ ગૌરવ, રસગૌરવ
और सातागौरव के जाल में फँसे हुए, शिथिलाचारी कुशीलों के
अन्तर में सदनुष्ठान द्वारा जनित वीर्य-सामर्थ्य नहीं होता । वे द्रव्य-
लिङ्गधारी वाणी मात्र से ही साधु हैं । संयम का आचरण न करने के
कारण उन्हें साधु नहीं कहा जा सकता ॥१७॥

શબ્દાર્થ—‘પરિસાણ-પરિપદિ’ વહ કુશીલ પુરુષ સધામે ‘સુંદ્રં રવઙ
-શુદ્ધં રૌતિ’ અપને કો શુદ્ધ ફરતા હૈ ‘અહ-અથ’ પરંતુ ‘રહસ્સંમિ-

એજ મોક્ષનો માર્ગ છે. પરંતુ કુશીલ પુરુષો વાણીશૂરા જ હોય છે તેઓ
ધર્માનુષ્ઠાનમા શૂરા હોતા નથી.

પાંચ પ્રકારના શિથિલાચારીઓ કહ્યા છે —(૧) અવસન્ન, (૨) પાર્શ્વસ્થ
(૩) સંસક્ત, (૪) યથાહન્દ અને (૫) કુશીલ. તે શિથિલાચારીઓ બેલવામાં
જ શૂરા હોય છે, ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો આચરવાના સામર્થ્યથી તેઓ નહિ
હોય છે. તેઓ જે માર્ગને અનુચરના હોય છે તે માર્ગને પોતાના આચીણું
માર્ગને—જ સંયમ અને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે તેઓ માત્ર બેલવામાં જ
શૂરા હોય છે, કર્તવ્યના શૂરા હોતા નથી. ઋદ્ધિગૌરવ, રસગૌરવ અને
સાતાગૌરવની લાગણી કસાયેલા તે શિથિલાચારી કુશીલોના અનુષ્ઠાન દ્વારા
જનિત વીર્ય (સામર્થ્ય)નો અનુભવ જ હોતો નથી તે દ્રવ્ય-
લિંગધારી પુરુષો. તમામના જ સાધુ છે, પરંતુ ને રહસ્ય ન હોવાને કારણે
અને રીતે તે તેઓને સાધુ કહી શકાય જ નહીં. ૧૭૩.

શબ્દાર્થ—‘પરિસાણ-પરિપદિ’ તે કુશીલ પુરુષ અને ‘સુંદ્રં રવઙ-શુદ્ધં રૌતિ’
જે બધે શુદ્ધ કહે છે. ‘અહ-અથ’ પરંતુ ‘રહસ્સંમિ-સંમિ’ એ અનુષ્ઠાન દ્વારા

અન્વયાર્થઃ--(પરિસાણ) પરિષદિ સમાયાં (સુદ્ધં રવહ) શુદ્ધં રૌતિ=આત્માનં વિશુદ્ધં ભાષતે (અહ) અથ (રહસ્સંમિ) રહસિ એકાન્તે (દુક્કઢં) કરેહ) દુષ્કૃતમ્ અસંયમાનુષ્ઠાનં કરોતિ। (તહાવિદા) તથાવિદઃ--અજ્ઞચેષ્ટાજ્ઞાનવન્તઃ પુરુષાઃ 'જાણંતિ' જાનન્તિ (અયં) અયમ્ (માહલ્લે મહાસઢે) માયાવી મહાશઠ ઇતિ, નિપુણપુરુષાઃ મહાશઠોયમિતિ જાનન્તિ ॥૧૮॥

ટીકા--સ કુશીલઃ વાઙ્માત્રેણ પ્રકાશિતસ્વચીર્યઃ। 'પરિસાણ' પરિષદિ-સમાયાં 'સુદ્ધં' શુદ્ધં-અપગતદોષં સ્વાત્માનં સ્વકીયાનુષ્ઠાનં ચ નિર્મલમ્। 'રવહ' રૌતિ-ભાષતે 'અહ ય' અથ ચ 'રહસ્સંમિ' રહસિ, એકાન્તે, 'દુક્કઢં' દુષ્કૃત-દૂષિતં સ્ત્રીસંપર્કાદિકુકૃત્યમ્ 'કરેહ કરોતિ' કુરોતિ ચતઃ સત્યમ્-પ્રકાશે સદનુષ્ઠાનં

રહસિ' એકાન્ત મેં 'દુક્કઢં કરેહ-દુષ્કૃતં કરોતિ' પાપાચરણ કરતા હૈ 'તહાવિદા-તથાવિદઃ' એસે કો અજ્ઞ ચેષ્ટા કા જ્ઞાન રાખનેવાલે પુરુષ 'જાણંતિ-જાનન્તિ' જાન લેતે હૈં કિ 'માહલ્લો મહાસઢેયંતિ-માયાવી મહાશઠોઽયમિતિ' યહ માયાવી ઓર મહાશઠ હૈ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ--વે પરિષદ મેં અર્થાત્ જનસમૂહ મેં અપને કો વિશુદ્ધ કહતે હૈં કિન્તુ એકાન્ત મેં દુષ્કર્મ કરતે હૈં। પરન્તુ વિશિષ્ટ પ્રકાર કે લોગ, જો અંજ ચેષ્ટા આદિ સે દૂસરે કે અન્તરંગ કો જાન લેતે હૈં, વે જાનતે હૈં કિ યે માયાવી ઓર મહાશઠ હૈ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--વચન માત્ર સે અપને સામર્થ્ય કો પ્રકાશિત કરનેવાલા વહ કુશીલ સાધુ અપને આપકો ઓર અપને અનુષ્ઠાન કો વિશુદ્ધ ઘોષિત કરતા હૈ, પરન્તુ એકાન્ત મેં કુકર્મ કરતા હૈ-સ્ત્રીસંપર્ક આદિ

કરેહ દુષ્કૃત કરોતિ' પાપાચરણ કરે છે. 'તહાવિદા-તથાવિદઃ' એવાએને અંગચેષ્ટાને જાણવાવાગો પુરુષ 'જાણતિ-જાનન્તિ' જાણી લે છે કે-માહલ્લો મહાસઢેયંતિ-માયાવી મહાશઠોઽયમિતિ' તે માયાવી અને મહાશઠ છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ--તે શિથિલ ચારીઓ પરિષદમાં (લોકોના સમૂહમાં) એવું કહે છે કે અમે વિશુદ્ધ છીએ, પરન્તુ તેઓ એકાન્તમાં દુષ્કર્મનું સેવન કરતા હોય છે. પરન્તુ અંગચેષ્ટા આદિ દ્વારા અન્યના અન્તરંગને જાણવામાં નિપુણ હોય એવા ચતુર પુરુષો તો એ વાતને બરાબર જાણી જાય છે કે આ લોકો માયાવી (કપટી) અને મહાશઠ છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ--વાણીશૂરા તે કુશીલ સાધુઓ પોતાના ચારિત્રને અને અનુષ્ઠાનને વિશુદ્ધ જાહેર કરે છે-તેઓ વિશુદ્ધ હોવાનો દાંજ કરે છે, પરન્તુ તેઓ એકાન્તમાં કુકર્મનું સેવન કરે છે. એટલે કે જાહેરમાં

पराजुपदिशति, प्रच्छन्ने च स्वयं असंयमजनकं कर्म समाचरति । तादृशं स्व-
कीयमसदनुष्ठानं गोपायतोऽपि तस्य कुशीलस्य । 'तद्वाविदा' तथाविदाः—
इङ्गिताऽऽकारज्ञानकुशलाः संयताचारे निपुणाश्च साधवो गृहस्थाश्च तस्य तादृ-
शाऽऽसदनुष्ठानम् 'जाणंति' जानन्त्येव । अथवा—सर्वज्ञास्तीर्थकरादयस्तु जानन्त्येव ।
तेषां परचित्तस्याऽपि प्रत्यक्षमंवात् ।

“आकारैरिङ्गितैर्गन्या, चेष्टया भाषणेन च ।

नेत्रवक्त्रविकारैश्च, ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥१॥”

यदा हि आकारप्रकारचिह्नैर्लौकिका अपि परकीयचेतोवृत्तिं जानन्ति । तदा
का कथा हस्तामलकवत् सकल्पदार्ढ्यदर्शनशीलानां तादृशां महापुरुषाणां सर्व-
करता है । अर्थात् प्रकट में तो वह दृष्टों को उत्कृष्ट आचार की शिक्षा
देता है और पृथक् में स्वयं असंयमजन्य कार्य करता है । इस प्रकार
अपने दुष्कृत्यों को छिपाने पर भी जो साधु या गृहस्थ मानवीय
चेष्टाओं को समझने में कुशल और संयतो के आचार के ज्ञाता हैं, वे
उसके उन दुष्कृत्यों को जान ही लेते हैं । अथवा सर्वज्ञ तीर्थंकर तो
जानते ही हैं, क्योंकि परकीय चित्त भी उनके लिये प्रत्यक्ष होता है ।
कहा है—‘आकारै र्निर्जितैर्गन्या’ इत्यादि ।

‘आकार से, सकेत से, चाल से, चेष्टा से, बोली से और नेत्रों
तथा मुख के विकार से मन की बात भी जान ली जाती है’ ॥१॥

जब आकार प्रकार आदि चिह्नों से लौकिक जन भी दूसरे की
चित्तवृत्ति को जान लेते हैं तो समस्त पदार्थों को हस्तामलक के समान

तो तेजो दोधाने उत्कृष्ट आचारोन्नी शिक्षा आये छे पन्नु तेजो
पोते न्ने शोभन्तमां अगंयममय आनरत्तु छे छे न्ने, तेजो न्ना प्रकट
तेजनां दुष्कृत्यानि छुपावता छे य, पन्नु यत्तु पुण्योन्नी तेजनां दुष्कृत्या अनात
रहेतां न्नी तेजो बाण्डने तेनी न्नेताजो दाना पान्नी अकाने अरुध
दोय से तथा तेजो ययतेना न्ने अकाना न्नेताजो छे य छे, तेजो तेजने
साया अरुधना जेताजी न्ने छे अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते
दुष्कृत्यानि न्नेताजो छे य छे, तेजो ते अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते
अकाना न्नेताजो छे य छे य छे — अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते

अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते
अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते
अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते
अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते अकाना न्नेताजो न्नेताजो ते तेजना ते

જ્ઞાનાં પરચિત્તસ્ય । इत्थं ते जानन्ति 'अयंति' यदऽयम् 'माइल्ले महासठे' मायावी महाशठश्चेति । यद्यपि स शठः स्वमनसि एवं विचारयति यन्मदीयं कृत्यं न कोऽपि जानाति, किन्तु महापुरुषास्तु तस्य मायावित्वं शठत्वं च जानन्त्येव ॥१८॥

મૂલમ્—સ્યં દુષ્કૃદં ચ ન વદહ આઈટો વિ પકૃત્થઈ બાલે ।

વેયાણુવીઈ મા કાસી ચોઈજંતો ગિલાઈ સે મુજો ॥૧૯॥

છાયા—સ્વયં દુષ્કૃતં ચ ન વદતિ આદિષ્ટોऽપિ પ્રકૃત્યતે બાલઃ ।

વેદાનુવીચિ મા કાર્પીઃ નોદ્યમાનો ગ્લાયતિ સ ભૂયઃ ॥૧૯॥

देखनेवाले महापुरुष सर्वज्ञ केवलज्ञानियों के लिए दूसरे की चित्तवृत्ति को जान लेना क्या बड़ी बात है ? वे जानते हैं कि यह मायाचारी है, कपट-शील है । यद्यपि वह मायावी समझता है कि मेरे कुकर्म को कोई नहीं जानता किन्तु ज्ञानी पुरुष तो उसकी मायाविता और शठता को जानते ही हैं ॥१८॥

शब्दार्थ—‘बाले-बालः’ अज्ञानी जीव ‘स्यं दुष्कृदं-स्वयं दुष्कृतम्’ अपने दुष्कृत्य-पापको ‘न वदह-न वदति’ नहीं कहता है ‘आइटोवि-आदिष्टः अपि’ जब दूसरा कोई उसे उसका पापकृत्य कहने के लिये प्रेरणा करता है तब ‘पकृत्थइ-प्रकृत्यते’ वह अपनी प्रशंसा करने लगता है ‘वेयाणुवीई मा काली-वेदानुवीचि मा कार्पी’ तुम मैथुन की इच्छा मत करो इस प्रकार आचार्य आदि के द्वारा ‘मुजो चोइ-

પુરૂષો-સર્વજ્ઞ કેવલીએને માટે તો અન્યના મનોભાવોને જાણી લેવામાં શી મુશ્કેલી હોઈ શકે ? તેઓ તો એ વાતને અવશ્ય જાણી શકે છે કે આ પુરુષ સદાચારી છે કે માયાચારી (કપટશીલ) છે. ભલે તે માયાચારી પુરૂષ એમ માનતો હોય કે મારાં કુકર્મોને કોઈ જાણતું નથી, પરંતુ જ્ઞાની પુરૂષ અથવા સર્વજ્ઞ કેવલી ભગવાને તો તેમની માયાવિતા અને શઠતાને જાણતા જ હોય છે ॥૧૮॥

शब्दार्थ—‘बाले-बालः’ अज्ञानी एवं ‘स्यं दुष्कृदं-स्वयं दुष्कृतम्’ पोતાના दुष्कृत्य-पापને ‘न वदह-न वदति’ प्रगट करता नहीं. ‘आइटोवि-आदिष्टः अपि’ तयारे भीले कौछ तेने तेनुं पापकृत्य बताववानी प्रेरणा करे छे तयारे पकृत्थइ-प्रकृत्यते’ ते पोताना वभाणु ज करवा लागी जय छे. ‘वेयाणुवीई मा काली-वेदानुवीचि मा कार्पी’ तुं मैथुननी इच्छा न करे ओ प्रभाणु आचार्य आदि द्वारा ‘मुजो चोइजंतो-भूयो नोद्यमान.’ बारंवार कहेवासां आवेथी ‘से-सः’

अन्वयार्थः—(वाळे) वालोऽज्ञानी (सयं दुष्कण्डं) स्वयं दुष्कृतं (न वदति) न वदति आत्मना कृतं पापं आचार्यादिना पृष्टो न कथयति (आष्ट्रो वि) आदि-
प्टोऽपि परेण (परुत्थः) प्रकृत्यते स्वकीयां प्रशंसां वदति (वेद्याणुवीड माकासी)
वेदानुवीचि माकासी मैथुनामिलापं मा कुरु इति आचार्ये कथिते (भुजो जोऽज्जतो)
भूयो नोद्यमान (मे) सः कुशीलः (गिलाड) ग्लायति—ग्लानिं प्रप्नोतीति ॥१९॥

टीका—‘वाळे’ वालोऽज्ञानी ‘सयं दुष्कण्डं न वदति’ स्वयमात्मना कृतं दुष्कर्म
न वदति, स्वकीयदुष्कर्मकथनाय परेण ‘आष्ट्रो वि’ आदिप्टोऽपि आचा-
र्येणाऽन्येन वा तेनचिन् ‘परुत्थः’ प्रकृत्यते, स्वकीयां प्रशंसामेव वदति
आत्मानं निन्दानुम् अलानि, अपन्नं गतं ब्रूते इति भावः । तथा—‘वेद्याणुवीड’
‘ज्जतो’—‘भूयो नोद्यमान’ दाम दार कुरु जाने पर ‘ए-सः’ यः कुशील
‘गिलाड’—‘ग्लायति’ ग्लानिको प्राप्त होने छे ॥१९॥

अन्वयार्थः—अज्ञानी जीव स्वयं अपने पापको प्रकाशित नहीं
करता है, दूसरे के कहने पर भी सुकरता है और अपनी प्रशंसा
करता है, मैथुनमेवन मत करो, इस प्रकार आचार्य के कहने पर
और पुनः पुनः प्रेरणा करने पर ग्लानि का अनुभव करता है ॥१९॥

टीका—अज्ञानी जीव अपने दुष्कृत्य को प्रकाशित नहीं करता
है, अपना दुष्कृत (पाप) कहने के लिए दूसरे के कहने पर नटता है,
मुन्नी स्वप्नी पाते कहता है । जब गुन कहते हैं कि मैथुन मेवन मत
करो तो वह बारंवार ग्लानि को प्राप्त होता है ।

ते कुशील शिष्य ‘गिलाड-ग्लायति’ ग्लानि भवती लभ्यते, अर्थात् दुष्कर्म
भवती लभ्यते ॥१९॥

अर्थार्थः—अज्ञानी जीव अपने न पेटाना पापने प्रकट करता नहीं,
भीषा दोषो तेमने सनत्तरने प्रकट करे तो पण तेमने पेटाना दोषोने
स्वीकार न करता नहीं, परन्तु पेटाना प्रकट न भयो छे छे आचार्य
द्वारा मैथुन मेवन न करवना उपदेश आपवाना आचार्य ने भीना शिष्यांना
परित्याग करवनी प्रेरणा करी इति आपवाना अर्थः स्वयं तेमने न नि
(विषय) नष्टदे ॥१९॥

વેદાનુગ્રીચિ, વેદોદિતમપિ મૈથુનં મા કુરુ' इत्येवं गुरुणा 'चोद्भजंतो' नोद्यमानः 'स भुजो' स भूयः 'गिलाइ' ग्लायति, ग्लानिमधिगच्छति ।

द्रव્યલિંગી સાધુરજ્ઞાની સ્વયં રવણાપં ન વદતિ । વરેણ પૃષ્ઠઃ સ્વકીયામાત્મ-શ્લાઘામેવાઽઽવિઘ્નકરોતિ । મૈથુનં ન કર્તવ્યમિતિ ભૂયો ભૂયો નોદ્યમાનો વિદ્ય-માનેન મનસા દૂયમાન इवाभाति इति भावः ॥૧૯॥

मूलम्—ओसिया वि इत्थिपोसेसु पुरिसा इत्थीवेयखेदज्ञा ।

पण्णासमन्वितावेगे नारीणं वसं उवकसंति ॥૨૦॥

छाया—उषिता अपि स्त्रीपोषेषु पुरुषाः स्त्रीवेदखेदज्ञाः ।

प्रज्ञासमन्विता अप्येके नारीणां वशमुपकषन्ति ॥૨૦॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ દ્રવ્યલિંગી અજ્ઞાની સાધુ સ્વયં અપને પાપ કો પ્રકટ નહીં કરતા હૈ । દૂસરા કોઈ પૂઝતા હૈ તો અવગ્રી પ્રશંસા હી કરતા હૈ । જબ ઉસે મૈથુન ન કરને કી પ્રેરણા કી જાતી હૈ તો અનમના જૈસા હોકર રહ જાતા હૈ ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ—‘इत्थिपोसेसु-स्त्रीपोषेषु’ સ્ત્રિયો’ કે પાલન કરને મેં ‘ओसिया वि-उषिता अपि’ વ્યવસ્થિત હોને પર મી ‘पुरिसा-पुरुषाः’ જો પુરુષ ‘इत्थीवेयखेदज्ञा-स्त्रीवेदखेदज्ञाः’ સ્ત્રિયો કે દ્વારા હોનેવાળે સ્વેદો’કે જ્ઞાતા હોને પર મી ‘पण्णासमन्वितावेगे-प्रज्ञासमन्विता अप्येके’ પ્રજ્ઞા-કિનનેક તો બુદ્ધિસે યુક્ત હોને પર મી ‘नारीणं वसं उवकसंति-नारीणां वशमुपकषन्ति’ સ્ત્રિયો’ કે વશીભૂત હો જાતે હૈ ॥૨૦॥

ત્યારે તે વારે વારે ગ્લાનિનો અનુભવ કરે છે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે દ્રવ્યલિંગી (માત્ર સાધુનો વેષ ધારણ કરનાર પણ સાધુતા આચારોનું પાલન ન કરનાર) સાધુ બને પોતાના પાપને પ્રકટ કરતો નથી. જો કોઈ તેના હુન્ફત્ય વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે, તો તે આત્મશ્લાઘા જ કરે છે. જ્યારે આચાર્ય આદિ દ્વારા તેને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાની પ્રેરણા આપવામાં આવે છે, ત્યારે તે ઉદાસ થઈ જાય છે, તેને એવી શિખામણ પણ ગમતી નથી. ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ—‘इत्थीपोसेसु-स्त्रीपोषेषु’ સ્ત્રિયોના પાલન કરવામાં ‘ओसि-या वि-उषिता अपि’ વ્યવસ્થિત હોવા છતાં પણ ‘पुरिसा-पुरुषा’ જે પુરુષ ‘इत्थી वेयखेदज्ञा-स्त्रीवेदखेदज्ञा’ સ્ત્રિયો દ્વારા થવાવાળા વેદને બાણવાવાળા હોવા છતાં પણ ‘पण्णासमन्वितावेगे-प्रज्ञासमन्विता अप्येके’—કોઈ કોઈ તો બુદ્ધિયુક્ત હોવા છતાં પણ—‘नारीणं वसं उवकसंति-नारीणां वशमुपकषन्ति’ સ્ત્રિયોને અધીન થઈ જાય છે. ॥૨૦॥

अन्यार्थः—‘इन्धियोसेतु’ स्त्रीपेषु-स्त्रीपालने (ओनिया वि) उपिता अपि स्त्रीपोषणादौ व्यवस्थिता अपि (पुरिमा) पुण्याः (इन्धिवेयखेदज्ञा) स्त्रीवेद-
खेदज्ञाः—एते सम्पर्कजनितदुःखं जानन्तोऽपि (पणाममन्विता) प्रणाममन्विताः—
औत्पत्तिक्यादिवृद्धिमुक्ता अपि (पणे) एके ‘नारीणं वस उपरसंति’ नारीणां
वशमुपकल्पन्ति—स्त्रीजिता वदन्ति—स्त्रीसं गच्छन्तीति ॥२०॥

टीका—‘इन्धियोसेतु’ स्त्रीपेषु स्त्रिय पोषयन्ति चे ने स्त्रीपोषाः व्या-
पारविशेषाः तेषु ‘ओनिया वि’ उपिता अपि ‘पुरिमा’ पुण्याः स्त्रीणां रक्षणगदौ
कृतप्रयत्ना अपि ‘इन्धिवेयखेदज्ञा’ स्त्रीवेदखेदज्ञाः=स्त्रीणां वेदो मायाप्रधा
नकः, तस्मिन्निपुणाः ‘पणाममन्विता’ प्रणाम औत्पत्तिकी वृद्धिः तादृशवृद्ध्या
युक्ता अपि पुण्याः ‘वेगे’ एके महाभोदान्तरमनसः । ‘नारीणं’ नारीणाम् ‘वसं’
वशम्—अधिकारम् ‘उपरसंति’ उपकल्पन्ति वदन्ति—इत्यर्थः । यथा यथा स्त्री

अन्यार्थः—जो पुरुष स्त्री का पालन पोषण कर चुके हैं और इस
कारण जो स्त्री वेदके खेद को जानते हैं अर्थात् मुक्तभोगी होने के
कारण जो स्त्री सम्पर्क जनित दुःखों को जानते हैं और जो प्रजा से
सम्बन्ध हैं, उन्हें से भी कोई कोई स्त्रियों के वश में हो जाते हैं ॥२०॥

टीका—जो स्त्री का पोषण करनेवाले व्यापारी को कर चुके हैं,
जो स्त्रियों के कष्ट प्रधान वेद में निपुण हैं तथा जो औत्पत्तिकी वृद्धि
से युक्त हैं ऐसे भी कोई कोई मोक्षान्तर मानसवाले पुरुष नारियों के
वशमें हो जाते हैं । स्त्रीके अधीन हुआ पुरुष वही वही करता है, स्त्री

આજ્ઞાપયતિ, તથા તથા કરોતિ સ્ત્રીવશમુપગતઃ પુરુષઃ, ન તુ કિંચિદપિ યુક્તાઽ-
યુક્તં વિચારયતિ, સ્ત્રીસંબન્ધેન તાદૃશબુદ્ધેર્વિનાશિતત્વાત્ ।

વિષય મક્ષણેન લોકો મૂર્છિતો ભવતિ કિન્તુ સ્ત્રીણાં સંસર્ગેનૈવ મુઘા
ભવન્તિ । તદુક્તમ્--

‘બુદ્ધિભ્રંશો વિષં મુક્ત્વા ગૃહીત્વા કાંચનં વહુ ।

સ્ત્રીણાં સંસર્ગમાત્રેણ તદીયવશવર્તિતા ॥૧૧॥’

અપિ ચ--‘એતા હસન્તિ ચ રુદન્તિ ચ કાર્યહેતોઃ,

વિશ્વાસયન્તિ ચ પરં ન ચ વિશ્વસન્તિ ।

તસ્માન્નરેણ કુલશીલસમન્વિતેન,

નાર્યઃ શ્મશાનઘટિકા ઇવ વર્જનીયાઃ ॥૧૧॥’

જિસકી આજ્ઞા દેતી હૈ । વહ સ્વયં યચિત અનુચિત કા વિચાર નહીં
કરતા । સ્ત્રીકે સ્પર્શકે સે યનકી બુદ્ધિ વિનષ્ટ હો જાતી હૈ ।

લોગ વિષ કા તો મક્ષણ કરને પર હી મરતે હૈં પરન્તુ સ્ત્રી કે
દર્શન માત્ર સે હી મૂઢ બન જાતે હૈં । કહા મી હૈ--‘બુદ્ધિભ્રંશો’ હત્યાદિ ।

‘વિષ કે મક્ષણ કરને સે ઔર ધન કે લાભ સે બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ હોતી
હૈ અર્થાત્ મનુષ્ય બુદ્ધિ હીન હોતા હૈ પરન્તુ સ્ત્રીકે સાથ અનુરાગ સંભા-
ષણ કરને માત્ર સે હી યસકે અધીન બન જાતા હૈ ।’ ઔર કહા મી
હૈ--‘એતા હસન્તિ ચ’ હત્યાદિ ।

‘યે સ્ત્રિયાં અપને સ્વાર્થ કે લિએ કમી હસતી હૈં, કમી રોતી હૈં । દૂસરે
કો અપના વિશ્વાસ દિલાતી હૈં મગર સ્વયં કોઈ કા વિશ્વાસ નહીં કરતી ।

શુભામ બની જઈને તેની એકેએક આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. તેઓ સારાં નરસાનેા
વિવેક શુભાવી બેસે છે સ્ત્રીના સંપર્કને કારણે તેની બુદ્ધિ જ નષ્ટ થઈ જાય છે.

વિષનું ભક્ષણ કરનાર માણસ તો મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે, પરન્તુ સ્ત્રીમા
આસક્ત થનાર માણસ તેના દર્શનમાત્રથી જ મૂઢ બની જાય છે કહ્યું છે કે--

‘બુદ્ધિભ્રંશો’ ઇત્યાદિ--

વિષનું ભક્ષણ કરવાથી અને ધનની પ્રાપ્તિ થવાથી માણસની મતિ ભ્રષ્ટ
થઈ જાય છે, એટલે કે માણસ વિવેકબુદ્ધિ શુભાવી બેસે છે, પરન્તુ સ્ત્રીની
સાથે અનુરાગયુક્ત વાર્તાલાપ કરવા માત્રથી જ તે તેને અધીન થઈ જાય છે.

વળી એવું કહ્યું છે કે--‘એતા હસન્તિ’ ઇત્યાદિ--

સ્ત્રીઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે કદી હસે છે અને કદી રડે છે.
તે અન્યને પોતાના પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખવાને પ્રેરે છે, પણ પોતે કોઈનો વિશ્વાસ

स्त्रीणां स्वभावो लौकिकजात्येभ्य एवावगन्तव्यः । स्त्रीणां चरित्रमतीव दुर्विज्ञेयम् । तथोक्तम्—

‘हृद्यन्यद् वाच्यन्यत् कर्मण्यन्यत् पुण्येऽपि पुण्येऽन्यत् ।

अन्यत् तव मम चान्यत् स्त्रीणां मर्दं किमप्यन्यत् ॥१॥’ इति ॥२०॥

स्त्रीसंन्यस्य फलं कीदृशं भवति, तच्च ज्ञातव्यमेव किन्तु लोकेऽपि तस्य फलमतीव दुःखदायि, इति दर्शयितुं सूत्रकार ग्राह—‘अविदित्ये’ त्यादि ।

मृच्छम्—अंवि हेतुपादच्छेदाय अंहुता बहुमंतोऽवकंते ।

अंवि तेयसां शितावगाणि तच्छिष्य खानसिंध्यणाहं च ॥२१॥

अतएव कुल और जील ये लक्षण पुण्य को चाहेण कि दा नागियो को इमजान की घटिका के समान त्याग दे ।’

स्त्रियों का स्वभाव लौकिकजान से ही जानना चाहिये । उनका चरित्र अतीवदुर्गम होता है । क्या भी है—‘हृद्यन्यद्वाच्यन्यत्’ इत्यादि ।

‘स्त्रियो’ का सभी कुल निराला ही होता है । उनके हृदय में कुल और पंता है, पवन में पन और होता है, कर्म (क्रिया करने) में कुल और ही होता है । ३ से घर और तो पंते कुल और होता है । उनका तुम्हारा हमारा भी अन्य होता है ॥२०॥

છાયા—અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય અથવા વર્દ્ધમાંસોત્કર્તનમ્ ।

અપિ તેજસામિતાપનાનિ તક્ષયિત્વા ક્ષારસેચનાનિ ચ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ.—(અવિ હત્થપાદચ્છેદાણ) અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય—હલોકે પરસ્ત્રી સંપર્કોડપિ હસ્તપાદચ્છેદાય ભવતિ (અદુવા) અથવા (વર્દ્ધમંસઝકકંતે) વર્દ્ધમાંસોત્કર્તનનં ચર્મમાંસકર્તનાય ભવતિ (અવિ તેજસામિતાવણાણિ) અપિ તેજસામિતાપનાનિ

સ્ત્રી સમ્બન્ધ વા ફલ કેસા હોતા હૈ, યહ તો શાસ્ત્ર સે હી જાના જા સકતા હૈ, કિન્તુ લોક મેં બી ઉસકા ફલ અતીવ દુઃખજનક હોતા હૈ, હસ તથા કો દિશ્વલને કે લિએ સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘અવિ હત્થ’દત્થાદિ।

શબ્દાર્થ—‘અવિ હત્થપાદચ્છેદાણ-અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય’ હસ લોક મેં સ્ત્રી કા સંબંધ હાથ ઔર પૈર કા છેદન કે લિએ હોતા હૈ ‘અદુવા-અથવા’ અગર ‘વર્દ્ધમંસઝકકંતે-વર્દ્ધમાંસોત્કર્તનમ્’ ચમડા ઔર માંસ કો કતરને રૂપ દળ્ડજનક હોતા હૈ ‘અવિ તેજસામિતાવણાણિ-અપિ તેજસામિતાપનાનિ’ અથવા અગ્નિ સે જલારને રૂપ દળ્ડ કે યોગ્ય હોતા હૈ ‘ચ-ચ’ ઔર ‘તચ્છિય ક્ષારસિંચનાઈ-તક્ષયિત્વા ક્ષારસિંચનાનિ’ ઉનકે અઙ્ગ કા છેદન કરકે ઉસકે ઉપર ક્ષાર સિંચનરૂપ દળ્ડ કે યોગ્ય હોતા હૈ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—હસ લોક મેં સ્ત્રિયોં કા સમ્પર્ક હાથ પગ કે છેદન કે લિએ હોતા હૈ, અથવા ચર્મ ઔર માંસ કો કાટને કે લિએ હોતા હૈ પરસ્ત્રી

શ્રીમંપદંતું કેવું કળ લોગવવું પડે છે, તે તો શાસ્ત્રમાંથી જ જાણી શકાય છે, પરંતુ લોકમાં પણ તેવું કલ અતિ દુઃખજનક જ હોય છે, તે વાતવું હવે સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે —‘અવિ હત્થ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અવિ હત્થપાદચ્છેદાણ-અપિ હસ્તપાદચ્છેદાય’ આ જગતમાં સ્ત્રીની સાથેના સંબંધ તે હુથ અને પગને કપારી નાખવા માટે હોય છે. ‘અદુવા-અથવા’ અગર ‘વર્દ્ધમંસઝકકંતે-વર્દ્ધમાંસોત્કર્તનમ્’ આમડા અને માંસને કાતરવા લાયક હડને યોગ્ય બને છે. ‘અવિ તેજસામિતાવણાણિ-અપિ તેજસામિતાપનાનિ’ અથવા અગ્નિથી બળવાને યોગ્ય બને છે. ‘ચ-ચ’ અને ‘તચ્છિય ક્ષારસિંચનાઈ-તક્ષયિત્વા ક્ષારસિંચનાનિ’ તેના અંગતુ છેદન કરીને તેના ઉપર મીઠું ભભરાવવારૂપ હડને યોગ્ય બને છે ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—આ લોકમાં સ્ત્રીસંગમ કરનાર લોકોના હાથ, પગ આદિ અંગો કાપી નાખવામાં આવે છે અથવા આમડી અને માંસ કાપવામાં આવે છે. પરસ્ત્રી

-પરસ્ત્રીસંપર્કકર્તા ર્ જ્વલયતિ ગાજપુરુષઃ, (ચ) ચ-અથવા (તચ્છિય સ્વારસિંચનાઈ) તક્ષયિત્વા ક્ષારસિંચનાનિ, શરીર તક્ષયિત્વા લવણં તત્ર પ્રક્ષિપતીતિ ॥૨૧॥

ટીકા--ઈહ લોકે પરસ્ત્રીનાં સંગપ્રકારિણો યે તેષામ્, હસ્તપાદચ્છેદાય=હસ્તપાદયોચ્છેદનમપિ ભવતિ । તથાકારિણાં હસ્તૌ પાદૌ છિન્નેતે 'અદુવા' અથવા 'વદ્ધમંસઊવકંતે' વર્ધમાંસોત્કર્ત્તનમપિ ભવતિ । 'અન્નિ' અપિ ચ 'તેજસા અભિતાવ-ગાણિ' તેજસા વહ્નિના અધિતાપ્યતે રાજમટૈઃ । તચ્છિય સ્વારસિંચનાઈં ચ' તક્ષયિ-ત્વા ક્ષારસેચનાનિ=તક્ષયિત્વા તદુપરિ ક્ષારેણ લવણેન ગાત્રં સિંચતિ । પરસ્ત્રિયં શુંઙ્ગ-માનાનાં હસ્તાદ્યવયવલ્લખનમ્, માંસોત્કર્ત્તનમ્, તેજસાઽભિતાપનમ્, ક્ષારસેચના-દિકં ચ ક્રિયતે ઉદ્દેજિતૈઃ સ્ત્રીસંવન્ધિભિઃ રાજદૂતૈર્વા । इमे लौकिका दण्डा

સમ્પર્ક કરનેવાલે પુરુષ કો લોગ જલા દેતે હિં ઔર ઉત્તકી ચમડી પર લવણ છિડકતે હિં ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—પરસ્ત્રી સંગમ કરને વાલે પુરુષ કે હસી લોક મેં હાથ ઔર પગ કાટ લિયે જાતે હિં અથવા ચમડી ઔર માંસ કાટ લિયા જાતા હિં । રાજકીય કર્મચારી ઉન્હેં આગ મેં તપાતે જલાતે હિં । ઉનકા ચમડા છીલકર ઉસ પર લવણ છિડકતે હિં ।

અભિપ્રાય યહ હૈ કિ પરસ્ત્રી કા ઉપભોગ કરને વાલે પુરુષોં કે હાથ પગ કા છેદન કિયા જાતા હૈ માંસ કાટા જાતા હૈ, આગ મેં જલા દિયા જાતા હૈ ઔર ચમડા ઉતાર કર ઉસ પર લવણ છિડકા જાતા હૈ । ઉત્તેજિત હુઅ સ્ત્રી કે સંવંધી જનોં દ્વારા અથવા રાજપુરુષોં દ્વારા વે દણ્ડ

સાથે કામલોગ સેવનારને ક્યારેક જીવતા બાળી નાખે છે, અથવા તેમની ચામડી કાપીને તેના પર મીઠું છાંટવામાં આવે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—પરસ્ત્રીની સાથે સંલોગ કરનાર પુરુષના હાથ, પગ આદિ અંગો છેદી નાખવાની સજા લોકો દ્વારા કરાય છે. એવા પુરુષની ચામડી ઉતારી નાખવામાં આવે છે અને તેના શરીરને છેદીને માંસને બહાર કાઢવામાં આવે છે. રાજ્યના અમલદારો તેને જીવતા બાળી દેવાની સજા પણ કરે છે, અથવા તેની ચામડી ઉતારાડીને તેના ઉપર લવણ ભભરાવીને તેને ખૂબ જ પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે.

આ લોકમાં એકું તેા અનેકવાર જોવામાં આવે છે કે પરસ્ત્રીનો ઉપલોગ કરનાર પુરુષને લોકો જ કડક શિક્ષા કરતા હોય છે તે સ્ત્રીનાં સગાસબ ધીઓ તે કામાધ પુરુષને પકડીને સારી રીતે મારપીટ કરે છે ઉશ્કેરાટને કારણે તેના હાથ, પગ કાપી નાખે છે અથવા તેની ચામડી ઉતારડી નાખીને શરીર પર મીઠું ભભરાવે છે. રાજપુરુષો પણ તે કામાન્ધ પુરુષને કડકમાં કડક સજા કરે છે.

भवन्ति । पारलौकिकयातनायां तु नरकादिकं भवतीति सच्छास्त्रमेव प्रमाणम् । तस्मादात्महितार्थिना स्त्रीसंबन्धो नितरां हेय इति ॥२१॥

મૂલમ્—અદુ કૃષ્ણનાસચ્છેદં કંઠચ્છેદણં તિતિક્ષંતિ ।

इति तदथ पापसंतप्ता न य इति पुणो न कार्हिंति ॥२२॥

છાયા--અથ કર્ણનાસિકાચ્છેદં કણ્ઠચ્છેદનં તિતિક્ષન્તે ।

इति तत्र पापसन्तप्ताः न न जुवते न पुनः करिष्यामः ॥२२॥

અન્વયાર્થઃ - (પાપસંતપ્તા)પાપસન્તપ્તાઃ (ઈતિ)ઈતિ-ઇદલોકે (કર્ણનાસચ્છેદ) કર્ણનાસિકાચ્છેદ તથા (કંઠચ્છેદણં તિતિક્ષંતિ) કણ્ઠચ્છેદનમપિ નિતિક્ષન્તે સહન્તે (ન ય ચિતિ) ન ચ જુવતે (ન પુણો કાર્હિતિ) ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ ॥૨૨॥

इसी लोक में दिए जाते हैं । परलोक में उनको नरक आदि में जाना पड़ता है । वहां कैसी कैसी यातनाएं सुगतनी पड़ती हैं, इस विषय में तो शास्त्र ही प्रमाण है । अतएव आत्महित के अभिलाषी पुरुष को स्त्री का सम्पर्क सर्वथा ही त्याग देना चाहिए ॥२१॥

શબ્દાર્થ--‘પાપસંતપ્તા-પાપસંતપ્તાઃ’ પાપી પુરુષ ‘ઈતિ-ઈતિ’ ઇસ લોક મેં ‘કર્ણનાસચ્છેદ-કર્ણનાસિકાચ્છેદ’ કાન ઓર નાક કા છેદન તથા ‘કંઠચ્છેદણં તિતિક્ષંતિ-કણ્ઠચ્છેદન તિતિક્ષન્તે’ કંઠ-ગણે કા છેદન સહ છેતે હૈં ‘ન ય ચિતિ-ન ચ જુવતે’ પરન્તુ વે એસા નહીં કહતે કિ ‘ન પુણો કાર્હિતિ-ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ’ અબ હમ ફિર સે પાપ નહીં કરેગે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—પાપ સે સંતપ્ત પુરુષ ઇસ લોક મેં કાન ઓર નાક કા

કોઇ કોઇવાર તો તે પઃશીગામીને જીવતા બાળી દે છે. આ બધા દંડ આલોકના છે પરલોકમાં પણ તેને દુખ જ ભોગવવું પડે છે. નરકગતિ પામીને તેને ઠેવી ઠેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તે બાબત તો શાસ્ત્રોપદેશો જાણી લેવી જોઇએ તેથી આત્મહિતની અભિલાષી રાખનાર પુરુષે સ્ત્રીના સંપર્કનો તો સર્વથા પરિત્યજ જ કરવો જોઇએ ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ—‘પાપસંતપ્તા-પાપસંતપ્તા’ પાપી પુરુષ ‘ઈતિ-ઈતિ’ આ જગતમાં ‘કર્ણનાસચ્છેદ-કર્ણનાસિકાચ્છેદ’ કાન અને નાકનું છેદન તથા ‘કંઠચ્છેદણં તિતિક્ષંતિ-કણ્ઠચ્છેદન તિતિક્ષન્તે’ કંઠ કંઠેતા ગળાનું છેદન સહન કરી લે છે. ‘ન ય ચિતિ-ન ચ જુવતે’ પરંતુ તેઓ એવું નથી કહેતા કે ‘ન પુણો કાર્હિતિ-ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ’ કહેથી હું ફરી પાપ નહીં કરું ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—મૈથુનમેવન કનના પાપી લોકો આ લોકમાં કાન, નાક અને

ટીકા—‘પાત્રસંતત્તા’ પાપસન્તપ્તાઃ—પાપેન કર્મણા સંતપ્તાઃ ‘ઇતિ’ ઇતિ—ઇહ લોકે ઇહૈવ જન્મનિ ‘કર્ણનાસચ્છેદં’ કર્ણનાસિકાચ્છેદં—કર્ણનાસિકયોચ્છેદનં કંઠ ચ્છેદણં તિત્તિવ્રતંતિ’ કંઠચ્છેદનં તિત્તિવ્રતંતે—કંઠચ્છેદનં ચ તિત્તિવ્રતંતે સહન્તે । ‘ન ય વિતિ’ ન ચ વ્રુવતે ‘ન પુણો કાર્હિતિ’ ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ—એવંભૂતં પાપાનુઠાનં ન પુનઃ કરિષ્યામ ઇતિ નૈવ વદન્તિ । પેહિકપારલૌકિકયાતનામનુ-મવન્તોઽપિ તાદૃશદુષ્કૃતં કર્મણ્યો નિવૃત્તિં નૈવ લભન્તે । પાપિપુરુષઃ પાપકરણે અનેકથા વિવિધવિધકર્ણનાસિહોચ્છેનાદિકં સહન્તોઽપિ ન તત્તો નિવૃત્તન્તે । અહો મહદાશ્ચર્યં વિચિત્રં ચ મહામોહાઽમ્રાજ્યમિતિ ॥૨૨॥

છેદન તથા કંઠ કા છેદન સહ લેતે હૈં કિન્તુ યહ નહીં કહતે કિ ‘અથ હમ પુનઃ એસા નહીં કરેંગે’ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પાપી પુરુષ ઇસી લોક સેં કાન ઓર નાક કા છેદન સહન કર લેતે હૈં, કંઠ કા કાટા જાના ઓ સહ લેતે હૈં પરન્તુ એસા નહી કહતે કિ—‘એસા પાપકાર્ય ફિર નહીં કરુંગા’ ।

ઇહ પરલોક સંબન્ધી યાતનાઓં (દુઃખોં) કા અનુભવ કરતે હુપ ઓ વે ડન દુષ્કૃત્યોં સે વિરત નહીં હોતે હૈં । પાપી પુરુષ પાપ કરકે કાન-નાક કટને આદિ કી વિવિધ પ્રકાર કી વેદના કો સહન કરતે હુપ ઓ ડસસે નિવૃત્ત નહીં હોતે । આહ ! કિતને આશ્ચર્ય કા વિષય હૈ । મહામોહ કા કેસા સામ્રાજ્ય હૈ ॥૨૨॥

ગળાનું છેદન સહન કરી લે છે, પરન્તુ ‘ફરી એવાં પાપકર્મો હું નહીં કરું,’ એવું કહેતા નથી. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પાપી લોકો (કામાગ્રિથી તપ કામાન્ધ પુરુષો) આ લોકમા ગમે તેવાં કષ્ટો સહન કરી લે છે—તેમના કાન, નાક આદિ છેદવામાં આવે અથવા તેમનું ગળું કાપી નાખવામાં આવે, તો પણ સહન કરી લે છે, પરન્તુ ‘હું હવે કદી પણ આવું પાપકર્મ નહીં કરું,’ એવું વચન ઉચ્ચારતા નથી

આ લોક અને પરલોક સંબંધી યાતનાઓનો અનુભવ કરવા છતાં પણ કામાન્ધ માણસો અબ્રહ્મના સેવનરૂપ દુષ્કૃત્યથી નિવૃત્ત થતા નથી. પાપી પુરુષો કાન, નાક આદિ અંગોના છેદનથી સહવી પડતી વેદનાઓ સહન કરવાનું પસન્દ કરે છે, પણ પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થવાનું પસન્દ કરતા નથી આ વાત કેવી આશ્ચર્યજનક છે ! મહામોહનું કેવું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું છે ! ॥૨૨॥

મૂલમ્—સુતમેયમેવમેગૈસિં इत्थीवेदेइ हु सुयक्खायं ।

एवंपि ता वदिता वि अदुवा कम्मुणा अवकरेति ॥२३॥

છાયા--શ્રુતમેતદેવમેકેપાં સ્ત્રીવેદ इति हु स्वाख्यातम् ।

एवमपि ता उक्त्वाऽपि अथवा कर्मणा अपकुर्वन्ति ।. २३॥

અન્વયાર્થઃ—(એયં) એતદ્ (એવં) એવમ્ (સુતં) શ્રુતં ચત્ સ્ત્રીસંપર્કો મહાદોષાયેતિ તથા (એગૈસિં) એકેષાં વૈશિકાદિકાનાં (સુયક્ષાયં) સ્વાચ્છાયાતમ્—સુષ્ટુ કથન (इत्थी वेदेइ) સ્ત્રીવેદ इति એકેષાં સ્ત્રીવેદત્રિદાં સ્વાચ્છાયાતમિતિ (તા) તાઃ=સ્ત્રિયઃ (एवं वदिता वि) એવમુક્ત્વાપિ (अदुवा) અથવા તથાપિ (कम्मुणा अवकरेति) કર્મણા અપકુર્વન્તીતિ—વિપરીતમાચરન્તીતિ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસ પ્રકાર ‘સુતં-શ્રુતમ્’ સ્ત્રી સંપર્ક મહા-દોષજનક હૈ એસા મૈને સુના હૈ તથા ‘એગૈસિં-એકેષાં’ કોઈ કોઈ કા ‘સુયક્ષાયં-સ્વાચ્છાયાતમ્’ સમ્યક્ કથન હૈ ‘इत्थीवेदेइ-સ્ત્રીવેદ इति’ કામશાસ્ત્ર કા ઘર કથન હૈ કિ ‘તા-તાઃ’ સ્ત્રિયઃ ‘એવં વદિતા વિ-એવમુક્ત્વાપિ’ અબ મૈં એસા નહીં કરુંગી એસા કહતી હૈ ‘अदुवा-अथवा’ તો બી ‘कम्मुणा अवकरेति-कर्मणा अपकुर्वन्ति’ ઉસસે વિપરીત આચરણ કરતી હૈ ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—હમને એસા સુના હૈ કિ સ્ત્રિયોં કા સમ્પર્ક મહાન્ દોષ કા કારણ હોતા હૈ । કિન્હીં વૈશિક આદિ કા એસા કહના હૈ કિ ‘અબ મૈં હસ પ્રકાર કા પાપ નહીં કરુંગી’ એસા કહ કર બી પુરઃ વિપરીત આચરણ કરતી હૈ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આ રીતે ‘સુતં-શ્રુતમ્’ સાંભળ્યું છે. અર્થાત્ સ્ત્રિયોનો સંપર્ક મહાદોષાવહ છે, તેમ મે સાંભળ્યું છે. તથા ‘એગૈસિં-એકેષાં’ કોઈ કોઈનું ‘સુયક્ષાયં-સ્વાચ્છાયાતમ્’ સમ્યક્ કથન છે કે ‘તા-તાઃ’ સ્ત્રીઓ ‘એવં વદિતા વિ-એવમુક્ત્વા વિ’ હવે પછી આમ કરીશ નહીં એવું કહે છે ‘अदुवा-अथवा’ તો ‘कम्मुणा अवकरेति-कर्मणा अपकुर्वन्ति’ એ કથનથી બુદ્ધી જ રીતનું આચરણ કરે છે ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—૨.મે એવું સાંભળ્યું છે કે સ્ત્રીઓનો સંપર્ક મહાન્ દોષના કારણે રૂપ બને છે કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓ એવું કહે છે કે ‘હવેથી હું એવું હૃદય નહીં કરું,’ પરંતુ એવું વચન આપ્યા બાદ પણ તેઓ વિપરીત આચરણ જ કરતી રહે છે. ॥૨૩॥

ટીકા—અર્થ એવં સુતં=અતઃ સ્ત્રીચરિતમ્ એવમ્=એત્તિક પારલૌકિકદુઃખપદ-
મિતિ શાસ્ત્રેભ્યઃ ગુરુપ્રમુતિમહાપુરુષાણાં મુસ્વાત્ શ્રુતમિતિ । ‘એગેશ્ચિ’ એકેષાં મુચ-
વચાયં’ સ્વાસ્થ્યાતમ્ સુહૃદુઃકથનમ્ । ‘સ્ત્રીવેદેહ કુ’ સ્ત્રીવેદશ્ચિ કુ=સ્ત્રીવેદઃ કામ
શાસ્ત્રમ્ । તસ્યાપિ—અત્રમેવ કથનમ્, યત્ સ્ત્રિયઃ સમભાવતઃપત્ન્યા દુઃખદાયિન્યઃ
કપટકારિણ્યથેતિ । ‘તા’ તાઃ=સ્ત્રિયઃ ‘એવંપિ વદિત્તાન્નિ’ એવમપિ તા ઉક્ત્વા=
અતઃ પરં દુષ્કૃતં કર્મ ન કરિષ્યામઃ, ઇત્યુક્ત્વાપિ ‘કરુણા’ કર્મણા—ક્રિયાયા-
‘અવકરેતિ’ અપકુર્વન્તિ વિરૂપમાચરન્તિ । અથવા પતિક્ષણં સ્વીકૃત્ય તસ્ય પત્યુરે-
વાપકારં કુર્વન્તિ ।

સ્ત્રીણાં હૃદયં દર્પણાન્તર્ગતં મુખમિવ દુર્ગ્રાહ્યમ્ ’ માવઃ પર્વતમાર્ગ ઇવ વિષમઃ, ચિત્ત
પુષ્કરપલાશસ્થિતજલચિન્દુરિવ તરલં નૈકત્ર સંતિષ્ઠતે, કિં બહુના વિપલતેવ ભવતિ

ટીકાર્થ—સ્ત્રિયોં કા સમ્બન્ધ હસ લોક ઓર પરલોક સંબંધી દુઃખ
દેને વાલા હૈ, યહ હમને શાસ્ત્રો સે ગુરુ આદિ મહાપુરુષોં કૈ મુખ સે
સુના હૈ । કોઈ કોઈ એસા કહતે હૈં ઓર કામશાસ્ત્ર કા મી યહી કથન
હૈ કિ સ્ત્રિયાં સ્વભાવ સે હી અપલ હોતી હૈં, દુઃખદાયિની હોતી હૈં
ઓર કપટકારિણી હોતી હૈં । વૈ સ્ત્રિયાં ‘હસકૈ પશ્ચાત્ દુષ્કર્મ નહીં
કલંગી’ હસ પ્રકાર વહ કહ કૈ મી વિપરીત હી આચરણ કરતી હૈં
અથવા પતિ કી શિક્ષા કો સ્વીકાર કરકૈ પતિ કા હી અપકાર કર બેઠની હૈં ।

સ્ત્રિયોં કા હૃદય દર્પણ મૈં જલકને વાલે મુખ કૈ સમાન દુર્ગ્રાહ્ય હૈ
પકડ મૈં જાને વાલા નહીં હૈ । ડનકા માવ પર્વતીય માર્ગ કૈ સમાન
વિષમ હોતા હૈ । ડનકા ચિત્ત કમલ કૈ પત્ર પર સ્થિત જલ કૈ ચિન્દુ કૈ

ટીકાર્થ—સ્ત્રિયોના સમ્બન્ધ આ લોક અને પરલોકમાં હું બળનક થઈ પડે
છે, એવું આમે શાસ્ત્રોમાંથી ગુરુ આદિ મહાપુરુષોને મુખે શ્રવણ કર્યું છે. કોઈ
કોઈ લોકો પણ એવું જ કહે છે, અને કામશાસ્ત્રમાં પણ એવું જ કહ્યું છે કે
સ્ત્રિયો સ્વભાવે અચળ, દુઃખદાયિની અને કપટકારિણી હોય છે ‘હવેથી ફરી
કરી પણ દુષ્કૃત્ય નહીં કરું.’ એવું વચન આપીને તુરત જ વચન ભંગ કરતા તે
સંકેત અનુભવી નથી—ફરીથી એજ દુષ્કૃત્ય આચરવા લાગી જાય છે અથવા
એવી દુરાચારી સ્ત્રી પતિ દ્વારા જે શિક્ષા કરવામાં આવે તે સ્વીકારી લઈને,
પતિનો દ્રોહ કરવાનું ચાહુ જ રાખે છે.

જેવી રીતે દર્પણની અંદર દેખાતા મુખના પ્રતિબિંબને પકડી શકાતું
નથી, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના હૃદયને (મનોભાવોને) જાણી શકાતા નથી સ્ત્રિયોના
મનોભાવો ગિરિમાર્ગના સમાન વિષમ હોય છે. તેજુ ચિત્ત કમલપત્ર પર

સ્ત્રી । તદુક્તં કામશાસ્ત્રે—

‘દુર્ગ્રાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં ચદર્પણાન્તર્ગતં,

ભાવઃ પર્વતમાર્ગદુર્ગવિષમઃ સ્ત્રીણાં ન વિજ્ઞાયતે ।

ચિત્તં પુષ્કરપત્રતોયતરલં નૈકત્ર સંતિષ્ઠતે

નાર્યો નામ વિપાંકુરૈરિત્વ લતા દોષૈઃ સમં વર્થિતાઃ ॥૧૧॥’ ઇત્યાદિ ॥૨૩॥

મૂલમ્—અન્નં મળેણ ચિંતેતિ વાયાં અન્નં ચ કમ્મુણા અન્નં ।

તંમ્હા ણં સદ્દંહ મિક્કેસૂ વહુમાયાંઓ ઇત્થિઓ ણંચ્ચા ॥૨૪॥

છાયા—અન્યન્મનસા ચિન્તયન્તિ વાચાઽન્યચ કમ્મણાઽન્યત્ ।

તસ્માન્ન શ્રદ્ધીત મિશુઃ વહુમાયાઃ સ્ત્રિયો જ્ઞાત્વા ॥૨૪॥

સમાન ચંચલ હોતા હૈ । વહુ એક જગહ પર સ્થિર નહીં રહતા । અધિક વધા કહા જાય સ્ત્રી દોષયુક્ત વિષલતા કે સમાન હોતી હૈ । કામ-શાસ્ત્ર મેં કહા હૈ—‘દુર્ગ્રાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં ચદર્પણાન્તર્ગતં’

‘સ્ત્રિયો કા હૃદય ડસી પ્રકાર દુર્ગ્રાહ્ય હોતા હૈ જૈસે દર્પણ મેં પ્રતિ-વિમ્બિત મુલ્લ । ડનકા આવ પર્વત સંચંધી માર્ગ કે સમાન વિષમ હોતા હૈ, ડસકા પતા લગાના કઠિન હૈ । ડનકા ચિત્ત કમલ કે પત્ર પર સ્થિત જલ કે સમાન તરલ (ચંચલ) હોના હૈ । વહુ એક સ્થાન પર સ્થિર નહીં રહતા । હસ પ્રકાર નારી સંયમિયોં કે લિયે દોષોં સે યુક્ત વિષ કી લતા કે સમાન હૈ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘મળેણ-મનસા’ સ્ત્રિયો મન સે ‘અન્નં-અન્યત્’ દૂસરા ‘ચિંતેતિ-ચિન્તયન્તિ’ સોચતી હૈ ‘વાયા-વચસા’ વાણી સે ‘અન્નં-અન્યદ્

રહેલા જળખિન્દુના સમાન ચચળ હોય છે. તે કહી એક જ વસ્તુમાં સ્થિર રહેતું નથી. અધિક શું કહું !

સ્ત્રી વિષલતા સમાન દોષયુક્ત હોય છે. કામશાસ્ત્રમાં પણ સ્ત્રિયો વિષે એવું કહ્યું છે કે—‘દુર્ગ્રાહ્યં હૃદયં યથૈવ વદનં ચદર્પણાન્તર્ગતં’ ઇત્યાદિ—

‘જેવી રીતે દર્પણમાં પ્રતિબિંબિત મુખ દુર્ગ્રાહ્ય હોય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિયોનું હૃદય પણ દુર્ગ્રાહ્ય હોય છે, તેમના મનોભાવો પર્વતીય માર્ગના સમાન વિષમ હોય છે, તેથી તે ભાવોને સમજવાનું દુષ્કર બની જાય છે. તેનું ચિત્ત કમલપત્ર પર સ્થિત જલના સમાન તરલ (ચચળ) હોય છે, તેથી તે એક જ સ્થાન પર સ્થિર રહેતું નથી. તેથી જ નારીઓનો સમાગમ સંયમી પુરુષોને માટે દોષોથી યુક્ત વિષલતા સમાન સમજવો. ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ—‘મળેણ-મનસા’ સ્ત્રિયો મનથી ‘અન્નં-અન્યત્’ બીજું જ ‘ચિંતેતિ-ચિન્તયન્તિ’ વિચારે છે. ‘વાયા-વચસા’ વચનથી ‘અન્નં-અન્યત્’ બીજું જ કહે

અન્વયાર્થઃ - (મણેજ) મનસા (અન્નં) અન્યત્ (ચિત્તેતિ) ચિન્તયન્તિ (વાયા) વચસા (અન્નં) અન્યદ્ વદન્તિ (કમ્મુણા અન્નં) કર્મણા અન્યત્ કુર્વન્તિ (તમ્હા) તસ્માત્ કારણાત્ (વહુમાયા इत्थिओ णच्चा) बहुमायाः स्त्रिय इति ज्ञात्वा (भिक्खू) भिक्षुः मुनिः (ण सदह) न श्रद्धधीत स्त्रीषु श्रद्धां नैव कुर्यादिति ॥२४॥

ટીકા—‘મણેજ અન્નં ચિત્તેતિ’ પાતાલોદરગંભીરેજ મનસા અન્યત્ ચિન્તયન્તિ । ‘વાયા અન્નં’ શ્રવણમાત્રમધુરયા વિપાકદારુણયા વા વાચા તતોડન્યદ્ વદન્તિ । ‘કમ્મુણા અન્નં’ કર્મણા ચાડન્યમેવ ભજન્તે । અતિગંભીરમનસા કિમપ્યન્યદેવ ચિન્તયન્તિ, અર્થાત્ શ્રવણમનોજ્ઞવચનેન કિમપ્યન્યદેવ વદન્તિ । કર્મણાનુષ્ઠાનેન ઔર હી કહતી હૈ ‘કમ્મુણા અન્નં-કર્મણા અન્યત્’ ઔર કર્મ સે ઔર હી કરતી હૈ ‘તમ્હા-તસ્માત્’ હસ કારણ સે ‘વહુમાયાઓ इत्थिओ णच्चा-बहुमायाः स्त्रियः ज्ञात्वा बहुत मायावाली स्त्रियों को जानकर भिक्खू-भिक्षुः’ મુનિ ‘ण सदह-न श्रद्धधीत’ उनमें श्रद्धान करे ॥२४॥

અન્વયાર્થ—સ્ત્રી મન સે અન્ય સોચતી હૈ વચન સે અન્ય બોલતી હૈ કર્મ (કાર્ય) સે કુછ અન્ય હી કરતી હૈ । અતએવ સ્ત્રિયાં बहुत माया-चारिणी होती हैं, ऐसा जानकर मुनि उन पर श्रद्धा न करे ॥२४॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી અપને પાતાલ કે સમાન ગંભીર મન સે કુછ ઔર હી સોચતી હૈ, કેવલ સુનને મેં મધુર કિન્તુ વિપાક મેં મયાનક વાળી સે કુછ ઔર હી કહતી હૈ તથા કર્મ (કાર્ય) સે કુછ ઔર હી કરતી હૈ ।

છે ‘કમ્મુણા અન્નં-કર્મણા અન્યત્’ તથા કર્મથી ખીજુ ન કરે છે. ‘તમ્હા-તસ્માત્’ તે કારણે ‘વહુમાયાઓ इत्थिओ णच्चा-बहुमाया स्त्रियः ज्ञात्वा’ શ્રિયોને અધિક માયાવાળી સમજીને ‘ભિક્ખૂ-ભિક્ષુ’ મુનિએ ‘ण सदह-न श्रद्धधीत’ તેઓમાં વિશ્વાસ ન કરે. ॥૨૪॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રી મનમાં કોઈ એક પ્રકારનો વિચાર કરતી હોય છે, વચન દ્વારા જુદું ન બોલતી હોય છે એને કાયા દ્વારા વળી અન્ય ન કોઈ કાર્ય કરતી હોય છે । આ પ્રકારે સ્ત્રીઓ મયાચારિણી હોવાથી મુનિએ તેમનો વિશ્વાસ રાખવો બેઠએ નહી ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી તેના પાતાલ જેવા ગંભીર મનમાં કંઈ જુદું ન (વાણીથી વિપરીત) વિચારતી હોય છે, માત્ર સાંભળવામાં મધુર લાગે પણ જેનો વિપાક ભયંકર હોય એવું જુદું ન (વિચારોથી વિપરીત) તે બોલતી હોય છે, અને વાણી અને વિચારોથી જુદું પડે એવું કંઈક કરતી હોય છે. આ રીતે તેના વિચારો, વાણી અને કાર્યોમાં એકરૂપતા હોતી નથી. તે

કિમપિ અન્યદેવ કાર્યં કુર્વન્તિ । ચન્દનસા ચિન્તિતં તન્ન જુવતે । યદ્ જુવતે તન્ન કુર્વન્તિ કિન્તુ સર્વં વિપરીતમેવ સમાચરન્તીતિ ભાવઃ--

‘૫મ્હા’ તસ્માન્ ‘બહુમાયાઓ’ ‘વિચિત્રા’ ઇતિ ‘જુવતે’ જ્ઞાત્વા ‘મિત્રસુ’ મિત્રકઃ ‘જ સદ્ગ’ ન શ્રદ્ધાત તાસુ શ્રદ્ધાં ન કુર્યાત્ ॥૨૪॥

મૂલ્ય-જુવતે સમર્પણં વ્યૂપા વિચિત્રાલંકારવસ્ત્રાણિ પરિહિતા ।

વિરતાં ચરિત્સમ્યક્ રક્ષણં ધર્મમાચરન્તે ન ભયંતારો ॥૨૫॥

છાયા:-યુવતિઃ શ્રમણં વ્યૂપાત્ વિચિત્રાલંકારવસ્ત્રાણિ પરિધાય ।

વિરતા ચરિત્સમ્યક્ રક્ષણં ધર્મમાચરન્તે ન ભયંતારો ॥૨૫॥

અપને અત્યન્ત ગમીઃ મન સે કુછ ઓર હી સોચતી હૈ । શ્રુતિસુખદ વચનો સે કુછ ઓર હી કહતી હૈ ઓર કર્મ સે કુછ ઓર હી કરતી હૈ । જો મન સે સોચતી હૈ સો કહતી નહીં ઓર જો કહતી હૈ સો કરતી નહીં । બહુ સર્વ વિપરીત હી આચરણ કરતી હૈ ।

અતઃ સ્ત્રિજ્ઞાં બહુત માયાચારિણી હોતી હૈ એસા જાનકર સાધુ ડન પર શ્રદ્ધા ન કરે ।

યદાં લૌકિક વચન મી કહ લેને ચાહિય ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ--‘જુવતે-યુવતિઃ’ કોઈ યુવાવસ્થા સંબન્ધ સ્ત્રી ‘વિચિત્રા-લંકારવસ્ત્રાણિ પરિહિતા-વિચિત્રાલંકારવસ્ત્રાણિ પરિધાય’ ચિત્ર-વિચિત્ર અલંકાર ઓર વસ્ત્ર પહેનકર શ્રમણ કે સમીપ મેં આકર ‘સમર્પણં વ્યૂપા-શ્રમણં વ્યૂપાત્’ સાધુ સે કહે કિ ‘ભયંતારો-હે ભયંતારો’ હે ભય સે રક્ષણ કરને વાલે સાધો ! ‘અહં વિરતા-અહં વિરતા’ મેં અવ

મનમાં જેવું વિચારે છે તેવું કહેવ ને બદલે જુદું જ કંઈક કહે છે. વળી તે મનમાં જેવું વિચારે છે અથવા વાણીથી જેવું કહે છે, તેના કરતાં જુદા જ પ્રકારનું આચરણ કરે છે.

આ પ્રકારનું સ્થિતિનું વર્તન હે.ય છે. તે કારણે સ્થિતિને માયાચારિણી કહી છે. તેથી શ્રુતિએ સ્થિતિને માયાચારિણી સમજીને તેમના પર બિલકુલ શ્રદ્ધા રાખવી નોંધએ નહીં. ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ--‘જુવતે-યુવતિઃ’ યુવાવસ્થાવાળી કોઈ સ્ત્રી ‘વિચિત્રાલંકારવસ્ત્રાણિ પરિહિતા-વિચિત્રાલંકારવસ્ત્રાણિ પરિધાય’ ચિત્ર વિચિત્ર અલંકાર અને વસ્ત્રો પહેરીને શ્રમણની પાસે આવીને ‘સમર્પણં વ્યૂપા-શ્રમણં વ્યૂપાત્’ સાધુને કહે દે--‘ભયંતારો-હે ભયંતારો’ હે ભયથી રક્ષણ કરનાર સાધો ! ‘અહં વિરતા-

अन्वयार्थः—(जुवइ) युवतिरभिनवयौवना (विचित्रालंकारवत्थगाणि परिहित्ता) विचित्रालंकारवत्थगाणि परिधाय श्रमणसमीपमागत्य (समणं ब्रूया) श्रमणं मति-
ब्रूयात् (भयंतारो) हे भयन्तारः (विरता) विरता संसारान् (रुक्खं) रुक्खं संयममहं
चरिष्ये अतः (णे) अस्मभ्यम् (धम्ममाइक्ख) धर्ममाचक्ष्व=धर्मोपदेशं कुरु इति ॥२५॥

टीका—‘जुवइ’ युवतिः—अभिनवयौवना मनोरमा ‘विचित्रालंकारवत्थगाणि
परिहित्ता’ विचित्रालंकारवत्थकानि परिधाय—विलक्षणऽऽभूषणवस्त्राणि परिधाय ।
कपटपूर्वकम्—‘समणं’ श्रमणसमीपमागत्य ‘ब्रूया’ ब्रूयात् ‘अहं गृह संवन्धेभ्यो-
विरता । मम पतिः परिवारश्च नातुकृष्टोऽपि तु मतिकूलमाचरति । सर्वतो
विरक्ता संयममेव पालयिष्यामि इति मम निश्चयो जातः । अतो ‘भयंतारो’ हे भय-
गृहपन्थन से विरक्त होकर ‘रुक्खं—रुक्खं’ संयम का ‘चरिस्स—आचरिष्ये’
पालन करूंगी ‘णे—अस्मभ्यम्’ मुझको आप ‘धम्ममाइक्ख—धर्ममाचक्ष्व’
धर्म का उपदेश करे ॥२५॥

अन्वयार्थ—नवयौवना स्त्री विचित्र अलंकारों और वस्त्रों को
धारण करके श्रमण के समीप आकर उससे कहे हे भय से रक्षा
करने वाले, मैं संसार से विरक्त हो चुकी हूँ । संयम का आचरण
करूंगी । मुझे धर्म का उपदेश कीजिए ॥२५॥

टीकार्थ—कोई स्त्री नवयुवति हो और वह विलक्षण प्रकार के
वस्त्रों एवं आभूषण से सजकर, श्रमणों के पास आवे और कपट-
पूर्वक कहे कि—मैं संसार से विरक्त हो चुकी हूँ । मेरा पति अनुकूल
नहीं वरन् प्रतिकूल आचरण करता है । अतएव मैंने निश्चय कर लिया

‘अहं विरता’ हुं ‘हवे गृह पन्थनी निरक्त’ यद्यने ‘रुक्खं—रुक्खम्’ संयमनं
‘चरिस्स—आचरिष्ये’ आचरण करीश. ‘णे—अस्मभ्यम्’ मने आप ‘धम्ममाइक्ख
—धर्ममाचक्ष्व’ धर्मो को उपदेश करे. ॥२५॥

सूत्रार्थ—कहाय कोई नवयौवना स्त्री विविध वस्त्र अलंकारों धारण करीने
साधुनी पास आवीने ओवी विनती करे के ‘हे संसारपथी रक्षण
करनारा सुनि ! हुं संसारथी निरक्त यद्य गद्य धुं. हुं संयमनी आराधना
करीश. आप मने धर्मोपदेश करे’ तो पण साधुओ तेना वयनोमां
श्रद्धा भूषणी जेओ नही

टीकार्थ—कोई नवयौवना स्त्री विविध आभूषणों तथा सुंदर वस्त्रों वडे पनीठनीने
साधुनी समीप आवे अने कपटपूर्वक आ प्रकारनां वयनो ओखे के ‘मने आ
संसार पर वैराग्य आवी गयो छे. मारे पति भारी साथे प्रतिकूल आचरण

ત્રાતઃ ? સંસારમયાત્ રક્ષક મુને ? મહં 'ધર્મ' ધર્મ-ચારિત્રધર્મમ્ 'આદ્યત્વ' આચક્ષ્વ=કથય, ઉપદેશં દેહિ । મયાનકોડયં સંસારઃ, અસ્માન્મે ત્રાણં કુરુ इत्यादि વચનં કથયતિ । एतत्कथनमपि-एतासां व्यामोहायैव साधूनाम् न तु तत्त्वतः प्रतिपादनम् इति ॥२५॥

મૂળમ્—અદુ સાંવિધાપવાણં અહમંસિ સાહમ્મિની ચ સમ્મણાણં ।

जतुकुम्भे जहा उवज्जोइ संवासे विदूं विसीयेज्जा ।२६॥

છાયા—અથ શ્રાવિકામવાદેન અહમસ્મિ સાધર્મિની ચ શ્રમણાનામ્ ।

जतुकुम्भो यथा उपज्जोतिः संवासे विद्वान्विपीदेत् ॥२६॥

હૈ કિ સમસે ચિરત્ત હોકર અથ સંસાર કા પાલન કરું । હે સંસાર મય સે રક્ષણ કરને વાલે મુને ! મુજે ચારિત્રધર્મ કા ઉપદેશ કીજિયે । यह संसार भयानक है । इससे मुझे बचाइए । इत्यादि वचन कहती है तो उसका यह कथन साधु को बहकाने के लिये ही समझना चाहिए । उसमें वास्तविकता नहीं होती ॥२५॥

શબ્દાર્થ—‘અદુ-અથ’ ઉપર્યુક્ત કથન કે અનન્તર ‘સાવિધાપવા-
ણં-શ્રાવિકાપ્રવાદેન’ શ્રાવિકા હોને કે બહાને સે સ્ત્રી સાધુ કે નિકટ
મેં આતી હૈ ‘સમ્મણાણં-શ્રમણાનાં’ શ્રમણોં કી ‘અહમંસિ સાહમ્મિની-
અહમસ્મિ સાધર્મિની’ મેં સાધર્મિની હું એસા કહજર મી સાધુ કે પાસ
આતી હૈ ‘જહા ઉવજ્જોઈ-યથા ઉપજ્જોતિઃ’ જૈસે અગ્નિ કે નિકટ ‘જતુ-
કુમ્ભે-જતુકુમ્ભઃ’ લાલ્લ કા ઘડા પિઘલ જાતા હૈ ઇસી પ્રકાર ‘વિદૂ-વિદ્વાન’

કરે છે. તેથી આ સંસારના મોહમાયાનો ત્યાગ કરીને સંયમ ગ્રહણ કરવાનો
મેં નિશ્ચય કર્યો છે, હે સંસારભયથી રક્ષણ કરતારા મુનિ ! મને ચારિત્ર
ધર્મનો ઉપદેશ દો. આ સંસાર ભયાનક છે, તેમાંથી મને બચાવો,’ આ
પ્રકારના વચનો ભલે તે બોલતી હોય, પરંતુ તે વચનોને તેથી માયાભળણે
સમજીને સાધુએ તેનો વિશ્વાસ કરવો નોંધએ નહીં. આ પ્રકારનાં વચનો તો
માત્ર કહેવાનાં જ હોય છે-તેમાં વાસ્તવિકતા હોતી નથી. ॥૨૫॥

શબ્દાર્થ—‘અદુ-અથવા’ ઉપર્યુક્ત કથન પછી ‘સાવિધાપવાણં-શ્રાવિકા-
પ્રવાદેન’ શ્રાવિકા હોવાના બહાનાથી સ્ત્રી સાધુની સમીપમાં આવે છે. ‘સમ-
ણાણં-શ્રમણાનાં’ શ્રમણોને ‘અહમંસિ સાહમ્મિની-અહમસ્મિ સાધર્મિની’ હું સાધ-
ર્મિણી છું. એવું કહીને પણ તે સાધુની પાસે આવે છે. ‘જહા ઉવજ્જોઈ-
યથા ઉપજ્જોતિઃ’ જેમ અગ્નિની પાસે ‘જતુકુમ્ભે-જતુકુમ્ભઃ’ લાખનો ઘડો પીગળી

અન્વયાર્થ:- (અદુ) અથ પશ્ચાત્ અથવા इति वा (સાવિયાપવાણં) શ્રાવિકા પ્રવાદેન-શ્રાવિકાવ્યાજેન (સમણાણં) શ્રમણાનાં યુષ્માક (અહમંસિ સાહમ્મિણી) અહમસ્મિ સાધર્મિણી-इति कथयित्वा साधुसमीपमागच्छति (જહા ઉવ્વજ્જોઈ) यथा उपज्योति:-अग्नेः-समीपे (જતુકુંભે) जतुकुंभ इव (विद्) विद्वान् (સંવાસે) संवासे-स्त्रीसंपर्के (વિસીણ્જજા) विषीदेत शीतलविहारी भवेत्, यथाऽग्निसमीपे लाक्षाघटो दिलीयते दया स्त्रीसंपर्के साधुरपि अष्टो भवतीति ॥૨૬॥

ટીકા-‘અદુ’ અથ સમીપાગમનાનન્તરમ્ અથવા इति वा અથ=‘સાવિયા-પવાણં’ શ્રાવિકાપ્રવાદેન-અહં શ્રાવિકાસ્મિ इति कपटेन साधुसमीपमागत्य । ‘સમણાણં’ શ્રમણાનાં સાધુનામ્ ‘અહં સાહમ્મિણી’ સાધર્મિણી અસ્મિ, સાધુનાં

વિદ્વાન્ પુરુષ ‘સંવાસે=સંવાસે’ સ્ત્રી કે સંપર્ક મેં ‘વિસીણ્જજા-વિષીદેત’ શીતલ વિહારી હો જાતે હૈં અર્થાત્ જૈણા અગ્નિ કે સંસર્ગ સે ઘી પિઘલ જાતા હૈ વૈણા હી સ્ત્રી કે સંપર્ક સે સાધુ ઓ અષ્ટ હો જાતા હૈ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ--અથવા કોઈ સ્ત્રી શ્રાવિકા હોને કા બહાના કરકે સાધુ કે પાસ આતી હૈ । વહ ‘મેં આપ કી સાધર્મિણી હૂં’, એસા કહતી હૈ । કિન્તુ જૈણે અગ્નિ કે સમીપ સ્થિત લાક્ષ્ણ કા ઘડા પિઘલ જાતા હૈ । વસી પ્રકાર સ્ત્રી કે સંપર્ક સે સાધુ વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ-શિથિ-લાચારી હો જાતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ--અથવા કોઈ સ્ત્રી ‘મેં શ્રાવિકા હૂં’ હસ પ્રકાર કા બહાના કરકે કપટપૂર્વક સાધુ કે સન્નિકટ આતી હૈ । વહ સાધુ કી સાધર્મિણી

નય છે. એજ પ્રમાણે ‘વિદ્-વિદ્વાન્’ વિદ્વાન્ પુરુષ ‘સંવાસે-સવાસે’ સ્ત્રીના સંપર્કમાં ‘વિસીણ્જજા-વિષીદેત’ શીતલવિહારી થઈ નય છે અર્થાત્ જેમ અગ્નિના સંપર્કથી લાખ ઓગળી નય છે એજ પ્રમાણે સ્ત્રી સંપર્કથી સાધુ પણ ભ્રષ્ટ થઈ નય છે. ॥૨૬॥

સૂત્રાર્થ--અથવા કોઈ સ્ત્રી શ્રાવિકા હોવાનું બહાનું કાઢીને સાધુની પાસે આવે છે તે સાધુને કહે છે કે ‘હું આપની સાધર્મિણી છું’ આ તે તેની કપટભળ જ હોય છે જેવી રીતે અગ્નિની પાસે પડેલા લાખને ઘડા ઓગળી નય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંપર્કથી સાધુ શિથિલાચારી બની નય છે અને આલોક અને પરલોકમાં હુ ખોનો અનુભવ કરે છે ॥૨૬॥

ટીકાર્થ--અથવા-‘હું શ્રાવિકા છું’ એવું બહાનું કાઢીને કોઈ સ્ત્રી કપટ-પૂર્વક સાધુની પાસે આવે છે તે સાધુની સાધર્મિણી (સમાન ધર્મવાળી)

સાધર્મિણી અહમસ્મીતિ કપટેન સાધુસમીપમાગત્ય સાધુ ધર્મીત્ પ્રસ્થલયતિ ।
અયં ભાવઃ-સ્ત્રીणां संबन्धो सहतेऽनर्थाय भवति साधूनाम् ।
સાધોર્જ્ઞાનં તપઃસંયમાદિકં सर्वस्यपि स्त्रीसंगर्गात्महसैव विनश्यति । तदुक्तम्-

‘तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं तत्तपः स च संयमः ।

सर्वमेकपदे भ्रष्टं सर्वत्र क्षिप्य स्त्रियाः ॥૧॥’

સ્ત્રીસાન્નિધ્યાત્ પુરુષાણાં અનર્થે પતનં ચક્તીત્યત્ર દૃષ્ટાન્તં દર્શયત્તિ । ‘જતુકુંભે’
ઇત્યાદિ । ‘જહા’ યથા-ઉજ્જ્યોતિઃ, અગ્નિસમીપે લાક્ષાઘટઃ ઘૃતવટો વા વિલીયતે ।
एवं स्त्रीणां ‘संवासे’ संवासे ‘निउ’ विद्वान्-शास्त्रज्ञोऽपि ‘वितीएज्जा’ विपीदेत ।
સંયમાતુષ્ઠાનં પ્રતિ શિથિલો ભવેત્ । તદુક્તમ્-

(સમાન ધર્મ વાલી) બનકર કપટ સે સાધુ સો ઝાટ કરતી હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ સ્ત્રી કા સમ્પર્ક સાધુઓં કે લિયે ઘોર અનર્થ કા કારણ
બનતા હૈ । સ્ત્રી કે સમ્પર્ક સે સાધુ કા તપ સંયમ આદિ સઘ કુછ
સહસા હી નષ્ટ હો જાતા હૈ । કહા બી હૈ-‘તજ્ઞાન’ ઇત્યાદિ

‘સાધુ કા વહ જ્ઞાન, વહ વિજ્ઞાન, વહ તપ ઓર વહ સંયમ જો
ઉસને અત્યન્ત શ્રમ સે દીર્ઘકાલીન સાધનોં કે દ્વારા પ્રાપ્ત કિયે હૈ, સ્ત્રી
કે સંસર્ગ સે વે સમી એકદમ હી નષ્ટ હો જાતે હૈ ।’

સ્ત્રી કે સાન્નિધ્ય સે પુરુષોં કા કિસ પ્રકાર અનર્થ સે પતન હોતા હૈ,
યહ બાન દૃષ્ટાન્ત દ્વારા દિખલાતે હૈ-જેસે અગ્નિ કે સમીપ સ્થિત લાલ
કા ઘટ પિગલ કર નષ્ટ હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર શાસ્ત્રજ્ઞ મુનિ બી સ્ત્રી
કે સમ્પર્ક સે શિથિલાચારી હો જાતા હૈ । કહા હૈ-‘તસાઙ્ગારસમા’ ઇત્યાદિ

બનીને કપટથી સાધુને ઝાટ કરે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રીઓના
સંપર્ક સાધુને માટે ઘોર અનર્થનું કારણ બને છે સ્ત્રીના સંપર્કને લીધે
સાધુના તપ, સંયમ આદિ એકાએક નષ્ટ જ થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે-
‘તજ્ઞાન’ ઇત્યાદિ ‘જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, તપ, સંયમ આદિ વસ્તુઓ કે જે તેણે
(સાધુએ) અત્યન્ત શ્રમ અને દીર્ઘકાલીન સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ હોય છે,
તે બધું સ્ત્રીના સંસર્ગમાં આવતાં જ એકદમ નષ્ટ થઈ જાય છે.’

સ્ત્રીના સમાગમમાં આવવાથી સાધુનું કેવી રીતે પતન થાય
છે. સ્ત્રીસમાગમ સાધુને માટે અનર્થનું કારણ કેવી રીતે બને છે તે સૂત્રકાર
દૃષ્ટાન્તદ્વારા સમજાવે છે-જેવી રીતે અગ્નિની સમીપમાં મૂકેલો લાખનો ઘડો
પીગળીને નષ્ટ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે શાસ્ત્રજ્ઞ મુનિ પણ સ્ત્રીના સંપર્કને
લીધે શિથિલાચારી થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે કે-‘તસાઙ્ગારસમા’ ઇત્યાદિ

‘तप्ताङ्गारसमा नारी घृतकुम्भसङ्गः पुमान् ।

तस्माद् घृतां च वह्निं च नैकत्र स्थापये दुष्टः ॥१॥’ इति ॥२६॥

स्त्रीसाम्रिध्ये दोषान् प्रदर्श्य तत्साम्यजनितं दोषं दर्शयितुमाह—

‘जतुकुम्भे’ इत्यादि ।

मूलम्—जतुकुम्भे जोहउवगूढे आसुभितत्ते णासमुवयाइ ।

एदित्थियाहिं अणगारा संवासेण णासमुवयंति ॥२७॥

छाया—जतुकुम्भो ज्योतिरुपगूढ आश्वभितप्तो नाशमुपयाति ।

एवं स्त्रीभिरनगाराः संवासेन नाशमुपयान्ति ॥२७॥

स्त्री प्रज्वलित अंगारेके समान है और पुरुष घृत के घड़े के समान है । अतएव बुद्धिमान् पुरुष घृत और अग्नि को एक स्थान पर स्थापित न करे ॥२६॥

स्त्री की समीपता से होने वाले दोषों को दिखलाकर उसके समन्ध से होने वाले दोष दिखाने के लिये कहते हैं—‘जतुकुम्भे’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जोहउवगूढे जतुकुम्भे-ज्योतिरुपगूढो जतुकुम्भः’ जैसे अग्नि से स्पर्श किया हुआ लाख का घड़ा ‘आसुभितत्ते णासमुवयाइ-आश्वभितप्तो नाशमुपयाति’ शीघ्र तप्त होकर नष्ट हो जाता है ‘एवं-एवं’ इसी प्रकार ‘इत्थियाहिं-स्त्रीभिः’ स्त्रियों के ‘संवासेण-संवासेन’ सहवास से ‘अणगारा-अनगाराः’ अनगार-साधु ‘णासमुवयंति-नाशमुपयान्ति’ नष्ट हो जाते हैं अर्थात् चारित्र्य से पतित हो जाते हैं ॥२७॥

‘स्त्री प्रज्वलित अंगारा समान छे अने पुरुष घीना घड़ा समान छे. तेही बुद्धिमान् पुरुषे घी अने अग्निने ओक ज जग्य ओ ओकठां थवा देवा नेछओ नहीं’ ॥२६॥

स्त्रीनी समीपताने कारणे उद्भूतवता दोषाने प्रकट करीने हवे सूत्र ॥२॥ तेना बुद्ध परिष्कामे प्रकट करे छे—‘जतुकुम्भे’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘जोहउवगूढे जतुकुम्भे-ज्योतिरुपगूढो जतुकुम्भः’ जेभ अग्निथी स्पर्शथेल लाभने घरो ‘आसुभितत्ते णासमुवयाइ-आश्वभितप्तो नाशमुपयाति’ जदिथी तपीने नश प.मे छे ‘एवं-एवम्’ ओकर नीने ‘इत्थियाहिं-स्त्रीभिः’ त्रियेना ‘संवासेण-संवासेन’ सहवासथी ‘अणगारा-अनगारा’ अनगार-साधु ‘णासमुवयंति-नाशमुपयान्ति’ नाश प.मे छे अर्थात् चारित्र्यही पतित यथ जय छे. ॥ २७ ॥

અન્વયાર્થ:- (જોડુવગૂઢે જતુકુંભે) જ્યોતિરુપગૂઢો જતુકુંભઃ (યાસુમિત્તે
ળાસમુપયાઈ) આશ્વમિત્ત્વો નાશમુપયાતિ (એવં) एवं (इत्थिग्राहिं) સ્ત્રીભિઃ (સંવા-
સેળ) સંવાસેન-સહવાસેન (અગગારા) અગગારાઃ સાધવઃ (ળાસમુવયંતિ) નાશમુપ-
યાન્તિ-ચારિત્રભ્રષ્ટા ભવન્તીનિ ॥૨૭॥

ટીકા-‘જોડુવગૂઢે’ જ્યોતિરુપગૂઢઃ-જ્યોતિષા-અગ્ન્યાદિના ઉપગૂઢઃ
સંસ્પૃષ્ટઃ ‘જતુકુંભે’ જતુકુમ્ભઃ લાક્ષાઘટઃ ‘યાસુમિત્તે’ આશ્વમિત્ત્વઃ-આયુ-
શીઘ્રમ્, અમિત્ત્વઃ, તેજસા તપિતો ઘટઃ । ‘ળાસમુવયાઈ’ નાશમુપગચ્છતિ દ્રવી
ભૂય વિનષ્ટો ભવતિ । ‘એવં’ એવમેવ ‘અગગારા’ અગગારા-તાથ્થવઃ, નાસ્તિ
અગારઃ ગૃહં યેષાં તેજનગારાઃ । ‘इत्थिग्राहिं’ સ્ત્રીભિઃ સહ ‘સંવાસેન’ સંવાસેન ‘ળાસં’
નાશં ‘ઉચ્ચંતિ’ ઉપયાન્તિ । કઠિનસંયમપાલનં પરિત્યજ્ય શિથિલવિહારિણો
ભવન્તિ । અથવા સંયમાદતિશયેન ભ્રષ્ટા એવ ભવન્તિ । જતુકુમ્ભાનામગ્નિસ્પર્શ-
વત્ સાધૂનાં સ્ત્રીસંપર્કો નાશાયૈવ ભવતિ । તસ્માત્ સ્વહિતાર્થિના સ્ત્રીસંપર્કઃ
સર્વથૈવ ત્યાજ્ય इति भावः ॥૨૭॥

અન્વયાર્થ--અગ્નિ સે સ્પૃષ્ટ હુઆ લાલ્લ કા ઘડા શીઘ્ર હી તસ
હોકર વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સ્ત્રિયોં કે સહવાસ સે
સાધુઓં કા વિનાશ હો જાતા હૈ-એ ચરિત્રભ્રષ્ટ હો જાતે હૈ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ--લાલ્લ કે ઘટ કો અગ્નિ સે અઢાકર કે રલ્લ દિયા જાય
તો વહ એકદમ તપકર વિનષ્ટ હો જાતા હૈ, હસી પ્રકાર અગગાર સ્ત્રિયોં
કે સંવાસ સે અર્થાન્ સાથ રહને સે નાશ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ અર્થાત્
કઠિન સંયમ કા ત્યાગ કરકે શિથિલાચારી વન જાતે હૈ યા સંયમ સે
સર્વથા હી ભ્રષ્ટ હો જાતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ-જૈસે અગ્નિ કા સ્પર્શ લાલ્લ
કે ઘડે કે વિનાશ કા કારણ હોવા હૈ, હસી પ્રકાર સ્ત્રીસંપર્ક

સૂત્રાર્થ--અગ્નિનેા સ્પર્શ પામતો લાખનો ઘડો તપીને થોડી જ વારમાં
વિનષ્ટ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓના સહવાસથી સાધુઓનો પણ
વિનાશ જ થઈ જાય છે-તેઓ ચારિત્રભ્રષ્ટ થઈ જાય છે ॥૨૭॥

ટીકાર્થ--લાખના ઘડાને અગ્નિનેા સ્પર્શ થાય એવી રીતે રાખવામાં
આવે, તો તે એકદમ તપી જઈને-પીગળી જઈને વિનષ્ટ થઈ જાય છે એજ
પ્રમાણે જે અણુગાર સ્ત્રીઓનો સંપર્ક રાખે છે, અથવા તેમનો સહવાસ કરે
છે, તે પણ વિનષ્ટ જ થઈ જાય છે. એટલે કે તે અણુગાર કઠણ એવા સંયમનેા
ત્યાગ કરીને શિથિલાચારી બની જાય છે, અથવા સંયમના માર્ગેથી સર્વથા
ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે અગ્નિનેા સ્પર્શ લાખના ઘડાના

મૂલમ્—કુર્વંતિ પાવંગં કમ્મં પુઠ્ઠા વેગેવ્વમાહિંસુ ।

‘નો હં’ કરોમિ પાવંતિ ‘અંકેસાઈણી મમ્મેસંતિ’ ॥૨૮॥

છાયા—કુર્વંતિ પાવકં કમ્મ પૃષ્ઠા એકે એવમાહુઃ ।

નાહં કરોમિ પાપમિતિ અંકેશાયિની મમ્મેષેતિ ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ—(એ) એકે—સાધુઃ (પાવંગં) પાપકં સાવઘં (કમ્મં) કમ્મ (કુર્વંતિ) કુર્વંતિ (પુઠ્ઠા) પૃષ્ઠા પરેણ (એવમાહિંસુ) એવમાહુઃ (અહ) અહં (પાવ ન કરેમિતિ) અહં પાપં ન કરોમીતિ (એસા) એષા સ્ત્રી (મમ) મમ (અંકેસાઈણીતિ) અંકેશાયિની હિતિ વાલ્યાવસ્થાયાં મમાંકશાયિનીતિ ॥૨૮॥

સાધુઓ કે વિનાશ કા કારણ હોતા હૈ । અતઃપ્ર આત્મહિત કે અભિલાષી કો સ્ત્રી કા સસ્પર્ક સર્વથા ત્યાગ દેના વાહિય ॥૨૭॥

શબ્દાર્થ—‘એ-એકે’ કોઈ સાધુ ‘પાવંગં-પાપકં’ પાપજનક ‘કમ્મં-કમ્મ’ કમ્મ ‘કુર્વંતિ-કુર્વંતિ’ કરતે હૈ ‘પુઠ્ઠા-પૃષ્ઠાઃ’ અન્ય દ્વારા પૂછને પર ‘એવમાહિંસુ-એવમાહુઃ’ એસા કહતે હૈ ‘અહં-અહમ્’ મૈ ‘પાવ ન કરે-મિતિ-પાપ ન કરોમીતિ’ પાપકર્મ નહી કરતા હું ‘એસા-એષા’ યહ સ્ત્રી ‘મમ-મમ’ મેરે ‘અંકેસાઈણીતિ-અંકેશાયિની’ વાલ્યકાલ સે હી મેરે ઉત્સંગ મૈ સોતી હૈ અર્થાત્ મેરી કન્યકા જૈસી હૈ ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ સાધુ પાપકર્મ કરતે હૈ કિન્તુ દૂસરે કે પૂછને પર કહતે હૈ ‘મૈ પાપકર્મ નહી કરતા હું ।’ યહ સ્ત્રી તો વાલ્યાવસ્થા સે હી મેરી અંકેશાયિની ગોદ મૈ સોને વાલી છી ॥૨૮॥

વિનાશનુ કારણ બને, એજ પ્રમાણે સ્ત્રીસ પક્ષ સધુના વિનાશનુ કરણ બને છે. તેથી આત્મહિત ચાહતા સાધુએ સ્ત્રીના સંપર્કનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૨૭॥

શબ્દાર્થ—‘એ-એકે’ કોઈ પણ સાધુ ‘પાવંગ-પાપકમ્’ પાપજનક ‘કમ્મ-કર્મ’ કમ્મ ‘કુર્વંતિ-કુર્વંતિ’ કરે છે. ‘પુઠ્ઠા-પૃષ્ઠા’ બીજાએ । દ્વારા પૂછવામાં આવે ત્યારે ‘એવમાહિંસુ-એવમાહુઃ’ એવું કહે છે ‘અહં-અહમ્’ હું ‘પાવ ન કરે-મિતિ-પાપ ન કરોમીતિ’ પાપ કરતો નથી ‘એસા-એષા’ આ સ્ત્રી ‘મમ-મમ’ મારા ‘અંકેસાઈણીતિ-અંકેશાયિનીતિ’ બલવત્વાથી જ મારા બોળામાં સુવે છે. અર્થાત્ મરી દીકરી જેવી છે ॥૨૮॥

સૂત્રાર્થ—કોઈ કોઈ સાધુ પાપકર્મનું સેવન કરે છે અને ત્યારે કોઈ તેના ચારિત્ર વિષે સંદેહ કરે ત્યારે તે એવો જવાબ આપે છે કે ‘હું’ પાપકર્મનું સેવન કરતો નથી આ સ્ત્રી તો વાલ્યવસ્થામાં મારી અંકેશાયિની (બોળાના શયન કરનારી) હતી. ॥૨૮॥

ટીકા—‘એમે’ એકે—સાધવઃ સંસારાઽભિપક્તા એહિકપારલૌકિકકર્મમયાત્
ત્યક્તમાનસાઃ ‘પાવર્ગ’ પાપમ્ ‘કર્મ’ કર્મ ‘કુર્વંતિ’ કુર્વંતિ । ‘પુટ્ટા’ પૃષ્ઠા—
ગુરુભિઃ પૃષ્ઠાઃ સન્ત એવમાહુઃ ‘અહં પાવર્ગ’ અહં પાપ કર્મ ન કરોમિ, નાઽહમેવં
કુલસમુત્પન્નો યદેવંવિધં કર્મ કરિષ્યે । ‘એસા’ એવા ‘અંકેસાઈની’ અંકેશાયિની
કન્યાસદૃશી પૂર્વમાસીત્ । તદેષા મયિ એવં કરોતિ, કિન્તુ અંકં વિદિતસંસારાસાર-
સ્વભાવઃ પ્રાણાઽતિપાતેઽપિ એવાદૃશં કુત્સિતકૃત્યં નૈવ કરિષ્યામિ એવં મિથ્યા
વચનં પ્રરુપયતિ, ઇતિ ॥૨૮॥

મૂળ—ચાલસંસ મંદયં બીયં જં ચં કહં અવજાણહ યુજ્ઞો ।

દુર્ગુણં કરેહં સં પાવં પૂર્ણકામો વિસંન્નેસી ॥૨૯॥

છાયા—ચાલરય માધ્યં દ્વિતીયં યત્ ચ કૃતમપજામીતે મૂયઃ ।

દ્વિગુણં કરોતિ સ પાપં પૂજનકામો વિષ્ણૈષી ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—કોઈ સાધુ, જો સંસાર મેં આસક્ત હૈં ઓર હહલોક
તથા પરલોક સંબંધી કર્મમય સે રહિત હૈં, પાપકર્મ કરતે હૈં, કિન્તુ
જય ઉમકે ગુરુ આદિ ઉનસે પૂછતે હૈં તો એસા કહતે હૈં કિ મેં પાપકર્મ
નહીં કરતા । મેં અંકે કુલ મેં જન્મા હૂં એસા પાપ કૈસે કર સકતા હૂં ।
યહ સ્ત્રી અંકેશાયિની હૈં અર્થાત્ કન્યા કે સમાન હૈં । હસી કારણ યહ
મેરે સાથ એસા વ્યવહાર કરતી હૈં । મૈને સંસાર કે અસાર સ્વરૂપ કો
સમજા હૈં । મેં પ્રાણ જાને પર ખી એસા કુકૃત્ય નહીં કરુંગા । હસ પ્રકાર
મિથ્યા વચનોં કા પ્રયોગ કરતે હૈં ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ સાધુ કે જે સંસારમાં આસક્ત હોય છે અને અલોક
અને પરલોક સંબંધી કર્મભયથી જે રહિત છે, તેના દ્વારા પાપકર્મનું સેવન
કરવામાં આવે છે, પરંતુ જ્યારે તેના ગુરુ આદિ તે વિષે તેને પૂછે છે ત્યારે
તે એવો જવાબ આપે છે કે—‘હું’ પાપકર્મ આચરતો નથી, હું’ ઊંચા કુળમાં
જન્મ્યો છું’ મારાથી એવું પાપકર્મ કેવી રીતે કરી શકાય ? તમે જે સ્ત્રી
સાથેના મારા સંબંધના વિષયમાં સંદેહ સેવો છો, તે સ્ત્રી તો અંકેશાયિની
છે એટલે કે બાલ્યાવસ્થામાં તે મારા ખોળામાં ખેલી હતી અને શયન કરતી
હતી. તે તો મારી પુત્રી સમાન છે. તે કારણે તે મારી સાથે એવો વ્યવહાર
શખે છે. મેં સંસારની અસારતાને જાણી લીધી છે. મારાં પ્રાણોનો નાશ થાય
તો પણ હું’ એવું કુકૃત્ય ન કરું’ આ પ્રકારનાં અસત્ય વચનોનો તે પ્રયોગ
કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

अन्वयार्थः—(बालस्स) बालस्य अज्ञानिनः (वीयं) द्वितीयं मंदय) मान्द्यं—
मूर्खत्वं (जं च कडं भुज्जो अवजाणइ) यच्च कृतं दुष्कर्म तस्य भूयः पुनः अप-
जानीते—अपलापं करोति, एकं तु पाप मैथुनं द्वितीयं मृषावादित्वम् अः (से) सः
(दुगुणं पावं करेइ) द्विगुणं पापं करोति (पूयणकामो) लोके पूजाकामः (विस-
न्नेसी) विषण्णैषी—असंप्रमेच्छावानिति ॥२९॥

शब्दार्थः—‘बालस्स-बालस्य’ अज्ञानी पुरुष की ‘वीयं-द्वितीय’
दूसरी ‘मंदयं-मान्द्यं’ मूर्खता यह है की ‘जं च कडं भुज्जो अवजाणइ-
यच्च कृतं भूयः अपजानीते’ यह किये हुए पापकर्म को नहीं किया हुआ
कहता है ‘से-सः’ वह पुरुष ‘दुगुणं पावं करेइ-द्विगुणं पापं करोति’
प्रथम पाप करना और उसके छिपाने के लिये झूठ बोलना इस प्रकार
दुगुणा पाप करता है ‘पूयणकामो-पूजाकामः’ वह जगत में अपनी पूजा
चाहता है और ‘विसन्नेसी-विषण्णैषी’ असंयम की इच्छा करता है ॥२९॥

अन्वयार्थः—ऐसा कहना अज्ञानी जीव की दूसरी मूर्खता है कि
वह किये हुए पापकर्म का अपलाप करता है । उसने एक पाप मैथुन
सेवन का किया दूसरा मृषावाद का । इस प्रकार उसने दुगुणा पाप
किया । वह लोक में पूजा का कामी और असंयम की इच्छा
वाला होता है ॥२९॥

शब्दार्थः—‘बालस्स-बालस्य’ अज्ञानी पुरुष की वीयं-द्वितीयम्’ भी ७ ‘मंदय-
मान्द्यम्’ मूर्खताये छे के ‘जं च कडं भुज्जो अवजाणइ-यच्च कृतं भूयः अपजानीते’
ते करेवा पापकर्मने नथी कथुं तेम कडे छे तेथी ‘से-सः’ ते पुरुष दुगुणं-
पावं करेइ-द्विगुण पाप करोति’ ओक तो पाप करवुं अने तेने छुपाववा
लुहुं भोसवुं ओ रीते भनलुं पाप करे छे ‘पूयणकामो-पूजाकामः’
ते जगतगां पोतानी पूजा खाडे छे अने ‘विसन्नेसी-विषण्णैषी’ असंयमनी
छिच्छा करे छे ॥ २९ ॥

सूत्रार्थः—‘पापकृत्यनु’ सेवन करीने आ प्रमाणे असत्यनो आश्रय देवे
ते अज्ञानी लुवनी भी ७ मूर्खता छे मैथुनसेवन इय ओक पाप तो तेवु
कथुं न छे, हवे ते पापनो छन्दार करीने ते मृषावाद इय भी ७ पापनु’
पल्लु सेवन करे छे आ प्रकारे ते भनलु पाप करे छे आ प्रकारे सयमनी
विराधना करवा छनां पल्लु दोडोपां पोतानी पूजा-सत्कार-धाय ओवी अनिवापा
ते राखतो होय छे ॥२९॥

ટીકાર્થ—‘વાલમ્સ’ વાલરય મન્દમતે: રાગદ્વેષકલુષિતાન્તઃકરણસ્ય । ‘વીયં’ દ્વિતીયમિદમ્ મંદ્યં’ માન્દ્યમ્—અજ્ઞતામ્ । ટિંદ્ દ્વિતીયમ્—‘જં ચ વડં’ વચ્ચં પાપકર્મ કૃતમ્, શરીરવાડ્મનોમિ: સંપાદિતમ્ । તાદૃશ મૈથુનરૂપં કર્મ તત્ પ્રથમમ્, ‘શુજો’ શ્રૂય: ગુર્વાદિભિ: પૃષ્ઠ: સન્ પુનરપિ ‘અજ્ઞાણઃ’ અજ્ઞાતીતે અપલાપં કરોતિ-મચ્છાદયતિ નાહ્યેવં કૃત્વાનિતિ દ્વિતીયમ્ એમ્ । ‘સે’ સ પુરુષ: ‘દુગુણં પાવં કરેઃ’ દ્વિગુણં પાપ કરોતિ । કિમર્થમેવં કરોતિ તત્ર હ—‘પૂજનકામો’ પૂજનકામ: લોકેઽસ્માકં પૂજા ભવતુ इत्यभिલાષાં વિધર્ત્તિ કરોતિ ચ સંયમવિરાધમ્ । એકસ્મિન્ તાવત્ પ્રાથમિકો દોષ: યત્ પાપકર્મ તેન કૃતમ્ । દ્વિતીયસ્તુ દોષ: તાદૃશં કુત્સિત કર્મ કૃત્વાઽપિ પરેણ પૃષ્ઠોઽત્તાલતિ । એતાદૃશ: પુરુષ: સંયમે સ્વકીય-પૂજાદિકમિચ્છન્ (વિસન્નેહી) વિપચ્ચેષી—વિપચ્ચ:—અસંયમ: , તત્સ્વેષી—અભિલાષી-અસ્તિ અસંયમમિચ્છતીત્યર્થ: । પાપકર્માઽનુગ્રાહં શુભાદિતા ચ, ઇતિ ઉભય-મપિ દોષાયૈવેતિ ભાવ: ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—રાગદ્વેષ સે કલુષિત અન્તઃકરણવાલે મતિમન્દ ઉસ સાધુ કી યહ દૂસરી સૂઠતા હૈ । વહ દૂસરી સૂઠતા કૌન સી હૈ ? એક તો ઉસને ધન વચ્ચન કામ સે પાપકર્મ કિયા, દૂસરે ગુરુ આદિ કે પૂછને પર વહ નટતા હૈ । ઉસે છિપાને કે લિએ કહતા હૈ કિ મૈંતે એસા નહીં કિયા હૈ । એસા મનુષ્ય દુગુના પાપ કરતા હૈ । વહ યાહતા હૈ કિ લોક મેં મેરી પૂજા પ્રતિષ્ઠા હો કિન્તુ કરતા હૈ સંયમવિરાધના ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પહલા દોષ તો ઉસને યહ કિયા કિ પાપકર્મ કિયા, દૂસરા દોષ યહ હૈ કિ દૂસરે કે પૂછને પર દોષ કા સેવન કરકે બી અપલાપ કિયા । એસા પુરુષ યાહતા તો યહ હૈ કિ લોક મેં મેરી

ટીકાર્થ—રાગદ્વેષથી કલુષિત અન્તઃકરણવાળા, મન્દમતિ તે સાધુની આબીજી મૂઠતા છે, આબીજી મૂઠતા કઈ છે, તે સૂત્રકાર સમજાવે છે—પહેલી મૂઠતા તો એ છે કે તેણે પાપકર્મ કયું ગુરુ આદિએ તેને પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘હું પાપકર્મ કરતો નથી’ આ પ્રકારે અસત્ય વચ્ચનનો જે આધાર લીધો, તે તેની આબીજી મૂઠતા ગણી શકાય તે બમણું પાપ કરે છે—મૈથુનસેવન જન્ય પાપ અને મૃષાવાદજન્ય પાપ તે એવું ઇચ્છે છે કે લોકમાં મારી પૂજાપ્રતિષ્ઠા થાય, પરન્તુ તેના આ પ્રકારના વર્તન દ્વારા તે સંયમની વિરાધના કરતો હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે તેણે પાપકર્મનું સેવન કયું આ તેનો પહેલો દોષ ‘પોતે પાપકર્મ કરતો નથી.’ આ પ્રકારના અસત્ય કથનને કારણે તે મૃષાવાદના દોષને પણ પાત્ર થયો પાપકર્મનું આચરણ અને અસત્ય ભાષણ, આ બન્ને દોષો કરવાને કારણે તે બમણા પાપને પાત્ર થયો. એવો સાધુ એવું

किं च-‘संलोक’ इत्यादि ।

मूलम्—संलोकणिज्जमणगारं आयगयं निमंतणे णाहंसु ।

वत्थं च ताह पायं वा अन्नं पाणमं पडिग्गाहे ॥३०॥

छाया—संलोकनीयमणगारमात्मगतं निमंत्रणेनाहुः ।

दस्त्रं च त्रायिन् ! पात्रं वा अन्नं पानकं प्रतिगृहाण । ३०॥

अन्वयार्थ—(संलोकणिज्जं) संलोकनीयं दर्शनीयं सुन्दरम् (आयगयं) आत्मगत-
मात्मज्ञानिनम् (अणगारं) अणगारं साधुं त्रियः (निमंतणेण) निमंत्रणेन (आहंसु)

प्रतिष्ठा हो, सुझे लोग संतमी समझे, किन्तु आचरण करता है संयम
के प्रतिकूल । पापकर्म का अनुष्ठान करना और मिथ्या भाषण करना,
यह दोनों ही दोषजनक हैं । २९॥

और श्री कहते हैं—‘संलोकणिज्जं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—संलोकणिज्जं—संलोकनीयम्’ देखने में सुन्दर ‘आय-
गयं—आत्मगतम्’ आत्मज्ञानी ‘अणगारं—अणगारम्’ साधु को ‘निमंत-
णेण—निमंत्रणेन’ निमंत्रण देकर ‘आहंसु—आहुः’ स्त्री कहती हैं कि ‘ताह—
हे त्रायिन् ! भवसागर से रक्षा करने वाले हे साधो ! ‘वत्थं च—दस्त्रं च’
वस्त्र ‘पायं वा—पात्रं वा’ अथवा पात्र ‘अन्नं—अन्नम्’ अशनादि ‘पानमं—
पानकम्’ और पानी—अचित्त जल ‘पडिग्गाहे—प्रतिगृहाण’ मेरी पास से
इन चीजों का आप स्वीकार करे ॥३०॥

अन्वयार्थ—‘होई कोई स्त्रियां सुन्दर आत्मज्ञानी साधु को आमंत्रण

आहूतो होय छे के लोकभां भारी प्रतिष्ठा वधे-लोक भारो सत्कार-करे-लोक
भने संयमी भानीने भारी पूजप्रतिष्ठा करे, परन्तु तेनुं आचरण तो
संयमधी प्रतिष्ठण न होय छे ॥२९॥

वणी सूत्रकर उछे छे के—‘संलोकणिज्जं’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘संलोकणिज्जं—संलोकनीयम्’ जेवाभां सुंदर ‘आयगयं—आत्म-
गतम्’ आत्मज्ञानी ‘अणगारं—अणगारम्’ म धुने ‘निमंतणेण—निमंत्रणेन’ निमंत्रण
आपीने ‘आहंसु—आहुः’ स्त्री उछे छे के—‘ताह—हे त्रायिन् ! भवसागरधी रक्षा
करवावाणा छे साधो ! ‘वत्थं च—वस्त्रं च’ वस्त्र ‘पायं वा—पात्रं वा’ अथवा पात्र
‘अन्नं—अन्नम्’ आहार वगेरे ‘पानमं—पानकम्’ मने पान अर्थात् अचित्त जल
‘पडिग्गाहे—प्रतिगृहाण’ भारी पानेथी आ वस्तुजोने आप स्वीकार करे ॥३०॥

सुत्रार्थ—‘केछ केछ श्रिया सुंदर, आत्मज्ञानी साधुने जेवी निमंती

આહુઃ કથયન્તિ (તાઃ) હે ત્રાયિન્ ! સંમારકાંતારરક્ષક ! (વસ્થં ચ) વસ્ત્રં ચ (પાત્રં
વા) પાત્રં વા 'અન્નં' અન્નમ્ અશનાદિકં (પાણગં) પાનકમ્—અચિતં જલમ્ (પટિ-
ગ્ગાહે) પ્રતિગૃહાણ—અસ્મદ્વસ્તાદીયમાનમેતત્સર્વં સ્વીકુરુ इति ॥૩૦॥

ટીકા—‘સંલોકણિજ્ઞ’ સંયોક્તીયં દર્શનેઽતિસુન્દરં સંયતાચારપરિપાલકં
સાધુમ્ ‘આયગયં’ આત્મમતં આત્મજ્ઞાનિનમ્ ‘અગારં’ અનગારં અગારપરિવર્જિતં
સાધુમ્ સ્ત્રિયઃ ‘નિમંત્રણેનાહંસુ’ નિમંત્રણેનાહુઃ—નિમંત્ર્ય કથયન્તિ—‘તાઃ’
ત્રાયિન્—હે સંમારસાગરાત્ રક્ષક ! મહાપુરુષ ! ‘વસ્થં’ વસ્ત્રમ્ પાત્રં પાત્રમ્ ‘અન્નં
પાણગં’ અન્નં પાનીયમ્, અસ્મદ્વચઃ પ્રદીયમાનં ‘પટિગ્ગાહે’ પ્રતિગૃહાણ—સ્વીકુરુ ।
इत्येतत्સર્વમ્ वयं तुभ्यं दास्यामः, अस्मद्गृहमागत्य स्वीकुरु इति ॥૩૦॥

તતઃ સંયતેન કિં કર્તવ્યં તત્રાહ—‘ળીવારે’ ત્યાદિ ।

મૂલમ્—ળીવારમેવં લુઝ્ઝેજ્ઞા ણો ઇચ્છે અગારમાંગતું ।

વદ્ધે વિસંયપાસેહિ મોહં માવંજ્ઞઇ પુંણો મંદે ॥૩૧॥ત્તિવેમિ॥

કરકે કહતી હૈં—હે સસાર કાન્તાર સે રક્ષા કરને વાલે ! વસ્ત્ર લીજિય,
પાત્ર લીજિય, અન્ન ગ્રહણ કીજિય, પાન ગ્રહણ કીજિય મેરે હાથ સે
દિયે જાને વાલે હન પદાર્થોં કો સ્વીકાર કીજિય ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—જો દેખને મેં અત્યન્ત સુન્દર હૈ, સંયમી કે આચાર કા
પાલક હૈ, ઓર આત્મજ્ઞાની હૈ, એસે ગૃહત્યાગી સાધુ કો નિમંત્રિત
કરકે સ્ત્રિયાં કહતી હૈં—હે સંસારસાગર સે રક્ષા કરને વાલે મહાપુરુષ !
મેરે હાથ સે વસ્ત્ર, પાત્ર, અન્ન, પાની ગ્રહણ કીજિય । યહ સબ પદાર્થ
મેં આપ કો પ્રદાન કરુંમી, મેરે ઘર પધારકર આપ સ્વીકાર-કરે ॥૩૦॥

કરે છે કે ‘હે સંસારકાન્તારમાંથી રક્ષા કરનારા મુનિ ! આપ મારી પાસેથી
વસ્ત્રના દાનનો સ્વીકાર કરો. મારા હાથથી અપાતા અન્ન દાનનો તથા પેય
સામગ્રીનો સ્વીકાર કરો, હે મુનિ ! મારા હાથથી પ્રદત્ત થતી આ બધી
વસ્તુઓનો આપ સ્વીકાર કરો’ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ અત્યન્ત સુંદર હોય છે, સાધુના આચારનું પાલન કર-
નારા હોય છે અને આત્મજ્ઞાની હોય છે, એવા આયુગારોને સ્ત્રિઓ પોતાને
ઘેર પધારવાનું નિમંત્રણ આપીને એવું કહે છે કે ‘હે સંસારસાગરને પાર
કરાવનારા મહાપુરુષ ! આપ મારે ઘેર પધારીને મારા હાથથી વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર,
પાણી આદિનો સ્વીકાર કરો. તે સમગ્ર પદાર્થો હું આપને પ્રદાન કરીશ. તો
આપ મારે ઘેર પધારીને તેનો સ્વીકાર કરો. ॥૩૦॥

छाया—नीवारमेवं बुद्धयेत नेच्छेदगारमागन्तुम् ।

वद्धो विषयपाशेन मोहमापद्यते पुनर्मन्दः ॥३१॥ इति ब्रवीमि॥

अन्वयार्थः—(एवं) एवमुक्तप्रकारं प्रलोभनं साधु (नीवारं बुद्धयेज्जा) नीवारं बुद्धयेत—वन्यपशुबंधने तंडुलकणमिव जानीयात् (अगारं) आगारं—गृहम् (आगंतुं) आगन्तुम् (णो इच्छे) नो इच्छेत् (विसयपासेहिं) विषयपाशैर्वद्धः (मंदे)

तब साधु को क्या करना चाहिए? सो कहते हैं 'नीवार०' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'एवं-एवम्' उक्त प्रकार के प्रलोभन को साधु 'नीवारं बुद्धयेज्जा-नीवारं बुद्धयेत' जंगल के पशु को वश करने में चावल के दाने के जैसा समझे 'अगारं-आगारम्' घर 'आगंतुं-आगन्तुम्' आने की 'णो इच्छे-नो इच्छेत्' इच्छा न करे 'विसयपासेहिं-विषयपाशैः' विषयरूपी पाश से बंधा हुआ 'मंदे-मन्दः' अज्ञानी पुरुष 'मोहमावज्जह मोहमापद्यते' मोह को प्राप्त होता है 'त्तिवेमि-इति ब्रवीमि' ऐसा मैं कहता हूँ ॥३१॥

अन्वयार्थ—इस प्रकार के प्रलोभन को साधु नीवार समझे वन्य पशु को बांधने के लिये बिखरे हुए तन्डुलों के समान समझे । वह उनके घर जाने की इच्छा भी न करे । विषय के बन्धन में बद्ध अज्ञानी

आ प्रकारनां प्रलोभनेना यत्तावतामा आवे, त्थारे साधुञ्चे शुं करुणं नेधञ्चे ते सूत्रकार यत्तावे छे—'नीवार०' इत्यादि

शब्दार्थ—'एवं-एवम्' उक्त रीतिना प्रलोभनेना साधु 'नीवारं बुद्धयेज्जा-नीवारं बुद्धयेत' जंगली प्राणियोने वश करवाभां योयाना दाण्णानी भाइक समञ्जे 'अगार-अगारम्' घर 'आगंतु-आगन्तुम्' आवयाना 'णो इच्छे-नो इच्छेत्' इच्छा न करे 'विसयपासेहिं-विषयपाशे' विषयरूपी पाशधी बांधायेदे। 'मंदे-मन्दः' अज्ञानी पुरुष 'मोहमावज्जह-मोहमापद्यते' मोह पाये छे. 'त्तिवेमि-इति ब्रवीमि' येन तुं कहुं छु. ॥३१॥

सूत्रार्थ—आ प्रकारनां प्रलोभनेना साधुञ्चे नीवार (पशुञ्चेने जगमा इत्तावता भाटे वेत्ता तन्डुल) समान समञ्जसा नेधञ्चे तेवे ते यीना घर जवाना इच्छा पशु न करवी नेधञ्चे तेवे ये वातने यत्तामर समछ देवी नेधञ्चे छे विषयना बन्धनमा बांधायेदे। पुरुष इदी तेभां जइय छे के तेने तोइ-

મન્દોઽજ્ઞાની (પુળો) પુનઃ (મોહમાવજ્ઞઃ) મોહમાવયતે ચિત્તવ્યાકુલત્વમાગચ્છતીતિ (તિવેમિ) इति ब्रवीमि ॥૩૧॥

ટીકા-‘एवं’ एवं=स्त्रीनिमंत्रितवस्त्रपात्रादिकम् ‘णीवारं’ नीवारं वन्यशूकराय प्रदीयमा तण्डुलकणमित्र ‘बुज्जेज्जा’ बुद्धयेत जानीयात्, एवं ज्ञात्वा ‘अगारं’ गृहम् ‘आगंतुं’ आगन्तुं ‘णो इच्छे’ नो इच्छेत् यतः ‘विसयपासेहि’ विषयपाशैः विषयाः शब्दादय तैः पाशसदृशैः ‘वद्धे’ वद्ध-‘याशितः’ मंदे’ मन्दोऽज्ञानी परवशीकृतः स्नेहपाशत्रोटने

પુરુષ પુનઃ મોહ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ અર્થાત્ વ્યાકુલચિત્ત હોતા હૈ ।

‘તિ વેમિ’-એસા મેં કહતા છું ॥૩૧॥

ટીકાર્થ-इस प्रकार स्त्री के द्वारा दिये जाने वाले वस्त्र पात्र आदि को नीवार अर्थात् शूकर आदि पशुओं को फँसाने के लिये डाले जाने वाले तण्डुल आदि के दाने के समान समझे । साधु इस प्रलोभन में पडकर उसके घर जाने की अभिलाषा तक न करे । पाश के समान विषयों के प्रलोभन में पडा हुआ अज्ञानी राग के बन्धन को तोड़ने में असमर्थ हो जाता है । उसके चित्त में व्याकुलता उत्पन्न हो जाती है । अतएव अपना हित चाहने वाले साधु को स्त्री के द्वारा निमंत्रित वस्त्र पात्र आदि का त्याग ही करना चाहिये ।

વાને તે અસમર્થ બની જાય છે. એટલે કે તેનું ચિત્ત વ્યાકૂળ થઈ જાય છે, ‘તિ વેમિ’ એવું હું કહું છું.

ટીકાર્થ—આ પ્રકારે વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ પ્રદાન કરવા રૂપ પ્રલોભનોથી સાધુએ લલચાવું જોઈએ નહીં. પરંતુ તેમને નીવારસમાન સમજવાં પશુઓને જાળમાં ફસાવવા માટે તન્દુલ આદિના જે દાણા નાખવામાં આવે છે તેને નીવાર કહે છે. આ પ્રલોભનોથી લલચાઈને સાધુએ તે સ્ત્રીના ઘર જવાનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ નહીં. જો આ પ્રલોભનોમાં લલચાઈને તે તેને ઘર જાય છે, તો તેની મોહજાળમાં એવો તો ફસાઈ જાય છે કે તેમાંથી છુટકારો મેળવવાને અસમર્થ બની જાય છે. પાશના જેવાં વિષયોનાં પ્રલોભનોમાં સપડાયેલો અજ્ઞાની સાધુ રાગના બન્ધનને તોડવાને અસમર્થ થઈ જાય છે. તેના ચિત્તમાં વ્યાકુળતા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેથી જ સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે આત્મહિતની અભિલાષા રાખનાર સાધુએ સ્ત્રીઓ દ્વારા આ પ્રકારના જે પ્રલોભનો થાય, તે પ્રલોભનોથી લલચાઈને તે સ્ત્રીના તે આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ નહીં.

અસમર્થઃ ‘પુણો મોહમાત્રજ્ઞઃ’ પુનર્મોહમાપદ્યતે-વિત્તં વ્યાકુલત્વમાગચ્છતિ । તસ્માત્ સાધુના હિતમિન્છતા સર્વથૈવ સ્ત્રીનિબંધિતત્રસ્ત્રપાત્રાદિકં ત્યાજ્યમ્ । ‘ત્તિ’ ઇતિ-ઇતિશબ્દઃ સમાપ્ત્યર્થકઃ । ‘વેમિ’ વ્રતીમિ-એવમહં વ્રતીમિ તીર્થકરોદિતં વચનમ્ । ન તુ સ્વમનીષયા પ્રકલ્પ્ય કથયામિ । અતો મદુક્તવચને વિશ્વસ્ય સંયમાનુષ્ઠાને મનોયોગો દેયઃ ઇતિ સુધર્મસ્વાધિવચનમ્ ॥૩૧॥

ઇતિ શ્રી--વિશ્વવિખ્યાતજગદ્ગુહ્યમાદિપદભૂષિતવાલબ્રહ્મચારિ--‘જૈનાચાર્ય’ પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી સૂત્રકૃતાન્ગસ્ય “સમયાર્થબોધિન્યા સ્વાયાં” વ્યાખ્યાયાં ચતુર્થાધ્યયનસ્ય પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૪-૧॥

‘ત્તિ’ શબ્દ સમાપ્તિ કા સૂચક હૈં । ‘વેમિ’ કા અર્થ યહ હૈ કિ મૈ તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત વચન હી કહતાહૂં । અપની બુદ્ધિ સે કલ્પિત કરકે નહીં કહ રહા હૂં । અનએ મેરે કથન પર વિશ્વાસ કરકે સંયમા નુષ્ઠાન મૈ મનોયોગ લગાના ચાહિએ-યહ જમ્સ્વામી કે પ્રતિ સુધર્મા સ્વામી કા કથન હૈ । ૩૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાન્ગસૂત્ર’ કી સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યા કે ચૌથા અધ્યયન કા ॥ પહલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૪-૧ ॥

‘ત્તિ’ આ પદ ઉદ્દેશની સમાપ્તિનું સૂચક છે ‘વેમિ’ આ પ્રકારનું જે કથન મેં કર્યું છે, તે મારી કલ્પનાશક્તિથી ઉપજાવી કાઢેલી વાત નથી, પણ ખુદ તીર્થંકરોએ આ પ્રકારની પ્રશ્નછા કરેલી છે. તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ મારી સમક્ષ જે પ્રશ્નછા કરી હતી, તેનું આ અનુકથન જ છે. તે મારા આ કથન પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને સંયમની આરાધનામા જ મનને સ્થિર રાખવું જોઈએ. આ કથન જમ્સ્વામીને સુધર્મા સ્વામીએ કરેલ છે. ॥૩૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાન્ગસૂત્ર’ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના ચોથા અધ્યયનને પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૪-૧॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારભ્યતે—

ચતુર્થાધ્યયનીયપ્રથમોદ્દેશકો વ્યાખ્યાતઃ । તદનુદ્વિતીયોદ્દેશકો વ્યાખ્યાયતે । પ્રથમે ચ સ્ત્રીપરિચયાત્ ચારિત્રસ્ય ધ્વંસો ભવતિ, इति પ્રક્રિપાદિતમ્ સ્વલિત-ચારિત્રસ્ય સાધોર્યાઽવસ્થા, અસ્મિન્નેવ ભવે પ્રાદુર્ભવતિ, તસ્યામપિ કીદૃશસ્તત્કૃત-કર્મબન્ધો ભવતીતિ, તयोઃ સ્વરૂપનિરૂપણં દ્વિતીયે કથયિષ્યતે । અનેન સંબન્ધે-નાઽઽગતસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘ઓૈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ઓૈ સયા ણં રંજેજા ભોગકામી પુણો વિરંજેજા ।

ભોગે સમર્પણાણં સુંખેહ જંહ મુંજંતિ મિર્લેખુણો ઇંગે ॥૧॥

છાયા—ઓજઃ સદા ન રજ્યેત ભોગકામી પુનર્વિરજ્યેત ।

ભોગાન્ શ્રમણાનાં શૃણુત યથા મુજ્જન્તિ મિક્ષવ એકે ॥૧॥

॥ ચૌથે અધ્યયન કા દૂસરા ઉદ્દેશક ॥

ચતુર્થ અધ્યયન કે પ્રથમ ઉદ્દેશ કી સમાપ્તિ કે અનન્તર દૂસરા ઉદ્દેશ પ્રારંભ ક્રિયા જા રહા હૈ । પ્રથમ ઉદ્દેશ મેં કહા ગયા હૈ કિ સ્ત્રિયોં કે સાથ પરિચય કરને સે ચારિત્ર કા ધ્વંસ હોતા હૈ । દૂસરે ઉદ્દેશ મેં યહ કહા જાયગા કિ ચારિત્ર સે ચ્યુત હુઅ સાધુ કી વ્યા ગતિ હોતી હૈ ? હસી અવ મેં ઉસકી વ્યા અવસ્થા હોતી હૈ । ઉસે ચારિત્ર સે ભ્રષ્ટ હોને કે કારણ કર્મબન્ધ મી હોતા હૈ । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત દૂસરે ઉદ્દેશે કા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘ઓૈ સયા ણ’ ઇત્યાદિ ।

ચોથા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશક

ચોથા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. પહેલા ઉદ્દેશકમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે સ્ત્રીઓનો સંપર્ક કરવાથી ચારિત્રનું પતન થાય છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવશે કે સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈને ચારિત્ર ભ્રષ્ટ થનાર સાધુની કેવી હાલત થાય છે અથવા તેણે કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવવા પડે છે તે વાત આ ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરી છે. ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થવાને કારણે તે કર્મબન્ધ પણ કરે છે પહેલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા બીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

‘ઓૈ સયા ણ’ ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ:-હે શિષ્યા: ! (ઓએ) ઓજ:-એક:-રાગદ્વેષરહિત: (સયા) સદા (ળ રજ્જેજ્જા) ન રજ્જેત મોગેષુ, યદિ (મોગકામી) મોગકામી-મોગેચ્છુર્મવેત, તદા પુણો વિરજ્જેજ્જા) પુનર્વિરજ્જેત તતો વૈરાગ્યં કુર્યાત્ (મોગે સમણાણં સુણેહ) મોગાન્ શ્રમણાનાં શ્રુણુત (જહ) યથા (એગે) એકે (મિલ્લુણો) મિલ્લવ:-સાધવ: (મુંજંતિ) મુજ્જન્તિ-મોગં કુર્વન્તીતિ ॥૧॥

ટીકા—‘ઓએ’ ઓજ:-એક: રાગદ્વેષરહિત: સાધુ: ‘સયા’ સદા-સર્વદા ‘ળ’ નૈ ‘રજ્જેજ્જા’ રજ્જેત-મોગાદૌ કદાપિ રાગરંજિતં ચિત્તં ન

શબ્દાર્થ-‘ઓએ-ઓજ.’ અકેલા અર્થાત્ રાગદ્વેષરહિત સાધુ ‘સયા-સદા’ હમેશાં ‘ળ રજ્જેજ્જા-ન રજ્જેત’ મોગોં મેં કમી મી ચિત્ત ન લગાવે ‘મોગ કામી-મોગકામી’ યદિ મોગમેં ઇચ્છા હો જાય તો ‘પુણો વિરજેજ્જા-પુન-વિરજ્જેત’ ડસકો જ્ઞાન કે દ્વારા ત્યાગ કરે ‘મોગે સમણાણં સુણેહ-મોગાન્’ શ્રમણાનાં શ્રુણુત’ સાધુકો મોગમોગને મેં જો દાનિ હોની હૈં ડસે સુનો ‘જહ-યથા’ જૈસે ‘એગે-એકે’ કોઈ ‘મિલ્લુણો-મિલ્લવ:’ સાધુ ‘મુંજંતિ-મુજ્જન્તિ’ મોગ મોગતે હૈં ॥૧॥

અન્વયાર્થ--હે શિષ્યો ! રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ મોગોં મેં સદા અનુરક્ત નહીં હોતા । કદાચિત્ મોગ કી કામના કા ડદય હો જાય તો પુનઃ શીઘ્ર હી વિરક્ત હો જાય । કોઈ કોઈ શ્રમણ મોગોં કો મોગતે હૈં ડન્હેં સુનો ॥૧॥

ટીકાર્થ—રાગદ્વેષ સે રહિત સાધુ ક્ષિયોં પર અનુરાગ ધારણ ન કરે ।

શબ્દાર્થ-‘ઓએ-ઓજ’ એકલો અર્થાત્ સ ધુ રાગદ્વેષ રહિત સાધુ ‘સયા-સદા’ હમેશાં ‘ળ રજ્જેજ્જા-ન રજ્જેત’ કોઈપણ વખતે ભોગોમાં ચિત્તને ન ભેડે. ‘મોગ-કામી-મોગકામી’ ભે ભોગોમાં મન પ્રેરાય તો ‘પુણો વિરજેજ્જા-પુનર્વિરજ્જેત’ જ્ઞાન દ્વારા તેનો ત્યાગ કરે ‘મોગે સમણાણં સુણેહ-મોગાન્ શ્રમણાનાં શ્રુણુત’ ભોગ-ભોગવવામાં સાધુને જે હાનિ ધાય છે તે સાભળો. ‘જહ-યથા’ જેમ ‘એગે-એકે’ કોઈ ‘મિલ્લુણો-મિલ્લવ’ સાધુ ‘મુંજંતિ-મુજ્જન્તિ’ ભોગ ભોગવે છે ॥૧॥

સૂત્રાર્થ--હે શિષ્યો ! રાગદ્વેષથી રહિત સાધુ ભોગોમાં સદા અનુરક્ત રહેતો નથી. કદાચ ભોગની કામનાનો હૃદય થઈ જાય, તો પણ તેણે તેનાથી તુરંત જ વિરક્ત થઈ જવું જોઈએ. કોઈ કોઈ શ્રમણ (શિષ્યોવાચારી સાધુઓ) ભોગો ભોગવે છે તેઓ કેવી રીતે ભોગો ભોગવે છે-ભોગોમાં આસક્ત થઈને કેવાં ટુ ખો વેડે છે, તે હવે સંભળો, ॥૧॥

ટીકાર્થ—સાધુને તો સદા રાગદ્વેષથી રહિત રહેવું જોઈએ તેણે

કુર્તાત્ સ્વ્યાદાવાસક્તસ્ય પરલોકે મહાદુઃખસંભવસ્ય દર્શનાત્ । યદિ કદાચિ-
ન્મોહોદયાહ્લોમકામી-મોગાશિલાષી ભવેત્ । તદાઽપિ ભોગે-એહિકાઽઽમુષ્મિક-
દોષાન્નિચાર્ય ભોગેભ્યઃ ‘પુળો’ પુનરપિ ‘ચિરજ્જેજ્જા’ વિરજ્યેત, મોહનીયકર્મણ-
મુદયવશાત્ ચદિ ભોગે ચિત્તવૃત્તિર્થવેત્તદા દોષપર્યાલોચનયા જ્ઞાનાંકુશેન
ચિત્તં તતો નિર્વર્તયેત્ । ‘સમગાણં’ શ્રમણાનામપિ ‘ભોગે’ ભોગાન્ ‘સુણેહ’ શૃણુત ।
યદ્યપિ ભોગા દુઃખજનકાઃ સર્વેષામ્, તત્રાપિ તપસ્તપ્તાનામપિ સાધૂનાં યથા ભોગા
ભવન્તિ, તથા યુયં શૃણુત । ‘એગે’ એકે શિથિલાચારિણઃ ‘ચિક્ષુણો’ મિશ્રવઃ ‘જહ
મુજંતિ’ યથા ભોગાન્ મુજન્તિ, તથા શૃણુત, इति पूर्वण सह संबन्धः । લિધ-
માનાનામપિ કામો દુર્નિવાર इत्यन्यदीयपक्षैःपि श्वानसधिकृतगोक्तम्-

વહ સ્ત્રિઓં મેં કમી ખી અનુરક્ત ન હો-ભોગોં મેં ચિત્ત કો અનુરક્ત ન કરે।
જો સ્ત્રી આદિ મેં આસક્ત હોતે હૈં, ઉન્હે પરલોક મેં ઘોર દુઃખ ભોગને
પડતે હૈં । કદાચિત્ મોહ કા ઉદ્વેગ હોને સે ભોગોં કી અશિલાષા જાગૃત
હો જાય તો ભોગોં સે ઉત્પન્ન હોને વાલે એહિક એવં પારલૌકિક દોષોં
કા વિચાર કરકે પુનઃ શીઘ્ર હી ઉનસે વિરક્ત હો જાય । જ્ઞાન કે અંકુશ
સે ચિત્ત કો ભોગોં સે નિવૃત્ત કર લે । યદ્યપિ ભોગ સમી કે લિપે
દુઃખજનક હોતે હૈં, કિર ખી કોઈ કોઈ શિથિલાચારી સાધુ ભોગ
ભોગતે હૈં । લે જિસ પ્રકાર ભોગ ભોગતે હૈં સો સુનો । અન્યત્ર કુત્તે કો
ઉદ્દેશ કરકે કહામી હૈ-‘કૃશઃ કાણઃ’ इत्यादि ।

દુચ્છલા, કાના લંગડા બૂચા (જ્ઞાનો સે રહિત), પૂછ સે રહિત પુંછકટા,
મૂચ્છ સે પીડિત, વૂઢા હંડી કા ટીકરા જિસકે ગલે મેં હૈ તથા રસસી

સ્ત્રિઓમાં અનુરક્ત થવું જોઈએ નહીં-ચિત્તને કામભોગોમાં અનુરક્ત કરવું
જોઈએ નહીં. જેઓ સ્ત્રી આદિમાં આસક્ત થાય છે, તેમને પરલોકમાં ભયંકર
દુઃખો ભોગવવા પડે છે ઉદાય મોહનો ઉદ્વેગ થવાથી ભોગોની અશિલાષા
જાગૃત થઈ જાય, તો ભોગોને કારણે ઉત્પન્ન થનારાં એહિક અને પારલૌકિક
દુઃખો નો વિચાર કરીને, તેણે તરત જ તેમનાથી વિરક્ત થઈ જવું જોઈએ
તેણે જ્ઞાનના અંકુશ વડે ચિત્તને ભોગોમાંથી નિવૃત્ત કરી લેવું જોઈએ જો કે
ભોગો મોંને માટે દુઃખજનક જ છે, છતાં પણ કોઈ કોઈ શિથિલાચારી સાધુઓ
ભોગોમાં અનુરક્ત જ રહે છે તેઓ કેવી રીતે ભોગો ભોગવે છે-તે ભોગો
પ્રત્યેની આમદિને કારણે તેમની કેવી દશા થાય છે, તેનું વર્ણન હવે સાંભળો.
અન્યત્ર પણ કુત્તને કાંઈ એવું મળે છે કે-‘દુર્બળ, કાણો, લંગડો,
બૂચો (જ્ઞાનરહિત), કપાળ પ્રત્યેની પૂછડીવાળો, બૂચથી દુઃખી, જેના ગળામાં
દાડીનો કાંડો વાંટાયેલો છે, જેના શરીર પરના જળમાંથી રક્ત અને

કુશઃ કાળઃ સ્વંનઃ શ્રવણરહિતઃ પુચ્છવિકલઃ,
 ક્ષુધાક્ષાયો જીર્ણઃ પિઠરકકપાલાદિતમલ ।
 વ્રણેઃ પૂયકિલ્બૈઃ કૃમિકુલશતૈરાવિલિનનુઃ,
 શુનીમન્વેતિ શ્વા હતમપિ ચ હન્ત્યેવ મદનઃ ॥૧॥:તિ||શા. ૧॥

ભોગાસક્તમનસાં યાદશી વિહંવના વિલસતિ, તાં દર્શયિતું સૂત્રકારઉપ-
 ક્રમતે-‘અહ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ય-અહ તં તુ ભેદમાવન્નં મુચ્છિયં મિશ્રુ કામમતિવદ્ ॥

પલિમિદિયા યં તો પચ્છા પાંદુદ્દદુ મુદ્ધિ પદ્ધંતિ ॥૨॥

છાયા-અથ તં તુ ભેદમાવન્નં મુચ્છિયં મિશ્રુ કામમતિવર્ત્તય ।
 પરિમિદ્ય સ્થલ તતઃ પશ્ચાત્ પાંદુદ્દદુત્ય મુદ્ધિ પ્રદ્ધનન્તિ ॥૨॥

(પીપ) સે મરે હુપ ઘાવોં એવ ધિલવિલાસે હુપ સેરુહોં કીહોં સે વ્પાસ
 શરીર વાલા કુત્તા ઓ કુતિયા કે પીછે પીછે ફિરતા હૈ । યહ કામ, મરે
 હુપ કો ઓ મારને ઐ કોઈ કસર નહોં રહતા ॥૧॥

જિનકા યન ઓગોં મેં આલક્ત હૈ અને જેસી વિહમ્વના હોતી હૈ,
 ઉસે દિલ્લાને કા સૂત્રકાર ઉપક્રમ કરતે હૈ-‘અહ તં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘અહ-અથ’ હસકે અનન્તર ‘ભેદમાવન્નં-ભેદમાવન્નમ્’
 ચારિત્રસે શ્રુત ‘મુચ્છિયં-મુચ્છિયમ્, સ્ત્રી મેં આલક્ત ‘કામમતિવદ્-
 કામમતિવર્ત્તમ્’ વિષયભોગોં કી હચ્છાવાલે ‘તં તુ-તં તુ’ ઉત્ત ‘મિશ્રુ-
 મિશ્રુમ્’ સાધુકો વેત્તી ‘પલિમિદિયા પરિમિદ્ય’ અપને વશવર્ત્તી જાનકર
 ‘તો પચ્છા-તતઃ પશ્ચાત્’ પીછે ‘પાંદુદ્દદુ-પાંદુદ્દદુત્ય’ અપના પૈર ઉઠાકર
 ‘મુદ્ધિ-મુદ્ધિ’ ઉસકે શિર પર ‘પદ્ધંતિ-પ્રદ્ધનન્તિ’ પ્રહાર કરતી હૈ ॥૨॥

પર નીકળી રહુ’ છે, અને જેના ધવમા કીડાઓ ખદખદી રહ્યા છે એવો
 ખૂટો કૂતરો પણ કામાસક્ત થઈને કૂતરીની પાછળ પાછળ ફર્યા કરે છે આ
 કામવાસના મરેલાને પણ મારવામાં કોઈ દયશ રાખતી નથી ॥૧॥

જેમનું મન ભોગોમાં આસક્ત હોય છે, તેમને ઠેવી ઠેવી વિટબણાઓ
 સહન કરવી પડે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-‘અહ તં’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘અહ-અથ’ ભોગભોગત્ય પછી ‘ભેદમાવન્નં-ભેદમાવન્નમ્’ ચ ચિત્રથી
 શ્રુત ‘મુચ્છિયં-મુચ્છિયમ્’ સ્ત્રીમાં આસક્ત ‘કામમતિવદ્-કામમતિવર્ત્તમ્’
 વિષય ભોગોની ઇચ્છાવાળા ‘તં તુ-તં તુ’ એ ‘મિશ્રુ-મિશ્રુમ્’ સાધુને તે ઓ
 ‘પલિમિદિયા-પરિમિદ્ય’ પોતાને વશ થયેલ બાપીને ‘તો પચ્છા’ તત-પશ્ચન્
 તે પછી ‘પાંદુદ્દદુ-પાંદુદ્દદુત્ય’ પોતાના પાને ‘મુદ્ધિ-મુદ્ધિ’ તેના મન-
 પર ‘પદ્ધંતિ-પ્રદ્ધનન્તિ’ પ્રહાર કરે છે ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(અહ) અથાતન્ત્રામ્ (ભેદમાવન્નં) ભેદમાપન્નમ્ ચારિત્રભ્રષ્ટમ્ (મુચ્છિયં) મૂર્ચ્છિતં સ્ત્રીષુ ગૃહિભાવમુપગમમ્ (કામમતિવટ્) કામમતિવર્તમ્ કામામિલાપુકમ્ (તં તુ) તં તુ (મિક્ષુ) મિક્ષું સાધુમ્ સા સ્ત્રી (પલિર્મિદિયા) પરિમિથ સ્વવશીભૂતં જ્ઞાત્વા (તો પચ્છા ણં) તતઃ પશ્ચાત્ સ્વલ (પાદુદ્દટ્ટુ) સ્વકીયપાદૌ ઉદ્ધૃત્ય (મુદ્ધિ) મૂર્ધ્નિ-સાધૌઃ શિરસિ (પહ્ણંતિ) મઘ્નન્તિ પદ્મ્યાં શિરસિ તાહયન્તિ સાધોરિતિ ॥૨॥

ટીકા—‘અહ’ અથ-અન્તરમ્, સ્ત્રીસંસક્તેઃ પશ્ચાત્ ‘ભેદમાવન્નં’ ભેદમાપન્નમ્ -ભેદં ચારિત્રસ્થલનમ્ આપન્નં માત્ર સન્તમ્ । ‘મુચ્છિયં’ મૂર્ચ્છિતં-સ્ત્રીષુ આસક્તમ્ ‘મિક્ષુ’ મિક્ષું સાધુમ્ ‘કામમતિવટ્’ કામમતિવર્તમ્, કામેષુ યતેર્બુદ્ધેર્વર્તનં પ્રવૃત્તિર્યસ્ય इत्यંભૂતમ્ કામામિલાપુકમ્ । ‘પલિર્મિદિયા’ પરિમિથ, ‘મામુપેત્ય અસ્માકં કથનાનુસારેણ સર્વં કરિષ્યતિ’ इत्येवं જ્ઞાત્વા સા સ્ત્રી ‘તો પચ્છા’ તતઃ પશ્ચાત્ (પાદુદ્દટ્ટુ) (પાદાવુદ્ધૃત્ય=સ્વકીયપાદાવુદ્ધૃત્ય ‘મુદ્ધિ’ પહ્ણંતિ’ મૂર્ધ્નિ

અન્વયાર્થ—इसके पश्चात् भेद को प्राप्त अर्थात् चारित्र से भ्रष्ट स्त्रियों में गृह और काम के अभिलाषी उस भिक्षु को वह स्त्री अपने वश में हुआ जानकर अपने पांव ऊँचे उठाकर साधु के मस्तक में प्रहार करती है ॥२॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી કે પ્રતિ આસક્તિ હો જાને કે પશ્ચાત્ ચારિત્ર સે ભ્રષ્ટ સ્ત્રિયોં મેં આસક્ત તથા કામ કે હચ્છુક સાધુ કો અપને અધીન હુઆ જાનકર અર્થાત્ ‘યહ અવ મેરે કથનાનુસાર હી સવ કરેગા’ એસા સમજકર વહ સ્ત્રી ઉસ સાધુ કે શિર મેં લાતોં કા પ્રહાર કરતી હૈ ઓર વહ સાધુ વિષયાસક્ત હોકર હતના પતિત હો જાતા હૈ કિ કુપિત હુઈ ઉસ સ્ત્રી કે માર કો મી खाता है । अधिक क्या कहा जाय स्त्री के

સૂત્રાર્થ—ત્યાર બાદ-ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા, સ્ત્રીઓમા ગૃહ (આસક્ત), અને કામભોગોની અભિલાષાવાળા તે ભિક્ષુને તે સ્ત્રી પોતાને વશ થઈ ગયેલા બાણીને, પગ બાંધે કરીને તેના મસ્તક પર લાત પણ લગાવે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રીમાં આસક્ત થયા બાદ, ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા, સ્ત્રીલોપ અને કામવાસનાથી યુક્ત એવા તે સંયમભ્રષ્ટ સાધુને પૂરે પૂરો પોતાને અધીન થયેલા બાણીને-એટલે કે તે હવે પોતાના કહ્યા અનુસાર જ કરશે એવું સનહીને-તે સ્ત્રી તે સાધુના મસ્તક પર લાતોના પ્રહાર કરે છે, અને તે સાધુ વિષયાસક્ત થવાને લીધે એટલો પતિત થઈ ગયો હોય છે કે કુપિત થયેલી તે સ્ત્રીને માર પણ સહન કરી લે છે. મોટા મોટા પ્રાણી પણ

प्रघ्नन्ति-साधोः शिगसि स्वकीयपादयोः प्रहारं कुर्वन्ति । प्रकुशितायास्तेस्याः
पादौ स्वशिरसि धारयति, सर्वथा विषयासक्तत्वात्—

सिंहादयो महान्तोऽपि प्राणिनः स्त्रीसंनिधौ कातरा भवन्ति, उक्तञ्च—

‘व्याभिन्नकेसरवृद्धच्छिरसश्च सिंहाः,
नागाश्च दानमदराजिकृशैः कपोलैः ।
मेधाविनश्च पुरुषाः समरेषु शूराः,
रत्नीमन्निधौ परमरूपरुषा भवन्ति ॥१॥’

तदेवं विषयासक्तमनाः हि पादघातविडम्बनापि ग्रामोति मृदरतस्मात् साधुः
तस्यामासक्तिं परित्यजेद् इति भावः ॥२॥

मूलम्—जड़ केसिया णं मण भिन्नखू णो विहरे सहं णमिर्त्थीए ।
केसाण वि हं लुंचिस्सं नन्नर्थे मणं चरिज्जासि ॥३॥

छाया—यदि केशिकया खलु मया मिथो ! नो विहरेः सह स्त्रिया ।
केशानप्यहं लुंचिष्यामि नान्यत्र मया चरैः ॥३॥

पास सिंहादि बड़े बड़े प्राणी भी कायर हो जाता है, कहा भी है—
‘व्याभिन्न केसर’ इत्यादि

‘कैली दुर्ह केसर (अयाल) के कारण विस्तृत सिरें वाले सिंह,
झरते हुए सद से युक्त गण्डस्थलों वाले अर्थात् यदोन्मत्त हाथी, तथा
बुद्धिमान और तमरझर नर भी स्त्री के समीप कायर हो जाते हैं’ ।

इस प्रकार जिनका चित्त कामासक्त है, वे लातों के घात की विड-
म्बना को भी पार नोते हैं । इसलिये साधु स्त्री से आसक्ति को छोड़ दे ॥२॥

श्रीनी समीपमा धारय मनी जय छे इतु पणु ऐ—‘व्याभिन्न केसर’ इत्यदि—

‘विषयापेक्षी देशपात्राने धारये पणु ऐ = नान्यत्र गच्छेत् । जित, वेदा नर-
स्थानभासी गह नी रागो छे मेये, यदोन्मत्त यजमान नरो बुद्धिमान् जने
समायगूर नर पणु मनी पणे धावन (दर- वेत्त लेंगे) मनी काय छे ।’

आ प्रकार केतु चित्त कामासक्त होय छे, जेग पुनरे ने सिद्धिनी
लाताना प्रहार पणु सहन करवने प्रसंग नाये छे, तेही साधुने भिक्षुओं
आसक्त पणु ते, जे नही, ॥२॥

अन्वयार्थः—(जह) यदि (केसिया) केशिकया-केशाः विद्यन्ते यस्याः सा तथा तथा (मए) मया (इत्थीए) स्त्रिया सह (भिकखू) हे भिक्षो ! (णो विहरे) नो विहरेः यदि विहारं न करिष्यामि तदा (केसाण वि हं लुंचिस्सं) केशानप्यहं लुंचिष्यामि स्वत्समागकांक्षिणी (मए) मया रहितं (अन्नत्थ) अन्यत्र (न चरिज्जासि) न चरेः मां विहाय नान्यत्र गच्छ इति ॥३॥

टीका—‘भिकखो’ हे भिक्षो ! ‘जह’ यदि ‘केसिया’ केशिकया केशाः विद्यन्ते यस्याः सा केशिका स्त्री तथा, केशप्रियाः स्त्रियो भवन्ति । ‘मए’ मया ‘इत्थीए’ स्त्रिया ‘णो विहरे’ नो विहरेरत्वष्ट तदा ‘केसाण वि हं लुंचिस्सं’ केशा-

शब्दार्थ—‘जह-यदि’ जो ‘केसिया-केशिकया’ केशवाली ‘मए-मया’ सुझ-‘इत्थीए-स्त्रिया’ स्त्री के साथ ‘भिकखू-भिक्षो’-हे साधोः तुम ‘णो विहरे-नो विहरे’ नहीं रह सकते तो ‘हं-अहं’ मैं इसी जगह ‘केसाण लुंचिस्सं-केशान् लुंचिष्यामि’ केशों को भी लोंच लूंगी ‘मए-मया’ मेरे बिना ‘अन्नत्थ-अन्यत्र किसी दूसरे स्थान पर ‘न चरिज्जासि-न चरेः’ न जाओ ॥ ३॥

अन्वयार्थ—यदि सुझ केशवाली के साथ हे भिक्षो ! नहीं रहोगे तो मैं अपने केशों को भी लोंच डालूंगी । सुझे छोड़कर अन्यत्र कहीं मत जाना ॥३॥

टीका—स्त्रियों को केश प्रिय होते हैं अतएव कोई केशवाली स्त्री साधु से कहती है-हे भिक्षो ! यदि सुझ केशवाली के साथ तुम नहीं रहोगे तो मैं इसी स्थान पर भीर इसी समय अपने केशों को

शब्दार्थ—‘जह-यदि’ जे ‘केसिया-केशिकया’ केशवाणी ‘इत्थीए-स्त्रिया’ स्त्री जेवी ‘मए-मया’ भारी साथे ‘भिकखू-भिक्षो’ हे साधो ! ‘णो विहरे-नो विहरे’ न रही शकता होय तो ‘हं-अहम्’ हुं आन स्थाने ‘केसाण वि लुंचिस्सं-केशानपि लुंचिष्यामि’ हुं केशोने पणु होय करीश ‘मए-मया’ भारी बिना ‘अन्नत्थ-अन्यत्र’ कोरि भीन स्थान पर ‘न चरिज्जासि-न चरे’ नओ नहि । ३।

सूत्रार्थ—हे भिक्षो ! सुंदर केशवाणी भारी साथे तमे विचरो, जे तमे भारी साथे विचरथु नही करे, तो हुं भारी सुंदर वाणीने भारे हाथे न जेथी हादीश भारे भारे त्याग करीने भीजे विचरवाने जयाव न छोडी हेले ॥ ३ ॥

टीका—अजो तेनना सुंदर वाणीने कारणे वधारे सुंदर लागती होय छे तेथी साधुनां आसक्त ध्येती कोरि सकेशी (केशयुक्ता) स्त्री साधुने जेवी धमकी पणु आपे छे के—‘हे भुने ! जे तमे केशवाणी जेवी भारी साथे नही’

नप्यहं लुं चिष्यामि। यदि केशयुक्तया मया त्वं नस्तुं कदाचित्त्वं लज्जा भवेच्चेत्, तदाऽहं लज्जाकारणकान् केशानपि अधुनैव परित्यजामि। किं पुनरन्यालंकारादिकानित्यपि शब्दार्थं त्वं पुनः 'नन्नत्थ' नाऽन्यत्र। 'मए' मयारहितः 'चरि-ज्जासि' चरेः मां विहाय क्षणमपि नाऽन्यत्र त्वया गन्तव्यम्, इत्येव मे प्रार्थना। अहमपि भवतामादेशं यथायथमनुष्ठेयमस्मि। यदि केशरहिताय तुभ्यं मे केशा न रोचन्ते तदाऽहमपि केशलुंघनं करिष्ये परन्तु मां विहाय नाऽन्यत्र त्वयारधा-तव्यमिति भावः ॥३॥

इत्थमापाततो मनोज्ञैः कूटवचनजालैः साधुं विश्वास्य यत् करोति, तद्दर्शयति सूत्रकारः—'अहं णं' इत्यादि।

मूलम्—अहं णं से होई उवलच्छां तो पसंति तहाभूरहिं।

अलाउच्छेदं पेहेहि वसुंफलाइं आहराहि ति ॥४॥

छाया—अथ खलु स भक्त्युत्पल्लवस्ततः प्रेपयन्ति तथाभूतैः।

अलवृच्छेदं प्रेक्षस्व यलगुफाद्यादर इति ॥४॥

नोच लुंगी। यदि केशवाली होने के कारण मेरे साथ रहने में तुम्हें लज्जा होती हो तो मैं इसी समय लज्जा के कारण भूत इन केशों को त्याग देती हूँ। तुम मुझे छोड़ कर एक क्षण के लिये भी अन्यत्र मत जाना, वस, यही मेरी प्रार्थना है। मैं भी आप के आदेश को ज्यों का त्यों पालन करूंगी।

आशय यह है कि केशों से रहित तुम्हें मेरे केश तथा अलंकार यदि न रुचते हो तो मैं भी केशलुंघन कर लुंगी मगर मुझे त्यागकर तुम अन्यत्र न रहना ॥३॥

रहो, तो तुं अत्यारे ने अत्यारे न सरा डेरे ने माना हाथ पडे न, तमादी समक्ष न येन्गी डाढीश ने डेशणणी रोचने कन्ने नारी साथे रहेवाभा आपने सहेच धने। डेय, तो तुं अत्यारे न ने सहेचना मारुणुन डेशेने। त्याग करवाने तयार तुं तवे मने हं उनि कोड एवने गण्डे पडु जीने न लगे। जेदी मदी नख प्रार्थना हे तुं पण, आपना आदेशे नु जवापर पालन करीश।

आ कथनने वाक्य को ते के इति। जिन को आपने ले न डेय, नखार आदि जेना न डेय, तो तुं पण तमादी ने न डेय न करीश। परन्तु आपने ऐसीने अन्याय के ने निरन पडु न डेय। ते

અન્વયાર્થઃ—(અહ) અથાનન્તરં સ્વલુ (સે ઉવલદ્વો હોઈ) સ સાધુઃ ઉપલબ્ધો ભવતિ=મમ વશયત્તીતિ સ્ત્રી જ્ઞાત્વા (તો) તતઃ (તહાભૂર્ણિ) તથાભૂતૈઃ—પ્રયોજનૈઃ દાસવર્ત્ત સાધુઃ કાર્યે પ્રેરયતિ (અલાઉચ્છેદં) અલાવુચ્છેદં—પિપ્પલકાદિશરત્રં (પેહેહિ) પ્રેક્ષસ્વ અન્નિષ્ય આનય (વગ્નુફલાઈ) વલ્ગુફલાનિ નારિકેલાદીનિ (આહરાહિત્તિ) આહર'ઈતિ આનયેત્યર્થઃ ॥૪॥

હવે પ્રકાર ઉપર ઉપરથી મનોજ્ઞ પ્રતીતિ હોને વાળે કૂટ વચનજાલે સે સાધુ કો વિશ્વાસ મેં લેકર વહ સ્ત્રી જો કરતી હૈ, ઉસે સૂત્રકાર દિલ્લાતે હૈ—‘અહ ણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ —‘અહ—અથ’ હસકે પશ્ચાત્ ‘સે ઉવલદ્વો હોઈ—સ ઉપલબ્ધો ભવતિ’ યહ સાધુ મેરે વશયત્તી હો ગયા હૈ એસા જાનકર ‘તો—તત’ ફિર વહ સાધુકો ‘તહાભૂર્ણિ—તથાભૂતૈઃ’ દાસકે સમાન અપને કાર્ય મેં પ્રેરિત કરતી હૈ ‘અલાઉચ્છેદં’ અલાવુચ્છેદં’ તુમ્હા કાટને કે લિયે ‘પેહેહિ—પ્રેક્ષસ્વ’ છુરી લાવો તથા ‘વગ્નુફલાઈ—વલ્ગુફલાનિ’ અચ્છે ફલ ‘આહરાહિત્તિ—આહર ઇતિ’ હે આવો એસા કાર્ય કહતી હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—તત્પશ્ચાત્ જય સાધુ ઉપલબ્ધ હો જાતા હૈ અર્થાત્ ઉસ સ્ત્રી કે અધીન હો જાતા હૈ તથ વહ વિવિધ પ્રકાર કે આદેશ દેકર સાધુ કો દાસ કી તરફ કાર્યો મેં પ્રેરિત કરતી હૈ। જિસે તૂવેં કો કાટને કા શસ્ત્ર પિપ્પલક દેલો, લામો નારિયલ આકરુ આદિ ફલ હે આમો ઇત્યાદિ ॥૪॥

આ પ્રકારે ઉપર ઉપરથી મનોજ્ઞ લાગતાં કૂટ વચનોની જાળ બિછાવીને તે સ્ત્રી સાધુને પેતાને વશ કરી લે છે. ત્યાર બાદ સંયમથી બ્રૂટ થયેલા સાધુની કેવી દશા થાય છે, તેનું હવે સૂત્રકાર કથન કરે છે—‘અહ્ણં’ ઇત્યાદિ.

શબ્દાર્થ—‘અહ—અથ’ તે પછી ‘સે ઉવલદ્વો હોઈ—સઃ ઉપલબ્ધો ભવતિ’ આ સાધુ મારે વશ થઈ ગયો છે તેમ સમજીને ‘તો—તતઃ’ પછી તે સાધુને ‘તહાભૂર્ણિ તથાભૂતૈઃ’ દાસની માફક તે પોતાના કાર્યમાં પ્રેરે છે. ‘અલાઉચ્છેદ—અલાવુચ્છેદમ્’ તુંબડાને સમરવા માટે ‘પેહેહિ—પ્રેક્ષસ્વ’ છરી લાવો તથા ‘વગ્નુફલાઈ—વલ્ગુફલાનિ’ સાશકો ‘આહરાહિત્તિ—આહર ઇતિ’ લઈ આવો આવા કાર્યો બતાવે છે ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—આ પ્રકારે સાધુ જ્યારે તે સ્ત્રીને અધીન થઈ જાય છે, ત્યારે તે સ્ત્રી તેને વિવિધ પ્રકારની આજ્ઞાઓ આપે છે તે સાધુ તેના, દાસ હોય તેમ તેને જુદા જુદા આદેશો આપવામાં આવે છે. જેમ કે ‘તુંબડાને કાપવાની છૂરી તો શોધી લાવો. જરા બજારમાં જઈને નળિયેર આકરૂટ વિગેરે ફળ લઈ આવો’ ઇત્યાદિ—૧૪।

ટીકા-‘અહર્ણ’ અથ સ્ત્રીવશવર્તી સાધુઃ ‘સે ઉચ્છ્વો હોઈ’ સ ઉપહવ્થો મવતિ આશારાદિર્મિર્વશમુપગતઃ, इति तामिः स्त्रीभिः परिज्ञातो मवति ‘તો પેસંતિ તદા મૂર્હિ’ તતઃ પ્રેષયન્તિ તથામૂર્તૈઃ=તદનન્તરમ્ તથામૂર્તતદમિપ્રાયજ્ઞાનાત્ શવ્દાદિમયોગૈર્દાસવત્ પ્રેષયન્તિ, કાર્યે પ્રયોજયન્તિ, અસૌ સ્ત્રીવશવર્તી તાદૃશં કાર્યં કરોતિ। કીદૃશીમાજ્ઞાં કરોતિ તદ્દર્શયતિ-‘અલાઉચ્છેદં પેદેહિ’ અલાવુચ્છેદ પ્રેક્ષસ્વ અલાવુઃ તુમ્હં-હિઘતેડનેન ગચ્છવિશેષેણ इति अलावु-उच्छेदं, તદ્ પ્રેક્ષસ્વ તાદૃશમચ્છવિશેષમન્વિપ્યાડડનય યેન પાત્રાદીનાં મુક્તાદિનિર્માણં ભવેત્। તથા-‘વગુફલાટ’ આહવાદિતિ’ વલ્ગુફલાન્યાહર इति, વલ્ગૂં નિશોભ- નાનિ ફળાનિ નારિકેલાદીનિ આહત્=આનય। અથવા-વાર્ફલાનિ, વાર્ઃ ધર્મકથારૂપાયાઃ વ્યાકરણાદિરૂપાયાઃ ત્રા યાનિ ફલાનિ, વસ્ત્રદ્રવ્યાદિરૂપાણિ તાન્યાનયેતિ। તં સાધું દાસવત્ કર્મણિ નિયોજયતિ સૈઃ સ્ત્રીતિ માર. ॥૪॥

ટીકાર્થ-તત્પદ્મચાત્ સ્ત્રિયાં જય વદ્ સમજ્ઞ લેતી છે કિ સાધુ મેરે અધીન હો ચુકા હૈ, તવ વે ઉસે દામ કી માંતિ કામોં મેં લગાતી હૈં ઓર સ્ત્રી કે વશીભૂત હુઆ વદ્ સાધુ ઉસકે કથનાનુસાર હી સવ કામ કરતા હૈ। સ્ત્રી કિસ પ્રકાર કી આજ્ઞા કરતી હૈં સો દિખલાતે હૈં-તૃયા કાટને કા શસ્ત્ર દેલો ઉસે અન્વેષણ કર લે આઓ જિસસે પાત્ર આદિ કે મુખ આદિ કા નિર્માણ હો। નારિયલ આદિ મનોજ્ઞ ફલ લાઓ। અથવા મૂલ મેં પ્રયુક્ત ‘વગુફલાટ’ કા અર્થ હૈ વાર્ફલાનિ, જિસકા આગય હૈ ધર્મોપદેશ યા વ્યાકરણ આદિ રૂપ- વાણી કે જો ફલ વસ્ત્ર યા દ્રવ્ય આદિ હૈં, ઉન્હેં લાઓ। આગય વદ્ હૈં

ટીકાર્થ-ત્યાદે તે આંને જોવી ખાતરી થઈ બય છે કે આ સાધુ હવે બરાબર મારે અધીન થઈ ગયો છે, ત્યાદે તે તેની ખાસે વિવિધ આદેશોનું પાલન કરાવવા લાગી બય છે. તે સાધુને પોતાના દામ જેવો ગણીને તે તેને આજ્ઞાઓ કર્યા કરે છે અને સાધુ પોતે દાસ હોય તેમ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે તે દેવી દેવી આજ્ઞાઓ કરે છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે-‘છરી ગોતી લાવો કે જેની મદદથી તું બહીને કાપીને તેમાંથી પાત્ર આદિનાં ગુપ્તનું નિર્માણ કરી શકાય. ‘નારિયલ લઈ આવો’ અથવા જે ‘વગુફલાટ’ શબ્દ વપરાયો છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ થઈ શકે છે-ધર્મોપદેશ, વ્યાકરણ આદિના આપ બહુકામ છે તે તેના આગય વચ્ચે દ્રવ્ય, એ દિ કઈ આવો-આપના નાનનો ઉપયોગ થતો હોવામાં કરે’ આ આજ્ઞાને આપણે જો છે કે તે સ્ત્રી પહેલ કાઢને જિતવી અને કાવડા કરવી

मूलम्—दारुणि सांगपामाए पँजोओ वा भविस्सइ राँओ।

पायाणि य मे रयावेहि एहि ता मे पिट्ठोओ मदे॥५॥

छाया—दारुणि शाकपाकाय प्रद्योतो वा भविष्यति रात्रौ।

पादौ च मे रज्जय एहि तावन्मे पृष्ठं मर्दय ॥५॥

अन्वयार्थः—(सांगपामाए) शाकपाकाय (दारुणि) दारुणि-काष्ठानि आनय (राओ) रात्रौ (पँजोओ वा भविस्सइ) प्रद्योतः प्रकाशो वा भविष्यतीत्यतस्तैलादिक्र-मानय (मे पायाणि रयावेहि) मे मम पादौ वा रंजय लेपय तथा परित्यज्यापरं

शब्दार्थ—‘सांगपामाए-शाकपाकाय’ शाक पकाने के लिये ‘दारुणि-दारुणि’ लकड़ी लावो ‘राओ-रात्रौ’ रात में ‘पँजोओ वा भविस्सइ-प्रद्योतो वा भविष्यति’ प्रकाश के लिये तेल आदि लावो ‘मे पायाणि रयावेहि-मे पात्राणि रंजय’ मेरे पात्रों को अथवा पैर को रंग दो ‘ता-तावत्’ पहले तो ‘एहि-एहि’ यहां आवो ‘मे पिट्ठोओ मदे-मे पृष्ठं मर्दय’ मेरी पीठ मल दो ॥५॥

अन्वयार्थ—शाक पकाने के लिये लकड़ियाँ ले आओ। रात्रि में प्रकाश करने के लिये तैलादि की व्यवस्था करो। मेरे पात्रों को या पैरों को रंग दो। अन्य कार्य छोड़कर पहले यहां आओ। मेरी पीठ का मर्दन कर दो। भोजन पकाने के लिए देर तक बैठी रहने से मेरे शरीर में पीडा उत्पन्न हो गई है। जरा मालिश तो कर दो ॥५॥

હતી, એજ સ્ત્રી હવે તેને પોતાને અધીન થઈ ગયેલો. સમજીને તેને દાસની જેમ આદેશો. અપાતી થઈ બન્ય છે ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—‘સાંગપામાણ-શાકપાકાર્થ’ શાક ખનાવવા માટે ‘દારુણિ-દારુણિ’ લાકડા લાવો ‘રાઓ-રાત્રૌ’રાત્રે ‘પંજોઓ વા ભવિસ્સઈ-પ્રદ્યોતો વા ભવિષ્યતિ’ પ્રકાશ કરવા માટે તેલ. વિગેરે લાવો ‘મે પાયાણિ રયાવેહિ-મે પાત્રાણિ રંજય’ મારા પાત્રોને અથવા પગને રંગી દો ‘તા-તાવત્’ પહેલાં એહિ-એહિ’ અહિયાં આવો ‘મે પિટ્ઠોઓ મદે-મે પૃષ્ઠ મર્દય’ મારી પીઠ મસણી દો. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—‘શાક આદિ સંધવાને માટે લાકડાં લઈ આવો, રાત્રે દીવો કરવા માટે તેલનો પ્રબંધ કરો, મારાં પાત્રોને રંગી દો, મારા હાથ પગ લાલ રંગથી રંગી દો, ખીબા કામો છોડીને મારી પાસે આવો. કુચારની રસોઇ

કાર્ય (તા) તાવત્ (एहि) एहि-अत्रागच्छ (मे पिठ्ठो महे) मे पृष्ठं मर्दय=पाक-
करणाय चिर कालम् उपविष्टाया मे अन्नं बाधतेऽनः सवादयेति ॥५॥

ટીકા—‘સાવપાગા’ શાકપાકાચ-શાકં વાસ્તુકાદિકપત્રશાકં વા અસ્ય
પાકાય વા, દારુણિ=કાષ્ઠાનિ આદર, શાકમ્પાદીનાં પાચનાય વનાદિન્ધન-
માનય એવં નાનાકર્મણિ પશ્ચાત્ સાધું નિયોજયતિ સા । ‘પજ્જોથો’ પ્રયોતઃ
પ્રકાશો વા ‘રાથો ષવિસ્મઈ’ રાત્રી ભવિષ્યતિ-નિવિડાન્ધકારત્વાત્ રાત્રી કિમપિ
કર્તુ ન શક્યતે અતસ્તૈલાદિકમાનય, તથા-મે પાયાણિ’ તમ પાત્રાણિ વિશ્વા-
સાધનમ્ભૂતં પાત્રં ‘રયાવેહિ’ રંજય-યેન ગુણેન મિશ્તાટનં સ્યાત્, ચઢા અલક્ષકા-
દિના અરંજિતૌ ચે ચમ્પૌ રનય । તથા કાર્યં નરં પરિત્યજ્યા જાતિતિ એહિ=
આગચ્છ ‘મે પિટ્ઠો મહે મે પૃથ્ઠં મર્દય, યાવદ્ વર્થપુત્રવિપ્લોઽગિ મમાંગાનિ
મુલમુપવિષ્ટાયાઃ મર્દય ।

મોઃ! પરિત્યજ્ય તાવત્કાર્યાન્તરમિદાગત્ય મમાંગસવાહનં કૃત્વા, તતઃ
કાર્યાન્તરં કરિષ્યસિ । એવં દાસવત્ કાર્યં કાત્યતિ ॥૫॥

ટીકાર્થ-શાક યાવત્થુવા આદિ આજી પકાને કે લિયે લકડિયાં લાઓ ।
હસ પ્રકાર કે નાના કાર્યોં મેં સાધુ કો લગાતી હૈં । ચોર અન્ધકાર હોને
સે રાત્રિ મેં કુછ કરતે નહીં વનતા, અતઃપૂર્વતૈલ આદિ લે આશ્રો જિમસે
પ્રકાશ હોગા । મેરે પાત્રોં કો અથવા પૈરોં કો રંગ દો । દુનરે સમસ્ત
કાર્ય છોડકર છાટ દધર આશ્રો ઔર દેરી પીઠ મનલ દો । જય તક
નિઠલ્લે વેઠે હો તય તક મેરે અંગોં કો હો મલ દો । ત્રિયાં હસ પ્રકાર
ઉસ સાધુ સે દાસ કે સમાન કાર્ય કરવાની હૈં ॥૫॥

તૈયાર કરવા બેઠી છુ, તેથી માંડુ શરીર આડાઇ ગયુ છે, તો જરા માલીશ
તો કરી દો । કામ કરી કરીને મારી દ્યાર દુખવા આવી છે, તો જરા બેઠાં
બેસા કમર તો દબાવો ।

ટીકાર્થ—તે જી પોતાને અધીન થયેલા તે સ્વયંભૂત સાધુને આ
પ્રકારની આજ્ઞા કરનાર છે—‘ધરમા બળતણ પડી ગયુ છે, તો શાક, દાળ આદિ
બનાવવાને માટે બળતણ લઈ આવો-જ ગલમાં જઈને લાકડાં કાપી લાવો.
તેલ તો મઈ રાત્રી છે રાત્રે દીવો કેવી રીતે પેટાવશું? જગ બળતણમાં જઈને
તેલ તો લઈ આવો’ મારા પાત્રોને રંગી દો । લલ = સ્ત્રી મારા હાથ પગ તો
રંગી દો । બધા કામ દોરીને મારી પડે આવો. આજ તો કામ કરી કરીને
મારી પીઠમાં દબાવો ઉપરનો છે તે જગ પડે પગ તેલડું માલીશ તો કરી
દો । નવરા હા બેલી નહીં તો, રાત્રી આંતરે મારા હાથ પગ બંને
માથે રાખો’ આ પ્રકારની આજ્ઞા એ જોઈને પાત્ર દબાવે પડે છે ॥૫॥

મૂલપ્ર—વત્થાણિ ચ મે' પડિલેહેહિ અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ।

ગંધં ચ રજોહરણં ચ કાસવગં ચ મે સમણુજાણાહિ॥૬॥

છાયા—વત્થાણિ ચ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ અન્નં પાનં ચ આહર ઇતિ।

ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ કાશ્યપં ચ સમણુજાનીહિ ॥૬॥

અન્વયાર્થઃ—(વત્થાણિ મે પડિલેહેહિ) વત્થાણિ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ—નવીનં વસ્ત્ર-
માનય (અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ) અન્નં પાનં ચાહર—આનય (ગંધં ચ રજોહરણં
ચ) ગન્ધં કપૂરાદિકં રજોહરણં ચાનય (મે કાસવગં ચ) મે—મદર્થ કાશ્યપં—નાપિતં
(સમણુજાણાહિ) સમણુજાનીહિ સમ્પગ્જાનીહિ અત્રાગમનાર્થમાજ્ઞાં કુરુ આન-
યેત્યર્થઃ ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘વત્થાણિ મે પડિલેહેહિ—વત્થાણિ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ’ હે સાધો !
મેરે લિયે નયે વસ્ત્રોં લાવો । ‘અન્નં પાનં ચ આહરાહિત્તિ—અન્નં પાનં
ચાહર’ મેરે લિયે અન્ન ઓર પાની કા પ્રવન્ધ કરો ‘ગંધં ચ રજોહરણં ચ—
ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ’ મેરે લિયે કપૂર આદિ સુગન્ધ પદાર્થ ઓર રજોહરણ
લાવો ‘મે કાસવગં ચ—મે કાશ્યપં ચ’ મેરે કેશ નિકાલને કે લિયે નાચી
ફો ‘સમણુજાણાહિ—સમણુજાનીહિ’ યહાં આને કી આજ્ઞા દો ॥૬॥

અન્વયાર્થ—મેરે વસ્ત્રોં કી દેખમાલ કરો, નવીન વસ્ત્ર લાઓ । મેરે
લિયે અન્ન પાની લાઓ । કપૂર આદિ સુગંધ લાઓ, રજોહરણ—ધૂલ ઝાડને
કા સાધન લાઓ । નાઈ બુલા લાઓ, હત્યાદિ પ્રકાર સે આદેશ કરતી હૈ ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘વત્થાણિ મે પડિલેહેહિ—વત્થાણિ મે પ્રત્યુપેક્ષસ્વ’ હે સાધો !
મારા વસ્ત્રોની દેખમાળ કરો અને મારા માટે નવા વસ્ત્રો લાવો । ‘અન્નં પાનં
ચ આહરાહિત્તિ—અન્નં પાનં ચાહર’ મારે માટે અનાજ પાણીની સવડ કરો ।
‘ગંધં ચ રજોહરણં ચ—ગન્ધં ચ રજોહરણં ચ’ મારે માટે કપૂર વિગેરે સુગન્ધિત પદાર્થ
અને રજોહરણ (સાવરણી) લાવો । ‘મે કાસવગ ચ—મે કાશ્યપકં ચ’ મારા કેશ
ઉતારવા માટે હાથમે ‘સમણુજાણાહિ—સમણુજાનીહિ’ આવવાની આજ્ઞા આપો । ૬

અર્થ—મારા વસ્ત્રોની સંભાળ લો, મારે માટે નવાં કપડાં લઈ આવો ।
મારે માટે ખાદ્ય અને પેય સામગ્રીઓ લઈ આવો, કપૂર આદિ સુગંધી દ્રવ્યો
લાવો, મન્ની રજ વાળવા માટે રજોહરણ (સાવરણી) લઈ આવો । મારા કેશ
ઠાપવા માટે નાઈને બોલાવી લાવો । હત્યાદિ આદેશો તે કરે છે । ૬ ॥

टीका--'वन्धाणी'त्यादि । 'मे' मे-मय 'वन्धाणि' वन्धाणि 'पडिलेहेहि' प्रत्युपेक्षस्व । किणितस्ततो वस्त्रं पतितं विद्यते, तदेकमिदं गृहे स्थापय । अथवा खण्डितं जीर्णत्वान्धे वस्त्रमिति प्रेक्षस्व पश्य । अर्थात्-जीर्णमिदमितो नूतनं वस्त्रमानय । तथा 'अन्नं' अन्नं-शाकोदनादिकं भोजनार्थं 'पानं' पानं-पानीयकम् आनय । अथवा-पानं सादकं पेयद्रव्यमानय, येन मत्ताऽहं त्वया सह मनोविनोदं करिष्ये । च 'गंधं' गन्धं तैलविशेषम् अंगशोभाजनद्रव्यं वा आनय । 'रजोहरणं च' रजोहरणं संमार्जनीम् आनय येन गृहे पतितं रजोऽग्नीयेत । एतादृशीं ममाज्ञां लोचकरणे मम दुःखं भवति ततः सम्पादय । 'काशवर्गं च' काशवर्गं च नापितं केश-मुण्डनाय 'समणुजाणाहि' समनुजानीहि अत्रागमनाय अनुज्ञां कुरु आनयेत्यर्थः ॥६॥
मूलम्--अदुं अंजणिं अलंकारं कुंकययं मे पथंच्छाहि ।

लोहं च लोहकुसुमं च वेणुपलासियं च गुंलियं च ॥७॥

टीकार्थ--मेरे वस्त्रों की प्रतिलेखना करो । इधर उधर वस्त्र कैसे पड़े हैं ? इन्हें इकट्ठा करके घर में रख दो । अथवा देखो, जीर्ण होने के कारण मेरे वस्त्र फट गये हैं, अतएव नए लाओ । भोजन के लिये अन्न और पानी ले आओ या पानक अर्थात् मदिरा आदि पेय ले आओ जिससे मनवाली होकर मैं तुम्हारे साथ मनोविनोद कर सकूँ । गंध अर्थात् तैल या अंग शोभावर्क द्रव्य ले आओ । संमार्जनी (बुझारू) लाओ, जिससे घर की धूल झाड़ी जा सके । मेरी इन आज्ञाओं का पालन करो । लोच करने में मुझे कष्ट होता है अतएव मेरे लिये नापित को घुला लाओ ॥६॥

टीकार्थ--मेरी ते समयजल दवापुने का प्रशस्ति आहोय आये
हे-भावा कपड का जगपन उठतीने तया खडे नि पडीया नूत डो जुवा,
भावा कपडा हरी ॥ ६, आये तया जगपन उठतीने आये तया हरी
भरीती ताये आये गटे भव भं न जगपनी ॥ ७, आये तया हरी
तया नदि । आदि पे । पडे तया जगपन उठतीने आये तया हरी
भनीने तु तमाने तये आये जगपन उठतीने आये तया हरी
शु । तु । पिडुत नेत अने जगपन उठतीने आये तया हरी
भरीती तये आये जगपनी उठतीने तया हरी आये तया हरी
पान शयन नदि पदजने जे तया तया हरी ॥ ८ ॥

छाया—अथाञ्जनिकामलंकारं खुखुणकं मे प्रयच्छ ।

लोघ्रं च लोघ्रकुसुमं च वेणुपलाशिकां च गुलिकां च ॥७॥

अन्वयार्थः—(अदु) अथ (अंजणिं) अंजनिकां—कज्जलाधारभूतां नालिकां (अलंकारं) अलंकारमाभूषणं (कुक्कुययं) वीणां (मे प्रयच्छाहि) प्रयच्छ—देहि तथा (लोद्धं लोद्धकुसुमं च) लोघ्रं च लोघ्रकुसुमं च वेशभूषायै आनीय प्रयच्छ । (वेणुपलासियं च) वेणुपलाशिकाम्—वंशीति प्रसिद्धां देहि वादनाय तथा (गुलियं) गुटिकां मौषधगुटिकां देहि येन नित्यनवयौवनैव स्वाभित्त्याज्ञापयति साधु सा स्त्री ॥७॥

‘अदु अंजणिं’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘अदु-अथ’ और ‘अंजणि-अंजनिकां’ अंजनपात्र ‘अलंकार-अलंकारम्’ आभूषण ‘कुक्कुययं-खुखुणकं’ वीणा ‘मे प्रयच्छाहि-मे प्रयच्छ’ सुझ को ला दो तथा ‘लोद्धं लोद्धकुसुमं च-लोघ्रं च लोघ्रकुसुमं च’ लोघ्र और लोघ्र का पुष्प भी ला दो ‘वेणुपलासियं च-वेणुपलाशिकां च’ एक बांसकी बांसुरी और ‘गुलियं-गुटिकाम्’ औषध की गोली भी लाओ ॥७॥

अन्वयार्थः—वह स्त्री ऐसा भी कहती है—मेरे लिये सुरमादानी लाओ, आभूषण लाओ, वीणा लाकर दो । वेशभूषा के लिये लोघ्र और लोघ्र के पुष्प लाओ । बजाने के लिये वंशी दो । मेरे लिये औषध की गोली लाकर दो जिससे नित्य नवयुवती बनी रहूँ । स्त्री साधु को इस प्रकार आज्ञा देती है ॥७॥

“ अदु अंजणि ” इत्यादि—

शब्दार्थः—‘अदु-अथ’ અને ‘अंजणि-अंजनिकां’ अंजनपात्र ‘अलंकार-अलंकारम्’ आभूषण ‘कुक्कुययं-खुखुणकं’ वीणा ‘मे प्रयच्छाहि-मे प्रयच्छ’ मने लावी आपो तेमજ ‘लोद्धं लोद्धकुसुमं च-लोघ्रं च लोघ्रकुसुमं च’ લોઘ્ર અને લોઘ્રના ફૂલો પણ લાવી આપો ‘वेणुपलासियं च-वेणुपलाशिकां च’ એક વાંસળી અને ‘गुलियं-गुटिकाम्’ ઓસડની ગોળી પણ લાવી આપો ॥७॥

सूत्रार्थः—स्त्री એવી પણ આજ્ઞા કરે છે કે મારે માટે સુરમાદાની, આભૂષણો અને વીણા લઈ આવો. વેશભૂષાને માટે લોઘ્ર અને લોઘ્રનાં પુષ્પો લઈ આવો, મારે માટે વાંસળી લાવી દો. મારે માટે એવી ઔષધિની ગોળીઓ લાવી દો કે જેના સેવનથી મારું નવયૌવન કાયમ માટે ટકી રહે. ॥७॥

टीका—‘अदु’ अथ च अंजलिं अजनेकां वज्जल गगनतिकां वज्जल-
स्थापनपात्रं च मे प्रयच्छ । तथा-‘उलंकार’ अन्तर्गतम्=आभूषणं कटक-
केयुरादिकं ‘कुक्कुदयं’ वीणान्-बुधुहविनिष्ठा वीणाम् ‘पदच्छादि’ प्रयच्छ
लोचनेऽञ्जयित्वा आभूषणेन शरीरं विभूष्य वीणां वादयिष्यामि तथा लोभं-लोभं
रक्तवर्णकम्=अरक्तकादि मनस्य नवरञ्जाय । (लोभकुसुमं च लोभकुसुमं च
प्रयच्छ केयूरद्वाराय । (वेणुपलाशिकां च वेणुपलाशिकां च-वेणुनिर्मितवायवि-
शेषरूपां वंशीम् आनय, ना मे मनोविनोदय भविष्याते, ‘गुटिकां च’ गुटिकां
च-सिद्धगुटिकां समानीयाऽप्येव, यत्पनाशान्-नष्ट युक्तित्वं कदाऽपि न गच्छेत्,
सदा मम यौवनं तिष्ठेत् ॥७॥

पुनरुपपाद-‘कुट्टं’ इत्यादि ।

मूलम्-कुट्टं तगरं च अगुनं संपिट्टं सस्मं उंसिरेणं ।

तेल्लं मुंहमिलिंजाए वेणुकलाहं तंनिधानाए ॥८॥

टीका—स्त्री आदंश करनी है-मुझे काजल गवने की नलिका
(टिपिया) लाकर दो । कटक केयूर आदि आभूषण तथा पुयस्स्दार
वीणा लाओ । मैं आंखों में काजल आंजक, आभूषणों ने शरीर को
आभूषित करके वीणा बजाउगी । तब नाचने बंगने के लिये लोभ
मरावर अर्थात् मित्रों के पैर बगने का नाल रंग आदि लाकर दो ।
केशों का भूझार करने के लिए लोभ के पुष्प लाओ । मेरे लिये वेणु-
पलाशिका अर्थात् बांसुनी लाओ जिससे मैं अपना मनोविनोद कर
सकूँ । सिद्धगुटिका लाकर दो, जिससे प्रभाव मे नैरा यौवन कभी
नष्ट न हो, मैं सदा नवयुवनी बनी रहूँ ॥ ८ ॥

છાયા—કુઠં તગરં ચાઽગુરં સંપિઠં સમ્યગૂચીરેણ ।

તૈલં મુલાઽભ્યગાય વેણુફલાનિ સન્નિધાનાથ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(ઉચીરેણં સમ્મં સંપિઠં) ઉચીરેણ વીરણમૂલેન સહ સમ્યક્ સંપિઠ મિશ્રિતં (કુઠં તગરં ચ અગુરં) કુઠં તગરમગુરુમ્ આનીય મહ્યં દેહિ (મુહમ્બિલિજાણ) મુલાભ્યગાય (તૈલં) તૈલં-સુગન્ધિતમ્, તથા (વેણુફલાઈ) વેણુફલાનિ વેણુફલફાનિ વસ્ત્રાદિસ્થાપનાય આનીય દેહિ ઇતિ ॥૮॥

ટીકા—કુઠમિત્યાદિ । હે પ્રાણપ્રિય ! સંવત ! ‘ઉચીરેણં’ ઉચીરેણ-વીરણમૂલેન ‘સંપિઠં’ સંપિઠં-સંમિશ્રિતમ્ ‘કુઠં તગરં ચ અગુરં’ કુઠં તગરમ્ અગુરં તત્ર-કુઠં-

‘કુઠં તગરં ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘ઉચીરેણં સમ્મં સંપિઠં’-ઉચીરેણ સમ્યક્ સંપિઠં’ સ્વસ કે સાથ અચ્છી તરહ પીસે હુવે ‘કુઠં તગરં ચ અગુરં-કુઠં તગરંચાગુરં’ કુઠ-કમલ કે ગન્ધયુક્ત સુગન્ધદ્રવ્ય તગર ઓર અગર લાકર મુઝે દો ‘મુહમ્બિલિજાણ-મુલાભ્યગાય’ મુલ મેં લગા ને કે લિયે ‘તૈલં-તૈલ’ સુગન્ધિ તૈલ ઓર ‘સન્નિધાનાણ-સન્નિધાનાય’ વસ્ત્રાદિ રખને કે લિયે ‘વેણુફલાઈ-વેણુફલાનિ’ વાંસકી વની હુઈ એક પેટી લાં કર દો ॥૮॥

અન્વયાર્થ—વહ કહતી હૈ-ઉચીર (સ્વસ) કી જડ કે સાથ અચ્છી તરહ પીસે હુવે કુઠ, તગર ઓર અગર લાકર મુઝા દો । મુલ મેં મલને કે લિયે તૈલ તથા વસ્ત્રાદિ રખને કે લિયે પેટી બી લા દો ॥૮॥

ટીકાર્થ—સ્ત્રી કહતી હૈ-હે પ્રાણનાથ ! સ્વસસ્વસ કે સાથ સ્વસ પીસે હુવે કુઠ, તગર ઓર અગર લાકર દો । યહાં કુઠ કા અર્થ હૈ કમલ કી

“કુઠ તગરં ચ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—“ઉચીરેણં સમ્મં સંપિઠં-ઉચીરેણ સમ્યક્ સંપિઠમ્” ખસની સાથે સારી રીતે વાટેલા ‘કુઠં તગરં ચ અગુરં-કુઠં તગરં ચ અગુરં’ કુઠ-કમળની ગન્ધથી યુક્ત સુગન્ધદ્રવ્ય તગર અને અગર મને લાવી આપો. ‘મુહમ્બિલિજાણ-મુલાભ્યગાય’ મુળમાં લગાડવા માટે ‘તૈલં-તૈલમ્’ સુગન્ધવાળું તેલ અને ‘સન્નિધાનાણ-સન્નિધાનાય’ વસ્ત્રો વગેરે રાખવા માટે ‘વેણુફલાઈ-વેણુફલાનિ’ વાસની બનેલી એક પેટી મને લાવી આપો. ॥૮॥

અૂયાર્થ—તે કહે છે કે-ઉચીર (ખસ) નાં મૂળની સાથે લસોટેલાં કુઠ, તગર અને અગર મને લાવી દો મુળ પર લગાવવાને માટે મને સુગન્ધિત તૈલ લાવી દો. મારા કપડા રાખવાને માટે એક પેટી પણ લેતા આવજો. ૮

कोष्ठपुटादिकं कमलगंधम्, सुगन्धद्रव्यं, तगरं गन्धद्रव्यविशेषम् अगुरु धूपगन्ध-
द्रव्यमानीय मे प्रयच्छ यावता सर्वदैव शरीर सुगन्धितं भवेत् । तथा 'मुहमिलि-
जाए' मुखार्थंगाय 'तेल्लं' तैलं-सुगन्धितं तैलं चाऽऽदाय प्रयच्छ । 'वेणुफलाड'
वेणुफलकानि-वस्त्रादीनां संस्थापनाय वेणुविनिर्मितपेटिकाप्रपि यतः कुतश्चि-
दानाय दीयताम् यत्र निहितं वस्त्रादिकं सुरक्षितं भविष्यति । शय्यायाः शोभायै
तगरादिरुपपेक्षितम्, मुखशोभाऽभिवर्द्धनाय तैलादिकमपेक्षितम्, तथा वस्त्रादीनां
रक्षायै पेटिकादीनां संग्रहोऽप्यावश्यकः प्रतीयते । इति भावः ॥८॥

मूलम्-नदीचूर्णमाहं पाहराहि छत्तोवाणहं च जाणाहि ।

सर्त्तं च सूच्छेजाए आणील च वस्त्रं रयावेहि ॥९॥

छाया--नदीचूर्ण माहर छत्रोपानहो च जानीहि ।

शस्त्रं च सूच्छेदाय आनीलं च वस्त्रं रजय । ९॥

गन्ध से युक्त, गन्धद्रव्य तगर एक सुगंधित द्रव्य है और अगुरु अगर के
नाम से प्रसिद्ध धूपद्रव्य है । स्त्री आदेश करती है कि यह सब वस्तुएं
मुझे लाकर दो जिससे मेरा शरीर सुगंधित रहे और सुगंध पर मालिश
करने के लिये सुगंधित तैल लाकर दो । वस्त्र आदि रखने के लिये
बांस की बनी हुई पेटी भी कहीं से लाकर दो जिससे वस्त्र सुरक्षित रहे ।

आशय यह है कि शय्या की शोभा के लिये तगर आदि की
अपेक्षा की गई है, सुगंध का सौन्दर्य बढ़ाने के लिये तैलादि की अपेक्षा
की गई है और वस्त्रादि की रक्षा के लिए पेटी आदि की आवश्यकता
प्रतीत की गई है ॥८॥

टीका--श्री तेने उठे छे के--'छे प्राप्नुनाथ ! आज तो शरीर के
असनों भूलनी साथे पाटेला कुछ, तगर अने अगर लेना आवने 'कुछ' का
परने अर्थ नहीं 'कमलनी गन्धधी युक्त सुगंधद्रव्य' समझयो, 'तगर' है,
सुगंधित द्रव्य छे अने 'अगर' जेटटे अजर नामनु' पुष्पद्रव्य का जो,
सुगंधित द्रव्योनु शरीर मालिश करनेवाली शरीर अलक्षित रहे छे वही सुगंध
पर मालिश करवा भेटे सुगंधित तैल बनाना हो अने कुछ धूप के भेटे
बांसनी बनादेटी छुट्ट पेटी लह आवे छे पेटी के अर्थ 'वस्त्र सुरक्षित रहे'
आ अनेने अनाथ मे छे के अर्थानु है अने भेटे मे अने
आदिनी अपेक्षा राखे हो, सुगंध बढ़ाने के लिये तैल के भेटे मे अपेक्षा
अपेक्षा राखे छे अने कुछ आदिनी रक्षित के लिये पेटी के भेटे मे अपेक्षा

અન્વયાર્થઃ--(નંદીચુળ્લગાઈં પાહરાહિ) નન્દીચૂર્ણમોષ્ટરંજકં પ્રાહર (છત્તોપા
ળહં ચ જાળાહિ) છત્રોપાનહૌ ચ જાતીહિ (સૂવ-છેજ્જાણ-સૂવ-છેદાય) સૂવ-છેદાય પત્રશાક-છે-
દનાથ (સત્યં ચ) શસ્ત્રં ચ (આળીલં) આનીલં ચ (વત્થ) વસ્ત્ર (રયાવેહિ) રંજય,
एतत्सर्वं मदर्थं कुरु इति ॥૧॥

ટીકા--સ્ત્રીવશવર્તિનમ્, અતएव दासमयं साधुम् आज्ञापयति-हे कान्त !
'नंदीचूणगाहि' नन्दीचूर्णं द्रव्यसंयोगनिष्पादितोष्ठाञ्जक तथा दन्तशोधकं

શબ્દાર્થ--'નંદીચુળ્લગાઈં પાહરાહિ-નન્દીચૂર્ણ પ્રાહર ઓઠ રંગને કે
લિયે ચૂર્ણ લાઓ 'છત્તોપાળહં ચ જાળાહિ-છત્રોપાનહૌ ચ જાતીહિ' છાતા
ઔર જૂના લાઓ 'સૂવ-છેજ્જાણ-સૂવ-છેદાય' શાકપાત્રાદિ કે છેદન કે
લિયે 'સત્યં ચ-શસ્ત્રં ચ' શસ્ત્ર અર્થાત્ છુરી લાઓ 'આળીલં-આનીલં ચ'
નીલરંગ કા 'વત્થં-વસ્ત્ર' વસ્ત્ર 'રયાવેહિ-રંજય' મેરે લિયે રંગવા દો ॥૧॥

અન્વયાર્થ--સ્ત્રી પુનઃ કહતી હૈ-હોઠ રંગને કે લિયે નન્દીચૂર્ણ લે
આઓ । છાતા લાઓ, જૂના લાઓ । શાક કાટને કે લિયે છુરી લાઓ ।
મેરે લિયે નીલે રંગ સે વસ્ત્ર રંગવા દો । મેરે લિયે યહ સમી વસ્તુએ
પ્રસ્તુત કરો ॥૧॥

ટીકાર્થ--સ્ત્રી કે અધીન હોને સે દાસ કે સમાન બને ઉસ ભૂતપૂર્વ
સાધુ કો વહ આજ્ઞા દેતી હૈ-હે પ્રાણનાથ ! નન્દીચૂર્ણ અર્થાત્ અનેક દ્રવ્યો
કે સંયોગ સે નિર્મિત ઓષ્ઠ રંગને કા ચૂર્ણ યા દન્તશોધક મંજન લાઓ,

શબ્દાર્થ--'નંદીચુળ્લગાઈ પાહરાહિ-નન્દીચૂર્ણ પ્રાહર' હોઠ રંગવા માટે નંદી-
ચૂર્ણ લાવી આપો. 'છત્તોપાળહ ચ જાળાહિ-છત્રોપાનહૌ ચ જાતીહિ' છત્રી અને
જોડા લાવી આપો. 'સૂવ-છેજ્જાણ-સૂવ-છેદાય' શાકભાજી સમારવા માટે
'સત્યં ચ-શસ્ત્રં ચ' શસ્ત્ર અર્થાત્ છરી લાવી આપો. 'આળીલ-આનીલં ચ'
નીલ રંગનું 'વત્થં-વસ્ત્ર' વસ્ત્ર 'રયાવેહિ-રંજય' મને લાવી આપો ॥૬॥

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રી તે સાધુને કહે છે કે 'મારા હોઠ રંગવા માટે નન્દીચૂર્ણ
લાવી દો, દાંત સાફ કરવા માટે દન્તમંજન લઈ આવો. છત્રી, ચંપલ આદિ
લઈ આવો. શાક સમારવા માટે છરી લઈ આવો. મારાં વસ્ત્રોને નીલા રંગ
વડે રંગી દો' આ પ્રકારની આજ્ઞાઓ તે કરતી જ રહે છે ॥૬॥

પોતાને અધીન બનેલો તે સાધુ બધું પોતાનો દાસ હોય તેમ તે સ્ત્રી
તેને નિત્ય નવા નવા આદેશો આપે છે-હે પ્રાણનાથ ! અનેક દ્રવ્યોના મિશ્ર-
બુધી બનાવેલું નન્દીચૂર્ણ (હોઠ લાલ કરવાનો પાઉડર) લઈ આવો કે બેનાથી

मंजनम् 'पाहराई' पाहर, आनय, येन रज्जिनी ओण्ठी शोभेयातां तथा शोधिता दन्ता अतिनिर्मला भवेयुः । तस्माद् येन केनापि प्रकारेण यतस्ततो मिष्टेत् अन्वि-
प्याऽऽनीयाऽर्पय । तथा 'छतोवाणहं च जाणाहि' छत्रोपानहौ जानीहि आने-
तन्व्रतया, विना ताभ्यां वर्षाऽऽतपाभ्यां मदीयशरीरसंरक्षणं कथं स्यात् । अतस्तयो
रानयनमावश्यकमेव । तथा 'सुवच्छेज्जाए'—सूषण्छेदाय पत्रशाकादिकर्तनाय शस्त्रं
छुरिकामप्यादाय मामर्पय । तथा—'वत्थयं' वत्तम् 'आणीलं' आ ईपनीचम्, मर्वतो
नीलं, रक्तं, पीतं च रज्जय । नीलपीतरक्तादिवर्णेन रंजकद्वारा वस्त्रं रज्जयित्वा
प्रियायै मणमर्पयेति ॥९॥

मूलम्—सुफणिं च सागपागाए आमलगाइं दगाहरणं च ।

तिलंकरणिसंजनसलागं धिंसु मे विहूणयं विजाणेहि ॥१०॥

छाया—सुफणिं च शाकपाकाय आमलगान्युदकाहरणं च ।

तिलकरणीमंजनशलाकां ग्रीष्मे मे विधुनरुमपि जानीहि ॥१०॥

जिससे रंगे हुए ओण्ठ सुन्दर दिखाई दे, तथा स्वच्छ किये दांत एक-
वम निर्मल हो जाएं । अतएव ये वस्तुएँ किसी भी प्रकार से, जहाँ
कहीं भी मिले वहाँ से खोजकर लाओ और दो । तथा छाता और
जूता भी ले आओ । उनके विना वर्षा और धूप से कैसे मेरे शरीर
की रक्षा होगी ? अतएव उनका लाना आवश्यक ही है और शाक
आदि छेदन करने के लिए छुरी भी लाकर दो । तथा मेरे वस्त्र नीले
पीले या लाल रंग से रंगकर मुझे दो ॥९॥

शब्दार्थ—'सागपागाए सुफणि-शाकपाकाय सुफणि । हे प्रियतम !
शाक पकाने के लिये तपेली लाओ 'आमगाइं दगाहरणं च-आमलका

रंगेवां नारा छोड सुहर देणाय. दात सहेद करवा भाटे सेवु रन्ध्रमजन
लक्ष आवो हे दांत धसवाधी दात सहेद थर्छ लय अने न्यायी आ
मन्ने परतु मने लारी आवो, छत्री विना ताप अने परतु द वपने नद र
हेवी रीते लवायी भाटे आवो न सेह छत्री छर्छ आवो न प-गमा
(मपाट, चंपल, नेकडी आदि) हाडी जयां से, ने न ले न नरां प-गमा
लावी आवो. शाह सभासवा भाटे मापवे त्या छत्री पद नरी, ने प-गमा
भांकी सरी छरी छ आवो. भागं उपगने रं. जणे पद नरी छ, ने
मने आवो न उपग पर ताट, लीडे, रंजे म ति मंज सहेद हे

शब्दार्थ—'सागपागाए सुफणि-शाकपाकाय सुफणि । हे प्रियतम !
शाक पकाने के लिये तपेली लाओ 'आमलगाइं दगाहरणं च-आमलका

अन्वयार्थः—(आमलगाए सुफणि) शाकपाकाय सुफणि च तपेलीति लोक-
प्रसिद्धम् आसीय देहि तथा 'आमलगाइ दमाहरणं च' आमलकान्युदकाहरणं च
(तिलक करणिमंजणसलागं) तिलक करणीमंजनशलाकां च तथा (घिसु) ग्रीष्मे मे=
मम (विहूणयं) विधूनक च व्यजनं (विजाणेहि) विजानीहि इत्यन्वयं देहीति ॥१०॥

टीका—'सागपाकाए' शाकपाकाय—शाकाणां कपडादुत्पादीनां च पाकाय
रंधनार्थेत्यर्थः 'सुफणि च' सुफणि च अनापानेन कष्यते पान्यते
शाकं तण्डुलदिकं यत्र तत् सुफणि स्थालीपीठारिम् (धाली-तपेली)
आनय। तथा 'आमलगाइ' आमलकानि धात्रीफलानि, पात्रसंमार्जनाय-

न्युदकाहरणं च' आंवला तथा जल रखने का पात्र लाओ तथा
निलगंकरणिमंजणसलागं—तिलककरणीमंजनशलाकां' तिलक और
अंजन लगाने के लिये सलाई लाओ तथा घिसु मे विहूणय विजाणेहि-
ग्रीष्मे मे विधूनकमपि जानीहि' ग्रीष्मकालमें हवा करने के लिये
पंखा लाकर सुझे दो ॥१०॥

अन्वयार्थ—शाक पकाने के लिए सुफणि (तपेली) लाकर दो।
आंवला ला दो, पानी का पात्र ला दो, तिलक काने के लिये तथा
अंजन आंजने के लिए सलाई ला दो। ग्रीष्मकाल में हवा करने के लिए
पंखाला दो ॥१०॥

टीका—शाक, दाल और चावल पकाने के लिए सुफणि अर्थात्
तपेली ला दो। जिसमें शाक आदि सरलना से पकाए जा सकें वह
सुफणि कहलाती हैं। बरतनों को साफ करने के लिये, शरीर का

आंभणां अने जल राखवां भाटे पात्र लावी आपो. तथा 'तिलगंकरणिमंजण-
सलागं—तिलककरणीमंजनशलाकां' तिलक करवा भाटे तिलकसणी अने आंजणु
लगाववा भाटे अंजनसणी लावी आपो तथा 'घिसु मे विहूणय विजाणेहि-ग्रीष्मे मे
विधूनकं विजानीहि' ग्रीष्मकालमां हवा आवा भाटे पंखो अने लावी आपो ॥१०॥

सूत्रार्थ—शाक आदि पकाववा भाटे तपेली लावी-हो. घरमां आंभणां
थध रह्या छे, तो अत्यारे जे पन्नरमां जधने आंभणां-सध आवो. पाणी
करवा भाटे जणपात्र-लावी हो आंखो करवानी तथा आंजणु आंजवानी
सणी लावी हो. ग्रीष्म ऋतु सइ थध छे, तेथी पक्षरे धखो ज थाय छे,
भाटे हवा आवा भाटे पंखो लावी हो. ॥१०॥

सूत्रार्थ—शाक, दाल, दाल आदि राववाने भाटे तपेली लावी हो. (सूत्रमां
'सुफणि' पद-शाक आदि पकाववाना-साधन भाटे उपरायुं छे, तेथी तेनो, अर्थ
तपेली थाय छे.) वासणो साजवा भाटे स्नान आदि शरीरसंस्कार भाटे तथा

शरीरसंस्काराय भोजनाय च आनय । तथा 'द्विग्राह्यं च' उद्विग्राहणं च, उदकं जलम् आहिपने आनीयने येन पायविशेषो नश्यति आनय-प्रद-मानय, उपलक्षणमेव-वृत्तिलादिकं यन्मेव वृत्तौपकरणं नास्ति । तथा 'तिलक करणिसंज्ञणयन्त्रां' तिलककरणसंज्ञणयन्त्राणां-तिलककरणाय यन्त्राणां वर्णनार्थं राजर्षी वा । अथवा-अननकणाय अननकलाकामयि, किं वदन्ता गीष्मशाले कायोदभूतस्वेदनिवारणाय 'विद्वगय' विद्वनकं व्यजनं 'मे' मय 'विज्ञाणेहि' विज्ञा-नीहि-उक्तमनुक्त वा सुखसाधनमानीय समर्पय सर्वं मयमिति ॥१०॥

मूलम्-संडारागं च फणिहं च सीहंलिपासुगं च आणाहि ।

आदंसगं च पयच्छाहि दंतपयखालणं पवेसाहि ॥११॥

छाया--संडागं च फणिहं च शिखापाशकं चानय ।

आदर्शकं च प्रयच्छ दन्तपक्षकनकं प्रवेपय ॥११॥

संस्कार करने के लिये और भोजन के लिये आंवले ला दो । जल लाने के लिये पात्र ला दो । यह कथन उपलक्षण मात्र है । इससे घृत, तेल उनके लिये पात्र आदि घर संवधी सभी उपकरण समझ लेना चाहिए । घर सब लाकर मुझे दो । तिलक करने के लिए सोने या चांदी की सलाई अथवा अनन लगाने के लिये अननशलाका भी ला कर दो । गर्मी में उत्पन्न होने वाले पसीने का निवारण करने के लिये मुझे पंचा भी ला दो । इस प्रकार कहे या अनकहे सभी सुखसाधन लाकर मुझे सौंपो ॥१०॥

अर्थ--'संडारागं च-संडागं च' नायिका के अन्तर्गत केश को उपाटने लिये शिरीषा लाओ 'फणिहं च-फणिहं च' तथा 'द्विग्राह्यं च' उद्विग्राहणं च, उदकं जलम् आहिपने आनीयने येन पायविशेषो नश्यति आनय-प्रद-मानय, उपलक्षणमेव-वृत्तिलादिकं यन्मेव वृत्तौपकरणं नास्ति । तथा 'तिलक करणिसंज्ञणयन्त्रां' तिलककरणसंज्ञणयन्त्राणां-तिलककरणाय यन्त्राणां वर्णनार्थं राजर्षी वा । अथवा-अननकणाय अननकलाकामयि, किं वदन्ता गीष्मशाले कायोदभूतस्वेदनिवारणाय 'विद्वगय' विद्वनकं व्यजनं 'मे' मय 'विज्ञाणेहि' विज्ञा-नीहि-उक्तमनुक्त वा सुखसाधनमानीय समर्पय सर्वं मयमिति ॥१०॥

छाया--संडागं च फणिहं च शिखापाशकं चानय । आदर्शकं च प्रयच्छ दन्तपक्षकनकं प्रवेपय ॥११॥

अर्थ--'संडागं च-संडागं च' नायिका के अन्तर्गत केश को उपाटने लिये शिरीषा लाओ 'फणिहं च-फणिहं च' तथा 'द्विग्राह्यं च' उद्विग्राहणं च, उदकं जलम् आहिपने आनीयने येन पायविशेषो नश्यति आनय-प्रद-मानय, उपलक्षणमेव-वृत्तिलादिकं यन्मेव वृत्तौपकरणं नास्ति । तथा 'तिलक करणिसंज्ञणयन्त्रां' तिलककरणसंज्ञणयन्त्राणां-तिलककरणाय यन्त्राणां वर्णनार्थं राजर्षी वा । अथवा-अननकणाय अननकलाकामयि, किं वदन्ता गीष्मशाले कायोदभूतस्वेदनिवारणाय 'विद्वगय' विद्वनकं व्यजनं 'मे' मय 'विज्ञाणेहि' विज्ञा-नीहि-उक्तमनुक्त वा सुखसाधनमानीय समर्पय सर्वं मयमिति ॥१०॥

અન્વયાર્થ:—(સંહાસગં ચ) સંદંશકં ચ—નાસિકાકેશોત્પાટનોપકરણમ્
(ફણિહં) કંકતિકાં (સીહલીપાસગં ચ) શિખાપાશકં વેળીસંયમનાર્થ મૂર્ગમયં
કંકણં ચ (આણાહિ) આનય (આદંસગં ચ પયચ્છાહિ) આદર્શકં—દર્પણં ચ પ્રયચ્છ
તથા (દંતપક્ષ્ણાલણં પવેસાહિ) દન્તપ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય આનયેત્યર્થ: ॥૧૧॥

ટીકા—‘સંહાસગં’ સંદંશકં—નાસિકાન્તર્ગતકેશોત્પાટનાયાસ્ત્રવિશેષમ્
‘ફણિહં’ ફણિહં ચ કંકતિકાં કેશસંયમનાય તથા (સીહલીપાસગં) શિખાપાશકં

રત્ને કે લિયે કંઘી લાઓ ‘સીહલીપાસગં ચ-શિખાપાશકં ચ’ વેળી
બાંધને કે લિયે ઝનકી બની હુઈ જાલી ‘આણાહિ-આનય’ લાકર દો
‘આદંસગં ચ પયચ્છાહિ-આદર્શકં ચ પ્રયચ્છ’ મુખ દેખને કે લિયે દર્પણ
લાકર દો ‘દંતપક્ષ્ણાલણં પવેસાહિ-દન્ત પ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય’ દાંત સાફ
કરને કે લિયે દંતમંજન લાઓ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—પુનઃ સ્ત્રી કી આજ્ઞા બનલાતે હૈં—મેરે લિયે નાક કે બાલ
ઉઠાડને કે વાસ્તે ચિમટી લા દો, કંઘા લા દો, વેળી બાંધને કે લિયે
ઝન કા કંકણ લા દો, દર્પણ દો, દાંત સાફ કરને કે લિયે મંજન યા
દાંતોન લાઓ ॥૧૧॥

ટીકા—નાક કે ખીતર કે બાલ ઉઠાડને કે ઉપકરણ કો ‘સંદં-
શક’ કહતે હૈં જિસે હિન્દી ભાષા મેં ‘ચિમટી’ કહા જાતા હૈં । વહ સ્ત્રી
કહતી હૈં—મેરે લિયે વહ ચિમટી લા દો । કેશ સંવારને કે લિયે કંઘી લા

કાંસડી લાવી આપો. ‘સીહલીપાસગં ચ-શિખાપાશકં ચ’ વેળી બાંધવા માટે
ઝનની બનાવેલી બળી ‘આણાહિ-આનય’ લાવી આપો. ‘આદંસગં ચ પયચ્છાહિ-
આદર્શકં ચ પ્રયચ્છ’ મુખ ભેગા માટે દર્પણ લાવી આપો. ‘દંતપક્ષ્ણાલણં
પવેસાહિ-દન્તપ્રક્ષાલનકં પ્રવેશય’ દાંત સાફ કરવા માટે દંતમંજન લાવી આપો । ૧૧ ।

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીની આજ્ઞાઓનું સૂત્રકાર આગળ વર્ણુન કરે છે—નાકના
બાલ ખેંચી કાઢવા માટે ઝન ચીપિયો લાવી દો. કેશ ઓળવા માટે દાંતિયો
લાવી દો. મારી વેળી બાંધવા માટે ઝનનો દોરો લાવી દો. મોઢું ભેગા માટે
દર્પણ લાવી દો અને દાંત સાફ કરવા માટે દાંતણ અથવા દન્તમંજન લાવી
દો. એમ આજ્ઞા કરે છે.

ટીકાર્થ—નાકમાં ઉગેલા બાલ ખેંચી કાઢવાના ઉપકરણને ચીપિયો કહે છે.
તે સ્ત્રી પોતાને માટે ચીપિયો લાવી આપવાની તેને આજ્ઞા કરે છે. ધળી કેશ
ઓળવા માટે (દાંતિયો) પણ મંગાવે છે, દર્પણ મંગાવે છે, વેળી બાંધવા

वेणीमेषमनाय-ऊर्गामयं कंकणं चऽऽनीय ममर्षय । 'आदर्शग' आदर्शकम्
तदपि दर्पणं मुखविच्छेदनाय मामर्षय दंदि, तथा 'दंतपक्खालगं' दन्तमक्षालनके
दन्ताः पक्षालयन्ते येन तदन्तमक्षालनकम्, दन्तकाष्ठं मवेशय आनयेति ॥११॥

मूलम्-पूयफलं तंवोलयं सुईसुत्तगं च जाणाहि ।

कोसं च मोयमेहाण सुप्पुंक्खलगं च खारगालणं च ॥१२॥

छाया-पूगीफलं च ताम्बूलकं सूचीसूत्रकं च जानीहि ।

कोशं च मोयमेहाय शूर्पोखलं च क्षारगालनकम् ॥१२॥

अन्वयार्थः—(पूयफलं तंवोलयं) पूगीफलं तांबूलं नागवल्लीदलं (सुईसुत्तगं च
जाणाहि) सूचीं सूत्रं च सूच्यर्थं वा सूत्रं जानीहि—आनय (मोयमेहाण) मोहमेहाय
मस्त्रणाय (कोयं) कोशं च पात्रभानय (सुप्पुंक्खलगं च) शूर्पोखलं च (खार-
गालणं च) क्षारगालनं च—पात्रमानयेति ॥१२॥

दो। बेणी बांधने के लिये ऊन का कंकण (जाली) ला दो। मुख देखने के
लिये दर्पण ला दो। दांत साफ करने के लिए दानौन या मंजन लाकर दो ॥११॥

शब्दार्थ—'पूयफल तंवोलयं-पूगीफलं ताम्बूलं, सुपारी और पान
'सुईसुत्तगं च जाणाहि-सूचीसूत्रं च जानीहि' तथा सुई और दोरा
लाओ 'मोयमेहाय-मोहमेहाय' पेसाव करने के लिये 'कोसं-कोशं'
पात्र लाओ 'सुप्पुंक्खलगं च-शूर्पोखलं च' सूपडा और उखल लाओ
एवं 'खारगालणं च-क्षारगालनं च' सानी आदि खार गालने के लिये
बर्तन लीज लाकर दो ॥१२॥

अन्वयार्थ—मेरे लिये सुपारी, पान, सुई आना, लपटां का निवारण
करने का पात्र, सूपडा, उखल तथा सार गलाने का पत्र भी लाओ ॥१२॥

ટીકા—‘પ્રયકલં’ પૂગીફલમ્ (સુપારી) ‘તિવંલયં’ તામ્બૂલમ્-નાગવल्लीમ્, ‘સુઈ સુત્તગં’ સૂચી સૂત્રકમ્, સૂત્રમ્-હોરકમ્ પ્રત્યેયં મુત્રં વા ‘જાળાહિ’ જાનીદિ આવ-
શ્યકતયા અભિવિના મૃદકાર્યસ્ય સમ્પાદનાડસંપત્તાત્ । ‘મોયમેદાઈ’ મોકમેદાય
પ્રસૂત્રણાય ‘કોસં’ કોશં-મૂત્રપાત્રમ્, સૂત્રેતસર્ગાય આવશ્યકમ્, યતો હિ રાત્રી
મયાત્તી વહિર્ગન્તું ન શક્નોમિ । તથા ‘સૂપડા’ સૂપમ્-તણ્ડુલાદિશોધનાય ઉપક્રાણ-
વિશેષં ‘સૂપડા’ इति भाषा प्रसिद्धम् ‘उत्खलं च’ उत्खलं च-धान्यानां तुषाप-
नयनाय कण्डेनायेत्यर्थः तथा ‘खारगालनं च’ खारगालनकम् । सर्जिकादिक्षा (पदार्थ-
गालनोपकरणविशेषम्) इत्येतत् सर्वं मृदोपकरणं शीघ्रं यत्नादानीय महं
प्रदेयम् इति ॥१२॥

‘સૂપડા’-તણ્ડુલાગં ચ કરગં ચ વચ્ચઘરં ચ ઔડસો સ્વંગાહિ ।

સરપાયયં ચ જાર્યાણ ગોરંહગં ચ સામંજેરાણ ॥૧૩॥

છાયા—વંશરૂકં ચ કરકં ચ વર્ષોમૃદં ચ આયુષ્મન- । સ્વાચ્ય ।
શરપાતં ચ જાતાય ગોરથકં શ્રામણેયાય ॥૧૩॥

ટીકા—સુપારી લામો, પાન લામો, સુઈ લામો, હોરા લામો,
યહ આવશ્યક હૈ । इनके बिना घर का काम नहीं चल सकता । लघु-
हांका निवारण करने के लिये पात्र भी चाहिये या उसके लिये घर के
भीतर ही स्थान चाहिये । क्योंकि रात्रि के समय भय के कारण बाहर
नहीं जाया जा सकता । धान्य साफ करने के लिये सूपडा भी चाहिए ।
धान्य को कूटने के लिए उखल उसके छिलके हटाने के लिए सूपडा
चाहिए । खाजी आदि खार गलाने के लिए भी पात्र चाहिए । यह सब घर
संबंधी उपकरण शीघ्र ही प्रयत्न करके लाभो और सुखे सौंपो ॥१२॥

માટે પાત્ર (તસ્તર) લાવી દો. સૂપડું સાંજેલું ‘ખાંડલિયો’ તથા સાંજ વિગેરે
ખાર ગાળવાનું પાત્ર પણ લાવી દો. ॥૧૨॥

ટીકા—મારે માટે પાન, સોપારી આદિ મુખવાસના પદાર્થો લાવી
દો. કપડાં સાંધવાં માટે સોયદોરા પણ લાવી અ. પો. ઘરમાં પેશાબ કરવા
માટે થોડકીની વ્યવસ્થા કરો. અથવા પેશાબ કરવા માટે તસ્તર લાવી દો.
(રાત્રે સૂવને કારણે પેશાબ કરવા બહાર જઈ શકાય નહીં તેથી પેશાબ કરવા
માટે પાત્ર મંગાવે છે) ઘરમાં અનાજ સાફ કરવા માટે-સોવા ઝાટકવા માટે
સૂપડું પણ હોલું બેઠાં ધાન્યને ખાંડીને તેના ફેતરાં આદિ ફર કરવા માટે
ખાંડલિયાની પણ જરૂર પડે છે. સાંજ વિગેરે ખાર ગાળવા માટે પાત્રની જરૂર
પડે છે. તેથી આ બધી સામગ્રીઓ લાવી આપવાનો તે તેને આદેશ કરે છે.
અને તે સંયમબ્રજ્ઞ સાધુને તેની આ આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું પડે છે. ॥૧૨॥

પુરીષોત્સર્ગસ્થાનમ્ 'સ્વળાહિ' શ્વાનય-ગૃહપ્રદેશ એવ ગત્તં કારય । 'સરપાયં' શરપાતં-શરાઃ સ્થિપ્યન્તે યેન તત્ શરપાતં ધનુઃ । 'જાયાઈ' જાતાય-આત્મજાય-સ્વકીયાય 'સામણેરાઈ' ગોરહગં ચ' શ્રામણેવાય શ્રમણપુત્રાય ગોરથકં ત્રિવાર્ષિકં બલીવર્દં રથં ચ એતત્સર્વમાનીય ગૃહે સ્થાપનીયમ્ ॥૧૨॥

મૂલમ્-ઘડિયં ચ સડિંડિમયં ચ ચેલગોલં કુમારભૂયાઈ ।

વાસં સમભિઆવર્ણં આવસહં ચ જાણ મત્તં ચ ॥૧૪॥

છાયા-ઘટિકાં ચ સડિંડિમકં ચ ચેલગોલકં ચ કુમારભૂતાય ।

વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નમાવસથં ચ જાનીહિ મત્તં ચ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ- (ઘડિયં ચ) ઘટિકાં ચ મૃન્મયકુલડિકાં (સડિંડિમયં ચ)

અભિષેક ક્રિયા જાતા હૈ, લા દો । ઘર મેં શૌચગૃહ બનવા દો । અપને આત્મજ શ્રમણ પુત્ર કે મનોરજન કે લિયે ધનુષ લા દો ઓર એક ત્રીન સાલકા બલદ ઓર રથ લા દો । યહ સ્વ વસ્તુએ ઘર મેં રહની જાહિય ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ- 'ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ' મીઢી કી ગુડિયા ઓર 'સડિંડિમયં ચ-સડિંડિમં ચ' ઘાજા તથા 'કુમારભૂયાઈ-કુમારભૂતાય' રાજપુત્રકે સમાન અપને પુત્રકો खेलने के लिये 'ચેલગોલં ચ-ચેલગોલકં ચ' કપડે કી બની હુઈ ગેંદ લાઓ 'વાસં ચ સમભિઆવર્ણં-વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નં' વર્ષાક્રતુ સમીપ મેં આગઈ હૈ અતઃ 'આવસહં-આવસથં' ડનસે વચને કે લિયે ઘર કા પ્રબન્ધ કરો એવં 'મત્તં ચ-મત્તમ્' અન્ન 'જાણ જાનીહિ' લાકર દો ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ-મિઢી કી ગુડિયા ઓર ઘાજા (ડુગડુગી) લે આઓ ।

શબ્દના આકાર જેવા પાત્રને 'ક૨૦' કહે છે. ઘરમાં જ બજાર જેવા માટેની વ્યવસ્થા કરી દે-બજારું બનાવી દે. અથવા ખાડો ખોદી દે. આપણા આ લાડકા ખેટાને રમવા માટે ધનુષ લાવી દે. તથા એક બગદ અને રથ પણ લઈ આવે. કે જેની સાથે તે રમીને આખો દિવસ આનંદમાં વ્યતીત કરે. ૧૨

શબ્દાર્થ- 'ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ' માટિની પુતળી અને 'સડિંડિમયં ચ-સડિંડિમં ચ' વાળા તથા 'કુમારભૂયાઈ-કુમારભૂતાય' રાજપુત્ર સરીખા આપણુ પુત્રને રમવા માટે 'ચેલગોલં ચ-ચેલગોલકં ચ' કપડાને બનાવેલ હડો લાવી આપો. 'વાસં ચ સમભિઆવર્ણં-વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નં' વર્ષાક્રતુ નજીક આવેલ છે. જેથી 'આવસહં-આવસથં' વર્ષાદથી બચવા માટે ઘરની સગવડ કરી આપો તેમજ 'મત્તં ચ-મત્ત ચ' અનાજ પણ 'જાણ-જાનીહિ' લાવી આપો ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ-માટીની ઢિંગલી અને વાળુ (ડુગડુગી) લઈ આવો, આપણુ

सटिष्टिमकं च-वायविशेष च (हृमाग्भूताय) हृमाग्भूताय-राजपुत्रमन्त्राय पुत्राय
(चेष्टगोत्रं च) चेष्टगोत्रकं च-अस्यान्तर कन्दुकं (वानं च समविधादां) वनं च
समभ्यापन्नं=वर्षाकाल समागतः अन्त (आत्मन्) आत्मन् गृहं (मनं च) मनम्
अन्तं च 'जाण' जानीहि-आनयेन्मर्थः ॥१४॥

टीका-‘वडिष्ठं च’ वडिष्ठा-पुनिक निर्मितम् ‘वडिष्ठिमयं च’ सटिष्टिमकं
च=पट्टकादिवादित्रिनेपमदिताम् ‘उगटुमी’ तथा पतिद्राम् तथा ‘चेष्टगो’
चेष्टगोत्रकं वर्णनिर्मा उदकं च ‘हृमाग्भूताय’ हृमाग्भूताय=राजपुत्रमन्त्राय
मन्त्राय आनन्तर्यार्थम् । तथा ‘वान’ वनं=वर्षाकालः ‘समविधादां’
समभ्यापन्नं-परीक्षयागतः । अतो वर्षाकालयोग्यम् ‘आत्मन्’ आत्मन् गृह
‘मनं’ मनं-आत्मन् अन्तं चार्णवपुष्पमन्त्राय अन्तं च ‘जाण’ जानीहि-
एतन्मन्त्रं निश्चाय, जानीयेदमन्त्रः कर्णीयः, आनन्तर्यवर्षाकालः कृत्वेन
अतिवादिन आनयेन्मर्थेन ॥१४॥

अपने राजकुमारमन्त्रीयें पुत्र के लिये दफते की नोट लाओ । अब
वर्षाकाल आ गई है अतएव घर एवं अन्न का प्रबंध करो ॥१४॥

टीका—मित्री की गुटिया, पकाने के लिये दूधटुमी, दस्तों
की पनी नोट यह सब राजकुमार जैसे अपने बेटे को खिलाने के लिये
लाओ । हां, वर्षाकाल समीप आ गया है, अतएव वर्षाकाल के योग्य
घर का निर्माण करवाओ, पार मान तक वर्षाज अन्नदि इकट्ठा कर
लो । इसी समय इनके लिये प्रयत्न कर देना चाहिये । जिसने अपना
वर्षाकाल सुगमपूर्वक व्यतीत हो नके ॥१४॥

પુરીષોત્સર્ગસ્થાનમ્ 'સ્વળાહિ' સ્થાનય-ગૃહપ્રદેશ એવ ગતં કારય । 'સરપાયં' શરપાતં-શરાઃ ક્ષિપ્યન્તે યેન તત્ શરપાતં ધનુઃ । 'જાયાઈ' જાતાય-આત્મજાય-સ્વકીયાય 'સામણેરાઈ ગોરહગં ચ' શ્રામણેયાય શ્રમણપુત્રાય ગોરથકં ત્રિવાર્ષિકં બલીવર્દં રથં ચ એતત્સર્વમાનીય ગૃહે સ્થાપનીયમ્ ॥૧૨॥

શૂલમ્-ઘડિયં ચ સડિંડિમયં ચ ચેલગોલં કુમારભૂયાઈ ।

વાસં સમભિઆવર્ણં આવસહં ચ જાણ મત્તં ચ ॥૧૪॥

છાયા-ઘટિકાં ચ સડિંડિમકં ચ ચેલગોલકં ચ કુમારભૂતાય ।

વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નમાવસથં ચ જાનીહિ મત્તં ચ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થઃ—(ઘડિયં ચ) ઘટિકાં ચ મૃન્મયકુલડિકાં (સડિંડિમયં ચ)

અભિષેક ક્રિયા જાતા હૈ, લા દો । ઘર મેં શૌચગૃહ બનવા દો । અપને આત્મજ શ્રમણ પુત્ર કે મનોરજન કે લિયે ધનુષ લા દો ઓર એક ત્રીન સાલકા બલદ ઓર રથ લા દો । યહ સબ વસ્તુએં ઘર મેં રહની યાહિયે ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ—'ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ' મીઠી કી ગુડિયા ઓર 'સડિંડિમયં ચ-સડિંડિમકં ચ' ઘાજા તથા 'કુમારભૂયાઈ-કુમારભૂતાય' રાજપુત્રકે સમાન અપને પુત્રકો खेलने के लिये 'चेलगोलं च-चेलगोलकं च' कण्डे की बनी हुई गेंद लाओ 'वासं च समभिआवर्णं-वर्षं च समभ्यापन्नं' वर्षाऋतु समीप में आ गई है अतः 'आवसहं-आवसथं' उनसे बचने के लिये घर का प्रबन्ध करो एवं 'मत्तं च-भक्तम्' अथ 'जाण जानीहि' लाकर दो ॥१४॥

અન્વયાર્થ—મીઠી કી ગુડિયા ઓર ઘાજા (કુલડી) લે આઓ ।

શુભના આકાર જેવા પાત્રને 'કર' કહે છે. ઘરમાં જ બાળક જેવા માટેની વ્યવસ્થા કરી દો-બાળકને બનાવી દો અથવા ખાડો ખોદી દો. આપણા આ લાડકા ખેટાને રમવા માટે ધનુષ લાવી દો. તથા એક બળદ અને રથ પણ લઈ આવો કે જેની સાથે તે રમીને આખો દિવસ આનંદમાં વ્યતીત કરે. ૧૩।

શબ્દાર્થ—'ઘડિયં ચ-ઘટિકાં ચ' માટીની પુતળી અને 'સડિંડિમયં ચ-સડિંડિમકં ચ' વાળ તથા 'કુમારભૂયાઈ-કુમારભૂતાય' રાજપુત્ર સરીખા આપણુ પુત્રને રમવા માટે 'ચેલગોલં ચ-ચેલગોલકં ચ' કપડાનો બનાવેલ કડો લાવી આપો. 'વાસં ચ સમભિઆવર્ણં-વર્ષં ચ સમભ્યાપન્નં' વર્ષાઋતુ નજીક આવેલ છે. જેથી 'આવસહં-આવસથં' વર્ષાદિથી બચવા માટે ઘરની સગવડ કરી આપો તેમજ 'મત્તં ચ-મક્ત્ત્વ' અનાજ પણ 'જાણ-જાનીહિ' લાવી આપો ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—માટીની ઢિંગલી અને વાળુ (કુલડી) લઈ આવો. આપણા

सडिण्डिमकं च-वाद्यविशेषं च (कुमारभूयाए) कुमारभूताय-राजपुत्रसदृशाय पुत्राय (चेलगोलं च) चेलगोलकं च-वस्त्रात्मकं कन्दुकं (वासं च समभिभावणं) वर्षं च समभ्यापनं=वर्षाकालः समागतः अतः (आदसह) आवसथं गृहं (भत्तं च) भक्तम् अन्नं च 'जाण' जानीहि-आनयेत्यर्थः । १४॥

टीका-‘वडियं च’ घटिकां-घटिकानिर्मिताम् ‘सडिण्डिमयं च’ सडिण्डिमकं च=पटहकादिवादित्रविशेषसहिताम् ‘डुगडुगीति भाषा प्रसिद्धाम् तथा ‘चेलगी’ चेलगोलकं वस्त्रनिर्मितं कन्दुकं च ‘कुमारभूयाए’ कुमारभूताय=राजकुमारसदृशाय मत्पुत्राय आनय क्रीडार्थम् । तथा ‘वास’ वर्षं=वर्षाकालः ‘समभिभावणं’ समभ्यापनं-समीपमागतः । अतो वर्षाकालयोग्यम् ‘आदसह’ आवसथं गृहं ‘भत्तं’ भक्तं-तण्डुलदिकं चतुर्मासपर्यन्तमाहारक्षमं च ‘जाण’ जानीहि-एतत्सर्वं निष्पादय, इदानीमेव प्ररतः करणीयः, यावता वर्षाकालः सुखेन अतिवाहित आवयोर्भवेत् ॥१४॥

अपने राजकुमारसरीखे पुत्र के लिये कपड़े की गेद लाओ । अब वर्षाकाल आ गई है अतएव घर एवं अन्न का प्रबंध करो ॥१४॥

टीकार्थ—सिद्धी की गुडिया, बजाने के लिये डुगडुगी, वस्त्रों की घनी गेद यह सब राजकुमार जैसे अपने बेटे को खेलने के लिये लाओ । हां, वर्षाकाल समीप आ गया है, अतएव वर्षाकाल के योग्य घर का निर्माण करवाओ, चार मास तक पर्याप्त अन्नादि हथ्थी कर लो । इसी समय इनके लिये प्रयत्न कर लेना चाहिये । जिससे अपना वर्षाकाल सुखपूर्वक व्यतीत हो सके ॥१४॥

राजकुमार नेवा पुत्रने रमवा भाटे छपराणे छोटा लछ आवे। हवे वर्षाकाल शङ्क धवानी तैयारी छे, तो वर्षाकाल दरगियान वाली छे ओहवां अन्नने। घरमां प्रबन्ध छोरो घर संस्थाणवानुं आदि काम पनावी हो -वर्षाकालमा तह-लीक्ष न पडे ते भाटे घरनुं समान्ताम छोरावी हो। ॥१४॥

टीकार्थ—ते श्री ते संयोगक्षय साधने छोडे छे छे ‘भारा राजकुमार नेवा पुत्रने रमवा भाटे भाटीनी रिजली लावी छे तेने भाटे पुःडुगी (ओह धवनुं पालित्र) लावी हो तेने रमवा भाटे छपराणे बन देले छोटा लावी भाषी हवे बे भासु शङ्क थाय छे, ते घरमा अन्नमा अन्न छे ओहनुं अन्नाज हथ्थी भावे। घरनुं समान्ताम छोरावी हो छे लेखी समान्ताम घर पारने नटे छोटा छोटीली न छे। अन्ना अन्ना छे पनावी नटे छोटा छोटी वर्षाकाल सुखपूर्वक व्यतीत होय ॥१४॥

મૂલમ્—આસંદિયં ચ નવસુત્તં પાઉલ્લાઈં સંકમટ્ટાણ ।

અદુ પુત્તદોહલટ્ટાણ આણપ્પા હંવંતિ દાસા વા ॥૧૫॥

છાયા—આસંદિકાં ચ નવસૂત્રાં પાદુકાઃ સંક્રમણાર્થાય ।

અથ પુત્રદોહદાર્થાય આજ્ઞાતા યત્નંતિ દાસા इव ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(નવસુત્તં ચ આસંદિયં) નવસૂત્રામાસંદિકા ચ-નવસૂત્રનિર્મિતાં સંચિકાં (સંકમટ્ટાણ) સંક્રમણાર્થાય (પાઉલ્લાઈં) પાદુકાઃ—કાઠપાદુકાઃ (અદુ) અથ (પુત્તદોહલટ્ટાણ) પુત્રદોહદાર્થાય (દાસા વા) દાસા इव (આણપ્પા) આજ્ઞાતાઃ (હંવંતિ) ભવન્તિ-સ્ત્રીવશીકૃતાઃ સાધવઃ સ્ત્રિયાઃ દાસા इव ભવન્તીતિ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘નવસુત્તં ચ આસંદિયં-નવસૂત્રામ્ આસંદિકામ્’ નવે સૂતોં સેવની હુઈ સોને બેઠને કે લિયે એક મંચિયા લાઓ ‘સંકમટ્ટાણ-સંક્રમણાર્થાય’ ધૂમને કે લિયે ‘પાઉલ્લાઈં-પાદુકાઃ’ કાઠ કી પાદુકાણં લાઓ ‘અદુ-અથ’ ઓર ‘પુત્તદોહલટ્ટાણ-પુત્રદોહદાર્થાય’ મેરે ગર્ભસ્થિત પુત્ર કે દોહદ કી પૂર્તિ કે લિયે અમુક અમુક વસ્તુ લાઓ હસ પ્રકાર સાધુ ‘દાસા વા દાસા इव’ દાસકે જૈસે ‘આણપ્પા-આજ્ઞાતાઃ’ આજ્ઞાકારી ‘હંવંતિ-ભવન્તિ’ હોતે હૈં ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—નવીન સૂત સે બની મંચિયા લાઓ, ચલને ફિરને કે લિયે લહાઈ લાઓ । પુત્રદોહદ ગર્ભસ્થિત પુત્ર કી રુચ્છા કો પૂર્ણ કરને કે લિયે અમુક અમુક વસ્તુ લાઓ । હસ પ્રકાર સ્ત્રિયાં અપને વશ મેં હુણે વન સાધુઓં કો દાસ કે સમાન આજ્ઞા દેતી હૈં ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘નવસુત્તં ચ આસંદિયં-નવસૂત્રામ્ આસંદિકામ્’ સુવા બેસવાને માટે નવા દોરાથી (પાટીથી) બનાવેલ એક પલંગ લાવો તથા ‘સંકમટ્ટાણ-સંક્રમણાર્થાય’ કરવા માટે ‘પાઉલ્લાઈં-પાદુકાઃ’ લાકડાની પાવડીઓ (ચાખડી) લાવી આપો । ‘અદુ-અથ’ અને ‘પુત્રદોહલટ્ટાણ-પુત્રદોહદાર્થાય’ ગર્ભાવસ્થાના દોહદની પૂર્તિ માટે અમુક અમુક વસ્તુ લાવી આપો એમ તે સાધુઓ ‘દાસા વા-દાસ इव’ દાસ અર્થાત્ સેવકની માફક ‘આણપ્પા-આજ્ઞાતાઃ’ આજ્ઞાકૃત ‘હંવંતિ-ભવન્તિ’ થાય છે. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—આપણે શયન કરવા માટે નવી પાટી લહેલી ઢાયણી (નાનો ઢલિયો) લાવી દો. મારે માટે લાકડાની પાવડીઓ લાવી આપો. ગર્ભસ્થ પુત્રદોહદ પૂર્ણ કરવાને માટે વિવિધ વસ્તુઓની પણ તે માગણી કરે છે. આ પ્રકારે પોતાને વશ થયેલા તે સયમબ્રમ્હ સાધુને દાસ જેવા ગણીને સ્ત્રીઓ વિવિધ આજ્ઞાઓ કરે છે. ॥૧૫॥

‘દાસા વા’ દાસા ઇવ-દાસા યથા તથા ‘હવંતિ’ ભવન્તિ । સ્ત્રીવશીકૃતાઃ પુરુષા
આજ્ઞા દાસા ઇવ સ્ત્રીનાં કાર્યાણિ કુર્વન્તિ ॥૧૫॥

મૂલ્ય-જાણે ફલે સમુપ્પન્ને ગેળહસુ વા ણં અહંવા જહાહિ ।

અહં પુત્રપોષિણો ઇમે ભારવહા હવંતિ ઉટ્ટા વા ॥૧૬॥

છાયા-જાતે ફલે સમુપ્પન્ને ગૃહાણ વા તં અથવા જહાહિ ।

અથ પુત્રપોષિણ એકે ભારવહા ભવન્તિ ઉટ્ટા ઇવ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ—(જાણે ફલે સમુપ્પન્ને) જાતે ફલે સમુપ્પન્ને-પુત્રોત્પત્તિરેવ ગૃહ-
સ્થતાયાઃ ફલં, તસ્મિન્ પુત્રે જાતે સતિ યદ્ભવતિ તદર્શયતિ ‘ગેળહસુ ણં વા’ ગૃહાણ તં
‘જહાહિ વા’ અથવા જહાહિ ત્યજ ‘અહ’ અથ ‘એમે’ એકે ‘પુત્રપોષિણો’ પુત્રપો-
ષિણઃ ‘ઉટ્ટા વા’ ઉટ્ટા ઇવ ‘ભારવહા’ ભારવહા ‘હવંતિ’ ભવન્તિ સ્ત્રીપુત્રયોઃ ॥૧૬॥

જિસેસે બાલક વિકલાંગ ન હો । હન સવ માંગો કી પૂર્તિ વે સાધુ દાસ
કી તરહ કરતે હૈ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘જાણે ફલે સમુપ્પન્ને-જાતે ફલે સમુપ્પન્ને’ પુત્ર ઉત્પન્ન
હોના ગૃહસ્થાવસ્થા કા ફલ હૈ, ઉસકે હોને પર સ્ત્રી ક્રુદ્ધ હોકર કહતી હૈ-
‘ગેળહસુ ણં વા જહાહિ-ગૃહાણતં વા જહાહિ’ હસ પુત્ર કો ગોદમેં લો અથવા
છોડ દો ‘અહ-અથ’ તત્પશ્ચાત્ ‘એમે-એકે’ કોઈ કોઈ ‘પુત્રપોષિણો--
પુત્રપોષિણઃ’ પુત્ર કા પોષણ કરને વાલે ‘ઉટ્ટાવા-ઉટ્ટા ઇવ’-ઝંટ કે જૈસા
‘ભારવહા-ભારવહાઃ’ ભાર કો ઉઠાને વાલે ‘હવંતિ-ભવન્તિ’ હોતે હૈ ॥૧૬॥

વિકલાંગ (અંગેની ખોડવાળું) થાય છે. તેથી તે સધુએ દાસની જેમ તેની
બધી ઇચ્છાઓને સંતોષવી પડે છે. ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘જાણે ફલે સમુપ્પન્ને-જાતે ફલે સમુપ્પન્ને’ પુત્ર ઉત્પન્ન થવો
તે ગૃહસ્થાવસ્થાનું ફળ છે. તે થયા પછી સ્ત્રી ક્રોધિત થઈને કહે છે કે—
‘ગેળહસુ ણં વા જહાહિ-ગૃહાણતં વા જહાહિ’ આ પુત્રને ખોળામાં લો અથવા
તેનો ત્યાગ કરો. ‘અહ-અથ’ સ્ત્રીના જેમ કહ્યા પછી ‘એમે-એકે’ કોઈ કોઈ
‘પુત્રપોષિણો-પુત્રપોષિણઃ’ પુત્રના પોષણ કરવાવાળાઓ ‘ઉટ્ટાવ-ઉટ્ટા ઇવ’ ઊંટની
જેમ ‘ભારવહા-ભારવહાઃ’ ખોળાને ઉઠાવવાવાળા ‘હવંતિ-ભવન્તિ’ થાય છે ॥૧૬॥

સૂત્રાર્થ—પુત્રનો જન્મ થયા બાદ તે સ્ત્રી પુરુષને કેવી કેવી આજ્ઞાઓ
આપે છે તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—‘લો આને થોડી વાર તેડીને ફેરવો.
છોડો, છોડો તમે થું તેને સંભાળવાના છો.’ કેટલાક માણસો તો પુત્રને
ખુશ કરવા માટે ઊંટની જેમ તેના ભારનું વેહન કરે છે. ॥૧૬॥

ટીકા—‘જાણ ફલે સમુપ્પન્ને’ જાતે ફલે સમુપ્પન્ને, જાયને इति जातः पुत्रः स एव फलं दारपरिग्रहस्य गृहस्थानाम् । दारपरिग्रहस्य यदुच्यते फलं कामोपभोगः, स तु गौणः । मुख्यं फलं तु पुत्र एव ।

अव्यक्तभाषिणो बालात् यत् सुखं नराणां भवति तादृशसुखाग्रेऽन्यत् सर्वमक्ति-
चित्करं भवति । तदुक्तम्—

‘यत्तच्छपनिकेत्युक्तं, बालेनाऽव्यक्तभाषिणा ।

हिस्वा सांख्यं च योगं च, तन्मे मनसि वर्त्तते ॥१॥’

પુત્રસુખં દરિદ્રધનિનોઃ સમપ્રેવ ભવતિ इदं सुखं बालसामग्र्यनपेक्षमेव भवतीति । तथा—

अन्वयार्थ—पुत्र होने के पश्चात् जो होता है उसे दिखलाते हैं—वह स्त्री कभी कहती है इसे लो-संमालो, कभी कहती है इसे छोडो । कोई कोई पुत्रपोषी लोग तो ऊंट की तरह भार वहन करते हैं ॥१६॥

टीકાર્થ—પુત્ર કા દૂસરા નામ ‘જાત’ હૈ । ગૃહસ્થોં કૈ લિષ્ઠ વિવાહ કા ફલ પુત્રપ્રાપ્તિ હૈ । વિવાહ કા ફલ કામભોગ જો કહા જાતા હૈ, વહ ફલ ગૌણ હૈ, પ્રધાન ફલ પુત્રપ્રાપ્તિ હી હૈ । તુતલાતૈ હુષ્ બાલક કી યોલી સુનકર મનુષ્યોં કો જિસ સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, ઉસકૈ સામને સમી કુછ તુચ્છ હૈ । કિસી પુત્રપોષીને કહા હૈ—‘યત્તચ્છપનિકૈત્યુક્તં’ વ્યાદિ ।

તુતલાતૈ હુષ્ બાલક ને ‘શપનિકા’ ઇસા કહા । યહ સુનકર સાંખ્ય ઔર યોગદર્શન કી ગંભીર શબ્દાવલી ભૂલકર ઇકમાત્ર વહી શબ્દ મેરે મન મેં રહ ગયા હૈ ॥૧॥

પુત્ર સુખ ઇમા સુખ હૈ જો દરિદ્ર ઔર ધનવન્દોનોં કો ઇ સમાન રૂપ સે પ્રાપ્ત હોતા હૈ । ફલે પ્રાપ્ત કરને કૈ લિષ્ઠ તિની અન્ય યાગ સામગ્રી

ટીકાર્થ—પુત્રને ‘જાત’ પણ કહે છે ગૃહસ્થો પુત્રપ્રાપ્તિને લગતા કણરૂપ માને છે લગનનું કણ જે કામભોગ માનવામાં આવે છે તેને ગૌણ કહે, પ્રધાન કહે તો પુત્રપ્રાપ્તિ જ છે બાળકની તોતલી વાણી સાંભળતા મનુષ્યોને જે સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સુખ આગળ જન્મના સુખનાં મુખે કીકાં લાગે છે પણ પણ છે કે—‘યત્તચ્છપનિકૈત્યુ’ વૈત્ય હિ—

બાળકે તોતલી જે લીંગ ‘શપનિકા’ શબ્દનું ઉચ્ચાર કરું તે મન ધીમે યોગદર્શન અને સંનિવર્તનના નીચે સમાવત ને હું જુઠું સંપ્રે-
માત્ર ‘શપનિકા’ શબ્દ જ જાના મનના પુરુષને આ-

પુત્રસુખ જ એવું કુપ્પ છે કે લેની દરિદ્ર અને ધનિય વાતોને જાણ
ફલે પ્રાપ્તિ થાય છે. તેને પ્રાપ્ત કરવને ને તે કેઈ અન્ય યાગ સમાગ્રી

इदं ते स्नेहसर्वस्वं, सममाढ्यदरिद्रयोः ।

अचन्दनमनौशीरं हृदयस्याऽनुलेपनम् ॥१॥' इति ।

તાદૃશપ્રધાનફલે સમુત્પન્ને પુત્રે સતિ યાદૃશી લોકાનાં સ્થિતિર્ભવતિ તાં સ્થિતિં દર્શયતિ—‘ગેપ્હસુ વા ણં’ ગૃહાણ તમ્—કાર્યાઽઽકુલતયા મદીયં ચેત્તો વ્યગ્રં ત્રિઘટે, નાસ્ત્યસરઃ પુત્રરક્ષણસ્ય તં પુત્રં ગૃહાણ ત્વમ્, ‘અહવા’ અથવા—પુત્રં ‘જહાહિ’ જહાહિ-ત્યજ માગોંપરિ, સંપતિ નાસ્તિ મમ સમયઃ પુત્રરક્ષણસ્ય અતસ્તં સ્વીકુરુ ત્યજ વા ।

एवं प्रकुपिता यदाऽऽदिशति तदा तदीयसंपादनमेव तां सन्तोषयति तदुक्तम्—

‘यदेव रोचते महां, तदेव कुरुते प्रिया ।

इति वेत्ति न जानाति तत्प्रियं यत्કरोત્યસૌ ॥૧॥’

કી અપેક્ષા નહીં રહતી । કહા છે—‘इदं ते स्नेहसर्वस्वं’ इत्यादि ।

यह स्नेहसर्वस्व धनवान् और निर्धन के लिए समान है । यह स्नेह बिना ही चन्दन और बिना खस के हृदय को शीतल करने वाला सर्वोत्तम लेप है ॥१॥

ऐसे प्रधान फल की अर्थात् पुत्र की उत्पत्ति होने पर लोगों की जो स्थिति होती है, उसे दिखलाते हैं—‘मैं’ काम काज में उलझी हूँ । मेरा चित्त व्याकुल है । पुत्र को संभालने का मुझे समय नहीं है । इसे तुम ले लो । अथवा इसे कहीं रास्ते में छोड़ दो, अभी मुझे समय नहीं है । इस प्रकार कुपित होकर जब स्त्री आदेश देती है, तब उसके आदेश का पालन करना ही पड़ता है । तभी उसको सन्तोष होता है । कहा भी है—‘यदेव रोचते महां’ इत्यादि ।

આવશ્યકતા રહેતી નથી કહ્યું પણ છે કે—‘इदं ते स्नेहसर्वस्वं’ इत्यादि—

ધનવાન અને નિર્ધન બન્નેને માટે આ સ્નેહ (પુ સ્નેહ) સમાનરૂપે સુખ-દાયી છે. આ સ્નેહ તો ચન્દન અને ખસની જેમ હૃદયને ઠંડક આપનાર સર્વોત્તમ લેપની ગરજ સારે છે ॥૧॥

જ્યારે લગ્ન જીવનના પ્રધાનફળ સ્વરૂપ પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે લોકોની કેવી દશા થાય છે તેનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે—ક્યારેક સ્ત્રી પતિને કહે છે—‘હું’ કામમાં ગુંથાયેલી છું. મારું ચિત્ત વ્યાકુળ છે પુત્રની સંભાળ લેવાની મને કુરસહ નથી. તો તમે તેની સંભાળ લો. જો તમે તેની સંભાળ લેવા તૈયાર ન હો, તો જાવ તેને અહીંથી રસ્તા પર લઈ જઈને મૂકી દો’ સ્ત્રી જ્યારે કોપાયમાન થઈને’ આ પ્રકારનો આદેશ આપે છે, ત્યારે પતિએ તેના આદેશનું પાલન કરવું જ પડે છે અને ત્યારે જ તે સ્ત્રીને સન્તોષ થાય છે. કહ્યું પણ છે કે—“यदेव रोचते महां” इत्यादि—

ददाति शौचपानीयं, पादौ प्रक्षालयत्यपि ।

‘लेप्साणमपि गृह्णाति, स्त्रीणां वशगतो नरः ॥१॥’

‘अह’ अथ ‘पुत्रपोषिणो एगे’ पुत्रपोषिण एके, पुत्रपोषणशील्याः एके केचन महामोहोदये स्त्रीवशवर्त्तिनः साधवः । ‘उद्धावा’ उष्ट्रा इव भारवहाः भवन्ति । स्त्रीवशवर्त्तिनः स्त्रियाः आज्ञावहाः, भारवहा उष्ट्रा इव भवन्तीति ॥ इति ॥ १६ ॥

मूलम्-राओ वि उट्टिया संता दारगं च संठवन्ति धाई वा।

सुहिरासणा वि ते संता वर्त्थधोवा हंवति हंसा वा ॥१७॥

छाया—रात्राऽप्युत्थिताः सन्तो दारकं संस्थापयन्ति धात्रीव ।

सुह्रीमनसोऽपि ते सन्तो वस्त्रधात्रका भवन्ति हमा इव ॥१७॥

जो पुरुष पूरी तरह स्त्री के अधीन होकर मूढ़ बन जाता है वह सोषता है मेरी प्रिया वही सब करती है जो मुझे रुचिहर है। वह मूढ़ यह नहीं समझता कि उसे वही प्रिय है जो वह करती है ॥१॥

स्त्रीवशवर्त्ती पुरुष शौच के लिए जल देता है, कभी कभी उसके पैर भी धो देता है । उसके श्लेष्मा को भी ग्रहण करता है ॥२॥

कोई कोई दीक्षात्यागी (पच्छाकड) साधु महामोह के उदय से स्त्री के वशीभूत होकर पुत्र का पालन पोषण करते हैं और ऊंट की तरह भार ढोते हैं। तात्पर्य यह है कि स्त्री के वशीभूत पुन्य आशा का पालन कर ऊंट की तरह भार को भी वहन करने हैं । १६॥

‘જે પુત્ર પૂરે પૂરો સ્ત્રીને ગ્રાસીત થઈ જાય છે તે સ્ત્રીને ગર્ભ છે કે
મારી પત્ની સ્ત્રી જ બાધું દરે છે જે ગર્ભ સ્ત્રીને હોય છે, પુત્ર ને
મૂલ સ્ત્રી પણ સમજતો નથી કે તે સ્ત્રી જ બાધું દરે છે કે જે ગર્ભ
પોતાને (સ્ત્રીને પોતાને) ગર્ભ હોય છે.’

જીને આગળ યાચેલો પુનઃ સંચારને કારણે તેને પાંચ વર્ષ સજા છે, હજી
હજી તેની પગથાપી પણ કરે છે અને હોલમાં (૨૨, ૨૩) ધર્મના જાહેર દેખા
વાનું કામ કરે છે. હેહ હેહના ધર્મના જાહેર દેખાવાનું કામ કરે છે, આને
વહવાની ધર્મને પુનઃ સંચાર કરે છે અને તેને તેની જાહેર દેખાવાનું કામ
કરે છે. આપણે જોઈએ કે આને આગળ યાચેલો પુનઃ સંચાર કરે છે અને
જાહેર કરે છે અને તેને જાહેર કરે છે.

અન્વયાર્થઃ—(રાઓ વિ) રાત્રાવપિ (ઉઢિયા સંતા) ઉત્થિતાઃ સન્તઃ (ધાઈ વા) ધાત્રી ઇવ ધાત્રીવત્ (દારગં) દારકં-પુત્રં રુદન્તં (સંઠવંતિ) સંસ્થાપયન્તિ, તે સ્ત્રીવશીભૂતાઃ (સુહિરામણા વિ તે સંતા) સુહીમનસોઽપિ સન્તઃ લજ્જાલવોપિ તે લજ્જાં વિહાય (હંસા વા) હંસા રજકા ઇવ (વત્થધોવા) વસ્ત્રધાવકાઃ-સ્ત્રીપુત્રયોઃ (હવંતિ) ભવન્તીતિ ॥૧૭॥

ટીકા—‘રાઓ વિ’ રાત્રાવપિ ‘ઉઢિયા’ ઉત્થિતાઃ સન્તઃ ‘ધાઈ વા’ ધાત્રીવત્, રુદન્તમ્ ‘દારગં’ દારકં-પુત્રં ‘સંઠવંતિ’ સંસ્થાપયન્તિ સધુગલાપૈઃ ક્રીડયન્તિ । ‘સુહીરામણા વિ તે સંતા’ તે સુહીમનસોઽપિ સન્તઃ લજ્જાસંપન્ના વા અપિ

શબ્દાર્થ—‘રાઓવિ-રાત્રાવપિ’ રાત્રી મેં બી ‘ઉઢિયા સંતા-ઉત્થિતાઃ સન્તઃ’ ઉઠકર ‘ધાઈ વા-ધાત્રી ઇવ’ ધાઈ કે જૈસે ‘દારગં-દારકં’ વાલક કો સંઠવંતિ-સંસ્થાપયન્તિ’ ગોદ મેં લેતે હૈં ‘સુહિરામણા વિ તે સંતા સુહીમનસોઽપિ તે સન્તઃ’ વે અપ્યન્ત મનમેં લજ્જાશીલ હોતે હુએ બી ‘હંસા વા-હંસા ઇવ’ ધોબી કે સમાન ‘વત્થધોવા-વસ્ત્રધાવકાઃ’ સ્ત્રી ઓર અપનેસંતાન કા વસ્ત્ર ધોને વાલા ‘હવંતિ-ભવન્તિ’ હો જાતે હૈં ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ રાત્રિ મેં બી ઉઠકર ધાય કે સમાન પુત્ર કો રખતે હૈં । વે લજ્જાલુ હોતે હુએ બી ધોબિયોં કે સમાન સ્ત્રી ઓર પુત્ર કે વસ્ત્રોં કો ધોતે હૈં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જો સ્ત્રીવશંગત હોતે હૈં વે રાત્રિ મેં બી ઉઠકર રોતે હુએ પુત્ર કો ધાય કે સમાન રખતે હૈં અર્થાત્ મીઠી મીઠી વાતેં ફહકર ઉસે રમાતે હૈં । વે લજ્જાશીલ હોતે હુએ બી લજ્જાહીન હોકર સ્ત્રી કે અધીન

શબ્દાર્થ—‘રાઓ વિ-રાત્રાવપિ’ રાત્રી પશુ ‘ઉઢિયા સંતા-ઉત્થિતાઃ સન્તઃ’ ઉઠીને ‘ધાઈ વા-ધાત્રી ઇવ’ ધાઈની જેમ ‘દારગં-દારકમ્’ બાળકને ‘સંઠવંતિ-સંસ્થાપયન્તિ’ ખેળામાં લે છે. ‘સુહિરામણા વિ તે સંતા-સુહીમનસોઽપિ તે સન્તઃ’ તે અત્યંત શરમાઈને પશુ ‘હંસા વા-હંસા ઇવ’ ધોબીની માફક ‘વત્થધોવા-વસ્ત્રધાવકાઃ’ સ્ત્રી અને પોતાના સંતાનના વસ્ત્ર ધોવાવાળો હવંતિ-ભવન્તિ’ થાય છે. ॥ ૧૭ ॥

સૂત્રાર્થ—સ્ત્રીને અધીન બનેલા ઠેાઠ ઠેાઠ પુરુષોને રાત્રી પશુ ધાત્રી (ધાવમાતા) ની જેમ પુત્રની સંભાળ લેવી પડે છે. તેઓ લજ્જાશીલ હોવા છતાં પશુ ધોબીની જેમ સ્ત્રી અને પુત્રનાં કપડાં ધોવે છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષો સ્ત્રીના પૂરે પૂરા કાબૂમાં આવી ગયા હોય છે, તેમણે રાત્રી રહતાં બાળકની સંભાળ રાખવી પડે છે—તેમને તેડીને, હી ચોળીને અથવા

पुरुषाः स्त्रीवशवर्तित्वात् स्त्रीणामाज्ञां संपादयितुं लज्जां विहाय निन्दितकार्यं कुर्वन्ति । तत्र दृष्टान्तं दर्शयति—‘वत्थधोवा’ इति ‘वत्थधोवा’ वस्त्रधावका ‘हंसा वा’ हंसा इव—रजका इव, वस्त्राणि धारन्ति प्रक्षालयन्ति ये ते वस्त्रधावकाः, तद्वत् ‘हवन्ति’ भवन्ति । यथा—रजकाः हीनादपि हीनस्य पुरुषस्य अशुचिमलपटलपटलितं वस्त्रमादाय, तन्मालिन्यं प्रक्षालयार्थं यन्ति, तथा स्त्रीवशवर्तिनोऽपि स्त्रीणामधमाधममपि कार्यं कुर्वन्तीति ॥१७॥

एतादृशकुत्सितकर्मकराः भवन्ति किं तत्राह—‘एवं बहुहिं’ इत्यादि ।

मूलम्—एवं बहुहिं कयपुंठवं भोगेत्थाए जेऽभिर्यावत्ता ।

दासे मिह व पेसै वा पसुभूने व से णं वा केई ॥१८॥

छाया—एवं बहुभिः हृतपूर्वं योगार्थाय देऽभ्यापन्नाः ।

दासोमृग इव प्रेष्य इव पशुभूत इव स न वा कश्चित् । १८॥

होने से, उसकी आज्ञा को सम्पादित करने के लिए निन्दित कार्य भी करते हैं । इसके लिए दृष्टान्त दिखलाते हैं—जैसे धोबी वस्त्र धोना है उसी प्रकार वे भी स्त्री और पुत्र के वस्त्र धोते हैं । अर्थात् जैसे धोबी हीनों में भी हीन पुरुष के गंदगी से भरे वस्त्र को लेकर उसकी गंदगी साफ करके वापिस उसे सौंपते हैं, उसी प्रकार स्वेग पुरुष भी स्त्रियों के अधम से अधम कार्य भी करते हैं ॥१७॥

इस प्रकार के कार्य करने से क्या हुआ ? यह जान नृत्रकार

रमाडीने उतां अंध करे छे स्त्री तो शय्यामां शांतिथी निद्रासुषुप्ति ले गये छे अने पुरुषने नर्सानी भाइक भाणकनी मंलाग लेवी पडे छे श्रीने भुञ्ज करवा भाटे तेने डेटडीक वार लाजमर्यादाने त्याग करीन बोकेमां निद्रा थाय जेवा कार्यो पणु करवा पडे छे पति पत्नीना अथवा भाणकना रूप धारि सङ्कोच अनुभव छे, परन्तु श्रीमा आसक्त यथेडे पुत्र पत्नीना अथवा पुत्र सङ्कोच अनुभवने नथी ते घोषीनी भाइक श्री अने पुत्रना नेहा भयदा पणु घोषीनाये छे. अथेडे छे लेभ घोषी अने तेवा अधम पुत्रना नई भयदा पोए जाये ऐ, जेव प्रभाते श्रीने अधीन यथेडे पुत्र तेने अथवा अने ते तेना तथा तेना पुत्रना गदा भयदा पणु घे छे आसक्त अथवा अनुभवने नथी. श्रीने पथ यथेडे पुत्र श्रीने अथिष्ट अधमना अधम रूप पणु अने गमनाते नथी. ॥१७॥

अ. प्रशङ्गा कार्यो कर्म करने हेतु . . . . .

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમ્ (બહુર્હિ) બહુભિઃ (કયપુર્વં) કૃતપૂર્વમ્—પૂર્વ કૃતમ્, (જે) યે પુરુષાઃ (ભોગત્થાપ્) ભોગાર્થાય (અભિયાવન્ના) અભ્યાપન્નાઃ—સાવધકાર્યે પરાયણાઃ (સે) સઃ (દાસે મિહ વ) દાસો મૃગ ઇવ (પેસે વા) પ્રેષ્ય ઇવ (પશુભૂતે વ) પશુભૂત ઇવ—પશુસમાનઃ (ળ વા કેઈ) ન વા કશ્ચિત્ સર્વાધમઃ સ इत्यर्थः ॥૧૮॥

ટીકા—અભિયાદિ। ‘એવ’ એવમ્—પુત્રપોષણલાલનપાલનાદિકાર્ય ‘બહુર્હિ’ બહુભિરનેકૈઃ પુરુષૈઃ સંસારાત્કાન્તઃકરણૈઃ ‘કયપુર્વં’ કૃતપૂર્વમ્—પૂર્વસ્મિન્ કાલે

દિશ્વલાતે હિં—‘એવં બહુર્હિ’

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘બહુર્હિ-બહુભિઃ’ બહુત લોગોં ને ‘કયપુર્વં-કૃતપૂર્વમ્’ પહેલે ક્રિયા હૈ ‘જે-યે’ જો પુરુષ ‘ભોગત્થાપ્-ભોગાર્થાય’ ભોગ કે લિયે ‘અભિયાવન્ના-અભ્યાપન્નાઃ’ સાવધ કાર્યોં મેં આસક્ત થે જો રાગાંધ હોતે હિં। ‘સે-સઃ’ વે ‘દાસે મિહ વ-દાસ દાસો મૃગ ઇવ’ દાસ મૃગ ઓર ‘પેસે વા-પ્રેષ્ય ઇવ’ પ્રેષ્ય કે જૈસા ‘પશુભૂતેવ-પશુ-ભૂત ઇવ’ ઓર પશુ કે તુલ્ય હૈ અથવા ‘ળ વા કેઈ-ન વા કશ્ચિત્’ વે કુછ ભી નહીં હિં અર્થાત્ સર્વાધમ હિં ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—એસા બહુતોં ને પહેલે ક્રિયા હૈ। જો પુરુષ ભોગોં કે લિયે સાવધ કર્મોં મેં તત્પર હિં, વે દાસ ઓર મૃગ કે સમાન હિં. નૌકર કે સમાન હિં, પશુ કે સમાન હિં। ઉનસે અધિક અધમ અન્ય કોઈ નહીં હૈ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જિનકાં ચિત્ત સંસાર મેં આસક્ત હૈ એસે અનેક પુરુષોં ને પૂર્વોક્ત પુત્ર કો લાલન પાલન આદિ કાર્ય પહેલે ભી ક્રિયે હિં। કઈ વર્તમાન કાલ

છે—“એવં બહુર્હિ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ એજ પ્રમાણે ‘બહુર્હિ-બહુભિઃ’ ઘણા લોકોએ ‘કયપુર્વં-કૃતપૂર્વમ્’ પહેલાં કર્યું છે ‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘ભોગત્થાપ્-ભોગાર્થાય’ ભોગો ભાટે ‘અભિયાવન્ના-અભ્યાપન્નાઃ’ સાવધ કર્યોમા આસક્ત હોય છે; તેઓએ એમ કર્યું છે જે રાગાંધ હોય છે, ‘સે-સઃ’ તેઓ ‘દાસે મિહવ-દાસમૃગાવિવ’ દાસ મૃગ અને ‘પેસે વા-પ્રેષ્ય ઇવ’ પ્રેષ્યની જેમ ‘પશુભૂતેવ-પશુ-ભૂત ઇવ’ પશુની સમાન છે. અથવા ‘ળ વા કેઈ-નવા કશ્ચિત્’ તેઓ કંઈ પણ નથી અર્થાત્ સર્વથી અધમ જ છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—એવા અધમમાં અધમ કૃત્યો, સ્ત્રીને વશવર્તી અનેલા અનેક પુરુષોએ પહેલાં કર્યાં છે. જે લોકો લોગોની અભિલાષથી પ્રેરાઈને સાવધ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, જે રાગાંધ હોય છે, તેઓ દાસ અને મૃગના સમાન છે. તેમને નોકર અને પશુસમાન કહી શકાય છે. તેમના કરતાં અધિક અધમ બીજો કોઈ હોઈ શકે જ નહીં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેમનું ચિત્ત સંસારમાં આસક્ત હોય છે એવા પુરુષોએ પુત્રનું લાલનપાલન આદિ પૂર્વોક્ત કર્યો કર્યાં છે, વર્તમાનમાં કરે છે અને ભવિષ્યમાં

एतादृशं कर्म कृतम्. कियते करिष्यते चऽधुना पश्चाद्वा कथम्भूतास्ते? तत्राह -
 'भोगत्याए' भोगार्थाय-भोगकृते-कायभोगार्थिनामैहिकामुष्मिन्नापायमपर्णलो-
 च्य 'जेऽभियावन्ता' येऽभ्यापन्नाः, अभि-आभिमुख्येन-भोगानुकूल्येन वापन्ना,
 व्यवस्थिताः सावयकर्माऽनुष्ठाने प्रतिपन्ना गृद्धिभावमुपगतास्ते पूर्वं ह्यार्हन्त
 इति तथा सम्प्रति कालेऽपि ये सानान्धाः पुरुषास्ते 'दासे मिइव पेसे ग' दामो
 मृग इव प्रेष्य इव वा सावयकर्माऽनुष्ठानेऽपि स्त्रीश्रीकृताः पुरुषाः गमनागमनरूप-
 नियोज्यकर्मणि नियोजिता दासवद्भवन्ति। तथा-पाशवद्धा मृगा इव परवशा
 भवन्ति-स्त्रीवशा भवन्ति। भोजनादिक्रियाकलापमपि कर्तुं न लभन्ते। रुदाविच
 क्रयक्रीतदासवत् प्रेष्याः सन्तः वर्चःशोधनादिक्रियायमपि नियोजिता भवन्ति।
 स्त्रीवशीभूतः पुरुषः 'पशुभूतेव' पशुभूत इव, विवेकाऽभावेन हिताहितकर्मणि पशु
 प्राय इव भवति। अथवा 'से न वा केई' स न वा कश्चित्-स्त्रीपरवशः पुरुषो दास-
 मृग-पशु-प्रेष्येभ्योऽपि जघन्यत्यात् न कश्चित्। सर्वाऽधमत्वात् तस्य सदृशाः

में कर रहे हैं और करेंगे भी। जो कामभोग के अभिलाषी हैं जो इस लोक संबंधी और परलोक संबंधी दुःखों का विचार न करके कामभोगी के अनुकूल ही प्रवृत्ति करते हैं, वे सावध कर्मों का अनुष्ठान करते हैं। उन्होंने ने ऐसा किया है, संप्रति बालमें भी जो रागान्ध हैं वे दास एवं सृग के समान होते हैं-वे न्नी रागान्ध पुरुष गमन आगमन आदि कार्यों में दास के समान नियुक्त किये जाते हैं। वे पाशबद्ध सृगों के समान पराधीन हो जाते हैं। शान्ति के साथ भोजन आदि क्रिया भी नहीं कर पाते। कभी कभी तो खरीदे हुए दास के समान वे मल शुद्धि के काम में भी नियोजित किये जाते हैं। उनका हितःहित का विवेक नष्ट हो जाता है, अतएव पशु के साथ उनकी तुलना की जा सकती है। अथवा न्नी के अधीन

પણ કરશે. કે એવો કામભોગે મા આચાર્ય છે. હમણાં પણ એને નાનું કામને
પરલોકનાં દુઃખોનો વિચાર કર્યા વિના કરવે એના હૃદયમાં એવો ભાવ નથી.
કર્મોનું જ સેવન કર્યા કરે છે એ છતાં તેની પાસે એવો ભાવ નથી.
જેવા હોય છે એના આત્મામાં એવો ભાવ નથી.
પાલન કરના હોય છે. તે વિશેષે તેના આત્મામાં એવો ભાવ નથી.
કર્મોના સુખ સ્વેદી હોય છે તેનો સ્વેદન પણ એવો ભાવ નથી.
છે કે તેમને આત્મિકતા પાવતું કે આત્મિક ભાવ પાવતું નથી. તેના કારણે
જાર તો ખરીદેલા હાલની જેમ કપડાં ધોવા, આદિમાં એવો ભાવ નથી.
પાને કસાવવામાં આવે છે તેમની વિદેશભુતિ નથી. એવો ભાવ છે, તેથી
તેમને પ્રાણમાન કહેવામાં આવ્યા છે. આપણા જીવનમાં એવો ભાવ નથી.

કેડપિ ન સંતિ યૈઃ સહ તેષામૌપમ્યં ભવેત્ । યદ્વા-તે ન કેચિત્, ઉભયપરિભ્રષ્ટ-
ત્વાત્ । સાવધકર્માડ્ઞુષ્ઠાનાત્ ન સાધવઃ, તામ્બૂઆદિપરિભોગરહિત્ત્વાત્ ન ગૃહ-
સ્થાઃ । અથવા-નેમે ऐहिककर्माऽनुष्ठायिनः न वा-पारलौकिककर्मणां संपादयितारः ।
इतस्ततो द्विधातोऽपि भ्रष्टा एव ते इति भावः ॥૧૮॥

સમ્પ્રતિ ઉપસંહારદ્વારેણ સ્ત્રીસંબન્ધસ્ય પરિહારાય આહ સૂત્રકારઃ-
'एव' मित्यादि ।

મૂળમ્-एवं खु तासु विन्नप्यं संथवं संवासं च वज्जेज्जा ।
तज्जातिया इमे कामा वज्जेकरा य एवंमक्खाए ॥૧૯॥

પુરુષ દાસ, યુગ ઓર પશુ સે ખી ગયા વીતા હોને કે કારણ અપદાર્થ
બન જાતા હૈ ।

સવ સે અધમ હોને કે કારણ કિસી કો ખી ઉસકે સમાન નહીં
કહા જા સકતા । અતઃઉવ ઉસકી ઉપમા હી નહીં હૈ । યા વાસ્તવ મેં વે
કુછ ખી નહીં હૈ, ક્યોંકિ દોનોં તરફ સે ભ્રષ્ટ હૈ । સ્વાવધ વ્યાપાર
કરને સે સાધુ નહીં હૈ ઓર તામ્બૂલ આદિ કા ઉપભોગ ન કરને કે
કારણ ગૃહસ્થ ખી નહીં હૈ, અથવા ન વે હસ લોકસંબંધી કર્મ કરને
વાલે હૈ ઓર ન પરલૌકિક અનુષ્ઠાન હી કરને વાલે હૈ । હસ પ્રકાર વે
કુછ ખી નહીં હૈ અર્થાત્ ઉનકી હતો ભ્રષ્ટઃ તતો ભ્રષ્ટ જૈસી ગતિ
હોતી હૈ ॥૧૮॥

દાસ, યુગ અને પશુ કરતાં પશુ અધમ દશાનો અનુભવ કરતા હોય છે
તેઓ એવાં સત્ત્વહીન બની ગયા હોય છે કે તેમનું પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ
જ નાણે ગુમાવી બેઠા હોય છે. તેઓ સઘળી વસ્તુઓ કરતાં અધમ હોવાને
કારણે કોઈ પણ વસ્તુને તેમના સમાન કહી શકાય નહીં તેથી તેમને કોઈ
પણ વસ્તુની ઉપમા આપી શકાય નહીં. ખરી રીતે તો તેઓ અપદાર્થ રૂપ
જ-સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ રહિત જ-લાગે છે, તેઓ સાવધ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત રહેવાને
કારણે સધુ પણ નથી અને તાંબૂલ આદિનો ઉપભોગ ન કરવાથી તેઓ
ગૃહસ્થ પણ નથી. આ રીતે 'નહીં' ધરના કે નહીં 'ઘાટના' જેવી તેમની
દશા છે અથવા તેઓ આ લોક સંબંધી કર્મ કરનારા પણ નથી અને પર-
લોક સંબંધી અનુષ્ઠાન કરનારા પણ નથી આ પ્રકારે તેઓ સંસારી પણ નથી
અને સાધુ પણ નથી. અર્થાત્ એવા પુરૂષો અનોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ-ગૃહસ્થ અને
સાધુપણની વચ્ચેમાં જ બેસે છે. ॥૧૮॥

छाया—एवं खलु तासु विज्ञप्तं संस्तवं संवासं च वर्जयेत् ।

तज्जातिका इमे कामाः अवधकरा श्रैवमाख्याताः ॥१९॥

अन्वयार्थः—(तासु) तासु स्त्रीषु (एवं खु विन्नप्यं) एवं खलु उक्तप्रकारेण विज्ञप्तं कथितम् (संथवं संवासं च वज्जेज्जा) संस्तवं संवासं च वर्जयेत्, संस्तवं स्त्रीणां परिचयं स्त्रीभिः सहैकत्रवासं वा परिहरेत् एवं कथितमिति, किमर्थं परिचयं—सहवासं त्यजेत्तत्राह—(तज्जातिया इमे कामा) तज्जातिका इमे कामाः—इमे कामाः शब्दादयः तज्जातीयाः स्त्रीभ्यः समुत्पन्नाः (वज्जकरा य एवमक्खाए) अवधकराः नरकनिगोदादिकारणभूतपापोत्पादका एव उक्तरूपेण आख्याताः कथिताः तीर्थकरैरिति ॥१९॥

अब सूत्रकार उःसंहार द्वारा स्त्रीसम्बन्ध का परिहार करने के लिए कहते हैं—‘एवं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘तासु-तासु’ स्त्रियों के विषय में ‘एवं खु विन्नप्यं’—एवं खलु विज्ञप्तं’ इसी प्रकार का कथन किया है ‘संथवं संवासं च वज्जेज्जा—संस्तवं संवासं च वर्जयेत् । इस कारण तासु स्त्रियों के साथ परिचय और सहवास वर्जित करे ‘तज्जातिया इमे कामा-तज्जातिकाः इमे कामा’ स्त्री के संसर्ग से उत्पन्न होने वाला शब्दादि काम भोग ‘वज्जकरा य एवमक्खाए-अवधकरा एवमाख्याताः’ पाप को उत्पन्न करता है ऐसा तीर्थकरो ने कहा है ॥१९॥

अन्वयार्थ—इस प्रकार स्त्रियों के विषय में पूर्वस्थित परिषय का त्याग करना चाहिए । उनके साथ निवास भी नहीं करना चाहिये । क्योंकि ये काम स्त्री जानीय हैं अर्थात् स्त्रियों से ही उत्पन्न होते हैं,

इसे सूत्रकार आ उद्देश्येन उपपद्यते इति आशयः अत्रोक्तं—
उपपद्यते उपपद्यते आयेते—‘एवं’ इति—

शब्दार्थ—‘तासु-तासु’ स्त्रियों के विषय में ‘एवं खु विन्नप्यं’—एवं खलु विज्ञप्तं’ इसी प्रकार का कथन किया है ‘संथवं संवासं च वज्जेज्जा—संस्तवं संवासं च वर्जयेत्’ आ उद्देश्येन उपपद्यते इति आशयः अत्रोक्तं—
उपपद्यते उपपद्यते आयेते—‘एवं’ इति—
उपपद्यते उपपद्यते आयेते—‘एवं’ इति—
उपपद्यते उपपद्यते आयेते—‘एवं’ इति—

सूत्रार्थ—इस प्रकार स्त्रियों के विषय में पूर्वस्थित परिषय का त्याग करना चाहिए । उनके साथ निवास भी नहीं करना चाहिये । क्योंकि ये काम स्त्री जानीय हैं अर्थात् स्त्रियों से ही उत्पन्न होते हैं,

ટીકા-(તાસુ) તાસુ-સ્ત્રીષુ 'एवं' एवमुक्तप्रकारेण 'विन्नप्यं' विज्ञप्तं-कथितम् ।
 हे प्रिय ! केशिकया मया सह कामक्रीडां न कुरुषे ततो लोचं करिष्यामीत्यादिकम् ।
 -तथा-'संयवं संवासं य वज्जेज्जा' संस्तवं संवासं च वर्जयेत्-संस्तवं परिचयम्, संवासं
 -स्त्रिभिः सह वसतिम्, स्वात्महितार्थी वर्जयेत् । आत्महितार्थिना पापभीरुणा स्त्रीणां
 -परिचयः, तामिः सहैकत्र निवासश्च सर्वथैव त्याज्यः, यतः 'तज्जातिया' तज्जातिकाः-
 -ततः स्त्रीसंपर्कात् जायमानाः स्त्रीभिः जातिः उत्पत्तिः येषां ते तज्जातिकाः ।
 -काम्यन्ते इति कासाः-शब्दादिकामभोगाः 'वज्जकरा' अवयकरा-अवयं-पापं तत्
 -कुर्वन्ति इति अवयकराः नरकनिगोददुर्गतिनिपातदेतुभूतपापोत्पादका इति ।

नरक निगोद आदि के जनक पाप को उत्पन्न करते हैं । ऐसा तीर्थहरों ने कहा है ॥१९॥

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કહે હુએ સ્ત્રીપરિચય કા તથા સંવાસ કા ત્યાગ કરના ચાહિએ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—‘હે પ્રિય ! મુદ્ધ સકેશી કે સાથ યદિ રમણ ન કરોગે તો મૈં લોચ કર લૂંગી’ યહાં સે પ્રારંભ કરકે જો કથન કિયા ગયા હૈ, હસે સમજ્ઞ કર આત્મહિતૈષી સાધુ કો સ્ત્રી કે સાથ કિસી પ્રકાર કા પરિચય યા સહવાસ નહીં કરના ચાહિયે, હસકા કારણ યહ હૈ કિ કામભોગ તજ્જાતીય હૈં અર્થાત્ સ્ત્રી કે સમ્પર્ક સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર વે નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિયોં મૈં ગિરાનેવાલે

કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે આ કામભોગોનું મૂળ સ્ત્રીઓ જ છે. આ કામભોગો નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓમાં લઈ જનારાં પાપકર્મોના જનક છે, એવું તીર્થઠકોએ કહ્યું છે ॥૧૯॥

આગલાં સૂત્રોમાં સ્ત્રીપરિચય અને સ્ત્રી સંવાસના પરિણામોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ લોક અને પરલોકમાં જીવતું અનેક રીતે અકલ્યાણ કરનારા તે સ્ત્રીસંપર્કનો સાધુએ પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. આ ઉદ્દેશકમાં ‘જો તમે મારી સાથે રમણ નહીં કરો, તો હું પણ મારા આ સુંદર ઠેશોનું ધુચ્છન કરી નાખીશ’ આ સૂત્રથી શરૂ કરીને ૧૮ માં સૂત્રપર્યંતના સૂત્રોમાં સ્ત્રીસહવાસના જે દુષ્ટ પરિણામો બતાવવામાં આવ્યાં છે, તે પરિણામોના વિચાર કરીને આત્મહિત સાધવાની અભિલાષાવાળા સાધુએ સ્ત્રીઓના પરિચયનો અથવા સ્ત્રીસહવાસનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરવો જોઈએ. શા માટે સ્ત્રીપરિચયનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે ? સ્ત્રીના સંપર્કથી માણસ કામભોગોમાં આસક્ત થાય છે. કામભોગોમાં આસક્ત થયેલો પુરુષ એવાં પાપકર્મોનું સેવન કરે છે કે તે પાપકર્મોને કારણે તેને નરક, નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓમાં જવું

समशोधोचिनी टीका प्र. शु. अ. ४ उ. २ स्पलितचारित्र्यस्य पार्श्वगन्धिः ॥ ११०

‘एवमववाण’ एव-एवं हेयतया स्त्रीसस्तवादयः आरुणाताः-पयिताः तीर्थपरा-
दिभिः, स्त्रीसमुद्भवकामाः पापजनका एव तीर्थकरादिभिरुपदिष्टाः । ततः पापो-
त्पादकस्त्रीसंस्तवादिक न कुर्यात्, किन्तु ततः सर्वथैरोपरतो भवेदिति भावः ॥१॥

सर्वगुणसंहारनाह—‘एवं भयं’ इत्यादि ।

मूलम्—एवं भयं न सेयाय इह से’ अपर्णं निरुभित्ता ।

णो इतिथि णो पैसुं भिक्खू णां सयपाणिणा निट्ठिजेज्जा ॥२॥

छाया—एव भयं न श्रेयसे उति न आत्मानं निरु य ।

नो स्त्रीं नो वा पशुं भिक्षुर्नो मृकपाणिना निट्ठियेत् ॥२॥

पापों के जनक होते हैं । इस प्रकार ये स्त्रीसंस्तव आदि तीर्थकर्तों आदि
ने हेयरूप में कहे हैं । आज्ञाय यह है कि पापजनक स्त्री परिचय न करें
परन्तु उससे सर्वथा ही विगत रहे ॥१॥

मव का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—‘एवं भयं इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘भिक्षु-भिक्षुः’ साधु ‘एवं भयं न सेयाय-एवं न सेयाय
श्रेयसे’ स्त्री के साथ संसर्ग करने से पूर्वोक्त उपशान्ति है तथा मृ-
कपात्रप्रद नहीं होता है ‘इह से अपर्णं निरुभित्ता-इति यः शब्दः
निरुभ’ इस कारण साधु अपने को ही संसर्ग से रोककर ‘नो इति-
नो विपश्च’ न स्त्री को ‘नो पशुं-नो पशुम्’ न मृकपाणिन पशु में ‘इत्य-
पाणिना निट्ठिजेज्जा-मृकपाणिना निट्ठियेत्’ अपने को न पशु में
करे अर्थात् स्त्री एवं पशु को छानने से न छूटे ॥

અન્વયાર્થઃ—(મિશ્ર) મિશ્રુઃ (એવં મયં ન સેયામ) એવં મયં ન શ્રેયસે-સ્ત્રી-સંપર્કેણ પૂર્વોક્તમયં ભવતિ અતઃ સ્ત્રીસંપર્કો ન શ્રેયસે, (इइ से अपागं निरुंमिता) इति सः साधुरात्मानं निरुध्य (णो इत्थि) नो स्त्रियम् (नो पशुं) नो पशुम् (मयं-पाणिना णिलिज्जेज्जा) स्वकीयपाणिना न निलीयेत् न स्पर्शं कुर्यादिति ॥२०॥

ટીકા—‘એવં મયં’ એવં મયમ્-એવં પૂર્વોક્તમ્ સ્ત્રીપરિચયાદિકં મયમ્, મયસ્ય નરકાદિપાતસ્ય કારણમ્ । इति स्त्रिया सह संबन्धो न ‘सेयाय’ श्रेयसे कल्याणाय भवति, असदनुष्ठानकारणत्वात् । ‘इइ से’ इति सः एवं स मिश्रुः मनसा पर्यालोच्य ‘अपगं’ आत्मानम् ‘निरुंमिता’ निरुध्य स्त्रीसंपर्कान्निरुद्धय, सन्मार्गे सम्यक् स्थापयित्वा, ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया ‘णो इत्थि’ न स्त्रियम् ‘णो पशुं’ न वा पशुं स्त्रीजातीयं चतुष्पदादिकम् ‘सयपाणिना’ स्व-

અન્વયાર્થ--સ્ત્રી કે સમાર્ક સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા પૂર્વોક્ત મય આત્મા કે લિપે શ્રેયસ્કર નહીં હૈ । અતઃએવ સાધુ અપની આત્મા કા સંગોપન કરકે અવને હાથસે ન સ્ત્રી કા સ્પર્શ કરે ઔર ન સ્ત્રીજાતીય પશુકા સ્પર્શ કરે ॥૨૦॥

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત સ્ત્રીપરિચય આદિ રૂપ મય નરકનિપાત આદિકા કારણ હોતા હૈ । અતઃએવ સ્ત્રી કે સાથ સમ્બન્ધ રાખના શ્રેય કે લિપે નહીં હોતા । વહ અસત્ અનુષ્ઠાન કા કારણ હૈ । હસ પ્રકાર સાધુ વિચાર કરકે ઔર અપની આત્મા કા નિરોધ કરકે-આત્મસંયમન કરકે ઔર આત્મા કો સન્માર્ગ મેં સ્થાપિત કરકે, જ્ઞપરિજ્ઞા સે જાનકર ઔર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે ત્યાગ કર, ન સ્ત્રીકા સ્પર્શ કરે ઔર ન પશુકા ।

સૂત્રાર્થ--સ્ત્રીના સંપર્કથી જનિત પૂર્વોક્ત પરિણામે આત્માને માટે હિતાવહ નથી, પરંતુ બયાવહ જ છે. તેથી સાધુએ પોતાના આત્માનું સંગોપન (નિરોધ) કરવું જોઈએ. તેણે પોતાના હાથથી સ્ત્રીના સ્પર્શ પણ કરવો નહીં અને સ્ત્રીજાતિ પશુનો સ્પર્શ પણ કરવો નહીં ॥૨૦॥

ટીકાર્થ--પૂર્વોક્ત સ્ત્રીપરિચય આદિ નરક દુર્ગતિઓનું કારણ બને છે, તેથી તેને આત્માને માટે બયપ્રદ કહ્યા છે. સ્ત્રીઓની સાથેના સંબંધ પાપ કર્મોમાં કારણભૂત બને છે અને આત્મહિતનો ઘાતક થઈ પડે છે આ પ્રકારનો વિચાર કરીને આત્માનો નિરોધ કરીને આત્માને સંયમમાં રાખવો જોઈએ. સ્ત્રીસંપર્ક આત્માનું અહિત કરનારો છે, એવું જ્ઞપરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરીને આત્માને સન્માર્ગે વાળવો જોઈએ. આત્મહિત આહવા સાધુએ સ્ત્રીના સ્પર્શનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ

कंपाणिना स्वकीयहस्तेन 'णी णिलिज्जेज्जा' न निलीयेत्, भिक्षुः स्वहस्तेन स्त्रियं पशुं वा न कदाचिदपि स्पृशेदिति धातूनामनेकार्थत्वात् इति ॥२०॥

इदानीं साधुभिर्यत्कर्त्तव्यं तदुपदिशति—'सुविसुद्ध' इत्यादि।

मूढम्—सुविसुद्धलेसे मेहावी परकिरियं च वज्जए नाणी।

मणसा वचसा कायेणं सव्वकामससहे अणगारे ॥२१॥

छाया—सुविशुद्धलेशो मेधावी परक्रियां च वर्जयेद् ज्ञानी।

यनसा वचसा कायेन सर्वस्पर्शसहोऽनगारः ॥२१॥

अन्वयार्थः—(नाणी) ज्ञानी (सुविसुद्धलेसे) सुविशुद्धलेश्यः (मेहावी) मेधावी (परकिरियं वज्जए) परक्रियां—परिचर्यादिकं वर्जयेत् (मणसा वचसा कायेणं)

तात्पर्यं यह है कि अनुप्य स्त्री के साथ अथवा पशु स्त्रीके साथ मुनि सर्वथा ही संवाग का त्याग कर दे। अपने हाथ से स्त्री को अथवा पशुको कदापि स्पर्श न करे। ॥२०॥

शब्दार्थ—'नाणी-ज्ञानी' ज्ञानीजन 'सुविसुद्धलेसे-सुविशुद्धलेश्यः' सुविशुद्धलेश्या वाला और 'मेहावी-मेधावी' मर्यादा में स्थित होकर 'परकिरियं वज्जए-परक्रियां वर्जयेत्' अन्ध की क्रिया स्त्री, पुत्र पशु के परिचर्यादि का त्याग करे 'मणसा वचसा कायेणं-मनसा वचसा कायेन' मन वचन और काय से ये 'सव्वकामससहे अणगारे-सर्वस्पर्शसहोऽनगारः' शीन, उष्ण आदि सब स्पर्शों को सहन करता है वही अनगार-साधु है ॥२१॥

अन्वयार्थ—ज्ञानवान् अत्यन्त विशुद्ध लेश्यावाला और मेधावी साधु परक्रिया अर्थात् दूसरे के लिये की जानेवाली परिचर्या आदिका

तात्पर्यं ये छे छे मुनिसे अनुप्य स्त्री अथवा पशु स्त्रीना सहवाग आदिना सर्वथात्याग करवे लेईये तेने येनाना हाथ बरे स्त्री अथवा पशुना स्त्री स्पर्श करवे लेईये नही। ॥२०॥

शब्दार्थ—'नाणी-ज्ञानी' ज्ञानी मुन्य 'सुविसुद्धलेसे-सुविशुद्धलेश्यः' सुविशुद्ध लेश्यावाला अने 'मेहावी-मेधावी' मर्यादावा अर्थात् 'परकिरियं वज्जए-परक्रिया वर्जयेत्' अन्धनी क्रिया—स्त्री पुत्रनी मेधादिना त्याग करे 'मणसा वचसा कायेणं-मनसा वचसा कायेन' मन वचन अने हाथसे 'सव्वकामससहे अणगारे-सर्वस्पर्शसहोऽनगारः' शीन उष्ण वरे स्पर्श सह करवे लेईये वही अनगार है मे, जेव अनगार साधु है ॥२१॥

अन्वयार्थ—ज्ञानवान् अत्यन्त विशुद्ध लेश्यावाला अने मेधावी साधु परक्रिया अर्थात् दूसरे के लिये की जानेवाली परिचर्या आदिका

મનસા વચસા કાયેન (સંવ્વકાસસદે અણગારે) સર્વસ્પર્શસહોડનગારો ભવતીતિ સ્ત્રીપરિષદ્વિજેતા સર્વપરિષદ્વિજેતાડનગારો ભવતીતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘સુવિશુદ્ધલેસે’ સુવિશુદ્ધલેશ્યઃ સુવિશેષેણ વિશુદ્ધાસ્ત્યાદિ સંપર્ક-રાહિત્યેન નિષ્કલંકા લેશ્યા અન્તઃકરણવૃત્તિર્યસ્ય સ સુવિશુદ્ધલેશ્યઃ, ‘મેધાવી’ મેધાવી-મર્યાદાવર્ત્તીસાધુઃ, ‘પરક્રિયં’ પરક્રિયાં પરસ્મૈ સ્ત્રીપુત્રાદિભ્યઃ ક્રિયા ઇતિ પરક્રિયા, તાદર્શી પરક્રિયામ્ ‘નાળી’ જ્ઞાની-શાસ્ત્રગુરુસેવાદિકરણાત્ વિદિત-વેદ્યઃ ‘વડ્ઞજ્ઞ’ વર્જયેત્-પરિહરેત્। કદાચિદપિ પરક્રિયાં ન કુર્યાત્।

મનવચન કાય સે ત્યાગ કરે। સર્વ સ્પર્શો કો સહન કરનેવાલા હી અનગાર કહલાતા હૈ। જો અનગાર પરિષદ્ સ્ત્રી કા વિજેતા હોતા હૈ, વહ સમસ્ત પરીષદ્નો કા વિજેતા હોતા હૈ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—સાધુઓં કા જો કર્તવ્ય હૈ અબ ઉસકા ઉપદેશ કરતે હૈ—જિસકી લેશ્યા અર્થાત્ અન્તઃકરણ કી વૃત્તિ સ્ત્રીસંપર્ક આદિ સે રહિત હોને કે કારણ અત્યન્ત વિશુદ્ધ નિર્મલ હૈ, જો મેધાવી અર્થાત્ શાસ્ત્રીય મર્યાદા મેં સ્થિત હૈ ઓર જો જ્ઞાની હૈ અર્થાત્ જિસને શાસ્ત્ર એવં ગુરુ કે સેવન આદિ દ્વારા જાનને યોગ્ય તત્ત્વ કો જાન લિયા હૈ, એસા સાધુ પરક્રિયા ન કરે। વિષયોપભોગ યા આરમ્ભ આદિ કરકે દૂસરે કે ઉપકાર કે લિયે કી જાનેવાલી અથવા દૂસરે કે દ્વારા અપને લિયે કરાઈ જાનેવાલી મર્દન આદિ ક્રિયા પરક્રિયા કહલાતી હૈ સાધુ એસી પરક્રિયા કદાપિ ન કરે।

જોઈએ. ગમે તે પ્રકારના સ્પર્શોને (પરીષદોને) સહન કરનારને જ અણગાર કહેવાય છે. જે અણગાર સ્ત્રીપરીષદને જીતી શકે છે, તે સમસ્ત પરીષદોને પણ જીતી શકે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર સાધુઓનું જે કર્તવ્ય છે, તે પ્રકટ કરે—સ્ત્રીસંપર્ક આદિથી રહિત હોવાને કારણે જેની લેશ્યા (અન્તઃકરણની વૃત્તિ) અત્યન્ત વિશુદ્ધ (નિર્મળ) છે, જે મેધાવી-શાસ્ત્રીય મર્યાદામાં સ્થિત-છે અને જે જ્ઞાની છે, એટલે કે જેણે શસ્ત્રોના અધ્યયન દ્વારા અને ગુરુસેવા આદિ દ્વારા જાણવા યોગ્ય તત્ત્વને જાણી લીધું છે, એવા સાધુએ પરક્રિયા કરવી જોઈએ નહીં. વિષયોપભોગ અથવા આરંભ આદિ કરીને બીજાના પર ઉપકાર કરવાને માટે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને પરક્રિયા કહે છે. અથવા બીજા લોકો દ્વારા જે ચરણચંપી, મર્દન આદિ પરિચર્યા કરાવવામાં આવે છે તેને પરક્રિયા કહે છે. સાધુએ એવી પરક્રિયા કદાપિ કરવી જોઈએ નહીં,

अयं भावः—विषयोपभोगादिना नाऽन्येषाम् उपकारं कुर्यान्न वाऽन्येन स्व-
स्योपकारं कारयेत् । एतादृशीं परक्रियां मनसा वचसा कायेन परिहरेत् । औदा-
रिकादिकामभोगार्थं मनसा न गच्छति, गमयति नान्यम् । न वा गच्छन्तं कमप्यनु-
जानीते, सर्वथैव ब्रह्मचर्यधारणं कुर्यात् । ‘सव्वकास सहे अणगारे’ यथा स्त्री स्पर्श-
परीषदः सोढव्यस्तथाऽन्यान् । सर्वानपि शीतोष्णदंशमशकतृणादिस्पर्शान् अधिसहेता
एवं च सर्वस्पर्शसहनकर्त्ता अनगारः साधु भवतीति ॥२१॥

केनेत्यमुच्यते यत् सर्वस्पर्श सहोऽनगारः साधु भवतीति तत्रोच्यते सूत्रकारेण—
‘इच्चैवमाहु’ इत्यादि ।

मूलम्—इच्चैवमाहु से वीरे धूरण धूयमोहे से भिक्खू ।

तम्हा अज्झरंथविसुद्धे सुविमुक्के आमोक्खाए परिव्वएजासि
॥त्तिवेमि॥२२॥

अभिप्राय यह है—विषयोपभोग आदिके द्वारा न तो दूसरे का उप-
कार करे और न दूसरे से अपना उपकार करवाए । इस परक्रिया का
मन वचन और काय से त्याग करे । औदारिक आदि शरीर संबंधी
कामभोगों के लिए मन से गमन न करे, दूसरे को गमन न करवाए
और न गमन करनेवाछे किसी का अनुमोदन करे । पूर्णरूप से ब्रह्मचर्य
को धारण करे ।

सच्चासुति यही होता है जो अनुकूल, प्रतिकूल, दैविक, मानवीय
और तैरश्चिक आदि सभी उपसर्गों को सहन करता है एवं शीतोष्ण
दंशमशक और तृणस्पर्श आदि को सहन करता है ॥२१॥

છાયા--इत्येवमाहुः स वीरः धूतरजाः धूतमोहः स भिक्षुः ।

तस्मादध्यात्मविशुद्धः सुविमुक्तः आमोक्षाय परिव्रजेदिति ब्रवीमि ॥ २१ ॥

અન્વયાર્થઃ--(ધૂયરણ) ધૂતરજાઃ (ધૂયમોહે) ધૂતમોહઃ--પરિત્યક્તસ્ત્રીમોહઃ (સે ભિક્ષુ) સ ભિક્ષુઃ (સે વીરે) સ વીરો વર્દમાનસ્વામી (इच्चैवमाहु) इत्येवमाहु-કથિતવાન 'તમ્હા' તસ્માત્કારણાત (अज्ज्ञत्यविमुद्धे) अध्यात्मविशुद्धः (सुविमुक्ते)

સત્ત્વી સ્પર્શો' કો સહન કરને વાલા મુનિ હોના હૈ, યહ કૌન કહતા હૈ? હસ પર સૂત્રકાર કહેતે હૈ--'इच्चैवमाहु' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'ધૂયરણ-ધૂતરાજાઃ' જિસને સ્ત્રીસંપર્ક જનિત રજ અર્થાત્ કર્મો' કો દૂર ક્રિયા હૈ 'और 'धूयमोहे-धूतमोहः' स्त्रीसंसर्गजनित अथवा रागद्वेषजनित मोह को जिस्ने दूर किया है 'से भिक्षू-स भिक्षुः' वह साधु है 'से वीरे-सः वीरः' उस वीर प्रभु ने 'इच्चैवमाहु-इत्येवमाहुः' इसी प्रकार कहा है 'तम्हा-तस्मात्' इसलिए 'अज्ज्ञत्यविमुद्धे-अध्यात्मविशुद्धः' निर्मलचित्तवाला एवं 'सुविमुक्ते-सुविमुक्तः' स्त्रीसंसर्ग वर्जित वह साधु 'आमोक्खाए-आमोक्षाय' मोक्षप्राप्तिपर्यन्त 'परिव्रज्जासि-परिव्रजेत्' संयम के अनुष्ठान में प्रवृत्त रहे 'त्ति वेमि-इति ब्रवीमि' ऐसा मैं कहता हूँ ॥ २२ ॥

અન્વયાર્થ--जिस्ने रज को दूर कर दिया है, मोह को त्याग दिया है, ऐसे श्री वर्द्धमान स्वामी ने इस प्रकार कहा है । अतएव विशुद्ध

शीतोष्ण, दंशमशक અને તૃણસ્પર્શ આદિ સ્પર્શોને પણ તે સમભાવપૂર્વક સહન કરે છે. ॥ ૨૧ ॥

સઘળા સ્પર્શોને સહન કરનારને જ મુનિ કહેવાય છે, આ પ્રકારનું કથન કોણે કર્યું છે, તે સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે--'इच्चैवमाहु' इत्यादि-

શબ્દાર્થ--'ધૂયરણ-ધૂતરાજા.' જેણે સ્ત્રી સંપર્ક જનિત રજ અર્થાત્ કર્મોને દૂર કર્યા છે તેમજ 'धूयमोहे-धूतमोहः' स्त्री संसर्गजनित अथवा रागद्वेष जनित मोहનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે 'से भिक्षू-स भिक्षुः' તે સાધુ છે. 'से वीरे-सः वीरः' તે વીર પ્રભુએ 'इच्चैवमाहु-इत्येवमाहुः' આજ પ્રમાણે કહ્યું છે. 'तम्हा-तस्मात्' તે કારણથી 'अज्ज्ञत्यविमुद्धे-अध्यात्मविशुद्धः' निर्मल चित्तवाला અને 'सुविमुक्ते-सुविमुक्तः' स्त्री संसर्गથી રહિત એવા તે સાધુ 'आमोक्खाए-आमोक्षाय' मोक्षप्राप्ति पर्यन्त 'परिव्रज्जासि-परिव्रजेत्' संयमना अनुष्ठानમાં प्रवृत्तिशील રહે 'त्ति वेमि-इति ब्रवीमि' એ પ્રમાણે હું કહું છું ॥ ૨૨ ॥

જેણે કર્મરજને દૂર કરી નાખી છે, જેમણે મોહનો ત્યાગ કર્યો છે, એવા વીતરાગ શ્રી વર્દમાન સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે તેથી વિશુદ્ધ

सुविमुक्तः—रागद्वेषात्मकस्त्रीसंपर्केण रहितः (आमोक्त्वाए) आमोक्षाय—मोक्षपर्यन्तम् (परिव्रज्यासि) परिव्रजेत्—संयमानुष्ठानं कुर्यात्, (त्तिवेमि) इत्थं व्रतीमि—कथयामीति ॥२२॥

टीका—‘धृवरए’ धूतरजाः—धूतमपनीतं रज स्त्रीपश्वादिसंपर्कजनितं मलं येन स धूतरजाः। ‘धृयमोहे’ धूतमोहः—धूतः अपनीतः मोहो रागद्वेषरूपो येन स धूतमोहः। ‘से वीरे’ स वीरः प्रभुः ‘इच्चेवमाहु’ इत्येवमाहु ‘तम्हा’ अज्जन्धविगृहे’ यस्मात् स्त्रीसंपर्करहितो रागद्वेषविमुक्तश्च। तस्मात् अध्यात्मविशुद्धः स भिक्षुः। विशुद्धं रागद्वेषाभ्यां—रहितम् अध्यात्मं अन्तःकरणं यस्य सः अध्यात्मविशुद्धो भिक्षुः। ‘सुविमुक्के’ सुविममुक्तः, स्त्र्यादिमंपर्करहितः। ‘आमोक्त्वाए’ आमोक्षाय—अनेपर्यन्तम् ‘परिव्वर’ परिव्रजेत्, संयमाऽनुष्ठानेन परिव्रजेत्, संयमाद्योगयान

आत्मा वाला और रागद्वेषजनक स्त्रीसम्पर्क से रहित भिक्षु मोक्षप्राप्ति पर्यन्त संयम का अनुष्ठान करे। त्ति वेमि—ऐसा मैं कहता हूँ ॥२२॥

टीकार्थ—जिसने स्त्री पशु आदि के स्पर्श से उत्पन्न होने वाले मल (पाप) को हटा दिया है, तथा रागद्वेष रज मोह को नष्ट कर दिया है, उस वीर प्रभु ने इस प्रकार कहा है। इस कारण राग और द्वेष से रहित अन्तःकरण वाला तथा स्त्रीसम्पर्क से रहित भिक्षु नानुष्ठान तः संयमानुष्ठान करता रहे, जब तक उसे मोक्ष प्राप्त न हो जाय।

आत्मावाणा, रागद्वेष जनक स्त्रीसंपर्कधी रहित भिक्षुने मोक्षप्राप्ति पर्यन्त संयम का अनुष्ठान करे। त्ति वेमि—ऐसा मैं कहता हूँ ॥२२॥

મવેત્ । ‘ઇતિ’ અધ્યયનસમાપ્તિવોધકઃ । इत्यहं ब्रवीमि, तुभ्यं वच्मि, नाहं कथयामि
- किन्तु भगवान् महावीरः प्रतिपादयति, तदनु तदीयवचनमेवाहं ब्रवीमि ॥२२॥

इति श्री--विश्वविख्यातमगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि--‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य “समयार्थवोधिन्या-
-ख्यायां” व्याख्यायां चतुर्थाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥४-२॥

॥ चतुर्थाध्ययनम् समाप्तं ॥

यहां ‘इति’ शब्द अध्ययन की समाप्ति का सूचक है । ‘ऐसा मैं
कहता हूँ । इसका आशय यह है कि भगवान् महावीर ने जो प्रतिपा-
दन किया है, उसी का मैं अनुकथन कर रहा हूँ ॥२२॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’ की समयार्थवोधिनी व्याख्या के चौथा अध्ययन का
॥ दूसरा उद्देशक समाप्त ४-२ ॥

॥ चतुर्थ अध्ययन समाप्त ॥

અહીં ‘ઇતિ’ પદ ઉદ્દેશકની સમાપ્તિનું સૂચક છે. ‘એવું હું કહું છું’
- આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન મહાવીરે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેનું
હું અનુકથન કરી રહ્યો છું, એવું સુધર્માસ્વામી જાળૂ સ્વામીને કહે છે. ૧૨૨।
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ની
સમયાર્થવોધિની વ્યાખ્યાના ચોથા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૪-૨॥

॥ ચતુર્થ અધ્યયન સમાપ્ત ॥

॥ अथ नरकविभक्तिनामकं पञ्चमाऽध्ययनम् ॥

चतुर्थ स्त्रीपरिज्ञाध्ययनं परिसमाप्य, पञ्चमाऽध्ययनप्रारम्भते। अस्य च पूर्वैरध्ययनैः सहाऽयं सम्बन्धः—प्रथमेऽध्ययने स्वसिद्धान्तपरसिद्धान्तयोर्निरूपणं कृतम्। द्वितीयाऽध्ययने स्वसिद्धान्तस्य बोधः संपादनीय इत्युक्तम्। प्रतिबुद्धेन जीवेनाऽनुकूलप्रतिकूलोपमर्गाः सोढव्याः इति तृतीयाऽध्ययने प्रतिपादितम्। तथा—संबुद्धेन पुरुषेण स्त्रीपरिपहं सम्यक् सोढव्यः उति चतुर्थाऽध्ययने प्रतिपादितम्। अधुना तु—उपमर्गपीरोः स्त्रीवशस्याऽवश्यमेव नरकपातो भवति. तत्र नरके

नरकविभक्तिनामक

पंचम अध्ययन

स्त्रीपरिज्ञा नामक चतुर्थ अध्ययन को समाप्त करके पांचवाँ अध्ययन आरम्भ किया जाता है। इसका पहले अध्ययनों के साथ यह सम्बन्ध है। प्रथम अध्ययन में स्वसिद्धान्त और परसिद्धान्त का निरूपण किया गया। दूसरे में स्वसिद्धान्त का बोध प्राप्त करने की प्रेरणा की गई। बोध प्राप्त किये हुए जीव को अनुकूल और प्रतिकूल उपमर्ग सहन करना चाहिए, यह तथ्य तीसरे अध्ययन में प्रतिपादन किया गया। बोधप्राप्त पुरुष को स्त्रीपरीपह सहन करना चाहिए, यह चौथे अध्ययन में निरूपण किया गया। किन्तु जो उपमर्ग से भग्न होता है और स्त्री के वश में हो जाता है, उसका अवश्य ही नरक में

યાદશ્યો વેદનાઃ સમુત્પન્નતે, તાઃ પञ्चमाध्ययने प्रतिपाद्यन्ते । તદનેન સમ્યગ્નેનાઽઽ
યાતસ્ય પञ्ચમાઽધ્યયનસ્ય इदमादिम सूत्रम्—‘पुच्छिस्सहं’ इत्यादि ।

મૂલમ્—‘પુચ્છિસ્સહં કેવલિયં મહેસિં કહેંમિતાવા ણરંગા પુરંથા ।
અંજાણઓ મે મૂળિ બૂહિ જાણં, કહેં નુ વાલા નરયં ઉવિતિ ।

છાયા— પૃષ્ઠવાનહં ને વાલકં મર્ષિ કથમમિતાવા નરકાઃ પુરસ્તાત્ ।

અજાનતો મે મુને । બ્રહ્મ જાનન કયં નુ વાલા નરકમુપયાન્તિ ॥૧॥

નિપાત હોતા હૈ અતઃપર નરક મેં રોનેવાલી વેદનાઓં કો હમ પાંચવે
અધ્યયન મેં કહતે હૈ । હસ સમ્યગ્ન્ય સે પ્રાપ્ત પાંચવે અધ્યયન કા યહ
પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘પુચ્છિસ્સહં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અહં-અહમ્’ મેં (સુધર્મા સ્વામીને) ‘પુરંથા-પુરસ્તાત્’
પહેલે ‘કેવલિયં-કેવલિકમ્’ કેવલજ્ઞાન વાળે ‘મહેસિં-મહેર્ષિમ્’ મહર્ષિ
એવે વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી કો ‘પુચ્છિસ્સ-પૃષ્ઠવાન્’ પૂછા થા કિં
‘ણરંગા-નરકાઃ’ રત્નપ્રભાદિ નરક ‘કહેંમિતાવા-કથમમિતાવાઃ’ કૈસે
પીડા કરને વાળે હૈ ‘મુળી-હે મુને’ હે ભગવન્ ‘જાણં-જાનન્’ આપ
હસે જાનતે હૈ અતઃ ‘અજાણઓ મે બૂહિ-અજાનતો મે બૂહિ’ નહીં જાનને
વાળે મુક્ત કો આપ કહેં ‘વાલા-વાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘કહેં નુ-કથં નુ’ કિસ
પ્રકાર ‘નરયં-નરકમ્’ નરક કો ‘ઉવિતિ-ઉપયાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરતે હૈ ॥૧॥

વશ થનારા પુરુષો અવશ્ય નરકમાં જ જાય છે. નરકમાં જનાર જીવને કેવી
કેવી વેદનાઓ સહન કરવી પડે છે તેનું નિરૂપણ આ પાંચમા અધ્યયનમાં
કરવામાં આવ્યું છે. આગલા અધ્યયનો સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા
પાંચમાં અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘પુચ્છિસ્સહં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અહં-અહમ્’ મેં (સુધર્મા સ્વામીને) ‘પુરંથા-પુરસ્તાત્’ પહેલાં
‘કેવલિયં-કેવલિકમ્’ કેવલજ્ઞાનવાળા ‘મહેસિં-મહેર્ષિમ્’ મહર્ષિ એવા વર્ધમાન
મહાવીર સ્વામીને ‘પુચ્છિસ્સ-પૃષ્ઠવાન્’ પૂછ્યું હતું કે—‘ણરંગા-નરકાઃ’ રત્ન-
પ્રભા વિગેરે નરકો ‘કહેંમિતાવા-કથમમિતાવાઃ’ કેવી પીડા કરવાવાળા હોય
છે ? ‘મુળી-હે મુને !’ હે ભગવન્ ‘જાણં-જાનન્’ આપ આ વાતને જાણો છો
તેથી ‘અજાણઓ મે બૂહિ-અજાનતો મે બૂહિ’ ન જોણવાવાળા એવા મને આપ
કહો ‘વાલા-વાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘કહેં નુ-કથં નુ’ કેવી રીતે ‘નરયં-નરકમ્’ નરકને
‘ઉવિતિ-ઉપયાન્તિ’ પ્રાપ્ત કરે છે ? ॥૧॥

अन्वयार्थः—(अहं) अहं सुधर्मास्वामी (पुण्या) पुण्यात्-पूर्वकाले (केवलिय) केवलिकं-केवलज्ञानवन्त (महेति) महर्षिम्-वर्द्धमानस्वामिनं (पुच्छिष्य) पृष्टवान् (णरगा) नरका-रत्नप्रमाद्याः (कहंभितावा) कथममिताया-कीदृगमितापयुक्ताः (मुणी) हे मुने ! हे भगवन् ! (जाणं) जानन्-त्वमेतद्विषयकज्ञानवानमि, अतः (अज्ञाणओ मे बूहि) अज्ञानतो मे बूहि-कथय (वाला) वालाः-अज्ञाः (कहं नु) कथं नु-केन प्रकारेण कीदृशानुष्ठायिनः (नरयं) नरकं (उर्विति) उपयान्ति-गच्छन्ति इति ॥१॥

टीका-पुनः हि किल जंघुस्वाम्यादिशिष्यवर्गैर्नरकस्वरूपस्य तत्र स्थित-जीवानां वेदनादिनिषयमवलम्ब्य सुधर्मस्वामी पृष्टः—हे भगवन् ! किं भूताः नरकाः, कियन्तश्च ते संख्यया, तत्रत्या यातना च कथंविधा जीवानाम् । केषां कर्मभिः ते नरकाः समर्जिताः भवन्ति जीवै रित्यादिस्वरूपविभागकार्यकारण पूर्वकप्रश्ने जाने सति-श्री सुधर्मस्वामी जंघुस्वामिप्रभृति शिष्यवर्गान् कथयति—

अन्वयार्थ—मैंने (सुधर्मा स्वामिने) पूर्वकाल में केवलज्ञानी महा ऋषि वर्द्धमान स्वामी से पूछा—नरक किस प्रकार के संताप (वेदना) वाले हैं ? हैं मुने ! आप इस तथ्य को भली भाँति जानते हैं अतएव मुझ अनजान को कहिए कि किस प्रकार कृत्य करने वाले अज्ञ जीव नरक प्राप्त करते हैं ? ॥ १ ॥

टीकार्थ—पूर्वकाल में जंघु स्वामी आदि शिष्यों ने नरक का स्वरूप, उसमें स्थिति जीवों की वेदना आदि विषयों को आधार बनाकर सुधर्मा स्वामी से पूछा—भगवन् 'नरक किस प्रकार के हैं' ? संख्या में कितने हैं ? जीवों की यातना किस प्रकार की यातना सहन करनी पड़ती है ? कितने कर्मों को करने से नरकों की प्राप्ति होती है ? इस प्रकार सत्य-असत्य

હે જમ્બૂઃ ! 'અહં' અહ સુધર્મસ્વામી 'પુરત્યા' પુરસ્તાત્-પૂર્વસ્મિન્ કાલે યદા ભગ-
વાન્ મહાવીરો વિધમાન આસીત્તદા 'કેવલિયં' કેવલિકમ્-સમુત્પન્નકેવલજ્ઞાન-
વન્તમ્ 'મહેર્સિ' મહર્ષિમ્ અ-યુગ્રતપશ્ચરણકારણમનુકૂલપ્રતિકૂલોપસર્ગસહિષ્ણુમ્ । શ્રી-
મન્મહાવીરવર્દ્ધમાનસ્વામિનમ્ 'પુચ્છિસ્સં' પૃષ્ઠવાન્, કિં પૃષ્ઠવાન્ તદહં કથયામિ
'કહં' કથં-કીદૃશાઃ 'નરગા' નરકાઃ-કીદૃશાશ્ચ તત્ર નરકે 'અભિતાપાઃ' યાતના
ભવન્તિ । इति 'अजाणओ मे' अजानतो मे 'जाणं' जानन्-केवलज्ञानालोकेन
'मुणे' मुने ! हे भगवन् ! 'बूहि' ब्रूही-वथय, अहमजानन् तद्विषयं पृच्छामि,
तथा 'कहं' कथं केन प्रकारेण किमनुष्ठायिनो जीवाः 'बाला' बालाः-अज्ञानिनः
'नरयं' नरकम् 'उर्विति' उपयान्ति, हे जम्बूः ! एतत्सर्वमहं पृष्ठवानिति ॥ १ ॥

કાર્ય ઓર કારણ વિષયક પ્રશ્ન ઉપરિથિત હોને પર શ્રી સુધર્માસ્વામીને
જમ્બૂસ્વામી આદિ અપને શિષ્યવર્ગ સે કહા--

હે જમ્બૂ ! મેં પુરાતન કાલ મેં, જેવ ભગવાન્ મહાવીર વિધમાન થે,
તંવે ઉન કેવલજ્ઞાની ઓર મહાઋષિ અર્થાત્ અતીવ ઉગ્ર તપશ્ચરણ
કરનેવાલે તથા પ્રતિકૂળ ઓર અનુકૂળ ઉપસર્ગોં કો સહન કરનેવાલે શ્રી
વર્દ્ધમાન સ્વામી સે પ્રશ્ન કિયા થા-નરક કૈસે હૈં ? નરક મેં કિસ પ્રકાર કે
અભિતાપ હૈ ? યહ વિષય જાનનેવાલે આપ મુજ્જ અનજાન કો, હે પ્રભો !
કહિયે । મેં હસ વિષય કો નહીં જાનતા, હસ કારણ પ્રશ્ન કરતા હું ।
યહ મી જાનના ચાહતા હું કિ કિસ પ્રકાર કે કાર્ય કરનેવાલે અજ્ઞાની
જીવ નરક મેં જાતે હૈં ? હે જમ્બૂ મૈને યહ સ્વ ભગવાન્ સે પૂછા થા ॥ ૧ ॥

વિષયક પ્રશ્ન ઉપરિથિત થવાથી સુધર્મા સ્વામીએ જમ્બૂસ્વામી આદિ શિષ્યોને
આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો--

હે જમ્બૂ ! પુરાતન કાળમાં જ્યારે ભગવાન મહાવીર વિધમાન હતા,
ત્યારે મેં તે કેવલજ્ઞાની અને મહાઋષિ-એટલે કે ઘણી જ ઉગ્ર તપસ્યાઓ
કરનાર તથા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોંને સહન કરનાર શ્રી મહા-
વીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો 'હે પ્રભો ! નરકોનું સ્વરૂપ કેવું
છે ? તેમાં ઉત્પન્ન થનાર નારકોને કેવી રીતે પીડાઓ સહન કરવી પડે છે ?
કેવા કૃત્યો કરનારા અજ્ઞાની જીવો નરકમાં જાય છે ? આ વિષયના આપ
જાણકાર છો. તો તે વાત સમજાવવાની કૃપા કરો ' હે જમ્બૂ ! તમે જે પ્રશ્ન મને
પૂછો છો, એજ પ્રશ્ન મેં મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યો હતો, આ પ્રમાણે
ધર્માસ્વામી તેમને કહે છે. ॥ ૧ ॥

पृष्ठो भगवान्मां प्रवेवमाह—‘एवं म’ इत्यादि ।

मूलम्—एवं स ए पुंस्ते महाणुभावे इणसोऽन्वयी कासवे आसुपन्ने ।

पवेदंस्सं दुहमदुग्गं आदीणियं दुक्कडियं पुरत्था ॥२॥

छाया—एवं मया पृष्ठो महानुभाव इदमब्रवीत्काश्यप आशुपत्तः ।

प्रवेदयिष्यामि दुःखमर्थदुर्गमादीनिकं दुःकृतिकं पुरन्तात् ॥२॥

अन्वयार्थः—(एवं) एवमनेन प्रकारेण (मय) मया (पृष्ठे) पृष्ठः सन् (महानुभावे)

महानुभावः—विस्तृतगाहात्म्यवान् (कासवे) काश्यपः—काश्यपगोत्रोत्पन्नो महावीरः

प्रश्न करने पर भगवान् ने मुझे इस प्रकार कहा—‘एवं म’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘एवं-एवम्’ इस प्रकार ‘म-मया’ मेरे द्वारा ‘पृष्ठे-पृष्ठः’

पृष्ठे हृष्ट ‘महानुभावे-महानुभावः’ विस्तृत मतात्म्य वाले ‘कासवे-

काश्यपः’ काश्यपगोत्र में उत्पन्न हृष्ट ‘आसुपन्ने-आशुपत्तः’ सप वस्तु

में सदा उपयोग रखने वाले भगवान् बर्द्धमान् महावीर स्वामी ने ‘इण-

सोऽन्वयी-इदमब्रवीत्’ उस प्रकार कहा है कि ‘दुहमदुग्गं-दुःखमर्थ-

दुर्गम्’ नरक दुःखदायी है एवं असर्वज्ञ जनों से अज्ञेय है ‘आदीणियं-

आदीनिकम्’ यह अत्यन्त दीन जीवों का निवास स्थान है ‘दुक्कडियं-

दुष्कृतिकं’ उसमें पपीजीव निवास करते हैं ‘पुरत्था-पुरन्तात्’ यह आगे

‘पवेदस्सं-प्रवेदयिष्यामि’ इस करें गये हैं ॥२॥

अन्वयार्थ—इस प्रकार मेरे प्रश्न करने पर महानुभाव अर्थात् विद्याल

महिमा से मण्डित काश्यप गोत्र में उत्पन्न सदा सप में उपयोगवान्

(આસુપન્ને) આશુપ્રજ્ઞઃ—સર્વત્ર સદોપયોગવાન્ (ઈણમોઽવ્વત્રી) इदं वक्ष्यमाणमब्रवीत् (દુહમદ્વદુર્ગં) दुःखमर्थदुर्गम्—दुःखस्वरूपं दुःखेन लब्धयितुं योग्यम् असर्वज्ञैरज्ञेयं (આદીણિયં) आदीनिकम् अत्यन्तदीनजीवनिवासस्थानं (दुक्कडियं) दुष्कृतिकं—दुष्कृतं विद्यते येषां तत्सबन्धि (पुरत्था) पुरस्तात्—पूर्वजन्मनि नरकगतियोग्यं यत् कृतं कर्म तत् (पवेदइस्सं) प्रवेदयिष्यामि कथयिष्यामि इति ॥२॥

ટીકા—‘एवं’ एवम्=अनन्तरोक्तम्, हे जम्बू ! विनयपूर्वकं मया पृष्ठः ‘महा-
‘णुभावे’ महानुभावः सहान् चतुस्त्रिंशदतिशयरूः, पञ्चत्रिंशद्वाणीरूः अनुभावो
माहात्म्यं यस्य स सहानुभावः, ‘कासवे’ काश्यपः—काश्यपगोत्रोत्पन्नो महावीरः
‘आसुपन्ने’ आशुप्रज्ञः आशु-शीघ्रतरा सर्वत्रोपयोगात् प्रज्ञा विद्यते यस्यासौ आशुप्रज्ञः
सर्वत्र सदोपयोगवान् ‘इणमो’ इदं वक्ष्यमाणम् ‘अव्ववी’ अब्रवीत्, किमब्रवीत्
तत्राह—‘दुहमद्वदुर्गं’ दुःखम् दुःखस्वरूपम् तीव्राऽसमाधियुक्तत्वात् तथा अर्थदुर्गम्—
अर्थेन—वर्णनाशक्यरूपेण दुर्गम्—विषयम्—उज्ज्वलाग्नेकादगविधवेदनाकुलत्वात्,
तत्र—उज्ज्वला—तीव्रानुभावात्प्रकर्षत्वात् १, बला—बलवती—अनिवार्यत्वात् २,

भगवान् ने इस प्रकार प्रतिपादन किया था—नरक दुःखस्वरूप है और
असर्वज्ञ (छन्नस्थ) जीव उसे पूरी तरह जान नहीं सकते । वह अत्यन्त
दीन तथा पापी जीवों का निवासस्थान है । पूर्व में उपार्जित नरकगति
के योग्य जो कर्म है, यह सब मैं कहूंगा ॥२॥

टीकार्थ—हे जम्बू ! विनय पूर्वक मेरे पूछने पर महानुभाव अर्थात्
चौतीस अतिशयों और पैंतीस वाणी के गुणोंवाले भगवान् काश्यप गोत्र
में उत्पन्न तथा सदा सर्वत्र उपयोगवाली प्रज्ञा से युक्त भगवान् ने यह
कहा था—नरक तीव्र असमाधि वाले हैं तथा अर्थदुर्ग हैं । अर्थदुर्ग का अर्थ
यह है कि वे नरक वर्णन नहीं करने योग्य उज्ज्वलता आदि ग्यारह प्रकार

પ્રકારનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું—‘નરક દુઃખસ્વરૂપ છે. અસર્વજ્ઞ (છન્નસ્થ) જીવ
તેના સ્વરૂપનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન ધરાવતો નથી. તે અત્યન્ત દીન અને પાપી
જીવોનું નિવાસસ્થાન છે. તે જીવે એ નરકગતિને યોગ્ય જે કર્મોનું પૂર્વે ઉપા-
ર્જન કરેલું છે, તે હવે હું પ્રકટ કરું છું’ ॥૨॥

ટીકાર્થ—હે જંબૂ ! વિનયપૂર્વક પૂછવામાં આવેલા તે પ્રશ્નનો મહાનુભાવ
(એટલે કે ચોત્રીસ અતિશયોથી અને વાણીના પાંત્રીસ શુણ્ણોથી યુક્ત.)
કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સમસ્ત પદાર્થોમાં સદા ઉપયોગયુક્ત
પ્રજ્ઞથી સંપન્ન મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો—તે નરકો
તીવ્ર અસમાધિવાળા છે, તથા અર્થદુર્ગ છે. ‘અર્થદુર્ગ’ પદનો અર્થ આ
પ્રમાણે સમજવો—અવર્ણનીય ઉજ્જ્વલતા આદિ અગિયાર પ્રકારની વેદનાઓ

विपुला-प्रियाला परिमाणरहितत्वात् ३, कर्कशा-कठोरा मन्यद्गुःखजनकत्वात् ४,
खरा-तीक्ष्णा-अन्तःकरणभेदकत्वात् ५, परुषा निष्ठुरा मुखलेशरहितत्वात् ६,
प्रगाढा-प्रतिक्षणमममाभिजनकत्वात् ७, प्रचण्डा भयानका आत्मनः प्रतिप्रदेश-
व्याधिवात् ८, घोरा विकटा श्रवणेऽपि दुःखजनकत्वात् ९, भीषणा-भयोत्पादिका,
प्रतिप्राणिभयजनकत्वात् १०, दारुणा-हृदयसंक्षोभकारिणी, प्रतिकाररहित-
त्वात् ११, एतादृशैकादशविधवेदना संकुल-वेन दुःखरूपम् सर्वत्रेनापि वाचा
वर्णयितुमशक्यमतोऽर्थदुर्गमिति । 'आदाणियं' आटीनरुम्, तादृशं नरकस्थानं दीना-
जरणत्रागजीवानां निवामस्थानम् । 'दुक्कटिय' दुष्कृतिरुम् तत्र दुष्कृतिनां पापिनां

की वेदना से व्याप्त हैं वहां अत्यन्त तीव्र एवं प्रकर्ष प्राप्त वेदना है । वह
वेदना अनिशर्त है उसके निवारण का कोई उपाय नहीं है । वह विशाल
है, क्योंकि उसका कोई परिणाम नहीं है । अंग अंग में दुःखपद होने के
कारण कर्कश-कठोर है । अन्तःकरण को भेदन करनेवाली होने से
खर तीक्ष्ण है । उसमें सुखका लेशमात्र भी न होने से परुष है । प्रति-
क्षण असमाधि उत्पन्न करनेवाली होने से प्रगाढ़ है । वह प्रचण्ड है,
क्योंकि आत्मा के प्रत्येक प्रदेश में व्याप्त रहती है । सुनने मात्र से
दुःखजनक होने के कारण घोर विकट है । प्रत्येक प्राणी को भयजनक
होने से भीषण है । प्रतिकाररहित होने से हृदय को ध्रुवर करनेवाली
-दारुण है । सर्वत्र भी प्राणी द्वारा उसका वर्णन नहीं कर सकते । इस
कारण नरक को दुर्ग कहा है । वह नरक दीन, जरणीन एवं त्राण-

નિવાસસ્થાનમ્ इत्येतत्सर्वम्—‘पुरस्था’ पुरस्तात्—पूर्वजन्मनि नरकगमनयोग्यं यत्कृतं पापं तत् ‘पवेदइस्सं’ प्रवेदयिष्यामि,—स्वकृतकर्मवशात् जीवास्तादृशनरकस्थानं गच्छन्ति । तादृशकर्मणा नरकस्य तत्रत्य वेदनायाः, तादृशजीवस्य सर्वस्याऽपि स्वरूपादिकं प्रविशज्य अहं कथयामि । सावधानेन चित्तेन श्रोतव्यं सर्वमपि भवद्भिरिति ॥२॥

किं कथयामि तदाह—‘जे केइ’ इत्यादि ।

मूलम्—‘जे केइ बाला इह जीवियट्टી, पावाइं कम्माइं करंति रुद्धा ।

‘ते घोररूपे तमिस्रंधकारे, तिर्वाभितावे नरण पंडंति ॥३॥

छाया—ये केऽपि बाला इह जीवितार्थिनः पापानि कर्माणि कुर्वन्ति रौद्राः ।

ते घोररूपे तमिस्रान्धकारे तीव्राभितापे नरके पतन्ति ॥३॥

वर्जित जीवों का निवासस्थान है । वहां पापी जीव निवास करते हैं । जिन जीवों ने नरक गमन के योग्य कर्म उपार्जन किया है, वे अपने कर्म के अनुसार नरक में जाते हैं । उस कर्म का, नरक का, वहाँ होनेवाली वेदनाका और वहाँ के जीवों का स्वरूप आदि मैं कहूंगा । तुम सावधान चित्त से सुनो ॥२॥

भगवान् ने जो कहा उसी अर्थ को ही कहते हैं—‘जे केइ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘इह-इह’ इस लोक में ‘रुद्धा-रौद्राः’ प्राणियों को भय उत्पन्न करने वाले ‘जे केइ बाला-ये केचन बालाः’ जो अज्ञानी जीव ‘जीवियट्टी-जीवितार्थिनः’ अपने जीवन के लिये ‘पावाइं कम्माइं करंति-

જીવોનું નિવાસસ્થાન છે ત્યાં પાપી જીવો નિવાસ કરે છે જે જીવોએ નરક-ગમનને યોગ્ય કર્મોનું ઉપાર્જન કર્યું હોય છે, તેઓ પોતપોતાનાં કર્મો અનુસાર નરકમાં જાય છે તેમનાં પાપકર્મોનું, તે નરકોનું, નારકોને ત્યાં સહન કરવી પડતી વેદનાઓનું અને ત્યાંના જીવોના સ્વરૂપનું હવે હું વર્ણન કરીશ. આપ સૌ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો ॥૨॥

કેવા કેવા પાપકૃત્યો કરનારા જીવો નરકમાં જાય છે, તે હવે પ્રગટ કરવામાં આવે છે—‘જે-કેઈ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘इह-इह’ આ લોકમાં ‘रुद्धा-रौद्राः’ પ્રાણિયોને ભય ઉત્પન્ન કરવા વળા ‘जे केइ बाला-ये केचन बालाः’ જે આજ્ઞાની જીવ ‘जीवियट्टी-जीवितार्थिनः’ પોતાના જીવન માટે ‘पावाइं कम्माइं करंति—पापानि कर्माणि

अन्वयार्थः—(इह, इहलोके) (मृदा) गौद्राः प्राणिनां घातकाः (जे के; वाला) ये केचन वाला अज्ञानिनः (जीविग्रहो) जीवितार्थिनः—असंयमजीवितार्थिनः (पापाद् कम्पाडं कर्त्तुं) पापानि प्राणानिपातादीनि कर्माणि कुर्वन्ति (ते) ते वालाः (घोररूपे) घोररूपेऽत्यन्तभयजनके (तमिसंधयारे) तमिस्रान्धकारे—बहुल-तमोन्धकारे (निव्वाभितावे) तीव्राभितापे—अत्यन्ततापयुक्ते (नरए) नरके—एता-दृशविशेषणयुक्ते नरके (पडंति) पतन्ति—गच्छन्तीति ॥३॥

टीका—‘इह’ इहास्मिन् संसारे ‘मृदा’ गौद्राः—प्राणिनां घातकाः ‘जे के’ ये केचन जीवा, महारम्ममहापरिग्रहपञ्चेन्द्रियवधमापभक्षणादिकमावयकर्म-ऽनुष्ठाने परायणास्ते ‘वाला’ वालाः—सदमद्विवेकविकलाः ‘जीविग्रहो’ जीवि-पापानि कर्माणि कुर्वन्ति’ हित्यादि पापकर्म करते हैं ‘ते-ते’ वे ‘घोर-रूपे-घोररूपे’ अत्यन्त भयजनक तमिसंधयारे-तमिस्रान्धकारे’ महान् अन्धकार से युक्त ‘निव्वाभितावे—तीव्राभितापे’ अत्यन्त तापयुक्त ‘नरए-नरके’ नरक में ‘पडंति-पतन्ति’ पड़ते हैं ॥३॥

अन्वयार्थ—इस लोके में जो अज्ञानी प्राणियों के घातक हैं, असं-यममय जीवन के अभिलाषी हैं और जो प्राणानिपात आदि पापकर्म-करते हैं, वे अज्ञानी जीव अत्यन्त घोर, संघन अन्धकार से व्याप्त, अत्यन्त संताप से युक्त नरक में पड़ते हैं ॥३॥

टीका—इस संसार में जो अज्ञानी जीव प्राणियों का घात करने वाले अर्थात् महारम्म, महापरिग्रह, पञ्चेन्द्रिय का वध करने में एवं मांस भक्षण आदि घोर पापों में परायण होते हैं, सन् असन् के विवेक

अन्वयार्थः—(जे आयसुह पटुच) य आत्मसुखं प्रतीत्य स्वसुखाय (तसे धावरे य पाणिणो) त्रमान् स्यावगान् प्राणिनः 'तिव्वं' तीव्रम्-अतिनिष्ठुरम्पम् 'हिंसई' हिंसति-व्यापादयति 'जे लृण्ण' यो लृणः-पट्टकायनीप्राणलुण्ठकः 'होई' भवति तथा 'अदत्तहारी' अदत्तहारी-परद्रव्याहारकः 'सेयवियस्म' सेवनीयस्म संयमस्य 'किंचि ण निक्खई' न किञ्चिदपि शिक्षते, अल्पमपि सेवनं न करोतीति ॥४॥

ग्रन्थार्थ-‘जे आयसुह पटुच-य आत्मसुखं प्रतीत्य’ जो जीव अपने सुख के निमित्त ‘तसे धावरे य पाणिणो त्रमान्, स्यावगान् प्राणिनः’ घ्रस और स्थावर प्राणी हों ‘तिव्वं-तीव्रम्’ अत्यन्त दयाहीन होकर ‘हिंसई-हिंसति’ मारता है ‘जे लृण्ण-यो लृणः’ जो प्राणियों का मारने वाला ‘होई-भवति’ होता है तथा ‘अदत्तहारी-अदत्तहारी’ बिना दिये अन्य की चीज छेने वाला है वह ‘सेयवियस्म-सेवनीयस्म’ सेवन करने योग्य संयम का ‘किंचि ण निक्खई-किञ्चिदपि न शिक्षते’ थोड़ा भी सेवन नहीं करता है ॥४॥

अन्वयार्थ-जो जीव अपने सुख के लिए घ्रस और स्थावर जीवोंका अत्यन्त निर्दय भाव से घात करते हैं, जो पट्टकाय के जीवों के प्राणों को लुटते हैं, परद्रव्य का अपहरण करते हैं और जो सेवन करने योग्य का सेवन नहीं करते अ.ति स्वल्प संयम का भी पालन नहीं करते (ऐसे जीव नरक में जाते हैं) ॥४॥

ટીકા—‘જે’ યઃ પુરુષઃ ‘આયસુહં’ આત્મસુખમ્ ‘પટુચ્ચ’ પતીત્ય ‘તસે’ ત્રસાન્-ત્રસ્યતીતિ ત્રસાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયસ્તાન્ ‘થાત્રે’ સ્થાવરાન્-પૃથિવીકાયાદીન્ । ‘પાણિણો’ પ્રાણિનઃ, તાન્ ‘નિવ્વં’ તીવ્રમ્-દયારહિતવુદ્ધ્યા ‘હિંસઈ’ હિંસતિ, પ્રાણિન્ ઉપમર્દયતિ તથા ‘જે’ યઃ પુરુષઃ ‘લૂતર’ લૂપતઃ-પટ્ટકાયગ્રીવપ્રાણલુપ્થકો ભવતિ, તથા-‘અદત્તહારી’ અદત્તહારી-અદત્તં વસ્તુ અપદત્તું સીલં યસ્ય સ અદત્ત હારી-પરદ્રવ્યાં હારકઃ ‘સેવચિયસ્સ’ સેવનીયસ્યાઽઽત્મહિતૈર્પિના સર્વદા અનુષ્ઠાતું યોગ્યસ્ય સંયમસ્ય ‘ણ કિંચિ સિવલ્લહ’ કિંચિદપિ ન શિક્ષતે । અયં ભાવઃ-પાપો-દયાત્ વિરતિપરિણામં કાકમાંસાદેરપિ મનાગપિ ન વિધત્તે । યદ્વા-સેવનીયસ્ય સકલનરાઽમરપૂજિતસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય કિંચિદપિ ઉપદેશવચનાદિકં ન શિક્ષતે, ન શૃણોતિ સ નરકે પતતીતિ પરેણ સંવંધઃ ॥૪॥

ટીકાર્થ--જો પુરુષ અપને સુખ કે લિખ દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોં કા તથા પૃથિવીકાય આદિ સ્થાવર જીવોં કા દયારહિત ભાવ સે હનન કરતે હૈં, જો છહ કાય કે જીવોં કે પ્રાણોં કે લુટેરે હોતે હૈં, જો અદત્ત વસ્તુઓં કો લેતે હૈં અદત્તાદાન સેવન કરનેવાલે ઓર જો આત્મહિતૈ-વિયોં દ્વારા સેવનીય સંયમ કી કુછ ભી શિક્ષા નહીં લેતે હૈં, એસે જીવોં કો નરક મેં ઉત્પન્ન હોના પડતા હૈ ।

આશય યહ હૈ જો જીવ પાપ કે ઉદય સે લેશ માત્ર ભી વિરતિ કા પાલન નહીં કરતે, યહાં તક કિ કારુ કે માંસ કા ભક્ષણ ભી નહીં ત્યાગતે ઓર જો સમસ્ત મનુષ્યોં એવં દેવોં દ્વારા વન્દિત ભગવાન્ મહાવીર કે

ટીકાર્થ--જે પુરુષો પોતાના સુખને માટે દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવોના તથા પૃથ્વીકાય આદિ સ્થાવર જીવોના દયારહિત ભાવે વધ કરે છે, જેઓ છકાયના જીવોના પ્રાણોના નાશ કરનારા હોય છે, જેઓ અદત્ત વસ્તુઓ લે છે-જેઓ અદત્તાદાન સેવન કરે છે, અને આત્મહિત્યાણુ આહનારા લોકો દ્વારા સેવનીય સંયમનું જેઓ સહેજ પણ સેવન કરતા નથી, એવા જીવોને નરક-ગતિમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પાપના ઉદયને લીધે જેઓ લેશ માત્ર વિરતિનું પાલન કરતા નથી, જેઓ કાગડાનું માંસ ખાતાં પણ સંકોચ અનુભવતા નથી (કાગડાનું માંસ ખાવાની હદે જનાર માણસ ગાય આદિ પ્રાણી-ઓનું માંસ તો ખાતા જ હોય છે) જેઓ સમસ્ત દેવો અને મનુષ્યો દ્વારા વન્દિત ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ વચનોમાંથી બિલકુલ શિક્ષા (બોધ) ગ્રહણ

मूलम्—प्राग्विभं पाणे बहुगतिर्वीति अनिवृते घातभुवेति बाले ।

णिहो णिसं गच्छेद् अंतकाले, अहो सिरं क उवेद् दुर्गम् ॥५॥

छाया—प्रागल्भी प्राणानां बहूनामतिपाती अनिवृते घातभुवेति बालः ।

न्यग् निशां गच्छत्यन्तकाले अधः शिरः कृन्वोपैति दुर्गम् ॥५॥

अन्वयार्थः—(प्राग्विभ) प्रागल्भी पापकर्मणि धृगुः (बहुगं पाणे विवाति) बहूनां प्राणानामतिपाती अनेकजीवविराधकः (अनिवृते) अनिवृत्तं सदैव क्रोधाग्निना दण्डमानः पतादगः (बाले) बालोऽज्ञानी (अंतकाले) अन्तकाले मरणसमये

उपदेश वचनों की किंचित् भी शिक्षा नहीं छेते उन्हें नहीं सुनते, ये नरक में पड़ते हैं ॥४॥

शब्दार्थ—‘प्राग्विभ-प्रागल्भी’ जो पुरुष पाप करने में घृष्ट है ‘बहुगं पाणेतिवाति-बहूनां प्राणानामतिपाती’ बहुत प्राणियों का घात करता है ‘अनिवृते-अनिवृत्तः’ और जो सदैव क्रोधाग्नि से जलना रहता है ‘बाले-बालः’ ऐसा अज्ञानी ‘अंतकाले-अन्तकाले’ मरणकाल में ‘णिहो-न्यक्’ नीचे ‘णिसं-निशाम्’ अन्धकार में ‘गच्छेद्-गच्छति’ जाता है ‘अहो सिरं कटु-अधः शिरः कृन्वा’ वह नीचे मस्तरक करके ‘दुर्गं-दुर्गम्’ कठिन यातनास्थान को ‘उवेद्-उपैति’ प्राप्त करता है ॥५॥

अन्वयार्थ—जो जीव पापकर्म में घृष्ट है, बहुत प्राणियों का घातक है, सदैव क्रोधाग्नि से जलता रहता है, ऐसा अज्ञानी जीव मृत्यु के

(ગિહો) ન્યક્-નીચૈઃ (ગિસં) નિશામન્ધકારં (ગચ્છઃ) ગચ્છતિ પ્રાપ્નોતિ તથા સ્વકૃતકર્મણા (અહો સિરં કટ્ટુ) અધઃ શિરઃ કૃત્વા (દુર્ગં) દુર્ગં વિષમં યાતના-સ્થાનં (ઉવેદ) ઉવૈતિ ગચ્છતીતિ ॥૫॥

ટીકા—‘પાગન્ધિમ’ પ્રાગલભી-પ્રાગલભ્યં ધાષ્ટર્ચમ્, તદ્વિદ્યતે યસ્ય સ પ્રાગલભી, તથા ‘બહૂળં પાણે તિવાતિ’ બહૂનામતિપાતી-બહૂનામનેકેષાં પ્રાણિનામ્ અતિપાતી, અતિપાતયિતું ઘાતયિતું શીલં વિદ્યતે યસ્ય સઃ। અનેકેષાં પ્રાણિનાં વિનાશં કુર્વન્નપિ ધાષ્ટર્ચાત્ વિનાશે નાસ્તિ કશ્ચિદ્દોષઃ યથા વૈશી હિંસા હિંસૈવ ન ભવતિ, રાજામયમુદારો ધર્મઃ યત્ આસ્થેટકાદિકરણમ્। ‘ન માંસમક્ષણે દોષો ન મધ્યે ન ચ મૈથુને।’ इत्यादि। ‘अनिवृत्ते’ अनिवृत्तः कदाचिदप्यननुपशान्तः क्रोधाग्निना-ऽनुक्षणं दंदह्यमानो बालः--अज्ञो रागद्वेषोदयवर्त्ती ‘अंतकाले’ अन्तकाले-मरण-

પશ્ચાત્ નીચે અન્ધકાર મેં ગમન કરતા હૈ તથા અપને કિયે કર્મ કે ઉદય સે સિર નીચા કરકે વિષમ યાતનાસ્થાન કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ॥૫॥

ટીકાર્થ--જો પ્રાણી ઘૃષ્ટ હૈ, બહુ જીવોં કા, હનન કરનેવાલા હૈ ઔર અનેક પ્રાણિયોં કા ઘાત કરતા હુઆ મી ઘૃષ્ટતાપૂર્વક કહતા હૈ કિ હિંસા મેં કોઈ દોષ નહીં હૈ। જૈસે-વેદ મેં વિધાન કી ગઈ હિંસા તો હિંસા હી નહીં? શિકાર खेलना तो राजाओं का उदार धर्म है! ‘न मांस भक्षणे दोषो’ इत्यादि।

ન માંસ ભક્ષણ મેં દોષ હૈ, ન મધ્યપાન મેં દોષ હૈ ઔર ન મૈથુન સેવન મેં દોષ હૈ इस प्रकार की घृष्टता करके पापों का सेवन करते हैं और जो कभी शान्त नहीं होता, सदैव क्रोधरूपी अग्नि से जलता रहता है, जो अज्ञ अर्थात् राग द्वेष के उदय से युक्त रहता है, वह जीव

પૂરૂં કરીને નીચે અન્ધકારમાં ગમન કરે છે, તથા તેમણે કરેલાં કર્મોના ઉદયને કારણે ત્યાં તેમને નીચી મુડીએ વિષમ યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ--અનેક જીવોની હત્યા કરનાર કેટલાક મનુષ્યો એવાં ઘૃષ્ટ થઈ ગયા હોય છે કે તેઓ એવું કહેતા પણ લજવાતા નથી કે પ્રાણીઓની હિંસા કરવામાં કોઈ દોષ નથી તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે વેદમાં યજ્ઞ, હોમ, હવન આદિ જે જે કરવાનું કહ્યું છે, તે બધું કરવાથી તો હિંસા જ થતી નથી શિકાર ખેતવો, એ તો રાજાઓનો પવિત્ર ધર્મ છે. કહ્યું પણ છે કે--‘ન માંસમક્ષણે દોષો’ ઇત્યાદિ--

‘માંસનું’ ભક્ષણ કરવામાં કોઈ દોષ નથી, મદિરાપાન કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી અને મૈથુન સેવન કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. આ પ્રકારની ઘૃષ્ટતા કરીને તેઓ પાપોનું સેવન કર્યા કરે છે. એવા જીવો મરીને નરકમાં

काले 'घातमुपैति' घातमुपैति-इत्यन्ते प्राणिनः स्वकृतकर्मविपाकेन यस्मिन् स घातो नरकः, तथाविधं नरकमुपैति प्राप्नोति इत्यर्थः । 'णिहो णिमं गच्छ' न्यक्-अ-रतात् 'णिसं' निशाम् अन्धकारं गच्छति, तथा-स्वकीयपापकर्मणा, 'अहोमिरं फट्टु' अधःशिरः कृत्वा 'दुग्गं' दुर्गम्-विषमं यातनास्थानम्-'उवेड' उपैति अधिगच्छति । अधःशिरा नरके पतति, क्रूरभावेन प्राणिनां वधकारी पुण्य इति॥५॥

मूत्रम्-हृण छिंदह भिंदह णं दंहेति संहै सुणिता परहम्मियाणं ।

ते नारंगाओ भयंभिन्नसन्ना कंखांति कन्नामदिसं वयामो ॥६॥

छाया- हत छिन्न भिन्न दहन इति शब्दान श्रुत्वा परमाध्यात्मिकाणाम् ।

ते नारका भयभिन्नसन्नाः काक्षन्ति कां नाम दिशं व्रजामः ॥६॥

अन्त काल में घात अर्थात् नरक को प्राप्त होता है । जहां अपने किये कर्म के फलस्वरूप जीव मारे जाते हैं वह स्थान नरक भी घात का- लाता है । वह क्रूर भाव से जीववध करनेवाला पुण्य अथो दिशामें अन्धकार को प्राप्त होता है, नीचा सरसज करके विषम यातना के स्थान नरक में उतरा होता है । ५॥

शब्दार्थ- 'परहम्मियाणं-परमाध्यात्मिकाणाम्' परमाध्यात्मियों का 'हृण-एत' मारो छिंदह-छिन्न' छेदन करो भिंदह-भिन्न' भेदन करो 'दह-दहत' जलाओ 'इति-इति' इत प्रकार का 'संहै-शब्दान' शब्दों को 'सुणिता-श्रुत्वा' सुनकर 'भयभिन्नसन्ना-भयभिन्नसंज्ञा' भय से संज्ञा

અન્વયાર્થ:—‘પરહસ્મિયાણં’ પરમાધાર્મિકાણામ્ ‘હણ’ હન-મારય ‘હિદહ’ છિન્ત ‘મિદહ’ મિન્ત ‘દહ’ દહ-ઈતિ’ इति इत्याकारकान् ‘सद्दे’ शब्दान्-भयंकर-शब्दान् ‘सुणिता’ श्रुत्वा ‘भयभिन्नसन्ना’ भयभिन्नसंज्ञाः-नष्टान्त.करणवृत्तयः ‘ते नारगाओ’ ते नारकाः ‘कंखंति’ कांक्षन्ति-इच्छन्ति (कं नाम दिशं वयामो) कां नाम दिशं व्रजामः येनैतादृशमहाघोरारवदारुणस्य दुःखस्य त्राणं स्यादिति॥६॥

ટીકા—સંપતિ નરકવર્તિનો જીવા યાં દશામનુભવંતિ, તામેવ પુનરપિ દર્શયતિ—‘પરહસ્મિયાણં’ પરમાધાર્મિકાણાં, મનુષ્યાદિભવં પરિત્યજ્ય નરકે સમુત્પન્નાઃ જીવાઃ તત્ર વિદ્યમાનાનાં પરમાધાર્મિકાણામ્ ‘હણ’ હત-મહારંભમહાપરિગ્રહાદિ-ક્રૂરકર્માણિ કૃત્વા ડગ્રાગતસ્ય મુદ્ગરાદિના શિરસ્તાડયત ‘હિદહ’ છિન્ત ચઢાદિના ‘મિદહ’ મિન્ત મલ્છાદિના વિદારયત ‘દહ’ દહત-અગ્ન્યાદિના જ્વાલયત, ઇત્યાદિ-

જિનકી નષ્ટ હો ગઈ હૈ એસે વે ‘તે નારગાઓ-તે નારકાઃ’ વે નારક જીવ ‘કંખંતિ-કાંક્ષન્તિ’ ચાહતે હૈ કિ ‘કં નામ દિસં વયામો-કાં નામ દિશં વ્રજામઃ’ હમ કિસ દિશા મેં ભાગ જાય ॥૬॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક દેવોં કે મારો, કાટો, મેદન કરો, જલા દો, હસ પ્રકાર કે શબ્દોં કો સુનકર ભય કે કારણ સંજ્ઞાહીન હુએ નારક જીવ સોચતે હૈં કિ-હમ કિસ દિશા મેં ભાગ જાઈ ॥૬॥

ટીકાર્થ—નરક મેં રહનેવાલે જીવ જિસ દશા કા અનુભવ કરતે હૈં, ડસે દિલ્લાતે હૈં-મનુષ્ય યા તિર્યંચ ભવ કા ત્યાગ કરકે નરક મેં ઉત્પન્ન હુએ જીવ વહાં કે પરમાધાર્મિક દેવોં કી વાણી સુનતા હૈ, જૈસે-પરહ મહારંભ ઓર મહાપરિગ્રહ આદિ ક્રૂર કર્મ કરકે આયા હૈ, મુદ્ગર સે હસકા સિર ફોડ દો, ચઢ્ઢગ સે કાટ ઢાલો, માલા આદિ સે વિદા

‘તે નારગાઓ-તે નારકાઃ’ એ નારક એવો ‘કંખંતિ કાંક્ષન્તિ’ ઈચ્છે છે કે-‘કં નામ દિસ વયામો-કાં નામ દિશં વ્રજામઃ’ એમે કઈ દિશામાં ભાગી જઈએ ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—‘મારો, કાપો, ભેદી નાખો, જલાવી દો,’ ઇત્યાદિ પરમાધાર્મિક દેવોના શબ્દોને માંભળીને ભયને કારણે સંજ્ઞાહીન (ભાન ભૂટેલા-ખેબાકળા) બનેલા નારકો એવો વિચાર કરે છે કે ‘કઈ દિશામાં ભાગવાથી પરમાધાર્મિક દેવોના ત્રાસમાંથી આપણે બચી શકીશું.’ ॥૬॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ગયેલાં એવાં કેવાં હુ.ખો સહન કરે છે, તેનું હવે વધુન કરે છે-નરકમાં પરમાધાર્મિક દેવોના આ પ્રકારના ભયજનક શબ્દો વારંવાર મંત્રનાતા હોય છે-‘આ એવ મહારંભ અને મહાપરિગ્રહ આદિ હર ક્રોધો કરીને અહીં આવ્યો છે, મુગદર વડે તેનું મ.થુ ફેડી નાખો, ખડક વડે તેનું ગળું કાપી નાખો, ભાલા વડે તેનું શરીર વીધી નાખો, તેને

भयजनकान् श्रोतुमयोग्यान् 'सदे' शब्दान् दूरादेव 'सृणिता' श्रुत्वा 'भयमिहमया'
भयमिहमंत्राः-भयेन भिन्ना नाट्टा संज्ञा पञ्चायनज्ञानं येषां ते तथा भयापह्न-
ज्ञाना इत्यर्थः, भयत्रस्तमानसाः नाट्टमज्ञाथ 'क नाम दिशं वयामो' कां नाम
दिशं व्रजामः । कुत्र गमनेनाऽऽत्माकमेतादृशयोगास्वप्नारुणदुःखमहोदधेः सप्ता
शान् प्रागे मविष्यतीत्येवन् 'कंयति' कांयति इति ॥६॥

मूलम्-इंगालरासिं जलियं सजोतिं तत्तोवमं भूमिमणुकुसंता ।

ते 'उज्जमाणा कलुणं थंणति अरहरसरा तेत्थ चिरंटितीया ॥७॥

छाया-अक्षरराशि उज्जलित मज्जोतिः तदुपमां भूमिपतुङ्गमन्त ।

ते दशमानाः कलुणं स्तनन्ति अरहस्वराम्नत्र चिरस्थितिः । ७॥

अन्वयार्थः-(जलियं) उज्जलितं-उवालकुलं (इंगालरासिं) अक्षरराशि
खदिराक्षरपुंनं (सजोतिं) सज्जोतिः-ज्योतिषा उवालया गृकं (तत्तोवमं) तदु-
पमां तप्ताक्षरराशिपदार्थो (भूमिं) भूमि-पृथिवीं (अणुकुसंता) अनुकामन्तथलनाः

रण कर दो, इसे आग में जला दो । इस प्रकार के भयोत्पादक शब्दों
को सुनकर उनकी संज्ञा (ज्ञान) नष्ट हो जाती है । वे अतीव भयातुर
एवं किं कर्तव्यमृढ हो जाते हैं और सोचते हैं कि अब हम किस ओर
भागें । कहां जाने से इस प्रकार के घोर एवं दारुण दुःख के नागर से
हमारी रक्षा हो सकती है ? वे इस प्रकार दृच्छा करते हैं । ६॥

शब्दार्थ- 'जलियं-उज्जलितम्' जलती हुई 'इंगालरासिं-अक्षर
राशि' अक्षर की राशि तथा 'सजोतिं-सज्जोतिः' ज्योतिर्मयित 'तत्तो-
वमं-तदुपमां' भूमि के सदृश 'भूमि-भूमिम्' पृथ्वी पर 'अणुकुसंता-
अनुकामन्तः' चलते हुए अतएव 'उज्जमाणा-उज्जमाना' जलते हुए

(હજ્જમાણા) દહામાના: (તે) તે નારકા જીવા: (કલુષં થળંતિ) કરુણં દીનં સ્ત નન્તિ ઉચ્ચૈ: રુદન્તિ (અરહસ્સરા) અરહ:સ્વરા: પ્રકટસ્વરા: સન્ત: (તત્થ) તત્ર નરકાવાસે (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકા: પ્રભૂતકાલસ્થિતિકા ભવન્તીતિ ।૭।

ટીકા—ભયસંત્રસ્તા જીવા: દિક્ષુ વિનષ્ટા: યાદશીમ્ અવસ્થામનુભવન્તિ, તદર્શયતિ—‘જલિય’ મિત્યાદિના—‘જલિય’ જ્વલિતમ્—જાજ્વલ્યમાનં ‘ઇંગાલપામિ’ અન્નારાશિમ્—લ્હદિરાન્નારપુષ્પમ્, ‘સજ્જોતિ’ સજ્જ્યોતિ: જ્યોતિષા તીવ્રજ્વાલયા સહ વર્તેતે ઇતિ સજ્જ્યોતિ: । ‘તત્તોવમં’ તદુરમામ્, તેન સાકયુગ્મા સાદૃશ્યં વિદ્યતે

‘તે-તે’ વે નારક જીવ ‘કલુષં થળંતિ—કરુણં સ્તનન્તિ’ દીન ગાંધ કરતે હૈં ‘અરહસ્સરા—અરહ:સ્વરા:’ ડનકા ગાંધ પ્રકટ હોતા હૈં ‘તત્થ—તત્ર’ નરકાવાસ ધૈં ‘ચિરદ્વિતીયા—ચિરસ્થિતિકા:’ ચિરકાલ તક ત્રક ધૈં નિવાસ કરતે હૈં । ૭।

અન્વયાર્થ—જ્વાલાઓ સે યુક્ત અગારોં કો રાશિ તથા અગ્નિ સે તપી હુઈ ભૂમિ કે સમાન નરકભૂમિ પર ચલતે હુઈ વે નારક જીવ કરુણરુદન કરતે હૈં । ડનકો રુદનધ્વનિ પ્રકટ ધૈં સુનાઈ દેતી હૈં । નારક વહાં ચિરકાલ તક હસી દશાઢૈં રહતે હૈં । ૭।

ટીકાર્થ—વે નારક જીવ ભય સે ત્રસ્ત હોકર ઓર નાના દિશાઓ ધૈં ભાગ કર જૈસી અવસ્થા કા અનુભવ કરતે હૈં, ડસે સૂત્રકાર દિલ્હ લાતે હૈં—લ્હદિર (લ્હૈર) કે જાજ્વલ્યમાન અંગારોં કે સમાન તથા તીવ્ર જ્વાલાઓવાલી અગ્નિ કે સમાન તસ વહાં કો ભૂમિ હોતી હૈં, ડસી ભૂમિ

‘કલુષં થળંતિ—કરુણં સ્તનન્તિ’ દીનતાવાળા શબ્દોનો પોકાર કરે છે ‘અરહસ્સરા—અરહ:સ્વરા:’ પ્રકટ થતા શબ્દવાળા તેઓ ‘તત્થ—તત્ર’ તે નરકાવાસમાં ‘ચિરદ્વિતીયા—ચિરસ્થિતિકા:’ લાંબા સમય પર્યન્ત તે નરકાવાસમાં નિવાસ કરે છે. ॥૭॥

સૂત્રાર્થ—જ્વાલાઓથી યુક્ત અંગારાના ઢગલાં તથા અગ્નિ વડે તપેલી ભૂમિના જેવી નરકભૂમિ પર ચાલતાં નારકો આત્મનાદ કરુણુ વિલાપ આદિ કરે છે. તેમના રુદનના કરુણુ સૂરો ત્યાં સ્પષ્ટ રૂપે સંભળાયા કરે છે. નારકોને દીર્ઘ કાળ સુધી ત્યાં જ રહેવું પડે છે. ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—ભયથી ત્રાસી ગયેલા તે નારકો જુદી જુદી દિશાઓમાં નાસ-ભાગ કરતાં કરતાં કેવી યાતનાઓનો અનુભવ કરે છે, તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—ખેરના પ્રજ્વલિત અંગારાઓ જેવી તથા તીવ્ર જ્વાલાઓવાળી અગ્નિના જેવી તપ્ત ત્યાંની ભૂમિ હોય છે. ઓ ભૂમિ પર નારક છોડોને ચાલવું પડે-

यस्याः सा तां तादृशीं 'भूमि' भूमि-पृथिवीम् 'अणुकमंता' अनुक्रामन्तः, गच्छन्वस्ते नारका जीवाः, 'दुःखबाणा' तेन उपलितांगारेण दन्दह्यमानाः 'कलुषं' करुणं-दीनं करुणोत्पादकं नादम् 'यणति' स्तनन्ति-अतीव दीनोऽयं रुद्धं कुर्वन्ति, 'अरहस्सरा' अरह स्वराः-महाम्बगान् प्रकटयन्तः 'तत्थ' तत्र-तस्मिन्स्रग्वावासे 'चिरद्वितीया' चिरस्थितिकाः, त्रिरं प्रभूतं कालं स्थितिस्वस्थानं येषां ते चिरस्थितिकाः भवन्ति । उक्तदृशस्वयन्निजवामरोषमाणि, जघन्यतो दगवर्षमहस्राणि तिष्ठन्ति नारकाः नरके । यद्यपि नरके रादृशास्तापाः सजायन्ते, तेषामत्रत्यजापैर्नोपमा संभवति । नर्पयाऽऽनाशवत् तयोर्महावर्षमात्रं, तथापि :पुरिषसविवा धादतीति, यथा कथंचिन्न दृष्टान्तादर्शनमिति ॥७॥

पर नारक जीवों को नरक पड़ना है । जब वे उस भूमि पर चलते हैं तो जलते हैं और कलुषाजनक दीनस्वर में चिन्लाते-रोते हैं । उनकी रोने की ध्वनि जोर धी होती है । नारक जीवों की स्थिति अर्थात् आयु दीर्घकालीन होती है । वे वहाँ अधिक से अधिक तैलिन मागरोषम तक और कम से कम दस हजार वर्ष तक रहते हैं ।

यद्यपि नरक में जैसे सन्ताप होते हैं उनकी यहाँ के किसी भी सन्ताप से तुलना नहीं की जा सकती, सरसों और आकाश के परिमाण की तरह दोनों में महान् अन्तर है फिर भी यहाँ जो दृष्टान्त दिये गए हैं वे सामान्य मात्र हैं । जैसे सूर्य, बाण की तरह भागना हैं, हम

મૂલમ્—જઈ તે સુર્યા વૈયરણીભિદુર્ગા,

નિસિઓ જહા સુર ઇવ તિવ્વસોયા ।

તરંતિ તે વૈયરણીભિદુર્ગાં ઉસુચોદ્યા સત્તિસુ હમ્મમાણા ॥૮॥

છાયા—યદિ ત્વયા શ્રુતા વૈતરણ્યમિદુર્ગાં નિશિતો યથા ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણસ્રોતાઃ ।

તરન્તિ તે વૈતરણીમિદુર્ગામિષુનોદિતાઃ શક્તિસુ હન્યમાનાઃ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(નિસિઓ સુર ઇવ તિવ્વસોયા) નિશિતઃ ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણ-
સ્રોતાઃ (જઈ તે) યદિ તે (અભિદુર્ગા) અભિદુર્ગા-દુઃસ્વોત્પાદિકા (વૈયરણી)

કથન મેં સૂર્ય કો ઘાળ કો ઉપમા દી ગઈ હૈં તથાપિ દોનોં મેં મહાન્ અન્તર
હૈ, ઉસો પ્રકાર યહાં કે તાપ ઓર નરક કે તાપ મેં ભી આરી અન્તર હૈ ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘નિસિઓ સુર ઇવ તિવ્વસોયા—નિશિતઃ ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણ-
સ્રોતાઃ’ તીક્ષ્ણ ઉસ્તરે કી ધાર કે સમાન તેજ ધાર વાલી ‘જઈ તે’—યદિ
ત્વયા’ જો તુમને ‘અભિદુર્ગા—અભિદુર્ગા’ અતિદુર્ગમ ‘વૈયરણી—વૈતરણી’
વૈતરણી નદી કો ‘સુયા—શ્રુતા’ સુના હોગા ‘તે—તે’ વે નારક જીવ
‘અભિદુર્ગાં વૈયરણી—અભિદુર્ગાં વૈતરણીમ્’ અતિદુર્ગમવૈતરણી કી
‘ઉસુચોદ્યા—ઇષુનોદિતાઃ’ ઘાળ સે પ્રેરિત કિયે હુણ ‘સત્તિસુ હમ્મ-
માણા—શક્તિસુ હન્યમાનાઃ’ તથા ખાલા સે ભેદકર ચલાયે હુણ ‘તરંતિ-
તરન્તિ’ તૈરતે હૈં ॥૮॥

અન્વયાર્થ—છુરા કે સમાન તીક્ષ્ણ ધાર વાલી વૈતરણી નદી તુમને
સુની હોગી । વહ અત્યંત દુર્ગમ હૈ ઓર ક્ષાર, ઝળ્ળા એવં રુધિર જૈસે

મોટો તક્ષવત છે, એજ પ્રમાણે આ પૃથ્વી પરના તાપ (ગરમી) અને
નરકના તાપ વચ્ચે ઘણો જ મોટો તક્ષવત છે. ॥૭॥

શબ્દાર્થ—‘નિસિઓ સુર ઇવ તિવ્વસોયા—નિશિતઃ ક્ષુર ઇવ તીક્ષ્ણસ્રોતાઃ’
તીક્ષ્ણ અસ્તરના ધાર મરખી તેજ ધારવાળી ‘જઈ તે—યદિ ત્વયા’ જો તમે ‘અભિ-
દુર્ગા—અભિદુર્ગા’ અત્યંત દુર્ગમ વૈયરણી—વૈતરણી’ વૈતરણી નામની નદીને
‘સુયા—શ્રુતા’ સાલળી હશે ‘તે—તે’ તે નારકી હોવો ‘અભિદુર્ગાં વૈયરણી—
અભિદુર્ગાં વૈતરણીમ્’ અત્યંત દુર્ગમ એવી વૈતરણી નદીને ‘ઉસુચોદ્યા—ઇષુ
નોદિતા’ બાહ્યથી પ્રેરણા કરેલા એવા ‘સત્તિસુ હમ્મમાણા—શક્તિસુ હન્યમાનાઃ’
બાહ્યથી ભેદીને ચલાવવામાં આવેલા નારક હોવો ‘તરંતિ—તરન્તિ’ તરે છે. ॥૮॥

મૂળાર્થ—અમાના જેવી તીક્ષ્ણ ધારવાળી વૈતરણી નદીનું નામ તો
તમે આજ્ઞાપું હશે. તે નદી ઘણી જ દુર્ગમ છે. તે ક્ષાર, ઘળ્ળા અને રુધિર

वैतरिणी-क्षारोष्णरुधिराकारजलनदी (ते मुया) त्वया श्रुता (ते) ते नारका जीवाः
(उमुचोड्या) द्युनोदिता शरेण प्रेरिताः (मत्तिगु दम्पमाना) मत्तिगु दम्पमानाः—
शक्तिभिर्दम्पमाना (अभिदुग्गां वेयरणि) अभिदुर्गां वैतरणी (वर्तते)
तरन्ति नद्यां पतन्तीति ॥८॥

टीका—सुधर्मस्वामी जंगुस्वामिने प्रति कथयति हे जंगुः भगवतः तीर्थक्षरेण
प्रतिपादिता या वैतरणी, नम्या नाम प्रायो भवद्भिः श्रुतमेव । 'जिमिओ तुर इव'
निशितः क्षुर इव-तीक्ष्णो यथा क्षुरधारः तद्वत् । 'तिक्खसोया' तीक्ष्णस्रोताः—
तीक्ष्णानि शरीरविगराणि स्रोतांसि यस्याः सा तीक्ष्णस्रोताः स्पर्शमात्रेण शरीर-
विदारक स्रोतोयुक्ता 'जइ ते मुया' यदि त्वया श्रुता 'भिदुग्गा' अभिदुर्गा-अति-
शयेन दुःखेन तर्तु योग्या 'वेयरणी' वैतरणी-क्षारोष्णरुधिरपूयजलनादिनीनदी
'ते' ते नारकाः जीवाः अतिशयितवर्तांगारसदृशो भूमिं दिष्टाय पिपानाकुलिताः
पिपासामपनेतुम् 'अभिदुग्गां वेयरणि' अभिदुर्गां वैतरणीम्-अतिभीमां तां
जल चाली है । नारक जीवों को पाणों से प्रेरित होकर तथा शक्तिपूर्ण
(भाला वगैरह शस्त्रों) से आहत होकर उस दुर्गम वैतरणी नदी को
पार करना पड़ता है, उसमें गिरना पड़ता है ॥८॥

टीकार्थ—सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू ! तीर्थ-
क्षर भगवान् के द्वारा प्रतिपादित वैतरणी नदी का नाम ज्ञायद तुमने
सुना होगा । जैसे छुरा की धार तीव्री होती है, उसी प्रकार उसकी
धारा भी तीव्री है-उसके स्रोत स्पर्श होते ही शरीर को विदारण कर
देने वाले हैं । वह क्षार, उष्ण, रुधिर एवं पीयूष रूप जल से युक्त है
और अतिशय दुर्गम है । उसे पार करना बहुत कठिन है । ये नारक
जीव अतिशय वर्तांगार सदृश भूमि को छोड़कर, प्यास से व्याकुल होकर

વૈતરિણીમ્ 'ઉસુચોદયા' ઇષુનોદિતા-વાણેન પ્રેરિતાઃ 'સત્તિમ્ ઇમ્મમાણા' શક્તિ-
મિથ્વ હન્યમાનાઃ સન્તઃ, તામેવ વૈતરણીં 'તરંતિ' તરન્તિ, પતન્તીતિ ભાવઃ ॥૮॥
મૂલમ્—કીલેહિં વિજ્ઞંતિ અસાહુકમ્મા નાવં ઉવિંતે સદ્વિવ્પહૂણા ।

અન્ને તુ સૂલાહિં તિસૂલિયાહિં દીહાહિં વિદ્ધૂણ અહે કરંતિ १ ।

છાયા—કીલેષુ વિધ્યન્તિ અસાધુકર્માણઃ નાવમુપેતાઃ સ્મૃતિવિપ્રહીણાઃ ।

અન્યે તુ શૂલૈશ્ચિશૂલૈર્દીર્ઘે વિદ્ધ્વાઽધઃ કુર્વન્તિ ॥૯॥

અન્વયાર્થઃ—(નાવં ઉવિંતે) નાવમુપયાતાઃ—નાવારૂઢાઃ (અસાહુકમ્મા) અસાધુ-
કર્માણઃ—પરમાધાર્મિકાઃ તાન નારકાન્ (કીલેહિં વિજ્ઞંતિ) કીલેષુ વિધ્યન્તિ,—

ઉસે શાન્ત કરને કે લિષ્ણે ઉસ દુર્ગમ્મ ઓર અયંકર વૈતરણી નદી મેં વાળોં
સે પ્રેરિત હોકર તથા શક્તિ નામક શક્તિ સે આહત હોકર ગિરતે હેં ॥૮॥

શબ્દાર્થ—'નાવં ઉવિંતે-નાવમુપેતાઃ' નાવ પર વેઠકર આતે હુષ
'અસાહુકમ્મા-અસાધુ કર્માણઃ' પરમાધાર્મિક 'કીલેહિં વિજ્ઞંતિ-કીલેષુ
વિધ્યન્તિ' કીલોં સે કળ્થ મેં વીંધતે હેં । વિધ્યમાન વે નારક 'સદ્વિવ્પ-
હૂણા-સ્મૃતિવિપ્રહીણા.' સ્મૃતિરહિત હોકર કિંકર્ત્તવ્યમૂઢ હો જાતે હેં
તથા—'અન્ને તુ-અન્યે તુ' દૂધરે નરકપાલ 'દીહાહિં-દીર્ઘેઃ' દીર્ઘ
'સૂલાહિં-શૂલૈઃ' શૂલોં સે એવં 'તિસૂલિયાહિં-ત્રિશૂલૈશ્ચ' ત્રિશૂલોં કે દ્વારા
'વિદ્ધૂણ અહે કરંતિ-વિદ્ધ્વાઽધઃ કુર્વન્તિ' નારક જીવોં કો વેધકર
નીચે ફેંક દેતે હેં ॥૯॥

અન્વયાર્થ—નૌકા પર આરૂઢ હોકર અસાધુકર્મી પરમાધાર્મિક
જન નારકોં કે કંઠ કો કીલોં સે વેધતે હેં । વિંધે મયે વે નારક સ્મૃતિ-

જા હુકર ગણાય છે. પરમાધાર્મિક દેવેના તીરથી પ્રેરાએલાં અને ભાલાથી
ધવાએલાંને વૈતરણી નદી પાર કરવી પડે છે. ॥૮॥

શબ્દાર્થ—'નાવં ઉવિંતે-નાવમુપેતાઃ' નાવ અર્થાત્ હોડી પર બેસીને
આવતા એવા નારકિ એવાને 'અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્માણ.' પરમાધાર્મિકે. 'કીલેહિં
વિજ્ઞંતિ-કીલેષુ વિધ્યન્તિ' ગળામાં કીલો વીંધે છે વીંધાયેલા એવા તે નારક એવા
'સદ્વિવ્પહૂણા-સ્મૃતિવિપ્રહીણાઃ' સ્મૃતિ વિનાના થઇને કિંકર્ત્તવ્યમૂઢ થઇ જાય
છે. તથા 'અન્ને તુ-અન્યે તુ' બીજા નરકપાલો 'દીહાહિં-દીર્ઘેઃ' લાંબા એવા
'સૂલાહિં-શૂલૈઃ' શૂલોથી તેમજ 'તિસૂલિયાહિં-ત્રિશૂલૈશ્ચ' ત્રિશૂલો દ્વારા 'વિદ્ધૂણ
અહે કરંતિ-વિદ્ધ્વાઽધઃ કુર્વન્તિ' નારકિ એવાને વિધીને નીચે ફેંકી દે છે. ૯।

સૂત્રાર્થ—નૌકાઓમાં બેસીને તે અસાધુકર્મી પરમાધાર્મિક દેવે તે
નારકોના પીછે પકડે છે તેઓ નારકોના કંઠમાં ખીલાઓ ભેંસી દે છે.

विध्यमानास्ते नारकाः (सङ्घिष्पहणा) स्मृतिविपहीणाः—अपगतकर्तव्यविवेका भवन्ति तथा (अन्ने तु) भन्ये तु नरकपालाः (दीहाहिं) दीर्घं (सृष्टाहिं) शूलं (तिमृलियाहिं) विशूलं (विद्धूण अहे करति) विद्ध्वाऽथः कुर्वन्ति पातयन्ति भूषोऽति॥९॥

टीका—‘नावं उर्विते’ नावमुपेताः, नावमारूढाः, ‘असाहकृष्मा’ अवाधु-
कर्माणः परमाधार्मिकाः ‘कीलेहिं विज्जन्ति’ कीलेषु विध्यन्ति । विध्यमानास्ते
‘सङ्घिष्पहणा’ स्मृतिविपहीणाः चैतरणीप्रवाहे गच्छन्तः पूर्वमेव स्मृतिभ्रष्टाः ।
अधुना तु कीलेषु विद्धाः सातिशयं स्मृतिविभ्रष्टा भवन्ति । ‘अन्ने तु’ अन्ये तु—
परमाधार्मिकाः नारकपालाः ‘दीहाहिं’ दीर्घं आयतैः ‘सृष्टाहिं’ शूलैः ‘तिमृलियाहिं’
त्रिशूलैः ‘विद्धूण’ विद्ध्वा । नारकान्—‘अहे करन्ति’ अधःकुर्वन्ति—चैतरण्यां पात

हीन अचन हो जाते हैं, उनका कर्तव्य विवेक नष्ट हो जाता है । दूसरे
परमाधार्मिक शूलों से और त्रिशूलों से वेधकर नीचे गिरा देते हैं ॥९॥

टीकार्थ—नौका पर आरूढ हुए परमाधार्मिक उन्हें गले में शीलों से वेधते
हैं । उस समय वे स्मृतिहीन हो जाते हैं । चैतरणी के प्रवाह में जाने से पूर्व
ही उनकी स्मृति समाप्त हो जाती है परन्तु नंद में कीलों से वेधने पर तो
वे और भी अधिक स्मृतिभ्रष्ट बन जाते हैं । दूसरे नरकपाल उन्हें लम्बे
लम्बे शूलों से और त्रिशूलों से वेधकर उन्हें नीचे गिरा देते हैं अर्थात्
चैतरणी में पुनः पटक देते हैं ।

कोई कोई नरकपाल स्मृतिभ्रष्ट उन नारकों को त्रिशूल आदि से
भेदन करके वेग के साथ भूमि पर गिरा देते हैं । चैतरणी नदी के

યન્તિ । કેચન નરકપાલાઃ સ્મૃતિવિપનઘ્નઃ ત્રિશૂલાદિના આવિધ્ય પૃથિવ્યાં વેગેન પાત્થન્તિ । નદીસ્રોતોઽભિરુહ્યમાનાઃ તદ્વેગેનૈવ ગતસ્મૃતયઃ, इदानीं पुनस्त्रिशूलादिभिर्विद्धाः पृथिव्यां द्रुतन्तः कां दशमधिगच्छन्तीति त एव जानन्ति केवलिनोवेति ॥९॥

મૂલમ્-કેસિં ચ વંધિત્તુ ગલે સિલાઓ ઉદગંસિ વોલંતિ મહાલયંસિ ।

કલંબુયા વાલુય મુમ્મુરે ચ લોલંતિ પંચંતિ અત્તથ અન્ને ॥૧૦॥

છાયા—કેપાં ચ વદ્ધ્વા ગલે શિલાઃ ઉદકે વ્રોહયન્તિ મહાલયે ।

કલંબુકા વાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ લોલયન્તિ પવન્તિ ચ તત્ર અન્યે ॥૧૦॥

સ્રોત મેં વહતે વહતે હી ઉસકે વેગ કે કારણ વે સ્મૃતિ સે રહિત હો જાતે હૈં, અબ જબ ઉન્હે ત્રિશૂલ આદિ સે ભેદન કિયા ગયા ઓર પૃથ્વી પર ગિરા દિયા ગયા તો ઉનકી કયા દશા હોતો હોગી ? હસ વાત કો યા તો વહી જાને અથવા કેવલી જાને ॥૯॥

શબ્દાર્થ-‘કેસિં ચ ગલે-કેષાંચિત્ ગલે’ કિન્हीं નારક જીવોં કે ગલે મેં ‘સિલાઓ વંધિત્તુ-શિલાઃ વદ્ધ્વા’ શિલાયે વંધકર ‘મહાલયંસિ ઉદગંસિ-મહાલયે ઉદકે’ અગાધ જલ મેં ‘વોલંતિ-વ્રોહયન્તિ’ ડુબાતે હૈં તથા ‘તત્થ અન્ને-તત્રાઽન્યે’ દૂસરે પરમાધાર્મિક વર્હાં સે ઉનકો સ્વીંચકર ‘કલંબુયાવાલુયમુમ્મુરે ચ લોલંતિ-કલંબુકાવાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ લોલયન્તિ’ અત્યંત તપી હુઈ વાલુમેં ઓર મુર્મુરાગ્નિ મેં હથર ઉથર ફિરાતે હૈં ઓર ‘પંચંતિ-પવન્તિ’ પકાતે હૈં ॥૧૦॥

વહેતા જ તેના વેગને કારણે તેઓ સ્મૃતિરહિત થઇ ગયા હોય છે. તે ત્રિશૂળ આદિ લોંકી દધને નીચે પછાડવામાં આવેલા તે નારકોની કેવી દશા થતી હશે, એ વાત તો તે નારકો જ જાણતા હશે અથવા કેવળી જાગવાનો જાણતા હશે. ॥૯॥

શબ્દાર્થ—‘કેસિં ચ ગલે=કેષાંચિત્ ગલે’ કેટલાક નારક જીવોને ગળામાં ‘સિલાઓ વંધિત્તુ-શિલાઃ વદ્ધ્વા’ શિલાઓ બાંધીને ‘મહાલયંસિ ઉદગંસિ-મહાલયે ઉદકે’ અગાધ પાણીમાં ‘વોલંતિ-વ્રોહયન્તિ’ ડુબાડે છે. તથા ‘તત્થ અન્ને-તત્રાન્યે’ બીજા પરમાધાર્મિકો તેમને ત્યાંથી ખેંચીને ‘કલંબુયાવાલુય-મુમ્મુરે ચ લોલંતિ-કલંબુકાવાલુકાયાં મુમ્મુરે ચ લોલયન્તિ’ અત્યંત તપેલી રેતીમાં તેમજ મુર્મુરાગ્નિમાં અર્થાત્ ધુમાડા વિનાના અગારાગ્નિમાં આમતેમ ફેરવે છે. અને ‘પંચંતિ-પવન્તિ’ રાંધે છે. ॥૧૦॥

अन्वयार्थः—(केसिं च गले) केषांचित् गले कण्ठे शिलाओ बंधितु) शिलाः प्रस्तरखण्डान् वदध्वा (महालयंसि उदगंसि) महालये उदकेऽतिगंभीरजले (बोलंति) ब्रोडयन्ति-निवज्जयन्ति तथा (तत्थ अन्ने) तत्रान्ये नरकपालाः ततः ममा कृण्य (कलंबुवाचालुयमुम्भुरे य लोलंति) कलंबुवालुकायां मुम्भुरे च लोलयन्ति-अति तप्तवालुकायां चणकानि भर्जयन्ति तथा (पच्चंति) पचन्ति-मांसपेशीवत् ॥१०॥

टीका—‘केसिं च’ केषां च नारकीणाम् ‘गले’ गले-कण्ठे शिलाओ’ शिलाः महाभारयुक्ताः ‘बंधितु’ वदध्वा ‘महालयसि’ महालये अगाधे । ‘उदगंसि’ उदके-वैतरिणीजले ‘बोलंति’ ब्रोडयन्ति यज्जयन्ति । तथा—‘तत्थ’ अत्र ‘अन्ने’ अन्ये पुरुषाः परमाधार्मिकाः । ‘कलंबुके’ त्यादि । ‘कलंबुवाचालुयमुम्भुरे य’ कलंबु कावालुकमुम्भुरे च-अतिसंतप्तवालुकायां यथा चणकानि लोलयन्ति लोटयन्ति तथा ‘पच्चंति’ पच्यन्ते मांसपेशीवत् भर्जयन्ति, परमाधार्मिकैः स्वमांशपेशी केनन जले पाह्यन्ते, केनन भ्रष्टे भर्जिता भवन्ति, अपरे पुनः पाचिता भवन्तीति भावार्थः । ॥१०॥

अन्वयार्थ—किन्हीं-किन्ही नारकों के गले में शिलाएँ बाँधकर अत्यन्त गहरे जल में डुबा देते हैं । दूसरे नरकपाल उसमें से गीन-कर कदंबवालुका में चनों की तरह भूनते हैं तथा मांशपेशी के समान पकाते हैं ॥१०॥

टीका—कोई कोई नरकपाल किन्हीं किन्हीं नारकों के गले में भारी षोड से युक्त शिलाएँ बाँधकर वैतरणी के अगाध जल में डुबा देते हैं । दूसरे नरकपाल कलंबुकावालुका-तपी छूटने में चनों की तरह भूनते हैं और मांशपेशी के समान पकाते हैं । आज्ञाय यह है कि

सुत्रार्थ—डोछ डोछ नारकीना अण्णमा शिलाओ बांधिने तेमने नन्दत विंश पाणीमा दुआवी देवामा आवे छे, अन्य नरकपालो तेमने परां नारी लहार भेची कटंनि यल्लु अने पौवानी तेमने ५० छेके छे तथ तेमना थरीरने भासुनी तेम देवता पर पडावे छे ॥१०॥

टीका—डोछ डोछ ५० नारकी निंड देवे नारकीना - बांधिने तेमने नन्दत विंश पाणीमा दुआवी देवामा आवे छे, अन्य नरकपालो तेमने परां नारी लहार भेची कटंनि यल्लु अने पौवानी तेमने ५० छेके छे तथ तेमना थरीरने भासुनी तेम देवता पर पडावे छे ॥१०॥

મૂલમ્-અસૂરિયં નામ મહાભિતાવં અંધં તમં દુષ્પતરં મહંતં ।

ઉદ્ધું અહેઅં તિરિયં દિસાસુ સમાહિઓ જૈત્થઽવળી જિયાઈ ૧૧

છાયા—અમૂર્યં નામ મહાભિતાપ મન્થન્તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્ ।

ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु समाहितो यत्राग्निः ध्मायते ॥ ૧૧

અન્વયાર્થઃ—(અમૂરિયં નામ) અમૂર્યં નામ—યત્ર સૂર્યો નાસ્તિ (મહાભિતાવં) મહાભિતાપં—મહાતાપયુક્તં (અંધં તમં દુષ્પતરં મહંતં) અન્ધં તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્

પરમાધાર્મિક દેવ નારકોં કે કબોં કે અનુસાર હી કિસી કો જલ મેં ગિરાતે હૈં, કિસી કો બાડ મેં મૂનતે હૈં ઔર કિસી કો આગ મેં પકાતે હૈં ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘અસૂરિયં નામ-અસૂર્ય નામ’ જિસમેં સૂર્ય નહીં હૈ મહા-ભિતાવં-મહાભિતાપં’ ઔર જો મહાન્ તાપ સે યુક્ત હૈ ‘અંધ તમં દુષ્પ-તરં મહંતં-અન્ધ તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્’ તથા જો ભયંકર અંધકાર સે યુક્ત એવં દુઃખ સે પાર કરને યોગ્ય ઔર મહાન્ હૈ ‘જૈત્થ-યત્ર’ જહાં જિસ નરકાવાસ મેં ‘ઉદ્ધું-ऊर्ध्वम्’ ઉપર ‘અહે-અધઃ’ નીચે ‘તિરિયં-તિર્યક્’ તથા તિરછી ‘દિસાસુ-દિશાસુ’ દિશાઓં મેં ‘સમાહિયા-સમા-હિતઃ’ સમ્યક્ પ્રકાર સે વ્યવસ્થાપિત ‘અગળી-અગ્નિઃ’ અગ્નિ ‘જિયાઈ-ધ્માયતે’ જલતી રહતી હૈ ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ—જહાં સૂર્ય નહીં હૈ, જો ઘોર સંતાપ સે યુક્ત હૈ, અન્ધ-કારમય હૈ, દુસ્તર હૈ ઔર મહાન્ હૈ તથા જહાં ઉપર, નીચે ઔર તિર્છી

કર્મ અનુસાર જ શિક્ષા કરે છે. તે શિક્ષા રૂપે કોઈને પાણીમાં ડુબાવવામાં આવે છે, તો કોઈને લટ્ટીમાં ચણાની જેમ શેકવામાં આવે છે, તો કોઈને આગ પર માંસની જેમ પકાવવામાં આવે છે ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—‘અસૂરિયં નામ-અસૂર્ય નમ’ જેમાં સૂર્ય ન હોય તેમજ જે ‘મહાભિતાવં-મહાભિતાપમ્’ મહાન્ તાપવાળું હોય છે, તથા જે ‘અંધ તમ દુષ્પ-તરં મહંતં-અંધ તમો દુષ્પતરં મહાન્તમ્’ તથા જે ભયંકર એવા અંધારાથી યુક્ત તેમજ દુઃખથી પાર પામવા યોગ્ય અને મહાન્ છે, ‘જૈત્થ-યત્ર’ જે નરકાવાસમાં ‘ઉદ્ધું-ऊर्ध्वम्’ ઉપર ‘અહે-અધઃ’ નીચે ‘તિરિયં-તિર્યક્’ તથા તિરછી ‘દિસાસુ-દિશાસુ’ દિશાઓમાં ‘સમાહિયા-સમાહિતઃ’ સારી રીતે રાખવામાં આવેલ ‘અગળી-અગ્નિઃ’ અગ્નિ ‘જિયાઈ-ધ્માયતે’ બળતી રહે છે ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—જ્યાં સૂર્યનાં દર્શન પણ થતા નથી, જે ઘોર સંતાપથી યુક્ત છે, જે અંધકારમય છે, જે દુસ્તર અને મહાન્ છે, તથા જેની ઉપર, નીચે

(जत्थ) यत्र नरकावासे (उड्डुं) ऊर्ध्व (अहे) अधः (तिरियं) तिर्यक् (दिशासु) दिशासु (समाहिओ) समाहितः—सम्यग् व्यवस्थापितः (अगणी) अग्निः (त्रियाई) ध्मायते, एतादृशे नरके नारकाः व्रजन्तीति ॥११॥

टीका—‘अमूरियं नाम’ अमूर्यं नाम, न दिद्यते सूर्यो यस्मिन् सः असूर्यो नरको निविडान्धकारयुक्तः । कुम्भिकाकृतिरिति निष्कर्षः । यद्यपि सर्व एव नरकाः सूर्यप्रकाशविरहिता एव भवन्ति तथापि ‘महामितावं’ महामितापं—महता तापेन युतम्, सूर्याभावेपि क्षेत्रस्वभावात् ‘अंधं तमं’ अन्धदमसमतिशयान्धकारयुक्तं ‘दुष्पतरं महंतं’ दुष्पतरं महान्तम् दुःखेन तर्तुं योग्यम्, तथा एवंभूतं नरकं क्रूर कर्माणः स्वपापोदयाद् गच्छति । ‘जत्थ-यत्र’ ‘उड्डुं अहेअं तिरियं दिशासु’ ऊर्ध्व मधस्तिर्यग्दिशासु—उपरि नीचैः तिर्यगिति तिसृषु दिक्षु ‘समाहिओ’ समाहितः सम्यग् व्यवस्थापितः ‘अगणी’ अग्निः ‘त्रियाई’ ध्मायते ऊर्ध्वस्थित्येक्षु दिश यत्र जाज्वल्यमानो ज्वलिताग्निः प्रज्वलति तत्र पापिजनाः व्रजन्तीति भागः ॥११॥

दिशाओं में अग्नि प्रज्वलित रहती है, ऐसे नरक में पापी प्राणी उत्पन्न होते हैं ॥११॥

टीकार्थ—जहां सूर्य का अभाव है ऐसा अमूर्य नामक एक नरक है जो कुम्भिका की आकृति का है । यद्यपि सभी नरक सूर्य के प्रकाश से रहित ही है तथापि वे घोर ताप से युक्त हैं क्योंकि सूर्य के अभाव में भी ताप होना उस क्षेत्र का स्वभाव है । यह नरक निविड (अंधकार) अन्धकार से युक्त है, दुस्तर है और मरान् है । वहां ऊपर, नीचे तथा तिर्यक् दिशाओं में सम्यक् प्रकार से व्यवस्थापित अग्नि जगती रहती है । ऐसे नरक में पापीजन पड़ते हैं ॥११॥

अने तिरहस दिशाओमां अग्नि प्रज्वलित रहे हे, जेवी नरकः पापी छवे उत्पन्न धाय छे. ॥११॥

મૂલ્ય-જંસી ગુહાં જલણે તિઉદ્દે અવિજાણઓ ઉજ્જહાં લુત્તપણોં ।

સયા ચ કલુર્ણં પુર્ણ ઘમ્મઠાણં ગાઢોવણીયં અતિદુઃખધર્મમ્ ॥૧૨॥

છાયા—યસ્મિન્ ગુહાયાં જ્વલનેઽતિવૃત્તોઽવિજાનન્ દહ્યતે લુપ્તપણઃ ।

સદા ચ કરુણં પુનર્ધર્મસ્થાનં ગાઢોવણીતમતિદુઃખધર્મમ્ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—(જંસિ) યસ્મિન્ (ગુહાં) ગુહાયાં-ગુફાકારે (જલણે) જ્વલને વદ્ધૌ-
(અતિઉદ્દે) અતિવૃત્તઃ-અતિગતઃ સ્વકૃતદુઃકૃતમ્ (અવિજાણઓ) અવિજાનન્ (લુત્ત-
પણો) લુપ્તપણઃ-અપગતાદધિવિવેકો નારકઃ (ઉજ્જહાં) દહ્યતે (સયા ચ) સદા સર્વ-

શબ્દાર્થ-‘જંસિ-યસ્મિન્’ જિસ નરક મેં ‘ગુહાં-ગુહાયામ્’ ગુફા કે આકાર કે સમાન ‘જલણે-જ્વલને’ અગ્નિ મેં ‘અતિઉદ્દે-અતિવૃત્તઃ’ સંતાપિત વહ સ્વકૃત દુઃકૃત્ય કો ‘અવિજાણઓ-અવિજાનન્’ ન જાનતા હુઆ ‘લુત્તપણો-લુપ્તપણઃ’ સંજારહિત હોકર ‘ઉજ્જહાં-દહ્યતે’ જલના રહેતા હૈ ઓર ‘સયા ચ-સદા ચ’ સર્વકાલ ‘કલુર્ણ-કરુણમ્’ દીન ‘પુર્ણઘમ્મઠાણં-પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’ તથા સંપૂર્ણ તાપ કા સ્થાન ‘ગાઢોવણીયં-ગાઢોવણીતમ્’ જો પાપીજીવ કો વલાત્કાર સે પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘અતિદુઃખધર્મમ્-અતિ-દુઃખધર્મમ્’ એવં અત્યંત દુઃખ દેના હી જિસકા સ્વભાવ હૈ એસે સ્થાન મેં નારકજીવ જાતે હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ--નરક મેં ગયા હુઆ કોઈ કોઈ નારક ગુફા અર્થાત્ ઉષ્ટ્રિકા કે આકાર વાલે નરક મેં ડાલ દિધા જાતા હૈ । વહાં અગ્નિ મેં પડકર વહ અપને પાપ કો ન જાનતા હુઆ એવં નષ્ટપણ હોકર જલતા

શબ્દાર્થ--‘જંસિ-યસ્મિન્’ જે નરકમાં ‘ગુહાં-ગુહાયામ્’ ગુફાના આકાર જેવા ‘જલણે-જ્વલને’ અગ્નિમાં ‘અતિઉદ્દે-અતિવૃત્તઃ’ સંતાપ પામેલા તે પોતે કરેલા દુઃકૃત્યોને ‘અવિજાણઓ-અવિજાનન્’ બણ્યા વિના અને ‘લુત્તપણે-લુપ્તપણઃ’ સંજાવિનાનો થઈને ‘ઉજ્જહાં-દહ્યતે’ બળે રહે છે. ‘સયા ચ-સદા ચ’ સર્વકાળ ‘કલુર્ણ-કરુણમ્’ દીનતાજનક ‘પુર્ણઘમ્મઠાણં-પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’ તથા સંપૂર્ણ રીતે તાપનું સ્થાન ‘ગાઢોવણીયં-ગાઢોવણીતમ્’ જે નારક જીવને બળાત્કારથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ ‘અતિદુઃખધર્મમ્-અતિદુઃખધર્મમ્’ અત્યંત દુઃખ પમાડવું એજ જેનો સ્વભાવ છે એવા સ્થાનમાં નારક જીવો બંધ છે. ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ--નરકમાં ગયેલાં કેઈ કેઈ નારકને ગુફા-એટલે કે ઉષ્ટ્રિકાના આકારના નરકમાં દહ્યેલી દેવામાં આવે છે. ત્યાં તે અગ્નિમાં પડ્યો પડ્યો દારુણ પીડનો અનુભવ કર્યા કરે છે. તેને એ વાતનું ભાન પણ હોતું નથી

काले च (कलुषं) करुणं-दीन (पुण घम्पठाणं) पुनर्वर्मस्थान तापस्थानम् (गाढो वणीयं) गाढोपनीतं=गाढमन्यर्थमुपनीतं ढोक्तम् (अतिदुःखधम्मं) अतिदुःखधर्मम् अतिदुःखरूपो धर्मः स्वभावो यस्मिन् तादृशं स्थानं नारका व्रजन्तीति ॥१२॥

टीका—‘जंसि’ यस्मिन्नरके ‘गुहाए’ गुहायाम्, उट्टिकाकारायाम्, ‘जलने’ ज्वलने-प्रदीप्तान्नो ‘अतिउट्टे’ अतिवृत्तः जलात् संताप्यमान, संतापिरहितत्वात् स्वकीयं दुष्कर्म ‘अविज्जाणओ’ अविज्ञानन, तथा ‘लुत्तपणो’ लुप्तपणः अगतावधिविवेकः ‘उज्झइ’ दह्यते-दंढहाने ‘सया य’ सदा च यत् ‘कलुणं’ करुणम्, करुणाजनकं ‘घम्पठाणं’ घर्मस्थानं-उष्णतातितप्तं स्थानम् । ‘गाढोवणीय’ गाढोपनीतम्, गाढमतिशयेन प्राणातिपातादियोरकर्मणा उपनीतं प्राप्तम्, दुष्कृतकर्मकारिणां यत्स्थानम् । ‘अतिदुःखधम्मं’ अतिदुःखधर्मम्, अतिशयेन दुःखस्वरूपो धर्मः स्वभावो यस्मिन् एतादृशं नरकस्थानम् अतिकूरकर्मकारिणस्ते गच्छन्ति ।

है । नरक की भूमि कारुणिक है, ताप का स्थान है और अम्यन्न ही दुःखप्रद है । नारक जीव ऐसे स्थान को प्राप्त होने हैं ॥१२॥

टीकार्थ—नरक में गया नारकजीव उट्टिका के आकार की गुफा में, प्रदीप्त आग में, ज्वर्द्धरती जलाया जाता है । संज्ञाहीन हो जाने के कारण वह अपने पापकर्म को नहीं जानता । उसका अवधिविवेक भी लुप्त हो जाता है । ऐसी स्थिति में वह जलता है । नरकस्थान सर्वत्र दुःख का स्थान है, अतीव उष्णता से तप्त पना रहता है और प्राणातिपात आदि घोर दुष्कृत्य से प्राप्त होता है । वह अनिशय दुःखस्थान

તત્ર ન ક્ષણિકોઽપિ કાલો દુઃખાત્ વિશ્રામસ્ય । ઉક્તં ચ—

‘અચ્છિન્નિમીલનમેત્તં નત્થિ સુહં દુઃખમેવ પઢિવ ’ ।

નિરયે જેરહયાણં અહોનિસં પચ્ચમાણાણં ॥૧૧॥

છાયા—અક્ષિન્નિમીલનમાત્રં નાસ્તિ સુખં દુઃખમેવ પ્રતિવદ્ધમ્ ।

નિરયે નૈરયિકાણામહર્નિસં પચ્ચમાનાનામ્ ॥૧૧॥ ૧૨॥

મૂલમ્—ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિત્તા

જહિં કૂરકમ્માઽભિતવિતિ વાલં ।

તે તેત્થ ચિટ્ઠંતેઽભિતંપ્પમાણા

મચ્છાવ જીવં તુવજોદ્ધપ્પત્તા ॥૧૩॥

છાયા—ચતુરોઽગ્નીન્ સમારભ્ય યસ્મિન્ કૂરકર્માણોઽભિતાપયન્તિ વાલમ્ ।

તે તત્ર તિષ્ઠન્ત્યભિતપ્યમાના મત્સ્યા इव जीवन्त उपज्योतिः प्राप्ताः ॥૧૩॥

સ્થાન હૈં ઔર કૂર કર્મ કરને વાલે વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વહાં એકક્ષણ મી
દુઃખ સે વિશ્રામ નહીં મિલતા । કહા મી હૈ-‘અચ્છિન્નિ મીલનમેત્તં’ ઇત્યાદિ ।

રાત્રિદિન પચને વાલે પીડા કા ભોગ કરને વાલે નારકિયોં કો
નરક મેં પલ ભર મી સુખ પ્રાપ્ત નહીં હોતા । વે નિરન્તર દુઃખ હી દુઃખ
ભોગતે રહતે હૈં ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘જહિં-યત્ર’ જિસ નરક ભૂમિ મેં ‘કૂરકમ્મા-કૂરકર્માણઃ
કૂર કર્મ કરનેવાલે પરમાધાર્મિક ‘ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિત્તા-ચતુરઃ
અગ્નીન્ સમારભ્ય’ ચારોં દિશાઓં મેં ચાર અગ્નિયાં પ્રજ્વલિત કરકે
‘વાલ-વાલમ્’ અજ્ઞાની નારકી જીવ કો ‘અભિતવિતિ-અભિતાપયન્તિ’
તપાતે હૈં ‘તે-તે’ વે નારકી જીવ ‘જીવં તુવજોદ્ધપ્પત્તા-જીવન્ત ઉપજ્યોતિઃ-

‘રાત્રિદિન જેમને અગ્નિ પર પકાવવામાં આવે છે એવા નારક એવાને
સતત પીડાને જ અનુભવ કરવો પડે છે. તેમને ક્ષણતું સુખ પણ મળતું નથી.
તેઓ તો ત્યાં નિરન્તર દુઃખનો જ અનુભવ કર્યા કરે છે.’ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ—‘જહિં-યત્ર’ જે નારકભૂમિમાં ‘કૂરકમ્મા-કૂરકર્માણઃ’ કૂર
કર્મો કરવાવાળા પરમાધાર્મિકો ‘ચત્તારિ અગ્નીઓ સમારભિત્તા-ચતુરઃ અગ્નીન્
સમારભ્ય’ ચારે દિશાઓમાં ચાર અગ્નિઓ પ્રગટ કરીને ‘વાલ-વાલમ્’
અજ્ઞાની નારકી એવાને ‘અભિતવિતિ-અભિતાપયન્તિ’ તપાવે છે. ‘તે-તે’ એવા
નારકી એવા ‘જીવંતુવજોદ્ધપ્પત્તા-જીવન્ત ઉપજ્યોતિઃ પ્રાપ્તાઃ’ અગ્નિની સમીપ આવેલ

अन्वयार्थः—(जहिं) यत्र नरके (क्रूरकम्मा) क्रूरकर्माणः परमाधार्मिका-
(चत्तारि अगणीओ समारभित्ता) चतसृषु दिशासु चतुरोऽग्नीन् समारभ्य प्रज्वाल्य
(वालं) वालमज्ञानिनारकजीवम् (अभितविति) अभितापयन्ति-ज्वालयन्ति (ते)
ते नारकाः (जीवंतुवजोइपत्ता मच्छा व) जीवन्त उपज्योतिः अग्निसमीपं
प्राप्ताः मत्स्या इव (अभितप्पमाणा) अभितप्यमानाः तापं सहमानाः (तत्थ चिट्ठेन)
तत्रैव तिष्ठन्तीति ॥१३॥

टीका—‘जहिं’ यस्मिन् नरकावासे ‘क्रूरकम्मा’ क्रूरकर्माणः परमाधार्मिकाः
‘चत्तारि’ चतसृषु दिशासु-पूर्वपश्चिमोत्तरदक्षिणरूपासु चतुरः ‘अगणीओ’ अग्नीन्
‘समारभित्ता’ समारभ्य-प्रज्वालय ‘वालं’ वालं-दुष्कृतकारिणम्=महारंमहापरि-
ग्रहादिकारिणं पञ्चेन्द्रियघातकं मांसभक्षकं च ‘अभितविति’ अभितापयन्ति-
प्राप्ताः’ अग्नि के पास प्राप्त जीती हुई मछली के समान ‘अभितप्प-
माणा-अभितप्यमानाः’ ताप से तप्त होते हुए ‘तत्थ चिट्ठेन-तत्र
तिष्ठन्ति’ वहां उसी नरक स्थान में रहते हैं ॥१३॥

अन्वयार्थ—नरक में क्रूर कर्मा परमाधार्मिक चारों दिशाओं में
चार अग्नियाँ जलाकर उस वाल जीव (नारक) को जलाते हैं । अग्नि
के सम्पर्क से वे जीवित रहते हुए उसी प्रकार उस ताप को सहन
करते रहते हैं जैसे जीवित मछली ॥१३॥

टीका—जिस नरकावास में हारकर्म करने वाले परमाधार्मिक
देवता पूर्व पश्चिम उत्तर और दक्षिण रूप चारों दिशाओं में चार
अग्नियाँ जलाते हैं और उन महारंम महापनिग्रह पञ्चेन्द्रिय घात मांस
भक्षण आदि महादुष्कृत करने वाले अज्ञानी नारक को तपाते हैं । वे

પીડયન્તિ તે પરમાધાર્મિકાઃ દશવિધક્ષેત્રવેદનામિઃ 'તત્થ' તત્ર-નરકાવાસે પરમાધાર્મિકૈઃ 'અભિતપ્પમાણા' અભિ સર્વતઃ તપ્યમાનાઃ 'જીવંતુવજોદ્ધપત્તા' જીવન્ત એવ ઉપજ્વયોતિઃ અગ્નિસમીપં પ્રાપ્તાઃ 'મચ્છા વ' મત્સ્યા ઇવ 'ચિદ્વંત' તત્રૈવ તિષ્ઠન્તિ ।

યથા-જીવન્ત એવ મત્સ્યાઃ, અગ્નિસમીપં પ્રાપ્તાઃ, તાદૃશતાપેન સંતપ્યમાનાઃ પરવશત્વાત્ નાડન્યત્ર ગચ્છન્તિ કિન્તુ તત્રૈવ તિષ્ઠન્તિ, તથા ઇમે જીવા અપિ નરકાવાસં પ્રાપ્તાઃ, તત્ર તત્રત્યપરમાધાર્મિકૈઃ વહ્નિના તાતપ્યમાના અપિ તત્રૈવ પરમદુઃખેન લુઠન્તિ । ન તત્સ્થાનં હિત્વાડન્યત્રોપગન્તુ શક્યન્તે, ઇતિ ॥૧૩॥

શૂલમ્-સંતેચ્છણં નામ મહાહિતાત્તં તે નારયા જૈત્થ અસાંહુકસ્મા ।

હૈત્થેહિ પાંણહિ ય વંધિઊણં ફલળં વ તંચ્છંતિ કુહાડેહત્થા ॥૧૪॥

છાયા-સંતક્ષણં નામ મહાભિતાપં તાન્ નારકાન્ યત્ર અસાધુકર્મણઃ ।

હસ્તૈશ્ચ પાદૈશ્ચ વદ્ધ્વા ફલકમિવ તક્ષણુવન્તિ કુઠારહસ્તાઃ ॥૧૪॥

નારક વહાં દસ પ્રકાર કી ક્ષેત્રવેદના સે વુરી તરહ સંતસ હોતે રહતે હૈં । વે જીવિત રહતે હુએ અગ્નિ કે સમીપ મછલિયોં કી માંતિ સંતાપ કા અનુભવ કરતે હુએ વહીં સ્થિત રહતે હૈં ।

જૈસે જીતી હુઈ મછલિયાં અગ્નિ કા સાન્નિધ્ય પાકર દુસ્સહ તાપ સે તસ હોતી હુઈ ભી પરાધીન હોને સે અન્યત્ર નહીં જાતી-વહીં રહતી હૈં, ડસી પ્રકાર યે જીવ નરકાવાસ કો પ્રાપ્ત હોકર, પરમાધાર્મિકો દ્વારા તપાયે જાતે હુએ ભી ઘોર દુઃસ્વપૂર્વક વહીં તડફડતે રહતે હૈં । વે ડસ સ્થાન કો ત્યાગકર અન્યત્ર નહીં જા સકતે ॥૧૩॥

દસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદનાને ખરાબમાં ખરાબ રીતે અનુભવ કર્યા કરે છે. તેઓ જીવિત રહેવા છતાં પણ અગ્નિની સમીપમાં રહેલી જીવતી માછલીની જેમ ત્યાં જ રહીને તે સંતાપનો અનુભવ કર્યા કરે છે.

જેવી રીતે પરાધીન દશામાં રહેલી માછલીઓ અગ્નિની સમીપમાં રહીને દુઃસહ તાપનો અનુભવ કરવા છતાં પણ ત્યાંથી દૂર જઈ શકતી નથી-માછલીને જ્યારે જીવતી પકાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે પરાધીન હોવાને કારણે અગ્નિથી દૂર નાસી શકતી નથી. એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિક દેવો દ્વારા આત્મમાં બાળવામાં આવવા છતાં પણ તે નારકો ત્યાંથી ભાગી શકતા નથી, તેમને પરાધીનતાને કારણે દારૂણ દુઃખ સહન કરવું જ પડે છે. ॥૧૩॥

अन्वयार्थः—‘महाहिताय’ महाभितापम् (संतच्छणं नाम) संतक्षणं नाम नरको विद्यते (जत्थ) यत्र यस्मिन् नरके (अमाहुकम्मा) असाधुकर्माणः’ (कुहाडहत्था) कुटारहस्ताः कुटारं हस्ते कृत्वा (ते नारया) तान् नारकान् (हत्थेहिं पाण्हिं य वंधिज्जण) हस्तैः पादैश्च बद्ध्वा (फलंगं च) फलकं काष्ठमिव (तच्छंति) तद्वगुवन्ति—कर्तयन्तीति ॥१४॥

टीका—‘महाहिताय’ महाभितापम्, महादुखोत्पादकं ‘संतच्छणं नाम’ संतक्षणं नाम नरकस्थानं संभाव्यते । ‘जत्थ’ यत्र नरके ‘अमाहुकम्मा’ असाधुकर्माणो निरनुकम्पाः परमाधार्मिकाः ‘कुहाडहत्था’ कुटारहस्ताः सन्तः ते नारया

शब्दार्थः—‘महाहिताय—महाभितापम्’ मतान् संताप देने वाला ‘संतच्छणं नाम—संतक्षणं नाम’ संतक्षण नामक नरक है ‘जत्थ—यत्र’ जिस नरक में ‘असाहुकम्मा—असाधुकर्माणः’ पापकर्म करने वाला ‘कुहाडहत्था—कुटारहस्ताः’ हाथ में कुहाडा लिये हुए ‘ते नारया—तान् नारकान्’ उन नारकों को ‘हत्थेहिं पाण्हिं य वंधिज्जण—हस्तैः पादैश्च बद्ध्वा’ नारकी जीवों के हाथ और पैर बांधकर ‘फलंगं च—फलकमिव’ काष्ठ की तरह ‘तच्छंति—तद्वगुवन्ति’ काटते हैं ॥१४॥

अन्वयार्थ—अत्यन्त संताप देने वाला संतक्षण नामक नरक है । उसमें परमाधार्मिक हाथ में कुटार लेकर नारकों के हाथ और पैर बांधकर उन्हें काष्ठ की तरह काटते हैं ॥१४॥

टीकार्थ—वहा संतक्षण नामक नरक है जो मतान् दुःखजनक है । उस नरक में असाधुकर्मा परमाधार्मिक दयाहीन होकर नारकों के हाथ

તાન્ નારકજીવાન્ ‘હૃત્યેહિં પાણિ ય બંધિઝ્ઞં’ હસ્તૈશ્ચ પાદૈશ્ચ વન્ધયિત્વા ‘ફલગં
વ’ ફલકમિવ, કાષ્ઠપટ્ટપટ્ટમિવ ‘તચ્છંતિ’ તક્ષણવન્તિ છિન્દન્તિ-છોલંતીતિ
ભાષાયामિત્યર્થઃ ॥૧૪॥

મૂલ્-રૂહિરે પુળો વચ્ચસમુસ્સિઅંગે મિન્નુત્તમંગે વરિવત્તયંતા ।

પયંતિ પાં ણેરહ્ણ ફુરંતે સજીવમચ્છેવ અયોકવલ્લે ॥૧૫॥

છાયા—રુધિરે પુનર્વર્ચઃસમુચ્છિતાંગાન્ મિત્તોત્તમાંગાન્ પરિવર્તયન્તઃ ।

પચન્તિ સ્વલુ નૈરયિકાન્ સ્ફુરતઃ સજીવમત્સ્યાનિદાડયઃકવલ્યામ્ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(પુળો) પુનઃ (રુહિરે) નારકજીવસ્ય રુધિરે પચન્તિ । (વચ્ચ-
સમુસ્મિઅંગે) વર્ચઃસમુચ્છિતાંગાન્—મલપૂરિતશરીરાન્ (મિન્નુત્તમંગે) મિત્તોત્તમાંગાન્

પૈર બાંધ દેતે હૈં ઓર હાથ મેં કુઠાર લેકર કાઠ કી તરહ ઉન્હેં કાટતે
હૈં યા છીલતે હૈં ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘પુળો-પુનઃ’ તદન્તર નરકપાલ ‘રુહિરે-રુધિરે’ નારક
જીવ કે રુધિર મેં ‘વચ્ચસમુસ્સિઅંગે-વર્ચઃસમુચ્છિતાંગાન્’ મલ કે
દ્વારા જિનકા શરીર ફૂલ ગયા હૈ તથા ‘મિન્નુત્તમંગે-મિત્તોત્તમાંગાન્’ ।
જિનકા મસ્તક ચૂર્ણિત કર દિદા હૈ ‘ફુરંતે-સ્ફુરન્તઃ’ પીડા કે
મારે જો હધર ઉધર છટપટા રહે હૈં ‘ણેરહ્ણ-નારકાન્’ એસે નારકિ જીવોં
કો ‘પરિવત્તયંતા-પરિવર્તયન્તઃ’ નીચે ઉપર ઉલટ પલટ કરતે હુએ ‘સજી-
વમચ્છેવ-સજીવમત્સ્યાનિદ’ જીવિત મછલી કે જૈસે ‘અયોકવલ્લે-
અયઃકવલ્યાં’ લોહ કી કઢાહી મેં ‘પયંતિ-પચન્તિ’ પકાતે હૈં ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—પુનઃ પરમાધાર્મિક, નારક જીવોં કો ઉન્હીકે રુધિર મેં પકાતે
હૈં । ઉનકા શરીર મલ સે પરિપૂર્ણ હો કર ફૂલ જાતા હૈ, મસ્તક ચૂરા ચૂરા

વેઝની પડે છે. ત્યાં જે દૂર પરમાધાર્મિક દેવો હોય છે, તેઓ તેમના હાથ-
પગ બાંધીને કુહાડી વડે તેમનાં અંગોનું કાષ્ઠની જેમ છેદન કરે છે. ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘પુળો-પુનઃ’ તદન્તર નરકપાલ ‘રુહિરે-રુધિરે’ નારક ભવના જે
લોહીમાં ‘વચ્ચસમુસ્સિઅંગે-વર્ચઃસમુચ્છિતાંગાન્’ મળથી જેમનું શરીર ફૂલી
ગયું છે તથા ‘મિન્નુત્તમંગે-મિત્તોત્તમાંગાન્’ જેમનું માથું ચૂર્ણિત
કરી દિધેલ છે ‘ફુરંતે-સ્ફુરન્તઃ’ દુઃખ અને પીડાના માટે જે અહીં તહીં
તરફડતા રહે છે, ‘ણેરહ્ણ-નારકાન્’ એવા નારકિ ભવોને ‘પરિવત્તયંતા-
પરિવર્તયન્તઃ’ નીચે ઉપર ઉલટ પલટ કરતાં ‘સજીવમચ્છેવ-સજીવમત્સ્યાનિદ’
ભવતી માછલીની જેમ ‘અયોકવલ્લે-અયઃકવલ્યાં’ લોખંડી કઢાઈમાં
‘પયંતિ-પચન્તિ’ પકાવે છે. ॥૧૫॥

-चूर्णितगिरस्कान् (फुरंते) स्फुरतः-इतस्तत्तथञ्चतः (नेरडए) नैरयिकान् (परिवर्तयंता) परिवर्तयन्तः (सजीवमच्छेत्) सजीवमत्स्यानिव (अयोक्वल्ले) अयोक्वल्यां-लौहकटाहे (पयंति) पचन्तीति ॥१५॥

टीका—‘पुणो’ पुनस्ते परमाधार्मिकाः ‘रुहिरे नधिरं, नारकीयजीवानां शस्त्रघातेन निस्सृतसुधिरान् ‘वच्चसमुस्मिअंगे’ वर्चःसमुच्छिन्नांगान्-वर्चःप्रधानानि समुच्छिन्नानि अंगानि अंगानि वा येषां तान् शल्याघातेन निस्सृतांगान् गिन्नुत्तमंने’ भिन्नोत्तमाङ्गान्, मितानि प्रफुटितानि उन्माङ्गानि शिरांसि येषां ते तथा-विधान् दण्डप्रहारेण प्रफुटितमस्तकान् ‘फुरंते’ स्फुरतः, इतस्तत्तथञ्चतः ‘नेरडए नैरयिकान्’ नारकीजीवान् ‘परिवर्तयंता’ परिवर्तयन्तः इतस्ततो लोटयन्तः ‘अयोक्वल्ले’ अयोक्वल्लाम्, लौहनिर्मितकटाहे । ‘सजीवमच्छेत्’ सजीवमत्स्यानिव ‘पयंति’ पचन्ति । लौहकटाहे क्षिप्त्वा इत्यन्तः तान् नारकीजीवान् परिभ्रामयन् ते परमाधार्मिकाः पचन्तीति ॥१५॥

हो जाता हैं, वे फटफटाते तरफरते रहते हैं । नरकपाल उन्हें इधर उधर पलटते हुए सजीव मत्स्यों की तरह लोहे की कटाई में पकाते हैं ॥१५॥

टीका—परमाधार्मिक जस्त्रों का आघात करके नारक जीवों के शरीर में से रुधिर निकालते हैं । उनके अंग अथवा आंते मल के द्वारा मृज जाती हैं । उण्डों के प्रहार से उनके मस्तक फूट जाते हैं । वे फटफटाने रहते हैं । उनको इधर उधर पलटते हुए लोहे की कटाई में सजीव मत्स्यों की भांति पकाते हैं । उन नारकों को लोहे की कटाई में दालकर इधर उधर उलट पलट करके परमाधार्मिक देव उन्हीं के रुधिर में उन्हें पकाते हैं ॥१५॥

નન્નુ યદા इत्थं परमाधार्मिकद्वारा नरकवासिनः पीडां प्राप्नुवन्ति, यथा-
वृक्षात् पातनं, छेदनं, भेदनं, कटाहे पाचनं च, तदा-तत् शरीरं विहायाऽन्यत्र-
गच्छन्तस्तादृशयातनाभ्यो विमुक्ता भविष्यन्तीति कथं पुनस्तेषामनुक्षणं तादृशी
पीडा स्यादित्याशंक्य समाधत्ते । न हि तादृशयातनाभ्यः शिरसश्छेदेऽपि तेषां
मुक्तिर्भवति । अपि तु वारं वारं तामेवाऽनुभवन्तीत्यत आह—

मूलम्—नो चेव ते तत्स्थ मसीभवन्ति, न मिज्जती तिव्वभिवेयणाए ।

तमाणुभागं अणुवेदयन्ता दुक्खंति दुक्खी इह दुक्खडेणं ॥१६॥

छाया—नो चैव ते तत्र मषीभवन्ति नो म्रियन्ते तीव्राऽमिवेदनया ।

तमनुभागमनुवेदयन्तो दुखयन्ति दुःखिन इव दुष्कृतेन ॥१६॥

जब नारक जीवों को परमाधार्मिकों द्वारा इस प्रकार की पीडा पहुँचाई जाती है -वृक्ष से गिराया जाता है, छेदन भेदन किया जाता है, पकाया जाता है, तब वे उस शरीर को छोड़कर अन्यत्र जाकर उन यातनाओं से छुटकारा पा लेते होंगे, ऐसी स्थिति में उन्हें लगातार पीडा कैसे हो सकती है? इस शंका का समाधान करते हैं। इस प्रकार की यातनाओं से, यहां तक कि मस्तक छेदन होने पर भी उनका बचाव नहीं होता, किन्तु बार बार वे उसी प्रकार की यातनाएँ भोगते ही रहते हैं। सूत्रकार यही कहते हैं—

शब्दार्थ—‘ते-ते’ वे नारक ‘तत्स्थ-तत्र’ उस नरक में ‘नो चेव मसीभवन्ति-नैव मषीभवन्ति’ जलकर भस्म नहीं हो जाते हैं तथा

परमाધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા આ પ્રકારની પીડાઓ (વૃક્ષ પરથી નીચે પટકવાની, અંગોનું છેદન કરવાની, અગ્નિ પર પકાવવાની આદિ) જ્યારે પંડોચાડવામાં આવતી હશે, ત્યારે તે નારકો મરણ પામીને તે યાતનાઓ-માંથી મુક્ત થઈ જતા હશે અને અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને તે યાતનાઓ-માંથી છૂટકારો મેળવતા હશે, આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તેમને નિરંતર પીડા અનુભવવાની વાત કેવી રીતે સંભવી શકે?

આ પ્રકારની શંકાનું સમાધાન કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે—આ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરવા છતાં પણ તેમનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતું નથી. અરે! તેમનું મસ્તક છેદવામાં આવે, તો પણ તેઓ જીવતાં જ રહે છે અને વારં વાર આ પ્રકારની યાતનાઓ સહન કર્યા જ કરે છે. એજ વાત સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે. ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે નારક ‘તત્થ-તત્ર’ તે નારકમાં ‘નો ચેવ મસિ ભવંતિ-નૈવ મષીभवन्ति’ બળીને ભસ્મ થઈ જતાં નથી તથા ‘તિવ્વભિવેયणाए-

अन्वयार्थः—(ने) ते नारकाः (तत्थ) तत्र नरके पच्यमाना अपि (नो चेन्न) नैव (मसीभवन्ति) मसीभवन्ति भस्मसात् नैव भवन्ति, तथा (तिव्वभिवेयणाए) तीव्राभिवेदनया (न मिज्जती) न म्रियन्ते किन्तु (तमाणुभागं अणुवेदयन्ता) तमनुभागं कर्मफलमनुवेदयन्तोऽनुभवन्तः (इह) इहास्मिन् लोके (दुक्खेण) दुष्कृतेन—प्राणातिपाताद्यष्टादशपापस्थानरूपेण (दुक्खी) दुःखिनो दुःखमाजः (दुक्खन्ति) दुःखयन्ति पीडयन्ते इति ॥१६॥

टीका—‘तत्थ’ तत्र नरके ते नारकाः नारकजीवा एवमनेकवारं विपच्यमाना अपि ‘नो नैव ‘मसीभवन्ति’ मसीभवन्ति—अग्निभिर्न भस्मसात् भवन्ति

‘तिव्वभिवेयणाए—तीव्राभिवेदनया’ नरक की तीव्र पीड़ा से ‘नो मिज्जती—न म्रियन्ते’ मरते नहीं हैं किन्तु ‘तमाणुभागं अणुवेदयन्ता—तमनुभागं अनुवेदयन्तः’ नरक की उस पीड़ा को भोगते हुए पाप के कारण वे ‘दुक्खी—दुःखिनः’ दुःखी होकर ‘दुक्खन्ति—दुःखयन्ति’ पीड़ा का अनुभव करते हैं ॥१६॥

अन्वयार्थ—नारकजीव नरक में पचने पर भी भस्म नहीं होते हैं, न तीव्र वेदना से मरते हैं किन्तु अपने कर्मफल को भोगते रहते हैं। वे प्राणातिपात आदि अष्टारह पापस्थानों का सेवन करने से दुःख के भागी होते हैं ॥१६॥

टीकार्थ—वेचारे नारक जीव नरक में अनेक बार पकाये जाने पर भी आग से भस्म नहीं होते। तीव्र से तीव्र वेदना के कारण भी मरते

तिव्वभिवेदनया’ नरकी तीव्र पीड़ासे ‘नो मिज्जती—न म्रियन्ते’ मरते नहीं, परन्तु ‘तमाणुभागं अणुवेदयन्ता—तमनुभागं अनुवेदयन्ता’ नरकी ते पीड़ाने लोभयता पापना शान्ते ते ‘दुक्खी—दुःखिनः’ दुःखी रहने—‘दुक्खन्ति—दुःखयन्ति’ पीड़ाने अनुभव करते हैं ॥१६॥

‘તત્થ’ તત્ર ‘તિવ્વભિવેયણા’ તીત્રાડભિવેદનયા, ‘ળ મિજ્જતી’ ન મ્રિયન્તે, સ્વકૃતકર્મણાં યત્ ફલં તસ્યાડનનુભૂતત્વાત્ । ન હિ એકદૈવાડનુભવાત્ તાનિ કર્માણિ પરિસમાપ્તાનિ, યેન દાહપાકાદિના શરીરાડપગમો ભવેત્ । કિન્તુ વહુ-કાલં યાવત્ તાદૃશં શીતોષ્ણવેદનાજનિતં-છેદન-ભેદન-ત્રિશૂલારોપણ-કુમ્ભી-પાક, તક્ષણાદિકં નિર્દયપરમાધાર્મિકેભ્ય ઉત્પાદિતં, તથા-પરસ્પરમપિ સંપાદિ-તમ્, અનુભાગં કર્મણાં ફલમ્ અનુવેદયન્તઃ સમ્યગનુભવં કુર્વન્તઃ તત્રૈવ તિષ્ઠન્તિ, કથમપિ તાદૃશનરકસ્થાનાદન્યત્ર ન ગચ્છન્તિ ફલોપભોગં વિના । તથા-‘દુકલેષં’ સ્વકૃતદુષ્કૃતેન, પ્રાણાતિપાતાદિનાઽષ્ટાદશપાપસ્થાનેન, સતતં જાય-માનદુઃસ્વેન ‘દુઃસ્વી’ દુઃસ્વિનઃ ‘દુઃસ્વંતિ’ દુરુચન્તિ-પીડચન્તે, યાવત્કાલ-સ્થિતિકં કર્મ વદ્ધં તાવત્પર્યન્તં તત્રાવસ્થિતા દુઃસ્વમનુભવન્તીતિ ॥૧૬॥

નહીં, ક્યોંકિ અપને કર્મોં કા પૂરા ફલ નહીં ભોગ ચુકે હૈં । એક બાર ભોગને સે હી ઉનકે વે કર્મ સમાપ્ત નહીં હુએ હૈં, જિસસે જલારે ઓર પકારે સે શરીર છૂટ જાય । વે દીર્ઘકાલપર્યન્ત સર્વીં ગર્મીં, છેદન, ભેદન ત્રિશૂલારોપણ, કુમ્ભીપાક, છીલના આદિ નિર્દય પરમાધાર્મિકોં દ્વારા દિએ જાને વાલે તથા પરસ્પર મેં એક દૂસરે કો ઉત્પન્ન કિયે હુએ દુઃસ્વરૂપ અનુભાગ કો વેદન કરતે હુએ વહીં રહતે હૈં । વે ફલ ભોગે વિના નરક સે નિકલકર કિસી સી પ્રકાર દૂસરી જગહ નહીં જા સકતે હૈં । અપને કિએ પ્રાણાતિપાત આદિ અઠારહ પાપોં કે ફલસ્વરૂપ નિરન્તર દુઃસ્વ કા

તેઓ મરતા નથી, કારણ કે પોતાનાં કર્મોનું પૂરેપૂરું ફળ તેઓ ભોગવી ચુક્યા હોતા નથી, એક જ વાર ભોગવવાથી તેમનાં કર્મો નષ્ટ થઈ જતાં નથી. તેથી એક જ વાર ભોગવવાથી કે છેદાવાથી તેમનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતું નથી. તેમને દીર્ઘકાળ સુધી ઠંડી, ગરમી, છેદન, ભેદન, ત્રિશૂલારોપણ, આદિ કારણ યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે, નિર્દય પરમાધાર્મિક દેવતાઓ દ્વારા પૂર્વોક્ત જે જે યાતનાઓ પહોંચાડવામાં આવે છે તે યાતનાઓ તથા નારકો દ્વારા એક બીજાને જે જે પીડા પહોંચાડવામાં આવે છે તે પીડાઓ સહન કરવા ૩૫ હઃખ૩૫ અનુભાગનું વેદન કરતાં કરતાં દીર્ઘકાળ પર્યન્ત ત્યાં રહેવું પડે છે.

તે ફળ ભોગવ્યા સિવાય તેઓ નરકમાંથી નીકળીને બીજે કોઈ પણ સ્થળે જઈ શકતા નથી, તેમણે પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૮ પ્રકારનાં જે પાપો કર્યા હોય છે, તેના ફલ સ્વરૂપે તેઓ નિરંતર દુઃખનો જ અનુભવ કરતા

अपि च—

मूलम्—तंहिं च ते लोलणसंपगाढे गाढं सुतत्तं अगणिं वयन्ति ।

न तत्थं सायं लहंती भिंदुग्गे अरहियाभि तावा तंहवी तंवेति ॥७॥

छाया—तस्मिंश्च ते लोलनसंपगाढे गाढं सुतप्तमग्निं व्रजन्ति ।

न तत्र सातं लभन्तेऽभिदुर्गेऽरहिताऽभितापान् तथापि तापयन्ति ॥७॥

अन्वयार्थः—(लोलणसंपगाढे) लोलनसंपगाढे-नारकजीवानां चक्षुषेण व्याप्ते (तद्दि) तत्र नरके (गाढं) गाढं अत्यर्थम् (सुतत्तं) सुतप्तम् (अगणिं वयन्ति)

ही अनुभव करते हैं । उन्होंने जितने काल की स्थिति वाला कर्म बांधा है, उतने काल तक वहीं रहकर दुःखों का अनुभव करते हैं ॥६॥

और भी कहते हैं—

शब्दार्थ—‘लोलणसंपगाढे-लोलनसंपगाढे’ नारक जीवों के चलन से व्याप्त ‘तंहिं-तत्र’ उस नरक में ‘गाढं-गाढम्’ अत्यन्त ‘सुतत्तं-सुतप्तम्’ तपी हुई ‘अगणिं वयन्ति-अग्निं व्रजन्ति’ वे नारक जीव अग्नि के पास जाते हैं ‘अभिदुग्गे तत्थ-अभिदुर्गे तत्र’ उस अतिदुर्गम अग्नि में जलते हुए वे ‘सातं न लहंती-सातं न लभन्ते’ सुख नहीं पाते हैं और ‘अरहियाभितावा-अरहिताऽभितापान्’ यद्यपि वे महाताप से तप्त ही हैं ‘तद्वि-तथापि’ तो भी ‘तंवेति-तापयन्ति’ उन्हे तप्त करने और अग्नि में तपाते हैं ॥१७॥

अन्वयार्थ—नारक जीवों के चलने से व्याप्त उस नरक में, जित से पीड़ित होकर वे नारक अत्यन्त तप्त अग्नि के समीप जाते हैं ।

અર્ગિન વ્રજન્તિ અગ્નેઃ સમીપં પ્રાપ્નુવન્તિ (અભિદુર્ગે તત્થ) અભિદુર્ગે તત્ર દહ્ન-
માનાઃ (સાયં ન લહતી) સાતં ન લભન્તે-સુખં ન પ્રાપ્નુવન્તિ (અરહિયામિતાવા)
અરહિતામિતાવાન્ યદ્યપિ તે મહાતાપયુક્તા એવ (તદ્ વિ) તથાપિ તે નરકપાલા-
સ્તાન (તર્વિતિ) તાપયન્તિ-તપ્તૈલાગ્નિના દહન્તીતિ ॥૧૭॥

ટીકા—‘તર્હિ’ તસ્મિન્નરકે ‘લોલનસંપગાદે’ લોલનસંપગાદે-લોલનેન
ઇતસ્તતઃ સંચાલનેન સંપગાદે વ્યાપ્તે નરકગર્તે, શીતાર્ત્તી નારકિજીવાઃ
શીતાઽપનયનાય ‘ગાઠં સુતત્તં અર્ગિં વયંતિ’ ગાઠં સુતત્તમર્ગિન વ્રજન્તિ-ગાઠં
સાતિશયં સુતત્તં અતિશયેન પ્રજ્વલિતં અર્ગિન પ્રતિ ગચ્છન્તિ । તે પૂર્વોક્તા નારક-
જીવાઃ ‘તત્થ’ તત્રાપિ અગ્નેઃ સ્થાને ‘અભિદુર્ગે’ અભિદુર્ગે-અતિમયાનકે તસ્મિન્
દંદહ્નમાનાઃ સન્તઃ ‘સાયં ન લહતી’ સાતં ન લભન્તે સાતં-સુખં ન લભન્તે
ક્ષણમપિ પ્રત્યુત તત્ર ‘અરહિયામિતાવા’ અરહિતો નૈરન્તર્યેણ અમિતાપો મહાદાહો
યેષાં તે અરહિતામિતાવાઃ । અતિશયેન અગ્નિના તાપિતા અપિ પુનરપિ તત્રત્ય-
પરમાધાર્મિકૈઃ ‘તદ્વતી તર્વિતિ’ તથાપિ તાપયન્તિ-તપ્તાઽગ્નિના તપ્તૈલાગ્નિના
ગાઠં યથા સ્યાત્તથા તાન્ તાપયન્તિ । ॥૧૭॥

અત્યન્ત દુસ્સહ ઉસ અગ્નિ સે જલતે હુએ વે સ્નાના નહીં પાતે, વરન્ ઉસ
અગ્નિ મેં જલને લગતે હૈં । જલતે હુએ નારકોં કો પરમાધાર્મિક ઔર
અધિક જલાતે હૈં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—હધર ઉધર ચલને સે વ્યાપ્ત નરકરૂપી ઉસ ગર્ત્તે સ્ત્રહે મેં
શીત સે પીડિત હોકર નારક જીવ શીત (ઠંડી) કો હટાને કે લિયે
અત્યન્ત તપ્ત એવં જલતી હુઈ અગ્નિ કી ઔર જાતે હૈં । અગ્નિ કે ઉસ
અત્યન્ત મયાનક સ્થાન મેં બી ઉન્હેં ક્ષણ ભર કે લિયે બી સુખ પ્રાપ્ત
નહીં હોતા । વર્હા પ્રતિક્ષણ હોને વાલે ઘોર સંતાપ સે યુક્ત હોને પર

માટે અગ્નિની પાસે જાય છે, પરન્તુ તે દારુણ અગ્નિની હુઈ પ્રાપ્ત થવાને
બદલે, તેમનાં અંગો દહવા માંડે છે. અગ્નિ વડે દહાતા નારકોને પરમા-
ધાર્મિકો અધિક દહાડે છે. ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આમતેમ કરતાં નારકોથી વ્યાપ્ત તે નરક રૂપી ગર્ત્તમાં
(ખાડામાં) અત્યંત ઠંડી લાગતી હોય છે, તે ઠંડીને દૂર કરવા માટે નારક
જીવો અત્યન્ત તપ્ત અને પ્રજ્વલિત અગ્નિ તરફ જાય છે. અગ્નિયુક્ત તે
ભયાનક સ્થાનમાં પણ તેમને એક ક્ષણભર પણ સુખ મળતું નથી. ત્યાં
તેમને ઉષ્ણતા જન્ય દારુણ પીડાનો અનુભવ કરવો પડે છે. ઠંડીથી બચવાને

मूलम्-से' सुचर्चई नगरवहेव सहे दुहोवणीयाणि पयाणि तत्थ ।

उदिण्णकम्माण उदिण्णकम्मा पुणो पुणो ते सरहं दुहेति ॥१८॥

छाया—अथ श्रूयते नगरवध इव शब्दो दुःखेनोपनीतानि पदानि तत्र ।

उदीर्णकर्मण उदीर्णकर्माणः पुनः पुनस्ते नरभयं दुःखयन्ति । ॥१८॥

अन्वयार्थः—(से) अथानन्तर (तत्थ) तत्र-रत्नप्रभादी नरके (नगरवहेव सहे) नगरवध इव शब्दः-भयानक आक्रन्दनशब्दः (सुचर्चई) श्रूयते तेषां नार-

भी परमाधार्मिक उन्हे' और अधिक तपाते हैं-तप्त अग्नि तथा तप्त तेल से घट्टत अधिक तपाते हैं ॥१७॥

शब्दार्थः—'से-अथ' इसके पश्चात् 'तत्थ-तत्र' उस रत्नप्रभादि नरक में 'नगरवहेव सहे-नगरवध इव शब्दः' भयंकर आक्रन्दन शब्द 'सुचर्चई-श्रूयते' सुना जाता है 'दुहोवणीयाणि पयाणि-दुःखोपनीतानि पदानि' दुःख से कर्मणामय पद सुनने में आते हैं 'उदिण्णकम्माण-उदीर्णकर्मणः' जिन के नरकगति विषयक कर्म उदय में आये हैं, ऐसे नारकी जीवों को उदिण्णकम्मा-उदीर्णकर्माणः' उदित दर्म याते 'ते-ने' वे परमाधार्मिक 'पुणो पुणो-पुनः पुनः' बारंबार 'सरहं-सरभयं' वेग-सहित 'दुहेति-दुःखयन्ति' पीड़ित करते हैं ॥१८॥

अन्वयार्थः—रत्नप्रभा आदि नरकों में नगरवध के समान भयानक आक्रन्दन सुनाई देता है । वह आक्रन्दन दुःखों के कारण उत्पन्न होता

કાળામ્ (દુહોવળીયાણિ પયાણિ) દુઃસ્વોપનીતાનિ-દુઃસ્વોચ્ચરિતાનિ 'હા માતઃ ! હા તાતે'ત્યાદિપદાનિ ચ શ્રૂયન્તે (ઉદિણ્ણકમ્માણ) ઉદીર્ણકર્મણઃ નારકજીવાન્ (ઉદિણ્ણકમ્મા) ઉદીર્ણકર્માણઃ (તે) તે-પરમાધાર્મિકાઃ (પુળો પુળો) પુનઃ પુનઃ (સરહં) સરમસં-સવેગં (દુહેતિ) દુઃસ્વયન્તિ-પીડયન્તિ-નારકાનિતિ ॥૧૮॥

ટીકા—'સે' અથ-અનન્તરમ્ તેષાં નારકજીવાનાં પરમાધાર્મિકૈઃ રોદ્રૈઃ કદર્થ્યમાનાનામ્ 'નગરવહેવ' નગરવધ ઇવ અતિભયાનકો હા, હા, રક્ષ, રક્ષ, ત્રાયસ્વ ત્રાયસ્વ, एवं મહાશબ્દઃ શ્રૂયતે । યથા નગરવધે સંપાપ્તે સતિ નાગરિકાઃ, બાલયુવવૃદ્ધસ્ત્રીપુરુષાઃ અતિક્રુણમાક્રન્દનશબ્દમુચ્ચૈરતિભયાનકં કુર્વન્તિ તથૈવ નરકે નારકજીવાઃ નરકપાલૈઃ પીડિતાઃ સન્તઃ મહાભયાનકશબ્દં કુર્વન્તિ । તાદૃશઃ-અતિભયાનકઃ શબ્દઃ નરકોપાન્તે શ્રૂયતે । 'તત્થ' તત્ર નરકે 'દુહોવળીયાણિ' દુઃસ્વોપનીતાનિ, દુઃસ્વેન પીડયા ઉપનીતાનિ સમુત્પન્નાનિ 'પયાણિ' પદાનિ-યાનિ પદાનિ 'હા માતઃ ! હા તાત ! ક યામઃ કિં કુર્મઃ પરમાધાર્મિકૈઃ' હૈ, જૈસે હાય માં, હા તાત ઇત્યાદિ । જિનકે કર્મ ઇત્તી પ્રકાર ઉદય મેં આયે હૈં એસે વે પરમાધાર્મિક બાર બાર વેગ કે સાથ ઉદીર્ણકર્મવાલે નારકિયોં કો પીડા પહુંચાતે હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—ક્રૂર પરમાધાર્મિકોં દ્વારા પીડિત કરને પર નારક જીવ ભયાનક શબ્દ કરતે હૈં । જૈસે નગર કે બિનાશ કે સમય ચિલ્લાહટ મચતી હૈ, બાલ, યુવા, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરુષ, સભી નાગરિક (નગરનિવાસી) અત્યન્ત કરુણાપૂર્ણ આક્રન્દન કરતે હૈં, ઊત્તી પ્રકાર નરકપાલોં દ્વારા પીડિત નારક સદૈવ અત્યન્ત દિલ દહલા દેને વાલી ચિલ્લાહટ મચાયે રહતે હૈં । નરક મેં એસે ભયાનક શબ્દ સદૈવ સુનાઈ દેતે હૈં । વે શબ્દ દુઃસ્વ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, જૈસે-હાય માં, હા તાત ! કહાં જાઁ કયા કરૂં ! નરક-

દુઃખો અસહ્ય બનવાને કારણે તેઓ 'હાય મા, હાય બાપા !' ઇત્યાદિ કરુણાજનક શબ્દો બોલે છે. જેમનાં કર્મ આ પ્રકારે ઉદયમાં આવ્યાં છે એવાં નારકોને તે ઉદીર્ણકર્મવાળા પરમાધાર્મિક અસુરકુમાર દેવો વારંવાર ઉત્પ્રાહ્નપૂર્વક પીડા પહોંચાડે છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે નગરનો વિનાશ થાય ત્યારે બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના આક્રંદ સંભળાય છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિકો દ્વારા બ્યારે નારકો પર અત્યાચારો ગુજરવામાં આવે છે, ત્યારે નારકો પણ કરુણાજનક આક્રંદ કરવા મંડી જાય છે નરકોમાં આ પ્રકારના હૃદયને હથ-મથાવી નાખનારા શબ્દો સંભળાય છે.—'હાય મા ! હાય બાપા ! બચાવો, બચાવો ! કોઈ અમને આ નરકપાલોના ત્રાસમાંથી બચાવો ! કયાં નાસી

અન્વયાર્થઃ—(પાવ) પાપાઃ-નરકપાલાઃ નારકાન્ (પાળેહિં વિભોજયંતિ) પ્રાણૈર્વિયોજયન્તિ-શરીરાવયવાન્ खंडयन्ति (તં) તત્ (ભે) યુષ્મદ્ધ્યમ્ (જહાતદેણં) યાથાતથ્યેન (પવક્ષ્યામિ) પ્રવક્ષ્યામિ-કથયિષ્યામિ (બાલા) બાલા અજ્ઞાનિનો નરક-પાલાઃ (દંડેહિં) દંડૈઃ-દંડદાનેન (સર્વેહિં) સર્વૈઃ (પુરાકલેહિં) પુરાકૃતૈઃ-પૂર્વ-જન્મનિ સંપાદિતૈઃ (દંડેહિં) દંડૈઃ-દુઃસ્વવિશેષૈઃ (સરયંતિ) સ્મારયન્તિ તદાનીં દીયમાનદંડેન પૂર્વજન્મકૃતપાપં સ્મારયન્તીતિ ॥૧૯॥

ટીકા—ળમિતિ વાક્યાલંકારે । ‘પાવ’ પાપાઃ-અસાધુકર્માણઃ પરમાધાર્મિકાઃ નારકાન્ ‘પાળેહિં’ પ્રાણૈઃ સેન્દ્રિયૈઃ સશરીરૈશ્ચ ‘વિભોજયંતિ’ વિયોજયન્તિ’, શરીરાઽવયવાનાં હસ્તપાદાદીનાં કર્તૃનાદિભિઃ વિયોગં કુર્વન્તિ । અવયવિનોઽવ-યવાન્ પૃથક્ પૃથક્ કુર્વન્તિ । કથં તે નરકપાલાઃ શરણરહિતાનાં નારકિજીવાનાં-

‘બાલાઃ’ અજ્ઞાની નરકપાલ ‘દંડેહિ-દંડૈઃ’ નારકી જીવો કો દંડ દેકર ‘સર્વેહિ-સર્વૈઃ’ સર્વો ‘પુરાકલેહિ-પુરાકૃતૈઃ’ પૂર્વજન્મ મેં ઉપાર્જિત કિયે હુણે દંડેહિ-દંડૈઃ’ દુઃસ્વવિશેષો સે ‘સરયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાતે હૈં ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—પાપી નરકપાલ નારકોં કો પ્રાણોં સે વિયુક્ત કરતે હૈં અર્થાત્ ઉનકે શરીર કે અવયવોં કો સ્વખિંડત કરતે હૈં । યહ તથ્ય મૈં આપ કો યથાતથ્ય કહૂંગા । અજ્ઞાન નરકપાલ દંડ દેકર પૂર્વજન્મ મેં દૂસરોં કે પ્રતિ કિયે ગયે દંડોં-પાપોં કા સ્મરણ કરાતે હૈં ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—‘ળ’ શબ્દ વાક્યાલંકાર કે લિપે હૈ । પાપી પરમાધાર્મિક ઉન નારક જીવોં કો પ્રાણોં સે પૃથક્ કરતે હૈં અર્થાત્ હાથ પૈર આદિ શરીર કે અવયવોં કો કાંટકર અલગ કર દેતે હૈં । લે નરકપાલ ઉન શરણહીન નારકી જીવોં કે પ્રતિ ઇસા કયોં કરતે હૈં ? હસકા ઉત્તર

‘દંડેહિ-દંડૈઃ’ નારકી જીવોંને દંડ દેહને ‘સર્વેહિ-સર્વૈઃ’ અર્થાત્ ‘પુરાકલેહિ-પુરાકૃતૈઃ’ પૂર્વજન્મમાં ઉપાર્જિત કરેલા ‘દંડેહિ-દંડૈઃ’ દુઃસ્વ વિશેષોથી ‘સરયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાવે છે. ॥૧૯॥

અર્થ—પાપી નરકપાલો નારકોને પ્રાણોથી વિયુક્ત કરે છે, એટલે કે તેમના શરીરના અવયવોનું ખાંડન કરે છે. આ બધું તેઓ કેવી રીતે કરે છે, તે હું તમની સમક્ષ રજૂ કરીશ અજ્ઞાન નરકપાલો નારકોને મારતાં મારતાં તેમણે પૂર્વજન્મમાં સેવેલાં પાપકર્મોનું તેમને સ્મરણ કરાવે છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—અર્થમાં ‘ળ’ પદ વાક્યાલંકાર રૂપે વપરાયું છે પાપી પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથ, પગ આદિ અંગોને કુહાડી આદિ વડે કાપીને શરીરથી અલગ કરે છે. તેઓ તે શરણહીન નારકો પ્રત્યે એવું ક્રૂર વર્તન કેમ

एवं कुर्वन्ति ? तत्राह—तं भे' इत्यादि । त' तत्र नाद्यं दृष्टान्तम् । 'भे'
युष्मभ्यमहम् । 'जहातहेणं' याथातथ्येन—यथार्थरूपेण, न तु अर्थवादादित्येन
'पक्वस्वामि' प्रवक्ष्यामि—जिनोदितमनुरमृत्यु कथयिष्यामि । तदंशह—'ते बालाः'
ते परमाधार्मिकाः बालाः निर्विवेकाः 'दंडेहि' दण्डैः—निशितामिहृन्तादिभिः
समुत्पादितदुःखविशेषैः नारकाणां दुःखोत्पादनपूर्वकमित्यर्थः । तेन 'पुंगवपति'
पुराकृतैः पूर्वभवोपाजितैः पादुःखोत्पादनरूपैः 'सर्व्वेहि' सर्व्वैः—ममस्तैः 'दंडेहि'
दण्डैः दुःखविशेषैः पूर्वभवपम्पादिनपरदुःखोत्पादनरूपाणि सर्वाणि कर्माणीत्यर्थः
'सरयंति' स्मारयन्ति, तथाहि—'भो नारक ! पूर्व प्राणिना मांसेन मांसं च,—रक्तमद्या
दिरसपानेन पीवर', परदारदर्शनस्पर्शनालिङ्गनादिमिराणादपूर्णं जातः, अप्रना
स त्वं स्वहृत्तारोपितप्लवितपुष्पितफलितवृक्षस्य फलमुरगुद्भूतानः किमिदं विषो
दमि, कथमुत्प्लुतपोत्प्लुत्य सकलं रोदिषि' इत्यं तत्तद्वृत्तेन स्मारयित्वा स्मारयित्वा
देते हैं—इस दुःख का कारण मैं आप को यथार्थरूप से कहूँगा अथवा
रूप से नहीं । वे विवेकविहीन परमाधार्मिक तीक्ष्णतन्त्रधार, यहाँ दण्ड
एवं भाला आदि शस्त्रों से दंड देकर उन नारक जीवों को पूर्वकृत
समस्त पापों का स्मरण कराते हैं । तथा अरे नारक ! पूर्वजन्म में
तुम प्राणियों का मांसभक्षण करते हुए चने थे, रसों—रक्त अथवा
मद्यादि नशों का पान करके स्मृत हुए थे, परगरी को देखकर
और स्पर्श करके अत्यन्त आनंदित हुए थे, अब अपने दिये का फल
भोगो । अपने हाथों पाप का जो वृक्ष तुमने रोपा और पल्लवित किया
है, उसके फलों को चबाने समय अब क्यों विषाद करते हो ? उछल
उछल कर कलगाजनक गदन क्यों करते हो ? इस प्रकार फाफर थे
नारकों को उनके पूर्वकृत सब पापों का स्मरण कराते हैं । वे दंड—दुःख

દુઃખવિશેષાન્ ઉપાદયન્તે । નરકપાલાસ્તાન્ નારકજીવાન્ પીડયન્તિ, યતઃ કૃત-
કર્મણાં । કદાચિદપિ ફલોપભોગમન્તગ ન તતો વિમુક્તા ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥૧૯॥

મૂલસૂ—તે હસ્મમાણા ણરગે પડંતિ પુન્ને દુરૂવસ્સ મહામિતાવે ।

તે તત્થ ચિટ્ઠંતિ દુરૂવભક્ષી તુટ્ઠંતિ કમ્મોવગયા કિમ્મિહિં ॥૨૦॥

છાયા—તે હન્યમાના નરકે પતન્તિ પૂર્ણ દૂરૂપસ્ય મહામિતાપે ।

તે તત્ર તિષ્ઠંતિ દૂરૂપમક્ષિણઃ ત્રુટચન્તે કર્મોવગતાઃ કૃમિમિઃ ॥૨૦॥

દેકર उसी प्रकार के उनके द्वारा अन्य प्राणियों को दिये गये दंड की
याद दिलाते हैं । क्योंकि अपने किये कर्मों का फल ओगे बिना उनसे
छुटकारा नहीं पाते हैं ॥१९॥

શબ્દાર્થ—‘હસ્મમાણા તે-હન્યમાનાસ્તે’ પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા
મારે જાતે વે નારકી જીવ ‘મહામિતાવે-મહામિતાપે’ મહાન્ કષ્ટ દેને
વાળે ‘દુરૂવસ્સ પુણ્ણે-દૂરૂપેણ પૂર્ણે’ વિષ્ટા ઓર મૂત્ર સે પૂર્ણ ‘નરણ-
નરકે’ દૂસરે નરક મેં ‘પડંતિ-પતન્તિ’ મિરતે હેં ‘તે તત્થ-તે તત્ર’ વે
વહાં ‘દુરૂવભક્ષી-દૂરૂપમક્ષિણઃ’ વિષ્ટા, મૂત્ર આદિ કા ભક્ષણ કરતે
હુણ ‘ચિટ્ઠંતિ-તિષ્ઠન્તિ’ ચિરકાલ તક નિવાસ કરતે હેં ‘કમ્મોવગયા-
કર્મોવગતાઃ’ સ્વકૃત કર્મ કે વશીભૂત હોકર ‘કિમ્મિહિં-કૃમિમિઃ’
કીડોં કે દ્વારા ‘તુટ્ઠંતિ-ત્રુટચન્તે’ પીડિત હોતે હેં ॥૨૦॥

સ્મરણ કરાવે છે. તેઓ તેમને જે પ્રકારનો દંડ દે છે, એજ પ્રકારનો દંડ
તેમણે (નારકોએ) પૂર્વજન્મમાં અન્ય જીવોને હીધો હતો, એ વાતનું તેઓ
તેમને સ્મરણ કરાવે છે, કેમકે નાજક જીવો તેમણે પૂર્વજન્મમાં કરેલાં કર્મોનું
ફળ ભોગવ્યા વિના નરકનાં દુઃખોમાથી છુટકારો પામી શકતા નથી. ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ—‘હસ્મમાણા તે-હન્યમાનાસ્તે’ પરમાધાર્મિકોના દ્વારા મારવામાં
આવતાં તે નારકી જીવો ‘મહામિતાવે-મહામિતાપે’ મહાન્ કષ્ટ દેવાવાળા
‘દુરૂવસ્સ પુણ્ણે-દૂરૂપેણ પૂર્ણે’ વિષ્ટા અને મૂત્રથી પૂર્ણ ‘નરણ-નરકે’ બીજા
નરકમાં ‘પડંતિ-પતન્તિ’ પડે છે ‘તે તત્થ-તે તત્ર’ તે ત્યાં ‘દુરૂવભક્ષી-દૂરૂપ-
મક્ષિણ.’ વિષ્ટા, મૂત્ર વિગેરેનું ભક્ષણ કરતાં ‘ચિટ્ઠંતિ-તિષ્ઠન્તિ.’ લાંબા કાળ
સુધી નિવાસ કરે છે. ‘કમ્મોવગયા-કર્મોવગતા’ સ્વકૃત કર્મના વશીભૂત થઈને
‘કિમિહિં-કૃમિમિઃ’ કીડાઓ દ્વારા ‘તુટ્ઠંતિ-ત્રુટચન્તે’ પીડિત થાય છે. ॥૨૦॥

अन्वयार्थः—(हम्ममाणा ते) परमाधार्मिकैः हन्यमानास्ते नारकाः (महाभि-
तावे) महाभितापे—महादुःखरूपे (दुखस्स पुन्ने) दुखपर्य पूर्णे—विष्ठादिभिः पूरिते
(नरए) नरके—नरकान्तरे नरकैरुद्देशे वा (पडंति) पतन्ति (ते तत्थ) ते तत्र (दुख-
भञ्जो) दुखभक्षिणः—अशुच्यादिभक्षकाः सन्तः (चिट्ठंति) निष्ठन्ति (जम्भोवगया)
कर्मोपगताः—स्वकृतकर्मवशाः (किमीहिं) कृमिभिः—नरकपाशाणां दिने (तुट्ठंति)
वृट्ठयन्ते—खाद्यन्ते इति ॥२०॥

टीका—नरकपालैः 'हम्ममाणा ते' हन्यमानाः ते नारकजीवाः 'महाभि-
तावे' महाभितापे—महान्तोऽभितापाः संतापाः विद्यन्ते यस्मिन् तस्मिन् महाभि-
तापे । पुनः कथंभूते । 'दुखस्स पुन्ने' दुखपेग पूर्णे, 'दुखस्स' इत्यत्र
तृतीयार्थे पष्ठी आर्षवात् ततो दुखेण विष्ठादिना पूर्णे पूरिते 'नरके'
नरके पूर्वनरकापेक्षया नरकान्तरे 'पडंति' पतन्ति 'ते तत्थ' ते नारका जीवाः
तत्र विष्ठाभक्षारिपूरितनरके 'दुखभञ्जो' दुखभक्षिणः, विष्ठादि भक्षयन्तः

अन्वयार्थः—परमाधार्मिकों द्वारा आहत होते हुए नारक योग दुःख
मय और विष्ठा आदि अशुचि से परिपूर्ण नरक में (नरकान्तर में या
नरक के एक भाग से दूसरे भाग में) जा पड़ते हैं । वहाँ अशुचि का
भक्षण करते रहते हैं और कृमि वर्मों के अधीन होकर शीशों के द्वारा
खाये जाते हैं—पीडित किये जाते हैं ॥२०॥

टीका—जब नरकपाल परमाधार्मिक देव नारक जीवों को पीटा
पट्टंयाते हैं तब वे एक नरक से दूसरे नरक में जा पड़ते हैं । दिनु वहाँ
भी सुख शान्ति कहाँ ? वह नरक भी उन्हें अत्यन्त योग संतापकारी
होता है और मलमूत्र आदि से भरपूर होता है । वहाँ विरहाल तप

મૂત્રાદિ પિવન્તથ નારકાસ્ત્રેય ચિરકાલવર્ષન્તમ્ 'ચિદ્વંતિ' તિષ્ઠન્તિ ।
તથા—'કમ્બોવગવા' કર્મોન્મતાઃ સ્વકોયર્ત્તમગ્નાઃ 'કિવીર્તિ' કૃમિમિઃ—પરમા
ધાર્મિકાઽઽગાદિતૈઃ પરપરોત્પાદિતૈર્ના કીટવિશેષૈઃ 'તુદ્વંતિ' ત્રુટચન્તે કૃમિદ્વારા
વ્યથ્યન્તે । તથા ચ—આગમવચનમ્—

‘છટ્ટીમત્તમાસુ ણં પુઠ્ઠવીસુ નેરહ્યા પહૂ મહતાઃ લોહિકુશુલ્લાઈ વિઉવિત્તા
અન્નમન્નસ્મ કાય સમતુરંગેમાણા ૨ અણુગાયમાણા ૨ ચિદ્વંતિ ।’

છાયા—પૃથ્ઠવસમ્યોઃ પૃથિવ્યાન્નૈરયિકાઃ અતિમહાન્તિ રક્તકુન્થુરૂપાણિ ।

વિકુર્વ્ય અન્યોઽન્યસ્ય કાયં સમતુરજ્ઞાયમાણાઃ ૨

(આશ્લિખ્યમાણાઃ) અનુક્રન્યમાનાઃ ૨ તિષ્ઠન્તિ’ ॥૩૮॥

મૂલમ્—સયા કંસિણં પુણ ઘમ્મટ્ટાણં ગાઠોવણીયં અતિદુક્ખધર્મમ્ ।

અંદૂલુ પંક્ષિપ્પ વિહત્તુ દેહં વેહે’ણં સીલં સેઽભિતાં વયંતિ ૨૧ ।

છાયા—સદા કૃત્સ્નં પુનર્ધર્મસ્થાનં ગાઠોપનીતં અતિદુક્ખધર્મમ્ ।

અન્દુલુ પંક્ષિપ્પ વિહત્ય દેહં વેધેન શીર્ષં તસ્યાઽભિતાપયન્તિ ॥૨૧॥

બે વિષ્ટા કા ભક્ષણ ઓર મૂત્ર કા પાન કરતે રહતે હૈં । પરમાધાર્મિકો
દ્વારા યા પરસ્પર મેં ઉત્પાદિત કીડે વહાં ઝન્હેં કાટતે હૈં ઓર હસસે
ઝન્હેં ઘોર વ્યથા હોતી હૈ । આગમ મેં કહા હૈ—છટ્ટી ઓર સાતવીં નસ્ક-
ભૂમિ મેં નારકજીવ બહુત બડે બડે ‘રક્તકુન્થુ’ કે રૂગોં કી વિક્રિયા કરતે
હૈં । બે ઇક દૂમરે કે શરીર કા ઉપહનન કરતે હૈં ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં પુણ ઘમ્મટ્ટાણં-કૃત્સ્નં
પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’ નારકી જીવોં કે રહને કા સ્પૂર્ણ સ્થાન ઉષ્ણ હોના હૈ
‘ગાઠોવણીયં-ગાઠોપનીતં’ ઓર વહ સ્થાન નિધત્ત નિકાચિત કર્મ દ્વારા
નારકી જીવોં કો પ્રાપ્ત હુઆ હૈ ‘અતિદુક્ખધર્મમ્-અતિદુઃખધર્મમ્’

છે, ત્યાં નારકો ચિરકાળ સુધી વિષ્ઠાનુ ભક્ષણ અને મૂત્રનું પાન કર્યા કરે
છે. પરમાધાર્મિકો દ્વારા અથવા પરસ્પરના દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલા
કીડાઓ ત્યાં તેમને કરડયા કરે છે. આગમમાં પણ એવું કહ્યું છે કે-છટ્ટી
અને સાતમી નરકભૂમિમાં નારક એવો ઘણા જ મોટા મોટા ‘રક્તકુન્થુ’નાં
રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. તેઓ એક બીજાના શરીરનું ઉપહનન (ભક્ષણ)
કરતા રહે છે ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં પુણ ઘમ્મટ્ટાણં-કૃત્સ્નં પુનર્ધર્મસ્થાનમ્’
નારકી એવાને રહેવાનું સંપૂર્ણ સ્થાન ઉષ્ણ હોય છે. ‘ગાઠોવણીયં-ગાઠોપનીત’
અને તે સ્થાન નિધત્ત નિકાચિત કર્મ દ્વારા નારકી એવાને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

अन्वयार्थः—(सदा) सदा—सर्वकाल (कृमिणं पुन वम्पट्टाणं) कृन्तनं संपूर्ण-
मपि धर्मप्रधानं स्थानं स्थितिर्नारकाणां भवति (गाढोपणीयं) गाढोपनीतं निध-
तनिकाचितकर्मद्वारा प्राप्तं (अतिदुःखधम्मं) अतिदुःख धर्ममतिदुःखदम्भभाव वर्त्तने
पुनश्च तान् (अंदुसु) अन्दुसु-कुम्भी विज्ञेयेषु (पक्खिप्य प्रक्षिप्य तेषां (देहं
विहत्तु) देहं विह-य-विदार्य (से) तस्य (सीसं) शीर्षं मस्तक (वेहेन) वेधेन
रन्ध्रोत्पादनेन (अभिनाचयन्ति) अभिनाचयन्ति कीलयन्ति इति ॥२६॥

टीका—‘सदा’ सदा ‘कृमिणं’ कृन्तन समस्तमेव ‘वम्पट्टाणं’ धर्मम्यानम्,
अतितापप्रधानं स्थितिर्भवति नारकजीवानाम्, ‘गाढोपणीयं’ गाढोपनीत निधत्त-
निकाचितासर्थैः कर्मभिर्नारकजीवानां प्राप्तं भवति। पुनः कीदृशं तत्स्थानम्? तत्राह-
अति दुःख देना ही जिनका धर्म-स्वभाव है ‘अंदुसु-अन्दुसु’ कुम्भी में
‘पक्खिप्य-प्रक्षिप्य’ डालकर ‘देहं विहत्तु-देहं विहत्तु’ उनके जरीर का
भेदन करके ‘से-तस्य’ उसका ‘सीसं-शीर्षं’ मस्तक में ‘वेहेन-वेधेन’
छिद्र करके ‘अभिनाचयन्ति-अभिनाचयन्ति’ पीटा पहुँचाते हैं ॥२७॥

अन्वयार्थ—नारकजीवों का रहने का सम्पूर्ण स्थान सदैव उष्णता
प्रधान होता है और वह स्थान निधत्त एवं निकाचित कर्मों के द्वारा
उन्हे प्राप्त होता है। वह स्वभाव से ही अत्यन्त दुःखप्रद है। परमा-
धार्मिक देव नारकों को कुम्भी में डालकर तथा मस्तक में छेद करके
पीटा पहुँचाते हैं। २८॥

टीकार्थ—नारकजीवों के रहने का स्थान सदा एवं सम्पूर्ण उष्णता
वाला होता है। उन्हे निधत्त एवं निकाचित अवस्था में प्राप्त कर्मों

‘અતિદુઃસ્વપ્નમ્’ અતિદુઃસ્વપ્નમ્, અતીવદુઃસ્વપ્નમાનાઽઽવેદનીયં ધર્મઃ સ્વભાવો
 યસ્ય તત્તથાભૂતં વર્તતે । તાદૃશસ્થાને સ્થિતં નારકજીવં ‘અંદૂમ્’ અંદૂમ્-કુમ્ભીવિ-
 શેષેષુ ‘પક્ષિવપ્’ પ્રક્ષિપ્ય દેહ વિદ્યતુ’ દેહ વિદ્યત્ય વિદ્યાર્ય’સીસ’ ગીર્ષ-મસ્તકમ્ ।
 ‘સે’ તસ્ય નારકજીવસ્ય ‘વેહેગ’ વેધેન ઝિદ્રોત્પાદનેન । ‘અગિતાવર્તિ’ અગિ-
 તાપયન્તિ, સર્વતઃ સંતાપયન્તિ । નારકજીવાનાં સ્થાનં સર્વદેવાઽન્યુષ્ટં પ્રવતિ,
 સત્સ્થાનં તીવ્રતીવ્રતરતીવ્રતમપરિણાયકાચિક્ષકવર્ગણા જીવેન પ્રાપ્તં ભવતિ ।
 સત્સ્થાનમતીવ દુઃસ્વદાયિ, યત્ર સ્થાને નારકજીવાનાં સર્વાણ્યંગાનિ પ્રભિશ્ય, તત્ર
 કીલકં નિક્ષિપ્ય સંતાપયન્તિ પરમાધાર્મિકા નારકજીવાન્ ઈતિ ભાવઃ ॥૨૧॥

કે કારણ ઉસ સ્થાન કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । વહ સ્થાન પુનઃ કિસ પ્રકાર
 કા હૈ, સો કહતે હૈ, વહ અત્યન્ત દુઃસ્વપ્ન સ્વભાવ વાલા હૈ અર્થાત્
 સ્વભાવતઃ ઉસ સ્થાન કો પ્રાપ્ત કરને સે અસહ્ય દુઃખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
 એસે સ્થાન મેં નારકોં કો રહના પડતા હૈ । પરમાધાર્મિક અસુર નાર-
 કિયોં કે શરીર કો વેડિયોં મેં ઢાલકર તથા મસ્તક મેં ઝિદ્ર કરકે ઘોર
 સંતાપ પહુંચાતે હૈ ।

આશય યહ હૈ-નારકજીવોં કા સ્થાન સદૈવ અત્યન્ત ઉષ્ણ રહતા
 હૈ । તીવ્ર, તીવ્રતર ઔર તીવ્રતમ પરિણામોં કે દ્વારા ઉપાર્જિત કિયે દુષ્ટ
 ચિકને કર્મોં સે ઉસ સ્થાન કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । વહી અત્યન્ત દુઃસ્વદાયી
 હૈ । ઉસ સ્થાન મેં નારકિયોં કે સર્વ અંગોં કો સેદન કરકે તથા કીલ
 ઠોકકર પરમાધાર્મિક દેવ નારક જીવોં કો ઘોર સન્તાપ દેતે હૈ ॥૨૧॥

પ્રાપ્ત થયું હોય છે તે સ્થાનનું વિશેષ વર્ણન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—
 તે અત્યંત દુઃખપ્રદ સ્વભાવવાળું છે, એટલે કે આ સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા
 જીવોને સ્વાભાવિક રીતે જ અસહ્ય દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. ત્યાં
 પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નારકો પર ખૂબ જ અત્યાચાર શુભરે છે.
 તેઓ તેમના શરીરને કુંભીમાં નાખીને તથા તેમના મસ્તકમાં ઝિદ્ર પાડીને
 તેમને હારુણ દુઃખનો અનુભવ કરાવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નારકોનાં નિવાસસ્થાન સદા અત્યન્ત
 ઉષ્ણ રહે છે. તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ પરિણામો દ્વારા ઉપાર્જિત કરા-
 થેલાં ચીકણાં કર્મોને લીધે આ સ્થાનમાં તેમની ઉત્પત્તિ થતી હોય છે આ
 સ્થાન અતિશય દુઃખદાયી છે તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને કુંભીમાં
 નાખીને તેમના મસ્તક આદિ અંગોમાં ખીસા ઠોકીને પરમાધાર્મિક અસુરો
 તેમને ઘોર સંતાપનો અનુભવ કરાવે છે. ॥૨૧॥

‘અતિદુઃખધર્મમ્’ અતિદુઃખધર્મમ્, અતીવદુઃખપ્રસાતાડવેદનીયં ધર્મઃ સ્વભાવો
 યસ્ય તત્તથાશ્રૂતં વર્ત્તતે । તાદૃશસ્થાને સ્થિતં નારકજીવં ‘અંદૂમ્’ અન્દૂમ્-કુમ્ભીવિ-
 શેષેષુ ‘પક્ષિત્વમ્’ પ્રક્ષિપ્ય દેહ વિહત્તુ’ દેહ વિહત્ય ત્રિદાર્ય‘સીસ’ શીર્ષ-મસ્તકમ્ ।
 ‘સે’ તસ્ય નારકજીવસ્ય ‘વેહેગ’ વેગેન છિદ્રેત્પાદ્ગેન । ‘અમિતાપયંતિ’ અમિ-
 તાપયન્તિ, સર્વતઃ સંતાપયન્તિ । નારકજીવાનાં સ્થાનં સર્વદૈવાન્ન્યુષ્ણં પ્રવત્તિ,
 સ્તત્સ્થાનં તીવ્રતીવ્રતરતીવ્રતમપરિણામકૃત્તનિક્વજર્મણા જીવેન પ્રાપ્તં ભવતિ ।
 તત્સ્થાનમતીવ દુઃખદામિ, યત્ર સ્થાને નારકજીવાનાં સર્વાંગ્યંગાનિ પ્રમિથ, તત્ર
 કીલકં નિક્ષિપ્ય સંતાપયન્તિ પરમાધાર્મિકા નારકજીવાન્ ઇતિ ભાવઃ ॥૨૧॥

કે કારણ હવે સ્થાનની પ્રાપ્તિ होती है । वह स्थान पुनः किस प्रकार
 का है, सो कहते हैं, वह अत्यन्त दुःखमय स्वभाव वाला है अर्थात्
 स्वभावतः उस स्थान को प्राप्त करने से असह्य दुःख उत्पन्न होता है ।
 ऐसे स्थान में नारकों को रहना पड़ता है । परमाधार्मिक असुर नार-
 कियों के शरीर को वेडियों में डालकर तथा मस्तक में छिद्र करके घोर
 संताप पहुंचाते हैं ।

आशय यह है—नारकजीवों का स्थान सदैव अत्यन्त उष्ण रहता
 है । तीव्र, तीव्रतर और तीव्रतम परिणामों के द्वारा उपार्जित किये हुए
 चिकने कर्मों से उस स्थान की प्राप्ति होती है । वही अत्यन्त दुःखदायी
 है । उस स्थान में नारकियों के सब अंगों को भेदन करके तथा कील
 ठोककर परमाधार्मिक देव नारक जीवों को घोर सन्ताप देते हैं ॥२१॥

પ્રાપ્ત થયું હોય છે તે સ્થાનનું વિશેષ વર્ણન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે—
 તે અત્યંત દુઃખપ્રદ સ્વભાવવાળું છે, એટલે કે આ સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થનારા
 જીવોને સ્વાભાવિક રીતે જ અસહ્ય દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે. ત્યાં
 પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નારકો પર ખૂબ જ અત્યાચાર શુભરે છે.
 તેઓ તેમના શરીરને કુંભીમાં નાખીને તથા તેમના મસ્તકમાં છિદ્ર પાડીને
 તેમને દારુણ દુઃખનો અનુભવ કરાવે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નારકોનાં નિવાસસ્થાન સદા અત્યન્ત
 ઉષ્ણ રહે છે. તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ પરિણામો દ્વારા ઉપાર્જિત કરા-
 ચેલાં ચીકણાં કર્મોને લીધે આ સ્થાનમાં તેમની ઉત્પત્તિ થતી હોય છે આ
 સ્થાન અતિશય દુઃખદાયી છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને કુંભીમાં

मूलम्—छिंदन्ति वालस्स खुरेण नक्कं, उट्ठे वि छिंदन्ति दुवेवि कण्णे।
जिब्भं विणिक्कस्स विहत्थिमित्तं

तिक्खाहिं सूलाहिं अभितावयन्ति ॥२२॥

छाया—छिन्दन्ति वालस्य क्षुरेण नासिकामोष्ठौ अपि छिन्दन्ति द्वावपि कर्णौ।

जिह्वां विनिष्कास्य वितस्तिमात्रां तीक्ष्णाभिः शूलाभिरभितापयन्ति ॥२२॥

अन्वयार्थ—(वालस्स) वालस्य निर्विवेकिनो नारकस्य (नक्कं) नासिकां (उट्ठे वि) ओष्ठौ अपि (खुरेण) क्षुरेण (छिंदन्ति) छिन्दन्ति-वर्त्तयन्ति तथा (दुवे वि कण्णे) द्वावपि कर्णौ (छिंदन्ति) छिन्दन्ति (विहत्थिमित्तं) वितस्तिमितां वितस्ति-मात्रां (जिब्भं) जिह्वां (विणिक्कस्स) विनिष्कास्य (तिक्खाहिं सूलाहिं) तीक्ष्णाभिः शूलाभिः (अभितावयन्ति) अभितापयन्ति वेचयति इति ॥२२॥

शब्दार्थ—‘वालस्स-वालस्य’ विवेकरहित नारकजीव की ‘नक्कं-नासिकां’ नासिका को ‘उट्ठेवि-औष्ठौ अपि’ और ओष्ठ को भी ‘खुरेण-क्षुरेण’ अस्तुरे से ‘छिंदन्ति-छिन्दन्ति’ काटते हैं तथा ‘दुवे वि कण्णे-द्वावपि कर्णौ’ दोनों कान भी ‘छिंदन्ति-छिन्दन्ति’ काट लेते हैं ‘विहत्थिमित्तं-वितस्तिमितां’ वितस्ति मात्र ‘जिब्भं-जिह्वां’ जीभ को ‘विणिक्कस्स-विनिष्कास्य’ बाहर खींचकर ‘तिक्खाहिं सूलाहिं-तीक्ष्णाभिः शूलाभिः’ तीक्ष्ण धार वाले शूल से ‘अभितावयन्ति-अभितापयन्ति’ पीड़ित करते हैं ॥२२॥

अन्वयार्थ—नरकपाल अज्ञान नारक की नाक काट लेते हैं, होठों को काट लेते हैं और दोनों कानों को भी काट लेते हैं। एक चेत लम्बी जीभ बाहर निकालकर तीक्ष्ण शूलों से उसे बीच कर पीटा देते हैं ॥२२॥

ટીકા—‘બાલસ્સ’ બાલ્ય નિર્વિવેકિનઃ પ્રાણાતિપાતાદિઘોરકર્મકારિણો જીવસ્ય તે પરમાધાર્મિકાઃ તેષાં પૂર્વદુષ્કૃતાનિ સ્મારયિત્વા ‘નક્કં’ નાસિકામ્ ‘સુરેણ’ તીક્ષ્ણશુરેણ છિન્દન્તિ—કર્ત્તયન્તિ । તથા ‘ઉદ્દેવિ’ ઓઠૌ અપિ છિન્દન્તિ । તથા—‘દુવે વિ’ દ્વાવપિ । ‘કણ્ણે’ કળૌ છિન્દન્તિ । તથા—‘વિહત્થિમિત્તં’ વિતસ્તિ-માત્રાં—વિતસ્તિપ્રમાણામ્ ‘જિઘ્મં’ જિહ્વામ્ ‘વિણિક્કસ્સ’ વિનિષ્કાસ્ય હસ્તેન વહિરા-નીય ‘તિક્કિવાહિં’ તીક્ષ્ણામિઃ ‘સૂલાદિં’ શૂલામિઃ તદાઘ્યાઽસ્રવિશેષૈઃ આવિધ્ય । ‘અભિતાવયંતિ’ અભિતાપયન્તિ—જિહ્વાં શૂલાદિભિર્વેધયિત્વા અતિશયેન પીડામુ-ત્પાદયન્તિ, इति भावः ॥૨૨॥

મૂલમ્—તેંતિપ્પમાણા તલસંપુડંવ, રાંદિદિયં તત્થ થંણંતિ બાલા ।

ગંલંતિ તે સોણિયંપૂયમંસં, પંજોડિયા સ્વાર પડ્દિયંગા ॥૨૩॥

છાયા—તે તિપ્પમાનાસ્તાલસંપુટા इव रात्रिदिवं तत्र स्तनन्ति बालाः ।

ગલંતિ તે શોણિતપૂયમાંસં પ્રયોતિતાઃ સ્વારપદિધ્યાંગાઃ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત આદિ ઘોર કર્મ કરને વાલે ઉસ અજ્ઞાન નારક કો, પરમાધાર્મિક ઉસકે પૂર્વપાપોં કા સ્મરણ દિલાકર તીલ્લે છુરે સે નાક કાટ લેતે હૈં, દોનોં ઓઠ કાટ ડાલતે હૈં ઓર દોનોં કાન મી કાટ ડાલતે હૈં । તથા એક બાલિસ્ત (વેંત મર) જીમ મુલ્લ સે બાહર નિકાલ કર તીક્ષ્ણ શૂલોં સે વેધ કરકે અતિશય પીડા દેતે હૈં ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ—‘તિપ્પમાણા-તિપ્પમાનાઃ’ જિનકે અંગોં સે રુધિર ટપક રહા હૈ એસે ‘તે-તે’ વે નારક ‘બાલા-બાલાઃ’ અજ્ઞાની ‘તલસંપુડંવ-તાલ-સંપુટા इव’ સૂલે તાલ કે પત્તે કે સમાન ‘રાંદિયં-રાત્રિદિવમ્’ રાત

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત આદિ ઘોર કર્મો કરનાર જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં તેમની કેવી દશા થાય છે તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે—પરમા-ધાર્મિકો તેમનાં પૂર્વકૃત પાપોનું તેમને સ્મરણ કરાવીને તીક્ષ્ણ છરી વડે તેમનાં નાક કાપી નાખે છે, બન્ને હોઠ અને બન્ને કાન પણ કાપી નાખે છે, તથા તેમની એક વેંત જીભને મોઢામાંથી બહાર ખેંચી કાઢીને તેમાં તીક્ષ્ણ શૂળો અથવા ખીલાઓ લેકી દે છે. આ પ્રકારની અસહ્ય પીડાઓ તેમને ત્યાં સહન કરવી પડે છે. ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ—‘તિપ્પમાણા-તિપ્પમાના’ જેમના અંગોથી લોહી ટપકી રહ્યું છે એવા ‘તે-તે’ તે નારક ‘બાલા-બાલા.’ અજ્ઞાની ‘તલસંપુડંવ-તલસંપુટા इव’ વાયુથી ફેલેલ સૂકા તાલના પાના સમાન ‘રાંદિયં-રાત્રિદિવમ્’ રાત, દિન—‘તત્થ-તત્થ’

अन्वयार्थः—(तिप्पमाणा) तिप्यमानाः शोणितं शरन्तः (ते) ते नारकाः, (वाला) वालाः—अज्ञानिनः (तलसंपुडं २) तालसंपुटा इव पश्नेरितशृष्कनालपञ्चवधा इव (राइंदियं) रात्रिदिग्म् (तत्थ) तत्र नरके (थणंति) स्तनन्ति दीर्घविस्वग्माक्रन्दन्ति (पज्जोइया) प्रयोतिताः वह्निना ज्वलिताः (खारपयद्धियंगा) क्षारप्रदिग्धांगाः—क्षार-लिप्ताङ्गाः (सोणियपूयमंसं) शोणितपूतिमांसं (गलंति) गलन्ति चावयन्तीति ॥२३॥

टीका—‘तिप्पमाणा’ तिप्यमानाः—स्वाद्भेदः शोणितमुद्धिरन्तः वह्निर्निःसारयन्तः ‘ते’ ते नारकाः ‘वाला’ वालाः—अज्ञानिनश्छिन्ननासिहोष्ठजिह्वाकर्णाः । ‘तळ-

व दिन ‘तत्थ-तत्र’ उस नरक में ‘थणंति-स्तनन्ति’ रोते रहते हैं ‘पज्जो-इया-प्रयोतिताः’ आग में जलाये जाते हुए ‘खारपयद्धियंगा-क्षारप्रदिग्धांगाः’ तथा अंगों में खार लगाये हुए ‘सोणियपूयमंसं-शोणित पूयमांसं’ रक्त, पीव, और मांस ‘गलंति-गलन्ति’ अपने अंगों से गिराते रहते हैं ॥२३॥

अन्वयार्थ—रुधिर (लोई) बहाते हुए अज्ञान नारक जीव पयन के चलने से मुखे हुए ताड के पत्तों की राशि के समान रात दिन नरक में उच्च स्वर से आक्रन्दन करते रहते हैं । वे अग्नि से जला दिये जाते हैं और फिर उनके अंग अंग पर क्षार छिड़त दिया जाता है । उनके शरीर से रुधिर (लोई) और सड़ा मांस शरता रहता है ॥२३॥

टीका—अपने अंगों से रुधिर बाहर निकालते हुए वे अज्ञानी नारकी जिनकी नाक, ओष्ठ जीभ कटी हुई है, मुखे हुए ताल के पत्तों

સંપુટં વ' તાલસંપુટા इव शुष्कतालपत्राणीव, 'રાઈંદિયં' રાત્રિદિવમ્, અહર્નિશમિતિ
 યાવત્ । 'તત્થ' તત્ર નરકાઽઽવાસે 'થળંતિ' સ્તનન્તિ તારતરેણ વિસ્વરં રુદન્ત-
 સ્તિષ્ઠન્તિ । તથા—'પજ્જોડ્યા' પ્રઘોતિતાઃ—વહ્નિના પ્રઘોતિતાઃ ઓલન્તઃ । તથા—
 'સ્વારપઈદ્વિયંગા' ક્ષારપ્રદિગ્ધાઙ્ગાઃ ક્ષારૈર્લઙ્ગૈઃ પ્રદિગ્ધાનિ અતિશયેન પૂરિતાનિ
 અઙ્ગાનિ યેષાં તથાવિધાસ્તે । 'સોગિયપૂયમાંસં' શોણિતપૂયમાંસમ્, સ્વકીયશરીરાવય-
 વેભ્યો 'ગલંતિ' ગલન્તિ—નિષ્કાસયન્તિ । તદ્દેહાત્ શોણિતાદીનિ પતન્તિ इति ॥૨૩॥
 જૂલમ્—જેઙ્ગલે તે સુંયા લોહિતપૂયપાઈ બાલાગળી તેઁગુણા પરેણં ।

કુંભી મહંતાહિયં પોરસિયા સંમુસ્સિતા લોહિયપૂયપુણ્ણા ॥૨૪॥

છાયા--યદિ ત્વયા શ્રુતા લોહિતપૂયપાચિની બાલાગ્નિતેજોગુણા પરેણ ।

કુંભી મહત્યધિકપૌરુષીયા સમુચ્છિન્ના લોહિતપૂયપૂર્ણા ॥૨૪॥

કે સમાન, રાત્રિદિન ઉસ નરકાવાસ મેં ઝંચે ઝંચે સ્વર સે રુદન કરતે
 રહતે હૈં । હસકે અતિરિક્ત વે અગ્નિ સે જલાયે જાતે હૈં ઓર ઉનકે
 અંગોં પર લવળ લગા દિધા જાતા હૈં । હસ કારણ ઉનકે શરીર કે અવ-
 યવોં સે રક્ત પીપ એવં માંસ નિકલતા રહતા હૈં ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ--'લોહિતપૂયપાઈ-લોહિતપૂયપાચિની' રુધિર એવં પીવ કો
 પકાને બાલી 'બાલાગળીતેયગુણા પરેણં-બાલાગ્નિતેજોગુણા પરેણં'
 નૂતન અગ્નિ કે તાપ કે સમાન જિલ્લકા ગુણ હૈં અર્થાત્ જો અત્યન્ત
 તાપયુક્ત હૈં 'મહંતા-મહતી' વહુત બડી 'અહિયપોરસિયા-અધિકપૌરુ-
 ષીયા' તથા પુરુષ પ્રમાણ સે અધિક પ્રમાણ બાલી 'લોહિયપૂયપુણ્ણા-
 લોહિતપૂયપૂર્ણા' રક્ત ઓર પીવ સે ખરી હુઈ 'સમુસ્સિયા-સમુચ્છિન્નાઃ'

માંથી રુધિર ટપકતું હોય છે એવાં તે નારકો તાડનાં સૂકાં પાંદડાંની જેમ,
 રાત્રિદિન ઊંચે સ્વરે રુદન કર્યા કરે છે, તેમનાં અંગોનું છેદન કરવા ઉપરાંત
 તેઓ તેમને અગ્નિમાં બાળે છે અને તેમનાં દગ્ધ અંગો પર મીઠું ભલ-
 શવીને તેમની પીડાને અધિક દારુણ કરે છે. તે કારણે તેમના શરીરના
 અવયવોમાંથી લોહી, પરુ અને માંસ ટપકતું રહે છે. ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ--'લોહિયપૂયપાઈ-લોહિતપૂયપાચિની' લોહી એવમ્ પડને પકા-
 વવાવાળી 'બાલાગળીતેયગુણા પરેણં-બાલાગ્નિતેજોગુણા પરેણં' નૂતન અગ્નિના
 તાપના સમાન જેનો ગુણ છે અર્થાત્ જે અત્યંત તાપ યુક્ત છે 'મહંતા-મહતી'
 ખડું જ મોટી 'અહિયપોરસિયા-અધિકપૌરુષીયા' તથા પુરુષ પ્રમાણથી અધિક,
 પ્રમાણવાળી 'લોહિયપૂયપુણ્ણા-લોહિતપૂયપૂર્ણા' રક્ત અને પડથી ભરેલા 'સમુ-

अन्वयार्थ—(लोहितपूयपाई) लोहितपूयपाचिनी रक्तपूयपाचिका कुंभी (बालागणीतेजगुणा परेण) बालाग्नितेजोगुणा परेण-जाज्वल्यमानाग्नितप्ता प्ररूपेण (महती) महती (अद्वितीयोरसिया) अद्वितीयरसीया-पुरुषप्रमाणदधिकता (लोहितपूयपुग्गा) लोहितपूयपुर्णा (समुस्मिता) समुस्मिता-उद्गिताकृतिः ऊर्ध्वव्यवस्थिता (कुंभी) कुंभी (जइ ते सुया) यदि ते श्रुता ॥२४॥

टीका—पुनरपि सुयमस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रति भगवत्स्तीर्थकरस्य वचन प्रकाशयति—‘जइ ते’ इत्यादि । ‘लोहितपूयपाई’ लोहितपूयपाचिनी रक्तपूयपाचिनी, लोहितम् अपक्वं रुधिरं पूयम् पाचितं रक्तम्, तदुभयं पात्रयति या सा लोहितपूयपाचिनी । तथा—‘बालागणीतेजगुणा परेण’ बालाग्नितेजोगुणा परेण बालाग्निना, बालो नूतनोऽग्निः तेन बालाग्निना वोऽभितापः स एव गुणो यस्याः ऊंची ‘कुंभी-कुंभी’ कुम्भी नामक नरकभूमि ‘जइ ते सुया—यदि त्वया श्रुता’ कदाचित् तुमने सुनी होगी ॥२४॥

अन्वयार्थ—रुधिर और पीप को पकाने वाली, नूतन अग्नि के समान गुण वाली अर्थात् तीव्र ताप से युक्त, महती पुरुष प्रमाण से भी अधिक प्रमाणवाली, रक्त तथा पीत से परिपूर्ण और ऊँट की आकृति की ऊँची रही हुई कुंभी सम्भव है तुमने सुनी हो ॥२४॥

टीका—सुयमा स्वामी जम्बूस्वामी के प्रति पुनः भगवान् तीर्थकर के वचन को प्रकाशित करते हैं—‘जइ ते’ इत्यादि । अपक्व रक्त लोहित तथा पक्व शुद्ध रक्त पूय (मवाद) कहलाता है । इन दोनों को जो पकाती है उसे ‘लोहितपूयपाचिनी’ कहते हैं । बाल अर्थात् नूतन अग्नि के समान गुण वाली जो हो उसे ‘बालाग्नितेजोगुणा’ कहने हैं । इस

સા બાલાગ્નિતેજોગુણા । ‘પરેજં’ પરેણ-મકર્ષેણ અતિશયેન તપ્તેત્યર્થઃ । પુનઃ કથં-
 ભૂતા કુંભી? તત્રાહ-‘મદંતા’ મદતી અતિશયેન વૃદ્ધતરા ! ‘અહિયપોરનિયા’ અધિક-
 પૌરુષીયા-પુરુષપ્રમાણતોઽધિકા । ‘સમુસ્સિયા’ સમુચ્છિન્ના, ઉષ્ટ્રકાકૃતિઃ ઝઞ્ચ-
 વ્યવસ્થિતા । ‘લોહિયપૂયપુણ્ણા’ લોહિતપૂયપૂર્ણા-રક્તપૂયાભ્યાં પૂર્ણા વ્યાપ્તા । એવં-
 ભૂતા કુંભી । ‘જઈ’ યદિ ‘તે’ તથા ‘સુયા’ શ્રુતા-આકર્ણિતા ભવેન્ । एतादृशः
 कुम्भीनाम नरकः युष्माभिः श्रुतः तत्रेमे पापकारिणो गच्छन्तीति संबन्धः ॥૨૪॥

મૂલમ્—‘પક્ષિલ્પ’ તાસુ પયયંતિ બાલે, અટ્ટસ્સરે તે કેલુણં રસંતે ।

તળહાઈયા તે તંતુ તંવ તત્તં, પંજિજ્જમાણાઽટ્ટસ્સંરં રસંતિ ॥૨૫॥

છાયા—પ્રક્ષિપ્ય તાસુ પ્રપચંતિ બાલાન્ આર્ત્તસ્વરાન્ તાન્ કરુણં રસતઃ ।

તૃષ્ણાર્દિતાસ્તે ત્રપુતામ્રતપ્તં પાઘ્યમાના આર્ત્તસ્વર રસન્તિ ॥૨૫॥

બાલાગ્નિ કે સમાન અત્યન્ત તીવ્ર સંતાપ સે યુક્ત, વહુન વડી, પુરુષ
 પ્રમાણ સે મી અધિક પ્રમાણ વાલી, ઉષ્ટ્રકા જૈસી આકૃતિ વાલી
 ઝંચી સ્થિત તથા રક્ત ઓર પીવ સે વ્યાસ કુંભી યદિ તુમને સુની હો ।
 હસ કુંભી મેં વે પાપકારી નારક જાકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ॥૨૪॥

‘પક્ષિલ્પ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--‘તાસુ-તાસુ’ રક્ત ઓર પીવ સે ભરી હુઈ હસ કુંભી
 મેં ‘વાલે-બાલાન્’ અજ્ઞાની ‘અટ્ટસ્સરે-આર્ત્તસ્વરાન્’ આર્તનાદ કરતે
 હુણ ‘કરુણં રસંતે-કરુણં રસતઃ’ એવં કરુણ-દીન સ્વર સે રુદન કરતે
 હુણ નારકી જીવોં કો ‘પક્ષિલ્પ-પ્રક્ષિપ્ય’ હસમેં ઢાલકર ‘પયયંતિ-
 પ્રપચન્તિ’ ‘નરકવાલ પકાતે હૈં’ ‘તળહાઈયા-તૃષ્ણાર્દિતાઃ’ પ્યાસ સે વ્યા-

શુભ્રવાળી અત્યન્ત તીવ્ર સંતાપથી યુક્ત, ઘણી જ મેટી-પુરુષપ્રમાણ કરતાં
 પણ અધિક પ્રમાણવાળી, ઉષ્ટ્રકા (ઝાંટ) ના જેવા આકારવાળી, ઝંચી સ્થિત
 લોહી અને પરથી વ્યાસ કુંભીની વાત તો તમે કદાચ સાંભળી હશે. તે
 પાપકારી નારકો તે કુંભીમાં જઈને ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૨૪॥

‘પક્ષિલ્પ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘તાસુ-તાસુ’ રક્ત અને પૃથ્વી ભરેલી તે કુંભીમાં ‘વાલે-
 બાલ ન્’ અજ્ઞાની ‘અટ્ટસ્સરે-આર્ત્તસ્વરાન્’ આર્તનાદ કરતાં ‘કરુણં રસંતે-કરુણં રસતઃ’
 એવમ્ કરુણ-દીન સ્વરથી રકતાં નારકી જીવોને ‘પક્ષિલ્પ-પ્રક્ષિપ્ય’ તેમાં
 નાંખીને ‘પયયંતિ-પ્રપચન્તિ’ નરકવાલ પકાવે છે ‘તળહાઈયા-તૃષ્ણાર્દિતાઃ’ તરસથી

अन्वयार्थः—(तामु) तामु-कुम्भीषु (वाले) वालान् (अट्टस्मरे) आर्त्तस्वरान् (कलुषं रसंते) करुणं-दीनं रसतः रोदनं कुर्वन्तः (पक्ववप्य) प्रक्षिप्य (पययन्ति) मयचन्ति परमाधार्मिकाः (तण्हाइया) तृणार्दिता-पिषामाकुलिताः (ते) ते नारकाः (तउतंवतत्त) त्रपुताम्रतप्तं (पज्जिज्जमाणा) पायमानाः (अट्टस्मरे) आर्त्तस्वरं यथा स्यात् तथा (रसन्ति) रमन्ति-आक्रन्दनं कुर्वन्तीति । २५॥

टीका—‘तामु’ तामु कुम्भीषु रक्तपूषूतितामु ‘वाले’ वालान् पारकारिणः । ‘अट्टस्मरे’ आर्त्तस्वरान् अतिदीनं नादं कुर्वन्तः । तथा-‘कलुषं’ करुणम् । ‘रसंते’ रसतः करुणस्वरं कुर्वन्तोऽतिदीनान् जीवान् ‘पक्ववप्य’ प्रक्षिप्य, तामु कुम्भीषु कुल ‘ते-ते’ वे नारकी जीव नरकपालों के द्वारा ‘तउतंवतत्तं-त्रपुताम्रतप्तं’ गरम लीसा और ताँवा ‘पज्जिज्जमाणा-पायमानाः’ पिलाये जाते दृष्टे ‘अट्टस्वरं-आर्त्तस्वरं’ आर्त्तस्वर से ‘रसन्ति-रमन्ति’ रुदन करते हैं ॥२५॥

अन्वयार्थ—उन कुम्भियों में उन अज्ञानी, आर्त्तस्वर वाले तथा करुण क्रन्दन करने वाले नारक जीवों को पटककर नरकपाल पकाते हैं । तथा प्यास से पीड़ित उन नारकों को तपाया दृष्टा रांगा और ताँवा पिलाया जाता है तो वे आर्त्तस्वर से आक्रन्दन करते हैं-युरी तरह चीखते हैं ॥२५॥

टीकार्थ—रक्त और पीव से परिपूर्ण उन कुम्भियों में उन पापी, अत्यन्त आर्त्तस्वर से चिल्लाने वाले तथा करुण आराज करने वाले अतीव दीन नारकों को पटककर परमाधार्मिक पकाते हैं । जिसे उध्वस्त

અભિનવવદ્ધિપદીપ્તાડતિગદનાસુ પાપકર્પકારિણઃ પાતયિતા 'પયયંતિ' પ્રપચન્તિ
 યથા—તપ્તતૈલપૂરિતકઢાહે શાકં પ્રશ્નિપ્યેતસ્તતશ્ચાલન કુર્વન્ પાચયતિ તદ્વત્
 કઢાહકલ્પકુમ્ભ્યાં બાલાન્ ઇતસ્વતઃ ચાલનેન તે પરમાધાર્મિકાઃ પાચયન્તિ ।
 તત્ર પાકદુઃખમનુભવન્તસ્તે બાલાઃ કિં કુર્વન્તિ તત્રાહ—'તપ્ત્વાહ્યા' તૃષ્ણાર્દિતાઃ
 તૃષ્ણયા જલગ્નનેચ્છયા પીડિતાસ્તે વાચ્યાઃ પરમાધાર્મિકૈઃ 'તત્તંતત્તં' ત્રપુતામ્ર-
 તસમ્, તૃષ્ણયાઽઽકુલિતાસ્તે યદા જલં પ્રાર્થયન્તિ, તદા તે નરકપાલાસ્તાન્ મોઃ ?
 મથન્તેઽતીવ પ્રિયમાસીત્વ પિચ્છ્વદાનીમિદમિતિ સ્મારયિત્વા—તપ્તં ત્રપુતામ્રમ્ ।
 'પજ્જિજ્જમાણા' પાચ્યમાનાસ્તે નારકાઃ । 'અદુર' આર્તિશ્વરં રસન્તિ, દિલ્ક્ષણ-
 દુઃખાઽનુભવનેન દુઃખિતાઃ આસન્ એવ, દ્વાદાનીં તપ્તત્રપુતામ્રગ્નનેન સુતરાં સાઽતિ-
 શયે । દુઃખિતાઃ સન્તઃ આર્તનાદ કુર્વન્તીતિ ॥૨૫॥

હુણ તૈલ સે પૂરિત કઢાઈ મેં શાક ઢાલકર ઔર હધર સે ઉધર તથા
 ઉધર સે હધર હિલા ઢુલાકર પકાયા જાતા હૈ, उसी प्रकार कढ़ाई के
 समान कुंभी में उन पापी जीवों को हधर उधर हिलाकर परमाधार्मिक
 पकाते हैं । पकाने के दुःख का अनुभव करते हुए वे भजानी क्या
 करते हैं, सो कहते हैं—प्यास से पीड़ित होकर जब वे जल की प्रार्थना
 करते हैं, तब नरकपाल उन्हें कहते हैं—'अरे तुझे मदिरा बहुत प्रिय
 थी, ले अब यह पी, इस प्रकार स्मरण दिलाकर उबलना हुआ रांगा
 और ताँथा पिलाने है । तब वे भतीव आर्त्तेश्वर से चिल्लाते हैं । दिल्-
 क्षण प्रकार के दुःख का अनुभव करके वे बेचारे पहले ही दुःखी थे,
 अब तपा हुआ रांगा और शीशा पिलाने से वे स्वभावतः और अधिक
 दुःखी होते हैं और आर्त्तनाद करते हैं ॥२५॥

કઠાઈમાં શાકને નાખીને તાવેથા વડે હલાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે તે
 કુંભીઓમાં તે નારકોને નાખીને તથા તેમને આમ તેમ હેરવી ફેરવીને—
 શાકની જેમ હલાવીને—પકાવવામાં આવે છે. આ પ્રકારે જ્યારે તેમને પકાવવામાં
 આવે છે ત્યારે તેમને અસહ્ય પીડા થાય છે અને તરસને કારણે તેમનાં કંઠ
 સૂકાઈ જાય છે, તેઓ પાણીને માટે કાલાવાલા કરે છે ત્યારે નરકપાલો તેમને
 કહે છે—'અરે, તમને મદિરાપાન ઘણું જ પ્રિય હતું, તો હવે આ રસતું
 પાન કરો ।' આ પ્રમાણે તેમના પૂર્વજન્મના દુષ્ટત્યોનું તેમને સ્મરણ
 કરાવીને તેઓ તેમને તાંબા અને સીસાને ઉકળતો રસ પિવરાવે છે, ત્યારે
 તેઓ આર્તિશ્વરે ચીસો પાડવા લાગે છે. કુંભીમાં પકાવાયા હોવાને કારણે
 તેઓ અસહ્ય પીડાને અનુભવ કરી રહ્યા હતા, તેમાં વળી ગરમા ગરમ
 સીસા અને તાંબાના રસતું પરાણે પાન કરવું પડે છે, તે કારણે તેમના હૃદયની
 માત્રા સ્વાભાવિક રીતે જ ખૂબ વધી જાય છે, તેથી આર્તનાદ કરે છે. ॥૨૫॥

मूलम्—अप्पेण अप्पं इह वंचइत्ता भवाहमे पुंन्वसते सहस्से ।

चिट्ठंति तर्था बहुकूरकम्मा, जंहा कडं कम्म तंहासिभारेरद

छाया—आत्मनात्मानमिह वंचयित्वा भवाधमान् पूर्वशतमहस्रशः ।

तिष्ठन्ति तत्र बहुकूरकर्माणो यथाकृतं कर्म तथाऽस्य भारः ॥२६॥

अन्वयार्थः—(उह) इहलोके (अप्पेण) आत्मना स्वेनैव (अप्पं) आत्मानं स्वं (वंचइत्ता) वंचयित्वा (पुंन्वसते सहस्से) पूर्वशतसहस्रशः (भवाहमे) भवाधमात् मत्स्यबन्धलुब्धकानान् प्राप्य । (बहुकूरकम्मा) बहुकूरकर्माणः (तत्थ) तत्र नरके

‘अप्पेण’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘इह-इह’ इस मनुष्य भव में ‘अप्पेण-आत्मना’ अपने आप ही ‘अप्प-आत्मानम्’ अपने को ‘वंचइत्ता-वंचयित्वा’ वंचित करके ‘पुंन्वसते सहस्से-पूर्वं शतमहस्रशः’ पूर्वजन्म में संहतों और हजारों पार ‘भवाहमे-भवाधमान्’ लुब्धक आदि अधम नरकों के प्राप्त करके ‘बहुकूरकम्मा-बहुकूरकर्माणः’ बहुकूरकर्मी जीव ‘तत्थ-तत्र’ उस नरक में ‘चिट्ठंति-तिष्ठन्ति’ रहते हैं ‘जंहाकडं कम्म-यथाकृतं कर्म’ पूर्व जन्म में जैसा कर्म जिसने किया है ‘तंहासिभारे-तथाऽस्य भारः’ उसके अनुसार ही उसे दुःख प्राप्त होना है ॥२६॥

अन्वयार्थ—इस मनुष्यभव में अथवा मनुष्य लोक में जो अपने आप की वंचना (ठगना) करते हैं, वे पठले मत्तों और हजारों पार लुब्धक (शिकारी) आदि के अधम नरकों को प्राप्त करते हैं, फिर वे

(ચિટ્ઠંતિ) તિષ્ઠન્તિ-પૂર્વજન્મનિ (જહા કહ ક્રમ) યથાકૃતં કર્મ (તદાસિ ભારે) તથાઽસ્ય ભારઃ પૂર્વજન્મનિ યથા કર્મ કૃતં તદનુરુપેઐવાત્ર ફલમનુભવન્તીતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘ઇહ’ ઇહ-અસ્મિન્નેવ મનુષ્યભવે યઃ ‘અપ્પેણ’ આત્મના સ્વેનૈવ પરવંચનાદિવ્યાપારપ્રવૃત્તેન સ્વત एव स्वस्य । ‘અપ્પં’ આત્માનમ્ પરમાર્થતો ‘વંચિત્તા’ વંચિત્વા પ્રતાર્ય, અલ્પસુખાય પરાનપદત્ય તજ્જિજનિતસુખેન આત્માનં પ્રતાર્ય । ‘મવાહમે’ મવાધમે મવાનાં બહુજન્મનાં મધ્યે યેઽધમાઃ મવાઃ ઇતિ મવાધમાઃ મત્સ્ય-બંધકલુબ્ધકાદીનાં મવાઃ વ્યતીતજન્મસુ । ‘પુવ્વંસતે સદસે’ પૂર્વસ્મિન્ શતસદ-સશઃ-સમ્યગનુભૂય, સદસશો લુબ્ધકાદ્યધમમવાન્ પ્રાપ્ય । ‘વહુકૂરક્રમા’ વહુકૂરક-ર્માણઃ અનેકપ્રકારકહિંસાદિ સ્વરૂપાઽતિકઠિનકર્મકારિણઃ । ‘તત્થ’ તત્ર દારુણે દુઃસ્વબહુલે નરકાવાસે ‘ચિટ્ઠંતિ’ તિષ્ઠન્તિ, પ્રભૂતકાલં યાવત્ । તાદૃશ નરકવાસે કૂરકર્મી નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । જિસને પૂર્વજન્મ મેં જૈસા કર્મ ક્રિયા હૈ, ઉસે તદનુરૂપ હી ફલ ભોગના પડતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—ઈસ મનુષ્યભવ મેં જો દૂસરોં કો વંચિત કરતે-ઠગતે હૈં, વસ્તુતઃ વે અપને આપકો હી વંચિત કરતે હૈં । અપને થોડે સે સુખ કે લિયે જો દૂસરોં કા ઘાત કરતા હૈ, વહ હિંસાજનિત સુખ સે અપને કો હી ઠગતા હૈ । એસે પ્રાણી બહુત જન્મોં મેં જો મઞ્છીમાર વ્યાધ આદિ કે અધમ ભવ હૈં, ઉનમેં સૈકડોં-હજારોં વાર જન્મ લેકર ઔર અનેક પ્રકાર કે હિંસા આદિ કૂર કર્મ કરકે ઉસ દુઃસ્વપ્રચુર દારુણ નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે વહાં લમ્બે કાલ તક નિવાસ કરતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કે નરકાવાસ મેં દીર્ઘકાલ પર્યન્ત સ્થિત રહને કા કયા કારણ હૈ, સો પ્રકટ કરતે હૈં-પૂર્વજન્મોં મેં જિસને જૈસે અધ્યવસાય સે અધમ

બાદ તે કૂર કર્મ કરનારા જીવો નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જેમણે પૂર્વજન્મમાં જેવાં કર્મ કર્યા હોય, તેમણે તેને અનુરૂપ ફળ ભોગવવું જ પડે છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—આ મનુષ્યભવમાં જે માણસ જીવનને ઠગે છે, તે ખરી રીતે તો પોતાના આત્માની જ વંચના કરે છે, એટલે કે પોતાની જાતને છેતરતો હોય છે. પોતાને થોડા સુખની પ્રાપ્તિ થાય તે માટે જેઓ જીવ જીવોનો ઘાત કરે છે, તેઓ હિંસાજનિત સુખ દ્વારા પોતાના આત્માને જ છેતરે છે. કારણ કે ક્ષણિક સુખને માટે તેમના દ્વારા જે પ્રાણુતિપાત આદિ પાપકર્મો સેવાય છે, તેને પરિણામે તેમને નરકગતિનાં દુઃખો દીર્ઘકાળ સુધી સહન કરવા પડે છે. એવા જીવો માછીમાર, પારધી, શિકારી આદિ અધમ જીવોમાં સેંકડો અથવા હજારો વાર જન્મ લઈને હિંસા આદિ કૂર કર્મોનું સેવન

दीर्घकालपर्यन्तं स्थितो कारणमाह—‘जहा कड कम्म तहासि भारे’ इति। पूर्वजन्मसु ‘जहा’ यथा येन अव्ययसायेन अयमम् अयमात्ययमादिना ‘कडं कम्म’ कृतं कर्म-कृतानि संसादितानि जीवहिंसादीनि। ‘कम्म’ कर्माणि ‘तहा’ तेन तेनैव रूपेण ‘सि’ तस्य नारकीयजन्तोः ‘भारे’ साया-वेदनाः प्रादुर्भवन्ति स्वतः, परतः, उभयतो वा। तथाहि—पूर्वजन्मनि परतीयमायमतका नरकस्थितो स्वमांसान्येवाऽग्निना प्रताप्य भक्षयन्ति। मांसरसपायिनो निजपूररूपिराणि तत्रैव पूर्णं पाद्यन्ते। तथा मत्स्ययातकलुब्धकादयस्तर्ह्यत्र छिद्यन्ते, क्षिपन्ते नरकायासे। तथाऽनृत-भाषिणापनृतभाषणं स्मारयित्वा जिह्वा छिद्यन्ते। परद्रव्यापहारिणामगानि

अति-अधम भाव से जीवहिंसा आदि कर्म किये हैं उसके लिये वे उसी रूप में भार बनते हैं अर्थात् वेदना उत्पन्न करते हैं। वे वेदनाएँ कोई स्वतः अर्थात् अपने आप से, कोई पर के निमित्त से और कोई दोनों के निमित्त से होती हैं। जैसे जिन्होंने पूर्वजन्म में मांस भक्षण किया है, उन्हें नरक में अपना निजका अग्नि में पकाया हुआ मांस खिलाया जाता है। जो मांस के रस को पीने चाहे वे उन्हें अपना पीव और रुधिर तथा उबलता हुआ शीशा खिलाया जाता है। नरक में गये हुए मच्छीमार और व्याध आदि उसी प्रकार छेदे भेदे जाते हैं जिस प्रकार उन्होंने पूर्वजन्म में छेदन-भेदन किया होता है। जो पूर्वजन्म में मिथ्या-भाषी होते हैं, मिथ्या भाषण का स्मरण करवाकर उनकी जिह्वा का छेदन

હિયન્તે । પરદારિકાણાં વૃષ્ણોચ્છેદઃ ક્રિયન્તે । તથા મહાપરિગ્રહારંભવતાં ક્રોધ-
માયામાનલોભિનાં ચ ક્રોધાદિ કાર્યં સ્મારયિત્વા તાદૃશમેવ દુઃખમુત્પાદ્યતે । તસ્માત્
સમ્યગુક્તમ્—યથાવૃત્તં કર્મ તાદૃગ્ એવ તત્કર્મવિપાકાઽઽપાદિતો ભારઃ इति ॥૨૬॥

મૂલમ્—સમજિજિણિત્તા કલુસં અણજ્ઞાં ઈંદ્રેહિં કંતેહિ ય વિપ્પહૂણા ।
તે દુરભિગંધે કંસિણેય ફાસે કમ્મોવગા કુણિમે આવસંતિ
તિવેમિ ॥૨૭॥

છાયા—સમર્થ કલુષમનાર્યાં ઇષ્ટૈઃ કાન્તૈશ્ચ વિપહીનાઃ ।

તે દુરભિગંધે કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે કર્મોપગાઃ કુણિમે આવસન્તિ । इति
બ્રવીમિ ॥૨૭॥

ભેદન કિયા જાતા હૈ । પરકીય દ્રવ્ય કા અવહરણ કરને વાલોં કૈ અંગ
કાટે જાતે હૈ । પરસ્ત્રીગામિયોં કૈ અણ્ડક્રોધ ઉઘાડ લિયે જાતે હૈ ।
મહારંભ ઓર મહાપરિગ્રહ વાલોં કો તથા ક્રોધ, માન, માયા ઓર
લોભ કરને વાલોં કો ઉનકે દોષોં કા સ્મરણ કરવાકર ઉઘોં કૈ અનુ
રૂપ દુઃખ ઉત્પન્ન કિયે જાતે હૈ । અતઃ ઈક હી કહા હૈ કિ જૈસા
કર્મ કિયા ગયા હૈ, તદનુરૂપ હી ઉસ કર્મ કૈ વિપાક સે ઉત્પન્ન ભાર
(કષ્ટ) સહન કરના પડતા હૈ ॥૨૬॥

‘સમજિજિણિત્તા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અણજ્ઞા-અનાર્યા.’ પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રૂર કર્મ કરને વાલે
અનાર્ય પુરુષ ‘કલુસં-કલુષમ્’ પાપ કો ‘સમજિજિણિત્તા-સમર્થ’ ઉપા-

એજ પ્રકારે નારકના ભવમાં તેમનાં શરીરનું છેદન-ભેદન કરવામાં આવે છે.
જે જીવોએ પૂર્વભવમાં મૃષાવાદનું સેવન કર્યું હોય છે, તેમને પરમાધામિક
અસુરો તે મૃષાવાદનું સ્મરણ કરાવીને તેમની જામ કાપી નાખે છે. પારકાં
દ્રવ્યનું અપહરણ કરનારા જીવોનાં અંગો કાપી નાખવામાં આવે છે. પરસ્ત્રી
સાથે કામભોગોનું સેવન કરનારા જીવોના અંડક્રોધ જેથી કાઢવામાં આવે છે.
મહારંભ, મહાપરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કરનારા જીવોને તેમના
દોષોનું સ્મરણ કરાવીને તે દોષોને અનુરૂપ ચાતનાઓ આપવામાં આવે છે,
તેથી જ સૂત્રકારે આ પ્રકારનું જે કથન કર્યું છે, તે યથાર્થ જ છે—‘જે જીવે
જેવા કર્મ કર્યાં હોય, તેને અનુરૂપ-તે કર્મના વિપાક જનિત-ભાર (કષ્ટ)
તેને સહન કરવો જ પડે છે. એટલે કે કરેલાં કર્મોનાં ફળ દરેક જીવે
અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે. ॥૨૬॥

‘સમજિજિણિત્તા’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘અણજ્ઞા-અનાર્યા.’ પ્રાણાતિપાત વગેરે ક્રૂર કર્મ કરવાવાળા
ય પુરુષ ‘કલુસં-કલુષમ્’ પાપને ‘સમજિજિણિત્તા-સમર્થ’ ઉપાજન કરીને

અન્યાર્થ:—(અળજ્જા) અનાર્યા: પ્રાણાતિપાતાદિકર્મકારિણ: (ફલુસ) ફલુપં પાપં (સમજ્જિણિત્તા) સમજ્ઞ્યાશુભકર્મોપચયં કૃત્વા (ઇદ્દેહિં કંતેહિં ય વિષ્પ-હૂળા) ઇષ્ટૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:—કમનીયશબ્દાદિવિષયૈર્વિપ્રમુકા: (દુભિગંધે) દુરભિગંધે 'કસિણે ય ફાસે' કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે અત્યન્તાશુભસ્પર્શયુક્તે (કુણિમે) કુણિમે—માંસરુધિરાદિપૂર્ણે નરકે 'કમ્મોવગા' કર્મોપગા:—કર્માધીના: (આવસંતિ) આવસન્તિ—યાવદાયુસ્તાવત્તિષ્ઠન્તીતિ ॥૨૭॥

ટીકા—'અળજ્જા' અનાર્યા: પ્રાણાતિપાતાદ્યશુભકર્મકારિત્વાત્તે અનાર્યા: ક્રૂરકર્મકારિણ: પુરુષા: । હિંસાઽનૃતમાપણસ્તેયાદિમિરાશ્રવદ્વારૈ: 'ફલુસં' જન કરકે 'ઇદ્દેહિં કંતેહિં ય વિષ્પહૂળા-ઇષ્ટૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:' ઇષ્ટ એવમ્ પ્રિય સે રહિત હોકર 'દુભિગંધે-દુરભિગંધે' દુર્ગંધ સે ભરે 'કસિણે ય ફાસે-કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે' અત્યન્ત અશુભ સ્પર્શવાલે 'કુણિમે-કુણિમે' માંસ ઓર રુધિર આદિ સે ભરે હુણ નરક મેં 'કમ્મોવગા-કાર્મોપગા:' કર્મ કે વશવર્ત્તી હોકર 'આવસંતિ-આવસન્તિ' નિવાસ કરતે હે ॥૨૭॥

અન્વયાર્થ—જો અનાર્ય અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત આદિ હેયકર્મ કરને વાલે હે, વે પાપ કો ઉપાર્જન કરકે, ઇષ્ટ એવં કાન્ત શબ્દાદિ વિષયો સે રહિત હોકર દુર્ગંધયુક્ત અત્યન્ત અશુભ સ્પર્શવાલે તથા માંસ રુધિર આદિ સે પરિપૂર્ણ નરક મેં, કર્મો કે વશીભૂત હોકર આયુર્ધન્યન્ત રહતે હે ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—અનાર્ય અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રૂર કર્મ કરને વાલે જીવહિંસા, મૃપાવાદ, ચોરો આદિ આશ્રવ દ્વારોં સે પાપ ઉપાર્જન કરકે ઇષ્ટ ઓર કાન્ત અર્થાત્ મનોજ્ઞશબ્દાદિ વિષયોં સે રહિત હોકર અત્યન્ત

'ઇદ્દેહિં કંતેહિં ય વિષ્પહૂળા-ઇષ્ટૈ: કાન્તૈશ્ચ વિપ્રહીના:' ઇષ્ટ એવમ્ પ્રિયથી રહિત ધર્ધને 'દુભિગંધે-દુરભિગંધે' દુર્ગંધથી ભરેલ 'કસિણે ય ફાસે-કૃત્સ્ને ચ સ્પર્શે' અત્યંત વધારે અશુભ સ્પર્શવાળા 'કુણિમે-કુણિમે' માંસ અને લોહી વગેરેથી ભરેલ નરકનાં 'કમ્મોવગા-કર્મોપગા:' કર્મના વશવર્ત્તી ધર્ધને આવસન્તિ-આવસન્તિ' નિવાસ કરે છે ॥૨૭॥

સૂત્રાર્થ—અનાર્ય એવો એટલે કે પ્રાણાતિપાત આદિ હેય કર્મ કરનારા એવો પાપનું ઉપાર્જન કરીને, ઇષ્ટ અને કાન્ત શબ્દોં નિષેધી રહિત, દુર્ગંધયુક્ત અત્યન્ત અશુભ સ્પર્શયુક્ત, અને માંસ, રુધિર આદિથી પરિપૂર્ણ નરકનાં અત્યન્ત વધારે અને મૃત કર્મોનાં દુષ્કારનંદ વિષાદ વગેરે તેમનાં આયુષ્યનાં અન્તકાળ પર્યન્ત સે રહે છે ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—અનાર્ય ટીકો, એટલે કે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રૂર કર્મ કરનારા ટીકો, હિંસા, મૃપાવાદ ચોરી આદિ આશ્રવદ્વારોં નારક પાપનું ઉપાર્જન કરીને નરકનાં અત્યન્ત વધારે અને કાન્ત (મનોજ્ઞ)

કલુષં પાપમ્ । ‘સમજિજ્ઞાતા’ સમર્થ-સમ્યગ્રૂપેનાડર્જયિત્વા ‘દ્વેદિ’ દ્વેષ્ટેઃ
શબ્દાદિવિષયેઃ ‘કંતેદિ’ કાન્તૈશ્વ-મનોમિલપિતૈઃ ‘વિષ્પહૂના’ વિમહીનાઃ પરિ-
ત્યક્તાઃ સન્તઃ ‘દુર્ભિગંધે’ દુરભિગંધે-અતિશયિતાડશુભગંધેઃ પરિપૂરિતે નરકે ।
‘કસિણે’ કૃત્સ્ને સંપૂર્ણે ‘કાસે’ અશુભસ્પર્શે એકાન્તતઃ ઉદ્વેજનીયે ‘કુણિમે
કમ્મોવગા’ કુણિમે કર્મોપગાઃ સ્વર્કર્મણા પ્રાપ્તાઃ તાદૃશનારકજીવાસ્તથોપરિ-
વર્ણિતવીમત્સે ક્રન્દનશબ્દાકુલે સર્વાડમેધ્યે અધમે નરકે ‘આવસંતિ’ આવસન્તિ-
આસમન્તાત્ ઉત્કૃષ્ટત્ત્વપ્લિશતસાગરોપમાણિ યાવત્ યસ્યાં વા નરકપૃથિવ્યાં
યાવદાયુઃ તાવદ્ વસન્તિ તિષ્ઠન્તિ । તિવેમિ એતિ વ્રતીમિ કથયામીતિ ।
એતિ શબ્દઃ સમાસિયોત્કઃ । વ્રતીમિ તીર્થકરોદિતવચનાનિ ॥૨૭॥

એતિ શ્રી--વિશ્વચિહ્નપાતજગદ્વલ્લભાદિપદભૂપિતવાલબ્રહ્મચારિ--‘જૈનાચાર્ય’
પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી સૂત્રકૃતાન્ગસ્ય “સમયાર્થવોધિન્યા-
રૂપાયાં” વ્યાખ્યાયાં પંચમધ્યયનસ્ય પ્રથમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૫-૧॥

અશુભ ગંધ સે પરિપૂર્ણ તથા પૂર્ણરૂપ સે અશુભ સ્પર્શવાલે સર્વથા
ઉદ્વિગ્ન કર દેને વાલે તથા રક્ત પીવ અદિ સે પરિપૂર્ણ નરક મેં અપને
કર્મોં કે અધીન હોકર ઉત્પન્ન હોતે હેં । જૈસા કિ પૂર્વ મેં વર્ણન કિયા
જા ચુકા હૈ, અતીવ ધીમત્સ ચીઝ ચિલ્લાને કી ધ્વનિ સે વ્યાસ,
સબ પ્રકાર કી અશુચિ સે અધમ એસે નરક મેં ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ સાગરો-
પમ કાલપર્યન્ત રહતે હેં, અથવા જિસ નરકભૂમિ મેં જિતની આયુ હૈ ઉતને
સમય તક વહાં રહતે હેં ।

‘એતિ’ શબ્દ ઉદ્દેશક કી સમાસિ કા સૂચક હૈ । ‘વ્રતીમિ’ કા અર્થ
હૈ તીર્થંકર કે દ્વારા કથિત વચનોં કો હી મેં કહતા હૂં ॥૨૭॥

॥ પાંચવે અધ્યયન કા પહેલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૫-૧॥

શબ્દાદિ વિષયો ભોગવવા મળતા નથી, પરન્તુ, રક્ત, માંસ, પશુ આદિથી
પરિપૂર્ણ તે નરકમાં અશુભ ગંધ અને અશુભ સ્પર્શ આદિ દુઃખદાયક
વસ્તુઓનો અનુભવ કરવો પડે છે, તેનું વર્ણન આગળ કરવામાં આવ્યું છે.
પોતાના પૂર્વજન્મનાં પાપકર્મોના ઉદયથી તેમને નરકમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે
તે નરકો બધા પ્રકારની અશુચિથી યુક્ત હોય છે અને ત્યાં નારકોના અતિ
બીમત્સ (ભયંકર) અર્તાનાદ અને આક્રોહ સંભળાય છે આ પ્રકારના નર-
કોમાં નારકોને વધારેમાં વધારે ૩૩ સાગરોપમ કાળ પર્યન્ત રહેવું પડે છે.
અથવા જે નરકભૂમિમાં નારકોનો જેટલો આયુકાળ હોય છે, એટલા કાળ
સુધી તેમને ત્યાં રહેવું પડે છે.

‘એતિ’ પદ ઉદ્દેશકની સમાસિનું સૂચક છે ‘વ્રતીમિ’ સુધર્મા સ્વામી કહે
છે કે તીર્થંકર દ્વારા કથિત વચનનું જ હું અનુકથન કરી રહ્યો છું ॥૨૭॥

॥ પાંચમા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૫-૧॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભયતે

સમાપ્તઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ પચમાઽધ્યયનસ્ય । અતઃ પર પંચમાઽધ્યયનીયો દ્વિતીયોદ્દેશક અરમ્ભયતે । તસ્ય ચાઽયં સંબન્ધઃ, પ્રથમે ચૈઃ કર્મભિર્જીવા નરકેતૂત્પ-
દ્યન્તે, યાદૃશીં ચાઽવસ્થાં વેદનાં ચાનુભવન્તિ તાનિ સર્વાણિ પ્રતિપાદિતાનિ । ઇહાઽપિ
વિશિષ્ટતરં તદેવ સ્વરૂપં પ્રતિપાદયિષ્યતે, ઇત્યનેન સંબન્ધેન સમાયાતસ્ય દ્વિતીયો-
દ્દેશકસ્યેદમાદિમં મુત્રમ્ સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયતિ—‘અહાવરં’ ઇત્યાદિ ।
મૂળમ્—અહાવરં સાસંયદુક્લધર્મમ્, તં મે પર્વં લામિ જહાતહેણં ।

બોલા જહાં દુર્લ્લહકર્મકારી, વેદંતિં કેમ્સાઈં પુરંકડાઈં ॥૧॥

છાયા—અથાપરં શાશ્વતદુઃસ્વધર્મં તં ભવદ્ભયઃ પ્રવક્ષ્યામિ યાથાતથ્યેન ।

બાહ્યા યથા દુઃકૃતકર્મકારિણો વેદયન્તિ કર્માણિ પુરાકૃતાનિ ॥૧॥

દૂસરે ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ

પંચમ અધ્યયન કા પ્રથમ ઉદ્દેશ સમાપ્ત હુઆ । અવ દૂસરા ઉદ્દેશ પ્રારંભ કિયા જાતા હૈ । ઉસકા સમ્બન્ધ હસ પ્રકાર હૈ—જિન કર્મોં સે જીવ નરકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, વહાં જિસ પ્રકાર કી અવસ્થા ઓર વેદના કા અનુભવ કરતે હૈ, યહ સવ પ્રથમ ઉદ્દેશે મેં પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ । યહાં ભી કુછ વિશેષતા કે સાથ વહી સ્વરૂપ પ્રતિપાદિત કિયા જાયગા । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત દ્વિતીય ઉદ્દેશક કા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘અહાવરં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ તત્પ્રત્યાત્ ‘સાસંયદુક્લધર્મમ્-શાશ્વતદુઃસ્વ-
ધર્મમ્’ નિરંતર દુઃસ્વ દેના હી જિનકા ધર્મ હૈ એસે ‘અવરં-અપરં’ દૂસરે

બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

પાંચમાં અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશક પૂરો થયો. હવે બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત થાય છે. આ ઉદ્દેશકનો પહેલા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. પહેલા ઉદ્દેશકમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે એવ કયા કર્મોને કારણે નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા એવા કેવી અવસ્થા અને વેદનાનો અનુભવ કરે છે આ ઉદ્દેશકમાં પણ એજ વિષયનું વધુ વિવેચન કરવામાં આવશે. પહેલા ઉદ્દેશ સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ ધરાવતા બીજા ઉદ્દેશકનું પહેલું મૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘અહાવરં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અહ-અથ’ ત્યાર પછી ‘સાસંયદુક્લધર્મમ્-શાશ્વતદુઃસ્વધર્મમ્’ નિરંતર દુઃસ્વ દેવું એજ જેનો ધર્મ છે, એવા ‘અવરં-અપરં’ બીજા ‘તં-તમ્’

અન્વયાર્થઃ--(અહ) અથાનન્તરમ્ (સાસયદુઃખધર્મમ્) શાશ્વતદુઃખધર્મ નિત્ય-
દુઃખસ્વભાવં (અવરં) અપરમન્યત્ (તં) તં નરકં (મે) ભવતે (જહાતહેળં) યાથા-
તથ્યેન (પ્રવક્ષામિ) પ્રવક્ષ્યામિ-કથયિષ્યામિ(જહા) યથા (દુક્કડક્રમ્મકારી) દુષ્ક-
કર્મકારિણ-ક્રૂરપાપકર્માણઃ (બાલા) બાલા-પરમાર્થમજ્ઞાનાનાઃ (પુરેકડાઈ)
પુરાકૃતાનિ પૂર્વજન્મોપાર્જિત્યાનિ (કમ્માઈ) કર્માણિ-જ્ઞાનાવરણીયાદ્યષ્ટકર્માણિ
(વેદંતિ) વેદયંતિ-અનુભવન્તીતિ ॥૧॥

ટીકા—અહ' અથ-અનન્તરમ્, યદેવ પૂર્વેસ્મિન્ પ્રકરણે નિર્દિષ્ટં તચ્છેષ-
ભૂતં દ્વિતીયે કથયિષ્યામિ । 'અવરં' અપરમ્ 'સાસયદુઃખધર્મમ્' શાશ્વતદુઃખધર્મમ્,
'તં-તમ્' ઉક્ત નરક કે વિષય મેં 'મે-ભવતે' આપ કો 'જહાતહેળં યાથા-
તથ્યેન' યથાર્થ રૂપ સે 'પ્રવક્ષામિ-પ્રવક્ષ્યામિ' મેં કહૂંંગા 'જહા-યાથા'
જિસ પ્રકાર 'દુક્કડક્રમ્મકારી-દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ' પાપકર્મ કરનેવાલે
'બાલા-બાલાઃ' અજ્ઞાની જીવ 'પુરેકડાઈ-પુરાકૃતાનિ' પૂર્વજન્મ મેં
કિયે હુણ 'કમ્માઈ-કર્માણિ' અપને કર્મોં કા 'વેદંતિ-વેદયન્તિ' વેદન
કરતે હૈં અર્થાત્ ભોગતે હૈં ॥૧॥

અન્વયાર્થ--હસકે અનન્તર નિરન્તર દુઃખમય દૂસરે નરક કે વિષય
મેં યથાર્થરૂપ સે આપ કો કહૂંંગા । પાપકર્મ કરને વાલે ઔર પરમાર્થ કો
નહીં જાનને વાલે અજ્ઞાની જીવ પૂર્વકૃત કર્મોં કો જિસ પ્રકાર
ભોગતે હૈં સો કહૂંંગા ॥૧॥

ટીકાર્થ-ફિર સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં-હસકે પશ્ચાત્
પૂર્વ પ્રકરણ મેં કહને સે જો શેષ રહ ગયા હૈ, ઉસે દૂસરે મેં કહૂંંગા ।

તે નરકના વિષયમાં 'મે-ભવતે' આપને 'જહાતહેળં-યાથાતથ્યેન' યથાર્થ-રૂપથી
'પ્રવક્ષામિ-પ્રવક્ષ્યામિ' હું કહીશ 'જહા-યાથા' જે પ્રકારે 'દુક્કડક્રમ્મકારી-
દુષ્કૃતકર્મકારિણઃ' પાપકર્મ કરવાવાળા 'બાલા-બાલાઃ' અજ્ઞાની જીવ 'પુરેકડાઈ-
પુરાકૃતાનિ' પૂર્વજન્મમાં કરેલા 'કમ્માઈ-કર્માણિ' પોતાના કર્મોંનું 'વેદંતિ-
વેદયન્તિ' વેદન કરે છે. અર્થાત્ ભોગવે છે. ॥૧॥

સૂત્રાર્થ—હવે બીજા કેટલાક નરકોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને કેવી
કેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તે કહેવામાં આવશે. તથા પાપકર્મોંનું સેવન
કરનારા, પરમાર્થને નહીં જાણનારા અજ્ઞાની જીવો પૂર્વકૃત કર્મોંનું ફળ કેવી
રીતે ભોગવે છે, તે હવે હું તમને કહીશ. ॥૧॥

ટીકાર્થ—આગલા ઉદ્દેશકમાં કુંભીપાક નરક આદિનું વર્ણન કરવામાં
આવ્યું છે. હવે આ બીજા ઉદ્દેશકમાં અન્ય નરકોના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે

શાશ્વત્ ભવતિ इति शाश्वतं नित्य, तादृशं च तद् दुःखमिति शाश्वतदुःखं, तदेव धर्मः स्वभावो यस्य नरकस्य स शाश्वतदुःखधर्मः तं नरकम् नित्यदुःखस्वभावम्, क्षणमपि सुखलेशरहितम् 'तं' तं-नरकम् । 'मे' भवद्भ्यः, भवन्तमुद्दिश्य अशेष-प्राणिनिवहेभ्यः 'जहातद्देणं' याथातथ्येन यद्यथा भगवता कथितं मया श्रुतं तत् तत्स्वरूपेणैव, न त्वर्थवादादिरूपेण 'पश्यत्वामि' प्रक्षयामि कथयिष्यामि, 'जहा' यथा येन प्रकारेण 'दुष्कृतकर्मकारी' दुष्कृतकर्मकारिणः-दुष्टं कृतमिति दुष्कृतम्-प्राणातिपातादिरूपघोरकर्म तादृशकर्मकत्तु शीलं येषां ते दुष्कृतकर्मकारिणः । एवंभूता (वाला) वालाः-परमार्थमजानानाः विषयसुखामिलाषिणो विवेकविकलाः (पुराकडा) पुराकृतानि पूर्वभवोपायितानि' (रुम्माइ) कर्माणि ज्ञानावरणीया अशुभानि 'वेदति' (जहा) यथा (वेदंति) वेदयन्ति नरके, तथा तेऽहं कथयामि, इति ॥१॥

जिस नरक में निरन्तर दुःख भोगना पड़ता है, कभी क्षण भर के लिये भी सुख का अनुभव नहीं होता, ऐसे नरक का स्वरूप हे जम्बू ! तुम को लक्ष्य करके, समस्त प्राणियों के समूह के लिये, जैसा भगवान् ने कहा है और मैंने सुना है, उसी प्रकार से, उसमें अतिशयोक्ति न करके, कहूँगा । प्राणातिपात आदि घोरकर्म करने के स्वभाव वाले परमार्थ को न जानने वाले अज्ञान नराधम पुरुषों में अधम सुख के अभिलाषी और विवेक से रहित होकर ज्ञानावरणीय आदि अशुभ कर्मों को नरक में वेदन करते हैं अर्थात् भोगते हैं यह सद्य में तुम्हें कहूँगा ॥१॥

સુધર્માસ્વામી જખૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જખૂ ! જે નરકમાં નિરન્તર દુઃખ જ ભોગવવું પડે છે, જ્યાં એક ક્ષણભર પણ સુખનો અનુભવ થતો નથી, એવા નરકોના સ્વરૂપનું હું તમારી પાસે નિરૂપણ કરીશ. તમને સંબોધીને જે આ વાત કહું છું, તે સમસ્ત જીવોને પણ સમજવા જેવી છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મારી સમક્ષ નરકો વિષે જેવું કથન કર્યું હતું એવું જ કથન હું તમારી સમક્ષ કરીશ. આ કથન અનુકથન રૂપ જ હોવાથી તેમાં ભિલકુલ અતિશયોક્તિ નથી. પ્રાણાતિપાત આદિ ઘોર કર્મો કરવાના સ્વભાવવાળા, પરમાર્થને નહીં જાણનારા, અજ્ઞાન, નરાધમ પુરૂષો, અધમ સુખની અભિલાષાવાળા થઈને, સારાં નરકોનો વિવેક બૂઝી જઈને જ્ઞાનાવરણીય આદિ અશુભ કર્મોનું નરકમાં વેદન કરે છે. તેઓ કેવી રીતે કર્મોનો અશુભ વિપાક લોગવે છે, તે તમારી સમક્ષ હું પ્રકટ કરીશ. ॥ ૧ ॥

શુભમ્—હૃત્યેહિં પાણિ ચ વંધિઝ્ઞં, ઉદરં વિકત્તંતિ શુરાસિર્હિં ।
ગિંપિહત્તુ બાલસ્મ વિહતં દેહં, વદ્ધં થિરં પિટ્ઠો ઉદ્ધરંતિ ॥૨॥

છાયા—હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વંધયિત્વા ઉદરં વિકર્ત્તયન્તિ શુરાસિભિઃ ।

ગૃહીત્વા બાલસ્ય વિહતં દેહં વદ્ધં સ્થિરં પૃષ્ઠતઃ ઉદ્ધરન્તિ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(હૃત્યેહિં) હસ્તેષુ (ય) ચ—પુનઃ (પાણિ) પાદેષુ (વંધિઝ્ઞં) વંધયિત્વા—પરમાધાર્મિકાઃ (શુરાસિર્હિં) શુરાસિભિઃ—શુરસૃજૈઃ (ઉદરં) ઉદરં (વિકત્તંતિ) વિકર્ત્તયન્તિ સ્વણયન્તિ (બાલસ્મ) બાલસ્યાજ્ઞાનિનો (વિહતં દેહં) વિહતં દેહં દણ્ડાદિપ્રહારૈ—જર્જરંતં શરીરં (ગિંપિહત્તુ) ગૃહીત્વા (પિટ્ઠો) પૃષ્ઠતઃ—પૃષ્ઠદેશાત્ (વદ્ધં)વદ્ધં ચર્મ (થિરં) સ્થિરં વલપૂર્વકમ્ (ઉદ્ધરંતિ) ઉદ્ધરન્તિ—વિદારયન્તીતિ ॥૨॥

‘હૃત્યેહિં’ હૃત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘હૃત્યેહિં—હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારકી જીવોં કા હાથ ‘ય-ચ’ ઓર ‘પાણિ—પાદેષુ’ પૈર ‘વંધિઝ્ઞં—વંધયિત્વા’ વાંધકર ‘શુરા-સિર્હિં—શુરપ્રાસુભિઃ’ અસ્તુરા ઓર તલવાર કે દ્વારા ‘ઉદરં—ઉદરમ્’ ઉનકા પેટ ‘વિકત્તંતિ—વિકર્ત્તયન્તિ’ ચીર દેતે હૈં ‘બાલસ્મ—બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એસે નારક જીવ કી ‘વિહતં દેહં—વિહતં દેહં’ દણ્ડપ્રહાર આદિ સે અનેક પ્રકાર તાડન કી હુઈ દેહ કો ‘ગિંપિહત્તુ—ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરકે ‘પિટ્ઠો—પૃષ્ઠતઃ’ પૃષ્ઠ આગ સે ‘વદ્ધં—વદ્ધમ્’ ચમડે કો ‘થિરં—સ્થિરમ્’ ચલાત્કારપૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ—ઉદ્ધરન્તિ’ સ્વીંચતે હૈં ॥૨॥

અન્વયાર્થ—નરકપાલ નારક જીવોં કે હાથ ઓર પૈર વાંધકર છુરા ઓર સ્વડ્ગ સે ઉદર કો ફાડતે હૈં । અજ્ઞાની જીવોં કે વિહત અર્થાત્

‘હૃત્યેહિં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હૃત્યેહિં—હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારક જીવોના હાથ ‘ય-ચ’ અને ‘પાણિ—પાદેષુ’ પગ વંધિઝ્ઞં—વંધયિત્વા’ બાંધીને ‘શુરાસિર્હિં—શુરપ્રાસુભિઃ’ અસ્તુરા અને તલવારના દ્વારા ‘ઉદરં—ઉદરમ્’ તેમનું પેટ ‘વિકત્તંતિ—વિકર્ત્તયન્તિ’ ચીરે છે ‘બાલસ્મ—બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એવા નારક જીવની ‘વિહતં દેહં—વિહતં દેહં’ દંડ પ્રહાર વગેરેથી અનેક પ્રકારે માર બાધેલ શરીરને ‘ગિંપિહત્તુ—ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરીને ‘પિટ્ઠો—પૃષ્ઠતઃ’ પાછળના ભાગથી ‘વદ્ધં વદ્ધમ્’ ચામડીને ‘થિરં—સ્થિરમ્’ બળાત્કાર પૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ—ઉદ્ધરન્તિ’ ખેંચી લે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલ નારક જીવોના હાથ અને પગ બાંધીને છરી અને ખડગ વડે તેમનું પેટ ચીરી નાંખે છે તેઓ અજ્ઞાની જીવોના વિહત (શબોના

મૂલમ્—હૃત્યેહિં પાણિ ય વંધિઝ્ઞં, ઉદરં વિકત્તંતિ સુરાસિણિં ।
ગિણિહત્તુ બાલસ્મ વિહતં દેહં, વદ્ધં થિરં' પિટ્ઠો ઉદ્ધરંતિ ॥૨॥

છાયા—હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વંધયિત્વા ઉદરં વિકત્તંતિ ધુરાસિમિઃ ।

ગૃહીત્વા બાલસ્ય વિહતં દેહં વદ્ધં સ્થિરં પૃષ્ઠતઃ ઉદ્ધરંતિ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(હૃત્યેહિં) હસ્તેષુ (ય) ચ—પુનઃ (પાણિ) પાદેષુ (વંધિઝ્ઞં) વંધયિત્વા—પરમાધાર્મિકાઃ (સુરાસિણિં) ધુરાસિમિઃ—ધુરત્વજ્ઞઃ (ઉદરં) ઉદરં (વિકત્તંતિ) વિકર્તયન્તિ સ્વણ્યન્તિ (બાલસ્મ) બાલસ્યાજ્ઞાનિનો (વિહતં દેહં) વિહતં દેહં દણ્ડાદિપ્રહારૈ—જર્જરતં ગરીરં (ગિણિહત્તુ) ગૃહીત્વા (પિટ્ઠો) પૃષ્ઠતઃ—પૃષ્ઠદેશાત્ (વદ્ધં) વદ્ધં ચર્મ (થિરં) સ્થિરં ચલપૂર્વકમ્ (ઉદ્ધરંતિ) ઉદ્ધરંતિ—વિદારયન્તીતિ ॥૨॥

‘હૃત્યેહિં’ હૃત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘હૃત્યેહિં—હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારકી જીવોં કા હાથ ‘ય—ચ’ ઓર ‘પાણિ—પાદેષુ’ પૈર ‘વંધિઝ્ઞં—વંધયિત્વા’ બાંધકર ‘સુરાસિણિં—ધુરપ્રાસુમિઃ’ અસ્તુરા ઓર તલવાર કે દ્વારા ‘ઉદરં—ઉદરમ્’ ડનકા પેટ ‘વિકત્તંતિ—વિકર્તયન્તિ’ ચીર દેતે હૈં ‘બાલસ્મ—બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એસે નારક જીવ કી ‘વિહતં દેહં—વિહતં દેહં’ દણ્ડપ્રહાર આદિ સે અનેક પ્રકાર તાડન કી હુઈ દેહ કો ‘ગિણિહત્તુ—ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરકે ‘પિટ્ઠો—પૃષ્ઠતઃ’ પૃષ્ઠ ભાગ સે ‘વદ્ધં—વદ્ધમ્’ ચમડે કો ‘થિરં—સ્થિરમ્’ ચલાત્કારપૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ—ઉદ્ધરંતિ’ સ્વીચતે હૈં ॥૨॥

અન્વયાર્થ—નરકપાલ નારક જીવોં કે હાથ ઓર પૈર બાંધકર છુરા ઓર સ્વડ્ગ સે ઉદર કો પાડતે હૈં । અજ્ઞાની જીવોં કે વિહત અર્થાત્

“હૃત્યેહિં” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હૃત્યેહિં—હસ્તેષુ’ પરમાધાર્મિક નારક જીવોના હાથ ‘ય—ચ’ અને ‘પાણિ—પાદેષુ’ પગ વંધિઝ્ઞં—વંધયિત્વા’ બાંધીને ‘સુરાસિણિં—ધુરપ્રાસુમિઃ’ અસ્તુરા અને તલવારના દ્વારા ‘ઉદરં—ઉદરમ્’ તેમનું પેટ ‘વિકત્તંતિ—વિકર્તયન્તિ’ ચીરે છે ‘બાલસ્મ—બાલસ્ય’ અજ્ઞાની એવા નારક જીવની ‘વિહતં દેહં—વિહતં દેહ’ દંડ પ્રહાર વગેરેથી અનેક પ્રકારે માર આપેલ શરીરને ‘ગિણિહત્તુ—ગૃહીત્વા’ ગ્રહણ કરીને ‘પિટ્ઠો—પૃષ્ઠતઃ’ પાછળના ભાગથી ‘વદ્ધં વદ્ધમ્’ ચામડીને ‘થિરં—સ્થિરમ્’ બળાત્કાર પૂર્વક ‘ઉદ્ધરંતિ—ઉદ્ધરંતિ’ ખેંચી લે છે. ॥૨॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલ નારક જીવોના હાથ અને પગ બાંધીને છરી અને ખડ્ગ વડે તેમનું પેટ ચીરી નાંખે છે તેઓ અજ્ઞાની જીવોના વિહત (શરીરોના

टीका—ते परमाधार्मिकाः क्रीडां कुर्वन्त इव नारकजीवानाम् । 'हृत्येहि' हस्तेषु 'य' च-पुनः 'पाएहि' पादेषु 'बन्धेऊणं' बन्धयित्वा 'खुरासिएहि' खुरा-
सिभिः—निशितधाराभिः क्षुरिकाभिः तीक्ष्णखड्गैश्च 'उदरं' उदरं 'विकत्तन्ति'
विकत्तयन्ति, विदारयन्ति । तथा 'बालस्स' बालस्य दुःकृतकर्मकारिणः ।
'विहत्तु देहं' विहतं देहं दण्डप्रहारादिना जर्जरीकृतं शरीरम् । 'गिण्हित्तु'
गृहीत्वा 'वद्धं' बध्ना चर्म । 'थिरं' स्थिरतया, बलात्कारेण 'पिट्ठो'
पृष्ठतः 'उद्धरन्ति' बलात् शरीरतः चर्माणि आकर्षयन्तीत्यर्थः । परमाधार्मिकाः
नारकिजीवानां हस्तौ पादौ बन्धयित्वा खुरासिधारया तेषामुदरं छिन्दन्ति । तथा -
नारकिजीवानां देहं दण्डादिना ताडयित्वा चूर्णीकृत्य पुनः पृष्ठं परिगृह्य तत्र
स्थितं चर्म आकर्षयन्तीति भावः ॥२॥

अनेक प्रहारों से ताड़ित देह को ग्रहण करके उसके पृष्ठभाग से बल-
पूर्वक चमड़ी उधेड़ते हैं ॥२॥

टीका—परमाधार्मिक असुर नारक जीवों के साथ मानों खिल-
वाड़ करते हैं । उनके हाथ बांध देते हैं, पैर बांध देते हैं और फिर
तीखी धारवाली छुरियों से और तीखे खड्ग से पेट फाड़ते हैं ।
अज्ञानी जीवों के दण्डप्रहार आदि से जर्जरित किये हुए शरीर को
ग्रहण करके बलात्कार से उसके चमड़े को पीठ से निकालते हैं ।

तात्पर्य यह है कि परमाधार्मिक नारक जीवों के हाथ पैर बांध
करके छुरे की धार से पेट चीरते हैं । इसके अतिरिक्त पहले उनके
शरीर को दण्डप्रहार आदि से जर्जरित कर देते हैं और फिर उसकी
पीठ से चमड़ी उधेड़ते हैं ॥२॥

६। वडे वीधायेला) शरीरने अहणु करीने तेमनी पीठमांथी બળપૂર્વક ચામડી
ઉતારી લે છે ॥२॥

टीका—परमाधार्मिक असुरो नारको જીવોની સાથે બાજુ કે કૂર ખેલ
ખેલે છે. તેઓ તેમના હાથ અને પગને દોરડા વડે બાંધીને, ઘણી જ તેજદાર
છરીઓ અને ખડ્ગો વડે તેમનું પેટ ફાડે છે. દડ પ્રહાર આદિ વડે
જર્જરિત કરેલા તે અજ્ઞાની જીવોના શરીરને અહણુ કરીને તેઓ બળાત્કારે
તેમની પીઠ પરની ચામડી ઉતારડી નાખે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે
પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને ખૂબ જ દુખ દે છે. તેઓ તેના હાથપગ
બાંધીને તીક્ષ્ણ છરી વડે તેમના પેટ ચીરા નાખે છે આ કાર્ય કરતા પહેલાં
તેઓ તેમનાં શરીર પર દડાદિના પ્રહાર કરીને તેમને ખોખરા કરે છે અને
છેતરે તેમની પીઠની ચામડી પણ ઉતારડી નાખે છે. ॥२॥

મૂલમ્-વાહૂ પકત્તંતિ ય મૂલતો સે', થૂલં વિયાસં મુહે આડહંતિ ।
રહંસિ જુત્તં સરયંતિ બાલં આરુસ્સ વિજ્ઞંતિ તુદેણ પિટ્ટે' ॥૩॥

છાયા--વાહૂન્મકર્ત્તયન્તિ સમૂલતસ્તસ્ય સ્થૂલં વિકાશં મુખે આદહન્તિ ।

રહંસિ યુક્તં સ્મારયન્તિ બાલમારુઘ્ય વિધન્તિ તુદેન પૃષ્ઠે ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—પરમાધાર્મિકાઃ (સે) તસ્ય નૈરયિકસ્ય (વાહૂ) વાહૂન્ (મૂલતો) મૂલતઃ (પકત્તંતિ) પ્રકર્ત્તયન્તિ-લ્પ્વણ્ડયન્તિ (મુહે) મુખં (વિયાસં) વિકાશય-વલાન્મુખં સ્ફારયિત્વા (થૂલં) સ્થૂલં-જાલશ્લોઢલ્પ્વણ્ડં પ્રવેશ્ય (આડહંતિ) આદહંતિ-જ્વાલયન્તિ (રહંસિ) રહસિ એકાન્તે (જુત્તં) યુક્તં જન્માન્તરીપદુષ્કૃતં (બાલં) બાલમ્ અજ્ઞાનીનં

‘વાહૂ પકત્તંતિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે-તસ્ય’ પરમાધાર્મિક નારકિજીવ કી ‘વાહૂ-વાહૂન્’ મુજાઓ કો ‘પકત્તંતિ-પ્રકર્ત્તયન્તિ’ કાટતે હૈં ‘મુહે-મુખે’ મુખ કો ‘વિયાસં-વિકાશય’ લલપૂર્વક ફાડકર ‘થૂલં-સ્થૂલમ્’ જલતે હુણ લોહ કે લડે લડે ગોલે ઢાલકર ‘આડહંતિ-આદહન્તિ’ જલતે હૈં ‘રહંસિ-રહસિ’ તથા એકાન્ત મેં ‘જુત્તં-યુક્તં’ ડનકે જન્માન્તર કે કર્મ ‘બાલં-બાલં’ ડસં અજ્ઞાની જીવ કો ‘સારયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાતે હૈં ‘આરુ-સ્સ-આરુઘ્ય’ તથા લિના કારણ ક્રોધ કરકે ‘તુદેણ-તુદેન’ ઘાલુક સે ‘પિટ્ટે-પૃષ્ઠે’ પૃષ્ઠ ભાગ મેં ‘વિજ્ઞંતિ-વિધયન્તિ’ તાડન કરતે હૈં ॥૩॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક નારકજીવ કી મુજાઓ કો મૂલ સે કાટ દેતે હૈં તથા જલદસ્તી મુખ કો ફાડકર ડસમેં જલતે હુણ લોહ-

‘વાહૂ પકત્તંતિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સે-તસ્ય’ પરમાધાર્મિક નારકી હવની ‘વાહૂ-વાહૂન્’ હુળ-ઓને ‘પકત્તંતિ-પ્રકર્ત્તયન્તિ’ કાપે છે ‘મુહે-મુખે’ મુખને ‘વિયાસં-વિકાશય’ બળપૂર્વક ક્ષડીને ‘થૂલં-સ્થૂલમ્’ બળતા લોખંડના મોટા મોટા ગોળા નાખીને ‘આડહંતિ-આદહન્તિ’ બાળે છે. ‘રહંસિ-રહસિ’ તથા એકાન્તમાં ‘જુત્તં-યુક્તં’ તેમના જન્માન્તરના કર્મનું ‘બાલં-બાલમ્’ અજ્ઞાની હવને ‘સારયંતિ-સ્મારયન્તિ’ સ્મરણ કરાવે છે. ‘આરુસ્સ-આરુઘ્ય’ તથા કારણ વગર ક્રોધ કરીને ‘તુદેણ-તુદેન’ આબુકથી ‘પિટ્ટે-પૃષ્ઠે’ પાછળના ભાગમાં ‘વિજ્ઞંતિ-વિધયન્તિ’ મારે છે ॥૩॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકેા નારક હવોની હુળઓને મૂળમાંથી કાપી નાળે છે, અને તેમનાં મુખ બળાટકારે ખોલાવીને તેમાં ખૂબ જ તપાવીને લાલચોળ કરેલા લોઢાના ગોળા અથવા ઢંડા દાખલ કરે છે. આ રીતે તેઓ તેને ખૂબજ ત્રાડે છે. તેઓ તેને એકાન્તમાં લઇ જઇને તેના પૂર્વજન્મનાં પાપોનું

(સંરયંતિ) સ્મારયન્તિ (આરુસ) આરુણ્ય-અકારણક્રોધં કૃત્વા (તુદેણ) તુદેન-પ્રતોદેનં ચાબુકં ઇતિ લોકમસિદ્ધેન (પિટ્ટે) પૃષ્ઠે-પૃષ્ઠદેશે (વિજ્ઞંતિ) વિધયન્તિ-તાંડયન્તીતિ ॥૩॥

ટીકા—‘સે’ તેસ્ય નારકિજીવસ્ય, ‘વાહૂ’ શુજો ‘મૂલતં.’ મૂલતઃ—આમૂ-લમ્ । ‘પ્રકૃતંતિ’ પ્રકર્તયન્તિ—પ્રકર્ષેણ કર્ત્તયન્તિ હેદયન્તિ । તદનન્તરમ્—‘મુહે-વિશાસં’ મુખં વિકાશ્યે=વલાત્કારેણ નૈરયિકસ્ય મુખં સ્ફારયિત્વા તસ્મિન્ ‘મૂલં’ સ્થૂલં—અતિશયેન સ્થૂલમ્, જાડાલયમાનલોહદણ્ડમ્ અથવા લોહગોલકં મુખે નિક્ષિપ્ય ‘આહંતિ’ આદહન્તિ પ્રજ્વાલયન્તીત્યર્થઃ । તથા—‘રહસિ’ રહસિ એકાન્ત-સ્થાને નારકિજીવં નીત્વા ‘જુતં યુત્તં’—જન્માન્તરકૃતં દુષ્કૃતં ‘સંરયંતિ’ સ્મારય-ન્તિ ‘વાલં’ કર્ત્તવ્યાઽકર્ત્તવ્યવિવેકવિરહિતમ્ । તથા લલનાલલામલલિતં ગીતમાક-ર્ણિતમતઃ શ્રોત્રે હેદયામઃ, પાપબુદ્ધિયા પરસ્ત્રીનિરીક્ષણં કૃતમતશ્ચક્ષુષી વિસ્ફોટયામઃ,

લુંડાનો પ્રવેશ કરી જલાતે છે । ઉન્હે એકાન્ત મેં પૂર્વજન્મોં મેં કિયે હુએ પાપ કા સ્મરણ કરાતે છે । નિષ્કારણ ક્રોધ કરકે પીઠ મેં ચાબુક મારતે છે । ૩।

ટીકાર્થ—વે નરકપાલ નારકી જીવ કી દોનોં શુજાઓં કો મૂલ સે હી કાટ ડાલતે છે । તત્પશ્ચાત્ જ્યદસ્તી ઉસકે મુખ કો ફાડકર સ્થૂલ બડા ઓર જલતા હુઆ લોહે કા ડુંડા યા લોહે કા ગોલા મુખ મેં પ્રવેશ કર ઉસે જલાતે છે । અજ્ઞાન નારક જીવ કો એકાન્ત મેં લે જાકર ઉસકો પૂર્વજન્મોં મેં કિયે હુએ પાપોં કા સ્મરણ કરાતે છે । વે કહેતે છે—તુંને લલનાઓં કે લલિત ગીતોં કો સુના, હસ કારણ હમ તેરે કાનોં કો કાટતે છે । પાપબુદ્ધિ સે પરસ્ત્રી કા અવલોકન કિયા થા, અતએવ તેરે

સ્મરણ કરાવે છે. તેઓ કોઈ પણ કારણ વિના ક્રોધ કરીને તેની પીઠ પર ચાબુક ફટકારે છે. ॥૩॥

ટીકાર્થ—તે નરકપાલો નારક ભૂવની બન્ને ભુબ્બોને મૂળમાંથી દેહી નાખે છે ત્યાર બાદ અગ્નિમાં ખૂબ જ તપાવીને લાલચેળ કરેલા લોહના ઢંડાને અથવા ગોળાને, તેઓ બળજબરીથી તેનું મુખ ખોલાવીને મુખમાં ધુસાડી દે છે ત્યારે તે નારકના મુખમાં અસહ્ય બળતરા થાય છે. તેઓ અજ્ઞાન નારકોને એકાન્તમાં લઈ જઈને તેના પૂર્વજન્મના પાપોનું સ્મરણ કરાવે છે તેઓ તેને કહે છે કે—‘તને લલનાઓનાં લલિત ગીતો સાંભળવા ખૂબ જ ગમતાં હતાં, તે કારણે અમે તારા કાન કાપી નાખીએ છીએ, તે પરસ્ત્રીનું પાપબુદ્ધિથી અવલોકન કર્યું હતું, તેથી અમે તારી આંખો ફેડી

हस्ताभ्यां परद्रव्यं गृहीतं प्राणिघातश्चकृतोऽनः हस्तौ खण्डयिष्यामः, त्वमासीर्मघ-
पायी अतः तप्तत्रपुताम्रादिकं पाययामि । मांसभक्षणमकरोः, अतस्त्वां त्वदीयस्यैव
मांसस्य भक्षणं कारयामीत्युक्त्वा 'आरुस्त' आरुण्य-अकारणक्रोधं कृत्वा 'तुदेण'
तुदेन कशया 'पिष्टे' पृष्ठे 'विज्झंति' विध्यन्ति । कशया पृष्ठे ताडयन्ति ॥३॥
मूल्य-अयं व तत्तं जलियं सजोइ तउवमं भूमिभणुकमन्ता ।
ते उज्झमाणा कलुणं थंगन्ति, उंसुचोइया तत्तं जुगेसु जुत्ता ॥४॥

छाया—अय इव तप्तं ज्वलितं सज्योतिस्तदुपमां भूमिमनुक्रामन्तः ।

ते दह्यमानाः करुणं स्तनन्ति इषुनोदिता स्वप्तयुगेषु युक्ताः ॥४॥

लोचन उखाड़ते हैं । इन हाथों से पराया द्रव्य ग्रहण किया था, और प्राणियों का घात किया था अतएव तेरे हाथ काटते हैं । तू मद्य पिया करता था, अतएव तुझे तपा हुआ शीशा और तांबा पिलाते हैं । तूने मांस भक्षण किया था, और प्राणियों का घात किया था अतएव तुझे तेरा ही मांस खिलाने है । इस प्रकार उसके पापों को स्मरण कराते हैं । फिर अकारण ही क्रोध करके पीठ पर चाबुक के प्रहार करते हैं, अन्य अंगों पर भी प्रहार करते हैं ॥३॥

‘अयं व तत्तं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘तत्तं अयं व-तप्तमय इव’ तप्त लोह के गोला के समान ‘सजोइ-सज्योतिः’ ज्योतिसहित ‘जलियं-ज्वलितां’ जलती हुई अग्नि ‘तउवमं-तदुपमां’ की उपमा योग्य ‘भूमि-भूमिम्’ भूमि में ‘अणुकमन्ता-अनुक्रामन्तः’ चलते हुए ‘ते-ते’ वे नारकी जीव ‘उज्झ-माणा-दह्यमानाः’ जलते हुए ‘उंसुचोइया-इषुनोदिताः’ तीक्ष्ण तपे हुए

नाभीअे छीअे ते आ डाथो वडे पारकु धन अडणु क्युं डतुं, अने प्राणियोनो घात कर्यो डतो तेथी अमे तारा अन्ने डाथ कापी नाभीअे छीअे. तने भक्षि-पान करवु अणु अ गमतुं डतुं, तेथी अमे तने गरमा गरम तांआ अने सीसानो रस पिवरावीअे छीअे ते पूर्वअवमां भास आधुं डतुं, तेथी अत्यारे अमे तने तारुं पोतातुं अ भास अवरावीअे छीअे. आ प्रकारे तेअो तेने तेना पूर्वअन्मनां पापोनुं स्मरणु करावे छे. तयार आद डेअ पणु प्रकारना कारण विना तेअो तेनी पीठ आदि अंगो पर आणुक इटकारे छे. ॥३॥

‘अयं व तत्तं’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘तत्तं अयं व-तप्तमय इव’ तपेला लोअंडना गोणाना समान ‘सजोइ-सज्योतिः’ अथोनि सजित ‘जलियं-ज्वलितां’ अणती ‘तउवमं-तदुपमां’ भूमीनी उपमा योग्य ‘भूमि-भूमिम्’ भूमीना ‘अणुकमन्ता-अनुक्रामन्तः’ आदतां ‘ते-ते’ ते नारकीय अण ‘उज्झमाणा-दह्यमानाः’ अणतां ‘उंसुचोइया-इषुनोदिताः’

અન્વયાર્થઃ—(તત્તં અયં વ) તપ્તમય इव (सज्जोइ) सज्ज्योतिः सज्ज्योतिषं (जलियं) ज्वलितम्—अग्निर्यथा भवति (तउरमं) तदुपमां तरुदृशां (भूमिं) भूमिं—पृथिवीं (अणुकमंता) अनुक्रामन्तो—गच्छन्तः (ते) ते नारकजीवाः (उज्झमाणा) दह्यमानाः (उमुचोइया) इषुनोदिता बाणप्रेरिताः (तत्तज्जुगेसुजुत्ता) तप्तयुगेषु युक्ता—योजिताः (कलुणं थणंति) करुणं दीनं स्तनन्ति आक्रोशशब्दं कुर्वन्ति ॥४॥

ટીકા—‘તત્તં અયં વ’ તપ્તાયઃપિણ્ડ इव, ‘સજ્જોઈ’ સજ્જ્યોતિઃ—જ્યોતિઃ સહિતં ‘જલિયં’ જ્વલિતમ્ અગ્નિર્યથા ભવતિ ‘તઉરમં’ તદુપમામ્—જ્વલદયઃપિંડાદ્યુપમામ્ તથાવિધામેવ યા ભૂમિમ્ ‘અણુકમંતા’ અનુક્રામન્તઃ—પરમાધાર્મિકૈર્ગમ્યમાનાઃ નારક-જીવાઃ ‘ઉજ્ઝમાણા’ દહ્યમાનાઃ । તથા—‘ઉમુચોઈયા’ ઇષુનોદિતાઃ તીક્ષ્ણતપ્તવાણા-

યાગ કે અગ્રભાગ સે ધારકર પ્રેરિત કિયે હુએ ‘તત્તજ્જુગેસુ જુત્તા—તપ્તયુગેસુ યુક્તાઃ’ તથા તપ્ત જુએ મેં જોડે હુએ વે નારકી ‘કલુણં થણંતિ—કરુણં સ્તનન્તિ’ દીન કરુણ રુદન કરતે હૈં ॥૪॥

અન્વયાર્થ—તપે હુએ લોહે કે સમાન, જ્યોતિયુક્ત એવં જલતી હુઈ ભૂમિ પર ગમન કરતે હુએ નારક જીવ જબ જલતે હૈં તો કરુણાપૂર્ણ આક્રોશ કરતે હૈં તથા તપે હુવે જુએ મેં જોતકર આર સે પ્રેરિત કિયે જાતે હૈં તથા મી કરુણ ધ્વનિ કરકે ચીલતે હૈં ॥૪॥

ટીકાર્થ—તપે હુએ લોહપિણ્ડ કે સદૃશ, જ્યોતિ સહિત ઓર જલની હુઈ અર્થાત્ જલતે હુએ લોહપિણ્ડ કી ઉપમા વાલી ભૂમિ પર પરમાધા-

તીક્ષ્ણ તપેલા બાણના આગળના ભાગથી મારીને પ્રેરિત કરેલા ‘તત્ત જુગેસુ જુત્તા—તપ્તયુગેસુ યુક્તા’ તથા તપેલા ધોસરામાં બેડવાથી ‘કલુણં થણંતિ—કરુણં સ્તનન્તિ’ દયાપાત્ર રૂદન કરે છે. ॥૪॥

સૂત્રાર્થ—તપાવેલા લોહના જેવી, જ્યોતિયુક્ત અને બળબળતી ભૂમિ પર જ્યારે ગમન કરવું પડે છે, ત્યારે પગે ખૂબ જ દાઝવાને લીધે નારકો કરુણાપૂર્ણ આક્રોશ કરે છે, વળી જ્યારે તેમને ગરમ કરેલા ધોસરામાં બેડીને પડેલાની આર મારી મારીને ચલાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ દયા-જનક આર્તનાદ કરી ઉઠે છે. ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—તપાવેલા લોહના ગોળા જેવી, જ્યોતિમય અને બળી રહી હોય એવી—એટલે કે ખુબ જ તપાવીને લાલચોળ અને પ્રકાશિત બનાવેલા લોહપિંડની ઉપમાવાળી ભૂમિ પર પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને ચલાવે છે. તે અતિ ઉષ્ણ ભૂમિ પર ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ખૂબ જ દાઝી જવાથી એવી

અગ્રભાગપ્રેરિતાઃ 'તત્તજુગેસુ' તપ્તયુગેપુ-તાપિતરથાંગેપુ 'જુક્તા' યુક્તાઃ તત્ર-વલીર્વદ્
 ઇવ નિયુક્તા નૈરપિકાઃ । 'કલુણં' કરુણં-સકરુણં યથા સ્યાત્તથા 'ઘર્ષંતિ' સ્તનન્તિ
 શબ્દં કુર્વન્તિ । અતિદીનવચનાનિ સુઘાત્ ઉચ્ચૈઃ નિપ્પ્રકાશયન્તીત્યર્થઃ । યથા વલી-
 વર્દં રથે નિયોજયતિ તથા તે પરમાધાર્મિકા તાન્ નારકાન્ તપ્તરથયુગેપુ સંયોજ્ય
 તપ્તતીક્ષ્ણવાણાગ્રભાગેન પ્રેરયન્તિ તતસ્તે મદતા શબ્દેન રારટંતીતિ ભાવઃ ॥૪॥

મૂલ્ય-બાલા બલા મૂર્ધ્નિમ્નણુક્લમંતા પૈવિજ્જલં લોહપદં વ તત્તં ।

જંસિઽભિદુર્ગાંસ પર્વજ્જસાણા પેસેવં દંડેહિં પુરા કરંતિ ॥૫॥

છાયા-બાલાઃ બલાદ્ મૂર્ધ્નિમ્નક્રામ્યમાણાઃ મદીપ્તજલાં લોહપથમિવ તપ્તામ્ ।

યસ્મિન્નભિદુર્ગે પ્રવધમાના પ્રેષ્યાનિવ દંડૈઃ પુરઃ કુર્વન્તિ ॥૬॥

મિત્ર અસુર નારક જીવોં કો ચલાતે હૈં । ઉસ પર ચલને સે વે વુરી
 તરહ જલતે હૈં તો એસે ચિલ્લાતે હૈં કિ કરુણા ઉપજતી હૈ । ફિર ઉન્હે
 છૂવ તપે હુવે રથ કે જુદ (જૂડે) મેં જોત દિયા જાતા હૈં ઓર રૂપ અર્થાત્
 તીક્ષી નોક વાલી આર ઘુમોઈ જાતી હૈ । વે નારકી ઉસમેં વૈલો કે
 જૈસે જોતે જાતે હૈ । ઉસ સમય ઓ વે અત્યન્ત દીનતાપૂર્ણ ધ્વનિ કરતે હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જૈસે રથ મેં વૈલ કો જોતા જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર
 પરમાધાર્મિક ઉન નારકોં કો તપે હુદ રથ કે જુદ મેં જોતકર ઉપર સે
 તપે હુદ તીક્ષ્ણ આર કી નોક સે પ્રેરિત કરતે હૈં । ઉસ સમય વે જોર
 સે ચીલ્લતે-ચિલ્લાતે હૈં । ૪॥

તો ચીસો પાડે છે કે ભલ ભલાંના હૃદયમાં કરુણા ઉત્પન્ન થાય છે વળી
 તેઓ તેમને રથના ખૂળ જ તપ વેલા ધોંસરામાં સાથે ભેડીને તીક્ષ્ણ અણી
 વાળી આર ભેડીને બળદની જેમ તેમની પાસે રથ ખેંચાવે છે. આ અસહ્ય
 વેદનાને કારણે તેઓ કરુણાજનક ચીસો પાડે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જેવી રીતે રથના ધોંસરા સાથે બળદોને
 ભેડવામાં આવે છે, એજ રીતે પરમાધાર્મિકો નારકોને ધોંસરામાં ભેડે છે.
 તે ધોંસરાને તપ વીને ખૂળ જ ગરમ કરેલાં હોય છે. જેમ બળદોને પદો-
 ણીની આર ભેડીને ચલાવવામાં આવે છે, તેમ નારકોને પદોણીની તીક્ષ્ણ
 અને ગરમ આર ભેડીને ચલાવવામાં આવે છે. આ દુઃખ અસહ્ય થઈ
 પડવાથી તેઓ કરુણાજનક ચીસો પાડે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ:—(બાલા) બાલા:—અજ્ઞાનિનો નારકા: (લોહપથ વ તત્ત્વ) લોહપથ-
મિવ તપ્તાસ્ (પવિજ્જલં) પ્રદીપ્તજલાં (ભૂમિ) ભૂમિ—પૃથિવીસ્ (વલા અણુક્રમંતા)
વલાત્ અનુક્રામ્યમાણા: વલાત્કારેણ પરમાધાર્મિકૈશ્ચાલ્યમાના: (જંસિ) યસ્મિન્
(અમિદુર્ગંસિ) અમિદુર્ગે અતિકઠોરે (પવજ્જમાણા) પ્રપચ્ચમાના:—પરમાધાર્મિકદ્વારા
ચલનાય પ્રેરિતા: યદિ ન ચલંતિ તદા (પેસેવ) પ્રેષ્યાન્ દૃષ્યામિવ (દંડેહિં) દંડૈ:
(પુરા કરંતિ) પુર: કુર્વન્તિ અગ્રે તાન્ ચાલયન્તીતિ ॥૫॥

‘બાલા વલા ભૂમિ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલા:’ અજ્ઞાની નારકી જીવ ‘લોહપથ’ વ તત્ત્વ-
લોહપથમિવ તપ્તાસ્’ જલતા હુઆ લોહજય કાર્મી કે સમાન તપી હુઈ
‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’ તથા રક્ત ઔર લીપ્તરૂપ વર્દ્ય છે યુક્ત ‘ભૂમિ-
ભૂમિમ્’ ભૂમિ પર ‘વલા-વલાત્’ વલપૂર્વક પરમાધાર્મિકો દ્વારા ‘અણુ-
ક્રમંતા-અનુક્રામ્યમાણા:’ ચલાયે જાતે વે પુરો તરફ ચિત્લાતે હેં ‘જંસિ-
યસ્મિન્’ જો સી ‘અમિદુર્ગંસિ-અમિદુર્ગે’ અતિ કઠોર સ્થાન પર ‘પવ-
જ્જમાણા-પ્રપચ્ચમાના:’ પરમાધાર્મિકો કે દ્વારા ચલને કે લિયે પ્રેરિત
કિયે હુઈ જબ ઠીક વહીં ચલતે હેં તવ ‘પેસેવ-પ્રેષ્યાન્’ બૈલ કે સમાન
‘દંડેહિં-દંડૈ:’ દંડોં સે ‘પુરા કરંતિ-પુર: કુર્વન્તિ’ આગે ચલાતે હેં ॥૫॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક ડન અજ્ઞાન નારક જીવોં કો તપે હુઈ
લોહપથ કે સમાન તપી હુઈ તથા ઊધિર પીચ આદિ સે પંક્તિ ભૂમિ પર

‘બાલા વલાભૂમિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલા:’ અજ્ઞાની નારક જીવ ‘લોહપથ’ વ તત્ત્વ-લોહપથ-
મિવ તપ્તાસ્’ બળેલ લોખંડના માર્ગની જેમ તપેલી ‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’ તથા
રક્ત અને પર રૂપ કાદવથી યુક્ત ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ ભૂમિ પર ‘વલા-વલાત્’
બળપૂર્વક પરમાધાર્મિકો દ્વારા ‘અણુક્રમંતા-અનુક્રામ્યમાણા’ ચલાવવામાં આવતાં
તેઓ ખરાબ રીતે ભૂમો પાડે છે. ‘જંસિ-યસ્મિન્’ જેમાં ‘અમિદુર્ગંસિ-અમિદુર્ગે’
અતિ કઠોર સ્થાન ઉપર ‘પવજ્જમાણા-પ્રપચ્ચમાના:’ પરમાધાર્મિકોના દ્વારા
ચલાવા માટે પ્રેરિત કરવા છતાં પણ ન્યાયે ઠીક નથી ચલાવતાં
ત્યારે ‘પેસેવ-પ્રેષ્યાન્’ બળદની જેમ ‘દંડેહિં-દંડૈ:’ દંડાઓથી ‘પુરા કરંતિ-
પુર: કુર્વન્તિ’ આગળ ચલાવે છે. ॥૫॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો તે અજ્ઞાન નારકોને તપાવેલા લોહના માર્ગના
જેવી અતિશય ગરમ અને લોહી, પર આદિથી યુક્ત ભૂમિ પર ચલાવે છે. ને

ટીકા—‘બાલા’ બાલા:—વિવેકરહિતા: નારકજીવા: ‘લોહપથં વ તત્તં’ લોહપથમિવ તપ્તામ્, તપ્તલોહપથમિવાતિશયેન જાઝ્વલ્યમાનામ્ ‘પવિઞ્જલં’ પ્રદીપ્તજલાં રુધિર-પૂયરૂપકર્દમપિચ્છિલાં ‘ભૂમિ’ ભૂમિ-પૃથિવીતલમાર્ગદ્વા ‘વલા અણુકમંતા’ વલાત્ અણુકામ્યમાણાઃ, યદ્યપિ તાદૃશભૂમૌ ચલિતું નેચ્છન્તિ, તથાપિ—વલાત્કારેણ ચાલ્યમાનાઃ ‘જંસિ અમિદુર્ગંસિ’ યસ્મિન્ અમિદુર્ગેઽતિકઠિને સ્થાને કુંભીનરકાદૌ । ‘પવ્વજ્જમાણા’ પ્રપવ્યમાનાઃ પ્રચાલ્યમાના અપિ યદા ન સમ્યક્ પ્રચલન્તિ તદા ‘પેસેવ’ પ્રેષ્યાનિવ, ક્રીતદાસાનિવ વૃષમાનિવ વા ‘દંડેહિ’ દંડૈઃ—દણ્ડપ્રહરણૈઃ તે પરમાધાર્મિકાસ્તાન્ ‘પુરા કરંતિ’ પુરઃ કુર્વન્તિ પુરોઽગ્રતશ્ચાલયન્તિ । તે તુ નારકાઃ સ્વેચ્છયા સ્થાતું ગન્તું કથમપિ નૈવ સક્તાઃ । સ્થિતૌ ગમનેઽપિ વા પરાધીનૈવ નારકજીવાનામ્ । ન ક્વચિત્ તે સ્થિરા ભવંતિ, ન વા કુઞ્ચિત્

‘ચલાતે હૈ’ । ચલાયે જાતે હુણ વે યદિ અતિ દુર્ગમ માર્ગ પર નહીં ચલતે—રુક જાતે હૈ’ તો પરમાધાર્મિક હંડે ભાર-ભાર કર આગે ચલાતે હૈ’ ॥૫॥

ટીકાર્થ—વિવેકરહિત નારકજીવ, લોહપથ કે સમાન અતિશય જાઝ્વલ્યમાન તથા રુધિર એવં પીચ કે કીચડ સે વ્યાપ્ત ભૂમિ પર પરમાધાર્મિકો દ્વારા ચલાયે જાતે હૈ’ । યદ્યપિ વે હસ ભૂમિ પર ચલના નહીં યાહતે, તથાપિ વલાત્કાર સે ચલાયે જાતે હુણ જો નરક અત્યન્ત દુર્ગમ તપાયે હુણ સ્થાન પર ઠીક તરહ નહીં ચલતે હૈ’, તથા સ્તરીદે હુણ નૌકરો’ કી તરહ અથવા વૈલો’ કી તરહ હંડો’ કા પ્રહાર કરકે પરમાધાર્મિક ઉન્હે’ આગે ચલાતે હૈ’ । વે અપની હચ્છા કે અનુસાર ન કહીં ઠહરને મેં સમર્થ હૈ’ ઓર ન ચલને મેં સમર્થ હૈ’ । નારક જીવ ઠહરને મેં સી પરાધીન હૈ’ ઓર ચલને મેં સી પરાધીન હૈ’ । ન વે

તેઓ દુર્ગમ માર્ગ પર ચાલતાં ચાલતાં અટકી જાય છે, તો પરમાધાર્મિકો તેમને હંડા મારી મારીને આગળ ચલાવે છે. ॥૫॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો નારકોને તપાવેલા લોહના જેવા ગરમ અને જ્વલ્નવત્યમાન માર્ગ પર ચલાવે છે. તે માર્ગ રુધિર અને પરુ રૂપ કીચડથી છવાયેલો હોય છે. જો તેઓ તે માર્ગ પર ચાલવાની ના પાડે છે, તો તેમને બળાત્કારે ચલાવવામાં આવે છે નરક અત્યંત દુર્ગમ માર્ગ પર જો તેઓ સરખી રીતે ચાલતા નથી, તો બળદો અથવા ગુલામોની મારફત આર લોકીને અથવા હંડા મારીને તેમને ચલાવવામાં આવે છે. આગળ ચાલવું કે થાલવું તે પણ તેમની ઇચ્છાનુસાર થતું નથી એટલે કે આ બંને બાબતમાં તેઓ પરાધીન છે. તેઓ તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વિશ્રામ પણ લઈ શકતા નથી અને ચાલી પણ શકતા નથી. ત્યાં તો તેમને બિલકુલ પરાધીન

સ્વેચ્છયા ગચ્છન્તિ કિન્તુ તત્રત્યઃ સર્વોઽપિ વ્યવસાયવ્યવહારઃ પરાધીન एव-
યાતનાભૂમિત્વાન્નરકસ્યેતિ ભાવઃ ॥૫॥

મૂલ્મ-તે' સંપ્રગાઢંસિ પવંજમાણા સિંલાહિ હૃમ્મંતિ નિપાતિનીર્હિં।
સંતાવળી નામ ચિરદ્વિતીયા સંતાપની જત્ય અસાહુકમ્મા॥૬॥

છાયા—તે સંપ્રગાઢં પ્રપચમાનાઃ શિલામિહન્યન્તે નિપાતિનીભિઃ ।

સંતાપિની નામ ચિરસ્થિતિકા સંતાપ્યન્તે યત્ર અસાધુકર્માણઃ ॥૬॥

અન્યાર્થઃ—(તે) તે નારકજીવાઃ (સંપ્રગાઢંસિ) સપ્રગાઢમ્—અસહ્યવેદનાયુક્તે
નરકે (પવંજમાણા) પ્રપચમાનાઃ ગન્તારઃ (નિપાતિનીર્હિં) નિપાતનીભિઃ—અધઃ
પાતયિતું યોગ્યામિઃ (સિંલાહિં) શિલાભિઃ પાષાણખણ્ડૈઃ (હૃમ્મંતિ) હન્યન્તે તાડચન્તે
(સંતાવળી નામ) સંતાપની નામ કુમ્ભી (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકા બહુકાલ-

અપની ઇચ્છા સે કહીં વિશ્રામ લેતે હૈં ઓર ન કહીં ચલતે હૈં । વહાં
કા સમ્પૂર્ણ વ્યવસાય વ્યવહાર પરાધીન હી હૈં । કયોંકિ નરક તો કેવલ
યાતનાભૂમિ હી હૈં ॥૫॥

‘તે સંપ્રગાઢંસિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ લે નારકજીવ ‘સંપ્રગાઢંસિ-સંપ્રગાઢે’ અધિક
વેદનાયુક્ત અસહ્ય નરક મેં ‘પવંજમાણા-પ્રપચમાનાઃ’ ગણ હુણ ‘નિપા-
તિનીર્હિં-નિપાતિનીભિઃ’ સ્ખુલ ગિરને ચાલી ‘સિંલાહિં-શિલાભિઃ’
પાષાણ કે ખણ્ડોં સે ‘હૃમ્મંતિ-હન્યન્તે’ ઝારે જાતે હૈં ‘સંતાવળી નામ-
સંતાપિની નામ સંતાપની અર્થાત્ કુમ્ભી નામ કા નરક ‘ચિરદ્વિતીયા-
ચિરસ્થિતિકાઃ’ પર્યોપમ સાગરોપમ કાલપર્યન્ત સ્થિતિવાલા હૈં

દશા ભોગવવી પડે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને જે જે યાતનાઓ આપે, તે તેમને
સહન કરવી જ પડે છે. આ રીતે આ નરકસ્થાનો યાતનાભૂમિ જેવાં જ છે ॥૫॥

‘તે સંપ્રગાઢ સિ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે નારક છુવ ‘સંપ્રગાઢ સિ-સંપ્રગાઢે’ અધિક વેદના
યુક્ત અસહ્ય નરકમાં ‘પવંજમાણા-પ્રપચમાના’ ગણેલ ‘નિપાતિનીર્હિં-નિપાતિ-
નીભિઃ’ સામે આવીને પડવાવાળી ‘સિંલાહિં-શિલાભિ’ પથરના ખ ડોથી ‘હૃમ્મંતિ-
હન્યન્તે’ મારવામા આવે છે. ‘સંતાવળીનામ-સંતાપનીનામ-અર્થાત્ કુમ્ભી નામનું’
નરક ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકા.’ પર્યોપમ સાગરોપમ કાલપર્યન્ત સ્થિતિ-
વાળું છે. ‘જત્ય-યત્ર’ જેમાં ‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્માણ.’ પાપકર્મ કરવાવાળા

પર્યન્તસ્થાયિની (જત્ય) યત્ર-યસ્યામ્ (અસાહુકમ્મા) અસાધુકર્માણઃ પ્રાણાતિપાતા-
દિકુત્સિતકર્મકર્તારઃ (સંતપ્પતી) સંતાપ્યન્તે-સંતાપિતાઃ ક્રિયન્તે ॥૬॥

ટીકા—‘તે’ તે નારકજીવાઃ ‘સંપગાઠંસિ’ સંપ્રગાઠે, અતિવેદનાયુક્તે નરકે
‘પવજ્જમાણા’ પ્રપદ્યમાનાઃ-તાદૃશવેદનાયુક્તં નરકં ગચ્છન્તઃ। ‘નિપાત્તિણીર્હિ’ નિપા-
તનોમિઃ અભિમુખં પાતયન્તીમિઃ। ‘સિલાર્હિ’ શિલામિઃ-વૃઢ્તપાષાણસ્વઢ્ઠરૂપામિઃ,
‘હમ્મંતિ’ હમ્યન્તે ‘સંતાવણી નામ’ સંતાપિની નામ-અતિશયિતતાપયુક્તા ‘ચિર-
દ્વિતીયા’ ચિરસ્થિતિકા-પલ્લોપમસાગરોપમકાલપર્યન્તસ્થાયિની સંતાપની કુમ્ભીતિ
પ્રસિદ્ધા વિદ્યતે। ‘જત્ય’ યત્ર સંતાપયુક્તાયાં કુમ્ભ્યામ્। ‘અસાહુકમ્મા’ અસાધુકર્માણઃ

‘જત્ય-યત્ર’ જિસમેં ‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરનેવાલે
જીવ ‘સંતપ્પતી-સંતાપ્યન્તે’ તીવ્ર વેદના સે સંતપ્ત ક્રિયે જાતે હૈં ॥૬॥

અન્યથાર્થ—અસહ્ય વેદના સે યુક્ત નરક મેં ગયે હુણ નારક જીવ
નીચે ગિરને વાલી શિલાઓં સે તાડન ક્રિયે જાતે હૈં। કુંભીપાક મેં
પચાયે જાતે હૈં વહાં નારક વહુન કાલ તક રહતે હૈં ઓર સંતાપ
કો પ્રાપ્ત હેતે હૈં ॥૬॥

ટીકાર્થ—અત્યન્ત વેદના વાલે નરક મેં ગયે હુણ નારકી જીવ
સામને સે ગિરને વાલી શિલાઓં સે આહત-તાડિત ક્રિયે જાતે હૈં। વહાં
જો સંતાપની અર્થાત્ તીવ્ર વેદના સે તપાને વાલી કુંભી હૈં યહ વહુત હી
સંતાપજનક હૈં। યહ ચિરસ્થિતિક હૈં અર્થાત્ વહાં જીવ પલ્લોપમોં ઓર
સાગરોપમોં તક નિવાસ કરતે હૈં। હસ સંતાપવાલી કુમ્ભી મેં વે

૭૫ ‘સંતપ્પતી-સંતાપ્યન્તે’ તીવ્ર વેદનાથી સંતાપયુક્ત કરવામાં આવે છે. ॥૬॥

સૂત્રાર્થ—અસહ્ય વેદનાથી યુક્ત નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારક ૭૫ની
ઉપર મોટી મોટી શિલાઓ ફેંકવામાં આવે છે. આ શિલાઓના પ્રહાર
તેમને સકુન કરવા પડે છે. તેમને કુંભીઓમાં પકાવવામાં આવે છે. નારકોને
ત્યાં દીર્ઘ કાળ સુધી રહેવું પડે છે, અને અસહ્ય વેદનાઓ વેઠવી પડે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને તીવ્ર વેદના વેઠવી પડે છે,
તેથી નરકને વેદનાસ્થાન કહેલ છે. નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા ૭૫ને કેવી કેવી
યાતનાઓ વેઠવી પડે છે, તેનું સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે—ઉપરથી નીચે પડતી
શિલાઓના પ્રહાર તેમને વેઠવા પડે છે. ત્યાં તેમને કુંભીઓમાં પકાવવામાં
આવે છે. તે કુંભીઓ તીવ્ર વેદનાથી તપાવનારી હોવાને કારણે તેમને ‘સંતા-
પની’ (સંતાપજનક) કહી છે. નારકોને ત્યાં ચિરકાળ પર્યન્ત-પદ્યોપમ અને

દુષ્કૃતકર્માણઃ येन परमये, संपादिताऽशुभाऽनुष्ठानाः । 'संतप्यती' संताप्यन्ते-
तीव્રवेदनया सत्तप्ताः क्रियन्ते । अभिमुखादागच्छन्तीभिः शिलाभिर्हता भवन्ति ।
तथा कुम्भीपाकनामपाकपात्रगतजीवानां स्थितिर्दीर्घा, दुष्कृतकर्मकारिणः तत्र चिर-
कालपर्यन्तं रयकृताऽशुभाऽनुष्ठानस्य फलमुपभुञ्जानाः अवस्थिता भवन्तीति ॥६॥
मूलम्—कंदूसु पक्खिप्प पयंति बालं तओवि दंडा पुण उप्पयंति ।
ते उड्डकाएहिं पखज्जंभाणा अवरैहिं खंजंति सणफेएहिं ॥७॥

છાયા—કન્દૂસુ પ્રક્ષિપ્ય પચન્તિ બાલં, તતોઽપિ દગ્ધાઃ પુનરુત્પન્તિ ।

તે ઝર્ધ્વકાકૈઃ પ્રસાદ્યમાના, અપરૈઃ સ્વાચ્ચન્તે સનતપદૈઃ ॥૭॥

जीव अत्यन्त दुःख का अनुभव करते हैं जिन्होंने पूर्वभवों में
अशुभ कृत्य किये हैं ।

આશય यह है कि तीव्र वेदनावाले नरक में सामने से आकर
गिरने वाली शिलाओं से नारक जीव आहत (झारे जाते) होता है ।
तथा कुम्भीपाक नामक पाकपात्र में गए हुए जीवों की स्थिति बहुत
लम्बी होती है । दुष्कृत्य करने वाला जीव उस नरक में चिरकालपर्यन्त
अपने किये पाप का फल भोगता हुआ रहता है ॥६॥

‘કન્દૂસુ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘बालं-बालम्’ विवेकरहित नारकजीव को ‘कंदूसु-
कन्दुषु’ गेंद के समान आकृति वाले नरक में ‘पक्खिप्प-प्रक्षिप्य’ डाल-
कर ‘पयंति-पचन्ति’ पकाते हैं ‘दंडा-दग्धाः’ जलते हुए वे नारकजीव

સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ સુધી-રહેવું પડે છે. જે જીવોએ પૂર્વભવોમાં
અશુભ કૃત્યો કર્યા હોય છે, તે જીવોને તે સંતાપની નામની કુંભીમાં ઉત્પન્ન
થઈને અસહ્ય દુખનો અનુભવ કરવો પડે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તીવ્ર વેદનાવાળા નરકોમાં સામેથી
નીચે આવી પડતી શિલાઓના પ્રહાર નારકોને સહન કરવા પડે છે. તથા
કુંભીપાક નામના પાકપાત્રમાં (પકવવાના પાત્રમાં) ઉત્પન્ન થયેલા નારકોનું
આયુષ્ય ઘણું લાંબુ હોય છે. પાપકૃત્યો સેવનાર જીવો તે નરકમાં ઉત્પન્ન થઈને
તેમનાં પાપક્રમોનો અશુભ વિપાક દીર્ઘ કાળ પર્યન્ત ભોગવ્યા કરે છે. ॥૬॥

‘કન્દૂસુ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘બાલં-બાલમ્’ વિવેકરહિત નારકજીવને ‘કન્દૂસુ-કન્દુષુ’ દંડાના
સમાન આકૃતિવાળા નરકમાં ‘પક્ખિપ્પ-પ્રક્ષિપ્ય’ નાખીને ‘પયંતિ-પચન્તિ’ પકાવે
છે. ‘દઢ્ઢા-દગ્ધાઃ’ બળતા એવા તે નારક જીવ ‘તઓપિ-તતોવિ’ ત્યાથી પ

અન્વયાર્થઃ—(વાલં) વાલં-નારકં (કંદૂસુ) કન્દુપુ-કન્દુકાકૃતિનરકેપું (પક્ષિત્વપ્) પ્રક્ષિપ્ય-પાતયિત્વા-પરમાધાર્મિકાઃ (પયંતિ) પચન્તિ (દહ્વા) દગ્ધાસ્તે નારકાઃ (તથોવિ) તતોપિ-તસ્માદપિ સ્થાનાત્ (પુણો ઉપ્પયંતિ) પુનરપિ ઉત્પતન્તિ-ઉચ્છલન્તિ તન્નાપિ (તે) તે નારકજીવાઃ (ઉદ્ઘુકાપ્હિં) ઊર્ધ્વકાકૈર્દ્રોગકાકૈઃ (પલ્વજ્જમાણા) પ્રલાઘમાના-મક્ષિતાઃ સન્તઃ (અવરેહિં) અપરૈરન્યૈઃ (સળપ્ફપ્હિં) સનલ્પદૈઃ-સિંહાદિભિઃ (સ્વજ્જંતિ) સ્વાઘન્તે મક્ષિતા ઇવન્તીતિ ॥૭॥

ટીકા—‘વાલં’ વાલં-વિવેકરહિતં નારકજીવમ્ ‘કંદૂસુ’ કન્દુકાકૃતિ કુંભીપુ ‘પક્ષિત્વપ્’ પ્રક્ષિપ્ય-પાતયિત્વા તે પરમાધાર્મિકાઃ ‘પયંતિ’ પચન્તિ ‘તથોવિ’ તતો-પિ તદનન્તરમ્ ‘દહ્વા’ દગ્ધાઃ ‘પુણ’ પુનઃ ‘ઉપ્પયંતિ’ ઉત્પતન્તિ, ઊર્ધ્વમ્ ઉત્થિષ્ઠાઃ ‘તથો વિ-તતોપિ’ વહાં સે ધી ‘પુણો ઉપ્પયંતિ-પુનરપિ ઉત્પતન્તિ’ ફિર ઊપર ઉચ્છલતે હૈં ‘તે-તે’ વે નારકિ જીવ ‘ઉદ્ઘુકાપ્હિં-ઊર્ધ્વકાકૈઃ’ દ્રોણ નામ કે કાક કે દ્વારા ‘પલ્વજ્જમાણા-પ્રલાઘમાનાઃ’ લાપ જાતે હૈં ‘અવરેહિં-અપરૈ.’ તથા દૂસરે ‘સળપ્ફપ્હિં-સનલ્પદૈઃ’ સિંહ વ્યાઘ્ર આદિ કે દ્વારા ધી ‘સ્વજ્જંતિ-સ્વાઘન્તે’ લાપ જાતે હૈં ॥૭॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુર અજ્ઞાની નારક કો કન્દુક (ગેંદ) કે સમાન આકૃતિ વાલે નરક લેં ગિરાકર પકાતે હૈં । દગ્ધ હુપ (અગ્નિ સે જલતે હુપ) નારક જબ ઉલ્લસે ઊપર ઉચ્છલતે હૈં તો દ્રોણ કાકોં કે દ્વારા લાપે જાતે હૈં । (નીચે આતે હૈં તો) સિંહ આદિ કે દ્વારા મક્ષણ ક્રિયે જાતે હૈં ॥૭॥

ટીકા—વિવેકવિકલ નારક જીવ કો કન્દુક જૈસી આકૃતિવાલી કુંભી લેં ગિરાકર પરમાધાર્મિક પકાતે હૈં । જબ વે ઉલ્લસે જલને કે

‘પુણો ઉપ્પયંતિ-પુનરપિ ઉત્પતન્તિ’ પાછા ઉપર ઉછળે છે ‘તે-તે’ તે નારકિ જીવ ‘ઉદ્ઘુકાપ્હિં-ઊર્ધ્વકાકૈ.’ દ્રોણ નામના કાક પક્ષિના દ્વારા ‘પલ્વજ્જમાણા-પ્રલાઘમાનાઃ’ ખત્રાતા એવા તે ‘અવરેહિં-અપરૈઃ’ બીજા ‘સળપ્ફપ્હિં-સનલ્પદૈઃ’ સિંહ, વાઘ વગેરેના દ્વારા પણ ‘સ્વજ્જંતિ-સ્વાઘન્તે’ ખાવામાં આવે છે. ॥૭॥

પરમાધાર્મિકો અજ્ઞાની નારકોને કન્દુક (દડા)ના જેવા આકારના નરકમાં નાખીને પકાવે છે. અગ્નિને લીધે દાઝતા નારકો જ્યારે તે જગ્યાએથી ઊંચે ઉછળે છે, ત્યારે દ્રોણ નામના કાગડાઓ તેમને ખાવા માંડે છે, જો તેઓ નીચે આવી પડે છે, તો સિંહ આદિ હિંસક જાનવરો તેમનું ભક્ષણ કરે છે ॥૭॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો તે અજ્ઞાન (વિવેકરહિત) નારકોને દડાના આકારની કુંભીમાં પટકીને પકાવે છે. તે કુંભીમાં જ્યારે

भवन्ति भर्ज्यमानचणकवत् उच्छलन्तीत्यर्थः । ते नारकजीवाः ऊर्ध्वमुत्पतिता अपि 'उड्डुकाएहि' ऊर्ध्वकाकैः द्रोण नाम काकजातिषु परमाधार्मिकैः । 'पखज्ज-
माणा' प्रखाद्यमानाः-भक्ष्यमाणाः, अत्यन्तनष्टाः सन्तः पुनः 'अत्ररेहि' अपरैः
'सणफ्फएहि' सनखपदैः-सिंहव्याघ्रसनखपशुभिः । 'खज्जंति' खाद्यन्ते, भक्षिता
भवन्तीति । परमाधार्मिकाः कश्चिद् नारकजीवं कन्दुकाकृतिनरके पचन्ति । तत्र
भर्ज्यमानास्तै ततः उत्पत्ति, उत्पत्तश्चानाकाशे समासाद्य द्रोणनामकाका
भक्षयन्ति । ततः पतिताः सिंहादिरूपधारिभिः परमाधार्मिकैर्भक्षिताः भवन्ति । यत्र
कुत्र यान्ति सर्वत्रैवापद्भ्राजो तत्र भवन्तीति भावः ॥५॥

कारण ऊपर उछलते हैं तो द्रोणकाक उन्हें खाते हैं । (नरक में
पक्षियों की कोई पृथक् जाति नहीं है । परमाधार्मिक असुर ही विक्रिया
करके द्रोणकाक का रूप धारण कर लेते हैं । इसी प्रकार सिंह आदि
के विषय में भी समझना चाहिए । और फिर सिंह व्याघ्र आदि नाखूनो
वाले जानवर उन्हें खाते हैं ।

अभिप्राय यह है कि परमाधार्मिक असुर नारकजीव को किसी
कन्दुक की आकृति वाले नरक में डालकर पकाते हैं । जब उन्हें पकाया
जाता है तो वे घबराकर ऊपर उछलते हैं । ऊपर उछले हुए उन नारकों
को आकाश में पाकर द्रोण नामक काक खाते हैं । जब वे नीचे गिरते
हैं तो सिंह आदि का रूप धारण किये हुए परमाधार्मिकों द्वारा भक्षण

તેમનાં શરીરો શેકાય છે, ત્યારે દાઝી જવાને કારણે તેઓ ઊંચે
ઉછળે છે. ઉપર ઉછળેલા તે નારકોને દ્રોણકાક ખાવા માંડે છે. (નરકોમાં
પક્ષીઓની કોઈ અલગ જાતિ નથી. પરમાધાર્મિક અસુરો જ પોતાની વૈદિક
શક્તિથી દ્રોણકાકનું રૂપ ધારણ કરે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ સિંહ આદિના
રૂપની પણ વિકૃત્તિ કરે છે) જો તેઓ ઉછળીને નીચે પડે છે, તો સિંહ,
વાઘ આદિ નહોરવાળાં જાનવરો તેમનું ભક્ષણ કરી જાય છે.

આ કથનનો ભાગ્યર્થ એ છે કે નરકપાલો નારકજીવોને દહાના આકાર
ની નરકમાં પછાડીને પકાવે છે આ પ્રકારે જ્યારે તેમનાં અંગો અગ્નિથી
દાઝવા માંડે છે, ત્યારે તેઓ ગભરાઈ જઈને ઊંચે ઉછળે છે ઊંચે ઉછળતા
તે નારકો દ્રોણકાક નામના પક્ષીનો શિકાર બને છે. જો તેઓ નીચે પડે છે,
તો સિંહ, વાઘ આદિ દ્વારા તેમનું ભક્ષણ કરવામાં આવે છે. તે સિંહ,
વાઘના રૂપોની વિકૃત્તિ પણ પરમાધાર્મિક અસુરો જ કરતા હોય છે.
સૂત્રકાર આ કથન દ્વારા એ વાત પ્રકટ કરે છે, કે નારકો ગમે ત્યાં જાય,

મૂળમ્-સમૂસિયં નામ વિધૂમઠાણં, જં સોયતત્તા કલુણં થંણંતિ ।
અહોસિરં કદ્દુ વિગત્તિઝ્ઞં, અયંવ સત્થેહિં સંમોસવેંતિ ॥૮॥

છાયા—સમુચ્છિતં નામ વિધૂમસ્થાનં યત્ શોકતપ્તાઃ કરુણં સ્તનન્તિ ।

અધઃશિરઃ કૃત્વા વિકર્ત્યૌડય ઇવ શસ્ત્રૈઃ સમવસરન્તિ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(સમૂસિયં) સમુચ્છિતં (નામ) નામ—ઉચ્ચચિતાત્ (વિધૂમઠાણં) વિધૂમસ્થાનં—ધૂમરહિતાગ્નિસ્થાનં વિદ્યતે ‘જં’ યત્ સ્થાનમ્ પ્રાપ્ય ‘સોયતત્તા’ શોક-
કિયે જાતે હૈં । અર્થાત્ એ જ્યાં ક્યાં જી જાતે હૈં, વ્યાં ઉપર વિપત્તિયોં
કે પહાડ ગિરતે હૈં ॥૭॥

‘સમૂસિયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સમૂસિયં-સમુચ્છિતમ્’ ઝંચી ચિતા કે સમાન ‘વિધૂમ-
ઠાણં-વિધૂમસ્થાનમ્’ ધૂમરહિત અગ્નિ કા એક સ્થાન હૈં ‘જં-યત્’ જિસ
સ્થાન કો પ્રાપ્ત કરકે ‘સોયતત્તા-શોકતપ્તાઃ’ શોક સે દુઃખિત નારકિ
જીવ ‘કલુણં-કરુણમ્’ કરુણાજનક ‘થંણંતિ-સ્તનન્તિ’ રૂદન કરતે હૈં
‘અહોસિરં કદ્દુ-અધઃ શિરઃ કૃત્વા’ નરકપાલ નારકિ જીવ કે શિર
કો નીચા કરકે ‘વિગત્તિઝ્ઞં-વિકર્ત્ય’ તથા ઉસકી દેહ કો કાટકર
‘અયંવ સત્થેહિં-અયોવત્ શસ્ત્રૈઃ’ લોહ કે શસ્ત્ર સે ‘સમોસવેંતિ-સમવ-
સરન્તિ’ સ્વપ્ન સ્વપ્ન કરકે કાટતે હૈં ॥૮॥

અન્વયાર્થ—ઝંચી ચિતા કે સદૃશ ધૂમરહિત અગ્નિ કા એક સ્થાન
હૈં, જિસે પ્રાપ્ત કરકે શોક સે તપ્ત નારક જીવ કરુણ આત્મોશ કરતે હૈં ।

તો પણ દુઃખ તેમનો કેડો છોડતું નથી. તેમના ઉપર જાણે કે દુઃખના
પહાડો જ તૂટી પડે છે ॥૭॥

‘સમૂસિયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સમૂસિયં-સમુચ્છિતમ્’ ઝંચી ચિતાના સમાન ‘વિધૂમઠાણં-
વિધૂમસ્થાનમ્’ ધૂમરા વગરના અગ્નિનું એક સ્થાન છે. ‘જં-યત્’ જે સ્થાનને
પ્રાપ્ત કરીને ‘સોયતત્તા-શોકતપ્તાઃ’ શોકથી દુઃખિત નારકિ એવ ‘કલુણં-
કરુણમ્’ કરુણાજનક ‘થંણંતિ-સ્તનન્તિ’ રૂદન કરે છે ‘અહોસિરં કદ્દુ-અધઃ
શિરઃ કૃત્વા’ નરકપાલ નારકિએવના માથાને નીચા કરીને ‘વિગત્તિઝ્ઞં-
વિકર્ત્ય’ તથા તેના દેહને કાપીને ‘અયંવ સત્થેહિં-અયોવત્ શસ્ત્રૈઃ’ લોખંડના
શસ્ત્રથી ‘સમોસવેંતિ-સમવસરન્તિ’ ટુકડે ટુકડા કરીને કાપે છે. ॥૮॥

સૂત્રાર્થ—એક ઝંચી ચિતાના આધારનું, ધૂમરા વિનાની અગ્નિથી
યુક્ત એક સ્થાન હોય છે. જ્યારે પરમાધર્મિકો નારકોને તે ચિતામાં ફેંકે

તપ્તા નારકાઃ (કઢુણં) કરુણં-દીનં (થળંતિ) સ્તનંતિ-આક્રોશશબ્દં કુર્વન્તિ (અહો સિરં કટ્ટુ) અથઃ શિરો મસ્તકં કૃત્વા (વિગત્તિઝળં) વિકર્ત્ય સ્વઙ્ડયિત્વા (અયં વ સત્યેહિં) અયં ઇવ શસ્ત્રૈઃ (સમોસર્વેતિ) સમવસરન્તિ સ્વઙ્ડશઃ સ્વઙ્ડયન્તિ કર્તૃયન્તીતિ ॥૮॥

ટીકા--‘સમૂસિયં’ સમુચ્છિન્નં-સમ્યક્ ઉચ્છિન્નં સમુન્નતં ચિતાકૃતિનામકમ્ । ‘વિધૂમઠાણં’ વિધૂમસ્થાનમ્, વિગતો ધૂમો યસ્માત્ સ્થાનાત્ તદ્વિધૂમસ્થાનમ્ ધૂમરહિતવહ્નિસ્થાનમિતિ યાવત્ । ‘જં’ યત્ સ્થાનમ્ પ્રાપ્ય ‘સોયતતા’ શોકતપ્તાઃ નારકાઃ । ‘કઢુણં’ કરુણમ્ ‘થળંતિ’ સ્તનન્તિ-કરુણાપૂર્વકં શબ્દં કુર્વન્તિ રુદન્તીતિ યાવત્ । તથા-‘અહોસિરં કટ્ટુ’ અથઃ શિરઃ કૃત્વા ‘વિગત્તિઝળં’ વિકર્ત્ય વિદાર્ય । ‘અયં વ સત્યેહિં’ અયં ઇવ શસ્ત્રૈઃ ‘સમોસર્વેતિ’ સમવસરન્તિ, સ્વઙ્ડશઃ સ્વઙ્ડયન્તિ । અત્યુચ્ચિતાસદૃશં નિર્ધૂમવહ્નિસ્થાનમેકમસ્તિ । તત્ર ગતાઃ નારકજીવાઃ મહતા શોકેન સંતપ્તા ભવન્તિ સકરુણં રુદન્તિ ચ । તથા તત્ર પરમાધાર્મિકા નરકપાલાઃ

વહાં પરમાધાર્મિક ઉનકા મસ્તક નીચા કરકે કાટતે હિં ઓર લોહે કે શસ્ત્રોં સે દેહ કો સ્વઙ્ડ સ્વઙ્ડ કર દેતે હિં ॥૮॥

ટીકા—જંચા ઉઠા હુઆ ચિતા કે આકાર કા એક ધૂમ સે રહિત અગ્નિ કા સ્થાન હૈ । ઉસ અગ્નિ સ્થાન મેં ઢાલતે હિં તબ અસહ્ય વેદના સે સંતપ્ત નારક જીવ કરુણાજનક વિલાપ કરતે હિં । પરમાધાર્મિક ઉનકા સિર નીચા કરકે લોહમય શસ્ત્રોં સે દેહ કે અવયવોં કો સ્વઙ્ડ સ્વઙ્ડ કર દેતે હિં ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ-એક અત્યન્ત જંચા ચિતા જૈસા ધૂમરહિત અગ્નિ કા સ્થાન હૈ । વહાં પરમાધાર્મિક નારક જીવ કો લે જાતે હિં, તબ નારક જીવ

છે, ત્યારે તે અગ્નિના તાપથી આકુળઆકુળ થયેલા નારકો કરુણાજનક ચિત્કારો કરે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો તેમનાં મસ્તક નીચા કરાવીને શસ્ત્ર વડે છેદી નાખે છે, અને લોહના હથિયારોથી તેમના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ જાંચી ચિતા ખડકી હોય એવું એક સ્થાન ત્યાં હોય છે. તે સ્થાનમાં નિર્ધૂમ અગ્નિ બળતો હોય છે. જ્યારે નરકપાલો તે અગ્નિ-સ્થાનમાં નારકોને પટકે છે, ત્યારે અસહ્ય વેદનાથી સંતપ્ત નારકો કરુણાજનક આક્રોશ કરે છે. પરમાધાર્મિકો તેમના મસ્તકને નીચા કરાવીને શસ્ત્રો વડે તેમનું છેદન કરે છે તથા તેમના પ્રત્યેક અંગોને લોહના શસ્ત્રો વડે છેદીને તેમના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે

આ કથન દ્વારા સૂત્રકાર નારકોની યાતનાઓનું વર્ણન કરે છે. તેમને નિર્ધૂમ અગ્નિમાં ફેંકવામાં આવે છે આગથી દાઝવાને દાઝે અસહ્ય પીડાને

તાનારકજીવાન્ યાતનયા સંત્રાસિતાન્ શિરોઽધઃ કૃત્વા કર્ત્તેયન્તિ । તથા-
લોહશસ્ત્રેણ તદીયદેહાવયવં खण्डशः खण्डयन्तीति भावः ॥૮॥

મૂલ્મ-સમૂસિયા તત્થ વિસૂણિયંગા, પક્ષીહિંસ્વજંતિ અઓમુહેહિં ।

સંજીવણી નામ ચિરદ્વિતીયા, જંસી પર્યાં હંમ્મહ પાંવચેયા ॥૯॥

છાયા — સમુચ્છિન્નાસ્તત્ર વિશૂણિતાંગાઃ પક્ષિભિઃ खाद्यन्तेऽयोमुखैः ।

સંજીવની નામ ચિરસ્થિતિકા યસ્યાં પ્રજા હન્યન્તે પાપચેતસઃ॥૯॥

ત્રીજો શોક સે સંતપ્ત હો જાતે હૈં ઓર કરુણાજનક રુદ્ધન કરતે હૈં । વહાં
પર પરમાધાર્મિક યાતનાઓં સે ઝસન ડન નારક જીવોં કા મસ્તક નીચા
કરકે કાટ ડાલતે હૈં ઓર લોહે કે શસ્ત્રોં સે ડનકે શરીર કે અવયવોં
કો खण्ड खण्ड कर देते हैं ॥૮॥

‘સમૂસિયા’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ ડસ નરક મેં ‘સમૂસિયા-સમુચ્છિન્નાઃ’
નીચે મુઘ્ન કરકે લટકાણ હુણ ‘વિસૂણિયંગા-વિશૂણિતાઙ્ગાઃ’ તથા શરીર
સે ચમડા ડલાડ લિણ હુણ વે નારકિજીવ ‘અઓમુહેહિં-અઓમુઘ્નૈઃ’
લોહ કી ચંચુવાલે ‘પક્ષિહિં-પક્ષિભિઃ’ પક્ષિયોં કે દ્વારા ‘खजंति-
खाद्यन्ते’ खाये जाते हैं ‘સંજીવણી નામ-સંજીવની નામ’ નરક કી
ભૂમિ સંજીવની હૈં ક્યોં કિ મરણતુલ્ય કષ્ટ પાકર મી પ્રાણી ડસમેં મરતે
નહીં હૈં ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તથા ડસકી આયુ અધિક હોતી

ઠારણે તેઓ ખૂબ જ ચિત્કારો કરે છે. તેમના તે ચિત્કારોની પરમાધાર્મિક
અસુરો પર ખિલકુલ અસર થતી નથી તેઓ તેને વધારે યાતનાઓ આપે
છે. તેમનાં મસ્તકને તેઓ છેદી નાખે છે અને લોઢાના તીક્ષ્ણ શસ્ત્રો વડે
તેમનાં અવયવોના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે. ॥૮॥

‘સમૂસિયા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘સમૂસિયા-સમુચ્છિન્નાઃ’ નીચે મોઢું કરીને
લટકાવેલ ‘વિસૂણિયંગા-વિશૂણિતાઙ્ગાઃ’ તથા શરીરથી આમડું ઉખાડી લીધેલ તે
નારકિ ઇવ ‘અઓમુહેહિં-અઓમુઘ્નૈઃ’ લોખંડના જેવી કઠોર અંગવાળા ‘પક્ષિહિં-
પક્ષિભિઃ’ પક્ષિયોના દ્વારા ‘खजंति-खाद्यन्ते’ ખવાય છે. ‘સંજીવણી નામ-
સંજીવની નામ’ નરકની ભૂમિ સંજીવની કહેવાય છે. કેમકે મરણ તુલ્ય કષ્ટ
પામીને પણ પ્રાણી તેમાં મરતાં નથી. કેમકે ‘ચિરદ્વિતીયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તેની

અન્વયાર્થઃ—(તત્થ) તત્ર નરકે (સમૂસિયા) સમુચ્છિતા-અધોમુખીકૃત્ય લંબમાનાઃ, (વિશ્વણિયંગા) વિશ્વણિતાંગા અપગત્ત્વચો નારકાઃ ‘અયોમુહેર્હિ’ અધોમુખૈઃ લોહવત્ કઠિનમુખયુક્તૈઃ ‘પક્ષિર્હિ’ પક્ષિભિઃ ‘સ્વજ્જંતિ’ સ્વાદ્યન્તે (સંજીવણી નામ) સંજીવની નામ-યત્ર મૃતા અપિ ન મ્રિયન્તે (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકા બહુકાલસ્થાયિની (જંસિ) યસ્યાં (પાવચેયા) પાપચેતસઃ પાપકલુપિતાઃ (પયા) પ્રજાઃ નૈરયિકાઃ (હમ્મહ) હન્યન્તે-માર્યન્તે ઇતિ ॥૯॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ર નરકે ‘સમૂસિયા’ સમુચ્છિતાઃ સ્તંભે ઊર્ધ્વવાહવોડધઃ શિરસઃ કૃત્વા ચાળ્ડાલાદિના ચર્મવત્ લંબિતાઃ । ‘વિશ્વણિયંગા’ વિશ્વણિતાંગાઃ—ઉત્કૃષ્ટાડ્ગકાઃ નિઃસારિત્ત્વચઃ ‘અયોમુહેર્હિ’ અધોમુખૈઃ વજ્રવંચુભિઃ કાકાદિ-
 હૈ ‘જંસિ-યસ્મિન્’ જિસ નરક મેં ‘પાવચેતા-પાપચેતસઃ’ પાપ સે કલુ-
 પિત ‘પયા-પ્રજાઃ’ નૈરયિક ‘હમ્મહ-હન્યન્તે’ મારે જાતે હૈ ॥૯॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં નીચા મુલ કરકે લટકતે હુએ ઓર ત્વચા સે રહિત નારકજીવોં કો લોહે કે સમાન કઠોર ચોંચ વાલે પક્ષી ખાતે-
 ચીંધતે હૈ । નરકભૂમિ સંજીવની હૈ જહાં પ્રાણાન્તિક કષ્ટ પાતે હુએ મી નારક અકાલ મેં મરતે નહીં હૈ ઓર વહાં બહુત કાલ તક રહતે હૈ ।
 પાપ સે કલુષિત નારક વહાં મારે જાતે હૈ ॥૯॥

ટીકાર્થ—જેસે ચાળ્ડાલ ચમડે કો લટકા દેતે હૈ, ઉસી પ્રકાર પર-
 માધાર્મિક નારક જીવોં કો સ્તંભે મેં બાંધકર લટકા દેતે હૈ । ઉનકી મુજાઈ ઝંચી ઓર મસ્તક નીચે કર દિયા જાતા હૈ । શરીર કી ચમડી

આયુ મોટી હોય છે. ‘જંસિ-યસ્મિન્’ જે નરકમાં ‘પાવચેતા-પાપચેતસઃ’ પાપથી કલુષિત ‘પયા-પ્રજાઃ’ નૈરયિક ‘હમ્મહ-હન્યન્તે’ મારવામાં આવે છે. ॥૯॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલો નારકોની આમડી ઉતારી લઈને તેમને ઉંધે માથે લટકાવે છે, ત્યારે લોહના જેવી કઠોર આંચવાળાં પક્ષીઓ તેના શરીરમાંથી માંસ ખેંચી કાઢીને ખાવા માંડે છે. તેઓ તેમનાં શરીરને આંચ, નહોર આદિ વડે પીંખે છે. નરકભૂમિ સજીવની છે, જ્યાં પ્રાણાન્ત કષ્ટ સહન કરવા છતાં પણ નારકો અકાળે મરતા નથી, તેઓ ઘણા દીર્ઘકાળ સુધી ત્યાં જીવિત રહીને પૂર્વલેખના પાપકૃત્યોનુ ફળ લોગવ્યા કરે છે. પાપથી કલુષિત નારકોને નરકમાં પરમાધાર્મિકો ખૂબ જ માર મારતા રહે છે ॥૯॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે ચાળાળો મરેલા જાનવરોના આમડાંને લટકાવે છે, એજ પ્રમાણે પરમાધાર્મિકો નારક જીવોને ધાંલદાઓ પર ઉંધે માથે લટકાવી દે છે તેમની આમડીને ઉતરડી લીધી હોય છે. તેથી તેમનું માંસ

મિર્ચા । ‘પક્ષીર્હિ’ પક્ષિભિઃ-કઙ્કાદિભિઃ, ‘સ્વજ્જંતિ’ સ્વાધ્યન્તે નરકજીવાસ્તે । તથા ‘સંજીવણી નામ ચિરદ્વિતીયા’ સંજીવનીનામ જીવનદાત્રી નરકભૂમિઃ ચિર-સ્થિતિકા ‘જંસી’ યસ્યાં સંજીવન્યામ્ ‘પાપચેયા’ પાપચેતસઃ પાપકલુષિતાઃ ‘પયા’ પ્રજાઃ નૈરયિકાઃ ‘હમ્મહ’ હન્યન્તે-માર્યન્તે અસાધુકર્મભિઃ પરમાધાર્મિકૈઃ । તત્ર નરકેઽધોમુખં કૃત્વા લંબિતાઃ નૈરયિકઃ તથા તદંગેભ્યશ્ચર્માણ્યુત્કૃત્ય લૌહ-મુખપક્ષ્યાદિના મક્ષ્યન્તે । નરકભૂમિઃ સંજીવનીનામ્ની ભવતિ, યતો યત્ર મરણ-સદૃશં દુઃખમવાપ્યાઽપિ સત્યાયુરશેષે ન મ્રિયન્તે । તત્રાયુરપિ અત્યધિકં ભવતિ । પાપાત્માનો જીવાઃ પાપફલોપભોગાય ચિરં તિષ્ઠન્તિ તસ્મિન્નરકે હતાઃ ભવન્તિ ।

ઉઘેડ લી જાતી હૈ । એસે નારકોં કો વજ્ર કે સમાન અતિશય કઠોર ચોંચ વાલે કાક, કંક્ર યા ગિદ્દ આદિ પક્ષી खाते हैं-उनका मांस नोंचते हैं । नरक की भूमि संजीवनी है अर्थात् प्राणान्तिक वेदना भोगने पर भी जीव जीवित ही रहते हैं-मरते नहीं हैं । वे चिरस्थितिवाले हैं अर्थात् वहाँ नारकी जीव लम्बे समय तक रहते हैं । असाधुकर्मी पर-माधार्मिक वहाँ नारकों को हनन करते-मारते हैं ।

આગળ યહ હૈ-નરક મેં નારકીજીવ અધોમુખ કરકે લટકાયે જાતે હૈ । ઉનકે શરીર કી ચમડી ઉતાર લી જાતી હૈ । ફિર લોહમુખ પક્ષી ઉન્હેં ભક્ષણ કરતે હૈ । નરક કી ભૂમિ સંજીવની કહલાતી હૈ, ક્યોકિ વહાં મરણ કે સમ્માન દુઃખ ભોગતે હુઅ બી આયુ શેષ રહને પર નારક જીવ મરતે નહીં હૈ । આયુ બી વહાં વહુત લમ્બી હોતી હૈ ।

ખાવા માટે કાગડા, ગીધ, સમડી આદિ પક્ષીઓ ત્યાં આવે છે. લોખંડ જેવી કઠોર ચાંચ વડે તેઓ તેમનાં શરીરનું માંસ ખેંચી કાઢીને ખાઈ બાક છે. નરકની ભૂમિ સંજીવની છે. એટલે કે અસહ્ય વેદના ભોગવવા છતાં પણ નારકો જીવતા જ રહે છે. નારકોનો આયુકાળ ઘણો લાંબો (૧૦ હજાર વર્ષથી લઈને ૩૩ સાગરોપમ કાળનો) હોય છે. ફૂર પરમાધાર્મિક નારકો ત્યાં નારકોને મારપીટ કરતા જ રહે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકમાં નારકોની ચામડી ઉતરડી લઈને તેમને ઊંધે મસ્તકે લટકાવવામાં આવે છે. લોખંડના જેવી કઠણ ચાંચવાળા પક્ષીઓ તેમનું માંસ ખાવા માટે આવે છે-ચાંચો મારી મારીને માંસના લોચા કાપીને તેઓ તેનું ભક્ષણ કરે છે. નરકભૂમિને સંજીવની કહેવામાં આવે છે, કારણ કે ત્યાં મરણના સમાન દુઃખ ભોગવવા છતાં પણ તેમનો આયુકાળ ખાધી હોય ત્યાં સુધી નારકો મરતા નથી. વળી ત્યાં

તદેવં પરમાધાર્મિકૈઃ પરસ્પરકૃતૈર્વા છિન્ના મિત્રાઃ ક્વચિતા મૂર્છિતાઃ સન્તો વેદનાસમુદ્ઘાતગતા અપિ તે ન ઝ્રિયન્તે અતઃ કથ્યતે સંજીવનીવત્ સંજીવિની જીવનદાત્રી નરકભૂમિઃ ન તત્ર ગતઃ खण्डशस्त्रिन्नोपि ઝ્રિયતે સ્વાયુષિ સતિ । સા ચ ચિરસ્થિતિકા ઉત્કૃષ્ટતઃ ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણિ યાવત્ યસ્યાં ચ પ્રાપ્તાઃ પ્રજાયન્તે इति પ્રજાઃ પ્રાણિનઃ પાપચેતસઃ હન્યન્તે મુદ્રાદિભિઃ નરકાનુભાવાચ્ચ મુમૂર્ષવોપિ અત્યન્તપિષ્ટા અપિ ન ઝ્રિયન્તે, અપિ તુ પારદવત્ મિલન્તિ ॥૯॥

પાપી જીવ અપને પાપો કા ફલ ભોગને કે લિષ્ટ નરક મેં ચિરકાલ તક રહતે હૈં ।

હસ પ્રકાર વહાં પરમાધાર્મિકોં દ્વારા કષ્ટ દિયે જાતે હૈં તથા પરસ્પર મેં મી ઇક નારક દૂસરે કો કષ્ટ પહુંચાતા હૈં । ડન કષ્ટોં સે વે છિન્ન મિત્ર હોતે હૈં, પચ્તે હૈં, મૂર્છિત હો જાતે હૈં પરન્તુ વેદના સે અભિ-મૂન હો જાને પર મી મરતે નહીં હૈં । હસ કારણ નરકભૂમિ સંજીવની યા જીવનદાત્રી કહલાતી હૈં । વહાં ગયા હુઆ જીવ ખણ્ડ ખણ્ડ કર દેને પર મી આયુ શેષ હોને સે મરતા નહીં હૈં । વહાં આયુ મી ષટ્ત લક્ષ્મી-ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ સાગરોપમ કી હોતી હૈં । વહાં પાપી પ્રાણી મુદ્ર-રાદિ સે આહત કિયે જાતે હૈં કિન્તુ નરક કા સ્વભાવ હી ઇસા હૈં

આયુષ્ય પણુ ઘણું જ લાંબું હોય છે. પાપી જીવોને પોતાનાં પાપકર્મોનું ફળ ભોગવવાને માટે લાંબા સમય સુધી ત્યાં રહેવું પડે છે.

પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા તેમને આ પ્રકારનાં કષ્ટો તો અપાય છે, પરન્તુ નારકો પોતે જ ચોકબીજને પણુ પીડા પહોંચાડયા કરતા હોય છે. તે કષ્ટોને લીધે તેઓ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. આ પ્રકારે છિન્નભિન્ન થવા છતાં, અગ્નિ પર શેકાવા છતાં, અંગોના ટુકડે ટુકડા થવા છતાં તેઓ મરતાં નથી. હા, મૂર્છિત અવસ્થ થાય છે. આ કારણે નરકભૂમિને સંજીવની અથવા જીવનદાત્રી કહેવામાં આવે છે. ત્યાં ગયેલા જીવના લલે ટુકડે ટુકડા કરી નાખવામાં આવે. પણુ જ્યાં સુધી તેમનું આયુષ્ય બાકી હોય છે, ત્યાં સુધી તેઓ મરતા નથી. નારકોનું આયુષ્ય ઘણું જ લાંબું—જઘન્ય દસ હજાર વર્ષનું અને અધિકમાં અધિક તેત્રીસ સાગરોપમનું—હોય છે. ત્યાં પાપી જીવોને મગદળ, દંડા આદિ વડે મારવામાં આવે છે. તેમના શરીરના ચૂરે-ચૂરા કરી નાખવામાં આવે છે, છતાં પણ તેઓ મરતા નથી નારકોનો સ્વ-ભાવ જ એવો હોય છે કે પ્રાણુ જાય એવી વેદના સદ્દન દરવા છતાં તેઓ

મૂલમ્—તિક્ષ્ણાહિં સૂલાહિં નિવાયયંતિ, વસોગયં સાવયયં વ લલ્હે ।

તે સૂલવિદ્ધા કલુષં યંતિ, એગંતં દુઃખાદુહઓ ગિલાણા ॥૧૦॥

છાયા—તીક્ષ્ણાભિઃ શૂલાભિર્નિપાતયન્તિ વશંગતં શ્વાપદમિવ લબ્ધમ્ ।

તે શૂલવિદ્ધાઃ કરુણં સ્તનન્તિ એકાન્તદુઃખં દ્વિધાતો ગ્લાનાઃ ॥૧૦॥

અન્વયાર્થઃ—(વસોગયં) વશંગતં—સ્વાયત્તીકૃતં (સાવયયં વ) શ્વાપદમિવ વન્યપશુમિવ (લલ્હે) લબ્ધં પ્રાપ્તં નારકજીવમ્ પરમાધાર્મિકાઃ (તિક્ષ્ણાહિં સૂલાહિં)

કિ મરણાસન્ન હોકર મી ઓર અત્યન્ત પીસ દેને પર મી વે મરતે નહીં હૈ, બલ્કિ પારે કે સમાન ફિર મિલ જાતે હૈ ॥૧॥

‘તિક્ષ્ણાહિં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘વસોગયં-વશં ગતં’ વશ મેં આપ હુપ ‘સાવયયં વ-શ્વાપદ મિવ’ જંગલી જાનવર કે સમાન ‘લલ્હે-લબ્ધમ્’ પ્રાપ્ત હુયે નારક જીવ કો નરકપાલ ‘તિક્ષ્ણાહિં સૂલાહિં-તીક્ષ્ણાભિઃ શૂલાભિઃ’ તીક્ષ્ણ ધારવાળે શૂલોં સે ‘નિવાયયંતિ-નિપાતયન્તિ’ મારતે હૈ ‘સૂલવિદ્ધા-શૂલવિદ્ધાઃ’ શૂલ સે વેધે હુપ ‘દુહઓ-દ્વિધા’ મીતર ઓર બાહર દોનોં ઓર સે ‘ગિલાણા-ગ્લાનાઃ’ ગ્લાન અર્થાત્ આનન્દરહિત ઓર ‘એગંતં દુઃખા-એકાન્તદુઃખાઃ’ અત્યન્ત દુઃખવાળે નારકિ જીવ ‘કલુષં યંતિ-કરુણં સ્તનન્તિ’ દીન ઓર કરુણાજનક રુદન કરતે હૈ ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—અપને વશ મેં પડે હુપ જંગલી પશુ કે સમાન પ્રાપ્ત હુપ નારક જીવ કો પરમાધાર્મિક અસુર તીચે શૂલોં સે ભૂમિ પર ગિરા

મરતા નથી તેમનાં અંગોને ચગદીને તેમને। ચૂરો કરવામાં આવે, તો પણ પારાની જેમ તે અંગો ફરી મળી જાય છે. ॥૬॥

શબ્દાર્થ—‘વસોગયં-વશં ગતં’ વશમાં આવેલ ‘સાવયયં વ-શ્વાપદમિવ’ જંગલી જાનવરના સમાન ‘લલ્હે-લબ્ધમ્’ પ્રાપ્ત થએલ નારક જીવને નરકપાલ ‘તિક્ષ્ણાહિં સૂલાહિં-તીક્ષ્ણાભિઃ શૂલાભિઃ’ તીક્ષ્ણ ધારવાળા શૂળોથી ‘નિવાયયંતિ-નિપાતયન્તિ’ મારે છે. ‘સૂલવિદ્ધા-શૂલવિદ્ધાઃ’ શૂળથી વેધેલ ‘દુહઓ-દ્વિધા’ અંદર અને બહાર બંને બાજુથી ‘ગિલાણા-ગ્લાનાઃ’ ગ્લાન અર્થાત્ આનંદ રહિત અને ‘એગંતં દુઃખા-એકાન્તદુઃખા’ અત્યંત દુઃખવાળા નારકજીવ ‘કલુષં યંતિ-કરુણં સ્તનન્તિ’ દીન અને દયાજનક રૂદન કરે છે. ॥૧૦॥

અર્થ—જેવી રીતે શિકારી પોતે પકડેલા પશુને શસ્ત્રો વડે વીધી નાંખે છે, એજ પ્રમાણે પોતાના હાથમાં આવેલા નારકોને પરમાધાર્મિકો જમીન

તીક્ષ્ણાભિઃ શૂલાભિઃ (નિવાયયંતિ) નિપાતયન્તિ-ભૂમૌ પાતયિત્વા મારયન્તિ (મૂલવિદ્ધા) શૂલવિદ્ધાસ્તે નારકાઃ (દુહઓ) દ્વિધાતો બાહ્યાભ્યન્તરાભ્યામ્ (ગિલાણા) ગ્લાનાઃ-અપગતમમોદાઃ (एगंतदुःखा) एकान्तदुःखा-અતિશયેન દુઃસ્થિતાઃ કેવલં (કલુષં થળંતિ) કરુણં દીનતાપૂર્વકં સ્તનન્તિ આક્રોશશબ્દં કુર્વન્તીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—‘વસોગયં’ વશંગતમ્-સ્વાધિકારે સમાગતમ્ । ‘સાવયયં વ’ શ્વાપદ-મિવ । મૃગસૂકરાદિકમિવ સ્વાતન્ત્ર્યેણ ‘લઢ્ઢં’ લઢ્ઢમ્-પ્રાપ્તમ્ તે પરમાધાર્મિકાઃ ‘તિવ્લ્લાહિં સ્લ્લાહિં’ તીક્ષ્ણાભિઃ શૂલાભિઃ નિવાયયંતિ’ નિપાતયન્તિ, વેધયન્તિ ‘મૂલવિદ્ધા’ શૂલવિદ્ધાસ્તે ‘દુહઓ’ દ્વિધાતઃ-બાહ્યાભ્યન્તરોભયપ્રકારેણ । ‘ગિલાણા’ ગ્લાનાઃ-દુઃખસંતપ્તાઃ, ‘एगंतदुःखा’ एकान्तदुःखाઃ, एकान्ततो દુઃખમેવ પ્રાપ્ત-વન્તસ્તે નારકજીવાઃ । ‘કલુષં’ કરુણાસહિતં યથા સ્યાત્ તથા ‘થળંતિ’ સ્તનન્તિ

કર વેધતે હૈં । उस समय वे नारक भीतर और बाहर से ग्लान होते हैं । उन्हें एकान्त दुःख काही अनुभव होता है । वे करुण स्वर से विलाप करते हैं ।

ટીકાર્થ—અપને અધિકાર મેં આપ હુપ નારક કો મૃગ અથવા શૂકર કે જૈસા પાકર પરમાધાર્મિક તીક્ષ્ણ શૂલોં સે વેધતે હૈં । વે નારક દોનોં પ્રકાર સે અર્થાત્ બીતરી ઓર બાહરી કારણોં સે ગ્લાન હોતે હૈં-દુઃખ સે સંતપ્ત હો જાતે હૈં । उन्हें एकान्त रूप से दुःख ही दुःख का अनुभव होता है । वे करुणोत्पादक रुदन करते हैं ।

પર પછાડીને તીક્ષ્ણ શુલોથી વીંધી નાખે છે ત્યારે તે નારકો બન્ને કારણોને લીધે (આન્તરિક અને બાહ્ય કારણોને લીધે) ગ્લાનિનો અનુભવ કરે છે. તેમને ત્યાં એકાન્ત રૂપે (સંપૂર્ણત) દુઃખનો જ અનુભવ થાય છે તેથી તેઓ કરુણ સ્વરે વિલાપ કરે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—પોતાના હાથમાં પકડાયેલા મૃગ, સૂર વગેરે પશુઓની સાથે શિકારી જેવો વર્તવ કરે છે, એવો જ વર્તવ પરમાધાર્મિકો તેમના પાપમાં પકડાયેલા નારકો સાથે કરે છે તેઓ નારકોનાં શરીરમાં તીક્ષ્ણ શુલો લોંકી દે છે. તે નારકો બન્ને પ્રકારના કારણોથી-બાહ્ય અને આંતરિક કારણોથી-ગ્લાનિનો અનુભવ કરે છે એટલે કે તેઓ માનસિક અને શારીરિક સંતાપનો અનુભવ કરે છે તેમને એકલા દુઃખનો જ અનુભવ થાય છે, તેમના નસીબમાં સુખ તો લખ્યું જ હોતું નથી તેઓ દુઃખને લીધે કરુણાજનક ચિત્તરે અને આકંદ કર્યા કરે છે.

શબ્દં કુર્વન્તિ । વશગતો વન્યજીવમૃગાદિરિવ સ્વાતન્ત્ર્યેણ લઘ્વં નારકજીવં નરક-
પાલાઃ તીક્ષ્ણશૂલાદિભિર્વિદારયન્તિ । વાહ્યાભ્યન્તરોચ્ચ રૂપેણ एकान्ततो दुःखिता
સ્તે નારકજીવાઃ સકરુણં તત્ર નરકાવાસે રુદન્તિ इति ॥૧૦॥

મૂલમ્—સયા જલંનામ નિહં મહંતં, જંસી જલંતો અગ્ની અકટ્ટો ।

ચિટ્વંતિ^૧ બદ્ધાં बहुकूरकस्मा अरहंससरा केइ चिरद्वितीया॥૧૧॥

છાયા—સદા જ્વલન્ નામ નિહં મહચ્ચ યસ્મિન્ જ્વલન્નગ્નિરકાઠઃ ।

તિષ્ઠન્તિ બદ્ધા बहुकूरकर्माणः अरहः स्वराः केऽपि चिरस्थितिकाः ॥૧૧॥

આશય यह है कि वश में पड़े हुए जंगली पशु मृग आदि के
समान पाए हुए नारक को परमाधार्मिक तीक्ष्ण शूलों से विदारण
करते हैं । वे बाह्य और आभ्यन्तर-दोनों प्रकार से एकान्तरूप से
दुःखी होते हैं और करुण आक्रन्दन करते हैं ॥१०॥

‘સયા જલં’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘सया-सदा’ सर्वकाल ‘जलंनाम-ज्वलन्नाम’ अत्यन्त
उष्णस्थान है वह स्थान ‘निहं-निहम्’ प्राणियों का घातस्थान है ‘जंस्ति-
यस्मिन्’ जिसमें ‘अकट्टो-अकाष्ठः’ काष्ठ के बिना ही ‘जलंतो अग्नी-
ज्वलन् अग्निः’ अग्नि जलती रहती है ‘बहुकूरकस्मा-बहुकूरकर्माणः’
जिन्होंने पूर्वजन्म में बहुतकूर कर्म किये हैं ‘चिरद्वितीया-चिरस्थितिकाः’
तथा जो उस नरक में चिरकाल तक निवास करने वाले हैं ‘बद्धा-बद्धाः’

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો નારકોની સાથે ઘણો જ કૂર
વર્તાવ કરે છે. તેઓ તેમનાં અંગોમાં શૂલો ભોંકી દઇને તેમને ખૂબ જ વ્યથા
પહોંચાડે છે. નારકો ત્યાં બાહ્ય અને આન્તરિક્ષ સંતાપનો અનુભવ કરે છે.
ત્યાં તેમને સતત દુઃખ જ અનુભવવું પડે છે. અસહ્ય દુઃખને લીધે તેઓ
કરુણુઆકંદ કરે છે. ॥૧૦॥

‘સયાજલં’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘सया-सदा’ सर्वकाल ‘जलंनाम-ज्वलन्नाम’ अत्यन्त उष्णतावाणु
स्थान છે તે સ્થાન ‘નિહં-નિહમ્’ પ્રાણિયોતુ ઘાતસ્થાન છે ‘જંસ્તિ-યસ્મિન્’
જેમાં ‘અકટ્ટો-અકાષ્ટઃ’ બળતણ વિના જ ‘જલંતો અગ્ની-જ્વલન્ અગ્નિઃ’ અગ્નિ
બળતી રહે છે ‘બહુકૂરકસ્મા-બહુકૂરકર્માણઃ’ જેમણે પૂર્વજન્મમાં બહુ કૂર કર્મ
કર્યો છે ‘ચિરદ્વિતિયા-ચિરસ્થિતિકાઃ’ તથા જે તે નરકમાં સતત રહેવાની

અન્વયાર્થઃ—(સયા) સદા-સર્વકાલં (જલં નામ) જ્વલન્નામ સ્થાનમસ્તિ ‘મહંતં’ મહત્ ‘નિહં’ નિહં—પ્રાણિઘાતસ્થાનં (જંસિ) યસ્મિન્ નિહે (અકટ્ટો) અકાઠ્ઠઃ કાઠમન્તરેણૈવ (જલંતો) જ્વલન્-દેદીપ્યમાનઃ (અગ્ની) અગ્નિ સ્તિષ્ઠતિ (કેહ) કેડપિ (વહુ કૂરકમ્મા) વહુ કૂરકર્માણઃ (ચિરદ્વિતીયા) ચિરસ્થિતિકાઃ—પ્રભૂતકાલં તત્ર વાસં કુર્વાણાઃ તત્ર નરકે (વદ્ધા) વદ્ધાઃ (અરહસ્સરા) અરહઃસ્વરા ઉચ્ચસ્વરેણ અવ્યક્તદીનસ્વરમુચ્ચારયન્તઃ (ચિદ્વંતિ) તિષ્ઠન્તીતિ ॥૧૧॥

ટીકા—‘સયા’ સદા-સર્વદા ‘જલં નામ’ જ્વલત્ અતિશયેન દીપ્યમાનમ્ અત્યુષ્ણસ્થાનમસ્તિ, તત્સ્થાનમ્, ન અલ્પમ્ અપિ તુ ‘મહંતં’ મહત્-અતિશયેનોન્નત-મસ્તિ તત્ સ્થાનમ્ । ‘નિહં’ નિહં-નિહન્યન્તે પ્રાણિનઃ કર્મવશાદ્ યસ્મિન્ તન્નિ-દમ્ આઘાતસ્થાનં નારકજીવાનાં પ્રાણિનામ્ નરકસ્થાનમિત્યર્થઃ, ‘જંસી’ યસ્મિન્ સ્થાને ‘અગ્ની અકટ્ટો’ અગ્નિરકાઠ્ઠઃ—કાઠાદીન્ધનમન્તરેણૈવાગ્નિઃ ‘જલંતો’ જ્વલન્-દેદીપ્યમાનઃ ઉષ્ણરૂપસ્વાત્, વિનૈવ કાઠં યત્રાગ્નિઃ પ્રજ્વલતિ, તત્રાગ્નૌ ।
 उस नरक में बांधे हुए वे ‘अरहस्सरा-अरहस्वराः’ दीन चिल्लाते हुए ‘चिद्वंति-तिष्ठन्ति’ रहते हैं ॥११॥

અન્વયાર્થ—સદૈવ જલતા હુઆ એક વડા પ્રાણિયોં કે ઘાત કા સ્થાન હૈ । ઉસ સ્થાન મેં કાઠોં કે વિના હી અગ્નિ જલતી રહતી હૈ । કૂરકર્મા ઓર દીર્ઘકાલીન સ્થિતિ વાલે નારક વહુત સમય તક વહાં બાંધ દિયે જાતે હૈં ઓર વે ઝંચે સ્વર સે આક્રન્દન કરતે હૈં ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—સદા દેદીપ્યમાન એક અત્યન્ત ઉષ્ણ સ્થાન હૈ । વહ સ્થાન હોટા નહીં, વહુત વડા હૈ । વહ કર્મ કે વશીભૂત પ્રાણિયોં કે ઘાત કા સ્થાન હૈ । ઉસ સ્થાન મેં કાઠ આદિ હૈંધન કે વિના હી સદા

નિવાસ કરવાવાળા છે ‘વદ્ધા-વદ્ધા’ તે નરકમાં બાંધેલા તેઓ ‘અરહસ્સરા-અરહ-સ્વરા’ દીન-દયાપાત્ર-ખુશ પાડતાં ‘ચિદ્વંતિ-તિષ્ઠન્તિ’ રહે છે. ॥૧૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકોમાં નારકોનો ઘાત કરવા માટે એક ઘણું જ વિશાળ સ્થાન છે. તે સદા પ્રજ્વલિત રહે છે. તે સ્થાનમાં કાઠ નાખ્યાં વિના જ અગ્નિ પ્રજ્વલિત રહે છે કૂરકર્મા અને દીર્ઘકાલીન આયુસ્થિતિવાળા નારકોને તે સ્થાનમાં લાંબા સમય સુધી બાંધી રાખવામાં આવે છે. ખૂબ જ ઉષ્ણતાથી અકળાવાને કારણે તેઓ કરુણ આક્રંદ કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—ત્યાં સદા આગથી દેદીપ્યમાન એક ઉષ્ણ સ્થાન છે. તે સ્થાન ઘણું જ મોટું છે. તે સ્થાનમાં કાઠ આદિ હૈંધન વિના જ અગ્નિ સદા પ્રજ્વલિત રહે છે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપકર્મ કરનારા હોવાતું તે ઘાત-

‘बहु क्रूरकर्मा’ बहु क्रूरकर्माणो नारकाः, ये पूर्वजन्मनि अनेकप्राणातिपातादिरूप-
कुत्सितं कर्म कृतवन्तः ते इत्थंभूताः । तथा ‘चिरद्वितीया’ चिरस्थितिकाः चिरकाल-
पर्यन्तस्थायिनः ‘बद्धा’ बद्धाः सन्तः ‘अरहस्सरा’ अरहःस्वराः—अव्यक्त
महाक्रन्दनस्वरवन्तः ‘चिद्वन्ति’ तिष्ठन्ति—तादृशाऽकाष्ठप्रज्वलिताऽग्निनरकस्थाने
वसन्ति । एकं तथाविधं प्राणिनां घातस्थानमस्ति, यत् सर्वदैव निरिन्धनेनाऽपि
वह्निना ज्वलितं भवति । तथाविधनरकावासे ते पापिजीवा बद्धा भवन्ति
पापकर्मणां फलोपभोगाय । तत्र बद्धास्ते जीवाः पापकर्माणः तत्र चिरं निवसन्ति,
तथा वेदनया निरन्तरं दुःखिताः सन्तः सकरुणं रुदन्त आसते ॥११॥

अग्नि जलती रहती है । उस स्थान में उन नारक जीवों को बांध दिया जाता है जो अत्यन्त क्रूर कर्म करनेवाले हैं अर्थात् जिन्होंने पूर्वजन्म में प्राणातिपात आदि कुत्सित कृत्य किये हैं और जो चिर-काल तक नरक में रहने वाले हैं । जब उन नारकों को उस स्थान में बांध दिये जाते हैं तो वे बहुत जोर से रुदन करते रहते हैं ।

अभिप्राय यह है कि नरक में प्राणियों के घात का एक स्थान है । वह स्थान विना ईंधन की अग्नि से सदैव जलता रहता है । उस नर-कावास रूप स्थान में उन पापी जीवों को बांध दिये जाते हैं जिससे वे अपने पापकर्मों का पूरा फल भोग सकें । वे पापी वहां लम्बे समय तक बांधे रहते हैं तथा वेदना के कारण निरन्तर दुःखी होकर दीनता पूर्ण रुदन करते रहते हैं ॥११॥

સ્થાન છે. જેમણે પ્રાણાતિપાત આદિ અત્યન્ત ક્રૂરકર્મોનું પૂર્વજન્મમાં સેવન કર્યું હોય છે એવાં નારકોને ત્યાં બાંધી દેવામાં આવે છે. ત્યાંના તેમનો આયુકાળ ઘણો જ લાંબો હોય છે. જ્યારે તેમને તે ઉષ્ણ સ્થાનમાં બાંધવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ કરુણાજનક ચિત્કાર અને રુદન કરે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકમાં પ્રાણીઓનો વધ કરવાનું એક સ્થાન છે. તે સ્થાન કાષ્ઠાદિ વિનાના અગ્નિથી સદા પ્રજ્વલિત રહે છે. તે નરકાવાસ રૂપ સ્થાનમાં તે પાપી જીવોને બાંધી દેવામાં આવે છે. તેઓ તેમના પૂર્વજીવોનાં પાપકર્મોનું ફળ ત્યાં ભોગવ્યા કરે છે. જ્યાં સુધી તેઓ તેમનાં પાપકર્મોનું ફળ પૂરેપૂરું ભોગવી લેતા નથી, ત્યાં સુધી તેમને ત્યાં જ બાંધી રાખવામાં આવે છે. ઘણા લાંબા સમય સુધી તે ઉષ્ણ સ્થાનમાં બાંધાયેલા રહેવાને કારણે તેમને એટલી બધી વેદના થાય છે કે તેઓ નિર-ન્તર દીનતાપૂર્ણ રુદન કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

મૂલ્મ—ચિયા મહંતીડ સમારભિત્તા, છુઁમંતિ તે' તં કલુળં રસંતં ।
આવટ્ટતી તત્થ અસાહુકમ્મા, સપ્પી જંહા પંડિયં જોઈ મજ્જે ॥૧૨॥

છાયા—ચિતા મહતી: સમારભ્ય ક્ષિપન્તિ તે તં કરુણં રસન્તમ્ ।

આવર્તતે તત્ર અસાધુકર્મા સર્પિર્યથા પતિતં જ્યોતિર્મધ્યે ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ:—(તે) તે-પરમાધાર્મિકા: (મહંતીડ) મહતી: (ચિયા) ચિતા:
(સમારભિત્તા) સમારભ્ય-સંપાદ્ય (કલુળં રસંતં) કરુણં સકરુણં યથા સ્યાત્ તથા
રસન્તં ક્રન્દનં કુર્વન્તં (છુઁમંતિ) ક્ષિપન્તિ પ્રક્ષિપન્તીત્યર્થ: (તત્થ) તત્ર-તસ્યાં
ચિતાયાં (અસાહુકમ્મા) અસાધુકર્મા પાપીજીવ: (આવટ્ટતી) આવર્તતે દ્રવીભવતિ
(જહા) યથા (જોઈમજ્જે) જ્યોતિર્મધ્યે વહ્નૌ (પંડિયં) પતિતં (સપ્પી) સર્પિર્ઘૃતમ્
દ્રવીભવતિ તદ્વદિતિ ॥૧૨॥

‘ચિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ વે પરમાધાર્મિક ‘મહંતી ડ-મહતી:’ બડી ‘ચિયા-
ચિતા:’ ચિતા કો ‘સમારભિત્તા-સમારભ્ય’ બનાકર ‘કલુળં-કરુણમ્’
કરુણ ‘રસંતં-રસન્તમ્’ રુદન કરતે હુએ નારકીજીવ કો ‘છુઁમંતિ-
ક્ષિપન્તિ’ ફેંક દેતે હૈં ‘તત્થ-તત્ર’ ઉસમેં ‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્મા’
પાપી જીવ ‘આવટ્ટતી-આવર્તતે’ દ્રવીભૂત હો જાતે હૈં ‘જહા-યથા’
જૈસે ‘જોઈમજ્જે-જ્યોતિર્મધ્યે’ અગ્નિ મેં ‘પંડિયં-પતિતં’ પડા છુઆ
‘સપ્પી-સર્પિ:’ ઘી પિચલ જાતા હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—પરમાધાર્મિક બડી બડી ચિતાઈ બનાકર કરુણ ક્રન્દન
કરતે હુએ નારકો કો ઉનમેં છોંક દેતે હૈં । ઉસ ચિતા મેં પડા છુઆ

‘ચિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે પરમાધાર્મિકો ‘મહંતીડ-મહતી’ મોટી ‘ચિયા-ચિતા.’
ચિતાએને ‘સમારભિત્તા-સમારભ્ય’ બનાવીને ‘કલુળં-કરુણમ્’ કરુણ ‘રસંતં-રસન્તમ્’
રુદન કરતા નારકો ઉવને ‘છુઁમંતિ-ક્ષિપન્તિ’ ફેંકી દે છે ‘તત્થ-તત્ર’ તેમાં
‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્મા’ પાપી ઉવ ‘આવટ્ટતી-આવર્તતે’ દ્રવીભૂત થઈ જાય
છે ‘જહા-યથા’ જેવી રીતે ‘જોઈમજ્જે-જ્યોતિર્મધ્યે’ અગ્નિમાં ‘પંડિય-પતિતં’
પડેલ ‘સપ્પી-સર્પિ:’ ઘી એગળી જાય છે ॥૧૨॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો મોટી મોટી ચિતાએ પ્રવલિત કરે છે, અને
કરુણ આક્રંદ કરતા નારકોને તેમાં ફેંકી દે છે જેવી રીતે અગ્નિમાં પડેલું

ટીકા—‘તે’ તે પરમાધાર્મિકાઃ ‘મહતીઃ’ મહતીઃ ‘ચિતા’ ચિતાઃ । ‘સમા-
રમિતા’ સમારમ્ય સમ્યક્ સંપાદ્ય ‘કલ્પાં’ કરુણમ્ ‘રસંતં’ શબ્દાયમાનમ્, તં
પાપિજીવમ્ । ‘હુભંતિ’ ક્ષિપન્તિ, તાદૃશચિતાયાં તં નારકિજીવં સમાક્ષિપન્તિ ।
સ ચ—‘અસાહુકમ્મા’ અસાધુકર્મા પાપિજીવઃ ‘આવૃત્તી’ આવૃત્તે, ચિતાયાં
પરમાધાર્મિકૈર્યદા પ્રક્ષિપ્યતે તદા તન્મધ્યપતિતઃ સન્ દ્રવીભવતિ ‘જહા’ યથા
‘જોદ્ધમજ્જે’ જ્યોર્ત્તિર્મધ્યે ‘પહિયં’ પતિતમ્ । ‘સપ્તી’ સર્પિઃ ઘૃતાદિકમ્, દ્રવી-
ભવતિ, તથૈવ તાદૃશચિતામધ્યે પતિતઃ પાપી દ્રવીભૂતો ભવતિ ।

પરમાધાર્મિકાઃ ચિતાં મહતીં નિર્માય તન્મધ્યે રુદન્તમપિ નારકિજીવં
ક્ષિપન્તિ । ક્ષેપણાનન્તરં તે અગ્નૌ પતિતં ઘૃતમિવ દ્રવીભવન્તિ । દ્રવીભૂતા અપિ

વહ પાપી જીવ ઉસી પ્રકાર પિઘલ જાતા હૈ, જિસ પ્રકાર અગ્નિ મેં
પડા હુઆ ઘૃત પિઘલ જાતા હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—વે પરમાધાર્મિક મહતી ચિતાઈ બનાકર કરુણોત્પાદક
રુદન કરતે હુએ પાપી જીવ કો ઉસ ચિતા મેં ફેંક દેતે હૈં । જય પર-
માધાર્મિક નારક કો ચિતા મેં ફેંકતે હૈં તો ઉસમેં પડકર વહ પિઘલ
જાતા હૈ, જૈસે આગ મેં ઢાલા હુઆ ઘી પિઘલ જાતા હૈ ।

આશય યહ હૈ—પરમાધાર્મિક વડી સી ચિતા કા નિર્માણ કરકે
રુદન કરતે હુએ નારક કો ઉસમેં ફેંક દેતે હૈં । અગ્નિ મેં પડકર વહ
ઘૃત કી ભાંતિ પિઘલ જાતા હૈ । મગર પિઘલ જાને પર ભી વે મરતે
નહીં, વરન્ પૂર્વકૃત કર્મ કા ફલ ભોગને કે લિયે જીવિત હી રહતે હૈં ।

ધી પીગળી જાય છે. એજ પ્રમાણે તે ચિતાઓમાં ફેંકવામાં આવેલાં નાર-
કોનાં શરીર પીગળી જાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક અસુરો મોટી મોટી ચિતાઓ પ્રકટાવીને, કૃષ્ણા-
જનક રુદન કરતાં તે નારકોને તેમાં ફેંકી દે છે. તે ચિતામાં ફેંકાયેલા
નારકોની દશા અગ્નિમાં હોમેલા ઘી જેવી થાય છે. તેઓ તે અગ્નિમાં ઘીની
જેમ પીગળી જાય છે—બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો મોટી મોટી ચિતાઓનું
નિર્માણ કરીને તે પાપી જીવોને તે ચિતાઓમાં ફેંકી દે છે. પ્રબલિત
આગમાં ફેંકાયેલા તે નારકોનાં શરીર બળી જવાથી તેમને અસહ્ય પીડા
થાય છે, તે કારણે તેઓ કૃષ્ણાજનક ચિત્કાર કરે છે. જેમ અગ્નિમાં હોમા-
યેલું ઘી પીગળી જાય છે, એજ પ્રમાણે તેમનાં શરીરો પણ તે અગ્નિમાં
પીગળી જાય છે. છતાં પણ તેઓ મરતાં નથી. પૂર્વકૃત કર્મનાં ફલ ભોગને

ન મ્રિયન્તે, અપિ તુ જીવન્ત્યેવ પૂર્વોર્વાર્જિતકર્મફલોપભોગાય । યથા-પારદં
પતિતમપિ વિકીર્ણિતં ભવદપિ પુનરેકત્રીભૂય સ્થૂલતાં વિભર્તિ તથા તદીયં
શરીરં દ્રુતમપિ પુનઃ ફલોપભોગાય સઘાતભાવમાપદ્યતે । પૂર્વવત્ સંનાતદેહઃ
પાપફલ મુદ્ધુકેતિ ॥૧૨॥

મૂલમ્—સયા કંસિણં પુણ ઘમ્મદ્દાણં, ગાઢોવળીયં અહંદુક્ખધમ્મં ।

હૃત્થેહિં પાણ્હિં ય બંધિઝ્ઞણં, સત્તુવ્વ ડંડેહિં^૧ સમારભંતિ ॥૧૩॥

છાયા—સદા કૃત્સનં પુનર્ધર્મસ્થાનં ગાઢોપનીતમતિદુઃખધર્મમ્ ।

હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વદ્ધ્વા શત્રુમિવ દળ્લેઃ સમારભન્તે ॥૧૩॥

અન્વયાર્થઃ—(મયા) સદા-સર્વકાલં (કસિણં) કૃત્સનં સંપૂર્ણમ્ (ઘમ્મદ્દાણં)
ધર્મસ્થાનમુણ્ણસ્થાનમસ્તિ તત્ (ગાઢોવળીયં) ગાઢોપનીતં-નિષત્તનિકાચિતકર્મભિઃ

જેસે પારા વિશ્વર જાને પર શી ફિર મિલ જાતા હૈ ઓર સ્થૂલ રૂપ બન
જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર નારક કા શરીર વિચલ જાને પર શી અપને કર્મો
કો ભોગને કે લિયે પુનઃ સમુદિત હો જાતા હૈ । નારક જીવ પહેલે કે
સમાન હોકર પુનઃ પાપ કે ફલ કો ભોગતા હૈ ॥૧૨॥

‘સયા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણં-કૃત્સનં’ સંપૂર્ણ ‘ઘમ્મ-
દ્દાણં-ધર્મસ્થાનમ્’ ઉણ્ણ સ્થાન હોતા હૈ વહ સ્થાન ‘ગાઢોવળીયં-ગાઢોપ-
નીતમ્’ નિષત્ત, નિકાચિદ આદિ કર્મો સે પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘અહંદુક્ખ-
ધમ્મં-અતિદુઃખધર્મમ્’ અત્યન્ત દુઃખ દેના જિનકા સ્વભાવ હૈ ‘તત્થ-તત્ત્ર’
ઉસ સ્થાન મેં ‘હૃત્થેહિં પાણ્હિં બંધિઝ્ઞણં-હસ્તેષુ પાદેષુ વદ્ધ્વા’ કરચરણ

ભોગવવાને માટે તેઓ જીવિત રહે છે જેવી રીતે નીચે વિખરાયેલો પાદો
ફરી ભેગો થઈને સ્થૂલ બની જાય છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિમાં પીગળી ગયેલાં
નારકોનાં શરીર પણ, તેમના પૂર્વભવોનાં પાપોત્તુ વેદન ઠરવા માટે ફરી
સમુદિત થઈ જાય છે, અને નારકો પહેલાના જેવા જ શરીરોથી યુક્ત થઈને
પૂર્વકૃત પાપકર્મોના ફળ ભોગવ્યા કરે છે. ॥૧૨॥

‘સયા.’ इत्यादि-

અર્થ—‘સયા-સદા’ સર્વકાલ ‘કસિણ-કૃત્સનં’ સંપૂર્ણ ‘ઘમ્મદ્દાણં-
ધર્મસ્થાનમ્’ ગમ્મ સ્થાન હોય છે તે સ્થાન ‘ગાઢોવળીય-ગાઢોપનીતમ્’ નિષત્ત,
નિકાચિત વગેરે કર્મોની પ્રાપ્ત થાય છે ‘અહંદુક્ખધર્મ-અતિદુઃખધર્મમ્’ અત્યન્ત
દુઃખ દેતુ એજ જેનો સ્વભાવ છે ‘તત્થ-તત્ત્ર’ તે સ્થાનમાં ‘હૃત્થેહિં પાણ્હિં

પ્રાપ્તં ભવતિ (અહ્દુઃસ્વધર્મમ્) અતિદુઃસ્વધર્મમ્—અતિદુઃસ્વસ્વભાવમ્ (તત્થ) તત્ર-
તસ્મિન્ સ્થાને (હત્થેહિં પાણિં વંધિઝ્ઞં) હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વન્ધયિત્વા (સત્તુવ્વ)
શત્રુમિવ (દંડેહિં) દણ્ડૈર્દણ્ડદ્વારા પરમાધાર્મિકાઃ તાન્ નારકજીવાન્ (સમારમંતિ)
સમારમન્તે—તાડયન્તીતિ ॥૧૩॥

ટીકા—‘સયા’ સદા—સર્વકાલમ્ ‘કસિણં’ કૃત્તરનં—સંપૂર્ણમ્ ‘ઘર્મઘ્ઞાણં’ ઘર્મ-
સ્થાનમ્ સદોષ્ણસ્વભાવમ્ । ‘ગાઢોવ્ણીયં’ ગાઢોવ્ણીતમ્, યત્સ્થાનં નિધત્તનિકા-
ચિત્તકર્મભિરુપનીતં ભવતિ નારકાણામ્ ‘અહ્દુઃસ્વધર્મમ્’ અતિદુઃસ્વધર્મમ્, અત્યન્તં
દુઃસ્વસ્વરૂપઃ ધર્મઃ સ્વભાવો યસ્ય તત્તાદૃશં સર્વદૈવ દુઃસ્વજનકસ્વભાવમ્ । તાદૃશ-
નરકે પરમાધાર્મિકૈઃ તં ‘હત્થેહિં પાણિં ચ વંધિઝ્ઞં’ હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વદ્ધ્વા ‘સત્તુવ્વ’
કો બાંધકર ‘સત્તુવ્વ—શત્રુમિવ’ શત્રુ કે જેણા ‘દંડેહિં—દણ્ડૈ.’ દણ્ડોં કે
દ્વારા પરમાધાર્મિક ‘સમારમંતિ—સમારમન્તે’ તાડન કરતે હૈં ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—નરકભૂમિ મેં એક ઘર્મસ્થાન અર્થાત્ ઉષ્ણસ્થાન હૈં જો
સદૈવ ઓર સમ્પૂર્ણ ઉષ્ણ હી બના રહતા હૈં । ગાઢે પાપકર્મ કરને વાલે
વહાં જાતે હૈં । વહ અત્યન્ત દુઃસ્વ દેને કા સ્વભાવ વાલા હૈં । વહાં
પરમાધાર્મિક નારકોં કે હાથ પૈર બાંધકર ઉન્હેં શત્રુ કે સમાન
તાડના કરતે હૈં ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—સદા ઓર સમ્પૂર્ણરૂપ સે ઉષ્ણ રહને વાલા એક ઉષ્ણ
સ્થાન નરક મેં હૈં । વહાં નિધત્ત—નિકાચિત્ત પાપકર્મ કરનેવાલે નારક
હી જાતે હૈં । વહ સ્થાન અત્યન્ત હી દુઃસ્વ દેને વાલા હૈં । ઉસ નરક મેં
પરમાધાર્મિક નારકોં કે હાથ ઓર પગ બાંધ દેતે હૈં ઓર દણ્ડોં સે એસી
તાડના કરતે હૈં જેસે વે ઉન્કે શત્રુ હોં ।

વંધિઝ્ઞં—હસ્તેષુ પાદેષુ ચ વદ્ધ્વા’ કરચરણુને બાંધીને ‘સત્તુવ્વ—શત્રુમિવ’ શત્રુની જેમ
‘દંડેહિં—દણ્ડૈઃ’ દંડાઓ દ્વારા પરમાધાર્મિક ‘સમારમંતિ—સમારમન્તે’ મારે છે. ૧૧૩।

સૂત્રાર્થ—નરકભૂમિમાં એક ઘર્મસ્થાન એટલે કે ઉષ્ણસ્થાન છે, જે
સદા સંપૂર્ણ ઉષ્ણ જ રહે છે. નિધત્ત નિકાચિત પાપકર્મો કરનારા જીવો
ત્યાં જાય છે. તે સ્થાન અત્યન્ત દુઃખદાયક છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો નારકોના
હાથ, પગ બાંધીને તેમને શત્રુની જેમ માર મારે છે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—તે નરકભૂમિમાં સદા સંપૂર્ણ રૂપે ઉષ્ણ રહેતું એક ઉષ્ણ
સ્થાન છે. નિધત્ત—નિકાચિત પાપકર્મ કરનારા જીવો જ ત્યાં નારક રૂપે
ઉત્પન્ન થાય છે. તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને અત્યન્ત દુઃખ સહન
કરવું પડે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિકો નારકોના હાથપગ બાંધીને તેમને દંડા
આદિ વડે એવા તો મારે છે કે જાણે તેઓ તેમના દુશ્મનો હોય.

શત્રુમિવ, યથાઽસ્ય નારકાઃ શત્રવો ભવેયુસ્તથા કૃત્વા તે 'દંડેર્હિ' દણ્ડૈઃ । 'સમાર-
મંતિ' સમારમન્તે-તાડયન્તિ । સર્વદૈવ દેદીપ્યમાનમેકં સ્થાનમ્, નિષત્તનિકા-
ચિત્કર્મભિરુપનીતં ભવતિ તેષાં નારકજીવાનામ્, તથા-સ્વભાવત એવ તત્સ્થા-
નમતીવદુઃસ્વજનકમ્ । તસ્મિન્ હસ્તૌ પાદૌ ચ બન્ધયિત્વા શત્રુમિવ નરકપાલાઃ
નારકિણં પ્રક્ષિપન્તીતિ ॥૧૩॥

મૂલમ્—મંજંતિ બાલસ્સ વહેણં પુટ્ટી સીસંપિ મિંદંતિ ઐઓઘણેર્હિં ।
તે મિન્નદેહા ફેલગં વ તચ્છા તંત્તાર્હિં આરાર્હિં ણિયોજંયન્તિ ॥૧૪॥

છાયા—મજ્જન્તિ બાલસ્ય વ્યથેન પૃષ્ઠિ શીર્ષમપિ મિન્દન્ત્યયોઘનૈઃ ।

તે મિન્નદેહાઃ ફલકમિવ તપ્તાસ્તપ્તામિરામિર્નિયોજ્યન્તે ॥૧૪॥

આશય यह है कि सर्वदा देदीप्यमान एक स्थान है । निषत्त और
निकाचित पापकर्म करने वालों को वह स्थान प्राप्त होता है । स्वभाव
से ही वह स्थान नारकियों को घोर पीडा पहुँचाने वाला है । वहाँ
उनके हाथ और पग बांध दिये जाते हैं और ऐसी ताडना की जाती
है मानो वे नारक परमाधार्मिकों के वैरी हों ॥१३॥

‘મંજંતિ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘बालस्स-बालस्य’ विवेकरहित नारक जीव की ‘पुट्टी-
पृष्ठिम्’ पृष्ठभाग ‘वहेण-व्यथेन’ दंडों के प्रहार से ‘मंजंति-मज्जन्ति’ तोड़
देते हैं तथा ‘अयोघणेर्हि-अयोघनैः’ लोह के घनों से ‘सीसंपि-शीर्ष-
मपि’ उनका मस्तक भी ‘मिंदंति-मिन्दन्ति’ तोड़ देते हैं ‘मिन्नदेहा-
मिन्नदेहाः’ जिनके अङ्ग चूर्ण कर दिये गये हैं ऐसे ‘ते-ते’ वे नारकि

તાત્પર્ય એ છે કે નરકભૂમિમા સર્વદા દેદીપ્યમાન એક સ્થાન છે. તે
સ્થાન ખૂબ જ ઉષ્ણ હોય છે નિષત્ત અને નિકાચિત પાપકર્મો કરનારને તે
સ્થાનમાં નારક રૂપે હતપન્ન થવું પડે છે. નારકોને ઘોર પીડા પહોંચાડવાનો
તે સ્થાનનો સ્વભાવ છે. ત્યાં નારકોની સાથે પરમાધાર્મિકોનો વર્તાવ શત્રુના
જેવો હોય છે તેઓ તેમના હાથપગ બાંધીને તેમના પર દંડા આદિના
પ્રહારો કરે છે. ॥૧૩॥

‘મંજંતિ’ ઈત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘બાલસ્સ-બાલસ્ય’ વિવેક રહિત નારક જીવના ‘પુટ્ટી-પૃષ્ઠિમ્’
પાછળના ભાગમા ‘વહેણ-વ્યથેન’ દંડાથી મારીને ‘મંજંતિ-મજ્જન્તિ’ તોડી દે છે
તથા ‘અયોઘણેર્હિ-અયોઘનૈઃ’ લોખંડના ધણેયી ‘સીસંપિ-શીર્ષમપિ’ તેમનું
મસ્તક પણ ‘મિન્દંતિ-મિન્દન્તિ’ તોડી દે છે. ‘મિન્નદેહા-મિન્નદેહા’ જેમના અંગ

અન્વયાર્થઃ—(વાલસ્સ) વાલસ્ય-અજ્ઞાનિનઃ (પુટ્ટી) પૃષ્ઠિ (વહેણ) વ્યથેન લકુટાદિપ્રહારેણ (મંજંતિ) મજ્જન્તિ ત્રોટ્યન્તિ (અગોઘનેઃ) અગોઘનૈઃ-લોહ-ઘનૈઃ (સીસંપિ) શીર્ષમપિ-મસ્તકમપિ (મિદંતિ) મિન્દન્તિ ચર્ણયન્તિ (મિન્નદેહા) મિન્નદેહાચ્છર્ણિતાઃ (તે) તે નારકાઃ (તત્ત્તાર્હિ આરાહિ) તપ્તાભિરારામિઃ (ફલગં વ તચ્છા) ફલકમિવ તષ્ટાઃ કાષ્ઠઘણ્ડમિવ તનૂકૃતાઃ (નિયોજયંતિ) નિયોજ્યન્તે-તપ્તત્રપુપાનાદિકર્મણિ વ્યાપાર્યન્તે ઇતિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘વાલસ્સ’ વાલસ્ય-અવિવેકિનઃ ‘પુટ્ટી’ પૃષ્ઠિ શરીરપૃષ્ઠભાગમ્ ‘વહેણ’ વ્યથેન, દણ્ડાદિપ્રહારેણ ‘મંજંતિ’ મજ્જન્તિ-ત્રોટ્યન્તિ પરમાધાર્મિકાઃ ।

જીવોં કો ‘તત્તાર્હિ આરાહિ-તપ્તાભિરારામિઃ’ તપે હુણ આરોં કે દ્વારા ‘ફલગં વ તચ્છા-ફલકમિવ તષ્ટાઃ’ કાષ્ઠ કે ઢુકડે કે જેસે છીલકર પતલે કિયે હુણ નારકોં કો ‘નિયોજયંતિ-નિયોજ્યન્તે’ ઉષ્ણ સીસે કે પીને કે લિયે પ્રવૃત્ત કિયે જાતે હૈં ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—લકડી આદિ કે પ્રહાર સે અજ્ઞાની નારકોં કી પીઠ તોડ દી જાતી હૈ । લોહમય ઘનોં સે મસ્તક ચૂર્ણ કર દિયા જાતા હૈ । છિન્ન મિન્ન દેહવાલે ઉન નારકોં કો આરોં સે કાષ્ઠ કે પટિયે કે સમાન છીલકર પતલે કિયે જાતે હૈં ઓર તપે હુણ શીસે કો પીને કે લિયે વિવશ કિયે જાતે હૈં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક ઉન અવિવેકી નારકોં કે પૃષ્ઠભાગ કો દણ્ડપ્રહાર સે મગ્ન કર દેતે હૈં, લોહ કે સુદ્ગરોં કા પ્રહાર કરકે ઉનકે

ચૂર્ણિત કરી દીધેલ છે, એવા ‘તે-તાન્’ તે નારકિ જીવેને ‘તત્તાર્હિ આરાહિ-તપ્તાભિરારામિ.’ તપેલ આરોના દ્વારા ‘ફલગંવ તચ્છા-ફલકમિવ તષ્ટાઃ’ લાકડાના ઢુકડાની જેમ છોલીને પાતળા કરેલ નારકેને ‘નિયોજયંતિ-નિયોજ્યન્તે’ ગરમ સીસુ પીત્રા માટે પ્રવૃત્ત કરવામાં આવે છે ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો લાકડી આદિના પ્રહાર વડે અજ્ઞાન નારકોની પીઠ તોડી નાખે છે અને લોઢાનાં મગદળો વડે તેમનાં મસ્તકના ચૂરે ચૂરા કરી નાખે છે. છિન્નભિન્ન શરીરવાળા નારકોનાં શરીરને તેઓ લાકડાના પાટિયાની જેમ છોલીને પાતળા કરે છે અને પીગાળેલા સીસાને ઉષ્ણ રસ તેમને મળજીબરીથી પિવરાવવામાં આવે છે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—તે નારકોની પીઠ પર દંડા ચારી મારીને તેને તોડી નાખવામાં આવે છે તથા લોઢાનાં મગદળ, ગદા આદિના પ્રહાર કરી કરીને તેમનાં

‘અઓષણેદિ’ અયોષનૈઃ—લોહનિર્મિતમુદ્રૈઃ ‘સીસંપિ’ શીર્ષમપિ ‘મિંદંતિ’ મિન્દન્તિ ચૂર્ણયન્તિ, પૃષ્ઠશિરસોર્મજ્જનાત્ ‘મિન્નદેહા’ મિન્નદેહાઃ વિદારિતદેહાઃ સન્તસ્તે નારકાઃ ‘તત્ત્વાદિ’ તપ્તાભિઃ અગ્નૌ પ્રજ્વાલિતાભિઃ ‘આરાદિ’ આરાભિઃ ‘ફલગં વ’ ફલકમિદ ‘તત્ત્વા’ તપ્તાઃ વિદારિતાઃ નૈરયિકાઃ ‘ણિયોજયંતિ’ નિયોજ્યન્તે તપ્તત્રપુષ્પાનાય વ્યાપાર્યન્તે ।

પરમાધાર્મિકાઃ નારકસ્ય પૃષ્ઠ દણ્ડાદિના સંતાડય તથા લૌહદણ્ડેન શિરો મજ્જયિત્વા તત્સ્તં નારકિણં તપ્તારકેણ લોકપ્રસિદ્ધેન વિદારયન્તિ પુનઃ વિદાર્ય ક્રકચૈઃ કર્ત્તયન્તિ । તદનન્તરં તપ્તત્રપુશીશઃ જાદિગ્નાય નિયોજયન્તિ ઇતિ ॥૧૪॥

મૂલ્ય—અભિજુંજિયં રૂદ અસાહુકમ્મા ઉસુચોદ્ધ્યા હરિથિવહં વહંતિ ।

ઐગં દુરુહિતુ દુવે તં ઓ વા આરુસસ વિઙ્ઙંતિ કંકાળઓ સે” ॥૧૫॥

હાયા—અભિયોજ્ય રૌદ્રમસાધુકર્માણઃ હ્ણુનોદિતાન્ હસ્તિવહં વાહયન્તિ ।

ઐકં સમારોપ્ય દ્વૌ ત્રીન્ વા આરુષ્ય વિધ્યન્તિ મર્માણિ તેષામ્ ॥૧૫॥

મસ્તક કા ચૂરાચૂગ કર દેતે હૈં । હસ પ્રકાર વિદારિત દેહ વાલે ઉન નારકોં કો આગ મેં તપાવ હુવ આરાઓં સે લજ્જડી કે પટિયે કી આંતિ છીલ છીલ કર પતલે કિયે જાતે હૈં ઓર ફિર ઉવલતા હુઆ શીશા પીને કો વાધિત કિયે જાતે હૈં ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ પરમાધાર્મિક અસુર નારક કી પીઠ ડંડો સે તોડતે હૈં, મસ્તક સુદ્ગરોં સે ચૂર્ણિત કરતે હૈં આરોં સે છીલતે હૈં ઓર તપા શીશા પિલાતે હૈં ॥૧૪॥

‘અભિજુંજિય’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરને વાલે

મસ્તકના ચૂરે ચૂરા કરી નાખવામાં આવે છે. આ પ્રકારે વિદારિત કરવામાં આવેલાં તેમનાં શરીરોને અગ્નિ ઉપર ખૂબ જ તપાવેલ આરાથી લાકડાના પાટિયાની જેમ, છોલીને પાતળા કરવામાં આવે છે એટલું જ હું ખ સહન કરવાથી તેમને છુટકારો થતો નથી, પરંતુ તેમને ગરમ ગરમ સીસાને રસ પણ પિવરાવવામાં આવે છે તાત્પર્યં એ છે કે પરમાધાર્મિકો હાના પ્રહાર કરીને નારકોની પીઠ તોડી નાખે છે, મગદળો મારી માગીને માધાના ચૂરે ચૂરા કરી નાખે છે. આર વડે તેમના શરીરને ચીરે છે અને સીસાને ગરમ રસ તેમને પિવરાવે છે. ॥૧૪॥

‘અભિજુંજિય’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘અસાહુકમ્મા-અસાધુકર્માણઃ’ પાપકર્મ કરવાવાળા નારકો

અન્વયાર્થઃ—(અસાહુકમ્મા) અસાધુકર્મણઃ—પાપકર્મકારિણો નૈરયિકાન્ (રુદ્ધ) રૌદ્રે—ક્રૂરે કર્મણિ અપરનારકહનનાદિકે (અભિજુંજિય) અભિયોજ્ય જન્માન્તરકૃત સત્ત્વોપઘાતકાર્ય સ્મારયિત્યા (ઉસુચોદ્યા) હ્ણુનોદિતાન્ શરાભિઘાતપ્રેરિતાન્ (એગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ) એકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય (હત્થિવહં) હસ્તિવહં (વહંતિ) વાહયન્તિ (આરુસસ) આરુપ્ય ક્રોધં કૃત્વા (સે) તેષાં—નૈરયિકાણાં (કકાણઓ) મર્માણિ (વિજ્ઞંતિ) વિધ્યન્તિ—વેધિતાનિ કુર્વન્તીતિ ॥૧૫॥

નારકિ જીવોં કો 'રુદ્ધ-રૌદ્રે' ક્રૂર કર્મ મેં 'અભિજુંજિય-અભિયોજ્ય' યોજિત કરકે અર્થાત્ જન્માન્તર મેં કિયા હુઆ પ્રાણિવધરૂપ કાર્ય કો સ્મરણ કરાકર 'ઉસુચોદ્યા-હ્ણુનોદિતાન્' તથા બાણ કે પ્રહાર સે પ્રેરિત કરકે 'હત્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિ કે જૈસે 'વહંતિ-વાહયન્તિ' ભાર વહન કરાતે હૈં અથવા 'એગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ-એકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય' એક, દો, અથવા ત્રીન જીવોં કો ઉનકી પીઠ પર ચઢાકર 'હત્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિ કે જૈસે 'વહંતિ-વાહયન્તિ' ઉનકો ચલાતે હૈં 'આરુસસ-આરુપ્ય' ક્રોધ કરકે 'સે-તેષામ્' ઉન નૈરયિકોં કે 'કકાણઓ-મર્માણિ' મર્મસ્થાન કો 'વિજ્ઞંતિ-વિધ્યન્તિ' વેધિત કરતે હૈં ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—પાપકર્મ કરને વાલે નારકોં કો ઉનકે પૂર્વકૃત રૌદ્ર (ભયંકર) કૃત્યોં કા સ્મરણ કરવાકર બાણ કે પ્રહાર સે પ્રેરિત કરતે હૈં ઓર હાથિ કે સમાન ઉનસે ભાર વહન કરવાતે હૈં । અથવા એક, દો ત્રીન જીવોં કો ઉસ પર ચઢા દેતે હૈં ઓર ક્રોધ કરકે ઉસકે મર્મસ્થાનોં કો વેધતે હૈં ॥૧૫॥

છવેાને 'રુદ્ધ-રૌદ્રે' ક્રૂર કર્મમાં 'અભિજુંજિયા-અભિયોજ્ય' યોજિત કરીને અર્થાત્ જન્માન્તરમાં કરેલ પ્રાણિવધ રૂપ કાર્યને સ્મરણ કરાવીને 'ઉસુચોદ્યા-હ્ણુનોદિતાન્' તથા બાણના પ્રહારથી પ્રેરિત કરીને 'હત્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિના જેમ 'વહંતિ-વાહયન્તિ' ભાર વહન કરાવે છે અથવા 'એગં દુવે તઓ વા દુરુહિત્તુ-એકં દ્વૌ ત્રીન્ વા સમારોહ્ય' તથા એક, બે, અથવા ત્રણ છવેાને તેમની પીઠ ઉપર ચઢાવીને 'હત્થિવહં-હસ્તિવહં' હાથિની જેમ 'વહંતિ-વાહયન્તિ' તેમને ચલાવે છે 'આરુસસ-આરુપ્ય' ક્રોધ કરીને 'સે-તેષામ્' તે નૈરયિકોના 'કકાણઓ-મર્માણિ' મર્મસ્થાનોને 'વિજ્ઞંતિ-વિધ્યન્તિ' વેધે છે. ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થ—નરકપાલો નારકોને તેમનાં પૂર્વકૃત રૌદ્ર (ભયંકર) કૃત્યોં કા સ્મરણ કરાવે છે અને તીક્ષ્ણ અંકુશ, ભાલા આદિના પ્રહાર કરીને તેમની પાસે હાથિની જેમ ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે. અથવા એક, બે ત્રણ છવેાને તેમના પર ચઢાવીને તેમના મર્મસ્થાનો પર પ્રહાર કરીને તેમને ચાલવાની દરજ્જા પાડે છે. ॥૧૫॥

ટીકા—‘અસાદુકર્મમા’ અસાધુકર્મણઃ-અશોભનાનિ જન્માન્તરોપાર્જિતાનિ કર્મણિ અનુષ્ઠાનાનિ પ્રાણાતિપાતમૃપાવાદાદીનિ યેપાં તે તથાવિધાન્ પ્રાણાતિપાતાદિકર્મકારકાન્ ‘રુદ્ધં’ રૌદ્રે-અતિભયાનકે સત્ત્વવધાદિકે ‘અભિજુંજિય’ અભિયોજ્ય ‘एकं दुवे तओ वा’ एकं द्वौ त्रीन् वा नैरयिकान् परमाधार्मिकाः ‘दुरुहितु’ દુરોહ્ય સમારોહ્ય ‘उसुचोइया’ इषुनोदितान्-વજ્રમયાંકુશાભિધાતેન સપેરિતાન્ ‘हस्तिवहं’ હસ્તિપ્રવાહમ્ હસ્તિવાહનરીત્યા ‘वहति’ વાહયન્તિ । યથા-હસ્તિપૃષ્ઠે આરોહકાન્ સમારોહ્ય હસ્તિપાદાઃ હસ્તિનં ચાલયન્તિ, તથા પરમાધાર્મિકાઃ નારકાન્ ચાલયન્તિ । યદ્વા-યથા (ઉપલક્ષણાત્) રથાદૌ સંયોજ્ય વેત્રાદિપ્રહારૈઃ પ્રહૃત્ય, અનભ્યસ્તમપિ બલાદ્ વાહયન્તિ તદ્વત્ નારકાન્ ચાલયન્તિ । અથવા-યથા હસ્તી મહાન્તં ભારં વહતિ, તથા તાન્ નારકાન્ વલાદ્ ભારં વાહયન્તિ પરમાધાર્મિકાઃ । યદા નૈરયિકાઃ સ્વપૃષ્ઠારુઢાતિભારં વોદું ન શક્નુવન્તિ તદા ‘आरुस्स’ આરુણ્ય સર્વથા

ટીકા—જિન નારકિયોં ને જન્માન્તર મેં અશોભન કર્મોંં કા આચરણ ક્રિયા હૈ અર્થાન્ હિંસા અસત્ય આદિ પાપો કા સેવન ક્રિયા હૈ, ઉનકો નરકપાલ રૌદ્ર અર્થાત્ અત્યન્ત ભયાન્ક પ્રાણિવધ આદિ કર્મોંં મેં જોડકર વે વજ્રમય અંકુશ આદિ સે આવાત કરકે ઔર એક, દો, ત્રીન નારકિયોંં કો ઉન પર ચઢા કર ઉનસે હાથી કે સમાન ભાર વહન કરવાતે હૈં । જૈસે મહાવત હાથી કી પીઠ પર સવાર કો ચઢાકર ઉસે ચલાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર પરમાધાર્મિક નારકોંં કો ઉન સવારોંં દ્વારા ચલાતે હૈં । અથવા-જૈસે રથ આદિ મેં જોડકર ઔર વેતકા પ્રહાર કરકે અનભ્યસ્ત ઝંટ આદિ સે બી જવર્દસ્તી આર વહન કરવાયા જાતા હૈ ઉસી પ્રકાર નારકોંં સે વલાત્કારપૂર્વક પરમાધાર્મિક ભાર વહન કરવાતે હૈં । જવ વે નારક અપની પીઠ પર સવાર હુઓંકા ભારી ભાર નહીં

ટીકાર્થ—જે નારકોએ પૂર્વભાગમાં હિંસા, અસત્ય આદિ પાપકર્મોત્તું સેવન કર્યું હોય છે તેમને પરમાધાર્મિકો દ્વારા તેમનાં તે રૌદ્ર (ભયંકર) કૃત્યોત્તું સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે હાથીના મર્મસ્થળમાં અંકુશનો પ્રહાર કરીને તેની પાસે ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે વજ્રમય અંકુશ આદિના પ્રહાર કરીને તેઓ નારકો પાસે ભારવહન કરાવે છે. અથવા એક, બે ત્રણ છવેને તેમની પીઠ પર આસેડણ કરાવીને, અંકુશ આદિના પ્રહાર કરીને તેને ચલાવે છે અથવા જેવી રીતે ગધની ધુંસરી સાથે ભેડેલા બળદોને આર ભોડીને ચલાવવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે નારકોને પણ દંડા, લાલા, આદિ શસ્ત્રો વડે ભારી ભારીને તેમની પાસે બળગળદીથી ભાર વહન કરાવવામાં આવે છે. જ્યારે તે નારકો તેમની

ક્રોધં કૃત્વા 'સે' તેષાં નારકજીવાનામ્ 'કકાણઓ' મર્માણિ મર્મસ્થાનાનિ અપર-
પરમાધાર્મિકાન્ આજ્ઞાપ્ય 'વિજ્ઞંતિ' વિદ્વચન્તિ-છેદયન્તિ ॥૧૫॥

મૂલમ્-બાલા બલા ભૂમિમણુક્રમંતા પવિજ્જલં કંટહલં મહંતં ।

વિવદ્ધતપ્પેહિં વિસપ્પણચિત્તે સમીરિયા કોટ્ટવલિં કરિંતિ ॥૧૬॥

છાયા-બાલા બલાદ્ ભૂમિમણુક્રમ્યમાણા પ્રદીપ્તજલાં કણ્ઠાવિલાં મહતીમ્ ।

વિવદ્ધતપ્પૈઃ વિષપ્પણચિત્તાન્ સમીરિતાઃ કોટ્ટવલિં કુર્વન્તિ ॥૧૬॥

સહન કર પાતે તબ પરમાધાર્મિક ક્રુદ્ધ હોકર ઉનકે મર્મસ્થાનોં કો વેધતે
હૈં યા દૂસરે પરમાધાર્મિકોં કો આદેશ દેકર ઉનસે વિંધવાતે હૈં ॥૧૫॥

‘બાલા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલાઃ’ બાલક કે સમાન પરાધીન નૈરયિક જીવ
નરકપાલોં કે દ્વારા ‘બલા-બલાત્’ બલાત્કાર સે ‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલાં’
રુધિર કે કીચડ સે ભરી હુઈ ‘કંટહલં-કણ્ઠાવિલામ્’ તથા કાંટોં સે યુક્ત
‘મહંતં-મહતીં’ વિશાલ ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ પૃથિવી પર ‘અણુક્રમંતા-અનુક્રમ્ય-
માણાઃ’ પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા ચલાયે જાતે એવં ‘સમીરિયા-સમીરિતાઃ’
પાપકર્મ સે પ્રેરિત કિયે હુએ નારકોં કો ‘વિવદ્ધતપ્પેહિં-વિવદ્ધતપ્પૈઃ’
અનેક પ્રકાર કે બન્ધનો સે બાંધ કર ‘વિસપ્પણચિત્તે-વિષપ્પણચિત્તાન્’
મૂર્ચ્છિત એસે દૂસરે નારક જીવોં કો ‘કોટ્ટવલિં કરિંતિ-કોટ્ટવલિં
કુર્વન્તિ’ ક્રાટક્રાટ કર સ્વળડ સ્વળડ કરકે હધર હધર ફેંક દેતે હૈં ॥૧૬॥

પીઠ પર ચડી બેઠેલા જીવોના ભાર વહન કરવાને અસમર્થ હોવાને
કારણે ચાલતાં થંભી જાય છે, ત્યારે પરમાધાર્મિકો ગુસ્સે થઈને તેમના
મર્મસ્થાનોને વીંધી નાખે છે, અથવા અન્ય પરમાધાર્મિકોને આદેશ દઈને
તેમના દ્વારા તે નારકોના મર્મસ્થાનો પર પ્રહાર કરાવે છે. ॥૧૫॥

‘બાલા’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘બાલા-બાલાઃ’ બાળકના સમાન પરાધીન-બીજાને આધીન-
નૈરયિક જીવ નરકપાલોના દ્વારા ‘બલા-બલાત્’ બલાત્કારથી ‘પવિજ્જલં-પ્રદીપ્તજલામ્’
લોહિના કિચડથી ભરેલ કંટહલં-કણ્ઠાવિલામ્’ તથા કાંટાઓથી યુક્ત ‘મહંતં-મહતીં’
વિશાળ ‘ભૂમિ-ભૂમિમ્’ પૃથ્વી ઉપર ‘અણુક્રમંતા-અનુક્રમ્યમાણાઃ’ પરમાધાર્મિકોના
દ્વારા ચલાવવામાં આવેલા અને ‘સમીરિયા-સમીરિતાઃ’ પાપકર્મથી પ્રેરિત કરેલા
‘વિવદ્ધતપ્પેહિં-વિવદ્ધતપ્પૈઃ’ અનેક પ્રકારના બંધનોથી બાંધીને ‘વિસપ્પણચિત્તે-
વિષપ્પણચિત્તાન્’ મૂર્ચ્છિત એવા બીજા નારક જીવોને ‘કોટ્ટવલિં કરિંતિ-કોટ્ટવલિં
કુર્વન્તિ’ ડાપી ડાપીને ટુકડા ટુકડા કરીને અહિં તહિં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ:- (વાલા) વાલા બાલવત્ પરાધીના: નૈરયિકા: (વલા) વલાત્-વલાત્કારેણ (પવિજ્જલં) પ્રદીપ્તજલાં રુધિરકર્દમેન પિચ્છિલાં (કંટઇલ) કળ્પાવિલાં-કળ્પક-યુક્તામ્ (મહંતં) મહર્તી-વિશાલાં (ભૂમિં) ભૂમિ-પૃથિવીમ્ (અણુકમંતા) અણુક્રામ્યમાણા: પરમાધાર્મિકૈશ્ચાલ્યમાના: (સમીરિયા) સમીરિતા:-પાપકર્મણા નોદિતા: (વિવદ્ધ તપ્પેહિં) વિવદ્ધયતર્પૈ: (વિષણ્ણચિત્તે) વિષણ્ણચિત્તાન્ (કોટ્ટવલિં કરિતિ) કોટ્ટવલિં સ્વળ્પશઃ કૃત્વા નગરવલિં કુર્વન્તિ, નગરવલિવદિતસ્તતઃ સ્પિપંતીત્યર્થઃ ॥૧૬॥

ટીકા-‘વાલા’ વાલા:-વાલકા ઇવ પરતંત્રાસ્તે નૈરયિકા જીવા: પરમાધાર્મિક-દ્વારા, ‘વલા’ વલાત્-વલાત્કારેણ ‘પવિજ્જલં’ પ્રદીપ્તજલાં અતિપિચ્છિલામ્, પંકાદિ-ભિરાવિલામ્ । ‘કંટઇલં’ કળ્પાવિલામ્, વજ્રકળ્પકૈરાકુલામ્, ‘મહંતં’ મહર્તીમતિ-શયેન વિસ્તૃતામ્ । ‘ભૂમિં’ ભૂમિ-ભૂમેતલમ્ । ‘અણુકમંતા’ અણુક્રામ્યમાણા: પ્રેરણયા ચાલ્યમાના: । યદ્યપિ તાદૃશભૂમૌ ગન્તુમિચ્છા નાસ્તિ, તથાપિ પરમાધાર્મિકૈર્વાલાચ્ચા-લ્યમાના: । ‘સમીરિયા’ સમીરિતા:-પાપકર્મણા પરમાધાર્મિકપ્રેરિતા: । ‘વિવદ્ધ-

અન્વયાર્થ—બાલક કે સમાન પરાધીન નારક જીવોં કો પરમાધાર્મિક જવર્દસ્તી કારકે રુધિર કી કીચડ્ડ સે વ્યાપ્ત, કંટકાકીર્ણ ઔર વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાયે જાતે હૈં । પાપકર્મ સે પ્રેરિત પરમાધાર્મિક અનેક પ્રકાર સે બાંધકર વિષણ્ણચિત્ત ડન નારકોં કો સ્વળ્પ સ્વળ્પ કરકે નગરવલિ કે સન્માન હ્ધર હ્ધર ફેંક દેતે હૈં ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જૈસે બાલક પ્રત્યેક જ્ઞાન સે પરાધીન હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર નારક ખી પરાધીન હોતે હૈં । અતઃપ્રવ ડન્હેં યહાં ‘વાલા’ અર્થાત્ વાલક કહા ગયા હૈ । ડન વાલ નારકોં કો પરમાધાર્મિક અણુક જવર્દસ્તી સે પંક સે પરિપૂર્ણ ઔર વજ્રમય કાંટોં સે યુક્ત, અત્યન્ત વિસ્તૃત ભૂમિ

સૂત્રાર્થ—બાલકના સમાન પરાધીન નારક જીવોને પરમાધાર્મિકો બળ-જબરીથી લોહીના ડીચડથી વ્યાપ્ત, કાંટાઓથી છવાયેલા વિસ્તૃત ભાગ પર ચલાવે છે. નારકોનાં પાપકર્મોના બદલો આપવાને તૈયાર થયેલા તે પરમાધાર્મિકો, અનેક પ્રકારના બંધનોથી બાંધીને વિષાદયુક્ત ચિત્તવાળા તે નારકોના ટુકડે ટુકડા કરી નાખીને, નગરબલિની જેમ તે ટુકડાઓને ચારે દિશામાં ફેંકી દે છે. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે બાલક પ્રત્યેક બાળતમાં પરાધીન હોય છે, એજ પ્રમાણે નારકો પણ પરાધીન હોય છે તે કારણે તેમને અહીં ‘બાલ (અજ્ઞાન)’ કહેવામાં આવેલ છે તે બાલનારકોને પરમાધાર્મિકો બળજબરીથી ડીચડ અને વજ્રમય કાંટાથી આગ્રહાદિન વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાવે છે એ દે એવી

તપ્પેહિ' વિવધ્યતૈઃ વહુવિવધબન્ધનૈર્વદ્ધ્વા । તથા-‘વિષ્ણુચિત્તે’ વિષ્ણુચિત્તાન, મૂર્ચ્છિતાન અપરાન નારકજીવાન । ‘કોટ્વલિ કરિતિ’ खण्डशः कर्त्तयित्वा नगरवलि कुर्वन्ति इतस्ततः निःक्षिपन्ति । पापकर्मપ્રેરિતાः परमाधार्मिकाः पराधीनं तं नारकि जीवं पंकदिग्धकण्टकिलां भूमिं विस्तृतां चालयन्ति । तथा-अन्यं नारकिजीवमनेक-प्रकारेण वदद्वा मूर्च्छितं नारकिजीवं कुट्टयित्वा खण्डशः कृत्वा नगरवलिबद् इतस्ततः क्षिपन्तीति ॥ ૧૬ ॥

મૂલમ્-વેતાલિણ નામ મહામિતાવે એગાયતે પૈવ્યમંતલિક્ષે ।

હંમંતિ તત્થા બહૂકૂરકર્મા, પરં સહસ્ત્રાણ મુહુત્તગાણાં ॥ ૧૭ ॥

છાયા-વૈક્રિયો નામ મહામિતાપઃ એકાયતઃ પર્વતોઽન્તરિક્ષે ।

હન્યન્તે તત્થા વહુકૂરકર્માણઃ પરં સહસ્ત્રાણાં મુહૂર્તકાણામ્ ॥ ૧૭ ॥

પર ચલાતે હૈં । યચપિ એસી ભૂમિ પર ચલને કી ડનકી હચ્છા નહીં હોતી ફિર બી પરમાધાર્મિક ડનહેં બલાત્કાર કરકે ચલાતે હૈં । પાપકર્મોં સે પ્રેરિત પરમાધાર્મિક વિવિધ પ્રકાર કે બન્ધનોં સે બાંધકર, વિષ્ણુચિત્ત તથા મૂર્ચ્છિત દૂસરે નારક જીવોં કો खण्ड खण्ड करके इधर उधर फेंक देते हैं ।

ભાવાર્થ યહ હૈં કિ પરાધીન નારક જીવ કો કીચડ સે ભરી હુદ્, કંટકોં સે વ્યાપ્ત વિસ્તૃત ભૂમિ પર ચલાતે હૈં તથા દૂસરે નારકિયોં કો અનેક પ્રકાર સે બાંધકર, મૂર્ચ્છિત હુણ કો કૂટપીટ કર, खण्ड खण्ड करके नगरवलि के समान इधर उधर फेंक देते हैं ॥ ૧૬ ॥

ભૂમિ પર ચાલવાનું તેમને ગમતું નથી, પરંતુ પરમાધાર્મિક અસુરો તેમને ળળાત્કારે તે ભૂમિ પર ચલાવે છે વિવિધ પ્રકારનાં બન્ધનો વડે બાંધીને ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળાં તથા મૂર્ચ્છિત નારકોના ટુકડે ટુકડા કરીને પરમાધાર્મિકો તેમને નગરવલિની જેમ આમ તેમ ફેંકી દે છે તેમનાં પૂર્વજીવોનાં પાપ-કર્મોના આ પ્રમાણે તેમને બદલે ચુકવવામાં આવે છે

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે પરમાધાર્મિકો પરાધીન નારકોને કીચડ અને કાંટાઓથી છવાયેલા ભાગ પર પરાણે ચલાવે છે વળી તેઓ અન્ય નારકોને અનેક પ્રકારના બન્ધનોમાં બાંધે છે, અને મૂર્ચ્છિત થયેલા નારકોના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરીને નગરવલિની જેમ ગમે ત્યાં ફેંકી દે છે ॥ ૧૬ ॥

અન્વયાર્થઃ—(મહાભિતાવે) મહાભિતાપે—મહાદુઃખરૂપે । (અંતલિક્ષે) અંતરિક્ષે આકાશે (વેતાલિએ નામ) વૈક્રિયનામા (એગાયતે) એકાયતઃ એકશિલાદિઘટિતો દીર્ઘઃ (પવ્વણ) પર્વતઃ (તત્થા) તત્થાઃ તત્ર પર્વતે વસન્તઃ (વહુકૂરકમ્મા) વહુ-કૂરકર્માણો નૈરયિકાઃ (સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં) સહસ્રાણાં મુહૂર્ત્તકાણાં (પરં) પરમધિકં કાલં યાવત્ (હમ્મંતિ) હન્યન્તે—પીડચન્તે इति ॥૧૭॥

‘વેતાલિએ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મહાભિતાવે-મહાભિતાપે’ મહાન્ દુઃખ સે યુક્ત ‘અંત-લિક્ષે-અંતરિક્ષે’ આકાશ મેં ‘વેતાલિએ નામ-વૈક્રિયો નામ’ વૈક્રિય નામકા ‘એગાયતે-એકાયતઃ’ એકશિલા કે દ્વારા બનાયા હુઆ લમ્બા ‘પવ્વણ-પર્વતઃ’ પર્વત હૈ ‘તત્થા-તત્થાઃ’ ઉસ પર્વત પર નિવાસ કરને વાલે ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ વહુત કૂરકર્મ કિએ હુએ નારકિ જીવ ‘સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં-સહસ્રાણાં મુહૂર્ત્તનામ્’ હજારોં મુહૂર્ત્તોં સે ‘પરં-પરમ્’ અધિક કાલ તક ‘હમ્મંતિ-હન્યન્તે’ મારે જાતે હૈ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—અત્યન્ત સન્તાપ ઉત્પન્ન કરને વાલા વૈક્રિય નામક એક પર્વત હૈ । વહુ આકાશ મેં હૈ ઓર એક શિલા આદિ કા બના હુઆ હૈ । ઉસ પર રહે હુએ કૂર કર્મ કરનેવાલે નારક સહસ્રોં (હજારોં) મુહૂર્ત્તોં સે મી અધિક કાલ તક પીડિત કિયે જાતે હૈ ॥૧૭॥

‘વેતાલિએ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘મહાભિતાવે-મહાભિતાપે’ મહાન્ દુઃખથી યુક્ત ‘અંતલિક્ષે-અંતરિક્ષે’ આકાશમાં ‘વેતાલિએ નામ-વૈક્રિયો નામ’ વૈક્રિય નામની ‘એગાયતે-એકાયત’ એક શિલા દ્વારા બનાવેલ લાંબો ‘પવ્વણ-પર્વતઃ’ પર્વત છે ‘તત્થા-તત્થા’ તે પર્વત ઉપર નિવાસ કરવાવાળા ‘વહુકૂરકમ્મા-વહુકૂરકર્માણઃ’ બહુજ કૂરકર્મ કરવાવાળા નારકિજીવ ‘સહસ્સાણં મુહુત્તગાણં-સહસ્રાણ મુહૂર્ત્તનામ્’ હજારોં મુહૂર્ત્તોંથી ‘પરં-પરમ્’ અધિક કાળ સુધી ‘હમ્મંતિ-હન્યન્તે’ મારવામાં આવે છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ—નારકોને ખૂબ જ સંતપ્ત કરનારો વક્રિય નામનો એક પર્વત નરકભૂમિમાં આવેલો છે. તે આકાશમાં આવેલો છે અને એક જ શિલાનો બનેલો છે. તે વૈક્રિય પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા, કૂરકર્મ નારકોને હન્યારો મુહૂર્ત કરતાં પણ અધિક કાળપર્યન્ત પરમાધાર્મિક અસુરો દ્વારા ખૂબ જ માર, પ્રહાર આદિ વ્યથા સહન કરવી પડે છે. ॥૧૭॥

ટીકા—‘મહાભિતાવે’ મહાભિતાપે, મહાદુઃસ્વ કાર્યે ‘અંતલિવસે’ અન્તરિક્ષે આકાશે ‘વેતાલિં નામ’ વૈક્રિયો નામ પરમાધાર્મિકેઃ સંપાદિતં સ્થાન વિદ્યતે इति સંભાવયામિ । ‘એગાયતે’ એકાયતઃ એકશિલાયાં નિર્મિતોઽતિ લંબાયમાનઃ । ‘પવ્વયં’ પર્વતોઽસ્તિ ‘તત્થા’ તત્સ્થાઃ તસ્મિન્ પર્વતે તિષ્ઠન્તઃ । ‘બહુકૂરકમ્મા’ બહુકૂરકર્માણો નારકિજીવાઃ ‘સહસ્રાણ મુહુત્તમાણં’ પરં-સહસ્ર-કાણાં મુહૂર્તકાનાં પરમ્, મુહૂર્તમહસ્ય દપ્યધિકમ્ ‘હમ્મંતિ’ હન્યન્તે । મહત્તાપદો નરકપાલનિર્મિતૈકશિલાઘટિતો દીર્ઘતરઃ પર્વતો વિદ્યતે । તત્ર પર્વતે ત્રિચમાના નારકિજીવાઃ સહસ્રમુહૂર્તદપ્યધિકં પ્રમૃતકાલપર્યન્તં નરકપાલૈર્હન્યન્તે इति ॥૧૭॥

મૂલ્મ—સંવાહિયા દુક્કલિણો થાળંતિ, ઐહો ય રાઓ પરિતપ્પમાણા ।

એગંતકૂડે નરણ મહંતે કૂડેળં તંતથા વિસમે હંતા ડ ॥૧૮॥

છાયા—સંવાધિતા દુષ્કૃતિનઃ સ્તનન્તિ અહિ ચ રાત્રૌ પરિતપ્યમાનાઃ ।

એકાન્તકૂડે નરકે મહતિકૂડેન તત્સ્થા વિષમે હતાસ્તુ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—ઘોર દુઃસ્વ ઉત્પન્ન કરને વાલા વૈક્રિય નામક પર્વત આકાશ મેં સ્થિત છે । અસ્થન્ત પાપ કરને વાલોં કો વહ સ્થાન પ્રાપ્ત હોતા છે । વહ એક શિલા કા બના હુઆ ઓર લમ્બા છે । ઉસ પર્વત પર સ્થિત ઘોર કૂર કર્મ કરને વાલે નારકી જીવ ચિરકાલ તક હજારોં મુહૂર્તોં સે બી અધિક સમય તક મારે જાતે હેં ।

આશય યહ છે કિ મહાન્ સન્તાપકારી પરમાધાર્મિકોં દ્વારા નિર્મિત ઓર એકશિલા કા બના હુઆ લમ્બા પર્વત છે । ઉસ પર્વત પર વિદ્યમાન નારક જીવ હજારોં મુહૂર્તોં સે બી અધિક કાલપર્યન્ત પરમાધાર્મિકોં દ્વારા આહત કિયે જાતે હેં ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આકાશમાં વૈક્રિય નામનો એક પહાડ આવેલો છે તે એક જ શિલાનો બનેલો છે. ઘોર પાપકર્મો કરનારા જીવો તે પર્વત પર નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થઈને ઘોર દુઃખો સહન કરે છે. તે વૈક્રિય પર્વતની લંબાઈ પણ ઘણી જ છે તે પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને પરમાધાર્મિક અસુરો હજારો મુહૂર્તોં કરતાં પણ અધિક સમય સુધી માર માર્યા કરે છે

તાત્પર્ય એ છે કે પરમાધાર્મિકો દ્વારા નિર્મિત, એક જ શિલાનો વૈક્રિય નામનો પહાડ નરકભૂમિમાં આવેલો છે. તે પર્વત ઘણો લાંબો છે તે પહાડ પર રહેલા ઘોર પાપકર્મો કરનારા નારકોને ચિરકાળ સુધી પરમાધાર્મિકોના હાથનો માર ખાવો પડે છે. ॥૧૭॥

અન્વયાર્થઃ—(સંવાહિયા) સંવાધિતાઃ પીડિતાઃ (દુઃકડિણો) દુષ્કૃતિનઃ પાપ-
કર્માણઃ, (અહો ય રાઓ ય પરિતપ્પમાણા) અહિં ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણા-
નિશં પીડાસ્તુભવન્તઃ (ધર્ણંતિ) સ્તનન્તિ-રુદન્તિ (દ્વિગંતકૂડે) એકાન્તકૂડે-
એકાન્તતો દુઃસ્થાને (મહતે) મહતિ-વિસ્તૃતે (વિષમે) વિષમેઽતિકઠિને (નરણ)
નરકે (કૂડેણ) કૂડેન-ગલયંત્રપાશેન (હતાઉ) હતાસ્તુ નિહતાઃ સન્તઃ (તત્થા)
તત્થાઃ તન્ન-તરિયન્ નિપમે સ્થિતાઃ-સ્તનંત્યેવ કેવલમિતિ ॥૧૮॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાધિતાઃ’ નિરન્તર પીડિત તિથે જાતે
હુણ ‘દુઃકડિણો-દુષ્કૃતિનઃ’ પાપી જીવ ‘અહો ચ રાઓ ચ પરિતપ્પમાણા-
અહિં ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણાઃ’ દિવસ તાપ કો ભોગવે હુ ? ‘ધર્ણંતિ-
સ્તનન્તિ’ રુદન કરતે રહેતે હિં ‘દ્વિગંતકૂડે-એકાન્તકૂડે’ કેવલ દુઃસ્થાન
સ્થાન ‘મહતે-મહતિ’ વિસ્તૃત ‘વિષમે-વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરણ-
નરકે’ નરક મેં પડે હુણ પ્રાણી ‘કૂડેન-કૂડેન’ ગળે મેં ફાંસી ડાલકર
‘હતા ઉ-હતાસ્તુ’ ચારે જાતે હુણ ‘તત્થા-તત્થાઃ’ હાલમેં રહેને વાલે
નારકી કેવલ રુદન હી કરતે હિં ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં પીડા પાલે હુણ પાપકર્મી જીવ દિવસાત અત્યન્ત
પરિતાપ કા અનુભવ કરતે હુણ રુદન કરતે રહેતે હિં । વે એકાન્ત દુઃસ્થાન
કા અનુભવ કરતે હિં । હાલ વિષમ એવં વિસ્તૃત નરક મેં ગલપાશ
(ફાંસી) સે પીડિત ઠોકર રોતે હી રહેતે હિં ॥૧૮॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાધિતા’ નિરન્તર પીડિત કરવામાં આવતાં
‘દુઃકડિણો-દુષ્કૃતિન’ પાપીજીવ ‘અહો ચ રાઓ ચ પરિતપ્પમાણા-અહિં ચ રાત્રૌ ચ
પરિતપ્પમાણાઃ’ દિવસ રાત તાપને ભોગવતા ‘ધર્ણંતિ-સ્તનન્તિ’ રુદન કરતા રહે
છે ‘દ્વિગંતકૂડે-એકાન્તકૂડે’ કેવલ હુ ખતુ સ્થાન ‘મહતે-મહતિ’ વિસ્તૃત ‘વિષમે-
વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરણ-નરકે’ નરકમાં પડેલા પ્રાણી ‘કૂડેન-કૂડેન’
ગળામાં ફાંસી નાખીને ‘હતા ઉ-હતાસ્તુ’ માંવામાં આવતા ‘તત્થા-તત્થાઃ’ તેમાં
રહેવાવાળા પ્રાણી કેવળ રુદન જ કરે છે. ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં યાતનાઓનું વેદન કરતા પાપકર્મી જીવો દિવસાત
અત્યન્ત પરિતાપનો અનુભવ કરવા યત્ની રુદન કર્યા કરે છે તેઓ એકાન્તત
(મંપૂર્ણ રૂપે) હુ ખતો જ અનુભવ કરે છે તે વિષમ અને વિસ્તૃત નરકમાં
નારકીનાં ગળામાં ફાંસી નાખવામાં આવે છે, અને તેની પીડા અસહ્ય યથા
પડવાથી તેઓ રુદ્ધાન્તર આકંઠ કર્યા કરે છે. ॥૧૮॥

ટીકા—‘મહાભિતાવે’ મહાભિતાપે, મહાદુઃસ્વૈરકાર્યે ‘અંતલિવસ્થે’ અંતરિક્ષે આકાશે ‘વેતાલિષ્ઠ નામ’ વૈક્રિયો નામ પરમાધાર્મિકૈઃ સંપાદિતં સ્થાન વિદ્યતે इति સંભાવયામિ । ‘एगायते’ एकायतः एकशिलायां निर्मितोऽति लंबायमानः । ‘पर्वतं’ पर्वतोऽस्ति ‘तत्था’ तत्स्थाः तस्मिन् पर्वते तिष्ठन्तः । ‘बहुक्रूरकर्मा’ बहुक्रूरकर्माणो नारकिजीवाः ‘सहस्राण मुहुत्तगाणं’ परं-सहस्र-काणां मुहुत्तकानां परम्, मुहुत्तमस्य दप्यधिकम् ‘हम्भन्ति’ हन्यन्ते । महत्तापदो नरकपालनिर्मितैकशिलाघटितो दीर्घतरः पर्वतो विद्यते । तत्र पर्वते विद्यमाना नारकिजीवाः सहस्रमुहुर्त्तादप्यधिकं प्रभूतकालपर्यन्तं नरकपालैर्हन्यन्ते इति ॥१७॥

मूलम्—संवाहिया दुष्कडिणो थणंति, अहो य राओ परितप्पमाणा ।

एगंतकूडे नरए महंते कूडेणं तत्था विसमे हंता उ ॥१८॥

छाया—संवाधिता दुष्कृतिनः स्तनन्ति अह्नि च रात्रौ परितप्यमानाः ।

एकान्तकूटे नरके महतिकूटेन तत्स्था विषमे हतास्तु ॥१८॥

ટીકાર્થ—ઘોર દુઃસ્વ ઉત્પન્ન કરને વાલા વૈક્રિય નામક પર્વત આકાશ મેં સ્થિત છે । અત્યંત પાપ કરને વાલોં કો વહ સ્થાન પ્રાપ્ત હોતા છે । વહ એક શિલા કા બના હુઆ ઓર લમ્બા છે । ઉસ પર્વત પર સ્થિત ઘોર ક્રૂર કર્મ કરને વાલે નારકી જીવ ચિરકાલ તક હજારોં મુહૂર્તોં સે મી અધિક સમય તક મારે જાતે છે ।

આશય યહ છે કે મહાન્ સ્વન્તાપકારી પરમાધાર્મિકોં દ્વારા નિર્મિત ઓર એકશિલા કા બના હુઆ લમ્બા પર્વત છે । ઉસ પર્વત પર વિદ્યમાન નારક જીવ હજારોં મુહૂર્તોં સે મી અધિક કાલપર્યન્ત પરમાધાર્મિકોં દ્વારા આહત ક્રિયે જાતે છે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—આકાશમાં વૈક્રિય નામનો એક પહાડ આવેલો છે તે એક જ શીલાનો બનેલો છે. ઘોર પાપકર્મો કરનારા જીવો તે પર્વત પર નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થઈને ઘોર દુઃખો સહન કરે છે. તે વૈક્રિય પર્વતની લંબાઈ પણ ઘણી જ છે તે પર્વત પર ઉત્પન્ન થયેલા નારકોને પરમાધાર્મિક અસુરો હનશે. મુહૂર્તોં કરતાં પણ અધિક સમય સુધી માર માર્યા કરે છે

તાત્પર્ય એ છે કે પરમાધાર્મિકો દ્વારા નિર્મિત, એક જ શીલાનો વૈક્રિય નામનો પહાડ નરકભૂમિમાં આવેલો છે તે પર્વત ઘણો લાંબો છે તે પહાડ પર રહેલા ઘોર પાપકર્મો કરનારા નારકોને ચિરકાળ સુધી પરમાધાર્મિકોના હાથનો માર ખાવો પડે છે. ॥૧૭॥

અન્વયાર્થઃ—(સંવાહિયા) સંવાધિતાઃ પીડિતાઃ (દુઃકાલિણો) દુષ્કૃતિનઃ પાપ-
કર્માણઃ, (અહો ય રાઓ ય પરિતપ્પમાણા) અહિ ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણા અહ-
નિશં પીડામ્બુભવન્તઃ (થળંતિ) સ્તનન્તિ-રુદન્તિ (અંગંતકૂડે) એકાન્તકૂડે-
એકાન્તતો દુઃસ્થાને (મહંતે) મહતિ-વિસ્તૃતે (વિષમે) વિષમેઽતિકઠિને (નરણ-
નરકે (કૂડેણ) કૂડેન-મલયંત્રપાશેન (હતાઉ) હતાસ્તુ નિહતાઃ સન્તઃ (તત્થા)
તત્થાઃ તન્ન-તસ્મિન્ વિષમે સ્થિતાઃ-સ્તનંત્યેવ કેવલમિતિ ॥૧૮॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાધિતાઃ’ નિરન્તર પીડિત ક્રિયે જાતે
હુણ ‘દુઃકાલિણો-દુષ્કૃતિનઃ’ પાપી જીવ ‘અહો ય રાઓ ય પરિતપ્પમાણા-
અહિ ચ રાત્રૌ ચ પરિતપ્પમાણાઃ’ દિવસ તાપ કો બોગતે હુણ ‘થળંતિ-
સ્તનન્તિ’ રુદન કરતે રહતે હે ‘અંગંતકૂડે-એકાન્તકૂડે’ કેવલ દુઃસ્થાન
સ્થાન ‘મહંતે-મહતિ’ વિસ્તૃત ‘વિષમે-વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરણ-
નરકે’ નરક મેં પડે હુણ પ્રાણી ‘કૂડેણ-કૂડેન’ ગળે મેં ફાંસી ઢાલકર
‘હતાઉ-હતાસ્તુ’ મારે જાતે હુણ ‘તત્થા-તત્થાઃ’ હાલમેં રહને વાલે
નારકી કેવલ રુદન હી કરતે હે ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં પીડા પાતે હુણ પાપકર્મી જીવ દિવસાત અત્યન્ત
પરિતાપ કા અનુભવ કરતે હુણ રુદન કરતે રહતે હે । વે એકાન્ત દુઃસ્થાન
કા અનુભવ કરતે હે । હાલ વિષમ એવં વિસ્તૃત નરક મેં મલપાશ
(ફાંસી) સે પીડિત હોકર રોતે હી રહતે હે ॥૧૮॥

‘સંવાહિયા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સંવાહિયા-સંવાધિતા’ નિરન્તર પીડિત કરવામાં આવતાં
‘દુઃકાલિણો-દુષ્કૃતિનઃ’ પાપી જીવ ‘અહો ય રાઓ ય પરિતપ્પમાણા-અહિ ચ રાત્રૌ ચ
પરિતપ્પમાણાઃ’ દિવસ રાત તાપને બોગવતા ‘થળંતિ-સ્તનન્તિ’ રુદન કરતા રહે
છે ‘અંગંતકૂડે-એકાન્તકૂડે’ કેવલ દુઃસ્થાન ‘મહંતે-મહતિ’ વિસ્તૃત ‘વિષમે-
વિષમે’ અત્યન્ત કઠિન ‘નરણ-નરકે’ નરકમાં પડેલા પ્રાણી ‘કૂડેણ-કૂડેન’
ગળામાં ફાંસી નાખીને ‘હતાઉ-હતાસ્તુ’ મારવામાં આવતા ‘તત્થા-તત્થા’ તેમાં
રહેવાવાળા પ્રાણી કેવળ રુદન જ કરે છે ॥૧૮॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં ચાતનાઓનું વેદન કરતાં પાપકર્મી જીવો દિવસાત
અત્યન્ત પારતાપનો અનુભવ કરવા થકી રુદન કર્યા કરે છે તેઓ એકાન્તત-
(સંપૂર્ણ રૂપે) હુણને જ અનુભવ કરે છે. તે વિષમ અને વિસ્તૃત નરકમાં
નારકોનાં ગળામાં ફાંસી નાખવામાં આવે છે, અને તેની પીડા અરુદ્ધ થઈ
પડવાથી તેઓ કરુણાજનક આકંઠ કર્યા કરે છે. ॥૧૮॥

ટીકા—‘સંવાહિયા’ સંવાધિતાઃ—સમેશીમાવેન વાધિતાઃ અતિપીડિતાઃ । ‘દુઃકલિણો’ દુષ્કૃતિનઃ—પાપિજીવાઃ નરકગતાઃ ‘અહો ય’ અહિ દિવસે ચ ‘રાઓ ય’ રાત્રી ચ ‘પરિતપ્તમાણા’ પરિતપ્તમાનાઃ—અતિશયિતતયા પીડાં દશવિધક્ષેત્રવેદના મનુભવન્તઃ ‘થળંતિ’ સ્તનન્તિ—આક્રન્દનં કુર્વન્તિ । ‘અંતકૂટે’ એકાન્તકૂટે—એકાન્તતો દુઃખસ્થાને ‘મહંતે’ મહતિ—અતિદીર્ઘે ‘વિષમે’ વિષમે—કઠિને નાનાવિષ-દુઃખસંકુલે (નરણ) નરકે પતિતાઃ—નારકજીવાઃ ‘કૂટેન’ કૂટેન—ગલયંત્રણાદિ-પાશેન ‘હતા ડ’ હતાસ્તુ—હતા મશન્તિ । નિરન્તરં પીડિતાઃ ‘તત્થા’ તત્થાઃ તત્ર સ્થિતાઃ પાપિપુરુષાઃ અહોરાત્રં રુદન્તિ । યત્રૈકાન્તતો દુઃખમેવ વર્તતે, અતિ-વિસ્તૃતમ્ અતિકઠિનં ચ । એતાદૃશનરકે પતિતાઃ પાપિજીવાઃ ગલં પાશાદિના પાશયિત્વા માર્યન્તે इति ભાવઃ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—અત્યન્ત વ્યથિત હુએ વે પાપાચારી નારક જીવ દિનરાત સંતસ અર્થાત્ દસ પ્રકાર કી ક્ષેત્રજનિત વેદના કા અનુભવ કરતે હુએ આક્રન્દન કરતે હૈં । એકાન્ત દુઃખમય, અતિદીર્ઘ, વિષમ, નાનાપ્રકાર કે દુઃખોં સે વ્યાપ્ત નરક મેં પડે હુએ નારક જીવોં કે ગલે મેં ફાંસી લગા દી જાતી હૈ તો હત નિહત હોતે હૈં ।

ભાવ યહ હૈ કિ નિરન્તર પીડિત પાપી પુરુષ દિનરાત આંસુ વહાતે રહતે હૈં । વહાં એકાન્તતઃ દુઃખ હી દુઃખ હોતા હૈ । વહ અતિ કઠિન ઓર અતિ વિસ્તૃત હૈ । એકે નરક મેં પાપી જીવોં કે ગલે મેં કંદા હાલ કર મારે જાતે હૈં ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—પૂર્વભવોમાં પાપકૃત્યોનું સેવન કરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે જીવો દિન રાત અત્યન્ત વેદનાનો અનુભવ કરતા રહે છે, એટલે કે તેઓ દસ પ્રકારની ક્ષેત્રજનિત વેદનાનુ વેદન કરે છે આ અસહ્ય વેદનાને લીધે તેઓ કરુણાજનક રુદન કર્યા કરે છે. સંપૂર્ણતઃ દુઃખમય, અતિદીર્ઘ, વિષમ અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખોથી વ્યાપ્ત નરકમાં પડેલા નારક જીવોના ગળામાં ફાંસો નાખીને તેમને માર મારવામાં આવે છે.

સાવાર્થ એ છે કે નરકમાં નિરન્તર પીડાનો અનુભવ કરતા પાપી જીવો આંસુ સાર્યા કરે છે ત્યાં તેમને સદા દુઃખ જ સહન કરવું પડે છે. એક પણ પણ તેમને સુખ મળતું નથી. તે સ્થાન ખૂબ જ વિષમ, વિસ્તૃત અને દુઃખદ છે. એવા નરકમાં પાપી જીવોના ગળામાં ફાંસો નાખીને પરમાધાર્મિકો તેમને ખૂબ જ માર માર્યા કરે છે. ॥૧૮॥

મૂલમ્—ભંજંતિ ણં પુવ્વમરી સરોસં સમુગ્ગરે તે' મુસલે ગહેતું ।

તે' ભિન્નદેહા રુહિરં વમંતા ઓમુદ્ધગા ધરણિતલે પડંતિ ॥૧૯॥

છાયા—મજ્જન્તિ સ્વલુ પૂર્વારયઃ સરોવં સમુદ્ધરાણિ તે મુસલાનિ ગૃહીત્વા ।

તે ભિન્નદેહા રુધિરં વમન્તોઽવમૂર્દ્ધાનઃ ધરણીતલે પતન્તિ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થઃ—(તે) તે પરમાધાર્મિકાઃ (સમુગ્ગરે મુસલે ગહેતું) સમુદ્ધરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા (પુવ્વમરી) પૂર્વારય इव જન્માન્તરીયશત્રુ इव (સરોસં) સરોવં ક્રોધસહિતં યથા સ્યાત્થા (ભંજંતિ) મજ્જન્તિ-ગાઢપ્રહારૈરામર્દયન્તિ (ભિન્નદેહા) ભિન્નદેહાઃ—ચૂર્ણિતાઙ્ગાઃ (તે) તે નૈરયિકાઃ, (રુધિરં વમંતા) રુધિરં વમન્તઃ (ઓમુદ્ધગા) અવમૂર્દ્ધાનઃ (ધરણીતલે) ધરણીતલે પૃથિવ્યાં (પડંતિ) પતંતીતિ ॥૧૯॥

‘ભંજંતિ’ इत्याદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ વે પરમાધાર્મિક ‘સમુગ્ગરે મુસલે ગહેતું-સમુદ્ધરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા’ મુદ્ધર ઓર મુસલ હાથ ઝેં લેકર ‘પુવ્વમરી-પૂર્વારયઃ’ પહેલે કે શત્રુ કે સમાન ‘સરોસં-સરોવમ્’ ક્રોધયુક્ત ‘ભંજંતિ-મજ્જન્તિ’ નારકી જીવોં કે અઙ્ગોં કો તોડ દેતે હેં ‘ભિન્નદેહા-ભિન્નદેહાઃ’ જિનકી દેહ ટૂટ ગઈ હૈં એસે ‘તે-તે’ વે નારકી જીવ ‘રુહિરં વમંતા-રુધિરં વમન્તઃ’ રક્ત વમન કરતે હુએ ‘ઓમુદ્ધગા-અવમૂર્દ્ધાનઃ’ અધોશિર હોકર ‘ધરણીતલે-ધરણીતલે’ પૃથિવીતલ ઝેં ‘પડતિ-પતન્તિ’ પડતે હેં ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—વે પરમાધાર્મિક પૂર્વ કે શત્રુ કે સમાન મુદ્ધરસહિત મુસલ લેકર ક્રોધ કે સાથ ગાઢ પ્રહાર કરકે નારકોં કે શરીર કો ચૂર

‘ભંજંતિ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘તે-તે’ તે પરમાધાર્મિક ‘સમુગ્ગરે મુસલે ગહેતું-સમુદ્ધરાણિ મુસલાનિ ગૃહીત્વા’ મગદળ અને મુસલ હાથમા લઇને ‘પુવ્વમરી-પૂર્વારયઃ’ પહેલાના શત્રુના સમાન ‘સરોસં-સરોવમ્’ ક્રોધથી યુક્ત ‘મજ્જન્તિ-મજ્જન્તિ’ નારકિ જીવેના અગોને તોડિ દે છે ‘ભિન્નદેહા-ભિન્નદેહાઃ’ જેમનુ શરીર ટૂટી ગયું છે એવા ‘તે-તે’ તે નારકિજીવે ‘રુહિર વમંતા-રુધિર વમન્તઃ’ રક્ત વમન કરતા ‘ઓમુદ્ધગા-અવમૂર્દ્ધાન’ અધોમસ્તક થઈને ‘ધરણીતલે-ધરણીતલે’ પૃથ્વી તળમાં ‘પડતિ-પતન્તિ’ પડે દે. ॥૧૯॥

સૂત્રાર્થ—પરમાધાર્મિકો તેમની સાથે પૂર્વભવના શત્રુના જેવે વ્યવહાર કરે છે. તેઓ હાથમા મગદળ અને મુસલ (માખેડું) ધારણ કરીને, ખૂબ જ ક્રોધ પૂર્વક નારકોનાં શરીર પર તેના ગાઢ પ્રહારો કરીને તેમના શરીરના

ટીકા—‘સમુગરે’ સમુદ્રરાણિ-મુદ્રરેણ સહિતાનિ ‘મુસલે’ મુમલાનિ, તે નરકપાલાઃ સમુદ્રરાણિ મુસલાનિ ‘ગહેતું’ ગૃહીત્વા ‘પુન્નમરી’ પૂર્વભવસંજાતા શત્રવ इव ‘સરોસં’ સરોપં-રોષયુક્તં યથા ભવેત્તથા । ણમિતિ વાક્યાલંકારે । ‘મંજંતિ’ મજ્જન્તિ-ચૂર્ણીકુર્વન્તિ નારકિજીવાનામંગાનિ ત્રુટયન્તિ । ‘મિન્નદેહા’ મિન્ન-દેહાઃ-વિદારિતદેહાઃ ‘તે’ તે નારકિજીવાઃ ‘રુઢિરં’ રુઢિરં રક્તમ્ ‘વમંતા’ વમન્તઃ-સ્વાયયવેભ્યો રુઢિરાણિ ઉદ્ધિરન્તઃ ‘ઓમુદ્ધગા’ અન્નમૂદ્ધાનઃ સન્તઃ ‘ધરણિ-તલે’ પૃથિવ્યામ્ ‘પહંતિ’ પતન્તિ-પરમાધાર્મિકાઃ શત્રવ इव સમુદ્રરમુમલાન્યાદાય તત્પ્રહારેણ નારકિજીવશરીરં ચૂર્ણયન્તિ । ગાઠં પ્રહતદેહાસ્તે નારકિજીવા અધોમુત્વા રુઢિરં સ્વમુત્વાદ્રમન્તો ધરણીતલે પતન્તિ, इति ॥૧૯॥

ચૂર કરતે હૈં । ચૂર ચૂર હુઈ દેહપાલે નારક રુઢિર કો વમન કરતે હુપ અધોશિર હોકર પૃથ્વીતલ પર જા ગિરતે હૈં ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—પરમાધાર્મિક સુદૂગરસહિત મૂસલ ગ્રહણ કરકે પૂર્વભવ કે વૈરી કે જૈસે અથવા પૂર્વભવ કે શત્રુ નારક આપસ મેં એક એક દૂસરે કો રોષ કે સ્થાપ ચૂર ચૂર કર દેતે હૈં અર્થાત્તે ઉન્કે અંગો કો તોડ દેતે હૈં । ટૂટે હુપ દેહપાલે વે નારકજીવ રુઢિર કો વમન કરતે હૈં ઉન્કે અંગ અંગ સે રક્ત વહતા હૈં । વે અધોશિર હોકર ઘરતી પર ગિરતે હૈં ।

આશય યહ હૈં કિ પરમાધાર્મિક શત્રુ કે સમાન સુદૂગર કે સ્થાપ મૂસલ લેકર ઉન્કે પ્રહાર સે નારકિયોં કે શરીર કો ચૂર્ણિત કર દેતે હૈં ।

ચૂરે ચૂરા કરી નાંખે છે. આ પ્રકારે જેમનું શરીર છિન્નભિન્ન કરી નાખવામાં આવ્યું છે એવા નારકો લોહીની ઉલટી કરતાં કરતાં ઊધે માથે જમીન પર પડી જાય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જાણે કે પૂર્વભવના દુશ્મનો હોય એવી રીતે પરમાધાર્મિકો નારકોનાં શરીર પર મગદળ અને મૂસળના પ્રહારો કરે છે. અથવા નારકો પૂર્વભવનું વેર વાળવાને માટે એકબીજાના ઉપર આક્રમણ કરીને એક બીજાનાં અંગો તોડી નાખે છે. આ પ્રકારના પ્રહારોને લીધે તેમના પ્રત્યેક અંગમાંથી લોહીની ધારા નીકળે છે અને તેમને લોહીની ઉલટીઓ પણ થાય છે આખરે શરીરની તાકાત ખૂટી જવાને કારણે તેઓ ઊધે માથે ભૂમિતલ પર પડી જાય છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે પરમાધાર્મિકો દુશ્મનોની જેમ તેમને મૂસળ, મગદળ આદિ વડે મારી મારીને તેમનાં શરીરના ચૂરે ચૂરા કરી

मूलम्—अणासिया नाम महासियाला

पार्श्वभिणो तत्थ सया सकोवा ।

खंजंति तत्था बहुकूरकम्मा, अदूरगा संकलियाहि वद्धा ॥२०॥

छाया—अनशिता नाम महाशृगालाः, प्रगल्भिनस्तत्र सदा सकोपाः ।

खाद्यन्ते तत्स्थाः बहुकूरकर्माणः, अदूरगाः शृङ्खलिकाभिर्वद्धाः ॥२०॥

अन्वयार्थः—(तत्थ) तत्र नरके (सया सकोवा) तदा सर्वकालं सकोपाः क्रोधयुक्ताः (अणासिया नाम) अनशिताः बुभुक्षिताः (पार्श्वभिणो) प्रगल्भिनः धृष्टाः जब उनके शरीर पर गाल प्रहार किया जाता है तब वे अधोशिर होकर मुख से रुधिर वमन करते हुए भूमि पर जा पड़ते हैं ॥१९॥

‘अणासिया’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘तत्थ-तत्र’ उस नरक में ‘सया सकोवा-सदा सकोपाः’ सदा क्रोधित ‘अणासिया नाम-अनशिता नाम’ धुधानु ऐसे तथा ‘पार्श्वभिणो-प्रगल्भिनः’ धीट-भयरहित ऐसे ‘महासियाला-महाशृगालाः’ बड़े बड़े शृगाल रहते हैं वे गीदड ‘बहुकूरकम्मा-बहुकूरकर्माणः’ जन्मान्तर में पापकर्म किये हुए ‘संकलियाहि-शृङ्खलिकाभिः’ जंजीर में ‘वद्धा-वद्धाः’ बंधे हुए ‘अदूरगा-अदूरगाः’ निकट में रहे हुए ‘तत्था-तत्स्थाः’ उस नरक में स्थित जीवों को ‘खंजंति-खाद्यन्ते’ खण्ड खण्ड करके खा जाते हैं ॥२०॥

अन्वयार्थ—नरक में सदैव क्रुद्ध रहने वाले, सदैव भूखे एवं धीट निर्भय

नांछे छे. न्यारे तेभना शरीर पर छोर प्रहार पडे छे, त्यारे तेओ अधो-मुख हालतमां जमीन पर झुकाई पडीने बोलीनी उठ्ठीओ करे छे. ॥१९॥

‘अणासिया’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘तत्थ-तत्र’ ते नरकमां ‘सया सकोवा-सदा सकोपाः’ सदा क्रोधित ‘अणासिया नाम-अनशिता नाम’ धुधानु ओवा तथा ‘पार्श्वभिणो-प्रगल्भिनः’ भयरहित ओवा (धीट) ‘महासियाला-महाशृगालाः’ मोटा मोटा शियाण नडे छे, ते शियाण ‘बहुकूरकम्मा-बहुकूरकर्माणः’ जन्मान्तरमा पापकर्म करेवा ‘संकलियाहि-शृङ्खलिकाभिः’ ज छरमा ‘वद्धा-वद्धा’ बांधेवा ‘अदूरगा-अदूरगाः’ नीकटमा रहेवा ‘तत्था-तत्स्था’ ते नरकमा स्थित छेओने ‘खंजंति-खाद्यन्ते’ टुकडा टुकडा करीने भाई लय छे. ॥२०॥

सूत्रार्थ—नरकमा भडा धीट (शियाणो) होय छे. तेओ धृष्टां

નિર્મયા: (મહાસિયાલા) મહાશૃગાલા પરમાધાર્મિકવિકૃર્વિતા ભવન્તિ એમિઃ શૃગાલૈઃ
(બહુક્રૂરકમ્પા) બહુક્રૂરકર્માણઃ (સંકલિયાર્હિ) શૃઙ્ખલિકામિઃ (વદ્ધા) વદ્ધાઃ—(તત્થા)
તત્થાઃ (સ્વજ્જંતિ) સ્વાદ્યન્તે—સ્વખંડશઃ કૃત્વા ભક્ષ્યન્તે ઇતિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘તત્થ’ તત્ર નરકાવાસે ‘સયા સકોવા’ સદા સકોપા—સદૈવ સકોપાઃ
ક્રોધશીલાઃ ‘પાગઘ્મિણી’ પ્રગલ્ભનોડતિધૃષ્ટાઃ નિર્મયાઃ પરમાધાર્મિકૈર્વિકૃર્વિતાઃ
‘અણસિયા’ અનશિતાઃ ક્ષુધાતુરાઃ, નામશબ્દઃ સંભાવનાયામ્ ‘મહાસિયાલા’
મહાશૃગાલાઃ—અતિદીર્ઘકાયાઃ જંત્રુકાઃ એમિઃ શૃગાલૈઃ પરમાધાર્મિકૈઃ
‘બહુક્રૂરકમ્પા’ બહુક્રૂરકર્માણઃ, પૂર્વજન્મનિ અતિકઠોરં પ્રાણિર્હિસાદિકં યે કુર્વન્તિ-
સ્મ તે ‘સંકલિયાર્હિ’ વજ્રશૃંખલામિઃ ‘વદ્ધા’ વદ્ધાઃ ‘અદૂરગા’ અદૂરગાઃ સમીપે
વિદ્યમાનાઃ ‘તત્થા’ તત્થાઃ—નરકે સ્થિતાસ્તે નારકિજીવાઃ ‘સ્વજ્જંતિ’ સ્વાદ્યન્તે
શૃગાલૈસ્તાદૃશવિશેષણોપેતૈર્નારકિજીવાસ્તત્ર નરકાવાસે ભક્ષ્યન્તે, ઇતિ ॥૨૦॥

મહાશૃગાલ હોતે હૈં । પરમાધાર્મિક વિક્રિયા સે ઉન્હેં ઉત્પન્ન કરતે હૈં ।
ઉન શૃગાલોં કે દ્વારા અતીવ ક્રૂરકર્મી એવં સાંકલોં સે બંધે હુએ નારક
જીવ ભક્ષણ ક્રિયે જાતે હૈં ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—નરકાવાસ મેં સદૈવ ક્રુદ્ધ રહને વાલે, અત્યન્ત ધૃષ્ટ નિર્મય
ઔર મૂલ્કે શૃગાલ હોતે હૈં । વે દીર્ઘકાય હોતે હૈં ઔર પરમાધાર્મિક
વિક્રિયા કે દ્વારા ઉનકો ઉત્પન્ન કરતે હૈં । પૂર્વજન્મ મેં હિંસા આદિ ક્રૂર
કર્મ કરને વાલે તથા શૃંખલાઓં સે બદ્ધ એવં સમીપવર્તી નારક જીવોં
કો વે સ્વાતે હૈં । અર્થાત્ વર્હા મૂલ્કે શૃગાલ સાંકલોં સે બંધે હુએ
નારકોં કો સ્વાતે હૈં ॥૨૦॥

ભૂખ્યાં, ક્રોધી અને નિર્ભય હોય છે. પરમાધાર્મિકો પોતાની વૈક્રિય શક્તિ
વડે તે શિયાળોની ઉત્પત્તિ કરે છે. પૂર્વભવોમાં ઘોર પાપકર્મો કરનારા,
સાંકળો વડે બાધેલા તે નારકોનું આ મહાશિયાળો દ્વારા ભક્ષણ કરાય છે ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—નરકાવાસમાં સદા ક્રોધથી યુક્ત રહેવાના સ્વભાવવાળાં, અત્ય-
ન્ત ધૃષ્ટ, નિર્ભય અને ભૂખ્યા શિયાળો હોય છે તેમનું શરીર ઘણું જ
વિશાળ હોય છે. પોતાની વૈક્રિય શક્તિ વડે પરમાધાર્મિકો તેમનું નિર્માણ
કરે છે. પૂર્વભવોમાં હિંસા આદિ ક્રૂર કર્મો કરવાથી નરકમાં ઉત્પન્ન થયેલાં,
સાંકળો વડે બંધાયેલાં નારકોની પાસે આ શિયાળો પહોંચી જાય છે અને
તેમનાં શરીરમાંથી માંસનું ભક્ષણ કરે છે. ॥૨૦॥

मूलम्—सयाजला नाम नदी भिदुग्गा, पविज्जलं लोहविलीणतत्ता ।

जंसी भिदुग्गंसि पवज्जमाणा, एगायत्ताणुक्रमणं करेति ॥२१॥

छाया—सदाजला नाम नदी अभिदुर्गा प्रदीप्तजलां लोहविलीणतत्ता ।

यस्यामभिदुर्गायां प्रपद्यमाना एके अत्राणा उत्क्रमणं कुर्वन्ति ॥२१॥

अन्वयार्थः—(सयाजला नाम) सदाजला नाम-सर्वकालं जलपूरिता (भिदुग्गा) अभिदुर्गाऽतिविषमा (नदी) नदी एका तिष्ठति (पविज्जल) प्रदीप्तजलां पिच्छिला-रुधिराविलत्वात् (लोहविलीणतत्ता) लोहविलीणतत्ता-अतितापद्रवितलोहसदृश-

‘सयाजला’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘सयाजला नाम-सदाजला नाम’ सदाजला नामकी ‘भिदुग्गा-अभिदुर्गा’ अत्यंत विषम ‘नदी-नदी’ एक नदी है ‘पविज्जलं प्रदीप्तजलां’ उसका जल पीव (रस्सी) एवं रक्त मिश्रित होता है अथवा वह बड़ी पिच्छिल अर्थात् कर्दमयुक्त है ‘लोहविलीणतत्ता-लोहविलीणतत्ता’ तथा वह अग्नि से पिघले हुए लोह के द्रव के समान अति उष्ण जलवाली है ‘अभिदुर्गासि-अभिदुर्गायाम्’ अतिविषम ‘जंसि-यस्यां’ जिस नदी में ‘पवज्जमाणा-प्रपद्यमानाः’ पड़े हुए नारकी जीव ‘एगायत्ताण-एके अत्राणाः’ अकेला रक्षकरहित होकर ‘उत्क्रमणं करेति-उत्क्रमणं कुर्वन्ति’ वहां सर्वकाल उछलते रहते हैं ॥२१॥

अन्वयार्थ—नरक में एक सदाजला नदी है । वह सदैव जल से परिपूर्ण रहती है और अत्यन्त विषम है । वह रुधिर से व्याप्त है और

‘सयाजला’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘सयाजला नाम-सदाजला नाम’ सदाजला नामके ‘भिदुग्गा-अभिदुर्गा’ अत्यंत विषम ‘नदी-नदी’ एक नदी है ‘पविज्जलं-प्रदीप्तजलां’ तेनुं पाणी परु એવ લોહી મિશ્રિત હોય છે અથવા તે મોટી પિચ્છિલ અર્થાત્ કર્દમયુક્ત છે ‘લોહવિલીણતત્તા-લોહવિલીણતત્તા.’ તથા તે અગ્નિથી પીઘળેલ લોખંડના દ્રવણના સમાન અતિ ગરમ પાણીવાળી છે ‘અભિદુર્ગસિ-અભિદુર્ગાયામ્’ અતિવિષમ ‘જસિ-યસ્યાં’ જે નદીમાં ‘પવજ્જમાણા-પ્રપદ્યમાનાઃ’ પડેલ નારકીજીવ ‘એગાયત્તાણ-એકે અત્રાણા.’ એકલા રક્ષક વગરના થઈને ‘ઉત્ક્રમણ કરેતિ-ઉત્ક્રમણં કુર્વન્તિ’ ત્યાં સર્વકાલ ઉછળતા રહે છે ॥૨૧॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં એક એવી નદી છે કે જે સજ પાણીથી ભરપૂર રહે છે તે નદી ઘણી જ વિષમ છે તે નદી પરુ અને લોહીથી ભરેલી છે. તેનું પાણી

જલા (અભિદુર્ગંસિ) અભિદુર્ગાયામતિવિપમાયાં (જંમિ) યસ્યાં નદ્યાં (પવડ્જપાણા) પ્રપદ્યમાના નૈરયિકાઃ (એનાયતાણ) એકે અત્રાણાઃ સ્થાકરહિતાઃ (ઉક્રમણં કરેંતિ) ઉત્ક્રમણં કુર્વન્તિ-ઉત્ક્રમણં ગમનં પ્લાનં વા કુર્વન્તિ પરમાધાર્મિકપ્રેરણયેતિ ॥૨૧॥

ટીકા—‘સદાજલા’ સદાજલા સદા-સર્વદા જલં વિવતે યસ્યાં સા સદા-જલા, સર્વદા જલયુક્તા સદાજલામિથાના વા ‘અભિદુર્ગા’ અભિદુર્ગા-અતિદુર્ગા, અતિવિષમા તર્તુમશક્યા ‘પવિડ્જલં’ પ્રદીપ્તજલાં પિચ્છિલાં, તડ્જલં ક્ષારપૂયરુધિર-મિશ્રિતમિવ વિવતે । અથવા-રુધિરાનિલત્વાદતિપિચ્છિલા ‘લોહવિલીનત્તા’ લોહ-વિલીનતપ્તા-અગ્નિના તાપિતદ્રવિતલોહવત્ અતિશયેન સંતૃપ્તં હલં વિવતે યસ્યાં સા લોહવિલીનતપ્તા । અગ્નિતપ્તપ્રનિતલોહવત્ અત્યુષ્ણજલપૂરિતા ‘જંમી’ યસ્યાં ‘અભિદુર્ગંસિ’ અભિદુર્ગાયામતિવિપમાયાય નદ્યાય, ‘પવડ્જપાણા’ પ્રપદ્યમાનાઃ-પ્રાપ્તવન્તો નારકજીવાઃ તાદૃશનદીમ્ । ‘એનાયતાણ’ એકે અત્રાણાઃ એકાકિન ઉસકા જલ ઇતના ઉષ્ણ હૈ જૈસે તીવ્ર તાપ સે દ્રવીભૂત હુઆ લોહા હો । ઉસ અત્યન્ત દુર્ગમ નદી મેં પડે નારક અત્રાણ હોકર ઉછલતે હુએ દુઃખ પાતે હૈ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જિસમેં સદૈવ જલ બના રહતા હૈ વહ નદી સદાજલા કહલાતી હૈ । અથવા ‘સદાજલા’ ઉસકા નામ હૈ । જિસકો તૈરના બહુત કઠિન હૈ । ઉસકા જલ ક્ષાર, પીવ ઓર રુધિર સે મિશ્રિત હૈ યા રુધિર સે વ્યાપ્ત હોને કે કારણ અત્યન્ત પંકિલ હૈ । અગ્નિ મેં તપાયે હુયે ઓર પિચલે હુએ લોહે કે સમાન અતીવ ઉષ્ણ જલવાલી હૈ । હસ પ્રકાર અતિશય ઉષ્ણ જલ સે પરિપૂર્ણ તથા અતિ વિષમ નદી મેં વે નારક જીવ અસહાય એવં અશરણ હોકર ઉછલતે રહતે હૈ । પરમાધાર્મિક ઉન્હેં તિરને કે લિચે વિવશ કરતે હૈ ।

ગરમા ગરમ લોઠાના રસ જેવું અતિઉષ્ણ છે. તે અત્યન્ત દુર્ગમ નદીમાં પડેલાં નારકો ખુબ જ અસહાય દશાનો અનુભવ કરે છે. પરમાધાર્મિકો તેમને બળાત્કારે તે નદીમાં નાખે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જેમાં પાણી કાયમ ટકી રહે છે, એવી નદીને ‘સદાજલા’ કહે છે. અથવા તે નદીનું નામ ‘સદાજલા’ છે, તે નદીમાં તરવાનું કાર્ય ઘણું જ કઠણ છે. તેનું પાણી ક્ષાર, રુધિર અને પરુથી મિશ્રિત હોવાને કારણે, અથવા રુધિરથી વ્યાપ્ત હોવાને કારણે ખૂબજ ગંદું છે તે પાણી બધીમાં તપાવેલા લોઠાના રસ જેવું અતિ ઉષ્ણ છે તે નદીમાં પરમાધાર્મિકો નારકોને બળજબરીથી નાખે છે. ગિયાસ નિરાધાર અને અસહાય નારકોને લાચારીથી તેમાં પડવું પડે છે.

સ્નાણવિવર્જિતાઃ ‘ઉક્રમણં કરેતિ’ ઉત્ક્રમણં ઉત્પલવનં કુર્વન્તિ સદા તત્ર તરન્ત
 એવ સંતિષ્ઠન્તે । સદાજલવતી નામ્ની નરકસ્યૈકા નદી વિદ્યતે । સા ચાઽતિ-
 દુઃખદાયિની, તત્ત્વજલં ક્ષારપૂરુષ્ચિરાચિલં સર્વદા ભવતિ । તથા તાપિતવિલીન
 લૌહવત્ અચુષ્ણજ ક્ષયતી । તાદૃશનદ્યાં ગતા નારકાઃ પરમદુઃખત્રયનિકાં ક્ષેત્રવેદનામ-
 નુભવન્તઃ સર્વદૈવ પ્લવન્તીતિ ભાવઃ ॥૨૧॥

મૂલમ્—‘એયાઈં ફાસાઈં ફુંસંતિ વાલં, નિરંતરં તત્થ ચિરંદ્વિતીયં ।

ળે હમ્મમાણસ્સ ડં હોઈ તાળં, ઈંળો સ્સયં પચ્છંુહોઈ દુંક્કલં ॥૨૨॥

છાયા—એતે સ્પર્શાઃ સ્પૃશન્તિ વાલ નિરન્તરં તત્ર ચિરસ્થિતિકમ્ ।

ન હન્યમાનસ્ય તુ ભવતિ ત્રાણમેત્તઃ સ્વયં પ્રત્યક્ષુભવતિ દુઃખમ્ ॥૨૨॥

આશય યહ હૈ—નરક મેં સદાજલા નામ જી એક નદી હૈ । યહ ધોર
 દુઃખ દેને વાલી હૈ । ઉસકા જલ સદૈવ ક્ષાર પીવ એવં રક્ત સે વ્યાસ
 રહતા હૈ । તપાવે ઓર પિછલે લોહે કે સમાન અતીવ ઉષ્ણ જલવાલી
 હૈ । ઉસ નદી મેં ગિરાવે હુવે નારક અતિશય વિષમ ક્ષેત્રવેદના કો
 અનુભવ કરતે હુવે ઉછલતે રહતે હૈ ॥૨૧॥

ઉદ્દેશક કે અર્થ કા ઉપસંહાર કરતે હુવે સૂત્રકાર પુનઃ નરક કે
 સ્વરૂપ કો હી દિખલાને કે લિવે કહતે હૈ—‘એયાઈં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ ઉસ નરક મેં ‘ચિરંદ્વિતીયં-ચિરસ્થિતિકમ્’
 દીર્ઘકાલપર્યન્ત નિવાસ કરને વાલે અર્થાત્ પલ્લોપમ સાગરોપમ કાલ
 તક નિવાસ કરનેવાલે ‘વાલં-વાલમ્’ અજ્ઞાની નારકી જીવ કો ‘એયાઈં-
 એતે’ પૂર્વોક્ત ચે ઉપર્યુક્ત ‘ફાસાઈં-સ્પર્શાઃ’ સ્પર્શ અર્થાત્ દુઃખ ‘નિરંતરં-

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નરકમાં સદાજલા નામની એક નદી
 છે, તે નદી નારકોને ખૂબ જ દુઃખદાયક થઈ પડે છે. તેનું પાણી સદા ક્ષાર,
 લોહી અને પરુથી વ્યાપ્ત રહે છે તપાવીને ઓગાળેલા લોહા જેવાં તે ઉષ્ણ
 પાણીવાળી નદીમાં નારકોને ધકેલી દેવામાં આવે છે. બિચારા નારકોને અતિશય
 વિષમક્ષેત્રવેદનાનો અનુભવ કરવા થકી તે નદીમાં ઉછળતા રહેવું પડે છે ॥૨૧॥

આ ઉદ્દેશકના વિષયનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—

‘એયાઈં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘તત્થ-તત્ર’ તે નરકમાં ‘ચિરંદ્વિતીયં-ચિરસ્થિતિકમ્’ લાંબાકાળ
 પર્યન્ત નિવાસ કરવાવાળા અર્થાત્ પલ્લોપમ સાગરોપમ કાળ સુધી નિવાસ
 કરવાવાળા ‘વાલં-વાલમ્’ અજ્ઞાની નારકીજીવોને ‘એયાઈં-એતે’ આ
 ઉપર્યુક્ત ‘ફાસાઈં-સ્પર્શાઃ’ સ્પર્શ અર્થાત્ દુઃખ ‘નિરંતરં-નિરન્તરમ્’ સદા-હંમેશાં

અન્વયાર્થઃ—(તત્થ) તત્ર નરકે (ચિરદ્વિતીયં) ચિરસ્થિતિકં—પલ્પોપ્મ સાગરો-
પમકાલનિવાસિનં (બાલં) વાલ્મજ્ઞાનિનમ્ (એયાઈ) એતે—ઉપર્યુક્તાઃ (ફાસાઈ)
સ્પર્શાઃ દુઃખાનિ (નિરંતરં) નિરન્તરં—સતતં (ફુસંતિ) સ્પૃશન્તિ—દુઃસ્વપન્તિ (હમ્મ-
માણસ્સ ઉ) હન્યમાનસ્ય નૈરયિકુસ્ય તુ (તાણં ણ હોઈ) ત્રાણં શરણં રક્ષકો ન
ભવતિ, (એગો) એક એવ કર્મવશગો નાપરમાતાપિત્રાદિકઃ (સયં) સ્વયં (દુઃખં)
દુઃખં (પચ્છણુ હોઈ) પ્રત્યનુભવતીતિ ॥૨૨॥

ટીકા—સંપત્તિ—ઉદ્દેશકાર્થમ્પસંહરન પુનસ્તદેવ નરકસ્વરૂપં દર્શયિતુમાહ—
'એયાઈ' ઇત્યાદિ । 'તત્થ' તત્ર—તાદૃશનરકે 'ચિરદ્વિતીયં' ચિરસ્થિતિકમ્, નૈરન્ત-
ર્યેણ 'બાલં' બાલમ્—હિંસાદિક્રૂરકર્મકારકં નૈરયિકમ્ 'એયાઈ' એતે પૂર્વોપદર્શિત-

નિરન્તરમ્ સદા 'ફુસંતિ—સ્પૃશન્તિ' પીડિત કરતે રહતે હૈં 'હમ્મમાણસ્સ
ઉ—હન્યમાનસ્ય તુ' પૂર્વોક્ત દુઃખોં સ્થે મારે જાતે હુએ નારકી જીવ કા
'તાણં ણ હોઈ—ત્રાણં ન ભવતિ' રક્ષણ કરને વાલા કોઈ નહીં હોતા હૈ
'એગો—એકઃ' વહ અકૈલા હી 'સયં—સ્વયમ્' આપ હી 'દુઃખં—દુઃખમ્'
દુઃખોં કો 'પચ્છણુહોઈ—પ્રત્યનુભવતિ' ભોગતા રહતા હૈ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—નરક મેં દીર્ઘકાલીન સ્થિતિવાલે અજ્ઞાની જીવોં કો
ઉલ્લિખિત દુઃખ નિરન્તર સુગતને પડતે હૈં । આહત કિયે જાને વાલે નારક
જીવોં કા વહાં કોઈ રક્ષક નહીં હોતા । વે એકાકી સ્વયં હી દુઃખો કા
અનુભવ કરતે હૈં ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—નરક મેં ચિરકાલીન અર્થાત્ પલ્પોપ્મ ઓર સાગરોપમ
કી આયુવાલે તથા હિંસાદિ ક્રૂર કર્મ કરનેવાલે નારક કો યહ પૂર્વવર્ણિત

'ફુસંતિ—સ્પૃશન્તિ' પીડિત કરે છે 'હમ્મમાણસ્સ ઉ—હન્યમાનસ્ય તુ' પૂર્વોક્ત દુઃખોથી
મારવામાં આવતાં નારકી જીવનું 'તાણ ણ હોઈ—ત્રાણં ન ભવતિ' રક્ષણ કરવાવાળું
કોઈ હોતું નથી 'એગો—એક' તે એકલો જ 'સયં—સ્વયમ્' પોતે 'દુઃખં—દુઃખમ્'
દુઃખોને 'પચ્છણુહોઈ—પ્રત્યનુભવતિ' ભોગવતો રહે છે. ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—નરકમાં દીર્ઘકાલીન સ્થિતિવાળા અજ્ઞાની જીવોને આગળ
વર્ણ્યા પ્રમાણે દુઃખો નિરન્તર સહન કરવા પડે છે. પરમાધાર્મિકો દ્વારા
જેમનું તાડન, છેદન, લોડન આદિ કરવામાં આવે છે, એવાં નારકોને શરણ
આપનાર ત્યાં કોઈ પણ હોતું નથી. તેમને નિરાધાર દશામાં મૂકાઈ જવાને
કારણે જાતે જ તે હુ જ વેઠવું પડે છે. તેમના તે દુઃખમાં કોઈપણ વ્યક્તિ
ભાગ પડાવતી નથી. તેમણે કરેલાં પાપકર્મોનું ફળ ત્યાં તેમને જ ભોગવવું
પડે છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—પૂર્વભવોમાં હિંસાદિ ક્રૂર કર્મોનું સેવન કરનારા પાપી જીવોને
નરકમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. નારકોનું આયુષ્ય ઘણું જ લાંબું

પ્રકારકા: 'ફાસાઈ' સ્પર્શા:—સ્પૃશ્યન્તે इति સ્પર્શા: દશવિધક્ષેત્રવેદનાજનિતા: દુઃખવિશેષા: 'નિરંતર' નિરન્તર—સતતમ્ 'કુસંતિ' સ્પૃશન્તિ, એતે દુઃખવિશેષા: દુઃખયન્તિ વાલમ્। રત્નપ્રમાયામ્—ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ: સાગરોપમમ્, તથા—દ્વિતીયાયાં શર્કરાપ્રમાયાં ત્રીણિ સાગરોપમાણિ, વાલુકાયાં સપ્ત, પંક્કપ્રમાયાં દશ, ધૂમપ્રમાયાં સપ્તદશ; તમ:પ્રમાયાં દ્વાવિંશતિ:, તમસ્તમ:પ્રમાયાં સપ્તમપૃથિવ્યાં ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમાણિ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિ મેવતિ। 'હસ્મપ્રાણસ્સ ડ' દન્યમાનસ્ય તુ પૂર્વોક્ત દુઃખેન પીઢિતસ્ય 'તાણં ણ દોઈ' જાણં ન ભવતિ—ન કોપિ તસ્ય રક્ષકો ભવતીત્યર્થ: અપિ તુ 'એમે સયં' એકાકી સ્વયમેવ 'દુઃખં પચ્ચણુહોઈ' દુઃખં પ્રત્યનુભવતિ, એક એવ દુઃખસ્ય મોક્તા ભવતિ ન ભવતિ કશ્ચિદપિ સહાયક:। તદુક્તમ્—

મયા પરિજનસ્યાર્થે, કૃતં કર્મ સુદારુણમ્।

એકાકી તેન દહોડહં ગતાસ્તે ફલભોગિન: ॥૧૧॥' इति ॥૨૨॥

દસ પ્રકાર કી ક્ષેત્રવેદના સે ઉત્પન્ન હોને વાલે દુઃખ નિરન્તર હી ભોગને પડતે હૈં। પ્રથમ રત્નપ્રમા પૃથ્વી મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી, દૂસરી શર્કરાપ્રમા મેં ત્રીન સાગરોપમ કી, વાલુકાપ્રમા મેં સાત સાગરોપમ કી, પંકપ્રમા મેં દસ સાગરોપમ કી, ધૂમપ્રમા મેં સતરહ સાગરોપમ કી, તમ:પ્રમા મેં વાર્હિસ સાગરોપમ કી ઓર સાતવીં તમસ્તમા પ્રમા મેં તેંતીસ સાગરોપમ કી હૈં। જવ નારકજીવ મારા પીટા જાતા હૈં તો કોઈં ઉસકા રક્ષક નહીંં હોતા। વહ અકેલા હી દુઃખ કા અનુભવ કરતા હૈં। ઉસ સમય જીવ એસા વિચાર કરતા હૈં કહ્વા મી હૈં—'મયા પરિજનસ્યાર્થે' इत्यादि।

હોય છે, તે કારણે તેમને પૂર્વવર્ણિત દસ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદનાઓનો ઘણા લાંબા સમય સુધી અનુભવ કરવો પડે છે પહેલી રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં નારકની પચાસે ઉત્પન્ન થયેલા છવોની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ એક સાગરોપમની છે. બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીમાં ત્રણ સાગરોપમની, ત્રીજી વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીમાં સાત સાગરોપમની, ચોથી પંકપ્રમા પૃથ્વીમાં દસ સાગરોપમની, પાંચમી ધૂમપ્રમામાં સત્તર સાગરોપમની, છઠી તમ પ્રમામાં બારીસ સાગરોપમની અને સાતમી તમસ્તમ:પ્રમામાં તેત્રીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે નરકમાં પરમાધાર્મિકો દ્વારા નારકોને ત્યાંદે મારવામાં આવે છે, ત્યાંદે તેમનું રક્ષણ કરનાર ત્યાં કોઈં પણ હોતું નથી. તે એકલો જ હોખનું વેદન કરે છે. નરકમાં અસહ્ય યાતનાઓ અનુભવતો છવ ત્યારે આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે 'મયા પરિજનસ્યાર્થે' इत्यादि--

મૂલ્મ—જં જારિસં પુંવમકાસી કમ્મં, તમેવ આગચ્છઙ્ગ સંપરાણ।
 ઇગંતદુક્ખં ભવમજ્જણિત્તા વેદંતિં દુક્ખી તમ્મંતદુક્ખં ॥૨૩॥

છાયા—યદ્ યાદશં પૂર્વમકાર્ષીત્કર્મ તદેવાગચ્છતિ સંપરાયે ।

एकान्तदुःखं भवमर्जयित्वा वेदयन्ति दुःखिनस्तमन्तदुःखम् ॥२३॥

હાથ મૈને કુદુમ્બી જનોં કે લિષ અત્યન્ત કૂર કાર્ય કિયે, પર ઉનસે
 લાભ ઉઠાને વાલે વે સ્વય તો ચલે ગણ । મૈં અકેલા હી અપને કર્મોં કા
 ફલ ભોગ રહ્યા હૈં । આજ સંતાપ કી જ્વાલાઓં મૈં દગ્ધ હો રહ્યા હૈં ॥૨૨॥

‘જં જારિસં’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जं-यत्’ जो ‘जारिसं-यादशं’ जैसा ‘पुंव-पूर्वम्’
 पूर्व जन्म में ‘कम्म-कर्म’ कर्म को ‘अकासी-अकार्षीत्’ किया है ‘तमेव-
 तदेव’ वही कर्म ‘संपराए-संपराये’ संसार में ‘आगच्छइ-आगच्छति’
 उदय में आता है ‘एगंतदुक्खं-एकान्तदुःखम्’ जिसमें सुखलेश रहित
 केवल दुःखमात्र होता है ऐसे ‘भव-भवम्’ भव को ‘अज्जणित्ता-अर्ज-
 यित्वा-प्राप्त करके ‘दुक्खी-दुःखिनः’ केवल दुःखी जीव ‘अणंतं दुक्खं
 तं-अनन्तदुःखम् तत्’ अनन्त दुःख स्वरूप उसको ‘वेदंति-वेदयन्ति’
 भोगते रहते हैं ॥२३॥

‘હાથ, કુદુમ્બીઓને માટે મેં અત્યન્ત કૂર કર્મોનું સેવન કર્યું’, પરન્તુ
 તેનાથી જેમણે લાભ ઉઠાવ્યો તેણે તો ચાલ્યા ગયા-તે પાપકર્મોનું ફળ-
 ભોગવવામા કે ઈ ભાગીદાર ન થયું ! હું એકલો જ મારા પાપકર્મોનું ફળ ભોગવી
 રહ્યો છું આજ હું એકલો જ સંતાપની જ્વાળાઓ વડે બળી રહ્યો છું. ॥૨૨॥

‘જં જારિસં’ इत्यादि-

शब्दार्थ—‘जं-यत्’ જે ‘जारिसં-यादशं’ જેવું ‘पुंव-पूर्वम्’ पूर्वजन्मમાં
 ‘कम्म-कर्म’ કર્મને ‘अकासी-अकार्षीत्’ કરેલ છે, ‘तमेव-तदेव’ તેજ કર્મ
 ‘संपराए-संपराये’ સંસારમાં ‘आगच्छइ-आगच्छति’ ઉદયમાં આવે છે ‘एगंत-
 दुक्खं-एकान्तदुःखम्’ જેમા મુખલેશ રહિત કેવલ દુઃખ માત્ર હોય છે, એવા
 ‘भव-भवम्’ ભવને ‘अज्जणित्ता-अर्जयित्वा’ પ્રાપ્ત કરીને ‘दुक्खी-दुःखिनः’ કેવલ
 દુઃખી જીવ ‘अणंतं दुक्खं-अनन्तं दुःखम् तत्’ અનન્ત દુઃખ સ્વરૂપ તેને
 ‘वेदंति-वेदयन्ति’ ભોગવતા રહે છે. ॥२३॥

અન્વયાર્થઃ—(જં) યત્ (જારિસં) યાદશં (પુર્વં) પૂર્વં—પૂર્વજન્મનિ (કર્મં) કર્મ (અકાસી) અકાર્ષીત્-કૃતવાન્ (તમેવ) તદેવ કર્મ (સંપરાણ) સંપરાયે સંસારે (આગચ્છદ્) આગચ્છતિ ઉદયે । તેન (અગંતદુઃખં) એકાન્તદુઃખં સુખછેશવર્જિતમ્ (ભવં) ભવં (અજ્જણિતા) અર્જયિત્વા—પ્રાપ્ય (દુઃખી) દુઃખિનઃ સન્તો જીવાઃ (અગંતં દુઃખ તં) અનન્તદુઃખં તત્ (વેદંતિ) વેદયન્તિ અનુભવન્તિ ઇતિ ॥૨૩॥

ટીકા—(જં) યત્ 'જારિસં' યાદશમ્—યદનુભાવમ્ યાદશસ્થિતિકમ્ વા 'પુર્વં' પૂર્વમ્—પૂર્વજન્મનિ 'કર્મં' કર્મ 'અકાસી' અકાર્ષીત્ કૃતવાન્ 'તમેવ' તદેવ કર્મ 'સંપરાણ' પરમથે 'આગચ્છદ્' આગચ્છતિ—તદેવ કર્મ વિપાકોદયે ફલ-ભોગાય પ્રાપ્તં ભવતિ । તીવ્રમન્દાદિભેદેન યાદશં કર્મ સંપાદિતમ્, વિપાકોદયે તાદશમેવ આગચ્છતિફળાય । તથા 'અગંતદુઃખં' એકાન્તદુઃખમ્ ભવમ્ 'અજ્જણિતા' અર્જયિત્વા 'દુઃખી' દુઃખિનઃ 'અગંતદુઃખં' અનન્તદુઃખમ્ 'વેદંતિ' વેદયન્તિ । ઉક્તં ચ—

અન્વયાર્થ—પૂર્વકાલ મેં જેસા કર્મ ક્રિયા હૈ, વહી અગે ઉદય મેં આતા હૈ, એકાન્ત દુઃખમય ભવ કો પ્રાપ્ત કરકે સર્વથા દુઃખી જીવ અનન્ત દુઃખ કા વેદન કરતે હૈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જિસ પ્રકાર કે અનુભાગ (રસ) વાલા તથા જિતની સ્થિતિ વાલા કર્મ પૂર્વકાલ મેં બાંધા હૈ, વહી ઓર વૈસા હી ઉત્તરકાલ મેં વિપા-કોદય મેં આતા હૈ અર્થાત્ ફલ ભોગના પડતા હૈ । તીવ્ર યા મન્દ—જિસ પ્રકાર કે અધ્યવસાય સે જેસા તીવ્ર યા મન્દ રસવાલા કર્મ બાંધા હૈ, ફલભોગ કે સમય વહી સામને આતા હૈ । નારકજીવ એકાન્ત દુઃખ-પૂર્ણ, ભવ કો ઉપાર્જન કરકે એકાન્ત દુઃખી હોતે હૈ ઓર અનન્ત દુઃખ

સૂત્રાર્થ—પૂર્વકાળમાં જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, એજ ભવિષ્યમાં ઉદયમાં આવે છે. એકાન્ત દુઃખમય (સંપૂર્ણ રૂપે દુઃખમય) ભવને પ્રાપ્ત કરીને સર્વથા દુઃખી હોવ અનન્ત દુઃખનું વેદન કરે છે ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જે પ્રકારના અનુભાગ (રસ) વાળું તથા જેટલી સ્થિતિવાળું કર્મ પૂર્વકાળમાં બાંધ્યું હોય, એજ અને એવું જ કર્મ ઉત્તરકાળમાં વિપાકોદયમાં આવે છે—એટલે કે એવું જ ફળ ભોગવવું પડે છે, તીવ્ર અથવા મન્દ—જે પ્રકારના અધ્યવસાયથી, જેવા તીવ્ર અથવા મન્દ રસવાળું કર્મ બાંધ્યું હોય છે. ફલ ભોગને સમયે એજ (કર્મ) સામે આવે છે નારક હોવ એકાન્ત (સંપૂર્ણ) દુઃખપૂર્ણ ભવનું ઉપાર્જન કરીને એકાન્ત (સંપૂર્ણ) રૂપે દુઃખી થાય છે અને અનન્ત દુઃખ ભોગવે છે. હવે પછી છે કે—'યથા વેનુઃકરેણ' ઇત્યાદિ—

‘યથા ધેનુસહસ્રેષુ વત્સો ધાવતિ માતરમ્ ।

एवमात्मकृतं कर्म,कर्त्तारमनुधावति ॥१॥’

येन जीवेन यादृशं कर्म वर्त्तमानमवे, कृतं तत् कर्म परमवे तमेव पुरुषं प्राप्नोति
स्वकृतकर्मणः फलं स्वयमेव भुङ्क्ते इति भावः ॥२३॥

मूळम्—‘एयाणि सोच्चा नरगाणि धीरे न हिंसए किंचण सर्वलोए ।

एगंतदिट्ठी अपरिगहे उ बुजिंज लोयस्स वंसं न गच्छे ॥२४॥

छाया - एतान् श्रुत्वा नरकान् धीरो न हिंस्यात्કંચન સર્વલોકે ।

एकान्तदृष्टिरपरिग्रहस्तु बुद्धयेत लोकस्य वशं न गच्छेत् ॥२४॥

કો ભોગતે હૈં, કહા મી હૈ—‘યથા ધેનુસહસ્રેષુ’ ઇત્યાદિ ।

जैसे हजारों गायों में से बछड़ा अपनी माता को पहचान कर उसी
के पास जाता है, उसी प्रकार अपने किये कर्म अपने को ही फल देता है ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ જીવ ને જૈસા કર્મ કિયા હૈ વહ વર્ત્તમાન
ભવ મેં અથવા પરભવ મેં વૈસા હી ફલ ભોગતા હૈ ॥૨૩॥

‘एयाणि सोच्चा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘धीरे-धीरः’ धीर पुरुष ‘एयाणि नरगाणि-एतान् नर-
कान्’ इन नरकों को ‘सोच्चा-श्रुत्वा’ सुनकर ‘सर्वलोए-सर्वलोके’
सब लोक में ‘किंचण-कंचन’ किसी प्राणी की ‘न हिंसए-न हिंस्यात्’
हिंसा न करे किन्तु ‘एगंतदिट्ठी-एकान्तदृष्टिः’ सर्व जीवादितत्वों में
‘विश्वास रखता हुआ ‘अपरिगहे उ-अपरिग्रहस्तु’ परिग्रह से रहित

‘જેવી રીતે હજારો ગાયોના સમૂહમાંથી પણ વાછડું પોતાની માતાને
એળખી લઇને તેની જ પાસે જાય છે, એજ પ્રમાણે પોતે કરેલું કર્મ
પોતાને જ ફળ દે છે. એટલે કે કરેલા કર્મનું ફળ જીવને અવશ્ય
લોગવવું જ પડે છે.’

તાત્પર્ય એ છે કે જેવું જીવે જે કર્મ કર્યું હોય એવું જ ફળ તેને
વર્તમાન ભવમાં અથવા પરભવમાં લોગવવું જ પડે છે ॥૨૩॥

‘एयाणि सोच्चा’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘धीरे-धीरः’ धीरपुरुष ‘एयाणि नरगाणि-एतान् नरकान्’ आ नर-
કોને ‘સોચ્ચા-શ્રુત્વા’ સાંભળીને ‘સર્વલોએ-સર્વલોકે’ બધા જ લોકમાં ‘કિંચણ-
કંચન’ કોઈપણ પ્રાણીની ‘ન હિંસએ-ન હિંસ્યાત્’ હિંસા ના કરે પરંતુ ‘એગંત-
દિટ્ઠી-એકાન્તદૃષ્ટિઃ’ બધા જીવ વિગરે તત્ત્વમાં વિશ્વાસ રાખીને ‘અપરિગહે ઉ-

अन्वयार्थः—(धीरे) धीरो-विद्वान्-मेधावी मुनिः (एयाणि नरगाणि) एतान् नरकान् (सोच्चा) श्रुत्वा (सव्वलोए) सर्वलोके (किंचण) कंचनापि प्राणिनं त्रस-स्थावरं वा (न हिंसए) न हिंस्यान्न मारयेत् किन्तु (एगंतदिट्ठो) एकान्तदृष्टिः सर्व-जीवादितत्त्वेषु विश्वासं कुर्वन् (अपरिग्रहे, उ) अपरिग्रहस्तु-परिग्रहरहितः (बुद्धिज्ज) बुद्धयेत अशुभकर्म तत्फलं च जानीयात् ज्ञात्वा च (लोयस्स) लोकस्य-अशुभकर्म-कारिणो जनस्य कषायलोकस्य वा (वसं न गच्छे) वशं न गच्छेत् ॥२४॥

टीका—‘धीरे’ धीरो विद्वान्-परिग्रहजनशीलो मेधावी मुनिः ‘एयाणि’ एतान् ‘नरगाणि’ नरकान् ‘सोच्चा’ श्रुत्वा ‘सव्वलोए’ सर्वलोके, प्राणिनिवहे ‘किंचन’ कमपि, त्रसं स्थावरं सूक्ष्मवादरमपर्याप्तपर्याप्तं वा प्राणिनम् ‘न हिंसए’

होकर बुद्धिज्ज-बुद्धयेत’ अशुभ कर्म और उसके फल समझे अथवा कषायों को जाने और जानकर ‘लोयस्स’ लोकस्य लोकके अथवा कषाय लोकके ‘वसं न गच्छे-वशं न गच्छेत्’ वशवर्ती न बने ॥२४॥

अन्वयार्थ—इन नरकों के स्वरूप को सुनकर मेधावी मुनि सम्पूर्ण लोक में (स्थित) किसी भी त्रस या स्थावर प्राणी की हिंसा न करे। जीवादि तत्त्वों पर निश्चल श्रद्धा रखता हुआ, परिग्रह से रहित होकर अशुभ कर्म और उसके करने वाले लोक और उसके फल को जाने और इन्द्रिय कषाय आदि के वशीभूत न हो ॥२४॥

टीकार्थ—धीर अर्थात् परीषहों का विजेता विद्वान् मुनि नरकों के स्वरूप को सुनकर सर्वलोक में किसी भी त्रस स्थावर सूक्ष्म वादर या पर्याप्त अपर्याप्त प्राणी की विराधना न करे अर्थात् किसी भी

अपरिग्रहस्तु’ परिग्रहही रहित धर्म ने ‘बुद्धिज्ज-बुद्धयेत’ अशुभ कर्म अने तेमनु’ इण समझे अथवा-कषायोने जाणु अने जाणीने ‘लोयस्स-लोकस्य’ लोकना अथवा कषाय लोकना ‘वसं न गच्छे-वशं न गच्छेत्’ वशवर्ती ना बने ॥२४॥

सूत्रार्थ—नरकोना आ स्वप्पनुं श्रवणु करीने मेधावी मुनिजे समस्त लोकमां रडेवा डोई पणु त्रस डे स्थावर प्राणीनी हिंसा करवी लेईजे नही तेणे एवादि तत्त्वोना विषयमा अडग श्रद्धा राखीने परिग्रहने परित्याग करवे लेईजे, अशुभ कर्म करनार एवोने डेवु इण भजे छे, ते जाणी लईने तेणे कषायोने एतवा लेईजे अने इन्द्रियोने वश गणवी लेईजे ॥२४॥

टीकार्थ—नरकोना स्वप्पनुं तथा नारकोनी कणु दयापुं आ पद्युन सांख्यीने धीर-परीषहा पर विजय भेजवनाद विद्वान् मुनिजे समस्त

ન હિંસ્યામ્-ન વિરાધયેત્ । યસ્ય કસ્યાપિ પ્રાણિનઃ યસ્યાં કર્યામપ્પચસ્યાયામ્
કમપિ કારણવિશેષમાસાદ્ય વિરાધન ન કુર્યાત્, પૂર્વેક્તાંસ્તાંસ્તાન નરકાનવધાર્ય ।
યસ્માત્ પ્રાણિવધકરણેન યદ્વતી યમયાતનાડ્ઞુદ્યુતે પ્રાણિવધિકૈર્નરકે । ઉક્તચ્ચ-
'તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દિસામાચરેન્મતિમાન્નઃ ।

હિંસકો નરકં ઘોરં ગન્તા યામ્યતિ યાતિ હિ ॥૧૧॥

इह हि हिंसेत्युपलक्षणम् तेन मृषावादाऽदत्तादानमैश्वर्यपरिग्रहाणामपि संग्रहः ।
एतेऽपि नरकप्रापका शास्त्रविरुद्धमाचरन्तां । यत्स्वपि नरकपातकारिणीभूतेषु बहुषु
हिंसाप्राधान्यं लेभे अतस्तस्या एवोल्लेखः पूर्व कृतः ।

પ્રાણી કી, કિસી બી અવસ્થા મેં, કિસી બી કારણ વિશેષ સે હિંસા
ન કરે । ક્યોંકિ જો જીવ પ્રાણીયોં કા વધ કરતે હૈં, ડન્હેં નરક મેં મહાન્
યાતના ભુગતની પડતી હૈ । કહા બી હૈ-‘તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દિસા’ હત્યાદિ ।

इस कारण प्रतिमान् साधु किसी भी प्राणी का प्राणव्यपरोपण न
करे । हिंसक जीव घोर नरक में गये हैं, जाएंगे और जा रहे हैं ॥११॥

यहाँ ‘हिंसा’ उपलक्षण सात्र है । उससे मृषावाद, अदत्तादान,
मैथुन और परिग्रह पाप का भी ग्रहण करना चाहिए । ये सभी पाप
शास्त्र से विपरीत आचरण करने वालों को नरक में ले जाने वाले हैं ।
यद्यपि नरक निपात के अनेक निमित्त हैं तथापि हिंसा उनमें प्रधान
है । अतएव शास्त्रकार ने यहां उसी का उल्लेख किया है ।

લોકમાં કોઈ પણ વ્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ. બાહર પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્ત જીવોની
વિરાધના કરવી જોઈએ નહીં એટલે કે તેણે કોઈ પણ પ્રાણીની, કોઈ પણ
પરિસ્થિતિમાં, કોઈ પણ કારણે હિંસા કરવી જોઈએ નહીં. તેણે એ વાત
ભૂલવી ન જોઈએ કે પ્રાણીઓનો વધ કરનાર જીવને નરક ગતિમાં નારક રૂપે
ઉત્પન્ન થઈને ઘોર યાતનાઓ ભોગવવી પડે છે કહ્યું પણ છે કે—
'તસ્માન્ન કસ્યચિદ્દિસા' ઇત્યાદિ-

‘આ કારણે બુદ્ધિમાન સાધુએ કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણોનું વ્યપરોપણ-
(વિયોગ) કરવું નહીં’ હિંસક જીવો ઘોર નરકમાં ગયા છે, જ્યાં છે અને જશે ॥૧૧॥

અહીં ‘હિંસા’ પદના પ્રયોગ દ્વારા મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને
પરિગ્રહના ત્યાગનું પણ સૂચન કરાયું છે. એમ સમજવું. આ બધા પાપોનું
સેવન કરનાર જીવોને પણ નરકગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. જો કે નરકગતિમાં
જવાનાં અनेક નિમિત્તો છે, છતાં પણ હિંસા તેમાં મુખ્ય નિમિત્ત રૂપે
હોવાને કારણે સૂત્રકારે અહીં તેનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. જીવ અજીવ આદિ

‘एगंतदिष्टी’ एकान्तदृष्टिः एकान्तेन निश्चला जीवादितत्त्वेषु दृष्टिः सम्पद्-
दर्शनं यस्य स एकान्तदृष्टिः निष्कम्पसम्यग्दृष्टिमान् इति । तथा ‘अपरिग्रहे’
अपरिग्रहः- बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहरहितः । तु शब्दादाद्यन्तयोः सम्पद्दृष्ट्यपरिग्रहयोरु-
पादानाद्वा मृषावादाऽदत्तादानमैथुनवर्जनमपि संगृहीतं भवतीति द्रष्टव्यम् अशुभकर्म
तत्फलं च ‘लोयस्स’ लोकस्य अशुभकर्मकारिणस्तद्विपाकफलभुजो वा संसारिणः ।
यद्वा-कषायादिलक्षणलोकं तत् स्वरूपतः लक्षणतश्च । तेन सम्यग्दृष्ट्यादियुक्तः
सन् ‘बुज्झिज्ज’ बुध्येत जानीयात् ज्ञपरिज्ञया, ज्ञात्वा च ‘दसं न गच्छे’ कस्यापि
कषायादिलोकस्य वशमधीनं न गच्छेत् । कषायादिभ्यो युक्तो मेधावी पुरुषः एतान्

जीव अजीव आदि तत्त्वों पर जिसकी निश्चल श्रद्धा है अर्थात्
जिसका सम्यग्दर्शन अचल है, वह यहां एकान्तदृष्टि विवक्षित है । जो
बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह से रहित है वह अपरिग्रह कहलाता है ।
यहां प्रारम्भ के सम्यग्दर्शन और अन्न के अपरिग्रह को ग्रहण करने
से ‘तु’ शब्द के द्वारा मृषावाद, अदत्तादान और मैथुन का त्याग भी
सूक्ष्म दृष्टि देने वालों के लिये संगृहीत हो जाता है । आशय यह है
कि सम्यग्दृष्टि तथा हिंसा आदि पापों का त्यागी मुनि अशुभ कर्म
करने वाले और उसके फल को भोगने वाले संसारी जीवों को समझे
अथवा कषायादि रूप लोक को स्वरूप एवं लक्षण से जाने । जानकर
किसी भी कषायादि लोक के वशीभूत न हो ।

आशय यह है कि कषाय आदि से मुक्त मेधावी पुरुष नरकों के
स्वरूप को, उनके विभिन्न कारणों को शास्त्र के अनुसार जानकर लोक

તત્ત્વો પર જેને અચલ શ્રદ્ધા છે, એટલે કે જેનું સમ્યગ્દર્શન અચલ છે, તેને
અહીં ‘એકાંતદ્રષ્ટિ’ કહેવામાં આવેલ છે જે મુનિ બાહ્ય અને આભ્યન્તર
પરિગ્રહથી રહિત છે, તેને અપરિગ્રહી કહે છે અહીં પ્રારંભના સમ્યગ્દર્શન
અને અન્તના અપરિગ્રહને ગ્રહણ કરવાથી ‘તુ’ પદ દ્વારા મૃષાવાદ, અદત્તાદાન,
અને મૈથુનનો ત્યાગ પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે. આ કથનનું ‘નાત્પર્ય’ એ છે
કે સમ્યગ્દ્રષ્ટિ તથા હિંસાદિ પાપોનો ત્યાગ કરનાર મુનિએ અશુભ કર્મ કર-
નારા અને તેનું ફળ ભોગવનારા સંસારી જીવોની દયાનો વિચાર કરવો
તેમજ. અથવા તેણે કષાયાદિ રૂપ લોકને સ્વરૂપ અને લક્ષણની અવેક્ષાએ
સમજી લેવો તેમજ. આ વાતને સમજી લઈને તેણે કોઈ પણ કષાય આદિ
સંસાર વધારનારા દોષોને વશ થવું તેમજ નહીં.

આ સમસ્ત કથનનો જાવાર્થ એ છે કે કષાય આદિથી મુક્ત મેધા

નરકસ્વરૂપાન્ તત્તત્કારણાનિ ચ શાસ્ત્રતો જ્ઞાત્વા, इह लोके कस्यापि त्रसस्था-
वरादिपाणिविशेषस्य हिंसां न कुर्यात् । किन्तु तीर्थकरोदितजीवादितत्त्वजाते
श्रद्धां कृत्वा संयमं पालयेदिति ॥२४॥

મૂલમ્—એવં તિરિક્કલે મનુયામરેસુ ચતુરંતડણંતં તયણુવિવાગં ।

સ સર્વમેયં' इति वेदं इत्ता कंखेज्जं कालं धुंयमाचरेज्ज ॥२५॥

તિવેમિ॥

॥ इति नरयविभक्ती नाम पंचमज्ज्ञयणं समत्तं ॥

છાયા—एव तिर्यक्षु मनुजामरेषु चातुरन्तमनन्तं तदनु विपाकम् ।

स सर्वमेतदिति विदित्वा कांक्षेत कालं ध्रुवमाचरेदिति ब्रवीमि ॥२५॥

॥ इति नरकविभक्तिनामकं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

મેં સ્થિત કિસી મી ત્રસ અથવા સ્થાવર પ્રાણી કી હિંસા ન કરે, કિન્તુ
તીર્થંકરો દ્વારા પ્રરૂપિત જીવાદિ તત્વો પર શ્રદ્ધા રાખતા હુઆ સંયમ
કા પાલન કરે ॥૨૪॥

‘એવં તિરિક્કલે’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ इसी प्रकार नारक के जैसे ‘तिरિક्कल-तिर्यक्षु’
तिर्यञ्च ‘मणुयामरेसु-मनुजाऽमरेषु’ मनुष्य और देवताओं में भी
‘चतुरन्तऽणंतं-चातुरन्तमनन्तम्’ चार गतिवाले और अनन्त ऐसे संसार
कों तथा ‘तयणुविववागं-तदनु विपाकम्’ उनके अनुरूप विपाक को जाने
‘स-सः’ वह बुद्धिशाली पुरुष ‘एयं-एतत्’ इन ‘सर्व-सर्वम्’ सब बातों

મુનિએ નરકોના સ્વરૂપને જાણીને તથા નરકોમાં ઉત્પત્તિ કરાવનારા બિન્ન
બિન્ન કારણોને શાસ્ત્રોના આધારે જાણી લઇને, લોકમાં રહેલા કોઈ પણ ત્રસ
અથવા સ્થાવર પ્રાણીની હિંસા કરવી જોઈએ નહીં, પરંતુ તેણે તીર્થંકરો દ્વારા
પ્રરૂપિત જીવાદિ તત્વો પર શ્રદ્ધા રાખીને સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૪॥

‘એવં તિરિક્કલે’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘એવં-એવમ્’ આજ પ્રકારે નારકની જેમ ‘તિરિક્કલ-તિર્યક્ષુ’
તિર્યંચ ‘મણુયામરેસુ-મનુજાઽમરેષુ’ મનુષ્ય અને દેવતાઓમાં પણ ચતુરંતડણંતં-
ચાતુરન્તમનન્તમ્’ ચારગતિવાળા અને અનંત એવા સંસારને તથા ‘તયણુવિવાગં-
તદનુ વિપાકમ્’ તેમના અનુરૂપ વિપાકને જાણે ‘સ-સ.’ તે બુદ્ધિશાળી પુરુષ

अन्वयार्थः—(एवं) एवमनेन नरकप्रकारेण (तिरिक्खे) तिर्यक्षु (मणुयामरेसु) मनुजाऽमरेषु (चतुरंतऽणंतं) चातुर्गतिकमनन्तं संसार (तयणुव्वि-वागं) तदनुविपाकं तदनु रूपं कर्मफलं (स) स—सयतः (एयं) एतत् (सव्वं) सर्वम् (इति वेदइत्ता) इति वेदयित्वा ज्ञात्वा (कालं कंखेज्ज) कालं पण्डितमरणं कांक्षेत प्रतीक्षेत तथा (धुवमाचरेज्ज) ध्रुवं संयमम् आचरेत् पालयेदिति ॥२५॥

टीका—‘एवं’ नरकवत् अशुभकर्मकारिणां ‘तिरिक्खे’ तिर्यक्षु ‘मणुयामरेसु’ मनुजाऽमरेषु ‘चतुरंतं’ चातुर्गतिकम्—नरकनरादरतिर्यग्रूपम् (अणंतं) अनन्तम्—अन्तरहितम् ‘तयणुव्विवागं’ तदनु रूपं विपाकम्—वत्तद्वतिजनितां फलं ‘स’ सः=विद्वान् ‘एयं’ एतद् ‘सव्वं’ सर्वम्—पूर्वोक्तरीत्या ‘इति’ इति—तीर्थकरनिरूपितप्रकारेण ‘वेदइत्ता’ विदित्वा—ज्ञात्वा ‘कालं कंखेज्ज’ कालं कांक्षेत—पण्डितमरणरूपकालस्य प्रतीक्षां कुर्यात् । तथा ‘धुयं’ ध्रुवम्—संयमम् ‘आचरेज्ज’ आचरेत् । अयं भावः—

को ‘इति वेदइत्ता—इति वेदयित्वा’ तीर्थकर निरूपित प्रकार से जानकर ‘कालं कंखेज्ज—कालं कांक्षेत’ अपने पण्डितमरण की प्रतीक्षा करे और ‘धुवमाचरेज्ज—ध्रुवमाचरेत्’ संयम का पालन करे ॥२५॥

अन्वयार्थ—इसी प्रकार अर्थात् नरक के जैसे तिर्यच, मनुष्य और देवगति एवं चारगति वाले संसार को एव उसके अनन्त विपाक को जाने । बुद्धिमान् संयमवान् पुरुष यह सब जानकर पण्डितमरण की इच्छा करता हुआ संयम का पालन करे ॥२५॥

टीका—अशुभ कर्मकर ने वालों को नरक के जैसे तिर्यच, मनुष्य तथा देवगति में जो चातुर्गतिक एवं अन्तहीन विपाक होता है, उसको पूर्वोक्त प्रकार से, तीर्थकर द्वारा की गई प्ररूपणा के अनुसार जानकर पण्डित मरणरूप काल की प्रतीक्षा करे और संयम का आचरण करे ।

‘एय—एतत्’ आ ‘सव्वं—सर्वम्’ अधी पाताने ‘इति वेदइत्ता—इति वेदयित्वा’ तीर्थ कर निरूपित प्रकारથી लक्ष्मीने ‘कालं कंखेज्ज—कालं कांक्षेत’ पाताना पण्डितमरण की प्रतीक्षा करे अने ‘धुवमाचरेज्ज—ध्रुवमाचरेत्’ संयमनु पालन करे ॥२५॥

सूत्रार्थ—नरकगतिनी जेम तिर्यच, मनुष्य अने देवगतिना अनन्त विपाकने पण्ड मुनिजे समज्जवे लोभजे आ चार गतिवाणा संसारना स्वइपने जराजर लक्ष्मी लधने, बुद्धिमान मुनिजे मरण (पण्डित मरण) मुधी संयमनु पालन करवु लोभजे ॥२५॥

टीका—अशुभ कर्म करनेवाले अपने नरक तिर्यच, मनुष्य अने देव-गति इस चातुर्गतिक संसारमां, अशुभ कर्मना अशुभ दुःख इस अनन्त विपाक लोभववे पडे छे, तीर्थ करे द्वारा पूर्वोक्त प्रकारे आ विपक्षनी

ચાતુર્ગતિકસંસારમધ્યપતિતપ્રાણિનાં કેવલં દુઃખમેવ યસ્માત્, તસ્માત્ મોક્ષસ્ય તત્કારણસંયમસ્ય એવ અનુષ્ઠાને યાવજ્જીવં રતઃ સન્ પંડિતમરણમપેક્ષમાણઃ 'યથા પાપપુરુષાણાં નરકગતિરુક્તા, એવમેવ તિર્યગ્મનુજદેવગતિર્જ્ઞેયા । એષ ચાતુર્ગતિક-સંસારઃ-અનન્તં તત્તત્કર્માનુરૂપં ફલં પ્રયચ્છતિ' । ઇતિ વિચાર્ય બુદ્ધિમાન્ જ્ઞાત્વૈતત્સર્વેષુ પંડિતમરણમિચ્છન્ નિરતિચારં સંયમં પાલયેદિતિ ॥૨૫॥

ઇતિ શ્રી-વિશ્વવિખ્યાતજગદ્બલ્લભાદિષદભૂષિતબાલબ્રહ્મચારિ--'જૈનાચાર્ય' પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી સૂત્રકૃતાક્ષરસ્ય "સમયાર્યબોધિન્યા-રૂપાયાં" વ્યાખ્યાયાં પંચમાધ્યયનસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૫-૨॥

ઇતિ નરકવિમક્તિનામકં પશ્ચમમધ્યપ્રનં સમાપ્તમ્

ભાવ યહ હૈ-યહાં નરકગતિ કા વિપાક વિસ્તારપૂર્વક દિશ્વલાયા હૈં । હસસે યહ નહીં સમજના ચાહિયે કિ ચાર ગતિયોં મેં સે કેવલ નરકગતિ મેં હી દુઃખોં કા અનુભવ કરના પડતા હૈ, શેષ ત્રીન ગતિયોં મેં નહીં । વાસ્તવ મેં ચારોં ગતિયાં દુઃખ સે પરિપૂર્ણ હૈં । ચારોં ગતિયોં કે પ્રાણિયોં કો દુઃખ હૈ, અતએવ મોક્ષ યા સંયમ કે હી અનુષ્ઠાન મેં જીવનપર્યન્ત નિરત રહે । પંડિતમરણ કી પ્રતીક્ષા કરે । યહ ચાતુર્ગતિક સંસાર અનન્ત હૈઐર હસમેં કર્માનુસાર ફલ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । બુદ્ધિમાન્ હન સબ તથ્યોં કો જાન કર નિરતિચાર સંયમ કા પાલન કરે ॥૨૫॥

॥ દ્વિતીય ઉદ્દેશસમાપ્ત ॥

॥ પાંચવાં અધ્યયન સમાપ્ત ॥

પ્રપ્તુ કરવામાં આવી છે, તેનાથી માહિતગાર થઈને પંડિતમરણ રૂપ કાળની પ્રતીક્ષા કરતા થકા સંયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-અહીં નરકગતિના વિપાકનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી એવું સમજવું જોઈએ નહીં કે ચાર ગતિઓમાંની માત્ર નરકગતિમાં જ દુઃખોનું વેદન કરવું પડે છે. બાકીની ત્રણ ગતિઓમાં દુઃખ અનુભવવું પડતું નથી ખરી રીતે તો ચારે ગતિઓ દુઃખથી પરિપૂર્ણ છે ચારે ગતિના જીવો દુઃખી છે, એવો વિચાર કરીને સંસારના બંધનમાંથી મુક્ત થઈને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરવા માટે, સાધુએ સંયમનાં અનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ. તેણે પંડિતમરણની પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ આ ચતુર્ગતિક સંસાર અનન્ત છે, અને તેમાં કર્માનુસાર ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. બુદ્ધિમાન પુરુષે આ સઘળાં તથ્યોને સમજી લઈને નિરતિ-ચાર સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૫॥

॥ બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

॥ પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

અથ શ્રીમહાવીરમશ્વસ્તુતિનામકં પઠમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે—

ગતં પશ્ચમમધ્યયનમ્, સામ્પતં પઠમારમ્ભ્યતે । તસ્ય પઠસ્યાધ્યયનસ્ય પશ્ચ-
માધ્યયનાડનન્તરં ક્રમપ્રાપ્તસ્યાડયમભિસમ્બન્ધઃ । અત્રાડનન્તરપૂર્વાધ્યયને નરક-
સ્વરૂપં પ્રતિપાદિતમ્ । તત્તલ્લુ ભગવતા તીર્થકરેણ શ્રીમન્મહાવીરવર્દ્ધમાનસ્વામિનાડ-
મિહિતમિતિ તસ્યૈવ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનપ્રકારેણ ચરિતં પ્રતિપાદ્યતે,
ઉપદેહ્દુર્ગુણપુરુષત્વાત્ શાસ્ત્રસ્યાપિ ગુરુત્વં સિદ્ધં સ્યાદિત્યનેન સમ્બન્ધેનાયાતસ્થાસ્ય
પઠસ્યાધ્યયનસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્ ।

છટે અધ્યયન કા પ્રારંભ (વીરસ્તવ)

પંચમ અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અવ છઠા અધ્યયન પ્રારંભ કિયા
જાતા હૈ । પંચમ કે પશ્ચાત્ ક્રમ પ્રાપ્ત પઠ અધ્યયન કા સમ્બન્ધ હસ
પ્રકાર હૈ—પાંચવે અધ્યયન મૈ નરક કા સ્વરૂપ વર્ણિત કિયા ગયા હૈ ।
વહ સ્વરૂપ તીર્થકર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર વર્દ્ધમાનને કહા હૈ । અતેવ
અન્હીં ભગવાન્ મહાવીર કે ગુણોં કો વર્ણન કરને કે લિએ છઠા અધ્યયન
કહતે હૈં ક્યોંકિ ઉપદેષ્ટા ગુણોં સે મહાન હોતા હૈં ઓર ઉસસે શાસ્ત્ર
કી મહત્તા સિદ્ધ હોતી હૈં । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત છટે અધ્યયન કા યહ
પ્રથમ સૂત્ર હૈ—‘પુન્નિહસ્તુ ણં’ હત્યાદિ ।

છઠા અધ્યયનનો પ્રારંભ (વીરસ્તવ)

પાંચમુ અધ્યયન પૂરું થયું; હવે છઠા અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે
પાંચમાં અધ્યયન સાથે આ અધ્યયનનો આ પ્રકારનો સંબંધ છે—પાંચમાં
અધ્યયનમાં નરકના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે સ્વરૂપનું તીર્થકર
ભગવાન શ્રી મહાવીર વર્ધમાને પ્રતિપાદન કર્યું છે તેથી તે ભગવાન મહા-
વીરના ગુણોનું વર્ણન કરવા માટે આ છઠા અધ્યયન કરવામાં આવે છે.
ઉપદેશકો મહાન ગુણોથી સંપન્ન હોય છે, તેમના ગુણો ગાંધી શાસ્ત્રની
મહત્તા સિદ્ધ થાય છે તેથી જ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું
વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે આ અધ્યયનનું સૌથી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.
‘પુન્નિહસ્તુ ણં’ હત્યાદિ.

મૂલમ્—‘પુચ્છિસ્સુ પં સમણાં માહણાં ય,

અગારિણો યાં પરતિત્થિયા યં ।

સે કેહ પેગં તહિયં ધમ્મંમાહુ,

અંણેલિસં સાંહુ સમિક્કયાણં ॥૧॥

છાયા—અપ્રાક્ષુઃ સ્વલુ શ્રમણા બ્રહ્મણાશ્ચ, અગારિણો યે પરતીર્થિકાશ્ચ ।

સ ક એકાન્તહિતં ધર્મમાહ, અનીદૃશં સાધુસમીક્ષયા ॥૧॥

અન્વયાર્થ—(સમણા) શ્રમણા યતયઃ (ય) ચ પુનઃ (માહણા) બ્રાહ્મણાઃ (ય) ચ પુનઃ (અગારિણો) અગારિણઃ ક્ષત્રિયાદયઃ, યે (પરતિત્થિયા ય) પરતીર્થિકાશ્ચ શાક્યાદયઃ (પુચ્છિસ્સુ) અપ્રાક્ષુઃ પૃષ્ઠવન્તઃ (સે કેહ) સઃ કઃ (પેગંતહિયં) એકાન્ત-

શબ્દાર્થ—સમણા—શ્રમણાઃ । શ્રમણ ‘ય માહણા—ચ બ્રાહ્મણાઃ ‘ય—ચ’ ઓર ‘અગારિણો—અગારિણઃ । ક્ષત્રિય આદિ ‘પરતિત્થિયા ય—પરતીર્થિકાશ્ચ’ ઓર પરતીર્થિક શાક્યાદિને ‘પુચ્છિસ્સુ—અપ્રાક્ષુઃ । પૂછા કિ ‘સે કેહ—સઃ કઃ’ વહ કૌન હૈ ? જિસને ‘પેગંતહિયં—એકાન્તહિતમ્’ કેવલ હિત-રૂપ ‘અંણેલિસં—અનીદૃશમ્’ અનુપમ ‘ધમ્મં—ધર્મ’ ધર્મ ‘સાંહુસમિક્કયાણં—સાધુસમીક્ષયા’ સમ્યક્ પ્રકાર સે વિચાર કર ‘આહુ—આહ’ કહા હૈ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, ગૃહસ્થો ઓર શાક્ય આદિ પરતીર્થિકોને પૂછા કિ વહ કૌન હૈ જિસને એકાન્ત હિતકર ઓર અનુપમ ધર્મ કો જો દુર્ગતિ મેં ગિરતે હુએ જીવોં કો ધારણ કરતા હૈ—બચાતા હૈ ઓર શુભ સ્થાન મેં ધારણ કરાતા અર્થાત્ પહુંચાતા હૈ—સમ્યક્ પ્રકાર સે જાન

શબ્દાર્થ—‘સમણા—શ્રમણાઃ’ શ્રમણ ‘ય માહણા—ચ બ્રાહ્મણાઃ’ અને પ્રાક્ષુ ‘ય—ચ’ અને ‘અગારિણો—અગારિણઃ’ ક્ષત્રિય વગેરે ‘પરતિત્થિયા ય—પરતીર્થિકાશ્ચ’ અને પરતીર્થિક શાક્ય વગેરેએ ‘પુચ્છિસ્સુ—અપ્રાક્ષુઃ’ પૂછ્યું કે ‘સે કેહ—સ. ક’ તે કોણ છે ? જેણે ‘પેગંતહિયં—એકાન્તહિતમ્’ કેવળ હિતરૂપ ‘અંણેલિસં—અનીદૃશમ્’ અનુપમ ‘ધમ્મં—ધર્મમ્’ ધર્મ ‘સાંહુ સમીક્કયાણં—સાધુ સમીક્ષયા’ સમ્યક્ પ્રકારથી વિચારીને ‘આહુ—આહ’ કહેલ છે. ॥ ૧ ॥

અન્વયાર્થ—શ્રમણો, પ્રાક્ષુ, ગૃહસ્થો અને શાક્ય આદિ પરતીર્થિકોએ સુધર્મા સ્વામીને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછ્યો—‘દુર્ગતિમાં પડતાં જીવોને બચાવીને શુભસ્થાનમાં પહોંચાડનાર, એકાન્ત હિતકર અને અનુપમ ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે જાણીને તેની પ્રશ્ન કરનાર તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ કેવાં હતા ?’

હિતમ્ (અણેલિસં) અનીદશમ્-અનન્યસદશમ્ (ધમ્મં) ધર્મ-દુર્ગતિપ્રસૂતજન્તુધારક-
શુભસ્થાનસ્થાપકરૂપમ્, (સાહુસમિવસ્વાપ્) સાધુમમીક્ષયા સમતયા (માહુ)
આહ-કથિતવાનિતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—પશ્ચમાધ્યયનપટ્ટાધ્યયનયોઃ સમ્બન્ધઃ પ્રતિપાદિતઃ, અનન્તરસૂત્રેણ
ચાડ્યં સમ્બન્ધઃ, તીર્થકરપ્રતિપાદિતમાર્ગેણ ધ્રુવમાચરન્ પઙ્કિતમરણમપેક્ષતે, ઇતિ
બાલમરણેન નરકપ્રાપ્તિરિતિ અનન્તરસૂત્રે કથિતમ્ । તત્ર ભવતિ જિજ્ઞાસા, યદ્
એતાદશધર્મસ્ય પ્રતિપાદકસ્તીર્થકરઃ કથંભૂતો યેનોપદિષ્ટોડ્યં માર્ગઃ-ઇત્યેતદ્ પૃષ્ઠ-
વન્તઃ-તદેવાહ-(પુચ્છિસ્સુ) ઇત્યાદિ । અનન્તરોદિતમેવંપ્રકારકનરકસ્વરૂપ શ્રુત્વા
સંજ્ઞાતવૈરાગ્યાઃ શ્રમણબ્રાહ્મણાદયઃ કેન પ્રતિપાદિતમિત્યેવદિતિ સુધર્મસ્વામિનમ્-

કરકે કહા હૈ ? 'આહુ' યહાં ગાથા મેં જો વહુવચન કા પ્રયોગ કિયા
ગયા હૈ સો આર્ષ હોને કે કારણ હૈ ॥૧॥

ટીકાર્થ-પાંચવેં ઓર છઠે અધ્યયન કા સમ્બન્ધ કહા જા ચુકા હૈ ।
પ્રસ્તુત સૂત્ર કા અનન્તર સૂત્ર કે સાથ યહ સમ્બન્ધ હૈ । હસસે પહેલે
સૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ કિ સાધુ તીર્થકર દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગ પર ચલતા
હુઆ મોક્ષ એવં સંયમ કા આચરણ કરે ઓર પઙ્કિત મરણ કી અપેક્ષા
કરે । બાલમરણ સે નરક કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । યહાં એસી જિજ્ઞાસા
ઉત્પન્ન હોતી હૈ કિ હસ પ્રકાર કે ધર્મ કે પ્રતિપાદક તીર્થકર કૈસે યે
જિન્હોને હસ માર્ગ કા ઉપદેશ દિયા હૈ ? હસ જિજ્ઞાસા સે પ્રેરિત હોકર
જો પ્રશ્ન કિયા ગયા, ડસકા પ્રસ્તુત સૂત્ર મેં દિગ્દર્શન કરાયા ગયા હૈ ।

ગાથામાં આવેલ 'આહુ' પદમાં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે,
તે આર્ષ હોવાને કારણે કરાયો છે.

ટીકાર્થ—પાંચમાં અધ્યયન સાથે છઠા અધ્યયનનો કેવો સંબંધ છે, તે
પ્રકટ કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચમાં અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્ર સાથે છઠા અધ્ય-
યનના પહેલા સૂત્રનો સંબંધ પ્રકટ કરે છે. છેલ્લા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન
કરવામાં આવ્યું કે સાધુએ તીર્થકર દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગે ચાલીને સંય-
મનું પાલન કરવું જોઈએ. તેણે પડિત મરણની જ પ્રતીક્ષા કરવી જોઈએ.
બાલમરણ દ્વારા નરક આદિ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે-મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.
આ પ્રકારના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનાર તીર્થકર કેવાં હશે, એ બહુવાની
જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકારની જિજ્ઞાસાથી પ્રેરણાને જે પ્રશ્ન
પૂછવામાં આવ્યો છે, તેનું આ સૂત્રમાં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે.

અપ્રાક્ષુઃ-પૃષ્ઠવન્તઃ । (ળં) ઇતિ વાક્યગલઢ્કારે । યદ્વા-જંબૂસ્વામી સુધર્મસ્વામિનં
 પ્રત્યાહ-ગુરો ! કેનેત્યંભૂતો ધર્મઃ સંમારસાગરાદ્ ઉતારણમર્થઃ પ્રતિપાદિતઃ, ઇત્યેતદ્
 વાચો માં પૃષ્ઠવન્તઃ, ઇતિ જંબૂસ્વામી સુધર્મસ્વામિનં કથયતિ-(સમણા) શ્રમણા નિ-
 ગ્રન્થાદયઃ (માહણા) બ્રાહ્મણાઃ-પ્રસિદ્ધા, તથા-(અગારિણો) મગારિણઃ-ક્ષત્રિયાદયો
 ગૃહસ્થાઃ, અગારં-ગૃહં વિદ્યતે યેપાં તેઽગારિણઃ । તથા-(પરતિત્થિયા ચ) પરતીર્થિ
 કાશ્ચ, પરતીર્થિકાઃ-શાક્યાદયઃ સ્વત્રુ (પુન્નિહિ) અપ્રાક્ષુ -માં પૃષ્ઠવન્ત ઇત્યર્થઃ,
 કિમિતિ પૃષ્ઠવન્ત ઇત્યત આહ-(સે કેઙ્) ઇત્યાદિ । (સે કેઙ્) સ કઃ (ળં) વાક્યા-
 લઢ્કારે (પગંતહિયં) ઇત્યન્તહિતમ્. દુર્ગતિપ્રસૂતજીવધારકમ્ તથા-શુભસ્થાને
 પ્રાપકં ચ (અણેલિસં) અનીદશમ્, અનુત્તમમ્-અનુપમમ્, (ધર્મમ્)-શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્,
 (સાહુસમિક્ષયા) સાધુસમીક્ષયા, સાધ્વીવાસૌ સમીક્ષેતિ સાધુમમીક્ષા યથા
 વસ્થિતવસ્તુપરિચ્છિત્તિઃ તથા સાધુમમીક્ષયા અથવા સાધુમમીક્ષયા સમભાવ-

પૂર્વોક્ત નરક કે સ્વરૂપ કો શ્રવણ કરકે સંસાર સે વિરક્ત હોકર
 શ્રમણ બ્રાહ્મણાદિક સુધર્મા સે પૂછને લગે યહ કિસને કહા હૈ ? અથવા
 જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સે કહતે હૈ-હે ગુરુવર્ય હસ સંસારસાગર સે પાર
 પહુંચાને મેં સમર્થ હસ પ્રકાર કા ધર્મ કિસને પ્રતિપાદન કિયા હૈ ? યહ
 પ્રશ્ન અનેકોને સુઝસે પૂછા હૈ કિ નિગ્રન્થ આદિ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, અગારી
 અર્થાત્ ક્ષત્રિય આદિ ગૃહસ્થ ઔર પરતીર્થિક અર્થાત્ શાક્ય આદિ હન
 લોગોને પૂર્વોક્તરૂપ પ્રશ્ન કિયા હૈ, હસકા ઉત્તર દેતે હૈ-વહ કૌન થા
 જિમને દુર્ગતિ કી ઔર જાતે જીવોં કો સહારા દેનેવાલે, શુભ સ્થાન મેં
 પહુંચાનેવાલે તથા અનુપમ શ્રુત ચરિત્ર રૂપ ધર્મ કો યથાર્થ રૂપ સે
 જાનકર અથવા સમભાવપૂર્વક કહા હૈ ?

નરકના પૂર્વોક્ત સ્વરૂપનું શ્રવણ કરીને, સંસારથી વિરક્ત થઈને શ્રમણો,
 બ્રાહ્મણો આદિ સુધર્મા સ્વામીને પૂછતા લાગ્યા-આ પ્રકારનું કથન કોણે કયું
 છે ? અથવા જંબૂસ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે-હે ગુરુવર્ય ! સંસારસાગરને
 તરાવનાર એવા આ પ્રકારના અનુપમ ધર્મનું પ્રતિપાદન કોણે કયું છે ?
 આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અનેક લોકો દ્વારા મને પૂછવામાં આવે છે.

હવે એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવે છે કે નિર્ગ્રન્થ આદિ શ્રમણ, બ્રાહ્મણ,
 અગારી (ક્ષત્રિય આદિ ગૃહસ્થો), અને શાક્ય આદિ પરતીર્થિકો તેમને
 (જંબૂસ્વામીને) કયો પ્રશ્ન પૂછે છે-

‘એમાં તે ઉપદેશક કોણ હતા કે જેમણે દુર્ગતિમાં જનારા જીવોને
 બચાવીને શુભસ્થાનમાં (મોક્ષમાં) લઈ જનાર અનુપમ શ્રુતચારિત્ર ધર્મને
 યથાર્થ રૂપે જાણીને તે ધર્મની પ્રશંસા કરી છે ?’

તયા (આહુ) આહ, इति । श्रमणब्राह्मणक्षत्रियपरतीर्थिकाः पृष्टवन्तः य एकान्त-
रूपेण कल्याणकरं सर्वतः श्रेष्ठ धर्मं विज्ञाय कथितवान् स कः ? इति सुधर्मस्वामिनं
निवेदयति जम्बूस्वामी, एवम् उपदेष्टृविषयिणी जिज्ञासा प्रादुरभूत् प्रष्टुणामिति
भावः ॥ सू० १ ॥

मूलम्—‘कहं च णाणं कहं दंसणं से’,

सीलं कहं णायंसुयस्स आसी ।

जाणासि णं भिक्खु ! जंहातहेणं,

अहांसुयं वूहि जंहा णिसंतं ॥ २ ॥

छाया—कथं च ज्ञानं कथं दर्शनं तरय, जील कथं ज्ञातमुत्तम्य आसीत् ।

जाणासि खलु भिक्षो । याथान्दयेन, यथाश्रुतं ब्रूहि यथा निज्ञानम् ॥ २ ॥

अन्वयार्थ—हे गुरुवर्य । इति जम्बूस्वामी पृच्छति—(से णાયसुयस्स) तस्मिन् જ્ઞાતમુત્ત-
સ્ય-ક્ષત્રિયકુમારસ્ય વર્દ્ધમાનસ્વામિનઃ (ણાણં) જ્ઞાનમ્-મિશેવાન્વોદકં જ્ઞાનમ્ (કહં)

તાત્પર્ય વહ હૈ કિ શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, ગૃહસ્થોં ઔર અન્ધર્તીર્થિકોને
એસા પૂછા કિ-એકાન્ત રૂપ સે કલ્યાણકારી ઔર સર્વોત્તમ ધર્મ કો
જાનકર જિસને પ્રતિપાદન કિયા, વહ કૌન થા ? એસા જમ્બૂ સ્વામીને
સુધર્માસ્વામી સે નિવેદન કિયા । અર્થાત પ્રશ્નકર્તાઓં કો ઉપદેશક
કે વિષય મેં જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન હુઈ ॥ ૧ ॥

‘કહં ચ ણાણં’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘से नायपुत्तस्स-तस्य ज्ञातपुत्रस्य’ उत्त ज्ञातपुत्र भगवान्
महावीर स्वामीका ‘णाणं-ज्ञानम्’ ज्ञान ‘कहं-कथम्’ कैसा था ‘कहं
दंसणं-कथं दर्शनम्’ तथा उनका दर्शन कैसा था ? ‘सीलं कहं आसी-

આ પ્રશ્ન દારા સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે છુદોતુ એકાન્તરૂપે
કલ્યાણ કરનારા, સર્વોત્તમ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા ને ઉપદેશક એવું હતા
અને એવાં હતા, તે જાણવાની શ્રમણુ. બ્રાહ્મણુ. ગૃહસ્થ આદિ કોને જિજ્ઞાસા
થાય છે. ॥૧॥

‘કહં ચ ણાણં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘સે નાયપુત્તસ્સ-તસ્ય જ્ઞાતપુત્રસ્ય’ તે નાયપુત્ર ભગવાન મહાવીર
સ્વામી નું ‘ણાણં-જ્ઞાનમ્’ જ્ઞાન ‘કહં-કથમ્’ કેવું હતું ‘કહં દંસણં-કથં દર્શનમ્’
તથા તેનું દર્શન કેવું હતું ? ‘સીલં વહ જામી-જિજ્ઞાસુ કથમ્ કૌનમ્’ તથા
તેમનું કૌન અર્થનું ચર્ચનિવન કેવું થયું હતું ? તુલ્ય ‘મિશ્ન-મિજ્ઞો’
કે સદુ જિજ્ઞાસુક જાણિ-જાણત નેન જાણિ નેન યદ્યદ્ યદ્યદ્ સર્વો

કથં-કીદશમાસીત્ (કહં દંસણં) કથં દર્શનમ્-કીદશં સામાન્યાર્થપરિચ્છેદકં દ
 (સીલં કહં આસી) શીલં-યમનિયમરૂપં કીદશમાસીત્ (મિ ક્ષતુ) મિક્ષો ! હે મ
 (જહાતહેણં જાણાસિ) યાથાતથ્યેન જાનીપે-મમ્યમવયમચ્છમિ (અહા સુયં) મગવન
 યથાશ્રુતં (જહા ણિસંતં) યથા નિશાન્તં યેન પ્રકારેણ ગુરુકુળનિવાસિનાઽવધ
 તત્ (બ્રૂહિ) બ્રૂહિ-કથય્યેતિ ॥ ૨ ॥

શીલં કથં આસીત્' તથા 'તેન જ્ઞાતીય અર્થાત્ યમનિયમ રૂપ આ
 કેસા થા' મિક્ષુ-મિક્ષો' હે ભાષો 'જહા તહેણં જાણાસિ-યાથાત
 જાનાસિ' તુમ યથાર્થ પ્રકાર સે યહ જાનતે હો હસલિયે 'અહા-સુયં-
 શ્રુતં' જૈસા તુમને સુના હૈ 'જહા ણિસંતં-યથા નિશાન્તમ્' ઓર
 નિશ્ચય કિયા હૈ વહ 'બ્રૂહિ-બ્રૂહિ' હમે કહ સુનાહયે ॥૨॥

અન્વયાર્થ-જમ્બૂ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ગુરુવર્ય ! તેન જ્ઞા
 અર્થાત્ ક્ષત્રિયકુલ કે આભૂષણ રૂપ વર્તમાન સ્વામી કા જ્ઞાન અ
 વસ્તુ કે વિશેષ ધર્મો કો જાનનેવાલા બોધ કેસા થા ? તેનકા દ
 અર્થાત્ વસ્તુ કે સામાન્ય ધર્મ કો જાનનેવાલા ઉપયોગ કેસા થા ? તે
 યમ નિયમ રૂપ શીલ કિસ પ્રકાર કા થા ? હે અદન્ત ! યહ આપ ય
 રૂપ સે જાનતે હો, અતઃ જૈસા આપને સુના હૈ યા ગુરુકુલ-મેં નિ
 કરતે હુઅ આપને જૈસા દેખા હૈ, વહ અનુગ્રહ કરકે મુજે કહિઅ ॥

છે ? એટલા માટે 'અહા સુયં-યથા શ્રુત' એવું તમે સાંભળ્યું છે 'જહા ણિસં
 યથા નિશાન્તમ્' અને એવો નિશ્ચય કર્યો છે તે 'બ્રૂહિ-બ્રૂહિ' અ
 કહી સંભળાવો. ॥ ૨ ॥

સૂત્રાર્થ-જમ્બૂસ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે ગુરુવર્ય !
 જ્ઞાતાપુત્ર એટલે કે ક્ષત્રિયપુત્રના આભૂષણ સમાન વર્તમાન સ્વામીનું
 (વસ્તુના વિશેષ ધર્મોને જાણનારો બોધ) કેવું હતું ? તેમનું દર્શન-
 સામાન્ય ધર્મને જાણનારો ઉપયોગ) કેવું હતું ? તેમનું યમનિયમરૂપ શીલ
 કેવા પ્રકારનું હતું ? હે ગુરુ મહારાજ ! આપ તે યથાર્થ રૂપે જાણો
 આપ તેમના અતેવાસી હતા, તેથી આપે તેમની સમીપમાં રહીને તેમ
 વચનામૃતોનું પાન કરેલું છે, આપને તેમના જીવનનો અભ્યાસ કરવાની
 મળેલી છે, તો કૃપા કરીને તે મહાપુરુષના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિ
 વિષયમાં અમને બધું કહો ॥૨॥

વધારિતં યથા ચ દૃષ્ટં તત્સર્વં મહ્યં (બ્રૂહિ) બ્રૂહિ કથય । ભગવતાં તીર્થકરાણાં મુખાર-
ન્દિદાદ્ વિનિઃસૃતસર્વાર્થાંગમસ્ય ભવતાશ્રુતત્વાદ્, સમાદિતાય વિનીતાય વિનેયાય
શ્રદ્ધાવતે ગુરુરદિષ્ટમુપદેષ્યમિતિસ્થિતિઃ શાસ્ત્રીયેતિ ॥ મુ૦૨ ॥

— એવં જમ્બૂસ્વામિના પૃષ્ઠો ભગવાન્ સુધર્મસ્વામી પ્રાહ—(સ્વેચ્છા) ઇત્યાદિ,
મૂલમ્—સ્વેચ્છાન્નયં સે' કુસલે મહેસી,

અર્ણતં નાળી યં ઐર્ણતદંસી' ।

જંસંસિળો ચક્રાપહે ઠિયસ્સ,

જાંગાહિ ધમ્મં ચ ધિહ્' ચ પેહિ' ॥૩॥

છાયા—સ્વેદજ્ઞઃ સ કુશલો મહાકૃપિઃ, અનન્તજ્ઞાની ચ અનન્તદર્શી ।

યશસ્વિનશ્ચક્ષુઃપથે સ્થિતસ્ય જાનીહિ ધર્મં ચ ધૃતિં ચ પ્રેક્ષસ્વ ॥૩॥

અપ્રતિબન્ધ વિહાર એવં ધર્મદેશના આદિ જો કુછ દેખા હૈ સો
યથાર્થરૂપ હે કહિયે । યહ સચ ભગવાન્ કા કૈસા થા ?

આજાય યહ હૈ કિ ભગવાન્ તીર્થકર કે મુખારવિન્દ સે ઉપદિષ્ટ
સમી કુછ કહિયે । આપ શ્રુતપારગામી હૈ, અતએવ આપને જો અવધારણ
કિયા યા દેખા હૈ, યહ મી કહિયે ।

શાસ્ત્ર કી મર્યાદા એસી હૈ કિ એકાગ્રચિત્તવાલે, વિનીત ઔર શ્રદ્ધા-
વાન્ શિષ્ય કો હી ગુરુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ તત્ત્વ કા ઉપદેશ દેના ચાહિયે ॥૨॥

‘સ્વેચ્છા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સ્વે-સઃ’ । વહ ભગવાન્ મહાવીર વર્તમાન સ્વામી ‘સ્વેચ્છ-
ન્નય—સ્વેદજ્ઞઃ’ સંસાર કે પ્રાણિયોં કા દુઃખ જાનતે થે ‘કુસલે મહેસી-

દર્શન અને શીલના વિષયમાં આપે જે દેખ્યું છે, તે સાંભળવાની અમને
ધણી જ જિજ્ઞાસા થઈ છે. તો કૃપા કરીને આપ અમને તે બધું યથાર્થપણથી
કહી સંભળાવો.”

શાસ્ત્રપ્રણાલી એવી છે કે એકાગ્રચિત્ત વિનીત, અને શ્રદ્ધાવાન શિષ્યને
જ ગુરુ દ્વારા ઉપદિષ્ટ તત્ત્વનો ઉપદેશ દેવો જોઈએ. જ'બુસ્વામીમાં આ પ્રકારની
યોગ્યતા રહેલી હોવાથી સુધર્મા સ્વામી તેમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. ॥ ૨ ॥

‘સ્વેચ્છા’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘સ્વે-સઃ’ તે ભગવાન મહાવીર વર્તમાન સ્વામી ‘સ્વેચ્છન્નય—સ્વેદજ્ઞઃ’
સંસારના પ્રાણિયોના દુઃખો બાણતા હતાં ‘કુસલે મહેસી—કુશલઃ મહર્ષિઃ’ તે

अन्वयार्थः—(से) स वर्द्धमानरसमी (खेवन्नए) खेदज्ञः—संसारिणां कर्म-
विपाकजदुःखज्ञायकः (कुपञ्जे दहेसी) कुशलः—कर्मोच्छेदने निपुणः, महा ऋषिः—
सर्वत्र सदोपयोगवाक् (अनंतजानी) अनन्तज्ञानी—केवलज्ञानवान् (य) च—पुनः
(अणंतदंसी) अनन्तदर्शी—केवलदर्शनवान् आसीत् । एतद्दृश्य (जसंसिणो) यशस्विनः
(चक्खुपहे ठियस्स) चक्षुःपथे स्थितस्य—लोचनमार्गे अवस्थितस्य—स्थायां विद्य-
मानस्य (धम्मं) धर्मं श्रुचारित्ररुं (जाणाहि) जानीहि (यियं च पेहि) धृतिं च
तस्य भगवतो धैर्यं प्रेक्षस्व—सम्यक् कुशात्रबुद्ध्या पर्यालोचय इति ॥ सू० ३ ॥

कुशलः महर्षिः वह आठ प्रकार के कर्मों का छेदन करनेवाले और
महान् ऋषि थे 'अनंतजानी—अनन्त ज्ञानी' वे अनन्त ज्ञानवाले 'य—च'
और 'अणंतदंसी—अनन्तदर्शी' केवल दर्शन वाले थे 'जसंसिणो—
यशस्विनः' कीर्तिवाले तथा 'चक्खुपहे ठियस्स—चक्षुःपथे स्थितस्य' जगत्
के लोचनमार्गमें स्थित भगवान् के 'धम्मं—धर्म' श्रुतचरित्ररूपधर्म को
'जाणाहि—जानीहि' तुल्य जानो 'यियं च पेहि—धृतिं च प्रेक्षस्व' एवं उनकी
धीरता को विचारो ॥३॥

अन्वयार्थ—वर्द्धमान रसमी खेदज्ञ थे अर्थात् लंकारी जीवों को
कर्म के परिपाक से होनेवाले दुःख का ज्ञाता थे । वह कुशल अर्थात्
कर्मों का उच्छेदन करने में निपुण थे । महाऋषि थे अर्थात् उनका
उपयोग सर्वत्र और सर्वदा लगा ही रहता था । वह अनन्त ज्ञानी और
अनन्त दर्शनी अर्थात् सर्वज्ञ और सर्वदर्शी थे । उन यशस्वी तथा

आठ प्रकारता कर्मों का छेदन करवावा आने भवान् अपि इतना 'अनंतजानी'
अनन्तज्ञानी' ते अनन्त ज्ञानवाला 'य—च' अने 'अणंतदंसी—अनन्तदर्शी'
केवल दर्शनवाला होता, 'जसंसिणो—यशस्विन' कीर्तिवाला तथा 'चक्खुपहे
ठियस्स—चक्षुःपथे स्थितस्य' जगत्का लोचन मार्गमा स्थित भगवान् 'धम्म-
—धर्म' श्रुत चरित्र रूप धर्मने 'जाणाहि—जानीहि' तमे भवान् 'यियं च पेहि-
धृतिं च प्रेक्षस्व' निषम्य तेमनी धीमते विचरे ।' इ ॥

सूत्रार्थ—वर्द्धमान रसमी खेदज्ञ इति अष्टौ के कर्मों, यन्त्रिंश इति
संसारी लोकोने के दुष्टों सहस्र हजार पदे के तेन भवान् जगत्का लोचन
दृष्टा होता, अष्टौ के कर्मों नाश करने में निपुण होता, तेन यशस्विन
अष्टौ के तेमनी उपयोग सर्वत्र अने सर्वदा रहता था अष्टौ के तेन
अनन्त ज्ञान अने अनन्त दर्शनवाला अष्टौ के कर्मों नाश करने में निपुण
होता, ते यशस्वी तथा लवस्थदेवर्षी अवस्थाभा भवान् विचरे ।

ટોકા—(સે) સઃ—અસૌ ભગવાન્ મહાવીરઃ ચતુર્વિંશદતિશયુક્તઃ, પચ્ચત્તિ-
શદ્વાળીગુણસમ્પન્નઃ (સ્વેચ્છન્ન) સ્વેદજ્ઞઃ સ્વેદં—સંસારોદરનિવરવર્તિત્તિજીવાનાં
કર્મવિપાકજનિતં ચતુર્ગતિભ્રમણલક્ષણં દુઃખં જાનાતીતિ સ્વેદજ્ઞઃ, દુઃખનિરાકરણ-
સમર્થોપદેશદાનાત્। અથવા—(સ્વેચ્છન્ન) ક્ષેત્રજ્ઞઃ ક્ષેત્રં સકલકર્મણામુત્પાદનસ્થાનં
જનાતીતિ ક્ષેત્રજ્ઞઃ યદ્વા ક્ષેત્રમાકાશં તદ્ જાનાતીતિ ક્ષેત્રજ્ઞઃ, લોકાલોકસ્વરૂપપરિ-
જ્ઞાનવાન્ તથા—(કુશલે) કુશલઃ—પ્રાણિનાં દુઃખકારણકર્મણોઽપનયને ઉપદેશદાના-
દિના દક્ષઃ। યદ્વા—કૌ—આત્મસ્વરૂપૃથિવ્યાં શેતે તિષ્ઠતિ પ્રાદુર્ભવતીતિ કુશઃ—

ભવસ્થકેવલી અવસ્થા જે ચક્ષુ કે પથ્થ મેં સ્થિત ભગવાન્ કે શ્રુતચારિત્ર
ધર્મ કો સમજો ઔર ભગવાન્ કે ધૈર્ય કો સચ્ચક્ર પ્રકાર સે કુશાગ્ર બુદ્ધિ
સે વિચારો ॥૨॥

ટીકાર્થ—ચૌતીસ અતિશયોં સે સમ્પન્ન એવં વાળી કે પૈતીસ ગુણોં સે
વિમૂષિત વહ ભગવાન્ મહાવીર સ્વેદજ્ઞ થે, અર્થાત્ સંસાર મેં ભ્રમણ કરને
વાલે જીવોં કો કર્મવિપાક સે ઉત્પન્ન હોનેવાલે એવં ચાર ગતિયો મેં ભ્રમણ
રૂપ દુઃખ કો જાનનેવાલે થે। ઉક્ત દુઃખ કો દૂર કરને મેં સમર્થ ઉપદેશ
દિયા હૈ, અતઃ એ વે ઉક્ત જ્ઞાતા થે। અથવા ‘સ્વેચ્છન્ન’ કા અર્થ હૈ ક્ષેત્રજ્ઞ
અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ કર્મોં કે ઉત્પાદ સ્થાન કો જાનનેવાલે થે। અથવા ક્ષેત્ર
આકાશ કો જાનનેવાલે થે અર્થાત્ ઉન્હોંને લોક ઔર આલોક કે સ્વરૂપ
કો જાના થા। ભગવાન્ કુશલ થે અર્થાત્ પ્રાણિયોં કો દુઃખ પહુંચાને-
વાલે કર્મોં કા નિવારણ કરનેવાલા ઉપદેશ દેને મેં દક્ષ થે અથવા ભગ-

દષ્ટિ સમક્ષ પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન, મહાવીર પ્રભુના શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને બરાબર
સમજી લેા અને તેમના ધૈર્યગુણના સારી રીતે કુશાગ્રબુદ્ધિથી વિચાર કરેા. ॥૩॥

ટીકાર્થ—ચોત્રીશ અતિશયોથી અને વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી સંપન્ન
એવા તે મહાવીર પ્રભુ ‘એદજ્ઞ’ હતા એટલે કે સંસારમાં ભ્રમણ કરનારા
જીવોને કર્મવિપાકને લીધે ભોગવવા પડતાં દુઃખોના તથા ચાર ગતિઓમાં-
ભ્રમણ કરતાં કરતાં સહેન કરવા પડતાં દુઃખોના બળુકાર હતા તેમજ તે દુઃખને
દૂર કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે. સંસારના દુઃખોનું કારણ તથા તે દુઃખોને
દૂર કરવાનો ઉપાય તેઓ બળુકા હતા, તેથી જ તેમને ‘એદજ્ઞ’ કહ્યા છે.
અથવા ‘સ્વેચ્છન્ન’ નો અર્થ ક્ષેત્રજ્ઞ પણ થાય છે. તેઓ સઘળાં કર્મોના ઉત્પાદ
સ્થાનને બળુકારા હતા. અથવા તેઓ ક્ષેત્રને બળુકારા હતા એટલે કે લોક-
અને અલોકના સ્વરૂપના બળુકાર હતા. તેઓ કુશલ હતા, એટલે કે પ્રાણીઓને
:ખ દેનારા કર્મોનું નિવારણ કરનારો ઉપદેશ દેવામાં દક્ષ (નિપુણ) હતા.

અષ્ટવિધં કર્મ, તાદૃશાન્ કુશાન્ લુપ્તાતિ-ક્રિનત્તિ ઇતિ કુશલ । પ્રાણિનાં સ્વસ્ય ચ કર્મણાં વિનાશનેન પટુરિત્યર્થઃ, દૃશ્યતે હિ ક્ષ્માપિ સર્વમર્મયં કુશલપ્રયોગઃ, યથાડ્યં વ્યાકરણે કુશલઃ કુશલોડ્યં ન્યાયશાસ્ત્રે ઇત્યાદિ । તથા-મમવાનપિ ભાવ-કુશાષ્ટવિધકર્મવિનાશનેડતિશયેન કુશલઃ । (મહેમી) મહા ક્ષપિઃ, મહાંશ્વામી ક્ષપિશ્ચ મહર્ષિઃ-અત્યન્તોગ્રતપશ્ચળાલુષ્ઠાયિત્વાદ્ અતુલપરીપહોપસર્ગસહનાચ્ચેતિ । ભગવાન્ તપોવલ્લેન ધાતિકર્મચતુષ્ટયં વિનાશ્ય સંપાત્કેવલક્ષ્ણાનઃ । અતઃ સર્વત્ર સર્વદા તસ્યોપયોગસ્તિષ્ઠ્યેવ ન તુ હ્રદ્યસ્થ ઇવ વિવિન્ત્ય જાનાતિ । કિન્તુ સર્વાનેપદાર્થાન્

વાન્ 'કુ' અર્થાત્ આત્મા રૂપી શ્રુતિ મેં 'શ' અર્થાત્ ગયન કરતેવાલે રહને યા ઉત્પન્ન હોનેવાલે 'કુશ' અર્થાત્ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કો લુપ્તને વાલે અર્થાત્ હેદન કરતેવાલે હોને સે 'કુશલ' થે । આગય યદ્દ હૈં કિ ભગવાન્ પ્રાણિયોં કે તથા અપને કર્મોં કા વિનાશ કરને મેં અતિશય પટુ થે । લોક મેં સ્ત્રી સર્વસમર્થ અર્થ મેં કુશલ શબ્દ કા પ્રયોગ હોતા હૈ, જૈસે યદ્દ વ્યાકરણ મેં કુશલ હૈ, યદ્દ ન્યાય યા સર્વશાસ્ત્રો મેં કુશલ હૈ ઇત્યાદિ । ઇસી પ્રકાર ભગવાન્ સ્ત્રી અષ્ટ વિધ કર્મ રૂપ ભાવ 'કુશ' કા વિનાશ કરને મેં અતિશય કુશલ થે । ભગવાન્ મહાક્ષપિ થે ઉગ્રતપશ્ચરણ કરને સે ઓર ઘોર પરીપહોપસર્ગ સહન કરને સે મહાક્ષપિ થે । કર્મોં કી નિર્જરા કરકે ઉન્હોંને ચાર ધાતિક કર્મોં કા ક્ષય કર દિયા યા, અત-એવ ઉનકા ઉપયોગ સર્વ પદાર્થોં મેં સર્વદા વ્યાપ્ત હી રહતા યા । વે હ્રદ્ય-સ્થ કી ભૌતિ સોચ વિચાર નહીં જાનતે થે, સમસ્ત પદાર્થોં કો તસ્તા-

અથવા ભગવાન 'કુ' એટલે કે આત્મા રૂપી ભૂમિમા, 'શ' એટલે ગયન કરનારા-રહેનારા અથવા ઉપત્ત ધનારા, 'કુશ' એટલે કે આઠ પ્રકારના કર્મોંનું હેદન કરનારા હતા, તે કારણે તેમને કુશલ કહ્યા છે. આ દ્યનનો ભાવાર્થ એ છે કે મહાવીર પ્રભુ પોતાનાં કર્મોંનો તથા પ્રાણીઓનાં કર્મોંનો વિનાશ કરવામાં નિપુણ હતા. લેકમા પણ 'સૌથી સમર્થ' ના અર્થમાં 'કુશલ' શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. જેમકે 'તે વ્યાકરણમાં કુશલ છે, તે ન્યાયમાં કુશલ છે, તે સર્વશાસ્ત્રોમાં કુશલ છે' એવ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ આ પ્રમાણના કર્મ રૂપ કુશનો વિનાશ કરવામાં અતિશય કુશલ હતા તેઓ ઉગ્રતપશ્ચરણ કરનારા હતા અને ઘોરપરીપહો અને ઉપસર્ગો સહન કરવાવળા હતા તેથી તેમને મહર્ષિ કહ્યા છે. કર્મોંની નિર્જરા કરીને તેમણે ચાર પ્રકારનાં ધાતિકા કર્મોંની ક્ષય કરી નાખ્યા હતા, તેથી તેમણે જ્ઞાન-ઉપયોગ સર્વ પદાર્થોંમાં સદા વ્યાપ્ત રહેતા હતા. તેઓનાં જ્ઞાન હ્રદ્યસ્થના જેવું અપ્રદ્ય કે નવનિર્મલ ન

હસ્તાડ્ડમલકમિત્ત સર્વદૈવ પશ્યતિ, આધિર્ભૂતસાંપ્રતિકાત્ કેશલજ્ઞાનાત્ જ્ઞાનપતિ-
વન્ધકજ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મગો વિનષ્ટત્વાત્ । યથા—આશુપજ્ઞસ્તથાડિતિવિષમતપશ્ચરણ-
શીલોડપિ, ન તુ પરતીર્થિકવત્ પરિગ્રહ્યરિષ્ટુતઃ । (અણંતનાણી) અનન્તજ્ઞાની—અવિ-
નાશજ્ઞાનવાન્ અન્ત શબ્દસ્ય નાશાર્થે પ્રસિદ્ધેઃ, ન વિદ્યતે અન્તો વિનાશો યસ્ય તત્
અનન્તમ્ અનન્તં ચ તત્જ્ઞાનમિતિ અનન્તજ્ઞાનં તદ્વિદ્યતે યસ્ય સોડનન્તજ્ઞાની । અથવા
—અનન્તપદાર્થપરિચ્છેદકં વિશેષગ્રાહકં જ્ઞાનં યસ્ય સોડનન્તજ્ઞાની, (ય) ચ (અણ-
તંદંતી) અનન્તદર્શી, અનન્તં—સમાન્યાર્થપરિચ્છેદકં દર્શનં વિદ્યતે યસ્ય સોડનન્ત-
દર્શી કેવલદર્શનીત્યર્થઃ । યદ્યપિ જ્ઞાનદર્શને સમાનાર્થકે, इति एकैनापि निर्वाहे

મલક કે સમાન સર્વદૈવ જાનતે થે, ક્યોંકિ જ્ઞાન મેં રુકાવટ ઉત્પન્ન કરને
વાલા उनका ज्ञानावरणीय कर्म क्षीण हो चुका था ।

અગવાન્ જૈસે મહાકૃષિ થે, હસી પ્રકાર અત્યન્ત ઘેર તપશ્ચરણ
કરને વાલે બી થે । પરતીર્થિકો કે સમાન વે પરીગ્રહ સે યુક્ત નહીં થે ।

અગવાન્ અનન્તજ્ઞાની થે । અન્ત શબ્દ કા એક અર્થ ‘વિનાશ’ બી
પ્રસિદ્ધ હૈ, અતરુવ અનન્ત કા અર્થ હૈ અવિનાશી । જિસકા અન્ત અર્થાત્
વિનાશ ન હો વહ અનન્ત । એસે જ્ઞાનવાલે કો અનન્તજ્ઞાની કહતે હૈ ।
અથવા અનન્ત પદાર્થોં કો જાનનેવાલા વિશેષ ગ્રાહક જ્ઞાનવાલા અનન્ત-
જ્ઞાની કહલાતા હૈ ।

और अगवान् अनन्तदर्शी थे । सामान्य अर्थ को जाननेवाला दर्शन
जिनका अनन्त हो, उन्हें अनन्तदर्शी कहते हैं । यद्यपि ज्ञान और दर्शनक

તેથી છક્કથોની જેમ વિચાર કરી કરીને કે ઉત્પન્ના કરીને કોઈ પદાર્થ ને
જાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ સમસ્ત પદાર્થોના સ્વરૂપને હાથમા રહેલા
આમળાની જેમ જાણવાને સમર્થ હતા, કારણ કે જ્ઞાનના અવરોધક જ્ઞાનાવર-
ણીય કર્મને તેમણે ક્ષય કરી નાખ્યો હતો.

મહાવીર પ્રભુ જેવાં મહાકૃષિ હતા, એવાં જ મહાન તપસ્વી પણ હતા.
જેઓ પરતીર્થિકોની જેમ પરિગ્રહથી યુક્ત ન હતા.

અગવાન અનન્ત જ્ઞાની હતા. . ‘અન્ત’ પદ વિનાશના અર્થમાં વપરાય
છે. જેનો અન્ત હોતો નથી એવા પદાર્થને અનન્ત કહે છે મહાવીર પ્રભુને
અનન્ત જ્ઞાનના ધારક કહ્યા છે કારણ કે તેમનું જ્ઞાન કદી નાશ ન પામે
એવું—અવિનાશી—હતું. અથવા અનન્ત પદાર્થોને જાણનાર વિશેષ ગ્રાહક જ્ઞાન-
વાળાને અનન્તજ્ઞાની કહેવાય છે

મહાવીર પ્રભુ અનન્તદર્શી હતા. સામાન્ય અર્થને જાણનાર અનન્ત
દર્શન જેઓ ધરાવતા હોય છે, તેમને અનન્તદર્શી કહે છે. જો કે જ્ઞાન અને

पदान्तरोपादानं पुनरुक्तितां विभक्तिं तथापि विशेषार्थावगहिज्ञानं सामान्यार्थपरि-
च्छेदकं दर्शनमित्युभयो विवेकः । अत एव यथास्थानमुभयो निवेश इति । 'जसं-
'सिणो) यशस्विनः—सर्वाऽतिशायि यशः शालिनः, भगवतो यशः, नरसुरासुरातिशायि
वर्तते तादृशयशस्वतो भगवतः (चक्षुषपदे ठियस्स) चक्षुषपथे स्थितस्य—लोकस्य
चक्षुःपथे—लोचनमार्गे स्थितस्य—अवस्थकेवल्यवस्थायां वर्तमानस्य, यद्वा—लोकानां
सूक्ष्मव्यवहितपदार्थाविर्भावेनाऽऽलोकवत् सहकारितया चक्षुर्भूतस्य भगवतो
महावीरतीर्थकरस्य, भगवदुपदेशेनैव जीवादिवदार्थज्ञानसंभवात् । (धम्मं धर्मम्
—संसारोद्धरणस्वभावम् । भगवता मणीतं प्रतिपादितं वा धर्मं—श्रुतचारित्र्यलक्षणम्

अर्थ समान है, अतएव किसी भी एक शब्द से काम चल सकना
है तो दूसरे शब्द का प्रयोग करने से पुनरुक्ति दोष होता है, तथापि
दोनों में भेद है । ज्ञान वस्तु के विशेष धर्मों का ग्राहक होता है और
दर्शन सामान्य अर्थ का अर्थात् वस्तु के सामान्य अंश का परिच्छेदक
है । अतएव दोनों को यथास्थान प्रयुक्त किया गया है ।

भगवान् सर्वाधिक यश से सुशोभित अर्थात् समस्त मनुष्यों
देवों और असुरों से बढ़कर यशवाले तथा अवस्थ केवली अवस्था में
लोक के चक्षु पथ में स्थित थे । अथवा भगवान् लोगों को आलोक के
समान सूक्ष्म और व्यवहित पदार्थों को प्रकाशित करने वाले होने से
चक्षु के समान थे, क्योंकि भगवान् के उपदेश से ही जीवादि पदार्थों

दर्शनने अर्थ समान छे. तेथी केअ पक्ष अेक शण्ठने प्रयोग करवाथी काम
आली शक्त, छातां आली अन्ने पढेने प्रयोग करवाथी पुनरुक्ति दोष लागतो
नथी ? आ शं'कनुं निवारण करता सूत्रकार हहे छे डे ज्ञान अने दर्शनना अर्थमा
आ प्रकारने तदावत छे—ज्ञान वस्तुना विशेष धर्मोनुं आहकछेअ छे परंतुं
दर्शन सामान्य अर्थनुं अेटवे वस्तुना सामान्य अर्थ परिच्छेदक (आहक—प्राधक)
छे, तेथी आ अन्नेने प्रयोग करवाथी पुनरुक्ति दोषने अपकाय रहेने नथी

महावीर प्रभु सर्वाधिक यशधी विभूषित हुना अेटवे डे समस्त मनुष्यो,
देवो अने असुरो करता अधिक यशस्वपन्न हुना तथा अवस्थ केवली अवस्था
खेडेना राष्ट्रियमा विद्यमान हुना अथवा तेजो अकन अने व्यवहित-
(व्यवधानवाणा—रङ्ग) पदार्थोने अक शित अन्तर छेअथी असुना समान
हुना. असु डे तेनना उपदेश पडे अ उर दि तन्ने नुं ज्ञान प्राप्त भई अ

(જાણાદિ) જાનીદિ-હે જમ્બુઃ ! ત્વમવગચ્છ ! તથા-(ધિઈં ચ પેહિ) ધૃતિં ચ પ્રેક્ષસ્વ-તસ્ય-ભગવતઃ, કર્ણકીલનં ચરણે ચ ક્ષીરસ્ન્ધનાદ્યુપસર્ગાં જાતાઃ તથાપિ નિશ્ચલાં ચારિત્રાચલનસ્વભાવાં ધૃતિં-ધૈર્યમ્ પ્રેક્ષસ્વ-કુશાગ્રબુદ્ધ્યા પર્યાલોચય । અથવા-તૈઃ શ્રમણાદિભિઃ સુધર્મસ્વામી અભિહિતઃ યથા ભવાન્ તસ્ય તીર્થંકરસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય યશસ્વિનશ્ચક્ષુષ્પથે વ્યવસ્થિતસ્ય ધર્મં ધૃતિં ચ જાનાતિ, તતો-ઽસ્માન્ (પેહિ) કથય ।

શ્રીસુધર્મસ્વામિશિષ્યવર્ગેભ્યઃ કથયતિ-ભગવાન્ મહાવીરઃ સાંસારિકજીવાનાં દુઃખં જાનાતિ, અષ્ટવિધકર્મણાં વિનાશકઃ સદા સર્વત્રોપયોગાત્ (અનન્તજ્ઞાની તથા

કા જ્ઞાન હોતા હૈ । એસે ભગવાન્ કે શ્રુત ઓર ચારિત્ર રૂપ ધર્મ કો જાનો તથા ઉનકે ધૈર્ય કો દેખો । ઉનકે કાનોં મેં કીલ ઠોકે ગય, પાવોં પર સ્ત્રીર પકાઈ ગઈ, इत्यादि અનેક ઉપસર્ગ હોને પર મી વે ચારિત્ર સે ચલાયમાન નહીં હુય ઉનકે હસ ધૈર્ય કા ચિચાર કરો ।

અથવા ઉન શ્રમણોં બ્રાહ્મણોં આદિ ને સુધર્મા સે કહા તુમ વિહાર આદિ મેં તીર્થંકર ભગવાન્ પ્રભુ કે સાથ હી વિચરતે થે અતઃ યશસ્વી ઓર ચક્ષુગોચર મહાવીર પ્રભુ કે ધર્મ ઓર ધૈર્ય કો જાનતે હો, અતઃ૽વ હમેં કહો ।

ભાવ યહ હૈ શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામી આદિ શિષ્યવર્ગ સે કહતે હૈ-ભગવાન્ મહાવીર સાંસારી જીવોં કે દુઃખોં કો જાનતે થે, અષ્ટવિધ કર્મોં કે વિનાશક થે, સદા સર્વત્ર ઉપયોગવાન્ થે, અનન્ત-

છે, એવા મહાવીર પ્રભુના શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ ધર્મને જાણે અને તેમના ધૈર્યને વિચાર કરે. તેમના કાનોમાં ખીલા ઠેકવામાં આવ્યા, તથા તેમના પગ પર ખીર પકવવામાં આવી. છતાં પણ તેમણે એ બધાં ઉપસર્ગોને સમભાવ પૂર્વક સહન કર્યા. ઘોરમા ઘોર ઉપસર્ગોને ધૈર્યપૂર્વક સહન કરીને તેઓ સંયમના માર્ગમાં અવિચલિત રહ્યા. તેમના આ ધૈર્યને વિચાર કરો.

અથવા તે શ્રમણો, બ્રાહ્મણો વગેરેએ સુધર્મા સ્વામીને કહ્યું-‘તમે વિહાર આદિમાં મહાવીર પ્રભુની સાથે જ વિચરતા હતા. યશસ્વી અને ચક્ષુગોચર મહાવીર પ્રભુના ધર્મ અને ધૈર્યને તમે જાણો છો, તે વિષે અમને કહેવાની કૃપા કરો.’

તાત્પર્ય એ છે કે-સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામી આદિ શિષ્યસમુદાયને કહે છે કે-મહાવીર પ્રભુ સાંસારી જીવોના દુઃખોને જાણતા હતા. અષ્ટવિધ કર્મોનાં વિનાશક હતા, સદા સર્વત્ર ઉપયોગવાન્ હતા, અનંતજ્ઞાન અને

—अनन्तदर्शनवान् आसीत् । (एतादृशो यशस्वी भगवान् सर्वलोकानां लोचनपथे वर्तमानस्तस्य धर्मं धृतिं च त्वं जानीहि—तद्धैर्यं विचारय इति ॥३॥

साम्प्रतं सुधर्मस्वामी तद्गुणान् वर्णयितुमाह—‘उड्डु’ इत्यादि ।

मूलम्—‘उड्डुं अहेयं तिरियं’ दिसासुं,

तंसा य जे धावरा जे य पाणा ।

से णिच्चं णिच्चेहिं संमिक्खपन्ने,

दीवेव धम्मं समियं उंदाहु’ ॥४॥

छाया—ऊर्ध्वमधस्तिर्यग् दिशासु, त्रसाश्च ये स्थवरा ये च प्राणाः ।

स नित्याऽनित्याभ्यां समीक्ष्य प्रज्ञो, दीपश्च धर्मं समितमुदाह ॥४॥

ज्ञानवान् और अनन्तदर्शनवान् थे । ऐसे यशस्वी भगवान् सबके लोचनपथ में वर्तमान थे । उनके धर्म को तुम जानो और धैर्य पर विचार करो ॥ ३ ॥

सब सुधर्मा भगवान् के गुणों का वर्णन के लिए कहते हैं—
‘उड्डुं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘उड्डुं-ऊर्ध्व’ ऊपर ‘अहेयं-अधः’ नीचे ‘तिरियं-तिर्यग्’ ।
तिरछे ‘दिसासु-दिक्षु’ दिशाओं में ‘तंसा य जे-त्रसाश्च ये, जो त्रस और
‘धावरा जे य पाणा-स्थावराः ये च प्राणाः’ स्थावर प्राणी रहते हैं उन्हें
‘णिच्चाणिच्चेहिं-नित्यानित्याभ्यां’ नित्य और अनित्य दोनों प्रकार
का ‘समिक्ख-समीक्ष्य’ जानकर ‘से पन्ने-स प्रज्ञः । उन केवलज्ञानी
भगवान् ने ‘दीवेव-दीप इव’ दीप के समान ‘समियं-समिनम्’ समता

अनन्त दर्शनधी युक्त होता । ऐसा यशस्वी भगवान् जोना यक्षुपथमा विद्यमान
हता । तेमना धर्मे तमे जेतो । अने तेमना धैर्येना विचार करे ॥३॥

हवे सुधर्मा स्वामी महावीर भगुना शुभ्रानुं वर्णन करे छे— उड्डुं इत्यादि—

शब्दार्थ—‘उड्डुं-ऊर्ध्व’ ऊपर ‘अहेयं-अधः’ नीचे ‘तिरियं-तिर्यग्’
तिरछी ‘दिसासु-दिक्षु’ दिशाओं में ‘तंसा य जे-त्रसाश्च ये’ जो त्रस अने
‘धावरा जे य-पाणा-स्थावराः ये च प्राणाः’ स्थावर प्राणी रहे छे ।
तेमने ‘णिच्चाणिच्चेहिं-नित्यानित्याभ्यां’ नित्य अने अनित्य अने प्रकारका
‘समिक्ख-समीक्ष्य’ जानने ‘से पन्ने-स प्रज्ञः’ ते केवलज्ञानी भगवान् ने ‘दीवेव

અન્વયાર્થ:—‘ઉર્ધ્વ’ ऊर्ध्वम् (અહેયં) અધઃ (તિરિયં) તિર્યક્ (દિસાસુ) દિક્ષુ (તસાય જે) ત્રસાશ્ચ યે (થાવરા જે ય પાણા) સ્થાવરાશ્ચ યે પ્રાણાઃ—પ્રાણિનઃ સન્તિ તાન્ (ણિચ્છાણિચ્ચેર્હિ) નિત્યાઽનિત્યાભ્યામ્ (સમિક્ષલ) સમીક્ષ્ય—કેવલજ્ઞાનેનાઽ-ર્થાન્ પરિજ્ઞાય (સે પન્ને) સ પ્રજ્ઞઃ સ એવ પ્રાજ્ઞઃ (દીવેવ) દીપ્ત્વ એવ વસ્તુબોધક-તેજોરાશિરિવ (સમિયં) સમિતં સમતયા યુક્તમ્ (ધમ્મં) ધર્મં શ્રુતચરિત્રરૂપમ્ (ઉદાહુ) ઉદાહ—વેદંતિ ॥ ૪ ॥

ટીકા—(ઉર્ધ્વ) ऊर्ध्वम् (અહેયં) અધઃ (તિરિયં) તિર્યક્ (દિસાસુ) દિક્ષુ ચતુર્દશ રૂઝ્વાત્મકલોકે । (જે) યે (તસા ય) ત્રસાશ્ચ—ત્રસ્યન્તીતિ ત્રસાઃ તેજોવાયુરૂપ વિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયભેદાત્ ત્રિધા । તથા ચ (જે થાવરા) યે સ્થાવરાઃ પૃથિવ્યબ્ર-વનસ્પતિભેદાત્ ત્રિધા । (જે ય પાણા) યે ચ પ્રાણાઃ—યે ચ ઉચ્છ્વાસાદિરૂપ પ્રાણવન્તઃ સે યુક્ત ‘ધમ્મં—ધર્મમ્’ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કા ‘ઉદાહુ—ઉદાહ’ કથન કિયા હૈ ॥ ૪ ॥

અન્વયાર્થ—ऊर्ध्व, अधः एवं तिर्यक् दिशाओं में जो भी त्रस और स्थावर प्राणी हैं, उन्हें नित्य और अनित्य दोनों प्रकार से केवलज्ञान द्वारा जानकर दीप के समान वस्तुतत्त्व को प्रकाशित करनेवाले धर्म का स्वभाव से विशिष्ट कथन किया है ॥ ४ ॥

ટીકાર્થ—ऊर्ध्व दिशा में, अधोदिशा में तथा तिर्छी दिशाओं में अर्थात् चौदह राजू परिमित लोक में जो त्रस अर्थात् त्रास को अनुभव करनेवाले तेजस्काय, वायुकाय, विकलेन्द्रिय तथा पंचेन्द्रिय के भेद से तीन प्रकार के जीव हैं उनको और जो पृथ्वीकाय, अप्काय तथा वनस्पतिकाय के भेद से तीन प्रकार स्थावर जीव हैं, जो उच्छ्वास आदि प्राणों से युक्त हैं, उनको प्रकृष्ट प्रज्ञा से केवलज्ञान से भगवान्

‘દીપ્ત્વ એવ’ દિવાના સમાન્ ‘સમિયં—સમિતમ્’ સમતાથી યુક્ત ‘ધમ્મં—ધર્મમ્’ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું ‘ઉદાહુ—ઉદાહ’ કથન કરેલ છે ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—ऊर्ध्व दिशा, अधोदिशा અને तिर्यक् दिशाમાં જે त्रस અને स्थावर જીવો રહેલા છે, તેમને કેવળજ્ઞાન દ્વારા નિત્ય અને અનિત્ય એમ બન્ને પ્રકારે જાણીને, દીપકની જેમ વસ્તુતત્ત્વને પ્રકાશિત કરનારા ધર્મનું, મહાવીર પ્રભુએ સમભાવ પૂર્વક પ્રતિપાદન કર્યું છે ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ—ऊर्ध्व दिशाમાં, अधोदिशाમાં અને तिर्छी दिशाમાં—એટલે કે ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ લોકમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો રહેલા છે તેમને મહાવીર પ્રભુએ પોતાની પ્રકૃષ્ટ પ્રજ્ઞા વડે—કેવળજ્ઞાન વડે નિત્ય અને અનિત્ય રૂપે જાણ્યા. એટલે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમણે તેમને નિત્ય જાણ્યા અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તેમણે અનિત્ય જાણ્યા.

તાન્ જીવાદિપદાર્થાન્ (સે) સ ભગવાન્ (પન્ને) પ્રાજ્ઞઃ, પ્રકર્ષેણ જાનાતિ ઇતિ પ્રજ્ઞઃ
પ્રજ્ઞ એવ પ્રાજ્ઞઃ (ણિચ્છાણિચ્છેર્હિ) નિત્યાઽનિત્યાભ્યાં દ્રવ્યાર્થપર્યાયાર્થશ્રયણાત્
દ્રવ્યેણ નિત્યત્વં પર્યાયેણાઽનિત્યત્વમ્ (સમિક્ત) સમીક્ષ્ય-વિમલકેવલાલોકેન
સર્વાનેવ દ્રવ્યપર્યાયાત્મકાન્ પદાર્થાન્ પરિજ્ઞાય, ભગવાન્ (દીવેવ) દીપ ઇવ સકલ-
પ્રાણવતાં જીવાનાં પદાર્થસ્ય પ્રકાશેન દીપ ઇવ દીપઃ, યથા દીપઃ પદાર્થજાતાન્
પ્રકાશ્ય દર્શયતિ, તથા ભગવાનપિ સકલપદાર્થપ્રરૂપણાત્ પદાર્થાન્ પ્રકાશયતીતિ
ભવતિ દીપસમતા, અથવા-સંસારસાગરે નિમજ્જતામશેપજન્તૂનાં દ્વીપ ઇવ રક્ષકઃ।

ને નિત્ય ઔર અનિત્ય રૂપ સે જાના । અર્થાન્ દ્રવ્યાર્થિકનય સે નિત્ય
ઔર પર્યાયાર્થિક નય સે અનિત્ય જાના । ડન્હોને અપને નિર્મલ
કેવલજ્ઞાન રૂપી આલોક કે પ્રકાશ સે સમસ્તદ્રવ્ય-પર્યાયાત્મક પદાર્થો
કો જાના । ભગવાન્ પદાર્થો કે વાસ્તવિક સ્વરૂપ કો પ્રકાશિત કરને
કે કારણ સમસ્ત પ્રાણિયોં કે લિપ્રે પ્રદીપ કે સમાન થે । જૈસે દીપ
પદાર્થપુંજ કો પ્રકાશિત કરકે દિશલા દેતા હૈ ડસી પ્રકાર ભગવાન્
ભી સકલ પદાર્થોં કી પ્રરૂપણા કરકે ડન્હે પ્રદર્શિત કરતે હૈ । અતઃવ
વહ દીપ કે સમાન હૈ । અથવા સૂલ મેં આયે હુપ 'દીવેવ' કા અર્થ
હૈ-દ્વીપ કે સમાન સંસાર મેં ડવતે હુપ સ્વસ્ત પ્રાણિયોં કે લિપ્રે
ભગવાન્ દ્વીપક કે સમાન રક્ષક હૈ । હસ પ્રકાર કે ગુણગણોં સે
વિરાજમાન ભગવાન્ ને અસાર સંસાર-સાગર સે ડદ્ધાર કરને વાલે

જે પ્રાણીઓ ત્રાસનો અનુભવ કરે છે તેમને ત્રસ કહે છે તેજસ્કાય, વાયુકાય
અને ક્ષીન્દ્રિયોથી લઈને પથેન્દ્રિયો પર્યન્તના જીવોને ત્રસ કહે છે પૃથ્વીકાય,
અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના લેદધી ત્રણ પ્રકારના સ્થાવર જીવો કહ્યા છે,
આ જીવો ઉચ્છવાસ આદિ પ્રાણોથી યુક્ત છે. આ સમસ્ત જીવોને કેવળજ્ઞાનના
પ્રભાવથી ભગવાને નિત્ય અને અનિત્ય રૂપે જાણીને તેમને વિષે પ્રકટપદ્મા
કરી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેમણે સમસ્ત જીવોને નિત્ય જાણ્યા અને પર્યાયની
અપેક્ષાએ તેમને અનિત્ય જાણ્યા કેવળજ્ઞ ન રૂપી પ્રકાશ ઠાન સમસ્ત દ્રવ્ય
અને પર્યાયાત્મક પદાર્થોને જાણીને. ભગવાને પદાર્થોને વાસ્તવિક સ્વરૂપને
પ્રકાશિત કર્યું, તે કારણે તેમને પ્રદીપ (દીવક) ન સમાન કહેવાનાં ન જ્યા
છે જેવી રીતે દીપક પોતાના પ્રકાશ વડે પદાર્થોને પ્રકાશિત કરીને તેમનું
સ્વરૂપ બતાવે છે, એજ પ્રમાણે ભગવાને પણ સમસ્ત પદાર્થોની પ્રકટપદ્મા
કરીને તેમના સ્વરૂપને પ્રકાશિત કર્યું છે અથવા 'દીવેવ' ના પદને અર્થ
દીપસમાન પણ થાય છે. સંસાર સાગરના જીવતા પ્રાણીઓને નાટે ભગવાન્

एवंभूतगुणगणगुम्फितो भगवान् असारसंसारसागराद् उद्धारकम् (धम्मं) धर्मम्-
श्रुतचारित्राख्यम्, (समियं) समितम्-समभावयुक्तम्, तथोक्तम्—

(जहा पुणस्स कथइ तहा तुच्छस्म कथइ) यथा पुण्यस्य-पूर्णस्य चक्रवर्त्यादेः
कथ्यते तथा तुच्छस्य-रङ्गस्य कथ्यते इति । (उदाहु) उदाह-प्रतिपादति-प्रसस्थाव-
रात्मकलोकस्यानुग्रहाय, न तु मानपूजार्थम् । केवलज्ञानी तीर्थकरो लोकस्य सकल-
संसाराऽन्तर्गत प्रसस्थावरादिसकलजीवान् नित्यानित्यत्वाभ्यां ज्ञात्वा लोकानामनु-
ग्रहबुद्ध्या श्रुतचारित्राख्यं धर्ममुदाह-अत्रापि मूले आर्पत्वादेव बहुवचनमिति ॥४॥

શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા સમભાવ સે પ્રરૂપણ ક્રિયા, અર્થાત્ રાગદ્વેષ સે
રહિત હોકર કથન ક્રિયા । આગમ મેં કહા હૈ—‘જહા પુણસ્સ’ હત્યાદિ ।

‘જૈસે પૂર્ણ અર્થાત્ ઋદ્ધિ સંપત્તિ સે સમ્પન્ન ચક્રવર્તી આદિ જનો’
કો ઉપદેશ દેતે હૈં ઉસી પ્રકાર તુચ્છ અર્થાત્ ધનાદિ સે રહિત જનોં કો
ભી ઉપદેશ દેતે હૈં । વે સમ્પન્ન ઓર વિપન્ન જનોં કે પ્રતિ સમભાવ
ધારણ કરકે સબકો સમાન રૂપ સે ધર્મદેશના કરતે હૈં ।

ભગવાન્ ને સન્માન યા પૂજા કે લિે ધર્મપ્રરૂપણા નહીં કી પરન્તુ
લોક કે અનુગ્રહ કે લિે કી હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કેવલજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવાન્ મહાવીરને લોક
કે સમસ્ત વ્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કો નિત્ય અનિત્ય રૂપ સે જાન કર,
અનુગ્રહ કરને કે લિે શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા નિરૂપણ ક્રિયા । ‘ઉદાહુ’ પદ
મેં ભી આર્ષપયોગ હોને સે હી બહુવચન કા પ્રયોગ ક્રિયા ગયા હૈ ॥ ૪ ॥

દ્વીપના સમાન આધાર રૂપ હતા. આ પ્રકારના ગુણોથી વિભૂષિત મહાવીર
પ્રભુએ અસાર સંસાર સાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મની
સમભાવ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરી-એટલે કે રાગદ્વેષથી રહિત થઈને તેમણે તેનું
પ્રતિપાદન કર્યું. આગમમાં કહ્યું છે કે—‘જહા પુણસ્સ’ તેઓ ઋદ્ધિ-સંપત્તિથી
સંપન્ન ચક્રવર્તી આદિ મહાપુરુષોને જે પ્રમાણે ઉપદેશ દે છે, એજ પ્રમાણે
તુચ્છ લોકોને-દરિદ્રોને પણ ઉપદેશ દે છે. તેઓ સંપન્ન અને વિપન્ન (સમૃદ્ધ
અને દરિદ્ર) પ્રત્યે સમભાવ ધારણ કરીને, સૌને સમાનરૂપે ધર્મદેશના કરતા હતા ’

ભગવાને સત્કાર, સન્માન અને પૂજાને માટે ધર્મપ્રરૂપણા કરી નથી,
પરન્તુ લોકોનું કલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી કરી છે.

આ સૂત્રનો ભાવાર્થ એ છે કે કેવળજ્ઞાની તીર્થંકર ભગવાને (મહાવીરે)
લોકના સમસ્ત વ્રસ અને સ્થાવર જીવોને નિત્ય અનિત્ય રૂપે જાણીને, જીવો
પર અનુગ્રહ કરવાને માટે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે. ॥ ૪ ॥

मूलम्—से सव्वदंसी अभिभूयनाणी, णिरामगंधे धिइमं ठियप्पा ।

अणुत्तरे सव्वजगंसि विज्जं, गंधां अतीते अभंये अणाऊ ॥ ५ ॥

छाया—स सर्वदर्शी अभिभूयज्ञानी, निरामगन्धो धृतिमान् स्थितात्मा ।

अनुत्तरः सर्वजगति विद्वान्, ग्रन्थादतीतोऽभयोऽनायुः ॥ ५ ॥

अन्वयार्थ—(से) स महावीरः (सव्वदसी) सर्वदर्शी—सामान्यतः सर्वपदार्थ-विषयकदर्शनशीलः (अभिभूयनाणी) अभिभूयज्ञानी—केवलज्ञानी (णिरामगंधे)

शब्दार्थ—‘से-सः’ वह महावीरस्वामी ‘सव्वदंसी-सर्वदर्शी’ समस्त पदार्थों को देखनेवाले ‘अभिभूयनाणी-अभिभूयज्ञानी’ केवलज्ञानी ‘णिरामगंधे-निरामगन्धः’ मूलगुण और उत्तमगुण से विशुद्ध चारित्र्य का पालन करने वाले ‘धिइमं-धृतिमान्’ धृति युक्त और ‘ठियप्पा-स्थितात्मा’ आत्मस्वरूप में स्थित ये ‘सव्वजगंसि-सर्वजगत्सु’ संपूर्ण जगत् में वह ‘अणुत्तरे विज्जं-अनुत्तरो विद्वान्’ सब से उत्तम विद्वान् ये ‘गंधा-अतीते-ग्रन्थातीतः’ बाह्य और आभ्यंतर दोनों प्रकार की ग्रन्थियों से रहित ‘अभंय-अभयः’ निर्भय और ‘अणाउ-अनायुः’ चारों प्रकार की आयु से रहित ये ॥ ५ ॥

‘से सव्वदंसी’ इत्यादि ।

अन्वयार्थ—भगवान् महावीर सर्वदर्शी अर्थात् सामान्य रूप से समस्त पदार्थों के दर्शन से युक्त थे । केवलज्ञानी थे । मूलगुणों और

‘से सव्वदंसी’

शब्दार्थ—‘से-स’ से महावीर स्वामी ‘सव्वदंसी-सर्वदर्शी’ अर्थात् १ पदार्थोंने लेवावाणा ‘अभिभूयनाणी-अभिभूयज्ञानी’ देखनाज्ञानी ‘णिरामगंधे-निरामगन्धः’ मूलगुण और उत्तमगुणधु विशुद्ध चारित्र्यनु पालन इत्यादिवाणा ‘धिइमं-धृतिमान्’ धृति युक्ति और ‘ठियप्पा-स्थितात्मा’ आत्म स्वरूपमा स्थित हुता, ‘सव्वजगंसि-सर्वजगत्सु’ संपूर्ण जगतमा ते ‘अणुत्तरे विज्जं-अनुत्तरो विद्वान्’ अर्थात् उत्तम विद्वान् हुता, ‘गंधा अतीते-ग्रन्थातीतः’ अर्थात् अन्तर और प्रज्ञानी ग्रन्थियोंही रहित ‘अभंय-अभयः’ निर्भय और ‘अणाउ-अनायु’ आदि प्रज्ञानता आयुधी रहित हुता ॥ ५ ॥

सूत्रार्थ—महावीर प्रभु सर्वदर्शी हुता, चेटहे हे तेहि, समस्त पदार्थोंना दर्शनही हुता हुता, तेहि देखनाहु हुता, तेहि, स

નિરામગ્ન્યઃ—મૂલોત્તરગુણાભ્યાં વિશુદ્ધ ચારિત્રપાલકઃ (ધિરમં) ધૃતિમાન્—ધૈર્યશીલઃ (ઠિયપ્પા) સ્થિતાત્મા—આત્મસ્વરૂપે સ્થિતઃ (ગન્વજગંસિ) સર્વજગતિ (અણુત્તરે વિજ્ઞં) અનુત્તરો વિલક્ષ્ણો વિદ્વાન્ (ગંથા અતીતે) ગ્રન્થાદતીતઃ—સ વાઘાભ્યન્તર-ગ્રન્થાદતીતો નિર્ગ્રન્થઃ (અન્નપ્) અમયો—મયરહિતઃ (અણાઉ) અનાયુઃ—ચતુર્વિધાયુર્વર્જિત इति ॥ ૫ ॥

ટીકા—(સે) સ ભગવાન્ મહાવીરસ્ત્રિલોકપ્રસિદ્ધઃ, પ્રસિદ્ધાર્થકોડત્તરચ્છુદ્ધઃ । इहापि तथैव योऽयं भगवान् महावीर स्त्रिलोकप्रसिद्धः । (सर्वदृष्टी) सर्वदर्शी सर्वं त्रसस्थावरात्मकं जगद्द्रष्टुं क्षीलं यस्य सः, (अभिभूयनाणी) अभिभूय-मत्यादीनि ज्ञानानि पराजित्य यद् ज्ञानं केवलपदान्यं वर्तते, तादृशं केवलज्ञानं विद्यते यस्य सोऽभिभूयज्ञानी । ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षो भवतीति मोक्षसाधनं ज्ञानं प्रदर्श्य मोक्षावयवक्रियां दर्शयति—(णिराम) इत्यादि, (णिरामगंधे) निरायगन्धः

ઉત્તરગુણો સે વિશુદ્ધ ચારિત્ર કે પાલક થે । ધૈર્યવાન્, આત્મસ્વરૂપ મેં સ્થિત, સમ્પૂર્ણ જગત્ મેં સર્વોત્તમજ્ઞાની વાહ્ય ઓર આભ્યન્તર પરિગ્રહ સે રહિત, નિર્ભય તથા ચારો પ્રકાર કી આયુ સે રહિત થે ॥૫॥

ટીકાર્થ—યહાં ‘તત્’ શબ્દ કા પ્રયોગ ‘પ્રસિદ્ધ’ હસ અર્થ મેં કિયા ગયા હૈ, અતઃ ‘સે’ કા અર્થ હૈ—ત્રીનો લોકો મેં પ્રસિદ્ધ । ભગવાન્ મહાવીર ત્રીનો લોકો મેં પ્રસિદ્ધ થે । સર્વદર્શી અર્થાત્ ત્રસ ઇવં સ્થાવર રૂપ જગત્ કો દેખને વાલે થે । છદ્મસ્થો કો હોને વાલે મતિ આદિ ચારો અપૂર્ણ જ્ઞાનો કો હટાકર ડન્હોને સમ્પૂર્ણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયા થા ।

જ્ઞાન ઓર ક્રિયા સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, અતઃ મોક્ષ કે સાધન જ્ઞાન કા કથન કરને કે પશ્ચાત્ અલ્પ ક્રિયા કા ઉલ્લેખ કરતે હૈ

શુણો અને ઉત્તરશુણોની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધ ચારિત્રના પાલક હતા, તેઓ ધૈર્યવાન્, આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત, સંપૂર્ણ જગત્માં સર્વોત્તમ જ્ઞાની, બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત, નિર્ભય તથા ચારે પ્રકારના આયુથી રહિત હતા. ॥૫॥

ટીકાર્થ—અહીં ‘તત્’ શબ્દ પ્રસિદ્ધના અર્થમાં વપરાયો છે, તેથી ‘સે’ પદનો અર્થ ‘ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ’ સમજવાનો છે. ભગવાન્ મહાવીર ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ હતા. તેઓ સર્વદર્શી ત્રસ અને સ્થાવર રૂપ જગતને દેખનારા હતા. મતિજ્ઞાન આદિ ચારે અપૂર્ણજ્ઞાનો કે જેમનો છદ્મસ્થોમાં સદ્ભાવ હોય છે, એવાં અપૂર્ણ જ્ઞાનને બદલે તેમણે સંપૂર્ણ જ્ઞાનરૂપ સર્વત્રેષ્ઠ-કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષના સાધનરૂપ જ્ઞાનની વાત કરીને હવે ક્રિયાની વાત કરવામાં આવે છે.—ભગવાન્ મહાવીર

નિર્ગતોડયગતઃ આમઃ—અવિશોધિકોટચારુત્તરો દોષઃ તસ્ય ગન્ધઃ સમ્બધો યસ્માદ્
યસ્ય વા રા નિરામગન્ધઃ—નિરતિચારમૂલોત્તરગુણયુક્તચારિત્રક્રિયાવાનિત્યર્થઃ,
(ધિર્મ) ધૃતિમાત્—અનેકમયારોપસર્ગેરુપદ્વિતોડપિ મેરુવદ્ અવિકમ્પતયા સંયમે ધૃતિ-
શીલઃ, ‘ઠિયપ્પા’ સ્થિતાત્મા, સ્થિતો વ્યવસ્થિતઃ સકલકર્માડયગમનેન સ્વરૂપે આત્મા
યસ્ય સ સ્થિતાત્મા, ‘અણુત્તરે’ અણુત્તરઃ નાસ્તિ ઉત્તરઃ પ્રધાનો યસ્ય સોડનુત્તરઃ
સર્વેભ્યોડપિ પ્રધાનઃ, (સવ્વજગંસિ વિજ્જં) સર્વજગતિ વિદ્વાન્—સકલપદાર્થાનાં
કરાડમલકવદ્ વેત્તા—જ્ઞાતા, (ગંથા અતીતે) ગ્રન્થાદતીતઃ—બાહ્યગ્રન્થાત્ હિરણ્યસુવર્ણા-
દિરુપાત્, આભ્યન્તરગ્રન્થાત્ કર્મરૂપાત્ અતીતઃ—અતિક્રાન્તો ગ્રન્થાતીતઃ—નિર્ગ્રન્થઃ,
‘અમયે’ અમયઃ—નાસ્તિ સપ્તપ્રકારકમપિ મયં યસ્ય સોડમયઃ, સમસ્તમયરહિત

—ભગવાન્ નિરામગંધ એ અર્થાત્ અવિશુદ્ધિ કોટિ નામક દોષ ઉત્તર
હટગયા થા। તાત્પર્ય યહ હૈ મિ વે અતિચાર રહિત સૂલગુણોં ઔર
ઉત્તર ગુણોં સ્થે યુક્ત ચારિત્રવાન્ થે। અનેક પ્રકાર કે ઉપસર્ગ આનેપર
મી સ્થેરુ જૈસે બિકમ્પ હોને સ્થે સંયમ મેં ધૈર્યવાન્ થે। સમસ્ત કર્મોં કે
હટ જાને સ્થે ઉત્તરો આત્મા અપને સ્વરૂપ મેં સ્થિત હો ગઈ થી। વહ
અનુત્તર થે અર્થાત્ અસ્થિત વિશ્વ મેં ઉત્તરે શ્રેષ્ઠ કોઈ નહીં પા—વહી
સર્વશ્રેષ્ઠ થે। સમસ્ત જગત્ મેં, સકલ પદાર્થોં કો હથેલી પર રહે હુપ
આંબલે કે સમાન પ્રત્યક્ષ દેખને કે કારણ જ્ઞાની થે। વહ હિરણ્ય
સુવર્ણ આદિ બાહ્ય પરિગ્રહ સે તથા કર્મરૂપ આભ્યન્તર પરિગ્રહ સે
અતીત—રહિત અર્થાત્ ગ્રન્થાતીત—નિર્ગ્રન્થ થે। સાત પ્રકાર કે મયોં સે

‘નિરામગંધ’ હતા, એટલે કે અવિશુદ્ધિ કોટિ નામના દોષથી રહિત હતા.
આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે તેઓ અતિચાર રહિત મૂળગુણો અને ઉત્તર
ગુણોથી યુક્ત હોવાને કારણે ચારિત્રવાન્ હતા. અનેક ઉપસર્ગો આવી પડવા
છતા તેમણે ધૈર્યપૂર્વક તેમનો સામનો કર્યો હતો. આ પ્રકારે મેરુ સમાન
અડગ હોવાને કારણે તેમને ધૈર્યવાન કહ્યા છે સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થઈ
જવાને કારણે તેમનો આત્મા કર્મ રમથી રહિત થઈને મૂળ સ્વરૂપમાં અમ-
કતો હતો. તેઓ અનુત્તર (સર્વશ્રેષ્ઠ) હતા એટલે કે આખા વિશ્વમાં તેમના
કરતાં શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ ન હતું. સમસ્ત પદાર્થોને હાથમાં રહેલા આમળાની જેમ
પ્રત્યક્ષ જોઈ શકવાને તેઓ સમર્થ હતા, તે કારણે તેમને જ્ઞાની કહ્યા છે
તેઓ સુવર્ણ, આદિ આદિ બાહ્ય પરિગ્રહોથી અને કર્મરૂપ આભ્યન્તર પરિ-
ગ્રહથી રહિત હતા, તેથી તેમને ગ્રન્થાતીત—નિર્ગ્રન્થ કહ્યા છે. સાત પ્રકારના

इत्यर्थः । (अणाऊ) अनायुः न विद्यते चतुर्विधमपि नरामरनारकतिर्यचायुर्यस्य सौऽनायुः, कर्मबीजानां विनाशेन पुनरुत्पत्तेरभावात् । भगवान् महावीरः सकल-पदार्थानां द्रष्टा केवली च । मूलोत्तरगुणाभ्यां विशुद्धचारित्रपालकोऽतिधीरस्तथा स्थितात्मा । सर्वेभ्योऽपि उत्तमो विद्वान् बाह्याभ्यन्तरग्रन्थिरहितो निर्भयः आयुरहित आसीदित्यर्थः ॥५॥

मूलम्—‘से भूइपण्णे’ अणिएँ अचारी ओहंतरे धीरे अणंतचक्खू ।

अणुत्तरे तंप्पइ सूरिए व, वंडरोयणिंदेव तंमं पगासे’ ॥६॥

छाया—सभूति प्रज्ञोऽनिकेतचारी ओघन्तरो धीरोऽनन्तचक्षुः ।

अनुत्तरं तपति सूर्य इव वैरोचनेन्द्र इव तमः प्रकाशयति ॥६॥

રહિત હોને કે કારણ સમસ્ત અર્થો સે રહિત થે । ચારો પ્રકાર કી આયુ સે મુક્ત થે, ક્યોંકિ કર્મ બીજ કા ઉન્મૂલન કર ચુકે થે, અતઃવેવે ઉનકા પુનઃ જન્મ હોના સંભવિત નહીં થા ।

આશય યહ હૈ કિ—ભગવાન્ મહાવીર સકલ પદાર્થોં કે દ્રષ્ટા કેવલી થે । મૂલ ઓર ઉત્તર ગુણોં સે વિશુદ્ધ ચારિત્ર કે પાલક થે, અત્યન્ત ધીર તથા સ્થિતાત્મા થે । સર્વ સે ઉત્તમ જ્ઞાની, બાહ્યાભ્યન્તર પરિગ્રહ સે રહિત, નિર્ભય થે । ઓર આયુ સે વર્જિત થે ॥૫॥

‘સે મૂહપણ્ણે’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘से-सः’ वह भगवान् वर्द्धमान महावीर स्वामी ‘भूइपण्णे—भूतिप्रज्ञः’ अनन्तज्ञानवाले और ‘अणिए अचारी—अनियताचारी’ अनियताचारी अर्थात् इच्छानुसार विचरने वाले ‘ओघंतरे—ओघन्तरः’ संसार

ભયથી રહિત હોવાને કારણે તેમને નિર્ભય કહ્યા છે. તેઓ આદે પ્રકારના આયુથી રહિત હતા, કારણ કે તેમણે કર્મબીજને ઉચ્છેદ કરી નાખ્યો હતો, તે કારણે સંસારમાં તેમને ફરી જન્મ લેવાનો ન હતો.

તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર ભગવાન સમસ્ત પદાર્થોના દ્રષ્ટા—કેવળી—હતા, તેઓ મૂળ અને ઉત્તરગુણોથી યુક્ત વિશુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરનારા હતા. અત્યન્ત ધીર તથા સ્થિતાત્મા હતા. તેઓ સર્વોત્તમ જ્ઞાની, બાહ્ય અને આભ્યન્તર પરિગ્રહથી રહિત, ભયરહિત અને આયુથી રહિત હતા. ॥ ૫ ॥

‘સે મૂહપણ્ણે’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘સે-સ’ તે ભગવાન્ વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી ‘મૂહપણ્ણે—ભૂતિપ્રજ્ઞ’ અનન્તજ્ઞાન વાળા અને ‘અણિએ અચારી—અનિયતાચારી’ અનિયતાચારી અર્થાત્ ઇચ્છાનુસાર ફરવાવાળા ‘ઓઘંતરે—ઓઘન્તરઃ’ સંસાર સાગરને પાર

अन्वयार्थ—(से) सः—वर्द्धमानस्वामी (भूषण्णे) भूतिप्रज्ञोऽन्तज्ञानवान् (अणिअचारी) अनिकेतचारी—गृहरहितः, (ओघंत्तरे) ओघन्तरः—संसारसमुद्रतरण-शीलः (धीरे) धीरः—मेधावी (अणंतचक्खू) अनन्तचक्षुः—केवलज्ञानी (सूरिण्व) सूर्य-इव प्रकाशकः (अणुत्तरे) अनुत्तरः—सर्वोत्तमायी (तप्पइ) तपति सर्वेभ्योऽधिक-ज्ञानीत्यर्थः, (वैरोयणिंदेव) वैरोचनेन्द्र इव (तमं पगासे) तमः प्रकाशयति अग्निरिव अन्धकारं विनाश्य पदार्थप्रकाशकइति ॥६॥

टीका—(से) स भगवान् महावीरस्वामी, (भूषण्णे) भूतिप्रज्ञः तत्र भूतिशब्दः—वृद्धमङ्गलरक्षास्पर्शेषु वर्त्तते । तथाच भूतिप्रज्ञः, भूतिः—प्रवृद्धा महती—प्रज्ञा यस्य

सागर को पार करनेवाले 'धीरे-धीरः' बुद्धिशाली 'अणंतचक्खू-अनंत चक्षुः' केवलज्ञानी 'सूरिण्व-सूर्य इव' जैसे सूर्य 'अणुत्तरे-अनुत्तर.' सबसे ज्यादा 'तप्पइ-तपति' तपता है इसी प्रकार भगवान् सबसे अधिक ज्ञानवाले थे 'वैरोयणिंदेव-वैरोचनेन्द्र इव' अग्नि के समान 'तमं पगासे' 'तमः प्रकाशयति' अन्धकार से वस्तु का प्रकाश करनेवाले हैं अर्थात् भगवान् अज्ञानरूपी अन्धकार को दूर करके पदार्थों के यथार्थ स्वरूप को प्रकाशित करते हैं ॥६॥

अन्वयार्थ—भगवान् महावीरस्वामी अनन्तज्ञानी, अनिकेत रूप से विचरण करनेवाले अर्थात् गृहरहित, संसारसागर से तिरने वाले, धीर, अनन्तदर्शनवान्, सूर्य के समान प्रकाशशील सर्वोत्तम, सब से अधिक ज्ञानवान्, वैरोचन इन्द्र के समान तथा अग्नि के समान अज्ञानान्धकार का विनाश करके पदार्थों के प्रकाशक थे । ६ ।

करवावाणा 'धीरे-धीर.' बुद्धिशाली 'अणंतचक्खू-अनंतचक्षु' देवज्ञानी 'सूरिण्व-सूर्य इव' जैसी रीते सूर्य 'अणुत्तरे-अनुत्तरः' अधाधी वधादे 'तप्पइ-तपति' तपे छे अग्नी रीते लगवान् अधाधी अधिक ज्ञानवाणा हुता वैरोयणिं-देव-वैरोचनेन्द्र इव' अग्निना समान 'तमं पगासे-तम. प्रकाशयति' अन्धकारधी वस्तुने प्रकाश करवावाणा छे अर्थात् लगवान् अज्ञानरूपी अन्धकारने दूरकरीने पदार्थोने यथार्थ स्वरूपधी प्रकाशित करे छे ॥ ६ ॥

सूत्रार्थ—लगवान् वर्द्धमान स्वामी अनन्तज्ञानी, अनित्यतइपे विचरण करनारा, ओटले के गृहरहित, संसारसागरने तरनारा, धीर, अनन्तदर्शनवान्, सूर्यना समान प्रकाशशील, सर्वोत्तम, सौधी अधिक ज्ञानवान्, वैरोचन-इन्द्रना समान तथा अग्निना समान अज्ञानान्धकारना विनाश करीने पदार्थोना प्रकाशक हुता. ॥ ६ ॥

સ ભૂતિપ્રજ્ઞઃ—અનન્તજ્ઞાનવાન્, સર્વાર્થવિપયકજ્ઞાનવાન્ इत्यर्थः । અથવા સર્વમદ્ગલ-
ભૂતપ્રજ્ઞાવાન્, યદ્વા—જગદ્રક્ષભૂતપ્રજ્ઞાવાન્ । તથા—(અણિઅચારી) અનિકેતચારી,
નિકેતં—ગૃહં તદ્રહિતમનિકેતં યથાસ્યાતથા અપતિવદ્ધમિત્યર્થઃ તત્ત્વચરિતું શીલં યસ્ય
સોઽનિકેતચારી—અપતિવદ્ધવિહારીત્યર્થઃ તથા—(ઓહંતરે) ઓઘન્તરઃ, ઓઘં—સંસારં

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ થે । ભૂતિ શબ્દ કે
અનેક અર્થ હૈ, યથા—વૃદ્ધ, મંગલ, રક્ષા ઓર સ્પર્શ । યહાં હસકા
‘વૃદ્ધ’ અર્થ હૈ । જિનકી પ્રજ્ઞા અધિક વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હુઈ હો એસે અર્થાત્
જો અનન્તજ્ઞાની હૈં ઉન્હેં ભૂતિપ્રજ્ઞ કહતે હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ભગવાન્ સમસ્ત પદાર્થોં કો વિષય કરને વાલે
જ્ઞાન સે સંપન્ન થે । અથવા વે સ્વ કે લિઅ કલ્યાણકારી થા । અથવા
ઉનકી પ્રજ્ઞા જગત્ કી રક્ષા કરનેવાલી થી । અથવા ઉનકી પ્રજ્ઞા લોક
મેં સ્થિત સમસ્ત પદાર્થોં કા સ્પર્શ કરને વાલી—ઉન્હેં વિષય
કરને વાલી થી ।

ભગવાન્ અનિકેત રૂપ સે વિચરણ કરને વાલે થે । પરિગ્રહ સે
રહિત હોને કે કારણ અપ્રતિબંધ વિહારી થે । અતઃૈવ ‘અણિઅચારી’
હસ પદ્ કા અર્થ હૈ—‘અનિકેતચારી’ । ભગવાન્ ગૃહરહિત હોકર વિચરણ

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ હતા. ‘ભૂતિ’ પદના નીચે
પ્રમાણે અનેક અર્થ થાય છે જેમ કે ‘વૃદ્ધ, મંગળ, રક્ષા અને સ્પર્શ.’ અહીં
તેનો અર્થ વૃદ્ધ સમજવો જોઈએ. જેમની વિશાળ પ્રજ્ઞા વૃદ્ધિ પામેલી છે,
એટલે કે જેઓ અનન્ત જ્ઞાનથી સંપન્ન છે, તેમને ‘ભૂતિપ્રજ્ઞ’ કહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર પ્રભુ સમસ્ત પદાર્થોનો યોગ કરાવનારા
જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. અહિયાં ‘ભૂતિ’ પદનો મંગળ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં
આવે, તો ‘તેમનું જ્ઞાન સૌને માટે કલ્યાણકારી હતું.’ એવો ભૂતિપ્રજ્ઞનો
અર્થ થાય જો ‘ભૂતિ’ પદનો અર્થ ‘રક્ષા’ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ‘ભૂતિ-
પ્રજ્ઞ’ પદનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય—‘તેમની પ્રજ્ઞા જગતની રક્ષા કરનારી
હતી.’ ‘ભૂતિ’ પદનો ‘સ્પર્શ’ અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે, તો ભૂતિપ્રજ્ઞનો
અર્થ આ પ્રમાણે થાય—‘તેમની પ્રજ્ઞા સમસ્ત પદાર્થોને સ્પર્શ કરનારી—પદાર્થોના
વિષયમાં માહિતી પૂરી પાડનારી હતી

ભગવાન્ મહાવીર અનિકેત રૂપે વિચરણ કરનારા હતા. પરિગ્રહથી
રહિત હોવાને કારણે તેઓ અપ્રતિબંધ વિહારી હતા. અથવા ‘અણિઅચારી’

तस्मिन् तारयितुं वा शीलं विद्यते यस्य स ओघन्तरः । (धीरे) धीरः, धीर्बुद्धिस्तया सह राजते इति धीरः परीपहादिभ्योऽक्षुब्धः । तथा-(अणंतचक्षु) अनन्तचक्षुः, अनन्तं ज्ञेयाऽनन्ततया नित्यत्वेन वा चक्षुरिव चक्षुः-केवलज्ञानं यस्य सोऽनन्तचक्षुः । अथवा-लोकस्य प्रकाशकत्वात् चक्षुरिव चक्षुः स्वरूपो यस्य भवति सोऽनन्तचक्षुः-केवलालोकवान् । (सूरिण व) सूर्य इव (अणुत्तरं तपति) अणुत्तरं-सर्वतोऽधिकं यथा सूर्यस्तपति न तदधिकस्तापेन कश्चित् । तथा भगवान् तीर्थं करोऽपि ज्ञानप्रकाशेन सर्वोत्तमः । नास्तिकश्चिद् ज्ञानेन ततो महान् । (वशरोयणिदेव) वैरोचनेन्द्र इव,

करते थे-गृह या आश्रम बना कर कहीं एक स्थान पर नहीं रहते थे । ऐसा कहा है

भगवान् संसार से स्वयं तिरनेवाले और दूसरों को भी तारने वाले तथा धीर अर्थात् ज्ञान से विभूषित एवं परीपहों तथा उपसर्गों से क्षुब्ध न होने वाले थे । वह अनन्त चक्षु थे अर्थात् ऐसे ज्ञान से सम्पन्न थे जिसके ज्ञेय अनन्त हैं और जिसका कभी विनाश होना संभव नहीं । अथवा भगवान् लोक के लिए चक्षु के समान अनन्तप्रकाश करने वाले थे । जैसे सूर्य सबसे अधिक देदीप्यमान होता है, उसी प्रकार भगवान् सर्वोत्कृष्ट रूप से देदीप्यमान आस्वर थे । सूर्य सबसे अधिक प्रकाशदेता है, उसकी सभ्यता-बराबरी अन्यकोई नहीं कर

ये पहने। अर्थ आ प्रमाणे थाय छे-‘अनिकेतचारी’-भगवान् मंडावीर गृह अथवा आश्रम बनावीने कोछ ओक न स्थानमां रहैता न हुता ।

तेओ पोते संसारने तारनारा अने अन्यने पणु तारनारा हुता । तेओ धीर हुता, ओटले के ज्ञानथी विभूषित अने परीपहो तथा उपसर्गोथी क्षुब्ध (विचलित) नही थनारा हुता । तेओ अनन्तचक्षु हुता, ओटले के ओवां ज्ञानथी सपन्न हुता के जेने कही पणु विनाश थनाने संभव नथी अने जेना ज्ञेय अनन्त छे-अथवा भगवान् लोकने माटे चक्षुसमान-अनन्त प्रकाश करनारा हुता । जेवी रीते सूर्य सौथी अधिक देदीप्यमान छे, ओन प्रमाणे मंडावीर प्रणु पणु सर्वोत्कृष्ट ज्ञानना प्रकाशथी अथवा शरीरनी कान्तिथी देदीप्यमान सूर्यसमान हुता । सूर्य सौथी अधिक प्रकाश आपे छे, तेथी प्रकाशनी आगतमां कोछपणु पदार्थ तेनी सरभामण्णीमां जाले रही शकते नथी,

વિશેષેણ રોચતે—પ્રકાશતે इति वैरोचनोऽग्निः स एव अतिशयप्रज्वलनाद् इन्द्रः—
 प्रवृद्धस्तद्वत् (तमं) तमः (पगासे) प्रकाशयति, यथा—प्रदीप्तो ज्वालाजटिलो वह्निः
 सर्वतः प्रसृतमपि सर्वोच्छादकं तमोऽपनीय पदार्थान् प्रकाशयति चक्षुः सह-
 कारितया, तथा—भगवानपि अज्ञानान्धकारं सर्वतो व्याप्तं सहसापनीय लोकानां
 कृते सकलपदार्थान् प्रकाशयतीति भवति भगवान् अग्निसदृशः । सर्वप्राणिनाम्
 अज्ञानं निवार्य पदार्थप्रकाशक इति ॥મૂ० ૬॥

મૂલમ્—‘અનુત્તરં ધર્મમિમં જિનાણં, ણેર્યા મુણી કાસવ આસુપન્ને।

इन्द्रं देवाणं महाणुभावे, सहस्रणेता दिवि णं विसिद्धे’ ॥७॥

છાયા—અનુત્તરં ધર્મમિમં જિનાનાં, નેતા મુનિઃ કાશ્યપ આશુપજ્ઞઃ।

इन्द्र इव देवानां महानुभावः, सहस्रनेता दिवि खलु विशिष्टः ॥७॥

સકતા, હસી પ્રકાર તીર્થંકર સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાની હોતે હૈં । ડનસે અધિક
 જ્ઞાની અન્ય કોઈ નહીં હો સકતા ।

વૈરોચન કા અર્થ હૈ—અગ્નિ અતિશય જાજ્વલ્યમાન હોને સે
 ઘહ ઇન્દ્ર કહલાતી હૈ । જૈસે જલની હુઈ જ્વાલાઓ સે યુક્ત અગ્નિ સઘ
 ઓર ફેલે હુઅ સઘન અંધકારકો નિવારણ કરકે પદાર્થો કો પ્રકાશિત
 કરતી હૈ, ચક્ષુ કે સહાયક હોતી હૈ, ડસી પ્રકાર ભગવાન્ ભી સર્વત્ર
 વ્યાપ્ત અજ્ઞાન અન્ધકાર કો સહસા દૂર કરકે લોગોં કે લિઅ સમસ્ત
 પદાર્થો કો પ્રકાશિત કરતે હૈ । અતઅવ ભગવાન્ અગ્નિ કે સમાન હૈં
 અર્થાત્ પ્રાણિયોં કે અજ્ઞાન કા નિવારણ કરકે વસ્તુસ્વરૂપ કે
 પ્રકાશક હૈં, ॥૬॥

એજ પ્રમાણે તીર્થંકર સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાની હોય છે—તેમના કરતાં અધિક જ્ઞાની
 કોઈ પણ સંભવી શકતું નથી.

વૈરોચન એટલે અગ્નિ અતિશય જાજ્વલ્યમાન હોવાને કારણે અગ્નિને
 ઇન્દ્ર કહે છે. જેવી રીતે પ્રજ્વલિત જ્વાળાઓથી યુક્ત અગ્નિ સઘળી દિશા-
 ઓમાં વ્યાપેલા ગાઢ અંધકારનો નાશ કરીને પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે,
 અને ચક્ષુને તે વસ્તુનું દર્શન કરાવવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે
 ભગવાન પણ સર્વત્ર વ્યાપેલા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને એકાએક દૂર કરીને
 લોકોને સમસ્ત પદાર્થોનું દર્શન કરાવે છે. સમસ્ત પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપનું
 લોકોને લાન કરાવે છે. તેથી ભગવાનને અગ્નિના સમાન કહ્યા છે, એટલે કે
 તેઓ પ્રાણીઓના અજ્ઞાનનું નિવારણ કરીને વસ્તુસ્વરૂપને પ્રકાશિત કરે છે. ॥૬॥

અન્વયાર્થઃ—(આસુપન્ને) અશુપન્નઃ—ઉત્પન્નદિવ્યજ્ઞાનઃ, (કાસવે) કાશ્યપઃ—કાશ્યપગોત્રોત્પન્નઃ (મુળી) મુનિઃ (જિણાણં) જિનાનામ્ ઋષભાદીનામ્ (ઈણં) ઇમમ્ (અણુત્તરં) અણુત્તરં—સર્વતઃ શ્રેષ્ઠમ્ (ધમ્મં) ધર્મ—શ્રુતચારિત્રરૂપમ્ (ણેયા) નેતા તસ્ય પ્રણેતા (દિવિ) દિવિ—સ્વર્ગે (સહસ્સદેવાણં) સહસ્સદેવાનામ્ (ઈંદેવ) ઇન્દ્ર ઇવ (મહાણુભાવે વિસિદ્ધે) મહાણુભાવઃ—મહાપ્રભાવવાન્ વિશિષ્ટઃ પ્રધાન ઇતિ ॥૭॥

‘અણુત્તરં ધમ્મમિણં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ શીઘ્ર વુદ્ધિવાલે ‘કાસવે-કાશ્યપઃ’ કાશ્યપગોત્રી ‘મુળી-મુનિઃ’ મુનિ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ‘જિણાણં-જિનાનામ્’ ઋષભ આદિ જિનવરોં કે ‘ઈણં-ઈમં’ હસ ‘અણુત્તરં-અણુત્તરમ્’ સવસે શ્રેષ્ઠ ‘ધમ્મં-ધર્મમ્’ ધર્મ કે ‘નેયા-નેતા’ પ્રણેતા હૈ જૈસે ‘દિવિ-દિવિ’ સ્વર્ગલોક મેં ‘સહસ્સદેવાણં-સહસ્સદેવાનામ્’ હજારોં દેવતાઓં કા ‘ઈંદેવ-ઇન્દ્રઇવ’ ઇન્દ્ર નેતા હૈ ઇવં ‘મહાણુભાવે વિસિદ્ધે-મહાણુભાવઃ વિશિષ્ટઃ’ અધિક પ્રભાવશાલી હૈ હસી પ્રકાર ભગવાન્ સબ જગત મેં સર્વોત્તમ હૈ ॥૭॥

અન્વયાર્થ—આશુપન્ન અર્થાત અનન્તજ્ઞાની, કાશ્યપ ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન, મુનિ વર્ધમાન સ્વામી, ઋષભ આદિ જિનેશ્વરોં કે હસ ધર્મ કે આદ્ય પ્રણેતા હૈં । જૈસે સ્વર્ગ મેં ઇન્દ્ર સભી દેવતાઓં મેં મહાણુ પ્રભાવશાલી હૈં—સર્વશ્રેષ્ઠ હૈં ॥૭॥

‘અણુત્તરં ધમ્મમિણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ શીઘ્ર બુદ્ધિવાળા ‘કાસવે કાશ્યપઃ’ કાશ્યપ-ગોત્રી ‘મુળી-મુનિ’ મુનિ શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ‘જિણાણં-જિનાનામ્’ ઋષભ વગેરે જિનવરોંના ‘ઈણ-ઈમં’ આ ‘અણુત્તર-અણુત્તરમ્’ બધાથી શ્રેષ્ઠ ‘ધમ્મ-ધર્મમ્’ ધર્મના ‘નેયા-નેતા’ પ્રણેતા છે. ‘દિવિ-દિવિ’ સ્વર્ગલોકમાં ‘સહસ્સદેવાણં-સહસ્સદેવાનામ્’ હજારો દેવતાઓના ‘ઈંદેવ-ઇન્દ્ર ઇવ’ ઇન્દ્ર નેતા છે. એવમ્ ‘મહાણુભાવે વિસિદ્ધે-મહાણુભાવઃ વિશિષ્ટ’ અધિક પ્રભાવશાળી છે એજ પ્રકારે ભગવાન્ બધાજ જગતમાં સર્વોત્તમ છે ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ—આશુપન્ન (શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવાળા) એટલે કે અનન્તજ્ઞાની, કાશ્યપ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા મુનિ વર્ધમાન સ્વામી, ઋષભ આદિ જિનેશ્વરોના ધર્મના આદ્ય પ્રણેતા છે. જેમ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર બધા દેવો કરતાં પ્રભાવશાળી હોય છે, એજ પ્રમાણે સકળ સસારમાં તીર્થંકર ભગવાન્ સૌથી વધારે પ્રભાવશાળી—સર્વશ્રેષ્ઠ—છે. ॥ ૭ ॥

ટીકા—(આસુપન્ને) આશુપન્નઃ—આશુ-શીઘ્રં પ્રજ્ઞા यस્ય સ આશુપન્નઃ (કાસવે) કાશ્યપઃ—કાશ્યપગોત્રે સહુત્પન્નઃ (સુળી) મુનિઃ, મન્યતે આગમ્યાર્થહેતુદ્વારા દૃઢી-ક્રિયતે इति મુનિઃ સાવચકાર્યે મૌનવાન્ શ્રી વર્ધમાનસ્વામી (જિનાણં) જિનાત્મા, જયન્તિ રાણાદિકમિતિ જિનાઃ, આદિનાથાદ્યજ્ઞયોર્વિજ્ઞતિઃ તીર્થકરાસ્તેષામ્ । (ઇણં) દ્વસમ્—પ્રત્યક્ષપરિદ્દૃષ્ટમ્ । (અણુત્તરં) અણુત્તરમ્, નાસ્તિ ઉત્તરો यस્ય સોઽણુત્તરઃ—સર્વતઃ પ્રધાનસ્તમ્ । (ધર્મમ્) ધર્મમ્ ધર્મસ્યેત્યર્થઃ (જેયા) નેતા પ્રણેતા-ઋષમા-ઘતીતજિનાનાં ધર્મસ્ય સંચાલકઃ અગ્રેસરો વિઘટે इतिભાવઃ, યથા—(દિવિ) સ્વર્ગે (સહસ્રદેવાણાં) સહસ્રદેવાનામ્ (ઇંદ્રેઽ) ઇન્દ્ર ઇવ (મહાણુભાવે) મહાણુભાવઃ, મહાન્ અણુભાવઃ પરાક્રમો यस્ય સ મહાણુભાવઃ । (વિસિદ્ધે) વિશિષ્ટઃ—સર્વાતિશાયી, યથા—સ્વર્ગે ધનૈશ્વર્યમભાદિભ્યો દેવાનામિન્દ્રો નેતા મહાણુભાવઃ, તથા—ઋષમાદિ-

ટીકાર્થ—શીઘ્ર પ્રજ્ઞા વાલે આર્થાત્ અનન્ત જ્ઞાનવાન્ કાશ્યપગોત્ર-મે ઉત્પન્ન, આગમ્યાર્થ કો હેતુ દ્વારા દૃઢ કરને વાલે યા સાવચ કાર્ય મે મૌન રાખને વાલે હોને સે મુનિ શ્રી વર્ધમાનસ્વામી, આદિનાથ આદિ પૂર્વવર્તી તેઈલ તીર્થકરોં કે દ્વસ પ્રત્યક્ષગોચર સર્વોત્તમ ધર્મ કે નેતા સંચાલક યા અગ્રેસર હેં । જૈસે સ્વર્ગ મેં ઇન્દ્ર સહસ્રોં દેવોં કા નેતા ઓર મહાણુભાવ હોતા હૈ, હસી પ્રકાર ભગવાન્ સર્વાતિશાયી અર્થાત્ સવસે અધિક માહાત્મ્ય સે વિશ્વૂપિત હેં ।

આશય યહ હૈ કિ જૈસે સ્વર્ગ મેં ઇન્દ્ર ધન, ऐश्वर्य તથા પ્રમા આદિ મેં સજ સે ઉત્તમ દેવોં કા નેતા મહાપ્રમાવદ્વાન્ હૈ । હસી પ્રકાર ઋષમ આદિ તીર્થકરોં દ્વારા પ્રવર્તિત એવં સમસ્ત ધર્મોં સે ઉત્તમ ધર્મ કે નેતા

ટીકાર્થ—શીઘ્ર પ્રજ્ઞાવાળા એટલે કે અનન્ત જ્ઞાનસંપન્ન, કાશ્યપગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા, આગમ્યાર્થને હેતુ દ્વારા દૃઢ કરનારા અથવા સાવચ કાર્યોમાં મૌન રાખનારા હોવાને કારણે મુનિ વિશેષણથી યુક્ત, શ્રી વર્ધમાનસ્વામી, આદિનાથ આદિ પૂર્વવર્તી ૨૩ તીર્થંકરોના આ પ્રત્યક્ષગોચર સર્વોત્તમ ધર્મના નેતા—સંચાલક—અગ્રેસર છે. જેવી રીતે સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર સૌથી અધિક પ્રભાવશાળી હોવાને કારણે દેવોના નેતા રૂપે શોભે છે, એજ પ્રમાણે આ સંસારમાં સૌથી અધિક માહાત્મ્યથી સંપન્ન હોવાને કારણે મહાવીર પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સ્વર્ગમાં ઇન્દ્ર ધન, ऐश्वर्य તથા પ્રમા આદિમાં સઘળા દેવો કરતાં શ્રેષ્ઠ હોવાને કારણે સઘળા દેવોના નેતા ગણાય છે તથા સઘળા દેવો કરતા વધારે પ્રભાવશાળી ગણાય છે, એજ પ્રમાણે ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરો દ્વારા પ્રવર્તિત અને સમસ્ત ધર્મો કરતાં શ્રેષ્ઠ એવાં શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મના નેતા હોવાને કારણે,

પ્રવર્તિત સર્વધર્માતિશાયિનો ધર્મસ્ય કાશ્યપગોત્રો ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી નેતેવ નેતા સર્વજીવાનાં તાદૃશાનુત્તમધર્મે પ્રવર્તનાદ્ ભવતીતિ ભાવઃ ॥૭॥

મૂલમ્—‘સે’ પન્નયાં અક્ષયસાગરે વા મહોદહી વાવિ અણંતપારે।

અણાહલે વા અકસાઈ ભિંચૂ સંકેવ દેવાહિવઈ જુહમં ॥૮॥

છાયા—સ પ્રજ્ઞયાક્ષયસાગર ઇવ મહોદધિરિવાપિ અનન્તપારઃ ।

અનાવિલો વા અકપાયી મિશ્રુઃ, શક્ર ઇવ દેવાધિપતિ શ્રુતિમાન્ ॥૮॥

કાશ્યપગોત્રીય ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી હૈં, કયોંકિ લે સમસ્ત જીવોં
કો ઉસ અનુત્તમ ધર્મ સેં પ્રવૃત્ત કરતે હૈં ॥૭॥

‘સે પન્નયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ વહ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘સાગરે વા-સાગર
ઇવ’ સમુદ્ર કે સમાન ‘પન્નયા-પ્રજ્ઞયા’ બુદ્ધિ સે ‘અક્ષય-અક્ષયઃ’ અક્ષય
હૈ ‘મહોદહી વાવિ-મહોદધિરિવ’ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે સમાન ‘અણંત-
પારે-અનન્તપારઃ’ અપાર પ્રજ્ઞા વાલે હૈં ‘અણાહલે વા-અનાવિલોવા’ જૈસે
સમુદ્ર કા જલ નિર્મલ હૈ ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ નિર્મલ પ્રજ્ઞાવાલે હૈ ‘અક-
સાઈ-અકપાયી’ ભગવાન્ કપાયોં સે રહિત હૈં ઔર ‘મુક્કે-મુક્તઃ’
જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં સે રહિત હૈં ‘સકેવ-શક્ર-
ઇવ’ ભગવાન્ ઇન્દ્ર કે સમાન’ દેવાહિવઈ-દેવાધિપતિઃ’ દેવતાઓં કે
અધિપતિ હૈં ‘જુહમં-શ્રુતિમાન્’ તથા અત્યન્ત તેજવાલે હૈં ॥૮॥

કાશ્યપ ગોત્રીય મહાવીર સ્વામીને સર્વશ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, કારણ કે
તેઓ સમસ્ત જીવોને તે અનુપમ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત કરે છે. ॥ ૭ ॥

‘સે પન્નયા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ તે ભગવાન મહાવીર સ્વામી ‘સાગરે વા-સાગર ઇવ’
સમુદ્ર સમાન ‘પન્નયા-પ્રજ્ઞયા’ બુદ્ધિથી ‘અક્ષય-અક્ષયઃ’ અક્ષય છે ‘મહોદહી-
વાવિ-મહોદધિરિવ’ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન ‘અણંતપારે-અનન્તપારઃ’
અપાર પ્રજ્ઞા વાળા છે ‘અણાહલે વા-અનાવિલો વા’ જેમ સમુદ્રનું પાણી નિર્મળ
છે તેજ પ્રકારે ભગવાન નિર્મલ પ્રજ્ઞાવાળા છે ‘અકસાઈ-અકપાયી’ ભગવાન
કપાયો થી રહિત છે અને ‘મુક્કે-મુક્તઃ’ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારના કર્મોથી
રહિત છે ‘સકેવ-શક્ર ઇવ’ ભગવાન ઇન્દ્રના સમાન ‘દેવાહિવઈ-દેવાધિપતિઃ’
દેવતાઓના અધિપતી છે ‘જુહમં-શ્રુતિમાન્’ તથા અત્યંત તેજવાળા છે. ॥૮॥

અન્વયાર્થ—(સે) સ વર્દમાનસ્વામી (સાગરે વા) સાગર ઇવ—સ્વયમ્ભૂરમણ-સમુદ્રવત્ (પન્નયા) પ્રજ્ઞયા-બુદ્ધયા (અક્ષયઃ) અક્ષયઃ—સ્વયમ્ભૂરમણવત્, અથવા (મહોદહી વાવિ) મહોદધિઃ—સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્ર ઇવાપિ (અણંતપારે) અનન્તપારઃ—અ-પારપ્રજ્ઞાવાનિત્યર્થઃ (અણાહલે વા) અનાવિહો વા—નિર્મલઃ, (અકસાઈ) અકષાયી—કષાયરહિતઃ (મુક્કે) મુક્તઃ—જ્ઞાનાવરણીયાધષ્ટકર્મરહિતઃ (સક્કેવ) શક્ત ઇવ—ઇન્દ્રવત્ (દેવાહિવર્ષ) દેવાનામધિપતિઃ (જુમં) ધુમિમાન્—અતિતેજસ્વી વર્દમાનોઽસ્તીતિ ॥૮॥

ટીકા—(સે) સ ભગવાન્ મહાવીરઃ (સાગરેવ) સાગર ઇવ—સમુદ્રવત્ (પન્નયા) પ્રજ્ઞયા, પ્રકર્ષેણ જ્ઞાયતે સમસ્તોઽપિ પદાર્થોઽનયા ઇતિ પ્રજ્ઞા તયા પ્રજ્ઞયા જ્ઞાનેન (અક્ષય) અક્ષયઃ—ક્ષયરહિતઃ, જ્ઞાતવ્યેઽર્થે જીવાજીવાદિરુપે ભગવતઃ પ્રજ્ઞા ન ક્ષીયતે, તથા નૈવ પ્રતિહન્યતે । સા હિ—તદીયબુદ્ધિઃ કેવલજ્ઞાનાત્મિકા, સા ચ કાલતઃ સાદ્ય-

અન્વયાર્થ—ભગવાન્ વર્દમાનસ્વામી પ્રજ્ઞા સે સમુદ્ર કે સમાન અક્ષય હૈં અર્થાત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કે સમાન અપ્રતિહત જ્ઞાન સે સમ્પન્ન હૈં અથવા મહાસાગર કે જૈસે અનન્તપાર—અનન્તપ્રજ્ઞાવાન્ હૈં । વહ નિર્મલ, નિષ્કષાય, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો સે રહિત તથા ઇન્દ્ર કે સમાન દેવોં કે અધિપતિ ઔર અત્યન્ત તેજસ્વી હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ—‘સે’ ઇત્યાદિ, વહ ભગવાન્ વર્દમાનસ્વામી ‘સાગરેવ’ સાગર—સમુદ્રકે સમાન ‘પન્નયા અક્ષય’ પ્રજ્ઞાસે અક્ષય હૈં, પ્રકર્ષણે સે સમસ્ત પદાર્થ જિણકે દ્વારા જાના જાય ઉસે પ્રજ્ઞા કહતે હૈં—ઉસ પ્રજ્ઞાસે ક્ષયરહિત હૈં, અર્થાત્ જ્ઞાતવ્ય—જાણને યોગ્ય જીવાજીવાદિરુપ અર્થ મેં ભગવાન્ કા જ્ઞાન ન પ્રતિહત હોતા હૈં ઔર ન ક્ષીણ હોતા હૈં યથા-વસ્થિતસ્વરુપ મેં નિત્ય રહતા હૈં । વહ ભગવાન્ કી પ્રજ્ઞા કેવલજ્ઞાનરુપ હૈં

સૂત્રાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પ્રજ્ઞામાં સમુદ્રના સમાન અક્ષય હતા, એટલે કે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન અપ્રતિહત જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. અથવા જેમ મહાસાગર અપાર જલથી યુક્ત હોય છે, એજ પ્રમાણે તેઓ અનન્ત જ્ઞાનથી યુક્ત હતા. તેઓ નિર્મળ, નિષ્કષાય, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મથી રહિત, તથા ઇન્દ્રની જેમ દેવાના અધિપતિ તથા અત્યન્ત તેજસ્વી હતા ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—‘સે’ ઇત્યાદિ ભગવાન્ વર્દમાનસ્વામી ‘સાગરેવ’ સમુદ્રની જેમ ‘પન્નયા અક્ષય’ પ્રજ્ઞાથી અક્ષય છે, પ્રકર્ષણથી સઘળા પદાર્થો જેના દ્વારા જાણી શકાય તેને પ્રજ્ઞા કહેવાય છે તે પ્રજ્ઞાથી અક્ષય છે. અર્થાત્ જાણવા જેવા છવાજવાદિરૂપ અર્થમાં ભગવાનનું જ્ઞાન પ્રતિહત થતું નથી તેમ આજું થતું નથી. યથાવસ્થિતપણાથી નિત્ય રહે છે. ભગવાનની પ્રજ્ઞા—કેવળ-

પર્યવસાના દ્રવ્યક્ષેત્રમાવૈરપિ અનન્તા। (મહોદહી વા વિ) મહોદધિરિવાપિ મહોદધિઃ—
સ્વયંભૂરમણસમુદ્રસ્તદ્વત્ (અણંતપારે) અનન્તપારઃ—પારાન્તરહિતઃ, યથા સ્વયંભૂરમણો
જલેનાડનન્તપારઃ, તથા—ભગવાનપિ પ્રજ્ઞયાડનન્તપારઃ। (અણાહિલે) અનાવિલઃ—
નિર્મલઃ, યથા—સ્વયંભૂરમણસ્ય જલમ્ અનાવિલં—સર્વદોષવિનિર્મુક્તમ્, તથા—
ભગવતો જ્ઞાનમપિ તથાવિધકર્મલેષામાવાદકલુષં સર્વદોષરહિતમતિનિર્મલં વિદ્યતે।
(અકસાઈ) અકષાયી, કષાયાઃ ક્રોધમાનમાયાલોભલક્ષણાઃ તે વિદ્યન્તે યસ્ય સ
કષાયી, અકષાયી—કષાયરહિતઃ। (મિશ્રુ) મિશ્રુઃ સત્યપિ નિશ્શેષાન્તરાયક્ષયે
સર્વલોકપૂજ્યત્વેડપિ ચ નિરવધમિક્ષણશીલત્વાદ્ મિશ્રુઃ, (સવકેવ) શક્ર ઇવ।

વહ કાલ સે સાદિ-આદિસહિત ઓર અપર્યવસિત-અન્તરહિત હૈં અર્થાત્
દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલ ભાવ સે અનન્ત હૈં 'મહોદહી વા વિ' સ્વયંભૂરમણ
સમુદ્ર કે સમાન 'અણંતપારે' અનન્તપાર હૈં અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સ્વયં-
ભૂરમણ સમુદ્ર જલસે અનન્તપાર હૈં। ઉસકે પાર કા અન્ત ખી હૈં કિન્તુ
ભગવાન્ કી પ્રજ્ઞા કા અન્ત હી નહી હૈં ભગવાન્ અનન્તપાર વાલે હૈં।
તથા 'અનાવિલે' નિર્મલ હૈં જિસપ્રકાર સ્વયંભૂરમણકા જલ અતિનિર્મલ
સર્વદોષરહિત હોતા હૈં ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ કા જ્ઞાન ખી ઉસ પ્રકારકે
કર્મલેશકે અભાવસે અકલુષ-અર્થાત્ સર્વ દોષરહિત અતિનિર્મલ હૈં।
તથા ભગવાન્ 'અકસાઈ' ક્રોધાદિ ચારોં કષાયોં સે રહિત હૈં। એસે વે
ભગવાન્ 'મિશ્રુ' સ્વપ્રકાર કે અન્તરાયકર્મ કે ક્ષયહોનેપર ઓર સમ-
સ્તલોક કે પૂજ્ય હોનેપર ખી નિરવધમિક્ષણ સ્વભાવવાલે અર્થાત્

જ્ઞાનરૂપ છે. તે કાળથી સાદિ કહેતાં આદિયુક્ત છે. અને અપર્યવસિત-અંત-
રહિત છે. અર્થાત્ દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી અનન્ત છે. 'મહોદહી વા વિ'
સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની જેમ 'અણંતપારે' અનન્તપાર છે. અર્થાત્ જેમ સ્વયં-
ભૂરમણ સમુદ્ર જળથી અનન્તપાર-પાર ન પામી શકાય તેવો હોવા છતાં
તેનો અંત પણ છે. પરંતુ ભગવાનની પ્રજ્ઞાનો અંત નથી એટલે ભગવાન્
અનંતપાર છે. તથા અનાવિલે' નિર્મળ છે જેમ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનું
જળ અત્યંત નિર્મળ અને સર્વ દોષોથી રહિત હોય છે, એજ પ્રમાણે
ભગવાનનું જ્ઞાન પણ એવા પ્રકારના કર્મલેશના અભાવથી અકલુષ
અર્થાત્ સર્વદોષ રહિત હોવાથી અત્યંત નિર્મળ છે. તથા ભગવાન્
'અકસાઈ' ક્રોધાદિ ચારે પ્રકારના કષાયોથી રહિત છે. એવા ભગવાન્ 'મિશ્રુ'
સર્વ પ્રકારના અન્તરાય કર્મોનો ક્ષય થવા છતાં અને સમસ્ત લોકમાં પૂજ્ય
હોવા છતાં પણ નિરવધ શિક્ષાચરણના સ્વભાવવાળા અર્થાત્ નિરવધ શિક્ષા-

(દેવાહિવર્ષ) દેવાધિપતિઃ । (જુહમં) ઘૃતિમાન્, યથા શક્રો ઘૃતિમાન્-દેવાનામધિ-
પતિઃ, તથા-ભગવાનપિ ઘૃતિમાન્ દેવાધિપતિરસ્તિ ॥૬૦૮॥

મૂલમ્—‘સે વીરિણં પઢિપુન્નવીરિણ, સુદંસણે વા ણગસવ્વ સેટ્ટે ।

સુરાલણ વાસિ મુદાગરે સે વિરાયણ ણેગગુણોવવેણ’ ॥૯॥

છાયા—સ વીર્યેણ પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ સુદર્શન ઇવ નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ ।

સુરાલયો વાસિમુદાકરઃ સ વિરાજતેઽનેકગુણોપપેતઃ ।૯।

અન્વયાર્થ—(સે) સ ભગવાન્ વર્દ્ધમાનસ્વામી (વીરિણં) વીર્યેણ-આત્મબલેન
(પઢિપુન્નવીરિણ) પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ-વીર્યાન્તરાયસ્ય ક્ષયાત્ (સુદંસણે વા) સુદર્શન ઇવ
નિરવચ્ય મિક્ષામાત્ર સે જીવન નિર્વાહ કરનેવાલે હોને સે મિક્ષુ કહલાતે
હૈ, ‘સક્કેવ દેવાહિવર્ષ જુહમં’ જિસપ્રકાર દેવોં કા અધિપતિ શક્રેન્દ્ર
ઘૃતિમાન્ હૈ ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ ભી ઘૃતિમાન્ ઓર દેવાધિદેવ હૈ ॥૮॥

‘સે વીરિણં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ વહ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘વીરિણં-વીર્યેણ’
આત્મબલ સે ‘પઢિપુન્નવીરિણ-પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ, પૂર્ણ વીર્યવાલે હૈ ‘સુદંસણે-
વા-સુદર્શન ઇવ’ જિસ પ્રકાર પર્વતોં મેં સુમેરુ ‘ણગસવ્વસેટ્ટે-નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ’
સવ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ ‘સુરાલણ-સુરાલયે’ દેવલોક મેં ‘વાસિમુદાગરે-
વાસિમુદાકરઃ’ નિવાસ કરનેવાલોં કો હર્ષ ઉત્પન્ન કરનેવાલે ‘ણેગગુણો-
વવેણ-અનેકગુણોપપેતઃ’ અનેક ગુણોં સે યુક્ત હોકર ‘વિરાયણ-વિરા-
જતે’ વિરાજમાન હોતે હૈ અર્થાત્ પ્રકાશિત હોતે હૈ ॥૯॥

માત્રથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા હોવાથી ભિક્ષુ કહેવાય છે. ‘સક્કેવ દેવાહિ-
વર્ષ જુહમં’ જેમ દેવાનેા અધિપતિ શક્રેન્દ્ર ઘૃતિમાન્ છે. જોજ પ્રમાણે ભગ-
વાન્ પણ ઘૃતિમાન્ અને દેવાધિદેવ છે. ॥ ૮ ॥

‘સે વીરિણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ તે ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી ‘વીરિણં-વીર્યેણ’
આત્મબળથી ‘પઢિપુન્નવીરિણ-પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ’ પૂર્ણ વીર્યવાળા છે. ‘સુદંસણે વા-
સુદર્શન ઇવ’ તેઓ પર્વતોમાં સુમેરુ ‘ણગસવ્વસેટ્ટે-નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ’ બધા પર્વતોમાં
શ્રેષ્ઠ છે ‘સુરાલણ-સુરાલયે’ દેવલોકમાં ‘વાસિમુદાગરે-વાસિમુદાકરઃ’ નિવાસ કરવા-
વાળાઓને હર્ષ ઉત્પન્ન કરવાવાળા ‘ણેગગુણોવવેણ-અનેકગુણોપપેતઃ’ અનેક
ગુણોથી યુક્ત થઈને ‘વિરાયણ-વિરાજતે’ વિરાજમાન થાય છે. અર્થાત્
પ્રકાશિત થાય છે. ॥ ૯ ॥

(નગસવ્વસેટ્ટે) નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ—સર્વપર્વતેષુ પ્રધાનઃ (સુરાલય) સુરાલયો દેવલોકઃ (વાસિમુદાગરે) વાસિમુદાકરઃ—દેવલોકવાસિનાં હર્ષજનકઃ (જેગગુણોત્તરે) અનેકગુણોપપેતઃ—પ્રશસ્તવર્ણાદિગુણૈર્યુતઃ (વિરાયણ) વિરાજતે—શોભતે इति ॥૯॥

ટીકા—(સે) સઃ (વીરિણ) વીર્યેણ—વીર્યાન્તરાયકર્મણોડ્શેષતઃ ક્ષયાદ આત્મબલેન (પહિપુત્રીરિણ) પ્રતિપૂર્ણવીર્યઃ (નગસવ્વસેટ્ટે) નગસર્વશ્રેષ્ઠઃ (સુદંસણે વા) સુદર્શન इव—યથા—સુદર્શનો મેરુઃ જમ્બૂદ્વીપસ્ય નાભિભૂતઃ સર્વેષાં પર્વતાનાં મધ્યે શ્રેષ્ઠઃ પ્રધાનઃ, તથા—ભગવાનપિ સર્વેભ્યોડપિ શ્રેષ્ઠઃ । યથા—(સુરાલય) સુરાલયઃ—દેવલોકઃ (વાસિમુદાગરે) વાસિમુદાકરઃ—વાસિનાં સ્વસ્મિન્નિવસતાં દેવદેવીનાં મુદાકરઃ—હર્ષજનકઃ તથા—(જેગગુણોત્તરે) અનેકગુણોપપેતઃ—પ્રશસ્તવર્ણરસગન્ધ

અન્વયાર્થ—ભગવાન્ વર્ધમાનસ્વામી વીર્ય અર્થાત્ આત્મબલ સે પ્રતિપૂર્ણ વીર્ય વાલે હૈં, ક્યોંકિ ઉનકા વીર્યાન્તરાય કર્મ સમૂલ ક્ષીણ હો ચુકા હૈ । વે સમસ્ત પર્વતોં મેં સુદર્શન પર્વત કૈ સમાન પ્રધાન હૈં । વે દેલગણોં કો પ્રમોદ દેને વાલે ઓર પ્રશસ્ત વર્ણ આદિ ગુણોં સે યુક્ત હોકર વિરાજમાન હૈં ॥૯॥

ટીકાર્થ—વીર્યાન્તરાય કર્મ કા ક્ષય હો જાને સે ભગવાન્ સમ્પૂર્ણ વીર્યવાન્ અર્થાત્ આત્મબલ સે સમ્પન્ન હૈં । જૈસે જમ્બૂદ્વીપ કી નાભિ કૈ સમાન સુદર્શન મેરુ, સમસ્ત પર્વતોં મેં પ્રધાન હૈ, ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ બી બલ વીર્ય આદિ ગુણોં સે સય મેં શ્રેષ્ઠ હૈં । જૈસે દેવલોક અપને મેં નિવાસ કરને વાલે દેવોં ઓર દેવિયોં કૈ લિણ મુદાકર—હર્ષજનક હૈ, ક્યોંકિ પ્રશસ્ત વર્ણ, રસ ગંધ, સ્પર્શ ઓર પ્રભાવ આદિ ગુણોં સે યુક્ત

સૂત્રાર્થ—ભગવાન્ વર્ધમાન સ્વામી અનન્ત વીર્યથી સંપન્ન હતા, એટલે કે આત્મબળથી પ્રતિપૂર્ણ વીર્યવાળા હતા, કારણ કે તેમણે વીર્યાન્તરાય કર્મનો સદંતર વિનાશ કરી નાખ્યો હતો જેમ સઘના પર્વતોમાં સુદર્શન (સુમેરુ) શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે તેઓ સઘના લોકોમાં સર્વોત્તમ હતા તેઓ દેવગણોને પ્રમોદ (આનંદ) દેનારા અને પ્રશસ્ત વર્ણ આદિ ગુણોથી વિભૂષિત હતા. ॥૬॥

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુના વીર્યાન્તરાય કર્મનો ક્ષય થઈ ગયો હતો, તેથી તેઓ સંપૂર્ણ વીર્યવાન્ એટલે કે આત્મબળથી સંપન્ન હતા. જેવી રીતે જમ્બૂદ્વીપની નાભિના જેવો સુદર્શન (મેરુ) પર્વત સઘના પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ બ્રહ્મા, વીર્ય આદિ ગુણોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ દેવલોકમાં નિવાસ કરનારા દેવતાઓને માટે દેવલોક આનંદજનક છે, કારણ કે તે (દેવલોક) પ્રશસ્ત વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને પ્રભાવ આદિ

સ્પર્શપ્રભાદિગુણરૂપેતઃ, (વિરાયણ) વિરાજતે, યથા સુરાલયોડનેકગુણરૂપેતો વિરાજતે, સ ચ સ્વવાસિનાં સર્વદૈવ આનન્દકરઃ તથા-ભગવાનપિ સર્વગુણસમ્પન્નઃ સર્વજીવાનામાનન્દકરઃ ॥૯॥

દૃષ્ટાન્તભૂતમેરુવર્ણનાય પ્રાહ-(સયં) इत्यादि

મૂળમ્-‘સયં સહસ્ત્રાણ ડ જોયંણાણં, તિકંડંગે પંડંગવેજયંતે ।

સેં જોયંણે ણવણવડસહસ્સે, ઉદ્ધુસ્સિઓ હેટ્ટ સહસ્સમેગં।૧૦

છાયા—શતં સહસ્રાણાં તુ યોજનાનાં ત્રિકણ્ડકઃ પણ્ડકવૈજયન્તઃ ।

સ યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ ઉદ્ધર્વમુચ્છિનોડધઃ સહસ્રમેકમ્ ॥૧૦॥

હોતા હૈં ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ સવ કો પ્રમોદ દેનેવાલે તથા અનેક ગુણો સે વિભૂષિત હોકર વિરાજમાન હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈં કિ જૈસે સુરાલય અનેક ગુણો સે યુક્ત હોકર વિરાજમાન હોતા હૈં ઓર દેવલોકવાસિયોં કો સદૈવ આનન્દ દેતા હૈં, ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ ખી સમસ્ત ગુણો સે સમ્પન્ન તથા સર્વ જીવોં કો પ્રમોદ પ્રદાન કરને વાલે હૈં ॥૯॥

દૃષ્ટાન્તભૂત મેરુ કા વર્ણન કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં ‘સયં’इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘સહસ્ત્રાણ ડ જોયંણાણં સયં-સહસ્રાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્’ વહ સુમેરુ પર્વત સૌહજાર યોજનકી ઝંચાઈવાલા હૈં ‘તિકંડંગે-ત્રિકંડકઃ’ ઉસકે ત્રીન વિભાગ હૈં ‘પંડંગવેજયંતે-પણ્ડકવૈજયન્તઃ’ ઉસ સુમેરુ પર્વત કે સ્વસે ડપર રહા હુઆ પણ્ડક વન પતાકા કે જૈસા શોભાયમાન હો

ગુણોથી યુક્ત હેય છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સૌને પ્રમોદ દેનારા પ્રશસ્ત વર્ણાદિ ગુણોથી સંપન્ન હતા.

તાત્પર્ય એ છે કે સુરાલય (દેવલોક કે દેવતાઓનું નિવાસસ્થાન) અનેક ગુણોથી વિભૂષિત હોવાને કારણે તેમાં નિવાસ કરનારા દેવ દેવીઓને આનંદ પ્રદાન કરે છે, એજ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ સમસ્ત ગુણોથી સંપન્ન હોવાને કારણે સમસ્ત જીવોને પ્રમોદ પ્રદાન કરનારા હતા. ॥ ૯ ॥

આગલા સૂત્રમાં મેરુ પર્વતનું દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે, તેથી હવે સૂત્રકાર મેરુ પર્વતનું વર્ણન કરે છે-‘સયં’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ-‘સહસ્ત્રાણ ડ જોયંણાણં સયં-સહસ્રાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્’ તે સુમેરુ પર્વત સોહજાર યોજનની ઊંચાઈ વાળો છે. ‘તિકંડંગે-ત્રિકંડકઃ’ જેના ત્રણ વિભાગ છે. ‘પંડંગવેજયંતે-પણ્ડકવૈજયન્તઃ’ તે સુમેરુ પર્વતના બધા ભાગથી

અન્વયાર્થ:- (સહસ્તાણ ડ જોયણાં સયં) સહસ્તાણાં યોજનાનાં તુ શતમ્-લક્ષયો-
જનશતમુચ્ચૈઃ (તિકંડગે) ત્રિકણ્ડઃ ભૌમજામ્બૂનદવૈદૂર્યેતિ વિભાગત્રયવાન (પંડગવે
જંયંતે) પતાકારૂપેણ પળ્ડકવનં તત્ર વ્યવસ્થિતમ્ (સે) સ:-મેરુઃ (જોયણે ણવળવતિ
સહસ્સે) યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ (ઝદુસ્સિઓ) ઝર્ધ્વમુચ્છિતઃ (સહસ્સમેગં
હેટ્ટ) સહસ્સમેકમધો વ્યવસ્થિત ઇતિ ॥૧૦॥

ટીકા—(સહસ્તાણ ડ) સહસ્રાણાં તુ (જોયણાં) યોજનાનામ્ (સયં) શતમ્,
પર્વતો મેરુઃસહસ્રયોજનાનાં શતમ્ યોજનાનામેકં લક્ષમિત્યર્થઃ ડન્નતઃ તથા—
(તિકંડગે) ત્રિકણ્ડકઃ, તત્ર ત્રીણિ કાળ્ડાનિ ભૌમજામ્બૂનદવૈદૂર્યમયાનિ સન્તિ (પંડગ-
વેજયંતે) પળ્ડકવૈજયન્તઃ-પળ્ડકવનં શિરસિ વ્યવસ્થિતં વૈજયન્તીરૂપં પતાકોપમં

રહા હૈ 'સે-સઃ' વહ મેરુ પર્વત 'જોયણે ણવળવતિસહસ્સે-યોજનાનિ
નવનવતિસહસ્રાણિ' નિન્નાનેવે હજાર યોજન 'ઝદુધુસ્સિઓ-ઝર્ધ્વ
મુચ્છિતઃ' ડપર કી ઓર ડંચા હૈ 'સહસ્સમેગં હેટ્ટ-સહસ્રમેકં અધઃ'
તથા ઇક હજાર યોજન ભૂમિ કે અંદર કે ભાગ સેં ગઢા હૈ ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—મેરુ પર્વત ઇક લાખ યોજન ડંચા તથા ભૌમ, જમ્બૂનદ
ઓર વૈદૂર્ય હન ત્રીન વિભાગોં વાલા હૈ । વહાં પતાકા રૂપ સે પળ્ડક
વન રહા હુઆ હૈ । વહ સુમેરુ નિન્ન્યાનવે (૧૧) નિન્ન્યાનવે હજાર યોજન
ડપર હૈ ઓર ઇક હજાર યોજન પૃથ્વી કે નીચે હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—સુમેરુ પર્વત સૌ હજાર અર્થાત્ ઇક લાખ યોજન ડંચા
હૈ । ડસમેં ત્રીન કાળ્ડા હેં-ભૌમકાળ્ડા, જામ્બૂનદકાળ્ડા ઓર વૈદૂર્ય-
કાળ્ડા, પળ્ડકવન ડસકી પતાકા કે સમ્માન સ્થિત હૈ । વહ સુમેરુ

ડપર રહેલ પંડકવન ધળની જેમ શેભાયમાન થઈ રહેલ છે. 'સે-સઃ'
તે મેરુપર્વત 'જોયણે ણવળવતિસહસ્સે-યોજનાનિ નવનવતિસહસ્રાણિ' નવાણુ
હળર યોજન 'ઝદુધુસ્સિઓ-ઝર્ધ્વમુચ્છિતઃ' ડપરની ણાણુ ડયો છે 'સહસ્સ
મેગં હેટ્ટ-સહસ્રમેકં અધઃ' તથા ડેક હળર યોજન ભૂમિની અંદરના ભાગમાં
દટાયેલો છે ॥ ૧૦ ॥

સૂત્રાર્થ—મેરુ પર્વત ડેક લાખ યોજન ડાયો છે. તેના નીચે પ્રમાણે
ત્રણ વિભાગો છે-ભૌમ, જામ્બૂનદ અને વૈદૂર્ય ત્યાં પંડકવન તેની પતાકાના
જેવું શેભે છે. તે મેરુ પર્વત જમીનની ડપર ૯૯૦૦૦ નવાણુ હળર યોજનની
ડંચાઈ સુધી અને પૃથ્વીની નીચે ૧૦૦૦ ડેક હળર યોજન સુધી વ્યાપ્ત છે ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—સુમેરુ પર્વત ડેક લાખ યોજન ડાયો છે, તેના ત્રણ કાંડ
(વિભાગ) છે. (૧) ભૌમકાંડ, (૨) જામ્બૂનદકાંડ, અને (૩) વૈદૂર્યકાંડ પંડકવન

યસ્ય સ પण्डकवैजयन्तः । (સે) સ મેરુઃ લક્ષયોજનમધ્યાત્ (જોયળે) યોજનાનિ (ળવળવડ સહસ્સે) નવનવતિસહસ્રાણિ (ઉદ્ધુસ્સિઓ) ઝદ્ધ્વમુચ્છિતઃ—ઉન્નતઃ, તથા—(સહસ્સમેગં સહસ્રયોજનમેકમ્ (હેટ્ટ) અથો વ્યવસ્થિતઃ, નવનવતિસહસ્રયોજન-મૂદ્ધ્વમુન્નતઃ, એકં સહસ્રયોજનમધોભૂમૌ તિવિષ્ટઃ, ભૌમજામ્બૂનદવૈદ્યૃત્રિભાગત્રય-વાન્, યસ્ય પण्डकवनमेव पताकारूपम्, एतादृशो मेरुः पर्वतः सर्वतः श्रेष्ठ इति॥૧૦॥

મૂલમ્—‘પુટ્ટે ણમે ચિટ્ટહ ભૂમિવટ્ટિણ, જં સૂરિયાં અણુપરિવટ્ટયંતિ ।

સે હેમવન્ને બહુનંદળે ય, ‘જંસી રંદે’ વેદંયંતિ સહિદં॥૧૧॥

છાયા—સ્પૃષ્ટો નભસિ તિષ્ઠતિ ભૂમ્યવસ્થિતો યં સૂર્યાં અણુપરિવર્તયન્તિ ।

સ હેમવર્ણો વહુનન્દસથ યસ્મિન્ રતિ વેદયન્તિ સહેન્દ્રાઃ ॥૧૧॥

નિન્યાનવે સહસ્ર યોજન ડપર અર્થાત્ પૃથ્વી કે ડપર હૈ ઓર એક હજાર યોજન પૃથ્વી કે અડોભાગ સેં હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ—સુમેરુ પર્વત કી કુલ ડંચાઈ એકલાખ યોજન કી હૈ । ડસમેં સે નિન્યાનવે હજાર યોજન પૃથ્વી કે ડપર ઓર એક હજાર યોજન પૃથ્વી કે નીચે હૈ । ડસમેં ત્રીન કાણડ હેં—ભૌમ, જામ્બૂનદ ઓર વૈદૂર્ય । પણ્ડક વન ડસકી પતાકા કે સમાન હૈ । એસા મેરુ પર્વત સમી પર્વતોં મેં પ્રધાન હૈ ॥૧૦॥

‘પુટ્ટે ણમે’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે-સઃ’ વહ મેરુ પર્વત ‘ણમે પુટ્ટે-નભઃ સ્પૃષ્ટઃ’ આકાશકો સ્પર્શ કિયા હુઆ ‘ભૂમિવટ્ટિણ-ભૂમ્યવસ્થિતઃ’ પૃથ્વી પર ‘ચિટ્ટહ-તિષ્ઠતિ’

તેની પતાકાના જેવું છે. સુમેરુ પર્વત પૃથ્વીની સપાટી પર ૯૯૦૦૦ નવાણું હજાર યોજન ઊંચાઈ સુધી વ્યાપેલો છે. અને એક હજાર યોજન સુધી તે પૃથ્વીની નીચે વ્યાપેલો છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સુમેરુ પર્વતની કુલ ઊંચાઈ એક લાખ યોજન પ્રમાણ છે. તેમાંથી ૯૯ નવાણું હજાર યોજન પૃથ્વીની ઉપર અને એક હજાર યોજન પૃથ્વીની નીચે છે, તેમાં ભૌમકાંડ, જામ્બૂનદકાંડ અને વૈદૂર્યકાંડ નામના ત્રણ કાંડ છે, પંડકવન તેની પતાકાના જેવું શોભે છે એવો સુમેરુ પર્વત સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૦ ॥

‘પુટ્ટે ણમે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે-સ’ તે મેરુપર્વત ‘ણમે પુટ્ટે-નભઃ સ્પૃષ્ટઃ’ આકાશને સ્પર્શ-કરીને ‘ભૂમિવટ્ટિણ-ભૂમ્યવસ્થિતઃ’ પૃથ્વી પર ‘ચિટ્ટહ-તિષ્ઠતિ’ સ્થિર રહે છે. ‘જં-યત્’ જે

મૂલમ્—સે પવ્વણ સદ્દમહપ્પગાસે વિરાયતી કંચળમદ્દવન્ને ।

અણુત્તરે ગિરિસુ ય પવ્વદુગ્ગે ગિરિવરે સે જલિણ વભોમે ॥૧૨॥

છાયા—સ પર્વતઃ શબ્દમહાપ્રકાશો વિરાજતે કાશ્ચનમૃષ્ટવર્ણઃ ।

અનુત્તરો ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગો ગિરિવરઃ સ જ્વલિત इव ભૌમઃ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થઃ—(સે પવ્વણ) સ પર્વતો મેરુ (સદ્દમહપ્પગાસે) શબ્દમહાપ્રકાશઃ—શબ્દ મહાન્ પ્રકાશઃ—પ્રસિદ્ધિ યસ્ય સઃ (કંચળમદ્દવન્ને) કાશ્ચનમૃષ્ટવર્ણઃ—ઘર્ષિત સુવર્ણવદ્વર્ણવાન્ (અણુત્તરે) અનુત્તરઃ—સર્વપ્રયાનઃ (વિરાયતી) વિરાજતે—શોભતે, (ગિરિસુ ય પવ્વદુગ્ગે) ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગઃ—પર્વભિ મેંઘલાદિભિઃ દુરારોહઃ

‘સે પવ્વણ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સે પવ્વણ—સ પર્વતઃ’ વહ પર્વત ‘સદ્દમહપ્પગાસે—શબ્દ મહાપ્રકાશઃ’ અનેક નામોં સે અતિ પ્રસિદ્ધ હૈ ‘કંચળમદ્દવણ્ણે—કાશ્ચનમૃષ્ટવર્ણઃ’ ઘર્ષિતસુવર્ણ કે જૈસા શુદ્ધ વર્ણવાલા ‘અણુત્તરે—અનુત્તરઃ’ સવ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ ‘વિરાયતી—વિરાજતે’ ઓર સુશોભિત હૈ ‘ગિરિસુ ય પવ્વદુગ્ગે—ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગઃ’ વહ સભી પર્વતોં મેં ઉપપર્વતોં કે દ્વારા દુર્ગમ હૈ ‘સે ગિરિવરે—અસૌ ગિરિવરઃ’ વહ પર્વત શ્રેષ્ઠ ‘ભોમેવ જલિણ—ભૌમહવ જ્વલિતઃ’ મળિ ઓર ઔષધિયોં સે પ્રકાશિત ભૂપ્રદેશ કે જૈસા પ્રકાશિત રહતા હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—સુમેરુ પર્વત શબ્દોં સે મહાન્ પ્રકાશ વાલા અર્થાત્ પ્રસિદ્ધ હૈ । સુવર્ણ કે સમાન વર્ણવાલા હૈ । સર્વશ્રેષ્ઠ હોંકર શોભાયમાન

‘સે પવ્વણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સે પવ્વણ—સ પર્વતઃ’ તે પર્વત ‘સદ્દમહપ્પગાસે—શબ્દમહાપ્રકાશઃ’ અનેક નામોથી અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે ‘કંચળમદ્દવણ્ણે—કાશ્ચનમૃષ્ટવર્ણ’ ઘર્ષિત સોના સરખા શુદ્ધ વર્ણવાળો ‘અણુત્તરે—અનુત્તરઃ’ અર્થાત્ જ પર્વતોમા ઉત્તમ ‘વિરાયતી—વિરાજતે’ અને સુશોભિત છે ‘ગિરિસુ ય પવ્વદુગ્ગે—ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગે’ તે અર્થાત્ પર્વતોમા ઉપપર્વતો દ્વારા દુર્ગમ છે. ‘સે ગિરિવરે—અસૌ ગિરિવરઃ’ તે પર્વત શ્રેષ્ઠ ‘ભોમેવ જલિણ—ભૌમ હવ જ્વલિત’ મળિ અને ઔષધિયોથી પ્રકાશિત ભૂપ્રદેશ સરખો પ્રકાશિત રહે છે ॥ ૧૨ ॥

મૂલાર્થ—તે સુમેરુ પર્વત અનેક શબ્દો (નામો) વડે સુપ્રકાશિત (પ્રખ્યાત) છે. સુવર્ણના જેવાં વર્ણવાળો છે અને સર્વશ્રેષ્ઠ પર્વત રૂપે

(સે ગિરિવરે) સ ગિરિવર:-પર્વતપ્રધાન: (ભોમેવ જલિણ) ભૌમ ઇવ જ્વલિત:-મખ્યોષધિભિર્મુપદેશ ઇવ પ્રકાશિત ઇતિ ॥૧૨॥

ટીકા—(સે) સ પર્વતો મેરુ: (સદમહાપ્રકાશ:) શબ્દમહાપ્રકાશ:, શબ્દે: 'પર્વતરાજો મન્દરો મેરુ: સુદર્શન: સુરગિરિ: સુરપર્વત:' इत्यादि नामधेयै: महन् प्रकाश:-प्रसिद्धि र्यस्य स शब्दमहाप्रकाश:, 'विरायती' विराजते-शोभते,

अस्य षोडश नामानि—मेरु:-मेरुदेवयोगात् १, मन्दर:-मन्दरदेवयोगात् २, नन्वेवं मेरो: स्वामिद्वयमापद्येन इति चेत् उच्यते—एकस्यापि देवस्य नामद्वय सम्भवान्न दोष:, मनोरम:-रमयतीति रम:, मनसां देवमनसां रम इति मनोरम:,

है । मेखला आदि के कारण दुर्गम है । यह पर्वतराज अनेक प्रकार की मणियों और औषधियों से प्रकाशित है ॥१२॥

ટીકાર્થ—વહ સુમેરુ પર્વત શબ્દોં સે મહાન્ પ્રકાશવાળા છે અર્થાત્ અનેક નામોં સે પ્રખ્યાત છે । પર્વતરાજ, મન્દર, મેરુ સુદર્શન, સુરગિરિ, સુરપર્વત આદિ અનેક નામોં સે પ્રસિદ્ધ છે । ઉસકે સોલહ નામ હસ પ્રકાર હૈં (૧) મેરુ-મેરુ નામક દેવ કે સમ્બન્ધ સે ।

(૨) મન્દર-મન્દર નામક દેવ કે સમ્બન્ધ સે ।

પ્રશ્ન-હસ પ્રકાર સે તો મેરુ કે દો સ્વામી હો જાઉંમે ?

ઉત્તર-એકહી દેવ કે દો નામ સંજવ હું, અતઃએવ યહ કોઈ દોષ નહીં હૈ ।

(૩) મનોરમ-અપને અતિશય સૌન્દર્ય સે દેવોં કે મનકો રમણ કરાને વાળા હોને સે ।

ખ્યાત છે. મેખલા આદિને કારણે તે ઘણું દુર્ગમ છે. તે ગિરિરાજ વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિયો અને મણિયોથી વિભૂષિત છે. ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—તે સુમેરુ પર્વત શબ્દોથી મહાન્ પ્રકાશવાળો છે, એટલે કે અનેક નામોથી પ્રખ્યાત છે જેનું કે-પર્વતરાજ, મન્દર, મેરુ, સુદર્શન, સુરગિરિ, સુરપર્વત, આદિ અનેક નામોથી પ્રખ્યાત છે તેના તીથિ પ્રમાણે ૧૬ નામ છે—

(૧) મેરુ-મેરુ અધિપતિ મેરુ નામનો દેવ હોવાથી તેનું નામ મેરુ છે.

(૨) મન્દર-મન્દર નામનો દેવ તેને અધિપતિ હોવાથી તેનું નામ મન્દર છે.

પ્રશ્ન-આ પ્રકારે તો મેરુના બે સ્વામી હોવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે.

ઉત્તર-મેરુ અને મન્દર એક જ દેવના બે નામ માંતરથી પડે છે, તેથી

તે સ્વામી હોવાની શંકા અસ્થાને છે

(૩) મનોરમ-તેના અનુપમ સૌન્દર્યને કારણે દેવોના ચિત્તનું આકર્ષણ કરનાર દેવને કારણે તેનું નામ મનોરમ છે.

સ્વસ્યાઽતિશય સ્વરૂપત્વાત્૨, સુદર્શનઃ-સુષ્ઠુ શોભનં જમ્બૂનદમયતયા રત્નવહુલ-
તયા ચ મનોનિર્વૃત્તિકરં દર્શનં यस્ય સ સુદર્શનઃ૪, સ્વયંપ્રભઃ=રત્નવહુલતયા
સ્વયમ્ આદિત્યાદેશિવ પ્રભા-પ્રકાશો यस્ય સ સ્વયંપ્રભઃ૫, ગિરિરાજઃ-સર્વેષુ
ગિરિષુ ઉચ્ચત્વેન તીર્થકરજન્માભિષેકાશ્રયતયા ચ રાજા-ગિરિરાજઃ૬, રત્નો,
ચયઃ-રત્નાનાં પુજત્વાત્૭, શિલોચયઃ૮, મધ્યઃ-લોકસ્ય મધ્યવર્તિત્વાત્૯,
નાભિઃ-લોકસ્ય નાભિભૂતત્વાત્૧૦, આકસ્મિકઃ=અકસ્માદ્ દૃષ્ટૌ પતિતાયાં સત્યાં
હર્ષાતિશયજનકત્વાત્૧૧, સૂર્યાઽવર્તઃ-સૂર્યાવર્તનકત્વાત્ ૧૨, સૂર્યાવરણઃ-

- (૪) સુદર્શન જામ્બૂનદમય હોને સે તથા રત્નવહુલ હોને સે ડસકા દર્શન મન કો આનન્દપ્રદ હોતા હૈ ।
- (૫) સ્વયંપ્રભ-રત્નો કો વહુલતા હોને કે કારણ વહ સ્વયં સૂર્ય આદિ કી ભાંતિ પ્રકાશયુક્ત હૈ ।
- (૬) ગિરિરાજ- સમસ્ત પર્વતોં મેં સર્વાધિક ડંચા હોને સે ઓર તીર્થકરોં કે જન્માભિષેક કા સ્થલ હોનેસે પર્વતોં મેં રાજા કે સમાન હૈ ।
- (૭) રત્નોચ્ચય-રત્નો કા પુંજ હૈ ।
- (૮) શિલોચ્ચય-શિલાઓં કા સમૂહ હોને સે ।
- (૯) લોક કા મધ્ય હોનેસે મધ્ય હૈ
- (૧૦) નાભિ-લોકની નાભિ કે સમાન ।
- (૧૧) આકસ્મિક-અકસ્માત્ દૃષ્ટિ પડતે હી અતિશય હર્ષજનક ।
- (૧૨) સૂર્યાવર્ત-સૂર્ય ડસકી પ્રદક્ષિણા કરને સે

- (૪) સુદર્શન-જામ્બૂનદમય હોવાથી તથા અનેક રત્નોથી સંપન્ન હોવાથી તેના દર્શન મનને આનંદદાયક થઈ પડે છે, તેથી સુદર્શન નામ પડ્યું છે.
- (૫) સ્વયંપ્રભ-તેમા રત્નોની વિપુલતા હોવાને કારણે, તે સૂર્ય આદિની જેમ પ્રકાશયુક્ત હોવાથી તેનું નામ સ્વયંપ્રભ છે.
- (૬) ગિરિરાજ-બધા પર્વતોમા વધારેમા વધારે જોયો હોવાથી તથા તીર્થકરોના જન્માભિષેકનું સ્થાન હોવાથી પર્વતોના રાજા જેવો છે.
- (૭) રત્નોચ્ચય-રત્નોનો પુજ છે.
- (૮) શિલોચ્ચય-શિલાઓનો સમૂહ છે.
- (૯) લોકનો મધ્ય હોવાથી તે મધ્ય એ પ્રમાણે કહેવાય છે.
- (૧૦) નાભિ-લોકની નાભિ સમાન છે.
- (૧૧) આકસ્મિક-અકસ્માત્ દૃષ્ટિ પડતા જ અતિશય હર્ષજનક છે.
- (૧૨) સૂર્યાવર્ત-સૂર્ય તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે તેવી આ નામ પડ્યું છે.

સૂર્યાચ્છાદકત્વાત્ ૧૩, ઉત્તમ:-સર્વપર્વતેષુ શ્રેષ્ઠત્વાત્ ૧૪, દિગાદિ:-સકલદિશાં વિદિશાં ચ સૂર્યાદાકારિત્વાત્ ૧૫, અવતંસક:-સકલપર્વતશોભાજનક-ત્વાદિતિ ૧૬, (કંચનમદ્વર્ણે) કાશ્વનમૃદ્વર્ણ:-કાશ્વન-સુવર્ણસ્તસ્યેવ મૃષ્ટઃ શ્લક્ષ્ણઃ શુદ્ધો વા વર્ણો-રૂપં यस્ય સ કાશ્વનમૃષ્ટવર્ણ:-શુદ્ધસુવર્ણવર્ણઃ । એવમ્ (અણુત્તરે) અણુત્તર:-ન વિધતે ઉત્તર:-પ્રધાનો यस્ય સોઽણુત્તરઃ, યદપેક્ષ્યા નાસ્તિ કશ્ચિદન્યઃ પ્રધાનઃ પ્રવૃદ્ધઃ, સર્વેભ્યોઽપિ શ્રેષ્ઠ ઇતિ યાવત્ । (ગિરિસુ ય પવ્વદુર્ગે) ગિરિષુ ચ પર્વદુર્ગઃ-ગિરિષુ મધ્યે પર્વભિઃ-મેલલાભિર્વા દુર્ગઃ સાધારણજીવાનાં દુરવગાહઃ-સામાન્યજીવૈરાસેદુમશક્યઃ । તથા-(ગિરિવરે) ગિરિવર:-પર્વતપ્રધાનઃ, તથાઽસૌ ગિરિવરો મણિભિરોષધિભિશ્ચ દેદીપ્યમાનતયા (ભોમે)

(૧૩) સૂર્યાવરણ-સૂર્ય કો છિપા દેને વાલા ।

(૧૪) ઉત્તમ-સર્વ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ ।

(૧૫) દિગાદિ-સમસ્તદિશાઓં ઓર વિદિશાઓં કા ઉદ્ભવસ્થાન હોને સે ડનકી સૂર્યાદા કરતા હૈ ।

(૧૬) અવતંસક-સકલ પર્વતોં કી શોભા કા જનક । ડસ પર્વત કા વર્ણ શુદ્ધ સ્વર્ણ કે સમાન હૈ । વહ સર્વ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ । ન ડસસે અધિક શ્રેષ્ઠ કોઈ પર્વત હૈ ઓર ન ડસકે સમાન હી હૈ । વહ પર્વતોં કે મધ્ય મેં મેલલા આદિ કે કારણ દુર્ગમ હૈં । સાધારણ જીવોં કે લિષ દુઃખાવગાહ હૈ । વે ડસ પર ચઢ નહીં સકતે । વહ પર્વતોં મેં પ્રધાન હૈ તથા મણિયોં ઓર ઓષધિયોં સે દેદીપ્યમાન

(૧૩) સૂર્યાવરણ-સૂર્યને ઢાંકી દે છે. તેથી આ નામ પડ્યું છે.

(૧૪) ઉત્તમ-સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી આ નામ પડ્યું છે.

(૧૫) સમસ્ત દિશાઓ અને વિદિશાઓનું ઉદ્ભવસ્થાન હોવાથી તેમની મર્યાદા બાંધે છે.

(૧૬) અવતંસક-સઘળા પર્વતો કરતાં વધારે સુંદર હોવાને કારણે તેનું આ નામ પડ્યું છે. તે પર્વતને વણું શુદ્ધ સુવર્ણના જેવો છે તે સઘળા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે કોઈ પણ પર્વત સુમેરુ કરતાં શ્રેષ્ઠ નથી એટલું જ નહીં પણ કોઈપણ પર્વત તેના જેવો નથી.

સઘળા પર્વતો કરતા તે વધારે દુર્ગમ છે. મેળસા આદિ કારણે તે દુર્ગમ છે, સાધારણ જીવોને માટે તેના ઉપર આરોહણ કરવાનું કાર્ય ઘણું જ દુષ્કર છે તે સઘળા પર્વતોમાં સર્વોત્તમ છે. મણિઓ તથા ઔષધિઓથી દેદીપ્યમાન હોવાને કારણે તે ભીમ (બૂભાગ)ની જેમ બલવ-

મૌમ ઇવ જ્વલિતો વિરાજતે, મણિમિરોપધ્યાદિમિ યથા ભૂભાગો વિરાજતે તથા-
રત્નાદીનાં પ્રમયા અતિશયેન પ્રદીપ્તો માતીતિ ॥૧૨॥

મૂલમ્-મૌહીઙ્ મૈઙ્ઙમિ ઠિૅ ણગિંદે, પન્નાયતે સૂરિયં સુદ્ધલેસે ।

एवं सिरिए उ स भूरिवन्ने, मणोरमे जोएङ् अच्चिमाली ॥१३॥

છાયા—મહાં મધ્યે સ્થિતો નગેન્દ્રઃ, પ્રજ્ઞાયતે સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ ।

एवं श्रिया तु स भूरिवर्णो मनोरमो द्योतयत्यर्चिमालिः ॥१३॥

અન્વયાર્થઃ—(ણગિંદે) નગેન્દ્રઃ—નગાનાં—પર્વતાનામિન્દ્રઃ (મહીઙ્મજ્ઙમિ)
મહાં પૃથિવ્યાં મધ્યે (ઠિૅ) સ્થિતઃ (સૂરિયસુદ્ધલેસે) સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ—આદિત્ય

હોને સે મૌમ કી આંતિ જાઝવલ્યમાન હૈ । અર્થાત્ જૈસે કોઈ
ભૂભાગ મણિયોં એવં ઔષધિયાં સે વિરાજમાન હોતા હૈ ડસી પ્રકાર
રત્નો આદિ કી પ્રમા સે વહ અત્યન્ત પ્રદીપ્ત રહતા હૈ ॥૧૨॥

‘મહીઙ્ મજ્ઙમિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘નગિંદે-નગેન્દ્રઃ’ વહ નગેન્દ્ર પર્વતરાજ ‘મહિઙ્ મજ્ઙમિ-
મહાં મધ્યે’ પૃથ્વી કે મધ્ય મેં ‘ઠિૅ-સ્થિતઃ’ સ્થિત હૈ ‘સુરિયસુદ્ધલેસે-
સૂર્યશુદ્ધલેશ્યઃ’ વહ સૂર્ય કે સમાન શુદ્ધ કાન્તિવાલા ‘પન્નાયતે-પ્રજ્ઞાયતે’
પ્રતીત હોતા હૈ ‘એવં-એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘સિરિૅ ડ-શ્રિયા તુ’ વહ અપની
શોભાસે ‘ભૂરિવન્ને-ભૂરિવર્ણઃ’ અનેક વર્ણવાલા ઔર ‘મણોરમે-મનો-
રમઃ’ મનોહર હૈ ‘અચ્ચિમાલી-અર્ચિમાલિઃ’ વહ સૂર્ય કે જૈસા ‘જોયઙ્-
દ્યોતયતિ’ સવ દિશાઓં કો પ્રકાશિત કરતા હૈ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—વહ પર્વતરાજ પૃથ્વી કે મધ્ય મેં સ્થિત હૈ, સૂર્ય કે

લ્યમાન છે. એટલે કે જેવી રીતે કોઈ ભૂભાગ મણિઓ અને ઔષધિઓથી
યુક્ત હોવાને કારણે ખૂબ જ દેદીપ્યમાન લાગે છે, એજ પ્રમાણે રત્નો આદિની
પ્રભાથી યુક્ત હોવાને કારણે સુમેરુ પર્વ અત્યન્ત દેદીપ્યમાન રહે છે. ॥૧૨॥

‘મહીઙ્ મજ્ઙમિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘નગિંદે-નગેન્દ્રઃ’ તે પર્વતરાજ ‘મહિઙ્મજ્ઙમિ-મહાં મધ્યે’ પૃથ્વીની
મધ્યમા ‘ઠિૅ-સ્થિત’ રહેલ છે ‘સુરિયસુદ્ધલેસે-સૂર્યશુદ્ધલેશ્ય’ તે સૂર્યમહીખી
શુદ્ધકાંતિવાળો ‘પન્નાયતે-પ્રજ્ઞાયતે’ પ્રતીત થાય છે. ‘એવં-એવમ્’ એજ રીતે
‘સિરિૅ ડ-શ્રિયા તુ’ તે પોતાની શોભાથી ‘ભૂરિવન્ને-ભૂરિવર્ણ’ અનેક વર્ણવાળો
અને ‘મણોરમે-મનોરમ’ મનોહર છે. ‘અચ્ચિમાલી-અર્ચિમાલિઃ’ તે સૂર્યની જેમ
‘જોયઙ્-દ્યોતયતિ’ બધીજ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે. ॥૧૩॥

સૂતાર્થ—તે ગિરિરાજ પૃથ્વીની મધ્યમા આવેલો છે, તે સૂર્યના સમાન

સમાનતેજાઃ (પન્નાયતે) પ્રજ્ઞાયતે-પ્રતીતો ભવતિ-જ્ઞાયતે (एवं) एवम् (सिरीए उ) श्रिया तु-સ્વકીયશોભયા (भूरिवर्णने) भूरिवर्णः-अनेकवर्णवान् (मणोरमे) मनोरमः (मनोहरः (अचिमाळी) अचिमाळिः-सूर्य इव (जोएइ) द्योतयति-दशापि दिशः प्रकाशयतीति ॥१३॥

ટીકા—(ળર્ગિદે) નગેન્દ્રઃ-પર્વતપ્રધાનો મેરુનામો નગેન્દ્રઃ (મહીશ્મજ્ઞામિ) મહ્યાં-પૃથિવ્યાં મધ્યદેશે-રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાં મધ્યદેશે જમ્બૂદ્વીપઃ । જમ્બૂદ્વીપસ્યાપિ बहुमध्यदेशे सौमनस-विद्युत्प्रभगन्धमादन-माल्यवन्त-दंष्ट्रा-पर्वतचतुष्टयोपेतः पृथ्वीमध्यगतमूलत आरभ्य उत्तरिभागपर्यन्त लक्षयोजनोच्छ्रायवान् (१०००००) वर्तते, तत्र योजनसहस्रं (१०००) पृथिवीमध्ये, नवत्यतिसहस्रयोजनानि (९९०००) पृथिव्या उपरि वर्तते । स समभूमिभागे दशसहस्रयोजनविस्तीर्णः,

સમાન શુદ્ધ લેશ્યા-વર્ણ ચાલા પ્રતીત હોતા હૈ । હસ પ્રકાર વહ અપની શોભા સે અનેક વર્ણો ચાલા એવં મનોરમ હૈ । વહ સૂર્ય કે સમાન દર્શો દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત-પ્રકાશિત કરતા હૈ ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—પર્વતોં મેં પ્રધાન વહ મેરુ પર્વતેન્દ્ર રત્નપ્રભા પૃથિવી કે મધ્ય ભાગ જમ્બૂદ્વીપ મેં ઓર જમ્બૂદ્વીપ કે બી બિલ્કુલ મધ્ય ભાગ મેં હૈ । વહ સૌમનસ, વિદ્યુત્પ્રભ, ગંધમાદન ઓર માલ્યવન્ત નામક ચાર દંષ્ટ્રા પર્વતોં સે યુક્ત, તથા વહ પૃથિવી મધ્ય ગત મૂલ ભાગ સે લેકર ચોટી પર્યન્ત લાખ યોજન કી ઝંચાઈવાલા હૈ, ઉસમેં સે એક હજાર યોજન કી ઝંચાઈ પૃથિવી મેં હૈ ઓર નવાણુ હજાર ઝંચા પૃથિવી પર હૈ । વહ સમભૂમિ ભાગપર દસ હજાર યોજન વિસ્તાર વાલા હૈ, વહ અનુક્રમ સે

શુદ્ધ લેશ્યા અને વર્ણવાળો લાગે છે. આ પ્રકારે તે ખૂબ જ સુંદર અને અનેક વર્ણવાળો હોવાને લીધે ખૂબ જ મનોરમ છે. તે સૂર્યના સમાન દસે દિશાઓને ઉદ્યોતિત પ્રકાશિત કરે છે. ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ એવો તે મેરુ પર્વતેન્દ્ર રત્નપ્રભા પૃથ્વીના મધ્યભાગ જંબૂદ્વીપની ધરાધર મધ્યમાં આવેલો છે. તે સૌમનસ, વિદ્યુત્પ્રભ, ગંધમાદન અને માલ્યવન્ત નામના ચાર દંષ્ટ્રા પર્વતોથી યુક્ત છે. તથા પૃથ્વીની અંદર વ્યાપેલા મૂળભાગથી શરૂ કરીને ટોચ સુધીની તેની ઊંચાઈ એક લાખ યોજનની છે એક લાખ યોજનની તેની કુલ ઊંચાઈમાંથી એક હજાર યોજન જેટલી તેની ઊંચાઈ પૃથ્વીની સપાટીની નીચે છે અને બાકીના ૯૯ નવાણુ હજાર યોજનની ઊંચાઈ પૃથ્વીની સપાટીના ઉપરના ભાગમાં છે. સમભૂમિ ભાગ પર તેનો વિસ્તાર દસ હજાર યોજનનો છે, આ વિસ્તાર ધીમે ધીમે

સોઽનુક્રમેણ ન્યુનો ન્યુનો ભવન્ શિરસિ-એકસદસ્યયોજનવિસ્તીર્ણોઽવશિષ્યતે ।
 ભૂમિમધ્યે સદસ્યયોજનોચ્છ્રાયવાન્ સ દશૈકાદશભાગોત્તરનત્યધિકાનિ દશસદસ-
 યોજનાનિ (૧૦૦૯૦ $\frac{૧૦}{૧૧}$) વિસ્તીર્ણઃ સ ચ ક્રમશો ન્યૂની ભવન્ પૃથિવ્યા ઉપરિ
 દશસદસ્યયોજનવિસ્તીર્ણો ભવતિ । તથા ચત્વારિંશદ્યોજનોચ્છ્રિતચૂડોપશોમિતઃ
 પર્વતરાજઃ 'ઠિઈ' સ્થિતઃ-સ ચ પર્વતરાજઃ 'સૂરિયસુદલેસે' સૂર્યવચ્છુદ્ધલેશ્યઃ-સૂર્ય
 સદશતેજોવાન્ 'પદ્માયતે' પ્રજ્ઞાયતે-લોકૈઃ જ્ઞાયતે 'એવં' એવમ્ 'સિરીઈ ડ' શ્રિયા તુ
 પૂર્વોક્તશ્રિયા-શોભયા તુ 'ભૂરિકન્ને' ભૂરિવર્ણઃ-અનેકવિધશોભયા યુક્તઃ, તથા-
 'મનોરમે' મનોરમઃ-મનોઽન્તઃકરણં, રમયતીતિ રમઃ, મનસો રમ્ય ઇતિ મનોરમઃ,
 મનોજ્ઞ ઇત્યર્થઃ, 'અર્ચિમાલી' અર્ચિમાલિઃ-સૂર્ય ઇવ 'જોઈઈ' ઘોતયતિ, યથા સૂર્યઃ
 સ્વપ્રકાશેન સર્વા અપિ દિશઃ પ્રઘોતયતિ, તથા-પર્વતરાજોઽપિ સ્વસ્ય રત્નપ્રભામિઃ

ઘટતા ઘટતા ચોટી પર એક હજાર યોજન વિસ્તારવાલા રહ જાતા હૈ
 ઔર ભૂમિ કે મધ્ય મેં જો એક હજાર યોજન ઝંચાઈ હૈ ઉસકા વિસ્તાર
 ચૌડાઈ દશ હજાર નવ્વે યોજન ઔર યોજન કે ગ્યારહ ભાગોં મેં સે દશ
 ભાગ (૧૦૦૯૦ $\frac{૧૦}{૧૧}$) અધિક હૈ । વહ ઘટતા ઘટતા પૃથિવી પર આકર
 ઉસકા દસ હજાર યોજન વિસ્તાર રહ જાતા હૈ । ઉસકી ચોટી ચાલીસ
 યોજન ઝંચી હૈ । વહ પર્વતરાજ સૂર્ય કે સમાન તેજોવાન્ હૈ, એસા લોગોં
 કો પ્રતીત હોતા હૈ । શ્રી સે વહ અનેક પ્રકાર કી શોભા વાલા હૈ ।
 અતિશય મનોરમ હૈ । સૂર્ય કે સમાન સમસ્ત દિશાઓં કો અપને
 પ્રકાશ સે પ્રકાશિત કરતા હૈ । સ્વયં વહ શ્રી રત્નોં આદિ કી પ્રભા
 સે પ્રકાશિત રહતા હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ વહ પર્વતરાજ મેરુ ઇસ પૃથ્વી કે મધ્ય ભાગ મેં
 અવસ્થિત હૈ, સૂર્ય કે સમાન તેજવાન્ હૈ, વિવિધ વર્ણોં સે વિશિષ્ટ હોને

ઘટતા બધ છે અને ટોચ પર મત્ર એક હજાર યોજનનો જ રહે છે જમી-
 નની નીચે ૧૦૦૦ યોજન જેટલી ઉંડાઈ સુધી તેનો જે ભાગ વિસ્તરેલો છે,
 તેનો વિસ્તાર છેક નીચે ૧૦૦૬૦ $\frac{૧૦}{૧૧}$ યોજનનો છે આ વિસ્તાર ઘટતા ઘટતા
 પૃથ્વીની સપાટી પર દસ હજાર યોજનનો થઈ બધ છે તેનું રીખર ૪૦
 યોજન ઊંચું છે. આ પર્વત લોકોને સૂર્યના સમાન તેજસ્વી લાગે છે મહિયો
 વનસ્પતિ આદિની શોભાથી સપત્ત હોવાને કારણે તે ઘણા જ મનોરમ લાગે
 છે. તે સૂર્યની જેમ સમસ્ત દિશાઓને પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશિત કરે છે
 તે પોતે પણ રત્નો આદિની પ્રભાથી પ્રકાશિત રહે છે

તાત્પર્ય એ છે ગિરિરાજ મેરુ આ પૃથ્વીના (જંબુદ્વીપના) મધ્યભાગમાં
 આવેલો છે તે સૂર્યના જેવો તેજવાન છે વિવિધ વર્ણોથી યુક્ત હોવાને

सर्वा दिशः प्रकाशयन् अवतिष्ठते । स हि पर्वतराजो भूमध्ये विद्यमानः सूर्यसमतेजाः
अनेक वर्णविशिष्टत्वामनोरमः सर्वा दिशः प्रकाशयन्नवतिष्ठते इति ॥१३॥

बहुविधं बहुधा पर्वतराजस्य मेरोर्वर्णनं कृतं गणधरेण, किन्तु एवंविधवर्णनस्य
प्रयोजनं प्रकृते किमिति शङ्कां पर्यालोच्य, प्रयोजनमुपदर्शयितुं तमेव मेरुं दृष्टान्ती-
कृत्य, दार्ष्टान्तिके भगवन्महावीरे योजयितुं सूत्रकार आह—‘सुदंसण’ इत्यादि ।

मूलम्—सुदंसणस्सेव जसो गिरिस्स पवुच्चइ महतो पव्वयस्स ।

एवमेवमे समणे नायपुत्ते, जाती जसो दंसणनाण सीले ॥१४॥

छाया—सुदर्शनस्येव यशो गिरेः प्रोच्यते महतः पर्वतस्य ।

एतदुपमः श्रमणो ज्ञातपुत्रो जातियशोदर्शनज्ञानशीलः ॥१४॥

સે મનોરમ છે અને સમસ્ત દિશાઓં કો પ્રકાશિત કરતા હોય
સુશોભિત છે ॥૧૩॥

गणधर ने पर्वतराज का प्रकारान्तर से अनेक प्रकार का वर्णन
किया, किन्तु इस प्रकार के वर्णन का वीरस्तव के इस प्रकरण में क्या
उद्देश्य है ? शंकाकार के इस अभिप्राय को ध्यान में रखकर उस
प्रयोजन को दिखलाने के लिए, मेरु को ही दृष्टान्त बनाकर दार्ष्टान्तिक
भगवान् महावीर में उसकी योजना करने के लिए कहते हैं—
‘सुदंसण’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—महतो पव्वयस्स—महतः पर्वतस्य’ महान् सुमेरु पर्वत का
‘सुदंसणस्स गिरिस्स—सुदर्शनस्य गिरेः’ सुदर्शन गिरि का ‘जसो—यशः’
यश ‘पवुच्चइ—प्रोच्यते’ कहा जाता है ‘समणे नायपुत्ते एवमेवमे—श्रमणो

કારણે તે ઘણું મનોહર લાગે છે તે સમસ્ત દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો
હોવાથી ઘણું જ સુશોભિત લાગે છે. ॥ ૧૩ ॥

સુધર્મા ગણધરે પર્વતરાજ સુમેરુનું અહીં વિવિધ પ્રકારે વિસ્તૃત
વર્ણન કર્યું છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે વીરસ્તવના આ પ્રકરણમાં આ
પ્રકારનું વર્ણન કરવાનો ઉદ્દેશ શો છે ? આ શંકાનું નિવારણ કરવા માટે
મેરુને જ દૃષ્ટાન્ત બનાવીને દાર્ષ્ટાન્તિક મહાવીર પ્રભુમાં એવી યોજના કરવાને
માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—‘સુદસણ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મહતો પવ્વયસ્સ—મહતઃ પર્વતસ્ય’ મહાન્ સુમેરુ પર્વતનો
‘સુદસણસ્સ ગિરિસ્સ—સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ’ સુદર્શન ગિરિનો ‘જસો—યશઃ’ યશ ‘પવુ-
ચ્ચઈ—પ્રોચ્યતે’ કહેવામાં આવે છે. ‘સમણે નાયપત્તે એવમે—શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ

અન્વયાર્થ:—(મહતો પવ્વયસ્સ) મહતઃ પર્વતસ્ય—સુમેરો. (સુદંસણસ્સ ગિરિસ્સ) સુદર્શનસ્ય ગિરેઃ—મેરોઃ (જસો) યશઃ—કીર્તિઃ રુયાતિરિતિયાવત્ (પવ્વુચ્ચઈ) પૂર્વોપદર્શિતપ્રકારેણ પ્રોચ્યતે । (સમણે) શ્રમણઃ (નાયપુત્તે) જ્ઞાતપુત્રઃ—ક્ષત્રિયવંશજઃ । (એતોવમે) એતદુપમઃ—સુમેરુસદૃશઃ (જાતીજસોદંસણનાણસીલે) જાતિયશોદર્શનજ્ઞાનશીલઃ ભગવાન્ મહાવીરો જાત્યાદૌ સર્વશ્રેષ્ઠઃ ॥૧૪॥

ટીકા—‘મહતો પવ્વયસ્સ’ મહતઃ પર્વતસ્ય સુમેરોઃ ‘સુદંસણસ્સ ગિરિસ્સ’ સુદર્શનસ્ય ગિરે મેરોઃ ‘જસો’ યશઃ—કીર્તિઃ રુયાતિરિતિ યાવત્ (પવ્વુચ્ચઈ) પૂર્વોપદર્શિતપ્રકારેણ પ્રોચ્યતે, । ‘સમણે’ શ્રમણઃ ‘નાયપુત્તે’ જ્ઞાતપુત્રઃ—ક્ષત્રિયવંશજઃ । ‘એતોવમે’ એતદુપમઃ એતસ્યાનન્તરોદીરિતસ્ય સુમેરુરુપમા વિદ્યતે યસ્ય સઃ એતદુપમઃ ભગવાન્ મહાવીરઃ, ‘જાતીજસોદંસણનાણસીલે’ જાતિયશોદર્શનજ્ઞાનશીલઃ, જ્ઞાતપુત્રઃ એતદુપમઃ’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી કી ઉપમા હસી પર્વત સે દી જાતી હૈ ‘જાતીજસોદંસણનાણસીલે—જાતિ યશો દર્શન જ્ઞાનશીલઃ’ ભગવાન્ જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન ઓર શીલ સે સબસે શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—ઉસ મહાન્ પર્વત સુદર્શન ગિરિ (મેરુ) કા યશ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કહા જાતા હૈ । શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર ઉસીકે સમાન હૈ । અર્થાત્ જૈસે સુમેરુ (મેરુ પર્વત) સવ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈ, ઉસી પ્રકાર ભગવાન્ મહાવીર જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન ઓર શીલ મેં સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—મહાન્ સુમેરુ પર્વત કી રુયાતિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કહી જાતી હૈ, ક્ષત્રિય વંશજ—જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરસ્વામી હસી પર્વતરાજ કે સમાન હૈ । મહાન જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન ઓર શીલ મેં ભગવાન્

એતદુપમ’ શ્રમણુભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ને આ પર્વત ની ઉપમા આપવામાં આવે છે ‘જાતીજસોદંસણનાણસીલે—જાતિયશોદર્શનજ્ઞાનશીલ.’ ભગવાન્ જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન, અને શીલથી સૌથી ઉત્તમ છે. ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રાર્થ—તે મહાન્ પર્વત સુદર્શન (મેરુ)ના યશનુ પૂર્વોક્ત પ્રકારે કથન કરવામાં આવ્યું છે શ્રમણુ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) તેના સમાન છે. એટલે કે જેમ સુમેરુ પર્વત સઘળા પર્વતોના શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન્ મહાવીર પણ જાતિ, યશ, દર્શન જ્ઞાન અને શીલના સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—મહાન્ સુમેરુ પર્વતની ખ્યાતિનુ પ્રતિપાદન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર કરવામાં આવે છે, ક્ષત્રિયવંશજ—જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરસ્વામી આ પર્વતરાજતા જેમ જ છે. જાતિ, યશ, દર્શન, જ્ઞાન અને શીલના મહાવીર

જાત્યા-સ્વભાવેન, યદ્વા-જાત્યા જાતિમદ્ભયઃ, યશસા કીર્ત્યા અશેષયશસ્વિભ્યઃ, દર્શનજ્ઞાનાભ્યાઃ, સકલદર્શનજ્ઞાનિભ્યઃ, શીલેન ચારિત્રેણ સકલચારિત્રવદ્ભવઃ પ્રધાનઃ, યથા-સુમેરુઃ સ્વગુણેઃ સર્વેભ્યઃ-પર્વતેભ્યઃ શ્રેષ્ઠઃ એવં ભગવાન મહાવીર સ્તીર્થકરો-
ઽપિ જાતિદર્શનજ્ઞાનયશસ્શીલેઃ સર્વેભ્યોઽપિ પ્રધાનઃ । તથાચ-સર્વપ્રધાનતયૈવ તદીયપરિચય ઇતિ ॥૧૪॥

પુનરપિ દૃષ્ટાન્તદ્વારેણૈવ ભગવતઃ સ્વરૂપં દર્શયતિ સૂત્રકારઃ—

‘ગિરિવરે વા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—ગિરિવરે વા નિસહાઽઽયયાળં, રુચ્ચૈવ સેટ્ટે વલયાયતાળં ।

તંઓવમે સે જગમૂપન્ને મુળીળં મંજ્ઞે તંમુદાહુ પંન્ને ॥૧૫॥

છાયા—ગિરિવર ઇવ નિષધ આયાતાનાં રુચક ઇવ શ્રેષ્ઠો વલયાયિતાનામ્ ।

તદુપમઃ સ જગદ્ભૂતિપ્રજ્ઞો મુનીનાં મધ્યે તમુદાહુઃ પ્રજ્ઞાઃ ॥૧૫॥

સર્વોત્તમ હૈં । અભિપ્રાય યહ હૈં કિં જૈસે સુમેરુ સમસ્ત પર્વતોં મેં પ્રધાન હૈ, ઉત્તી પ્રકાર ભગવાન્ મહાવીર તીર્થકર ભી જાતિ આદિ મેં સર્વપ્રધાન હૈં । હિસ પ્રકાર સર્વપ્રધાનપના પ્રદર્શિતકાને કે કારણ હી યહોં સુમેરુ કા પરિચય દિયા ગયા હૈ ॥૧૪॥

સૂત્રકાર પુનઃ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા હી ભગવાન કે સ્વરૂપ કો દિખલાતે હૈં—‘ગિરિવરે વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આયયાળં-આયતાનાં’ લમ્બે પર્વતોં મેં ‘ગિરિવરે-ગિરિવરઃ’ પર્વતોં મેં શ્રેષ્ઠ ‘નિસહ વ-નિષધ ઇવ’ નિષધ પ્રધાન શ્રેષ્ઠ હૈ, તથા ‘વલ યાયતાળં-વલયાયિતાનાં’ વર્તુલ પર્વતોં મેં ‘રુચ્ચૈવ-રુચક ઇવ’ જૈસે

પ્રભુ સર્વોત્તમ છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ સુમેરુ સમસ્ત પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર તીર્થકર પણ જાતિ આદિની અપેક્ષાએ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. મહાવીર પ્રભુના જેવો જ સુમેરુ પણ સર્વપ્રધાન ગિરિરાજ છે. આ રીતે સર્વથી પ્રધાનપણું બતાવવા માટે અહીં સુમેરુનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રકાર વળી દૃષ્ટાન્તદ્વારા મહાવીર પ્રભુના સ્વરૂપનું જ નિરૂપણ કરે છે—‘ગિરિવરે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આયયાળં-અયતાનાં’ લાંબા પર્વતોમાં ‘ગિરિવરે-ગિરિવરઃ’ પર્વતોમાં ઉત્તમ ‘નિસહ વ-નિષધ ઇવ’ નિષધ, ઉત્તમ છે. તથા ‘વલયાયતાળં-વલયાયિતાનાં’ વર્તુલ પર્વતોમાં ‘રુચ્ચૈવ-રુચક ઇવ’ જેમ રૂચક પર્વત ‘સેટ્ટે-

અન્વયાર્થ:—(આયયાણં) આયતાનાં—લમ્બાયમાનાનાં પર્વતાનાં મધ્યે (ગિરિવરે) ગિરિવર:—પર્વતશ્રેષ્ઠઃ (નિસહ વ) નિપથ ઇવ પ્રધાનઃ (વલયાયતાણં) વલયાયિતાનાં વર્તુલાનાં પર્વતાનામ્ (રુચ્વ ઇવ) રુચ્વકપર્વત ઇવ (સેટ્ટે) શ્રેષ્ઠઃ ભગવાનપિ (તઔવમે) તદુપમઃ—તત્પદ્મઃ (જગમૂહપન્ને) જગદ્ભૂતિપ્રજ્ઞઃ—જગતિ સર્વાતિશયવુદ્ધિમાન્ (મુળીણ મજ્જે) મુનીનાં મધ્યે વર્તેતે, एवं (પન્ને) પ્રજ્ઞાઃ—તત્સ્વરૂપજ્ઞાઃ (તમુદાહુ) તં—ભગવન્તમુદાહુઃ—કથયન્તીતિ ॥૧૫॥

ટીકા—યથા—‘આયયાણં’ આયતાનાં લમ્બાયમાનાનાં પર્વતાનાં મધ્યે ‘ગિરિવરે’ ગિરિવર:—પર્વતશ્રેષ્ઠઃ ‘નિસહ’ નિપથ:—પ્રધાનઃ, યથા વા ‘વલયાયતાણં’ વલયાયિતાનાં—વર્તુલાનાં વલયસદૃશ વર્તુલાનાં પર્વતાનાં મધ્યે ‘રુચ્વ’ રુચ્વક:—તન્નામકઃ પર્વત ઇવ ‘સેટ્ટે’ શ્રેષ્ઠઃ—પ્રધાનઃ ‘તઔવમે’ તદુપમઃ, તસ્ય—પર્વતસ્યોપમા વિધતે યસ્ય રુચ્વક પર્વત ‘સેટ્ટે—શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ હૈ ‘જગમૂહપન્ને—જગત્ ભૂતિપ્રજ્ઞઃ’ જગત્ મેં અધિક વુદ્ધિમાન્ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી કી ‘તઔવમે—તદુપમઃ’ વહી ઉપમા હૈ ‘પન્ને—પ્રજ્ઞઃ’ વુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘મુળીણ મજ્જે—મુનીનાં મધ્યે’ મુનિયોં કૈ મધ્યમે ‘તમુદાહુ—તમુદાહુ.’ ભગવાન્ કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જૈસે દીર્ઘાકર (લમ્બે આકારવાલે) પર્વતોં મેં નિપથ પર્વત પ્રધાન હૈ ઓર વર્તુલાકાર પર્વતોં મેં રુચ્વક પર્વત પ્રધાન હૈ, ઉસી પ્રકાર સમસ્ત મુનિયોં મેં સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞાવાન્ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી સર્વોત્તમ હૈ, એસા વુદ્ધિમાન્ પુરુષોં ને કહા હૈ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જૈસે આયત અર્થાત્ લમ્બે પર્વતોં મેં ગિરિવર નિપથ પ્રધાન હૈ, યા જૈસે વલયાકાર (ગોલ) પર્વતોં મેં રુચ્વક પર્વત શ્રેષ્ઠ હૈ, ઉસી પ્રકાર જગત મેં સમસ્ત જ્ઞાનવાનોં મેં ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ

શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ છે ‘જગમૂહ પન્ને—જગત્ ભૂતિપ્રજ્ઞઃ’ જગત્માં વધારે બુદ્ધિમાન્ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીની ‘તઔવમે—તદુપમઃ’ એજ ઉપમા છે. ‘પન્ને—પ્રજ્ઞઃ’ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘મુળીણ મજ્જે—મુનીનાં મધ્યે’ મુનિયોની મધ્યમાં ‘તમુદાહુ—તમુદાહુ’ ભગવાનને શ્રેષ્ઠ કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જેવી રીતે દીર્ઘાકાર પર્વતોમાં નિપથ પર્વત શ્રેષ્ઠ છે અને વર્તુલાકાર પર્વતોમાં જેમ રુચ્વક પર્વત શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓના સર્વોત્તમ પ્રજ્ઞાવાન્ મહાવીર ભગવાન્ શ્રેષ્ઠ છે, એવું બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ કહ્યું છે ॥ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—જેમ દીર્ઘ (લાંબા) પર્વતોમાં ગિરિવર નિપથ સર્વોત્તમ છે, એવા જેમ વલયાકાર (વર્તુલાકાર) પર્વતોમાં રુચ્વક પર્વત શ્રેષ્ઠ છે, એજ

સઃ તદુપમઃ ‘જગદ્ભૂતિપ્રજ્ઞઃ, જગતિ-સંસારે ભૂતિપ્રજ્ઞ-પ્રભૂતજ્ઞાનવાન્ જ્ઞાનેન સર્વશ્રેષ્ઠઃ ‘મુળીણ મજ્જે’ મુનીનાં-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવતાં મધ્યે વર્તતે, એવમ્-‘પન્ને’ પ્રજ્ઞાઃ-બુદ્ધિમન્તઃ પુરુષાઃ ‘તમુદાહુ’ તં ભગન્તં તીર્થકરમેવ સર્વોત્તમ-મુદાહુઃ-કથયન્તિ । યથા-નિષધપર્વત આયતાનાં પર્વતાનાં મધ્યે શ્રેષ્ઠઃ, યથા વા-રુચકપર્વતઃ-વર્તુલાનાં પર્વતાનાં મધ્યે સંસારે શ્રેષ્ઠતયા પ્રસિદ્ધઃ, તથા-ભગવાન્ તીર્થકરઃ દર્શનચારિત્રવતાં મધ્યે શ્રેષ્ઠઃ સર્વાઽતિશાયી, इत्येवं सर्वे एव सदसद्विवे-कशीलाः प्राज्ञाः वदन्तीत्यर्थः ॥૧૫॥

મૂળમ્—અણુત્તરં ધમ્મમુર્દરિદ્ધતા, અણુત્તરં જ્ઞાણવરં હિયાઈ ।

સુસુક્કસુક્કં અપગંડસુક્કં, સંલિદુૅગંતવદાતસુક્કં॥૧૬॥

હાયા—અનુત્તરં ધર્મમુદીર્ય, અનુત્તરં ધ્યાનવરં ધ્યાયતિ ।

સુશુક્લશુક્લમપગંડશુક્લં, શંખેન્દ્રેકાન્તાઽવદાતશુક્લમ્ ॥૧૬॥

જ્ઞાનવાન્ હૈં તથા સમસ્ત મુનિયોં મેં અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર વાલે મહાપુરુષોં મેં ભગવાન્ મહાવીર સર્વ શ્રેષ્ઠ હૈં, એસા બુદ્ધિમાન્ પુરુષ કહતે હૈં ।

આશય યહ હૈ—લમ્બે પર્વતોં મેં નિષધ પર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ, વર્તુલાકાર (ગોલાકાર) પર્વતોં મેં રુચક પર્વત સંસાર મેં સર્વપ્રધાન હૈ, ડસી પ્રકાર તીર્થ-કર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ભી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રવાલોં મેં શ્રેષ્ઠ હૈં ।

ભગવાન્ સર્વોત્તમ હૈં, એસા સત્ અસત્ કે વિવેક સે યુક્ત સમી પ્રાજ્ઞ પુરુષ કહતે હૈં એસા સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં ॥૧૫॥

પ્રમાણે જગતના સમસ્ત જ્ઞાનીઓમાં ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાની છે, તથા સમસ્ત મુનિઓમાં—એટલે કે જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર સંપન્ન મહાપુરુ-ષોમાં ભગવાન્ મહાવીર સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એવું બુદ્ધિશાળી પુરુષો કહે છે.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે લાંબા પર્વતોમાં નિષધપર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ છે, વર્તુલાકાર પર્વતોમાં રુચક પર્વત સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રસંપન્ન પુરુષોમાં ભગવાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે.

ભગવાન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે, એવું સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત હોય એવાં સઘળા જ્ઞાની પુરુષો, કેઈ પણ પ્રકારના પક્ષપાત વિના કહે છે, આ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

अन्वयार्थः—(अणुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता) अनुत्तरं—सर्वत उत्तर—श्रेष्ठं धर्म—श्रु १-
चारित्ररूपम् उदीर्य—कथयित्वा (अणुत्तरं ज्ञाणवरं ज्ञियाइ) अनुत्तरं—सर्वश्रेष्ठं
ध्यानवरं ध्यायति (सुसुक्कसुक्कं) सुशुक्लशुक्लम्—अत्यन्त शुक्लवच्छुक्लम् (अपगंड-
सुक्कं) अपगण्डशुक्लं निर्दोषशुक्लम् (संखिंदुएगंतवदातसुक्कं) शंखेन्दुवदेकान्ता-
वदातशुक्लम्, शंखचन्द्रवत् सर्वथा विशुद्धमिति ॥१६॥

‘अणुत्तरं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अनुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता—अनुत्तरं धर्ममुदीरयित्वा’ भग-
वान् महावीर स्वामी सर्वोत्तम श्रुतचारित्र रूप धर्म को कहकर ‘अणु-
त्तरं ज्ञाणवरं ज्ञियाइ—अनुत्तरं ध्यानवरं ध्यायति’ सर्वोत्तम ध्यान ध्या-
तेथे ‘सुसुक्कसुक्कं—सुशुक्लशुक्लं’ भगवान् का ध्यान अत्यन्त शुक्ल
वस्तु के समान शुक्ल था ‘अपगंडसुक्कं—अपगण्डशुक्लं’ तथा वह
दोषरहित शुक्ल था ‘संखिंदुएगंतवदातसुक्कं—शंखेन्दुवदेकान्तावदात-
शुक्लम्’ वह शंख तथा चन्द्रमा के समान सर्व प्रकार से शुक्ल था ॥१६॥

अन्वयार्थ—ज्ञातपुत्र महावीर अनुत्तर श्रुत चारित्र धर्म का कथन
करके अनुत्तरध्यान करते थे । उनका ध्यान अत्यन्त शुक्ल वस्तु के
समान शुक्ल, दोषवर्जित तथा शंख या चन्द्रमा के समान सर्वथा स्वच्छ
और शुद्ध था ॥१६॥

‘अणुत्तरं’ इत्यदि

शब्दार्थ—‘अनुत्तरं धम्ममुदीरइत्ता—अनुत्तर धर्ममुदीरयित्वा’ भगवान्
महावीर स्वामी सर्वोत्तम ज्ञेय श्रुतचारित्ररूप धर्म कहकर ‘अनुत्तरं ज्ञाणवरं
ज्ञियाइ—अनुत्तरं ध्यानवरं ध्यायति’ सर्वोत्तम ध्यान धरता होता. ‘सुसुक्कसुक्कं-
सुशुक्लशुक्लं’ भगवान् ध्यान अत्यन्त शुक्ल वस्तु पर ध्यान शुक्ल होने
‘अपगण्डसुक्कं—अपगण्डसुक्लम्’ तथा ते निर्दोष शुक्ल होने. ‘संखिंदु एगंतव-
दातसुक्कं—शंखेन्दुवदेकान्तशुक्लम्’ शंख तथा चन्द्रमा सरीखे सर्व प्रकारधी
शुक्ल होने ॥ १६ ॥

सूत्रार्थ—ज्ञातपुत्र महावीर अनुत्तर (सर्वोत्तम) श्रुतचारित्ररूप धर्म की
प्रशंसा करता होता अने अनुत्तर ध्यान धरता होता. तेमनु ध्यान अत्यन्त
शुक्ल वस्तुना समान शुक्ल, दोषरहित, तथा शंख अथवा चन्द्रमाना
समान सर्वथा स्वच्छ अने शुद्ध होने ॥ १६ ॥

ટીકા—‘અણુત્તર’ અનુત્તરમ્, નાસ્તિ ઉત્તરઃ-પ્રધાનોઽન્યો ધર્મો વિધતે
 યસ્માત્ સ તમનુત્તરં ધર્મમ્ ‘ઉદીરજ્ઞા’ ઉદીર્ય, ઉત્-પ્રાવલ્યેન ઈરયિત્વા-કથ-
 યિત્વા પ્રકાશ્ય સર્વપ્રધાનં ધર્મમ્ । ‘અણુત્તર’ અનુત્તરમ્-સર્વોઽતિશાયિ ‘જ્ઞાણરં’
 ધ્યાનવરમ્-શ્રેઠ્ઠધ્યાનમ્ ‘જ્ઞિપાઈ’ ધ્યાયતિ । તથાહિ-ઉત્પન્નકેવલજ્ઞાનો ભગવાન્
 યોગકાલે-અન્તઃકરણનિરોધકાલે સૂક્ષ્મં કાયયોગં નિન્ધન્ શુક્લધ્યાનસ્ય
 તૃતીયભેદં સૂક્ષ્મક્રિયમ્ અપ્રતિપાતારુમ્, તથા-સમુચ્છિન્નક્રિયાઽપ્રતિપાતિરૂપં
 નિરુદ્ધયોગં ચતુર્થં શુક્લધ્યાનભેદમ્, વ્યુપરતક્રિયમનિવૃત્તારુમ્ ધ્યાયતિ । તદેવ
 દર્શયતિ-‘સુસુક્કસુક્કં’ સુશુક્લશુક્લમ્, સુષ્ઠુ શુક્લમ્ શુક્લં ધ્યાનમ્ ।
 તથા-‘અપગંડસુક્ક’ અપગંડશુક્લમ્-અપગતં ગંડમ્-અપદ્રવ્યં દોષો યસ્ય તત્
 અપગંડશુક્લમ્, નિર્દોષરજતત્ શુભ્રમ્-વિમલમ્, અગવા-અપગંડમ્-ઉદકફેનમ્
 તત્તુલ્યમ્ । તથા-‘શંખેન્દુર્ગતવદાતમુક્કં’ શંખેન્દુરિદ્દ એકાન્તાવદાતશુક્લમ્,
 ધ્યાનં ધ્યાયતિ । શંખશ્ચેન્દુરિદ્દેતિ શંખેન્દુ તદ્વદ્ અવદાતં સ્વચ્છમ્, તાદૃશં શુક્લં

ટીકાર્થ—જિજ્ઞાસે કોઈ શ્રેષ્ઠ ન હો એસે સર્વશ્રેષ્ઠ કો અનુત્તર કહતે
 હૈં । ભગવાન્ અનુત્તર ધર્મ કા પ્રરૂપણ કરકે અનુત્તર પ્રશસ્ત ધ્યાન
 કરતે થે । યદ્યપિ સ્વયોગકેવલિયોં મેં ધ્યાન સ્વીકાર નહીં કિયા ગયા
 હૈ, તથાપિ જબ વે યોગ કા નિરોધ કરના પ્રારંભ કરતે હૈં તવ સૂક્ષ્મકાય
 યોગ કા નિરોધ કરતે સમય સૂક્ષ્મ ક્રિયાઽપ્રતિપાતિ નામક શુક્લ
 ધ્યાન કા ત્રીસરા ભેદ ધ્યાતે હૈં ઓર યોગ કા નિરોધ હોજાને પર ઉનમેં
 સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામક શુક્લ ધ્યાન કા ચોથા ભેદ હોતા
 હૈ । ભગવાન્ કા ધ્યાન શુદ્ધ રજત કે સમાન શુભ્ર, વિમલ એવં નિર્દોષ
 થા । અથવા ‘અપગંડ’ કા અર્થ નિર્દોષ એસા હોતા હૈ । ઉનકા ધ્યાન
 જલ કે ફેન કે સમાન દોષરહિત અર્થાત્ સ્વચ્છ થા । વહ શંખ એવં
 ચન્દ્ર કે સદૃશ એકાન્ન શુક્લ થા ।

ટીકાર્થ—જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ બીજો કોઈ પણ પદાર્થ ન હોય, એવા
 પદાર્થને અનુત્તર કહે છે અહીં શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને અનુત્તર કહેવામાં
 આવ્યો છે. મહાવીર પ્રભુ આ અનુત્તર ધર્મની પ્રરૂપણા કરીને અનુત્તર
 પ્રશસ્ત ધ્યાન ધરતા હતા. જો કે સયોગ કેવલીઓમાં ધ્યાનનો સ્વીકાર કર-
 વામાં આવ્યો નથી, છતાં પણ જ્યારે તેઓ યોગનો નિરોધ કરવાનો પ્રારંભ
 કરે છે, ત્યારે સૂક્ષ્મ કાયયોગનો નિરોધ કરતી વખતે ‘સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ’
 નામના શુક્લ ધ્યાનના ત્રીજા ભેદના ધ્યાનમાં લીન થાય છે અને યોગનો
 નિરોધ થઈ જાય ત્યારે સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામના શુક્લ ધ્યાનના
 ચોથા ભેદનો તેમનામાં સદ્ભાવ રહે છે ભગવાન્ મહાવીરનું ધ્યાન શુદ્ધ
 ચાંદ્રીના સમાન શુભ્ર, વિમલ અને નિર્દોષ હતું. અથવા-‘અપગંડ’નો અર્થ

શુક્લધ્યાનં તદ્વદ્ એકાન્તતોડવદાતં સર્વથા વિશુદ્ધં શુક્લં શુક્લધ્યાનોત્તરં મેદદ્વયકં
ધ્યાનં ધ્યાયતિ । ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી સર્વોત્તમં ધર્મં લોકેભ્યઃ પ્રકાશ્ય
સર્વોત્તમં ધ્યાનં ધ્યાયતિ । તદીયં ધ્યાનં શંખચન્દ્રાદિવદ્ અતિશયેન શુદ્ધમિતિ ॥૧૬॥

દ્વિવિધશુક્લધ્યાનં સમ્પાદ્ય કિં કૃતમિત્યત આહ—‘અણુત્તરગ્ગં’ इत्यादि ।

મૂલમ્—અણુત્તરગ્ગં પરમં મહેસી, અસેસકમ્મં સ વિસોહિત્તા ।

સિદ્ધિં ગઈં સાઈં યણંતપત્તે નાણેણ સીલેણ ય દંસણેણ । ૧૭ ।

છાયા—અનુત્તરાગ્ર્યાં પરમાં મહર્પિરશેષકર્માણિ સ વિશોધ્ય સ્વહ ।

સિદ્ધિં ગતિં સાદિયનન્તાં પ્રાપ્તઃ જ્ઞાનેન શીલેન ચ દર્શનેન ॥૧૭॥

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી જગત્ કે અવ્ય જીવોં
કો ધર્મ કી દેશના કરકે સર્વોત્તમ ધ્યાન કરતે થે । ડનકા ધ્યાન
શંખ ઓર ચન્દ્રમા કે સમાન અતિશય શુદ્ધ થા ॥૧૬॥

દો પ્રકાર કા શુક્લધ્યાન પ્રાપ્ત કરકે પુનઃ કયા કિયા, સો કહતે
હૈ—‘અણુત્તર’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મહેસી-મહર્પિઃ’ મહર્પિ એસે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી
‘નાણેણ સીલેણ ય દંસણેણ-જ્ઞાનેન શીલેન ચ દર્શનેન’ જ્ઞાન, ચારિત્ર ઓર
દર્શન કે દ્વારા ‘અસેસકમ્મં-અશેષકર્માણિ’ સમસ્ત કર્મોં કો ‘વિસોહ-
યિત્તા-વિશોધયિત્વા’ શોધન કરકે ‘અણુત્તરગ્ગં-અનુત્તરાગ્ર્યાં’ સર્વોત્તમ
‘પરમં-પરમાં’ પ્રવાન એસી ‘સિદ્ધિં ગતિં-સિદ્ધિં ગતિઃ’ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત

નિર્દોષ એ પ્રમાણે થાય છે. તેમનું ધ્યાન પાણીનાં શીણ જેવું દોષરહિત
અર્થાત્ સ્વચ્છ હતું. તે ચન્દ્ર અને શખના સમાન સંપૂર્ણતઃ શુક્લ હતું.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી જગતના
લબ્ધ જીવોને ધર્મની દેશના દેતા હતા, તથા સર્વોત્તમ ધ્યાન ધરતા હતા.
તેમનું ધ્યાન શખ અને ચન્દ્રમાના સમાન અતિશય શુદ્ધ હતું. ॥ ૧૬ ॥

જે પ્રકારનું શુક્લધ્યાન પ્રાપ્ત કરીને તેમણે શું કયું, તે હવે સૂત્રકાર
પ્રકટ કરે છે—‘અણુત્તર’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘મહેસી-મહર્પિ’ મહર્પિ એવા ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ‘નાણેણ
સીલેણ ય દંસણેણ-જ્ઞાનેન શીલેન ચ દર્શનેન’ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને દર્શન દ્વારા
‘અસેસકમ્મં-અશેષકર્માણિ’ બધા કાર્યોને ‘વિસોહયિત્તા-વિશોધયિત્વા’ શોધન કરીને
‘અણુત્તરગ્ગ-અનુત્તરાગ્ર્યાં’ પરમં-પરમાં ગ્રેષ્ઠ એવા ‘સિદ્ધિં ગતિં-સિદ્ધિં ગતિઃ’ સિદ્ધિને

अन्वयार्थः—(महेशी) महर्षिर्महान् (नाणेण सीलेण य दंसणेण) ज्ञानेन शीलेन च दर्शनेन (असेसकम्मं) अशेषकर्माणि (विसोहइत्ता) विशोधय-शोधयित्वा (अणुत्तरणं) अनुत्तराश्रयां-सर्वोत्तमाम् (परमं) परमां प्रधानाम् (सिद्धिं गइ' सिद्धि-गतिं-मोक्षगतिम् (साइमणंतपत्ते) सादिमनन्तां प्राप्त इति ॥१७॥

टीका—तथा-असौ शैलेखापादिन शुक्लध्यानचतुर्थभेदानन्तरं तीर्थसंपादको महावीरः (महेशी) महर्षिः आत्यन्तिकतपश्चरणेन विशुद्धात्मा, (नाणेण) ज्ञानेन केवलारूपेण 'शीलेण' शीलेन क्षायिकेन चारित्र्येण च 'दंसणेण' दर्शनेन, घटत्वादिविशिष्टबोधानगाहितज्ज्ञानम् । सामान्यावबोधवगाहिदर्शनं शीलं च यथाख्यातचारित्र्यम् । स महर्षिः-असेसकम्मं' अशेषकर्माणि-ज्ञानावरणीयाद्यष्ट

हुए अर्थात् मोक्षगति को गये 'साइमणंतपत्ते-सादिमनन्ततां प्राप्तः' जिस सिद्धि की आदि है परन्तु अन्त नहीं है ॥१७॥

अन्वयार्थ—महर्षि महावीर ने ज्ञान, शील (चारित्र्य) और दर्शन के द्वारा समस्त कर्मों का विशोधन क्षय करके सर्वोत्तम एवं प्रधान सिद्धि (सुक्ति) प्राप्त की । वह सिद्धि सादि और अनन्त है ॥१७॥

टीकार्थ—शैलेशी अवस्था में शुक्लध्यान के समुच्छिन्न क्रिया अप्रतिपाति नामक चतुर्थ पाये का अवलम्बन करने के पश्चात्, तीव्र तपश्चरण से सर्वथा विशुद्ध आत्मा वाले महर्षि महावीर ने केवलज्ञान नामक ज्ञान के द्वारा, शील अर्थात् क्षायिक चारित्र्य के द्वारा तथा केवलदर्शन के द्वारा शेष रहे हुए चार अवोपग्राही नाश गोत्र वेद-

प्राप्त करी अर्थात् मोक्षगति प्राप्त करी 'साइमणंतपत्ते-सादिमनन्तां प्राप्तः' जे सिद्धिनी आदि छे पणु अत नथी तेवी सिद्धि गतिने प्राप्त करी. ॥ १७ ॥

सूत्रार्थ—अगवान् महावीरे ज्ञान, दर्शन अने चारित्र्य द्वारा समस्त कर्मेना क्षय करीने सर्वोत्तम (अनुत्तर) सिद्धि प्राप्त करी. ते सिद्धि (आदि युक्त) अने अनन्त (अतविनानी) छे ॥ १७ ॥

टीकार्थ—शैलेशी अवस्थाभां शुक्लध्यानना 'समुच्छिन्न क्रिया अप्रतिपाति' नामना योथा पायानुं (लेहनुं) अवलम्बन करीने ते पछी तीव्र तपस्याओ द्वारा जेमने आत्मा तदन विशुद्ध थयो हुतो जेवा महर्षि महावीरे केवल-ज्ञान नामना ज्ञान द्वारा तथा शील द्वारा-क्षायिक चारित्र्यना द्वारा, तथा केवलदर्शन द्वारा, आकीना चार अवोपग्राही कर्मेना (नाश, गोत्र, वेदनीय अने आयुकर्मेना) क्षय करीने सर्वश्रेष्ठ अने प्रधान जेवी सिद्धिनी प्राप्त

કર્માણિ 'વિસોદ્ધૃતા' વિશોદ્ય વિનાશ્ય, યથા વહ્નિસ્પર્શાત્ તૃણરાશિઃ પ્રજ્વલિતો ભવતિ, તથા-જ્ઞાન દર્શનચારિત્રૈઃ સર્વાણ્યેવ તાનિ વિનાશ્ય, 'અણુતરંગ્ગ' અનુત્તરાગ્ર્યાં, નાસ્તિ ઉત્તરઃ-પ્રધાનો યસ્યાઃ સા અનુત્તરા, અનુત્તરા ચાસૌ અગ્ર્યા સર્વોત્તમત્વાત્, અગ્રે-સર્વત ઉપરિ ભવતિ યા સા-અગ્ર્યા લોકાનામગ્રે વ્યવસ્થિતા, इत्यनुत्तराग्या तां तथाविधाम्। તથા-‘પરમં’ પરમાં સર્વતઃ પ્રધાનામ્ एतन् पर्यन्तमेव सर्व-धर्मानुष्ठानम्। પ્રાપ્તમોક્ષસ્ય કૃતકૃત્યત્વાત્। ‘સિદ્ધિ ગઈ’ સિદ્ધિ ગતિ-મોક્ષગતિમ્। પુનરપિ કથં ભૂતાં સિદ્ધિમિતિ તામેવ વિશિનષ્ટિ-‘સાદ્મણંતપત્તે’ સાદિમનન્તામ્, સાદિમ્-આદિસહિતામ્ અનન્તામ્-જન્તો વિનાશો ન વિદ્યતે યસ્યાઃ તાં તાદૃશૌ મુક્તિ પ્રાપ્તો ભવતિ મહર્ષિઃ ॥૧૭॥

નીચ ઓર આયુ કર્મોં કા ક્ષય કરકે-જૈસે અગ્નિ કે સ્પર્શ સે ઘાંસ કા ઢેર ભસ્મ હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર જ્ઞાન દર્શન ઓર ચારિત્ર કે દ્વારા સમસ્ત કર્મોં કો નષ્ટ કરકે સર્વ શ્રેષ્ઠ ઓર પ્રધાન સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કી। જિસસે શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ ન હો ઉસે અનુત્તર કહતે હૈં। વહ સિદ્ધિ સર્વોત્તમ હૈ। વહ પરમ ખી હૈ, ક્યોંકિ સમસ્ત ધર્માનુષ્ઠાન મુક્તિ-પર્યન્ત હી ક્રિયા જાતા હૈ। મોક્ષ પ્રાપ્ત હોને પર આત્મા કૃતકૃત્ય હો જાતી હૈ। વહ મુક્તિ સાદિ ઓર અનન્ત હૈ, અર્થાત્ ઉસકી આદિતો હૈ ક્યોંકિ વહ કારણ જનિત હૈ, પરન્તુ અન્ત ઉમકા કખી નહીં હોતા। એસી મુક્તિ મહર્ષિ મહાવીર ને પ્રાપ્ત કી હૈ ॥૧૭॥

કરી. જેમ અગ્નિના સ્પર્શથી ઘાસનો ઢગલો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર દ્વારા મહાવીર પ્રભુએ સમસ્ત કર્મોના સર્વાંશ ક્ષય કરી નાખીને અનુત્તર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી જેના કરતા શ્રેષ્ઠ અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ હોતી નથી, તેને અનુત્તર કહે છે. સિદ્ધિ એવી સર્વોત્તમ વસ્તુ હોવાને કારણે તેને અનુત્તર (સર્વોત્તમ) કહી છે. વળી તે સિદ્ધિને પરમ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે સમસ્ત ધર્માનુષ્ઠાનો મુક્તિપર્યન્ત જ કરવાના આવે છે ને ક્ષ પ્રાપ્ત થયા પછી તો આત્મા કૃતકૃત્ય બન જાય છે-તેને કંઈ પણ કરવાનું જ બાકી રહેતું નથી. તે મુક્તિ સાદિ અને અનન્ત છે. તેને સાદિ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે તેનો આદિ તે છે એટલે કે તે કારણજનિત છે, પરન્તુ મુક્તિનો કદી અન્ત ન હો, તેથી જ તેને અનન્ત વિશેષણ લગાડવાના આવ્યું છે એવી મુક્તિ મહર્ષિ મહાવીર પ્રાપ્ત કરી ॥૧૭॥

અથ વૃક્ષાદિદૃષ્ટાન્તેન પુનરપિ ભગવત સ્તીર્થકરસ્ય સ્તુતિમેવાહ--

‘રુક્ષેસુ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—રુક્ષેસુ ણાણ જહ સામલી વા,

જસ્મિંસ રતિં વેયયંતિ સુવન્ના ।

વંણેસુ વા ણંદંણ મૌહુ સેટ્ટં,

નાણેણ સીલેણ ચ મૂહપન્ને ॥૧૮॥

છાયા—વૃક્ષેષુ જ્ઞાતો યથા શાલ્મલી વા યસ્મિન્ રતિં વેદયન્તિ સુવર્ણાઃ ।

વનેષુ વા નન્દનમાહુઃ શ્રેષ્ઠં જ્ઞાનેન શીલેન ચ ભૂતિમજ્ઞઃ ॥૧૮॥

દૃષ્ટાન્ત કે દ્વારા પુનઃ ભગવાન મહાવીર કી સ્તુતિ કહતે હૈં—

‘રુક્ષેસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જહ-યથા’ જૈસે ‘રુક્ષેસુ-વૃક્ષેષુ’ વૃક્ષોં મેં ‘ણાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘સામલીવા-શાલ્મલી’ સેમલ વૃક્ષ હૈં ‘જસ્મિન્-યસ્મિન્’ જિસ વૃક્ષ પર ‘સુવન્ના-સુવર્ણાઃ’ સુવર્ણ લોગ અર્થાત્ ભવનપતિ વિશેષ ‘રહં-રતિં’ આનન્દ કા ‘વેયયહ-વેદયન્તિ’ અનુભવ કરતે હૈં ‘વંણેસુ વા ણંદંણ સેટ્ટમાહુ-વનેષુ વા નન્દનં શ્રેષ્ઠમ્ આહુઃ’ તથા જૈસે વનોં મેં સવસે શ્રેષ્ઠ નન્દન વન કો કહતે હૈં ‘નાણેણ સીલેણ ચ મૂહપન્ને-જ્ઞાનેન શીલેન ચ ભૂતિમજ્ઞઃ’ હસી પ્રકાર જ્ઞાન ઔર ચારિત્ર કે દ્વારા ઉત્તમ જ્ઞાની ભગવાન મહાવીર સ્વામી કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈં ॥૧૮॥

‘સૂત્રકાર બીજા’ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે-

‘રુક્ષેસુ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ—‘જહ-યથા’ જે પ્રમાણે ‘રુક્ષેસુ-વૃક્ષેષુ’ વૃક્ષોમાં ‘ણાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘સામલી વા-શાલ્મલી વા’ સોમર નામનું વૃક્ષ છે. ‘જસ્મિન્-યસ્મિન્’ જે વૃક્ષ પર ‘સુવન્ના-સુવર્ણાઃ’ સુવર્ણકુમારો અર્થાત્ ભવનપતિ વિશેષ ‘રહં-રતિં’ આનંદનો ‘વેયયહ-વેદયન્તિ’ અનુભવ કરે છે. ‘વંણેસુ વા ણંદંણ સેટ્ટમાહુ-વનેષુ વા નન્દનં શ્રેષ્ઠમ્ આહુઃ’ તથા જેમ વનોમાં નન્દનવનને સોથી ઉત્તમ કહે છે. એજ પ્રમાણે ‘નાણેણ સીલેણ ચ મૂહપન્ને-જ્ઞાનેન શીલેન ચ ભૂતિમજ્ઞઃ’ જ્ઞાન અને ચારિત્રદ્વારા ઉત્તમ જ્ઞાનવાળા એવા ભગવાન મહાવીર સ્વામીને સર્વથી શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. ॥ ૧૮ ॥

અન્વયાર્થ:—(જહ) યથા-(રુઘ્વેસુ) વૃક્ષેષુ (ગાણ) જ્ઞાત:-પ્રસિદ્ધ: (સામલી વા) શાલ્મલી-વૃક્ષ: (જસ્સિં) યસ્મિન્ વૃક્ષે (સુવન્ના) સુવર્ણા:-ભવનપતિવિશેષા: (રંડં) રતિમાનન્દમ્ (વેપયંતિ) વેદયન્તિ-અનુભવન્તિ (વણેસુ વા ણંદણં સેટ્ટવાહુ) વનેષુ વા નન્દનં-તન્નામકવન શ્રેષ્ઠં પ્રધાનમાહુ:-કથયન્તિ, તથૈવ (નાણેણ સીલેણ ય મ્હૂપન્ને) જ્ઞાનેન-કેવલજ્ઞાનેન શીલેન યથાર્થાત્તચારિત્રેણ મગવાન્ મહાવીરો ભૂતિપ્રજ્ઞ:-શ્રેષ્ઠ ઇતિ ॥૧૮॥

ટીકા-(જહ) યથા (રુઘ્વેસુ) વૃક્ષેષુ મધ્યે (ગાણ) જ્ઞાત. પ્રસિદ્ધો લોકે દેવકુરુષુ સ્થિત: (સામલી) શાલ્મલી નામા વૃક્ષ: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રેષ્ઠ ઇતિ યાવત્ । તસ્ય-શાલ્મ-લીવૃક્ષસ્ય સર્વશ્રેષ્ઠતાકારણં દર્શયતિ-(જસ્સિં) યસ્મિન્ શાલ્મલીનામકે વૃક્ષે (સુવન્ના) સુવર્ણા:-ભવનપતિવિશેષા: (રંડિં) રતિમાનન્દમ્ (વેપયંતિ) વેદયન્તિ-અનુભવન્તિ । યથા વા-(વણેસુ) મદ્રશાલ સૌમનપણ્ડકવનેષુ મધ્યે (ણંદણં) નન્દનં તન્નામકં વનમ્ (સેટ્ટં) શ્રેષ્ઠમ્-દેવાનાં ક્રીડાસ્થાનમ્ (આહુ) આહુ:-કથયન્તિ, તથૈવ-(મ્હૂપન્ને) ભૂતિપ્રજ્ઞ:-પ્રવૃદ્ધજ્ઞાન: મગવાન્ તીર્થકર:

અન્વયાર્થ—જેસે વૃક્ષોં મેં શાલ્મલી વૃક્ષ પ્રસિદ્ધ હૈ, જિસકે ઉપર સુવર્ણકુમાર જાતિ કે ભવનપતિ રતિ કી અનુભૂતિ કરતે હૈં । જેસે વનોં મેં નન્દનવન પ્રધાન કહા જાતા હૈ, उसी प्रकार ज्ञान और शील में मगवान् महावीर श्रेष्ठ हूँ ॥१८॥

ટીકાર્થ—જેસે વૃક્ષોં મેં દેવકુરુ ક્ષેત્ર મેં સ્થિત શાલ્મલી નામક વૃક્ષ સર્વશ્રેષ્ઠ હૈ, પ્રસિદ્ધ હૈ, ક્યોંકિ ઉસ વૃક્ષ પર સુવર્ણકુમાર નામક ભવનપતિ દેવ આનન્દ કા અનુભવ કરતે હૈં । અથવા જેસે મદ્રશાલ સૌમનસ પણ્ડક આદિ સમસ્ત વનોં મેં નન્દનવન સર્વોત્તમ હૈ-દેવોં કા ક્રીડાસ્થાન હૈ, ऐसा कहा जाता है, उसी प्रकार भूतिप्रज्ञ (जीवरक्षा की

સૂતાર્થ—જેવી રીતે વૃક્ષોમા શાલ્મલી વૃક્ષ પ્રખ્યાત છે. અને વનોમા નન્દનવન સર્વોત્તમ છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન અને શીલમા મહાવીર પ્રભુ શ્રેષ્ઠ છે. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—દેવકુરુ ક્ષેત્રમા શાલ્મલી નામકું જે વૃક્ષ વાવ્ય છે, તેને સર્વશ્રેષ્ઠ વૃક્ષ ગણવામા આવે છે, કારણ કે તે વૃક્ષ પર સુવર્ણકુમાર નામના ભવનપતિ દેવો આનન્દ અનુભવે છે. અથવા જેમ મદ્રશાલ સૌમનસ પણ્ડક આદિ સમસ્ત વનોમા નન્દનવન સર્વોત્તમ છે, કારણ કે તે દેવો ક્રીડાસ્થાન ગણાય છે, એજ પ્રમાણે ભૂતિપ્રજ્ઞ (જીવ રક્ષાની બુદ્ધિવાળા) મગવાન્ તીર્થકર

(જ્ઞાણેણ) જ્ઞાનેન-કેવલેન ચ (શીલેણ) શીલેન-યથાખ્યાતચારિત્રેણ શ્રેષ્ઠઃ-
પ્રધાનઃ । યથા સર્વવૃક્ષેષુ મધ્યે દેવકુરુ આસ્થિત દેવતાક્રીડાસ્થાનત્વેન શાલ્મલી
વૃક્ષઃ શ્રેષ્ઠઃ, શ્રેષ્ઠઃ ચ નન્દન વનનામ્ । તથા-સર્વેભ્યો જ્ઞાનશીલાભ્યાં ભગવાન
મહાવીરઃ શ્રેષ્ઠ ઇતિ ભાવઃ ॥૧૮॥

મૂલમ્-થેણિયં વ સદ્ગુણ અણુત્તરે ઉ, ચંદોર્વ તારાણ મહાણુભાવે ।

ગંધેસુ વા ચંદર્ણ માંહુ સેઢં, ઇવં મુનીણં અપરિત્ત માહુ ૧૯।

જાયા—સ્તનિતમિવ શબ્દાનામનુત્તરં તુ ચન્દ્ર ઇવ તારાણાં મહાનુભાવઃ ।

ગન્ધેષુ વા ચન્દનમાહુઃ શ્રેષ્ઠ મેવં મુનીનામપરિત્તમાહુઃ ॥૧૯॥

બુદ્ધિ વાળે) ભગવાન્ મહાવીર જ્ઞાન, શીલ ઓર દર્શન મેં સર્વશ્રેષ્ઠ હેં,
કર્ણોકિ વે કેવલજ્ઞાની, યથાખ્યાતચારિત્રવાન્ ઓર કેવલદર્શવાન્ હેં ।

તાત્પર્ય—જેસે દેવકુરુ ક્ષેત્ર મેં સ્થિત શાલ્મલી વૃક્ષ દેવક્રીડા
કા સ્થાન હોને સે સર્વ વૃક્ષો મેં ઉત્તમ કહા જાતા હૈ ઓર સમસ્ત વનો
મેં નન્દનવન પ્રધાન કહા જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર જ્ઞાન, શીલ ઓર
દર્શન મેં ભગવાન્ મહાવીર સર્વ સે ઉત્તમ હેં ॥૧૮॥

‘થણિયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સદ્ગુણ-શબ્દાનાં’ શબ્દો મેં ‘થણિયં-સ્તનિતમ્’ મેઘગર્જન
‘અણુત્તરે-અનુત્તરં, પ્રધાન હૈ ઓર ‘તારાણં-તારાણાં, તારાઓ મેં
‘મહાણુભાવે ચંદો-મહાનુભાવઃ-ચન્દ્રઃ’ જેસે મહાનુભાવ ચન્દ્રમા શ્રેષ્ઠ
હૈ તથા ‘ગંધેસુ ચંદર્ણં સેઢમાહુ-ગન્ધેષુ ચન્દનં શ્રેષ્ઠમાહુઃ’ ગન્ધો મેં જેસે

જ્ઞાન. દર્શન અને શીલમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તેઓ કેવળજ્ઞાની, યથાખ્યાત
ચારિત્રવાન્ અને કેવળ દર્શનવાન્ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે દેવકુરુ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થતું શાલ્મલી વૃક્ષ દેવોનું
ક્રીડાસ્થાન હોવાને કારણે જેમ સમસ્ત વૃક્ષોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને એજ
કારણે જેમ નન્દનવનને સઘળાં વનોમાં શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે
જ્ઞાન, દર્શન અને શીલમાં ભગવાન્ મહાવીરને સર્વશ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે ॥ ૧૮ ॥

‘થણિયં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ— ‘સદ્ગુણ-શબ્દાનાં’ શબ્દોમાં ‘થણિયં-સ્તનિતમ્’ મેઘ ગર્જન
‘અણુત્તરે-અનુત્તરમ્’ જેમ સર્વ શ્રેષ્ઠ છે તથા ‘તારાણં-તારાણાં’ તારાઓમાં
‘મહાણુભાવે ચંદો-મહાનુભાવઃ ચન્દ્રઃ’ જેમ મહાનુભાવ ચંદ્રમા શ્રેષ્ઠ છે તથા
‘ગંધેષુ ચંદર્ણં સેઢમાહુ-ગન્ધેષુ ચન્દનમ્ શ્રેષ્ઠમાહુઃ’ ગંધોમાં જેમ ચંદનને

આન્વયાર્થ:—(સદાણ) શબ્દાનાં મધ્યે (વ) યથા (યથિયં) સ્તનિતં—મેઘગર્જનમ્ (અણુતરે) અનુત્તરં—પ્રધાનં ભવતિ (વ) ઇવ યથાશ્ચ (તારાણં) તારાણાં—નક્ષત્રાણાં મધ્યે (ચદો મહાણુભાવે) ચન્દ્રો મહાણુભાવ:—મહાતેજસ્વી અસ્તિ, તથા—(ગંધેષુ ચદણં સેદ્માહુ) ગન્ધેષુ—ગન્ધવત્સુ દ્રવ્યેષુ ચન્દનં—ગોશીર્ષકારુણં મલયજં વા શ્રેષ્ઠં—પ્રધાનમાહુ:—કથયન્તિ (એવં) એવં તથૈવ (મુગીણં) મુનીનાં—મહર્ષીનાં મધ્યે (અપહિન્નમાહુ) અપતિજ્ઞં—પ્રતિજ્ઞારહિતં મહાવીર શ્રેષ્ઠ માહુ:—કથનયન્તીતિ ॥૧૯॥

ટીકા—‘સદાણ’ શબ્દાનામ્—વીણામૃદંગશદ્ધતૂર્યાદિજનિતાનાં મધ્યે ‘યથિયં વ’ સ્તનિતમિવ—યથા મેઘગર્જનમ્ ‘અણુતરે’ અનુત્તરં—શ્રેષ્ઠં નાસ્તિ ઉત્તર:—પ્રધાનો યસ્માત્ તદનુત્તરમ્ ‘ઉ’ તુ—પુન: ‘ઇવ’—યથા—‘તારાણ’ તારાણાં મધ્યે ચન્દન કા ગન્ધ શ્રેષ્ઠ છે ‘એવં—એવમ્’ હસી પ્રકાર ‘મુગીણં—મુનીનાં’ મુનિયોં મેં ‘અપહિન્નમાહુ—અપતિજ્ઞમાહુ.’ કામના સે રહિત એસે ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી કો શ્રેષ્ઠ કહતે હેં ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—જેસે સમસ્ત શબ્દોં મેં મેઘગર્જન પ્રધાન છે, જેસે નક્ષત્રોં મેં મહાન્ અનુભાવ—પ્રકાશવાલા ચન્દ્રમા પ્રધાન છે, જેસે સમસ્ત ગંધવાલે પદાર્થોં મેં ચન્દન—ગોશીર્ષ યા મલયજ પ્રધાન છે, એસા સમી કહતે હેં, ડસી પ્રકાર મુનિયોં મેં અપતિજ્ઞ મહાવીર કો બુદ્ધિમાન્ લોક સર્વશ્રેષ્ઠ કહતે હેં અથાત્ મહાવીરસ્વામી કમી પ્રતિજ્ઞા નહીં કરતે થે’ સાધુકો પ્રતિજ્ઞા કરને કા આચારાંગ મેં મના કી છે ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—વીણા, મૃદંગ, શંખ, તુરહી આદિ વાદ્યોં કે શબ્દોં મેં મેઘોં કી ગર્જના કા શબ્દ અનુત્તર કહલાતા છે, જેસે સમસ્ત તારાઓં

ગન્ધ શ્રેષ્ઠ છે ‘એવ—એવમ્’ એજ પ્રમાણે ‘મુગીણં—મુનીનાં’ મુનિયોંમાં ‘અપહિન્નમાહુ—અપતિજ્ઞમાહુ.’ કામના રહિત એવા ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી ને શ્રેષ્ઠકેવામાં આવે છે. ॥ ૧૯ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમસ્ત શબ્દોંમાં મેઘગર્જનાને ઉત્તમ માનવામાં આવે છે, જેમ નક્ષત્રોંમાં મહાણુભાવ પ્રકાશવાળા ચન્દ્રમાને સર્વોત્તમ માનવામાં આવે છે, જેમ સમસ્ત મુગ—મુગીણાં દ્રવ્યોંમાં ચન્દન (ગોશીર્ષ) અથવા મલયજ (મલય પર્વતમાં ઉત્પન્ન થતા ચન્દન) ને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓંમાં અપતિજ્ઞ મહાવીરને સર્વશ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, એટલે કે મહાવીર પ્રભુ કદી પ્રતિજ્ઞા કરતા નહીં, આચારાંગના સાધુને પ્રતિજ્ઞા કરવાનો નિષેધ કરવાના આવેલ છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જેમ વીણા, મૃદંગ, શંખ, આદિ વાદ્યોંના અલગ કરતાં મેઘોંની ગર્જનાના અવાજને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ સમસ્ત તારાઓં,

‘ચંદો’ ચન્દ્રઃ ‘મહાણુભાવે’ મહાનુભારઃ-સાલજનમઽહ્વાદકઃ પરમતેજસ્વિતથા
સકલતિમિરનાશકઃ, તારાણાં મધ્યે મહાનુભાવચન્દ્રો યથા શ્રેષ્ઠઃ । ‘વા’ યથા વા
‘ગંધેસુ’ ગન્ધવત્સુ કોષ્ઠપુટાદિ સકલપદાર્થેષુ મધ્યે ‘ચંદ્રણં’ ચન્દનમ્ ઉક્તચ્ચ-

‘મલયે જાયમાના યે સર્વે ચન્દનતાં ગતાઃ ।

ગોશીર્ષં ચન્દનં જાત્યા સર્વથૈવ નિગદ્યતે’ ॥૧॥

‘સેઢું’ શ્રેષ્ઠમ્ ‘આહુ’ આહુઃ-કથયન્તિ, ‘એવ’ એવમેવ ‘મુનીનાં’ મુનીનામ્,
સંપાત્રજ્ઞાનદર્શનચારિત્રરત્નત્રયવતાં મધ્યે ‘અપહિન્નમાહુ’ અપતિજ્ઞમ્-ઇહલોકપરલોક-
વિષયકપતિજ્ઞાનહિતં-મહાવીરં-શ્રેષ્ઠમાહુઃ-કથાન્તિ ॥૧૦॥

મૂલમ્-જેહા સયંમ્બૂ ઉદ્દહીણ સેઢે, નાગેસુ વા ધરણિર્દમાહુ સેઢે ।

સ્ત્રોઓદ્દુષ વા રસંવેજયંતે, તવોધેહાણે મુણિ વેજયંતે ॥૨૦॥

છાયા—યથા સ્વયમ્બૂ રુદ્રગીનાં શ્રેષ્ઠો નાગેષુ વા ધરણેન્દ્રમાહુઃ શ્રેષ્ઠમ્ ।

ક્ષોદોદકો વા રસવૈજયન્તઃ તપ ઉપધાને મુનિ વૈજયન્તઃ ॥૨૦॥

મેં ચન્દ્રમા સમસ્ત જનોં કે મન કો આહ્વાદ દેને તથા પરમ ઉદ્યોતમય
હોને સે મહાનુભાવ કહા જાતા હૈ યા કોષ્ઠ પુટ આદિ સમસ્ત
સુગંધવાન્ પદાર્થોં મેં ચન્દન પ્રધાન કહા જાતા હૈ, કહા બી હૈ—
‘મલયે જાયમાના યે’ इत्यादि ।

મલય પર્વત પર જો બી ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, વહી ચન્દન બન જાતા
હૈ । ગોશીર્ષ ચન્દન અપની ઉત્તમ જાતિ કે કારણ સર્વત્ર પ્રશંશિત
હોતા હૈ ॥૧॥

इसी प्रकार समस्त मुनियों में इह लोक परलोक संबंधी प्रतिज्ञा से
रहित महावीर भगवान् सर्वश्रेष्ठ कहे जाते हैं ॥१९॥

નક્ષત્રો અને ગ્રહોમાં ચન્દ્રમાને સૌથી વધારે મહાનુભાવ કહેવામાં આવે છે
(કારણ કે ચન્દ્રમા સમસ્ત જનોના ચિત્તને આહ્વાદ દાયક લાગે છે તથા
સૌથી વધારે ઉદ્યોતમય છે), તથા જેમ કોષ્ઠ, પુટ આદિ સુગન્ધયુક્ત
દ્રવ્યોમાં ચન્દનને પ્રધાન (ઉત્તમ) કહેવામાં આવે છે, કહ્યું પણ છે કે—
‘મલયે જાયમાના યે’ इत्यादि-

‘મલય પર્વત પર જે કંઈ પણ ઉત્પન્ન થાય છે, એજ ચન્દન બની
જાય છે. ગોશીર્ષ ચન્દન તેની ઉત્તમ જાતિને કારણે સર્વત્ર વખણાય છે’, ૧૧॥

એજ પ્રમાણે સમસ્ત મુનિઓમાં, આ લોક અને પરલોક સંબંધી
પ્રતિજ્ઞા (આકાંક્ષા) થી રહિત મહાવીર પ્રભુને સર્વશ્રેષ્ઠ કહેવાયાં આવે છે. ॥૧૯॥

अन्वयार्थः—(जहा) यथा (उदहीणं) उदधीनां-समुद्राणाम् मध्ये (सयंभू सेट्टे) स्वयंभूरमणः-समुद्रः श्रेष्ठः प्रधानः (नागेषु) नागेषु नागकुमारेषु (धरणिदं सेट्टमाहु) धरणेन्द्रं तन्नामकमिन्द्रं श्रेष्ठ माहुः (खोओदए वा रसवेजयंते) क्षोदोदकः-इक्षुरसोदकः समुद्रो वा रसवैजयन्तो रसवत्सु प्रधानः, तथा-(तवोवहाणे) तप उपधाने विशिष्टतपोविशेषे (मुणि वेजयंते) मुनिर्वैजयन्तः-मुनिर्भगवान् महावीरो वैजयन्तः-प्रधान इति ॥२०॥

‘जहा सयंभू’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-‘जहा-यथा’ जैसे ‘उदहीणं-उदधीनाम्’ समुद्रों में ‘सयंभू-सेट्टे-स्वयंभू श्रेष्ठः’ स्वयंभूरमण समुद्र श्रेष्ठ है ‘नागेसु-नागेषु’ तथा नागकुमारों में ‘धरणिदे सेट्टे आहु-धरणेन्द्र श्रेष्ठम् आहुः’ धरणेन्द्र को श्रेष्ठ कहते हैं ‘खोओदए वा रसवेजयंते-इक्षुदको वा रसवैजयन्तः’ इक्षुरसोदकसमुद्र रस रस वालों में उत्तम है तथा ‘तवोवहाणे-तप उपधाने’ इसी प्रकार विशिष्ट तप के द्वारा ‘मुनिवेजयंते-मुनिर्वैजयन्तः’ मुनि श्री भगवान् महावीरस्वामी सर्वसे प्रधान हैं ॥२०॥

अन्वयार्थ—जैसे समुद्रों में स्वयंभूरमण समुद्र सर्वो प्रधान है, नागकुमारों में धरणेन्द्र नामक इन्द्र प्रधान है, इक्षुरसोदक नामक समुद्र (शैलडी के रस युक्त समुद्र) समस्त रसवानों में श्रेष्ठ है, उसी प्रकार समस्त तपस्वियों में मुनि भगवान् महावीर सर्वश्रेष्ठ हैं ॥२०॥

‘जहा सयंभू’ इत्यादि—

शब्दार्थ-‘जहा-यथा’ जे प्रमाणे ‘उदहीण-उदधीनाम्’ समुद्रोंमां ‘सयंभू-सेट्टे-स्वयंभूश्रेष्ठः’ स्वयंभूरमण समुद्र श्रेष्ठ छे ‘नागेसु-नागेषु’ तथा नागकुमारोंमा ‘धरणिदे सेट्टे आहु-धरणेन्द्रं श्रेष्ठम् आहु’ धरणेन्द्रने श्रेष्ठ छडे छे. ‘खोओदए वा रसवेजयंते-इक्षुदको वा रस वैजयन्त’ धनु रसोदकसमुद्र अथा जे रसवाणोंमा श्रेष्ठ छे तथा ‘तवोवहाणे-तपउपधाने’ जे प्रकारे विशेष प्रकारे तप द्वारा ‘मुनिवेजयंते-मुनिर्वैजयन्त’ मुनि श्री भगवान् स्वामी सौधी प्रधान छे ॥ २० ॥

सूत्रार्थ—जेन समुद्रोंमा स्वयंभूरमण समुद्र सर्वोत्तम छे, तथा नागकुमारोंमा जेन धरणेन्द्र नामको छिन्द्र छे छे, जेन समस्त रसवानोंमा जेन इक्षुरसोदक नामको समुद्र श्रेष्ठ छे, जेन प्रकारे समस्त तपस्वीओंमा मुनि भगवान् महावीर सर्वश्रेष्ठ छे ॥२०॥

ટીકા—‘જહા’ યથા ‘ઉદહીળ’ ઉદધીનામ્-ઇશૂદધિ, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધ્યાદિ સમુદ્રાણાં મધ્યે ‘સ્વયંભૂ’ સ્વયમ્ભૂરમણઃ, સ્વયમેવ ભવન્તીતિ સ્વયમ્ભુવો દેવા સ્તેષામાનન્દસ્થાનં સ્વયમ્ભૂરમણઃ। સ સમુદ્રઃ સમુદ્રાણાં મધ્યે યથા શ્રેષ્ઠઃ। યથા વા-‘નાગેષુ’ નાગકુમારદેવેષુ ‘ધરણિદં’ ધરણેન્દ્રમ્ તન્નામકમિન્દ્રમ્ ‘સેટ્ટે આહુ’ શ્રેષ્ઠમાહુઃ-કથયન્તિ ‘સ્વોદોદદ વા રસવેજયંતે’ ક્ષોદોદકો વા રસવેજયન્તઃ, ક્ષોદઃ-ઇશુરસ इव ઉદકં જલં યસ્ય સ ક્ષોદોદકઃ, સ યથા-રસમાશ્રિત્ય સ્વકીય રસગતગુણવિશેષૈઃ इतरेषां સમુદ્રાણાં મુર્ધ્નિ પતાકેવ વ્યવસ્થિતઃ। તથા-‘તવોવ હાણે’ તપ ઉપધાને-इहलोकपरलोकसंसारहिततीव्रतपसि ‘મુણિવેજયંતે’ મુનિ-વેજયન્તઃ, મનુતે-त्रसस्थावरात्मकलोकस्य त्रैकालिकीमवस्थां जानातीति मुनिः-

ટીકાર્થ—જैसे इक्षूदधि, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધિ, આદિ સમુદ્રોં મેં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પ્રધાન શ્રેષ્ઠ છે। જો સ્વયં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે સ્વયંભૂ કહલાતે હૈં, અર્થાત્ દેવ, વે જિસ સમુદ્ર મેં રમણ (ક્રીડા) કરતે હૈં, વહ સ્વયંભૂરમણ કહલતા હૈ। અથવા જૈસે નાગકુમાર દેવોં મેં ધરણ નામક ઇન્દ્ર (ધરેણેન્દ્ર) શ્રેષ્ઠ કહા ગયા હૈ, ઓર જૈસે इक्षुरसोद નામક સમુદ્ર રસવાલે પદાર્થોં મેં પ્રધાન હૈ, કયોંકિ ઉસકા જલ इक्षु કે રસ કે સમાન હૈ, અર્થાત્ અપને રસગુણ કી વિશિષ્ટતા કે કારણ સબ સમુદ્રોં મેં વહ સર્વોત્તમ માનાજાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર ઐહિક ઓર પારલૌકિક આકાંક્ષા સે રહિત ઘોર તપસ્યા કે કારણ અગવાન મહાવીર પતાકા કે સમાન મુનિયોં મેં પ્રશન હૈં। જો ત્રસ સ્થાવર રૂપ લોક કી ત્રૈકાલિક

ટીકાર્થ—ઇક્ષૂદધિ, ક્ષીરોદધિ, ઘૃતોદધિ, આદિ સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) ગણાય છે. જેઓ સ્વયં-એટલે કે પોતાની મેળેજ-પેદા થાય છે, તેમને સ્વયંભૂ કહે છે, એટલે કે દેવોને અહીં સ્વયંભૂ કહ્યા છે. તેઓ જે સમુદ્રમાં રમણ (ક્રીડા) કરે છે, તે સમુદ્રને સ્વયંભૂરમણ કહે છે. મહાવીર પ્રભુને અહીં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેવાં સર્વશ્રેષ્ઠ મુનિ કહેવામાં આવેલ છે. અથવા-જેમ નાગકુમાર દેવોમાં ધરણ નામના ઇન્દ્રને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, અને જેમ ઇક્ષુરસોદ નામના સમુદ્રને સમસ્ત રસવાળા પાદાર્થોમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે (કારણ કે તેનું પાણી શેરડીના રસ જેવું મીઠું છે.) એટલે કે પોતાના રસગુણની વિશિષ્ટતાને કારણે ઇક્ષુરસોદ સમુદ્રને સઘળા સમુદ્રોમાં શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે ઐહિક અને પારલૌકિક આકાંક્ષાઓથી રહિત, ઘોર તપસ્યાને કારણે અગવાન મહાવીરને પતાકાના સમાન મુનિયોમાં પ્રધાન માનવામાં આવે છે, જેઓ ત્રસ સ્થાવર રૂપ લોકની

સામાન્યકેવલી તસ્ય વહુવચને મુનય સ્તેષાં મધ્યે ભગવાન્ મહાવીરઃ વૈજયન્તઃ—
પતાકેવ પ્રધાનઃ, સમ્પૂર્ણસ્ય લોકસ્ય વૈજયન્તી ઇવ ઉપરિ વ્યવસિયતઃ કેવલજ્ઞાના-
દિગુણૈ સ્તપોભિરિતિ ભાવઃ ॥૨૦॥

મૂલમ્—‘હૃત્થીસુ’ એરાવળ માહુળાણ, સીહો મિંગાળં સલિલાળ ગંગા ।

પંક્તીસુ વા ગંરુલે વેણુદેવો, નિર્વાળવાદીણિહ ણાયપુત્તો ૨૧ ।

છાયા—હસ્તિષ્વૈરાવતમાહુઃ જ્ઞાતં સિંહો મૃગાણાં મલિલાનાં ગંગા ।

પક્ષિપુ વા ગરુડો વેણુદેવો નિર્વાળવાદિના મિહ જ્ઞાતપુત્રઃ ॥૨૧॥

અવસ્થાઓં કો મનન કરતા હૈ અર્થાત્ જાનતા હૈ વહ સામાન્ય કેવલી
કહો જાતા હૈ, યહાં સામાન્ય કેવલી શબ્દ સે મુનિ વિવક્ષિત હૈ ।
ઉનમ્ તીર્થંકર હોને સે ભગવાન્ મહાવીર પ્રમુ પ્રધાન હૈં ।

આશય યહ હૈ કિ ભગવાન્ અપની અદ્ભુત તપસ્યા કે કારણ
સમ્પૂર્ણ લોક કે ઝપર પતાકા કે સમાન હૈ ॥૨૦॥

‘હૃત્થીસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘હૃત્થીસુ-હસ્તિપુ’ હાથિયોં મેં ‘જાણ જ્ઞાતં’ જગત્પ્રસિદ્ધ એવા
‘એરાવળમાહુ-એરાવતમ્ આહુઃ’ એરાવત હાથી કો પ્રધાન કહતે હૈં ‘મિંગાળં
સીહો-મૃગાણાં સિંહઃ’ મૃગોં મેં નિહ પ્રધાન હૈ ‘સલિલાળં ગંગા-સલિ-
લાનાં ગંગા’ એવં જલોં મેં ગંગા પ્રધાન હૈ અથવા ‘પંક્તીસુ વા ગરુડે
વેણુદેવો-પક્ષિપુ મધ્યે ગરુડો વેણુ દેવઃ’ પક્ષિયોં મેં વેણુ દેવ ગરુડ પ્રધાન

ત્રૈકાલિક અવસ્થાઓનું મનન કરે છે, એટલે કે જાણે છે, એવા સામાન્ય-
કેવલીને અહીં મુનિ કહેવામાં આવેલ છે. એવાં મુનિઓનાં તીર્થંકર હોવાને
કારણે, મહાવીર પ્રમુ એક છે તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન્ મહાવીર પોતાની
ધોર તપસ્યાને કારણે સમ્પૂર્ણ લોકની ઉપર પતાકાના સમાન સર્વોચ્ચ સ્થાન
ધરાવે છે—નેતની ધોર તપસ્યાને કારણે સૌથી વધારે યશસ્વીતિ ધરાવે છે ॥૨૦॥

‘હૃત્થીસુ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘હૃત્થીસુ-હસ્તિપુ’ હાથિયોના જાણ-જ્ઞાતં જગત્પ્રસિદ્ધ એવા ‘એરાવત
માહુ-એરાવતમ્ આહુઃ’ એરાવત હાથીને પ્રધાન કહેવામાં આવે છે. ‘મિંગાળં
સીહો-મૃગાણાં સિંહઃ’ મૃગોના ત્રિક પ્રધાન છે. મહિદ્ગંગા-સલિલાળા ગંગા
એવં પ્રમાણે જડના ગંગા પ્રધાન છે અથવા પક્ષિસુ વા ગરુડે વેણુદેવો-પક્ષિપુ
વા મધ્યે ગરુડો વેણુદેવઃ પક્ષિયોનાં વેણુદેવ-ગરુડ પ્રધાન છે. ‘નિર્વાળવાદીણિહ—

अन्वयार्थ—(हत्थीसु) हस्तिषु (णाए) ज्ञातं-जगत्प्रसिद्धम् (ऐरावणमाहु) ऐरावतं शक्रवाहनं प्रधानमाहुः-कथयन्ति, यथा वा (मिगाणं सीहो) मृगाणां मध्ये सिंहः प्रधानः, तथा भरतक्षेत्रापेक्षया (सलिलाण गंगा) सलिलानां-जलानां मध्ये गङ्गा श्रेष्ठा, यथा वा (पक्षीसु वा गरुडो वेणुदेवो) पक्षिषु मध्ये गरुडो वेणुदेवायानामकः प्रसिद्धः तथा-(इह) इह संसारे (निव्वाणवादीणिह) निर्वाणवादिनामिह मोक्षवादिनां मध्ये (णायपुत्ते) ज्ञातपुत्रो महावीरः प्रधान इति ॥२१॥

टीका—‘हत्थीसु’ हस्तिषु ‘णाए’ ज्ञातं-जगत्प्रसिद्धम्, ‘ऐरावणं’ ऐरावतम् इन्द्रस्य हस्तिनं श्रेष्ठमाहुः, यथा वा ‘मिगाणं’ मध्ये ‘सीहो’ सिंहः-केशरादिमान् मृगराजः श्रेष्ठः प्रसिद्धो लोके। यथा वा-‘सलिलाणगंगा’ सलिलानां-जलानां

हे ‘निव्वाणवादीणिह-निर्वाणवादिनामिह’ इस संसार में मोक्षवादियों में ‘णायपुत्ते-ज्ञातपुत्रः’ भगवान् महावीर स्वामी प्रधान है ॥२१॥

अन्वयार्थ—हाथियों में जगत्प्रसिद्ध शक्र का वाहन ऐरावत हाथी प्रधान कहा जाता है, अथवा जैसे भरतक्षेत्र की अपेक्षा से मृगों-पशुओं में सिंह प्रधान है अथवा जलों में गंगा महानदी का जल प्रधान है, अथवा पक्षियों में वेणुदेव अर्थात् गरुड़ प्रसिद्ध है, उसी प्रकार इस लोक में समस्त निर्वाणवादियों में ज्ञातपुत्र महावीर स्वामी प्रधान हैं ॥२१॥

टीका—ऐरावत हाथी जो इन्द्र के वाहन रूप में प्रसिद्ध है, वह समस्त हाथियों में श्रेष्ठ कहलाता है, अथवा जैसे लोक के सब पशुओं में सिंह श्रेष्ठ है, अथवा जैसे जलों में गंगा का जल प्रधान है, अथवा

मध्ये यथा-गङ्गासलिलं प्रधानम् । ‘एकखीसु’ पक्षिषु मध्ये, यथा-‘वेणुदेवे गरुडे’
वेणुदेवो द्वितीयं नाम विद्यते यस्य, इत्यंभूतो गरुडो विशिष्टः-प्राधान्यमुपगतः,
एवम्-‘निर्वाणवाङ्मिह’ इह-वस्मिन् क्षेपे निर्वाणवादिनाम्, तत्र निर्वाणं
मोक्षः, सिद्धिक्षेत्रम्, कर्मापनयनरूपं वा, स्वरूपतः तदुपायभूतज्ञानदर्शनचारित्र्यतपः
प्राप्ति हेतुतो वा वदितुं-प्रतावयितुं शीलं विद्यते येषां ते निर्वाणवादिनः, तेषां
निर्वाणवादिनां मध्ये ‘णायपुत्ते’ ज्ञातपुत्रः, ज्ञातः-क्षत्रियस्य पुत्रः-श्री महावीर-
स्वामी तीर्थंकरः प्रधानः । यथावस्थितनिर्वाणार्थप्ररूपापरुत्वात् । यथा हस्तिषु
श्रेष्ठ ऐरावतः, यथा वा वन्येषु केशरी, जलेषु गङ्गाजलम्, पक्षिषु गरुडः, तथा-
मोक्षवादिषु आस्तिकसमुदायेषु भगवान् महावीर एव श्रेष्ठो नान्यः कथ्यतेति ॥२१॥

जैसे पक्षियों में वेणुदेव अपर नाभवाला गरुड प्रधान है उसी प्रकार
निर्वाणवादियों में ज्ञातपुत्र भगवान् महावीर श्रेष्ठ हैं । यहाँ निर्वाण
का अर्थ है मोक्ष या सिद्धिक्षेत्र या समस्त कर्मों का क्षय अथवा
निर्वाण के उपाय सम्पददर्शन आदि । ज्ञातवंशीय क्षत्रीय होने से
भगवान् ‘ज्ञातपुत्र या ‘नायपुत्र’ कहलाते हैं । ज्ञानपुत्र भगवान् महा-
वीर ने मोक्ष के स्वरूप और साधनों का यथातथ्य प्रवर्णन किया है,
अतएव वे मोक्षवादियों में प्रधान कहे जाते हैं ।

अभिप्राय यह है कि जैसे हाथियों में ऐरावत, पशुओं में सिंह,
नदियों में गंगा और पक्षियों में गरुड प्रधान हैं, उसी प्रकार निर्वाण-
वादी आस्तिकों में भगवान् महावीर ही श्रेष्ठ हैं, ॥२१॥

જળ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. પક્ષીઓમાં ગરુડ નામનું પક્ષી, કે જેનું બીજું નામ
વેણુદેવ છે, તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. એજ પ્રમાણે જાતના સમસ્ત નિર્વાણવાદીઓના
જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્ મહાવીર શ્રેષ્ઠ છે. અહીં નિર્વાણ એટલે મોક્ષ અથવા
સિદ્ધિક્ષેત્ર અથવા સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય અથવા નિર્વાણના ઉપાય રૂપ સમ્પદદર્શન
આદિ અર્થ ગણાય થયે. એટલે ભગવન્ મહાવીર જ્ઞાતપુત્રના ઉપદેશ
થયેલ. હાલથી તેમને ‘જ્ઞાતપુત્ર’ અથવા ‘નાયપુત્ર’ કહેવાય છે. જ્ઞાતપુત્ર
ભગવન્ મહાવીરે જે જ્ઞાન સ્વરૂપ તથા તે પ્રાપ્તિના સાધનોનું યથાર્થ રૂપ
પ્રતિષ્ઠાન કર્યું છે, તેથી જ તેમને જ્ઞાન મોક્ષવાદી કહેવામાં આવ્યા છે.

તત્પર્ય એ કે જેના હાથીઓના ને પશુઓના સિદ્ધ, તરીકેના
જનમાં ગંગાનું જળ અને પક્ષીઓના ગરુડ પ્રતિદ છે, એજ પ્રમાણે
નિર્વાણવાદી આસ્તિકોના ભગવન્ મહાવીર જ શ્રેષ્ઠ છે ॥૨૧॥

મૂલમ્—જોહેસુ ણાણ જંહ વીસસેણે,

પુપ્ફેસુ વા જંહ અરવિંદ માહુ ।

खत्तीण सेट्टे^{१३} जंह दंतवक्के,

इसीण सेट्टे^{१३} तंह वद्धमाणे ॥२२॥

છાયા—યોધેષુ જ્ઞાતો યથા વિશ્વસેન, પુષ્પેષુ વા યથાઽરવિન્દમાહુઃ ।

क्षत्रियाणां श्रेष्ठो यथा दान्तवाक्यः, ऋषीणां श्रेष्ठस्तथा वर्तमानः ।२२।

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા—(ણાણ) જ્ઞાતો જગત્પ્રસિદ્ધઃ (વીસસેણે) વિશ્વસેનઃ (જોહેસુ) યોધેષુ શ્રેષ્ઠઃ (જહા) યથા વા (પુપ્ફેસુ) પુષ્પેષુ (અરવિંદમાહુ) અરવિન્દમ્

‘જોહેસુ ણાણ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘ણાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્ પ્રસિદ્ધ ‘વીસસેણે-વિશ્વસેનઃ’, વિશ્વસેન ‘જોહેસુ-યોધેષુ’ યોદ્ધાઓં મેં ‘સેટ્ટે-શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ હૈ ‘જહા-યથા’ જૈસે ‘પુપ્ફેસુ-પુષ્પેષુ’ પુષ્પોં મેં ‘અરવિંદમાહુ-અરવિંદમ્ આહુઃ’ કમલકો પ્રધાન કહતે હૈં ‘જહા-યથા’ જૈસે ‘खत्तीण-क्षत्रियाणां’ ક્ષત્રિયોં કે મધ્ય મેં ‘દંતવક્કે સેટ્ટે-દાન્તવાક્યઃ શ્રેષ્ઠઃ’ દાન્તવાક્ય-ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ હૈ ‘તંહ-તથા’ હસીપ્રકાર ‘इसीण-ऋषीणां’ ઋષિયોં મેં ‘वद्धमाणे सेट्टे-वर्द्धमानो શ્રેષ્ઠઃ’ વર્દમાન મહાવીર સ્વામી હી શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જૈસે યોદ્ધાઓં મેં જગત્પ્રસિદ્ધ વિશ્વસેન ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ હૈ જૈસે પુષ્પોં મેં કમલપુષ્પ પ્રધાન હૈ અથવા જૈસે ક્ષત્રિયોં મેં દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ હૈ, ઉસી પ્રકાર ઋષિયોં મેં વર્દમાન મહાવીર શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૨॥

‘જોહેસુ ણાણ’

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘ણાણ-જ્ઞાતઃ’ જગત્પ્રસિદ્ધ ‘વીસસેણે-વિશ્વસેનઃ’ વિશ્વસેન ચક્રવર્તી ‘જોહેસુ-યોધેષુ’ યોધાઓમાં ‘સેટ્ટે-શ્રેષ્ઠઃ’ શ્રેષ્ઠ છે અને ‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘પુપ્ફેસુ-પુષ્પેષુ’ પુષ્પોમાં ‘અરવિંદમાહુ-અરવિન્દમ્ આહુઃ’ કમળને પ્રધાન કહેવામાં આવે છે. ‘જહા-યથા’ જે પ્રમાણે ‘खत्तीण-क्षत्रियाणां’ ક્ષત્રિયોમાં ‘दंतवक्के सेट्टे-दान्तवाक्यः श्रेष्ठः’ દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠ છે. ‘તંહ-તથા’ એજ પ્રમાણે ‘इसीण-ऋषीणां’ ઋષિયોમાં ‘वद्धमाणे सेट्टे-वर्द्धमानो શ્રેષ્ઠઃ’ વર્દમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૨ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ યોદ્ધાઓમાં જગત્વિખ્યાત વિશ્વસેનને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ પુષ્પોમાં કમળને શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવે છે, જેમ ક્ષત્રિયોમાં

—કમલં પ્રધાનમાહુઃ—કથયન્તિ (જહા) યથા વા (સ્વતીણં) ક્ષત્રિયાણાં મધ્યે (દંતવાક્યે સેષ્ટે) દાન્તવાક્યઃ ચક્રવર્તી શ્રેષ્ઠઃ (તહ) તથા—(ઈસીણ) ઋષીણાં મધ્યે (વદ્ધમાણે) વર્દ્ધમાનો મહાવીરઃ (સેષ્ટે) શ્રેષ્ઠઃ પ્રધાન ઇતિ ॥૨૨॥

ટીકા—‘જહા’ યથા ‘ણા’ જ્ઞાતો-જગતિ પ્રસિદ્ધઃ ‘જોહેસુ’ યોધેષુ ‘વીસસેણે’ વિશ્વસેનઃ—ચક્રવર્તી, યથા યોધેષુ પ્રધાનતયા લોકે પ્રસિદ્ધઃ । ‘જહ’ યથા વા ‘પુષ્કેસુ’ પુષ્પેષુ—વકુલમન્દારચમ્પકાદિષુ વહુષુ અરવિન્દં-નીલોત્પલં શ્રેષ્ઠમાહુઃ, પુષ્પાણાં ગુણાઽવગુણજ્ઞાતાતઃ, ‘જહ’ યથા—‘સ્વતીણ’ ક્ષત્રિયાણાં મધ્યે ‘દંતવાક્યે’ દાન્તવાક્યઃ, ક્ષતાનાશાત્ ત્રાયન્તે—રક્ષન્તિ યે તે ક્ષત્રિયાઃ તેભાં ક્ષત્રિયાણાં મધ્યે દાન્તવાક્યઃ ક્ષત્રિય ઇવ દાન્તાઃ ઉપશાન્તાઃ વાક્યાદેવ શત્રવો यस્ય સ દાન્તવાક્યઃ—ચક્રવર્તી । યદપિ વિશ્વસેનદાન્તવાક્યાનુભાવપિ ચક્રવર્તિનો તયોરેકસ્યૈવ કથનેન નિર્વાહાત્ ઉપગો કથનેન પુનરુક્તિરૂપા શદ્ધા

ટીકાર્થ—જિસ પ્રકાર સમસ્ત યોદ્ધાઓ મેં, જગત્ મેં પ્રખ્યાત વિશ્વસેન નામક ચક્રવર્તી પ્રધાન કહા જાતા હૈ, અથવા જૈસે વકુલ મન્દાર ચમ્પક આદિ વહુત પ્રકાર કે પુષ્પોં મેં પુષ્પોં કે ગુણાવગુણોં કે જ્ઞાના અરવિન્દ અર્થાત્ નીલ કમલ કે પુષ્પાં કો શ્રેષ્ઠ કહતે હૈ, અથવા જૈસે સમસ્ત ક્ષત્રિયોં મેં ‘ક્ષત અર્થાત્ નાશ સે ત્રાણ અર્થાત્ રક્ષાગ કરને વાલા ક્ષત્રિય કહલાતા હૈ’ દાન્તવાક્ય પ્રધાન કહા જાતા હૈ, કયોંકિ જિસકે વચન માત્ર સે શત્રુ દાન્ત અર્થાત્ ઉપશાન્ત હોજાઈં ઉસે ‘દાન્ત વાક્ય’ કહતે હૈં । ‘યદપિ વિશ્વસેન ઓર દાન્તવાક્ય દોનોં ચક્રવર્તી હૈં, ઇનમેં સે કિસીં એક કા હી ગ્રહણ કરને સે કામ ચલ સક્તા હૈ, અતઃ દોનોં કા હી ગ્રહણ કરના પુનરુક્તિ હૈ, એસી અશંકા કી જા

દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી ને શ્રેષ્ઠ ગણવામા આવે છે, એજ પ્રમાણે સમસ્ત ઋષિઓમા વર્દ્ધમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેવી રીતે સમસ્ત યોદ્ધાઓમા વિશ્વસેન ચક્રવર્તી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે, અથવા જેન બહુવ ચપો, ગુલાબ આદિ સુગંધા ફૂલોનાં, ફૂલોના ગુણાવગુણોના બહુકારો, અરવિન્દ-નીલકંઠજને શ્રેષ્ઠ કહે છે, અથવા જેન સમસ્ત ક્ષત્રિયોમા (ક્ષત એટલે નાશ નાશનાંથી ત્રાણ-રક્ષા કરનારને ક્ષત્રિય કહે છે (દાન્તવાક્ય એવાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે) શત્રુ તેને અવાજ માત્ર સાતળતા જ શત્રુએ દાન્ત એટલે કે ઉપશાન્ત થઈ જતા. જેને અવાજ સાતળતા જ શત્રુએ દાન્ત થઈ જાય છે, તેને દાન્તવાક્ય કહે છે એજ પ્રમાણે ઋષિઓમા શ્રી વર્ધમાન મહાવીર સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. શંક-વિરહિત અને દાન્તવાક્ય આ બન્ને ચક્રવર્તીઓ છે. તેથી અહીં પુનરુક્તિ હૈય

જાયતે તત્રાહ-યોધેષુ પ્રધાનત્વાત્ વાક્યપ્રભાવશાલિત્વાત્, અર્થભેદનોભયોઃ પાર્યવયેન ગ્રહણાત્ ન પુનરુક્તિઃ । ‘તહ’ તથા-‘ઈસીળ’ ઋષીણાં-તપસ્વિનાં મધ્યે ‘વદ્ધમાણે’ શ્રીવર્દ્ધમાનઃ ‘સેઢે’ શ્રેષ્ઠઃ, ઇતઃ પુરા પ્રશસ્યપ્રશસ્યતરપ્રશસ્યતમાદિના દૃષ્ટાન્તેન ભગવતઃ સ્વરૂપસુચર્ણિતવાન્ । તદધુના તાનેવ દૃષ્ટાન્તાન્ પ્રદર્શ્ય દાર્શનિકં ભગવન્તં નામગ્રહણેન નિર્દિષ્ટવાન્ । યથા યોધેષુ વિશ્વસેનઃ, યથા વા પુષ્પેષુ નીલમુત્પલમ્, ક્ષત્રિયેષુ ચક્રવર્તી, તથા તપશ્ચરતાં મધ્યે ભગવાન્ વર્દ્ધમાન-સ્વામી શ્રેષ્ઠ ઇતિ ॥૨૨॥

મૂલ્ય-દાનાણ સંદૃષ્ટું અભયપ્પયાણં, સચ્ચેસું વા અણવજ્જં વયંતિ ।
તંત્રેસુ વા ઉત્તમવંભચેરં લોગુત્તમે સમંણે નાયપુત્તે ॥૨૩॥

સકની હૈ, કિન્તુ હનમેં સે એક ચોદ્ધાઓં મેં પ્રધાન હૈ ઓર દુસરા પ્રમા-
વશાલી વાક્ય વાલા હૈ । હસ પ્રકાર દોનોં કે અર્થ મેં ભેદ હોને સે
પુનરુક્તિ નહીં સમજની चाहिए ।

ઉસી પ્રકાર ઋષિયોં મેં શ્રીવર્દ્ધમાન શ્રેષ્ઠ હૈ । હસસે પૂર્વ પ્રશસ્ય,
પ્રશસ્યતર ઓર પ્રશસ્યતમ આદિ દૃષ્ટાન્તોં દ્વારા ભગવાન્ કે સ્વરૂપ કા
વર્ણન કિયા થા, અવ ઉન્હોં દૃષ્ટાન્તોં કો દિખલાકર દાર્શનિક ભગવાન્
કા નામોલ્લેખ કરકે નિર્દેશ કિયા હૈ ।

જૈસે ચોદ્ધાઓં મેં વિશ્વસેન, પુષ્પોં મેં નીલકમલ કા પુષ્પ, ક્ષત્રિયોં
મેં દાન્તવાક્ય ચક્રવર્તી પ્રધાન હૈ, ઉસી પ્રકાર તપસ્વિયોં મેં વર્દ્ધમાન
સ્વામી શ્રેષ્ઠ હૈ ॥૨૨॥

થતો લાગે છે. બન્નેમાંથી કોઈ પણ એકની ઉપમા આપી હોત તો
કામ ચલી શકત.

સમાધાન-વિશ્વસેન ચોદ્ધાઓમાં પ્રધાન હતો, અને દાન્તવાક્ય પ્રભાવ-
શાળી વાક્યવાળો હતો. આ કારણે તે બન્ને ચક્રવર્તીઓમાં ખાસ વિશિષ્ટતા
હોવાથી અને બન્નેના અર્થમાં ભેદ આવતો હોવાથી ઉપમામાં પુનરુક્તિ દોષનો
સંભવ રહેતો નથી

આગળ પ્રશસ્ય પ્રશસ્યતર, અને પ્રશસ્યતમ આદિ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર
પ્રભુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, હવે એજ દૃષ્ટાન્તોને આધારે
દાર્શનિક ભગવાનના નામના ઉલ્લેખ સાથે નિર્દેશ કરવામાં આવે છે -

જેમ ચોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન, પુષ્પોમાં નીલકમલ, અને ક્ષત્રિયોમાં દાન્ત-
વાક્ય દેવ નિર્ણય છે, એજ પ્રમાણે તપસ્વીઓમાં વર્દ્ધમાન સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥

छाया—दानानां श्रेष्ठमभयप्रदानं सत्येषु वा अनवद्यं वदन्ति ।

तपसु वा उत्तमं ब्रह्मचर्यं लोकोत्तमः श्रमणो ज्ञातपुत्रः ॥२३॥

अन्वयार्थः—(दाणाणां) दानानां मध्ये यथा—(अभयप्रदानां) अभयप्रदानं—
प्राणदानं (सेट्टं) श्रेष्ठं—प्रधानम् (मच्चेसु) सत्येषु वाक्येषु (अणवज्जं) अनवद्यं—निर-
वद्यं—परपीडाऽनुत्पादकं वाक्यं श्रेष्ठम् (वयन्ति) वदन्ति—कथयन्ति, (तवेसु)
तपसु मध्ये (यमचेर उत्तमं) ब्रह्मचर्यं नववाटिकोपेतं ब्रह्मचर्यम् (उत्तमं) उत्तम
प्रधानं तथैव (समणो) श्रमणः (नायपुत्ते) ज्ञातपुत्रो वर्द्धमानः (लोगुत्तमे) लोको-
त्तमः—त्रिलोकोत्तमः ॥२३॥

‘दाणाण सेट्टं’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘दाणाणां-दानानां’ सब प्रकार के दानों में ‘अभयप्रदानां’
—अभयप्रदानम्’ अभयदान ‘सेट्टं-श्रेष्ठम्’ उत्तम है ‘मच्चेसु-सत्येषु’
सत्यवचनों में ‘अणवज्जं-अनवद्यम्’ जिससे किसीको पीडा न हो
ऐसा सत्य श्रेष्ठ है ऐसा ‘वयन्ति-वदन्ति’ कहते हैं ‘तवेसु-तपसु’
तपों में ‘यमचेर उत्तमं-ब्रह्मचर्यम् उत्तमम्’ नव कोटियुक्त ब्रह्मचर्य श्रेष्ठ
है इसी प्रकार ‘समणो-श्रमणः’ इस लोक में श्रमण भगवान् ‘नाय-
पुत्ते-ज्ञातपुत्रः’ ज्ञात पुत्र वर्द्धमान स्वामी ‘लोगुत्तमे-लोकोत्तमः’, सबसे
उत्तम नाम श्रेष्ठ है ॥२३॥

—अन्वयार्थः—जैसे समस्त दानों में अभयदान प्रधान है, सत्य
वाक्यों में अनवद्य अर्थात् जो परपीडाजनक न हो ऐसा निरवद्य वाक्य
श्रेष्ठ है और तपों में नववाड़ युक्त ब्रह्मचर्य प्रधान है, उसी प्रकार
श्रमण ज्ञातपुत्र वर्द्धमान महावीर स्वामी तीनों लोकों में उत्तम है ॥२३॥

‘दाणाण सेट्टं’

शब्दार्थः—‘दाणाणां दानानां’ जथा प्रकारना दानानां अभयप्रदान—अभयप्रदा-
नाम् अभयदान ‘सेट्टं-श्रेष्ठम्’ उत्तम है ‘मच्चेसु-सत्येषु’ सत्य वचनानां
‘अणवज्जं-अनवद्यम्’ अर्थात् किसीको पीडा न हो वाक्य अथवा वाक्य
प्रकारे ‘वयन्ति-वदन्ति’ कहते हैं ‘तवेसु-तपसु’ तपानां ‘यमचेर उत्तमं-ब्रह्मचर्यम्’
उत्तमम् तपकोटियुक्त अथवा प्रथमम् श्रेष्ठम् है ‘समणो-श्रमणः’
आश्रितानां श्रमण भगवान् ‘नायपुत्ते ज्ञातपुत्रः’ ज्ञातपुत्र—वर्द्धमान स्वामी
‘लोगुत्तमे-लोकोत्तमे’ जथा अर्थ उत्तम अर्थात् श्रेष्ठम् है ॥२३॥

संक्षेपः—जैसे समस्त दानानां अभयदान श्रेष्ठ है, जैसा सत्य वचनों में
अनवद्य, अथवा किसीको पीडा न हो वाक्य श्रेष्ठ है, तपों में नववाड़ युक्त ब्रह्मचर्य
प्रधान है, उसी प्रकार श्रमण भगवान् ज्ञातपुत्र वर्द्धमान स्वामी तीनों लोकों में उत्तम है ॥२३॥

જાયતે તન્નાહ-યોધેષુ પ્રધાનત્યાઃ વાક્યપ્રભાવશાલિત્વાત્, અર્થભેદનોમયોઃ પાર્યવયેન ગ્રહણાત્ ન પુનરુક્તિઃ । 'તહ' તથા-'ઈસીળ' ઋષીણાં-તપસ્વિનાં મધ્યે 'વર્દમાણે' શ્રીવર્દમાનઃ 'સેષ્ઠે' શ્રેષ્ઠ, ઇતઃ પુરા પ્રશસ્યપ્રશસ્યતરપ્રશસ્યતમાદિના દૃષ્ટાન્તેન ભગવતઃ સ્વરૂપમુચર્ણિતવાન્ । તદધુના તાનેવ દૃષ્ટાન્તાન્ પ્રદર્શ્ય દાર્ષ્ટાન્તિકં ભગવન્તં નામગ્રહણેન નિર્દિષ્ટવાન્ । યથા યોધેષુ વિશ્વસેનઃ, યથા વા પુષ્પેષુ નીલમુત્પલમ્, ક્ષત્રિયેષુ ચક્રવર્તી, તથા તપસ્વિતાં મધ્યે ભગવાન્ વર્દમાન-સ્વામી શ્રેષ્ઠ ઇતિ ॥૨૨॥

મૂલમ્-દાનાણ સ્તૃષ્ટં અભયપ્પયાણં, સચ્ચેસું વા અણવજ્જં વયંતિ ।
તંત્રેસુ વા ઉત્તમવર્મચેરં લોગુત્તમે સમંણે નાયપુત્તે ॥૨૩॥

સકની હૈ, કિન્તુ હનમેં સે एक योद्धाओं में प्रधान है और दूसरा प्रभा-
वशाली वाक्य वाला है । इस प्रकार दोनों के अर्थ में भेद होने से
पुनरुक्ति नहीं सम्भझनी चाहिए ।

उसी प्रकार ऋषियों में श्रीवर्द्धमान श्रेष्ठ हैं । इससे पूर्व प्रशस्य,
प्रशस्यतर और प्रशस्यतम आदि दृष्टान्तों द्वारा भगवान् के स्वरूप का
वर्णन किया था, अब उन्हीं दृष्टान्तों को दिखलाकर दार्ष्टान्तिक भगवान्
का नामोल्लेख करके निर्देश किया है ।

जैसे योद्धाओं में विश्वसेन, पुष्पों में नीलकमल का पुष्प, क्षत्रियों
में दान्तवाक्य चक्रवर्ती प्रधान है, उसी प्रकार तपस्वियों में वर्द्धमान
स्वामी श्रेष्ठ हैं ॥२२॥

થતો લાગે છે. બન્નેમાંથી કોઈ પણ એકની ઉપમા આપી હોત તો
કામ ચલી શકત.

સમાધાન-વિશ્વસેન યોદ્ધાઓમાં પ્રધાન હતો, અને દાન્તવાક્ય પ્રભાવ-
શાળી વાક્યવાળો હતો. આ કારણે તે બન્ને ચક્રવર્તીઓમાં ખાસ વિશિષ્ટતા
હોવાથી અને બન્નેના અર્થમાં ભેદ આવતો હોવાથી ઉપમામાં પુનરુક્તિ દોષનો
સંભવ રહેતો નથી

આગળ પ્રશસ્ય પ્રશસ્યતર, અને પ્રશસ્યતમ આદિ દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર
પ્રભુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, હવે એજ દૃષ્ટાન્તોને આધારે
દાર્ષ્ટાન્તિક ભગવાનના નામના ઉલ્લેખ સાથે નિર્દેશ કરવામાં આવે છે -

જેમ યોદ્ધાઓમાં વિશ્વસેન, પુષ્પોમાં નીલકમલ, અને ક્ષત્રિયોમાં દાન્ત-
વાક્ય શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, એજ પ્રમાણે તપસ્વીઓમાં વર્દમાન સ્વામી શ્રેષ્ઠ છે. ॥૨૨॥

છાયા—દાનાનાં શ્રેષ્ઠમભયપ્રદાનં સત્યેષુ વા અનવદ્ય વદન્તિ ।

તપ સ્તુ વા ઉત્તમં બ્રહ્મચર્યં લોકોત્તમઃ શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ ॥૨૩॥

અન્વયાર્થઃ—(દાણાણં) દાનાનાં મધ્યે યથા—(અભયપ્પયાણં) અભયપ્રદાનં—પ્રાણદાનં (સેટ્ટં) શ્રેષ્ઠં-પ્રધાનમ્ (પચ્ચેસુ) સત્યેષુ વાક્યેષુ (અણવજ્જં) અનવદ્યં-નિરવદ્યં-પરપીડાડનુત્પાદકં વાક્ય શ્રેષ્ઠમ્ (વયંતિ) વદન્તિ-કથયન્તિ, (તવેસુ) તપસ્તુ મધ્યે (વમ્મચેર ઉત્તમં) બ્રહ્મચર્યં નવવાટિ કોપેતં બ્રહ્મચર્યમ્ (ઉત્તમં) ઉત્તમ પ્રધાનં તથૈવ (સમણે) શ્રમણઃ (નાયપુત્તે) જ્ઞાતપુત્રો વર્દ્ધમાનઃ (લોગુત્તમે) લોકોત્તમઃ-ત્રિલોકેયૂત્તમઃ ॥૨૩॥

‘દાણાણ સેટ્ટં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘દાણાણં-દાનાનાં’ મય પ્રકાર કે દાનોં મેં ‘અભયપ્પયાણં-અભયપ્રદાનમ્’ અભયદાન ‘સેટ્ટં-શ્રેષ્ઠમ્.’ ઉત્તમ હૈ ‘સચ્ચેસુ-સત્યેષુ’ સત્યવચનોં મેં ‘અણવજ્જં-અનવદ્યમ્’ જિસસે કિસીકો પીડા ન હો એસા સત્ય શ્રેષ્ઠ હૈ એસા ‘વયંતિ-વદન્તિ’ કહતે હૈ ‘તવેસુ-તપસ્તુ’ તપોં મેં ‘વમ્મચેર ઉત્તમં-બ્રહ્મચર્યમ્ ઉત્તમમ્’ નવ કોટિયુક્ત બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ હૈ इसी प्रकार ‘समणो-श्रमणः’ इस लोक में श्रमण भगवान् ‘नायपुत्ते-ज्ञातपुत्रः’ ज्ञात पुत्र वर्द्धमान स्वामी ‘लोगुत्तमे-लोकोत्तमः’, सबसे उत्तम नाम श्रेष्ठ है ॥२३॥

—અન્વયાર્થ—જૈસે મમસ્ત દાનોં મેં અભયદાન પ્રધાન હૈ, સત્ય વાક્યોં મેં અનવદ્ય અર્થાત્ જો પરપીડાજનક ન હો એસા નિરવદ્ય વાક્ય શ્રેષ્ઠ હૈ ઓર તપોં મેં નવવાડ યુક્ત બ્રહ્મચર્ય પ્રધાન હૈ, ડસી પ્રકાર શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર વર્દ્ધમાન મહાવીર સ્વામી તીનો લોકોં મેં ઉત્તમ હૈ । ૨૩॥

‘દાણાણ સેટ્ટં’

શબ્દાર્થ—‘દાણાણં-દાનાનાં’ બધા પ્રકારના દાનોનાં ‘અભયપ્પયાણં-અભયપ્રદાનમ્’ અભયદાન ‘સેટ્ટં-શ્રેષ્ઠમ્’ ઉત્તમ છે ‘સચ્ચેસુ-સત્યેષુ’ સત્ય વચનોનાં ‘અણવજ્જં-અનવદ્યમ્’ જેનાથી કોઈને પણ પીડા ન થાય એવું સત્ય શ્રેષ્ઠ છે એ પ્રમાણે ‘વયંતિ-વદન્તિ’ કહે છે. ‘તવેસુ-તપસ્તુ’ તપોના ‘વમ્મચેર ઉત્તમમ્-બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમમ્’ નવકોટિયુક્ત એવું બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે. એજ પ્રમાણે ‘સમણો-શ્રમણ’ આલોકમાં શ્રમણ ભગવાન્ ‘નાયપુત્તે-જ્ઞાતપુત્ર.’ જ્ઞાતપુત્ર વર્દ્ધમાન સ્વામી ‘લોગુત્તમે-લોકોત્તમ.’ બધાથી ઉત્તમ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ છે ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સમસ્ત દાનોનાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સત્ય વચનોનાં અનવદ્ય, એટલે કે કોઈને માટે પીડાજનક ન હોય એવાં નિરવદ્ય વચનો શ્રેષ્ઠ છે, એજ પ્રમાણે શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર વર્દ્ધમાન ત્રણે લોકમાં સર્વોત્તમ છે ॥૨૩॥

ટીકા—તથા-‘દાણા’ દાનાનામ્ સ્વપરાનુગ્રહાર્થં દીયતે પરસ્મૈ યત્તદાનં તદનેકવિધમ્, તેષાં દાનાનામનેકવિધાનાં મધ્યે ‘અમયપ્પયાણં’ અમયપ્રદાનમ્, જીવાનાં જીવિતાર્થિનાં ત્રાણકારિત્વાદ્ અમયદાનં સર્વતઃ ઉત્તમમ્ । તદુક્તમ્—

‘દીયતે મિત્રમાણસ્ય કોટિં જીવિતમેવ વા ।

ધનકોટિં ન ગૃહ્ણીયાત્સર્વો જીવિતુ મિચ્છતિ’ ॥

કોટિસ્વર્ણાદિદાનેનાઽપિ ન તથા તુલ્યતિ જન્તુઃ યથા-સમુપસ્થિતે મરણે-
અમયદાનેન । તથાપિ શાસ્ત્રે મન્દમતીનામધિકારાત્ તેષાં સુલાઽવબોધાય એકં
કથાનકમ્ અમયદાનસમ્બદ્ધં સ્વલ્પવચસા યસ્તૌમિ । તથા-આસીદ્ વસન્તપુર-

ટીકાર્થ—અપને ઓર પરકે અનુગ્રહ ‘ઉપકાર’ કે લિપે જો દિયા
જાતા હૈ વહ દાન કહલાતા હૈ । દાન કે અનેક ભેદ હૈ, ડન સબ પ્રકાર
કે દાનોં સેં અમયદાન સ્વ સે ઉત્તમ હૈ, કયોં કિ જીવન કે અભિલાષી
જીવોં કી ડસસે રક્ષા હોતી હૈ । કહા બી હૈ—‘દીયતે મિત્રમાણસ્ય’ હત્યાદિ ।

યદિ મરતે હુપે પ્રાણી કો એક કરોડ મુદ્રાઈ (મોહર) અથવા
જીવન દિયા જાય-હોનોં મેં સે એક દેને કો કહા જાય તો વહ કરોડ
મુદ્રાઈ (મોહર) લેના પસંદ નહીં કરેગા, વહ જીવન હી કી અભિલાષા
કરેગા । કયોં કિ પ્રત્યેકપ્રાણી જીવિત રહને કી હી અભિલાષા કરતા હૈ ।

મૃત્યુ ઉપસ્થિત હોને પર જીવ કો કરોડ સ્વર્ણમુદ્રાઈ (મોહર) દેને
પર બી વૈના સન્તોષ નહીં હોતા જૈસા અમયદાન સે રોતા હૈ । ફિર બી
મન્દમતિયો કે સુલાવબોધ કે લિપે અર્થાત્ મરલના સે સમજાને કે
લિપે એક ડદાહરણ પ્રસ્તુત કિયા જાતા હૈ । જો હસપ્રકાર હૈ—

ટીકાર્થ—સ્વ અને પરના અનુગ્રહ (ઉપકાર) નિમિત્તે જે અપવામાં
આવે છે, તેને દાન કહે છે દાનના અનેક ભેદ છે. તે સમ્રાજા પ્રકારનાં
દાનોમા અમયદાન સૌથી ઉત્તમ છે, કારણ કે જીવવાની અભિલાષાવાળા
જીવોની તેના દ્વારા રક્ષા થાય છે કહ્યું પણ છે કે-

‘દીયતે મિત્રમાણસ્ય’ હત્યાદિ—

‘મરણુનો ભય જેની સામે ઉપસ્થિત થયો હોય એવા કોઈ પણ
મનુષ્યને એક કરોડ સોના મહોરો અથવા જીવનના અર્પવાતું કહેવામાં
આવે અર્થાત્ બન્નેમાંથી એક જ વસ્તુ ગ્રહણ કરવાતું કહેવામાં આવે તો
તે સોના મહોરોને પસંદ કરવને બદલે જીવનના જ પસંદ કરશે, કારણ
કે પ્રત્યેક પ્રાણીને પોતાનો જ જ સૌથી અધિક પ્રિય હોય છે.’

મૃત્યુ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે જીવને કરોડો સોનામહોરો આપવામાં
આવે તો પણ એટલો સતોષ થતો નથી કે એટલો અભયદાન-જીવનદાન-
મરણવાની ધાય છે. મન્દમતિવાળા લોકોને કોઈ પણ વાત સરળતાથી

નામકનગરે રાજાઽરિદમનો નામા । સ ચ કદાચિત્ ચતુર્મહિષી સમુપેતઃ પ્રાસાદ
વાતાયને ક્રીડયાઽઽત્માનં વિનોદયસ્તિષ્ઠતિ સ્મ । તેન રાજા કદાચિત્ ચૌરો
રક્તકરવીરપુષ્પસમ્બદ્ધમુષ્ઠમાલો રક્તાઽમ્બરપરિધાનો રક્તચન્દનોપલિપ્તાઙ્ગઃ
મહત્વાયદિષ્ઠિમો રાજપુરુષૈઃ રાજપાર્ગેણ નીયમાનઃ સપત્નોકેન દટ્ટઃ । સંહતાભિ
સ્તાભિ મહિષીભિઃ પૃષ્ઠં કિં કૃતમનેન, યદર્થં યસ્યેદૃશી અવસ્થા લોકૈશ્ચ કાપિ
નીયતે । અનન્તરં રાજપુરુષેણ વિજ્ઞાપિતમ્ યદયં પરદ્રવ્યાઽપહરણમકરોત્ । નીતિ-
શાસ્ત્રપદર્શિતેન યથા પરદ્રવ્યાઽપહારકો નિર્ણીતઃ । અતો મારણાય નીયતે વધ્ય-

વસન્તપુર નામક નગર મેં અરિદમન નામકા રાજા થા । એક ચાર
વહ અપની ચાર રાનિયોં કે સાથ રાજમહલ કે ફરોલે મેં ક્રીડા કરતા
હુઆ વિનોદ કર રહા થા । અપની પત્નિયોં કે સાથ રાજા કી દૃષ્ટિ એક
ચોર પર પડી, ઉસકે ગલે મેં લાલ કનેર કે પુષ્પોં કી માલા પડી થી,
વસને લાલ રંગ કે વસ્ત્ર પહના થા, લાલ ચન્દન સે ઉસકા શરીર લિસ
થા । યહ પુરુષ વધ કરને યોગ્ય હૈ, હસ પ્રકાર કી ડુગડુગી વજાઈ જા રહી
થી । એસે વસ પુરુષકો રાજપુરુષ રાજમાર્ગ સે લે જા રહે થે ।

વસે દેખ તર રાનિયોં ને મિલકર પૂછા—‘હસને કયા દુઃકર્મ કિયા
હૈ જિસકે કારણ હસકી એસી દશા હુઈ હૈ ઓર રાજપુરુષ હસે કહાં
લે જા રહે હૈ’ ।

રાજપુરુષ ને ઉત્તર દિયા હસને પરકીય દ્રવ્ય કા અપહરણ કિયા

સમાજવની હોય, તે ઉઠાહરણ આપવું પડે છે. તેથી સૂત્રકાર એક ઉઠાહરણ
દ્વારા અભયદાનની શ્રેષ્ઠતાનું પ્રતિપાદન કરે છે—વસન્તપુર નામે એક નગર
હતું. અરિદમન નામનો રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો. હતો એક દિવસ તે પોતાની
ચાર રાણીઓની સાથે રાજમહેલના ઝરુખામાં બેઠો બેઠો વાર્તાવિનોદ કરી
રહ્યો હતો. એવામાં રાણીઓની તથા રાજાની દૃષ્ટિ એક બન્દિવાન ચોર પર
પડી. તેના ગળામાં લાલ કનેર (કરેણ) નાં પુષ્પોની માળા હતી, તેણે લાલ
રંગનાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં, તેના આખા શરીર પર લાલ ચન્દનનો લેપ
કરેલો હતો, ‘આ પુરુષ વધ કરવાને યોગ્ય છે’, એવી ઘોષણા થઈ રહી હતી
તેવા ચોરને રાજપુરુષો રાજમાર્ગ પરથી લઈ ને જતા હતા.

તેને બોધને રાણીઓએ એક રાજપુરુષને બોલાવીને પૂછ્યું—

‘આ માણસે શો અપરાધ કર્યો છે કે જેને કારણે તેની આ પ્રકારની
દશા થઈ છે ?’

રાજપુરુષે જવાબ દીધો—‘આ માણસે પારકા દ્રવ્યનું અપહરણ કર્યું છે.

ભૂમી । તચ્છુન્વા તામિરુક્તમ્-રાજન્ ! યોઽસ્માકં ભવતા પૂર્વ વરો દત્તઃ, દીયત
સોઽસ્મભ્યમેકદિનાય યેનૈતસ્ય કિંચિદુપ રૂરિષ્યામહે । પ્રહસ્ય રાજાઽપિ સ્વીકૃતમ્
તતઃ પ્રથમયા મહિષ્યા કયાઽપિ સ્નાનાદિપુરસ્સરમ્-અરુઢ્ઘારાઽઽલઙ્કૃતો દીનાર
સહસ્રવ્યયેન શબ્દાદીન્ વિષયાન્ પ્રાપ્યૈકમહો યાત્રદ્ યાપિતઃ । દ્વિતીયદિવસે ત્વા
માળયાઽપરયા તથૈવ પશ્ચસહસ્રદીનારવ્યયેન લાલિતઃ । તૃતીયયાઽપિ તૃતીયદિને દશ
સહસ્રદીનારવ્યયેન લાલિતઃ પાલિતઃ પોષિતચૌરઃ । ચતુર્થદિને ચતુર્થી પટ્ટમહિષ

હૈ । નીતિશાસ્ત્ર મેં પ્રદર્શિત માર્ગ સે યહ ચોર સાવિત હો ચુકા હૈ
અતઃૈવ હસે મારને કે લિષ્ વધ્યમૂમિ કી ઓર લે જા રહે હૈ ।

યહ સુનકર રાનિયોં મે કહા-મહારાજ ! આપને પહલે હમેં જો
વરદાન દિયા થા, વહ હસ સમય દીજિયે, જિસસે હન હસકા કુદ
ઉપકાર કર સકેં ।

રાજા ને મુસ્કરા કર સ્વીકૃતિ પ્રદાન કી । તથ પહલી રાની ને
સ્નાન આદિ કરવાકર, અલંકારોં સે અલંકૃત કરકે, એક હજાર દીનાર
(મોહરે) વ્યય કરકે ઉસ ચોર કો મનોહ શબ્દ આદિ વિષયોં ક
ઉપભોગ કરવાયા । હસ પ્રકાર એક દિન વ્યતીત હો ગયા । દૂસરી રાની
ને પાંચ હજાર દીનાર વ્યય કરકે ઉસી પ્રકાર ઉસે રક્ષા । તીસરે દિન
તીસરી રાની ને દસ હજાર વ્યય કરકે ચોર કા લાલન પાલન પોષણ

નીતિશાસ્ત્રમાં પારકા દ્રવ્યનુ અરુરણ કરવાનો નિષેધ છે. તે ચોર સાવિત
થઈ ચુક્યો છે, તેથી તેને મોતની સજા ફરમાવવામાં આવી છે આ સજાનો
અમલ કરવા માટે અમે તેને વધસ્થાને લઈ જઈએ છીએ'.

આ પ્રકારનો જવાબ સાંભળીને રાણીએ રાજાને વિનંતિ કરી-
'મહારાજ ! આપની પાસે અમારું એક વરદાનનું લેણું છે, અમે તે વરદાન દ્વારા
આ માણસ ઉપર ખની શકે તેટલો ઉપકાર કરવા માગીએ છીએ, તો
અત્યારે અમને તે વરદાન માગી લેવા દો'.

રાજાએ મંદ મંદ હાસ્ય સહિત તેમની તે વાત મંજૂર કરી. ત્યારે
પહેલી રાણીએ તે ચોરને સ્નાન આદિ કરાવીને અલંકારાથી વિભૂષિત કરીને,
એક હજાર દીનાર (સોના મહોરો) ખચીને તે ચોરને મનોહ શબ્દાદિ વિષ
યોનો ઉપભોગ કરાવ્યો. આ પ્રકારે એક દિન વ્યતીત થઈ ગયો. બીજે દિવસે
બીજી રાણીએ પાંચ હજાર સોનામહોરો ખચીને તેને એજ પ્રમાણે શબ્દાદિ
વિષયોનો ઉપભોગ કરાવ્યો. ત્રીજે દિવસે ત્રીજી રાણીએ દસ હજાર સોના-
મહોરો ખચીને તે ચોરનું લાલન પાલન કરીને તેને સખ આપવાનો પયન

રાજો મતિમાદાયાઽભયદાનેન મરણાદ્રક્ષિતવતી । તા એકદા ચતુર્થી મહિપી અન્યામિ
મહિપીભિરુપહસિતા રાજો મહિપીણા મન્યનમયા ત્વયા કિમપિ ક્ષિમિતિ નોપકૃત-
ચૌર ઇતિ । ચૌરોપકારાઽર્થવર્ગવર્ગમિતગર્જિતાનાં તાસાં સમક્ષનક્ષણાઽઽહૂવચૌરં
પૃષ્ઠવાન્ રાજા, અહો કથય સત્યમ્, કયા વહૂ કૃતોઽસિ । ચૌરેણાઽદિ, તુરીય-
યાઽતયા રાજન્ । અમયમદાયિ દક્ષિણા । અમયમદાને દાનશ્રયણેન પુનર્જાતમિવા-
ઽઽસ્માનમવગચ્છામિ । તત્ એતાવતૈર સિદ્ધમ્ યત્-સર્વદાનેષુ શ્રેષ્ઠમમયદાનમેવ ।
'સચ્ચેસુ' સત્યેષુ મધ્યે યત્ 'અણવજ્જં' અનવધમ્ પરપીઠાઽનુત્પાદકં તત્ સત્ય
ક્રિયા । ચૌથે દિન અપમાનિતા ચૌથી રાની ને, જો પટ રાની થી, રાજા
કી સલાહ લેકર उस चोर की अभयदान देकर रक्षा की ।

एक दिन शैव रानियों चौथी रानी का उपहास करती हुई कहने
लगी-तुम बहुत कृपण हो । तुमने उस चोर के लिए कुछ भी व्यय
नहीं किया । उन रानियों को चोर का उपकार करने का बड़ा
घमण्ड था । इस कारण वे अपने उपकार का खूब बखान कर रही थीं ।
तब राजा ने उस चोर को उनके सामने बुलवाया और पूछा-सच-सच
बता, किस रानी ने तेरा बहुत उपकार किया है ? चोर ने उत्तर दिया
इन चौथी महारानी ने मुझे अभय की दक्षिणा दी । अभयदान पाकर
मुझे ऐसा लगा मानों मेरा पुनर्जन्म हुआ है ।

इस कथानक से सिद्ध है कि सर्वदानों में अभयदान ही श्रेष्ठ है ।

કર્થો. ચોથે દિવસે ચોથી રાણીએ (પટરાણીએ) રાણની પાસે વચન માગ્યું કે
આ ચોરને અભયદાન દો. રાણએ તેને અભયદાન દીધું. આ રીતે ચોથી
રાણીએ તેને જીવતદાન અપાવ્યું

હવે બીજી ત્રણે રાણીઓએ ચોથી રાણીને આ પ્રમાણે ઉપહાસ કરવા
માંડ્યો-“તમે ખૂબ જ કજૂસ છો । તમે તો ચોરની પાછળ એક પાઈ પણ
ખર્ચી નહીં ।” તે રાણીઓના મનમાં એવો અહંકાર થયો કે અમે ચોર
ઉપર ઘણો મોટો અનુક્રમ કર્યો છે, તે કારણે તેઓ પોત પોતાના ઉપકારના
વખાણ કર્યા કરતી હતી. ત્યારે રાણએ તે ચોરને પોતાની પાસે બોલાવીને
આ પ્રમાણે પૂછ્યું, “તું કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ રાખ્યા વિના સાચે
સાચું કહી દે કે કઈ રાણીએ તારા પર વધારેમાં વધારે ઉપકાર કર્યો છે ?”
ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો-“આ ચોથી મહારાણીએ મને અભયદાન અપા-
વીને મારી રક્ષા કરી છે અભયદાન મળવાથી મને તો બાણે નવું જીવન
મળી ગયું છે.”

આ ઉદાહરણ દ્વારા એ સિદ્ધ થાય છે કે સમસ્ત જાનોમાં અભયદાન
શ્રેષ્ઠ છે.

વચનમેવ શ્રેષ્ઠમિતિ 'વયંતિ' વદન્તિ શાસ્ત્રત્ત્વેચ્છાઃ, ન તુ પરિપીડોત્પદકં સત્યં સદ્વ્યોહિતમિતિ કૃત્વા-તથા ચોક્તમ્—

‘લોકેऽપિ શ્રૂયતે વાદો યથા સત્યેન કૌશિકઃ ।

પતિતો વધયુક્તેન નરકે તીવ્રવેદને’ ॥

અન્યદપિ—‘તદેવ કાળં કાળત્તિ પંડગં પંડગત્તિ વા ।

વાહિયં વા ત્રિ રોગિત્તિ તેણં ચોરોત્તિ નો વદે ॥’

નીતિશાસ્ત્રેऽયુક્તમ્—સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં બ્રૂયાન્ન બ્રૂયાત્સત્યમપ્રિયમ્ ।

સત્યં ચ નાઽનૃતં બ્રૂયા દેવ ધર્મઃ સનાતનઃ’ ॥૧॥ ઇતિ,

શાસ્ત્ર કે તત્ત્વ કે વેચ્છા સત્યોં મેં ડસી સત્ય કો શ્રેષ્ઠ કહતે હેં જો નિરવચ્ચ હો અર્થાત્ જિસસે પર કો પીડા ઉત્પન્ન ન હોતી હો । જો વચન પરપીડાજનક હો વહ શ્રેષ્ઠ નહીં હૈ, કયોં કિ સત્પુરુષો કે લિએ જો હિતકર હો, વહી સત્ય કહલાતા હૈ । કહા બી હૈ—‘લોકેઽપિ શ્રૂયતે વાદો’ ઇત્યાદિ ।

કૌશિક હિંસાકારી સત્ય સે તીવ્ર વેદના વાલે નરક મેં પડા એસા વાદ લોક મેં બી સુના જાતા હૈ ॥૧॥

ઔર બી કહા હૈ—‘તદેવ કાળં કાળત્તિ’ ઇત્યાદિ ।

કાળે કો કાળા ન કહેં, પંડક (નપુંમક) કો પંડક ન કહે, બીમાર કો બીમાર ન કહે ઔર ચોર કો ચોર ન કહે, કયોંકિ એસા કહને સે ઉન્હેં પીડા પહુંચતી હૈ ॥૧॥

નીતિશાસ્ત્ર મેં બી કહા હૈ—‘સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં બ્રૂયાત્’ ઇત્યાદિ ।

શાસ્ત્રોએ એજ સત્યને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે કે જે નિરવચ્ચ એટલે કે પરને પીડાકારી ન હોય. જે વચન પરપીડાજનક હોય તેને કદી પણ શ્રેષ્ઠ કહી શકાય નહીં, કારણ કે સત્પુરુષોને માટે જે હિતકર હોય, તેને જ સત્ય કહેવાય છે— કહ્યું પણ છે કે—“લોકેઽપિ શ્રૂયતે વાદો” ઇત્યાદિ “કૌશિક હિંસાકારી સત્યને કારણે તીવ્ર વેદનાવાળા નરકમાં પડ્યો, એવી માન્યતા લોકોમાં પ્રચલિત છે એટલે કે એવું લોકો કહે છે” ॥૧॥

વળી એવું કહ્યું છે કે “તદેવ કાળં કાળત્તિ” ઇત્યાદિ

“કાળાને કાળો કહેવાય નહીં, નપુંસકને નપુંસક કહેવાય નહીં, બીમારને બીમાર ન કહેવાય અને ચોરને ચોર ન કહેવાય કારણ કે તેમ કહેવાથી તેને દુઃખ થય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં પણ એવું કહ્યું છે કે— “સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં

‘તવેસુ’ તપઃસુ મધ્યે ‘વમચેરં’ બ્રહ્મચર્યમ્ નવવિધવાટિકોપેતમ્ ઉત્તમં-
પ્રધાનં ભવતિ । તથા-‘સમણે’ શ્રમણઃ શ્રમણઃ ‘નાયપુત્રે’ જ્ઞાતપુત્રઃ ‘લોગુત્તમે’
લોકોત્તમઃ-સર્વલોકોત્તમરૂપસંપદા સર્વાતિશાયિન્યા શક્ત્યા ક્ષાયિકજ્ઞાનદર્શનાભ્યાં
શીલેન ચ જ્ઞાતપુત્રો ભગવાન્ શ્રમણો મહાવીરઃ સર્વોત્તમઃ ।

‘દાનાનામભયં દાનં શ્રેષ્ઠ મિત્યભિધીયતે ।

પરપીડાઽનુત્પાદકં સત્યં સત્યેષુ શસ્યતે ॥૧॥

દ્વાદશવિધતપસ્સુ બ્રહ્મચર્યમુત્તમં તથૈવ જ્ઞાતપુત્રો મહાવીરો લોકોત્તમઃ-
લોકેષૂત્તમ इत्यर्थः ॥૨૩॥

મૂલમ્-ઠિર્ઙ્ગં સેટ્ટા લૈવસત્તમા વા

સર્મા સુહૃમ્મા વ સર્માણ સેટ્ટા ।

સત્ય ભાષણ કરે, પ્રિય ભાષણ કરે કિન્તુ અપ્રિય સત્ય ન કહે ।
સત્ય અસત્ય કા નિશ્રણ કરકે ખી ન કહે । યહી ધર્મ હૈ ॥૧॥

જૈસે શાસ્ત્રોં મેં સમસ્ત તપોં મેં નવવાડ સે યુક્ત બ્રહ્મચર્ય કો
પ્રધાન કહા હૈ, ડસી પ્રકાર શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર સમસ્ત લોક મેં ઉત્તમ હૈં ।
સર્વોત્તમ શક્તિ, ક્ષાયિકજ્ઞાન-દર્શન ઓર શીલ મેં શ્રમણ ભગવાન્
મહાવીર સબ સે શ્રેષ્ઠ હૈં ।

આશય યહ-સબ દાનોં મેં અભયદાન શ્રેષ્ઠ કહા જાતા હૈ, સમસ્ત
સત્યવચનોં મેં પરપીડા ન ઉત્પન્ન કરને વાલા નિરવધ વચન ઉત્તમ કહા
જાતા હૈ ઓર બારહ પ્રકાર કે તપ મેં બ્રહ્મચર્ય તપશ્રેષ્ઠ કહા જાતા હૈ,
હસી પ્રકાર જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સબ લોક મેં ઉત્તમ હૈં ॥૨૩॥

ત્રૂયાત્” ઇત્યાદિ-સત્ય બેલવું, પણ તે પ્રીતિકર બેલવું બેઠએ, પણ અપ્રિય
લાગે એવું સત્ય બેલવું નહીં. સત્ય અને અસત્યના નિશ્રણવાળાં વાક્યો
પણ બેલવા બેઠએ નહીં. એજ ધર્મ છે. ॥૧॥

એજ પ્રકારે શાસ્ત્રોમાં બાર પ્રકારનાં તપોમાં નવવાડયુક્ત બ્રહ્મચર્યને શ્રેષ્ઠ
તપ કહ્યું છે અભયદાન નિરવધ સત્ય વચન અને નવવાડયુક્ત બ્રહ્મચર્યની
જેમ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામી સમસ્ત લોકમાં સર્વોત્તમ છે. સર્વોત્તમ શક્તિ,
ક્ષાયિક જ્ઞાનદર્શન અને શીલમાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જ શ્રેષ્ઠ છે

તાત્પર્ય એ છે કે જેમ દાનોમાં અભયદાન, સત્યવચનોમાં પરપીડા ન
ઉત્પન્ન કરનારાં નિરવધ વચન, અને બાર પ્રકારનાં તપોમાં બ્રહ્મચર્ય તપ શ્રેષ્ઠ
ગણાય છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સમસ્ત લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે. ॥ ૨૩ ॥

નિઠ્ઠાણં સેટ્ટા જહ સર્વધમ્મા,

પં નાયપુત્તા પરમત્થિ નાણી ॥૨૪॥

છાયા—સ્થિતીનાં શ્રેષ્ઠા લવસત્તમા વા સમા સુધર્મા ડવ સમાનાં શ્રેષ્ઠા ।

નિર્વાણશ્રેષ્ઠા યથા સર્વધર્મા ન જ્ઞાતપુત્રાત્ પરોઽસ્તિ જ્ઞાની ॥૨૪॥

અન્વયાર્થઃ—‘ઠિર્દિણ’ સ્થિતીનાં-સ્થિતિમતામ્ ‘લવસત્તમા’ લવસત્તમા-પન્ના-
નુત્તરવિમાનવાસિન દેવા ઇવ ‘સેટ્ટા’ શ્રેષ્ઠાઃ-પ્રધાનાઃ ‘સમાણ’ સમાનાં પરિપદાં
મધ્યે ‘સુહમ્મા સમા સેટ્ટા’ સુધર્મા સમા સર્વતઃ શ્રેષ્ઠા-પ્રધાના યથા વા ‘જહા’ યથા

‘ઠિર્દિણ સેટ્ટા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઠિર્દિણ-સ્થિતીનાં’ જૈસે સ્થિતિવાલોં મેં ‘લવસત્તમા-
લવસસમાઃ’ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ ‘સેટ્ટા-શ્રેષ્ઠાઃ’ શ્રેષ્ઠ હૈ તથા
‘સમાણ-સમાનાં’ સવ સમાઓં મેં ‘સુહમ્મા સમા સેટ્ટા-સુધર્મા સમા
શ્રેષ્ઠા’ સુધર્મા સમા સવસે શ્રેષ્ઠ હૈ એવં ‘જહા-યથા’ જૈસે ‘સર્વ
ધમ્મા-સર્વધર્મા.’ સવ ધર્મોં મેં ‘નિઠ્ઠાણ સેટ્ટા-નિર્વાણ શ્રેષ્ઠા.’ જૈસે
મોક્ષ શ્રેષ્ઠ હૈ ઇસી પ્રકાર ‘ણ નાયપુત્તા પરમત્થિ નાણી-ન જ્ઞાતપુત્રાત્
પરઃ અસ્તિ જ્ઞાની’ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી સે કોઈ શ્રેષ્ઠ
જ્ઞાનવાલા નહીં હૈ ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—જૈસે સ્થિતિ મેં અર્થાત્ સ્થિતિવાલોં મેં લવસસમ
અર્થાત્ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ શ્રેષ્ઠ હૈ, સવ સમાઓં મેં સુધર્મા

“ ઠિર્દિણ સેટ્ટા ” ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ— ઠિર્દિણ-સ્થિતીનાં’ જેમ સ્થિતિવાળાઓમાં ‘સત્તમા-લવસ
ત્તમાઃ’ પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ સેટ્ટા-શ્રેષ્ઠ.’ શ્રેષ્ઠ છે. તથા ‘સમાણ-
સમાનાં’ અધી સમાઓમાં ‘સુહમ્મા સમા સેટ્ટા-સુધર્માસમા શ્રેષ્ઠા’ સુધર્માસમા
સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. તેમજ ‘જહા-યથા’ યથા જેમ ‘સર્વ ધમ્મા-સર્વધર્માઃ’ અધા
જ ધર્મોમાં ‘નિઠ્ઠાણસેટ્ટા-નિર્વાણશ્રેષ્ઠાઃ’ જેમ મોક્ષ શ્રેષ્ઠ છે. એજ પ્રમાણે
‘ણ નાયપુત્તા પરમત્થિ નાણી-ન જ્ઞાતપુત્રાત્ પા. અસ્તિ જ્ઞાની’ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્
મહાવીર સ્વામીથી કેઈ પણ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનવળુ નથી. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ—જેમ સ્થિતિવાળા ઓવામાં લવસત્તમા-પાંચ અનુત્તર વિમાન-
વાસી દેવોને-શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, જેમ સત્રણી સમાઓમાં સુધર્મા સમાને

‘સવ્વધર્મા’ સર્વધર્મા: ‘નિવ્વાણ સેટ્ઠા’ નિર્વાણશ્રેષ્ઠા:—નિર્વાણપ્રધાના: સન્તિ, તથા—
‘ણ ણાયપુત્તા પરમસ્થિ નાણી’ જ્ઞાતપુત્રમહાવીરાત્ પરોડધિક્કો જ્ઞાની નાસ્તીતિ ॥૨૪॥

ટીકા - ‘ઠિડ્ઠિણ’ સ્થિતીનાં—સ્થિતિમતાં મધ્યે ‘લવસપ્તમા’ લવસપ્તમા:—
પશ્ચાડનુત્તરવિમાનવાસિનો દેવા: સર્વોત્કૃષ્ટસ્થિતિવર્ત્તિન: ‘સેટ્ઠા’ શ્રેષ્ઠા:—પ્રધાના:,
તથાહિ—લવા: શાલ્યાદિકવલિકા: લવનક્રિયા (છેદનક્રિયા) પ્રમિતા: કાલવિભાગા:
સપ્ત સપ્તસંખ્યા માન—પ્રમાણં यस્ય કાલસ્યાસૌ લવસપ્તમ સ્તં લવસપ્તમં કાલં યાવદા-
યુષ્ય પ્રભવતિ સતિ યે શુભાધ્યવમાયપ્રવૃત્તય: સન્તો મોક્ષં ન ગતા: કિન્તુ દેવેષ્ટપન્ના
સ્તે લવસપ્તમા સ્તે ચ સર્વાર્થસિદ્ધાર્થાગિધાનાનુત્તરવિમાનવાસિનો દેવા:,
અતસ્તે લવસપ્તમા: કથ્યન્તે । ‘સમાણ’ સમાનાં પરિપદાં મધ્યે ‘સેટ્ઠા’ શ્રેષ્ઠા

સમા શ્રેષ્ઠ હૈ જૈસે સભી ધર્મ નિર્વાણપ્રધાન હૈં. ડસી પ્રકાર જ્ઞાતપુત્ર
મહાવીર સે અધિક કોઈ જ્ઞાની નહીં હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જિતને ખી સ્થિતિ વાલે હૈં, ડનમેં પાંચ અનુત્તર વિમાનો
મેં વસને વાલે દેવ સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે હૈં । શાલિ આદિ કી લવન-
ક્રિયા (એક મુઢિ કાટને) મેં જિતના સમય લાગતા હૈ, વહ લવ કહલાતા
હૈ । સાત લવોં કા માન જિતના કાલ લવસપ્તમ કહલાતા હૈ । અનુત્તર
વિમાનવાસી દેવોં કી યહ સંજ્ઞા હૈ । ઇત્તકા કારણ યહ હૈ કિ સાત લવ
કી આયુ યદિ ડન્હે અધિક મિલ ગઈ હોતી તો વે અપને શુદ્ધ પરિણામોં
સે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતે । કિન્તુ આયુ કી ઇતની ન્યૂનતા હોને સે વે મોક્ષ
પ્રાપ્ત ન કર સકે ઓર અનુત્તર વિમાનોં મેં દેવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુવ ।

શ્રેષ્ઠ માનવામા આવે છે, જેમ સઘળા ધર્મો નિર્વાણપ્રધાન ગણાય છે, એજ
પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર કરતા અધિક જાની અન્ય કોઈ નથી ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—સ્થિતિવાળા જેટલાં છવો છે, તેમાં પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં
નિવાસ કરનારા દેવોને સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા માનવમાં આવે છે શાલિ
(એક પ્રકારની ડાગર) આદિની લવનક્રિયામાં—એક મુઠ્ઠી શાલિ આદિની
કાપણી કરવામાં—જેટલો સમય લાગે છે, એટલા સમયને ‘લવ’ કહે છે. સાત
લવપ્રમાણ કાળને ‘લવસપ્તમ’ કહે છે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોને માટે આ
સંજ્ઞા પ્રચલિત છે તેનું કારણ એ છે કે જે તેમને સાત લવપ્રમાણ અધિક
આયુષ્ય મળ્યું હોત, તો તેઓ પોતાના શુદ્ધ પરિણામોને લીધે મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરી શક્યા હોત પરંતુ આયુની એટલી ન્યૂનતાને લીધે તેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરી શક્યા નહી, અને તેમને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થવું
પડ્યું. તેમની સ્થિતિ (આયુ કાળ) સૌથી વધારે હોય છે.

‘સુદમ્મા સમા વ’ સુધર્મા સમા इव, बहुक्रीडास्थानैर्युक्तत्वात् । ‘जह’ यथा-सर्व धर्मा’ सर्वेऽपि धर्माः ‘निव्वानसेट्ठा’ निर्वाणश्रेष्ठा मोक्षप्रधाना भवन्ति, कुप्रावचनिका अपि निर्वाणफलकमेव स्वदर्शनं त्रुवते’ तथा-‘णायपुत्ता’ ज्ञात-पुत्रात् ‘परं’ परमधिकम् ‘नाणी’ ज्ञानी नास्ति सर्वयैव हि भगवान् अपरज्ञानिभ्योऽधिकज्ञानवान् अस्तीति ॥२४॥

સૂત્ર-પુઢોવમે ધુળઇ વિગયગેહી ન સંણિહિ કુંવર આસુપન્ને ।

તારિડં સમુદં વ મહાભવોઘં અમયંકરે વીર અણંતચક્ષૂઃ ॥૨૫॥

છાયા—પૃથિવ્યુપમો ધુનોતિ વિગતગૃદ્ધિઃ, ન સન્નિર્વિ કરોત્યાશુપન્નઃ ।

તરિત્વા સમુદ્રમિવ મહાભરોઘમ્, અમયદ્કરો વીરોઽનન્તચક્ષુઃ ॥૨૫॥

જેસે સભાઓં ઐ સુધર્મા સભા એઠ હૈ, કયોંકિ વહ અનેક ક્રીડા-સ્થાનોં સે યુક્ત હૈ । અથવા જેસે સભી ધર્મ મોક્ષ પ્રધાન હૈં, કયોંકિ કુપ્રાવચનિકાં ભી અપને દર્શન કો નિર્વાણ રૂપ ફલ દેને વાલા હી કહતે હૈં, इसी प्रकार ज्ञातपुत्र से अधिक ज्ञानी कोई नहीं है अर्थात् अन्य ज्ञानियों से वही उत्कृष्ट ज्ञानी है ॥२४॥

‘પુઢોવમે’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘पुढोवमे-पृथिव्युपमः’ भगवान् महावीरस्वामी पृथ्वीके समान सब प्राणियों के आधार भूत है ‘धुगइ-धुनोति’ तथा वे आठ प्रकार के कर्मजलों को दूर करने वाले हैं ‘विगयगेही-विगतगृद्धिः’, भगवान् बाह्य और आभ्यन्तर वस्तुओं में गृद्धि-आसक्तिरहित है ‘आसुपन्ने-आशुपन्नः’ वे शीघ्रगृद्धि वाले हैं ‘ण संनिहिं कुव्वइ-न

જેમ સભાઓમાં સુધર્મા સભા શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તે અનેક ક્રીડાસ્થા-નોથી યુક્ત છે, અથવા જેમ સઘળા ધર્મો મોક્ષપ્રધાન છે, કારણ કે કુપ્રાવચનિકો પણ પોતાનાં દર્શનને નિર્વાણરૂપ ફલ પ્રદાન કરનાર જ કહે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર કરતાં અધિક જ્ઞાની કોઈ નથી. તેઓ જ સર્વો કૃષ્ટ જ્ઞાની છે ॥૨૪॥

“ પુઢોવમે ” इत्यादि—

शब्दार्थ—‘पुढोवमे-पृथिव्युपमः’ भगवान् महावीरस्वामी पृथ्वीसरीभा अथवा प्राणियोंका आधारभूत होता ‘धुगइ-धुनोति’ तथा तेઓ આઠ પ્રકારના કર્મોને દૂર કરવાવાળા છે ‘વિગયગેહી-વિગતગૃદ્ધિઃ’ ભગવાન્ બહ્ય અને આભ્યન્તર વસ્તુઓમાં ગૃદ્ધિ-આસક્તિ રહિત હતા ‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ તેઓ

અન્વયાર્થ:—‘પૃથ્વીપમે’ પૃથિવ્યાપ્ત:—પૃથિવીપત્તર્વપ્રાણિનામાધારો મહાવીર-સ્વામી ‘ધુનાઈ’ ધુનાતિ—અપનયત્યપ્પ્રકારકં કર્મ ‘વિગયગેહી’ વિગતગૃહિ:—વાત્તા-અન્યન્તરવસ્તુવિષયકગૃહિભારહિત:; ‘આસુપન્ને’ આશુપ્રજ્ઞ:—સર્વત્ર સદોપયોગાત્ ‘ળ સંનિહં કુવ્વઈ’ ન સન્નિધિં કરોતિ—ઘૃતગુડાદિકમ્ ‘સમુદ્વં વ’ સમુદ્રવત્ (મહા-ભવોઘં) મહાભવોઘમ્—ચાતુર્ગતિકસંસારસાગરમ્ (તરિડ) તરિત્વા—પારં કૃત્વા મોક્ષં પ્રાપ્ત: (અમયં કરે) પ્રાણિનામભયઢ્કર: (વીરે) વીરો ભગવાન્ (અણંતચક્ષુ) અનન્તચક્ષુ:—અનન્તજ્ઞાનીત્યર્થ: ॥૨૫॥

સંનિધિં કરોતિ’ વે ધન ધાન્ય તથા ક્રોધાદિકા સંપર્ક નહીં કરતે હૈં ‘સમુદેવ-સમુદ્રવત્’ સમુદ્રકે સમાન ‘મહાભવોઘ-મહાભવોઘમ્’ મહાન્ સંસારકો ‘તરિડ’—તરિત્વા પાર કરકે મોક્ષકો પ્રાપ્ત હુએ હૈં ‘અમયંકરે-અમયઢ્કર:’ ભગવાન્ પ્રાણિયોં કો અમયકરનેવાલે ‘વીરે-વીર:’ એસે ભગવાન્ વર્દ્ધમાન મહાવીર સ્વામી ‘અણંત ચક્ષુ-અનંત ચક્ષુ:’ અનન્ત જ્ઞાનવાલે હૈં ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ:—ભગવાન્ મહાવીર પૃથિવી કે સમાન સમસ્તપ્રાણિયોં કે આધાર હૈં, આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કો નષ્ટ કરને વાલે હૈં, વાત્તા એવં આશ્વન્તર વસ્તુમોં કો ગૃહિ સે રહીત હૈં, આશુ પ્રજ્ઞ અર્થાન્ સર્વત્ર સર્વદા ઉપયોગવાન્ હૈં, કિસી મી વસ્તુ કો સન્નિધિ ન કરને વાલે હૈં, સમુદ્ર કે સમાન મહાન્ સંસાર કો પાર કરકે મોક્ષ કો પ્રાપ્ત હુએ હૈં, અમયંકર હૈં મૌર અનન્તજ્ઞાની હૈં ॥૨૫॥

શીઘ્ર બુદ્ધિનાળા હતા ‘ળ સંનિધિં કુવ્વઈ-ન સંનિધિં કરોતિ’ તેઓ ધનધાન્ય તથા ક્રોધાદિનો સંપર્ક કરતા ન હતા ‘સમુદેવ-સમુદ્રવત્’ સમુદ્રની જેમ ‘મહાભવોઘ-મહાભવોઘમ્’ મહાન્ સંસારને ‘તરિડ-તરિત્વા’ પાર કરીને મોક્ષ-ગમન કર્યું હતું. ‘અમયંકરે-અમયઢ્કર:’ ભગવાન્ પ્રાણિયોના અભય કરવાવાળા ‘વીરે-વીર:’ એવા ભગવાન્ વર્દ્ધમાન્ મહાવીરસ્વામી ‘અણંતચક્ષુ-અનંતચક્ષુ’ અનંતજ્ઞાનવાળા છે. ॥૨૫॥

સૂત્રાર્થ:—ભગવાન્ મહાવીર પૃથ્વીના સમાન સમસ્ત પ્રાણીઓના આધાર છે, આઠ કર્મોના ક્ષય કરનારા છે, બાહ્ય અને આશ્વન્તર વસ્તુઓની ગૃહિ (લાલસા) થી રહિત છે, આશુપ્રજ્ઞ છે એટલે કે સર્વત્ર સદા ઉપયોગવાન્ છે, કોઈપણ વસ્તુની સન્નિધિ (સંચય) કરનારા નથી, સમુદ્રના સમાન મહાન્ સંસાર પારને કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરનારા છે, અભયંકર અને અનન્ત જ્ઞાની છે. ॥૨૫॥

ટીકા—‘પૃથ્વીવમે’ પૃથ્વ્યુપમઃ—પૃથ્વા ઉપમા વિદ્યતે यस્ય સ પૃથ્વ્યુપમો-
ભગવાન્ મહાવીરઃ, યથા સ્વલુ પૃથિવી સન્નિધિપ્રાણિનામાધારરૂપા આધારકત્વાન્
તથા ભગવાન્ સર્વપ્રાણિનામગમદાનાત્ સદુપદેશદાનાદ્વા આધારઃ, અતઃ પૃથિવ્યાઃ
સાદૃશ્યં ભગવતો ભવતિ । અથવા—યથા—પૃથિવી સર્વેંગદા ભવતિ, ‘સર્વસહા વસુ-
મતી વસુધોર્ધી વસુન્ધરા’ इत्यमरात्, તથા ભગવાનપિ સર્વોપસર્ગાન્ સમ્યક્
સહતે, અતોऽપિ પૃથિવ્યાઃ સાદૃશ્યં ભવતિ ભગવન્મહાવીરે । ‘યુગ્મ’ યુનોતિ—અ-
નયતિ અષ્ટમકારક કર્મ ઇતિ । તથા—, સિમ્યમેતી’ વિગતગૃહ્ણિઃ—વિગતા વિનષ્ટા
બાહ્યાભ્યન્તરપદાર્થેષુ ગૃહ્ણિઃ—ગૃહ્ણિત્વાદો यस્ય સ વિગતગૃહ્ણિઃ । ‘સન્નિધિં ન
કુવ્વઈ’ સન્નિધિં ન કરોતિ, સન્નિધિવાનં સન્નિધિઃ, સ ચ દ્વિવિધઃ, દ્રવ્યભાવભેદાત્ ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર પૃથ્વી કે સમાન હૈં । જૈસે પૃથ્વી
સમસ્ત પ્રાણિયોં કો આશ્રય દેને કે કારણ આધાર હૈ, ઉત્તી પ્રકાર ભગ-
વાન્ સર્વ પ્રાણિયોં કો અભય દેને તથા સદુપદેશ દેને કે કારણ આધાર
હૈં । અતરુઘ ભગવાન્ પૃથ્વી કે સદૃશ હૈં । અથવા જૈસે પૃથ્વી ‘સર્વસહા’
અર્થાત્ સર્વ કુછ સહન કરને વાલો હૈ, અમરકોષ મેં બી કહા હૈ—
સર્વસહા, વસુમતી, વસુધા, ઉર્ધ્વી ઓર વસુન્ધરા, ઘર સર્વ પૃથ્વી કે
નામ હૈં । ભગવાન્ સમસ્ત ઉપસર્ગોં કો સહન કરને વાલો હૈં, હસ કારણ
બી ભગવાન્ મેં પૃથ્વી કી સદૃશતા હૈ । ભગવાન્ મહાવીર આઠ કર્મોં
કે વિનાશક હૈં । વે બાહ્ય ઓર આભ્યન્તર સર્વ પ્રકાર કે પદાર્થોં મેં
ગૃહ્ણિ (આસક્તિ) સે સુક્ત હૈં । વે કિમી પ્રકાર કી સન્નિધિ-સંચય નહીં
કરતે । સન્નિધિ દો પ્રકાર કી હૈ—દ્રવ્ય સન્નિધિ ઓર ભાવસન્નિધિ । ઘૃત,

ટીકાર્થ—મહાવીર પ્રભુ પૃથ્વીના સમાન છે. જેમ સમસ્ત પ્રાણીઓને
આશ્રય દેનારી હોવાને કારણે પૃથ્વી તેમનો આધાર કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે
ભગવાન્ મહાવીર સમસ્ત જીવોને અભય દેનારા તથા તેમને સદુપદેશ દેનારા
હોવાને કારણે સમસ્ત જીવોના આધાર છે તે કારણે તેમને પૃથ્વીના સમાન
કહ્યા છે. અથવા—જેમ પૃથ્વી ‘સર્વસહા’ સઘળું સહન કરનારી છે, એજ
પ્રમાણે ભગવાન્ મહાવીર પણ ઘોર પરીષદો અને ઉપસર્ગોં સહન કરનારા છે.
અમરકોષમાં પણ કહ્યું છે કે—“સર્વસહા, વસુમતી, વસુધા, ” વસુધા, ઉર્ધ્વી
અને વસુન્ધરા, આ બધા નામો પૃથ્વીના જ છે. ભગવાન્ સમસ્ત ઉપસર્ગોંને
સહન કરનારા હોવાથી તેઓમાં પૃથ્વીની સમાનતા છે. તેથી ભગવાન્ મહાવીર
આઠ કર્મોંનો ક્ષય કરનારા છે તેઓ બાહ્ય અને આભ્યન્તર બધા પ્રકારના
પદાર્થોંમાં ગૃહ્ણિભાવ (આસક્તિ)થી રહિત હતા. તેઓ કોઈ પ્રકારની સન્નિધિ

સમવાયોગિની ટીકા પ્ર. શ્રુ અ.૬ ઉ ૧ ભગવતો મહાવીરસ્ય ગુણવર્ણનમ્ ૫૩૩

તત્ર દ્રવ્યસન્નિધિઃ-ઘૃતગુડાદિરુદ્ધ । યાવસન્નિધિસ્તુ-ક્રોધમાનમાશલોભાઃ ।
 एतदुभयमपि सन्निधिं भगवान्न करोति । तथा-‘आशुप्रज्ञः, आशु-शीर्ष-
 प्रज्ञा यस्य सः । सर्वत्र सरोपयोगात्, न तु छद्मस्यवद् मनसा पर्यालोच्य पदार्थ-
 विषयकं निर्णय करोति । एतादृशविशेषणोपपन्नो भगवान् ‘समुद्देव’ समुद्रवद्
 अपारम् ‘महामर्षी’ महाમર્ષી ચાતુર્ગતિકં સંસાર સાગરં વહુદુ.સ્વાકુચ્ચમ્ । ‘તરિત્વં’
 तरित्वा, सर्वोत्तमं निर्वाणमाप्तादितवान् । पुनः कथंभूतो भगवान्-तत्राह-‘अभ-
 यंकरे’ अभयङ्करः-અમયં પ્રાણિનાં પ્રાણરક્ષાસ્વરૂપં સ્વતઃ પરતઃ સદુપદેશદાનાત્
 करोतीति अभयङ्करः । विशेषेण उरयति-દૂરીકરોતિ વર્મ इति वीरः, ‘अणंतचक्षू’
 अनन्तचक्षुः-અનન્ત-વિનાશરહિત ચક્ષુરિવ ચક્ષુઃ-કેલજ્ઞાનં यस्य सोऽ-
 नन्तचक्षुः, एतादृग्भगवानिति ॥૨૫॥

ગુડ આદિ કે સંચય તો દ્રવ્ય સન્નિધિ કહેતે હોં ઓર ક્રોધ, માન, માયા તથા લોભ તો માત્ર સન્નિધિ કરતે હોં । ભગવાન્ દોનોં પ્રકાર કી સન્નિધિ નહોં કરતે । ભગવાન્ આશુપ્રજ્ઞ હોં, ક્યોંકિં ડનકા ઉપયોગ સમી પદાર્થોં મેં સદૈવ લગારહતા હોં । વે છદ્મસ્ય કે જૈસે મન સે સોચ વિચાર કર કિલી પદાર્થ કા નિર્ણય નહોં કરતે ।

इस प्रकार के विशेषणों से युक्त भगवान् समुद्र के समान अपार अवप्रवाह को अर्थात् संसार सागर को पार करके सर्वोत्तम निर्वाण को प्राप्त कर चुके हैं । इसके अतिरिक्त भगवान् अभयंकर हैं अर्थात् वे स्वतः सदुपदेश देकर परतः प्राणरक्षा रूप अभय देते हैं । भगवान् वीर

(સંચય) કરતાં નહીં સન્નિધિ બે પ્રકારની કહી છે. (૧) દ્રવ્ય સન્નિધિ અને (૨) ભાવ સન્નિધિ. ઘી, ગોળ આદિના સંચયને દ્રવ્યસન્નિધિ કહે છે ક્રોધ, માન, માયા અને લેભને ભાવ સન્નિધિ કહે છે મહાવીર પ્રભુ આ બન્ને પ્રકારનો સંચય કરતા નહીં-તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ રાખતા ન હતા. મહાવીર પ્રભુ આશુપ્રજ્ઞ હતા, કારણ કે તેઓ સર્વત્ર સદા ઉપયોગવાન્ હતા. એટલે કે સમસ્ત પદાર્થોના વિષયમાં શીઘ્ર નિર્ણય કરનારા હતા છદ્મસ્થોની જેમ ખૂબ જ વિચાર કરી કરીને તેઓ કોઈ પદાર્થનો નિર્ણય કરતા નહીં.

આ પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત મહાવીર સ્વામી સમુદ્રના જેવા અપાર ભવ-પ્રવાહને એટલે કે સંસાર સાગરને પાર કરીને સર્વોત્તમ નિર્વાણધામને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે વળી ભગવાન્ અભયંકર છે, કારણ કે તેઓ પોતે સમસ્ત જીવોનાં પ્રાણોની રક્ષા કરતા હતા અને લોકોને પણ જીવરક્ષાનો ઉપદેશ આપીને અભય પ્રદાન કરતા હતા. ભગવાન્ વીર છે અને અનન્ત ચક્ષુ છે,

મૂલમ્—ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયં,

લોભં ચતુર્થં અજ્ઞત્ય દોષા ।

एयाणि वंता अरहा महेसी,

न कुब्बइ पावं णं कारवेइ ॥२६॥

જાયા—ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયાં, લોભં ચતુર્થં ચાધ્યાત્મદોષાન્ ।

एतानि वान्त्वाऽहं महर्षि, न करोति पापं न कारयति ॥२६॥

અન્વયાર્થઃ—(અરહા મહેસી) અર્હન્મહર્ષિ મૈગવાન્ મહાવીરઃ (ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયં) ક્રોધં ચ માનં ચ તથૈવ માયામ્ (ચતુર્થં લોભં) ચતુર્થં લોભમ્—કવાય-માત્રમ્ (એયાણિ) એતાન્ ક્રોધાદીન્ (અજ્ઞત્યદોષા) અધ્યાત્મદોષાન્—માન્તરદોષાન્

हैं और अनन्तचक्षु हैं अर्थात् उनका केवलज्ञान अनन्त-अविनाशी है ।
भगवान् इन सब विशेषणों से सम्पन्न हैं ॥२५॥

‘કોહં ચ માણં ચ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अरहा महेसी अरहन्महर्षिः’ अरिहंत महर्षि ऐसे श्री महावीर स्वामी ‘कोहं च माणं च तथैव मायं—क्रोधं च मानं च तथैव मानम्’ क्रोध मान और माया ‘चउत्थं लोभं—चतुर्थं लोभम्’ तथा चौथा लोभ ‘एयाणि—एतानि’ इन क्रोधादिरूप ‘अज्ज्ञत्य दोषा—अध्यात्मदोषान्’ अध्यात्म-अपने अदर के दोषों को ‘वंता—वान्त्वा’ त्यागकर के ‘ण पावं कुब्बइ—न पापं करोति’ पाप करते नहीं है ‘ण कारवेइ—न कारयति’ और पाप हो करवाते नहीं है ॥२६॥

એટલે કે તેમનું કેવળજ્ઞાન અનન્ત (અવિનાશી) છે ભગવાન મહાવીર આ સધળાં વિશેષણોથી સંપન્ન છે. ॥૨૫॥

“કોહં ચ માણં ચ” ઇત્યાદિ—

शब्दार्थ—‘अरहा महेसी—अरहन्महर्षिः’ अरिहंत महर्षि जैसा श्री महावीर स्वामी ‘कोहं च माणं च तथैव मायं—क्रोधं च मानं च तथैव मायाम्’ क्रोध, मान, अने माया ‘चउत्थं लोभं—चतुर्थं लोभम्’ तथा ये थे दोष ‘एयाणि—एतानि’ आ क्रोधादिरूप ‘अज्ज्ञत्य दोषा—अध्यात्मदोषान्’ अध्यात्म—अर्थात् पोटानी अंदरનાં दोषોને ‘वंता—वान्त्वा’ त्यागकारीने ‘ण पावं कुब्बइ—न पापं करोति’ पापकरतानથી ‘ण कारवेइ—न कारयति’ अने पाप करवातानથી ॥ २६ ॥

(વંતા) વાન્ત્વા-પરિત્યજ્ય (ળ પાવં કુબ્ઙ) ન પાપં કરોતિ (ળ કારવેઙ) ન કારયતિ પરેઃ, સાવયમનુઘ્ઠાનં ન કરોતિ સ્વયં ન વા કારયતીતિ ભાવઃ ॥૨૬॥

ટીકા—‘કારણાઽભાવેન કાર્યસ્યાઽપ્યભારો ભવતિ’ ઇતિ નિયમાત્, સંસારઃ કાર્યમ્-કારણં ચ ચત્વારોઽધ્યાત્મદોષાઃ ક્રોધાદયઃ- તત્ર-ક્રોધાદિકપાયાણાં, કારણાનામભાવેઽવ્યયં તત્કાર્યસ્ય સંસારસ્યાઽપ્યભાવઃ ઇતિ કૃત્વા કારણસ્ય સમુચ્છેદે કાર્યસ્ય સંસારસ્યાપિ ઉચ્છિન્તિ દર્શયતિ-‘ક્રોહ ચ’ ઇત્યાદિ। ‘અરહા મહેસી’ અર્હન્મ-હર્ષિઃ-શ્રી-વર્ધમાનસ્વામી, ‘ક્રોહ ચ’ ક્રોધં ચ, તથા-‘માણં ચ’ માનં ચ, તથા-‘તદેવ’ તથૈવ ‘માયં’ માયામ્ ‘ચઉત્યં લોમં’ ચતુર્યં લોભમ્ ‘એવાણિ’ એવાન્ ‘અજ્ઞત્યદોસા’ અધ્યાત્મદોષાન્ ‘વંતા’ વાન્ત્વા-પરિત્યજ્ય ‘ળ’ નૈવ ‘પાવં’ પાપમ્-પ્રાણાતિ-પાતાદિકં સ્વયં કરોતિ મનોવ ક્વાયૈઃ। ‘ળ’ ન વા પરેભ્યઃ ‘કારવે,’ કારયતિ,

અન્વયાર્થ—અર્હન્ મહર્ષિ મહાવીર ક્રોધ, માન, માયા ઓર ચૌથે લોભ કપાય इन आन्तरिक दोषों का परित्याग करते थे एवं न स्वयं पाप करते हैं, और न दूसरों से करवाते हैं। २६॥

ટીકાર્થ—કારણ કે અભાવ મેં કાર્ય કા ખી અભાવ હોતા હૈ, ઇસ નિયમ કે અનુસાર કષાયોં કે અભાવ મેં સંસાર અર્થાત્ ભવભ્રમણ કા ખી અભાવ હો જાતા હૈ, કયોં કિ કષાય રૂપ અધ્યાત્મદોષ કારણ હૈ ઓર સંસાર ઉનકા કાર્ય હૈ। કારણ કે અભાવ મેં કાર્ય કા અભાવ સૂત્રકાર દિખલાતે હૈ—અરિહન્ત મહર્ષિ વર્ધમાન સ્વામી ક્રોધ, માન, માયા તથા ચૌથા લોભ, इन अध्यात्म दोषों को त्याग करके न प्राणा-तिपात आदि पाप स्वयं करते हैं, न दूसरों से करवाते हैं और न पाप-

સૂત્રાર્થ—અર્હન્ મહર્ષિ ભગવાન મહાવીર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ ચારે કષાયો રૂપ આન્તરિક દોષોનો પરિત્યાગ કરવાવાળા હતા તથા પોતે પાપ કરતા નહીં અને અન્યની પાસે પાપ કરાવતા નહીં ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—કારણુનો અભાવ હોય, તો કાર્યનો પણ અભાવ જ હોય છે, આ નિયમાનુસાર કષાયોનો છુવાળાં જો અભાવ હોય, તો તેના ભવબ્રમણુનો પણ અભાવ જ રહે છે, કારણ કે કષાયરૂપ અધ્યાત્મદોષ કારણુ છે, અને સંસાર તેમના કાર્ય રૂપ છે.

કારણુનો અભાવ હોય તો કાર્યનો અભાવ હોય છે, એ વાતનું સૂત્રકાર પ્રતિપાદન કરે છે.

અરિહન્ત, મહર્ષિ વર્ધમાન સ્વામીએ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ કષાયોનો—અધ્યાત્મ દોષોનો—પરિત્યાગ કર્યો હતો. તેઓ પોતે પ્રાણુતિ-

न वा कुर्वन्तमनुमोदते त्रिकरणत्रियोगैः, सावधकर्मानुष्ठाने स्वयं न व्याप्रियते, नवाऽन्यं प्रेरयति तादृशकार्यकरणे' न वा कुर्वन्तमनुमोदते एव। कुतः—सावधकर्मानुष्ठानस्य कारणानां क्रोधमानमायालोमानां समूलहापं कवितत्वात्। नहि भवति बह्व्यभावे धूमस्य सत्त्वम्, तथैव सावधकर्मानुष्ठानकारणमायादीनामभावे, कथमिव सावधकर्म संभवेत्। कारणानामभावे हेतुर्भवति—अर्हत्त्वम्, महर्षित्वमेवेति ॥२६॥

कर्म करने वाले का अनुमोदन करते हैं, न मन से, न वचन से और न काय से। इस प्रकार भगवान् तीन कारण और तीन योग से न स्वयं सावधानुष्ठान में प्रवृत्त होते हैं, न दूसरों को प्रवृत्त करते हैं और न प्रवृत्ति करनेवाले की अनुमोदना करते हैं। इसका कारण यही है कि सावध अनुष्ठान के कारण क्रोध, मान, माया और लोभ का भगवान् ने समूल उन्मूलन (उत्खेरना—नाशकरना) कर दिया है। अग्नि ही न हो तो धूम कहाँ से होगा? और क्रोध आदि कारणों के अभाव में उनका अरिहन्तत्व और महर्षित्व कारण है।

तात्पर्य यह है कि अरिहन्त एवं महर्षि होने के कारण भगवान् निष्कषाय हैं और निष्कषाय होने से सावध अनुष्ठान से दूर रहते हैं ॥२६॥

पात आदि पापकर्मों करता नहीं, नील पासे जेवा प पकर्मों करावता नहीं, अने पापकर्मों करनारनी अनुमोदना पणु करता नहीं' मन, वचन अने कायाथी तेजो पापकर्मों करता नहीं', करावता नहीं अने करनारनी अनुमोदना करता नहीं'. आ प्रकारे भगवान् त्रणु करणु अने त्रणु योग वडे पोते पणु सावध अनुष्ठानमा प्रवृत्त यता नहीं' अने अन्यने प्रवृत्त करता नहीं' अने सावध अनुष्ठानोमा प्रवृत्त यनारनी अनुमोदना पणु करता नहीं'. तेनु कारणु जे હતું કે સાવધ અનુષ્ઠાનોના કારણભૂત ક્રોધ માન, માયા અને લોભનો તેમણે સંપૂર્ણ રૂપે ઉચ્છેદ કરી નાખ્યો હતો. જેમ અગ્નિનો જ અભાવ હોય, તો ધુમાડાનો સફાવ સંભવી શકે નથી, એજ પ્રમાણે ક્રોધ આદિ કારણોના અભાવમાં સાવધ અનુષ્ઠાનો રૂપ કાર્યનો પણ અભાવ જ રહે છે ક્રોધ આદિ કારણોના અભાવમાં તેમનું અરિહન્તત્વ અને મહર્ષિત્વ કારણભૂત બન્યું હતું.

તાત્પર્ય એ છે કે અરિહન્ત અને મહર્ષિ હોવાને કારણે મહાવીર પણ નિષ્કષાય હતા અને નિષ્કષાય હોવાને કારણે તેઓ સાવધ અનુષ્ઠાનોથી દૂર રહેતા હતા. ॥૨૬॥

મૂલમ્—કિરિયાકિરિયં વેળહયાણુવાયં,

અળ્ળાણિયાણં પડિયચ્ચ ઠાણં ।

સે સંવવાયં ઇતિ વેયંહત્તા,

ઉવટ્ટિણ સંજમદીહરાયં ॥૨૭॥

છાયા—ક્રિયાક્રિયે વૈનયિકાનુવાદ, મજ્ઞાનિકાનાં પ્રતીત્ય સ્થાનમ્ ।

સ સર્વવાદમિતિ વેદયિત્વા. ઉપસ્થિતઃ સંયમદીર્ઘરાત્રમ્ ॥૨૭

અન્વયાર્ય.—(કિરિયાકિરિયં) ક્રિ ॥ક્રિયે-ક્રિયાવાચક્રિયાવાદિમતમ્ (વેળહ-
યાણુવાયં) વૈનયિકાનુવાદં-મતમ્ (અળ્ળાણિયાણ) અજ્ઞાનિકાનામ્ (ઠાણં) સ્થાન

‘કિરિયાકિરિયં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘કિરિયાકિરિયં-ક્રિયાક્રિયે’ ક્રિયાવાદી અક્રિયા-
વાદી મતકો તથા ‘વેળહયાણુવાયં-વૈનયિકાનુવાદં’ વિનયવાદી કે
કથનકો તથા ‘અળ્ળાણિયાણં-અજ્ઞાનિકાનામ્’ અજ્ઞાનવાદિયોં કે
‘ઠાણં-સ્થાનમ્’ મતકો ‘પડિયચ્ચ-પ્રતીત્ય’ જાનકર ‘સે ઇતિ-સ ઇતિ’
વે વીર ભગવાન્ હસપ્રકાર ‘સંવવાય-સર્વવાદમ્’ સર્વ વાદિયોં કે
મતકો ‘વેયંહત્તા-વેદયિત્વા’ જાનકર કે ‘સંજમદીહરાયં-સંયમદીર્ઘરા-
ત્રમ્’ જીવન ભરકે લિયે ‘ઉવટ્ટિણ-ઉપસ્થિતઃ’ સ્થિત રહ્યું હૈં ॥૨૭॥

અન્વયાર્ય—ક્રિયાવાદિયોં કે, અક્રિયાવાદિયોં કે, વૈનયિકોં કે
તથા અજ્ઞાનવાદિયોં કે મત કો જાન કર, હસ પ્રકાર સે સર્વ વાદોં
કો જાન કર ભગવાન્ મહાવીર જીવનપર્યંત સંયમ મેં સ્થિત રહે ॥૨૭॥

“ કિરિયાકિરિય ” ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘કિરિયાકિરિયં-ક્રિયાક્રિયે’ ક્રિયા વાદી અને અક્રિયાવાદીના
મતને તથા ‘વેળહયાણુવાયં-વૈનયિકાનુવાદમ્’ વિનયવાદીના કથનને તથા ‘અળ્ળાણિ
યાણં-અજ્ઞાનિકાનામ્’ અજ્ઞાનવાદિયોના ‘ઠાણં-સ્થાનમ્’ મતને ‘પડિયચ્ચ-પ્રતીત્ય’
જાણીને ‘સે ઇતિ-સ ઇતિ’ તે વીર ભગવાન્ આ પ્રમાણે ‘સંવવાય-સર્વવાદમ્’
અધાજ વાદિયોના મતને ‘વેદયિત્વા-વેદયિત્વા’ જાણીને ‘સંજમદીહરાયં-સંયમદી-
ર્ઘરાત્રમ્’ સ પૂર્ણ જીવનપર્યંત ‘ઉવટ્ટિણ ઉપસ્થિતઃ’ સ્થિત રહ્યા છે ॥ ૨૭ ॥

સૂત્રાર્થ—ક્રિયાવાદીઓના, અક્રિયાવાદીઓના, વૈનયિકોના અને અજ્ઞાન-
વાદીઓના મતને જાણીને, આ પ્રકારે સવળા વ દોના સ્વરૂપને જાણી લઇને,
ભગવાન્ મહાવીર જીવનપર્યંત સંયમની આરાધનામાં અવિચલ રહ્યા
હતા ॥૨૭॥

પક્ષં મતમ્ (પડિયન્ચ) પ્રતીત્ય-જ્ઞાત્વા (સે इति) स वीरः इति एवं प्रकारेण(सव्व-
चायं) सर्ववादं-सर्वमतं 'वेयइत्ता' वेदयित्वा-ज्ञात्वा (संजमदीहरायं) संयम
दीर्घरात्रम् (उवट्टिए) उपस्थितः-यावज्जीवं संयमोत्थानेनोत्थित इति ॥२७॥

टीका—‘કિરિયાકિરિયં’ ક્રિયાક્રિયે ‘વેણિયાણુવાયં’ વૈનયિકાનુવાદમ્ ।
‘અગ્ગાણિયાણં’ અજ્ઞાનિકાનામ્ ‘ઠાણં’ સ્થાનમ્-પક્ષમ્, અથવા-સ્થીયતેઽસ્મિન્નિતિ
સ્થાનમ્-દુર્ગતિગમનાદિકં સર્વમ્ ‘પડિયન્ચ’ પ્રતીત્ય-પરિજ્ઞાય સમ્યગવબુદ્ધ્યેત્યર્થઃ ।
ક્રિયાવાદિનસ્તુ-ક્રિયાત એવ મુક્તિ ભવતીતિ-ક્રિયામાત્રમાચરણીયમ્ । અક્રિયા-
વાદિનઃ પુનઃ જ્ઞાનવાદિનો જ્ઞાનાદેવ મોક્ષ ઇતિ ક્રિયામુજ્ઞાંચક્રુઃ । તથા-વિનય-
દેવ મોક્ષમાચક્ષાણા વિનયેન ચરન્તીતિ વૈનયિકા વ્યવસ્થિતાઃ । તથા-અજ્ઞાનમેવ

ટીકાર્થ—અગવાન ને ક્રિયાવાદિયોં કે મત કો જાના, અક્રિયા-
વાદિયોં કે મત કો જાના, વૈનયિકોં કે વાદ કો જાના ઓર અજ્ઞાન-
વાદિયોં કે સ્થાન અર્થાત્ પક્ષ કો જાના । અથવા જિહમ્ સ્થિતિ હો
ઉસે સ્થાન કહતે હૈં, હસ વ્યાખ્યા કે અનુસાર ડનકી દુર્ગતિ મેં હોને
વાલી સ્થિતિ કો જાના અર્થાત્ અજ્ઞાનવાદ સે દુર્ગતિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં,
હસ તથ્ય કો જાના ।

ક્રિયાવાદિયોં કા મન્તવ્ય હૈ કિ અકેલી ક્રિયા સે હી મોક્ષ કી
પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, અતઃક્રિયા કા હી આચરણ કરના ચાહિયે । અક્રિયા
વાદી જ્ઞાનવાદી હૈં, વે જ્ઞાન સે હી મુક્તિ માનતે હૈં, ક્રિયા કો નિરર્થક
સમજતે હૈં । વિનય સે હી મોક્ષ કહને વાલે ઓર વિનય કા હી આચરણ

ટીકાર્થ—અગવાન મહાવીર ક્રિયાવાદીઓના મતને જાણ્યો, અક્રિયાવાદી-
ઓના મતને જાણ્યો, વૈનયિકોના માને જાણ્યો અને અજ્ઞાનવાદીઓના
સ્થાનને (પક્ષને) પણ જાણી લીધું અથવા જેમા સ્થિતિ (ઉત્પત્તિ) થાય છે
તેને સ્થાન કહે છે આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જુદા જુદા મતવાદીઓની દુર્ગતિમાં
કેવી સ્થિતિ (દશા) થાય છે, તે જાણ્યું. એટલે કે અજનવાદીઓના માર્ગને
અનુસરવાથી દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, અ, તથ્યને તેમણે જાણ્યું હતું.
ક્રિયાવાદીઓની મન્યતા એવી છે કે એકથી ક્રિયા દ્વારા જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ
થાય છે, તેથી ક્રિયાઓમાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ અક્રિયાવાદીઓ જ્ઞાનવાદી
છે તેઓ ક્રિયાને નિરર્થક માને છે અને જ્ઞાન દ્વારા જ મુક્તિ પ્રાપ્તિ થાય છે
એન માને છે વિનયથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એવું માનીને વિનયનું

પેદિકામુષ્મિક્કયાતાં કારણમિતિ ક્રયા, અજ્ઞાનિનો વ્યવસ્થિતાઃ । इत्येवं बहु-
विधवादिनां मतमवगत्य-ज्ञात्वा, तथा-‘से’ स भगवन् वर्द्धमानस्वामी ‘सव्यवायं’
सर्ववादं-सर्वमतम् ‘वेयइत्ता’ वेदयित्वा-सम्यग् ज्ञात्वा ‘उभट्टिप्’ उपस्थितः-
सम्यगुत्थानेन संयमे व्यवस्थितोऽभवत् । यथाऽन्ये परवादिनो दोषयुक्ताः शास्त्राणि
कृत्वाऽपि स्वशिष्याणां मलीनोपवाराल्लघुतां प्राप्ताः, हे भगवन् । ते दोषा
स्त्वयि न सन्ति, त्वयि तदोपाणामभावादिति ।

તદુક્તમ્—‘યથા પરેષા કથકા વિદગ્ધાઃ શાસ્ત્રાણિ કૃત્વા લઘુતા મુપેતાઃ ।

શિષ્યૈ રતુજ્ઞામવિનોપચારૈર્વકૃત્ત્વદોષાસ્ત્વયિ તે ન સન્તિઃ । ૧ । ઇતિ ।

करने वाले वैय्यिक कहलाते हैं । जो लोग अज्ञान को ही इस लोक
तथा परलोक में कल्याणकारी मानते हैं, वे अज्ञानवादी कहलाते हैं ।

इस प्रकार विविधवादियों के वादों को विदित करके भगवान्
महवीरस्वामी सभी मतों को सम्यक् प्रकार से जानकर जीवनपर्यन्त
के लिए संयम में स्थित हुए ।

जैसे दोषयुक्त परवादी शास्त्रों की रचना करके भी अपने शिष्यों
के मलीन उपचार से लघुता को प्राप्त हुए हे प्रभो ? वे दोष आप में
नहीं हैं । आप पाप के कारणभूत दोषों से सर्वथा रहित हैं । कहा है-
‘यथा परेषां कथक विदग्धाः’ इत्यादि ।

जैसे दूसरे मतों के कुशल वादी शास्त्र रचकर लघुता को प्राप्त

આચરણ કરનારાને વૈયયિક કહે છે. જે લોકો અજ્ઞાનને જ આ લોક અને
પરલોકમાં કલ્યાણકારી માને છે, તેમને અજ્ઞાનવાદી કહે છે.

આ પ્રકારના વિવિધ મતવાદીઓના વ દો વિષે મહાવીર પ્રભુએ ખૂબ જ
જોડો અભ્યાસ કર્યો તે વાદોના ગુણદોષોને બરાબર સમજી લીધા તેમને
જ્ઞાન અને ક્રિયા પ્રધાન શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને જ શ્રેષ્ઠ ગણીને જીવનપર્યન્ત
સંયમની આરાધના કરી

જેવી રીતે અન્ય મતવાદીઓ દોષયુક્ત શાસ્ત્રોની રચના કરીને પોતાના
શિષ્યોના મલીન આચરણને લીધે વામણા બન્યા-પોતાની મહત્તા ગુમાવી
બેઠા, એવું હે પ્રભો ! આપની બાબતમાં બન્યું નથી. આપ તો પાપના કારણ-
ભૂત દોષોથી સર્વથા રહિત જ છો. હલ્લું પણ છે—“યથા પરેષા કથકા
વિદગ્ધાઃ” ઇત્યાદિ—

જેવી રીતે અન્ય તીર્થિકોએ, કુશલ શાસ્ત્ર રચના કરવા છતાં પણ,

ક્રિયાવાદિઓ, અક્રિયાવાદિઓ, વૈતથિકો, અજ્ઞાનિકો અને બૌદ્ધ આદિના મતોને સારી રીતે જાણી લઇને-મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે તે મતોને અયોગ્ય ગણીને મહાવીર સ્વામી જીવનપર્યંત સંયમાનુષ્ઠાનમાં જ પ્રવૃત્ત રહ્યા. જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા જ મુક્તિ મળે છે, એવું જાણીને તેઓ જ્ઞાન અને ક્રિયાની સાધનોને માટે જ પ્રયત્નશીલ રહ્યા હતા. કોઈ પણ એકાન્ત પક્ષનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો નહીં. ૧૨૭૧

अन्वयार्थः—(से पभू) स प्रभुर्वीरः (सराइभत्तं इति वारिया) सरात्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा—रात्रिभोजनं स्त्रीसेवनं च परित्यज्य (दुःखखल्वयद्वयाए) दुःख-क्षयार्थम्—कर्मनाशाय (उवहाणवं उपधानवान्—तीव्रगोनिष्ठप्रदेशः (आरं परं च लोगं विदित्वा) आरं च परं च लोकं विदित्वा इह लोकं परलोकं तत्कारणं च ज्ञात्वा (सव्ववारं सव्वं वारिय) सर्ववारं सर्वं वारितवान्—सर्वमेतन् बहुशो निवारितवान् पुनः पुनः प्राणातिपातादिनिषेधं स्वतोऽनुष्ठाय परांश्च स्थापितवान् इति ॥२८॥

टीका—‘से पभू’ स प्रभुर्मगवान् तीर्थकरः ‘सराइभत्तं इति वारिया’ सरा-त्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा, रात्रौ भक्तं भोजनमितिरात्रिभक्तम्, रात्रिभोजन-

‘से वारिया’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘से पभू-स प्रभु.’ वह प्रभु महावीर स्वामी ‘सराइभत्तं इति वारिया-सरात्रिभक्तां स्त्रियं वारयित्वा’ रात्रि भोजन और स्त्रीको छोड़ करके ‘दुःखखल्वयद्वयाए-दुःखक्षयार्थम्’ दुःख के क्षय के लिये ‘उवहा-णवं-उपधानवान्’ तपस्या में प्रवृत्त थे ‘आरं परं च लोगं विदित्वा-आरं परं च लोकं ज्ञात्वा’ इसलोक तथा परलोक को जानकर ‘सव्ववारं सव्वं वारिय-सर्ववारं सर्वं वारितवान्’ भगवान् ने सब प्रकार के पापको छोड़ दिया था ॥२८॥

अन्वयार्थ—प्रभु महावीर ने रात्रिभोजन के साथ स्त्री सेवन को भी त्याग कर दुःखों का क्षय करने के लिए, तपश्चर्या से युक्त होकर इहलोक परलोक और उनके कारणों को विदित करके सब पापों को पूर्ण रूप से त्याग दिया था ॥२८॥

“ से वारिया ” ध्याहि-

शब्दार्थ—‘से पभू स प्रभु’ ते प्रभु महावीर स्वामी ‘सराइभत्तं इति वारिया-सरात्रिभक्ता स्त्रियं वारयित्वा’ रात्रिभोजन અને સ્ત્રીને छोडीने ‘दुःखखल्वयद्वयाए-दुःखक्षयार्थम्’ दुःखना क्षयभाटे ‘उवहाणवं-उपधानवान्’ तप-स्यामां प्रवृत्त हुना ‘आरं परं च लोगं विदित्वा-आरं परं च लोकं ज्ञात्वा’ आ-लोकां અને પરલોકને જાણીને ‘सव्ववारं सव्वं वारिय-सर्ववारं सर्वं वारितवान्’ भगवाने બધા જ પ્રકારના પાપને छोडी दीया हुना ॥ १८ ॥

सूत्रार्थ—महावीर प्रभुએ रात्रिभोजनની સાથે સ્ત્રીસેવનને પણ સર્વથા પરિત્યાગ કર્યો હતો. દુઃખોનો (કર્મોનો) ક્ષય કરવાને માટે, તેમણે ઘેર તપસ્યાઓ કરી હતી. તેમણે આ લોક, પરલોક અને તેમનાં કારણોને જાણી લઈને સમસ્ત પાપોનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો હતો. ॥૨૮॥

મિત્યર્થઃ, રાત્રિમક્તેન રાત્રિમોજનેન સહિત્રામિતિ સરાત્રિમકાં સ્ત્રિયં વારયિત્વા-
પરિત્યજ્ય 'ઉવઠાગવં' ઉપધાનવાન્-ઉપધાનં-ઘોરં તપઃ તદ્વિચિને યસ્યાડપૌ
ઉધાનવાન્ સંવૃત્તઃ । કિમર્થમુપધાનવાન્ અભવત્ તત્રાહ-'દુઃખાવ્યયદ્વ્યાપ્' દુઃખ
ક્ષયાર્થાય-દુઃખાનાં-માનસિકકાપિકાનાં ક્ષયાર્થમ્ । એતે હિ રાત્રિમોજનાદયઃ
પ્રાણિર્હિસાશૂલકા સ્તદાચરણેન પ્રાણિર્હિસા જાયતે । હિંસયા દુઃખમરશ્યં
આધિ, ઇતિ પર્યાલોચ્ય રાત્રિમોજનાદિકં પરિત્યક્તવાન્ । તથા તપસિ મનો
નિવેશિતવાન્ । અથવા-દુઃખયતિ-સન્તાપયતીતિ દુઃખં દુઃખકારણં કર્મ, તસ્ય
ક્ષયો વિનાશસ્તસ્મૈ । તથા-'લોગં ત્રિદિત્તા આરંપરંચ' કિંચ લોકં-સંસારં ત્રિદિત્વા
-આરં-ઇહ લોકમ્, ચ-પુનઃ પરં-પરલોકમ્ । યદ્વા-આરં-પ્રનુવ્યલોકમ્, પરં નાર-

ટીકાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર રાત્રિ મોજન કે સાથ સ્ત્રી સેવન કો
ત્યાગ કરકે ઘોર તપસ્વી બને થે । ડનકે ઘોર તપસ્વી હોને કા પ્રયોજન
કયા થા ? હસ પ્રશ્નકા ઉત્તર દેતે હુપ કહા હૈ ક્ષારીરિક માનસિક
વાચિક દુઃખોં કા ક્ષય કરને કે લિપ ડન્હોને તપોમય જીવન અંગીકાર
કિયા થા । રાત્રિ મોજનાદિ પ્રાણિયોં કી હિંસા કે મૂલ હૈં । ડનકે સેવન સે
પ્રાણિયોં કી હિંસા અનિવાર્ય હૈ । હિંસા દુઃખોં કી જનની હૈ । એસા સોચ
કર રાત્રિ મોજનાદિ સમસ્ત સાવચવ્યાપારોં કા ત્યાગ કર દિયા થા
ઔર તપસ્વા મેં મન લગાયા થા । અથવા જો દુઃખ દેતા હૈં, સંતાપ
પહુંચાતા હૈ, ડસે દુઃખ કહતે હૈં, હસ વ્યાખ્યા કે અનુસાર કર્મ દુઃખ
કે કારણ હૈં, અતેવ કર્મોં કા ક્ષય કરને કે લિપ ભગવાન્ ને તપ
અંગીકાર કિયા થા ।

ટીકાર્થ—ભગવાન મહાવીર રાત્રિ ભોજનનો અને સ્ત્રીસેવનનો ત્યાગ
કરીને ઘોર તપસ્યાઓ કરવા લાગ્યા હતા તેઓ શા માટે ઘોર તપસ્યાઓ
કરતા હતા ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે—માનસિક, વાચિક
અને કાયિક દુઃખોનો ક્ષય કરવાને માટે તેમણે તપોમય જીવન અંગીકાર
કયું હતું. રાત્રિભોજન, અગ્રહનુ સેવન, આદિ કાર્યો દ્વારા હિંસા થાય છે.
તેમનુ સેવન કરનાર લોકો પ્રાણીઓની હિંસા અવશ્ય કરે છે. હિંસા જ દુઃખોની
જનની છે, એવું સમજીને તેમણે રાત્રિભોજન આદિ સમસ્ત સાવચ વ્યાપારો
નો ત્યાગ કરીને તપસ્યાના મનને લીધે કયું હતું. અથવા જે દુઃખ
દે છે સંતાપ ઉત્પન્ન કરે છે, તેને દુઃખ કહે છે. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે કર્મ
જ દુઃખનું કારણ છે એવું સમજીને કર્મોનો ક્ષય કરવાને માટે ભગવાન્
મહાવીરે તપ અંગીકાર કયું હતું.

કાદિલોક દુઃખનિદાનં જ્ઞાત્વા, સ્વરૂપતઃ કારણતઃ જ્ઞાત્વા, 'સવ્વવાર' સર્વવારમ્ 'સવ્વં' સર્વમ્ 'વારિય' વારિતવાન-વહુશો નિવારણં કૃતવાન્ ।

નહિ સ્વયમનવસ્થિત સ્તસ્મિન્ પરાન્ વ્યવસ્થાપયિતુ સમર્થો ભવતીતિ ।

યાવત્પર્યન્તં સ્વયમિન્દ્રિયનિગ્રહં ન કરોતિ તાવદુપદિશ્ય પરાનપિ ઇન્દ્રિયદમ-
નાદૌ ન વ્યવસ્થાપયતીતિ સ્વમનસિ નિશ્ચિત્ય સ્વયમેવ ભગવતા ઇન્દ્રિયાણિ નિગ્રહ
પરમૈ ઉપદિશ્યમિતિ । તદુક્તમ્—

‘બ્રુવાણોઽપિ ન્યાય્ય સ્વવચનવિરુદ્ધં વ્યવહરન્

પરાન્નાઽલં કશ્ચિદમયિતુમદાન્તઃ સ્વયમિતિ ।

ભવાન્નિશ્ચિત્યૈવ મનસિ જગદાધાય સકલં,

સ્વમાત્માનં તાવદમયિતુ મદાન્તં વ્યવસિતઃ ॥૧॥ ઇતિ ॥

આર અર્થાત્ રૂઢલોક ઓર પાર અર્થાત્ પરલોક અથવા આર અર્થાત્
મનુષ્યલોક ઓર પાર અર્થાત્ નરકાદિ લોક કો દુઃખ કા કારણ જાન
કર, ડન્હે સ્વરૂપ એવં કારણોં સે પહ્ચાન કર ત્યાગ દિયા થા ।

ભગવાન્ ને પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોં કા સ્વયં ત્યાગ કરકે દૂસરોં
કોં ખી ઉસ ત્યાગ મેં સ્થાપિત કિયા થા, કયોં કિ જો સ્વયં ડનમેં સ્થિત
ન હો વહ દૂસરોં કોં સ્થિત કરને મેં સ્મર્થ નહીં હો સકતા ।

જવ તક કોઈ સ્વયં ઇન્દ્રિય નિગ્રહ નહીં કરતા તવ એક ઉપદેશ
દેકર દૂસરોં કોં ઇન્દ્રિય નિગ્રહ આદિ મેં નિયોજિત નહીં કર સકતા,

‘આર’ એટલે કે આ લોકને અને ‘પાર’ એટલે કે પરલોકને, અથવા
‘આર’ એટલે મનુષ્યલોકને અને “પાર” એટલે નરકાદિ લોકને હુઁખનું કારણ
જાણીને, તેમના સ્વરૂપને અને તેમની પ્રાપ્તિના કારણોને પૂરે પૂરે ખ્યાલ
આવી જવાથી, તેમા પુનરાગમન ન કરવું પડે એવી પ્રવૃત્તિ કરીને આઠ
પ્રકારના કર્મોને ક્ષય કરીને—તેઓ નિર્વાણ પામ્યા છે

મહાવીર પ્રભુએ પાણાતિપાત આદિ પાપોને પોતે ત્યાગ કર્યો હતો
અને અન્ય જીવોને પણ તેને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. એવો
નિયમ છે કે ઉપદેશક જે વસ્તુના ત્યાગનો ઉપદેશ આપતો હોય તેનો,
ત્યાગ પડેલાં તે તેણે જ કરવો જોઈએ. તેજ તેના ઉપદેશની અન્ય લોકો
પર સારી અસર પડે છે

જ્યાં સુધી કોઈ ઉપદેશક પોતે જ ઇન્દ્રિયોને નિગ્રહ કરે નહીં, ત્યાં સુધી
અન્યને ઇન્દ્રિયનિગ્રહ આદિ કરવાનું કહેવામાં સફળ થઈ શકે નહીં. આ વાતને

તથા--‘તિથ્યરો ચડનાળી સુરમહિઓ મિઝિજ્યવર વધૂંયમિ ।

અણિગૂહિયવલવિરિઓ સવ્વન્થામેસુ ઉજ્જમહ’ ॥૨॥

છાયા—તીર્થકરશ્ચતુર્જાનો સુરમહિતઃ સેવયિતવ્યેડવધૂતે (મોક્ષે)

અનિગૂહિયવલવીર્યઃ સર્વ સ્થામસુ ઉચ્ચમતિ ॥૧॥

આસ્યાર્થઃ--ચતુર્જાનિવાન્ દેવપૂજ્યસ્તીર્થકરો મોક્ષપાપ્ત્યૈ સ્વકીયવલ્લીયા-
દિકમુપયુજ્ઞન્ સર્વવલેન સહ પ્રયત્નં કૃત્વાનિતિ ॥

અપને મત મેં હસ પ્રકાર નિશ્ચય કરકે સ્વયં ભગવાન્ ને અપની હન્દ્રિયોં
કા નિગ્રહ ક્રિયા, તત્પશ્ચાત્ દૂસરોં કો ઉસકે લિયે ઉપદેશ દિયા । કહા
ઓ હૈ—‘બ્રુવાળોડપિ’ ઇત્યાદિ ।

‘આપને યહ નિશ્ચય ક્રિયા કિ કોઈ ન્યાયયુક્ત વચન કહતા હુઆ
ઓ યદિ સ્વયં અપને કથન કે વિરુદ્ધ આચરણ કરતા હૈ તો દૂસરોં કો
હન્દ્રિયનિગ્રહ મેં પ્રવૃત્તિ કરાને મેં સમર્થ નહીં હો સકતા । હસ પ્રકાર
નિશ્ચય કરકે તથા સમસ્ત જગત્ કે સ્વરૂપ કો જ્ઞાત કરકે આપ હન્દ્રિય
નિગ્રહ મેં—તપમેં પ્રવૃત્ત રહે ॥૧॥

ઔર ઓ કહા હૈ—‘તિથ્યરો ચડનાળી’ ઇત્યાદિ ।

ચાર જ્ઞાનોં સે સમ્પન્ન તથા દેવોં કે ઓ પૂજ્ય તીર્થકર મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરને કે લિયે અપને વલ વીર્ય કા ઉપયોગ કરતે હુઅ સમ્પૂર્ણ શક્તિ
કે સાથ પ્રયત્નશીલ હુઅ’ ॥૧॥

હુદયમા અવધારણુ કરીને મહાવીર પ્રભુએ પોતે જ પડેલાં તો ઇન્દ્રિયોના
નિગ્રહ કર્યો અને ત્યાર બાદ લોકોને ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરવાનો ઉપદેશ દીધો
કહ્યું પણ છે કે—“ બ્રુવાળોડપિ ” ઇત્યાદિ

“ કોઇ ન્યાયયુક્ત વચન કહેવા છતાં પણ જો કહેનાર પોતે જ પોતાના
કથન વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે, તો કહેનાર (ઉપદેશક) અન્ય લોકોને ઇન્દ્રિ-
યનિગ્રહમાં પ્રવૃત્ત કરાવવાને શક્તિમન થતો નથી. આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને
તથા સમસ્ત જગતના સ્વરૂપને જાણી લઈને મહાવીર સ્વામી પોતે જ ઇન્દ્રિ-
યોના નિગ્રહમાં—તપમાં પ્રવૃત્ત થયા ” વળી એવું કહ્યું છે કે—“ તિથ્યરો
ચડનાળ ” ઇત્યાદિ—

“ ચાર જ્ઞાનોથી સમ્પન્ન તથા દેવોને પણ પૂજ્ય એવા તીર્થકર મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાના બલવીર્યનો ઉપયોગ કરીને પોતાની સમગ્ર શક્તિ
સાથે પ્રયત્નશીલ થયા હતા ”

भगवान् महावीर स्वामी स्वकीयाऽष्टविधकर्माऽपनेतुं स्त्रिया रात्रिभोजनं च-
परित्यक्तवान् । तथा तदैव स्वयं तपसि प्रवर्त्तमानः इहलोकपरलोकौ स्वरूपतो-
हेतुतश्च परिज्ञाय, सर्वाण्यपि सावयवकर्माऽनुष्ठानानि परित्यक्तवानिति ॥२८॥

अथेदानीं सुधर्मास्वामी तीर्थं कृत्वा गुणान् सम्यक् कथयित्वा, शिष्यानुपदि-
शति—‘सोच्चा य धम्मं’ इत्यादि ।

मूलम्—सोच्चा य धम्मं अरहंतं भासियं,
समाहितं अट्टपओवसुद्धं ।

तं संहहाणा य जणा अणारुं,
इदां व देवाहिव आगमिस्संति ॥२९॥
त्तिवेमि ॥

छाया—श्रुत्वा च धर्ममर्हद्भाषितं, समाहितमर्थपदोपशुद्धम् ।

तं श्रद्धावानाश्च जना अनायुष, इन्द्रा इव देवाधिपा अगमिष्यन्ति ॥२९॥
इति ब्रवीमि ।

तात्पर्य यह है कि भगवान् महावीर स्वामी ने अपने आठ प्रकार
के कर्मों को दूर करने के लिए स्त्री सेवज का तथा रात्रिभोजन का
त्याग किया । निरन्तर तप में उद्यत रहे । इहलोक और परलोक को
स्वरूप और कारणों से जान कर समस्त सावयवव्यापारों का परित्याग
कर दिया ॥२८॥

सुधर्मा स्वामी तीर्थकर भगवान् के गुणों का सम्यक् कथन करके
अब शिष्यों को उपदेश देते हैं—‘सोच्चा य धम्मं’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘अरहंतं भासियं—अर्हद्भाषितम्’ श्री अरिहंत देव के
द्वारा कथित ‘समाहितं—समाहितम्’ युक्तियुक्त ‘अट्टपओवसुद्धं—अर्थ

तात्पर्य ये छे के भगवान् महावीर स्वामी छे पोताना आठ प्रकारनां
कर्मोना क्षय करवा भाटे रात्रिभोजन, स्त्रीसेवन आदि सावयव कर्मोना त्याग
करी तथा निरन्तर तपस्याओ करी करी तेमणे आ लोक अने परलोकना
स्वरूपने तथा कारणोने जानी लधने समस्त सावयव व्यापारोना परित्याग करी
नाओ छे तो ॥२८॥

महावीर प्रभुना श्रुणुनुं सम्यक् प्रकारे कथन करीने सुधर्मा स्वामी
पोताना शिष्योने आ प्रमाणे उपदेश आपे छे ।

“ सोच्चा य धम्मं ” इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अरहंतं भासियं—अर्हद् भाषितम्’ श्री अरिहंत देव द्वारा कहे-
वां आयेल ‘समाहितं—समाहितम्’ युक्ति युक्त ‘अट्टपओवसुद्धं—अर्थपदोप-

અન્વયાર્થઃ--(અરહંતભાસિયં) અર્હદ્ભાષિતં-તીર્થકરપ્રતિપાદિતમ્ (સમાહિયં) સમાહિતં-યુક્તિયુક્તમ્ (અદ્વપઓવસુદ્ધં) અર્થપદોપશુદ્ધમ્-અર્થૈઃ પદૈશ્ચ નિર્દોષમ્ (ધમ્મં સોચ્ચા) ધર્મે-શ્રુતચારિત્રલક્ષણં શ્રુત્વા (તં સદ્દહાણા) તં-ધર્મમર્હદ્ભાષિતં શ્રદ્ધાનાઃ-તત્ર શ્રદ્ધાં કુર્વન્તઃ (જના) જનાઃ-લોકાઃ (અણાઝ) અનાયુષઃ-અપગતાયુઃકર્માણઃ સન્તઃ મોક્ષં પ્રાપ્નુવન્તિ, -અથવા-(ઈંદા વ) ઇન્દ્રા ઇવ (દેવાહિવ) દેવાધિપાઃ-દેવસ્ત્રામિનઃ (આગમિસ્સંતિ) આગમિષ્યન્તિ-ભવિષ્યન્તીતિ ॥૨૧॥

ટીકા--‘અરહંતભાસિયં’ અર્હદ્ભાષિતમ્ ‘સમાહિયં’ સમાહિતમ્ યુક્તિયુક્તમ્ ‘અદ્વપઓવસુદ્ધં’ અર્થપદોપશુદ્ધમ્, અર્થૈઃ-પ્રતિપાદ્યામિધેયૈઃ પદૈસ્તદ્વાચકશબ્દૈઃ ઉપ-પદોપશુદ્ધં-અર્થ ઓર પદોં સે યુક્ત ‘ધમ્મં સોચ્ચા-ધર્મં શ્રુત્વા’ ધર્મ કો સુનકર ‘તં સદ્દહાણા-તં શ્રદ્ધાનાઃ’ ઉસમેં શ્રદ્ધા રચને વાલે ‘જના-જનાઃ’ મનુષ્ય ‘અણાઝ-અનાયુષઃ’ મોક્ષકો પ્રાપ્ત કરતે હૈં અથવા ‘ઈંદાવ ઇન્દ્ર ઇવ’ વે ઇન્દ્ર કે જૈસે ‘દેવાહિવ-દેવાધિપાઃ’ દેવતાઓં કે અધિપતિ ‘આગમિસ્સંતિ-આગમિષ્યન્તિ’ હોતે હૈં ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ--અરિહન્ત કે દ્વારા પ્રરૂપિત, યુક્તિયુક્ત, અર્થ ઓર શબ્દ દોનોં દૃષ્ટિયોં સે નિર્દોષ ધર્મ કો શ્રવણ કરકે, ઉસ પર જો શ્રદ્ધા કરતે હૈં, વે ભવ્ય જન આયુર્કર્મ સે રહિત હો કર મુક્તિલાભ કર લેતે હૈં અથવા ઇન્દ્ર કે સમાન દેવોં કે અધિપતિ હોતે હૈં ॥૨૧॥

ટીકાર્થ--સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી અરિહન્ત ભગવન્ત દ્વારા ભાષિત યુક્તિ સંગત તથા ભાવ ઓર ભાષા અર્થાત્ વાચ્ય ઓર વાચક યા અર્થ એવં શબ્દ દોનોં હી દૃષ્ટિયોં સે સર્વથા નિર્દોષ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ કો સુન શુદ્ધં અર્થ અને પદોથી યુક્ત ‘ધમ્મં સોચ્ચા-ધર્મં શ્રુત્વા’ ધર્મને સાંભળીને ‘તં સદ્દહાણા-તં શ્રદ્ધાનાઃ’ તેમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ‘જના-જનાઃ’ મનુષ્ય ‘અણાઝ-અનાયુષઃ’ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા ‘ઈંદાવ-ઇન્દ્ર ઇવ’ તેઓ ઇન્દ્ર ની જેમ ‘દેવાહિવ-દેવાધિપાઃ’ દેવતાઓના અધિપતિ ‘આગમિસ્સંતિ-આગમિષ્યન્તિ’ થાય છે. ॥ ૨૬ ॥

સૂત્રાર્થ--અરિહન્ત ભગવાન્ દ્વારા પ્રરૂપિત, યુક્તિયુક્ત, અર્થ અને શબ્દ બન્ને દૃષ્ટિએ નિર્દોષ ધર્મનું શ્રવણ કરીને, તેના ઉપર જે શ્રદ્ધા રાખે છે, તે ભવ્ય-શ્રવે. આયુર્કર્મથી રહિત થઈને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અથવા દેવોના અધિપતિ ઇન્દ્રની પદવી તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ--સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અરિહન્ત ભગવન્તો દ્વારા ભાષિત, યુક્તિસંગત, તથા ભાવ અને ભાષા-એટલે કે વાચ્ય અને વાચક અથવા અર્થ અને

સામીપ્યેન શુદ્ધ-નિર્દોષમ્, તદેવંધૂતમ્, 'ધર્મમ્' ધર્મમ્ દુર્ગતિધારણાદ્ ધર્મ-શ્રુત-
વરિત્રાણ્યમ્ 'સોચ્ચા' શ્રુત્વા, તથા 'તં' તમ્-તાદૃશં ધર્મમ્ 'સદ્દહાણા' શ્રદ્ધધાનાઃ
તત્ર શ્રદ્ધામાધાયાઽનુતિષ્ઠન્તઃ, 'જના' જનાઃ-પુરુષાઃ 'અણાઙ્' અનાયુષઃ-અપ-
ગતાયુઃકર્માણ શ્વેતદા સિદ્ધા ભવન્તિ, સાયુષશ્ચેતદા 'ઇંદાવ' ઇન્દ્રા इव 'દેવા-
દિવ' દેવાધિપાઃ 'આગમિસ્સંતિ' આગમિષ્યન્તિ, ઇન્દ્રા इव દેવાધિપતિત્વમશ્નુવત્,
સર્વજ્ઞતીર્થકરોદિતધર્માનુ શ્રુત્વા શ્રદ્ધયા ચ તદારાધનં કુર્વાન્ના લોકાઃ આયુઃકર્મ-
ણોઽપગમે મુક્તા ભવન્તિ, અથવા-સામિલાપાશ્ચેતદા ઇન્દ્રા इव દેવાનામધિપતયો
ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥૨૯॥

इत्यहं कथयामि सर्वज्ञभाषित धर्मं भवद्भयः, इत्येवं सुधर्मस्वामी विज्ञापयति
शिष्येभ्य इति

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्बल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री-वासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य "समयार्थवोधिण्या-
ख्यायां" व्याख्यायां वीरस्तवाख्यं पष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥६-१॥

કર ઉસ પર શ્રદ્ધા કરને વાલે ભવ્ય પુરુષ આયુકર્મ સે રહિત હો
જાતે હૈં તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરલેતે હૈં । યદિ આયુકર્મ વિચમાન હો અર્થાત્
કર્મ શેષ રહગણ હૈં તો ઇન્દ્ર કે સમાન દેવાધિપતિ હોતે હૈં ।

આશય યહ હૈ કિ તીર્થંકર પ્રરૂપિત ધર્મ કો શ્રમણ કરકે ઉસ પર
શ્રદ્ધા કરને વાલે તથા ઉસકી આરાધના કરને વાલે જન આયુ તથા
કર્મો સે રહિત હોકર મુક્ત હો જાતે હૈં । કદાચિત્ત્વે સામિલાષ હૈ-
કર્મક્ષય ન કર પાચે હો તો દેવેન્દ્ર કી પદવી પ્રાપ્ત કરતે હૈં ॥૨૯॥

इस प्रकार मैं सर्वज्ञोक्त धर्म कथन करता हूँ ।

છટ્ઠા અધ્યયન સમાપ્ત

શબ્દ બન્ને દૃષ્ટિએ સર્વથા નિર્દોષ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું શ્રવણ કરીને, તેના
ઉપર હઠ શ્રદ્ધા રાખનાર ભવ્યપુરુષો જે આયુકર્મથી રહિત થઈ જાય, તો સિદ્ધિ-
(મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે પરંતુ જે તેના આયુકર્મનો સર્વથા ક્ષય ન થઈ જાય
એટલે કે કર્મ બાકી રહી જાય તો ઇન્દ્રના સમાન દેવાધિપતિ તો અવશ્ય થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે તીર્થંકર પ્રરૂપિત ધર્મનું શ્રવણ કરીને તેના પર
શ્રદ્ધા રાખનાર તથા તેની આરાધના કરનાર પુરુષો આયુ તથા કર્મોથી રહિત
થઈને મુક્ત થઈ જાય છે. કદાચ તેઓ સામિલાષ હોય-કર્મનો પૂરે પૂરો
ક્ષય ન કરી શક્યા હોય, તો દેવેન્દ્રની પદવી તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

“આ પ્રકારે હું સર્વજ્ઞોક્ત ધર્મનું કથન કરું છું,” એવું સુધર્મ-
સ્વામી જંબૂસ્વામી આદિ શિષ્યોને કહે છે.

॥ છટ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત ॥

અથ સપ્તમાધ્યયનં પ્રારમ્ભયતે—

ગતં ષષ્ઠમધ્યયનમ્, સંગતિ સપ્તમમધ્યયનમારમ્ભતે । પઠાનન્તરમાગમિષ્યતઃ સપ્તમાધ્યયનસ્ય ષષ્ઠેન સહાયં સંબન્ધઃ, 'નાડસંગતં વિદધ્યાત્' ઇતિ નિયમાત્ સંગતિ પ્રદર્શનમાવશ્યકં ભવતિ, અતઃ સંબન્ધોઽવશ્યમેવ દર્શનીયઃ । તથાહિ-ઈદં વ્યતીતાનન્તરેઽધ્યયને ભગવતસ્તીર્થકરસ્ય શ્રી વર્ધમાનસ્વામિનો ગુણાઃ કથિતાઃ, સાદશગુણવન્તઃ સુશીલાઃ । એતદનન્તરં તદ્વિપરીતાઃ કુશીલાઃ તે કથ્યન્તે, તદનેન સંબન્ધેનાઽઽયાતસ્ય સપ્તમાઽધ્યયનસ્ય પ્રથમમ્ આઘ્યાયાદ્યમાદૃ- 'પુઢવી ય' ઇત્યાદિ ।

સાતવાં અધ્યયન—

છઠા અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અવ સાતવાં પ્રારંભ કિયા જા રહા હૈ । છઠે અધ્યયન કે પશ્ચાત્ આને વાલે સાતવે અધ્યયન કા ઉસકે સાથ યહ સમ્બન્ધ હૈ । અસમ્બદ્ધ કથન યા કાર્ય નહીં કરના ચાહિયે, હસ નિયમ કે અનુસાર સંગતિ પ્રદર્શિત કરના આવશ્યક હોતા હૈ । અતઃ સમ્બન્ધ દિશ્વલના ચાહિયે । પિછલે છઠે અધ્યયન મેં ભગવાન્ વર્ધમાન કે ગુણોં કા કથન કિયા ગયા હૈ । વૈસે ગુણોં સે જો યુક્ત હોતે હૈ, વહી સુશીલ કહલાતે હૈ । ઉન્મે જો વિપરીત હૈ, વે કુશીલવાન્ હોતે હૈ, ઉન્કા કથન હસ અધ્યયન મેં કિયા જાએગા । હસ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત સાતવે અધ્યયન કી દો ગાથાએ કહતે હૈ—'પુઢવીય આઝઁ' તથા 'એયાઈ કાયાઈ' ઇત્યાદિ ।

—અધ્યયન સાત—

છઠ્ઠું અધ્યયન પૂરું થયું. હવે સાતમાં અધ્યયનની શરૂઆત થાય છે. છઠ્ઠો અધ્યયન સાથે સાતમાં અધ્યયનનો સંબંધ હવે બતાવવામાં આવે છે. અસંબદ્ધ કથન કે કાર્ય કરવું જોઈએ નહીં, આ કથન અનુસાર સંગતિ (સંબંધ) પ્રદર્શિત કરવાની આવશ્યકતા રહે છે, તેથી પૂર્વ અધ્યયન સાથેના આ અધ્યયનનો સંબંધ પ્રકટ કરવામાં આવે છે. છઠા અધ્યયનમાં વર્ધમાન મહાવીર પ્રભુના ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું. એવાં ગુણોથી જેઓ યુક્ત હોય છે, તેમને જ સુશીલ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ તે ગુણો કરતાં વિપરીત ગુણોથી (દોષોથી) જેવો યુક્ત હોય છે, તેમને કુશીલ કહે છે. એવાં કુશીલ લોકોનું કથન સાતમાં અધ્યયનમાં કરવામાં આવશે. આ પ્રકારનો પૂર્વ અધ્યયન સાથે સંબંધ ધરાવતા આ સાતમાં અધ્યયનની પહેલી બે ગાથાઓ આ પ્રમાણે—'પુઢવીય આઝઁ' તથા 'એયાઈ કાયાઈ' ઇત્યાદિ—

મૂલ્-પુઢવી ય આઁ અગ્ની ય વાઁ,

તળરુઁલ્લ વીયા ય તસા ય પાળા ।

જે અંડયા જે ય જરાઁ પાળા,

સંવેયયા જે રસયાભિહાળા ॥૧॥

એયાઈં કાયાઈં પવેહયાઈં, એસુ જાળે પડિલેહ સાયં ।

એણ કાણ ય આયદંડે, એસુ યા વિપ્પરિયાસુવિંતિ ॥૨॥

છાયા—પૃથિવી યાઁપ્થ્વાઁગ્નિશ્ચ વાયુઃ તૃણવૃક્ષવીજાશ્ચ ત્રસાશ્ચ પ્રાણાઃ ।

યેઽણ્ડજા યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણાઃ સંસ્વેદજા યે રસજાભિધાનાઃ ॥૧॥

એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ એતેષુ જાનીહિ પ્રત્યુપેક્ષસ્વ સાતમ્ ।

એતૈઃ કાયૈ ર્યે આત્માઽણ્ડા એતેષુ ચ વિપર્યાસમુપયાન્તિ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—‘પુઢવી ય-પૃથિવી ચ’ પૃથિવી ‘આઁ અગ્ની ય વાઁ-આપઃ અગ્નિશ્ચ વાયુ.’ જલ, અગ્નિ, ઓર વાયુ ‘તળરુઁલ્લવીયા ય તસા-ય પાળા-તૃણવૃક્ષવીજાશ્ચ ત્રસાશ્ચ પ્રાણાઃ’ તૃણ, વૃક્ષ, વીજ ઓર ત્રસ-પ્રાણી ‘જે અંડયાયેચાણ્ડજાઃ’ તથા જો અણ્ડજ ‘જે ય જરાઁ પાળા-યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણાઃ’ ઓર જરાયુજ પ્રાણી હૈ ‘જે સંવેયયા-યે ચ સંસ્વેદજાઃ, તથા જો સંસ્વેદજ એવં ‘જે રસયાભિહાળા-યે ચ રસજાભિધાનાઃ’ જો વિક્રિયા વાલે રસસે ઉત્પન્ન હોને વાલે પ્રાણી હૈ ‘એયાઈં કાયાઈં પવેહયાઈં-એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ’ હન સર્વોં કો સર્વ-જ્ઞને જીવકા પિણ્ડ કહા હૈ ‘એસુ-એતેષુ’ હન પૃથિવીકાય આદિકોં મેં ‘સાયં જાળ-સાતં જાનીહિ’ સુલ્લ કી ઇચ્છા જાનો ‘પડિલેહ-પ્રત્યુપેક્ષ-

શબ્દાર્થ—‘પુઢવી ય-પૃથિવી ચ’ પૃથ્વી ‘આઁ અગ્ની ય વાઁ-આપઃ અગ્નિશ્ચ વાયુઃ’ જલ, અગ્નિ અને વાયુ ‘તળરુઁલ્લવીયા ય તસા ય પાળા-તૃણવૃક્ષવીજાશ્ચ ત્રસાશ્ચ પ્રાણા’ તૃણ, વૃક્ષ, ણી અને ત્રસ પ્રાણી ‘જે અંડયા-યે ચાણ્ડજાઃ’ તથા જેઓ અંડજ અને ‘જે ય જરાઁ પાળા-યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણા.’ જે જરાયુજ પ્રાણી છે, ‘જે સંવેયયા-યે ચ સંસ્વેદજા’ તથા જેઓ સંસ્વેદજ તથા ‘જે રસયાભિહાળા-યે ચ રસજાભિધાના’ જેઓ રસથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પ્રાણિયો છે ‘એયાઈં કાયાઈં પવેહયાઈં-એતે કાયાઃ પ્રવેદિતાઃ’ આબધાને સર્વજ્ઞે—જીવના પિંડ કહેલ છે. ‘એસુ-એતેષુ’ આ પૃથ્વીકાય વિગેરેમાં ‘સાયં જાળ-સાતં જાનીહિ’

અન્વયાર્થઃ—(પૃથ્વી ય) પૃથિવી ચ (આઝ અગ્ની ય વાઝ) આપઃ અગ્નિશ્ચ વાયુઃ (તળસ્વચ્ચીયા ય તસા ય પાણા) તૃણાનિ-કુશકાશાદીનિ, વૃક્ષાઃ-આમ્રાદયઃ બીજાનિ-યવાદીનિ ચ ત્રસાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયઃ ચ પ્રાણાઃ પ્રાણિનઃ, (જે અંડયા) યે ચાણ્ડજાઃ-શકુનિ પ્રભૃતયઃ (જે ય જરાઉપાણા) યે ચ જરાયુજાઃ-ગર્ભચર્મજાઃ પ્રાણાઃ (જે સંસેયયા) યે ચ સંસ્વેદજાઃ-યૂકા મત્કુણાદયઃ (જે રસયાભિહાણા) યે ચ રસજાભિધાનાઃ-વિકૃતવસ્તુષુજાતાઃ, (એયાઈ કાયાઈ પવેડ્યાઈ) એતે પૃથિવ્યાદયઃ કાયાઃ જીવનિકાયાઃ પ્રવેદતાઃ કથિતાઃ (એસુ) એતેષુ પૃથિવીકાયાદિષુ (સાયં જાણે) સાતં સુત્વં જાનીહિ (પડિલેહ) પ્રત્યુપેક્ષસ્વ સૂક્ષ્મરીત્યા વિચારય (એણ કાણ ય આયદંડે) એતૈઃ કાયૈ યૈ આત્મદણ્ડાઃ એતાન્ વિનાશય યે આત્માનં સ્વ' ઔર ઉસે સૂક્ષ્મ રીતિસે વિચારો 'એણ કાણ ય આયદંડે-એતૈઃ કાયૈઃ યે આત્મદણ્ડાઃ' જો ઉક્ત પ્રાણિયોં કા નાશ કરકે અપને આત્મા કો દંડ દેતે હૈં વે 'એસુ ય વિપરિયાસુવિંતિ-એતેષુ ચ વિપર્યાસમુપયાન્તિ' હનિંહ પ્રાણીયોં મેં જન્મ ધારણ કરતે હૈં ॥૧-૨ ॥

અન્વયાર્થ—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, કુશ કાશ આદિ તૃણ, આમ્ર આદિ વૃક્ષ, યવ આદિ બીજ, દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ પ્રાણી પક્ષી આદિ અણ્ડજ, જરાયુજ, જૂં છટમલ આદિ સંસ્વેદજ ઔર રસજ અર્થાત્ વિગડી સડી વસ્તુઓં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જન્તુ યહ સબ સર્વજોં દ્વારા જીવનિકાય કહે ગણે હૈં । હન સબ પૃથ્વીકાય આદિ મેં સાતા કો જાનો, સૂક્ષ્મ રીતિ સે વિચાર કરો । હન જીવોં કા ઘાત કરકે જો અપની

સુખની ઇચ્છા બાણે । 'પડિલેહ-પ્રત્યુપેક્ષસ્વ' અને તેને સૂક્ષ્મ રીતે વિચારે । 'એણ કાણ ય આયદંડે-એતૈઃ કાયૈઃ યે આત્મદણ્ડાઃ' જોએ । ઉપર કહેલ પ્રાણિયોને । નાશકરીને પોતાના આત્માને હંડઆપે છે, તેઓ 'એસુ ય વિપરિયાસુવિંતિ-એતેષુ ચ વિપર્યાસમુપયાન્તિ' આજ પ્રાણિયોમાં જન્મધારણ કરે છે. ॥ ૧-૨ ॥

સૂત્રાર્થ—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, કુશ આદિ તૃણ; આમ્ર આદિ વૃક્ષ, જવ આદિ બીજ, દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ જીવો, પક્ષી આદિ અંડજ જરાયુજ, જૂં, માકડ આદિ સંસ્વેદજ, અને રસજ એટલે કે બગડી ગયેલી કે સડી ગયેલી વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થતાં જન્તુઓ, આ બધાને સર્વજો દ્વારા જીવનિકાય કહેવામાં આવેલ છે. પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવોમાં સાતાને બાણે-એટલે કે તે સઘળા જીવોને સુખ ગમે છે, એ વાતનો સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરે । જે લોકો આ જીવોનો ઘાત કરે છે, તેઓ પોતાના આત્માને

દળ્ડયંતિ તે (एएसु य विपरियामुर्विति) एतेषु एव प्राणिनः कायेषु विपर्यासं
जन्म उपयान्ति प्रान्नुवन्ति उत्पत्तिं लभन्ते इति ॥१-२॥

ટીકા—‘પૃથ્વી’ પૃથિવી=પૃથિવીકાયિકાઃ જીવાઃ, ય=ચ શબ્દોડવાન્તર
ભેદસૂચકઃ । તથાહિ—પૃથિવીકાયિકાઃ દ્વિવિધાઃ સૂક્ષ્માઃ વાદરાશ્ય, તે ચ પ્રત્યેકં
પર્યાસકાડપર્યાસકાદિભેદેન દ્વિધા ભવન્તિ, તદેવં પૃથિવીકાયિકા ચતુર્વિધાઃ ।
‘આજુ’ આપઃ=અપૂકાયિકાઃ, એવમપૂતેજોવાયુષ્વપિ ચતુર્વિધત્વં જ્ઞાતવ્યમ્ । ‘અગ્ની
ય’ ચ અગ્નિકાયિકાઃ ‘વાડ’ વાયુકાયિકાઃ, સમ્પ્રતિ વનસ્પતિકાયાન્ ભેદેન
દર્શયતિ । ‘તળ’ તુગાનિ કુશકાશાદીનિ, ‘રુક્ષ’ વૃક્ષાઃ—આમ્રખનસાદયઃ ‘વીયા’
વીજાનિ શાલ્યાદીતિ । એવં લતાગુલ્માદયોડપિ ભેદાઃ સંગૃહીતા ભવન્તિ । ‘તસા’

आत्मा को दण्डित करते हैं, वे इन्हीं कायों में विपर्यास को प्राप्त होते
हैं अर्थात् जन्म ग्रहण करते हैं ॥१-२॥

ટીકાર્થ—પૃથિવી અર્થાત્ પૃથ્વી કો શરીર બનાકર રહને વાલે જીવ
જિનકા શરીર પૃથિવી હી હૈ । યહાં ‘ય’ શબ્દ યહ સૂચિન કરતા હૈ કિ
પૃથિવીકાયિકોં મેં સૂક્ષ્મ ઓર વાદર । હન દોનોં કે હી દો દો ભેદ
હેં—પર્યાસક ઓર અપર્યાસક । હસ પ્રકાર પૃથિવીકાયિક જીવ ચાર
પ્રકાર કે હોતે હેં ।

इसी प्रकार अपूकायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिक जीवों के
चार चार भेद भी समझ लेना चाहिए । वनस्पतिकायिक जीवों के कितने
भेद होते हैं सो कहते हैं—तृण अर्थात् कुश, काश आदि । वृक्ष अर्थात्

જ શિક્ષા કરે છે. તેઓ એજ જીવનિકાયોમાં જન્મગ્રહણ કરીને પોતાનો
પાપકર્મોતુ' ક્ષણ લોગવે છે. એજ વાત 'તેઓ એજ જીવનિકાયોમાં વિપર્યાસ
પામે છે,' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. ॥૧-૨॥

ટીકાર્થ—‘પૃથ્વી’ આ પદ પૃથ્વીકાય જીવોનુ વાચક છે. પૃથ્વીને જ
શરીર બનાવીને રહેનારા જીવોને ‘પૃથ્વીકાય’ કહે છે. અહીં ‘ય’ પદ એ
સૂચિત કરે છે કે પૃથ્વીકાયિકોના અનેક ભેદ હોય છે. પૃથ્વીકાયિકોના મુખ્ય બે
ભેદ છે (૧) સૂક્ષ્મ, અને (૨) ખાદર આ બંનેના પણ પર્યાસક અને અપર્યાસક
નામના બખ્ખે ભેદ પડે છે આ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોના ચાર પ્રકાર પડે છે.

એજ પ્રમાણે અપૂકાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવોના પણ
ચાર ચાર ભેદ સમજવા. વનસ્પતિકાયિકોના કેટલાક ભેદો આ પ્રમાણે છે—
તુલુ એટલે ઘાસ, કુશ આદિ, વૃક્ષ એટલે કે આંખા, કણુસ આદિ, બીજ

વ્રસ્યન્તીતિ વ્રસાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયઃ । ‘પાણા’ પ્રાણિનઃ ‘જે’ યે ચ ‘અંડયા’ અણ્ડનાઃ
 =અણ્ડાજ્ઞાતાઃ પક્ષિસરીસૃપાદયઃ । ‘જે ય જરાઋ પાણા’ યે ચ જરાયુજાઃ પ્રાણિનઃ,
 જરાયુજાઃ જંબાલજાલપરિવેષ્ટિતા એવ જાયન્તે મનુષ્યગોમહિષાદયઃ, તથા-
 ‘જે સંસેયયા’ યે સંસ્વેદજાઃ સંસ્વેદાજ્ઞાતાઃ યૂકાઃ મત્કુળકૃમ્યાદયઃ । ‘રસયામિ
 હાણા’ રસજામિધાનાઃ=વિકૃતવસ્તુષુ સમુત્પન્નાઃ इति । અનેકભેદભિન્નાન્ પૃથિ-
 વ્યાદિષ્ટકાયાન્ પ્રદર્શ્ય તેષાં હિંસને દોષં દર્શયિતું સૂત્રકાર આહ-‘એયાઈ’ इत्यादि ।
 ‘એયાઈ’ એતે ‘કાયાઈ’ કાયાઃ એતે પૃજીવનિકાયાઃ ‘પવેડયાઈ’ પ્રવેદિતાઃ=સર્વજ્ઞૈઃ

આમ, પનસ આદિ વીજ અર્થાત્ શાલિ જૌ આદિ । હસ કથન સે લના
 ગુલ્મ ગુચ્છ આદિ ભેદોં કા ખી ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે ।

દ્વીન્દ્રિય આદિ જો પ્રાણી વ્રાસ કા અનુભવ કરકે એક સ્થાન સે
 દૂસરે સ્થાન મેં જાતે હૈં, વે વ્રસ કહલાતે હૈં । અણ્ડજ (પક્ષી) સરીસૃપ
 (સર્પ) આદિ જરાયુજ (ચમડે કી ક્ષિરલી મેં લિપટે હુવ જન્મ લેને વાલે)
 જૈસે મનુષ્ય, ગાય, ભૈસ આદિ, સ્વેદજ અર્થાત્ પસીને સે ઉત્પન્ન હોને
 વાલે જૂં, મત્કુળ (લટમલ) આદિ વિકૃત વસ્તુઓં મેં ઉત્પન્ન હો જાને
 વાલે રસજ જન્તુ, યહ સબ વ્રસ જીવ હોતે હૈં ।

પૃથ્વીકાચ આદિ કે ભેદ કહકર સૂત્રકાર અવ ઉનકી હિંસા મેં દોષ
 પ્રદર્શિત કરતે હૈં-‘એયાઈ’ इत्यादि ।

સર્વજ્ઞ તીર્થકર ને જીવોં કે યહ પૂર્વોક્ત છહ નિકાય કહે હૈં । કેવલ-

એટલે કે શાલિ, યવ આદિ આ કથન દ્વારા લતા, ગુલ્મ, ગુચ્છ આદિ ભેદોને
 ગ્રહણ કરવા ભેધએ.

દ્વીન્દ્રિય આદિ જે પ્રાણીઓ વ્રાસનો અનુભવ કરીને એક જગ્યાએથી
 બીજી જગ્યાએ જાય છે, તેમને વ્રસ કહે છે. અંડજ એટલે ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન
 થતાં પક્ષીઓ, અને સર્પ આદિ જીવો, જરાયુજ એટલે ચામડાના પાતળા
 પારદર્શક પડમાં લપેટાઈને જન્મ લેનાર મનુષ્ય, ગાય, ભેંસ આદિ જીવો,
 સ્વેદજ એટલે પરસેવામાંથી ઉત્પન્ન થનાર જું, માકડ આદિ જીવો, રસજ
 એટલે સડેલી અથવા વિકૃત વસ્તુઓમાં ઉત્પન્ન થનાર જંતુઓ. આ બધાં
 જીવોને વ્રસ જીવો કહે છે.

પૃથ્વીકાચ આદિ ભેદોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર તેમની હિંસામાં
 રહેલ દોષ પ્રકટ કરે છે-‘એયાઈ’ इत्यादि.

સર્વજ્ઞ તીર્થકરોએ જીવોના પૂર્વોક્ત છ નિકાય કહ્યા છે. કેવળજ્ઞાન

તીર્થકરૈઃ કથિતાઃ, તેહિ કેવલાલોકલોકનેન પૃથિવ્યાદિષ્વપિ જીવાન દૃષ્ટા, સર્વે તે જીવા એવ લોકેભ્યઃ પ્રવેદિતાઃ । એતેષુ પુરોપદિષ્ટેષુ પૃથિવી-મમૃતિજીવનિકાયેષુ । ‘સાય’ સાતં-સુખમ્ ‘જાણે’ જાનીહિ, સર્વેડપિ પ્રાણિનઃ સુખૈર્પિણો-દુઃખવિરોધિનશ્ચ ભવન્તીતિ જ્ઞાત્વા, ‘પહિલેહ’ પ્રત્યુપેક્ષસ્વ, હે શિષ્ય કુશાગ્રબુદ્ધ્યા પર્યાલોચય, વિચારયેતિ યાવત્ । ‘એણ કાયેણ ય આયદંડે’ એતૈઃ કાયૈઃ યે આત્મદણ્ડાઃ, એનિઃ કાયૈઃ પીડચમાનૈઃ આત્મા સ્વીય એવ દણ્ડયતે । એતત્સમારંભાત્ આત્મદણ્ડો ભવતિ । એતેષાં વિરાધને કૃતે નરકાદિગતિષુ પાતો ભવતિ । તત્તથાત્મા દુઃખમનુભવતિ, અતઃ આત્મા દણ્ડિતઃ । ‘એષુ ચા વિપ્પરિયા-સુવિતિ’ એતેષુ ચ વિપર્યાસપ્રુપયાન્તિ, યે એતન્ પ્રન્તિ તે એતેભ્વેવ પુનર્જન્મગર-જ્ઞાન રૂપી પ્રકાર સે પૃથ્વી આદિ મં જીવોં કી સસ્તા દેશ્વતર ઝઘ્ઘોંને સંસાર કો દિશ્વલાઈ હૈ ।

પૃથ્વીકાય આદિ સઘી જીવનિકાયોં મેં સાતા કો સમજો અર્થાત્ કુશાગ્રબુદ્ધિ સે હસકા વિચાર કરો કિ સઘી પ્રાણી સુખ કે અભિ-લાષી ઓર દુઃખ કે વિરોધી હૈં અર્થાત્ છઠોં જીવનિકાયોં કે જીવ સુખ યાહતે હૈં દુઃખ નહીં યાહતે હૈં । હન જીવનિકાયોં કો દંડિત કરના (હનકી વિરાધના કરના) અપની હી આત્મા કો દંડિત કરના હૈ અર્થાત્ હનકી હિંસા સે આત્મહિંસા (અપની હિંસા) હોતી હૈ ઓર નરકાદિ ગતિયોં મેં નિપાત હોતા (જાના પડતા) હૈ । નરકાદિ દુર્ગતિયોં મેં આત્મા કો જો દુઃખ ભોગના પડતા હૈ, વહી આત્મા કા દણ્ડિત હોના હૈ । જો પ્રાણી હન ષટ્કાયોં મેં સે કિસી કાય કી વિરાધના કરતા હૈ, હસે હસી કાય મેં વારંવાર જન્મ મરણ કરના પડતા હૈ । અથવા ‘વિપ્પ-

રૂપી પ્રકાશ વડે તેમણે પૃથ્વીકાય આદિમાં જીવનું અસ્તિત્વ જોયું છે અને સંસારના લોકો સમક્ષ તેમાં જીવ હોવાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે । ‘પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત જીવનિકાયોમાં સાતાને સમજો’ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે કુશાગ્ર બુદ્ધિથી એ વાતનો વિચાર કરો કે સમસ્ત જીવો સુખની અભિ-લાષી રાખે છે, કોઈને દુઃખ ગમતું નથી. છ એ છ નિકાયના જીવો, સુખ યાહે છે, તેમને દુઃખ ગમતું નથી. આ જીવનિકાયોની વિરાધના કરવી તે પોતાના આત્માને જ દંડિત કરવા બરાબર છે. એટલે કે તેમની હિંસા કરવાથી આત્મહિંસા (પોતાની જ હિંસા) થાય છે અને નરકાદિ ગતિઓમાં જવું પડે છે. નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં આત્માને જે દુઃખો ભોગવવા પડે છે, એનું નામ જ આત્માનું દંડિત થવું છે. જે માણસ આ છ કાયના જીવો-માંથી કોઈ પણ કાયના જીવની વિરાધના કરે છે, તેને એજ જીવનિકાયમાં

ણાદિકં લભન્તે । અથવા—વિપર્યાસમુપયાન્તિ, વિપર્યાસો વ્યત્યયઃ । સુખમિચ્છ-
તા હિ કાયસમારંભઃ ક્રિયતે તાવતા સુખં ન ભવતિ । પ્રત્યુત દુઃખમેવ જન્યતે ।
યદ્વા—પરતીર્થિકા મોક્ષાર્થમેતાન્ પઙ્ગીવનિકાયાન્ વિરાધયન્તિ, તાવતા ન મોક્ષો
લભ્યતે, અપિતુ તદ્વિપરીતે સંસારે એવં પરિભ્રમન્તિ દુઃખમનુભવન્તિ इति ॥૧-૨॥

પ્રાણિવિરાધનં કૃત્વા યાગાદિકમનુચરન્તો મોક્ષાર્થિનો મોક્ષમપ્રાપ્ય તદ્વિ-
પરીતં સંસારમેવ પ્રાપ્નુન્નવન્તિ इत्यુક્તં કિન્તુ કેન પ્રકારેણ તે સંસારમાવિશન્તિ
તાન્ પ્રકારાન્ ઉપદર્શયતિ સૂત્રકારઃ—‘જાઈપહં’ इत्यादि ।

મૂલમ્—જાઈપહં અણુપરિવટ્ટમાણે તસથાવરેહિં વિણિઘાયમેતિ ।

સ જાઙ્જાઙ્ બહુકૂરકમ્મે જં કુવ્વઙ્ મિજ્જહ તેણ વાલે ॥૩॥

છાયા—જાતિ પથમનુવર્તમાનસસથાવરેષુ વિનિઘાયમેતિ ।

સ જાતિજાતિ બહુકૂરકર્મા યત્કરોતિ ત્રિયતે તેન વાલઃ ॥૩॥

યાંસ કો પ્રાપ્તિ હોને કા આશય યહ હૈ કિ સુખ કી અખિલાપા સે જીવો
કા આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ પરન્તુ આરંભ સે સુખ ન હોકર ઉલ્ટા દુઃખ
ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથવા પરતીર્થિક મોક્ષ કે લિઅ વઢ્ જીવનિકાયાં કી
વિરાધના કરતે હૈ પરન્તુ ઉસસે મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી સંસાર મેં
હી પરિભ્રમણ કરના પડતા હૈ ઓર સંસાર ભ્રમણ કરતે હુઅ જીવો કો
વિવિધ પ્રકાર કે દુઃખોં કા અનુભવ કરના પડતા હૈ ॥૧-૨॥

યહ કહા જા ચુકા હૈ કિ પ્રાણિયોં કી વિરાધના કરકે યજ્ઞ યાગ
આદિ કરનેવાલે મોક્ષાર્થી મોક્ષ તો પ્રાપ્ત કરતે નહીં, ઉલ્ટે સંસાર મેં
હી પરિભ્રમણ કરતે હૈ, કિન્તુ કિસ પ્રકાર વે સંસાર ભ્રમણ કરતે હૈ,

વારં વાર જન્મ મરણ કરવા પડે છે. અથવા—‘વિપર્યાસ પામવો’ આ પહેનો
આવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—સુખની અખિલાપાથી ભવોનો આરંભ (હિંસા) કર-
વામાં આવે છે, પરન્તુ તે આરંભ દ્વારા સુખની પ્રાપ્તિ થવાને બદલે ઊલટાં
દુઃખની જ પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા પરતીર્થિકો મોક્ષને માટે છ કાયના
ભવોની વિરાધના કરે છે, પરન્તુ તેથી તેમને મોક્ષની પ્રાપ્તિ તો થતી નથી,
પરન્તુ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે અને પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં
વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોનો જ તેમને અનુભવ કરવો પડે છે. ॥ગાથા ૧-૨॥

આગલા સૂત્રમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે પ્રાણીઓની વિરા-
ધના કરીને યજ્ઞ, હોમ, હવન આદિ કરનારા મોક્ષાર્થી ભવો મોક્ષ તો પ્રાપ્ત
કરતા નથી, ઊલટાં સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, પરન્તુ મોક્ષમાં ન

અન્વયાર્થઃ—(જાઈપહ) જાતિપયં—એકેન્દ્રિયાદિજાતૌ ‘અણુપરિવટ્તમાણે’
પરિવર્તમાનઃ—જન્મમરણં કુર્વાણઃ (સ) સઃ જીવઃ (તસથાવરેહિં) ત્રસસ્થાવરેષુ
પથ (વિણિઘાયમેતિ) વિનિઘાતં વિનાશમેતિ પ્રાપ્નોતિ, (જાઈજાઈ) જાતિ-
તેમ્=એકેન્દ્રિયાદિષુ અનેકશો જન્મ ગૃહીત્વા (વહુકૂરકમ્મે વાલે) વહુકૂરકર્મા-
જ્ઞાની (જં કુવ્વહ તેણ મિઝ્જહ) યત્ પ્રાણાતિપાતં કરોતિ તેન કર્મણા
તે-જન્મમરણં કરોતિ ॥૩॥

સૂત્રકાર દિલ્લાતે હૈં—‘જાઈપહં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જાઈપહં-જાતિપથમ્’ એકેન્દ્રિય આદિ જાતિયોં મેં ‘અણુ-
વટ્ટમાણે-અણુપરિવર્તમાનઃ’ જન્મ મરણ કો પ્રાપ્ત કરતાહુઆ ‘સે-સઃ’
જીવ ‘તસથાવરેહિં-ત્રસસ્થાવરેષુ’ ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં મેં ઉત્પન્ન
તર ‘વિણિઘાયમેતિ-વિનિઘાતમેતિ’ નાશકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ‘જાઈ-
જાઈ-જાતિજાતિમ્’ એકેન્દ્રિયાદિકોં મેં વાર વાર જન્મ લેતર ‘વહુકૂરકમ્મે
ક-વહુકૂરકર્મા વાલઃ’ વહુત કૂર કર્મ કરનેવાલા વહ વાલ-અજ્ઞાની
વ ‘જં કુવ્વહ તેણ મિઝ્જહ-યત્ કરોતિ તેન ઝિયતે જો કર્મ કરતા હૈ
ીકર્મ સે જન્મ મરણ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૩॥

અન્વયાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જાતિયોં મેં પરિભ્રમણ કરતા હુઆ
પ્રાપ્ત જન્મ મરણ કરતા હુઆ વહ જીવ ત્રસસ્થાવર યોનિયોં મેં
મન્ન હોકર ઘાત કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । એક જાતિ સે દૂસરી જાતિ મેં

તાં તેઓ કેવી રીતે સંસાર ભ્રમણ કરે છે, તે સૂત્રકાર હવે બતાવે છે—
‘જાઈપહં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જાઈપહં-જાતિપથમ્’ એકેન્દ્રિય વિગેરે જાતિયોંમાં ‘અણુપરિવ-
ટ્ટમાણે-અણુપરિવર્તમાનઃ’ જન્મ અને મરણ પ્રાપ્તકરતાથકા ‘સે-સઃ’ તે જીવ
‘તસથાવરેહિં-ત્રસસ્થાવરેષુ’ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોંમાં ઉત્પન્ન થઈને ‘વિણિઘાય-
તિ-વિનિઘાતમેતિ’ નાશને પ્રાપ્ત થાય છે. ‘જાઈજાઈ-જાતિજાતિમ્’ એકેન્દ્રિય-
વિગેરેમાં વારંવાર જન્મ લઈને ‘વહુકૂરકમ્મે વાલે-વહુકૂરકર્મા વાલઃ’ વહુત
કર્મો કરવાવાળો તે બાલ-અજ્ઞાની જીવ ‘જં કુવ્વહ તેણ મિઝ્જહ-યત્ કરોતિ
ત ઝિયતે’ જે કર્મ કરે છે તે જ કર્મથી જન્મ મરણ પ્રાપ્ત કરે છે ॥ ૩ ॥

સૂત્રાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જાતિયોંમાં પરિભ્રમણ કરતો થકો એટલે કે
જન્મ-મરણ કરતો કરતો તે જીવ ત્રસસ્થાવર યોનીઓંમાં ઉત્પન્ન થઈને
પ્રાપ્ત પામતો રહે છે—હુણતો રહે છે. એક જાતિમાંથી બીજી જાતિમાં

ટીકા — ‘જાઈપહં’ જાતિપથમ્, જાતીનામેકેન્દ્રિયાદિજીવાનાં પન્થાઃ માર્ગઃ
 इति-जातिपथः तम् ‘अणुपरिवर्तमाने’ अनुपरिवर्तमानः, एकेन्द्रियादिषु पर्यटन
 परिभ्रमन् जन्ममरणजरादिकानि वा अनुभवन् ‘तसथावरेहि’ त्रसस्थावरेषु=त्रसेषु
 —तेजोवायुद्वीन्द्रियादिषु, स्थावरेषु-पृथिव्यपूवनस्पतिषु समुत्पत्त्यनन्तरम् जीव-
 घातादिकूरकर्मजनितकटुकविषाकेन बहुशः ‘विणिधायमेति’ विनिघातमेति-खड्गा-
 दिना विनाशं प्राप्नोति । ‘से’ सः=प्राप्तदण्डो जीवः । ‘जाइजाइं’ जातिजातिम्=
 एकेन्द्रियादिषु उत्पत्तिं प्राप्य, ‘बहुकूरकम्मे’ बहुकूरकर्मा=बहूनि नानाविधानि
 क्रूराणि प्राणातिपातादीनि घोरकर्माणि अनुष्ठानानि यस्य स बहुकूरकर्मा भवति ।

जन्म ग्रहण करके अत्यन्त क्रूरकर्मा वह अज्ञानी अपने ही पापों के
 कारण मारा जाता है—जन्म मरण करता है ॥३॥

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોં કે સમૂહ કો જાતિ કહતે હૈં,
 उसका पथ जातिपथ कहलाता है । तात्पर्य यह है कि हिंसाकारी जीव
 एकेन्द्रिय जाति आदि में पर्यटन करता हुआ कभी तेज, वायु तथा
 द्वीन्द्रिय आदि त्रसों में और कभी पृथ्वीकाय, अपूकाय और वनस्पति-
 काय रूप स्थावरो में उत्पन्न होता है । वहाँ उत्पन्न होकर जीवहिंसा
 आदि क्रूर कर्मों के कटुक (कड़वे) विषाक (फल) का उदय होने पर
 अनेकों बार खड्ग आदि के द्वारा घात को प्राप्त होता है । वह जाति-
 जाति में (एकेन्द्रियादिक अनेक जातियों में) भटकता रहता है । अति-

જન્મ લઈને, તે અત્યન્ત ક્રૂરકર્મા અજ્ઞાની એવ પોતાનાં જ પાપોને કારણે
 હણાયા કરે છે. આ રીતે જન્મમરણના ફેરા કર્યા જ કરે છે ॥૩॥

ટીકાર્થ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોના સમૂહને જાતિ કહે છે, અને તેના
 પથને જાતિપથ કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે હિંસાકારી એવ એકેન્દ્રિય જાતિ
 આદિમાં પર્યટન કરતો રહે છે આ પ્રમાણે ભવપ્રભણ કરતો તે એવ ક્યારેક
 તેજસ્વિયોના, ક્યારેક વાયુકાયિકોમાં અને ક્યારેક દ્વીન્દ્રિયાદિકોમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે. (તેજસ્વિય, વાયુકાય અને દ્વીન્દ્રિય આદિને ત્રસ એવો કહે છે)
 અને ક્યારેક તે એવ પૃથ્વીકાય, અપૂકાય અને વનસ્પતિકાય રૂપ સ્થાવરોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને, એવહિંસા આદિ ક્રૂર કર્મોના કડવો
 વિષાક વ્યારે ઉદયના આવે છે, ત્યારે તેઓને તત્તવાર આદિ શસ્ત્રો દ્વારા
 (પૂર્વ જ્ઞાતા તેમના શત્રુઓ દ્વારા) ઘાત કરવામાં આવે છે, અને તે જાતિ-
 જાતિમાં—એક જાતિમાંથી બીજામાં (એકેન્દ્રિય આદિ અનેક જાતિઓમાં ભટ-

સ્થંભૂતો વિવેકવિકલઃ, વાલે=વાલ इव वालः यस्यामेकेन्द्रियादिषु यत् प्राणि-
उपमर्दकारिकर्म 'कुव्वइ' करोति, स तेनैव कुत्सितकर्मणा 'मिज्जइ' म्रियते
-हिंस्यते। यद्वा-तेनैव कर्मणा म्रियते खग्गादिना परिच्छिद्यते। एकेन्द्रियादिक-
जीवविनाशकारी, तारवेव जातिषु जायते म्रियते च। तदनु त्रसस्थावरादिषु
बहुशः उत्पद्य तत्रैव चतुर्गतिषु जन्ममरणं करोति न संपारवारमेति ॥३॥

ક્રૂરકર્મકારિણઃ સ્થિતિ વર્ણયતિ-‘અસ્સિચ લોણ’ ઇત્યાદિ।

મૂલમ્-અસ્સિચ લોણ અદુવા પરત્થા સયમ્મસો વા તહ અન્નહા વા।

સંસારમાવન્ન પરં પરં તે વંધંતિ વેદંતિ ચ દુન્નિયાણિ॥૪॥

છાયા-અસ્મિંશ્ચ લોકે અથવા પરસ્તાત્ શતાગ્રશો વા તથા અન્યથા વા।

સંસારમાપન્નાઃ પરં પરંતે વધ્નન્તિ વેદયન્તિ ચ દુર્નીતાનિ ॥૪॥

શય ક્રૂર કર્મ કરને વાલા વહ અજ્ઞાની જીવ અને હી કિયે કુકૃત્યો
સે (પાપોં સે) મારા જાતા હૈ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો જીવ જિસ એકેન્દ્રિય આદિ કે જીવોં કા
ઘાત કરતા હૈ વહ ઉસી જાતિ મેં ઉત્પન્ન હોકર ઘાત કો પાતા હૈ મારા
જાતા હૈ। તત્પશ્ચાત્ ત્રસ ઓર સ્થાવરો મેં વારંવાર ઉત્પન્ન હોકર જન્મ
મરણ કરતા રહતા હૈ। એસા હિંસક જીવ સંસાર સે પાર નહીં હો પાતા।૩।

ક્રૂર કર્મ કરને વાલે કી સ્થિતિ કા વર્ણન કરતે હુણ કહતે હૈ-
‘અસ્સિ ચ લોણ’ ઇત્યાદિ।

શબ્દાર્થ-‘અસ્સિ ચ લોણ અદુવા પરત્થા-અસ્મિં શ્ચ લોકે અથવા
પરસ્તાત્’ હસલોક મેં અથવા પરલોક મેં વે કર્મ અપના ફલ દેતે હૈ

કતો રહે છે. અતિશય ક્રૂર કર્મો કરનારા અજ્ઞાની જીવો પોતે કરેલા કુકૃત્યોને
કારણે હડિત થાય છે (છેદન, ભેદન, માર, ફૂટ આદિ વેદનાઓ સહન કર્યા
કરે છે) અથવા હણાયા કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવ એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની હત્યા કરે છે, તે
જીવ એજ જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પોતાનો ઘાત થતો અથવા પોતાની હત્યા
થવાનો અનુભવ કરે છે. ત્યાર બાદ ત્યાંથી મરીને ત્રસ અને સ્થાવરોમાં
વારંવાર ઉત્પન્ન થઈને જન્મમરણ કરતો રહે છે. એવો હિંસક જીવ સંસારને
પાર કરી શકતો નથી. ॥ગાથા ૩॥

ક્રૂર કર્મ કરનાર જીવની કેવી હાલત થાય છે, તેનું વર્ણન કરતા સૂત્ર-
કાર કહે છે કે-‘અસ્સિ ચ લોણ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ- ‘અસ્સિ ચ લોણ અદુવા પરત્થા-અસ્મિં શ્ચ લોકે અથવા પરસ્તાત્’
આ લોકમાં અથવા પરલોકમાં એકમ પોતાનું ફળ કરનારને આપે છે.

અન્વયાર્થ—(અસ્મિં ચ લોએ અદુવા પરસ્થા) અસ્મિન્ લોકે અથવા પરસ્તાત્ પર-
લોકે કર્મ સ્વફલં દદાતિ (સયગ્ગણો વા તદ્ અન્નહા વા) શતાગ્રણો વા તથા અન્યથા
વાન્નૈકસ્મિન્ એવ જન્મણિ અનેકજન્મણિ વા (સંસારમાવજ્ઞ સંસારમાપન્નાસ્તે
(પરં પરં) પરં પરમ્-ઉત્કૃષ્ટાત્યુત્કૃષ્ટં (દુન્નિયાણિ) દુર્નીતાનિ=દુષ્કૃતાનિ=(વંધંતિ)
ય વેદંતિ) બધ્નન્તિ ચ વેદયન્તિ-તાદૃશ કર્મવન્ધનં કુર્વન્તિ તત્ફલં ચાનુ-
ભવંતીતિ ॥૪॥

ટીકા—‘અસ્મિં ચ લોએ’ અસ્મિન્ન લોકે=યાનિ અશુભકારિ કર્મણિ તાનિ
અસ્મિન્નેવ ભવે ફલં દદતિ । ‘અદુવા’ અથવા પરસ્તાત્-પરસ્મિન્ જન્મણિ નરકાદિ
દુર્ગતૌ તાનિ કર્મણિ ફલં દદતિ । ‘સયગ્ગણો વા તદ્ અન્નહા વા’ શતાગ્રણો વા,
‘સયગ્ગણો વા તદ્ અન્નહા વા-શતાગ્રણો વા તથા અન્યથા વા’ વે એક
જન્મમેં અથવા સેંકડોજન્મોં મેં ફલ દેતે હૈં । જિસપ્રકાર વે કર્મ કિયે
ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર અપના ફલ દેતે હૈં અથવા દૂસરે પ્રકાર સે ફલ દેતે
હૈં ‘સંસારમાવજ્ઞ-સંસારમાપન્નાસ્તે’ સંસારમેં ભ્રમણ કરતે હુએ વે
કુશીલ જીવ ‘પરં પરં-પરં પરમ્’ અધિક સે અધિક ‘દુન્નિયાણિ-દુર્ની-
તાનિ’ દુષ્કૃત્યોં કો અર્થાત્ પાપકર્મ કો ‘વંધંતિ ચ વેદંતિ-બધ્નન્તિ ચ વેદ-
યન્તિ’ બાંધતે હૈં ઓર અપને પાપકર્મકા ફલ ભોગતે હૈં ॥૪॥

અન્વયાર્થ—હસ લોક મેં અથવા પરલોક મેં કર્મ અપના ફલ દેતા
હૈં । એક જન્મ અથવા અનેક જન્મોં મેં સંસાર કો પ્રાપ્ત હુએ વે જીવ
ઉત્કૃષ્ટ સે અતિ ઉત્કૃષ્ટ પાપોં કા બન્ધ કરતે હૈં ઓર વેદન કરતે હૈં । ૪।

ટીકાર્થ—હસ લોક અર્થાત્ હસ ભવ મેં જો અશુભ કર્મ ઉપાર્જિત
કિયે ગયે હૈં, વે હસી ભવ મેં અપના ફલ દેતે હૈં અથવા પરલોક મેં

‘સયગ્ગણો વા તદ્ અન્નહા વા-શતાગ્રણો વા તથા અન્યથા વા’ તેઓ એક
જન્મમાં અથવા સેંકડો જન્મોમાં ફલ આપે છે. જે રીતે તે કર્મ કરવામાં
આવેલ છે. એજ રીતે ફળ આપે છે. અથવા બીજીરીતે ફળ આપે છે.
‘સંસારમાવજ્ઞ-સંસારમાપન્નાસ્તે’ સંસારમાં ભ્રમણ કરતા એવા તે કુશીલ
હોવો ‘પરં પરં-પરં પરમ્’ વધારેમાં વધારે દુન્નિયાણિ-દુર્નીતાનિ’ દુષ્કૃત્યોને
અર્થાત્ પાપકર્મને ‘વંધંતિ ચ વેદંતિ-બધ્નન્તિ ચ વેદયન્તિ’ બાંધે છે અને પોતાના
પાપ કર્મ તું ફળ ભોગવે છે ॥ ૪ ॥

સૂત્રાર્થ—કર્મ પોતાતું ફળ આ લોકમાં કે પરલોકમાં આપે છે સંસારમાં
ભ્રમણ કરતા હોવો એક જન્મમાં અથવા અનેક જન્મોમાં એક
એકથી ચડિયાતાં પાપોને બન્ધ કરે છે અને વેદન કરે છે. ॥૪॥

ટીકાર્થ—આ લોકમાં એટલે કે આ ભવમાં જે અશુભ કર્મોતું ઉપા-
જન થયું હોય, તેતું ફળ આ ભવમાં જ મળે છે, એવી કોઈ વાત નથી.

અનેકશતારં તથા અન્યથા વા પ્રકારાન્તરેણ ફલં પ્રયચ્છન્તિ । અયં ભાવઃ—કિં ચિત્કર્મ તસ્મિન્નેવ જન્મનિ ફલં દદાતિ, કિંચિચ્ચ કર્મ જન્માન્તરે ફલદાત્ । યથા દુઃખવિપાકાસ્ય પ્રથમશ્રુતસ્કન્ધે કથિતં મૃગાપુત્રસ્ય વિષયે, તથા-દીર્ઘકાલ સ્થિતિકં તુ કર્મ, અપર ભવાન્તરિતં ફલં દદતિ । ‘સંસારમાવગ્ન તે’ સંસારમાપન્નાઃ તે=સંસારે પરિભ્રમન્તસ્તે કુશીલા જીવાઃ । ‘પરં પરમ્’ અધિકાદપિ અધિકમ્, શિર-શ્લેદાદિકં દુઃખમનુભવન્તિ । યેન પ્રકારેણ યત્ કૃતં તેનૈવ પ્રકારેણ એકવાર મેવ, અનેકશો વા, શતકૃત્વઃ સહસ્રકૃત્વો વા ફલમનુભવત્યેવ । ‘વંધંતિ વેદંતિ ય દુન્નિયાણિ’ વધ્નન્તિ, વેદયન્તિ ચ દુર્નીતાનિ, આર્તધ્યાનં કૃત્વા પુનઃ કર્મ વધ્નન્તિ ફલ દેતે હૈં । વે સૈકઢો ભવો મૈં ફલ દેતે હૈં’ અથવા અન્યથા અર્થાત્ એક ભવ મૈં મી ફલ દેતે હૈં । જૈસા દુઃખ વિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ મૈં મૃગાપુત્ર કે વિષય મૈં કહા ગયા હૈં, તદનુસાર જો કર્મ લમ્બી સ્થિતિ વાલા હોતા હૈં, વહ અગલે કિસી ભવ મૈં ફલ પ્રદાન કરતા હૈં ।

સંસાર કો પ્રાપ્ત દુરાચારી જીવ અધિક સે મી અધિક મસ્તકશેદન આદિ દુઃખોં કા અનુભવ કરતે હૈં । જો કર્મ જિસ પ્રકાર સે કિયા ગયા હૈં, વહ ઉસી પ્રકાર સે એક જન્મ મૈં યા સૈકઢો હજારોં જન્મોં મૈં ફલ દેતા હૈં । દુરાચારી જીવ કર્મોં કો વાંધતે હૈં ઓર વેદતે હૈં । વેદન કરતે સમય આર્તધ્યાન કરકે પુનઃ નૂતન કર્મ કા વંધ કરલેતે હૈં । જવ ઉસકા ઉદય આતા હૈં તો ફિર આર્તધ્યાન કરતે હૈં ઓર ફિર નવીન કર્મ કા બન્ધન કરતે હૈં । ઇસ પ્રકાર બન્ધન ઓર વેદન કા

કે આ ભવમાં પણ કર્મ પોતાનું ફળ દે છે, અથવા પરભવમાં પણ ફળ દે છે. સૈકઢો ભવોમાં પણ ફળ દે છે અથવા એક ભવમાં પણ ફળ દે છે જેવું દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધમાં મૃગાપુત્રના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે જે કર્મ દીર્ઘ સ્થિતિવાળું હોય છે, તે કર્મ પછીના કેઇ ભવમાં ફળ પ્રદાન કરે છે. સંસારમાં ભ્રમણ કરતો દુરાચારી, જીવ મસ્તક શેદન આદિ ભારેમાં ભારે દુઃખોનું વેદન કરે છે. જે કર્મ જે પ્રકારે કરવામાં આવ્યું હોય છે, એજ પ્રકારે તે કર્મ એક જન્મમાં કે અન્ય સૈકઢો કે હજારો ભવોમાં ફળ દે છે. દુરાચારી જીવો કર્મો બાંધે છે અને તેમના દુઃખ વિપાક વેદતા રહે છે વેદન કરતી વખતે આર્તધ્યાન કરીને તેઓ પુનઃ નૂતન કર્મનો બંધ કરી લે છે. વળી જ્યારે તે ઉદયમાં આવે છે, ત્યારે ફરી આર્તધ્યાન કરે છે અને ફરી નવા કર્મનો બંધ કરે છે આ પ્રકારે કેઇ કેઇ જીવનો બંધન અને વેદનનો પ્રવાહ અનન્તકાળ સુધી ચાલુ રહે છે,

તથા સ્વકૃતકર્મણઃ ફલં યુજ્જન્તિ અયં ભાવઃ-કુશીલાસ્તે કર્મ કૃત્વા યથા કથં-
ચિત્કર્મણાં ફલમુપયુજ્જન્ત્યેવ એવદૈવ, એકજન્મનિ વા, અનેકદાઽનેકજન્મનિ વા ।
શતસદ્સજ્જન્મનિ વા, એવં કર્મ કુર્વન્તઃ ફલમુપયુજ્જન્તિ । પુનસ્તત્કર્મ કુર્વન્તો
જન્માન્તરમર્જયિત્વા, પુનઃ કર્મફલમનુભવન્તઃ સંસારે ચ ક્રાન્તાતિક્રાન્તા ભવન્તિ ।

તદુક્તમ્—‘મા હોહિ રે વિસન્નો જીવ ! તુમં વિમળદુઃખણો દીણો ।

ગહુ ચિંતિણ ફિડ્ડ તં દુઃખં જં પુરા રજ્યં ॥૧॥

પ્રવાહ કિસી કિસી કા અનન્ત કાલ તક કિસી કા લમ્બે કાલ તક
ઔર કિસી કા સદા કાલ તક ચલતા રહતા હૈ । અનાદિ કાલ સે યહી
પરમ્પરા ચલી આ રહી હૈ । ઉદીર્ણ કર્મોં કો સમભાવ સે સહન કિયે
વિના યહ પ્રવાહ અવરુદ્ધ નહીં હોના (નહીં રુકતા)

આશય યહ હૈ-કુશીલ (પાપી) જીવ કર્મોં કા બંધ કરકે કિસી
ન કિસી રૂપ મેં ડનકા ફલ ભોગતે હૈં । કોઈ ડસી જન્મ મેં, કોઈ અગલે
જન્મ મેં, કોઈ એક જન્મ મેં કોઈ સૈકડો હજારોં જન્મ મેં । વે ફલોપ-
ભોગ કે સમય રાગદ્વેષ ફરકે નવીન કર્મ ઉપાર્જન કરતે હૈં ઔર ફિર
ડસ કા ફલ ભોગતે હૈં । ડસ પ્રકાર ભાવકર્મ (રાગદ્વેષ પરિણતિ) સે
દ્રવ્યકર્મ (જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠકર્મ) ઔર દ્રવ્યકર્મ સે ભાવકર્મ ઉત્પન્ન
હોતે રહતે હૈં । ડોનોં કા ઉભયમુખ કાર્યકારણભાવ વીજ વૃક્ષ કી
સન્તાન કે સમાન અનાદિ કાલ સે ચલા આ રહા હૈ । ડસ અનાદિ કર્મ

કોઈને તે પ્રવાહ લાંબા કાળ સુધી ચાલુ રહે છે અને કોઈને સદાકાળ ચાલુ
જ રહે છે, અનાદિ કાળથી એજ પરંપરા ચાલી જ રહી છે ઉદીર્ણ (ઉદયમાં
આવેલા) કર્મોંને સમભાવથી સહન કર્યા વિના આ પ્રવાહ અવરુદ્ધ થતો
નથી (અટકતો નથી)

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે કુશીલ (પાપી) જીવો કર્મોંને બંધ
કરીને કોઈને કોઈ રૂપે તેમનું ફળ ભોગવ્યા કરે છે. કોઈ એજ જન્મમાં,
કોઈ પછીના જન્મમાં, કોઈ સેંકડો કે હજારો જન્મમાં કર્મોંનું ફળ ભોગવે
છે. ફલોપભોગ કરતી વખતે તેઓ રાગદ્વેષ કરીને નવીન કર્મોંનું ઉપાર્જન
કરે છે, અને પાછું તેનું ફળ ભોગવે છે. આ પ્રકારે ભાવકર્મ (રાગદ્વેષ પરિ-
ણતિ) વડે દ્રવ્યકર્મ (જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મ) અને દ્રવ્યકર્મ વડે
ભાવકર્મ ઉત્પન્ન થતાં જ રહે છે બંનેનું ઉભયમુખ, કાર્યકારણ ભાવ બીજ
વૃક્ષનાં સંતાનની જેમ અનાદિ કાળથી ચાલુ જ આવે છે, આ કર્મપ્રવાહને

જહ પવિસસિ પાયાલં અટર્વિ વ દરિં ગુહં સમુદ્રં વા ।

પુવ્વકયાડ ન તુક્કાસિ અપ્પાણં ઘાયસે જહ વિ ॥૨॥'

છાયા—મા ભવ રે વિષ્ણો જીવ ! ત્વં વિમના દુર્મના દીનઃ ।

નૈવ ચિન્તિતેન સ્ફેટતે તદ્ દુઃસ્વં યત્પુરા રચિતં ॥૧॥

યદિ પ્રવિશસિ પાતાલં અટર્વીં વા દરીં ગુહાં સમુદ્રં વા ।

પૂર્વકૃતાન્નૈવ ભ્રશ્યસિ આત્માનં ઘાતયસિ યદ્યપિ ॥૨॥

ગાથાર્થઃ—કર્મોદયે સતિ આર્તધ્યાનં કરોપિ, વિમના દુર્મનાઃ કથં ભવસિ યત્ પુરા કર્મરચિતં કૃતં તત્ આર્તધ્યાનેન ન તુટયતિ, અતઃ સમતામાચર વિવેકં કુરુ પુનરપિ દુઃકર્મ ન ફરણીયમ્, યતઃ પાતાલં ગચ્છસિ, અટર્વીં વા ગચ્છસિ

પ્રવાહ કો વહી જીવ નષ્ટ કર સકતે હૈં જો કર્મ કે ફલ કા ઉપયોગ સમય આર્તધ્યાન નહીં કરકે પૂર્ણ સમભાવ મેં સ્થિત રહતે હૈં । અન્યથા જન્મ જન્માન્તર મેં યહ ચક્ર ચલતા હી રહતા હૈ । કહા હૈ 'મા હોહિ રે વિસન્નો' इत्यादि ।

અરે જીવ તું કર્મ કા ફલ ભોગને સમય વિવાદ મત કર, વિમન, દુર્મન ઔર દીન ન બન । તૂંને પૂર્વકાલ મેં અપને લિષે જિસ દુઃસ્વ કા નિર્માણ કિયા હૈ અર્થાત્ દુઃસ્વ પ્રદ કર્મ કા વંધ કિયા હૈ, વહ ચિન્તા શોક કરને સે મિટ નહીં સકતા ॥૧॥

‘જહ પવિસસિ’ इत्यादि ।

અગર તૂ પાતાલ મેં પ્રવેશ કર જાણા, વિકટ અટર્વી મેં, સ્વંધક મેં, ગુફા મેં યા સમુદ્ર મેં ભી ચલા જાણા તો ભી કર્મ સે છુટકારા નહીં

એજ ભવ નષ્ટ કરી શકે છે કે જે જીવનો ઉપલોગ કરતી વખતે આર્તધ્યાન કરતો નથી પણ સમભાવપૂર્વક તેનું વેદન કરે છે. જો સમભાવપૂર્વક કર્મના જીવનો ઉપલોગ કરવાને બદલે આર્તધ્યાનપૂર્વક ઉપલોગ કરવામાં આવે, તો જન્મજન્માન્તરમાં આ ચક્ર (કર્મપ્રવાહ) ચાલુ જ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે— ‘મા હોહિ રે વિસન્નો’ इत्यादि—

‘અરે ભવ ! તું કર્મનું જીવ ભોગવતી વખતે વિવાદ ન કર, વિમન, દુર્મન અને દીન ન બન. તે પૂર્વકાળમાં તારે માટે જે દુઃખનું નિર્માણ કર્યું છે. એટલે કે દુઃખપ્રદ કર્મનો જે બંધ કર્યો છે, તે શોક અથવા ચિન્તા કરવાથી નષ્ટ થઈ શકતો નથી. ॥૧॥

‘જહ પવિસસિ’ इत्यादि—

‘તેનાથી બચવા માટે તું પાતાળમાં પેસી જઈશ, વિકટ અટર્વીમાં, છુપાઈ જઈશ, બંધકમાં (ભોયરામાં) ગુફામાં કે સમુદ્રમાં છુપાઈ જઈશ, તો

સમુદ્રં વા પ્રવિશસિ તથાપિ કૃતકર્મણઃ ભોગમન્તરેણ મુક્તિર્ન ભવતિ અતઃ કર્મ-
બન્ધનસમયે એવ વિવેકો વિધેયઃ ॥૪॥

સામાન્યતઃ કુશીલ્યાન્ પ્રદર્શ્ય, અતઃ પરં શાસ્ત્રકારઃ પાપણ્ડિકાનવિ-
કૃત્ય પ્રતિપાદયતિ—‘જે માયરં’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—જે માયરં પિયરં ચ હિચ્ચા સમળવણ અગણિં સમારભિજ્ઞા ।

अहाहु से लोए कुशीलधम्मं भूयाइं जे हिंसइ आयसाते ॥५॥

छाया—यो मातरं वा पितरं च हित्वा श्रमणव्रतेऽग्निं समारभेते ।

अथाहुः स लोके कुशीलधर्मा भूतानि यो हिनस्ति आत्मशाते ॥५॥

પા. સકેગા? યહાં તક કિ અગર તૂ આત્મઘાત કર લેગા તો ખી પૂર્વ-
કૃત કર્મ તેરા પીછા નહી છોડેગે ॥૨॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કર્મ ઉદય હોને પર તૂ આર્ત્તધ્યાન કરતા હૈ,
ઉદાસ હોતા હૈ, અનમના હોતા હૈ, કિન્તુ પૂર્વોપાર્જિત કર્મ આર્ત્તધ્યાન
સે કયા છૂટ જાઈગે? કર્મ સે છુટકારા પાના હૈ તો કર્મ કે ફલ ભોગને
કે સમય સમભાવ કા અવલમ્બન કર । સમતા આવ કે લોકોત્તર હૈ ।
રસાયન કે સેવન સે હી કર્મવ્યાધિ સે મુક્ત હો સકતા હૈ । અતઃએવ
અપને વિવેક કો જાગ્રત્ કર ઔર દુષ્કૃત કરના ત્યાગ દે । પાતાળ,
અટવી યા કિસી ખી સુરક્ષિત સમજે જાને વાલે સ્થાન મેં જાકર છિપ
જાને પર ખી કિયે કર્મ કો ભોગે વિના મુક્તિ નહીં હો સકતી । ઇસ
કારણ કર્મ કરતે સમય હી વિવેક કા અવલમ્બન કરના ઉચિત હૈ ॥૪॥

પણ તે કર્મ તને છોડવાનું નથી. તે કર્મનું ફળ ભોગવ્યા વિના તારો છુટ-
કારો થવાનો નથી. અરે ! તું આત્મઘાત કરીને તેમાંથી છુટવાનો પ્રયત્ન
કરીશ, તો પણ પૂર્વકૃત કર્મ તારો પીછો છોડવાનું નથી ’ ॥૨॥

તાત્પર્ય એ છે કે કર્મ ઉદયમાં આવે, તારે તું આર્ત્તધ્યાન કરે છે,
ઉદાસ થાય છે, ચિન્તા કરે છે, પરન્તુ તું પૂર્વોપાર્જિત કર્મ આર્ત્તધ્યાન
કરવાથી છૂટે છે ખરું ? જો કર્મમાંથી છુટકારો મેળવવો હોય, તો કર્મનું
ફળ ભોગવતી વખતે સમભાવનું અવલંબન લે. સમતાભાવ રૂપ લોકોત્તર
રસાયનના સેવનથી જ તું કર્મવ્યાધિમાંથી મુક્ત થઈ શકીશ. તેથી તું જરા
વિવેક બુદ્ધિને જાગ્રત કર, અને દુષ્કૃત્યો કરવાનું છોડી દે. પાતાળ, અટવી
આદિ કોઈ પણ સુરક્ષિત ગણાતાં સ્થાનોમાં જઈને છુપાઈ જવા છતાં પણ
કૃતકર્મનું ફળ ભોગવ્યા વિના છુટકારો થવાનો નથી. આ કારણે કર્મ કરતી
વખતે જ વિવેકનું અવલંબન લેવું, એજ ઉચિત છે. ॥ગાથા૪॥

અન્વયાર્થ:—(જે માયરં પિયરં ચ હિચ્વા) યઃ પુરુષો માતરં જનનીં પિતરં ચ હિત્વા પરિત્યજ્ય (સમણવ્વણ) શ્રમણવ્રતે—સાધુદીક્ષામાદાય (અગ્નિં સમારભિજ્ઞાં) અગ્નિં સમારભેત—અગ્નિકાયસ્ય સમારમ્ભં કુર્યાત્ (જે આયસાતે) યઃ આત્મશાતે સ્વસુખાય (ભૂયાઈં હિંસઈ) ભૂતાનિ હિનસ્તિ—વિરાધયતિ (સે લોણ) સ લોકે (કુસીલધમ્મા) કુસીલધર્માઽસ્તીતિ (અહાહુઃ) અથાહુઃ) તીર્થકરાદયઃ કથયન્તિ ॥૫॥

સામાન્ય રૂપ સે કુશીલજનોં કે વિષય મેં કહ કર અવ સૂત્રકાર પાખળડી લોગોં કે વિષય મેં કહતે હૈં—‘જે માયરં પિયરં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે માયરં પિયરં ચ હિચ્વા—યો માતરં પિતરં ચ હિત્વા’ જો પુરુષ માતા ઓર પિતાકો છોડકર ‘સમણવ્વણ—શ્રમણવ્રતે’ શ્રમણવ્રત ધારણ કરકે ‘અગ્નિં સમારભિજ્ઞા—અગ્નિં સમારભેત’ અગ્નિકાયકા આરંભ કરતે હૈં તથા ‘જે આયસાતે—યઃ આત્મશાતે’ જો અપને સુખ કે લિયે ‘ભૂયાઈં હિંસઈ—ભૂતાનિ હિનાસ્ત’ પ્રાણિયોં કી હિંસા કરતે હૈં ‘સે લોણ—સ લોકે’ વે ઇસ લોક મેં ‘કુસીલધમ્મે—કુસીલધર્મા’ કુસીલ ધર્મ વાલે હૈં ‘અહાહુ—અથાહુઃ’ એસા સર્વજ્ઞ પુરુષોં ને કહા હૈં ॥૫॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ માતા ઓર પિતા કો ત્યાગ કરકે શ્રમણવ્રત મેં ઉપસ્થિત હુઆ અર્થાત્ દીક્ષિત હુઆ હૈં । ફિર ઓ અગ્નિ કા આરંભ સમારંભ કરતા હૈં, જો અપને સુખ કે લિયે ભૂતોં કા ઘાત કરતા હૈં, વહ પુરુષ ‘કુસીલધર્મ’ વાલા કહલાતા હૈં ॥૫॥

સામાન્ય રૂપે કુશીલ જનોના વિષયમાં કહીને હવે સૂત્રકાર પાખળડી લોકોના વિષયમાં આ પ્રમાણે કહે છે—

‘જે માયરં પિયરં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે માયરં પિયરં ચ હિચ્વા—યો માતરં પિતરં ચ હિત્વા’ જે પુરુષ માતા અને પિતાને છોડીને ‘સમણવ્વણ—શ્રમણવ્રતે’ શ્રમણવ્રત ધારણ કરીને ‘અગ્નિં સમારભિજ્ઞા—અગ્નિં સમારભેત’ અગ્નિકાયને આરંભ કરે છે, તથા ‘જે આયસાતે—યઃ આત્મશાત.’ જેઓ પોતાના સુખ માટે ‘ભૂયાઈં હિંસઈ—ભૂતાનિ હિનસ્તિ’ પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે ‘સે લોણ—સ લોકે’ તે આ લોકમાં ‘કુસીલધમ્મે—કુસીલધર્મા’ કુસીલ ધર્મ વાળા છે. ‘અહાહુ—અથાહુઃ’ એ રીતે સર્વજ્ઞ પુરુષોએ કહ્યું છે. ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષ માતા, પિતા આદિને ત્યાગ કરીને શ્રવણવ્રત—દીક્ષા અંગીકાર કરવા છતાં પણ અગ્નિને આરભ સમારંભ કરે છે, જે પોતાના સુખને માટે ભૂતોના (જીવોના) સંહાર કરે છે, તે પુરુષને ‘કુસીલધર્મી’ કહેવાય છે. ॥ ૫ ॥

ટીકા—‘જે’ યઃ કશ્ચન ધર્મકરણાય ઉત્થિતઃ ‘માયરં’ માતરં ‘પિયરં’ પિતરમ્ ચ ‘હિચા’ હિત્વા—પરિત્યજ્ય માતરં આતૃપુત્રકલત્રાદિકમ્ સકલપરિવારમ્ ‘સમણઞ્વણે’ શ્રમણવ્રતે ‘અગ્નિ’ અગ્નિમ્ ‘સમારભિઝ્જા’ સમારભેત યઃ । શ્રમણવ્રત-પૂર્ત્તેયે ‘વયં ત્યક્ત્ત્વગૃહકર્માણઃ’ इत्येवं સ્વીકૃત્યાપિ અગ્નિ પ્રજ્વલયતિ પચનપાચ-નાદૌ કૃતકારિતાનુમત્યા—ઔદેશિકાદિ પરિભોગાય વાઽગ્નિકાયસમારમ્ભં કરોતિ એવંભૂતો જનઃ સાધુનામધારી ‘સે લોણે’ સઃ લોકે ‘કુસીલધર્મ્મે’ કુસીલધર્માઃ, કુત્સિતઃ શીલઃ આચારઃ સઃ એવ ધર્મો यस્ય સઃ સકુસીલધર્મા ‘ભૂયાઈ’ ભૂતાનિ—ષટ્-જીવનિકાયાન્ ‘આયસાતે’ આત્મસુખાય—શીતાદ્યપનોદનાય ‘જે’ યઃ હિંસઈ’ હિનસ્તિ—વિરાધયતિ । તથાહિ કેચિત્ સાધુનામધારિણોન્યતીર્થિકાઃ પંચાગ્નિ તપન્તિ, તથાઽગ્નિહોત્રાદિકર્મણા ચાગ્નિ સમારભમાણાઃ સ્વર્ગાદિકમિચ્છન્તિ । સ

ટીકાર્થ—જો લોગ ધર્મ કરને કે લિખ ઉચ્ચત હુણ હૈં, માતા પિતા કો અર્થાત્ ભાઈ, પુત્ર, કલત્ર આદિ સકલ પરિવાર કો ત્યાગ કર શ્રમ-ણવ્રત મેં દીક્ષિત હુણ હૈં, ફિર મી અગ્નિ કા આરંભ કરતે હૈં અર્થાત્ જો શ્રમણવ્રત કી પૂર્તિ કે લિખ અગ્નિ જલાતે હૈં । અથવા પચન—પાચન આદિ કા પરિભોગ કરને કે લિખ સમારંભ કરતે હૈં, એસે સાધુનામ-ધારી (વેષધારી) લોગ કુસીલધર્મી હૈં અર્થાત્ ઉનકા આચાર કુત્સિત હૈ । અપને સુખ કે લિખ ષટ્જીવનિકાયા કી વિરાધના કરતે હૈં । કોઈ કોઈ સાધુનામધારી પંચાગ્નિ તપ તપતે હૈં, તથા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ કરતે હુણ અગ્નિ કા આરંભ કરકે સ્વર્ગ કી અભિલાષા કરતે હૈં ।

ટીકાર્થ—જે લોકો ધર્મ કરવાને માટે તૈયાર થયા છે, માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર, પુત્રી, પત્ની આદિ સકળ પરિવારનો ત્યાગ કરીને જેમણે શ્રવણ વ્રતની દીક્ષા લીધી છે, છતાં, પણ જેઓ અગ્નિનો આરંભ કરે છે. એટલે કે જેઓ શ્રમણવ્રતની પૂર્તિને માટે અગ્નિ સળગાવે છે અથવા અન્નને પકાવવા માટે અગ્નિ સળગાવે છે, એવા વેષધારી સાધુને કુસીલધર્મી કહે છે. તેઓ કૃત, કારિત અને અનુમતિના દોષથી યુક્ત ઔદેશિક આદિ આહારનો પરિ-ભોગ કરે છે. આ પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરવામાં જે સમારંભ થાય છે, તેને કારણે તેઓ જીવહિંસામાં કારણભૂત બને છે. આ પ્રકારના કુત્સિત આચારવાળા સાધુને કુસીલધર્મી કહે છે. તેઓ પોતાના સુખને નિમિત્તે છ કાયના જીવોની વિરાધના કરે છે. કોઈ કોઈ સાધુ નામ ધારી પુરુષો પંચાગ્નિ તપ તપે છે, તથા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ કરીને—અગ્નિનો આરંભ કરીને—સ્વર્ગની અભિલાષા કરે છે.

માતાપિતરૌ પરિત્યજ્ય શ્રમણવ્રતં સ્વીકૃત્યાપિ અગ્નિકાયં પ્રજ્વાલયતિ, તથા
સ્વાત્મસુખેચ્છયા પ્રાણિનમુરહન્તિ સઃ કુશીલધર્મા 'અહ' અથ એવમ્ 'આહુ'
આહુઃ-તીર્થકરણગધારાદયઃ ॥૫॥

અગ્નિકાયપમારંભે પ્રાણિનામતિપાતઃ કથં ભવતીતિ સૂત્રકારઃ પ્રદર્શયતિ-
'ઉજ્જાલઓ પાણ' इत्यादि।

મૂલમ્-ઉજ્જાલઓ પાણ નિવાયણ્જા,
નિવ્વાવઓ અગ્નિ નિવાયવેજ્જા।

તમ્હા ઉ મેહાવિ સમિક્ખધમ્મં

ણ પંડિણ અગ્નિ સમારભિજ્જા ॥૬॥

છાયા--ઉજ્જાલકઃ પ્રાણાન્ નિપાતયેત્ નિર્વાપકોઽગ્નિ નિપાતયેત્ ।

તસ્માત્તુ મેધાવી સમીક્ષ્ય ધર્મં ન પંડિતોઽગ્નિ સમારભેત્ ॥૬॥

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ જો લોગ માતાપિતા આદિ પરિવાર કા પરિત્યાગ
કરકે ઓર શ્રમણ કા વ્રત અંગીકાર કરકે મી અગ્નિ કા આરંભ કરતે
હૈ, તથા અપને સુખ કી ઇચ્છા સે પ્રાણિયોં કા ઘાત કરતે હૈ, વે
કુશીલધર્મી કહલાતે હૈ । તીર્થકરો એવં ગણધરોંને ઉન્હેં કુશીલધર્મી
કહા હૈ ॥૫॥

અગ્નિકાય કે આરંભ મેં પ્રાણિયોં કા ઘાત કિસ પ્રકાર હોતા હૈ,
યહ સૂત્રકાર દિખલાતે હૈ-'ઉજ્જાલઓ પાણ' इत्यादि।

શબ્દાર્થ--'ઉજ્જાલઓ-ઉજ્જ્વાલકઃ' અગ્નિ જલારે વાલા પુરુષ
'પાણ નિવાયણ્જા-પ્રાણાન્ નિપાતયેત્' પ્રાણિયોં કા ઘાત કરતા હૈ,
તથા 'નિવ્વાવઓ-નિર્વાપકઃ' અગ્નિ કો વુઝારે વાલા પુરુષ મી 'અગ્નિ

તાત્પર્યં એ છે કે જેઓ માતાપિતા આદિ પરિવારને ત્યાગ કરીને
શ્રમણવ્રત અંગીકાર કરવા છતાં પણ અગ્નિને આરંભ કરે છે, તથા પોતાના
સુખને માટે પ્રાણીઓને ઘાત કરે છે, તેમને કુશીલધર્મી કહેવાય છે. ગણ-
ધરોએ એવાં પાંખડી સાધુઓને કુશીલધર્મી કહ્યા છે ॥ ગાથા ૫ ॥

અગ્નિકાયના આરંભમા પ્રાણીઓને ઘાત કેવી રીતે થાય છે, તે સૂત્ર-
કાર હવે સમજાવે છે-'ઉજ્જાલઓ પાણ' इत्यादि-

શબ્દાર્થ-'ઉજ્જાલઓ-ઉજ્જ્વાલક' અગ્નિ સળગાવનાવાળો પુરુષ 'પાણનિવાય-
ણ્જા-પ્રાણાન્ નિપાતયેત્' પ્રાણીઓને ઘાત કરે છે, તથા નિવ્વાવઓ-નિર્વાપકઃ'

અન્વયાર્થઃ—(ઉજ્જ્વાલઓ) ઉજ્જ્વાલકઃ—અગ્નિ પ્રજ્વાલકઃ (પાણ નિવાયણજ્વા) પ્રગ્ન કાષ્ઠાદિગતાન્ જીવાન્ નિપાતયેત્—વિનાશયેત્, તથા (નિવાયઓ) નિર્વા-
પકઃ)—અગ્નેઃ શાન્તયિતા અગ્નિ (અગ્નિ નિવાયવેજ્જા) અગ્નિ-અગ્નિકાયં નિપાત-
યેત્ ઉપહંત્યેવ (તમ્હા ઉ) તસ્માત્—તસ્માત્ કારણાત્ (મેઢાવી) મેઢાવી (પંડિણ)
પંડિતઃ સદસદ્ વિવેકવાન્ ‘ધમ્મં સમિક્ષ’ ધર્મં શ્રુતચારિક્ષલક્ષણં સમીક્ષ્ય દૃષ્ટ્વા
(અગ્નિ) અગ્નિકાયં (ણ સમારભિજ્જા) ન-નૈવ સમારભેત્—અગ્નિકાયસમારમ્ભં
ન કુર્યાદિતિ ॥૬॥

ટીકા—‘ઉજ્જ્વાલઓ’ ઉજ્જ્વાલકોઽગ્નિપદીપકઃ પુમાન્ ‘પાણ’ પ્રાણાન્
પ્રાણવત્ત્વ ઇત્યર્થઃ ‘નિવાયણજ્વા’ નિપાતયેત્ યઃ તપનતાપનપચનપરિપાચન-
નિવાયવેજ્જા—અગ્નિ નિપાતયેત્’ અગ્નિકાયકે જીવોંકા ઘાત કરતા હૈં
‘તમ્હા ઉ—તસ્માત્તુ’ હસ કારણ સે ‘મેઢાવી—મેઢાવી’ બુદ્ધિમાન્ ‘પંડિણ—
પંડિતઃ’ પંડિત પુરુષ અર્થાત્ સત્ અસત્ કો જાનનેવાલા પુરુષ ‘ધમ્મં
સમિક્ષ—ધર્મ સમીક્ષય’ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કો દેલ્લ કર ‘અગ્નિ—અગ્નિ’
અગ્નિકાયકા ‘ણ સમારભિજ્જા—ન સમારભેત’ સમારંભ ન કરે ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અગ્નિ જલારે વાલા કાષ્ઠ આદિ મેં રહે હુણ જીવોં કા
ઘાત કરતા હૈં ઓર ઉસે બુઝારે વાલા અગ્નિકાયિક જીવોં કા ઘાત
કરતા હૈં । અતઁવ મેઢાવી પુરુષ ધર્મ કા વિચાર કરકે અગ્નિકાય
કા આરંભ ન કરે ॥૬॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ અગ્નિ જલાતા હૈં, વહ પ્રાણોં અર્થાત્ પ્રાણિયોં
કા ઘાત કરતા હૈં । તપન, તાપન, પચન યા પાચન આદિ કે લિણ

અગ્નિને ઓલવવાવાળો પુરુષ પણ ‘અગ્ની નિવાયવેજ્જા—અગ્નિ’ નિપાતયેત્’
અગ્નિકાય ઓવેનો ઘાત કરે છે. ‘તમ્હાઉ—તસ્માત્તુ’ આ કારણથી મેઢાવી—મેઢાવી’
બુદ્ધિમાન્ ‘પંડિણ—પંડિતઃ’ પંડિતપુરુષ અર્થાત્ સત્ અસત્ ને જાણવાવાળો પુરુષ
‘ધમ્મં સમિક્ષ—ધર્મ સમીક્ષય’ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ ને જાણને ‘અગ્નિ—અગ્નિ’
અગ્નિકાય નો ‘ણ સમારભિજ્જા—ન સમારભેત’ સમારંભ ન કરે ॥ ૬ ॥

સૂત્રાર્થ—અગ્નિ સજ્જાવનાર માણસ કાષ્ઠ આદિમાં રહેલા ઓવેનો
ઘાત કરે છે, અને તેને જીવનાર અગ્નિકાય ઓવેનો ઘાત કરે છે તેથી
મેઢાવી પુરુષોએ ધર્મનો વિચાર કરીને અગ્નિકાયનો આરંભ કરવો જોઈએ
નહીં ॥ ૬ ॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ અગ્નિ સજ્જાવે છે, તે પ્રાણોનો (ઓવેનો) ઘાત કરે
છે. તાપવા માટે, તપાવવા માટે, ધોરાઈને રાંધવા કે રંધાવવા આદિને માટે

યા ડગ્નિ પ્રજ્જ્વાલયતિ સ અપરાન્ અગ્નિકાયાન્ તથા પૃથિવ્યાઘાશ્રિતાન્ સ્થાવ-
રાન્ ત્રસાંશ્ચ વિરાધયતિ મનોવાવકાયૈઃ । નિવ્વાવઓ' અગ્નિ નિર્વાપકઃ પુરુષઃ
'અગ્નિ' અગ્નિકાયં જીવમ્ 'નિવાયવેજ્ઞા' નિપાતયેત્ વિનાશયતીત્યર્થઃ । અગ્નિ-
કાયં જલાદિના નિર્વાપયન્ તદાશ્રિતાન્ અન્યાંશ્ચ પ્રાણિનો વિરાધયેત્ । તત્રો
ઉજ્જ્વાલકનિર્વાપકૌ ઉભાવપિ ષડ્જીવનિકાયાનામપિ સમારમ્ભકૌ ભવતઃ ।
ઉક્તં ભગવતાં—'દો મંતે ! પુરિસા અન્નમન્નેણ સદ્ધિં અગ્નિકાયં સમારમંતિ,
તત્થ ણં એગે પુરિસે અગ્નિકાયં ઉજ્જાલેહ એગેણ પુરિસે અગ્નિકાયં નિવાવેજ્ઞહ,
તેસિં મંતે ! પુરિસાણં કયરે પુરિસે મહાકમ્મતરાણ કયરે વા પુરિસે અપ્પકમ્મત-

અગ્નિ જલાર્ણે વાલા દૂસરે અગ્નિકાયિક જીવોં કા તથા પૃથ્વી આદિ કે
આશ્રય મેં રહે હુએ સ્થાવરોં ઓર ત્રસ જીવોં કા ઓ મન વચન ઓર
કાય સે વિરાધના કરતા હૈ । ઓર જો અગ્નિ કો વુજ્ઞાતા હૈ વહ અગ્નિ
કાય કે જીવોં કા વિનાશ કરતા હૈ । જો જલાદિ સે અગ્નિકાય કો
વુજ્ઞાતા હૈ, વહ ઉસકે આશ્રિત અન્ય પ્રાણિયોં કી ઓ વિરાધના કરતા
હૈ । હસ પ્રકાર અગ્નિ કો જલાર્ણે વાલા ઓર વુજ્ઞાને વાલા દોનોં હી ષટ્-
જીવનિકાય સમારંભકર્તા હૈ । ભગવતીસૂત્ર મેં કહા હૈ—'હે ભગવાન્ !
એક સાથ દો પુરુષ અગ્નિકાય કા આરંભ કરતે હૈં । ઉનમેં સે એક
અગ્નિ કો પ્રજ્વલિત કરતા હૈ ઓર એક ઉસે વુજ્ઞાતા હૈ । હે ભગવાન્ !
હન દોનોં પુરુષોં મેં કોન મહાકર્મ ઉપાર્જન કરને વાલા હૈ ઓર કોન
અલ્પ કર્મ ઉપાર્જન કરને વાલા હૈ ?'

દેવતા સળગાવનાર માણસ ધીળાં અગ્નિકાય જીવોની તથા પૃથ્વી આદિને
આશ્રયે રહેલાં ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ મન, વચન અને કાયા વડે
વિરાધના કરે છે. અને જે માણસ સળગતા અગ્નિને જીએ છે, તે અગ્નિકાય
જીવોની વિરાધના કરે છે જે માણસ જલ આદિ વડે અગ્નિને જીએ છે, તે
માણસ જલાદિને આશ્રય કરીને રહેલા જીવોની પણ વિરાધના કરે છે. આ
પ્રકારે અગ્નિને સળગાવનાર અને જીએનાર, બન્ને માણસો છ કાયના
જીવોની વિરાધના કરતા બને છે. ભગવતી સૂત્રમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને
ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે—'હે ભગવાન્ !
એક સાથે બે પુરુષો અગ્નિકાયનો આરંભ કરે છે. તેમાંથી એક અગ્નિને
પ્રજ્વલિત કરે છે અને ધીળે તેને જીએ છે. હે ભગવાન્ ! આ બન્નેમાંથી
કયો પુરુષ મહાકર્મનું ઉપાર્જન કરનારો છે અને કયો પુરુષ અલ્પકર્મનું
ઉપાર્જન કરનારો છે ?

રાણે । ગોયમા ! તત્ત્વ ણં જે સે પુરિસે અગ્નિકાણં ઉજ્જાલેઃ સે ણં પુરિસે વહુત-
રાગં પુઢવિકાયં સમારમ્મહ, एवं आउकायं, वाउकायं, वणस्सइकायं तसकायं अप्पत-
રાગં અગ્નિકાયં સમારમતિ ઇત્યાદિ । તથા ‘ભૂયાણં એસમાઘાઓ હવ્વવાહો ણંસંસઓ’
ઇતિ । યસ્માત્ અગ્નિપ્રજ્વાલને તન્નિર્વાપે વા ષટ્ત્વજીવનિકાયવિરાધના ભવતિ,
‘તમ્હા ઉ’ તસ્માત્ કારણાત્ ‘મેઢાવી પંડિણ’ મેઢાવી પંડિતઃ ‘ધમ્મં’ ધર્મમ્=ષટ્ત્વ-
જીવનિકાયરક્ષણે શ્રુતચારિત્રધર્મ રક્ષણં ભવતીતિ ‘સમિક્ખ’ સમીક્ષ્ય ‘ણ’ ન
‘અગ્નિ’ અગ્નિકાયમ્ ‘સમારમ્મિજ્જા’ સમારમ્મેત, કથમપિ સ્વાર્થં પરાર્થં વા ત્રિક-
રણત્રિયોગૈઃ નાગ્નિં પ્રજ્વાલયેત્ । ન વા વિનિર્વાપયેદગ્નિમ્ ઇતિ ॥૬॥

અગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! જો પુરુષ અગ્નિકાય કો પ્રજ્વ-
લિત કરતા હૈ, બહુ વહુત સે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક
ઑર ત્રસકાયિક જીવોં કા આરંભ કરતા હૈ, ઇત્યાદિ । આગમ મેં અન્યત્ર મી કહા હૈ કિ-‘અગ્નિ, જીવોં કા ઘાત કરને વાલી
હૈ, ઇસમેં સંશય નહીં હૈ ।’ ક્યોંકિ અગ્નિ કે જલાને ઑર બુઝાને મેં
ષટ્ત્વ જીવનિકાય કે જીવોં કી વિરાધના હોતી હૈ, ઇસ કારણ મેઢાવી
આર્થાત્ કુશલપુરુષ ધર્મ કા વિચાર કરકે-જીવોં કી હિંસા ન કરને
મેં ધર્મ હૈ એસા જાન કર સ્વાર્થ કે લિણ, પરાર્થ કે લિણ, ત્રીન કરણ ત્રીન
યોગ સે અગ્નિકાય કા આરંભ ન કરે ન અગ્નિ કો પ્રજ્વલિત કરે ઑર
ન બુઝાવે ઑર ન હનકા અનુમોદન કરે ॥૬॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘હે ગૌતમ ! જે પુરુષ અગ્નિકાયને પ્રજ્વલિત કરે છે,
તે ઘણા પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુકાયિક વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક
જીવોનો આરંભ કરે છે.’ ઇત્યાદિ. આગમનમાં અન્યત્ર પણ એવું કહેવામાં
આવ્યું છે કે-‘અગ્નિ જીવોનો ઘાત કરનારો છે, તેમાં કોઈ સંશય રાખવા
જેવું નથી.’ અગ્નિને સળગાવવાથી અને ઓલવવાથી ષટ્ત્વ જીવનિકાયના જીવોની
વિરાધના થાય છે, તે કારણે મેઢાવી (બુદ્ધિશાળી) પુરુષોએ વિચાર કરીને-
હિંસા ન કરવામાં જ ધર્મ છે, એવું જાણીને-સ્વાર્થને માટે કે પરાર્થને
માટે, ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અગ્નિનો આરંભ કરવો જોઈએ નહીં.
એટલે કે જીવોની વિરાધના કરવી ન જોઈએ એવું માનનાર પુરુષે અગ્નિ
પ્રજ્વલિત કરવો પણ નહીં અને ઓલવવો પણ નહીં. તેણે ખીબની પાસે
અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરાવવો પણ નહીં અને ઓલવાવરાવવો પણ નહીં તથા
અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરનાર કે ઓલવનારની અનુમોદના પણ કરવી નહીં ॥૬॥

મૂલમ્—પૃથ્વી વિ જીવા આઝ વિ જીવા, પાણાં ય સંપાદમ સંપંચંતિ।
સંસેયયાં કટ્ટુ સમાસ્સિયા ય ઇંદ્ર દેહે અગ્નિ સમારમંતે॥૭॥

છાયા—પૃથિવ્યપિ જીવા આપોપિ જીવાઃ પ્રાણાશ્ચ સંપાતિમાઃ સંપતન્તિ।

સંસ્વેદજાઃ કાષ્ઠસમાશ્રિતાશ્ચ એતાન્ દહેદર્ગિન સમારમમાણઃ॥૭॥

અન્વયાર્થઃ—(પૃથ્વી વિ જીવા) પૃથિવી મૂલ્લક્ષણા સાડપિ જીવાઃ (આઝ વિ જીવા) આપઃ દ્રવલક્ષણાસ્તા અપિ જીવાઃ (સંપાદમપાણા ય સંપંચંતિ) સંપાતિમાઃ શલભાદયશ્ચ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ અગ્નૌ (સંસેયયા) સંસ્વેદજાઃ—યુકાદયઃ (ય કટ્ટુ

‘પૃથ્વી વિ જીવા’

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી વિ જીવા-પૃથિવ્યપિ જીવાઃ’ પૃથિવી ભી જીવ હૈ ‘આઝ વિ જીવા-આપોડપિ જીવાઃ’ જલ ભી જીવ હૈ ‘સંપાદમ પાણાં ય સંપંચંતિ-સંપાતિમાઃ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ’ તથા સંપાતિમ જીવ અર્થાત્ પતંગ આદિ અગ્નિ મેં પડકર મરતે હૈ ‘સંસેયયા-સંસ્વેદજાઃ’ સંસ્વેદજ અર્થાત્ યુકાદિ પ્રાણી ‘ય કટ્ટુસમસ્સિયા-ચ કાષ્ઠસમાશ્રિતાઃ’ તથા કાષ્ઠ મેં રહને વાલે જીવ ‘અગ્નિ સમારમંતે-અગ્નિ સમારમમાણઃ’ અગ્નિ કાયકો આરમ્ભ કરનેવાલા પુરુષ ‘ઇંદ્ર દેહે-એતાન્ દહેત્’ इन जीवों को जलाता है ॥७॥

અન્વયાર્થ—પૃથ્વી ભી જીવ હૈ અપ્કાય ભી જીવ હૈ ઓર પતંગ સંપાતિમ ભી જીવ અગ્નિ મેં પડ જાતે હૈ। સંસ્વેદજ જીવ તથા જો

‘પૃથ્વી વિ જીવા’

શબ્દાર્થ—‘પૃથ્વી વિ જીવા-પૃથિવ્યપિ જીવાઃ’ પૃથ્વી પણ એવ છે, ‘આઝ વિ જીવા-આપોડપિ જીવાઃ’ જલ પણ એવ છે. ‘સંપાદમપાણા ય સંપંચંતિ-સંપાતિમાઃ પ્રાણાઃ સંપતન્તિ’ તથા સંપાતિમ એવ અર્થાત્ પતંગ વિગેરે એવ અગ્નિમાં પડીને મરે છે. ‘સંસેયયા-સંસ્વેદજા’ સંસ્વેદજ અર્થાત્ જૂ વિગેરે પ્રાણી ‘ય કટ્ટુસમસ્સિયા-ચ કાષ્ઠસમાશ્રિતા’ તથા કાષ્ઠમાં રહેવાવાળા એવ ‘અગ્નિ સમારમંતે-અગ્નિ સમારમમાણઃ’ અગ્નિકાયનો સમારંભ કરવાવાળો પુરુષ ‘ઇંદ્ર દેહે-એતાન્ દહેત્’ આ એવાને બાળે છે ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ—પૃથ્વી પણ એવ છે, અપ્કાય પણ એવ છે, અને પતંગિયાં આદિ સંપાતિમ (ઉડતાં) એવા પણ અગ્નિમાં પડી જાય છે અગ્નિની વિરાધના કરનારા લોકો આ સઘળા એવાને બાળી નોખીને તેમની હિંસા કરે

સમસ્તિયા) ચ કાષ્ઠસમાશ્રિતાઃ યે પ્રાણાઃ (અગ્નિ સમારંભંતે) અગ્નિ સમારંભ-
માણઃ (એ દહે) एतान् उपर्युक्तान् जीवान् दहेत् विराधयेदिति ॥૭॥

ટીકા—નહુ પૃથિવ્યામેવ જીવા દશ્યન્તે ત્રસાઃ સ્થાવરાશ્ચ યે એતે, પ્રત્યક્ષ-
સિદ્ધત્વાત્, इति तेषां प्राणातिपाते एव दोषः । न तु पृथिवीरूपाः जीवाः समु-
पलब्धाः, येन ते स्वीकृताः स्युः । तत्कथमुच्यतेऽग्निप्रदीपने पृथिवीकायानां
विनाशो भवतीति इत्याशंक्य-प्रतिविधीयते सूत्रकारेण-‘पृથ्वी वि’ इत्यादि ।
न शंक्नीयं केवलं पृथिव्याશ્રिता एव जीवाः, किन्तु याऽपि पृथिवी मृत्तिका-
रूपा, साऽपि जीवा एव । ‘पृથ्वी वि’ पृથિવ્યપિ જીવા એવ ‘આહુ વિ જીવા’
આપોઽપિ જીવસ્વરૂપા એવ, ન કેવલં તથાશ્રિતા એવ પ્રાણિનઃ । જલાશ્રિતા અપિ

કાષ્ઠ કે આશ્રિત રહે હુણ હૈં, અગ્નિ કા આરંભ કરને ચાલા હન સવ
પ્રાણિયોં કા દાહ વિરાધના કરતા હૈ ॥૭॥

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન-પૃથ્વી મેં જો ત્રસ ઔર સ્થાવર જીવ દૃષ્ટિગોચર
હોતે હૈં વહી જીવ હૈં, કયોંકિ લે પ્રત્યક્ષ સે સિદ્ધ હૈં । અતએવ ઉન્હોં
કો હિંસા કરના દોષ હૈ । પૃથ્વીકાય રૂપ જીવ તો કબી ઉપલબ્ધ નહીં
હોતે જિસસે ઉન્હેં સ્વીકાર કિયા જાય ? ફિર કૈસે કહા ગયા હૈ કિ
અગ્નિ જલાને મેં પૃથ્વીકાયિક જીવોં કા વિનાશ હોતા હૈ ?

હસ પ્રશ્નકા ઉત્તર સૂત્રકાર દેતે હૈં—પૃથ્વી ખી જીવ હૈ, પૃથ્વી કે
આશ્રિત જો જીવ હૈં, વહી જીવ હૈં, એસી આશંકા મત કરો, કિન્તુ
મૃત્તિકા રૂપ પૃથ્વી ખી જીવ હી હૈ । ઇસી પ્રકાર અપ્કાય ખી જીવ હી
હૈ । એસા નહીં કિ હનકે આશ્રિત રહે હુણ જીવ હી જીવ હૈં । પતંગ

છે. વળી અગ્નિને આરંભ કરનારા લોકો સંસ્વેદન જીવોની તથા કાષ્ઠની
અંદર રહેલા જીવોની પણ વિરાધના કરે છે. ॥૭॥

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન-પૃથ્વીમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો દૃષ્ટિગોચર થાય
છે, તેમને જીવ માનવામાં કેમ વાધો નથી, કારણ કે તેમનું અસ્તિત્વ તો
પ્રત્યક્ષ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે. તેથી તેમની જ હિંસા કરવી, તેને દોષ માની
જાય. પરંતુ પૃથ્વીકાય રૂપ જીવનું તો અસ્તિત્વ જ ક્યાં છે ? તો પછી
એવું શા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે અગ્નિ સળગાવવાથી પૃથ્વીકાયિક
જીવોનો વિનાશ થાય છે ?

આ પ્રશ્નનો સૂત્રકાર આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—પૃથ્વી પણ ‘જીવરૂપ
જ છે. એવી આશંકા કરવી જોઈએ નહીં કે પૃથ્વીને આશ્રયે જે જીવો
રહેલા છે તેઓ જ જીવ રૂપ છે. મૃત્તિકા (માટી) રૂપ પૃથ્વી પણ જીવ રૂપ
જ છે, એજ પ્રમાણે અપ્કાય પણ જીવ રૂપ જ છે. એવું માનવું જોઈએ

પ્રાણાઃ પ્રાણિનઃ, 'સંપાદમ' સંપાતિમાઃ-શલભાદયસ્તત્ર સંપતન્તિ તેઽપિ જીવા એવ।
તથા, 'સંસેદ્યા' સંસ્વેદજાઃ-સ્વેદેનદેહાશ્રિત દેહવિકારરુપજલેન જાયમાના
યુકાદયોઽપિ જીવા એવ। તથા-કઠ્ઠસમસ્તિથા ય' કાષ્ઠસપ્તાશ્રિતાઃ ઘુનકુમ્પા-
દયઃ પ્રાણિનઃ, એતે સર્વેઽપિ જીવા એવ। 'અગ્નિ' અગ્નિમ્ 'સમારંભંતે' સમાર-
મમાણઃ 'એ' એતાન્-ઉપર્ણુક્તાન્ ષડ્પિ જીવનિકાયાન્ 'દહે' દહેત્-યે હિ કાષ્ઠા-
દ્યાશ્રિતા જીવાસ્તે સર્વેઽપિ દહ્યન્તે વહ્નિપ્રજ્વાલને। તથા ચ યે વહ્નિપ્રજ્વા-
લકાસ્તે ષડ્પિ જીવનિકાયજીવાન્ વિરાધયન્તિ, અતો વહ્નિકાયસમારમ્ભો
મહાદોષાયેતિ ॥૭॥

એતાવતા યેઽગ્નિકાયવિરાધકાસ્તાપસાસ્તથા-પાકાદિવ્યાપારાદનિવૃત્તા બૌદ્ધ-
મિશ્રવઃ પાર્શ્વસ્થાદયઃ તે નિરાકૃતાઃ। इदानीं ये वनस्पतिकायान् विराधयन्ति,
तानधिकृत्याऽऽह सूत्रकारः-‘हरियाणि’ इत्यादि।

મૂમ્લ-હરિયાણિ ભૂયાણિ વિલંબગાણિ,

આહાર દેહા ય પુંઢો સિયાઈ ।

આદિ જો સંપાતિમ અર્થાત્ ઉડનેવાળે હૈં, વે ભી જીવ હૈં તથા જૂં આદિ
સંસ્વેદજ, જો પસીને સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે ભી જીવ હૈં। કાષ્ઠ કે સહારે
રહનેવાળે ઘુન, કુમિ આદિ ભી જીવ હૈં। જો અગ્નિ કા આરંભ કરતા
હૈ વહ સમી પૂર્વોક્ત જીવોં કોં જલાતા નહ કરતા હૈ, અગ્નિ જલાને
પર કાષ્ઠ કે આશ્રિત સમી જીવ જલ મરતે હૈં। અન્ય જીવોં કી વિરા-
ધના ભી હોની હૈ। અતઃ અગ્નિ કો જલાના મહાદોષ કા કારણ હૈ ॥૭॥

નહીં કે પાણીમા રહેલાં જીવો જીવ રૂપ છે. તેઓ તો જીવરૂપ છે જ
પરંતુ અપૂકાય પણ જીવ રૂપ જ છે પતંગિયા આદિ જે સંપાતિમ (ઉડ-
નારા) જીવો છે, તેઓ પણ જીવરૂપ જ છે એજ પ્રમાણે જુ' આદિ સંસ્વે-
દજ (પરસેનામાથી ઉત્પન્ન થનારા) જીવો પણ જીવ રૂપ જ છે કાષ્ઠને આશ્રયે
રહેનારા કીડા, કુમિ આદિને પણ જીવરૂપ જ માનવા જોઈએ. જે માણસ
અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરે છે, તે પૂર્વોક્ત સઘળા જીવોને બાળીને તેમની હિંસા
કરે છે. અગ્નિને સળગાવવાથી કાષ્ઠને આશ્રયે રહેલાં સઘળા જીવો તો બાળી
જ મરે છે, એટલું નહીં પણ અન્ય જીવોની પણ વિરાધના થાય છે તેથીજ
અગ્નિના આરંભને-અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવાના કાર્યને મહાદોષનું કારણ કહે
વામાં આવેલ છે. ॥૭॥

જે છિંદતી આયસુહં પંડુચ્ચ,

પાંગભિમ પાળે વહુળં તિવાઈ ॥૮॥

છાયા—હરિતાનિ ભૂતાનિ વિલંબકાનિ આહારદેહાચ્ચ પૃથક્ શ્રિતાનિ ।

ચચિચ્છનચ્યાત્મસુખં પ્રતીત્ય પ્રાણાનાં વહૂનામતિપાતી ॥૮॥

હસ કથન સે અગ્નિકાય કે વિરાધક તાપસોં કા, પાક આદિ ક્રિયાઓં સે નિવૃત્ત ન હોનેવાલે બૌદ્ધ ભિક્ષુઓં કા તથા પાર્શ્વસ્થ આદિ કા નિરાકરણ કિયા । અચ સૂત્રકાર વનસ્પતિકાય કી વિરાધના કરને ચાલોં કે વિષય મેં કહતે હૈં—‘હરિયાણિ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘હરિયાણિ ભૂયાણિ-હરિતાનિ ભૂતાનિ’ હરિત દૂર્વાકુર આદિ ભી જીવ હૈં ‘વિલંબગાણિ-વિલમ્બકાનિ’ જીવ કે આકાર સે પરિણમતેહુવે વે ભી ‘પુઠોસિયાઈ-પૃથક્ શ્રિતાનિ’ મૂલ સ્કંધ, શાખા ઓર પત્ર આદિકે રૂપ સે અલગ અલગ રહતે હૈં ‘જે આયસુહં પંડુ-ચ્ચ-ચે આત્મસુખં પ્રતીત્ય’ જો પુરુષ અપને સુખકે લિયે ‘આહાર દેહા ચ-આહારદેહા ચ’ આહાર કરને કે લિયે ઓર શરીર કી પુષ્ટિ કે લિયે ‘છિંદતી-છિનત્તિ’ હનકા છેદન કરકે વિનાશ કરતા હૈ ‘પાંગ-ભિમ પાળે વહુળં તિવાઈ-પ્રાગલ્ભ્યાત્ પ્રાણાનાં વહૂનામતિપાતી’ વહ ઘુષ્ટ પુરુષવહુત પ્રાણિયોં કા નાશ કરતા હૈ ॥૮॥

આ કથન દ્વારા અગ્નિકાયની વિરોધના કરનારા તાપસો ના, રસોઈ રાંધવા આદિ ક્રિયાઓમાંથી નિવૃત્ત નહીં થનારા બૌદ્ધ ભિક્ષુઓના તથા પાર્શ્વસ્થો (શિથિલાચારીઓ) આદિના મતનું ખંડન કરવામાં આવ્યું. હવે સૂત્રકાર વનસ્પતિકાયની વિરોધના કરનારાઓના વિષયમાં આ પ્રમાણે કહે છે—‘હરિયાણિ, ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘હરિયાણિ ભૂયાણિ-હરિતાનિ ભૂતાનિ’ હરિત દૂર્વા-ઘેરો વિગેરે પણ જીવ છે. ‘વિલંબગાણિ-વિલમ્બકાનિ’ જીવના આકારથી પરિણામતા એવા તેઓ પણ ‘પુઠોસિયાઈ-પૃથક્ શ્રિતાનિ’ મૂળ, સ્કંધ, શાખા અને પત્ર વિગેરે રૂપે જૂદા જૂદા રહે છે. ‘જે આયસુહં પંડુચ્ચ-ચે આત્મસુખં પ્રતીત્ય’ જે પુરુષ પોતાના સુખ માટે ‘આહારદેહા ચ-આહારદેહા ચ’ આહાર કરવા માટે તથા શરીરની પુષ્ટિ માટે ‘છિંદતી-છિનત્તિ’ આ વનસ્પતિયોનું છેદન કરીને તેનો વિનાશ કરે છે. ‘પાંગભિમપાળે વહૂળં તિવાઈ-પ્રાગલ્ભ્યાત્ પ્રાણાનાં વહૂનામતિપાતી’ તે ઘુષ્ટ પુરુષ ઘણા પ્રાણિયોનો વિનાશ કરે છે. ॥ ૮ ॥

અન્વયાર્થઃ—(હરિયાણિ ભૂયાણિ) હરિતાનિ દૂર્વાંકુરાદીનિ ભૂતાનિ જીવાઃ (વિલંબગાણિ) વિલમ્બકાનિ જીવાકારેણ પરિણમ્યમાનાનિ (પુઢો સિયાઈ) પૃથક્-મૂલસ્કંધાદિ સ્થાનેષુ શ્રિતાનિ વ્યવસ્થિતાનિ (જે આયસુહં પડુચ્ચ) યઃ આત્મ-સુખં પ્રતીત્યાશ્રિત્ય (આહારદેહાય-આહારાર્થં દેહાપચયાર્થમ્ (હિંદતી) છિનન્તિ વિનાશયતિ (પાગમ્મિ પાળે બહુણં તિવાઈ) પ્રાગલ્ભ્યાત્ ધાર્ઘ્યાવણ્માંત્ બહૂનાં પ્રાણાનાં જીવાનામ્ અતિપાતી વિરાધકો ભવતીતિ ॥૮॥

ટીકા—‘હરિયાણિ’ હરિતાનિ-દૂર્વાંકુરાદીનિ, एतान्यपि ‘ભૂયાણિ’ ભૂતાનિ-કુત-શ્ચૈત્તેષુ જીવત્વમિતિ ? તત્ર વચ્ચિમ-યથા જીવન્ દેહધારી આહારાદિકમજેયતિ । તેથમે હરિતજીવા અપિ આહારાદીનાં પ્રાપ્તૌ વર્ધન્તે, તદભાવેહા સમુપયાન્તિ તત આહારા-દીનામ્-અભ્યવહરણે વૃદ્ધિર્દર્શનાત્ હરિતાદીનિ ભૂતાન્યેવ । તથા—‘વિલંબગાણિ’

અન્વયાર્થ—દૂર્વાં અંકુર આદિ હરિતકાય ભી જીવ હૈં । વે જીવ કી અવસ્થાઓ કો ધારણ કરતે હૈં । મૂલ, સ્કંધ આદિ અવયવોં મેં પૃથક્ રહતે હૈં । જો મનુષ્ય અપને સુખ કે લિયે, આહાર કે લિયે યા શરીરપોષણ કે લિયે ઉનકા છેદન કરતે હૈં, વે ઘૃષ્ટતા કા અવલમ્બન કરકે બહુત પ્રાણિયોં કે વિરાધક હોતે હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ—હરિતકાય ભી જીવ હૈં । વે જીવ કૈસે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હૈં—જૈસે મનુષ્ય પ્રાદિ દેહધારી જીવ આહાર કરતે હૈં, ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ જીવ ભી આહાર કરતે હૈં ઓર આહાર કી પ્રાપ્તિ હોને પર વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । જૈસે મનુષ્ય કા શરીર આહાર કે અભાવ મેં ક્ષીણ હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર વનસ્પતિ કા શરીર ભી આહાર કે અભાવ મેં ક્ષીણ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર આહાર કી પ્રાપ્તિ ઓર અપ્રાપ્તિ મેં શરીર

સૂત્રાર્થ—દૂર્વાં અંકુર આદિ હરિતકાય પશુ જીવો જ છે. તેઓ જીવની અવસ્થાઓને ધારણ કરે છે. મૂળ, સ્કંધ આદિ અવયવોમાં જુદા જુદા રહે છે. જે મનુષ્ય પોતાના સુખને માટે, આહારને માટે કે શરીરના પોષણને માટે તેમનું છેદન કરે છે, તેઓ ઘૃષ્ટતાનું અવલંબન લઈને અનેક જીવોના વિરાધક બને છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—હરિતકાય પશુ જીવ છે એટલે કે સજીવ છે. તેને સજીવ શા કારણે કહેવાય છે તે હવે સમજાવવામાં આવે છે જેવી રીતે મનુષ્ય આદિ દેહધારી જીવો આહાર કરે છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિ જીવો પણ આહાર કરે છે, અને આહારની પ્રાપ્તિ થાય તો જ વૃદ્ધિ પામે છે. જેવી રીતે આહાર ન મળે તો મનુષ્યનું શરીર ક્ષીણ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિનું શરીર પણ આહારને અભાવે ક્ષીણ થઈ જાય છે. આ પ્રકારે આહારની

વિલંબકાનિ, વિલમ્બન્તે ધારયન્તીતિ વિલમ્બકાનિ એતાનિ જીવાકારં ધારયન્તિ । તથાહિ-યથા કલલ-બુદ્બુદ-માંસ પેશી-ગર્ભ-પ્રસવ-બાલ-કુમાર-યૌવન-જરાવ-સ્થાતો મનુષ્યો ભવતિ । તથૈત વૃક્ષાનસ્પત્યાદયોઽપિ જાતાઃ, અભિનવાઃ, સંજાતરસાઃ યુવાનઃ કથ્યન્તે । પરતશ્ચ ત એવપુનઃ પરિપક્વાઃ શુષ્કાઃ મૃતાશ્ચેતિ વ્યવહ્રિયન્તે । યા યા અવસ્થા મનુષ્યાણાં તાસ્તા એવ વૃક્ષવનસ્પતીનામપિ ભવન્તિ । અતોઽપિ સર્વે જીવા એવ । તતો હરિતાન્યપિ જીવાકારં વિલંબન્તે એવ । ‘પુઢોસિયાણિ’ પૃથક્ શ્રિતાનિ; એતાનિ, મૂલશાખાસ્કન્ધપત્રાદિ ભેદેષુ સંખ્યેયાસંખ્યેયાનન્તભેદભિન્નાનિ વનસ્પ-કી વૃદ્ધિ ઓર હાનિ દેખને સં વનસ્પતિકાય સજીવ સિદ્ધ હોતા હૈ ।

इसके अतिरिक्त ये जीव की विविध अवस्थाओं को धारण करते हैं । यथा-कलल, बुद्बुद, मांसपेशी गर्भ, प्रसव, बाल, कुमार, यौवन और जरा अवस्थाएँ मनुष्य में होती हैं, अतएव मनुष्य सजीव है, उसी प्रकार वनस्पति में भी जात (उत्पन्न) अभिनव (नूतन) संजानरस, युवा आदि अवस्थाएँ होती हैं । तत्पश्चात् वे शुष्क, परिपक्व और मृत कहलाते हैं । इस प्रकार जो जो अवस्थाएँ मनुष्य में होती हैं, वही सब वनस्पति में होती हैं, इस कारण वे भी जीव हैं ।

वनस्पतिकાયिक जीव वनस्पति के मूल, शाखा, स्कंध, पत्र आदि अवयवों में संख्यात, असंख्यात एवं अनन्त संख्या में आश्रित होकर रहते हैं । ऐसा नहीं है कि सम्पूर्ण वृक्ष में एक ही जीव हो ।

પ્રાપ્તિ અને અપ્રાપ્તિને લીધે વનસ્પતિના શરીરની વૃદ્ધિ અને હાનિ થતી જોવામાં આવે છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે વનસ્પતિકાય સજીવ છે વળી વન-સ્પતિકાય પણ જીવની વિવિધ અવસ્થાઓ ધારણ કરે છે. કલલ (વીર્ય અને શોણિતનો સમુદાય શરીરપિંડ બનાવાની અવસ્થા) માંસપેશી, ગર્ભ, પ્રસવ, બાલકાળ, કુમાર, યૌવન અને જરા, આ બધી અવસ્થાઓનો જેમ મનુષ્યમાં સદ્ભાવ હોય છે, એજ પ્રમાણે વનસ્પતિમાં પણ જાત (ઉત્પન્ન) અભિનવ (નૂતન) સંજાતરસ, યુવા આદિ અવસ્થાઓનો સદ્ભાવ હોય છે. ત્યાર બાદ પરિપક્વ, શુષ્ક અને મૃત આ અવસ્થાઓ પણ આવે છે. આ પ્રકારે મનુ-ષ્યમાં જે જે અવસ્થાઓનો સદ્ભાવ છે, તે બધી અવસ્થાઓનો વનસ્પતિમાં પણ સદ્ભાવ હોય છે. તે કારણે વનસ્પતિની સજીવતા સિદ્ધ થાય છે. વન-સ્પતિકાયિક જીવો વનસ્પતિનાં મૂળ, શાખા, સ્કંધ. પત્ર આદિ અવયવોમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનન્ત સુધીની સંખ્યામાં આશ્રય લઈને રહેતા હોય છે. એવું માનવું જોઈએ નહીં કે આખા વૃક્ષમાં એક જ જીવ હોય છે.

तिकायाश्रितानि भवन्ति । न तु संपूर्णवृक्षेषु एक एव जीवः । 'जे आयसुखं पडुच्च' यः प्राणी आत्मसुखं प्रतीत्य, आत्मसुखार्थम् । तथा—'आहार-देहाय' भोजनाय देहपुष्ट्यर्थं वा, आत्मसुखं ज्ञात्वा । 'छिंदती' छिनत्ति छेदयति—'पागन्धि' प्रागल्भ्यात् विवेकं विहाय धृष्टतामाश्रित्य 'पाणे बहुणं तिवाई' प्राणिनां बहूनामतिपाती भवति । एकस्यापि वनस्पतिकायस्य विराधने कृते बहवो जीवा विराधिता भवन्ति, तदतिपातात् निरनुक्रोशतया न धर्मो न वाऽऽत्म-सुखं । किन्तु चातुर्गतिरुभ्रमणरूपपापमेव केवलमिति ॥८॥

मूलम्—जाइं च वुड्ढिं च विणासयंते,

बीयाइ अस्संजय आंयदंडे ।

अहाहु से लोएँ अणज्जधम्मै,

बीयाइ जे हिंसइ आयसाए ॥९॥

छाया—जार्ति च वृद्धिं च विनाशयन् बीजान्यसंयत आत्मदण्डः ।

अथाहुः स लोकेऽनार्यवर्मा बीजानि यो हिनस्त्यात्मसाताय ॥९॥

जो लोग अपने सुख के लिए अथवा आहार के लिए या देह का पोषण करने के लिए इन जीवों का छेदन भेदन करते हैं, वे धृष्टता करके बहुत प्राणियों के घातक होते हैं, क्योंकि कि एक वनस्पति शरीर का छेदन करने से बहुत से जीवों की विराधना होती है । इस विराधना के कारण निर्दयता होने से न धर्म होता है और न आत्मा को सुख की प्राप्ति होती है । केवल चार गतियों में भ्रमण का कारण पाप ही होता है ॥८॥

જે લોકો પોતાના સુખને માટે અથવા આહારને માટે અથવા શરીરનું પોષણ કરવાને માટે આ જીવોનું છેદન ભેદન કરે છે, તેઓ ધૃષ્ટતા કરીને (વનસ્પતિમાં જીવ નથી એવી ખોટી માન્યતાને વળગી રહેવાની મૂળ્હતા કરીને) ઘણાં જ જીવોના ઘાતક બને છે, કારણ કે એક જ વનસ્પતિકાયાનું છેદન કરવાથી પણ ઘણાં જ જીવોની વિરાધના થતી હોય છે. આ પ્રકારની વિરાધના કરનાર જીવ પોતાની નિર્દયતાને લીધે 'પાપકર્મ'નું જ ઉપાજન કરે છે અને તેના આત્માને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેને આ 'પાપકર્મ'ને કારણે ચાર ગતિઓમાં ભ્રમણ જ કર્યા કરવું પડે છે ॥૮॥

અન્વયાર્થ:--(જે અસંજય) ય: અસંયત:-ગૃહસ્થ: (આયસાણ) આત્મસાતાય આત્મસુખાય (બીયાઈ હિંસઈ) બીજાનિ હિનસ્તિ-વિરાધયતિ, તથા (જાઈં ચ વુઢિં ચ વિનાસયંતે) જાતિમ્ અંકુરાદીનામુત્પત્તિં તથા તેષામેવ વૃદ્ધિં વિનાશયન્ (આય-દંડે) આત્મદણ્ડ: સ્વાત્મન ઇવ દણ્ડકો ભવતિ, (લોણ સે અણજ્ઞધર્મમે અહાહુ) લોકે સ અનાર્યધર્મા અથ ઇતિ આહુ: ઉક્તવન્ત: તીર્થકરા ઇતિ ॥૯॥

‘જાઈં ચ વુઢિં ચ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે અસંજય-ય: અસંયત:’ જો અસંયમી પુરુષ ‘આય-સાણ-આત્મસાતાય’ અપને સુખ કે લિધે ‘બિયાઈ હિંસઈ-બીજાનિ હિન-સ્તિ’ બીજ કા નાશ કરતા હૈ તથા ‘જાઈં ચ વુઢિં ચ વિનાસયંતે-જાતિમ્ ચ વૃદ્ધિં ચ વિનાશયન્’ અંકુર કી ઉત્પત્તિ તથા વૃદ્ધિ કા વિનાશ કરતા હૈ ‘આયદંડે-આત્મદંડ:’ વસ્તુત: વઢ પુરુષ ઉસ પાપકે દ્વારા અપને આત્મા કો હી દણ્ડ દેનેવાલા બનતા હૈ ‘લોણ સે અણજ્ઞધર્મમે અહાહુ-લોકે સ અનાર્યધર્મા અથાહુ:’ તીર્થકરોં ને ઉસે હસ લોક મેં અનાર્ય ધર્મ વાલા કહા હૈ । ૯॥

અન્વયાર્થ—જો અસંયમી પુરુષ અપને સુખ કે લિધે બીજોં કા હનન કરતા હૈ, વહ બીજ કી ઉત્પત્તિ ઓર વૃદ્ધિ કા વિનાશ કરતા હુઆ અપની આત્મા કો દંડિતકરતા હૈ । તીર્થકર એસે પુરુષ કો અનાર્ય-ધર્મી કહતે હૈ ।

‘જાઈં ચ વુઢિં ચ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે અસંજય-ય: અસંયત:’ જે અસંયમી પુરુષ ‘આયસાણ-આત્મસાતાય’ પોતાના સુખ માટે ‘બિયાઈ હિંસઈ-બીજાનિ હિનસ્તિ’ બી નો નાશ કરે છે. ‘જાઈં ચ વુઢિં ચ વિનાસયંતે-જાતિમ્ ચ વૃદ્ધિં ચ વિનાશયન્’ અંકુરની ઉત્પત્તિ તથા વૃદ્ધિનો વિનાશ કરે છે. ‘આયદંડે-આત્મદંડ:’ વાસ્તવિક રીતે એવો પુરુષ ઉક્ત પાપના દ્વારા પોતાના આત્માને જ દંડ દેનારો બને છે. ‘લોણ સે અણજ્ઞધર્મમે અહાહુ-લોકે સ અનાર્યધર્મા અથાહુ:’ તીર્થકરોએ તેઓને આ લોકમાં અનાર્ય ધર્મવાળો કહેલ છે ॥ ૯ ॥

સૂત્રાર્થ—જે અસંયમી પુરુષ પોતાના સુખને માટે બીજનો ઘાત કરે છે, તે બીજની ઉત્પત્તિ અને વૃદ્ધિનો પણ વિનાશ કરતો થશે. પોતાના આત્માને જ દંડિત કરે છે. તીર્થકરોએ એવા પુરુષને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે. ॥ ૯ ॥

ટીકા—‘જે અસંજ્ઞ’ યોઽસંયતો ગૃહસ્થઃ પ્રવ્રજિતો વા ‘આયસાણ’ આત્મ-
સાતાય—સાત્વં—સુખમ્—આત્મનઃ સુખમ્ તદર્થમ્—યઃ આત્મસુખમુદ્દિશ્યાઽસંયતો નરઃ
‘વીયાઈ ઈંસઈ’ વીજાનિ દિનસ્તિ વિનાશયતિ । ‘જાઈં ચ વુઢિં ચ વિનાસયંતે’
વીજસ્ય જાતિં ઉત્પત્તિમ્ ‘વુઢિં’ અંકુરાનન્તર જાતાં વૃદ્ધિં વિનાશયન્ ‘આયદંડે’
આત્મદંડઃ, વીજાનામુત્પત્તિવૃદ્ધિવિનાશકારી, તેન પાપેન આત્માનમેવ દંડયતિ
इति वस्तुत आत्मदण्डः ‘लोए से अणज्जधम्मो अहाहु’ लोके सोऽनार्यधर्मा
—इति आहु स्तीर्थकराः । तीर्थकरा हि एवमुक्तवन्तो ये लोके हरितादिजीवानां
विराधकाः, ते सर्वेऽपि अनार्यधर्माणः । ये आत्मसुखमुद्दिश्य जीवान् विराधयति
तथा बीजसंबन्धिकलपुष्पपर्णस्यजीवानां विनाशका न तेषां विनाशका वस्तुतः
परविराधकाः आत्मानमेव विराधयन्ति । तीर्थकरास्तान् अनार्यधर्माणः
कथितवन्तः । तेषां विराधनेन नात्मसुखम् किन्तु विराधनाजनितपापेन दुःखमेव
केवलमिति भावः ॥९॥

મૂલમ્—ગંભીર મિજાંતિ બુઘા બુઘાળા ણેરા પરે પંચસિંહા કુમારા ।

જુવાળામ્ મજિજ્ઞમ થેરગાય

ચંચાંતિ તે^૧ આઝવલ્લ પંલીના ॥૧૦॥

છાયા—ગર્ભે ત્રિયન્તે બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ નરાઃ પરે પંચશિલાઃ કુમારાઃ ।

યુવાનો મધ્યમાઃ સ્થવિરાશ્ચ ત્યજન્તિ તે આયુઃક્ષયે પ્રલીનાઃ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ અપને સુખ કે લિષ્ બીજ કા ઘાત કરતા હૈ, વહ
બીજ સંબંધી ફલ, પુષ્પ, આદિ કા બી વિનાશક હૈ । એસા પરવિરાધક
વસ્તુતઃ અપની હી આત્મા કી વિરાધના કરતા હૈ । તીર્થકર ઉસે આના-
ર્યધર્મી કહતે હૈ । ઉન જીવોં કી વિરાધના કરને સે આત્મા કો સુખ
કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી વરન્ વિરાધનાજનિત પાપ સે દુઃખ હી હોતા હૈ ॥૯॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ પોતાના સુખને માટે બી નો ઘાત કરે છે તે બી
સંબંધી ફલ, પુષ્પ, પત્ર આદિનો પણ વિનાશક બને છે. આ પ્રકારે પોની
વિરાધના કરનાર પુરુષ પોતાના આત્માની જ વિરાધના કરે છે. તીર્થકરેએ
એવા પુરુષને અનાર્યધર્મી કહ્યો છે. તે જીવોની વિરાધના કરવાથી આત્માને
સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી, ઉલટાં વિરાધનાજનિત પાપકર્મને કારણે દુઃખની
જ પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥ગાથા ૯॥

અન્વયાર્થ:—(ગઘ્માઙ મિજ્જંતિ) ગર્ભે મ્રિયન્તે હરિતવનસ્પતિછેદકાઃ (બુયા બુયાણા) બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ—વ્યક્તવાચોઽવ્યક્તવાચશ્ચ મ્રિયન્તે (પરે ણરા) પરે નરાઃ તથાઽન્યે—પુરુષાઃ (પંચસિદ્ધા કુમારા) પંચશિદ્ધાઃ કુમારાઃ—કુમારાવસ્થાયામેવ-

‘ગઘ્માઙ મિજ્જંતિ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ગઘ્માઙ મિજ્જંતિ-ગર્ભે મ્રિયન્તે’ હરી વનસ્પતિકા છેદન કરને ચાલા જીવ ગર્ભ મેં હી મરજાતા હૈ ‘બુયાબુયાણા-બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ’ તથા કોઈ સ્પષ્ટ બોલને કી અવસ્થા મેં ઓર કોઈ અસ્પષ્ટ બોલને કી અવસ્થા મેં હી મરજાતે હૈ ‘પરે ણરા-પરે નરાઃ’ તથા દૂસરે પુરુષ પંચ-સિદ્ધા કુમારા-પંચ શિદ્ધાઃ કુમારાઃ.’ પાંચ શિદ્ધાવાલે કુમાર અવસ્થા મેં હી મરજાતે હૈ ‘જુવાણગા મજ્જિમથેરમાય-યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરશ્ચ’ કોઈ યુવાન હોકર તથા કોઈ આધી ઉમર ચાલા હોકર એવં કોઈ વૃદ્ધ હોકર મરજાતે હૈ ‘આઝક્ષયે પલીના તે ચયંતિ-આયુઃ ક્ષયે પ્રલીનાઃ તે ત્યજંતિ’ હસ પ્રકાર બીજ આદિ કા નાશ કરને વાલે પ્રાણી સમી અવસ્થાઓં મેં આયુ ક્ષીણ હોને પર અપને શરીર કો છોડ દેતે હૈ ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ વનસ્પતિકાય કી વિરાધના કરતે હૈ, ડનમેં સે કોઈ પરમવ મેં ગર્ભ મેં હી મરજાતે હૈ, કોઈ સ્પષ્ટ બોલને કી અવસ્થા

‘ગઘ્માઙ મિજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ગઘ્માઙ મિજ્જંતિ-ગર્ભે મ્રિયન્તે’ લીલે તરી વનસ્પતિનું છેદન કરવાવાળો એવ ગર્ભમાં જ મરી જાય છે. ‘બુયા બુયાણા-બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્તશ્ચ’ તથા કોઈ સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં અને કોઈ અસ્પષ્ટ બોલવાની અવ-સ્થામાં જ મરી જાય છે. ‘પરે ણરા-પરે નરાઃ’ તથા બીજા પુરુષો “પંચસિદ્ધા” કુમારા-પંચશિદ્ધાઃ કુમારાઃ’ પાંચ શિદ્ધાવાળા-અર્થાત્ બાલ્ય અવસ્થામાં જ મરી જાય છે ‘જુવાણગા મજ્જિમથેરમાય-યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરશ્ચ’ કોઈ યુવાન થઈને તથા કોઈ અધી ઉમરવાળા થઈને અને કોઈ વૃદ્ધ બનીને મરી જાય છે. ‘આઝક્ષયે પલીના તે ચયંતિ-આયુઃક્ષયે પ્રલીનાઃ તે ત્યજન્તિ’ આ રીતે બી વિગેરેનો નાશ કરવાવાળા પ્રાણી બધી જ અવસ્થાઓમાં આયુષ્ય ક્ષીણ થાય ત્યારે પોતાના શરીરને છોડી દે છે. ॥ ૧૦ ॥

સૂત્રાર્થ—જે પુરુષો વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરે છે, તેમાંથી કોઈ પરમવમાં ગર્ભમાં જ મરી જાય છે, કોઈ તોતડું બોલવાની અવસ્થામાં મરી

મ્રિયન્તે, (જુવાણગા મજ્જિમયથેરગા ય) યુવાનઃ મધ્યમાઃ સ્થવિરાશ્ચ (આઠકવ્વેપ પલીના તે ચયંતિ) આયુઃક્ષયે તે પ્રલીનાસ્ત્યજંતિ-અનેન પ્રકારેણ-સ્વશરીરં ત્યજન્તીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—વનસ્પતિજીવાનાં યે વિરાધકાસ્તેવાં કીદૃશં ફલં ભવતીતિ જિજ્ઞાસા-માલક્ષ્ય તત્ફલં કથયતિ સૂત્રકારઃ। મોઃ ? શિષ્યાઃ ? યે સ્વસ્તુ વનસ્પતિજીવોન્ વિરાધયન્તિ તે અનિયતાઽઽમૃતો ભવન્તિ અકાલે મૃત્યુભાજો ભવન્તિ। તથાહિ-૩૬૬ યે વનસ્પતિકાયોપમર્દ્દકાઃ પ્રાણિનસ્તે વદ્ધજન્મસુ ‘ગર્ભાઈ’ ગર્મે એવ ‘મિજ્જતિ’ મ્રિયન્તે, કલલબુદ્બુદ્માંસપેશી ગર્ભાવસ્થાયામેવ મૃત્યુમુખં પ્રવિશન્તિ। ન ગર્ભાદપિ તાવદ્વિનિઃસૃતા ભાન્તિ। કેવન પુનઃ ‘બુયાબુયાણા’ બ્રુવન્તોઽબ્રુવન્ત-શ્ચ મ્રિયન્તે। ગર્ભાદ્વિર્નિર્ગતાનાં સ્પષ્ટવાચઃ પ્રયોગાત્ પૂર્વમેવ મરણમુપયાન્તિ, મેં કોઈ તુનલાને કી અવસ્થા મેં કોઈ કુમાર અવસ્થા મેં, કોઈ યુવાવસ્થા મેં, પ્રૌઢ અવસ્થા મેં યા સ્થવિર અવસ્થા મેં મરતે હૈં। અર્થાત્ કિસી મી અવસ્થા મેં ડન્હેં મરના પડતા હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાય કે વિરાધક કો કિસ પ્રકાર કા ફલ મોગના પડતા હૈ ? હસ જિજ્ઞાસા કો લક્ષ્ય મેં રચ્ચકર સૂત્રકાર ફલ કહતે હૈં-હે શિષ્યો ! જો વનસ્પતિજીવોં કી વિરાધના કરતા હૈ, વહ અનિયત આયુ વાલા હોતા હૈ, અકાલ મૃત્યુ કા ભાગી હોતા હૈ। વનસ્પતિઘાતક કોઈ-કોઈ ઘટુત જન્મોં મેં ગર્ભાવસ્થા મેં હી મર જાતો હૈં અર્થાત્ કલલ, બુદ્બુદ, માંસપેશી, ગર્ભ અવસ્થા મેં હી મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં। વે ગર્ભ સે બાહર નહીં નિકલ પાતે। કોઈ ગર્ભ સે બાહર નિકલતે હૈં તો અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરને કી અવસ્થા મેં યા સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ

જાય છે, કોઈ સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થામાં મરી જાય છે, કોઈ કુમારાવસ્થામાં મરી જાય છે, કોઈ યુવાવસ્થામાં, તો કોઈ પ્રૌઢાવસ્થામાં અને કોઈ સ્થવિર અવસ્થામાં મરી જાય છે. એટલે કે કોઈ પણ અવસ્થામાં તેમને મરવું તો પડે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—વનસ્પતિકાયની વિરાધના કરનારને કેવું ફળ લોગવવું પડે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે-હે શિષ્યો ! જે મનુષ્ય વનસ્પતિ જીવોની વિરાધના કરે છે, તે અનિયત આયુવાળો હોય છે, અથવા અકાળ મૃત્યુ પણ પામે છે. વનસ્પતિજીવોનો ઘાત કરનારા કોઈ કોઈ જીવો તો ઘણાં ખરાં જન્મોમાં ગર્ભાવસ્થામાં જ મરણ પામે છે એટલે કે કલલ, બુદ્ધ બુદ્ધ માંસપેશી કે ગર્ભ અવસ્થામાં જ મરણ પામે છે. એટલે કે તેઓ ગર્ભમાંથી બહાર તો નીકળી જ શકતા નથી. એવાં કોઈ કોઈ જીવો ને ગર્ભમાંથી બહાર નીકળે છે, તો અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરવાની (તોતડી ભાષા

કેચન કવન વિશિષ્ટવાચો ભૂત્વા મ્રિયન્તે । તથા-‘પરે નરા’ પરે નરા: ‘પંચ-
 સિંહા કુમારા’ પંચશિલા: કુમારા: । કેચનાઽકૃતશિલાકર્માણ એવ મ્રિયન્તે, કેચન
 પુનઃ કૌમારમાસાઘ મ્રિયન્તે ‘જુવાનગા’ યુવાન એવ કેચન મ્રિયન્તે । મજ્જિમ’
 મધ્યમા:-અર્ધવયસ્કા એવ મૃત્યુશરણમાવિશન્તિ । ‘થેરગા ય’ સ્થવિરાશ્ચ કેચન
 પ્રાપ્ય વૃદ્ધાવસ્થાં વિવિધરોગેણ મરણમુપયાન્તિ । તસ્માદેવં સર્વાસ્વપ્યવસ્થાસુ પદ્-
 જીવનિકાયવિરાધકા: ‘આઝકલ્પ’ આયુષ: ક્ષયે ‘પલીના’ પ્રલીના:-વિવિધવ્યાધિ-
 ગ્રસ્તા: ‘ચયંતિ’ ત્યજન્તિ દેહં ત્યજન્તિ મ્રિયન્તે વિવિધદુ:સ્વ જ્વાલાજ્વલિતા: ભવન્તિ ।
 અથવા-પ્રલીના: વ્યાધિગ્રસ્તા: સન્ત: આયુસ્ત્યજન્તિ । એવમેવ પરેપિ પદ્મજીવનિ-
 કાયવિરાધકા વિવિધદુ:સ્વદાવાગ્નિદગ્ધા અનિયતાયુર્માજો ભવન્તીતિ ॥૧૦॥

મૂલમ્-સંબુજ્જહા જંતંતો માણુસત્તં દેદ્દત્તું ભયં વાલિસેણં અલંભો ।

एगंतं दुक्खे जरिए व लोए सँकम्मुणा विपरिया सुँवेइ ॥११॥

કરના પ્રારંભ કરતે હી મર જાતે હૈં કોઈ પંચશિલા કુમાર અવસ્થા મૈં
 અર્થાત્ ચુડાકર્મ સંસ્કાર હોને સે પહિલે મર જાતે હૈં કોઈ યુવાવસ્થા મૈં
 મરતે હૈં, કોઈ પ્રૌઠ હોકર મરતે હૈં કોઈ વૃદ્ધાવસ્થા મૈં વિવિધ વ્યાધિયોં
 કે શિકાર હોકર મરતે હૈં । હસ પ્રકાર વનસ્પતિકાય કે જીવોં કી
 હિંસા કરનેવાલે સભી અવસ્થાઓં મૈં મરતે હૈં । વે વિવિધ પ્રકાર કે દુ:ખોં
 કી જ્વાલાઓં મૈં જલતે હૈં । હસી પ્રકાર છહોં જીવનિકાયોં કે વિરાધકોં
 કે વિષય મૈં જાનના ચાહિએ અર્થાત્ વે ભી અલ્પાયુ એવં અનિયતાયુ હો-
 કર મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ॥૧૦॥

બોલવાની) અવસ્થામાં જ મરણ પામે છે અથવા સ્પષ્ટ બોલવાની અવસ્થાને
 પ્રારંભ થતાં જ મરણ પામે છે. કોઈ પંચશીખા કુમારાવસ્થામાં જ એટલે કે બાળ-
 મોવાળા લેવરાબ્યા પહેલાં જ મરણ પામે છે. કોઈ યુવાવસ્થામાં જ મરણ
 પામે છે, કોઈ પ્રૌઠ અવસ્થામાં મરે છે અને કોઈ વિવિધ વ્યાધિઓનો શિકાર
 બનીને વૃદ્ધાવસ્થામાં મરણ પામે છે. આ પ્રકારે વનસ્પતિકાયના જીવોની હિંસા
 કરનાર સઘળી અવસ્થાઓમાં મરે છે. તેઓ વિવિધ પ્રકારનાં દુ:ખોની જ્વાળામાં
 બળ્યા કરે છે આ પ્રકારનું કથન છએ જીવનિકાયોના વિરાધકોના વિષે પણ
 સમજવું જોઈએ એટલે કે તે જીવોની હિંસા કરનારા લોકો પણ અલ્પાયુ
 હોય છે અને અનિયત ઉમરે કે અકાળે મૃત્યુને લેનારા હોય છે. ॥ ૧૦ ॥

છાયા—સંબુદ્ધ્યધ્વં જંતવો મનુષ્યત્વં દૃષ્ટ્વા ભયં બાલિશેનાલભ્યઃ ।

एकान्तदुःखो ज्वरित इव लोकः स्वकर्मणा विपर्यासमुपैति ॥११॥

અન્વયાર્થઃ—(જંતવો) હે જન્તવઃ હે પ્રાણિનઃ (માણુસત્તં) મનુષ્યત્વં-મનુજભવં દુર્લભં (સંબુદ્ધહા) સંબુદ્ધ્યધ્વં-જાનીત (ભયં દટ્ટું) ભયં તિર્યગાદિભવસંબંધિ દુઃખં દૃષ્ટ્વા (બાલિસેણં અલંમો) બાલિશેન વિવેકરહિતપુરુષેણ અલભ્યઃ ઉત્તમવિવેકો ન લભ્યતે इत्यपि जानीत (लोए) अयं लोकः (जरिए व) ज्वरित इव (एगतदुःखे)

‘સંબુદ્ધહા જંતવો’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘जंतवो-जंतवः’ हे जीवों ‘माणुसत्तं-मनुष्यत्वं’ मनुष्य भव की दुर्लभताको ‘संबुद्ध्यहा-संबुद्ध्यध्वं’ समझलो ‘भयं दट्टुं-भयं दृष्ट्वा’ भय को अर्थात् नरक तथा तिर्यंच आदि योनिके भय को देखकर ‘बालिसेणं अलंमो-बालिशेनालभ्यः’ विवेकहीन पुरुष को उत्तम विवेकका अलाभ जानकर बोध प्राप्त करो ‘लोए-लोकः’ यह लोक ‘जरिए व-ज्वरित इव’ ज्वर से पीडित के जैसा ‘एगतदुःखे-एकान्तदुःखी’ सब प्रकार से दुःखी है ‘सकम्पुणा विपरियासुवेइ-स्वकर्मणा विपर्यासमुपैती’ यह अपने कर्मसे सुख को चाहता हुआ दुःख को ही प्राप्त करता है ॥११॥

અન્વયાર્થ—હે જીવો ! મનુષ્યભવ દુર્લભ છે, હવે તથ્ય કો સમજો । યહ મી સમજલો કિ અજ્ઞાની જનોં કો વિવેક કી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી । તિર્યંચ આદિ ભવોં સંબંધી ભય દુઃખ કો દેખ કર યહ સમજો કિ યહ લોક જ્વરગ્રસ્ત કી ભાંતિ એકાન્ત રૂપ સે દુઃખી હો રહા છે । વહ અપને

‘સંબુદ્ધહા જંતવો’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘जंतवो-जंतवः’ हे जीवो । ‘माणुसत्तं-मनुष्यत्वं’ मनुष्यभवनी दुर्लभताने ‘संबुद्ध्यहा-संबुद्ध्यध्वम्’ समझ लो । ‘भयं दट्टुं-भयं दृष्ट्वा’ भयने अर्थात् नरक तथा तिर्यंच विगोरे योनीना भयने जेधने ‘बालिसेणं अलंमो-बालिशेनालभ्यः’ विवेक विनाना पुश्चने उत्तम विवेकने । अलाभ समझने बोध प्राप्त करे । ‘लोए-लोकः’ आ लोक ‘जरिएव-ज्वरित इव’ तावथी पीडा पाये-लानी जेभ ‘एगतदुःखे-एकान्तदुःखी’ अधी रीते दुःખी छे । ‘सकम्पुणा विपरियासुवेइ-स्वकर्मणा विपर्यासमुपैति’ आ पोताना कर्मथी सुभने धिच्छता थका दुभने न प्राप्त करे छे । ॥ ११ ॥

સૂત્રાર્થ—હે જીવો ! મનુષ્યભવ દુર્લભ છે, આ તથ્યને સમજો. વળી એ વાત પણ સમજ લો કે અજ્ઞાની જનોને વિવેકની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તિર્યંચ આદિ ભવોના ભય તથા દુઃખોને જોધને એટલું તો સમજ લો કે આ લોક જ્વરમાં જકડાયેલાની જેમ એકાન્ત રૂપે દુઃખને અનુભવ કરી રહ્યો

एकान्तदुःखी विधत्ते (सकम्पुणा विपरियासुवेइ) स्वकर्मणा-स्वसुखमिच्छन्नपि विपर्यासं दुःखमुपैति प्राप्नोतीति ॥११॥

टीका—प्राप्युपमर्दका गमनियताऽऽयुष्मत्त्वं संप्रधार्य सुधर्मस्वामी जीवानु-
द्दिश्य कथयति । हे जन्तवो जीवाः भव्यमाणिनः 'संवुज्झहा' संवुध्यध्वं बोधं
प्राप्नुत यूयम्, नहि कुशीलपाषण्डिनो लोकाः स्वपरप्राणाय भवन्ति लोकानाम् ।

‘माणुस्स खेत जाई कुलखवारोग्गमाउयं बुद्धी ।

सवणोवग्गह सद्धा संजमो य लोगंमि दुल्लहाइं ॥

छाया—मानुष्यं क्षेत्रं जातिः कुलं रूपमारोग्यमायुः बुद्धिः ।

श्रवणावग्रहः श्रद्धा संयमश्च लोके दुर्लभानि ॥१॥

ही कर्मों से विपर्यास को प्राप्त हो रहा है अर्थात् सुख की इच्छा करता हुआ भी दुःख को प्राप्त हो रहा है ॥११॥

टीकार्थ—जीवों का उपमर्दन करने वालों की आयु की अनियतता का विचार करके सुधर्म स्वामी संसारी जीवों को उद्देश्यकरके कहते हैं—हे भव्य जीवो ! समझे, बूझो, बोध प्राप्त करो । कुशील एवं पाषण्ड में प्रवृत्त लोग स्व-पर का प्राण (रक्षा) करने में समर्थ नहीं हैं, अतएव समीचीन (सत्य) धर्म के स्वरूप को समझो । कहा है—‘माणुस्स खेतजाई’ इत्यादि ।

मनुष्यत्व, आर्यक्षेत्र, उत्तम जाति, उत्तम कुल, रूप, आरोग्य, दीर्घ आयु, बुद्धि, धर्म का श्रवण, धर्मग्रहण, श्रद्धा और संयम की प्राप्ति होना इस लोक में अति दुर्लभ है ॥१॥

છે. તે પોતાનાં જ કર્મોનાં ફળ રૂપે વિપરીત દશાનો અનુભવ કરી રહ્યો છે એટલે કે સુખની ઇચ્છા કરવા છતાં પણ દુઃખનો જ અનુભવ કરી રહ્યો છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ—‘જીવોનું’ ઉપમર્દન (હિંસા) કરનારના આયુની અનિયમિત-તાનો વિચાર કરીને, સુધર્મા સ્વામી સંસારી જીવોને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહે છે—‘હે ભવ્ય જીવો ! સમજો, બૂઝો, બોધ પ્રાપ્ત કરો. કુશીલ અને પાષાંડી લોકો પોતાનું કે પરનું ત્રાણ (રક્ષણ) કરી શકતા નથી, તેથી ધર્મના સાચા સ્વરૂપને સમજો. કહ્યું પણ છે કે—‘માણુસ્સખેત્ત જાઈ’ ઇત્યાદિ

‘મનુષ્યત્વ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમજાતિ, ઉત્તમકુળ, રૂપ, આરોગ્ય, દીર્ઘ આયુ, બુદ્ધિ, ધર્મશ્રવણ, ધર્મગ્રહણ, શ્રદ્ધા અને સંયમની પ્રાપ્તિ થવી તે આ લોકમાં અતિ દુર્લભ છે’ ॥૧॥

તદેવં યો ધર્મં નાચરતિ તસ્ય માનુષ્યમતિદુર્લભમ્ । અતો-‘માનુસત્તં’ મનુષ્ય-
ત્વમ્, દુર્લભં જાનીહિ । તથા-જન્મજરામરણરોગશોકાદિ નારકાઃપુ ચાઽતિતી-
વ્રમ્ । ‘મયં દટ્ટુ’ મયં દટ્ટા ‘વાલિસેગ અલંમો’ વાલિશેન સદસદ્વિવેકહીનેન
પુરુષેણ અલંબ્યઃ લબ્ધુમયોગો ધર્મં ક્ષત્યે દપિ દટ્ટા વિચાર્ય્ય । તથા નિશ્ચિત-
મવગત્ય ‘एकांत दुख वो’ एकान्तदुःखः यत्र सुखलेशोऽपि नास्ति सर्वथा दुःख
મેા લોકાનામ્ ‘जरिष व’ ज्वरित इव, यथा ज्वराक्रान्तः एकान्तं दुःखमेवाऽनु-
ભવેત્, તથા ‘लोए’ अपमपि लोको दुःखभाजनम् इत्यवगम्य । ‘संबुज्झहा’
સંબુઝ્ઝધ્વમ્-સમ્યગ્ બોધં પ્રાપ્નુત, સર્વથા દુઃખસંકુલોઽય સમારિનિવહઃ ।
હુધિતો યથા અન્નાભાવે પીડચત્તે, પિપાસિતો જલમન્તરા, વૃથિકદષ્ટઃ પ્રતિક્ષણં
પીડયતે તથૈવાયં લોકો જ્વરાક્રાન્ત ઇવ સર્વથા દુઃખિતો ભવતીતિ । એવં દુઃખ-

इस प्रकार जो धर्म का आचरण नहीं करता उसे मनुष्य भव की
प्राप्ति होना अत्यन्त दुर्लभ है । इस कारण मनुष्यत्व को दुर्लभ समझो ।
तथा नारक आदि भवों में जन्मजराभरण रोग शोक आदि के दुःख को
देखकर तथा अविवेकी जन धर्म को प्राप्त नहीं कर पाते, इस बात का
विचार करो । तथा यह भी विचार करो कि यह लोक उसी प्रकार
दुःखी और सतप्त हो रहा है जैसे ज्वरग्रस्त प्राणी । यह सब विचार
करके सम्यक् बोध को प्राप्त करो ।

जैसे भूखा मनुष्य अन्नके अभाव में पीड़ा का अनुभव करता है ।
पिपासा से व्याकुल पुरुष जल के बिना छटपटाता है, बिच्छू का डँसा
प्रतीक्षण तडफता रहता है, उसी प्रकार यह लोक ज्वराक्रान्त की भाँति
सर्वथा दुःखों से पीड़ित रहता है, इस प्रकार दुःखों से आकुल इस लोक

આ પ્રકારની સઘળી અનુકૂળતાઓ મળવા છતાં જે માણસ ધર્મનું
આચરણ કરતો નથી, તેને ફરી મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ થતી અત્યન્ત દુર્લભ
છે આ કારણે મનુષ્યત્વને દુર્લભ સમજો. તથા નારક, તિર્યચ આદિ ભવોમાં
જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક આદિના દુઃખને દેખીને પણ અવિવેકી
માણસો ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, આ વાતનો વિચાર કરો. તથા
એવો વિચાર પણ કરવો જોઈએ કે આ લોક જ્વરગ્રસ્ત બનવા જેવો જ
દુઃખી અને સંતપ્ત છે. આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને સમ્યક્ બોધને
પ્રાપ્ત કરો.

જેવી રીતે ભૂખ્યા માણસ અન્નના અભાવને લીધે પીડાનો અનુભવ કરે
છે, જેમ તૃષાથી વ્યાકુળ થયેલો પુરુષ પાણીને માટે તરફડિયાં મારે છે, જેમ
વીંછીએ ડાંખ માર્યા હોય એવો પુરુષ ડાંખની પીડાથી પ્રતિક્ષણ તરફ-
ડતો રહે છે, એજ પ્રમાણે આ લોક (આ લોકના બધા) જ્વરગ્રસ્ત
વ્યક્તિની જેમ નિરન્તર દુઃખથી પીડાતો જ રહે છે આ પ્રકારે દુઃખોથી

સંકુલે લોકે ક્રૂરકર્મકારી 'સક્રમ્મુણા' સ્વકૃતપાણાતિપાતાદિક્રૂરકર્મણા ।
વિપરિયાસુવેઃ' વિપર્યાસમુપૈતિ, સુખમિચ્છતા પ્રાણાતિપાતાદિકમાચરતા દુઃખ-
માપયતે—ચાતુર્ગતિકઃ સંવારઃ પરિભ્રમ્યતે ॥૧૧॥

મૂલ્ય—'ઈહેગ મૂઢા પવિયંતિ મોક્ષં' આહારસંપજ્જણવજ્જણેણ ।

એગે યં સીઓદગ્ગસેવણેણ હુણેણ એગે પવયંતિ મોક્ષં ॥૧૨॥

છાયા—'ઈહેકે મૂઢા પ્રવેદયન્તિ મોક્ષપ્રાહારસમ્પજ્જનનવર્જનેન ।

એકે ચ શીતોદકસેવનેન હુતેન એકે પ્રવદન્તિ મોક્ષમ્ ॥૧૨॥

મેં ક્રૂર કર્મ કરાવેલા જીવ અપને હી ક્રિયે પાપ કર્મો' કે દ્વારા વિપર્યાસ
કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ અર્થાત્ સુખ પાને કી અભિલાષા સે હિંસા આદિ
પાપોં કા આચરણ કાતા હૈ, કિન્તુ उन पापों के परिणामस्वरूप उलटा
दुःखों का ही भागी होता है—संसार में परिभ्रमण करता है ॥११॥

'ઈહેગ મૂઢા' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—'ઈહ-ઈહ' હસ જગત્ મેં અથવા હસ મોક્ષ કે સંબંધ મેં
'એગે-એકે' કોઈ 'મૂઢા-મૂઢાઃ' મૂર્ખ જન 'આહારસંપજ્જણવજ્જણેણ-
આહારસંપજ્જનનવર્જનેન' નમક યાના છોડ દેનેસે 'મોક્ષં પવયંતિ
—મોક્ષં પ્રવદન્તિ' મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં 'એગે ય-એકે ચ' ઓર કોઈ
'સીઓદગ્ગસેવણેણ-શીતોદકસેવનેન' શીતલ જલ કા સેવન કરનેસે
મોક્ષ હોના કહતે હૈં 'એગે-એકે' કોઈ 'હુણ-હુતેન' હોમ કરને સે
'મોક્ષં પવયંતિ' મોક્ષં પ્રવદન્તિ' મોક્ષ હોના કહતે હૈં ॥૧૨॥

પીડાતા આ લોકમાં ક્રૂર કર્મો કરનારા જીવો પોતે કરેલાં પાપકર્મોને કારણેજ
વિપરીત દશાનો અનુભવ કરે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે સુખ પ્રાપ્ત
કરવાથી અભિલાષાથી હિંસા આદિ પાપોનું આચરણ કરે છે, પરંતુ તે
પાપોના પરિણામ સ્વરૂપે સુખને બદલે દુઃખોનો જ ઉપભોગ કરે છે એટલે
કે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે અને જન્મ, જરા, મરણ આદિ દુઃખોનો
અનુભવ કર્યા કરે છે. ॥૧૧॥

'ઈહેગ મૂઢા' ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—'ઈહ-ઈહ' આ જગત્માં અથવા આ મોક્ષના સંબંધમાં
'એગે-એકે' કોઈ 'મૂઢા-મૂઢાઃ' મૂર્ખ લોકો 'આહારસંપજ્જણવજ્જણેણ-આહારસંપ-
જ્જનન વર્જનેન' મીઠું ખાવાનું છોડી દેવાથી 'મોક્ષં પવયંતિ-મોક્ષં પ્રવદન્તિ'
મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવાનું કહે છે, 'એગે ય-એકે ચ' અને કોઈ 'સીઓદગ્ગસેવણેણ-
શીતોદકસેવનેન' ઠંડા પાણીનું સેવન કરવાથી મોક્ષ થવાનું કહે છે 'એગે-એકે'
કોઈ 'હુણ-હુતેન' હોમ કરવાથી 'મોક્ષં પવયંતિ-મોક્ષં પ્રવદન્તિ' મોક્ષ
થવાનું કહે છે. ॥ ૧૨ ॥

અન્વયાર્થઃ—(હહ) ઇહાસ્મિન્ લોકે (એગે) એકે કેવન (મૂઠા) મૂઠાઃ—વિવેક-
વિકલાઃ (આહારસંપજ્જનવજ્જનેણ) આહારસંપજ્જનનવર્જનેન—લવણત્યાગેન (મોક્ષં
પવયંતિ) મોક્ષં પ્રવદન્તિ કથયન્તિ (એગે ય) એકે ચ કેવન મૂર્ખાઃ સદસદ્વિવેક-
વિકલાઃ (સીઓદગસેવણેણ) શીતોદકસેવનેન મોક્ષં પ્રવદન્તિ તદા (એગે) એકે
કેવન (હુણ) હુતેન—હોમકરણેન (મોક્ષં પવયંતિ) મોક્ષ પ્રવદન્તિ ઇતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘ઇહ’ મનુષ્યલોકે મોક્ષગમનાધિકારે ‘એગે’ એકે કેવન અજ્ઞાત-
શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞાઃ ‘મૂઠા’ મૂર્ખાઃ—સદસદ્વિવેકવિકલાઃ ‘આહારસંપજ્જનવજ્જનેણ’
આહારસંપજ્જનનવર્જનેન, આહિયતે તૃપ્યે ઇતિ આહારઃ ઓદનાદિઃ અધ્યવહરણીયં
વસ્તુજાતમ્ તસ્યાSSહાસ્ય સંપત્ રસપુષ્ટિઃ, તાદર્શી પુષ્ટિઃ ક્ષતયતિ ઇતિ આહાર-

અન્વયાર્થ—હસ લોક મેં કોઈ કોઈ મૂઢ જન નમક ત્યાગદેને સે
મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈ । કોઈ અજ્ઞાની શીત સચિત્ત જલ કે
સેવન સે મોક્ષ કહતે હૈ । ઓર કોઈ અવિવેકી હોમ કરને સે મોક્ષ કી
પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મોક્ષગમન કે અધિકારી હસ મનુષ્યલોક મેં શાસ્ત્ર કે
તત્ત્વ સે અનભિજ્ઞ એવં સત્-અસત્ કે વિવેક સે હીન કોઈ કોઈ લોગ
નમક કા ત્યાગ કર દેને સે મોક્ષ પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈ । મૂળ ગાથા મેં
લવણકે લિપ ‘આહારસંપજ્જનવજ્જનેણ’ શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા હૈ । ડસકા અર્થ
યોં હૈ—તૃપ્તિ કે લિપ જો ઓદન આદિ કા આહરણ ગ્રહણ કિયા જાતો
હૈ, વહ આહાર કહલાતા હૈ । ડસ આહાર કી સંપત્ અર્થાત્ રસ પુષ્ટિ
કો જનન-ઉત્પન્ન કરનેવાલા ‘આહારસંપજ્જનન’ કહલાતા હૈ । નમક

સૂત્રાર્થ—આ લોકમાં કોઈ કોઈ લોકો એવું કહે છે મીઠાનો ત્યાગ
કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તો કોઈ અજ્ઞાની જીવ એવું કહે છે કે સચિત્ત
શીતળ જળના સેવનથી મોક્ષ મળે છે, તો કોઈ અવિવેકી લોકો એવું કહે
છે કે હોમ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—મોક્ષગમનના અધિકારી એવા આ મનુષ્યલોકમાં, શાસ્ત્રના
તત્ત્વથી અનભિજ્ઞ અને સત્-અસત્ના વિવેકથી વિહીન કોઈ કોઈ પુરુષો એવું
કહે છે કે મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. મૂળ ગાથામાં
‘લવણ’ ને માટે ‘આહારસંપજ્જનવજ્જનેણ’ પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેનો
અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—તૃપ્તિને માટે જે ભાત આદિ ખાધ પદાર્થો લેવામાં
આવે છે, તેમને આહાર કહે છે. તે આહારની સંપત્ એટલે કે તે આહારનો
સ્વાદ (રસ)ની પુષ્ટિ કરનારા પદાર્થને ‘આહાર-સંપજ્જનન’ આહાર સંપત્

સંપૂર્ણજનનં લવણં, લવણેન हि भोजनस्य रसपुष्टिः, संपाद्यते । तस्य लवणस्य वर्जनं
 ह्यागः तेन-आहारसंपूजनवर्जनेन केवललवणपरित्यगेनैव, मोक्षं' मोक्षम्
 'प्रवयंति' प्रवदन्ति, मोक्षप्राप्तिर्लवणवर्जनेन हि भवति । तदुक्तं-

‘लवणविहूणा य रसा, चखूविहीणा य इन्द्रियग्रामा ।

धर्मो दयाइ रहिओ सोखं संतोसरहियं नो ॥

छाया—लवणविहीनाश्च रसाः चक्षुर्विहीनाश्चेन्द्रियग्रामाः ।

धર્મો दयया रहितः सौख્યं संतोष रहितं नो ॥

તથા ‘એમે ય’ એકે ચ ‘સીઓદગસેવણેગં’ શીતોદકસેવનેન મોક્ષં પ્રવદન્તિ,
 શીતજલસેવનેન સચિત્તાપૂજાપરિભોગેન । તત્ત્વ એવં વદન્તિ-યથા જલં વાહ્યમલં
 શરીરાદપનયતિ, તથા-આન્તરમલમપ્યપનયતિ । દૃશ્યતે हि भूरजसाऽऽच्छन्नवस्त्रस्य
 मलापनयनं जलेन भवति । तथाऽन्तराशुद्धिरप्युदकादेव सम्पाद्यते इति । तथा-

આહાર કી રસપુષ્ટિ કરતા હૈ, ઉસકે બિના બહુમૂલ્ય આહાર બી નીરસ
 હી રહતા હૈ । કહા હૈ-લવણવિહૂણા ય રસા હત્યાદિ ।

‘લવણ રહિત રસ, નેત્ર રહિત ઇન્દ્રિયાં, દયા સે રહિત ધર્મ ઓર
 સન્તોષ રહિત સુખ તુચ્છ હૈ’ ।

તથા કોઈ કોઈ શીલ (સચિત્ત) જલ કે સેવન સે મોક્ષ કહતે હૈ ।
 ઉનકા કથન હૈ-જૈસે જલ શરીર કે બાહ્ય મલ કો દૂર કરતા હૈ, ઉસી
 પ્રકાર આન્તરિક્ક મલ કો બી નિવારણ કરતા હૈ । રેન યા ધૂલ સે ગંદલે
 વસ્ત્ર કા મૈલ જલ સે ધુલજાતા હૈ, યહ પ્રત્યક્ષ દેખા જાતા હૈ, ઉસી
 પ્રકાર આન્તરિક્ક શુદ્ધિ બી જલ સે હી હોતી હૈ ।

જનન’ અથવા ‘આહાર સંપત્’ કહે છે. મીઠું આહારમા રસપુષ્ટિ કરે છે.
 મીઠા વિના બહુમૂલ્ય આહાર પણ નીરસ (સ્વાદ વિનાનો-ફીકો) લાગે છે.
 કહ્યું પણ છે કે -‘લવણવિહૂણા ય રસા’ ઇત્યાદિ-

‘લવણ રહિત રસ, નેત્ર રહિત ઇન્દ્રિયો, દયારહિત ધર્મ અને સંતોષ-
 રહિત સુખ તુચ્છ છે.’

તથા કોઈ કોઈ માણસો એવું કહે છે કે શીત (સચિત્ત) જળના સેવ-
 નથી મોક્ષ મળે છે. તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે-જેમ જળ શરીરના બાહ્ય
 મળનું નિવારણ કરે છે, એજ પ્રમાણે આન્તરિક્ક મળનું પણ નિવારણ કરે છે,
 રજ, ધૂળ આદિ વડે ગંદાં થયેલાં કપડાંનો મેલ જેમ પાણી વડે ધોવાઈ
 જાય છે, એ વાત તો પ્રત્યક્ષ દેખી શકાય છે, એજ પ્રમાણે પાણી વડે
 આન્તરિક્ક શુદ્ધિ પણ થઈ શકે છે.

‘એ’ એકે તાપસાઃ ‘હુણ’ હુતેન-હવનેન ‘મોક્ષં’ મોક્ષમ્ ‘પ્રવયંતિ’ પ્રવદન્તિ ।
યથા હિ વહ્નિઃ સ્વર્ણાદીનાં મલમપનયતિ, તથા-અગ્નિહોત્રં જુહુયાદિત્યગ્નિહોત્રા-
ઽગ્નિરપિ આત્મનો મલમપનીય ગમયતિ મોક્ષમિતિ ॥૧૨॥

લવણાહારાદિપરિવર્જનાન્મોક્ષો ભવતીત્યસંવદ્ધપ્રકાશિતાં મતમપનેતું સૂત્રકાર-
આહ-‘પાઓ સિનાણાદિસુ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-પાઓ સિનાણાદિસુ નૈત્થિ મોક્ષો

સ્વારસ્ય લોણસ્ય અણાસણેણ ।

‘તે મજ્જમંસં લણુણં ચં મોક્ષા’

અનત્થ વાસં પરિકલ્પયંતિ ॥૧૩॥

છાયા—પ્રાતઃ સ્નાનાદિષુ નાસ્તિ મોક્ષઃ ક્ષારસ્ય લવણસ્યાઽનશ્વનેન ।

તે મધ્યં માંસં લણુણં ચ બુક્ત્વા અન્યત્ર વાસં પરિકલ્પયન્તિ ॥૧૩॥

और कोई कोई तापस हवन से मोक्ष प्राप्ति मानते हैं । उनका कहना
है कि अग्नि स्वर्ण आदि के मल को हटा देती है, उसी प्रकार अग्निहोत्र
की अग्नि भी आत्मा के मैल को दूर करके मोक्ष में पहुँचा देती है ॥१२॥

લવણ કા ત્યાગ કરને સે મોક્ષ હોતા હૈ, હૃથાદિ અસમ્પદ્ધ પ્રલાપ
કરને વાલોં કે મત કા નિરાકરણ કરને કે લિષે સૂત્રકાર કહતે હૈ—

‘પાઓ સિનાણાદિસુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘પાઓ સિનાણાદિસુ-પ્રાતઃ સ્નાનાદિષુ’ પ્રાતઃ કાલકે
સ્નાન આદિસે ‘મોક્ષો નૈત્થિ-મોક્ષો નાસ્તિ’ મોક્ષપ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ

કોઈ કોઈ તાપસો એવુ માને છે કે હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે.
તેઓ એવુ પ્રતિપાદન કરે છે કે જેમ અગ્નિ સુવર્ણ આદિનો મેલ દૂર કરીને
તેની શુદ્ધિ કરે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિહોત્રની અગ્નિ પણ આત્મા પરના
મેલને દૂર કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરાવે છે ॥ગાથા ૧૨॥

‘મીઠાનો ત્યાગ કરવાથી, સચિત્ત જળનુ સેવન કરવાથી અને હોમહ-
વન કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારની પૂર્વોક્ત માન્યતાઓનુ
નિરાકરણ (ખડન) કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—‘પાઓ સિનાણાદિસુ’
इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘પાઓ સિનાણાદિસુ-પ્રાતઃ સ્નાનાદિષુ’ પ્રાતઃકાળના સ્નાન
વિગેરેથી ‘મોક્ષો નૈત્થિ-મોક્ષો નાસ્તિ’ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી તથા “સ્વારસ્ય

અન્વયાર્થઃ—(પાઓ સિનાળાદિસુ) પ્રાતઃ સ્નાનાદિષુ પ્રભાતસ્નાનેન (મોક્ષો નત્થિ) મોક્ષો નાસ્તિ (સ્નાનસ્ય લોણસ્ય અણાસણેણં) ક્ષારસ્ય લવણસ્યાનશનેન વર્જને નાપિ મોક્ષો ન ભવતિ, (તે) તે અન્યતીર્થિકાઃ (મજ્જમંસં લસુણં ચ મોચ્ચા) મદ્યં માંસં લશુનં ચ ભુક્ત્વા (અન્નત્થ) અન્યત્ર મોક્ષાત્ ભિન્નસ્થાને સંસારે (વાસં પરિકપ્પયંતિ) વાસં સ્વકીયનિવાસં પરિકલ્પયન્તિ ચાતુર્ગતિકે સંસારે પરિભ્રમંતિ ॥૧૩॥

ટીકા—‘પાઓ સિનાળાદિસુ’ પ્રાતઃ સ્નાનાદિષુ ‘મોક્ષો’ મોક્ષઃ—અશેષકર્મ-ક્ષયરૂપઃ, ‘નત્થિ’ નાસ્તિ—ન ભવતિ, પ્રભાતકાલિકસલિલાશ્વગાહેન તेषાં નિશ્ચીલાનાં કથમપિ મોક્ષો ન સંભવતિ । પ્રત્યુત શીતોદકપરિભોગેનાઽપાં કાયાનાં

તથા ‘સ્નાનસ્ય લોણસ્ય અણાસણેણં-ક્ષારસ્ય લવણસ્યાનશનેન’ નમક ન સ્નાને સે ખી મોક્ષ નહીં હોતા ‘તે-તે’ વે અન્યતીર્થો ‘મજ્જમંસં લસુણં ચ મોચ્ચા-મદ્યં માંસં લશુનં ચ ભુક્ત્વા’ મદ્ય, માંસ, ઓર લશુન સ્નાકર ‘અન્નત્થ-અન્યત્ર’ મોક્ષસે અન્યસ્થાન અર્થાત્ સંસાર મેં ‘વાસં પરિકપ્પયંતિ-વાસં પરિકલ્પયન્તિ’ ચતુર્ગતિવાલે હસ સંસાર મેં ભ્રમણ કરતે રહતે હેં ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—પ્રભાતકાલીન સ્નાન કરને સે મોક્ષ નહીં મિલતા, ક્ષાર લવણ ન સ્નાને સે ખી મોક્ષ નહીં મિલતા । અન્યતીર્થિક મદ્ય, માંસ ઓર લશુન કા ઉપભોગ કરકે અન્યત્ર અર્થાત્ મોક્ષ સે બિન્ન સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતે હેં ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—પ્રભાતકાલ મેં સ્નાન કરને સે કિસી ખી પ્રકાર અશેષ કર્મો કા ક્ષય અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત નહીં હો સકતા । પ્રત્યુત સ્વચ્છિત્ત જલ

લોણસ્ય અણાસણેણં-ક્ષારસ્ય લવણસ્યાનશનેન’ મીઠું ન ખાવાથી મોક્ષ થતો નથી. ‘તે-તે’ વે અન્યતીર્થો ‘મજ્જમંસં લસુણં ચ મોચ્ચા-મદ્યં માંસં લશુનં ચ ભુક્ત્વા’ મદ્ય, માંસ, અને લસણ ખાઈને ‘અન્નત્થ-અન્યત્ર’ મોક્ષથી અન્ય સ્થાન અર્થાત્ સંસારમાં જ ભ્રમણ કરતા રહે છે. ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી, તથા લવણયુક્ત લોણનનો ત્યાગ કરવાથી પણ મોક્ષ મળતો નથી અન્ય તીર્થિકો મદ્ય, માંસ, અને લસણનો ઉપયોગ કરીને અન્યત્ર જ (મોક્ષથી બિન્ન એવા સંસારમાં) પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—પ્રભાત કાળે સ્નાન કરવાથી કોઈ પણ પ્રકારે કર્મોનો ક્ષય થતો નથી એટલે કે તેના દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી નથી. બિલ્લાં તેમ કરનાર

के परिभोग से अप्रकायिक जीवों का तथा जल के आश्रित रहे हुए अन्य जीवों का उपमर्दन होता है। जीवों की हिंसा करने से कदापि मोक्ष की प्राप्ति का संभव नहीं है। जल में मल को दूर करने का सामर्थ्य भी नहीं है। कदाचित् वह बाह्य मल को किसी प्रकार दूर भी करता हो, तथापि आन्तरिक मल को दूर करने की शक्ति तो उसमें हो ही कैसे सकती है ! आन्तरिक मल का विनाश तो भावों की शुद्धि से ही हो सकता है। जो भावों की शुद्धि से रहित है, उसका आन्तरिक मैल भी यदि जल से दूर हो जाय तो सदैव जल में रहने वाले मत्स्य आदि को अनायास ही मोक्ष की प्राप्ति हो जाय।

इसी प्रकार खारे लवण को न खाने से अर्थात् लवण का त्याग कर देने मात्र से ही मोक्ष प्राप्ति की आशा नहीं की जा सकती। अतः एव लवण न खाने वालों को मोक्ष प्राप्त हो जाता है, यह कथन अयुक्त

માણસો કર્મોનું ઉપાજ્ઞન કરે છે, કારણ કે સચિત્ત જળનો ઉપયોગ કરવાથી અપ્રકાયિક જીવોનું તથા જળના આશ્રયે રહેલાં અન્ય જીવોનું ઉપમર્દન થાય છે. જીવોની હિંસા કરવાથી કદી પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ સંભવી શકતી નથી. વળી જળમાં મળને દૂર કરવાનું સામર્થ્ય પણ નથી. કદાચ તે બાદ્ય મળને કોઈ પણ પ્રકારે દૂર કરી શકતું હોય, પરંતુ આંતરિક મળને દૂર કરવાની શક્તિ તેમાં કેવી રીતે હોઈ શકે ? આંતરિક મેલનો નિકાલ તો બાવોની શુદ્ધિ દ્વારા જ થઈ શકે છે જે વ્યક્તિ બાવોની શુદ્ધિથી રહિત હોય, તેનો આંતરિક મેલ પણ જો પાણીથી દૂર થઈ જતો હોય, તો સદૈવ પાણીમાં જ નિવાસ કરનારાં માછલા, મગર, કાચબા આદિને તો અનાયસે જ મોક્ષ મળી જતો ! એજ પ્રમાણે મીઠાનો અથવા લવણયુક્ત લોજનનો ત્યાગ કરવા માત્રથી જ મોક્ષ પ્રાપ્તિની આશા રાખી શકાય નહીં. તેથી લવણ ન ખાનારને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું કથન પણ બરાબર નથી. વળી એવો પણ

एव रसजनक इति सितशर्कराघृतादिपदार्थेषु रसजनकत्वात्। किंच द्रव्यतो लवणवर्जनेन भावतो वा तद्वर्जनेन मोक्षोपलब्धिः शङ्क्या। तत्र नाद्यः, यद्येवं तदाऽलवणके देशे सर्वेषामेव मोक्षोऽयत्नसिद्धः स्यात्। न च-इष्टापत्तिः। दृष्टेष्टाभ्यां विरोधात्। द्वितीये तु भावादेव ततो भाव एव प्रधानं किं लवणवर्जनेन मोक्षः। तथा-ते मूर्खाः-सदसद्विवेकविकलाः 'मज्जमंसं' मद्यं मांसं 'लसुणं च' लथुनं च है। इसके अतिरिक्त यह भी नियम नहीं कि लवण ही रसजनक है। मिश्री, शर्करा घृत आदि पदार्थ भी रसोत्पादक होते हैं।

इसके अतिरिक्त यहाँ यह शंका उत्पन्न होती है कि द्रव्य से लवण का त्याग मोक्ष का कारण है या भाव से? प्रथम पक्ष तो समीचीन नहीं है, क्योंकि जिस देश में लवण नहीं पाया जाता वहाँ के सभी निवासी द्रव्यनः लवणत्यागी होते हैं, अतएव उन सभी को मोक्ष प्राप्त हो जाना चाहिए। यदि कहो कि यह आपत्ति हमें इष्ट है, सो ठीक नहीं, क्योंकि यह मानना प्रत्यक्ष और अनुमान से विरुद्ध है। अगर कहो कि भाव से लवणत्याग करना मोक्ष का कारण है तो फिर भाव ही मोक्ष का कारण ठहरा। ऐसी स्थिति में लवणत्याग का क्या महत्त्व रहा?

કંઈ અજ્ઞાની મદ્ય, માંસ ઓર લહસુન खाकर संसारवास ही बढ़ाते हैं।

નિયમ નથી કે લવણ જ રસજનક છે. સાકર, ખાંડ, ઘી આદિ પદાર્થો પણ રસોત્પાદક હોય છે.

વળી અહીં એવી પણ શંકા ઉદ્ભવી શકે છે કે 'દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, કે ભાવની અપેક્ષાએ તેનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે? પ્રથમ પક્ષ (દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણનો ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવી માન્યતા) ખરાબર નથી, કારણ કે જે દેશમાં લવણ જ મળતું નથી, તે દેશમાં નિવાસ કરનારા સઘળા લોકો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લવણ ત્યાગી જ હોય છે, તો તે સઘળા લોકોને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી હશે, એવું માનવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે! જો આપ એવી દલીલ કરતા હો કે 'એ તો ઇષ્ટાપત્તિ છે,' તો એ વાત પણ ઉચિત નથી, કારણ કે એવું માનવું તે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાનથી વિરુદ્ધ છે. જો તમે એવું માનતા હો કે ભાવન. લવણત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તો ભાવ જ મોક્ષનું કારણ સિદ્ધ થશે! એવી સ્થિતિના લવણત્યાગનું શું મહત્ત્વ રહે છે?

કેટલાક અજ્ઞાની લોકો માંસ, મદિરા અને લસણ ખાઈને સંસારવાસના જ વૃદ્ધિ કરતા હોય છે.

‘મોચ્ચા’ મુક્ત્વા અનત્થ વાસં’ અન્યત્ર વાસમ્—અન્યત્ર મોક્ષાદન્યત્ર સંસારે વાસમ્
અવસ્થાનં પરિકલ્પયન્તિ સમન્તાન્નિષ્પાદયન્તિ । જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપમોક્ષમાર્ગં
નિરસ્કૃત્ય, જીવવધપ્રવાનકર્મણિ પ્રવૃત્તાઃ જીવવધજનિતાઽશુભકર્મસંવલિતાઃ
સદૈવ નરકમાર્ગં પરિશોધયન્તિ । નહીહ પ્રાતઃ સ્નાનેન, ન વા લવણવર્જનેન મોક્ષો-
પલબ્ધિઃ । કિન્તુક્ત તથાકારી લશુનાદિકાશુચિ વસ્ત્વભ્યવહરણાત્સંસારે પરિભ્ર-
મન્તીતિ પર્યવસિતોઽર્યઃ ॥૧૩॥

સામાન્યતસ્તેષાં કુશીલાનાં મતં નિરાકૃત્ય સાંપ્રતં વિવેષતો નિરાકર્તુમાહ—
‘ઉદગેણ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—ઉદગેણ જે સિદ્ધિ મુદાહરંતિ સાયં ચ પાંચ ઉદગં ફુસંતા ।

ઉદગસ્સ પાસેણ સિયાં ય સિદ્ધી

સિદ્ધિસુ પાંણા વૃહવે દંગસિ ॥૧૪॥

છાયા—ઉદકેન યે સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ, સાયં ચ પ્રાતરુદકં સ્પૃશન્તઃ ।

ઉદકસ્ય સ્પર્શેન સ્યાન્ચ સિદ્ધિઃ, સિદ્ધિચેયુઃ પ્રાણાઃ વૃહવઉદકે । ૧૪।

આશય યહ હૈ કિ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો ત્યાગ
કર જીવવધ કી પ્રધાનતા વાલે કાર્ય મેં જો પ્રવૃત્ત હૈં, વે અગ્ને અશુભ
કર્મોં સે યુક્ત હોકર સદૈવ સંસાર કા માર્ગ વઢાતે હૈં । વાસ્તવ મેં ન
તો પ્રાતઃકાલ સ્નાન કરને સે મોક્ષ મિલતા હૈ, ન નમક કા ત્યાગ કરને
સે હી । પરન્તુ એસા કરને વાલે તથા મથ, માંસ, લહસુન ઓર અનન્ત-
કાય વનસ્પતિ આદિ અશુચિ વસ્તુઓં કા ભક્ષણ કરને વાલે સંસાર મેં
હી પરિભ્રમણ કરતે હૈં ॥૧૩॥

સામાન્ય રૂપ સે કુશીલોં કા મત કા નિરાકરણ કરકે અથ વિશેષ-

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ-
માર્ગનો ત્યાગ કરીને, જેઓ જીવહિંસાની પ્રધાનતા વાળા કાર્યમાં પ્રવૃત્ત રહે
છે, તેઓ અશુભ કર્મોનું ઉપાજન કરીને, સદૈવ સંસારનો માર્ગ વધારતા રહે
છે. ખરી રીતે તો પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવાથી પણ મોક્ષ મળતો નથી, લવણનો
ત્યાગ કરવા માત્રથી પણ મોક્ષ મળતો નથી, પરન્તુ એવું કરનારા જો તથા
માંસ, મદિરા, લસણ અને અનન્તકાય વનસ્પતિ આદિ અશુચિ પદાર્થોનું ભક્ષણ
કરનારા માણસો સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે ॥ગાથા ૧૩॥

સામાન્ય રૂપે કુશીલોના મતનું ખંડન કરીને હવે વિશેષ રૂપે ખંડન
કરવાને માટે સૂત્રકાર આ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે—‘ઉદગેણ’ इत्यादि—

અન્વયાર્થ:—(જે) યે કૈચન (સાયં ચ પાયં ઉદગં ફુસંતા) સાયંકાલે પ્રાતઃ પ્રભાતે ઉદકં શીત્તજલં સ્પૃશન્તઃ સ્નાનાદિક્રિયાં જલેન કુર્શન્તઃ (ઉદગેણ સિદ્ધિ મુદાહરંતિ) ઉદકેન-જલેન સિદ્ધિ મોક્ષમુદાહરન્તિ કથયન્તિ તે મિથ્યાવાદિનઃ (ઉદગસ્સ ફાસેણ સિદ્ધિ સિયા) ઉદકસ્ય સ્પર્શેન યદિ સિદ્ધિઃ સ્યાત્ તદા (દગંસિ) ઉદકે-જલે નિવાસિનઃ (બહવે પાણા) બહવોડનેકે મતસ્યમકરાદયઃ પ્રાણાઃ જીવાઃ (સિજ્ઞંસુ) સિદ્ધચેયુઃ સિદ્ધા ભવેયુ ન તુ એવં ભવતીતિ ॥૧૪॥

રૂપ સે નિરાકરણ કરને કે લિએ સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘ઉદગેણ’ હ્ત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં ઉદગં ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ ઉદકં સ્પૃશન્તઃ’ સાયંકાલ એવં પ્રાતઃ કાલ મેં જલકા સ્પર્શ કરતે હુએ ‘જે ઉદગેણ સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ-યે ઉદકેન સિદ્ધિ મુદાહરંતિ’ જો લોગ જલસ્નાન સે મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોના કહતે હૈં વે મિથ્યાવાદી હૈં ‘ઉદગસ્સ ફાસેણ સિદ્ધિ સિયા-ઉદકસ્ય સ્પર્શેન સિદ્ધિઃ સ્યાત્’ જલકે સ્પર્શસે યદિ મુક્તિ મિલે, તો ‘દગંસિ-ઉદકે’ જલ મેં રહને વાલે ‘બહવે પાણા-બહવે પ્રાણાઃ’ બહુત સે જલચર પ્રાણી ‘સિજ્ઞંસુ-સિદ્ધચેયુઃ’ મોક્ષગામી હો જાતે અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતે ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—સાયંકાલ ઓર પ્રાતઃ કાલ સચિત્ત જલ કા સ્પર્શ કરતે હુએ જો લોગ જલ સે મોક્ષ કહતે હૈં, વે મિથ્યાવાદી હૈં । યદિ જલ કે સ્પર્શ સે સિદ્ધિ હોતી હૈ, તો જલ મેં નિવાસ કરનેવાલે અનેક મકર આદિ જલચર પ્રાણી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર લેતે । કિન્તુ એસા હોતા નહીં હૈ ॥૧૪॥

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં ઉદગં ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ ઉદકં સ્પૃશન્તઃ’ સાંજ સવારે પાણીનો સ્પર્શ કરતા થકા ‘જે ઉદગેણ સિદ્ધિમુદાહરંતિ-યે ઉદકેન સિદ્ધિ-મુદાહરંતિ’ જલસ્નાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું જોયો કહે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી છે. ‘ઉદગસ્સ ફાસેણ સિદ્ધિ સિયા-ઉદકસ્ય સ્પર્શેન સિદ્ધિઃ સ્યાત્’ પાણીના સ્પર્શથી જો મુક્તિ મળે તો ‘દગંસિ-ઉદકે’ પાણીમાં રહેવાવાળા ‘બહવે પાણા-બહવે પ્રાણાઃ’ ઘણા ખરા જલચર પ્રાણીયો ‘સિજ્ઞંસુ-સિદ્ધચેયુઃ’ મોક્ષગામી થઈ જાત અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લેતા. ॥૧૪॥

સૂત્રાર્થ—પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે સચિત્ત જળનો સ્પર્શ કરનારા જે લોકો એવું કહે છે કે જળનું સેવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી છે. જો જળના સ્પર્શથી સિદ્ધિ મળતી હોત, તો જળમાં રહેનાર મગર આદિ અનેક જળચર પ્રાણીઓ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરત ! પરંતુ એવું બનતું નથી. ॥૧૪॥

ટીકા—‘જે’ યે કેચન મૂઠા: ‘સાયં’ સાયમ્-સાયંકાલે ‘પાયં’ પ્રાતઃ-પ્રાતઃ કાલે ‘ઉદગં’ ઉદકમ્ ‘ફુસંતા’ સ્પૃશન્તઃ- જલેન સ્નાનાદિકુર્વન્તઃ, ‘ઉદ-કેન જલેન ‘સિદ્ધિ’ સિદ્ધિ-મોક્ષમ્ ‘ઉદાહરંતિ’ ઉદાહરન્તિ-કથયન્તિ। તે સમ્યક્ ન પ્રતિપાદયન્તિ। યદિ, ‘ઉદગસ્સ’ ઉદકસ્ય ‘ફ.સેળ’ સ્પર્શેન-શીતજલેન ‘સિદ્ધી’ સિદ્ધિ મોક્ષઃ ‘સિયા ય’ સ્યાત્ ચ, તદા ‘દગંસિ’ ઉદકે ‘બહવે’ બહવઃ ‘પાણા’ પ્રાણિનઃ મત્સ્યભક્ષણાદયઃ ‘સિદ્ધિમ્’ સિદ્ધિપ્રાપ્ત્યુઃ-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત્યુઃ, પરંતુ નૈવ દૃશ્યતે। યદપ્યુક્તમ્-વાહ્યમલાપનયનસામર્થ્ય દૃષ્ટમ્, તદપ્યસમ્યક્। યથોદકમનિ-ષ્ઠમલમપસારયતિ, એવમભિમતમપિ કુંકુમચન્દનાદિકં શરીરગતમવનયતિ। તથા-મકૃતેઽપિ યદિ પાપ નાશયિષ્યતિ તદિં તાત્પર્યેન શુભત્યા પુણ્યમન્યનેષ્યતીતિ

ટીકાર્થ--જો કોઈ અજ્ઞાનીજન સંઘ્યા કે સમયે ઓર પ્રમાત્ર કે સમયે જલ કા સ્પર્શ કરતે હુઁ અર્થાત્ જલસ્નાન કરતે હુઁ જલ સે હી સિદ્ધિ મોક્ષ કી પ્રાપ્તિ કહતે હૈ, ઉમકા કબજ સમીપીન નહીં હૈ। અગર જલસ્નાન કરને સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા તો જલ મેં તો બહુત સે જલ-ચર પ્રાણી રહતે હૈ, જો મત્સ્ય ભક્ષણ આદિ કૂર કર્મ કરતે હૈ, દયાહીન હોતે હૈ, વેં બી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતે!

જલ બાહ્ય મેલ કો દૂર કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ, યહ આપકા કથન બી સંગત નહીં। જલ જૈસે અનિષ્ટ મલ કો દૂર કરતા હૈ ઉસી પ્રકાર હૃષ્ટ કુંકુમ ચન્દન આદિ કો બી શરીર સે અલગ કર દેતા હૈ। અર્તઃ સ્નાન કરને સે જૈસે પાપ દૂર હોતા હૈ, ઉસી પ્રકાર પુણ્ય બી શુભ

ટીકાર્થ--જે અજ્ઞાની જીવો એવું કહે છે કે પ્રાતઃકાળે અને સંધ્યાકાળે જળસ્નાન કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમનું કથન સાચું નથી. આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન કરનારા લોકો મિથ્યાવાદી જ છે. જે જળસ્નાન કરવાથી જ મોક્ષ મળતો હોત, તો જળચર પ્રાણીઓને તો મોક્ષ જ મળત. જળમાં મગર આદિ અનેક પ્રાણીઓ રહે છે, જેઓ મત્સ્યભક્ષણ આદિ કૂર કર્મો કરતાં હોય છે. એવાં નિર્દય પ્રાણીઓ શું મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે અર્થાત્ પાપકર્મોનું સેવન કરનારને મોક્ષ મળવાનું સંભવી શકે જ નહીં.

જળ બાહ્ય મેલને દૂર કરી શકવાને સમર્થ છે, એવું આપનું કથન પણ સંગત નથી. જળ જેમ અનિષ્ટ મેલને દૂર કરે છે, એજ પ્રમાણે કુંકુમ, ચન્દન આદિ ઈષ્ટ પદાર્થોને પણ શરીરથી અલગ કરે છે આ પ્રમાણે એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે કે જેમ સ્નાન કરવાથી પાપ દૂર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે પુણ્ય પણ ધોવાઈ જશે!

મહાનિષ્ઠમાપદ્યેત। નિષ્કોદસ્નાનં વ્રહ્મચારિણાં દોષાધાયકમેવ। તથાચોક્તમ્—
સ્નાનં મદર્પકરં કામાંગં પ્રથમં સ્મૃતમ્।

તસ્માત્કામં પરિત્યજ્ય ન તે સ્નાન્તિ દમે રતાઃ ॥૧॥

અપિચ—નોદ કલ્લિન્નગાત્રો હિ સ્નાત ઇત્યભિધીયતે।

સ સ્નાતો યો વ્રતસ્નાતઃ સ વાહ્યાભ્યન્તરઃ શુચિઃ ॥૨॥

સ્નાનં કામોદીપકં પ્રથમં કામાંગં કથિતં તસ્માત્ દમે રતાઃ જિતેન્દ્રિયાઃ
કામં પરિત્યજ્ય જલે સ્નાનં નાચરન્તિ ॥૧॥

જલે સ્નાતો નરો ન સ્નાત ઇતિ કથ્યતે કિન્તુ સંયમાત્મકવ્રતે સ્નાનં કરોતિ
ચારિત્રવાન્ ભવતિ વાહ્યાભ્યન્તરઃ સ સ્નાત ઇતિ કથ્યતે ઇતિ ભાવઃ ॥૧૪॥

જાણ્યા! યહ મહાન્ અનિષ્ટ કી પ્રાપ્તિ હોગી। હસકે સિવાય વ્રહ્મચારિયોં કે લિયે જલસ્નાન દોષ જનક હી હૈ। કહા બી હૈ--‘સ્નાનં મદર્પકરમ્’ ઇત્યાદિ।

‘સ્નાન મદ એવં દર્પ કી વૃદ્ધિ કરને વાલા હૈ ઓર કામ કે અંગોં મેં પ્રથમ અંગ માના ગયા હૈ। અતએવ કામ કે ત્યાગી સંયમી પુરુષ સ્નાન નહીં કરતે।’

ઓર બી કહા હૈ--‘નોદકલ્લિન્નગાત્રોહિ’ ઇત્યાદિ।

‘જલ સે શરીર કો ગિલા કર લેને વાલા સ્નાત (નહાયા હુઆ) નહીં કહલાતા। વાસ્તવ મેં સ્નાત વહ હૈ જો વ્રતોં સે સ્નાત હૈ અર્થાત્ અહિંસા આદિ વ્રતોં કા ધારક હૈ। વ્રતસ્નાત પુરુષ ખીતર ઓર બાહર સે શુચિ હોતા હૈ અર્થાત્ શૌચ કે લિયે ઉસે જલસ્નાન કી આવશ્યકતા નહીં હોતી ॥૧૪॥

વળી બ્રહ્મચારીઓને માટે જલસ્નાન દોષજનક જ છે. કહ્યું પણ છે કે-‘સ્નાનં મદર્પકરમ્’ ઇત્યાદિ—

‘સ્નાન મદ અને દર્પ’ (અહંકાર)ની વૃદ્ધિ કરનાર છે. કામના અંગોમાં સ્નાનને પ્રથમ અંગરૂપ કહ્યું છે. તેથી કામને (મૈથુનને) ત્યાગ કરનાર સંયમી પુરુષો સ્નાન કરતા નથી.’ એવું પણ કહ્યું છે કે-‘નોદકલ્લિન્નગાત્રોહિ’ ઇત્યાદિ—

‘પાણી વડે શરીરને બીનું કરનાર માણસને સ્નાત (નહાયેલો) કહેવાતો નથી. વાસ્તવમાં સ્નાત તો તેને જ કહેવાય છે કે જે વ્રતોથી સ્નાત હોય, એટલે કે-અહિંસા આદિ વ્રતોનું પાલન કરનારને જ સ્નાત કહેવાય છે. વ્રતસ્નાત પુરુષ બહારથી અને અંદરથી વિશુદ્ધ હોય છે એટલે વિશુદ્ધિને માટે તેને જલસ્નાનની આવશ્યકતા જ રહેતી નથી ॥૧૪॥

મૂલ્મ-મંચ્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય મમ્ગૂ ય ઉટ્ટા દગ રક્વસા યા
અંટ્ટાણમેયં કુસલા વયંતિ ઉદગેર્ણ જે સિદ્ધિ મુદાહરંતિ ॥૧૫॥

છાયા—મત્સ્યાશ્ચ કૂર્માશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ મદ્રવશ્ચોટ્ટા ઉદકરાક્ષસાશ્ચ ।
અસ્થાનમેતત્કુશલા વદન્તિ ઉદકેન યે સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થઃ—(મંચ્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય) મત્સ્યાશ્ચ કૂર્માશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ
-જલસર્પાઃ ગોધાદયશ્ચ (મમ્ગૂ ય ઉટ્ટા દગરક્વસા ય) મદ્રવઃ જલકાકાઃ

‘મંચ્છા ય કુમ્મા ય’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મંચ્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય-મત્સ્યાશ્ચ કૂર્માશ્ચ
સરીસૃપાશ્ચ’ મત્સ્ય, કચ્છપ ઓર સરીસૃપ ‘મમ્ગૂ ય ઉટ્ટા દગરક્વસા ય-
મદ્રવઃ ઉટ્ટાઃ ઉદકરાક્ષસાશ્ચ’ મદ્રુ નામકે કાક કી આકૃતિવાળા
જલચર, ઊંટ કે આકારકા જલચર વિશેષ એવં જલરાક્ષસ જો જલકે
સ્પર્શ સે મુક્તિ હોતી હો તો યે સર્વ મુક્તિ ગામી હો જાતે ‘જે ઉદગેર્ણ-
યે ઉદકેન’ અતઃ જો ઉદકસે અર્થાત્ જલકે સ્પર્શઆદિ સે ‘સિદ્ધિમુદા-
હરંતિ-સિદ્ધિ ઉદાહરંતિ’ મુક્તિ કી પ્રાપ્તિ બતાવે છે ‘અંટ્ટાણમેયં-એતત્
અસ્થાનમ્’ ઉનકા કથન અયોગ્ય હૈ એસા ‘કુસલા વયંતિ-કુશલા
વદન્તિ’ મોક્ષકા તત્ત્વ જાનને વાલે પુરુષ કહતે હૈ ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—મત્સ્ય, કૂર્મ, જલસર્પ ગોધા, જલમૃગ, ઉટ્ટા, ઉદકરાક્ષસ
(જલમાનવ કી અકૃતિ કે જલચર) આદિ સર્વ જલચર મુક્ત હો જાતે

‘મંચ્છા ય કુમ્માય’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘મંચ્છા ય કુમ્મા ય સરીસિવા ય-મત્સ્યાશ્ચ કૂર્માશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ’
મત્સ્ય, કચ્છપ-કાચળા અને સરીસૃપ-સર્પ ‘મમ્ગૂ ય ઉટ્ટા દગરક્વસા ય-મદ્રવઃ
ઉટ્ટાઃ ઉદકરાક્ષસાશ્ચ’ મદ્રુ અર્થાત્ ઘોડાની આકૃતિવાળું જલચર પ્રાણી,
ઊંટના આકારનું જલચર પ્રાણી, તથા જલરાક્ષસ જે પ્રાણીના સ્પર્શથી મુક્તિ
થતી હોય તો આ બધા મુક્તિગામી થઈ બાત ‘જે ઉદગેર્ણ-યે ઉદકેન’ અતઃ
જેઓ ઉદકથી અર્થાત્ પ્રાણીના સ્પર્શ આદિથી ‘સિદ્ધિમુદાહરંતિ-સિદ્ધિમ્ ઉદાહરંતિ’
મુક્તિની પ્રાપ્તિ બતાવે છે. ‘અંટ્ટાણમેયં-એતત્ અસ્થાનમ્’ તેઓનું કથન અયો-
ગ્ય છે. એ પ્રમાણે ‘કુસલા વયંતિ-કુશલા વદન્તિ’ મોક્ષના તત્ત્વને બાલુવાવાળા
પુરૂષો કહે છે. ॥ ૧૫ ॥

સૂત્રાર્થ—જો જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોય, તો માછલાં,
કાચળા, જલસર્પ, જળઘોડા, જલમૃગ, જળઊંટ, જળરાક્ષસ આદિ સર્વજાતી

ઉષ્ટ્રાશ્ચ ચ ઉદકરાક્ષસા મનુષ્યાકૃતયો જલચરવિશેષાઃ એતે સર્વેપિ મુક્તાઃ ભવેયુઃ
 યદિ જલસ્પર્શેન મોક્ષો ભવેત્તદા અતઃ (જે ઉદગેણ) યે વાદિનઃ ઉદકેન જલસ્પર્શ-
 વિનાં (સિદ્ધિમુદાહરંતિ) સિદ્ધિં મોક્ષમુદાહરંતિ કથયન્તિ (અટ્ટાણમેયં) एतत्
 અસ્થાનમ્ અયુક્તમિતિ (કુશલા વયંતિ) કુશલા તીર્થકરગણધરાદયઃ
 વદન્તિ કથયન્તીતિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘મચ્છા ય’ મત્સ્યાશ્ચ ‘કુર્મા ય’ કૂર્માશ્ચ—કચ્છપાઃ, ય=ચ ‘સરી-
 સિવા ય સરીસૃપાઃ—જલસર્પાદયઃ, ‘મદગૂ ય’ મદગવઃ જલકાકાઃ ‘ઉટ્ટા’ ઉષ્ટ્રાઃ
 ઉષ્ટ્રાકૃતયો જલચરવિશેષાઃ, એવમ્ ‘દગરક્ષસા ય’ જલરાક્ષસાઃ—માનુષાકૃતયો-
 જલચરવિશેષાઃ। એતેષાં મત્સ્યાદીનાં સદૈવ જલમવગાહમાનાનાં સર્વાત્મના જલસંયો-
 ગાત્ સઘ એવ મોક્ષો ભવેત્ યદિ જલસંયોગેન મુક્તિ સમીહેત, નત્વેવ દૃશ્યતે,
 શ્રૂયતે, ઉપવચ્યતે વા, તસ્માત્ યે ‘ઉદગેણ’ ઉદકેન ‘સિદ્ધિ મુદાહરંતિ’ સિદ્ધિ-
 યદિ જલ કે સ્પર્શ છે મુક્તિ હોની! અતઃ એવ જો વાદી જલ કે સ્પર્શ સે
 મુક્તિ કહતે હૈં, વે અયુક્ત કહતે હૈં। એસા તીર્થકર ગણધર આદિ
 કુશલ પુરુષોં કા કથન હૈ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—મત્સ્ય (મચ્છ), કૂર્મ (કચ્છપ), સરીસૃપ (જલસર્પ આદિ)
 મદગુ (કાક કે આકાર કા જલચર), ઉષ્ટ્ર (ઉષ્ટ્ર કે આકારકા
 જલચર) ઉદકરાક્ષસ (જલમાનુષ કી આકૃતિ કે જલચર) इत्यादि
 પ્રાણી સદૈવ જલ મેં અવગાહન કિયે રહતે હૈં ઓર પૂર્ણ રૂપ સે
 જલ કે સાથે જલકા સંયોગ હોના હૈ। એસી સ્થિતિ મેં ઉન્હેં જ્ઞાપટ
 મોક્ષ મિલ જાના ચાહિયે! કિન્તુ ન તો એસા દેખા જાતા હૈ, ન સુના
 જાતા હૈ ઓર ન સંગત હી હૈ। અતઃ એવ જો જલ સે સિદ્ધિ કહતે હૈં,

જળચર પ્રાણીમુક્ત જ થઈ જાત! પણ એવું બનતું નથી. તેથી જે પર
 મતવાદીઓ જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળવાનું કહે છે, તેઓ મિથ્યાવાદી જ
 છે, તેમની તે માન્યતા ખોટી જ છે, એવું તીર્થકર, ગણધર આદિ કુશળ
 પુરુષોનું કથન છે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—મત્સ્ય (માછલાં), કૂર્મ (કાચળાં), સરીસૃપ (જળસર્પ આદિ)
 મદગુ (કાગડાના આકારનું જળચર) ઉષ્ટ્ર-ઉંટના આકારનું જળચર
 ઉદક રાક્ષસ (માણુસના જેવા આકારનું જળચર), इत्यादि પ્રાણીઓ સદા
 પાણીમાં જ નિવાસ કરતા હોય છે, અને પાણી સાથે તેમનો પૂર્ણ રૂપે
 સંયોગ હોય છે. જે જળના સ્પર્શથી મુક્તિ મળતી હોત, તો આ પ્રાણી-
 ઓને તો તરત મોક્ષ મળી જવો જોઈએ. પરંતુ એવું કદી જોવામાં પણ

મુદાહરન્તિ મોક્ષં કથયન્તિ 'एयं' एतत् कथनम् 'अद्याणं' अस्थानम्-अयुक्तं प्रमाण-
रहितमित्यर्थः । इत्येतत् 'कुसला' कुशलाः-अभिज्ञा मोक्षमार्गज्ञातारः तीर्थकरण-
धरादयः 'वयंति' वदन्ति कथयन्तीति ॥१५॥

मूलम्-उदयं जइ कम्ममलं हरेज्जा एवं सुहं इच्छामित्तमेव ।

अंधं च णेयारमणुस्सरित्ता पाणाणि चेवं विणिहंति मंदा ॥१६॥

छाया--उदकं यदि कर्ममलं हरेदेवं शुभम् इच्छामात्रमेव ।

अन्धं च नेतारमनुसृत्य प्राणिनश्चैवं विनिघ्नन्ति मन्दाः ॥१६॥

उनका कथन अयुक्त है । ऐसा मोक्ष मार्ग के ज्ञाता तीर्थंकरों और गण-
धरों का कथन है ॥१५॥

'उदयं जइ कम्ममलं' इत्यादि ।

शब्दार्थ--'उदयं जइ कम्ममलं हरेज्जा-उदकं यदि कर्ममलं हरेत्'
जल यदि कर्ममलको नाशकरे तो 'एवं-एवम्' इसी प्रकार 'सुहं-शुभं'
पुण्य को भी हर लेगा 'इच्छामित्तमेव-इच्छामात्र मेव' इस लिये जल
कर्ममल को हरता है यह कहना इच्छामात्र है 'मंदा मन्दाः' सदसद्-
विवेकसे रहित ऐसे मूर्ख जीव 'अंधं च णेयारमणुस्सरित्ता-अन्धं च
नेतारमनुसृत्य' अन्धे नेता के पीछे पीछे चलकर 'पाणाणि चेवं विणि-
हंति-प्राणिनश्चैवं विनिघ्नन्ति' जलस्नान आदिके द्वारा प्राणियों की
हिंसा करते हैं ॥१६॥

આવતું નથી, સાંભળ્યું પણ નથી અને એવું સંભવી શકતું પણ નથી.
તેથી જેઓ જળના સેવનથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે, તેમનું કથન
અયુક્ત જ છે, એવું મોક્ષમાર્ગના જાણકાર તીર્થંકરો અને ગણધરોનું
કથન છે. ॥ ૧૫ ॥

'उदयं जइ कम्ममलं' इत्यादि-

शब्दार्थ--'उदयं जइ कम्ममलं हरेज्जा-उदकं यदि कर्ममलं हरेत्' जल
जे कर्मના મળનો નાશ કરે તો 'एव-एवम्' આજ પ્રમાણે 'सुहं-शुभम्'
પુણ્યને પણ હરી લેશે 'इच्छामित्तमेव-इच्छामात्रमेव' તે કારણે જલ, કર્મ મળતું
હરણ કરે છે, એમ કહેવું તે કહેવાવાળાની ઇચ્છા માત્ર જ છે 'मंदा-मन्दा.'
સદસદિવેકથી રહિત એવા મૂર્ખ હોવો 'अध च नेयारमणुस्सरित्ता-अन्धं च नेता-
रमनुसृत्य' આધળા નેતાની પાછળ પાછળ ચાલીને 'पाणाणि चेवं विणिहंति-
प्राणिनश्चैवं विनिघ्नन्ति' જલસ્નાન વિગેરે દ્વારા પ્રાણિયોની હિંસા કરે છે. ॥ ૧૬ ॥

અન્વયાર્થ:—(ઉદયં જહ કર્મમલં હરેજ્જા) ઉદકં જલં યદિ કર્મમલં યદિ કર્મ-
મલં હરેત્ વિનાશયેત્ તદા (એવં) એમેવ (સુહં) શુભં પુણ્યમપિ હરેત્ અતઃ (ઇચ્છા-
મિત્તમેવ) જલં કર્મમલં હરેદિતિ ઇચ્છામાત્રમેવ ન યૌક્તિકં (મંદા) મન્દા:—સદસ-
દ્વિવેકવિકલા: (અં યં ચ જોયારમણુસરિત્તા) અન્ધં ચ નેતારમનુષ્ટત્ય પ્રાપ્ય (પાણાણિ
ચેત્તં વિણિહંતિ) પ્રાણિનો જીવાનેવ કેવલમ્ એવમ્ મિનિઘ્નન્તિ વિરાધયન્તિ
નત્વન્યત્ કિમપીતિ ॥૧૬॥

ટીકા—‘જહ’ યદિ ‘ઉદગં’ ઉદકં જલમ્ ‘કર્મમલં’ કર્મમલમ્, અશુભં
પાપમ્—હરેજ્જા’ હરેત્ વિનાશયેત્, એવં તર્હિં તજ્જલમ્ ‘સુહં’ શુભં પુણ્યમપિ હરેત્,
અથ પુણ્યં નાપહરેત્ એવં કર્મમલમપિ નાપહરેત્ અત ઇચ્છામાત્રમેતત્ યત્ જલં
કર્માપહારીતિ, નહિ જલં વસ્ત્રમેવ દ્રવયતિ, અપિ તુ શરીરમપિ વ્લેદયતિ ।

અન્વયાર્થ—જલ યદિ કર્મમલ કા હરણ કરે તો વહ શુભ અર્થાત્
પુણ્ય કો બી હર લેગા, અતએવ યહ મન્તવ્ય ઉનકી ઇચ્છા માત્ર હૈ,
યુક્તિ સંગત નહીં હૈ । અજ્ઞાની જન અન્ધે-અવિવેકી નેતા કા અનુસરણ
કરકે કેવલ પ્રાણિયોં કા હી ઘાત કરતે હૈં । વે એસા કરકે કોઈ સિદ્ધિ
પ્રાપ્ત નહીં કર સકતે ॥૧૬ ।

ટીકાર્થ—અગર જલ કર્મ રૂપી મલ કો, અશુભ કો-પાપ કો હરતાં
હૈ તો વહ શુભ અર્થાત્ પુણ્ય કો બી ધો ડાલેગા । અગર જલ પુણ્ય કા
હરણ નહીં કર સકતા તો પાપ કો બી હરણ નહીં કર સકતા । અતએવ
યહ કહના કિ જલ પાપ કો હર લેતા હૈ, ઉનકી ઇચ્છા માત્ર હી હૈ ।
જલ કેવલ વસ્ત્ર કો હી ગીલા નહીં કરતા વરન્ શરીર કો બી ગીલા

સૂત્રાર્થ—જે પાણી વડે કર્મમળનું હરણ થતું હોય, એટલે કે જે જળના
સ્પર્શથી કર્મમળ દૂર થઈ જતો હોય, તો તે જેમ અશુભને દૂર કરે છે તેજ
પ્રમાણે શુભને (પુણ્યને) પણ હરી લેત, તેથી જળથી મળ કે પાપ દૂર
થવાની તેમની માન્યતા માત્ર કલ્પિત જ હોવાને કારણે યુક્તિસંગત નથી.
અજ્ઞાની માણસો આંધળા (સમ્યક્ જ્ઞાનથી રહિત, અવિવેકી) નેતાનું અનુક
રણ કરીને પ્રાણીઓની હિંસા કર્યા કરે છે. એવું કરવાથી તેમને સિદ્ધિ
(મોક્ષ) મળી શકતી નથી. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—જે જળ કર્મરૂપી મળને (અશુભને, પાપને) ધોઈ નાખતું
હોય, તો તે શુભને (પુણ્યને) પણ ધોઈ જ નાખત ! જે જલ પુણ્યનું હરણ ન
કરી શકતું હોય, તો પાપનું હરણ પણ ન કેવી રીતે કરી શકે ? અર્થાત્ ન જ
કરી શકત તેથી ‘પાણી પાપનું નિવારણ કરે છે,’ એવું તેમનું કથન માત્ર
કલ્પનિક જ લાગે છે. પાણી માત્ર કપડાને જ ભીંજવતું નથી, પણ શરીરને

તદ્વત્પાણિનાં પાપં પુણ્યં ચ વિનાશયિષ્યમ્યેવ વિનાશસ્ત્વસ્યોભયત્રાઽપિ તુલ્યત્વાત્,
જલે ચ નાશકત્વસ્ય સદ્ભાવાત્ । एवं स्थिते स्मार्त्तमतमनुसृत्य स्नानादिकं कुर्वन्ति,
તે યથા જાત્યન્વાઃ અન્યં જાત્યન્ધં નેતારમનુસૃત્ય ગચ્છન્તઃ કુપથાશ્રિતા ભવન્તિ,
તથેમેપિ નાભિમતં સ્થાનં પ્રાપ્નુવન્તિ एवं स्मार्त्तमार्गानुसारिणः 'मंदा' मन्दाः=
સદસદ્વિવેકવિક્રાઃ 'પાણાણિ' પ્રાણિનઃ જલરૂપાન્ જલાશ્રિતાન્ પુતરકાદીન્
'વિણિહંતિ, વિનિદ્ધન્તિ-વ્યાપાદયન્તિ । अवश्यं जलक्रियया जलकावजला-
શ્રિતજીવાનાં વિરાધનાસંભવાત્ ॥૧૬॥

करता है । इसी प्रकार यदि पाप को नष्ट करेगा तो पुण्य को भी नष्ट
करेगा, क्यों कि नष्ट होने योग्य दोनों ही हैं । स्मार्त्तमत का अनुसरण
करके स्नान को धर्म एवं मोक्ष का कारण मानते हैं, वे वैसे हैं जैसे एक
जन्मान्ध किसी दूसरे जन्मान्ध नेता का अनुसरण करके चलना हुआ
कुपथगामी होता है । ऐसे लोग अभीष्ट स्थान पर नहीं पहुँच सकते ।
इस प्रकार स्मार्त्त मत के अनुयायी विवेक से विकल होकर जलकायिक
और अन्य जलाश्रित पूतरक आदि प्राणियों का घात करते हैं, क्यों कि
जल संबंधी क्रिया से जलकायिक और जलाश्रित जीवों की अवश्य ही
विराधना होनी है ॥१६॥

પણ બીજવે છે. એજ પ્રમાણે જો તે પાપનો નાશ કરતું હોય, તો પુણ્યને પણ
નષ્ટ કરત જ, કારણ કે તે બન્ને નષ્ટ થવા યોગ્ય છે. સ્માર્ત્તમતને અનુસરીને
સ્નાનને ધર્મ અને મોક્ષનું કારણ માનનારા લોકો, જન્માન્ધ માણસનું
અનુસરણ કરનારા જન્માન્ધ માણસો જેવાં જ છે. જેમ આંધળાનું અનુસરણ
કરનારા માણસો ખોટા માર્ગે ચડી જવાને કારણે નિયત સ્થાને પહોંચી
શકતા નથી, એજ પ્રમાણે સ્માર્ત્તમતના અનુયાયીઓ પણ સ્નાનને ધર્મનું
કારણ માનવા છતાં, તે માર્ગનું અવલમ્બન લઈને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે
સંસારમાં પરિભ્રમણ જ કર્યા કરે છે. કારણ કે તેઓ વિવેકથી વિહીન
હોવાને કારણે સ્નાન દ્વારા જીવકિંસા થાય છે, એવું સમજતા નથી તેથી
અપ્રકાયિક જીવોની તથા પાણીને આશ્રયે રહેલા જીવોની હિંસા કરે છે, અને
તેના દ્વારા હિંસાજનિત પાપકર્મોનું ઉપાર્જન કરીને સંસારમાં ભ્રમણ કર્યા
કરે છે. જલ સંબંધી ક્રિયા (સ્નાનાદિ) વડે જલકાયિકો અને જલાશ્રિત
જીવોની વિરાધના અવશ્ય થાય છે, એવું સમજીને સ્નાનાદિનો ત્યાગ જ
કરવો જોઈએ ॥ગાથા ૧૬॥

મૂલમ્-પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ સીઓદગં તુ જઈ તં હરિજ્ઞા ।

સિર્જિજ્ઞસુ ઇમે દગ સત્તઘાઈ મુસં વયંતે જલસિદ્ધિમાહુ ॥૧૭॥

છાયા--પાપાનિ કર્માણિ પ્રકુર્વતો હિ શીતોદકં તુ યદિ તદ્દરેત્ ।

સિદ્ધેચયુ રેકે દકસત્ત્વઘાતિનો મૃષા વદન્તો જલસિદ્ધિમાહુ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ:--(પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ) પાપાનિ પ્રાણાતિપાતાદિકાનિ કર્માણિ પ્રકુર્વતઃ પુરુષસ્ય (તં) તત્ પાપં (સીતોદગં જઈ હરિજ્ઞા) શીતોદકં યદિ હરેત્ અષગમયેત્ તદા (એમે દગસત્તઘાઈ સિર્જિજ્ઞસુ) એકે ઉદકસત્ત્વઘાતિનો નરા અપિ સિદ્ધેચયુઃ, અતઃ (મુસં વયંતે જલસિદ્ધિ માહુ) મૃષાવદન્તઃ જલસિદ્ધિ જલસ્પર્શેન મોક્ષો ભવતીતિ વદન્તઃ મિથ્યાત્રાદિનઃ ઇતિ ॥૧૭॥

‘પાવાઈ કમ્માઈ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ-પાપાનિ કર્માણિ પ્રકુર્વતઃ’ યદિ પાપકર્મ કરનેવાલે પુરુષ કે ‘તં-તત્’ હસ પાપ કો ‘સીઓદગં તુ હરિજ્ઞા-શીતોદકં યદિ હરેત્’ શીતલજલકા સ્નાન યદિ દૂર કરદે તો ‘એમે દગસત્તઘાઈ સિર્જિજ્ઞસુ-એકે ઉદકસત્ત્વઘાતિનઃ સિદ્ધેચયુઃ’ જલકે જીવોં કા ઘાત કરને વાલે મલુવે આદિ ભી મુક્તિ કા’ લાભકરે’ અતઃ ‘મુસં વયંતં જલસિદ્ધિમાહુ-મૃષાવદન્તઃ જલસિદ્ધિમ્ આહુઃ’ જો જલ સ્નાન સે મુક્તિ કી પ્રાપ્તિહોના કહતે હૈં વે અસત્યવાદી હૈ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ--પાપ કર્મ કરનેવાલે પુરુષ કે પાપ કો યદિ સચિત્ત જલ હરલે તો જલ કે જીવોં કા ઘાત કરને વાલે ભી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર લેગે । અતઃ જો યહ કહતે હૈં કિ જલસ્પર્શ સે મોક્ષ હોતા હૈ, વે મિથ્યા કહતે હૈં ॥૧૭॥

‘પાવાઈ કમ્માઈ’ ઇત્યાદિ--

શબ્દાર્થ--‘પાવાઈ કમ્માઈ પકુવતો હિ-પાપાનિ કર્માણિ પ્રકુર્વતઃ’ જો પાપકર્મ કરવાવાળા પુરુષના ‘તં-તત્’ તે પાપને ‘સીઓદગં તુ હરિજ્ઞા-શીતોદકં યદિ હરેત્’ ઠંડા પાણીથી સ્નાન માત્ર જો દૂર કરે તો ‘એમે દગસત્તઘાઈ સિર્જિજ્ઞસુ-એકે ઉદકસત્ત્વઘાતિનઃ સિદ્ધેચયુઃ’ જળના ઊવોનો ઘાત કરવાવાળા મધ્વ, વિજેરે પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે એથી ‘મુસં વયંતં જલસિદ્ધિમાહુ-મૃષાવદન્તઃ જલસિદ્ધિમ્ આહુઃ’ એઓ જલસ્નાનથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું કહે છે તેઓ અસત્યવાદી છે. ॥૧૭॥

સૂત્રાર્થ--પાપકર્મ કરનારા પુરુષના પાપને જો સચિત્ત જળ હરી લે, તો જળના ઊવોનો ઘાત કરનારા ઊવો પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લેતા હોત ! પરંતુ એવું બનતું નથી, તેથી ‘જળસ્પર્શ’ વડે મોક્ષ મળે છે, ‘એવું’ જે કોઈ કહે છે, તે તેમનું કથન મિથ્યા છે. ॥૧૭॥

ટીકા—પાવાઈ' પાપાનિ-પાપોપાદાનભૂતાનિ 'કમ્માઈ' કર્માણિ-પ્રાણ્યુપ-
મર્દકારીણિ 'પકુવ્વતો હિ' પ્રકુવતઃ પુરુષસ્ય 'જઈ' યદિ 'સીઓદગં' શીતોદકમ્
'તૂ' તુ-યદિ તુ તત્ પાપં 'હરેજ્જા' હરેદપનયેત્ યદ્યુદકાવગાહનેન પાપમપગચ્છે
તર્હિ 'એ' એકે દગસત્તઘાઈ' ઉદકસત્તઘાતિનઃ-ઉદકાન્તઃસ્થાયિજીવાનાં
હન્તારઃ જલબ્રવગાહમાના મત્સ્યાદિજીવઘાતકા ધીવરા અપિ 'સિર્જિણ્ણુ'
સિદ્ધથેયુઃ-મોક્ષભાજો ભવેયુઃ કિન્તુ ન ચ તે સિદ્ધા ભવન્તિ, અતઃ યે 'જલસિદ્ધિ-
માહુ' જલાવગાહનાત્ સિદ્ધિર્ભવતીતિ, એવમાહુઃ તે 'મુસાવયંતે' મૃષાવાદિનઃ કેવલમ્ ।
અયં ભાવઃ-દુઃસ્વજનકાઽઽચરિત્કર્મણાં વિનાશેચ્છયા યે પુનર્જલકાયાનાં વિરાધનં
સ્નાનાદિકમાચરન્તિ, પૂર્વકૃતપાપાનિ ક્ષપયિતું ન તે પ્રત્યુત પાપમેવાર્જયન્તિ ન પુન-
સ્તત્ ક્ષપયન્તિ । નહિ પદ્ધેન પદ્ધપક્ષાલનં શાસ્ત્રસિદ્ધિમનુભવસિદ્ધં વા ઇતિ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—પાપ કે કારણભૂત પ્રાણી હિંસા કરને વાલે કર્મોં કો
કરને વાલે પુરુષ કે પાપોં કો યદિ શીતલ ઉદક હર લેતા હૈ. તોં કોઈ
કોઈ મત્સ્ય આદિ જલ કે જીવોં કા ઘાત કરને વાલે ધીવર આદિ કાંં મી
પાપકર્મ નષ્ટ હો જાતે ઓર પાપ કે નષ્ટ હોને સે વે લોક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત
કર લેતે । મગર વે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરતે । અતએવ જલ મેં અવગાહન
કરને સે સિદ્ધિ હોતી હૈ, એસા જો કહતે હૈ, વે મિથ્યા કહતે હૈ ।

આશય યહ હૈ જો લોક દુઃસ્વજનક કર્મોં કા વિનાશ કરને કી
ઇચ્છા સે જલકાય કે જીવોં કા વિનાશ કરતે હૈં અર્થાત્ સ્નાનાદિ કરતે
હૈ, વે ડલટા પાપ હી ઉપાર્જન કરતે હૈ, પાપકર્મોં કા ક્ષય નહીં કરતે ।

ટીકાર્થ—હિંસક કર્મોં કરનારા પુરુષનાં પાપોને જો શીતલ પ્રાણી હંરી
લેતું હોય, તો માછલાં આદિ જળચર પ્રાણીઓના ઘાત કરનાર માછીમાર
આદિના પાપો પણ નાશ પામતા હશે, અને પાપોના નાશ થવાથી તેઓને
સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી હશે એવું માનવું પડશે. પરન્તુ એવાં પાપકર્મોં કરનારને
મુક્તિ મળતી નથી, એ વાતનો તો સૌ સ્વીકાર કરે છે. તેથી જળનો સ્પર્શ
કરવાથી-અર્થાત્ સ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવું જે લોકો કહે છે, તે
ખરું નથી, પણ મિથ્યા (ખોટું) જ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જે લોકો દુઃખજનક કર્મોના વિનાશ કરવાની
ઇચ્છાથી જલકાયના જીવોની વિરાધના કરે છે, એટલે કે સ્નાનાદિ કરે છે,
તેઓ પાપકર્મોના નાશ કરવાને બદલે જલટાં પાપકર્મોનું ઉપાર્જન જ કરે
છે. કીચડથી કીચડને સાફ કરવાની વાતનો કોઈ શાસ્ત્ર સ્વીકાર કરતું નથી

અપિ ચ-શીતોદકોપમોગેન સિદ્ધિમિચ્છતાં મતં નિરાકૃત્યાઽનન્તરં યે તેજસ્કાય-
વિરાધનેનં સિદ્ધિં પ્રતિપાદયન્તિ, તન્મતં નિરાકર્તુમાઢ-‘હુણ જે સિદ્ધિં ક્ષ્યાદિ।
મૂઢમ્-હુણ જે સિદ્ધિં મુદાહરંતિ સાયં ચ પાયં અગ્નિં ફુસંતા।

एवं सिया सिद्धिं^२ हवेज्जं तम्हा

अग्नિं फुसंताण कुकर्मिणंपि ॥१८॥

छाया—हुतेन ये सिद्धि मुदाहरन्ति सायं च प्रातरग्निं स्पृशन्तः ।

एवं स्यात् सिद्धि भवेत् तस्मादग्निं स्पृशतां कुकर्मिणामपि ॥१८॥

કીચડં સે કીચડકા ધુલના ન કિસી શાસ્ત્ર સે સિદ્ધિ હૈ, ન અનુભવ સે
હી। હસી પ્રકાર પાપ સે પાપ કા વિનાશ હોના સંભવ નહીં હૈ ॥૧૭॥

સચિત્ત જલ કે ઉપયોગ સે સિદ્ધિ માનને વાલોં કે મત કા નિરા-
કરણ કરકે અબ જો અગ્નિકાય કી વિરાધના સે સિદ્ધિ કા કથન
કરતે હૈં ઉનકે મત કા પ્રતિષેધ કરતે હૈં-‘હુણ જે’ ક્ષ્યાદિ।

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં અગ્નિં ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ અગ્નિં સ્પૃ-
શન્તઃ’ સાયંકાલ એવં પ્રાતઃ કાલ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરતે હુણ ‘જે-યે’
જો લોક ‘હુણ સિદ્ધિ મુદાહરંતિ-હુતેન સિદ્ધિમુદાહરન્તિ’ હોમ
કરને સે મુક્તિ કી પ્રાપ્તિ કહતે હૈં વે બી અસત્યવાદી હી હૈ કારણ કી
‘એવં સિયા સિદ્ધિ-એવં સ્યાત્ સિદ્ધિઃ’ યદિ અગ્નિ કે સેવન સે સિદ્ધિ
મિછે તો ‘અગ્નિં ફુસંતાણ કુકર્મિણં પિ હવેજ્જ-અગ્નિં સ્પૃશતાં

અને અનુભવથી પણ એ વાત સિદ્ધ થતી નથી. એજ પ્રમાણે પાપથી
પાપનું નિવારણ થવાનો સંભવ નથી. ॥૧૭॥

સચિત્ત જલનો ઉપયોગ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું માન-
નાશ લોકોના મતનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું. હવે અગ્નિકાયની વિરાધ-
નાથી-હોમ હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે. એવું માનનાશ લોકોના મતનું
સૂત્રકાર ખંડન કરે છે ‘હુણ જે’ ક્ષ્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘સાયં ચ પાયં અગ્નિં ફુસંતા-સાયં ચ પ્રાતઃ અગ્નિં સ્પૃશન્તઃ’
સાયંકાલ અને પ્રાતઃકાલ અગ્નિનો સ્પર્શ કરતાં કરતાં ‘જે-યે’ જે લોકો
‘હુણ સિદ્ધિમુદાહરન્તિ-હુતેન સિદ્ધિમુદાહરંતિ’ હોમ કરવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત
થવાનું કહે છે, તેઓ પણ અસત્યવાદી જ છે. કારણ કે-‘એવં સિયા સિદ્ધિ-
એવં સ્યાત્ સિદ્ધિઃ’ જે અગ્નિના સેવનથી સિદ્ધિ મળે તો ‘અગ્નિં ફુસંતાણ
કુકર્મિણં પિ હવેજ્જ-અગ્નિં સ્પૃશતાં કુકર્મિણામપિ ભવેત્’ અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા-

અન્વયાર્થ:—(સાયં ચ પાયં અગ્નિં પુસંતા) સાયંકાલે પ્રાતઃ પ્રભાતકાલે
અગ્નિં સ્પૃશન્તઃ અગ્નિહોત્રાદિકં કુર્મન્તઃ (જે) યે (હુણ સિદ્ધિ મુદાહરન્તિ) હુતેન
હવનેન સિદ્ધિ મોક્ષમુદાહરંતિ કથયન્તિ તેઽપિ મૃષાવાદિન એવ યતઃ (એવં સિદ્ધિ
સિદ્ધિ) એવં હુતેન યદિ સિદ્ધિ મોક્ષઃ સ્યાત્ ભવેત્ તદા (અગ્નિં પુસંતાં
કુકર્મિણંપિ હવેજ્જ) અગ્નિં સ્પૃશતાં કુર્મિણામ્ અજ્ઞારદાહકુંભકારાદીનામપિ
સિદ્ધિર્ભવેદિતિ ॥૧૮॥

ટીકા—‘જે’ યે પુરુષાઃ ‘હુણ’ હવનેન ‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્સ્વર્ગકામઃ’
‘એતાદૃશવિધિવાક્યમનુરુધ્ધ્ય, અગ્નિં હવનીવધૃતાદીનાં પ્રક્ષેપાત્મકયાગદ્વારેણ’
‘સિદ્ધિમુદાહરંતિ’ સિદ્ધિં પ્રતિપાદયન્તિ । યદ્યપિ—અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્-इति, त्रिभि-

‘કુકર્મિણામપિ ભવેત્’ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરનેવાલે કુર્મિણીયોં કોં ભી મોક્ષ
મિલજાય અર્થાત્ કુંભકાર આદિ કોં ભી મોક્ષ પ્રાપ્તિહોજાય ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—સાયંકાલ ઓર પ્રાતઃ કાલ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરને વાંલે
અર્થાત્ હોમ આદિ કરને વાંલે જો લોગ હોમ સે સિદ્ધિ માનતે હૈં, વેં ભી
મૃષાભાષી હૈં । ક્યોં કિ હસ પ્રકાર સે યદિ સિદ્ધિ હો તો અગ્નિ કા
સ્પર્શ કરને વાંલે કુર્મિણીયોં કોં ભી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હો જાણી ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ કોઈ લોગ ‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ અર્થાત્
સ્વર્ગ કા અભિલાષી અગ્નિહોત્ર કરે હસ પ્રકાર કે વિધિયોં કી પ્રેરણા
સે, હવન કે દ્વારા અર્થાત્ હવન કરને યોગ્ય થી આદિ કો અગ્નિ મેં
પ્રક્ષેપ કરને રૂપ યજ્ઞ કે દ્વારા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોના કહતે હૈં । ‘યદ્યપિ અગ્નિ-

વાણા કુકર્મિણીયેને પણ મોક્ષ મળી જાત અર્થાત્ કુંભાર વિગેરેને પણ
મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ જાત ॥ ૧૮ ॥

સૂત્રાર્થ—‘જે લોકો એવું કહે છે કે સાયંકાળે અને પ્રાતઃકાળે અગ્નિનો
સ્પર્શ કરવાથી એટલે કે હોમ હવન કરવાથી મોક્ષ મળે છે,’ તે લોકો પણ
મૃષાભાષી છે, કારણ કે આ પ્રકારે જો મોક્ષ મળતો હોય, તો અગ્નિનો સ્પર્શ
કરનારા કુકર્મીઓને (પાપીઓને) પણ મોક્ષ મળતો હોવો જોઈએ. ॥૧૮॥

ટીકાર્થ—‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો
અગ્નિહોત્ર કરો’ આ પ્રકારના વિધિ વાક્યોથી પ્રેરિત થઈને ઠેઠલાક લોકો
હોમ હવન દ્વારા એટલે કે અગ્નિમાં આહુતિ આપતા યોગ્ય થી આદિ પદાર્થોને
અગ્નિમાં હોમીને અથવા તે પદાર્થોને અગ્નિમાં હોમવા રૂપ-યજ્ઞ દ્વારા
અગ્નિનું યજ્ઞ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. એવું માને છે. એ કે

આગ્નિમ્; અગ્નિહોત્રાલ્યકર્મણા સ્વર્ગપ્રાપ્તિમેવ વદન્તિ ન તુ મોક્ષમ્ । યતો હિ મોક્ષસ્ય તન્મતેઽવિધેયત્વાત્, તસ્ય કર્મજન્યત્વાઽભાવાત્, । તથાપિ-નિષ્કામતયા ક્રિયામાણમગ્નિહોત્રાદિકં મોક્ષં પ્રયોજયતીતિ મીમાંસકમતમાશ્રિત્ય પ્રતિપાદિત- મિત્તિ ન કોઽપિ વિરોધઃ । કિં કુર્વન્ત એવમુદાહરન્તિ તત્રાહ-સાયંચેત્યાદિ, 'સાયં' સાયંકાલે 'પાયં' પ્રાતઃ=પ્રાતઃકાલે 'અગ્નિ' અગ્નિમ્ 'પ્રસંતા' સ્પૃશન્તઃ, સાયં પ્રાતર્વિધિવત્ સંસ્કૃતાગ્નૌ હવનીયદ્રવ્યાહુતેઃ પ્રક્ષેપં કુર્વન્તઃ 'એવં' એવં તર્હિ 'સિદ્ધિ' સિદ્ધિ મોક્ષઃ 'સિયા' સ્યાત્, ભવેચ્ચેત્ત્વંનિ સંસ્કૃતે સમિદ્ધતમેઽગ્નૌ હવિઃ- પ્રક્ષેપાન્યુક્તિર્મિલેત્ તદા 'અગ્નિ' અગ્નિમ્ 'પ્રસંતાણં' સ્પૃશતામ્ 'કુરુમ્મિણંપિ'

હોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ' યહ વાક્ય અગ્નિહોત્ર કર્મ સે સ્વર્ગ કી પ્રાપ્તિ હી પ્રતિપાદિત કરતા હૈ, મોક્ષપ્રાપ્તિ કા વિધાન નહીં કરતા, ક્યોંકિ ઉંનેકે મત મેં મોક્ષ વિધેય નહીં હૈ । વહ કર્મજન્ય નહીં હૈ । તથાપિ નિષ્કામભાવ સે કિયા જાને ચાલા અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ મોક્ષ કા પ્રયોજક હોતા હૈ, એસા મીમાંસકોં કા મત હૈ । હસ મત કો લક્ષ્ય કરંકે યહાં પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ । અતએવ કોઈ વિરોધ કહીં સમજના ચાહિએ ।

કયા કરતે હુએ વે એસા કહતે હૈં ? હસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ સાયં-કાલ ઓર પ્રાતઃ કાલ અગ્નિ કા સ્પર્શ કરતે હુએ । સાયંકાલ પ્રાતઃ કાલીન વિધિ સે સંસ્કૃત અગ્નિ મેં દ્રવ્ય કી આહુતિ કા પ્રક્ષેપ કરતે હુએ વે એસા કહતે હૈં । કિન્તુ એસા કરને સે યદિ મુક્તિ મિલતી

‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ’ આ વાક્ય દ્વારા એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે અગ્નિહોત્ર કર્મ દ્વારા સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું નથી, કારણ કે તેમના મતમાં મોક્ષ વિધેય નથી. તે કર્મજન્ય નથી છતાં પણ મીમાંસકોનો એવો મત છે કે નિષ્કામભાવે કરવામાં આવતું અગ્નિહોત્ર આદિ કર્મ મોક્ષનું પ્રયોજન હોય છે. તે મતને અનુલક્ષીને અહીં ઉપર મુજબ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી હોમ હવન આદિ દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવો ‘અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામ.’ આ સૂત્રનો અર્થ કરવામાં કોઈ વિરોધ સમજવો જોઈએ નહીં.

શું કરતાં કરતાં તેઓ એવું કહે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે અગ્નિનો સ્પર્શ કરતાં તેઓ એવું કહે છે એટલે કે પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે સંસ્કૃત અગ્નિમાં ઘી, જવ આદિની

કુકર્મિણામપિ=અંગારદાહકુંભકારલોહકારાદીનામપિ 'સિદ્ધિ' ભવેત્ । અયં
ભાવઃ—યદિ અગ્નિસંસ્પર્શનાદેવ મોક્ષઃ સિદ્ધયતિ, તદા—અંગારદાહકુશલકુંભકારા-
ડયસ્કારાદીનામપિ અનાયાસેન મોક્ષઃ સિદ્ધયેત્ । ન ચ તૈર્ન સંસ્કૃતેઽગ્નૌ પ્રક્ષિપ્તા-
ડઽહુતિઃ, અતસ્તેષાન્નમુક્તિઃ । સંસ્કૃતે એવાઽગ્નૌ જુહુયાદિતિ મદીયશાસ્ત્રમર્યાદા,
ઈતિ વાચ્યમ્ । યયા યાજકા અગ્નૌ હવનીયં દ્રવ્યં પ્રક્ષિપ્ય ભસ્મસાન્નયંતિ, તેઽપિ
કુંભકારાદયસ્તથૈવાચરન્તીતિ તતો (યાજકાત્) દ્વયોર્વિશેષાઽભાવઃ । કુંભકારાય-
સ્કારાદીનાં વૈદિકાનાં ચ સમાનત્વાત્ । યદ્વ્યુચ્યતે 'અગ્નિમુત્તાવૈ દેવાઃ' इत्य-

હો તો અગ્નિ કા સ્પર્શ કરને વાળે, અંગારદાહક કુંભકાર, લોહકાર
આદિ કુકર્મિયોં કો ભી સિદ્ધિ મિલજાની ચાહિયે ।

અભિપ્રાય યહ હૈ—અગ્નિ કે સ્પર્શ માત્ર સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ
તો અંગાર જલારે વાળે કુંભારોં આદિ કો ભી અનાયાસ હી મોક્ષ
પ્રાપ્ત હો જાના ચાહિયે ।

શંકા—કુંભાર લુહાર આદિ સંસ્કૃત અગ્નિ મેં આહુતિ પ્રક્ષેપ નહીં
કરતે, અતઃૈવ ઉન્હે મુક્તિ નહીં મિલતી । હમારે શાસ્ત્ર કી મર્યાદા યહ
હૈ કિ સંસ્કૃત અગ્નિ મેં હી હોમ કિયા જાય ।

સમાધાન—જૈસે યજ્ઞકર્તા અગ્નિ મેં હોમને યોગ્ય વૃતાદિ દ્રવ્ય કા
પ્રક્ષેપ કરકે ઉસે ભસ્મ કરદેતે હૈ, ઉસી પ્રકાર કુંભાર આદિ ભી કરતે
હૈ । અતઃૈવ યજ્ઞકર્તા ઓર કુંભાર આદિ મેં કોઈ વિશેષતા નહીં હૈ ।

આહુતિ આપીને અગ્નિ હોત્ર કર્મ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. પરંતુ જો એવું
કરવાથી મોક્ષ મળતો હોય, તો અગ્નિનો સ્પર્શ કરનારા અંગાર દાહક
કુંભાર, લુહાર આદિ કુકર્મીઓને પણ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ જવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે અગ્નિનો સ્પર્શ કરવા માત્રથી જ જો મોક્ષ મળી
જતો હોય, તો અગ્નિ સળગાવનારા કુભારો, આદિને પણ અનાયાસે જ
મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ જવો જોઈએ.

શંકા—કુંભાર, લુહાર આદિ સંસ્કૃત અગ્નિમાં આહુતિ આપતા નથી,
તેથી તેમને મુક્તિ મળતી નથી અમારા શાસ્ત્રની એવી મર્યાદા છે કે સંસ્કૃત
અગ્નિમાં જ હોમ કરાવો જોઈએ.

સમાધાન—જેવી રીતે યજ્ઞકર્તા અગ્નિમાં હોમવા યોગ્ય થી આદિ
દ્રવ્યોનો પ્રક્ષેપ કરીને તેમને ભસ્મ કરી નાખે છે, એજ પ્રમાણે કુંભાર
આદિ પણ કરે છે. તેથી યજ્ઞકર્તા અને કુંભાર આદિમાં કોઈ વિશેષતા નથી.

અગ્ની ઘૃતાદીનાં પ્રક્ષેપે દેવાસ્તુષ્યન્તિ તદપિ ન યુક્તમ્, યદિ દેવાનાં મુલમગ્નિ-
સ્તદા, યથા તત્ર પ્રક્ષિપ્તાન્ ઘૃતાદીન્ દેવા મક્ષયન્તિ, મક્ષયિષ્યન્ત્યેવાઽશુચિ-
પદાર્થાનપિ મુલે અગ્ની પ્રક્ષિ તાન્ । તતો મન્યે કુપિતાઃ મધેયુઃ । કિંચાઽસંખ્યાતા
દેવાઃ, બ્રહ્માનાં મુલેકેન મોજનં ન સમ્ભાવ્યતે, ઇત્યં ક્વાપ્યદૃષ્ટત્વાત્ । કથમેકેન-
મુલેન પદાર્થાન્ મુજેરન્નિતિ । તસ્માદ્યાજ્ઞિકાનાં પ્રલાપોઽયમ્ યદગ્ની
પ્રક્ષેપાન્મુક્તિરિતિ ॥૧૮॥

જેવે વૈદિક અગ્નિકર્મ કરતે હૈં, ડસી પ્રકાર વે મી કરતે હૈં,
ડોનોં મેં સમાનતા હૈં ।

‘અગ્નિમુલ્લા વૈ દેવાઃ’ અર્થાત્ દેવોં કા મુલ અગ્નિ હૈ, ઇસ કથન કૈ
અનુસાર અગ્નિ મેં ઘૃત આદિ કા પ્રક્ષેપ કરને સે દેવોં કી તુષ્ટિ હોતી
હૈ, યહ કથન મી યુક્તિયુક્ત નહીં હૈ । યદિ દેવોં કા મુલ અગ્નિ હૈ
તો અગ્નિ મેં પ્રક્ષિપ્ત ક્રિયે હુઅ ઘૃત આદિ કા દેવ મક્ષણ કરતે હૈં, ડસી
પ્રકાર અગ્નિ મેં પ્રક્ષિપ્ત અશુચિ પદાર્થોં કા મી વે મક્ષણ કરેંગે !
એસા કરને સે વે કુપિત મી હો જાંંગે ! ઇસકે અતિરિક્ત દેવ અસંખ્યાત
હૈં । બહુતેરે દેવતા ઇક હી મુલ સે મોજન કરે, યહ સંભવ નહીં હૈ ।
એસા કહીં દેવતા મી નહીં જાના । આલિર ઇક હી મુલ સે અનેક દેવ
કિસ પ્રકાર પદાર્થોં કો સ્વાંંગે ? અતઃવ અગ્નિ મેં પ્રક્ષેપ કરને સે
મુક્તિ હોતી હૈ, યહ યાજ્ઞિકોં (મીમાંસકોં) કા પ્રલાપ માત્ર હી હૈ ॥૧૮॥

જેવી રીતે વૈદિક ધર્મને માનનારા લોકો અગ્નિકર્મ કરે છે. એજ પ્રમાણે
તેઓ (કુંભાર આદિ) પણ કરે છે તેથી બન્નેમાં સમાનતા છે.

‘અગ્નિમુલ્લા વૈ દેવાઃ’ એટલે કે ‘દેવોનું મુખ અગ્નિ છે,’ આ કથન
અનુસાર અગ્નિમાં ઘી આદિની આહુતિ આપવાથી, દેવોની તુષ્ટિ થાય છે
(દેવો તૃપ્ત થવાથી રીડે છે), આ કથન પણ યુક્તિયુક્ત લાગતું નથી. જો
દેવોનું મુખ અગ્નિ હોય, તો જેવી રીતે અગ્નિમાં નાખવામાં આવેલ ઘી
આદિનું દેવો લક્ષણ કરે છે, એજ પ્રમાણે અગ્નિમાં હોમવામાં આવેલ અશુચિ
(અશુદ્ધ) પદાર્થોનું પણ તેઓ લક્ષણ કરતા હશે ! એવું કરવાથી તેઓ કોપાય-
માન પણ થતા હશે ! વળી દેવો તો અસંખ્યાત છે. તે અસંખ્યાત દેવો એક જ
મુખ વડે ભોજન કરતા હોય, એવું સંભવી શકે નહીં. એવું કયાંય જોવામાં
આવ્યું નથી. એક જ મોઢા વડે અનેક દેવો કેવી રીતે પદાર્થોને ખાતા હશે ?
તેથી એવું માનવું પડશે કે ‘અગ્નિમાં ઘી આદિની આહુતિ આપવાથી મોક્ષ
મળે છે,’ એવી યાજ્ઞિકોની (મીમાંસકોની) માન્યતા ખરી નથી પણ મિથ્યા-
પ્રલાપ રૂપ જ છે. ॥ગાથા ૧૮॥

पार्थक्येन कुशीलानां मतान्युक्तानि, अतः पर सामान्येन तेषामपरीत्या निराकर्तुमाह—‘अपरिक्ख’ इत्यादि ।

मूलम्—अपरिक्ख दिट्ठं णहु सिद्धी एहिंति ते घायमवुज्जमाणा ।

भूएहिं जाणं पडिलेह सातं विज्जं गहाय तसथावरेहिं ॥१९॥

छाया—अपरीक्ष्य दृष्टं नैवं सिद्धि रेष्यन्ति ते घातमवुद्धयमानाः ।

भूतैर्जानीहि प्रत्युपेक्ष्य सातं विद्यां गृहीत्वा त्रसस्थावरैः ॥१९॥

पृथक् पृथक् रूप से कुशीलों के मत का दिग्दर्शन कराया गया । इसके बाद दूसरे प्रकार से सामान्य रूप से उनका निराकरण करते हैं—‘अपरिक्ख’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अपरिक्ख दिट्ठं-अपरीक्ष्य दृष्टम्’ जलावगाहन और अग्नि होत्र आदिसे सिद्धि माननेवाले लोगों ने विना परीक्षा ही इस सिद्धान्त को स्वीकार करलिया है ‘णहु सिद्धी-न एवं सिद्धिः’ इस प्रकारसे सिद्धि नहीं मिलती है ‘अवुज्जमाणा ते घायं एहिंति-अवुद्धयमानाः ते घातमेष्यन्ति’ यथार्थ वस्तुतत्त्वको न समझने वाले वे लोग संसार को प्राप्त करेंगे ‘विज्जं गहाय-विद्यां गृहीत्वा’ ज्ञानको ग्रहण करके ‘पडिलेह-प्रत्युपेक्ष्य’ और विचार करके ‘तसथावरेहिं भूएहिं-त्रसस्थावरैः भूतैः’ त्रस और स्थावर प्राणियों में ‘सातं-सातं’ सुख की इच्छा ‘जाणं-जानीहि’ जानो ॥१९॥

अलग अलग ३५ कुशीलधर्मीज्योना मतनुं निरूपण करीने तेनुं अंडन करवाभां आण्युं. डवे सामान्य ३५ तेमना मतनुं निराकरण (अंडन) करवाभां आवे छे—‘अपरिक्ख’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अपरिक्ख दिट्ठं-अपरीक्ष्य दृष्टम्’ जलावगाहन अने अग्नि-होत्र विगेश्ठी सिद्धि मानवावाणा लोकोअे विना विचार्ये आ सिद्धान्तने स्वीकार कर्यो छे. ‘णहु सिद्धी-ण एवं सिद्धिः’ आ रीते सिद्धि प्राप्त यती नथी. ‘अवुज्जमाणा ते घायं एहिंति-अवुद्धयमानाः ते घातमेष्यन्ति’ यथार्थ वस्तुतत्त्वने न समझवावाणा अे लोको संसारने प्राप्त करथे. ‘विज्जं गहाय-विद्या गृहीत्वा’ ज्ञानने ग्रहण करीने ‘पडिलेह-प्रत्युपेक्ष्य’ अने विचार करीने ‘तस-थावरेहिं भूएहिं-त्रसस्थावरैः भूतैः’ त्रस अने स्थावर प्राणियोंभां ‘सातं-सातं’ सुखनी इच्छा ‘जाणं-जानीहि’ ज्ञायो. ॥१९॥

અન્વયાર્થઃ—(અપરિકલ્પ દિઢં) અપરીક્ષ્ય યુક્તિવિકલં દૃષ્ટમેતત્ (ળહુ સિદ્ધી) નહિ જલાવગાહનેન ગ્નિહોત્રેણ ચ સિદ્ધિ મોક્ષો ભવતિ (અબુજ્ઞમાણા તે ધાયં. ઇહિતિ) અબુદ્ધચમાના વસ્તુતત્ત્વમજાનન્તઃ તે વાદિનઃ ઘાતં સંસારમેષ્યન્તિ પ્રાપ્સ્યન્તિ (વિજ્ઞં ગદાય) વિદ્યાં ગૃહીત્વા જ્ઞાનમાસાદ્ય (પડિલેહા) પ્રત્યુપેક્ષ્ય-વિચાર્ય (તસથાવરેહિં ભૂઈ) ત્રસસ્થાવરૈઃ ભૂતૈઃ પ્રાણિભિઃ ત્રસસ્થાવરેષુ પ્રાણિષુ (સાતં) સાતં સુખં (જાણં) જાનીહીતિ ॥૧૯૧॥

ટીકા—‘અપરિકલ્પ દિઢં’ અપરીક્ષ્ય દૃષ્ટમ્ જલાઽવગાહનાઽગ્નિહોત્રાદિભ્યો મોક્ષો ભવતીતિ મન્યમાનાઃ તાદૃશમાપકં શાસ્ત્રમપરીક્ષ્યૈવ સ્વીકૃતવન્તઃ । ‘ળહુ’ નૈવ-સિદ્ધિ મોક્ષઃ, પૂર્વોક્તપ્રકારેણ જલાઽવગાહનાદિના કથમપિ સંભવેત્ । પૂર્વોક્ત-કર્મણાં હિંસા વાહુલ્યાત્ । ‘અબુજ્ઞમાણાતે’ અબુદ્ધચમાનાઃ પરાથમબુદ્ધચમાનાઃ પ્રાણિ-વધાદિના જાયમાનં પાપમેવ ધર્મબુદ્ધ્યા કુર્વન્તે-વાદિનઃ । ‘ધાયં’ ઘાતમ્-ઘોત્ય-

અન્વયાર્થ—જલ મેં અવગાહન કહને સે મોક્ષ હોતા હૈ, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત મન્તવ્ય વિના પરીક્ષા કિયે હી સ્વીકાર ક્રિયા ગયા હૈ । વસ્તુ તત્ત્વ કો ન જાનતે હુએ વે વાદી ઘાત કો અર્થાત્ સંસાર કો પ્રાપ્ત કરેંગે । સમ્યગ્જ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરકે ઓર ભલીભાંતિ વિચાર કરકે યહ સમજો કિ ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોં મેં ભી સુખ કી અભિલાષા હોતી હૈ ॥૧૯૧॥

ટીકાર્થ—જલ મેં અવગાહન કરને સે યા અગ્નિહોત્ર કરને સે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ, એસા માનને વાલોં ને હસ પ્રકાર કી પ્રરૂપણા કરને વાલે શાસ્ત્ર કો પરીક્ષા કિયે વિના હી સ્વીકાર ક્રિયા હૈ । એસા કરને સે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં હો સકતી, કયોં કિ યે જલાગાહન આદિ કર્મ હિંસા

સૂત્રાર્થ—‘જલસ્નાન, હોમ હવન આદિ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,’ આ પ્રકારના મન્તવ્યને કેટલાક લોકો પૂરી કસોટી કર્યા વિના સ્વીકાર કરે છે. વસ્તુતત્ત્વના ખરા સ્વરૂપને નહીં-સમજનારા તે પરમતવાદીઓ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીને અને સૂક્ષ્મ વિચાર કરીને એ વાત ખરાખર સમજી લેવી જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોમાં પણ સુખની અભિલાષા હોય છે. ॥૧૯૧॥

ટીકાર્થ—જલમાં અવગાહન કરવાથી (નદી અથવા પાણીમાં સ્નાન કરવાથી) અથવા અગ્નિહોત્ર કર્મ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, એવી માન્યતા ધરાવનારા લોકોએ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરનારાં શાસ્ત્રોની પરીક્ષા કર્યા વિના જ આ માન્યતાઓનો સ્વીકાર કર્યો હોય છે. પરંતુ એવું કરવાથી સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી, કારણ કે જળસ્નાન આદિ કાર્યો દ્વારા જીવોની હિંસા

ન્ટે વિનાશ્યન્તે જીવા અસ્મિન્નિતિ ઘાતઃ સંસારઃ ચાતુર્ગતિકઃ, તાદૃશં સંસારમ્ । તે 'અર્હિતિ' ઇષ્યન્તિ પ્રાપ્સ્યન્તિ । અપ્કાયતેજસ્કાયજીવાનામુપમર્દનં તેષાં જીવાનાં વિનાશોઽશ્યંભાવી । વિનાશેન તેષાં વધિકાદીનાં સંસાર એવ સ્યાત્ સિદ્ધિસ્તુ કથમપિ ન ભવિષ્યતીત્યભિમાયઃ । યસ્માદેવં તસ્પાત્ 'વિજ્ઞં' વિદ્યાં જ્ઞાનં સદસદ્વિ-
ચારરૂપં 'પઢમં નાણ' ઇતિવચનાત્ 'ગદાય' ગૃહીત્વા 'તસથાવરેહિં' ત્રસસ્થાવરભૂતૈઃ
કથમિદાનીં સુખં પ્રાપ્યતે ઇતિ 'પડિલેહ' પ્રત્યુપેક્ષ્ય 'જાણ' જાનીહિ અવબુદ્ધચસ્વ-
ર્વેઽપિ પ્રાણિનઃ સુખમિચ્છન્તિ દ્વિષન્તિ ચ દુઃખમ્, તતઃ કેન પ્રકારેણ તેષાં
જીવાનાં સુખાર્થિનાં દુઃખોત્પાદકેન કર્મણા સુખોત્પત્તિઃ? ન સ્યાત્કથમપિ સુખમ્,

કી બહુલતા વાળે છે । જો પરમાર્થ કો નહીં જાનતે ઔર ધર્મબુદ્ધિ સે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોં કા આચરણ કરતે છે, વે ઘાત કો પ્રાપ્ત હોતે છે । જિસમેં પ્રાણીઘાત કો પ્રાપ્ત હોતે છે, એસા ચતુર્ગતિક સંસાર 'ઘાત' કહલાતા હૈ । વે ડસી કો પ્રાપ્ત હોતે છે । અપ્કાય ઔર તેજસ્કાય કે જીવોં કે ઉપમર્દન સે ડનકા વિનાશ હોતા હૈ ઔર જીવવિનાશ સે વિનાશકોં કો સંસાર ભવભ્રમણ હી હોતા હૈ સિદ્ધિ કિસી ખી પ્રકાર પ્રાપ્ત નહીં હો સકતી અતએવ વિદ્વાન્ પુરુષ હસ વાતકા વિચાર કરે કિ ત્રસ ઔર સ્થાવર જીવ કિસ પ્રકાર સુખ પ્રાપ્ત કર સકતે છે-? એસા વિચાર કરકે જાને કિ સખી જીવ સુખ કી હચ્છા કરતે છે ઔર દુઃખ સે દ્વેષ કરતે છે । કયોં કિ દુઃખ અપ્રિય હૈ ફિર દુઃખજનક કાર્ય સે ડનકો સુખ કી પ્રાપ્તિ કિસ પ્રકાર હો સકતી હૈ ?

થાય છે. જેઓ પરમાર્થને (વસ્તુતત્ત્વને) બળુતા નથી અને ધર્મબુદ્ધિથી પ્રાણુતિપાત આદિ પાપકર્મો કરે છે, તેઓ ઘાતને પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે કે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. જેમાં પ્રાણી ઘાતને પ્રાપ્ત કરે છે, એવા ચતુર્ગતિક સંસારને 'ઘાત' કહેવાય છે. અપ્કાય અને તેજસ્કાયના જીવોના ઉપમર્દનથી તેમનો વિનાશ થાય છે, અને જીવોનો વિનાશ કરનારને (વિનાશકને) સંસારમાં ભવભ્રમણ જ કરવું પડે છે, જીવહિંસા કરનારને સિદ્ધિ કોઈ પણ પ્રકારે પ્રાપ્ત થતી નથી તેથી વિદ્વાન પુરુષે એ વાતનો વિચાર કરવો જોઈએ કે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો કયા પ્રકારે સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ એ વાત સમજવી જોઈએ કે સઘળા જીવો સુખની ઇચ્છા રાખે છે, કોઈને દુઃખ ગમતું નથી. દુઃખ પ્રત્યે તેઓ દેવ બાવની દૃષ્ટિએ દેખે છે. જો તેમને દુઃખ અપ્રિય હોય તો તેમને દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય એવું કાર્ય કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ શકે? તાત્પર્ય એ છે

ये अग्निहोत्रेण जलावगाहनेन वा मुक्तिं प्रतिपादयन्ति, न ते परिपश्यन्ति, वस्तुत एभिर्न भवति सिद्धिः कर्मभिः अत इमे बुद्धिविकलाः सकलाः संसारमेवाऽपारं प्राप्स्यन्त्येभिः क्रियाकलापैः । अतो ज्ञानमवाप्य त्रसस्थावरभूतेष्वपि सुखाऽऽकांक्षित्वं विचार्य नैतेषामुपमर्दनाय कदापि प्रयत्नो विधेय इति भावः ॥१९॥

ये पुनः कुशीला अशीलाश्च प्राणिनां हिंसया सुखमिच्छन्ति ते संसारे वक्ष्यमाणप्रकारेण दुःखमेवाऽनुभवन्तीति दर्शयति सूत्रकारः—‘थणंति’ इत्यादि ।

મૂલમ્—થળંતિ લુપ્પંતિ તૃસંતિ કમ્મી

પુઠો જંગા પરિસંખાય મિવસૂ ।

તમ્હા વિઠ્ઠ વિરંતો આંયગુત્તે

દૃદ્ધું તંસે યા પઢિસંહરેજ્જા ॥૨૦॥

છાયા—સ્તનંતિ લુપ્યન્તે ત્રસન્તિ કર્મિણઃ પૃથક્ જગાઃ પરિસંખ્યાય મિથુઃ ।

તસ્માદ્વિદ્વાન વિરત આત્મગુપ્તો દૃષ્ટ્વા ત્રસાંશ્ચ પ્રતિસંહરેત્ ॥૨૦॥

આશય यह है कि जो अग्निहोत्र या जल में स्नान करने से मोक्ष मानते हैं, वे नहीं जानते कि इन कार्यों से मुक्ति नहीं मिलती अतएव ये सब बाल जन अपने कार्यों से असार संसार को ही प्राप्त करेंगे । अतएव ज्ञान प्राप्त करके और त्रस एवं स्थावर जीवों में भी सुख की अभिलाषा है, ऐसा विचार करके उनके उपमर्दन (विराधना) की कभी प्रवृत्ति नहीं करनी चाहिए ॥१९॥

જો કુશીલ યા અશીલ પુરુષ પ્રાણિયોં કી હિંસા કરકે સુખ કી ઇચ્છા કરતે હૈં, વે આગે કહે અનુસાર સંસાર મેં દુઃખ કાહી અનુભવ

કે અગ્નિહોત્ર કર્મ અથવા જળસ્નાન કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એવું માનનારા અજ્ઞાની લોકો એ વાત જાણતા નથી કે તે કાર્યો વડે મુક્તિ મળતી નથી. તેથી તે સઘળા બાલ જનો (અજ્ઞાન લોકો) પોતાનાં જ પાપકર્મોને પરિણામે આ અસાર સંસારમાં જ બ્રમણ કર્યા કરશે. તેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને પણ સુખ વહાલું છે, એવો વિચાર કરીને તેમની વિરાધના થય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ નહીં. ॥ગાથા ૧૯॥

જે કુશીલ અથવા અશીલ પુરુષો પ્રાણીઓની હિંસા કરીને સુખની ઈચ્છા કરે છે, તેઓ, હવે પછીના સૂત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સંસારમાં દુઃખનો

અન્યાર્થ:- (કમ્મી જગા) કર્મિણઃ સપાપાઃ જન્તવઃ (પુઠો) પૃથક્ પૃથક્ (થળંતિ) સ્તનંતિ રુદન્તિ (લુપ્પતિ) લુપ્પન્તે સ્વપ્નાદિના છિદ્યન્તે (તસંતિ) વ્યસ્યન્તિ-ભયત્રસ્તાઃ પલાયન્તે (તમ્હા) તસ્માત્ કારણાત્ (વિઙ્મિક્ષુ) વિદ્વાન્ ભિક્ષુઃ (વિરતો) વિરતઃ પાપાનુષ્ઠાનાત્ (આયગુત્તે) આત્મગુપ્તઃ-મનોવાક્યાય-ગુપ્તઃ (તસે ય દદ્દુઃ) ત્રસાન્ સ્થાવરાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા પરિજ્ઞાય (પઙ્કિસંહરેજ્ઞા) પ્રાણિવિરાધનાતો નિવૃત્તો ભવેદિતિ ॥૨૦॥

કરતે હૈં, યહ દિલ્લાલતે હુઅ સૂત્રકાર કહતે હૈં-‘થળંતિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘કમ્મી જગા-કર્મિણઃ જન્તવઃ’ પાપ કર્મ કરનેવાલે પ્રાણી ‘પુઠો-પૃથક્’ અલગ અલગ ‘થળંતિ-સ્તનંતિ’ રોદન કરતે હૈં ‘લુપ્પંતિ-લુપ્પન્તે’ તલવાર આદિકે દ્વારા છેદન કિયે જાતે હૈં ‘તસંતિ-વ્યસ્યન્તિ’ ડરતે હૈં ‘તમ્હા-તસ્માત્’ હસલિયે ‘વિઙ્મિક્ષુ-વિદ્વાન્ ભિક્ષુઃ’ વિદ્વાન્ મુનિ ‘વિરતો-વિરતઃ’ પાપ સે નિવૃત્ત ‘આયગુત્તે-આત્મગુપ્તઃ’ તથા આત્મા કી રક્ષા કરને વાલા બને ‘તસે ય દદ્દુઃ-ત્રાસાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા’ ત્રસ ઔર સ્થાવર પ્રાણી કો દેલ્લકર ‘પઙ્કિસંહરેજ્ઞા-પ્રતિસંહરેત્’ ઉનકે ઘાતકી ક્રિયા સે નિવૃત્ત હો જાય ॥૨૦॥

અન્યાર્થ-પાપી પ્રાણી રુદન કરતે હૈં, છેદે જાતે હૈં, ત્રાસ પાતે હૈં, હસ કારણ વિદ્વાન્, પાપ સે વિરત એવં આત્મગુપ્ત પુરુષ ત્રસ ઔર સ્થાવર જીવોં કો જાનકર જીવહિંસા સે નિવૃત્ત હો જાય ॥૨૦॥

જ અનુભવ કરે છે. એ વાત બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-‘થળંતિ’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘કમ્મી જગા-કર્મિણઃ જન્તવઃ’ પાપ કર્મ કરવાવાળા પ્રાણીયો ‘પુઠો-પૃથક્’ જૂદા જૂદા ‘થળંતિ-સ્તનંતિ’ રૂદન કરે છે ‘લુપ્પંતિ-લુપ્પન્તે’ તલવાર વિગેરે દ્વારા છેદન કરાય છે ‘તસંતિ-વ્યસ્યન્તિ’ ત્રાસ પામે છે. ‘તમ્હા-તસ્માત્’ તેથી ‘વિઙ્મિક્ષુ-વિદ્વાન્ ભિક્ષુ’ વિદ્વાન્ મુનિ ‘વિરતો-વિરતઃ’ પાપથી નિવૃત્ત થઈને ‘આયગુત્તે-આત્મગુપ્ત’ તથા આત્માની રક્ષા કરવાવાળા બને ‘તસે ય દદ્દુઃ-ત્રાસાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા’ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીને જોઈને ‘પઙ્કિસંહરેજ્ઞા-પ્રતિસંહરેત્’ તેઓના ઘાતની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ જાય ॥ ૨૦ ॥

સૂત્રાર્થ-પાપી પ્રાણીઓને રૂદન કરવું પડે છે, તેમનું છેદન કરાય છે, તેમને ત્રાસ સહન કરવો પડે છે, તે કારણે વિદ્વાન્ પુરુષે પાપમાંથી નિવૃત્ત થવું, અને આત્મગુપ્ત પુરુષ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને જોઈને જીવહિંસામાં પ્રવૃત્ત ન થાય અર્થાત્ જીવહિંસાનો ત્યાગ કરે ॥૨૦

ટીકા--‘કર્મી જગા’ કર્મિણો જન્તવઃ=કર્માણિ સન્તિ યેષાં તે કર્મિણઃ જન્તવઃ ‘પુઠો’ પૃથક્ પૃથક્ પુરુષાઽધમાઃ અગ્નિકાયં વિરાધ્ય સમસ્તપદ્મજીવનિકાયવિરાધકા અગ્નિહોત્રાદિભિઃ સુખમિચ્છન્તિ, કિન્તુ પદ્મજીવનિકાયવિરાધકો નરકમેવોપયાંતિ, તે નરકાદિગતિં પ્રાપ્ય તત્ર નરકપાલૈસ્તીવ્રવેદનયા પરિપીડયન્તે । તતોઽસહ્યવેદનયા સંતપ્તમાનાઃ ‘થળંતિ’ સ્તનન્તિ, અશરણાસ્તે કરુણમાક્રન્દન્તિ । તથા તત્ર નરકપાલૈઃ શસ્ત્રાદિના ‘લુપ્થંતિ’ લુપ્થન્તે-તીક્ષ્ણસ્વજ્ઞાદિભિઃ શિષ્ટયન્તે, છેદનાદિભિઃ કદર્થ્યમાનાસ્તૈ ‘તસ્સંતિ’ ત્રસ્યન્તે-પલાયન્તે તાદૃશકદર્થનાવ્યાપારં દૃષ્ટ્વા ‘તમ્હા’ તસ્માત્કારણાત્ ‘વિઝં મિક્ષુ’ વિદ્વાન્ જ્ઞાનવાન્ ભિક્ષુઃ=સાધુઃ, ‘પરિસંભાય’ પરિસંખયાય=જ્ઞપરિજ્ઞયા જ્ઞાત્વા અગ્ન્યારંભં દુર્ગતિદાયકમિતિ જ્ઞાત્વા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા પરિત્યજ્ય ‘વિરતો’ વિરતઃ-પાપાઽનુષ્ઠાનાત્

ટીકાર્થ--સકર્મા અર્થાત્ પાપી અધમ પુરુષ અગ્નિકાય કી વિરાધના કરકે છહોં કાયોં કે વિરાધક હોતે હૈં । વે અગ્નિહોત્ર આદિ સે સુખ કી હ્ચ્છા કરતે હૈં કિન્તુ પદ્મકાય કી વિરાધના સે નરક કો હી પ્રાપ્ત હોતે હૈં ઓર વહોં પરમાધાર્મિકોં દ્વારા તીવ્ર વેદનાઈ દેને સે પીડિત હોતે હૈં । વહોં અસહ્ય વેદનાઓં સે સંતપ્ત હોતે હુઈ રુદન કરતે હૈં-અશરણ હોકર કરુણ ક્રન્દન કરતે હૈં । તથા પરમાધાર્મિકોં કે દ્વારા તીક્ષ્ણ સ્વજ્ઞ આદિ શસ્ત્રોં સે છેદે જાતે હૈં ઓર છેદે જાને સે પીડિત હોકર હ્વર ઉધર ભાગતે હૈં । અતઃચ નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરને વાલા સાધુ જ્ઞપરિજ્ઞા સે અગ્નિકાય કે આરંભ કો દુર્ગતિદાયક જાનકર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા સે ત્યાગ કરે । સમ્યગ્જ્ઞાનવાન્, પાપ કે અનુષ્ઠાન સે

ટીકા--સકર્મા પુરુષ અર્થાત્ પાપી અધમ પુરુષ અગ્નિકાય હોવાની વિરાધના કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈને છએ નિકાયના હોવાની વિરાધના કરે છે. તેઓ અગ્નિહોત્ર કર્મ કરીને સુખની ઈચ્છા રાખે છે, પરન્તુ છકાયના હોવાની વિરાધના કરવાને કારણે તેમને નરકગતિમાં જ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. ત્યાં પરમાધાર્મિક અમુકો તેમને ખૂબ જ યાતનાઓ પહોંચાડે છે. ત્યાં અસહ્ય વેદનાઓની ત્રાસી જઈને તેઓ રુદન કરે છે-અશરણુ દશાનો અનુભવ કરતાં યકા કરુણાગ્રન્થ ચિત્કારો અને આક્રંદ કરે છે. પરમાધાર્મિક તીક્ષ્ણ ખૂબ આદિ ગઓ દ્વારા તેમનું છેદન કરે છે. આ પીડાથી ત્રાસી જઈને તેઓ આમ તેમ નાસ ભાગ કરે છે, પરન્તુ નરકના દુઃખોમાંથી તેઓ છુટકારો પાતી શકતા નથી. પ્રાણીઓની હિંમ્નાના આ દુઃખપ્રદ ઈળને જાણીને, નિર્દોષ ભિક્ષુ પ્રવૃત્ત કરનાર સાધુઓ જ્ઞપરિજ્ઞા વડે અગ્નિકાયના આરંભને દુર્ગતિદાયક જાણીને, પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

‘આયુગ્તે’ આત્મગુપ્તઃ—અશુભાનુષ્ઠાનાત્=ગુપ્તો રક્ષિત આત્મા યેન સ આત્મગુપ્તઃ, મનોવૉક્ષાયૈર્ગુપ્તઃ । ‘તસે યા’ ત્રસાંશ્ચ ચ શબ્દાત્ સ્થાવરાંશ્ચ ‘દદ્દું’ દૃષ્ટ્વા પરિજ્ઞાય તેઽપઘાતકારિણીં ક્રિયાં ‘પહિસંહરેજ્જા’ પ્રતિસંહરેત્=પરિત્યજેદિત્યર્થઃ ॥૨૦॥

ઇતઃ પરં સ્વયૂથિકાન્ કુશીલાનુદિવ્ય કથયતિ સૂત્રકારઃ—‘જે ધમ્મ’ ઇત્યાદિ ।
મૂલમ્—જે ધમ્મલલ્લં વિણિહાય મુંજે

વિચ્છેદેણ સાહંદુ ય જે સિણાહં ।

જે ધોવંઈ લંસયઈવ વંતથં

અહંહુ સે ણાગણિયસ્સ દૂરે ॥૨૧॥

છાયા—યો ધર્મલબ્ધં વિનિધાય મુક્કે વિકટેન સંહત્ય ચ યઃ સ્નાતિ ।

યો ધાવતિ ચયતિ ચ વસ્ત્રમથાહુઃ સનામ્ન્યસ્ય દૂરમ્ ॥૨૧॥

વિરત, મન વચન કાય સે અપની આત્મા કો અશુભ અનુષ્ઠાન સે ગોપન કરને વાલા ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કો જાન કર ઉનકા ઉપઘાત કરને વાલી ક્રિયા કા ત્યાગ કરે ॥૨૦॥

હસકે પશ્ચાત્ સ્વયૂથિક કુશીલોં કો લક્ષ્ય કરકે સૂત્રકાર કહતે હૈ—‘જે ધમ્મ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે-યઃ’ જો સાધુનામધારી ‘ધમ્મલલ્લં-ધર્મલલ્લધમ્’ ધર્મસે મિલે હુઆ અર્થાત્ ઉદ્દેશક, ક્રીત આદિ દોષોં સે રહિત આહારકા ‘વિણિ-હાય-વિનિધાય’ છોડકર ‘મુંજે-મુંક્તે’ ઉત્તમ પ્રકાર કા ભોજન કરતા હૈ તથા ‘જે-યઃ’ જો સાધુ ‘વિચ્છેદેણ-વિકટેન’ અચિત્ત જલસે ભી

સમ્યગ્જ્ઞાનથી યુક્ત, પાપના અનુષ્ઠાનોથી વિરત (નિવૃત્ત) અને મન, વચન અને કાયાથી પોતાના આત્માનું અશુભ અનુષ્ઠાનથી ગોપન કરનાર (આત્મ-ગુપ્ત પુરુષ) ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને બાણીને તેમના ઉપઘાત (હિંસા) કરનારી ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરે. ॥૨૦॥

હવે સૂત્રકાર સ્વયૂથિક કુશીલોને અનુલક્ષીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે—‘જે ધમ્મ’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘જે-યે’ જે સાધુ નામ ધારીઓ ‘ધમ્મલલ્લ-ધર્મલલ્લધમ્’ ધર્મથી ભજેલા અર્થાત્ ઉદ્દેશક, ક્રીત, વિગેરે દોષો વિનાના આહારને ‘વિણિહાય-વિનિધાય’ છોડીને ‘મુંજે-મુંક્તે’ ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન કરે છે, તથા ‘જે-યે’ જે સાધુઓ ‘વિચ્છેદેણ-વિકટેન’ અચિત્ત જળથી પણ ‘સાહંદુ-સંહત્ય’ અગાનું

અન્વયાર્થઃ--(જે) યઃ સાધુઃ (ધર્મલબ્ધ) ધર્મલબ્ધમ્-દોષરહિતમાહારમ્ (વિનિહાય) વિનિધાય (મુંજે) મુક્તે (જે) યઃ-મિશ્રુઃ (વિચટેગ) વિકટેન-અચિત્ત-જલેનાપિ (સાહટ્ટુ) સંહૃત્યાંગાન્યપિ-(સિનાઈ) સ્નાતિ-દેશસર્વસ્નાનં કરોતિ (જે) યઃ (ધોવઈ) ધાવતિ=વસ્ત્રં પાદૌ વા (લૂસયઈ વત્થં) ચ પુનઃ વસ્ત્રં સ્વકીયં લૂપયતિ શોભાર્થં દીર્ઘં વસ્ત્રં હ્રસ્વં કરોતિ હ્રસ્વં વા દીર્ઘં કરોતિ (આહાહુ) અથાહુઃ તીર્થકર-ગણધરાદય આહુઃ કથયન્તિ (સે નાગણિયસ્સ દૂરે) સ एतादृશव्यवहारवान् नाग्न्यस्य निर्ग्रन्थभावस्य दूरे वर्तते इति ॥૨૧॥

‘સાહટ્ટુ-સંહૃત્ય’ અંગો કો સંકોચ કરકે ખી ‘સિનાઈ-સ્નાતિ’ સ્નાન કરતા હૈ તથા ‘જે-યઃ’ જો ‘ધોવઈ-ધાવતિ’ અપને વસ્ત્ર અથવા પૈર આદિ કો ધોતા હૈ ‘લૂસયઈ વત્થં-લૂપયતિ ચ વસ્ત્રમ્’ ઓર શોભા કે લિષે બડે વસ્ત્ર કો છોટા અથવા છોટે વસ્ત્ર કો વડા કરતા હૈ ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ તીર્થકર તથા ગણધરોં ને કહા હૈ કિ ‘સે નાગણિયસ્સ દૂરે-સ નાગ્ન્યસ્ય દૂરે’ વહ સંયમ માર્ગ સે દૂર હૈ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ--જો સાધુ ધર્મલબ્ધ અર્થાત્ નિર્દોષ આહાર કો રચકર સન્નિધિ કરકે અર્થાત્ સંચિત કર પીછેસે ભોગતા હૈ, તથા જો અચિત્ત જલ સે ખી સ્નાન કરતા હૈ, વસ્ત્ર યા પૈરોં કો ધોતા હૈ, જો શોભા કે લિષે લમ્બે વસ્ત્ર કો છોટા યા છોટે કો લમ્બા કરતા હૈ, વહ નિર્ગ્રન્થભાવ સે દૂર રહતા હૈ, એસા તીર્થકર ઓર ગણધર કહતે હૈ ॥૨૧॥

સંકેચન કરીને પણ ‘સિનાઈ-સ્નાતિ’ સ્નાન કરે છે. તથા ‘જે-યે’ જેઓ ‘ધોવઈ-ધાવતિ’ પોતાના વસ્ત્રો અથવા પગ વિગેરેને ધુએ છે. ‘લૂસયઈ વત્થં-લૂપયતિ ચ વસ્ત્ર’ અને શોભાને માટે મોટા વસ્ત્રને નાનું અથવા નાના વસ્ત્રને મોટું કરે છે ‘અહાહુ-અથાહુઃ’ તીર્થકર તથા ગણધરોએ કહ્યું છે કે-‘સે નાગણિયસ્સ દૂરે-સ નાગ્ન્યસ્ય દૂરે’ તે સંયમ માર્ગથી દૂર જ છે. ॥ ૨૧ ॥

સૂત્રાર્થ--જે શિથિલાચારી સાધુ એટલે કે નિર્દોષ આહારને સંગ્રહ કરીને (સંચય કરીને) ભોગવે છે, જે અચિત્ત જળ વડે સ્નાન કરે છે, જે વસ્ત્ર અને હાથ પગ ધોવે છે જે શોભાને માટે લાંબા વસ્ત્રને ટુંકું અને ટુંકા વસ્ત્રને લાંબું કરે છે, તે સાધુ નિર્ગ્રન્થભાવથી દૂર રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરોનું કથન છે. ॥૨૧॥

ટીકા—જે' એ કેવન શીતલવિહારિણઃ 'ધમ્મલદ્ધ' ધર્મલબ્ધ—ધર્મેણ પ્રાપ્તમ્ આહારં જલ ચ 'વિણિહાય' વિનિધાય, વ્યવસ્થાપ્ય આધાકર્મિકોદેશિકક્રયક્રીતાદિ દે પરહિતમપિ વિશુદ્ધં લભ્યમાનમ્ આહારાદિકં સંનિધિં કૃત્વા 'મુંજે' મુંજતે । તથા 'વિંયટેણ' વિકટેન અચિત્તજલેનાપિ 'જે' એ ચ મિશ્રવઃ 'સાહટ્ટુ' સંહત્યાક્ષાણિ સંકોચ્ય પરિશુદ્ધેડપિ દેશે 'સિનાઈ' સ્નાન્તિ-સ્નાનં કુર્વન્તિ તત્ર દેશસ્નાનં શોમાર્થમક્ષિન્નવાદિધાવનં, સર્વસ્નાનં સંપૂર્ણશરીરપરિમાર્જનમ્ તથા 'જે' યઃ કશ્ચિત્ 'વત્થં' વસ્ત્રમ્ 'ધોવઈ' ધાવતિ-પ્રક્ષાલયતિ કારણમન્તરેણ 'લૂપયતીવ' લૂપયતિ, શોમાર્થં દીર્ઘં વસ્ત્રં હ્રસ્વં કરોતિ, હ્રસ્વં ચ સાધાય દીર્ઘીકરોતિ । સ્વાર્થં પરાર્થં વા-एवं વસ્ત્રં લૂપયતિ । 'સે' एवંभूतઃ સઃ 'ણાગણિયસ્સ' નાગન્યસ્ય-નિર્ગ્રન્થભાવસ્ય સંયમાનુષ્ઠાનાત્, 'દૂરે' અતિદૂરે વર્તતે इति 'અહાહુ' અથ આહુસ્તીર્થકરાદયઃ । યો હિ શીતલાચારી દોષરહિતમપ્યાહારં સંનિધિં કૃત્વા મુદ્ધવતે તથા-અચિત્ત

ટીકાર્થ—જો શીતલવિહારી અર્થાત્ શિથિલાચારી ધર્મ સે પ્રાપ્ત આહાર ઓર જલ કો રક્ષકર અર્થાત્ આધાકર્મિક, ઔદેશિક, ક્રય-ક્રીત આદિ દોષો સે રહિત આહાર કી ખી સન્નિધિ અર્થાત્ સંચિત કરકે ભોગતા હૈ, જો અચિત્ત જલ સે ખી, અંગો કો સંકોચ કર શુદ્ધ જગહ મેં ખી સ્નાન કરતા હૈ અર્થાત્ શોમા કે લિએ આંખ મોહ આદિ ધોકર દેશસ્નાન કરતા હૈ ઓર સમ્પૂર્ણ શરીર કો ધોને વાલા સર્વસ્નાન કરતા હૈ, જો વસ્ત્ર કો વિના કારણ ધોતા હૈ, જો શોમા કે લિએ દીર્ઘ વસ્ત્ર કો હ્રસ્વ (છોટા) યા હ્રસ્વ (છોટા) વસ્ત્ર કો દીર્ઘ કરતા હૈ, એસા પુરુષ નિર્ગ્રન્થભાવ અર્થાત્ સંયમ કે અનુષ્ઠાન સે અત્યન્ત દૂર રહતા હૈ । એસા તીર્થકર આદિ કહતે હૈં ।

ટીકાર્થ—જે શિથિલાચારી સાધુ ધર્મલબ્ધ આહાર અને પાણીને, એટલે કે આધાકર્મ, ઔદેશિકા, ક્રયક્રીત આદિ દોષોથી રહિત આહાર પાણીને પણ સંગ્રહ કરીને (સચય કરીને) ભોગવે છે, જે સાધુ અચિત્ત જળ વડે પણ અંગોને સંકોચીને શુદ્ધ જગ્યામાં પણ સ્નાન કરે છે, એટલે કે શોભાને માટે આંખ, ભ્રમર આદિ ધોધને દેશસ્નાન કરે છે, અને આખા શરીરને ધોનાડું સર્વસ્નાન કરે છે. જે બાહ્ય વસ્ત્રને વિના કાચે ધોવે છે, જે શોભાને માટે લાંબા વસ્ત્રને કાપીને ટુંકું કરે છે અને ટુંકા વસ્ત્રને સાંધીને લાંબું કરે છે, એવો સાધુ નિર્ગ્રન્થભાવથી એટલે કે સચમના અનુષ્ઠાનથી અત્યન્ત દૂર રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરોએ કહ્યું છે.

જલેનાડપિ, અચિત્તદેશેડપે સ્નાતિ । તથા-યઃ શોભાર્થં પાદૌ વસ્ત્રં વા પ્રક્ષાલયતિ, एवं हस्वं वस्त्रं दीर्घीकरोति, दीर्घं च ह्रस्वयति स संयमादतिदूरे भवतीति गणधर-
तीर्थकराः कथयन्ति इति भावः ॥२१॥

કુશીલાન્ તદાચારાંશ્ચ કથયિત્વા एतत्प्रतिपक्षभूताः शीलवन्तः प्रतिपाद्यन्ते
सूत्रकारेण 'कम्मं परिन्नाय' इत्यादि ।

મૂલમ્-કમ્મં પરિન્નાય દગંસિ ધીરે વિયંડેણ જીવિજ્ઞં ય આદિમોક્ષં ।

‘સેવીયં કંદાઈ અમુંજમાણે વિરંતે સિંગાણાડસુ ઇત્થિયાસુ ॥૨૨॥

છાયા--કર્મ પરિજ્ઞાયોદકે ધીરો વિકટેન જીવેચ્છાદિમોક્ષમ્ ।

સ બીજકન્દાન્ અમુંજાનો વિરતઃ સ્નાનાદિષુ સ્ત્રીષુ ॥૨૨॥

આશય यह है कि जो शिथिलाचारी दोषरहित आहार की भी सन्निधि करके ओगता है, जो अचित्त जल से भी और अचित्त देश में भी स्नान करता है तथा जो शोभा बढ़ाने के लिए लम्बे वस्त्र को छोटा और छोटे को लम्बा करता है, वह समय से दूर रहता है । ऐसा तीर्थकर गणधरों का कथन है ॥२१॥

કુશીલોં ઓર ડનકે આચારોં કા કથન કરકે ડનસે વિપરીત
શીલવાનોં (આચારવાનોં) કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં--‘કમ્મં પરિન્નાય’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ધીરે-ધીરઃ’ ધીર પુરુષ ‘દગંસિ-ડદકે’ જલસ્નાનમેં
‘કમ્મં પરિન્નાય-કર્મ પરિજ્ઞાય’ કર્મબન્ધ કો જાનકર ‘આદિમોક્ષં-

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે શિથિલચારી સાધુ દોષરહિત આહાર-
રની પણ સન્નિધિ કરીને તેને ઉપલોગ કરે છે, જે અચિત્ત જળ વડે શરીરના
અમુક ભાગોને ધોવા રૂપ દેશસ્નાન કે બધાં ભાગોને ધોવા રૂપ પૂર્ણસ્નાન કરે
છે, જે શોભાને માટે વસ્ત્રને કાપીને દંડું કરે છે, કે સાધીને લાંબું કરે છે,
તે સંયમથી દૂર જ રહે છે, એવું તીર્થ કરે અને ગણધરોએ હું છે માટે
સંયમની આરાધના કરનાર સાધુએ નિર્દોષ આહારને પણ સચચ કરવો
જોઈએ નહીં, અચિત્ત જળ વડે પણ સ્નાન કરવું જોઈએ નહીં તથા કપડાંને
શોભા વધારવા માટે કાપવું કે સાંધવું જોઈએ નહીં. ॥ગાથા ૨૧॥

કુશીલ અને તેમના આચારોનું કથન કરીને હવે સૂત્રકાર તેમનાથી
વિપરીત એવાં શીલવાનોના (આચારવાનો) પ્રતિપાદન કરે છે-

‘કમ્મં પરિન્નાય’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ—‘ધીરે-ધીરઃ’ ધીર પુરુષ ‘દગંસિ-ડદકે’ જલસ્નાનમાં ‘કમ્મં
પરિન્નાય-કર્મ પરિજ્ઞાય’ કર્મ બન્ધને બાળીને ‘આદિમોક્ષં-આદિમોક્ષ’ સંસા-

અન્વયાર્થ:—(ધીરે) ધીર:—સાધુ: (દગંસિ) ઉદકસ્નાને (કર્મ પરિજ્ઞાય) કર્મ-કર્મ-વન્ધનં પરિજ્ઞાય જ્ઞાત્વા (આદિમોક્ષં) આદિમોક્ષં-આદિત: સંસારતો મોક્ષં મોક્ષપર્યન્તં (વિગટેન) વિકટેન-પ્રાસુકજલેન (જીવિજ્ઞ) જીવેત્ જીવનં ધારયેત્ 'સે' સ: (વીયકંદાઈ) વીજકન્દાન્ સાવધાન્ (અમુંજમાણે) અમુજ્ઞાન: (સિના-નાઈસુ) સ્નાનાદિષુ (સ્થિયાસુ) સ્ત્રીષુ (વિરતે) વિરત:—વિરતો ભવેત્ એમિર્દૂરે વસેદિતિ ॥૨૨॥

ટીકા—‘ધીરે’ ધીર:—ધીરા સ્થિરા બુદ્ધિર્યસ્ય સ ધીર:, ધિયા વિવેકબુદ્ધ્યા રાજતે પરિવૃત્તો ભવતિ ય: મ ધીરો વા બુદ્ધિમાન ‘ઉદગંસિ’ ઉદકે જલસ્નાને

આદિમોક્ષં’ સંસાર સે મોક્ષપર્યન્ત ‘વિગટેન-વિકટેન’ પ્રાસુક જલકે દ્વારા ‘જીવિજ્ઞ-જીવેત્’ જીવન ધારણ કરે ‘સે-સ:’ વહ સાધુ ‘વીયકંદાઈ-વીજકન્દાન્’ વીજ કંદ આદિકો ‘અમુંજમાણે-અમુજ્ઞાન:’ ઓજન ન કરતા હુઆ ‘સિનાનાઈસુ-સ્નાનાદિષુ’ સ્નાન આદિ સે તથા ‘સ્થિયાસુ-સ્ત્રીષુ’ સ્ત્રી આદિસે ‘વિરતે-વિરત:’ અલગ રહે ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—સાધુ જલસ્નાન સે કર્મવન્ધન જાનકર સંસાર સે મોક્ષ પર્યન્ત પ્રાસુક જલ સે હી જીવન ધારણ કરે । વીર્જો ઓર કન્દોં કા ઉપભોગ ન કરતા હુઆ સ્નાનાદિ સે ઓર સ્ત્રિયોં સે વિરત રહે ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જિસકી બુદ્ધિ સ્થિર હો વહ ધીર કહલાતા હૈ અથવા જો ધી અર્થાન્ બુદ્ધિ સે રાજિત-શોભિત હોતા હૈ, વહ ધીર કહલાતા હૈ । એસા ધીર પુરુષ જલસ્નાન સે કર્મવન્ધન જાનકર જય તક સંસાર સે

રથી મોક્ષ પર્યન્ત ‘વિગટેન-વિકટેન’ પ્રાસુક જલ દ્વારા ‘જીવિજ્ઞ-જીવેત્’ જીવન ધારણ કરે ‘સે-સ:’ તે સાધુ ‘વીયકંદાઈ-વીજકન્દાન્’ બી કંદ વિગેરેને ‘અમુંજમાણે-અમુજ્ઞાન:’ આહાર કર્યા વિના ‘સિનાનાઈસુ-સ્નાનાદિષુ’ સ્નાન વિગેરેમાં તથા ‘સ્થિયાસુ-સ્ત્રીષુ’ સ્ત્રી વિગેરેથી ‘વિરતે-વિરત:’ અલગ રહે ॥૨૨॥

સૂત્રાર્થ—જનસ્નાનને લીધે કર્મને બન્ધ થાય છે-કર્મોનું ઉપાર્જન થાય છે, એવું સમજીને સાધુએ જીવન પર્યન્ત (સંસાર ભ્રમણમાંથી) મુક્ત થઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી) પ્રાસુક (અચિત્ત) જન વડે જ પોતાનું જીવન ધારણ કરવું જોઈએ. તેણે બી અને કન્દને ઉપભોગ કરવો જોઈએ નહીં, સ્નાનાદિને ત્યાગ કરવો જોઈએ અને સ્ત્રીઓથી દૂર રહેવું જોઈએ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ—જેની બુદ્ધિ સ્થિર હોય છે તેને ધીર કહેવાય છે. અથવા ‘ધી’ એટલે બુદ્ધિ અને ધીર એટલે બુદ્ધિથી રાજિત-બુદ્ધિથી શોભતો પુરુષ. એવો ધીર પુરુષ એવું સમજી શકે છે કે જલસ્નાન કરવાથી કર્મોનું

‘કર્મ’ કર્મ ‘પરિણાય’ પરિણાય-જલસ્નાને કૃતે સતિ કર્મવન્ધનં ભવતીતિ વિજ્ઞાય ‘આદિમોક્ષ’ આદિમોક્ષમ્, આદિઃ સંસારસ્તસ્માન્મોક્ષો વિરામઃ इति આદિમોક્ષઃ તદ્। સંસારવિરામપર્યન્તદ્-યાવજ્જીવનમિત્યર્થઃ, ‘વિચ્છેદ’ વિક્ષેપ-તિલતણ્ડુલગોધૂમાદિધાવનજલેન તથા અચિત્તોબ્ધોદકેન પ્રાણધારણં નિર્વ-હેતુઃ। પુનઃ કિં કુર્વાન્ ‘વીર્યકંદશઃ’ વીર્યકન્દાન્-વીર્યકન્દમૂલહરિત-શાકફલા-દીન્ સચિત્તાન્ ‘અમુંજમાણે’ અમુંજાનઃ એતેષાં વીજાદીનાં ભોજનમકુર્વાણઃ। તથા ‘સિનાળાશુ’ સિંથિશુ વિરતે’ સ્નાનાદિષુ-સ્નાનાઽભ્યજ્ઞોદ્વર્તનાદિશાસ્ત્રનિષિદ્ધ-ક્રિયાસુ, તથા ‘સિંથિયાસુ’ સ્ત્રીષુ ‘વિરતે’ વિરતઃ, એતેભ્યઃ સર્વથૈવ નિવૃત્તિ-કુર્વાણઃ, યથૈવંભૂતઃ સર્વેભ્યોઽપિ આશ્રવદ્વારેભ્યો વિરતઃ અસૌ સાધુઃ વિલક્ષણઃ કુશીલદોષૈઃ ન સંસ્પૃષ્ટો ભવતિ। તદમાચાજ સંસારચક્રે પરિભ્રમતિ કારણાઽભાવાત્।

વિરામ ન હો જાય તવ તક અર્થાત્ જીવન પર્યન્ત તિલ તંદુલ ગેહ્ આદિ કે ધોવન સે યા અચિત્ત જલ સે પ્રાણ ધારણ કરે। તથા વીજ, કન્દ, મૂલ, હરિત, શાક ફલ આદિ સચિત્ત વનસ્પતિ કા સેવન ન કરતા હુઆ સ્નાન ઉબટન માલિશ આદિ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ ક્રિયાઓ સે એવં સ્ત્રિયો સે વિરત રહે। જો એસા હોતા હૈ અર્થાત્ સમસ્ત આશ્રવ દ્વારો સે વિરત હોતા હૈ વહ વિલક્ષણ સાધુ કુશીલ દોષો સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા ઓર દોષો કે અભાવ સે સંસાર ચક્ર મેં નહીં ઘૂમતા, સંસાર કા અભાવ હો જાને સે દુઃખ કા અનુભવ નહીં કરતા, દુઃખિત હોકર રોતા નહીં હૈ ઓર નાના પ્રકાર કે ઉપાયો સે વિનષ્ટ નહીં હોતા હૈ। જો

ઉપાજ્ઞન થાય છે, તેથી જ્યાં સુધી સંસારમાં ભ્રમણ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી એટલે કે મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી એવો ધીર પુરુષ પોતાનાં પ્રાણો ટકાવવાને માટે જ પ્રાસુક જળનો ઉપયોગ કરે છે એવો પુરુષ ભાતનું ધોવણ, તલનું ધોવણ, ઘઉંનું ધોવણ આદિ અચિત્ત જળનો જ પીવા માટે ઉપયોગ કરે છે તથા તે બીજ, કન્દ, મૂળ, હરિત, શાક, ફળ આદિ સચિત્ત વનસ્પતિઓનું પણ સેવન કરતો નથી, સ્નાન કરતો નથી, ઉબટન (શરીરે ચણાના લોટ અદિનું મર્દન) પણ કરતો નથી અને માલિશ પણ કરતો નથી, કારણ કે આ બધી ક્રિયાઓનો શાસ્ત્રોએ નિષેધ કર્યો છે. વળી તે સ્ત્રીઓથી દૂર રહીને બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું બરાબર પાલન કરે છે. જે સાધુ આ પ્રકારે સમસ્ત આશ્રવ દ્વારોથી વિરત થઈ જાય છે, એવો વિલક્ષણ સાધુ કુશીલથી (દોષોથી) સ્પૃષ્ટ થતો નથી એટલે કે કોઈ પણ દોષ કરતો નથી. આ પ્રકારે દોષોનો અભાવ થઈ જવાને કારણે તેને સંસાર ચક્રમાં ભ્રમણ કરવું પડતું નથી. એવા પુરુષના સંસારનો અભાવ થઈ જવાને કારણે તેને

ન દુઃખમનુભવતિ, ન વા દુઃસ્વિતઃ સ્તનતિ, વિનશ્યતિ વા નાનાવિધૈરપાયૈરિતિ ।
બુદ્ધિમન્તો પ્રવચનપરિશીલનજનિતસંપ્રાપ્તવિશુદ્ધોદ્ભુદ્વિવેકાઃ સ્નાનાદીનિ વિવિધ-
કર્મવન્ધજનકાનીતિ વિભાવ્ય, યાવન્મોક્ષ ન પ્રાપ્નુવન્તિ તાવત્પર્યન્તં સાવધક્રિયા-
પરિવર્જયેયુરિતિ ભાવઃ ॥૨૨॥

પુનરપિ કુશીલાનેવાઽધિકૃત્ય સૂત્રકારો વદતિ—‘જે માયરં ચ’ इत्यादि ।

મૂલ્ય—‘જે માયરં પિયરં ચ હિચ્ચા, ગારં તૈહા પુત્તપસું ધણં ચ ।

કુલાઈં જે ધાવંઈ સાંડગાઈં અહાંહુ સે સાનણિયંસ્સ દૂરે ॥૨૩॥

છાયા—‘યો માતરં પિતરં ચ હિત્વા, અગારં તથા પુત્રપશું ધનં ચ ।

કુલાનિ યો ધાવતિ સ્વાદુકાનિ અથાહુઃ સ શ્રામણ્યસ્ય દૂરે ॥૨૪॥

બુદ્ધિમાન હૈં, પ્રવચન કે પરિશીલન શે જિનકા વિવેક જાગૃત હોગયા હૈં,
વે સ્નાન આદિ કો કર્મવન્ધ કા કારણ જાન કર, જવતક મોક્ષ ન હો
જાય તથ તક સાવચ વ્યાપારોં કા ત્યાગ કરેં ॥૨૨॥

સૂત્રકાર પુનઃ કુશીલોં કો લક્ષ્ય કરકે કહતે હૈં—‘જે માયરં ચ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જે-ય.’ જો ‘માયર પિયર ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા
અં પિતાકો ‘હિચ્ચા-હિત્વા’ છોડકર ‘તૈહાગારં પુત્તપસું ધણં ચ-તથા
અગારં પુત્રપશૂન્ ધનં ચ’ તથા ઘર, પુત્ર પશુ ઓર ધનકો છોડકર
‘સાંડગાઈં કુલાઈં ધાવંઈ-સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજન

હ.ખોનો અનુભવ કરવો પડતો નથી, વેદનાઓને કારણે રુદન કરવું પડતું
નથી, અને જન્મ જરા અને મરણનાં હુખો વેઠવા પડતા નથી. કારણ કે
એવો પુરુષ તો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. જે બુદ્ધિમન્ છે, પ્રવચનના પરિ-
શીલનથી જેમનો વિવેક જાગૃત થઈ ગયો છે, તેમણે સ્નાનાદિને કર્મવન્ધના
કારણરૂપ નહીંને, હવન પર્યન્ત (મોક્ષપ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી), તેનો ત્યાગ
કરવો જોઈએ અને સાવચ વ્યાપારોનો પણ-ગ્રવહિસા થતી હોય એવી
પ્રવૃત્તિઓનો પણ-ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥ગાથા ૨૨॥

સૂત્રકાર ફરી કુશીલ સ્વયૂયિકોને અનુલક્ષીને એવું કહે છે કે-
‘જે માયર ચ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ—‘જે-ચ’ જેઓ ‘માયર પિયર ચ-માતરં પિતરં ચ’ માતા
અને પિતાને ‘હિચ્ચ-હિત્વા’ છોડીને ‘તૈહાગાર પુત્તપસું ધણં ચ-તથા અગારં
પુત્રપશૂન્ ધન ચ’ તથા ઘર, પુત્ર, પશુ, અને ધનને છોડીને ‘સાંડગાઈં કુલાઈં-
ધાવંઈ-સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજનવાળા ઘરોમાં રહે છે.

અન્વયાર્થઃ--(જે) યઃ (માયરં પિયરં ચ) માતરં પિતરં ચ (હિચ્ચા) હિત્વા-
પરિત્યજ્ય (તહાગારં પુત્તપસું ધનં ચ) તથા આગારં ગૃહં પુત્રમ્ પશું ગવાદિકં
ધનં સુવર્ણાદિકં પરિત્યજ્યાપિ (સાઝગાઈં કુલાઈં ધાવઈ) સ્વાદુકાનિ સ્વાદિષ્ટ
ભોજનયુતાનિ કુલાનિ ગૃહાણિ ધાવતિ ગચ્છતિ (સે) સઃ एतादृशः साधुः (સામ-
ણિયસ્સ) શ્રામણ્યસ્ય=શ્રમણભાવસ્ય (દૂરે) દૂરે-અતિદૂરે વિદ્યતે इति (અહાહુ)
અથાહુઃકથયંતિ તીર્થકરાદયઃ ॥૨૩॥

ટીકા-- 'જે' યઃ અપરિણતસમ્યગ્ ધર્મી 'માયરં' માતરમ્ 'પિયરં' પિતરમ્ ચ
'હિચ્ચા' હિત્વા પરિત્યજ્ય 'તહા' તથા 'ગારં' અગારં-ગૃહમ્ 'પુત્તપસું' પુત્રં પશુમ્, ગોમ-
હિષાદિકમ્ 'ધનં ચ' ધનં ચ-સુવર્ણાદિકમ્, પરિત્યજ્ય સમ્યગુત્થાનોત્થિતઃ પ્રવ્રજ્યા-
માદાય, તદ્ભૂરિભારવહનેऽસમર્થો હીનસત્ત્વતયા। 'સાઝગાઈં' સ્વાદુકાનિ-સ્વાદુ-
ભોજનવન્તિ 'કુલાઈં' કુલાનિ, ગૃહાણિ 'જે' યઃ 'ધાવઈ' ધાવતિ, પ્રવ્રજ્યામાદા-

વાલે ઘરોં મેં દોડતા હૈ 'સે-સઃ' વહ 'સમાણિયસ્સ-શ્રામણ્યસ્ય।
શ્રમણત્વ સે' 'દૂરે-દૂરે' અત્યંત દૂર હૈ એસા 'અહાહુ-અથાહુઃ'
તીર્થકરોંને કહા હૈ ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ--જો માતા, પિતા, પુત્ર, પશુ, ધન ઓર ગૃહ કા ત્યાગ
કરકે મી રક્ષ લોલુપી બન કર સ્વાદિષ્ટ ભોજન વાલે ઘરોં મેં
જાતા હૈ, એસા સાધુ સાધુતા સે દૂર હી રહતા હૈ। એસા તીર્થકર
ગણંધર કહતે હૈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ--જિસ જીવન મેં ધર્મ સમ્યક્ પ્રકાર સે પરિણત નહીં હુઆ
હૈ, એસા જો સાધુ માતા, પિતા કો ત્યાગકર તથા ઘર, પુત્ર, ગાય, મેસ
આદિ વસ્તુઓં ઓર સુવર્ણ આદિ ધન કો ત્યાગ કર દીક્ષિત હુઆ હૈ,
વહ યદિ સ્વાદુ ભોજન વાલે ઘરોં મેં ભોજન છેને જાતા હૈ અર્થાત્

'સે-સ' તે 'સામણિયસ્સ-શ્રામણ્યસ્ય' શ્રમણત્વથી 'દૂરે-દૂરે' અત્યંત દૂર છે
તેમ 'અહાહુ-અથાહુઃ' તીર્થકરોએ કહ્યું છે. ॥ ૨૩ ॥

સૂત્રાર્થ--માતા, પિતા, પુત્ર, પશુ, ધન અને ગૃહનો ત્યાગ કરીને
સંયમ ગ્રહણ કરવા છતાં પણ જે સાધુ રસલોલુપ બનીને, જ્યાંથી સ્વાદિષ્ટ
લોજન મળતું હોય અવાં ઘરોમાં જ જાય છે, એવો સાધુ સાધુતાથી દૂર
જ રહે છે, એવું તીર્થકરો અને ગણધરો કહે છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ--જેના જીવનમાં ધર્મ સમ્યક્ પ્રકારે પરિણત થયો નથી, એવો
કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, પુત્ર આદિ પરિવારનો તથા ગાય, ભેંસ આદિ
પશુઓનો તથા સુવર્ણ આદિ ધનનો અને ઘર બારનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા
અંગીકાર કરવા છતાં પણ સ્વાદલોલુપતાનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. એવો

યાઽપિ તદ્ધારવહનાસમર્થઃ જિહ્વાલોલુપતયા સ્વાદુભોજનપ્રાપ્તયે ધનિનાં ગૃહં
ધાવતિ । ‘સે’ સઃ-શીતલાચારી ‘સામણિયસ્સ’ શ્રામણ્યસ્ય નિર્ગ્રન્થભાવસ્ય દૂરે
ભવતીતિ । ‘અહાહુ’ અથાહુઃ-તીર્થંકરગણધરાદયઃ । યઃ કશ્ચિત્સુદુસ્ત્યજમાતૃપિતૃ-
પૃથુધનાદીન્ સંસ્પૃશ્ય સાધુમાતૃં ગતોઽપિ સ્વાદુભોજનાશયા તાદૃશભોજનપ્રાપક-
ધનિનાં ગૃહવિશેષે દૂરાદ્દૂરતર ગચ્છતિ । ગત્વા પરમાન્નમાનીય જિહ્વાલૌલ્યં
શિથિલયન્નાપિ ન શિથિલયતિ પ્રત્યુત દ્વિષા કૃષ્ણવર્ત્મેન્ વર્દ્ધયતિ, હીનસત્ત્વસ્ય
સત્ત્વોઽપિ નિર્ગ્રન્થસ્યાઽતિદૂરે ભવત્યેવં તીર્થંકરાદયઃ પ્રતિપાદયન્તિ ॥૨૩॥

ગૃહસ્થાગી હોકર भी जिह्वालोलुपता के कारण धनवानों के घर में
भिक्षा के लिए जाता है, वह साधुपन से दूर ही रहता है । तीर्थंकर
गणधर आदि महापुरुष ऐसा कहते हैं ।

સારાંશ यह है कि बड़ी कठिनाई से त्यागे जाने वाले माता, पिता,
पुत्र, धन और गृह आदि को भी त्याग कर जो साधु बना है, वह
यदि जिह्वालोलुप होकर सुस्वादु भोजन के लिए धनियों के घरों में
भिक्षा के लिए जाता है तो संयम से दूर ही हो जाता है । वह
स्वादिष्ट भोजन लाकर जिह्वालोलुपता को शान्त करना चाहता
हुआ भी जिह्वालोलुपता को अधिक बढ़ाता है । जैसे घी अग्नि को
बढ़ाता है । ऐसा तीर्थंकरों ने प्रतिपादन किया है ॥२३॥

સાધુ એવાં ઘરોમાં ભિક્ષા વહોરવા જાય છે કે જ્યાંથી સ્વાદિષ્ટ ભોજન મળે
છે, એટલે કે સ્વાદલોલુપતાને કારણે તે ધનવાનોને ઘર જ ભિક્ષા લેવા જાય
છે. એવા સાધુને સાધુ જ કહી શકાય નહીં કારણ કે તે પુરુષમાં સાધુના
ગુણોનો અભાવ હોય છે, એવું તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે.

તાત્પર્ય એ છે કે માતા, પિતા, પુત્ર, પશુ, ધન, ઘર આદિનો ત્યાગ
કરવો ઘણો જ મુશ્કેલ છે. એવો કષ્ટપ્રદ ત્યાગ કરીને જેણે સંયમ અંગી-
કાર કર્યો છે એવો સાધુ પણ જો સ્વાદલોલુપ ધર્મને સ્વાદિષ્ટ ભોજનને માટે
ધનવાનોના ઘરોમાં જ ભિક્ષા શ્રદ્ધા કરવા માટે જાય, તો તે સંયમનો
વિરાધક જ બને છે. આ પ્રકારે જિહ્વાલોલુપતાને શાન્ત કરવા માગતો તે
સાધુ જિહ્વા લેલુપતાને શાન્ત કરવાને બદલે તેને વધારતો જ રહે છે. જેન
અગ્નિનાં ઘી હોમવાથી અગ્નિ અધિક પ્રવ્વસિત થાય છે, એજ પ્રમાણે
સ્વાદિષ્ટ ભોજન ખાવાથી તેની સ્વાદલેલુપતા વધતી જ જાય છે અને તે
વધારેને વધારે શિથિલચારી પતો જાય છે, એવું તીર્થંકર આદિ મહા-
પુરુષોએ કહ્યું છે ॥૨૩॥

પુનરપ્યાહ સૂત્રકારઃ—‘કુલાઈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—કુલાઈં જે ધાવઈ સાડગાઈં અઘાતિ ધમ્મં ઉદરાણુ ગિદ્ધે ।

અહાહુ સે આયરિયાણ સયંસે જે લાવયેજ્જા અસળસ્સ હેઝા ૨૪ ।

છાયા—કુલાનિ યો ધાવતિ સ્વાદુકાનિ આરુયાતિ ધર્મમુદરાણુગૃહઃ ।

અથાહુઃ સ આચાર્યાણાં શતાંશો ય આલાપયેદશનસ્ય હેતોઃ ॥૨૪॥

અન્વયાર્થઃ—(ઉદારાણુગિદ્ધે) ઉદરાણુગૃહઃ—ઉદરભરણવ્યગ્રઃ સન્ (જે) યઃ પુરુષઃ (સાડગાઈં કુલાઈં ધાવઈ) સ્વાદુકાનિ—સ્વાદુભોજનવિશિષ્ટાનિ કુલાનિ—ગૃહાણિ ધાવતિ ગચ્છતિ (ધમ્મં આઘાતિ) ધર્મ ધર્મકથામારુયાતિ કથયતિ (સે આયરિયાણ-

સૂત્રકાર ફિર કહતે હૈં—‘કુલાઈં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઉદારાણુગિદ્ધે—ઉદરાણુગૃહઃ’ ઉદર પોષણ મેં તત્પર ‘જે-યઃ’ જો પુરુષ ‘સાડગાઈં કુલાઈં ધાવઈ—સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત होनेવાળે ઘરોં મેં જાતે હૈં તથા વહાં જાકર ‘ધમ્મં આઘાતિ—ધર્મ આરુયાતિ’ ધર્મકા કથન કરતે હૈં ‘સે આયરિયાણ સયંસે—સઃ આચાર્યાણાં શતાંશઃ’ વે આચાર્યકે શતાંશ ખી નહીં હૈં ‘જે અસળસ્સ હેઝા લાવયેજ્જા—યઃ અશનસ્ય હેતોઃ આલાપયેત્’ તથા જો ભોજન કે લોભ સે અપને ગુણોં કા વર્ણન કરતા હૈ વે ખી આચાર્યોં કે શતાંશ ખી નહીં હૈં ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ—જો ઉદરાસક્ત (પેટ ખરા) હો કર સ્વાદિષ્ટ ભોજન વાળે ઘરોં મેં જાના હૈ ઓર વહાં જાકર ધર્મોપદેશ કરતા હૈ, વહ સાધુ

સૂત્રકાર કુશીલોને અનુલક્ષીને વિશેષ કથન કરે છે—‘કુલાઈં’ ઇત્યાદિ—

શબ્દાર્થ—‘ઉદારાણુગિદ્ધે—ઉદરાણુગૃહઃ’ ઉદર પોષણમાં તત્પર ‘જે-યઃ’ જે પુરુષ ‘સાડગાઈં કુલાઈં ધાવઈ—સ્વાદુકાનિ કુલાનિ ધાવતિ’ સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત થવાવાળા ઘરોમાં જાય છે. તથા ત્યાં જઈને ‘ધમ્મં આઘાતિ—ધર્મ આરુયાતિ’ ધર્મનું કથન કરે છે ‘સે આયરિયાણ સયંસે—સઃ આચાર્યાણાં શતાંશઃ’ તેઓ આચાર્યની શતાંશ પણ નથી ‘જે અસળસ્સ હેઝા લાવયેજ્જા—યઃ અશનસ્ય હેતોઃ આલાપયેત્’ તથા જેઓ ભોજનના લોભથી પોતાના ગુણોનું વર્ણન કરે છે, તેઓ પણ આચાર્યોના શતાંશ પણ હોતા નથી. ॥ ૨૪ ॥

સૂત્રાર્થ—જે સાધુ ઉદરભર (ભોજન મેળવવાની લોભપતાથી યુક્ત) થઈને સ્વાદિષ્ટ ભોજન મળે એવા ઘરોમાં જાય છે અને ત્યાં જઈ એ ધર્મો-

સયંસે) સઃ આચાર્યાનાં શતાંશઃ શતભાગન્યૂન इत्यर्थः (જે અસગસસ હેઝ લાવણ્ઝા)
યઃ અશનસ્ય ભોજનસ્ય હેતોઃ કારણાત્ આલાપયેત્ સ્વકીયગુણાનિતિ ॥૨૪॥

ટીકા—‘ઉદરાણુગિદ્ધે’ ઉદરાણુગિદ્ધઃ, ઉદરે અણુગિદ્ધઃ, ઉદરભરણાય
વ્યગ્રચિત્તઃ ‘જે’ યઃ કશ્ચિન્ સાધુઃ ‘સાઁગાઈ’ સ્વાદુકાનિ-સુસ્વાદુમિષ્ટાન્ન-
ભોજનવિશિષ્ટાનિ ‘કુલાઈ’ કુલાનિ-ધનિનાં કુલાનિ ‘ધાવઈ’ ધાવતિ-ગચ્છતિ
તથા કૃત્વા આહારમાનેતું તદ્ગૃહં પ્રવિશ્ય, તસ્મૈ યદ્રોચિષ્યતે કથાનકાદિકં
તત્તસ્મૈ આરુવાતિ । ‘ધર્મં અપાતિ’ ધર્મમ્ આરુવાતિ=મુન્દરગીર્તિં ગિરા વર્ગયતિ ।
અય માત્રઃ—યો હિ ઉદરંભરઃ ભોજનનિમિત્તં દાનશ્રદ્ધાવિનયવતિ મહતિ કુલે ત-
ત્પ્રાજ્ઞણં ગત્વા મહતીઃ કથાઃ કથયતિ, સ સર્વથા કુશીલ એવ જ્ઞેયઃ—કયં કયમપિ

યાચાર્યોં કા શતાંશ ઓ નહીં હૈ અર્થાન્ સૌર્વાં ભાગ ઓ નહીં હૈ । જો
આહાર કે લિષ અપને ગુણોં કી પ્રશંસા કરવાતા હૈ, વહ ઓ આચાર્ય
કા શતાંશ ઓ નહીં હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જો ઉદર મેં ગૃહ્ હૈ અર્થાત્ પેટ ભરને મેં તત્પર હૈ ઓર
સુસ્વાદુ મિષ્ટાન્ન ભોજન વાલે ઘરોં મેં જાતા હૈ ઓર આહાર લેને કે
લિષ ઉન ઘરોં મેં પ્રવેશ કરકે ધર્મકથા કરતા હૈ, વહ આચાર્યોં કે યા
આર્યોં કે શતાંશ ભાગ ઓ નહીં હૈ । યહોં ‘શત’ શબ્દ ઉપલક્ષણ હૈ,
અતઃએવ ંસે રસલોલુપ વક્તા કો આચાર્ય કા લાઁવર્વાં ભાગ ઓ નહીં
સમજ્ઞના ચાહિષ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો ઉદર ભર ભોજન કે ઉદ્દેશ્ય
સે દાન શ્રદ્ધાન ઓર વિનય વાલે કિસી ઘડે ઘર મેં જાકર લમ્બી

પદેશ ડે છે, તે સાધુ આચાર્યોના શતાંશ પણ નથી એટલે કે આચાર્યના
ગુણોના તે સાધુમાં અભાવ હોવાથી તેનામાં આચાર્યના સોમા ભાગની પણ
યોગ્યતા નથી જે સાધુ આહારને માટે પોતાના ગુણોની પ્રથમ સા કરે છે કે
કરાવે છે. તે સાધુમાં પણ આચાર્યના ગુણોના સોમા ભાગનો પણ સદ્ભાવ
હોતો નથી ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ પોતાનું પેટ ભરવાની લાલસાથી પ્રેરાઈને, સ્વાદિષ્ટ
ભોજન પ્રાપ્ત થાય એવા ઘરોમાં જાય છે, અને તે ઘરોમાં પ્રવેશ કરીને
ધર્મોપદેશ દે છે, તે સાધુ આચાર્યોના સોમા ભાગની બરાબર પણ નથી અટી.
‘શત’ પદ ઉપલક્ષણ માત્ર છે, તેથી એવા રસલોલુપ વક્તાને આચાર્યનો
લાભનો ભાગ મળી શકાય નહીં. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે સાધુ
સ્વાદિષ્ટ ભોજન મેળવવાની ઈચ્છાથી, દાન, શ્રદ્ધા અને વિનયથી સંપન્ન હોઈ
પ્રવેશ કરીને ત્યાંની ધર્મકથા કરે છે. એવા સાધુને

સાધુભિરીટકર્મ ન કર્તવ્યમ્ । ‘સે’ સઃ આચરિયાણ’ આચાર્યાણામ્ આર્યાણાં ઘા (સયંસે) શતાંશઃ, શતમિતિપદમુપલક્ષણમ્, તેન સ વક્તા-આચાર્યાણાં શતસહ-સ્રાદપિ અધોદેશે વર્તતે इत्यवगन्तव्यम् । તથા ‘જે, યઃ ‘અસણસ્ત’ અશનસ્ય, હ્રાઽપિ અશનપદમુપલક્ષણમ્, તેન વસ્ત્રાદીનામપિ સંગ્રહો જ્ઞેયઃ । તેન અશનવસ્ત્રાદેઃ ‘હેઝ’ હેતોઃ ‘લાનજ્જા’ આલાપયેત્ । અસ્યાઽયમર્થઃ—ય આહારાય વસ્ત્રપ્રાપ્તયે વા સ્વકીયગુણાન્ પરદ્વારા પ્રત્યાપયેત્, સોઽપ્યાચાર્યગતગુણેભ્યઃ સહસ્રાંઽશાદપ્યધોઽધો વર્તતે સાધુત્વરહિતો ભવતિ । સ્ત્રીયં ગુણં સ્વમુખાદેવ યો વર્ણયતિ, સ તુ કઃ કથંભૂતશ્ચેતિ જ્ઞાનિન એવ જાનન્તિ । અધમાદપ્યધમ ઇતિ । યઃ ઉદરંભરી લોકે સ્વાદુભોજનલોભેન લુબ્ધઃ સ્વાદુભોજનપાત્તિયોગ્યં ધનિનો ગૃહમાસાઘ તત્ર ધર્મ-

લમ્બી ધર્મકથા કરતા હૈ, ઉસે સર્વથા કુશીલ હી સમજના ચાહિયે । સાધુઓં કો એસા કર્મ કદાપિ નહીં કરના ચાહિયે ।

હસકે અતિરિક્ત જો અન્ન કે લિયે ઓર ઉપલક્ષણ સે વસ્ત્ર આદિ કે લિયે અપને ગુણોં કો દુસરે કે દ્વારા પ્રશંસા કરવાતા હૈ, વહ બી આચાર્ય કે ગુણોં કે શતાંશ યા સહસ્રાંશ ભાગ મેં નહીં હૈ । વહ સાધુતા સે રહિત હૈ । જો અપને મુખ સે અપને ગુણ કા વર્ણન કરતા હૈ, વહ કૌન ઓર કૈસા હોતા હૈ, યહ તો જ્ઞાની હી જાનતે હૈ । વસ્તુતઃ વહ અધમ સે બી અધમ હૈ ।

આશય યહ હૈ કિ જો ઉદરંભરા પેટભરા સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરને કે ઉદ્દેશ્ય સે કિસી ધનાઢ્ય કે ઘર જાતા હૈ ઓર ઉત્તમ ભોજન

તદન કુશીલ જ સમજવો. ભેઠએ. સાધુઓએ એવું કમ કરી કરવું ભેઠએ નહીં.

વળી અન્નને માટે (ઉપલક્ષણથી વસ્ત્રને માટે પણ ગ્રહણ કરી શકાય) જે સાધુ પોતાના ગુણોની ખીજાં લોકો દ્વારા પ્રશંસા કરાવે છે અથવા પોતે જ પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે, તે સાધુમાં પણ આચાર્યના શતાંશ, સહસ્રાંશ કે લક્ષાંશ ગુણોનો પણ સહભાવ હોતો નથી. તે પણ સાધુના રહિત હોવાને કારણે કુશીલ જ ગણાય છે જેઓ પોતાને માટે પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ કોણ અને કેવાં હોય છે, તે તો જ્ઞાનીઓજ જાણે છે. ખરી રીતે તો એવાં પુરુષો અધમમાં અધમ હોય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જે ઉદરભર (સ્વાદુ લોભુપ) સાધુ, સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરવાની લાલચે કોઈ ધનવાન માણસના ઘેર જઈને, ઉત્તમ

કયાં કયવતિ, સ સાધુમાવાદ્ભ્રટઃ । યસ્તુ પુનરાહારસ્ત્રાઘર્થ સ્વકીયાન્ ગુણાન્
પરેણ ય્યાદયતિ, સોઽપ્યધમઃ । યથ સ્વગુણં સ્વેનૈવ પ્રકાશયતિ સ તુ અધમાઽધમ
ઇતિ માનઃ ॥૨૪॥

પુનરપ્યાદ-‘નિઃસ્વપ્ન દીણે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્ય-‘નિઃસ્વપ્ન દીણે પરભોગણંમિ મુહમંગલીષ ઉદરાણુગિદ્ધે ।

નીવારગિદ્ધે ચ મહાવરાહે અદૂરણ ણહિઈં ઘાતમેવ ॥૨૫॥

છાયા-નિઃસ્વપ્ન દીનઃ પરભોજને મુલ્યમાંગલિક ઉદરાણુગૃહઃ ।

નીવારગૃહ્ ઇવ મહાવરાહઃ અદૂર ણ્યતિ ઘાતમેવ ॥૨૫॥

પાને કે વિચાર સે વહાં ધર્મકથા કરતા હૈ, વહ સાધુતા સે બ્રહ્મ
હોજાતા હૈ ઓર જો આહાર વસ્ત્ર આદિ કે લિષ અપને ગુણો કો દુસરો
સે પ્રકટ કરવાતા હૈ, વહ બી અધમ હૈ । જો અપને ગુણો કો અપને હી
મુલ્ય સે પ્રકટ કરતા હૈ વહ અધમાધમ હૈ ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ-‘નિઃસ્વપ્ન-નિઃસ્વપ્ન’ જો પુરુષ ઘર સે નિકલકર
‘પરભોગણંમિ દીણે-પરભોજને દીનઃ’ અન્યકે ભોજનકેલિયે દીનવનકર
‘મુહમંગલીષ-મુલ્યમાંગલિકઃ? માટ કે જૈસા દુસરેકી પ્રકાસા કરતા હૈ
‘નીવારગિદ્ધે ચ મહાવરાહે-નીવારગૃહ્ ઇવ મહાવરાહઃ’ વહ તળુલ કે
દાનોં મેં આસક્ત મહાન સુખર કે જૈસા ‘ઉદરાણુગિદ્ધે-ઉદરાણુગૃહઃ’
ઉદર પોષણ મેં તત્પર હૈ ‘અદૂરણ-અદૂરે’ વહ શીઘ્ર હી ‘ઘાતમેવ-ઘાત-
મેવ’ નાશકો હી ‘ણહિઈં-ણ્યતિ’ પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥૨૫॥

લેજન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી, ધર્મકથા કરે છે તે સાધુના ધર્મનું-આચાર-
શાસ્ત્ર પાલન નહીં કરવાને કારણે ‘સાધુ’ કહેવાને પાત્ર નથી. વળી જે સાધુ
આહાર, વસ્ત્ર આદિને માટે બીજાની પાસે પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરાવે છે,
તે પણ અધમ છે. જે પોતાનાં ગુણો પોતાને જ બોડે પ્રકટ કરે છે તેને તો
અધમમાં અધમ કહી શકાય ॥નાયા ૨૪॥

‘નિઃસ્વપ્ન દીણે’ ઇત્યાદિ-

શબ્દાર્થ-‘નિઃસ્વપ્ન-નિઃસ્વપ્ન’ જે પુરુષ ઘેરથી નીકળીને ‘પરભોગણંમિ
દીણે-પરભોજને દીનઃ’ અન્યના લેજન માટે દીન બનીને ‘મુહમંગલીષ-
મુલ્યમાંગલિક’ માટની જેમ બીજાના વખત કરે છે ‘નીવારગિદ્ધે ચ મહાવરાહે-
નીવારગૃહ્ ઇવ મહાવરાહઃ’ તે પોતાના દુલ્લભ ગુણોને જોડીને
‘ઉદરાણુગિદ્ધે-ઉદરાણુગૃહઃ’ ઉદર પોષણના તત્પર છે, ‘અદૂરણ-અદૂરે’ તે અત્યંત
‘ઘાતમેવ-ઘાતમેવ’ નાશકો જ ‘ણહિઈં-ણ્યતિ’ પ્રાપ્ત થાય છે ॥૨૫॥

અન્વયાર્થઃ—(ણિક્ષમ્મ) નિષ્ક્રમ્ય—સંયમં ગૃહીત્વાપિ (પરમોયણંમિ દીણે) પરમોજને દીનઃ- પરાહારવિષયે દૈન્યમુપગતઃ (મુહમંગલીએ) મુખમાંગલિકઃ—અન્યસ્ય પ્રશંસકઃ (નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહે) નીવારગૃહ્ણો મહાવરાહ इव तण्डुलकणासक्त- શૂકરવત્ (ઉદરાણુગિદ્ધે) ઉદરાણુગૃહ્ણઃ ઉદરપોષણે તત્પરઃ, (અદૂરે) અદૂરે—અતિ- સમીપે (વાયમેવ) ઘાતં વિનાશયેવ (एहिइ) एष्यति—પ્રાપ્સ્યતીત્યર્થઃ ॥૨૫॥

ટીકા—યો હિ પુરુષઃ સ્વકીયં ગૃહકલત્રધનધાન્યાદિકં પરિત્યજ્ય ‘ણિક્ષ- મ્મ’ નિષ્ક્રમ્ય ગૃહાન્નિસ્સૃત્ય સંયમં ગૃહીત્વેત્યર્થઃ ‘પરમોયણંમિ’ પરમોજને, પરકી- યાહારવિષયે ‘દીણે’ દીનઃ—દૈન્યમુપગતઃ રસનેન્દ્રિયવશવર્તી ચારણવત્ । ‘મુહ- મંગલીએ’ મુખમાંગલિકઃ મુખેન મંગલાનિ પ્રશંસાવાક્યાનિ વદતિ યઃ સ મુખ- માન્ગલિકઃ, મુખેન પરપ્રશંસાકારકઃ, પ્રશંસાપ્રકારો યથા—

પુનઃ કહતે હૈં—‘ણિક્ષમ્મ દીણે’ इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—જો સંયમ કો ગ્રહણ કરકે મી પરકીય આહાર મેં દીન હૈ, મુખ માંગલિક અર્થાત્ દૂસરે કી પ્રશંસા કરતાં હૈ, બહ તન્દુલ- કણોં મેં આસક્ત મહાશૂકર કે સન્માન ઉદરપોષણ મેં તત્પર હોકર શીઘ્ર હી વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોગા ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ અપને ગૃહ, પત્ની, ધન, ધાન્ય આદિ કા ત્યાગ કરકે ઓર સંયમ કો ધારણ કરકે પરકીય આહાર કે વિષય મેં દીનતા કો પ્રાપ્ત હૈ, રસના ઇન્દ્રિય કા દાસ હૈ અર્થાત્ રસલોલુપ હૈ તથા જો મુખમાંગલિક હૈ અર્થાત્ મુખ સે પ્રશંસાવચન બોલના હૈ, યથા—‘પુણ્યાત્મા દીનલોકાનાં’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—જેઓ સંયમ ગ્રહણ કરવાં છતાં પણ પરકીય આહારના વિષયમાં દીનતા બતાવે છે, જેઓ મુખમાંગલિક છે એટલે કે આહાર મેળવવા માટે દાતાની પ્રશંસા કરનારા છે, તેઓ તન્દુલ કણોમાં (ચોખાના દાણામાં) અસક્ત થયેલાં મહાશૂકરોની જેમ ઉદર પોષણ માટે લોલુપ થઈને વિનષ્ટ થાય છે—સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવ ને બદલે સંસારમાં ભ્રમણ કરીને દુઃખોનું વેદન કર્યા કરે છે. ॥૨૫॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ માતા, પિતા, પત્ની, પુત્ર ધન, ઘર આદિને ત્યાગ કરીને સંયમ અંગીકાર કરવા છતાં આહાર પ્રાપ્તિને માટે દીનતા બતાવે છે, સ્વાદલોલુપ બનીને (રસના ઇન્દ્રિયના દાસ બનીને) જેઓ દાતાની પ્રશંસા કરે છે, તેઓ પણ સંયમથી બ્રૂટ થઈને પોતાનો જ વિનાશ નોતરે છે. તેઓ દાતાની કેવી પ્રશંસા કરે છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

‘पुण्यात्मा दीनलोकानां दारिद्र्यहरणे प्रभुः ।

दूरे मेरुदूरे त्वं कल्पवृक्षोऽजडः झिलः ॥१॥

एवं मुखेन पुण्यकार्ये त्वं बहुधनं व्ययसि इत्यादीनि प्रशंसावाक्यानि वदति ।
एतादृशो मुखमांगलिकः । दीनतां गत इति यावत् । तदुक्तम्—

सो एसो जस्स गुणा विपरंति निवारिया दसदिशासु ।

इहरा कहासु सुच्चसि पच्चक्खं अज्ज दिट्ठोसि ॥१॥

छाया—स एषः यस्य गुणाः विचरन्ति निवारिता दशदिशासु ।

इतरासु कथासु श्रूयते प्रत्यक्षपद्य दृष्टोतीति ॥१॥

स एव भवान् यस्य कीर्तिर्दिक्षु प्रसृता प्रथममहं भवन्तं कथायामेवा शृण्वम्,
अथ तमेव भवन्त प्रत्यक्षतः पश्यामीति भावः ।

आप तीनलोक में पुण्यात्मा हैं, दीन जनों की दरिद्रता को दूर करने में समर्थ हैं । मेरु दूर है परन्तु आप दूर नहीं हैं । सब की सब कमनाओं को पूर्ण करने वाला कल्पवृक्ष आपके समान हो सकता है, परन्तु उसमें न्यूनता यह है कि वह जड़ है । आप में जड़ता नहीं है । इस प्रकार आप मेरु और कल्पवृक्ष से भी बढकर हैं ।

आप पुण्य कृत्यों में बहुत धनव्यय करते हैं, इस प्रकार प्रशंसा करनेवाला मुखमांगलिक कहलाता है । कहा भी है—‘सो एसो जस्स गुणा’ इत्यादि ।

‘ओहो ! आप वही हैं । जिन के गुण दसों दिशाओं में विचरण कर रहे हैं ! आप का नाम अभी तक तो क्या कहानियों में सुनाया, आज आपको साक्षान् देखा !’

‘पुण्यात्मा दीनलोकानां’ इत्यादि—

‘आप तबे बोकमा सोनी भडन पुण्यात्मा छे आप दीनजनोनी दीनता हर करवाने समर्थ छे, मेरु हर छे, पद्य आप दूर नहीं आप सोनी सपणी शमनाओ पूर्ण करनार कल्पवृक्ष समान छे परन्तु कल्पवृक्षना तो आपना करता बोक न्यूनता छे । कल्पवृक्ष तो जड़ छे, परन्तु आप जड़ नहीं आरीते आप मेरु अने कल्पवृक्ष करता पद्य भडान छे । आप जन आदि पुण्य कार्यो फलज भुज न धन वापरो छे । आप प्रकादे इतानी प्रशंसा करनारने ‘सुअनांगलिक’ कहवत्य छे इहु पद्य छे क—‘सो एसो जस्स गुणा’ इत्यादि—
‘अहे, आप तो सेवा पुण्य छे के बोला उहे: इने दिशोनीनां व्यापी भरा छे, आपनु नन आरद सुधी तो उवा, वतओना न जहनु’

અનેન પ્રકારે 'ઉદરાણુગિદ્ધે' ઉદરાણુગૃદ્ધઃ=ઉદરભરણાન્નં પ્રતિ સ્પૃહાવાન વિનાશમેતિ । ક ઇવ તત્રાહ—'નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહે' નીવારગૃદ્ધ ઇવ મહાવરાહઃ, નીવારો=વનધાન્યમ્ તસ્મિન્ ગૃદ્ધ આસક્તઃ, આસક્તચિત્તપરિવારભાદાય મહાવરાહઃ સ્થૂળકાયઃ શૂકર ઇવાડતિસંકટે પ્રવિષ્ટઃ સન્ 'અદૂરણ' અદૂરે અતિશીઘ્રમ્ 'ઘાતમેવ' વિનાશમેવ 'પ્રહિહ' પ્રહ્યતિ, પ્રાપ્સ્યતિ । અવશ્યમેવ વિનાશમેવપ્યતિ નાડ્યા ગતિરસ્તિ । યથા વરાહો જિહ્વાલોલુપતયા મોઝ્યાસક્તોડતિમંકટ-સ્થાનં ગ્રાપ્ય વિનશ્યતિ, તથેવાડ્ય મુખમાંગલિક ઇવ ઉદરપોષણાર્થં પરગૃહં ધાવન્ સંસારસંઘટમાપતિતો વિનાશમેવ પ્રાપ્સ્યતીતિ । યઃ સ્વીયં મૃદાદિકમુત્સૃજ્ય

હસ પ્રકાર પેટ કે લિષ જો દૂસરોં કી પ્રશંસા કરતા હૈ, વહ મુખ-માંગલિક વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । હસ અર્થ કો સમજાને કે લિષે ઉપમા કા પ્રયોગ કરતે હૈ—નીવાર નામક જંગલી ધાન્ય મેં આસક્ત સ્થૂળકાય શૂકર જૈસે પરિવાર સહિત સંકટ મેં પડકર શીઘ્ર હી વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોને કે અતિરિક્ત ઉસ-કી દૂસરી કોઈ ગતિ નહીં, હૈ ઉસી પ્રકાર વહ ઉદરંભરી બી વિનાશ કો હી પ્રાપ્ત હોતા હૈ ।

આશય યહ હૈ—જૈસે શૂકર જિહ્વાલોલુપ હોકર ખોજન મેં આસક્ત હોતા હૈ ઓર સંકટસ્થાન કો પ્રાપ્ત કરકે પ્રાણોં સે રહિત હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર મુખમાંગલિક સાધુ બી ઉદર ગૃદ્ધ રસલોલુપ હોકર પરાધે ઘરોં

હતુ, આજ આપને સાક્ષાત્ જોવાની તક મળી છે. ' આ પ્રકારે પેટને ખાતર જે અન્યની પ્રશંસા કરે છે, તે મુખમાંગલિક સંયમના માર્ગથી બ્રહ્મ થઈને શીઘ્ર વિનાશ પામે છે. આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે નીચેની ઉપમાનો પ્રયોગ કર્યો છે. નીવાર (તાંદુલ જેવું જંગલી ધાન્ય)માં આસક્ત થયેલું સ્થૂળ કાય સૂર જેવી રીતે પરિવાર સહિત સંકટમાં (શિકારીની જાળમાં) પડીને પોતાનો વિનાશ નોતરે છે, એજ પ્રમાણે ઉદરભરી (સ્વાદિષ્ટ ભોજનની લાલસાવાળો) સાધુ પણ વિનાશને જ નોતરે છે.

આશય એ છે કે જેમ સૂર જિહ્વાલોલુપ બનીને—તાંદુલ આદિ ભોજનમાં આસક્ત થઈને સંકટ સ્થાનમાં (જાળમાં) ફસાઈ જાય છે અને પોતાના પ્રાણો ગુમાવી જશે છે, એજ પ્રમાણે મુખમાંગલિક સાધુ પણ ઉદર ગૃદ્ધ (ભોજન મેળવવાની લાલસાવાળો) થઈને કાં તો દૈન્યભાવ પ્રકટ કરીને બિંક્ષા મોગે છે, કાં તો ઢાતાની પ્રશંસા કરીને ઢાતા પાસેથી સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખે છે. એવો દૈન્ય ભાવયુક્ત મુખમાંગલિક સાધુ સાધુઓના

પરગૃહં ભોજનાય પ્રવર્તતે, ચારણવત્ સ્તુતિવાક્યાનિ પ્રયુજ્ઞાનો મક્ષ્યાસક્તવરાહ इव
શ્રીઘ્રમેવ વિનश्यति संसारं भ्रमिष्यतीति भावः ॥૨૫॥

પુનરપ્યાહ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—અન્નસ્સ પાણસ્સિંહ લોહ્યસ્સ અણુપ્પિયં માસહ સેવમાણે ।

પાસંત્યયં એવ કુસીલયં ચ નિસ્સારણ હોઈ જંહા પુલાણ ૨૬ ।

છાયા—અન્નસ્ય પાનસ્યેહલૌકિકસ્વાડનુપ્રિય ભાવતે સેવમાનઃ ।

પાર્શ્વસ્થતાં ચૈવ કુશીલતાં ચ નિસ્સારો ભવતિ યથા પુલાકઃ ॥૨૬॥

મેં જાકર પેટ ભરને મેં તત્પર રહતા હૈ વહ સંસાર સ્પી સંકટ મેં પડતા
હૈ । વહ શ્રીઘ્ર વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોગા અર્ધાત્ સંસાર પરિભ્રમણ કરેગા ॥૨૫॥

પુનઃ કહતે હૈ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ —‘અન્નસ્સ પાણસ્સ-અન્નસ્ય પાનસ્ય’ અન્ન તથા પાન ‘इहलोह-
યસ્સ-એહલૌકિકસ્ય’ અથવા વહ્ન આદિ હસ લોકિક પદાર્થ કે નિમિત્ત
‘સેવમાણે-સેવમાનઃ’ સેવા કરતા હુઆ જો પુરુષ ‘અણુપ્પિયં માસહ-
અનુપ્રિયં ભાવતે’ પ્રિયભાષણ કરતા હૈ વહ ‘પાસંત્યયં એવ કુસીલયં ચ-
પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ’ પાર્શ્વસ્થ ભાવકો તથા કુશીલભાવ કો પ્રાપ્ત
હોતા હૈ ‘જંહા પુલાણ-યથા પુલાકઃ’ તથા વહ સૂતાકે જેસા ‘નિસ્સારણ
હોઈ-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર રહિત હોજાતા હૈ અર્ધાત્ સંયમ સે
પરિભ્રષ્ટ હો જાતા હૈ ॥૨૬॥

અ આરોગ્ય પાલન નહીં કરી થકવાને કારણે સંસાર રૂપ સંકટમાં ફસાઈ બાધ
છે એટલે કે એવો સાધુ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે અને સંસારનાં
દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે મોક્ષ રૂપી પરમમુખને તે ગુમાવી બેસે છે. ॥ ૨૫ ॥

કુશીલતાના વિષયમાં સૂત્રકાર આ પ્રમાણે વિશેષ ઉત્થત કરે છે-

‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ इत्यादि-

શબ્દાર્થ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ-અન્નસ્ય પાનસ્ય’ અથવા અન્ન તથા પાન
‘इहलोहयस्स-એહલૌકિકસ્ય’ અથવા વહ્ન વિગેરે આ લોકિક પદાર્થ નિમિત્તે
‘સેવમાણે-સેવમાનઃ’ સેવકની સેવા તે પુરુષ ‘અણુપ્પિયં માસહ-અનુપ્રિયં ભાવતે’
પ્રિય ભાષણ કરે છે, તે ‘પાસંત્યયં એવ કુસીલયં ચ-પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ’
પાર્શ્વસ્થ તાવને તથા કુશીલતાવને પ્રાપ્ત બાધ છે ‘જંહા પુલાણ-યથા પુલાકઃ’
તથા તે પુણના જેવે ‘નિસ્સારણ હોઈ-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર નહીં બચતો બચી
બાધ છે અર્ધાત્ સંયમથી પરિભ્રષ્ટ થઈ બાધ છે. ॥ ૨૬ ॥

અનેન પ્રકારે 'ઉદરાણુગિદ્ધે' ઉદરાણુગૃહ્ણઃ=ઉદરભરણાન્નં ગતિ સ્પૃહાવાન
 વિનાશમેતિ । ક ઇવ તત્રાહ—'નીવારગિદ્ધેવ મહાવરાહે' નીવારગૃહ્ણ ઇવ મહાવરાહઃ,
 નીવારો=વનધાન્યમ્ તસ્મિન્ ગૃહ્ણ આસક્તઃ, આસક્તચિત્તપરિવારભાદાય મહાવરાહઃ
 સ્થૂળકાયઃ શૂકર ઇવાડતિસંકટે ગ્રચિષ્ઠઃ સન્ 'અદૂરપ' અદૂરે અતિશીઘ્રમ્
 'ઘાતમેવ' વિનાશમેવ 'અદિહ' અદ્યતિ, પ્રાપ્સ્યતિ । અવશ્યમેવ વિનાશમેવગ્ન્યતિ
 નાડ્યા ગતિરસ્તિ । યથા વરાહો જિહ્વાલોલુપતયા ભોજ્યાસક્તોડતિમંકટ-
 સ્થાનં પ્રાપ્ય વિનશ્યતિ, તથૈવાડ્ય મુખમાંગલિક ઇવ ઉદરપોષણાર્થં પરગૃહ્ણ
 ધાવન્ સંસારસંહટમાપતિતો વિનાશમેવ પ્રાપ્સ્યતીતિ । યઃ સ્તીયં મૃદાદિકમુત્સૃજ્ય

इस प्रकार पेट के लिए जो दूसरों की प्रशंसा करता है, वह मुख-
 मांगलिक विनाश को प्राप्त होता है । इस अर्थ को समझाने के लिये
 उपमा का प्रयोग करते हैं—नीवार नामक जंगली धान्य में आसक्त
 स्थूलकाय शूकर जैसे परिवार सहित संकट में पड़कर शीघ्र ही
 विनाश को प्राप्त होता है, विनाश को प्राप्त होने के अतिरिक्त उस-
 की दूसरी कोई गति नहीं, है उसी प्रकार वह उदरभरी भी विनाश
 को ही प्राप्त होता है ।

आशय यह है—जैसे शूकर जिह्वालोलुप होकर भोजन में आसक्त
 होता है और संकटस्थान को प्राप्त करके प्राणों से रहित होता है उसी
 प्रकार मुखमांगलिक साधु भी उदर गृह्ण रसलोलुप होकर पराधे घरों

‘હટુ’, આજ આપને સાક્ષાત્ જોવાની તક મળી છે. ’ આ પ્રકારે પેટને
 ખાતર જે અન્યની પ્રશંસા કરે છે, તે મુખમાંગલિક સંયમના ભાગેથી બ્રહ્મ
 થઈને શીઘ્ર વિનાશ પામે છે. આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે નીચેની
 ઉપમાનો પ્રયોગ કર્યો છે. નીવાર (તાંદુલ જેવું જંગલી ધાન્ય)માં આસક્ત
 થયેલું સ્થૂળ કાય સૂર જેવી રીતે પરિવાર સહિત સંકટમાં (શિકારીની
 જાળમાં) પડીને પોતાનો વિનાશ નોતરે છે, એજ પ્રમાણે ઉદરભરી (સ્વાદિષ્ટ
 ભોજનની લાલસાવાળો) સાધુ પણ વિનાશને જ નોતરે છે.

આશય એ છે કે જેમ સૂર જેવું જિહ્વાલોલુપ બનીને—તાંદુલ આદિ ભોજ-
 નમાં આસક્ત થઈને સંકટ સ્થાનમાં (જાળમાં) ફસાઈ જાય છે અને પોતાના
 પ્રાણો ગુમાવી બેસે છે, એજ પ્રમાણે મુખમાંગલિક સાધુ પણ ઉદર ગૃહ્ણ
 (ભોજન મેળવવાની લાલસાવાળો) થઈને કાં તો દૈન્યભાવ પ્રકટ કરીને ભિક્ષા
 માગે છે, કાં તો ઠાતાની પ્રશંસા કરીને ઠાતા પાસેથી સ્વાદિષ્ટ ભોજન પ્રાપ્ત
 કરવાની આશા રાખે છે. એવો દૈન્ય ભાવયુક્ત મુખમાંગલિક સાધુ સાધુઓના

પરગૃહં મોજનાય પ્રવર્તતે, ચારણવત્ સ્તુતિવાક્યાનિ પ્રયુજ્ઞાનો મક્ષ્યાસક્તવરાહ इव
શ્રીઘ્રમેવ વિનश्यति संसारं अभिष्यतीति भावः ॥૨૫॥

પુનરપ્યાહ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—અન્નસ્સ પાણસ્સિહ લોહ્યસ્સ અણુપ્પિયં માસહ સેવમાણે ।

પાસંત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ નિસ્સારણ હોઈ જહા પુલાણ ॥૨૬॥

છાયા—અન્નસ્ય પાનસ્યેહલૌકિકસ્યાऽનુપ્રિય ભાષતે સેવમાનઃ ।

પાર્શ્વસ્થતાં ચૈવ કુશીલતાં ચ નિસ્સારો ભવતિ યથા પુલાકઃ ॥૨૬॥

મેં જાકર પેટ ભરને મેં તત્પર રહતા હૈ વહ સંસાર રૂપી સંકટ મેં પડતા
હૈ । વહ શ્રીઘ્ર વિનાશ કો પ્રાપ્ત હોગા અર્થાત્ સંસાર પરિભ્રમણ કરેગા ॥૨૫॥

પુનઃ કહતે હૈ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ-અન્નસ્ય પાનસ્ય’ અન્ન તથા પાન ‘इहलोह-
यस्स-ऐहलौकिकस्य’ અથવા વસ્ત્ર આદિ હસ લોકીકે પદાર્થ કે નિમિત્ત
‘સેવમાણે-સેવમાનઃ’ સેવા કરતા હુઆ જો પુરુષ ‘અણુપ્પિયં માસહ-
અનુપ્રિયં ભાવતે’ પ્રિયભાષણ કરતા હૈ વહ ‘પાસંત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ-
પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ’ પાર્શ્વસ્થ ભાવકો તથા કુશીલભાવ કો પ્રાપ્ત
હોતા હૈ ‘જહા પુલાણ-યથા પુલાકઃ’ તથા વહ મૂલાકે જૈસા ‘નિસ્સારણ
હોઈ-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર રહિત હોજાતા હૈ અર્થાત્ સંયમ સે
પરિભ્રષ્ટ હો જાતા હૈ ॥૨૬॥

અ ચારોનું પાલન નહીં કરી શકવાને કારણે સંસાર રૂપ સંકટમાં ફસાઈ જાય
છે એટલે કે એવો સાધુ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે અને સંસારનાં
દુઃખો ભોગવ્યા કરે છે. મોક્ષ રૂપી પરમસુખને તે શુભાવી બેસે છે. ॥ ૨૫ ॥

કુશીલતાના વિષયમાં સૂત્રકાર આ પ્રમાણે વિશેષ કથન કરે છે—

‘અન્નસ્સ પાણસ્સ’ इत्यादि—

શબ્દાર્થ—‘અન્નસ્સ પાણસ્સ-અન્નસ્ય પાનસ્ય’ અથવા અન્ન તથા પાન
‘इहलोहयस्स-ऐहलौकिकस्य’ અથવા વસ્ત્ર વિગેરે આ લોકીકા પદાર્થ નિમિત્તે
‘સેવમાણે-સેવમાન’ સેવકની જેમ જે પુરુષ ‘અણુપ્પિયં માસહ-અનુપ્રિય ભાષતે’
પ્રિય ભાષણ કરે છે, તે ‘પાસંત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ-પાર્શ્વસ્થતા કુશીલતા ચ’
પાર્શ્વસ્થ ભાવને તથા કુશીલભાવને પ્રાપ્ત થાય છે ‘જહા પુલાણ-યથા પુલાકઃ’
તથા તે ભુક્ષાના જેવો ‘નિસ્સારણ હોઈ-નિસ્સારો ભવતિ’ સાર વગરનો બની
જાય છે અર્થાત્ સંયમથી પરિભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. ॥ ૨૬ ॥

અન્વયાર્થઃ—(અન્નસ્સ પાણસ્સ) અન્નસ્ય મોઝ્યવસ્તુનઃ પાનસ્ય-જલસ્ય (ઇહલોઝ્યસ્સ) એહલૌકિકસ્ય કૃતે વસ્ત્રાદિકૃતે વા (સેવમાણે) સેવમાનઃ-સેવાં કુર્વન્ સેવકવત્ (અણુપ્પિયં માસઈ) અણુપ્પિયં સેવ્યાર્થમિષ્ટવચનસ્માપતે વદતિ સઃ (પાસત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ) પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ ગચ્છતિ (જહાં પુલાઈ) યથા પુલાકઃ પલ્લલઃ તથા (નિસ્સારઈ હોઈ) નિસ્સારો ભવતિ-સંયમાત્ પરિભ્રષ્ટો ભવતીતિ ॥૨૬॥

ટીકા—યઃ કુશીલઃ, ‘અન્નસ્સ’ અન્નસ્ય ‘પાનસ્સ’ પાનસ્ય જલાદેઃ કૃતે ‘ઇહ-લોઝ્યસ્સ’ એહલૌકિકસ્યાઽન્યસ્ય વૈહિકાર્થસ્ય વસ્ત્રાદેઃકૃતે ‘અણુપ્પિયં’ અણુપ્પિયમ્ ‘માસઈ’ માપતે यस્ય વદાન્યસ્ય યદ્યત્ પ્રિયં તત્પુરતસ્તત્તદેવ માપતે દાતુઃ મનોગતં પ્રિયમેવ સેવકાદિવત્ વદતિ । ‘સેવમાણે’ સેવમાનઃ આહારવસ્ત્રાદ્યર્થે પુસ્તકજ્ઞાનશાલો પાશ્ર્વયાચર્યં વા દાતારમદ્ભુસેવમાનઃ સર્વમેતદ્કર્તું સ્વીકરોતિ । સચૈવં ભૂતઃ સદાચાર-રહિતઃ ‘પાસત્થયં ચેવ કુસીલયં ચ’ પાર્શ્વસ્થતાં કુશીલતાં ચ ગચ્છતિ । તથા-‘નિસ્સારઈ’ નિઃસારઃ ‘હોઈ’ ભવતિ નિર્ગતાસારઃ ચાસ્ત્રિાખ્યો यस્ય સ નિસ્સારઃ ।

અન્વયાર્થ—જો અન્ન કે લિપે પાની કે લિપે અથવા ઇહલોક સંબંધી વસ્ત્ર આદિ કે લિપે દાતા કી સેવક કે સમાન સેવા કરતા ચાટુકારી કરતા રહતા હૈ, વહ પાર્શ્વસ્થતા ઓર કુશીલતા કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । વહ ભૂસે કે સમાન નિસ્સાર અર્થાત્ સંયમ સે રહિત હોતા હૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—અન્ન કે લિપે પાની કે લિપે અથવા ઇહલોક સંબંધી વસ્ત્ર આદિ પદાર્થ કે લિપે જો પ્રિયમાપણ કરતા હૈ, દાતા કો જો જો પ્રિય હૈ, ઉસકે સમક્ષ વહી વહી કહતા હૈ અર્થાત્ ઉસકી પ્રશંસા કરતા હૈ અથવા આહાર વસ્ત્રપાત્રાદિ કે લિપે દાતા કી સેવા કરતા હૈ, એસા સદાચાર હીન સાધુ પાર્શ્વસ્થ યા કુશીલ હોતા હૈ । વહ પુલાક અર્થાત્

સૂત્રાર્થ—જે અન્નને માટે, પાણીને માટે અથવા આ લોક સંબંધી વસ્ત્રાદિને માટે દાતાની સેવકની જેમ સેવા કરે છે અથવા ખુશામત કરે છે, તે સાધુ પાર્શ્વસ્થ (શિથિલાચારી) અને કુશીલ બની જાય છે તે ભૂસાના જેવો નિસ્સાર-સંયમથી રહિત થઈ જાય છે. ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—જે સાધુ અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર આદિને માટે દાતાની સેવા કરે છે, અથવા દાતાને ખુશ કરવાને માટે મીઠી મીઠી વાતો કરે છે, દાતાને પ્રિય લાગે એવાં વચનો બોલે છે—દાતાની પ્રશંસા કરે છે, અથવા દાતાની ખુશામત કરે છે, એવો સદાચાર હીન સાધુ પાર્શ્વસ્થ અથવા કુશીલ હોય છે.

અથવા-નિર્ગતઃ સારો યસ્માત્ સ નિઃસારઃ । 'જહા' યથા 'પુલાઁ' પુલાકઃ ।
પલાલો ધાન્યાનાધારદણ્ડઃ પલાલઙ્ગ, અર્થો ભવતિ । એવં કર્તા કુશીલઃ સાધુ-
સાધુવેષધારી, રાજવેષધારિનટવત્ યથા સ્વસારાદ્યાન્યાદીનઃ પલાલો નિસ્સારઃ
તથાઽયમપિ સંયમાનુષ્ઠાનં સારં નિસ્સાર્ય આત્માનં નિસ્સારી કરોતિ । એતાદૃશોઽસૈ
લ્લિંગમાત્રાઽવશિષ્ટઃ શિષ્ટાનાં વહૂનાં સ્વયૂથ્યાનાં તિરસ્કારાસ્પદં પદં પ્રતિષ્ઠતે
પરલોકેચાઽનેકવિધાનિ યાતનાસ્થાનાનિ સંતિષ્ઠતે ઇતિ ॥૨૬॥

પલાલ કે સમાન નિસ્સાર હોતા હૈ, અર્થાત્ ઉસકા ચારિત્ર રૂપ સાર
હટ જાતા, હૈ યા ઉસમેં સે ચારિત્ર સાર નિકલ જાતા હૈ ।

હસ પ્રકાર કા કૃત્ય કરને વાલા કુશીલ સાધુ અર્થાત્ સાધુવેષ
ધારી રાજા કા વેષ ધારણ કરને વાલે નટ કે સમાન હૈ । જૈસે સારભૂત
ધાન્ય કે ન રહને પર પલાલ નિસ્સાર હો જાતા હૈ, ઉસી પ્રકાર વહ
સાધુ ભી સંયમાનુષ્ઠાન રૂપી સાર સે રહિત હોકર અપની આત્મા કો
નિસ્સાર બના લેતા હૈ । હસ પ્રકાર નિસ્સાર બના હુઆ સાધુ કેવલ
વેષ માત્ર સે સાધુ રહજાતા હૈ ઓર હહલોક મેં અપને હી મચ્છ કે
અનેક શિષ્ટ સાધુઓં કે તિરસ્કાર કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । પરલોક મેં અનેક
પ્રકાર કે યાતનાસ્થાનોં કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૨૬॥

તે પરાળ (ભૂસા)ના સમાન નિસ્સાર હોય છે, એટલે કે જેમ ભૂસામાં સત્વ
હોતું નથી, એજ પ્રમાણે એ માણસમાં પણ ચારિત્ર રૂપ સાર (સત્વ) નીકળી
જવાથી તેનું જીવન પણ નિસ્સાર બની ગયું હોય છે.

આ પ્રકારનો કુશીલ સાધુ, સાધુ કહેવાને પાત્ર પણ હોતો નથી. તે
સાધુમાં સાધુનાં લક્ષણોનો અભાવ હોવાને કારણે તે વેષધારી સાધુ જ ગણાય
છે. રાજાનો વેષ ધારણ કરનાર નટને જેમ વેષધારી રાજા કહેવાય છે, તેમ
એવા પુરુષને વેષધારી સાધુ કહેવાય છે. જેવી રીતે સારભૂત ધાન્યને અલગ
પાડવાથી બાકી રહેલું પરાળ નિસ્સાર થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે સંયમાનુ-
ષ્ઠાન રૂપ સારથી રહિત સાધુનો આત્મા પણ નિસ્સાર બની જાય છે. આ
પ્રકારે નિસ્સાર બનેલો સાધુ કેવળ વેષધારી સાધુ જ ગણાય છે. એવો
નિસ્સાર સાધુ આ લોકમાં પોતાનાજ ગચ્છના અનેક શિષ્ટ સાધુઓનો તિર-
સ્કાર પામે છે, એટલું જ નહીં પણ પરલોકમાં અનેક પ્રકારના યાતના-
સ્થાનો પ્રાપ્ત કરે છે-દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને અનેક યાતનાઓ સહન
કરે છે. ॥ગાથા ૨૬॥

सम्पत्ति साधु कल्पमाह—

मूलम्—अण्णातपिण्डेणऽहियासएज्जा,

णो पूयणं तवसा आवहेज्जा।

सदेहिं रूपेहिं असज्जमाणे,

सव्वेहिं कामेहिं विणीयं गेहिं ॥२७॥

छाया—अज्ञातपिण्डेनाऽधिसहेत, न पूजनं तपसाऽऽवहेत् ।

शब्दै रूपै रसज्जन् सर्वैः कामैः विनीय गृद्धिम् ॥२७॥

अन्वयार्थः—यत एवमतः साधुः (अण्णातपिण्डेण अहियासएज्जा) अज्ञातपिण्डे-
नाज्ञातपिण्डद्वारा अधिसहेत संयमयात्रां निर्वहेत् (तवसा पूयणं णो आवहेज्जा)
तपसा पूजनं स्वकीयसत्कारं नावहेत् नो ब्रूयात् (सदेहिं रूपेहिं असज्जमाणं)

साधु का आचार बताते हैं—‘अण्णातपिण्डेणऽहियासएज्जा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अण्णातपिण्डेण अहियासहेज्जा—अज्ञातपिण्डेन अधि-
सहेत’ साधु अज्ञातपिण्डके द्वारा अपना निर्वाह करे ‘तवसा पूयणं
णो आवहेज्जा—तपसा पूजनं न आवहेत्’ और तपस्या के द्वारा पूजा
की इच्छा न करे ‘सदेहिं रूपेहिं असज्जमाणे—शब्दैः रूपैः असज्जन्’
तथा शब्द और रूपमें आसक्त न होताहुआ ‘सव्वेहिं—सर्वैः’ सभी
‘कामेहिं—कामैः’ विषय रूपी कामनाओं से ‘गेहिं—गृद्धिम्’ आसक्तिको
‘विणीय—विनीय’ दूर करके संयमका पालन करें ॥२७॥

अन्वयार्थ—साधु अज्ञातपिण्ड के द्वारा संयम यात्रा का निर्वाह
करे। तपस्या के द्वारा सत्कार सम्मान की अभिलाषा न करे। मनोज्ञ

इवे सूत्रकार साधुना आचारो बतावे छे—‘अण्णातपिण्डेणऽहियासएज्जा’

शब्दार्थ—‘अण्णातपिण्डेण अहियासज्जाए—अज्ञातपिण्डेन अधिसहेत’ साधु
अज्ञातपिण्ड द्वारा पोतानो निर्वाह करे ‘तवसा पूयणं णो आवहेज्जा—तपसा
पूजनं न आवहेत्’ तथा तपस्या द्वारा पूजनी धृष्टा न करे ‘सदेहिं रूपेहिं’
असज्जमाणे—शब्दैः रूपैः असज्जन् तथा शब्द अने रूपमें आसक्त तथा
विना ‘सव्वेहिं—सर्वैः’ अर्थात् ‘कामेहिं—कामैः’ विषयरूपी कामनाओंकी
‘गेहिं—गृद्धिम्’ आसक्तिने ‘विणीय—विनीय’ दूर करीने संयमनु पालन करे ॥२७॥

सूत्रार्थ—साधुअे अज्ञात पिण्ड द्वारा संयमयात्रानो निर्वाह करवो
जेधअे, तपस्याअे द्वारा सत्कार सम्माननी धृष्टा करवी जेधअे नही,

शब्दै वीणादि जनितमनोज्ञशब्दैः रूपै मनोज्ञैः अपञ्जन आसक्तिमकुर्वन् (सर्व्वेहिं) सर्व्वैः (कामेहिं) कामैः—इच्छामदनरूपैः (गेहिं) गृद्धि मासक्तिम् (विणीय) विनीय—अपनीय समयं पाठयेदिति ॥२७॥

टीका—‘अज्ञातपिण्डेण’ अज्ञातपिण्डेन=उच्छृत्वा लब्धेन अज्ञातश्चासौ पिण्डः अन्तर्ग्रान्तः पर्युषितः तेन, अज्ञातेभ्यः पूर्वाऽपरपरिचयरहितेभ्यः प्राप्तपिण्डः इत्यज्ञातपिण्डस्तेन ‘अहियासएज्जा’ अविशहेत-संयमयात्रां निर्व्वहेत् । तथा—‘तपसा’ तपसा तपसा—तपस्यावा आत्मनः पूयणं पूजनम् ‘णो’ न ‘आवहेज्जा’ आवहेत्—न वा गच्छेत् । अन्तर्ग्रान्तेन लब्धेनाऽलब्धेन दैन्यं न कुर्यात्, न वा—उत्क्र-ष्टेन लब्धादारेण मदभावे कुर्यात् । न वा आदरसत्कारार्थं तप कुर्यात् । अथवा—मान

शब्दों और रूपों में आसक्ति न करता हुआ, खजस्त कामभोगों की गृद्धि को दूर करके संयम का पालन करे ॥२७॥

टीका—जो पिण्ड अर्थात् आहार अन्तर्ग्रान्त हुआ हुआ चीतल (वासी) हो वह अथवा जो पूर्व्वकालीन परिचित न हो, उससे ग्रहण किया हुआ हो वह अज्ञातपिण्ड कहलाता है । इस प्रकार साधु भिक्षावृत्ति से प्राप्त अज्ञातपिण्ड से अपनी संयमयात्रा का निर्व्वह करे । तपश्चार्या करके उससे अपनी मान सन्मान की इच्छा न करे । यदि अन्तर्ग्रान्त आहार मिले अथवा न मिले तो भी दीनता धारण न करे । उत्तम और पर्याप्त आहार पाकर अभिमान न करे । सत्कार सन्मान पाने की कामना से तप न करे जो तप मोक्ष का साधन है,

मनोज्ञ शब्दो अने इयोभां तेणु आसकत्त थपुं जेधये नहीं समस्त काम-लोगोनी गृद्धि (लालसा)नो त्याग करीने, तेणु संयमनु पालन करवुं जेधये ॥२७॥

टीका—जे पिंड अथवा आहार, अन्तर्ग्रान्त, लूणो, सूडो, ठंडो, वासी होय तेने, अथवा पूर्व्वकालीन परिचित न होय अथवा दाता पासेथी ग्रहण करवामां आयेयो होय, ते आहारने अज्ञातपिंड ठडे छे. साधुये भिक्षावृत्ति द्वारा प्राप्त थयेला, आ प्रकारना अज्ञातपिंड द्वारा पोतानी संयमयात्रानो निर्व्वह करवो जेधये साधुये तपस्याओ करवी जेधये, परन्तु तपस्या द्वारा मान सन्माननी इच्छा राखवी जेधये नहीं अन्तर्ग्रान्त आहारनी पणु कदाय प्राप्ति थाय के न थाय, छतां पणु दैन्यभाव धारण करवो जेधये नहीं. उत्तम अने पर्याप्त आहार भणी जाय, तो अभिमान करवुं जेधये नहीं. सत्कार अने सन्मान भोगवानी इच्छाथी तप करवुं

—સન્માનસત્કારનિમિત્તત્વેન મોક્ષકારણં તપો નૈવ નિષ્ફલી કુર્યાત્ । તથાચોક્તમ્—
 ‘પરં લોકાધિકં ધામ—તપઃશ્રુતમિતિ દ્વયમ્ ।
 તદેવાર્થિત્વનિર્લુપ્ત સારં તૃણલઘાયતે ॥૧૧॥’ इति ।

પરલોકે ઉત્તમસ્થાનદાયકં તપઃ શ્રુતં ચ આખ્યાં સાંસારિકપદાર્થમિચ્છન્
 અનયોઃ સામર્થ્યં નિઃ સરતિ, તત્ત્વમૌ શુષ્કઘૃણવત્ નિઃસારૌ ભવત્ इति भावः ॥
 यथा च रसैषु तथैव रूपादावपि, आसक्तिं न कुर्यात् इत्यत आह—‘सदेहि’
 शब्दैः—वेणुवीणादिशब्दैः ‘रूवेहि’ रूपैश्च ‘असज्जमाणे’ असंजन आसक्तिमकुर्वन्,
 तथा ‘सर्वेहि कामेहि’ सर्वेभ्यः कामैः सर्वेभ्यः कामेभ्यः इत्यर्थः ‘गेहि’ गृद्धिम्—
 आसक्तिम् ‘वणीय’ विनीय ‘अपनीय’ परित्यज्येत्यर्थः अनुकूले शब्दे आसक्तिं
 विधूय तथा—प्रतिकूलेषु शब्दादिषु द्वेषमकृत्वा मोक्षमार्गे मनो विदध्यात् । साधु-

उसे मान सन्मान सत्कार का साधन बना कर निष्फल न करे । कहा
 भी हैं—‘परं लोकाधिकं धाम’ इत्यादि ।

‘तप और શ્રુત લોક સે બી ઉત્તમ અર્થાન્ લોકોત્તર સ્થાન
 (મોક્ષ) કો દેને વાલે હૈં । इनके तप श्रुत के द्वारा जो सांसारिक
 पदार्थों की इच्छा करता है, वह इनके तप और श्रुत तिनके (तृणके)
 के समान निस्सार हो जाते हैं ।’

જैसे રસોં મેં આસક્તિ કરના યોગ્ય નહીં, ઉસીપ્રકાર વેણુ વીણા
 આદિ કે શબ્દોં મેં તથા રૂપ આદિ મેં બી આસક્તિ નહીં કરની યાહિયે ।
 अतएव कहते हैं—वेणु वीणा आदि वाद्यों के तथा स्त्री आदि के शब्दों
 में और रूपों में आसक्ति धारण न करता हुआ तथा समस्त काम-

तप मोक्षप्राप्तिनुं साधन छे, तेने मान सन्मान अने सत्कारनुं साधन
 बनावीने निष्फल करवुं लेउये नही । कह्युं छे કે—

‘परं लोकाधिकं धाम’ इत्यादि—

તપ અને શ્રુત લોકથી પણ ઉત્તમ સ્થાનની (લોકોત્તર સ્થાન રૂપ
 મોક્ષની) પ્રાપ્તિ કરાવે છે. જેઓ પોતાના તપ અને શ્રુત દ્વારા સાંસારિક
 પદાર્થોની અભિલાષા કરે છે, તેમનાં તપ અને શ્રુત તૃણ (પરાણ)ની જેમ
 નિસ્સાર થઇ જાય છે.

જેમ રસોમાં આસક્ત થવું તે સાધુને માટે યોગ્ય નથી, એજ પ્રમાણે
 વેણુવીણા વગેરેના શબ્દોમાં તથા રૂપ આદિમાં પણ તેણે આસક્ત થવું
 લેઇએ નહીં. તેથી જ કહ્યું છે કે—વેણુ, વીણા આદિ વાદ્યોમાં, તથા સ્ત્રી
 આદિના શબ્દોમાં અને રૂપમાં આસક્તિ રાખ્યા વિના, તથા સમસ્ત કામ-

રજાતપિણ્ડદ્વારા સ્વકીયસંયમાયાત્રાં નિર્વદ્ધેત્, તપો દ્વારેણ સત્કારાત્મકક્રિયાતિ
નૈવામિલયેત્, એવં શબ્દરૂપરસાદિવિષયમોગાન્નિવૃત્તો ભૂત્વા શુદ્ધસંયમમનુપાલયેત્
इति भावः ॥२७॥

પુનઃપ્ર્યાહ—‘સઘ્વાઈ સંગાઈ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—સઘ્વાઈ સંગાઈ અહચ્ચ ધીરે,

સઘ્વાઈ દુઃખાઈ તિતિર્લ્લમાણે ।

અંખિલે અંગિદ્ધે અંણિણચારી

અમયંકરે મિલ્લુ અંણાવિલપ્પા ॥૨૮॥

છાયા—સર્વાન્ સંગાનતીત્ય ધીરઃ, સર્વાણિ દુઃખાનિ તિતિર્લ્લમાણઃ ।

અંખિલોઽનુદ્ધોઽનિકેતચારી, અમયંકરો મિશુરનાવિલાત્મા ॥૨૮॥

મોગોં મેં અનાસક્ત રહતા હુઆ અર્થાત્ મનોજ્ઞરૂપ આદિ મેં રાગ ધ્રોવ
અમનોજ્ઞ મેં દ્વેષ કા ત્યાગ કરકે મોક્ષમાર્ગ મેં હી મન કો સ્થાપિત કરેં ।

તાત્પર્ય યહ હૈ હિ સાધુ અજ્ઞાતપિણ્ડદ્વારા અપની સંયમયાત્રા
કા નિર્વાહ કરે, તપસ્યા કે દ્વારા પૂજા રૂપાતિ કી કામના ન કરે તથા
શબ્દ, રૂપ, રસ આદિ ઇન્દ્રિયોં કે વિષયોં સે નિવૃત્ત હોકર શુદ્ધ સંયમ
કા પાલન કરે । ૨૭॥

પુનઃ કહતે હૈ—‘સઘ્વાઈ સંગાઈ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ધીરે મિલ્લુ-ધીરઃ મિશુઃ’ બુદ્ધિમાન્ સાધુ ‘સઘ્વાઈ
સંગાઈ અહચ્ચ-સર્વાન્ સંગાન્ અતીત્ય’ સર્વ પ્રકાર કે સમ્બન્ધોં કો

ભોગો પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવ ધારણ કરીને, એટલે કે મનોજ્ઞ રૂપ આદિમાં
રાગ અને અમનોજ્ઞ રૂપ આદિમાં દ્વેષનો ત્યાગ કરીને સાધુએ મોક્ષમાર્ગ
રૂપ સંયમમાં જ મનને એકાગ્ર કરવું એટલે—સંયમની આરાધના જ કર્યા
કરવી એટલે.

તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ અજ્ઞાત પિંડ દ્વારા પોતાની સંયમયાત્રાનો
નિર્વાહ કરવો, તપસ્યા દ્વારા માન અને સત્કારની કામના ન કરવી, શબ્દ,
રસ, રૂપ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી નિવૃત્ત થઈને શુદ્ધ સંયમનું જ પાલન
કરવું એટલે. ॥ગાથા ૨૭॥

સાધુના આચારોનું સૂત્રકાર વિશેષ કથન કરે છે—‘સઘ્વાઈ સંગાઈ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ધીરે મિલ્લુ-ધીરઃ મિશુઃ’ બુદ્ધિમાન્ સાધુ ‘સઘ્વાઈ સંગાઈ
અહચ્ચ-સર્વાન્ સંગાન્ અતીત્ય’ બધા જ પ્રકારના સંબંધોને છોડીને ‘સઘ્વ

નો અન્વયાર્થઃ—(ધીરે મિત્ર) ધીરો વિવેકી મિત્રઃ સાધુઃ (સઘ્વાઈ સંગાઈ અઙ્ચ) સર્વાન્ સંગાન્ સમ્બન્ધાન્ અતીત્ય પરિત્યજ્ય (સઘ્વાઈ દુઃખાઈ તિતિક્ષમાણે) સર્વાણિ દુઃખાનિ-શીતોષ્ણાદિરૂપાણિ પરીપહોપસર્ગજનિતાનિ તિતિક્ષમાણોઽધિસહન (અઘિલે અગિદ્ધે અણિણચારી) અઘિલો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રૈઃ સંપૂર્ણઃ અગૃહ્ઃ કામેષુ તથા અનિકેતચારી અપ્રતિબદ્ધવિહારી (અમયંકરે) અમયંકરો ભૂતાનામભયદાતા (અણાવિલપ્પા) અનાવિલાત્મા વિષયકપાયરહિતઃ સંયમં પાલયેત્ત્વમિતિ ॥૨૮॥

છોડેકર 'સઘ્વાઈ દુઃખાઈ તિતિક્ષમાણે-સર્વાણિ દુઃખાનિ તિતિક્ષમાણઃ' સ્વ પ્રકાર કે દુઃખોં કો સહન કરતા હુઆ 'અઘિલે અગિદ્ધે અણિણચારી-અઘિલો અગૃહ્ઃ અનિયતચારી' જ્ઞાન દર્શન ઔર ચારિત્ર સે સમ્પૂર્ણ તથા વિષય ભોગોં મેં આસક્ત ન હોતા હુઆ એવં અપ્રતિબદ્ધ વિહારી 'અમયંકરે-અમયંકરઃ' પ્રાણિયોં કો અભય દેનેવાલા 'અણાવિલપ્પા-અનાવિલાત્મા' તથા વિષયકવયોં સે અનાકૂલ આત્મા-વાલા હોકર સમ્યક્ પ્રકારસે સંયમકા પાલન કરતા હૈ ॥૨૮॥

અન્વયાર્થ—ધૈર્યવાન્ મિત્રુ સમસ્ત સંગોં સમ્બંધોં સે અલગ રહકર સમસ્ત દુઃખોં કો સહન કરતા હુઆ, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ સે સમ્પૂર્ણ હોકર, કામભોગોં મેં અનાસક્ત, અપ્રતિબદ્ધવિહારી, અમયંકર-પ્રાણિયોં કો અભયદાતા ઔર વિષય કષાય સે રહિત હોકર સંયમ કા પાલન કરે ॥૨૮॥

દુઃખાઈ તિતિક્ષમાણે-સર્વાણિ દુઃખાનિ તિતિક્ષમાણઃ' બધા જ પ્રકારના દુઃખોને સહન કરતા થકા 'અઘિલે અગિદ્ધે અણિણચારી-અઘિલોઽગૃહ્ઃ અનિયતચારી' જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રથી સંપૂર્ણ તથા વિષયભોગોમાં આસક્ત ન થતા થકા તથા અપ્રતિબદ્ધવિહારી 'અમયંકરે-અમયંકરઃ' પ્રાણિયોને અભય આપવાવાળા 'અણાવિલપ્પા-અનાવિલાત્મા' તથા વિષય કષાયોથી અનાકૂળ આત્માવાળા થઈને સમ્યક્ પ્રકારથી સંયમનું પાલન કરે છે. ॥ ૨૮ ॥

સૂત્રાર્થ—ધૈર્યવાન્ સાધુએ સમસ્ત સંગોને (સંગધોને) ત્યાગ કરીને, સમસ્ત દુઃખોને સહન કરતા થકા, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપથી પરિપૂર્ણ બનીને, કામભોગો પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવ રાખીને, અપ્રતિબદ્ધ વિહારી, અભયંકર (પ્રાણીઓને અભયદાતા) અને વિષય કષાયોથી નિવૃત્ત થઈને સંયમનું પાલન કરવું જોઈએ. ॥૨૮॥

ટીકા—‘ધીરે’=ધીરો બુદ્ધિમાન્ ‘મિત્રુ’ મિત્રુઃ—નિરવધમિત્રણશીલઃ સાધુઃ ‘સુઘ્વાઈ’ સર્વાન્ ‘સંગાઈ’ સંગાન્ ‘અઙ્ચ’ અતીત્ય—આન્તરાન્ સ્નેહસ્વરૂપાન્ વાહ્યાન્ દ્રવ્યપરિગ્રહલક્ષણાન્ સંવન્ધાન્ પરિત્યજ્ય ‘સુઘ્વાઈ’ સર્વાણિ ‘દુઃસ્વાઈ’ દુઃસ્વાનિ શારીરમાનવાનિ પરિગ્રહપરીવહોપસર્ગજનિતાનિ ‘તિત્તિલ્લમાણે’ તિત્તિલ્લમાણોઽધિસહન્ ‘અલિલ્લે’ અલિલ્લઃ—જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસંપન્નઃ ‘અગિલ્લે’ અગૃહ્ણઃ કામાદિવૈકારિકપદાર્થેષુ આસક્તિરહિતઃ । ‘અણિયચારી’ અનિકેતચારી, અપ્રતિબદ્ધવિહરણશીલઃ । ‘તથા’ ‘અમયંકરે’અમયંકરઃ—જીવાનાં સદૈવાઽભયદાતા । એતાવતા સર્વહિંસાનિવૃત્તઃ । એવમ્ ‘અનાવિલ્લપ્પા’ અનાવિલાત્મા—અવિલ્લઃ કષાયાદિપરિવૃત્તઃ ન આવિલોઽનાવિલ્લઃ, કષાયાદિભિરકલુષીકૃતઃ, અનાવિલશ્વાસો આત્માચેતિ અનાવિલાત્મા । સર્વદા કષાયરહિતઃ । મોક્ષમાર્ગાનુયાયી ભવેદિતિ । બુદ્ધિમાન્ સાધુઃ સર્વ સંવન્ધં પરિત્યજ્ય પરિવહોપસર્ગજનિતદુઃસ્વાનિ સહમાનઃ

ટીકાર્થ—બુદ્ધિમાન્ સાધુ રાગાદિ રૂપ આન્તરિક સંગનો ઔર દ્રવ્યપરિગ્રહ રૂપ બાહ્ય સંગ નો ત્યાગ કર, સમસ્ત શારીરિક, માનસિક, તથા પરીવહ ઉપસર્ગજનિત દુઃખોં નો સહન કરતા હુમા, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ સે પરિપૂર્ણ સમસ્ત પરપદાર્થોં મેં આસક્તિ રહિત, અનિયત-ચારી અર્થાત્ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી અથવા અનિકેતચારી એક જગહ ઘર બનાકર ન રહને વાલા સમસ્ત જીવોં નો અભયદાતા અર્થાત્ સંમ્પૂર્ણ હિંસા સે નિવૃત્ત તથા કષાય આદિ વિકારોં સે અકલુષિત આત્મા હો કર મોક્ષમાર્ગ ની અનુયાયી હો ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—સાધુ સમસ્ત સમ્બન્ધોં નો ત્યાગ કર પરીવહોં તથા ઉપસર્ગોં સે ઉત્પન્ન હોને વાલે દુઃખોં નો ધૈર્ય ને સાથ સહન કરે ।

ટીકાર્થ—બુદ્ધિમાન્ સાધુએ રાગાદિ રૂપ આન્તરિક સંગનો અને દ્રવ્ય-પરિગ્રહ રૂપ બાહ્ય સંગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેણે શારીરિક, માનસિક અને પરીવહો તથા ઉપસર્ગોં દ્વારા જનિત સમસ્ત દુઃખોને સમજાવપૂર્વક સહન કરતા થકા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપથી પરિપૂર્ણ થઈને, સમસ્ત પર પદાર્થોંમા આસક્તિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને અનિયતચારી (અપ્રતિબદ્ધ વિહારી) અથવા અનિકેતચારી (એક જગ્યાએ ઘર બનાવીને ન રહેનાર) થવું જોઈએ તેણે સમસ્ત જીવોના અભયદાતા થવું જોઈએ એટલે કે હિંસાનો સંપૂર્ણ રૂપે ત્યાગ કરવો જોઈએ અને કષાય આદિ વિકારોનો પરિત્યાગ કરીને મોક્ષમાર્ગ રૂપ સયમની આરાધના કરવી જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે સાધુએ સમસ્ત સંબંધોનો ત્યાગ કરીને પરીવહો અને ઉપસર્ગોં દ્વારા ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોને ધૈર્ય પૂર્વક સહન કરવા જોઈએ.

ज्ञानदर्शनचारित्राख्यरत्नत्रयसंयुतः कस्मिन्नपि विषयेऽनासक्तोऽप्रतिबद्धविहारी सर्वेषां प्राणिनिवहानां सदैव सर्वथाऽभयं प्रयच्छन् विषयरूपायाभ्याम्-अनाकुलीकृतः संयमैकस्तो भूमादिति भावः ॥२८॥

पुनरप्याह—‘भारस्स जत्ता’ इत्यादि ।

मूलम्—भारस्स जत्ता मुणी भुंजएज्जा,
कंखेज्ज पावस्स विवेगं भिक्खू ।

दुक्खेण पुंठे धुंयमाइएज्जा,

संगोमसीसेव परं दमेज्जा ॥२९॥

छाया—भारस्य यात्रायै मुनि भुञ्जीत काङ्क्षेत् पापस्य विवेकं भिक्षु ।

दुःखेन स्पृष्टो धुतमाददीत संग्रामशीर्ष इव परं दमयेत् ॥२९॥

रत्नत्रय से युक्त हो और किसी भी विषय में मूर्छित न हो । अप्रतिबद्ध विहार करे और प्राणीमात्र को अभयदाता हो । उसकी आत्मा विषय एवं कषाय से मलीन न हो । एक मात्र संयम में ही निरत-तत्पर रहे ॥२८॥

और भी कहते हैं—‘भारस्स जत्ता’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘मुणी-मुनिः’ साधु ‘भारस्स-भारस्य’ संयमरूपी भार की ‘जत्ता-यात्रायै’ रक्षा के लिये ‘भुंजएज्जा-भुंजीत’ आहार लेवे ‘भिक्खू-भिक्षुः’ साधु ‘पावस्स विवेगं कंखेज्ज-पापस्य विवेकं काङ्क्षेत्’ अपने किये हुए पापको त्यागने की इच्छा करे ‘दुक्खेण पुंठे धुय-

तेल्ले ज्ञानदर्शन अने चारित्र इय रत्नत्रयथी युक्त थधने शण्डादि विषयोभा आसक्त थवुं जेधये नडीं. तेल्ले अप्रतिबद्ध विहारी थवुं जेधये अने हिंसाथी निवृत्त थधने प्राणीमात्रना अलयदाता थवुं जेधये. तेना आत्मा विषयो अने कषायोथी कुलुषित थवे जेधये नडीं. तेल्ले संयमानुष्ठानोभां ज प्रवृत्त थवुं जेधये. ॥गाथा २८॥

साधुना आचारोनुं विशेष निरूपण करता सूत्रकार कहे छे के—
‘भारस्स जत्ता’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘मुणी-मुनिः’ साधुये ‘भा स्स-भारस्य’ संयमइय भारनी ‘जत्ता-यात्रायै’ रक्षा करवा भाटे ‘भुंजएज्जा-भुंजित’ आहार लेवे ‘भिक्खू-भिक्षुः’ साधु ‘पावस्स विवेगं कंखेज्जा-पापस्य विवेक काङ्क्षेत्’ पोते करेवा पापने त्यागवानी छेवा करे ‘दुक्खेण पुंठे धुयमाइएज्जा-दुःखेन स्पृष्टः धुतम् आददीत’

અન્વયાર્થ:—(મુળી) મુનિ: સાધુ: (ભારસ્ત) ભારસ્ત-સંયમભારસ્ત (જત્તા) યાત્રાયૈ નિર્વાહાર્થમ્ (શુજ્જા) શુજીત-આહારં કુર્યાત્ (મિલ્લુ) મિલ્લુ: (પાવસ્ત વિવેગકંલેજ્જ) પાપસ્ય કર્મણ: વિવેકં પૃથગ્માવં કાંક્ષેત્ અમિલલેત્ (દુલ્લેખેણ પુલ્લે ધુલ્માલ્લેજ્જા) દુ:લ્લેખેન પીડયા સ્પૃષ્ઠો વ્યાપ્ત: સન્ ધુને સંયમં મોક્ષ વા આદદીત ગૃહ્ણીયાત્ (મંગામસીસેવ પર દમેજ્જા) સંગ્રામશીર્ષે રણભૂમી ઇવ પરં કર્મશત્રુમ્ દમયેત્ દમનં કુર્યાદિતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘મુણિ’ મુનિ:—જિનાજ્ઞામનનશીલ:—‘ભારસ્ત’ સંયમભારસ્ત જત્તા= યાત્રાયૈ યાત્રાર્થ પંચમહાવ્રતનિર્વાહાર્થમ્ ‘શુજ્જા’ શુજીત આહારં કુર્યાત્, તાવદેઃ ભોક્તવ્યં યાવતા શરીરં મલેત્ ન તુ શરીરવૃદ્ધયે શુજીત । તથા—‘પાવસ્ત’

માલ્લેજ્જા-દુ:લ્લેખેન સ્પૃષ્ઠ: ધુતમ્ આદદીત’ તથા દુ:લ્લેખસે સ્પર્શ પાતા હુઆ સંયમ અથવા મોક્ષમે ધ્યાન લગાવે ‘સંગામસીસેવ પરં દમેજ્જા-સંગ્રામ-શીર્ષે ઇવ પરં દમયેત્’ યુદ્ધભૂમિ મેં સુભટ પુરુષ શત્રુ કે યોદ્ધા કો દમન કરતા હૈ હસી પ્રકાર સાધુ કર્મરૂપી શત્રુઓ કો દમન કરતે રહે ॥૨૯॥

અન્વયાર્થ—મુનિ સંયમ કી યાત્રા કા નિર્વાહ કરને કે લિખ આહાર કરે, પાપ કર્મ કે પૃથક્ત્વ કી આકાંક્ષા કરે । દુ:લ્લેખ સે સ્પૃષ્ઠ હોકર સંયમ યા મોક્ષ કો ગ્રહણ કરે । જૈસે યોદ્ધા સંગ્રામ કે અગ્રભાગ મેં શત્રુ કા દમન કરતા હૈ, હસી પ્રકાર કર્મશત્રુ કા દમન કરે ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જિન ભગવાન્ કી આજ્ઞા કા મનન કરને ચાલા મુનિ કહલાતા હૈ । ઇસા મુનિ પંચ મહાવ્રત રૂપ સંયમ યાત્રા કા નિર્વાહ કરને

તથા હુ:ખથી સ્પર્શ પામીને સંયમ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગમાં ધ્યાન લગાવે ‘સંગામસીસેવ પરં દમેજ્જા-સંગ્રામશીર્ષે ઇવ પરં દમયેત્’ યુદ્ધભૂમિમાં સુભટ પુરુષ શત્રુના યોદ્ધાતું દમન કરે છે, એજ પ્રમાણે સાધુ કર્મરૂપી શત્રુઓતું દમન કરતા રહે ॥ ૨૯ ॥

સૂત્રાર્થ—મુનિએ સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવા પુરતો જ આહાર લેવો નોંધએ. તેણે પાપકર્મોને આત્માથી અલગ કરવાની જ કામના સેવવી નોંધએ. હુ:ખ આવી પડે, ત્યારે સમભાવ પૂર્વક હુ:ખ સહન કરીને સંયમ અથવા મોક્ષમાર્ગમાં અવિચલ રહેવું નોંધએ. જેવી રીતે યોદ્ધા સંગ્રામના અગ્રભાગમાં ઊભો રહીને શત્રુતું દમન કરે છે, એજ પ્રમાણે તેણે કર્મશત્રુતું દમન કરવું નોંધએ. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જિનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાતું મનન કરનાર સાધુને મુનિ કહે છે. એના મુનિએ પાપ મહાવ્રત રૂપ સંયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરવાને માટે જ

પાપસ્ય, પૂર્વાવરિતાઽશુભકર્મણઃ 'વિવેગ' વિવેકં પૃથક્માત્ર પાર્થિવ્યમ્ 'કંઘેજ્જ' આકાંક્ષેત, તથા 'દુઃસ્થેણ' દુઃસ્થેત-દુઃસ્થયતીતિ દુઃસ્થ પરીપહોપસર્ગજનિતા પીડા, તેન 'પુટ્ટે' સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તોઽપિ સન્ 'ધુયમાદ્વજ્જા' ધુતમાદદીત, ધુતં-સંયમમ્ મોક્ષં વા ગૃહ્ણીયાત્ । 'સંગ્રામસીસે' સંગ્રામો ર્ણઃ તસ્ય શિરસિ પુરોમાર્ગે ઇવ 'પરં દમેજ્જા' પરં શત્રું દપયેત્ । યથા-કશ્ચિદ્દુષ્ટપરાક્રમઃ સુમટઃ સંગ્રામાગ્રભાગે-સ્થિતઃ શત્રુભિર્બાધ્યમાનોઽપિ તેષાં વાધાં ધૈર્યેણ સહન્ તાન્ વિનાશયતિ । એવમેવ-દાન્તઃ સાધુરપિ સંયમમાર્ગે સ્થિતઃ પરિપહાદિભિરનવરતં વાઘ્યમાનોઽપિ કર્મશત્રું સહસા વિનાશયેત્ ॥૨૧॥

પુનરપ્યાહ— 'અવિહસ્મમાણે' इत्यादि ।

મૂલમ્—અવિહસ્મમાણે ફલગાવતટ્ટી સનાગમં કંઘતિ અંતકરસ ।

णिधूय कर्मं ण पवंचुवेह अश्वस्वस्वए वा समदं॥सिबेसि॥३०॥

કે લિષ્ટ હી આહાર કરે' । ઉસે ઉતના હી આહાર કરના ચાહિષ્ટ જિસસે શરીર કામ દેતા રહે । વહ શરીર કી પુષ્ટિ કે લિષ્ટ ન છાઈ । તથા પૂર્વોપાર્જિત અશુભ કર્મ કો પૃથક્ કરને કી આકાંક્ષા કરે' । જય દુઃસ્થ અર્થાત્ પરીષદ્ ઉપસર્ગજનિત પીડા સે સ્પૃષ્ટ હો તો સંયમ કો અથવા મોક્ષ કો ગ્રહણ કરે' । જૈસે અનુપમ પરાક્રમવાન્ સુમટ સંગ્રામ કે અગ્ર-ભાગ મેં સ્થિત હોકર શત્રુઓ દ્વારા બાધિત હોકર ઓ ઉસ વાધા કો ધૈર્ય કે સાથ સહન કરતા હૈ ઓ શત્રુઓ કા વિનાશકરતા હૈ, હસી પ્રકાર દમનશીલ સાધુ સંયમમાર્ગ મેં સ્થિત હોકર પરીષદો આદિ સે પીડિત હોને પર ઓ કર્મ શત્રુઓ કો વિનષ્ટ કરને મેં પરાક્રમ કરે' । ૨૧ ।

આહાર લેવો નેધએ. તેણે એટલો જ આહાર લેવો નેધએ કે જેથી શરીર કામ દેતું રહે. તેણે શરીરની પુષ્ટિને માટે કે સ્વાદલોલુપતાને કારણે ખાવું નેધએ નહીં. તેણે પૂર્વોપાર્જિત કર્મને આત્માથી અલગ કરવાની જ અભિલાષા કરવી નેધએ. જ્યારે દુઃખ આવી પડે એટલે કે પરીષદ કે ઉપસર્ગ-જનિત પીડા આવી પડે, ત્યારે તેણે સમભાવ પૂર્વક તેને સહન કરીને સંયમના અથવા મોક્ષના માર્ગ પર અવિચલ રહેવું નેધએ. જેવી રીતે અનુપમ પરાક્રમથી યુક્ત સુમટ, સંગ્રામના અગ્ર ભાગમાં દૃઢતા પૂર્વક ખડો રહીને, શત્રુઓ દ્વારા ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ ઊભી કરવામાં આવે તો પણ ધૈર્યથી તેમનો સામનો કરીને, શત્રુઓનો વિનાશ કરે છે, એજ પ્રમાણે દમનશીલ સાધુ પણ સંયમમાર્ગમાં દૃઢ રહીને, પરીષદો આદિ દ્વારા પીડિત થવા છતાં પણ, કર્મશત્રુઓનો વિનાશ કરવામાં જ પ્રયત્નશીલ રહે છે. ॥ગાથા ૨૬॥

छाया—अपि हन्यमानः फलकावतष्टः समागम कांक्षत्यन्तकस्य ।

निर्धूय कर्म न प्रपञ्चमुपैति अक्षक्षय इव शकटमिति ब्रवीमि ॥३०॥

अन्वयार्थः—(अविहम्भमाणे) साधुः अपि हन्यमानः उपसर्गादिभिः पीड्यमानोपि (फलगावतट्टी) फलकावतष्टः—फलकदत् तत्कृत (अंतकस्त समागम

और कहते हैं—‘अवि हम्भमाणे’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अविहम्भमाणे-अपि हन्यमानः’ साधु परीषद एवं उपसर्गों के द्वारा पीडा पाता हुआ भी उसे सहन करे ‘फलगावतट्टी-फलकावतष्टः’ जैसे काष्ठ की पाटिया दोनों तरफसे छीली जाती हुई रागद्वेष नहीं करती है उसीप्रकार वास्तव एवं अभ्यन्तर तपसे काट पाता हुआ भी रागद्वेष न करे ‘अंतकस्त समागमं कंक्षति-अन्तकस्य समागमं कांक्षति’ मृत्यु के आनेकी प्रतीक्षा करे ‘निधूय कर्म-कर्म निर्धूय’ इस प्रकार से कर्म को दूर करके साधु ‘ण पवंचुवेइ-न प्रपञ्चमुपैति’ जन्म, मरण और रोग, शोक आदि को प्राप्त नहीं करता है ‘अक्खक्खए वा सगडं-अक्षक्षये शकटमिव’ जैसे अक्ष (धुरा) के टूट जाने से गाड़ी आगे नहीं चलती है ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूं ॥३०॥

अन्वयार्थ—उपसर्गों द्वारा पीडित होने पर भी साधु काष्ठ के पाटिये के जैसे रागद्वेष न करे, किन्तु समभाव से मृत्यु की प्रतीक्षा करे ।

सूत्रकार साधुओंने कहे छे—‘अवि हम्भमाणे’ इत्यादि—

शब्दार्थ—‘अवि हम्भमाणे-अपि हन्यमानः’ साधु परीषद अने उपसर्गों द्वारा पीडा पाभीने पण तेने सहन करे ‘फलगावतट्टी-फलकावतष्टः’ जेम लाकडाना पाटिया अन्ने आबुथी छेलावा छतां पण रागद्वेष करता नथी अेज प्रमाणे आद्व अने आब्यंतर तपथी कण्ट पाभीने पण रागद्वेष न करे ‘अंतकस्त समागमं कंक्षति-अन्तकस्य समागमं कांक्षति’ परंतु मोत आववानी राडं णुअे ‘निधूय कर्म-कर्म निर्धूय’ आ रीतथी कर्मने दूर करीने साधु ‘ण पवंचुवेइ-न प्रपञ्चमुपैति’ जन्म, मरण अने रोग, शोक, विगेरने प्राप्त करता नथी ‘अक्खक्खए वा सगडं-अक्षक्षये शकटमिव’ जेम अक्ष कहेतां घोंसराना तूटि जवाथी गाडी आगण आदी शकती नथी. ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ अे प्रमाणे हु कहुं छु ॥ ३० ॥

सूत्रार्थ—उपसर्गों द्वारा पीडित थवानो प्रसंग आवी पडे, तो पण साधुअे काटना पाटियानी जेम रागद्वेष करवे। लेधअे नही, परंतु समभाव

કંઘતિ) અન્તઃસ્ય મૃત્યોઃ સમાગમમાગમનં પण्डितमरणं कांक्षति आकाङ्क्षति (णिधूय कम्मं) कर्म निर्धूयापनीय (ण पवंचुवेड) प्रपञ्चम् संसारम् न उपैति न प्राप्नोति (अक्खक्खए वा सगडं) अक्षक्षये शकटमिव गंत्र्यादिकम् (त्तिवेमि) इति ब्रीवीमि, इति ॥३०॥

टीका—परीषदादिभिः ‘हमयाणे’ हन्यमानः ‘अवि’ अपि पीडामुपगतोऽपि सम्यक् तस्य सहनं कुर्यात् । ‘फलभावतद्दी फलकावतट्टः, फलकं काष्ठखण्डः उमाभ्यामपि पार्श्वभ्यां तण्ठो घटितो घर्षणमनुभवन् । अथवा, यथा काष्ठ-खण्डः शीतातपाभ्यां पराभूयमानोऽपि न वेपथी, सुखं दुःखं वा नाऽनुभवति । तथा—साधुरपि बाह्याभ्यन्तरतपोभ्यां निष्ठपदेहः सन्—अवशिष्टेत्’ एवंभूतः सन् अंतकस्स’ अन्तं विनाशं करोतीति, अन्तको मृत्युः तस्य ‘समागमं’ समागमम् आगमनम् पण्डितमरणरूपं ‘कंखति’ कांक्षति—अभिलषति । एवम्—‘कम्मं अष्ट-विधं कर्म ज्ञानावरणीयादिकं णिधूय’ नितरां निर्धूय विनाश्य ‘ण’ न ‘पवंचुवेड’

ऐसा करने वाला साधु अवधमरण को प्राप्त नहीं होता जैसे धूरा टूटजाने पर गाड़ी आदि आगे नहीं चलती । ऐसा मैं कहता हूँ ॥३०॥

टीकार्थ—साधु यदि परीषद से पीड़ित हो तो उसे सम्यक् प्रकार से सहन करे । जैसे काठ का पटिया दोनों ओर से छीला जाने पर भी या काष्ठ का खण्ड सर्दी गर्मी से पराभूत होकर भी कण्ठित नहीं होता या रागद्वेष के बशीभूत नहीं होता, उसी प्रकार उपसर्ग आदि से पीड़ित होता हुआ भी साधु राग द्वेष से रहित होकर मृत्यु की प्रतीक्षा करता है अर्थात् समाधि मरण की अभिलाषा करे । ऐसा करके वह

વથી મૃત્યુને ભેટવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. જેમ ધૂરા તૂટી જાય ત્યારે ગાડી આગળ વધી શકતી નથી, એજ પ્રમાણે કર્મોના સદન્તર ક્ષય થઈ જવાથી ભવબ્રમણ પણ ચાલુ રહી શકતું નથી, એવું તીર્થંકરેકલ કથન છે. હું તે કથનનું જ અનુકથન કરી રહ્યો છું ॥૩૦॥

टीकार्थ—गमे तेवां उग्रपरीषडोने पणु साधुञ्चे समलावपूर्वकं सहनं करवा जेष्ठञ्चे. जेम लाकडाना पाटियाने जन्ने तरस्थी छेदवामां आवे, अथवा तेने गमे तेवी ठडी जरमी सहन करवी पडे, तो पणु तेनो लाक-डाना पाटिया पर केष्ठ प्रभाव पडतो नही, एज प्रमाणे उपसर्ग आदि द्वारा गमे तेवी पीडा सहन करवाने। प्रसंग आवे, तो पणु साधु राग-द्वेषधी रहित थईने, मृत्युनी प्रतीक्षा करे छे, जेटले के समाधि मरणनी अभिलाषा करे छे. जेवुं करवाथी ते ज्ञानावरणीय आदि आठे प्रकाशनां

પ્રપંચં સમુપૈતિ, પ્રપંચ જરામરગાદિ પ્રપન્ચ્યતે વિસ્તાર્યતે યસ્મિન્ સ પ્રપન્ચઃ
સંસારસ્તં ન પ્રાપ્નોતિ । ‘અનલ્લક્ષ્મ્’ અલ્લક્ષ્મ-અલ્લક્ષ્ય ક્ષયે વિનાશે સતિ ‘સગડં’-
શકટમ્ ઇવ । યથા શકટમ્-અલ્લક્ષ્ય રથચક્રયોજકાઽયોદ્ધણસ્ય વિનાશે સતિ તન્ન
ગચ્છતિ । તથા-સાધુરપિ સંસારરૂપગચ્છતીતિ । एवं તીર્થકરોદિતં તુમ્યમહં
કથયामि, इति सुधर्मस्वामी-स्वशिष्येभ्यः कथयति ॥૩૦॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्बल्लाभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य ‘समयार्थबोधिण्या-
ख्यायां’ व्याख्यायां कुशीलपरिभाषाख्यं सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥७-१॥

જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોં કો વિનષ્ટ કરકે જરા જન્મ મરણ કે
પ્રપંચ સે મુક્ત હોતા હૈં । જૈસે ગાડી ધુરા કે ટટ જાને પર આગે નહીં
જાતી, વસી પ્રકાર સ્વાયુ બી કર્મોં કા ક્ષય હો જાને સે સંસાર કો
પ્રાપ્ત નહીં હોતા અર્થાત્ ભવબ્રમણ આગે નહીં કરતા । તીર્થકરોક્ત
હી મૈં તુમ્હેં કહતા હૂ, એસા સુધર્મ સ્વામી અપને શિષ્યો સે
કહતે હૈં ॥૩૦॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’ की समयार्थबोधिनी व्याख्या के कुशील परिभाषा
नामका सातवां अध्ययन समाप्त ॥७-१॥

કર્મેનો ક્ષય કરીને જન્મ જરા અને મરણના હુ ખમાથી મુક્ત થઈ જાય છે.
જેમ ધુરા તૂટી જાય તો ગાડી આગળ ચાલી શકતી નથી, એજ પ્રમાણે
કર્મેનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે તે સાધુને પણ ભવબ્રમણ ચાલૂ રહેતું નથી.

‘તીર્થ’કરોએ આ પ્રમાણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તેનું જ હું
આપની સમક્ષ અનુકથન કરી રહ્યો છું ’ એવું સુધર્મ સ્વામી પોતાના
શિષ્યોને કહે છે. ॥ગાથા ૩૦॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत ‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના કુશીલ પરિભાષા નામનું

॥ સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૭-૧॥

॥ અથાઽષ્ટમં વીર્યાધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે ॥

ગતં સપ્તમમધ્યયનમ્, અતઃ પરમષ્ટમપ્રારમ્ભ્યતે । અસ્ય ચાયમ્ભિસમ્બન્ધઃ,
 इह प्रक्रान्ताऽध्ययने कुशीलास्तद्विरोधिनः सुशीलाश्च व्याख्याताः । एतयोः
 सुशीलकुशीलयोः सुशीलत्वं कुशीलत्वं च संयमवीर्यान्तरायाणामुदयात्तत्तत्
 क्षयोपशमाच्च भवतीत्यतो वीर्यप्रतिपादनायाऽष्टममध्ययनं प्रारम્भ्यते । अनेन
 सम्बन्धेनाऽऽद्यातस्याऽष्टमाऽध्ययनस्याऽऽदिमा गाथा—‘दुहा वेयं’ इत्यादि ।
 मूलम्—‘दुहा वेयं’ सुयक्खायं वीरियं^१ ति पवुच्चइ^२ ।

किंनु वीरस्स वीरसं कंहं चेयं^३ पवुच्चइ ॥१॥

છાયા—દ્વિધા વેદં સ્વાસ્થ્યાતં વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે ।

किं नु वीरस्य वीरत्वं कथं वेदं हि प्रोच्यते ॥१॥

આઠવેં અધ્યયન કા પ્રારંભ—

સાતવાં અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ । અવ આઠવાં પ્રારંભ ક્રિયા જાતા
 है । इसका सम्बन्ध इस प्रकार है—सातवें अध्ययन में कुशील और
 सुशील साधु की व्याख्या की गई है । सुशील की सुशीलता और
 कुशील की कुशीलता संयम वीर्यान्तराय कर्म के क्षयोपशम तथा
 उदय से होती है । अतः वीर्य का प्रतिपादन करने के लिए अष्टम
 अध्ययन का आरंभ किया जाता है । इस सम्बन्ध से प्राप्त अष्टम
 अध्ययन का यह आद्य सूत्र है—‘दुहावेयं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘વેયં વીરિયંતિ પવુચ્ચઈ—વેદં વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે’ વે
 આગે સ્પષ્ટરૂપ સે વીર્ય તો કહાજાયગા ‘દુહા સુયક્ખાયં—દ્વિધા સ્વા-

આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ

સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. હવે આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કર-
 વામાં આવે છે. આ અધ્યયનનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે.—સાતમા અધ્ય-
 યનમાં કુશીલ અને સુશીલ સ્વભાવવાળા સાધુનું કથન કરવામાં આવેલ છે.
 સુશીલનું સુશીલ પણ અને કુશીલનું કુશીલ પણું સંયમના વીર્યાન્તરાયકર્મના
 ક્ષયોપશમ તથા તેના ઉદયથી થાય છે તેથી વીર્યનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ
 આઠમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.—આ સંબંધથી આવેલ આઠમા
 અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર ‘દુહાવેય’ ઇત્યાદિ છે

શબ્દાર્થ—‘વેય વીરિયંતિ પવુચ્ચઈ—વેઃ વીર્યમિતિ પ્રોચ્યતે’ હવે પછી
 સ્પષ્ટરૂપથી વીર્યનું કથનકરવામાં આવશે. ‘દુહા સુયક્ખાયં—દ્વિધા સ્વાસ્થ્યાતમ્’

અન્વયાર્થઃ—‘વેયં વીરિયં તિ પવુચ્ચઈ’ વા इदं वीर्यमिति प्रोच्यते तत्
‘दुहा सुयक्खायं’ द्विधा—द्विप्रकारेण स्वाख्यातं—सम्यग्रूपेण कथितम् (वीरस्स-
वीरत्तं किं नु) वीरस्य—सुमटस्य वीरत्वम् (किं नु) किं नु—कथं भवति, अथवा—
(कहं चेयं पवुचचई) कथम्—केन प्रकारेण तत्—वीरत्वमुच्यते—कथ्यते इति ॥१॥

ટીકા—‘વેયં’ વા इदम् ‘वीरियं ति’ वीर्यमिति ‘दुहा’ द्विधा—द्विप्रकारेण
‘सुयक्खायं’ स्वाख्यातं—सुकथितम्। वेयमित्यत्र वा शब्दो—वाक्यालङ्कारे
भवति, ‘इदं शब्दस्य प्रत्यक्षविषये शक्ति’ इदमस्तु सन्निकृष्टे तदिति परोक्षे
विजानीयादिति नियमात्। तथा च इदं बुद्ध्या सन्निकृष्ट प्रत्यक्षमायम्,
वीर्यम्, द्विधा—द्विप्रकारकं प्रकारद्वयेन विभिन्नं भेदद्वयभिन्नं, भेदद्वयविशिष्टं

ख्यातम्’ इसे तीर्थકરોને દો પ્રકારકા કહા છે ‘વીરસ્સ વીરત્તં કિં નુ-
વીરસ્ય વીરત્વમ્ કિં નુ’ વીર પુરુષની વીરતા કયા છે ? ‘કહં ચેયં પવુ-
ચ્ચઈ—કથં ચેદં પ્રોચ્યતે’ કિસ કારણ સે વહ વીર એસા કહા જાતા છે ? ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જો વીર્ય કહા જાતા છે, વહ દો પ્રકાર કા કહા છે ।
વીર કા વીરત્વ કયા છે ? વહ કિસ પ્રકાર સે વીર કહા જાતા છે ? ॥૧॥

ટીકાર્થ—વીર્ય દો પ્રકાર કા કહા ગયા છે । ‘વેયં’ યહાં ‘વા’
શબ્દ વાક્ય કે અલંકાર અર્થ મેં છે । ‘इदम्’ શબ્દ કી શક્તિ પ્રત્યક્ષ
વિષય મેં છે, કયોં કિ એસા નિયમ છે કિ—‘इदम्’ શબ્દ સમીપ અર્થ મેં
ઔર ‘तत्’ શબ્દ પરોક્ષ અર્થ મેં પ્રયુક્ત હોતા છે । અતઃ ‘इदम्’ કા
અર્થ છે—બુદ્ધિ સે સમીપ—પ્રત્યક્ષ જૈસા ।

આને તીર્થકરોએ બે પ્રકારનુ કહેલ છે ‘વીરસ્સ વીરત્તં કિં નુ-વીરસ્ય વીરત્વમ્
કિં નુ’ વીરપુરુષની વીરતા એ શુ છે ! ‘કહં ચેયં પવુચ્ચઈ—કથં ચેદં પ્રોચ્યતે’
કયા કારણથી તેઓ વીર એ પ્રમાણે કહેવાય છે ? ॥૧॥

અન્વયાર્થ—જેને વીર્ય કહેવામાં આવે છે, એવુ તે વીર્ય બે પ્રકારનું
કહેવાય છે. વીરનું વીરપણુ શુ છે ? તે કયા પ્રકારથી વીર એ પ્રમાણે
કહેવાય છે ? ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ—વીર્ય બે પ્રકારનુ કહેવામાં આવે છે ‘વેયં’ અહિયાં ‘વા’
શબ્દ વાક્યના અલંકાર અર્થમાં આવેલ છે ઇદમ્ શબ્દનો પ્રયોગ પ્રત્યક્ષ
વિષય થાય છે કેમકે એવો નિયમ છે કે—इदम्! શબ્દનો સમીપ—નજીક
વાચક અર્થમાં અને ‘तत्’ શબ્દનો પરોક્ષ અર્થમાં પ્રયોગ થાય છે, જેથી
અહિયાં ‘इदम्’ એ શબ્દનો અર્થ—બુદ્ધિની સમીપ અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ એવો છે,

વીર્યમ્ । ‘પવુચ્ચઈ’ પ્રોચ્યતે-કથ્યતે તીર્થંકરાદિભિઃ, ‘સુયક્ષાયં’ સ્વાસ્થ્યાતમ્-
સુષ્ઠુ આસ્થાતં કથિતમિત્થં, વિશેષેણ ઈરયતિ પ્રેરયતિ નિષ્કાસયતિ અહિતં
યેન તદ્વીર્યમિતિ કથ્યતે, જીતસ્ય શક્તિવિશેષઃ ‘વીરસ્સ’ વીરસ્ય સુખટસ્ય ‘કિં નુ’
કિં શબ્દઃ જિજ્ઞાસાર્થઃ, નુ શબ્દો વિતર્કવાચી । ‘વીરત્ત’ વીરત્વં કિમ્, કેન
પ્રકારેણાસૌ સુખટો વીર इति કથ્યતે । ‘કહં’ કથમ્-કેન પ્રકારેણ ‘ચેયં’ ચ
ઇદં વીરત્વમ્ ‘પવુચ્ચઈ’ પ્રોચ્યતે, યદિદં વીર્યં દ્વિધાવિભક્તમિતિ તત્ કિં કેન વા
કારણેન ભવતિ, કિં વા તસ્ય સ્વરૂપમિતિ । તીર્થંકરગણધરાભ્યાં વીર્યસ્ય દ્વૌ ભેદૌ
કથ્યેતે, તત્ત્વ જિજ્ઞાસ્યતે-વીરાણાં કેયં વીરતા, કથં વા સ વીર इत्याख्याયતે
इति भावः ॥૧॥

यह वीर्य दो प्रकार का तीर्थंकरों आदि ने कहा है । वीर्य जीव की
एक विशिष्ट शक्ति है । जो विशेष रूप से प्रेरणा करता है-अहित
को हटाता है, वह वीर्य कहलाता है ।

‘નુ’ શબ્દ જિજ્ઞાસા કે અર્થ મેં છે, વિતર્ક કા વાચક છે । અર્થાત્
યહાં યહ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત હોતા છે કિં વીર પુરુષ કી વીરતા કયા છે ?
કિસ પ્રકાર સે વહ સુખટ વીર કહા જાતા છે ? દો પ્રકાર કા જો વીર્ય
કહા ગયા છે વહ કયા છે ઓર કિસ કારણ સે હોતા છે ? ઉસકા
સ્વરૂપ કયા છે ?

આશય यह है-तीर्थंकर और गणधर वीर्य के दो भेद कहते हैं ।
यहाँ यह जिज्ञासा होती है कि वीरों की वीरता क्या है ? किस कारण
से वीर पुरुष वीर कहलाता है ? ॥१॥

આ વીર્ય તીર્થંકર વિગેરે એ બે પ્રકારનું કહેલ છે. વીર્ય જીવની એક વિશેષ
પ્રકારની શક્તિ છે જે વિશેષ રૂપે પ્રેરણા કરે છે-અર્થાત્ અહિતને હટાવે છે.
બે વીર્ય કહેવાય છે.

‘નુ’ શબ્દ જિજ્ઞાસાના અર્થમાં છે. અને વિતર્કનો વાચક છે, અર્થાત્
અહિયાં એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે-વીરપુરુષનું વીરપણું શું છે ?
અર્થાત્ કઈ રીતે તે સુખટ અર્થાત્ વીર કહેવાય છે ? વીર્ય કે જે બે પ્રકારનું
કહેલ છે, તે શું છે ? અને કયા કારણથી બે પ્રકારનું થાય છે ?
તેનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

કહેવાનો હેતુ એ છે કે તીર્થંકર અને ગણધરો વીર્યના બે ભેદો કહે
છે, અહિયાં એવી જિજ્ઞાસા થાય છે વીરોનું વીરપણું એ શું છે ? કયા
કારણથી વીર પુરુષ ‘વીર’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે ? ॥૧॥

ભેદપ્રદર્શનપૂર્વકમેવ વીર્યસ્વરૂપમ્-‘કમ્મ મેગે પવેદંતિ’ इत्यादि ।
 मूलम्—कम्म मेगे पवेदंति अकम्मं वावि सुव्वया ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं जेहिं 'दीसंति मच्चिया॥२॥

छाया—कर्मैके प्रवेदयन्त्यकर्म वापि सुव्रताः ।

आभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां याभ्यां दृश्यन्ते मर्त्याः ॥२॥

अन्वयार्थः—(एगे कम्मं पवेदंति) एके केवन् कर्मैव वीर्यं प्रवेदयन्ति कथयन्ति (सुव्वया अकम्मं वा वि) हे सुव्रताः । केचन अकर्म एव वीर्यं कथयन्ति (मच्चिया) मर्त्याः (एएहिं) आभ्याम् (दोहिं ठाणेहिं) द्वाभ्यां स्थानाभ्याम् (दीसंति) दृश्यन्ते इति ॥२॥

अब भेद निरूपण करते हुए वीर्य का स्वरूप कहते हैं—
 ‘कम्म मेगे पवेदंति’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘एगे कम्मं पवेदंति—एके कर्म प्रवेदयन्ति’ कोई कर्म को वीर्य ऐसा कहते हैं ‘सुव्वया अकम्मं वावि—सुव्रताः अकर्म वापि’ और हे सुव्रतो ! कोई अकर्म को वीर्य कहते हैं ‘मच्चिया—मर्त्याः’ मर्त्य लोक के प्राणी ‘एएहिं—अभ्यां’ इन्हीं दोहिं ठाणेहिं—द्वाभ्यां स्थानाभ्याम्’ दो स्थानों से ‘दीसंति—दृश्यन्ते’ देखे जाते हैं ॥२॥

अन्वयार्थ—हे सुव्रतो ! (अच्छे व्रतवाले भग्यो) कोई कर्म को ही वीर्य कहते हैं, कोई अकर्म को वीर्य कहते हैं । इन्ही दो भेदों में मनुष्य देखे जाते हैं ॥२॥

હવે ભેદોનું નિરૂપણ કરતાં વીર્યનું સ્વરૂપ કહે છે. ‘કમ્મમેગે પવેદંતિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એગે કમ્મં પવેદતિ—એકે કર્મ પ્રવેદયન્તિ’ કોઈ કર્મ ને વીર્ય એ પ્રમાણે કહે છે ‘સુવ્વયા અકમ્મં વાવિ—સુવ્રતા અકર્મ વાપિ’ અને હે સારા વ્રતવાળા ‘મુનિયો’ કોઈ અકર્મને વીર્ય એ પ્રમાણે કહે છે ‘મચ્ચિયા—મર્ત્યા’ મૃત્યુચોક્તના પ્રાણી ‘એએહિં—આભ્યા’ આ ‘દોહિં’ ઠાણેહિં—દ્વાભ્યામ્ સ્થાનાભ્યામ્’ એ સ્થાનાથી ‘દીસંતિ—દૃશ્યન્તે’ દેખાય છે ॥૨॥

અન્વયાર્થ—હે સુવ્રતો (સારાવ્રત વાળા ભગ્યો) કોઈ કર્મને જ વીર્ય કહે છે, કોઈ અકર્મને વીર્ય કહે છે ? એ એ ભેદોવાળા મનુષ્યો ભગવામાં આવે છે ॥૨॥

ટીકા—‘એ’ એક વિદ્વાનઃ ‘કર્મ’ કર્મન વીર્યમિતિ ‘પ્રવેદં-’ પ્રવેદયન્તિ-
 કથયન્તિ, ક્રિયતે-સ્વપયત્નેન નિષ્પાદ્યતે इति કર્મ, ક્રિયાયા અનુષ્ઠાનમ્,
 તદેવ કર્મ વીર્યમિતિ પ્રતિપાદયન્તિ । અથના-અનુષ્ઠાને પ્રવર્તકં તત્ત્વજનકમ્,
 અષ્ટપ્રકારમેવ વીર્યમિતિ પ્રતિપાદયન્તિ । તથાહિ-ઔદયિકભાવનિષ્પન્ન
 કર્મેત્યુપદિશ્યતે । ઔદયિકોઽપિ ભાવઃ કર્મોદયનિષ્પન્ન એવ । ‘સુવચા’
 સુવચાઃ વા શબ્દઃ સ્વાર્થે । ‘અકર્મ્મ’ અકર્મ્મ અપિ વીર્યામેતિ કથયન્તિ, ન વિદ્યતે
 કર્મ તદ્ અકર્મ્મ, વીર્યાન્તરાયક્ષયગતિનં જીરસ્ય સ્વાભાવિકં વીર્યમ્ । અપિ શબ્દેન
 ચારિત્રમોહનીયોપક્રમક્ષયોપશમજનિતં ચ વીર્યમ્, એભૂત પण्डितवीर्यमितिભાવઃ ।
 ‘એહિ’ એવાશ્ચાસ્ ‘દોહિ’ દ્વાશ્ચામ્ ‘ઠાણેહિ’ સ્થાનાશ્ચામ્, સકર્મક્રાઽકર્મક્રા
 પાદિતવાલપાણ્ડતવીર્યાશ્ચાં વ્યવસ્થિતં વીર્યમિત્યધીગતે । જેહિ’ યાશ્ચાં
 સ્થાનાશ્ચાં યયોર્વા સ્થાનયોઃ ‘મિચિગા’ મતાર્ગઃ-પરગમ્યર્ગો મનુષ્યાઃ

ટીકાર્થ—કોઈ વિદ્વાન્ કર્મ કો હી વીર્ય કહતે હૈં । ઉત્તર કથન
 હૈ કિ અપને પ્રયત્ન સે જો નિષ્પાદિત ક્રિયા જાતા હૈ, વહ કર્મ હૈ ।
 વહી કર્મ વીર્ય કહલાતા હૈ । અથવા અનુષ્ઠાન મેં પ્રવૃત્તિ કરાને વાલા
 વીર્ય આઠ પ્રકાર કા હૈ । ઔદયિકભાવ સે નિષ્પન્ન કર્મ હૈ ઓર
 ઔદયિક ભાવ બી કર્મોદય સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

કોઈ સુવ્રત કર્મરહિત કો બી વીર્ય કહતે હૈં । વીર્યાન્તરાય કર્મ કે
 ક્ષય સે ઉત્પન્ન હોને વાલા જીવ કો સ્વાભાવિક વીર્ય હૈ । ‘અપિ’ શબ્દ
 સે ચારિત્રમોહનીય કે ક્ષયોપશમ સે ઉત્પન્ન વીર્ય બી ગ્રહણ કર લેના
 ચાહિય । વીર્ય કે યહી દો ભેદ હૈં । इनमें से કર્म वीर्य बालवीर्य कह-
 लाता है और अकर्मवीर्य पण्डितवीर्य भी कहा जाता है । इन्हीं दो

ટીકાર્થ—કોઈ વિદ્વાન્ કર્મને જ ‘વીર્ય’ કહે છે, તેઓનું કથન એવું
 છે કે-પોતાના પ્રયત્નથી જ સંપાદિત કરવામાં આવે છે, તેને કર્મ કહેવાય
 છે. અને એ કર્મ જ ‘વીર્ય’ કહેવાય છે અથવા અનુષ્ઠનમાં પ્રવૃત્તિ કરાવ-
 નાર વીર્ય આઠ પ્રકારનું કહેલ છે ઔદયિક ભાવથી યુક્ત કર્મ છે. અને
 ઔદયિક ભાવ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ સુવ્રત કર્મથી રહિતને પણ ‘વીર્ય’ કહે છે. વીર્યાન્તરય કર્મનો
 ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવને સ્વાભાવિક વીર્ય હોય છે. અહિયાં
 ‘અપિ’ શબ્દથી ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ વીર્ય પણ
 ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે આ બે ભેદો જ ‘વીર્ય’ના છે. આમાંથી ‘કર્મ
 વીર્ય’ એ બાલવીર્ય કહેવાય છે, અને ‘અકર્મવીર્ય’ એ પંડિતવીર્ય કહેવાય
 છે. આ બે ભેદો વાળા મનુષ્યો બેવામાં આવે છે જે પ્રમાણે અનેક પ્રકાર

‘દીસંતિ’ દૃશ્યન્તેઽપદિદૃશ્યન્તે વા । તથા હિ-અનેકપ્રકારકર્મસુ પ્રયત્નં કુર્વાળ મુત્સાહચલાદિસમ્પન્નં મર્ત્ય દૃષ્ટ્વા વીર્યવાનયમિત્યેવ મપદિદૃશ્યતે । તથા-આવરણ કર્મણાં ક્ષયાદનન્તબલમ્પન્નોઽપમિત્યપદિદૃશ્યતે, દૃશ્યતે ચ ઇતિ ।

શિષ્યપ્રશ્નાનન્તરં શ્રી સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિવમૃતિશિષ્યવર્ગમુદ્દિશ્ય કથયતિ-હે સુવ્રતાઃ । કેચન વિદ્વાંસઃ કર્મૈર્વ વીર્યમિતિ કથયન્તિ, કેચનાઽકર્મ-એવ વીર્યમિતિ પ્રતિપાદયન્તિ । અનેન પ્રકારેણ વીર્યં દ્વિધા વિભજ્યતે, આશ્ચર્યમેવ ભેદાભ્યાં સર્વે મર્ત્યાઃ પરિદૃશ્યન્ત્યૈ ઇતિ ॥૨॥

इह बालवीर्यं कारणे कार्योपचारान् कर्मैव वीर्यत्वेन प्रतिपादितम् । इदानीं कारणे कार्योपचायादेव प्रमादं कर्मत्वेनाऽपदिशन्नाह-सूत्रकारः-‘पमायं कम्ममाहंसु’ इत्यादि ।

मूलम्-पमायं कर्म माहंसु अप्यमायं तहाऽवरं ।

तवभावादेसओ वांवि बालं पण्डित्य मेव वा ॥३॥

छाया—प्रमादं कर्म आह रप्रमादं तथाऽपरम् ।

तद्भावादेशतो वापि बालं पण्डितमेव वा ॥३॥

ભેદો સે યાં ભેદોં મેં મનુષ્ય દિલ્લાઈ દેતે હૈં । જૈસે અનેક પ્રકાર કે કૃત્યોં સે પ્રયત્ન કરને બાલે બલ આદિ સે સમ્પન્ન પુરુષ કો દેલ્લકર ‘યહ વીર્યવાન હૈ’ એસા કહા જાતા હૈ ઓર કર્મોં કા ક્ષય હોને સે ‘યહ અજન્ત બલ સે સમ્પન્ન હૈ’ એસા કહા જાતા હૈ ।

શિષ્ય કે પ્રશ્ન કે અનન્તર શ્રીસુધર્મા સ્વામી, જમ્બૂ સ્વામી આદિ શિષ્યવર્ગ કો લક્ષ્ય કરકે કહતે હૈ-હે સુવ્રતો ! કોઈ-કોઈ કર્મ કો હી વીર્ય કહતે હૈ ઓર કોઈ અકર્મ કો હી વીર્ય કહતે હૈ । હસ પ્રકાર વીર્ય કે દો ભેદ હો જાતે હૈ । હન્હી દો ભેદોં મેં સભી મનુષ્યોં કા સમાવેશ હો જાતા હૈ ॥૨॥

રના કૃત્યોમાં પ્રયત્ન કરવ વાળા બળ વગેરેથી યુક્ત પુરુષને બેઠને ‘આ વીર્ય વાળો છે’ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે. અને કર્મોના ક્ષય થવાથી ‘આ અનંત બળ વાળો છે’ એ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે.

શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યા પછી સુધર્મા સ્વામી, જમ્બૂ સ્વામી વિગેરે શિષ્ય વર્ગને ઉદ્દેશીને કહે છે કે-હે સુવ્રતો ! કોઈ કોઈ કર્મને જ વીર્ય કહે છે. આ રીતે વીર્યના બે ભેદો થઈ જાય છે. આ બે ભેદોમાં જ સઘળા મનુષ્યોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—‘પમાયં કમ્મ માહંસુ’ પ્રમાદં—મદ્યવિપયરૂપાયાદિકં કર્મ આહુઃ—કથયન્તિ તીર્થકરાદયઃ ‘તદ્વા અપ્પમાયં અવરં’ તથા—અપ્રમાદમ્ અપરમ્ અકર્મ આહુઃ ‘તવ્ભાવાદેસઓ વા વિ’ તદ્વાવાદેશતઃ તયોઃ—બાલવીર્યપણ્ડિતવીર્યયોઃ સત્વાદેવ ‘બાલં પંડિયમેવ વા’ બાલવીર્યં પંડિતવીર્યં વા ભવતીતિ ॥૩॥

ટીકા—‘પમાયં’ પ્રમાદમ્—પ્રકર્પેણ માચન્તિ શુમાનુષ્ઠાનરહિતા ભવન્તિ ‘જીવા યેન સ પ્રમાદો મદ્યાદિઃ । ઉક્તશ્ચ—

કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરકે કર્મ કો હી ચલ-વીર્ય કહા ગયા હૈ, અવ પ્રમાદ કો હી ‘કર્મ’ કહતે હૈં । યહાં મી કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર સે પ્રમાદ કો કર્મત્વસે સ્વરૂપજ્ઞાના ચાહિયે । સૂત્રકાર યહી કહતે હૈં—‘પમાયં કમ્મમાહંસુ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘પમાયં કમ્મમાહંસુ-પ્રમાદં કર્મ આહુઃ’ તીર્થકરોને પ્રમાદકો કર્મ કહા હૈ ‘તદ્વા અપ્પમાયં અવરં-તથા અપ્રમાદમ્ અપરમ્’ તથા અપ્રમાદ કો અકર્મકહા હૈ ‘તવ્ભાવાદેસઓ વાવિ-તદ્વાવાદેશતો-વાપિ’ इन दोनों की सत्ता से ही ‘बालं पंडियमेव वा-बालं पण्डित-मेववा’ बालवीर्य तथा पण्डितवीर्य होता है ॥३॥

અન્વયાર્થ—તીર્થકર આદિ મહાપુરુષ મદ્ય આદિ પ્રમાદ કો કર્મ કહતે હૈં તથા અપ્રમાદ કો અકર્મ કહતે હૈં । પ્રમાદ કે સદ્ભાવ સે બાલવીર્ય ઔર અપ્રમાદ કે હોને સે પંડિતવીર્ય કહા જાતા હૈ ॥૩॥

કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને કર્મને જ બાલવીર્ય કહેવામાં આવેલ છે, હવે પ્રમાદને જ ‘કર્મ’ કહે છે. । આમાં પણ કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર થવાથી પ્રમાદને કર્મપણાથી સમજવો જોઈએ સૂત્રકાર એજ કહે છે કે— ‘પમાયં કમ્મ માહંસુ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘પમાય કમ્મ માહંસુ-પ્રમાદ કર્મ આહુઃ’ તીર્થકરોએ પ્રમાદને- કર્મ કહેલ છે. ‘તદ્વા અપ્પમાયં અપરં-તથા અપ્રમાદમ્ અપરમ્’ તથા અપ્રમાદને અકર્મ કહ્યું છે. ‘તવ્ભાવાદેસઓ વાવિ-તદ્વાવાદેશતો વાપિ’ આ બન્નેની સત્તાથી જ ‘બાલં પંડિયમેવ વા-બાલં પંડિતમેવ વા’ બાલવીર્ય તથા પંડિતવીર્ય થાય છે. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—તીર્થકર વિગેરે સહાપુરુષો મદ્ય વગેરે પ્રમાદને કર્મ કહે છે. તથા અપ્રમાદને અકર્મ કહે છે પ્રમાદના સદ્ભાવથી બાલવીર્ય અને અપ્રમાદથી પંડિતવીર્ય કહેવામાં આવે છે. ॥૩॥

‘મજ્જં વિસયકસાયા ણિદા વિગહા ય પંચમી મણિયા ।

एस पमाय पत्राओ णिदिट्ठो वीयरानेहि ॥१॥

છાયા—મઘં વિષયકષાયૌ નિદ્રાવિગ્રહશ્ચ પચ્ચમી મણિતા ।

एते प्रमादाः प्रवादो निर्दिष्टो वीतरागैः ॥१॥ इति ।

एतादृशं प्रमादं मद्यादिक कर्मोपादानभूतम् । ‘कम्म’ कर्म-आहुः-
कथयन्ति तीर्थकरादयः, ‘तहा’ तथा ‘अपमायं’ अपमादम् ‘अवरं’ अपरम्
अकर्म आहुः-रुथयन्ति ते एवाऽऽचार्याः ।

अयं भावः—प्रमादवतो जीवस्य कर्मबन्धनं भवति । कर्मसहितस्य यत्
क्रियाऽनुष्ठानं तद्बालवीर्यं भवति । तथा—प्रमादरहितस्य जीवस्य कर्माऽभावो
भवति । कर्माऽभावसहितस्य यत् कर्माऽनुष्ठानं तत् पण्डितवीर्यं भवति । एतदेव

टीकार्थ—जिसकी सत्ता के कारण जीव शुभ अनुष्ठान से रहित
होते हैं, वह मद्य आदि प्रमाद कहलाता है । कहा भी है—‘मज्जं
विसय कसाया’ इत्यादि ।

‘मद्य, विषय, कषाय, निद्रा और पांचवीं विकथा, यह पाँच प्रकार
के प्रमाद वीतराग देवों ने कहे हैं ।’ ॥१॥

यह मद्य आदि प्रमाद कर्मों के जनक हैं । इसी कारण तीर्थकर
आदि इन्हें कर्म कहते हैं और प्रमादपरित्याग को अकर्म कहते हैं ।

आशय यह है कि—प्रमादवान् जीव को कर्मबन्धन होता है और
कर्मयुक्त जीव का जो क्रियाव्यापार है, वह बालवीर्य है । जो जीव
प्रमाद से रहित है, उसको कर्मों का अभाव हो जाता है और कर्मा-
भाव वाले जीव का अनुष्ठान पंडितवीर्य कहा जाता है । आशय यह

ટીકાર્થ—જેની સત્તાથી જીવ શુભ અનુષ્ઠાનથી રહિત થાય છે. તે મધ
વિગેરે પ્રમાદ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘મજ્જ વિસયકસાયા’ ઇત્યાદિ
મધ, વિષય, કષાય, નિદ્રા, અને પાંચમી વિકથા આ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ
વીતરાગ દેવોએ કહેલ છે. આ મધ વિગેરે પ્રમાદ કર્મોના જનક—ઉત્પન્ન
કરવાવાળા છે. તેજ કારણથી તિર્થકરો વિગેરે તેને કર્મ એ પ્રમાણે કહે
છે. અને પ્રમાદના પરિત્યાગને અકર્મ કહે છે

કહેવાનો હેતુ એ છે કે—પ્રમાદવાળા જીવને કર્મનું બંધન થાય છે.
અને કર્મવાળા જીવનો જે ક્રિયારૂપ વ્યાપર છે, તે બાલવીર્ય કહેવાય છે.
જે જીવ પ્રમાદથી રહિત હોય છે, તેને કર્મોનો અભાવ થઈ જાય છે. અને
કર્મના અભાવવાળા જીવના અનુષ્ઠાનને પંડિતવીર્ય કહેવાય છે અર્થાત્ પ્રમત્ત

બાલવીર્યં પण्डितवीर्यं चेति । प्रमादवतः सकर्मणो वीर्यं बालवीर्यं प्रमादरहितस्य कर्माऽभाववतो वीर्यं पण्डितवीर्यमिति विवेकः । 'तदभावादेसओ वावि' तद्भावा-
देशतो वापि, तयो बालवीर्यपण्डितवीर्ययोः भावः—सत्ता तद्भावस्तेन तद्भावेन
बालः पण्डित इति व्यवहारो भवति' बालवीर्यमभ्यव्यानामनाद्यपर्यवसितम्,
अभ्यव्यानामनादिसपर्यवसितम्, पण्डितवीर्यन्तु सादिसपर्यवसितमिति । तीर्थंकराः
प्रमादं कर्म—इति कथितवन्तः तथा—अप्रमादमकर्म, इत्युक्तवन्तः । अतः प्रमादेन
बालवीर्यं भवति, भवतिचाऽप्रमादेन पण्डितवीर्यमिति निष्कर्षः ॥३॥

तत्र प्रमादवतः सकर्मणो जीवस्य यद्वीर्यं तद्बालवीर्यमिति तदेव दर्शयति
सूत्रकारः—'सत्थमेगे तु' इत्यादि ।

मूलम्—सत्थ मेगे तु सिक्खंता अतिवायाय पाणिणं ।

એમે મંતે અહિજ્જંતી પાણમૂય વિહેડિણો ॥૪॥

કિ પ્રમત્ત ઓર સકર્મા જીવ કા બાલવીર્ય તથા અપ્રમત્ત ઓર અકર્મા
જીવ કા પણ્ડિતવીર્ય હૈ । વીર્ય કે સાથ 'બાલ' યા 'પણ્ડિત' જો વિશે-
ષણ લગાયા ગયા હૈ, વહ પ્રમાદ ઓર અપ્રમાદ કે કારણ હી હૈ ।

અભવ્ય જીવોં કા બાલવીર્ય અનાદિ અનન્ત હૈ, અભવ્ય જીવોં કા અના-
દિસાન્ત હૈ અર્થાત્ વહ સદાકાલ સે ચલા આતા હૈ કિન્તુ કમી ઉસકા
અન્ત આજાતા હૈ । પણ્ડિત વીર્ય સાદિ—સાન્ત હી હોતા હૈ ।

નિષ્કર્ષ યહ હૈ કિ તીર્થંકર ભગવન્તોં ને પ્રમાદ કો કર્મ ઓર
અપ્રમાદ કો અકર્મ કહા હૈ । અનન્દ્રવ પ્રમાદ કે કારણ બાલવીર્ય ઓર
અપ્રમાદ કે કારણ પણ્ડિત વીર્ય હોતા હૈ ॥૩॥

અને કર્મ વાળા જીવનું બાલવીર્ય અને અપ્રમત્ત અને અકર્મા—કર્મ વિનાના
જીવનું 'પણ્ડિત' વીર્ય છે વીર્યની સાથે 'બાલ' અથવા 'પણ્ડિત' એ વિશેષણો
લગાડવામાં આવે છે. તે પ્રમાદ અને અપ્રમાદના કારણથી જ હોય છે.

અભવ્ય જીવોના બાલવીર્ય અનાદિ અને અનન્ત છે. ભવ્ય જીવોના
અનાદિ સાન્ત છે અર્થાત્ તે સદા કાળથી આદ્યું આવે છે, પરંતુ કોઈ
વખત તેનો અન્ત આવી જાય છે, પણ્ડિતવીર્ય સાદિ—સાન્ત જ હોય છે,
આનો સાર એ છે કે—તીર્થંકર ભગવન્તોએ પ્રમાદ ને કર્મ અને અપ્રમાદ ને
અકર્મ કહેલ છે. તેજ પ્રમાદના કારણે બાલવીર્ય અને અપ્રમાદના કારણે
પણ્ડિતવીર્ય હોય છે. ॥૩॥

છાયા—શાસ્ત્રમેકે તુ શિક્ષન્તે અતિપાતાય પ્રાણિનામ્ !

એકે મન્ત્રાન્ અધીયતે પ્રાણભૂતવિદેટકાન્ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—(એ પ્રાણિણં અતિવાયાય) એકે તુ પ્રાણિનાં જીવાનામ્ અતિ-
પાતાય વિરાધનાય ‘સત્થં’ શાસ્ત્રં-ધનુર્વેદાદિ ‘સિવસ્વતા’ શિક્ષન્તે-ગૃહ્ણન્તિ, ‘એ’
એકે (પ્રાણભૂયવિદેહિણો) પ્રાણભૂતવિદેટકાન્ તન્ન પ્રાણાઃ દ્વીન્દ્રિયાઃ ભૂતાનિ
પૃથિવ્યાદીનિ, તેષાં વિ-વિવિધમ્ અનેક પ્રકારકં દેટકાન્-વાધકાન્ ‘મંત્રે’ મન્ત્રાન્
‘અહિજ્જંતી’ અધીયતે-પઠન્તીતિ ॥૪॥

ટીકા—‘એ’ એકે પુરુષા, રાગદ્વેષાપહતમાનસાઃ, જીવાનાં વિનાશકારકમ્
‘સત્થં’ શસ્ત્રં-શસ્ત્રાદિમહરણમ્, અથવા-‘સત્થં’ શાસ્ત્રમ્-ધનુર્વેદાદિકમ્ ‘સિવસ્વતા’

પ્રમાદવાન્ એવં સ્વકર્મક જીવ કા વીર્ય લાલવીર્ય હૈ, યહી સૂત્રકાર
દિશ્વલાતે હૈ—‘સત્થમેગે ડ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એ પ્રાણિણં અતિવાયાય-એકે પ્રાણિનાં અતિપાતાય’
કોઈ પ્રાણિયોં કા વધ કરને કે લિયે ‘સત્થં-શસ્ત્રમ્’ તલવાર આદિ
શસ્ત્ર અથવા ધનુર્વેદાદિ ‘સિવસ્વતા-શિક્ષન્તે’ સીખતે હૈ ‘એ-એકે’
તથા કોઈ ‘પ્રાણભૂયવિદેહિણો-પ્રાણભૂતવિદેટકાન્’ પ્રાણી ઓર ભૂતોં કો
મારનેવાલે ‘મંત્રે-મન્ત્રાન્’ મન્ત્રોં કો ‘અહિજ્જંતિ-અધીયતે’ પઢતે હૈ ॥૪॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ પ્રાણિયોં કી વિરાધના કરને કે લિયે ધનુ-
ર્વેદ આદિ શાસ્ત્ર સીખતે હૈ । કોઈ પ્રાણોં ઓર ભૂતોં કે લિયે વાધાકારી
મંત્રોં કા અધ્યયન કરતે હૈ ॥૪॥

ટીકાર્થ—રાગ ઓર દ્વેષ કે કારણ જિનકા ચિત્ત અભિભૂત હો ગયા
હૈ, એસે કઈ પુરુષ જીવોં કા વિનાશ કરને વાલે ‘સત્થ’ અર્થાત્ શસ્ત્ર

પ્રમાદવાળા અને કર્મવાળા જીવને બાળવીર્ય છે. એજ હવે સૂત્રકાર
પ્રગટ કરે છે. ‘સત્થમેગે ડ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એ પ્રાણિણં અતિવાયાય-એકે પ્રાણિનાં અતિપાતાય’ કોઈ પ્રાણિ-
યોને વધ કરવા માટે ‘સત્થં-શસ્ત્રમ્’ તલવાર વિગેરે શસ્ત્ર અથવા ધનુર્વેદ
વિગેરે ‘સિવસ્વતા-શિક્ષન્તે’ શીખે છે. ‘એ-એકે’ તથા કોઈ ‘પ્રાણભૂય વિદેહિણો
-પ્રાણભૂતવિદેટકાન્’ પ્રાણી અને ભૂતોને મારવાવાળા ‘મંત્રે-મન્ત્રાન્’ મંત્રોને
‘અહિજ્જંતિ-અધીયતે’ શીખે છે ॥૪॥

અન્વયાર્થ—કોઈ કોઈ વ્યક્તિ પ્રાણિયોની વિરાધના (હિંસા) કરવા
માટે ધનુર્વેદ વિગેરે શસ્ત્રવિદ્યા શીખે છે, કોઈ વ્યક્તિ પ્રાણી અને ભૂતોને
બાધા કરક મંત્રોને અભ્યાસ કરે છે ॥૪॥

ટીકાર્થ—રાગ અને દ્વેષના કારણે જેઓનું ચિત્ત પરાજીત થયેલ છે,
એવા કોઈ પુરુષો જીવોનો નાશ કરવાના ‘સત્થ’ અર્થાત્ ખડ્ગ વિગેરે

શિક્ષન્તે—સોચનાસ્તાદૃશં શસ્ત્રં શાસ્ત્રં વા અભ્યસન્તિ । અથવા—‘એ’ એકે એતાદૃશં શસ્ત્રં શાસ્ત્રં વા શિક્ષયન્તિ, પરાનુપદિશન્તિ । એતત્સર્વં શિક્ષિતં સત્ ‘પાણિનં’ પ્રાણિનાં—જીવાનામ્ ‘અતિવાયાય’ અતિપાતાય ભવતિ, અતિપાતો વિનાશસ્તદર્થં ભવતિ । તદીયશસ્ત્રે કેન પ્રકારેણ પરો હિંસનીય इत्येव निवेदितम् ।

तथोक्तम्—मुष्टिना छादयेत्लक्ष्यं मुष्टौ दृष्टिं निवेशयेत् ।

હત લક્ષ્યં વિજાનીયાદ્ યદિ મૂર્ધા ન કમ્પતે ॥૧॥ इत्यादि ।

एवं कथमरीणां मारणं, कथं परवञ्चनं, कामादिविषयः कथं सेव्यते ?

આદિ શસ્ત્રોં કી અથવા ધનુર્વેદ આદિ શાસ્ત્રોં કી શિક્ષા લેતે હૈં ઔર શૂબ ઉદ્યમ કરકે ઉન્હેં સીખતે હૈં । અથવા હસ પ્રકાર કે શસ્ત્ર યા શાસ્ત્ર કો વે દૂસરોં કો સિખલાતે હૈં । યહ સીખા હુઆ યા સિખ લાયા હુઆ શસ્ત્ર યા શાસ્ત્ર પ્રાણિયો કી હિંસા કા કારણ બનતા હૈ, કયોં કિ ઉન શાસ્ત્રોં મેં યહી કહા જાતા હૈ કિ કિસ પ્રકાર દૂસરો કા વધ કિયા જાય ! કહા બી હૈ—‘મુષ્ટિના છાદયેલ્લક્ષ્યં’ इत्यादि ।

અપની મુઠ્ઠી સે લક્ષ્ય કો આચ્છાદિત કર લે ઔર મુઠ્ઠીપર દૃષ્ટિ-જમાલે । અગર મુર્ધા પર કમ્પ ન હો તો લક્ષ્ય કો વિંધા હુઆ હી સમજે ॥૧॥ इत्यादि ।

इस प्रकार उस शास्त्र में यही प्रलपण किया है कि किस प्रकार शत्रुओं का घात किया जाय ? कैसे दूसरों को धोखा दिया जाय ?

શસ્ત્રોની અથવા ધનુર્વેદ વિગેરે શાસ્ત્રોની શિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, અને ખૂબ ઉદ્યમ કરીને તે શીખે છે, અથવા તેવા પ્રકારના શસ્ત્ર અથવા શાસ્ત્રને તેઓ ખીન્નઓને શીખવાડે છે. આ પ્રકારથી શીખેલા કે શીખવાડેલા શસ્ત્ર અથવા શાસ્ત્ર પ્રાણિયોની હિંસાનું કારણ બને છે, કેમકે—એ શાસ્ત્રોમાં એજ કહેવામાં આવે છે કે—ખીન્નની હિંસા કઇ રીતે કરી શકાય ? કહ્યું પણ છે કે—‘મુષ્ટિના છાદયેલ્લક્ષ્ય’ इत्यादि

अर्थात् पोतानी मुठी वडे लक्ष्यने आच्छादित करीलेय અને मुठी पर नजर स्थिर करी ले. अथवा माथा पर कम्प न थाय तो लक्ष्य विंधायेलेज समझवुं. ॥१॥

આ રીતે તે શાસ્ત્રમાં એ જ નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે કે—કેવી રીતે શત્રુઓનો ઘાત કરી શકાય ? કેવી રીતે ખીન્નને દગો દઇ શકાય ? અર્થાત્ ગફલતમાં નાખી શકાય ? કામાદિ અશુભ અનુષ્ઠાન જ એ શાસ્ત્રનો

इत्यादि । तादृशशस्त्र शास्त्राऽभ्यासेन सावधे एव कर्मणि तद्धेतूणां प्रवृत्तिर्भवति । तदेतत्पूर्वप्रदर्शितशस्त्रशास्त्राभ्यासेन जायमानं वीर्यं बालवीर्यमित्यभिधीयते । तथा—एके केचन पापोदयात् ‘मंते’ मन्त्रान् मारणकार्ये विनियुज्यमानान् अश्वमेध-नरमेध-गोमेध-इयेनादियागार्थम्, ‘अहिज्जती’ अधीयते, तेषामध्ययनं कुर्वन्ति अध्यापयन्ति च । कथंभूतान् मन्त्रान् ‘पाणभूयविहेडिणो’ प्राणभूतविहेटकान् प्राणिनः—द्वीन्द्रियादयः, भूतानि पृथिव्यादीनि, तेषां विविधप्रकारेण हेटकान् मारकान् मन्त्रान् पठन्तीति ॥४॥

મૂલમ્—માયિણો કેટ્ટુ માયા ય કામભોગે સમારમ્ભે ।

હંતા છેત્તા પગર્ભિત્તા આયસાયાણુગામિણો ॥૫॥

છાયા—માયિનઃ કૃત્વા માયાશ્ચ કામભોગાન્ સમારમન્તે ।

હન્તારશ્છેત્તારઃ પ્રકર્ત્તયિતાર આત્મસાતાનુગામિનઃ ॥૫॥

કામાદિ વિષયક અશુભ અનુઠાન હી ઉસ શાસ્ત્ર કા વિષય હૈ । જો એસે શાસ્ત્ર યા શાસ્ત્રકા અભ્યાસ કરતે હૈં, ઉનકી પ્રવૃત્તિ સાવધ્ય કર્મો' મેં હી હોતી હૈં ઇન શાસ્ત્રો' કે અભ્યાસ સે ઉત્પન્ન હોનેવાલા વીર્ય બાલવીર્ય કહલાતા હૈં । તથા કોઈ કોઈ લોગ પાપકર્મ કે ઉદયસે મન્ત્રો' કો મારણ કાર્ય મેં પ્રયુક્ત કરતે હૈં ઓર અશ્વમેધ, નરમેધ, ગોમેધ, ઇવં ઇયેનયાગ આદિ મેં પ્રયુક્ત કરને કે લિયે ઉન્હેં પઢતે હૈં ઓર પઢાતે હૈં વે મંત્ર કૈસે હૈં ? સોકહતે હૈં—‘પ્રાણભૂયવિહેડિણો’ દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રાણી, ઓર પૃથિવી આદિ ભૂતો' કો મારને વાલે હૈં એસે મન્ત્રો' કો પઢતે પઢાતે હૈં ॥૪॥

વિષય છે. જેઓ આવા પ્રકારની શસ્ત્ર વિદ્યા અથવા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, તેઓની પ્રવૃત્તિ સાવધ્ય કર્મોમાં જ હોય છે. આવા પ્રકારના શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વીર્યને બાલવીર્ય કહેવામાં આવે છે.

તથા કોઈ કોઈ લોકો પોતાના પાપ કર્મોના ઉદયથી મન્ત્રોને મારણ કાર્યમાં પ્રયુક્ત કરે છે, અને અશ્વમેધ, નરમેધ, ગોમેધ, અને રથેન યાગ વિગેરેમાં પ્રયુક્ત કરવા શીખે છે. અને શીખવાડે છે એ મંત્રો કેવા છે ? તે બતાવતા કહે છે—‘પ્રાણભૂયવિહેડિણો’ એ દ્વિન્દ્રિય વગેરે પ્રાણી પૃથ્વી આદિ ભૂતોને મારવા વાળા હોય છે. તેવા મંત્રોને શીખેશીખવાડે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ:—(માયિણો માયા ય કટ્ટુ) માયિન:—પરવશ્ચક્રાઃ માયાશ્ચ કૃત્વા (કામભોગે સમારભે) કામભોગાન્ શબ્દાદિવિષયરૂપાન્ સમારભન્તે—કુર્વન્તિ—સેવન્તે,—તથા—(આયસાતાણુગામિણો) આત્મસાતાનુગામિન:—સ્વનીયમુલ્લખિ-ચ્છન્ત: (હંતા) હન્તાર: (છેત્તા) છેત્તાર: (પગન્ભિત્તા) પ્રકર્તયિતારો ભવન્તીતિ ॥૫॥

ટીક—‘માયિણો’ માયિનઃ, માયા પરવંચનાત્મિકા સા વિદ્યતે યેષાં તે માયિનઃ, ‘માયા’ મયાઃ ‘કટ્ટુ’ કૃત્વા—પરધનવનિતાદિવત્ અપહૃત્ય ‘કામભોગે’

‘માયિણો કટ્ટુ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘માયિણો માયા ય કટ્ટુ—માયિનઃ માયાશ્ચ કૃત્વા’ માયા કરનેવાળે પુરુષ માયા અર્થાત્ છલ કપટ કરકે ‘કામભોગે સમારભે—કામભોગાન્ સમારભન્તે’ કામભોગોં કા સેવન કરતે હૈં ‘આયસાતાણુ-ગામિણો—આત્મસાતાનુગામિનઃ’ તથા અપને સુલ્લક્ષી ઇચ્છા કરનેવાળે વે ‘હંતા—હન્તારઃ’ પ્રાણિયોં કા હનન કરનેવાળે ‘છેત્તા—છેત્તારઃ’ છેદન કરનેવાળે ‘પગન્ભિત્તા—પ્રકર્તયિતારઃ’ ઔર કર્તન કરનેવાળે હોતે હૈં ॥૫॥

અન્વયાર્થ—માયાવી લોગ માયાચાર કરકે શબ્દાદિ વિષયરૂપ કામભોગોં કા સેવન કરતે હૈં । વે અપને સુલ્લક્ષી ઇચ્છા કરતે હુણ જીવોં કા હનન કરતે હૈં, છેદન કરતે હૈં ઔર વિદારણ—કર્તન કરતે હૈં ॥૫॥

ટીકાર્થ—માયા કા સેવન કરનેવાળે માયી (કપટી) યા માયાવી કહલાતે હૈં । એસે માયાવી જન માયા કરકે પરાયે ધન સ્ત્રી આદિકા

‘માયિણો કટ્ટુ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘માયિણો માયા ય કટ્ટુ—માયિનઃ માયા કૃત્વા’ માયાશ્ચ કરવાવાળા પુરુષ માયા અર્થાત્ છલ કપટ કરી ને ‘કામભોગે સમારભે—કામભોગાન્ સમા-રભન્તે’ કામભોગોનું સેવન કરે છે ‘આયસાતાણુગામિણો—આત્મસાતાનુગામિનઃ’ તથા પોતાના સુખની ઇચ્છા કરવા વાળા એઓ ‘હંતા—હન્તારઃ’ પ્રાણિયોનું હનન કરવા વાળા છેત્તા—છેત્તારઃ’ છેદન કરવાવાળા ‘પગન્ભિત્તા—પ્રકર્તયિતારઃ’ અને કર્તન કરવા વાળા હોય છે ॥૫॥

અન્વયાર્થ—માયાવી લોકો માયાચાર કરીને શબ્દાદિ વિષય રૂપ કામ-ભોગોનું સેવન કરે છે તેઓ પોતાના સુખની ઇચ્છા કરીને અન્ય જીવોની હિંસા કરે છે, છેદન કરે છે, અને વિદારણ—કર્તન કરે છે ॥૫॥

ટીકાર્થ—માયાનું સેવન કરવાવાળા માયી (કપટી) અથવા માયાવી કહેવાય છે. એવા માયાવી માણસો માયા કરીને પારકા ધન સ્ત્રી વિગેરેનું

કામભોગાંશ્ચ 'સમારભે' સમારભન્તે-સેવન્તે, પરવશ્ચનયાઽન્યદીયધનાદિભિઃ
કામભોગાદીનાં સેવનં કુર્વન્તિ : તથા-‘આયસાયાણુગામિણો’ આત્મશાતાનુગા-
મિનઃ-આત્મનઃ કૃતે સાતં સુલં તદનુગામિનઃ, કષાયકલુષિતાન્તરાત્માનઃ,
આત્મનઃ સુલં લક્ષીકૃત્ય અન્યેષાં પ્રાણિનામ્ । ‘હંતા’ હન્તારઃ-વિરાધયિતારઃ,
‘હેતા’ હેતારઃ-હેદનકર્તારો ભવન્તિ । કર્ણનાસિકાદીનામ્ ‘પગભિન્તા’ પ્રકર્ત-
યિતારઃ પૃષ્ઠોદરાદીનામ્ । આત્મસુખાર્થં હનનાદિવ્યાપારં કુર્વન્તિ, इति ॥૫॥

હનનચ્છેદનાદિકં કેન પ્રકારેણ કુર્વન્તિ, તદેવ સૂત્રકારો દર્શયતિ-‘મળસા
વચસા ચેવ’ इत्यादि ।

મૂલમ્-મળસા વચસા ચેવ કાયસા ચેવ અંતંસો ।

આરઓ પરઓ વાવિ ટુંહા વિ ચ અસંજયા ॥૬॥

જાયા-મનસા વચસા ચેવ કાયેન ચેવ અન્તશઃ ।

આરતઃ પરતો વાપિ દ્વિધાઽપિ ચાઽસંયતાઃ ॥૬॥

અપહરણ કરતે હૈં ઔર કામભોગોં કા સેવન કરતે હૈં, અર્થાત્ દૂસરે
કે ધન આદિ સે કામભોગોં કો ભોગતે હૈં । તથા અપને હી સુખ કે
લિષ્ટ પ્રયત્ન કરનેવાલે વે કષાય સે કલુષિત ચિત્ત હોકર અન્ય પ્રાણિયોં
કો વિરાધના કરતે હૈં, અને કાન નાક આદિ કા હેદન કરતે હૈં, પીઠ
પેટ આદિ કો ચીરતે યા કાટતે હૈં । અપને હી સુખ કે લિષ્ટ વે યહ
સબ પાપ ક્રિયાઈ કરતે હૈ ॥૬॥

વે હસ પ્રકાર હનન એવં હેદન આદિ કરતે હૈં, સૂત્રકાર યહ દિલ્
લાતે હૈં-‘મળસા વચસા ચેવ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-અસંજયા-અસંયતાઃ, અસંયમી પુરુષ. ‘મળસા વચસા
ચેવ કાયસા-મનસા વચસા ચેવ કાયેન’ મન, વચન ઔર કાયસે

હરણ કરે છે, અને કામભોગોનું સેવન કરે છે, અર્થાત્ બીજાઓના ધન
વિગેરેથી કામભોગો ભોગવે છે, અને પોતાના જ સુખ માટે પ્રયત્ન કરનારા
તેઓ કષાયથી ભલિન ચિત્ત વાળા થઈને બીજા પ્રાણિયોની વિરાધના-કિંસા
કરે છે, કાન-નાક વિગેરેનું હેદન કરે છે, પીઠ (વાસો) પેટ વિગેરે ચીરે છે,
તેઓ પોતાના જ સુખ માટે આવા પ્રકારની પાપક્રિયાઓ કરતા રહે છે ॥૫॥

તેઓ હનન અને હેદન કઈ રીતે કરે છે ? વિગેરે બતાવતાં સૂત્રકાર
‘મળસા વચસા ચેવ’ ગાથા કહે છે.-

શબ્દાર્થ-‘અસંજયા-અસંયત.’ અસંયમી પુરુષ ‘મળસા વચસા ચેવ
કાયસા-મનસા વચસા ચ કાયેન’ મન, વચન અને કાયથી ‘અંતસો-અન્તશઃ’

અન્વયાર્થ:—(અસંજયા) અસંયતા:—અસંયમિન: (મણસા વચસા ચૈવ કાયસા) મનસા વચસા ચૈવ કાયેન-કૃતકારિતાનુમતિભિ: (અંતસો) અન્તશ:—કાયેનાશ-ક્તાઅપિ મનસૈવ પાપાનુષ્ઠાનાનુમત્યા (આરઓ પરઓ વાવિ) આરત: પરતો વાપિ—ઇહલોકપરલોકાર્થમ્ (દુહા વિ) દ્વિધાપિ સ્વયં કરણેન પરકારણેન ચ જીવવિરાધકા ભક્ષન્તીતિ ॥૬॥

ટીકા—‘અસંજયા’ અસંયતા મનોવાકાયૈ: પુરુષા: પરવશ્ચકા:। ‘મણસા’ મનસા ‘વચસા’ વચસા ‘ચૈવ’ ચ એવ, તથા- ‘કાયસા’ કાયેન-શરીરેણ, અનેન શરીરવાહુમનસાં પ્રવર્ત્તને કારણત્વં દર્શિતમ્। ‘અંતસો’ અન્તશ:—શરીરાદિ-ભિરસમથા અપિ ચિન્તનમાત્રેણૈવ પરઘાતમિચ્છન્તિ કાલશૌકરિકવત્ ‘આરઓ’ ‘અંતસો-અન્તશ:’ કાયાકી શક્તિ ન હોને પર મનસે હી ‘આરઓ પરઓ વાવિ-આરત: પરત: વાપિ’ હસલોક એવં પરલોક દોનોં કે લિયે ‘દુહા વિ-દ્વિધાપિ’ કરને ઓર કરાને દોનોં પ્રકાર સે જીવોં કા ઘાત કરાતે હૈં ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અસંયમી પુરુષ મન સે, વચન સે ઓર કાય સે, તથા કૃત, કારિત ઓર અનુમોદન સે એવં કાય સે અસમર્થ હોને પર મન સે હી પાપ કે અનુષ્ઠાન કી અનુમોદના કરકે, હસ લોક ઓર પરલોક દોનોં કે લિયે સ્વયં કરને ઓર કરાને સે-દોનોં પ્રકાર સે જીવોં કે વિરાધક હોતે હૈં ॥૬॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ મન, વચન ઓર કાય સે અસંયમી હૈં-પરવંચક (દૂસરે કો ઠગને વાલે) હૈં, વે મન, વચન, કાય સે ઓર શરીર સે અસમર્થ હોને પર ચિન્તન માત્ર સે દૂસરોં કે ઘાત કી ઇચ્છા કરતે હૈં।

અંતર્યમીત અર્થાત્ કાયની શક્તિ ન હોવાછતાં મનથી જ ‘આરઓ પરઓવા વિ-આરત: પરત: વાપિ’ આલોક અને પરલોક એ બન્ને લોક માટે ‘દુહાવિ-દ્વિધાપિ’ કરવું અને કરાવવું એ બન્ને પ્રકારથી જીવોના ઘાત કરાવે છે. ॥૬॥

અન્વયાર્થ—અસંયમી પુરુષો મનથી, વચનથી અને કાયથી તથા કૃત, કારિત અને અનુમે દનથી તથા કાયથી અસમર્થ—અશક્ત થાય ત્યારે મનથીજ પાપના અનુષ્ઠાનની અનુમે દના કરીને આલોક અને પરલોક બન્ને માટે પોતે કરવા અને કરાવવાથી અર્થાત્ બે પ્રકારથી જીવોની વિરાધના કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ મન, વચન, અને કાયથી અસંયમી હોય છે. પર-વંચક-બીજને ઠગવાવાળા હોય છે, તેઓ મન વચન અને કાયથી અને શરીરથી અશક્ત થાય ત્યારે વિચાર માત્રથી બીજઓના ઘાતની ઇચ્છા કરે છે,

આરતઃ—इहलोके सुखार्थम् ‘परं’ परतः—परलोकाय परलोकसुखाय वा ‘दुहा वि’ द्विधापि—स्वयं करणेन, परकारणेन च। स्वयमाचरन्ति परद्वारा कारयन्ति च। रागद्वेषान्धःपुरुषो मनोवाक्कायैः, तथा शरीरशक्त्यभावे वचनेन, केवल-
मनसा वा, ऐहिकपारलौकिकयोर्द्वयोरेव कृते प्राणिघातं स्वयं करोति परांश्च कारयतीति भावः ॥६॥

हिंसाजनितपापस्य फलं दर्शयति—‘वेराइ कुव्वई वेરી’ इत्यादि।

मूलम्—वेराइ कुव्वई वेरी, तओ वेरोहिं रज्जई।

પાવોવગા ય આરંભા દુઃખસ્વપાસા ય અંતંસો ॥૭॥

છાયા—વૈરાણિ કરોતિ વૈરી તતો વૈરૈઃ રજ્યતે।

પાપોપગાશ્ચ આરમ્ભા દુઃખસ્પર્શાશ્ચ અન્તશઃ ॥૭॥

इस विषय में कालशौकरिक का उदाहण प्रसिद्ध है। वे इस लोक के सुख के लिए और परलोक के सुख के लिए दोनों प्रकार से अर्थात् स्वयं घात करके और दूसरों से घात करवा कर प्राणियों की हिंसा करते हैं।

आशय यह है कि राग और द्वेष से अन्धा पुरुष मन, वचन, काय से और शारीरिक शक्ति न हो तो सिर्फ वचन से या केवल मन से, इस लोक और परलोक के लिए स्वयं जीवघथ करता है और दूसरों से भी करवाता है ॥६॥

अब हिंसा जनित पाप का फल दिखलाते हैं—

‘वेराइ कुव्वई वेरी’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘વૈરી વેરાઈ કુવ્વઈ—વૈરી વૈરાણિ કરોતિ’ જીવઘાત કરને

આ સંબંધમાં કાલશૌકરિકનું ઉદાહરણ પ્રસિદ્ધ છે તેઓ આ લોકના સુખ માટે અને પરલોકના સુખ માટે બન્ને પ્રકારથી અર્થાત્ સ્વયં ઘાત કરીને તથા બીજાઓથી ઘાત કરાવીને પ્રાણિયોની હિંસા કરે કરાવે છે.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે—રાગ અને દ્વેષથી આંધળા અનેલ પુરૂષો મન, વચન અને કાયા (શરીર) થી અને શરીરિક શક્તિ ન હોય તો કેવળ વચન માત્રથી અથવા કેવળ મનથી આ લોક અને પરલોક માટે સ્વયં જીવોની હિંસા કરે છે, અને બીજાઓ પાસે પશુ હિંસા કરાવે છે ॥ ૬ ॥

હવે હિંસાથી થતો પાપનું ફળ બતાવે છે.—‘વેરાઈ કુવ્વઈ વેરી’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘વૈરી વેરાઈ કુવ્વઈ—વૈરી વૈરાણિ કરોતિ’ જીવોના ઘાત કરવાવાળો

અન્વયાર્થ—(વેરી વેરાઈં કુવ્વઈ) વૈરી-જીવોપમર્દનકારી-વૈરાણિ-જન્મ-શતાનુવન્ધીનિ કરોતિ (તઓ વેરેહિં રજ્જઈ) તતઃ વૈરૈઃ=નવીનવૈરૈઃ રજ્યતે સમ્વધ્યતે (આરંભા ય પાવોવગા) આરંભાઃ સાવધાનુષ્ઠાનરૂપાઃ પાપોપગાઃ-પાપમ્ ઉપસામી-પ્યેજ ગચ્છન્તીતિ, 'અંતસો દુઃખખાસા' અન્તશઃ દુઃખસ્પર્શાઃ નવીનં દુઃખ મુત્પાદયન્તીતિ ॥૭॥

ટીકા—'વેરી' વૈરી-પ્રજીવનિકાયોપમર્દકારી પુરુષઃ 'વેરાઈં' વૈરાણિ યં દિનસ્તિ તેન સહ વૈરભાવમ્ 'કુવ્વઈ' કરોતિ, યં પ્રાણિવિશેષ મેકદા દિનસ્તિ તેન સહ જન્મશતાનુવન્ધીનિ વૈરાણિ વધનાતિ । 'તઓ' તતઃ-પુનરપિ 'વેરેહિં' વૈરૈઃ

વાલા પુરુષ, અનેક જન્મ કે લિયે જીવોં કે સાથ વૈર કરતા હૈ 'તઓ વેરેહિં રજ્જઈ-તતઃ વૈરૈઃ રજ્યતે' ફિર વહ દૂસરા નયા વૈર કરતા હૈ 'આરંભા પાવોવગા-આરંભાઃ પાપોપગાઃ' જીવહિંસા પાપ ઉત્પન્ન કરતી હૈ 'અંતસો દુઃખખાસા-અન્તશઃ દુઃખસ્પર્શાઃ' ઓર અન્ત મેં દુઃખ દેતી હૈ ॥૭॥

અન્વયાર્થ—વૈરી અર્થાત્ જીવોં કી હિંસા કરને વાલા સૈકડોં જન્મોં તક ચાલૂ રહને વાલા વૈર વાંધતા હૈ । ફિર નયા વૈર ઉત્પન્ન કરતા હૈ । આરંભ પાપરૂપ હોતે હૈં ઓર અન્ત મેં દુઃખ કો ઉત્પન્ન કરતે હૈં ॥૭॥

ટીકાર્થ—ષટ્ જીવનિકાયોં કા ઉપમર્દનકારી અર્થાત્ છકાયોં કી વિરાધના કરને વાલા પુરુષ, ઝિસકી હિંસા કરતા હૈ, ઉસકે સાથ વૈરભાવ ઉત્પન્ન કરતા હૈ । અર્થાત્ ઝિસ પ્રાણી કા એક વાર ઘાત કરતા હૈ, ઉસકે સાથ સૈકડોં જન્મોં તક ચાલૂ રહને વાલા વિરોધ-વૈર વાંધતા

પુરુષ અનેક જન્મ માટે જીવોની સથે વેર કરે છે 'તઓ વેરેહિં' રજ્જઈ-તતઃ વૈરૈઃ રજ્યતે' તે પછી તે બીજું નવું વેર કરે છે 'આરંભા પાવોવગા-આરંભાઃ પાપોપગાઃ' જીવ હિંસા પાપ ઉત્પન્ન કરે છે. 'અંતસો દુઃખખાસા-અન્તશઃ દુઃખસ્પર્શાઃ' અને છેવટે દુઃખ દે છે. ॥૭॥

અન્વયાર્થ—વેરી અર્થાત્ જીવોની હિંસા કરવાવાળાઓ સેકડો જન્મ સુધી-ઓછા-રહેનાર વેર વાંધે છે. અને નવું વેર ઉત્પન્ન કરે છે. આરંભ પાપરૂપ હોય છે, અને અન્તે દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ—પ્રજીવનિકાયોનું ઉપમર્દન (હિંસા) કરવાવાળા અર્થાત્ છ કાયોની વિરાધના કરવાવાળા પુરુષો, જેની હિંસા કરે છે, તેની સાથે વેરભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. અર્થાત્ જે પ્રાણીનો એકવાર ઘાત કરે છે, તેની સાથે સેકડો

‘रज्जई’ रज्यते, वैरपरम्परया सम्बद्धयते । एकस्मिन् येन कृतं वैरं जन्मान्तरे तमपकरोति, ततः पुनरपि तेन सह वैरं करोति, इति वैरपरम्परा सर्वदैवाऽनुदिनं वर्द्धत एव । कथं वैरपरम्परायाः समुद्भव इत्यत आह—‘पापोपगा’ ‘पापोपगाः, पापमुपसांभीष्येन गच्छन्तीति पापोपगाः । के पापोपगाः—तत्राह—आरम्भाः, आरम्भन्ते—संपाद्यन्ते इति आरम्भाः सावधकर्माऽनुष्ठानस्वरूपाः, एतादृशा आरम्भाः ‘अंतसो’ अन्तशः—स्वविपाकोदयसमये ‘दुःखफासा’ दुःख-स्पर्शाः, दुःखं स्पृशन्तीति—दुःखस्पर्शाः—दुःखजनका भवन्ति । जीवहिंसाकर्त्ताऽनेक जन्मनि तेन सह वैरं करोति । इदानीं य एनं मारयति स जन्मान्तरे तं हिनस्ति,

है और फिर वैर की परम्परा से सम्बद्ध होता है—नया नया वैर बाँधता जाता है । जिसके साथ वैर बाँधा है, वह एक जन्म में उसका बदला लेता है । उस समय फिर नवीन वैर बाँध जाता है । इस प्रकार वैर का प्रवाह जन्म जन्मान्तर तक चलता ही रहता है और बढ़ता ही जाता है ।

इस वैर परम्परा के उद्भव का कारण दिखलाते हुए सूत्रकार करते हैं—पापों को उत्पन्न करने वाले आरंभ अपने विपाकोदय के समय दुःख के जनक होते हैं ।

अभिप्राय यह है कि जीवों की हिंसा करने वाला उन जीवों के साथ वैर बाँधता है । इस समय जो जिस जीव को मारता है, वह जन्मान्तर में मारने वाले को मारता है ।

आज का वध्य कल बधक बन जाता है और वधक वध्य बन जाता है । अर्थात् मारने वाला जिस जीव को मारता है दूसरे जन्म में वह

जन्म सुधी ચાલૂ રહેનારો વિરોધ—વેર ભાવ બાધે છે, અને પછી તે વેરની પરં-પરાથી બંધાયેલો રહે છે, અને નવું નવું વેર બાંધતા બન્ય છે જેની સાથે વેર બાંધ્યું છે, તે એક જન્મમાં તેનો બદલો લેય છે, ત્યારે પાછું નવું વેર બંધાય છે, આ રીતે વેરનો પ્રવાહ (વેણ) જન્મ જન્માન્તર સુધી ચલતો જ રહે છે. અને વધતો જ રહે છે.

આ વેરની પરંપરા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે—પાપોને ઉત્પન્ન કરવાવાળો આરંભ પોતાના વિપાકના ઉદય વખતે હુમ્મ કારક હોય છે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—જીવોની હિંસા કરવાવાળાઓ તે જીવોની સાથે વેર બાંધે છે. આ જન્મમાં જે જેને મારે છે, તે જન્માન્તરમાં અર્થાત્ ખીજ જન્મમાં મારવા વાળાને મારે છે. આ જ વધ્ય (મારનાર) કાલે વધક (મારવાવાળો) બની બન્ય છે અર્થાત્ મારવાવાળો જે જીવને મારે છે, ખીજ

હતો હન્તારં હિનસ્તીતિ સંવદ્ધા વૈરપરમ્પરા । યતો હિ-હિંસા પાપમુત્પાદયતિ,
પાપફલં દુઃસ્થિતિ હેયા હિંસા હિતામિલાપિભિરિતિ ॥૭।

મૂલ્ય-સંપરાયં ણિયચ્છંતિ અત્તદુક્કડકારિણો ।

રાગદોસસ્સિયા બાલા પાવં કુવ્વંતિ તે' વહું ॥૮॥

છાયા—સાંપરાયકં નિયચ્છન્તિ આત્મદુષ્કૃતકારિણઃ ।

રાગદ્વેષાશ્રિતા વાલાઃ પાપં કુર્વન્તિ તે વહુ ॥૮॥

અન્વયાર્થઃ—(અત્તદુક્કડકારિણો) આત્મદુષ્કૃતકારિણઃ—સ્વપાપવિધાયિનઃ
સન્તઃ (સંપરાયં ણિયચ્છંતિ) સામ્પરાયિકં કર્મ નિયચ્છન્તિ—વધ્નન્તિ (રાગદોસ-

જીવ મારને વાળે કો મારતા હૈ । હસ પ્રકાર જો પરમ્પરા ચલ પડતી હૈ,
હસકા સૈકડોં મર્વોં તક અન્ત નહીં આતા । હિંસા પાપ કો જન્મ દેતી
હૈ ઓર પાપ દુઃસ્થ કા જનક હોતા હૈ । અતઃજવ જો અપના હિત ચાહતે
હૈ, ડન્હેં હિંસા કા સર્વથા ત્યાગ કરદેના ચાહિય ॥૭॥

‘સંપરાયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—અત્તદુક્કડકારિણો—આત્મદુષ્કૃતકારિણઃ’ સ્વયં પાપ-
કરને વાળે જીવ ‘સંપરાયં નિયચ્છંતિ—સાંપરાયિકમ્ નિયચ્છન્તિ’ સાંપ-
રાયિક કર્મ બાંધતે હૈ ‘રાગદોસસ્સિયા તે વાલા—રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ તે
વાલાઃ’ રાગ ઓર દ્વેષ કે આશ્રયસે વે અજ્ઞાની ‘વહુ પાવં કુવ્વંતિ—વહુ
પાપં કુર્વન્તિ’ વહુત પાપકર્મ કરતે હૈ ॥૮॥

અન્વયાર્થ—સ્વયં પાપ કરને વાળે જીવ સામ્પરાયિક (સંસાર પરિ-

જન્મમાં તે જીવ મારનારને મારે છે. આ રીતની જે પરંપરા ચાલુ થાય છે
તેનો અંત સે કડો ભવો સુધી આવતો નથી. હિંસા પાપને ઉત્પન્ન કરે છે,
અને પાપ દુઃખમારક હોય છે. તેથી જેઓ પોતાનું હિત ધરે છે. તેણે
હિંસાનો હંમેશાં ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૭॥

‘સંપરાયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અત્તદુક્કડકારિણો—આત્મદુષ્કૃતકારિણ’ પોતે જ પાપ કરવાવાળા
જીવ ‘સંપરાય નિયચ્છંતિ—સાંપરાયિકમ્ નિયચ્છન્તિ’ સાંપરાયિક કર્મ બાંધે છે
‘રાગદોસસ્સિયા તે વાલ’—રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ તે વાલાઃ’ રાગ અને દ્વેષના આશ્રયથી તે
અસાનિયો ‘વહુ પાવં કુવ્વંતિ—વહુ પાપ કુર્વન્તિ’ ઘણા જ પાપ કર્મો કરે છે. ॥૮॥

અન્વયાર્થ—સ્વયં પાપ કરવા વાળો જીવ સાંપરાયિક (સંસારના

સ્ત્રિયા) રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ-કષાયકલુષિતાન્તરાત્માનઃ (તે બાલા) તે બાલાઃ-સદ-સદ્વિવેકવિકલા અજ્ઞાનિનઃ (બહુપાવં કુવ્વંતિ) બહુ-અનન્તં પાપમ્ અસદ્વેધં કુર્વન્તિ-વિદધતીતિ ॥૮॥

ટીકા—‘અત્તદુક્કડકારિણો’ આત્મદુષ્કૃતકારિણઃ, આત્મના સ્વયમેવ દુષ્કૃતકર્મકર્તાઃ; સાવધકર્માનુષ્ઠાનમાચરન્તઃ ‘સંપરાયં ણિયચ્છંતિ’ સાંપરાયિકં નિયચ્છન્તિ । દ્વિવિધં હિ કર્મ ભવતિ-ઈર્યાપથમ્ સાંપરાયિકં ચ । તત્ર-સંપરાયાઃ-વાદરકષાયાઃ, તેભ્ય આગતં યત્ સાંપરાયિકમ્, તાદૃશં કર્મ જીવોપસર્દનાત્ આત્મ-દુષ્કૃતકારિણોઽમદ્રાઃ પુરુષાઃ નિયચ્છન્તિ-વધ્નન્તિ । કથંભૂતાસ્તે યે તાદૃશં સાંપરાયિકં કર્મ અનુવધ્નન્તિ, તન્નાહ-‘રાગદોસસ્ત્રિયા’ રાગદ્વેષાશ્રિતાઃ કષાય-કલુષિતાન્તરાત્માનઃ રાગદ્વેષાભ્યાં યુક્તાઃ સન્તો જીવાન્ હિંસન્તિ નરકાદિકુગતિ હેતુકર્મ અનુવધ્નન્તિ ચ । તથાવિધં કર્મ રાગદ્વેષાત્મકકષાયકલુષિતાઽન્તઃ-કરણા, અત્ એવ બાલાઃ સદસદ્વિવેકવિકલાઃ, ‘પાવં’ પાપમ્ અષ્ટાદશભેદરૂપં વિવિધાસદ્વેદનીયજનકમ્ । ‘બહુ’ અનેકવિધમ્ ‘તે કુવ્વંતિ’ તે કુર્વન્તિ । સ્વેનૈવ

ભ્રમણ કે) કર્મ કા બન્ધ કરતે હૈં । વે અજ્ઞાની રાગદ્વેષ સે મલીન હોકર બહુત પાપ ઉપાર્જન કરતે હૈં ॥૮॥

ટીકાર્થ—જો સ્વયં પાપકર્મ કા આચરણ કરતે હૈં, વે સાંપરાયિક કર્મ કો બાંધતે હૈં । કર્મબન્ધ દો પ્રકાર કા હૈ ઈર્યાપથ ઓર સાંપરાયિક । જો કર્મબન્ધન વાદર કષાય સે હોતા હૈ, વહ સાંપરાયિક કહલાતા હૈ । જીવહિંસા સે સાંપરાયિક કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ ।

જો જીવ રાગદ્વેષ કે આશ્રિત હૈં અર્થાત્ જિનકી અન્તરાત્મા કષાયો સે કલુષિત હૈં ઓર હસ કારણ જો હિંસા કરતે હૈ, વે નરક આદિ દુર્ગતિયોં કે કારણભૂત કર્મ કા બન્ધ કરતે હૈં । એસે કર્મ અનેક

પરિભ્રમણ) કર્મનો બંધ કરે છે, તેઓ અજ્ઞાની અને રાગદ્વેષથી મલીન થઇને ઘણા જ પાપનું ઉપાર્જન કરે છે. ॥૮॥

ટીકાર્થ—જેઓ સ્વયં પાપ કર્મનું આચરણ કરે છે, તેઓ સાંપરાયિક કર્મને બાંધે છે. કર્મબંધ બે પ્રકારના છે, ઈર્યાપથ અને સાંપરાયિક જે કર્મનો બંધ બાહર કષાયથી થાય છે, તે સાંપરાયિક કહેવાય છે. જીવ-હિંસાથી સાંપરાયિક કર્મનો બંધ થાય છે.

જે જીવ રાગ દ્વેષથી યુક્ત હોય છે. અર્થાત્ જેઓનો આત્મા કષાયોથી મલીન થયેલો છે, અને તે કારણથી જેઓ હિંસા કરે છે, તેઓ નરક વિગેરે દુર્ગતિયોના કારણભૂત કર્મનો બંધ કરે છે. એવા કર્મો અનેક

પાપકર્માનુષ્ઠાતારઃ ચતુર્ગતિભ્રમણહેતુકં સામ્પરાયિકં કર્મ વન્નન્તિ, તથા-રાગ દ્વેષક્રુષાયકલુષિતાન્તઃકરણાઃ કુર્વન્તિ-અનેકવિધં કર્મં ઇતિભાવઃ ॥૮॥

તદેવ ચાલવીર્યમુપદર્શ્ય તદુપસંહરન્નાહ-‘એયં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-એયં સકર્મસવીરિયં બાલાણં તુ પવેદ્યં ।

ઈત્તો અકર્મસવીરિયં પંડિયાણં સુણેહ મે ॥૯॥

છાયા-એતત્સકર્મસવીર્યં ચાલાનાં તુ પ્રવેદિતમ્ ।

અતોઽકર્મસવીર્યં પંડિતાનાં શ્રણુત મે ॥૯॥

પ્રકાર કે અસાતા રૂપ દુઃખ કો ઉત્પન્ન કરને વાળે હોતે હૈં । સત્ કે વિવેક સે રહિત અજ્ઞાની જીવ હી એસે કર્મ ઉપાર્જન કરતે હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈં કિ સ્વયં પાપ કર્મ કા અનુષ્ઠાન કરને વાળે અજ્ઞાની જીવ ચતુર્ગતિ મેં ભ્રમણ કરને કે કારણ સામ્પરાયિક કર્મ કા બન્ધ કરતે હૈં તથા જો રાગ દ્વેષ સે કલુષિત હૈં, વે અનેક પ્રકાર કે કર્મ ઉપાર્જન કરતે હૈં ॥૮॥

હસ પ્રકાર ચાલવીર્ય કો દિશ્વલા કર ઉપસંહાર કરતે હૈં-
‘એયં સકર્મસવીરિયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘એયં-એતત્’ યહ ‘બાલાણં તુ-બાલાનાં તુ’ અજ્ઞાનિયોં કા ‘સકર્મસવીરિયં પવેદ્યં-સકર્મસવીર્યં પ્રવેદિતમ્’ સ્વકર્મસવીર્યં કહાગયા હૈં ‘ઈત્તો-અતઃ’ અવ યહાં સે ‘પંડિયાણં-પંડિતાનામ્’ ઉત્તમ સાધુઓં કા ‘અકર્મસવીરિયં-અકર્મસવીર્યમ્’ અકર્મસવીર્યં ‘મે-મે’ મેરેસે ‘સુણેહ-શ્રણુત’ હે શિષ્યો સુનો ॥૯॥

પ્રકાશની અસાતા (અશાંતિ) રૂપ દુઃખને ઉત્પન્ન કરવાવાળા હોય છે. સત્ અસતના વિવેક વિનાના અજ્ઞાની જીવોએ એવા કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પોતે-પાપકર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા અજ્ઞાની જીવો ચતુર્ગતિમાં ભ્રમણ કરવાને કારણે સામ્પરાયિક કર્મને બંધ કરે છે. તથા જેઓ રાગદ્વેષથી ભલીન થયેલા છે, તેઓ અનેક પ્રકારના કર્મોનું ઉપાર્જન (પ્રાપ્તિ) કરે છે. ॥૮॥

આ રીતે બાલવીર્યને બતાવીને ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે-
‘એયં સકર્મસવીરિયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘એયં-એતત્’ આ ‘બાલાણં તુ-બાલાનાં તુ’ અજ્ઞાનિયોં તું ‘સકર્મસવીરિયં પવેદ્યં-સકર્મસવીર્યમ્ પ્રવેદિતમ્’ સ્વકર્મસવીર્યં કહેલ છે. ‘ઈત્તો-અતઃ’ હવે અહિંથી ‘પંડિયાણં-પંડિતાનામ્’ ઉત્તમ સાધુઓ તું ‘અકર્મસવીરિયં-અકર્મસવીર્યમ્’ અકર્મસવીર્યં ‘મે-મે’ મારી પાસેથી ‘સુણેહ-શ્રણુત’ હે શિષ્યો ! તમે સાંભળો ॥૯॥

અન્વયાર્થ:—(અર્થ) એતત્-પૂર્વોપદર્શિતમ્ (બાલાણં તુ) બાલાનાં તુ (સંકર્મ-
વીરિયં પવેદ્યં) સકર્મવીર્યં પ્રવેદિતં-કથિતમ્ (ઇતો) અતઃપરમ્ (પંડિયાણં)
પંડિતાનામ્ (અકર્મવીરિય) અકર્મવીર્યમ્ (મે) મે-મનઃ (સુણેહ) શૃણુતં હે
શિષ્યાઃ ! હિતિ ॥૯॥

ટીકા—‘અર્થ’ એતત્પૂર્વં યત્પ્રતિપાદિતમ્ । તથાહિ-જીવોપમર્દનાય ક્ષેત્ર
શસ્ત્રં શાસ્ત્રં ચ શિક્ષન્તે । તથાઽપરે પ્રાણિવિરાધનાભિચારિકાન્મન્વાનધીયતે ।
તતોઽપરે પુનર્મયાવિનોડનેકમકારિકાં માયાસુદ્ભાવ્ય કામભોગાર્થમર્થિનઃ
સમારંભાનામન્તે । અન્યે પુન વૈરિણ લક્ષીકૃત્ય તથાધિયં કર્મોડ્ભુતિષ્ઠન્તિ,
યાવતી વંશપરમ્પરા વૈરૈ રતુવધાયતે । એવં હિ વધાયત્ત્વવર્તિનો નરાઃ તથા કુર્વન્તિ
યથા વંશપરમ્પરા વદ્ધવૈરા જાપતે । એત સર્વમ્ ‘બાલાણં’ બાલાનાં સદસદ્વિવેક-
વિકલાનામ્ । ‘સકર્મવીરિયં’ સકર્મવીર્યમ્ ‘પવેદ્યં’ પ્રવેદિતમ્-કથિતમ્ ।

અન્વયાર્થ—હે શિષ્યો ! યહ પૂર્વોક્ત અજ્ઞાની જીવોં કા સકર્મ
વીર્ય કહા ગયા, હસકે અનન્તર પંડિતોં જ્ઞાની જનોં કા અકર્મવીર્ય
સુક્ષ્મસે સુનો ॥૯॥

ટીકાર્થ—હસસે પૂર્વ કહા જા ચુકા હૈ કિ કોઈ કોઈ ચાલ જીવ
જીવોં કી હિંસા કે લિએ શસ્ત્ર એવં શાસ્ત્ર કા અભ્યાસ કરતે હૈં । કોઈ
પ્રાણિયોં કી વિરાધના કરને વાલે મંત્રોં કા અધ્યયન કરતે હૈં । કોઈ
કોઈ કામભોગ કે અભિલાષી માયાવી માયાચાર કરકે આરંભ સમારંભ
કરતે હૈં । કોઈ અપને શત્રુ કો લક્ષ્ય કરકે એસે કૃત્ય કરતે હૈં જિનસે
વંશપરમ્પરાગત વૈર બંધ જાતા હૈ ।

યહ સબ સત્ અસત્ કે વિવેક સે રહિત બાલજીવોં કા સકર્મવીર્ય

અન્વયાર્થ—હે શિષ્યો ! આ પહેલા કહેલા પ્રકારથી અજ્ઞાની જીવોનું
સંકર્મ વીર્ય કહેવામાં આવેલ છે હવે પંડિતો-જ્ઞાનીઓનું અકર્મવીર્ય
કહું છું તે તમો સર્વે મારી પાસેથી સાંભળો. ॥૯॥

ટીકાર્થ—આનાથી પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે કે-કોઈ કોઈ બાલ-
અજ્ઞાની જીવ જીવેની હિંસા કરવા માટે શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે
છે. કોઈ કોઈ પ્રાણિયોની વિરાધના કરવાવાળા મંત્રોનું અધ્યયન કરે છે.
કોઈ કોઈ કામભોગોની ઈચ્છા વાળા માયાવી માયાચાર કરીને અરભ સમા-
રંભ કરે છે. કોઈ પોતાના શત્રુને ઉદ્દેશીને એવા પાપ કૃત્યો કરે છે. જેથી
વંશ પરંપરાગત વૈર બંધાયેલું બને છે.

આ બધું સત્ અસત્ના વિવેક રહિત બાલજીવોનું સંકર્મવીર્ય કહેલ છે.

(બાલાણં તુ) इत्यत्र तु शब्देन प्रमादवतां वीर्यपि संगृहीतम् । 'इत्तो' अतःपरम् 'पण्डियाणं' पण्डितानाम् 'अकर्मवीर्यं' अकर्मवीर्यम् 'मे' मम कथयतः 'सुणेह' शृणुत यूयमिति शेषः । एतावता प्रबन्धेन बालानां जीवावां सकर्मवीर्यं प्रदर्शितम्, अतःपरं पण्डितानामकर्मवीर्यं कथयामि, तद्भवन्तः शृण्वन्तु इति । ९।

उक्तं बालवीर्यं साम्प्रतं पण्डितवीर्यमाह—'द्विवि' इत्यादि ।

मूलम्—द्विवि' बंधणुम्मुक्के सव्वओ छिन्नबंधणे ।

पणोल्ल पावकं कम्मं सल्लं कंतति अंतसो ॥ १० ॥

छाया—द्रव्यो बन्धनोन्मुक्तः सर्वतश्छिन्नबन्धनः ।

प्रणुद्य पापकं कर्म शल्यं कृन्तत्यनेकशः ॥ १० ॥

कहा गया है । मूल में आये हुए 'बालाणं तु' में 'तु' शब्द से प्रमादवान् जीवों के वीर्य का भी संग्रह किया गया है ।

बालवीर्य के प्ररूपण के पश्चात् में पण्डितों का अकर्मवीर्य कहूँगा, उसे तुम सब सुनो ॥ ९ ॥

अब पण्डितवीर्य का कथन करते हैं—'द्विवि' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'द्विवि-द्रव्यः' मुक्ति जाने योग्य पुरुष 'बंधणुम्मुक्के-बन्धनोन्मुक्तः' बन्धनसे मुक्त 'सव्वओ छिन्नबंधणे-सर्वतश्छिन्नबन्धनः' तथा सब प्रकारसे बन्धनको नष्ट करता हुआ 'पावकं कम्मं पणोल्ल-पापकं कर्म प्रणुद्य' पापकर्मको छोड़कर 'अंतसो सल्लं कंतति-अंतशः शल्यं कृन्तति' अपने समस्त कर्मों को नष्ट कर देता है ॥ १० ॥

મૂળમાં આવેલ બાલાણં તુ' આ પદમાં 'તુ' પદથી પ્રમાદવાન, જીવોના વીર્યનો પણ સંગ્રહ થયેલ છે

બાલવીર્યનું નિરૂપણ કરીને હવે હું પણ્ડિતોના અકર્મવીર્ય વિશે કહીશ તે તમો સાંભળો । ૯॥

હવે 'દ્વિવિ' ઇત્યાદિ ગાથા દ્વારા પંડિતવીર્યનું કથન કરવામાં આવે છે.

શબ્દાર્થ—'દ્વિવિ-દ્રવ્ય' મુક્તિ ગમન કરવાને યોગ્ય પુરુષ 'બંધણુમ્મુક્કે-બંધનોન્મુક્તઃ' બંધનથી મુક્ત 'સવ્વઓ છિન્નબંધણે-સર્વતશ્છિન્નબંધનઃ' તથા બધીરીતે બંધનનોનાશ કરીને 'પાવકં કમ્મં પણોલ્લ-પાપકં કર્મ પ્રણુદ્ય' પાપ-કર્મને છોડીને 'અંતસો સલ્લં કંતતિ-અન્તશ શલ્યં કૃન્તતિ' પોતાના સઘળા કર્મોનો નાશ કરી દે છે. ॥ ૧૦ ॥

અન્વયાર્થ—(દવિષ્ણ) દ્રવ્ય—મુક્તિગમનયોગ્યો ભવ્યઃ (વંધણુમ્મુવકે) બન્ધનાત્—કષાયાત્મકાદુન્મુક્તો રહિતઃ (સવ્વર્ગો છિન્નવંધણે) સર્વતઃશ્ચિન્નવન્ધનઃ (પાવકં કર્મ્મ) પાપકં કર્મ (પણોલ્લ) પ્રણુદ્ય—અપનીય (અંતસો સલ્લં કંતતિ) અન્તશઃ—અન્તરો ગત્વા શલ્યં શેષ કર્મ કુન્તતિ—અપનયતીતિ ॥૧૦॥

ટીકા—‘દવિષ્ણ’ દ્રવ્યો—મુક્તિગમનયોગ્યો મુનિઃ—‘દ્રવ્યે ભવ્યે’ ‘ઇતિ વચનાત્ દ્રવ્યપદં મુક્તિગમનયોગ્યં મહાત્માનમુપસ્થાપયતિ । અથવા—રાગદ્વેષરહિત-ત્વાત્ દ્રવ્યભૂતો દ્રવ્યસ્વરૂપતાં ગતઃ સર્વથા કષાયૈઃ રહિતઃ । યથા પાષાણાદિ દિવ્યં રાગદ્વેષરહિતં ભવતિ, તદ્વત્ યો રાગદ્વેષરહિતઃ સ દ્રવ્ય इव દ્રવ્યઃ કથ્યતે । અથવા વીતરાગ इव વીતરાગઃ, ઈષ્ટકષાયવાન્ । તથોક્તમ્—

‘કિં સક્કા વોત્તું જે સરાગધમ્મંભિ કોઈ અકસાઈ ।

સંતે વિ જો કસાણ નિમિહ્મહ સોઽવિ તત્તુલ્લો’ ॥૧॥

અન્વયાર્થ—મુક્તિગમન કે યોગ્ય, કષાય રૂપ બન્ધન સે રહિત, સઘ પ્રકાર કે સંશયો સે રહિત ભવ્ય જીવ પાપકર્મો કો હટાકર અન્તતઃ શલ્ય કો અર્થાન્ શેષ રહે કર્મો કો કાટ ડાલતા હૈ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—જો મુક્તિગમન કે યોગ્ય હો વહ ‘દ્રવ્ય’ કહલાતા હૈ । ક્યોંકિ—‘દ્રવ્ય ચ ભવ્યે’ એસા કહા ગયા હૈ । અતઃપ્ર ચહાં ‘દ્રવ્ય’ પદ્ધ કા અર્થ હૈ—મોક્ષગમન કરને યોગ્ય મહાત્મા । અથવા રાગદ્વેષ સે રહિત હોને કે કારણ જો દ્રવ્ય સ્વરૂપ કો પ્રાપ્ત હો અર્થાત્ સર્વથા નિષ્કષાય હો, વહ ભી ‘દ્રવ્ય’ કહલાતા હૈ । યા જો વીરતા કે સમાન વીતરાગ અર્થાત્ અલ્પકષાયવાન્ હો, ઉસે ભી દ્રવ્ય કહતે હૈ । કહા ભી હૈ—‘કિં સક્કા વોત્તુ જે’ ઇત્યાદિ ।

અન્વયાર્થ—મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય કષાયરૂપ બન્ધનથી રહિત, ઠરેક પ્રકારના સંશયો વિનાના ભવ્ય જીવો પાપ કર્મને હટાવીને અન્તતઃ શલ્યને અર્થાત્ ખાકી રહેલા કર્મોને છેદી નાખે છે. ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—જેઓ મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય થયેલા હોય તે ‘દ્રવ્ય’ કહેવાય છે કેમ કે—‘દ્રવ્ય ચ ભવ્યે’ આ પ્રમાણે કહેલ છે. અહિયા દ્રવ્ય પદનેા અર્થ મોક્ષમાં જવાને યોગ્ય મહાત્મા આ પ્રમાણે થાય છે, અથવા રાગદ્વેષ વિનાના હોવાના કારણે જેઓ દ્રવ્યના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે અર્થાત્ સર્વથા કષાય વિનાના હોય તે પણ ‘દ્રવ્ય’ કહેવાય છે, અથવા જે વીતરાગની સરખા વીતરાગ અર્થાત્ અલ્પ કષાયવાળા હોય તેને પણ દ્રવ્ય કહે છે કહ્યું પણ છે કે—‘કિં સક્કા વોત્તું જે’ ઇત્યાદિ

છાયા—કિં શક્યા વક્તું યત્ સરાગ ધર્મે કોઽપ્યકપાયઃ ।

સત્તોપિ યઃ કપાયાત્ નિગૃહ્ણતિ સોઽપિ તત્તુલ્યઃ ॥૧॥

સરાગધર્મે યઃ સ્થિતઃ, પઠસપ્તમગુણસ્થાનવાન્ કિં કશ્ચિત્ કપાયરહિતો ભવતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, ભવતીત્યુત્તરમ્, કપાયસ્ય વિદ્યમાનત્વેઽપિ યઃ કપાયમ્ ઉદયત્ નિવર્તયતિ સોઽપિ વીતરાગસદૃશ એવેતિ ભાવઃ ॥

કિંસ્વરૂપોઽયં દ્રવ્યસ્તત્રાહ—‘વંધણુમ્મુક્કે’ વન્ધનોન્મુક્તઃ, વન્ધનાત્ કપાયસ્વરૂપાત્ ઉન્મુક્તો રહિત इति વન્ધનોન્મુક્ત । કર્મસ્થિતિજનકત્વાત્ કપાયાઃ કર્મવન્ધનશબ્દેનોક્તા ભવન્તિ । તથોક્તમ્—‘વંધદ્વિર્દેકસાયવસા’ વન્ધ-સ્થિતિઃ કપાયવશા-વન્ધસ્થિતિઃ કપાયાધીનેત્યર્થઃ । તથા—‘સવ્વઞ્જો છિન્નવંધણે’ સર્વેતઃ-સર્વપ્રકારેણ છિન્ન-નાશિત વન્ધનં યેન સ સર્વતઃછિન્નવન્ધનઃ । સર્વપ્રકારેણ નાશિતકપાયઃ । તથા—‘પાવકં’ પાપકમ્ ‘કમ્મં’ કર્મ-જ્ઞાનાં વરણીયાદિકમષ્ટવિધમ્ ‘પળોલ્લ’ પ્રણય-વિનાશ્ય, ‘સલ્લં’ શલ્યમ્-શરીરે ત્રુટિત-

જો સરાગધર્મ મેં અર્થાત્ રાગયુક્ત અવસ્થા મેં (છટે સાતવેં ગુણ-સ્થાન મેં) વર્ત્તમાન હૈ, ઉસે બી કયા અકષાધી કહા જા સકતા હૈ? હસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ સત્તા મેં વિદ્યમાન કષાયોં કા બી જો નિગ્રહ કરતા હૈ, વહ બી વીતરાગ યા અકષાધી કહા જા સકતા હૈ ।

એસા ‘દ્રવ્ય’ મહાત્મા કિશ્વ પ્રકાર કા હોતા હૈ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હૈ—વહ વન્ધનોં સે વિમુક્ત હોતા હૈ કપાય કર્મસ્થિતિ કે જનક હૈ, અતઃકર્મ વન્ધન કરલાતે હૈ । કહા બી હૈ કિ કર્મોં મેં જો સ્થિતિ પડતીં હૈ, વહ કપાય કે કારણ હી પડતી હૈ । હસકે અતિ-રિક્ત વહ ‘છિન્નવન્ધન’ હોતા હૈ અર્થાત્ ઉસકે વન્ધન-કષાય સર્વથા નષ્ટ હો જાતે હૈ । વહ જ્ઞાનાવરણીય આદિ પપકર્મોં કો દૂર કરકે,

જેઓ સરાગ ધર્મમાં અર્થાત્ રાગયુક્ત અવસ્થામાં (છટ્ટા સાતમા ગુણ-સ્થાનમાં) વર્તમાન છે, તેને પણ શું અકષાયી કહેવાય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો છે કે—જેઓ સત્તામાં રહેલા કષાયોનો પણ નિગ્રહ કરે છે. તે પણ વીતરાગ અથવા અકષાયી કહી શકાય છે

આ પ્રકારના ‘દ્રવ્ય’ મહાત્મા કેવા પ્રકારના હોય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે—તે બંધનોથી વિમુક્ત (છૂટેલા) હોય છે. કપાય-કર્મ સ્થિતિના ઉત્પત્તિ રૂપ છે. એટલા જ માટે કર્મ બંધન કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે કે—‘કર્મોમાં જે સ્થિતિ આવે છે, તે કપાયના કારણે જ આવે છે, તે શિવાય ‘તે છિન્નબંધન’ હોય છે. અર્થાત્ તેના બંધન-કષાયો સર્વથા નાશ પામે

વાણામ્રમાણુ ઇવ દુઃખદાયિ શેષકં કર્મ 'કંતતિ' કૃન્તતિ-નાશયતિ-અપગમયતિ
'અંતસો અન્તશઃ-નિસ્વશેષતઃ । મુક્તિગમનયોગ્યો ભવ્યજીવઃ સર્વબંધનાનિ
નાશયિત્વા, एवं पापं कर्म विनाश्य अष्टप्रकारकं संसारस्थितिकारणं कर्म
अपगमयतीति भावः ॥૧૦।

યમાશ્રિત્ય પુરુષધૌરેયઃ કર્મરૂપં શલ્યં છિન્નતિ, તદુપદર્શનાયાઽઽસૂત્રકારઃ-
'નેયાઉયં સુયક્ષ્ણાયં' इत्यादि ।

સૂત્ર-નેયાઉયં સુયક્ષ્ણાયં ઉવાદાય સમીહણ ।

મુજો મુજો દુહાવાસં અસુહત્તં તેહા તહા ॥૧૧॥

છાયા-ન્યાયોપેતં સ્વાસ્થ્યાત્મપાદાય સમીહતે ।

મૂયો મૂયો દુઃલાવાસ મશુમત્વં તથા તથા ॥૧૧॥

અન્ત મેં, શરીર કે અન્દર ટૂટે હુણ વાળ કી નૌંક કે સમાન પીડા
પહુંવાને વાલે શેષ કર્મોં કોં મી નષ્ટ કર દેતા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મુક્તિગમન કે યોગ્ય ભવ્ય જીવ સર્વ બંધનોં કો
નષ્ટ કરકે एवं पापकर्म को दूर करके संसार में स्थिति के कारणभूत
आठों प्रकार के कर्मों को हटा देता है ॥૧૦॥

જિસકા આશ્રય લેકર મહાપુરુષ કર્મરૂપ શલ્ય કા ઝગ્મૂલન કરતા
હૈ, उसे सूत्रकार दिखलाते हैं-'नेयाउयं सुयक्खायं' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-'નેયાઉયં સુયક્ષ્ણાયં-ન્યાયોપેતં સ્વાસ્થ્યાત્મ' સમ્યગ્ જ્ઞાન-
દર્શન ઔર ચારિત્રકો તીર્થકરોને મોક્ષકાનેતા (મોક્ષ દેનેવાલા) કહા હૈ
'उवादाय समीहण उपादाय समीहते' विद्वान् पुरुष, उसे ग्रहण कर मोक्षके

છે. તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે પાપ કર્મને દૂર કરીને છેવટે શરીરની અંદર
તૂટેલા બાણની અણીની જેમ પીડા પહોંચાડનારા બાકી રહેલા કર્મોના પણ
નાશ કરે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-મુક્તિમાં જવાને યોગ્ય ભવ્ય જીવો સર્વ
બંધનોના નાશ કરીને તથા પાપ કર્મને દૂર કરીને સંસારમા સ્થિતિના કારણ
રૂપ આઠે પ્રકારના કર્મોને હટાવી દે છે ॥૧૦॥

જેનો આશ્રય લઈને મહાપુરુષે કર્મરૂપ શલ્યનો નાશ કરે છે, તે વિષય
બતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-'नेयाउयं सुयक्खायं' इत्यादि

શબ્દાર્થ--'નેયાઉયં સુયક્ષ્ણાયં-ન્યાયોપેત સ્વાસ્થ્યાત્મ' સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન
અને ચારિત્ર ને તીર્થકરોએ મોક્ષમાં લઈ જવાવાળા કહ્યા છે. 'उवादाय
समीहण-उपादाय समीहते' विद्वान् पुरुष જેને ગ્રહણ કરીને મોક્ષને માટે

અન્વયાર્થઃ--સ પૂર્વોક્તો દ્રવ્યઃ (નેયાઉયં સુચકલાયં) ન્યાયોપેતં સ્વારૂપા-
તમ્ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમેવ મોક્ષમાર્ગઃ તીર્થકરૈરાધ્યાતસ્તમ્ (ઉપાદાય
સમીહણ) ઉપાદાય સમીહતે જ્ઞાનાદિકં ગૃહીત્વા મોક્ષાય પ્રયતતે (મુજ્જો મુજ્જો
દુઃખાવાસં) બાલવીર્યં ભૂયો ભૂયો દુઃખાવાસં દદાતિ (તહા તહા અસુહત્તં) તથા તથા
યથા યથા દુઃખં મુજ્જતે તથા તથા અશુભત્વમશુભવિચાર એવ વર્દતે इति ॥૧૧॥

ટીકા--સ પૂર્વોક્તો દ્રવ્યઃ 'નેયાઉયં' ન્યાયોપેતમ્, ન્યાયઃ--જ્ઞાનદર્શન
ચારિત્રારૂપો મોક્ષમાર્ગઃ, તેનોપેતમ્-યુક્તમ્, અથવા-ન્યાયઃ--શ્રુતચારિત્રરૂપો
ધર્મસ્તેન યુક્તમ્ 'સુચકલાય' સ્વારૂપાતમ્, સુષ્ટુ સમ્યક્ આરૂપાતં તીર્થકરાદિભિઃ

લિધે ઉદ્યોગ કરતે હૈં 'મુજ્જો મુજ્જો દુઃખાવાસં-ભૂયો ભૂયો દુઃખાવાસં'
બાલવીર્યં વાર વાર દુઃખ દેતા હૈં 'તહા તહા અસુહત્તં-તથા તથા અશુ-
ભત્વમ્' બાલવીર્યં ચાલા પુરુષ જ્યોં જ્યોં દુઃખ ભોગતા હૈં ત્યોં ત્યોં ઉસકો
અશુભ હો બઢતા હૈં ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ--સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ઓર ચારિત્ર તપ કો તીર્થકરો
ને મોક્ષમાર્ગ કહા હૈં । વિવેકશીલ પુરુષ ઉસે ગ્રહણ કરકે મોક્ષ કે લિધે
યત્ન કરતે હૈં । બાલવીર્ય પુનઃ પુનઃ દુઃખ પ્રદાન કરતા હૈં । બાલ જીવ
જ્યોં જ્યોં દુઃખ ભોગતા હૈં, ત્યોં ત્યોં ઉસકા અશુભ વિચાર બઢતા
હો જાતા હૈં ॥૧૧॥

ટીકાર્થ--ન્યાયોપેતજ્ઞાનદર્શન ઓર ચારિત્ર તપ જો મોક્ષ કા માર્ગ
હૈં ઉનસે યુક્ત હો વહ નેતા હૈં અથવા શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ ધર્મ નેતા હૈં,
કયોંકિ વહ મોક્ષ મેં કારણ હૈં । ઉસ નેતા યા મોક્ષમાર્ગ કા તીર્થકર
આદિ ને સમ્યક્ પ્રકાર સે કથન કિયા હૈં ।

ઉદ્યોગ કરે છે 'મુજ્જો મુજ્જો દુઃખાવાસં-ભૂયો ભૂયો દુઃખાવાસં' બાલવીર્ય
વારવાર દુઃખ દે છે. 'તહા તહા અસુહત્તં-તથા-તથા અશુભત્વમ્' બાલવીર્યવાળો
પુરુષ જેમ જેમ દુઃખ ભોગવે છે તેમ તેમ તેને અશુભજ વધે છે ॥૧૧॥

અન્વયાર્થ--સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર તપને તીર્થકરોએ મોક્ષ
માર્ગ કહેલ છે વિવેકી પુરુષ તે માર્ગનું અવલંબન કરીને મોક્ષ માટે
પ્રયત્ન કરે છે બાલવીર્ય વારવાર દુઃખ દેનાર હોય છે બાલ જીવો જેમ
જેમ દુઃખ ભોગવે છે, તેમ તેમ તેઓના અશુભ વિચારો વધતાજ નાય છે. ॥૧૧॥

ટીકાર્થ--ન્યાયોપેત જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વિગેરે જે મોક્ષના
માર્ગો છે, તેનાથી યુક્ત હોય તેજ 'નેતા' છે. અથવા શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મ
'નેતા' છે. કેમકે તે મોક્ષમા કારણ છે, તે નેતા અથવા મોક્ષ માર્ગનું તીર્થકર
વિગેરે એ સારી રીતે કથન કરેલ છે.

कथितम् 'उवावाय' उपादाय-श्रद्धया स्वीकृत्य-'समीहए' समीहते-सम्यग्
रूपेण ईदृते मोक्षार्थसाधको द्रव्यः चेष्टते ध्यानाध्ययनादौ प्रयतते । धर्मध्यानावरो-
हणाय धर्मादौ प्रयतमानो भवति । बालवीर्यं च 'भुज्जो भुज्जो' भूयो भूयः-
वारं वारम् 'दुहावासं' दुःखावासम्, दुःखमावासयति-इति दुःखावासः दुःखैक
स्थानम् येन येन प्रकारेण बालवीर्यवान् दुःखजनकनरकनिगोदादौ परिभ्रमति
'तहा तहा' तथा तथा-तेन तेन प्रकारेणाऽस्य बालवीर्यस्य अशुमाध्यवसायित्वात्
'असुहत्त' अशुभत्वम्-अशुभत्वमेव प्रवर्धते । इत्थं संसारस्वरूपं विचारयतो मुनेः
धर्माऽनुष्ठानादावेव मतिः प्रवर्तते, इति । सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रतपांसि मोक्ष
मार्गः, इति तीर्थकरैरुपदिष्टः, अतो मोक्षार्थी त मोक्षमार्गमेवाऽऽशयं विचरति,

तात्पर्यं यह है कि सम्यग्ज्ञान, दर्शन चारित्र और तप या श्रुत
और चारित्र रूप धर्म ही मोक्ष का कारण है, ऐसा तीर्थकरों आदि ने
उपदेश किया है । उस मोक्ष कारण को श्रद्धापूर्वक स्वीकार करके
मोक्षार्थी पुरुष ज्ञान ध्यान आदि क्रियाओं में प्रवृत्ति करता है । इसके
विपरीत बालवीर्य पुनः पुनः दुःखों का कारण होता है । बालवीर्यवान्
पुरुष नरक-निगोद आदि में परिभ्रमण करता है । जैसे-जैसे वहां दुःखों
को भोगता है, वैसे वैसे उसकी अशुभता अर्थात् परिणामों की
मलीनता बढ़ती जाती है । इस प्रकार संसार के स्वरूप का विचार करने
वाले मुनि की धर्मध्यान अनुष्ठान में ही प्रवृत्ति होती है ।

आशय यह है कि सम्यग्दर्शन, ज्ञान चारित्र और तप मोक्ष के
मार्ग हैं, ऐसा तीर्थकरों का उपदेश है । अतएव मोक्षार्थी मोक्षमार्ग को

तात्पर्यं એ છે કે-સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર અને તપ અથવા શ્રુત
અથવા ચારિત્ર રૂપ ધર્મ જ મોક્ષનું કારણ છે આ પ્રમાણે તીર્થંકર વિગેરે
એ ઉપદેશ આપેલ છે. આ મોક્ષ માર્ગનો શ્રદ્ધા પૂર્વક સ્વીકાર કરીને મોક્ષની
ધૃષ્ટિવાળા પુરૂષો જ્ઞાન, ધ્યાન વિગેરે ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી
ઉદ્ભવેલા બાલ વીર્ય-અજ્ઞાનીયો વારંવાર દુઃખોના કારણ રૂપ થાય છે. બાલવી-
ર્યવાળા પુરૂષો નરક-નિગોદ વિગેરેમાં પરિભ્રમણ કરતા રહે છે. ત્યાં જેમ
જેમ દુઃખો ભોગવે છે, તેમ તેમ તેનું અશુભપણ અર્થાત્ પરિણામોનું
મલીન પણ વધતું જાય છે. આ રીતના સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરવા-
વાળા મુનિ ધર્મ-ધ્યાનના અનુષ્ઠાનોમાં જ પ્રવૃત્તિ કરે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ
એ મોક્ષના માર્ગો છે. આ પ્રમાણે તીર્થંકરોએ ઉપદેશ આપેલ છે. તેથી જ

મોક્ષાર્થે પ્રવર્તેતે इति, बालवीर्यं तु जीवस्य दुःखदायि, दुःखमुपयुञ्जानस्य बालवीर्ययतोऽशुभस्थानं नरकादिकमेव वर्द्धये इति भावः ॥११॥

‘मूलम्—ठाणी विविहंठाणाणि चइस्संति णं संसओ ।

अणिंयत्ते अयं वासे णायएहिं सुहीहि यं ॥१२॥

छाया—स्थानिनो विविधस्थानानि त्यक्ष्यन्ति न संशयः ।

अनियतोऽयं वासो ज्ञातकैः सुहृद्भिश्च ॥१२॥

અન્વયાર્થઃ—(ઠાણી) સ્થાનિનઃ—સ્થાનવન્તઃ—ઈન્દ્રચક્રવર્ત્યાદયઃ (વિવિહ-
ઠાણાણિ ચઈસ્સંતિ ણ સંસઓ) વિવિધસ્થાનાનિ—નાનાપ્રકારક્રોત્તમમધ્યમસ્થાનાનિ

હી અંગીકાર કરકે વિચરતે હૈં, મોક્ષ કે લિષ્ હી પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં ।
હસસે વિપરીત જો બાલવીર્ય હૈ, વહ દુઃખ દેને વાલા હૈ । દુઃખ કો
ભોગને વાલા બાલવીર્યવાન્ પુરુષ નરક આદિ ગતિયોં કો હી પઢતા હૈ ॥૧૧॥

‘ઠાણી’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ઠાણી—સ્થાની’ ઉચ્ચપદ પર રહે હુવે સમી ‘વિવિહ ઠાણાણિ
ચઈસ્સંતિ ણ સંસઓ—વિવિધસ્થાનાનિ ત્યક્ષ્યન્તિ ન સંશયઃ’ અપને
અપને સ્થાનોં કો છોડદેંગે હસમેં સંદેહ નહીં હૈ ‘ણાઈઈં ય સુહીહિ’
જાતિભિઃ સુહૃદ્ભિઃ તથા જ્ઞાતિઃ ઓર મિત્રોં કે સાથ ‘અયં વાસે—
અયં વાસઃ’ જો સંવાસ હૈ વહ મી ‘અણિયતે—અનિયતઃ’ અનિયત હૈ ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ સ્થાન કે ધની ઈન્દ્ર ચક્રવર્તી આદિ નાના પ્રકાર
કે ઉત્તમ મધ્યમ અથમ સ્થાનોં કો ત્યાગ દેંગે, હસમેં સંશય નહીં હૈ ।

મોક્ષની કામનાવાળા મેક્ષ માર્ગને જ સ્વીકાર કરીને વિચરે છે. તેઓ મોક્ષ
માટે જ પ્રવૃત્તિ કરે છે. અન્યથી વિપરીત જેઓ બાલવીર્ય છે, તે દુઃખ
આપવાવાળા હોય છે, દુઃખ ભોગવનાર બાલવીર્યવાળો પુરુષ નારક વિગેરે
ગતિયોને જ વધારે છે. ॥૧૧॥

‘ઠાણી’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘ઠાણી—સ્થાની’ ઉચ્ચ પદ પર રહેલા બધા જ ‘વિવિહ ઠાણાણિ
ચઈસ્સંતિ ણ સંસઓ—વિવિધસ્થાનાનિ ત્યક્ષ્યન્તિ ન સંશયઃ’ પોત પોતાના
સ્થાનોને છોડી દેશે તેમાં સંશય નથી. ‘ણાઈઈં ય સુહીહિ—જ્ઞાતિભિઃ સુહૃ-
દ્ભિઃ’ તથા જ્ઞાતિઓ અને મિત્રોની સાથે ‘અયં વાસે—અયં વાસઃ’ જે સંવાસ
છે તે પણ ‘અણિયતે—અનિયતઃ’ અનિયત છે. ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ સ્થાનવાળા ઈન્દ્ર, ચક્રવર્તી વિગેરે અનેક પ્રકારના
ઉત્તમ, મધ્યમ, અને અધમ સ્થાનોનો ત્યાગ કરશે તેમાં સંશય નથી, જ્ઞાતિ

ત્યક્ષ્યન્તિ નાત્ર સંશયઃ, તથા-‘નાયર્હિ સુદીદિ ય’ જ્ઞાતકૈઃ વન્ધુભિઃ સુહૃદ્ભિઃ મિત્રૈશ્ચ સદ્ ‘અયં વાસે’ અયં વાસઃ-સદ્વાસઃ સોઽપિ ‘અગિયત્તે’ અનિયતો-
ઽનિત્ય એવેતિ ॥૧૨॥

ટીકા—‘ઠાળી’ સ્થાનિનઃ-સ્થાનં વિદ્યતે યેષાં તે સ્થાનિનઃ-સ્થાનાધિ-
પતયઃ । યથા દેવલોકે-ઇન્દ્ર પ્રમૃતયઃ, મનુષ્યલોકે ચક્રવર્ત્યાદયઃ । તથા-તત્ર
તત્ર સ્થાનેઽન્યેઽપિ સ્થાનિનઃ । ‘વિવિદ્ઠાળાણિ’ વિવિધસ્થાનાનિ-અનેકવિધાનિ
સ્વીકૃતમોગ્યોપયુક્તાનિ ‘ચક્ષુઃસંતિ’ ત્યક્ષ્યન્તિ-યે યે દિ સ્વાર્જિતપુણ્યવલાત્ યત્
યાદૃશં સ્થાનમ્લભન્ત મોગેન ક્ષપાત્ પુણ્યમપાપૌ, નિમિત્તાઽપાદેન નૈમિત્તિકં
તાદૃશસ્થાનમવરૂપમેવ તેાં પરિત્યક્તં મથે । નહિ તાદૃશવિશિષ્ટસ્થાનેષુ પુણ્યાપાદે
કથમપિ કસ્યાપિ અવસ્થિતિઃ સમાવ્યતે । ‘જ સંપન્નો’ ન સંશયઃ, એતદ્વિન્

જ્ઞાતજનોં’ ઓર મિત્રજનોં’ કે સાથ જો સદ્વાસ હૈ, અહ બી અનિત્ય
હી હૈ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—સ્થાની કા અર્થ હૈ-સ્થાન કે અધિપતિ । હૈસે દેવલોક
મેં ઇન્દ્ર આદિ તથા મનુષ્યલોક મેં ચક્રવર્તી આદિ ઉત્તમ સ્થાન
કે સ્વામી હૈ । હસી પ્રકાર વિભિન્ન સ્થાનોં મેં દૂસરે દૂસરે જીવ
સ્થાની હૈ । બે સવ અપને ૨ સ્થાનોં કા પરિત્યાગ કર દેગે । ઉન
સ્થાનોં પર સદૈવ ઉનકા અધિપતિત્વ નહીં રહને ચાલા હૈ । પુણ્ય
કે બલ સે જિસ પ્રાણી ને જિસ સ્થાન કો પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈ, મોગને
કે પશ્ચાત્ પુણ્ય કા ક્ષય હોને પર અહ સ્થાન ત્યાગના પડતા હૈ ।
કયોંકિ જબ નિમિત્ત નહીં રહતા તો નૈમિત્તિક બી નહીં રહતા હૈ ।
જિસ પુણ્ય કે કારણ જો સ્થાન પ્રાપ્ત હુઆ હૈ, ઉસ પુણ્ય કે અભાવ મેં
અહ સ્થાન ટિકા નહીં રહ સકતા । હસ વિષય મેં લેશપ્રાત્ર બી સંશય

જનો, અને મિત્રજનોની સાથે જે સદ્વાસ હોય છે, તે પણ અનિત્ય
જ હોય છે. ॥૧૨॥

ટીકાર્થ—સ્થાનીનો અર્થ સ્થાનના અધિપતિ એ પ્રમાણે થાય છે.
જેમ દેવલોકમાં ઇન્દ્ર વિગેરે તથા મનુષ્ય લોકમાં ચક્રવર્તી વિગેરે ઉત્તમ
સ્થાનના સ્વામી છે, એજ પ્રમાણે જૂદા જૂદા સ્થાનોમાં બીજા બીજા જીવો
સ્થાની છે, તેઓ બધા પોતા પોતાના સ્થાનોનો ત્યાગ કરશે. તે સ્થાનો પર
હંમેશા તેઓનું અધિપતિપણું રહેવાનું નથી. પુણ્યના બળથી જે પ્રાણીએ
જે સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, તે સ્થાન ભોગવ્યા પછી પુણ્યનો ક્ષય થયા પછી
તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવો પડે છે, કેમકે જ્યારે નિમિત્ત રહેતું ન હોય તો
નૈમિત્તિક નિમિત્તવાળો પણ રહેતો નથી જે પુણ્યના કારણે જે સ્થાન પ્રાપ્ત
થયું છે, તે પુણ્યના અભાવમાં તે સ્થાન ટકી શકતું નથી. આ સંબંધમાં

વિષયે મનાગપિ સન્દેહો નાસ્તિ । અવશ્યં તાદૃશસ્થાનસ્ય પ્રધ્વંયઃ । તથા—‘નાયર્હિ’
જ્ઞાતિકૈઃ ‘સુત્રીહિ ય’ સુહૃદ્મિથ ‘અયં વાસે’ અયં વાસોઽવસ્થિતિઃ સોઽપિ—‘અણિયત્તે’
અનિયતઃ—અનિત્યઃ, બાન્ધવાદિભિરેકત્ર પરિદૃશ્યમાનો યોઽયં વાસઃ, સોઽપ્યનિત્ય
એવ । તથા ચોક્તમ્—

‘અશાશ્વતાનિ સ્થાનાનિ સર્વાણિ દિવિ ચેહ ચ ।

દેવાઽસુરમનુષ્યાણા મૃદ્ધપથ્ય સુતાનિ ચ’ ॥૧॥

અપિ ચ— સુચિરતરમુષિત્વા બાન્ધવૈ વિપયોગ,

સુચિરમપિ હિ રન્ત્વા નાસ્તિ ભોગેષુ તૃપ્તિઃ ।

સુચિરમપિ સુપુટં યાતિ નાશં શરીરં,

સુચિરમપિ વિચિન્ત્યો ધર્મ એકઃ સદાયઃ ॥૧॥

દેવાસુરમનુષ્યાણાં સર્વાણિ સ્થાનાનિ ઋદ્ધ્યાદિકાનિ ચ અનિયતાનિ
ભવન્તિ, ચિરકાલં બાન્ધવૈઃ સહ વસન્નપિ તતો વિયોગો ભવતિ ચિરકાલં રન્ત્વાઽપિ

કે લિપ અવકાશ નહીં હૈ । જ્ઞાતિજનોં ઓર સુહૃદ્જનોં કા જો સહવાસ
હૈ, વહ બી અનિત્ય હૈ, સદૈવ રહને વાલા નહીં હૈ । કહા બી હૈ—
‘અશાશ્વતાનિ સ્થાનાનિ’ ઇત્યાદિ ।

‘સમસ્ત સ્થાન અશાશ્વત હૈં, જાહે વે દેવલોક મેં હોં, જાહે ઇસ
મનુષ્યલોક મેં હોં । દેવોં, અસુરોં ઓર અનુષ્યોં કો સમસ્ત ઋદ્ધિયાં
ઓર સમસ્ત સુખ બી અશાશ્વત હૈં ।’ ઓર બી કહા હૈ—‘સુચિર-
તરમુષિત્વા’ ઇત્યાદિ ।

‘બન્ધુ બાન્ધવોં’ કે સાથ ચિરકાર પર્યન્ત નિવાસ કરને પર બી
આખિર વિયોગ હોના હી હૈ । ચિરકાલ (અહુતકાલ) તક ભોગ ભોગને

લેશમાત્ર પણ સશયને અવકાશ રહેતો નથી. જ્ઞાતિજનો અને મિત્રજનોને
જે સહવાસ છે, તે પણ અનિત્ય જ છે. તે હુમેશાં રહેવાવાળો હોતો નથી.
કહ્યું પણ છે કે—‘અશાશ્વતાનિ સ્થાનાનિ’ ઇત્યાદિ

‘સઘળા સ્થાનો અશાશ્વત છે. અહીં તે દેવલોકમાં હોય અથવા અહીં
તે મનુષ્ય લોકમાં હોય દેવો, અસુરો, અને મનુષ્યોની સઘળી ઋદ્ધિયો અને
સઘળું સુખ પણ અશાશ્વત છે.

બીજું પણ કહ્યું છે કે—‘સુચિરતરમુષિત્વા’ ઇતિ બંધુવર્ગની સાથે લાંબા
કાળ સુધી નિવાસ કરવા છતાં પણ આખરે વિયોગજ થાય છે, ચિરકાળ
(લાંબા કાળ) સુધી ભોગ ભોગવવા છતાં પણ ભોગોથી તૃપ્તિ થતી

વર્તિન મરતિ, ચિરકાલં પોષિતમપિ શરીરં નષ્ટં ભવતિ અતો ધર્મ એક એવ સહાયકો નાન્ય ઇતિ ભાવઃ । સર્વત્ર ઋદ્ધ્યા વિભૂષિતોઽપિ પ્રાતઃ યો દૃષ્ટઃ સ એવ સાયંતને જ્વલિતચિતામાસ્ત્ય શેતેઽતઃ અનિયતોઽયં સંસારવાસ ઇતિ । ચકારેણ અન્યેઽપિ દ્વિપદચતુષ્પદધનધાન્યાદયો વિષયા અનિત્યા એવ । એતાવતા સર્વત્ર વૈરાગ્યબુદ્ધિં ભાવયેદિતિ શાસ્ત્રકારઃ પ્રતિપાદયતિ-વૈરાગ્યેનાઽનિત્યભોગાદિશ્યો મતિં પરાવર્ત્ય મોક્ષે નિવેશયેત્ । વિશિષ્ટમ્થાનમવાપ્યાપિ સ્થાનિનોઽઘનાપિ પલ્યોપમસાગરોપ-

પર મી ભોગોં સે તૃપ્તિ નહીં હોની હૈ । ચિરકાલ (બહુતકાલ) તક મલી મૌતિ પુષ્ટ ક્રિયા હુઆ શરીર મી નાશ કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ ઓર ચિરકાલ પર્યંત ચિન્તન કરને યોગ્ય ધર્મ હી એક માત્ર પરલોક મેં સહાયક હોતા હૈ ।

જો મનુષ્ય પ્રાતઃ કાલ સમ્પૂર્ણ વૈભવ સે વિભૂષિત દેખા ગયા, વહી સન્ધ્યા કે સમય જાડવલ્યમાન ચિતા પર શયન કરતા (સોતા હુઆ) દેખા જાતા હૈ । હસ પ્રકાર યહ સસાર વાસ અનિયત હૈ । ગાથા મેં આયા હુઆ 'ચ' પદ સે દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ધન, ધાન્ય આદિ વિષય ઓર इनका संयोग મી અનિત્ય સમજના યાહિએ । શાસ્ત્રકાર કા આશય યહ હૈ કિ સંસાર કે સમસ્ત પદાર્થોં મેં વૈરાગ્યભાવ સ્થાપિત કરના યાહિએ । વૈરાગ્ય કે દ્વારા અનિત્ય ભોગોં કી ઓર સે અપની બુદ્ધિ કો હટાકર મોક્ષ મેં હી લગાના યાહિએ ।

આશય યહ હૈ કિ-સંસારી જીવ સંસાર કે સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાન કો પ્રાપ્ત કરકે મી આજ, કલ યા પલ્યોપમ-સાગરોપમ કે પશ્ચાત્ આયુ કા

નથી. લાંબાકાળ સુધી સારી રીતે પુષ્ટ કરેલ શરીર પણ નાશ ને પ્રાપ્ત કરે છે. અને ઘણા સમય સુધી વિચારવામાં આવેલ ધર્મજ એક મત્ર પરલોકમાં સહાય કરનાર બને છે.

જે મનુષ્યને સવારે સંપૂર્ણ વૈભવથી શોભાયમાન જોયો હોય તેજ મનુષ્ય સંધ્યાકાળે બળ બળતી ચિતા પર સૂતેલો જોવામાં આવે છે, આ રીતે આ સસારવાસ અનિત્ય છે ગાથામાં આવેલ 'ચ' પદથી જે પગવાળા, ચાર પગવાળા, ધન, ધાન્ય વિગેરે વિષયો તથા તેના સંયોગ પણ અનિત્ય જ માનવો જોઈએ, શાસ્ત્રકારનો હેતુ એ છે કે-સમસ્ત સઘળા પદાર્થોમાં વૈરાગ્યભાવ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ વૈરાગ્ય દ્વારા અનિત્ય ભોગોની તરફથી પોતાની બુદ્ધિ હટાવીને મોક્ષમાર્ગ તરફ જ પ્રેરવી જોઈએ.

સંસારી જીવોએ સસારના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીને પણ આજ અથવા કાલ કે પછી પલ્યોપમ સાગરોપમ પછી આયુનો ક્ષય

માસ્તે સ્વ સ્વસ્થાનં સ્વાયુપઃ ક્ષયેઽવશ્યં ત્યક્ષ્યન્તિ । તથા-યોઽચયં મોહાધાયકો
બન્ધુવાન્ધવૈઃ સહ સંવાસો મન્યેઽનિત્ય એવ સોઽપીઽ વિભાવનીયો બુદ્ધિમતાઽનિત્યે
મતિર્ન વિધેયા કદાપિ, અપિ તુ મોક્ષાર્થમેવ પ્રયત્નો વિધેય इति भावः ॥૧૨॥

મૂલમ્—એવમાદાય મેહાવી અપ્પણો ગિદ્ધિં મુદ્ધરે ।

આરિયં ઉવસંપજ્જે સઠ્ઠવધમ્મ મક્રોવિયં ॥૧૩॥

છાયા—એવમાદાય મેધાવી આત્મનો ગૃદ્ધિ મુદ્ધરેત્ ।

આર્યમુપસંપદ્યેત સર્વધર્મૈરકોપિતમ્ ॥૧૩॥

ક્ષય होने પર अवश्य ही उस स्थान का परित्याग करते हैं । इसके
अतिरिक्त बन्धु बान्धवों के साथ जो संवास है, वह भी सदा बना
रहने वाला नहीं—उसे भी किसी समय त्यागना ही पड़ता है । । ऐसा
विचार कर बुद्धिमान् पुरुष अनित्य पदार्थों में अपनी बुद्धि न लगावे,
परन्तु मोक्ष के लिए ही प्रयत्न करे ॥१२॥

‘એવમાદાય મેહાવી’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘મેહાવી-મેધાવી’ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘એવમાદાય-એવમાદાય’
સહ સ્થાન અનિત્ય હૈ એસા વિચાર કરકે ‘અપ્પણો ગિદ્ધિ મુદ્ધરે-આત્મનઃ
ગૃદ્ધિમ્ મુદ્ધરેત્’ અપનો બન્ધત્વ બુદ્ધિ નો હટાદે ‘સઠ્ઠવધમ્મમક્રોવિયં-સર્વ-
ધર્મૈરકોપિતમ્’ સહ કુતીર્થિક ધર્મોં સે દૂષિત નહીં કિયે હુએ ‘આરિયં
ઉવસંપજ્જે-આર્યમ્ ઉપસંપદ્યેત’ હસ આર્ય ધર્મ કો ગ્રહણ કરે ॥૧૩॥

તે સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જ પડે છે તે શિવાય બધુજન કે જ્ઞાતિજન સાથેનો
સંવાસ છે, તે પણ સદાકાળ બન્યો રહેતો નથી તેનો પણ કોઈ સમયે
ત્યાગ કરવો જ પડે છે. આ પ્રમાણેનો વિચાર કરીને બુદ્ધિશાળી પુરુષ અનિત્ય
પદાર્થોમાં પોતાની બુદ્ધિ જોડવી ન જોઈએ. પરંતુ મોક્ષ માટે જ પ્રયત્ન
કરતા રહે ॥૧૨॥

‘એવમાદાય મેહાવી’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘મેહાવી-મેધાવી’ બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘એવમાદાય-એવમાદાય’ બધા
સ્થાનો અનિત્ય છે તેમ વિચાર કરીને ‘અપ્પણો ગિદ્ધિમુદ્ધરે-આત્મનઃ ગૃદ્ધિમ્
મુદ્ધરેત્’ પોતાની મન્ધત્વબુદ્ધિને હટાવી દે ‘સઠ્ઠવધમ્મમક્રોવિયં-સર્વધર્મૈરકો-
પિતમ્’ બધાજ કુતીર્થિક ધર્મોથી દૂષિત નહીં કરેલા ‘આરિયં ઉવસંપજ્જે-
આર્યમ્ ઉપસંપદ્યેત’ આ આર્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરે ॥૧૩॥

अन्वयार्थः—(मेधावी) मेधावी-मर्यादाव्यवस्थितः (एवमादाय) एवम्-अनित्यानि सर्वाणि स्थानानि इत्येवं ज्ञात्वा (अप्पणो गिद्धिमुद्धरे) आत्मनः-स्वस्य गृद्धि-गाद्धर्यं ममत्वम् उद्धरेत्-निःसारयेत् (सम्बधम्ममकोविं) सर्वधर्मेरकोपितं-दोषरहितम्, यद्वा सर्वधर्मेषु (आरियं उवसंज्जे) आर्य-तीर्थंकरमार्गम् उपसंपद्येत-स्वीकुर्यात्, इति ॥१३॥

टीका—‘मेधानी’ मेधावी-मर्यादान्तर्वर्तिमुनिः सदसद्विवेकवान् वा, ‘एवं’ एवम्-पूर्वोक्तक्रमेण सर्वाणि, अपि स्थानान्यनित्यानीत्येवम् ‘आदाय’ सम्यगवबुध्य ‘अप्पणो’ आत्मनः सम्बन्धिनीम्-कटुकविषयिणीम् ‘गिद्धि’ गृद्धि-गृद्धिभावम् ‘उद्धरे’ उद्धरेत्-पुत्रकलत्रादिकमस्माकम्, अहं तेषामित्यादि ममत्वबुद्धिपरित्यजेत् कथमपि कुत्रापि ममेति बुद्धिं न कुर्यात् । ‘आरियं’ आर्यम् आरातु-दुरं यातः सर्वहेयधर्मेभ्य इति आर्यः, हेयधर्मे दुःखदातृत्वं विधत्ते,

अन्वयार्थ—ज्ञानी पुरुष ऐसा जानकर अर्थात् स्वसत् स्थानों और संयोगों को अनित्य समझकर अपनी समझता हटाले और सब धर्मों में निर्दोष आर्य मार्ग (तीर्थंकर प्रतिपादितमार्ग) को स्वीकार करे ॥१३॥

टीकार्थ—मेधावी अर्थात् मर्यादा में रहा हुआ अथवा सत्-असत् के विवेक से विभूषित मुनि पूर्वोक्त प्रकार से स्वसत् स्थानों को अनित्य जान कर अपनी गृद्धि उससे हटाले-ये पुत्र कलत्र आदि मेरे हैं और मैं उनका हूँ, इस प्रकार की समझता का त्याग करदे। किसी भी पदार्थ में किसी भी प्रकार की सम्बन्ध बुद्धि धारण न करे और आर्यमार्ग को स्वीकार करे। जो स्वसत् हेय धर्मों से दूर हट गया है,

अन्वयार्थ—ज्ञानी पुरुषो ज्येष्ठो भानीने अर्थात् सधणा स्थानो अने संयोगोने अनित्य भानीने पोतानुं ममत्व हटावीले अने सधणा धर्मोभां निर्दोष आर्यमार्ग (तीर्थंकरे प्रतिपादित करेव मार्ग)ने स्वीकार करेव ॥१३॥

टीकार्थ—मेधावी अर्थात् मर्यादान्ता रहितवा अथवा सत् असत् इय विवेकथी शोभायमान मुनि पूर्वोक्त प्रकारधी सधणा स्थानोने अनित्य भानीने पोतानी गृद्धि (संज्ञित) तेमाथी हटावीले आ पुत्र कलत्र-अी विगेरे सौ भारां छे, अने हूँ तेआनेो छु, आवा प्रकारनु ममत्व-भारा पछानेो त्याग करे कोछ पछु पदार्थभां कोछ पछु प्रकारना भारा पछानी बुद्धि न राखे अने आर्यमार्गनेो स्वीकार करे

जेआ सधणा छेय (त्याग करवा लायक) धर्मोधी इर छटि गया होय

તદસ્મિન્ન વિદ્યતેऽતોऽયં સર્વધર્મેભ્યો દૂરે ભવતિ । અથવા-આરાત્-અતિસમીપં
યાત્ત્વમિતિ આર્યઃ અયં હિ જ્ઞાનદર્શનસ્વરૂપન્યાત્, સ્વાત્મન્યેવ વ્યસ્થિતો ધર્મઃ
ભવતિ સર્વેભ્યઃ સમીપવર્તી । નહિ-આત્મનોધિકઃ કશ્ચિત્ સમીપવર્તી । અતોऽપ-
માર્યો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રસ્વરૂપો મોક્ષમાર્ગઃ । યદ્વા-આર્યાણાં તીર્થકરણામયમાર્યો-
માર્ગઃ, તાદૃશમાર્યમાર્ગમ્ ‘ઉવસંપજ્જે’ ઉપસમ્પદ્યેત-આશ્રયેત્ । કથંભૂતં માર્ગં
તત્રાહ-‘સંવધમ્મમકોવિયં’ સર્વધર્મેરકોરપિતમ્, સર્વેઃ કુતર્કિતધર્મેરકોપિતમ્-
અદૂષિતમ્ । સ્વપ્રભાવેનૈવ દૂષિતમશક્યત્વાત્, પ્રતિષ્ઠાં પ્રાપ્તમ્ । અથવા-સર્વધર્મેઃ
સ્વભાવૈરનુઘ્ઠાનસ્વરૂપેરકોપિતમ્, કુત્સિતકર્ત્તવ્યાઽભાવાત્ । યદ્વા-સર્વેઃ ધર્મે
બૌદ્ધાદિભિરકોપિતમ્ । નહિ-અસ્મે કોઽપિ કુપ્યતિ યસ્માદિદમ્ અર્હત્મવચનં સર્વ-

વહ આર્ય કહલાતા હૈ । હેયધર્મ (હિંસાદિ લક્ષણ ત્યાગનેયોગ્ય ધર્મ)
દુઃખ દેનેવાલે હૈ, અતઃ વહ ઉસમેં નહીં પાચે જાતે । અથવા ‘આરાત્’
કા અર્થ હૈ અત્યન્ત સમીપ, ઉસે જો પ્રાપ્ત હો વહ આર્ય । જ્ઞાન દર્શન
ચારિત્ર તપ રૂપ ધર્મ આર્ય ધર્મ કહલાતા હૈ, કપોં કિ વહ અપની
આત્મા મેં હી રહતા હૈ । આત્મા સે અર્થાત્ સ્વ-સ્વરૂપ સે અધિક
સમીપવર્તી અન્ય કોઈ નહીં હોતા । ઇસ વ્યાખ્યા કે અનુસાર જ્ઞાન
દર્શન ચારિત્ર ઓર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ આર્યમાર્ગ હૈ । અથવા આર્યો
અર્થાત્ તીર્થકરોં કા માર્ગ આર્ય માર્ગ કહલાતા હૈ । યહ આર્યમાર્ગ
સમસ્ત કુતર્કિત ધર્મોં સે અદૂષિત હૈ । અપને પ્રભાવ કે કારણહી કિસી
કે દ્વારા દૂષિત નહીં કિયા જા સકતા । અથવા સમસ્ત બૌદ્ધ આદિ
ધર્મોં કે દ્વારા અકોપિત હૈ । ઇસ પર કોઈ કુપિત નહીં હો સકતા,

છે, તેઓ આર્ય કહેવાય છે. હેય ધર્મ (હિંસાદિ લક્ષણવાળો ત્યાગ કરવા
યોગ્ય ધર્મ) દુઃખ દેનાર હોય છે. તેથી તે તેઓમાં હોતો નથી.

અથવા ‘આરાત્’નો અર્થ અત્યંત નજીક એ પ્રમાણે થાય છે તેને જે
પ્રાપ્ત કરે તે આર્ય, જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર, તપ રૂપ ધર્મ આર્ય ધર્મ કહે-
વાય છે. કેમકે તે પોતાના આત્મામાં જ રહે છે આત્માથી અર્થાત્ સ્પર્શથી
વધારે નજીકમાં રહેનાર બીજું કોઈ પણ હોતું નથી. આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપરૂપ મોક્ષમાર્ગ આર્યમાર્ગ કહેવાય છે. અથવા
આર્યો અર્થાત્ તીર્થકરોનો માર્ગ આર્યમાર્ગ કહેવાય છે. આ આર્યમાર્ગ
સઘળા કુતર્કિત-ખોટાતર્કવાળા ધર્મોથી નિર્દોષ છે. પોતાના પ્રભાવના કારણ-
થીજ તે કોઈનાથી પણ દૂષિત-દોષરળો કરી શકાતો નથી. અથવા બૌદ્ધ
વિગેરે સઘળા ધર્મો દ્વારા અકોપિત છે, અર્થાત્ તેના પર કોઈ કોપયુક્ત થઈ

ધર્માર્થાં સમાહારરૂપમ્ નૈગમનયેન નૈયાયિકમતસ્ય, ઋજુમુત્રેણ વૌદ્ધસ્ય, સંગ્રહેણ વેદાન્તિનાં મતસ્ય સંગૃહીતત્વાત્ । અતઃ સર્વોઽપિ સ્વસ્વપ્રતિપાદ્યમેવાઽતઃ પश्यति, અતઃ કથં કોઽપિ કુપ્યેત્, અનૈકાન્તવાદે ઇકાન્તવાદસ્ય સમાવિષ્ટત્વાત્, સર્વમપિ-
ઉચ્ચપદમ્ અનિત્યમેવેતિ સંપ્રધાર્ય વિવેકશીલો યમત્યબુદ્ધિં સર્વતો વિમૃજ્ય સર્વ-
ધર્માઽદુષિતજ્ઞાનદર્શનચારિત્રાત્મકધર્મમેવ સ્વીકુર્યાત્ । યતોઽયં ધર્મઃ શ્વેતિતિ પ્રાપ્નો મવતિ, અલભ્યલભ્યસ્ય મોક્ષસ્ય માવાઽવબોધઃ ॥૧૩॥

મૂલમ્—સહ સમર્થમ્ ણેચ્ચા ધર્મસારં સુણેતું ચા ।

સંમુવટ્ટિણ ઉ ઐળગારે પઠ્ઠચ્ચક્ખાયા પાવર્ણ ॥૧૪॥

કર્ષોંકિ અર્હન્ત ભગવાન્ કા પ્રવચ્ચન વિવિધ નયદૃષ્ટિયોં કા સમન્વય કરકે ડન્હેં યથાયોગ્ય સ્વીકાર કરતા હૈ । વહ સમસ્ત ઇકાન્તવાદોં કોં અપને મેં સમાવિષ્ટ કર લેતા હૈ । જૈસે નૈગમનય સે નૈયાયિક વૈશેષિક મત કા, ઋજુમુત્ર નય સે વૌદ્ધોં કે ક્ષણિકવાદ કા ઔર સંગ્રહ નય સે વેદાન્તિયોં કે અદ્વૈતવાદ કા સંગ્રહ કરતા હૈ । અતઃવ જિનપ્રવચ્ચન મેં સમી અપને અપને મન્તવ્ય કોં ડસી પ્રકાર પાતે હૈ । ફિર કોઈ કયોં હસ પર કુપિત હોગા ?

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ જગત્ કે સમસ્ત પદ અનિત્ય હૈ, ઇસા સમજ્ઞ કર વિવેકવાન્ પુરુષ ડન સર્વ સે અપની યમત્વ બુદ્ધિ હટાલે ઔર સર્વ ધર્મોં સે નિર્દોષ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ઔર તપરૂપ ધર્મ કો સ્વીકાર કરે । યહ ધર્મ દુર્લભ મોક્ષ કોં બી શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરા દેતા હૈ ॥૧૩॥

શકતા નથી. કારણ કે—અર્હન્ત ભગવાનનું પ્રવચન જૂદા જૂદા પ્રકારના નય દૃષ્ટિયોના સમન્વય કરીને તેને યથાયોગ્ય રીતે સ્વીકાર કરે છે. જેમકે—નૈગ-
મનયથી નૈયાયિક, વૈશેષિક મતનો, ઋજુ સૂત્રનયથી બૌદ્ધોના ક્ષણિકવાદનો
અને સંગ્રહનયથી વેદાન્તિયોના અદ્વૈતવાદનો સંગ્રહ કરે છે. તેથી જ જે
પ્રવચનમાં દરેક પોત પોતાના મન્તવ્યોને તેજ રીતે જોઈ શકે છે. પછી કોઈ
પણ આના પર કેમ કુપિત થાય ?

કહેવાનું તાત્પર્યં એ છે કે—જગતના સઘળા પદાર્થો અનિત્ય છે, એવું
સમજીને વિવેકશીલ પુરુષ તે બધા પરથી પોતાની બુદ્ધિ હટાવીલેય અને
દરેક ધર્મોમાં નિર્દોષ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપરૂપ ધર્મનો સ્વીકાર કરે.
આ ધર્મ દુર્લભ અર્થાત્ અપ્રાપ્ત એવા મોક્ષને પણ જલ્દીથી પ્રાપ્ત
કરાવી દે છે. ॥૧૩॥

છાયા—સહ સન્મત્યા જ્ઞાત્વા ધર્મસારં શ્રુત્વા વા ।

સમુપસ્થિત સ્ત્વનગારઃ પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ ॥૧૪॥

અન્યયાર્થઃ—‘સહસંમર્દૈ’ સહ સન્મત્યા—સ્વાભાવિકસ્વબુદ્ધિયા ‘ધર્મસારં’ ધર્મસારં—ધર્મસ્ય શ્રુતચારિત્રાચ્ચર્યસ્ય સારં—તત્ત્વમ્ (ગત્તા) જ્ઞાત્વા—અસ્વબુદ્ધિયા હલા પુત્રવત્, એવમ્—(સુણેત્તુ વા) શ્રુત્વા વા—ચિલાતી પુત્રવત્ શ્રુત્વા (સમુપસ્થિત અગગારે) સમુપસ્થિતઃ—ઉત્તરોત્તરગુણસંપન્નયે સમુપસ્થિતોઽનગારઃ પ્રવર્ત્તમાનપરિણામઃ પચ્ચક્ષાયપાવણે) પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ—નિરાકૃતસાવધાનુષ્ઠાનો યત્તીતિ ॥૧૪॥

ટીકા—દોષાઽકલક્ષિત ધર્મસ્ય જ્ઞાનં યથા ભવતિ તદેવાહ સૂત્રકારઃ—‘સહ સંમર્દૈ’ इत्यादि । (सह संमर्दै) सह सन्मत्या—सह—आत्मना सह वर्त्तते या—

‘सह संमर्दै’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘સહ સંમર્દૈ—સહ સન્મત્યા’ અચ્છી બુદ્ધિ કે દ્વારા ‘સુણેત્તુ વા—શ્રુત્વા વા’ અથવા સુનકર ‘ધર્મસારં—ધર્મસારમ્’ ધર્મ કે સત્ત્વે સ્વરૂપકો ‘ગત્તા—જ્ઞાત્વા’ જાનકર ‘સમુપસ્થિત અગગારે—સમુપસ્થિતસ્ત્વનગારઃ’ આત્માની ઉત્તરી કરનેમેં તત્પર સાધુ ‘પચ્ચક્ષાયપાવણે—પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ’ પાપકા પ્રત્યાખ્યાન કરકે નિર્મલ આત્માવાલા હોતા હૈ ॥૧૪॥

અન્યયાર્થ—અપત્તી સ્વાભાવિક નિર્મલ બુદ્ધિ સે હલાપુત્ર કે સમાન ધર્મત્વકો જાનકર તથા ધર્મસાર—શ્રુતચારિત્ર રૂપ સારકો ચિલાતીપુત્ર કે સામાન શ્રવણ કરકે જ્ઞાન ઓર ક્રિયા કી ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ કે લિપ ઉચ્ચત અનગાર સાવધ અનુષ્ઠાન કા ત્યાગ કરે ॥૧૪॥

‘સહસ મર્દૈ’

શબ્દાર્થ—‘સહ સંમર્દૈ—સહ સન્મત્યા’ સારી બુદ્ધિ દ્વારા ‘સુણેત્તુ વા—શ્રુત્વા વા’ અથવા સાક્ષીને ‘ધર્મસારં—ધર્મસારમ્’ ધર્મના સાચા સ્વરૂપને ‘ગત્તા—જ્ઞાત્વા’ જાણીને સમુપસ્થિત અગગારે—સમુપસ્થિતસ્ત્વનગારઃ’ આત્માની ઉત્તરી કરવામાં તત્પર એવો સાધુ ‘પચ્ચક્ષાયપાવણે—પ્રત્યાખ્યાતપાપકઃ’ પાપનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને નિર્મળ આત્માવાળો થાય છે. ॥૧૪॥

અન્યયાર્થ—પે તાની સ્વાભાવિક નિર્મલ બુદ્ધિથી હલાપુત્રની જેમ ધર્મત્વને જાણીને અથવા ધર્મસાર—શ્રુતચારિત્રરૂપસારને ચિલાતીપુત્ર પ્રમાણે શ્રવણ કરીને જ્ઞાન અને ક્રિયાની ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નવાળા અનગારે સાવધ અનુષ્ઠાનનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૪॥

ટીકા—‘નિર્દો’ ધર્મનું જ્ઞાન જે ઉપાયોથી થાય છે, તેનું કથન હવે

સં-સમ્યગ્ મતિઃ સા પરોપદેશમન્તરેગ સમુપન્ના મતિરિત્યર્થઃ તયા યદ્વા શ્રુતાવધિ-
જ્ઞાનેન, જ્ઞાનં હિ સ્વપરાડાબોધકં ભવતિ, તેન જ્ઞાનેન સહ 'ધર્મસારં' ધર્મસારમ્-
સર્વમાણત્રાણલક્ષણમ્ । 'જ્ઞાત્વા' જ્ઞાત્વા-તીર્થકરાદિભ્યો ધર્મસારં જ્ઞાત્વા ઇલાપુત્ર-
વત્ 'સુણેત્તુ વા' અથવા-ચિલાતીપુત્રવત્ શ્રુત્વા ધર્મસાર ધર્મસારમત્તિપત્તનન્તરં
પૂર્વભવોપાર્જિતકર્મણઃ ક્ષયાય પષ્ટિતતીર્થસંપન્નઃ સ્વેપકારકકપાયાત્મક-
વન્ધનવિરહિતો વાલવીર્યવિમુક્ત ઉત્તરોત્તરગુણપ્રાપ્ત્યર્થમ્ । 'સમુવટ્ટિણ ડ' સમુપ-
સ્થિતઃ તુ મોક્ષમાર્ગે સ્થિતઃ 'અણગારે' અનગારઃ-ગૃહાદિભ્યો રહિતઃ પ્રવર્દ્ધમાન-
પરિણામઃ । 'પચ્ચવલ્લાપપાવર' પ્રત્યારુપાત્તપાપકઃ-પ્રત્યારુપાત્ત પાપક-પ્રાણા-
તિપાતાદિલક્ષણં કર્મ યેન સ પ્રત્યારુપાત્તપાપકો ભવતીતિ । સામીયતિર્થલબ્ધયા

ટીકાર્થ — નિર્દોષ ધર્મ કા જ્ઞાન જિન ઉપાયો સે હોતા હૈ, વહ સૂત્ર-
કાર કહતે હૈ—જો મતિ પરોપદેશ કે ઘિના સ્વભાવતઃ ઉત્પન્ન હોતી હૈ,
ઉસે ચહાં 'સહસન્મતિ' કહા ગયા હૈ, । અથવા વિશિષ્ટ મતિજ્ઞાન
શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન 'સહસન્મતિ' કહલાતે હૈ । इनसे धर्म का
सार समस्त प्राणियों की रक्षा रूप तत्त्व जाना जाता है । जैसे इलापुत्र ने
दूसरों से धर्म को जाना था, कथों कि ज्ञान स्व और पर दोनों का
बोधक होता है । अथवा चिलातीपुत्र के सम्मान कोई-कोई श्रवण करके
भी धर्मतत्त्व को जानते हैं । इनमें से किसी भी उपाय से धर्म के सार
को जान कर पूर्वभवों में उपार्जित कर्मों का क्षय करने के लिए पण्डित-
तवीर्य से युक्त, सब प्रकार के कषाय बन्धन से रहित और बालवीर्य
से विमुक्त होकर उत्तरोत्तर गुणों की प्राप्ति के लिए बढ़ते चढ़ते

સૂત્રકાર કહે છે.—જે મતિ પરોપદેશ વિના સ્વભાવથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને
અહિયાં 'સહ સન્મતિ' કહે છે. અથવા વિશેષ પ્રકારનું મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન
અને અવધિ જ્ઞાન 'સહસન્મતિ' કહેવાય છે તેનાથી ધર્મના સાર સઘળા
પ્રાણિયોની રક્ષા રૂપ તત્ત્વ બાણી શકાય છે જેવી રીતે ઇલાપુત્રે બીજાઓની
પાસેથી ધર્મ બાણ્યો હોતો કેમકે જ્ઞાન સ્વ અને પર બન્નેનો બોધ કરાવવા
વાળું હોય છે, અથવા ચિલાતીપુત્ર પ્રમાણે કોઈ કોઈ શ્રવણ કરીને પણ ધર્મ
તત્ત્વને બાણી લે છે, આમાંથી કોઈ પણ ઉપાયથી ધર્મના સારને બાણીને પૂર્વ
ભવોમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે પષ્ટિતતવીર્યથી યુક્ત, બધા
જ પ્રકારના કષાય બન્ધનથી રહિત અને બાલવીર્યથી છટી જઈને ઉત્તરોત્તર
ગુણોની પ્રાપ્તિને માટે વધતા એવા પરિણામોથી મુનિ મેક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરે.
તે સઘળા પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોનો ત્યાગ કરનારા યાચ

જ્ઞાત્વા ગુરુપદેશાદિના સત્યધર્મસ્વરૂપં શ્રુત્વા, જ્ઞાનાદિગુણોપાર્જને સંલગ્નઃ પાપં-
પરિત્યજ્ય વિમલાત્મા ભવતિ સાધુરિતિ ॥૧૪॥

મૂલમ્—જં કિંચુવક્કમં જાણે આઝકલેમસસ અપ્પણે ।

તસ્મેવ અંતરાં સ્વિપ્પં સિક્કલં સિક્કલેજ્જં પંડિણ ॥૧૫॥

છાયા—યં કંચિદુપક્રમં જાનીયાદ્ આયુઃ ક્ષેમસ્ય આત્મનઃ ।

તસ્યૈવાન્તરાં ક્ષિપ્રં શિક્ષાં શિક્ષેત્ પણ્ડિતઃ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ—(અપ્પણો આઝકલેમસસ) આત્મનઃ—સ્વસ્યાયુઃક્ષેમસ્ય—સ્વાયુષઃ
(જં કિંચુવક્કમં જાણે) યત્ કિંચિદુપક્રમં જાનીયાત્—સ્વાયુષઃ ક્ષયકાલં જ્ઞાત્વા
(તસ્મેવ અંતરાં) તસ્યૈવાન્તરાં—તન્મધ્યે ઇત્થ (સ્વિપ્પં) ક્ષિપ્રં—શીઘ્રમ્ (પંડિણ) પણ્ડિતઃ

પરિણામોં સે મુનિ મોક્ષાર્જને મેં ઉપસ્થિત હો । વહ સમસ્ત પ્રાણાતિપાત
આદિ પાપોં કા ત્યાગો હો ।

આશય યહ હૈ કિ સાધુ અપની હી નિર્મલ બુદ્ધિ સે અથવા ગુરુ
આદિ કે ઉપદેશ સે સત્ય ધર્મ કે સ્વરૂપ કો જાનકર, જ્ઞાનાદિ ગુણો
કે ઉપાર્જન મેં તત્પર ઓર પાપોં કા પરિત્યાગ કરકે નિર્મલ હોતા હૈ ॥૧૪॥

‘જં કિંચુવક્કમં જાણે’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અપ્પણો આઝકલેમસસ—આત્મનઃ આયુઃ ક્ષેમસ્ય’ વિદ્વાન્ પુરુષ અપની આયુકા ‘જં કિંચુવક્કમં જાણે—યત્ કિંચિત્ ઉપક્રમં જાનીયાત્’
ક્ષયકાલ યદિ જાને તો ‘તસ્મેવ અંતરા—તસ્યૈવ અન્તરા’ ઉસકે અંદર હી
‘સ્વિપ્પં—ક્ષિપ્ર’ શીઘ્ર ‘પંડિણ—પણ્ડિતઃ’ વિદ્વાન્ મુનિ ‘સિક્કલં—શિક્ષા’
સંલેખનારૂપ શિક્ષા ‘સિક્કલેજ્જા—શિક્ષેત્’ ગ્રહણ કરે ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જ્ઞાનવાન્ પુરુષ અપની આયુ કા કોઈ ઉપક્રમ આયુ

કહેવાનો આશય એ છે કે સાધુ પોતાની જ નિર્મલ બુદ્ધિ વડે અથવા
ગુરુ વિગેરેના ઉપદેશથી સત્ય ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને જ્ઞાન વિગેરે ગુણોના
ઉપાર્જનમાં તત્પર રહીને તથા પાપોનો ત્યાગ કરીને નિર્મળ બની જાય છે. ॥૧૪॥

જ કિંચુવક્કમં જાણે’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અપ્પણો આઝકલેમસસ—આત્મનઃ આયુઃ ક્ષેમસ્ય’ વિદ્વાન્ પુરુષ પોતાના
આયુષ્યનો ‘જં કિંચુવક્કમં જાણે—યત્ કિંચિત્ ઉપક્રમ જાનીયાત્’ ક્ષયકાલ એ
જાણે તો ‘તસ્મેવ અંતરા—તસ્યૈવ અન્તરા’ તેની અંદર જ ‘સ્વિપ્પં—ક્ષિપ્ર’ જલદીથી
‘પંડિણ—પણ્ડિતઃ’ પંડિત મુનિ ‘સિક્કલં—શિક્ષા’ સંલેખના રૂપ શિક્ષાને
‘સિક્કલેજ્જા—શિક્ષેત્’ ગ્રહણ કરે. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ—જ્ઞાનવાન્ પુરુષ પોતાના આયુષ્યનો કોઈ ઉપક્રમ એટલે કે

-વિવેકી (સિવલં) શિક્ષાં-સંલેખનારૂપામ્ (સિવલેખા) શિક્ષેત-ગ્રહણશિક્ષયા
યથાવન્મરણવિધિ વિજ્ઞાય આસેવનશિક્ષયા આસેવેત ઇતિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘અપ્પણો’ આત્મનઃ-સ્પૃશ્ય ‘આડવલેખસ્સ’ આયુઃક્ષેમસ્પ, ‘જં
કિચુવકમ્’ યં કશ્ચનોપક્રમમ્ ઉપક્રમ્યતે-સંવર્ત્ય તં ક્ષયં પ્રાપ્યતે આયુ રેન
સ ઉપક્રમઃ, તં યં કશ્ચન, ‘જાણે’ જાનીયાત્ ‘તસ્સ’ તસ્યૈવ-તસ્થોપક્રમસ્ય મરણ-
કાલસ્ય વા ‘અંતરા’ મધ્યે એવ ‘લિપ્પં’ લિપ્પમ્-શીઘ્રમ્ ઇટિતિ અનાકુલઃ સન્
‘સિવલ્લા’ શિક્ષામ્-સંલેખનારૂપામ્, મરુત્તપરિજ્ઞેજ્ઞિતમરણાદિકાં વા, ‘પંડિણ’
પંડિતો વિવેકી ‘સિવલેખા’ શિક્ષે, તન્ ગ્રહણશિક્ષયા યથાવન્મરણવિધિ જ્ઞાત્વા,
આસેવનાશિક્ષયા તુ આસેવેત । પંડિતો યદિ કેનાપિ પ્રકારેણ સ્વાયુષઃ ક્ષયકાલં

કો કમ કરને લાલા કારણ, જાને તો ડલી લીચ શીઘ્ર હી સંલેખના
રૂપ શિક્ષા કા સેવન કરે અર્થાત્ સમાધિમરણ ધારણ કરલે ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જિસ કારણ સે આયુ કા સંવર્તન હો જાતા હૈ અર્થાત્
દીર્ઘકાલ મેં ભોગને યોગ્ય આયુ શીઘ્ર ભોગી જાતી હૈ, લસ લિપ, શસ્ત્ર,
અગ્નિ જલ આદિ કારણ કો ઉપક્રમ કહલે હૈં । સાયુ જવ અપની આયુ
કા કોઈ ઉપક્રમ જાને તો હસો લીચ અર્થાત્ મૃત્યુ સે પૂર્વ હી લિલમ્બ
કિયે લિના હી, સંલેખના ગ્રહણ કરલે અર્થાત્ ભક્તપરિજ્ઞા, ઇંગિત-
મરણ યા પાદપોષગમન આદિ સંધાગા ધારણ કરલે । જપરિજ્ઞા સે
મૃત્યુ કી સમીચીન વિધિ કો જાનકર આસેવન પરિજ્ઞા સે લસકા
સેવન કરે ।

આશય યહ હૈ કિ-જ્ઞાની પુરુષ કિસી પ્રકાર અપની આયુ કા અન્ત

આયુધ્યને ઓછું કરવાવાળું કારણ જાણે તો તેજ વખતે જલદીવી સંલેખના
રૂપ શિક્ષાનું સેવન કરે અર્થાત્ સમાધિમરણ ધારણ કરીલે ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—જે કારણથી આયુનું સંવર્તન થઈ જાય છે, -અર્થાત્ લાખા
કાળ સુધી લેગવવાના આયુધ્યને જલદીવી લેગવી લેવાય છે, તે લિપ, શસ્ત્ર,
અગ્નિ, જળ, વિગેરે કારણોને ઉપક્રમ કહે છે સધુ જ્યારે પોતાના આયુ-
ધ્યને કોઈ ઉપક્રમ જાણે તો તેની વચ્ચે એટલે કે મૃત્યુની પહેલાંજ વગર
લિલમ્બે સંલેખનાનો સ્વીકાર કરીલે અર્થાત્ જપરિજ્ઞા, ઇંગિતમરણ,
અથવા પાદપોષગમન વિગેરે સંધાને ધારણ કરીલે જપરિજ્ઞાથી મૃત્યુના
વિધીને સારી રીતે જાણને આસેવન પરિજ્ઞાથી તેનું સેવન કરે.

કહેવાનો આશય એ છે કે જ્ઞાની પુરુષ કેઈ પણ પ્રકારે પોતાના

જાનીયાત, તદા સ્વાયુષઃ ક્ષયાત્ પૂર્વમેવ સલેખનારૂપાં શિક્ષાં ગૃહીયાત,
શ્ચિતિ ભાવર્થઃ ॥૧૫॥

મૂલમ્—જહા કુંમે સઅંગાઈ સંણ દેહે સમાહરે ।

एवं पावाइं मेहावी अज्झप्पेण स॑माहरे ॥१६॥

છાયા—યથા કૂર્મઃ સ્વાજ્ઞાનિ સ્વસ્મિન્ દેહે સમાહરેત્ ।

एवं पापानि मेधावी अध्यात्मना समाहरेत् ॥१६॥

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (કુંમે) કૂર્મઃ—કચ્છપઃ (સઅંગાઈ) સ્વાજ્ઞાનિ-
હસ્તપાદાદીનિ (સંણ દેહે સમાહરે) સ્વકે દેહે—સ્વશરીરે એવ સમાહરેત્—સંકોચયેત્
(અંણ મેહાવી) એવમેવ મેધાવી—મર્યાદાવાન્ સદસદ્વિવેકી વા (પાવાઈં) પાપાનિ-
સાવચાતુઠાનાનિ (અજ્ઞપ્પેણ) અધ્યાત્મના—સમ્યગ્ ધર્મધ્યાનાદિભાવનયા (સમા-
હરે) સમાહરેત્—સંકોચયેદિતિ । ૧૬॥

આયા જાન લે તો આયુ કે ક્ષય સે પહેલે હી સંલેખના કરલે ઓર
પણિહતમરણ અંગીકાર કરે । ૧૫॥

‘જહા કુંમે સ અંગાઈ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘કુંમે-કૂર્મઃ’ કહ્યુમા ‘સઅંગાઈ-સ્વા-
જ્ઞાનિ’ અપને અંગોં કો ‘સંણ દેહે સમાહરે-સ્વકે દેહે સમાહરેત્’ અપને
દેહ મેં સંકોહ લેતા હૈ ‘અંણ મેહાવી-અંણ મેધાવી’ હસીપ્રકાર બુદ્ધિમાન્
પુરુષ ‘પાવાઈં-પાપાનિ’ પાપોં કો ‘અજ્ઞપ્પેણ-અધ્યાત્મના’ ધર્મ ધ્યાન
આદિ કી ભાવનાસે ‘સમાહરે-સમાહરેત્’ સંકુચિત્ કરદે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—જૈસે કહ્યુમા અપને અંગોં કો અપને દેહ મેં સંકોહ

આયુષ્યનો અંત આવેલો જાણે તો આયુના ક્ષયની પહેલાંજ સંલેખના કરીલે
અને પંડિત મરણ સ્વીકારીલે ॥૧૫॥

‘જહા કુંમે સ અંગાઈ’

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘કુંમે-કૂર્મઃ’ કાચબો ‘સઅંગાઈ-સ્વાજ્ઞાનિ’
પોતાના અંગોને ‘સંણ દેહે સમાહરે-સ્વકે દેહે સમાહરેત્’ પોતાના જ શરીરમાં
સમાવી લે છે, ‘અંણ મેહાવી-અંણ મેધાવી’ એજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ‘પાવાઈં-
પાપાનિ’ પાપોને ‘અજ્ઞપ્પેણ-અધ્યાત્મના’ ધર્મ ધ્યાન વગેરે ભાવનાથી ‘સમા-
હરે-સમાહરેત્’ સંકોચિત કરી દે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—જેવી રીતે કાચબો પોતાના અંગોને પોતાના દેહમાં

ટીકા—અપિ વ-અન્યદપિ-‘જહા’ યથા-યેન પ્રકારેણ ‘કુંમે’ કૂર્મઃ-
કચ્છપઃ ‘સઅંગાઈ’ સ્વાહ્નાનિ-સ્વશિરશ્ચરણાદીનિ-સ્વશરીરાવયવાન ‘સણ દેહે’
સ્વસ્મિન્ શરીરે ‘સમાહરે’ સમાહરેત્’ યતઃ કુતોઽપિ દિગ્દેશાત્ સમુપાગચ્છતિ
મયેન સ્વાવયવં સ્વાવયવિનિ શરીરે પ્રવેશયતિ । એવં=તથા-તેન પ્રકારેણ ‘મેઘાવી’
મેઘાવી-મર્યાદાવાન્ સદ્સદ્વિવેકવાન્ ‘પાવાઈ’ પાપાનિ સ્વકીયાનિ સ્વાવયવ-
પ્રાયાણિ ‘અજ્ઞાપ્તેણ’ અધ્યાત્મના સંપ્રાપ્તે મરણસમયે સમ્યક્ ધર્મધ્યાનાદિભાવનયા
‘સમાહરે’ સમાહરેત્ સ્વસ્મિન્નુપસંહરેત્, સમુપસ્થિતે મરણસમયે સમ્યક્સંલેખનયા
સંલેખિતકાયઃ પઞ્ડિતમરણેન સ્વાત્માનમુપસંહરેદિતિ । યથા દિ-સમાગચ્છતિ મયે

લેતા હૈ, उसी प्रकार मेघावी (धारणा बुद्धि वाला अथवा विवेकी) पुरुष
पापों को धर्मध्यान आदि की भावना से संकुचित करले ॥१६॥

ટીકાર્થ—યહાં ‘જહા’ શબ્દ દૃષ્ટાન્ત કે અર્થ મેં હૈ । જિસ પ્રકાર
કચ્છપ અપને સિર પગ આદિ અંગોં કો અપને હી શરીર મે ગોપન કર
લેતા હૈ અર્થાત્ કિસી બી પ્રકાર કા ભય ઉપસ્થિત હોને પર અપને
અવયવોં કો શરીર મેં સમાલેના હૈ, उसी प्रकार मेघावी अर्थात् मर्या-
दावान् अथवा सत् असत् के विवेक से युक्त पुरुष अपने पापों को
धर्मभावना से सिकोड़ दे । अर्थात् मृत्यु का समय उपस्थित होने पर
सम्यक् प्रकार से अपनी काया का संलेखन करके पण्डितमरण से
अपने शरीर का परित्याग करे ।

અભિપ્રાય યહ હૈ—જૈસે ભય ઉપસ્થિત હોને પર કહુઆ અપને અંગોં

સંકોચી લે છે, એજ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી (ધારણા બુદ્ધિવાળો અથવા વિવેકી)
ધર્મ ધ્યાન વગેરે ભાવનાથી પાપોને સંકુચિત કરીલે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—અહિયાં ‘જહા’એ પદ દૃષ્ટાન્તના અર્થમાં વપરાયેલ છે જે
રીતે કાચપો પોતાના માથું, પગ વિગેરે અંગોને પોતાના જ શરીરમાં
સમાવી લે છે અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકારનો ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે પોતાના
અવયવોને શરીરમાં સમાવી લે છે, એજ પ્રમાણે મેઘાવી અર્થાત્ મર્યાદાવાન્
અથવા સત્ અસત્ના વિવેકને બાબુનાર પુત્ર પોતાના પાપોને ધર્મભાવ-
નાથી સંકોચી લે અર્થાત્ મૃત્યુનો સમય આવે ત્યારે સમ્યક્ પ્રકારથી
પોતાના શરીરનું સંલેખન કરીને પંડિત મરણથી પોતાના મનને
પરિત્યાગ કરે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—જેમ ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે કાં

કચ્છપઃ સ્વાવયવં સ્વશરીરે સંકોચયતિ, તદ્વત્ તથા વિજ્ઞાય વિદ્વાન્ મરણસમયે-
ઽશરણં સ્વકીયાઽસદનુષ્ઠાનં સ્વસ્મિન્ ધર્મધ્યાનભાવનયા સંકોચયેત્ ॥૧૬॥

મૂલમ્—સાહરે હૃથ પાણ ય મનં પંચેદિયાણિ ચ ।

પાવકં ચ પરિણામં ભાસાદોસં ચં તારિસં ॥૧૭॥

છાયા—‘સંહરેદ્દસ્તૌ પાદૌ ચ મનઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ચ ।

પાપકં ચ પરિણામં ભાષાદોષં ચ તાદૃશમ્ ॥૧૭॥

અન્વયાર્થઃ—(હૃથપાણ ય સાહરે) હસ્તૌ ચ પાદૌ સંકોચયેત્ ‘મનં પંચે-

કો અપને શરીર મેં સંકુચિત કર લેતા હૈ, (ઝર્ણનામિ નામક કીટ કે સમાન) उसी प्रकार विद्वान् पुरुष अनिवार्य मरण का समय आया जानकर धर्मध्यान की भावना से असद् अनुष्ठान को त्यागदे । ॥१६॥

‘સાહરે હૃથપાણ ય’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘હૃથ પાણ સાહરે-હસ્તૌ પાદૌ ચ સંહરેત્’ સાધુ અપને હાથ પેરકો સંકુચિત ‘સ્થિર’ રહે ‘મનં પંચેદિયાણિ ય-મન પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ચ’ ઔર मन तथा पांचइन्द्रियों कोभी उनके विषयों से निवृत्त रखे ‘પાવકં ચ પરિણામં-પાપકં પરિણામં’ तथा पापरूप परिणाम और ‘તારિસં ભાસાદોસં ચ-તાદૃશં ભાષાદોષં ચ’ तथा पापमय भाषादोष भी वर्जित करे ॥१७॥

અન્વયાર્થ—હાથોં કો, પગોં કો, પાંચોં ઇન્દ્રિયોં કો, પાપમય

પેતાના અંગોને પોતાના શરીરમાં સમાવી લે છે સંકોચી લે છે, (ઝર્ણનામના કીટની જેમ) એજ પ્રમાણે विद्वान् पुरुष अनिवार्य मरणનો समय આવેલો જાણીને धर्मध्यानની लावनाथी असत् એવા अनुष्ठानનો त्याગ કરે, ॥૧૬॥

‘સાહરે હૃથપાણ ય’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘હૃથપાણ સાહરે-હસ્તૌ પાદૌ ચ સંહરેત્ ! સાધુ પોતાના હૃથ પગને સંકુચિત (સ્થિર) રાખે ‘મનં પચેદિયાણિ ય-મન પચ્ચેન્દ્રિયાણિ ચ’ तथा मन અને પાચે ઇન્દ્રિયોને પણ તેમના વિષયોથી નિવૃત્ત રાખે ‘પાવકં ચ પરિણામં-પાપકં પરિણામં’ तथा पापरूप परिणाम અને ‘તારિસં ભાસાદોસં ચ-તાદૃશં ભાષાદોષ ચ’ तथा पापमय भाषादोषનો પણ त्याગ કરે ॥૧૭॥

અન્વયાર્થ—હાથોને, પગોને, મનને પાંચે ઇન્દ્રિયોને પાપમય અધ્યવ-

દિયાણિ ય) મનઃ ચ-પુનઃ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ-શ્રોત્રાદીનિ સમાહરેત્. તથા-(પાપકં ચ પરિણામં) પાપકં ચ-પાપસ્વરૂપ પરિણામ તથા (તારિસં ભાસાદોસં ચ) તાદૃશં પાપાત્મકં ભાષાદોષં ચ સંહરેદિતિ ॥૧૭॥

ટીકા—પૂર્વસૂત્રોક્તમેવાર્થે વિસ્તરેણ પ્રતિપાદયતિ-સમુપસ્થિતે મરણસમયે યથા-સંછિન્નમૂલવૃક્ષવતો વૃક્ષો વ્યાપારવિરહિતો ભૂવિ નિશ્ચલસ્તિષ્ઠતિ તથા જ્ઞાત્વા મરણકાલં વિદ્વાન્ ‘હતથપાણ ય’ હસ્તૌ પાદૌ ચ સ્વકીયૌ ‘સમાહરે’ સંહરેત્-વ્યાપારાન્નિવર્તયેત્, કર્મકરાભ્યાં હસ્તાભ્યાં પદ્મચાં વા કમપ્પશુભં વ્યાપારં ન કુર્યાત્, ચેષ્ટમાનોઽપિ છિન્નમૂલવૃક્ષવત્ નિશ્ચલં શરીરં ભુવિ વ્યવસ્થાપયેત્. ‘ય’-ચ તથા-‘મણં’ મનઃ ‘પંચિન્દ્રિયાણિ’ પચ્ચેન્દ્રિયાણિ શ્રોત્રેન્દ્રિયાદીનિ અશુભવ્યાપારાન્નિવર્તયેત્. સ્વ સ્વરૂપિણેભ્ય ઇન્દ્રિયાણાં વિરતિં કુર્યાત્. ઇન્દ્રિયદ્વારા રાગતો વિષયાન્નાઽઽદદીતેત્યર્થઃ. એવં કેવલં વાહ્યકરણસ્યૈવોપરાશ્રયો ન, કિન્તુ મન-

અધ્યવસાય કો ઔર પાપમય આપાદોષ કો સંહરણ કરે અર્થાત્ ઇનકી પ્રવૃત્તિ કો રોક દે ॥૧૭॥

ટીકાર્થ—પહેલે વાલે સૂત્ર મેં કયિત અર્થ યહાં વિસ્તાર સે પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ. જિસકા મૂલ કાટ ઢાલા ગયા હૈ, એસા વૃક્ષ હલન ચલન સે રહિત હોકર ભૂતલ પર નિશ્ચલ પડા રહતા હૈ, ડસી પ્રકાર મરણકાલ ઉપસ્થિત હોને પર વિદ્વાન્ મૃત્યુ કો નિરુદ્ધ આતી દેખ કાર અપને હાથોં ઔર ચરણોં કે વ્યાપાર કો રોક દે. હાથોં ઔર ચરણોં સે કુછ ભી વ્યાપાર ન કરે. છિન્નમૂલ (કટે હુણ) વૃક્ષ કી ખાંતિ ચેષ્ટા કરતા હુઆ ભી શરીર કો પૃથ્વી પર નિશ્ચલ રક્ષે. ઇસી પ્રકાર મન કો ઔર શ્રોત્ર આદિ પાંચોં ઇન્દ્રિયોં કો અશુભ વ્યાપાર સે નિવૃત્ત કરલે, અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કે કિસી ભી વિષય મેં રાગ દ્વેષ ન કરે.

સાયને અને પાપમય આપાદોષને સંહરણ કરે અર્થાત્ તેઓની પ્રવૃત્તિને રોકી દે

ટીકાર્થ—પહેલાના સૂત્રમાં કહેલ અર્થનું અહિયાં વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે જેનું મૂળ કાપી નાખવાના આવેલ છે, એવું વૃક્ષ હલન ચલન વિનાનું ધર્મને પૃથ્વી ઉપર સ્થિર પડ્યું રહે છે, એજ પ્રમાણે મરણકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે વિદ્વાન પુરુષો મૃત્યુને નશ્વર આવેલું જોઈને પોતાના હાથો અને પગોની પ્રવૃત્તિ રોકી દે છે હાથો અને પગોથી કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, છિન્નમૂળ (કપાલેલ) ઝાડની માફક શરીરને પૃથ્વી પર સ્થિર રાખવું, એજ પ્રમાણે મનને તથા જ્ઞાન વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયોને અશુભ પ્રવૃત્તિથી રોકી દે અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના કોઈ પણ વિષયના નાનકડાં કરવો નહિ કેવળ ઇન્દ્રિયોની બહ્ય (બહાન)ની પ્રવૃત્તિથી જ રોકાવું તેમ

सोऽन्तःकरणस्यापि—अप्रदनुष्ठानेभ्यो विरतिं कुर्यात् । मनसापि कमपि पदार्थं न सेवेत । ‘पापकं च परिणामं’ पापकं च प्राणातिपातादिरूपं परिणामम्, तथा—‘तारिसं’ तादृशं पापरूपम् ‘मात्तादोसं’ मापादोषं च संहरेत, मनोवाकायगुप्तः सन् दुर्लभं सत्संगं पण्डितमरणं वाऽप्यथ अशेषकर्मक्षयार्थं सम्यगनुपालयेदिति ॥१७॥

मूलम्—अणुं माणं च मायं च तं पण्डिज्ञाय पण्डिष्यं ।

सातागारवणिहुण उवसन्तेऽणीहे चरे ॥१८॥

छाया—अणुं मानं च मायां च तत्परिज्ञाय पण्डितः ।

सानागौरवनिभृत उपशान्तोऽनीहश्चेत् ॥१८॥

केवल बाह्य इन्द्रियों के विषय से ही उपरत न हो परन्तु अन्तःकरण मन को भी असत् अनुष्ठान से विरत करले । मन से किसी पर-पदार्थ का सेवन न करे, अप्रशस्त संकल्प विकल्प न करे, जीवन मरण की कांक्षा न करे । रागद्वेष न करे । पापरूप परिणाम को तथा भाषा संबंधी दोषों को भी त्याग दे । तात्पर्य यह है कि मन, वचन और काय का गोपन करके, दुर्लभ संगम को प्राप्त करके समस्त कर्मों का क्षय करने के लिए पण्डितमरण का सम्यक् प्रकार से पालन करे ॥१७॥

‘अणुं माणं च मायं च’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘अणुं माणं च मायं च—अणुं मानं च मायां च’ साधु थोड़ा भी मान और माया न करे ‘तं परिणाय—तत्परिज्ञाय’ मान और माया का बुरा फल जानकर ‘पण्डिष्यं—पण्डितः’ विद्वान् पुरुष ‘सातागार-

नडी’ पणु अन्तःकरणु अने मनने पणु जे टा अनुष्ठानेथी रेकी हे मनथी कोर्नता पणु पापका पदार्थनु सेवन न करवुं. अप्रशस्त संकल्प विकल्प करवा नही’ जवन मरणनी छच्छा न करे रागद्वेष न करे. पापरूप परिणामने अथवा भाषा संबंधी दोषोने। पणु त्याग करे. उडेवानुं तात्पर्य’ ओ छे हे—मनवचन, अने कायनुं गोपन (छपावु) करी ने दुर्लभ ओवा संगमने प्राप्त करीने सधगा उमेनि। क्षय करवा भाटे पण्डित मरणनुं सारी रीने पालन करवुं. ॥१७॥

अणु माणं च मायं च’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘अणुं माणं च—अणुं मानं च मायां च’ साधु थोड़ुं पणु मान अने मायाथार न राखे ‘तं परिणाय—तत्परिज्ञाय’ मान अने मायानुं भराव क्षण

अन्वयार्थः—(अणुं माणं च मायां च) अणुं—स्वरूपमपि मानम्—अहङ्कारं, मायां च न कुर्यात् (तं पण्डिनाय) तं—मानं मायां च परिज्ञाय—एतयोः कटुक-फलं ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् (पण्डि) पण्डितो विद्वान् (सातागारवणिहुए) सातागौरवनिभृत्—सातागौरव—सुखशीलता तत्र निभृत्—तदर्थं मनुयुक्तः (उद्यसंते) उपशान्तः—रागद्वेषेभ्यो निवृत्तः (अणिहे) अनीहः—मायाप्रपंचरहितः (चरे) चरेत् ॥१८॥

टीका—संयमे उत्कर्षतया पराक्रममाणं संयमिनं यदि कश्चिदागत्य सत्कारादिना निमन्त्रयेत् । तादृशनिमन्त्रणावसरे स्वनीयात्मोत्कर्षं न कुर्यात् इति दर्शयितुं सूत्रद्वार आह—(अणुं माणं च) इत्यादि । (अणुं म.णं) अणुमानम्, अणुमिति—स्वरूपमपि ‘माणं’ मानम्—अहङ्कारम्—महतापि चक्रवर्तीनां सत्कार्यमाणः

वणिहुए—सातागौरवनिभृत्—सुखशीलतासे रहित ‘उद्यसंते—उपशान्तः’ तथा शान्त अर्थात् रागद्वेष रहित होकर ‘अणिहे—अनीहः’ एवं मायारहित होकर ‘चरे—चरेत्’ विचरणकरे ॥१८॥

अन्वयार्थ—ज्ञानी पुरुष लेश मात्र भी मान और माया न करे । मान और माया के कटुक फल को ज्ञपरिज्ञा से जान कर प्रत्याख्यान-परिज्ञा से उसको त्याग दे । सुखशीलता में उद्यत न हो कर, उपशान्त अर्थात् राग और द्वेष से निवृत्त हो कर तथा माया प्रपंच से रहित होकर विचरे ॥१८॥

टीकार्थ—संयम में उत्कृष्ट पराक्रम करने वाले संयमी के समीप आकर यदि कोई सत्कार के साथ निमन्त्रण करे तो ऐसे अवसर पर वह अभिमान न करे, यह प्रकट करने के लिए सूत्रकार ने कहा है—

जल्लीने ‘पण्डि—पण्डित.’ विद्वान् पुत्र्य ‘सातागारवणिहुए—सातागौरवनिभृत्’ सुख अने शीत विनाना यधने ‘उद्यसंते—उपशान्तः’ शांत अर्थात् रागद्वेष विनाना यधने ‘अणिहे—अनीहः’ माया रहित यधने ‘चरे—चरेत्’ विचरयुं करे ॥१८॥

अन्वयार्थ—ज्ञानीपुरुष लेशमात्र પણ मान अने माया न करवी, तथा मान अने मायाना कडवा इणने ज्ञपरिज्ञाथी जल्लीने प्रत्याख्यान परिज्ञाथी तेनो त्याग करवो. सुअपण्यामां प्रवृत्तिवाणा यधु नहि तथा उपशान्त अर्थात् राग पथी निवृत्त तथा माया अने प्रपंचयधी दूर रहीने विचरयुं. ॥१८॥

टीका—संयममां उत्तम पराक्रम करवावाणा संयमीनी समीप आमीने ने कांथ सत्कार पूर्वक निमन्त्रण करे तो तेना अवसरे तेने अभिमान करवु नहि आ वात अताववा माटे सूत्रकारे कछु. छे के—‘नोटांमां नोटा अन्वयार्थ’

સ્તોકમપિ અહઙ્કારં સાધુ નં કુર્યાત્ । માનોહિ સંયમપ્રાપ્તાદશિખરાત્ પાતને વજ્રમિવ
 હેતુઃ । અથવા-સર્વોત્તમે પण्डितमरणेऽहमेव समर्थो नान्य इत्येवं गर्वो न विधेयः ।
 तथा-‘मायं च’ मायां च-मायामपि न कुर्यात्, स्वल्पापि माया मुनिना न कर्तव्या,
 किमुत महती माया, आस्या अपि पतनकारणत्वादेव । एवं क्रोधलोभावपि वर्ज-
 नीयौ । ‘तं पण्डिनाय पण्डि’ तं परिज्ञाय पण्डितः, यत्र मानं तत्र क्रोध इति माना-
 दિકं हि तालपुटविषमिव प्रतिभवकारकं ज्ञपरिज्ञया ज्ञાત્વા, કષાયાન્ કષાયાણાં
 પરિણામં ચ પરિજ્ઞાય-જ્ઞાત્વા ‘પંડિ’ પण्डितः કષાયાન્ સ્વાત્મનિષ્ઠાન્ પ્રત્યા-
 રૂપાનપરિજ્ઞયા વિષવત્ પરિત્યજેત્ । અયં ભાવઃ-યત્ર માનઃ તત્ર ક્રોધો યત્ર માયા

ઘડે સે ઘડે ચક્રવર્તી આદિ કે દ્વારા સત્કાર કરને પર ખી સાધુ સ્વલ્પ
 ખી અભિમાન ન કરે । માન સંયમ રૂપી પ્રસાદ કે શિખર સે ગિરાને
 મેં વજ્ર કે સમાન હૈ-પતન કાં કારણ હૈ । અથવા સાધુ કો ઘહ અહંકાર
 નહીં કરના ચાહિએ કિ મેં હીં સર્વોત્તમ પण्डितमरण કરને મેં સમર્થ
 હું । હસી પ્રકાર સાધુ કો માયા ખી નહીં કરની ચાહિએ । મહતી માયા
 કી તો ઘાત હી કયા, સ્વલ્પ માયા કા આચરણ કરના ખી ઉચિત નહીં
 હૈ । માયા ખી પતન કા કારણ હૈ । ક્રોધ ઓર લોભ ખી ત્યાજ્ય હૈ ।
 જહાં માન હોતા હૈ વહાં ક્રોધ ખી અવશ્ય હોતા હૈ । અતએવ इन चारों
 कषायों को तालपुट नामक विषम के समान पराभवकारी ज्ञपरिज्ञा
 से जान कर तथा कषायों के परिणाम को भी जानकर पण्डित पुरुष
 प्रत्याख्यान परिज्ञा से विष के समान त्याग दे ।

વિગેદે દ્વારા સત્કાર કરવામાં આવે તો પણ સાધુએ જરા પણ અભિમાન
 ન કરવું. માન-સંયમરૂપ પ્રમાદના શિખરથી પાડવામાં વજ્ર સરખું છે.-
 અર્થાત્ પતનનું કારણ છે. અથવા સાધુએ એવો અહંકાર કરવો ન જોઈએ
 કે-હુંજે પંડિતમરણમાં શક્તિમાન છું. એ પ્રમાણે સાધુએ માયા પણ
 કરવી ન જોઈએ મોટી માયાની તો વાર્તા શી ? જરા સરખી માયાનું
 આચરણ કરવું તે પણ યોગ્ય નથી. માયા પણ પતનનું જ કારણ છે. ક્રોધ
 અને લોભ પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. જ્યાં માન હોય છે, ત્યાં ક્રોધ પણ
 અવશ્ય હોય છે. જ તેથી આ આદે કષાયોને તાલપુટ નામના વિષની જેમ
 પ્રભવકારી જ્ઞપરિજ્ઞાથી બાણીને તથા કષાયોનો પરિણામને પણ સુમથળને
 પંડિત પુરૂષે-પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી વિષ જેવા માનીને તેનો ત્યાગ કરવો
 તે જ હિતાવદ્ છે.

तत्र लोभ इति ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा-प्रत्याख्यानपरिज्ञया सकलकषायं त्यजेत् । तथा-
'सातागौरवणिहुए' सातगौरवनिभृतः, सातगौरवं सुखशीलता तत्र निभृतः-तदर्थः-
मनुश्रुतः, सुखार्थं कदाचिदपि उपायं न कुर्यात् 'उवसंते' उपशान्तः, कषायाऽग्नि-
जयात् शान्तीभूतः शब्दादि विषयेभ्योऽनुकूलप्रतिकूलवेदनीयेभ्योऽरक्तद्विष्टतयो-
पशान्तो जितेन्द्रियत्वात्तेभ्यो निवृत्त इति । तथा-'अणिहे' अनीहः-ईहारहितः
निहन्यन्ते-व्यापाद्यन्ते ससारप्राणिनोऽनया-इति ईहा, माया, न विद्यते माया-
रूपा ईहा यस्याऽसौ अनीहः-मायाप्रपञ्चरहितः 'चरे' चरेत्-यथोक्तगुणविशिष्टः
साधुः संयमानुष्ठानं कुर्यात् । तदेवं मरणकालेऽन्यसमये वा पण्डितः सर्वदा
पञ्चमहाव्रतेषु समुद्यतो भवेत् । यद्यपि व्रतानि सर्वाण्येव गरीयांसि ।, तथापि

आशय-जहां मान होता है वहां क्रोध होता है और जहां माया
होती है वहां लोभ भी होता है । ज्ञपरिज्ञा से इस तथ्य को जान कर
प्रत्याख्यानपरिज्ञा से समस्त कषायों का परित्याग कर दे ।

इसके अतिरिक्त सातागौरव का अर्थात् आरामतलवी का भी
त्याग कर दे । सुख के लिए किसी भी प्रकार का उपाय न करे ।
वह उपशान्त हो अर्थात् कषायों की अग्नि को जीन ले, शीतलीभूत
हो, अनुकूल और प्रतिकूल शब्द आदि विषयों में न राग और न द्वेष
करे अर्थात् जितेन्द्रिय होकर उनसे निवृत्त हो जाय । वह अनीह हो
अर्थात् ईहा (माया) से रहित हो सब गुणों से युक्त होकर साधु
संयम का अनुष्ठान करे ।

मरण के समय या अन्तिम समय पण्डित पुरुष पांच महाव्रतों में

उडेवानो आशय ओ छे डे-ज्या मान डोय छे, त्या डीध अवश्य
डोय छे, अने ज्या नाया डोय छे, त्या बोझ पछु डोय छे ज्ञपरिज्ञाथी
आ तथ्य-सत्य समझने प्रत्याख्यान परिज्ञाथी सधणा कषायोनो त्याग करे
आ शिवाय सातागौरव अर्थात् आरामपछुनो पछु त्याग करी हे. सुभ भाटे
कोई पछु प्रकारनो उपाय न करवो, ते उपशान्त डोय अर्थात् उपायेना
अग्निने जनी देय, शीतलीभूत डोय अनुश्रुण अथवा प्रतिकूल शब्द विगेरे
विषयोभा राग अथवा द्वेष न करे अर्थात् जितेन्द्रिय यजने तेनाथी निवृत्त
यछे जय ते अनीह धार अर्थात् ईहा (माया)थी न्हिन धाय दरेक
प्रकारना नया प्रपञ्चथी दूर रहे आ जया सुखोथी युक्त यजने साधुने
संयमनु अनुष्ठान करवु.

मरणना समये अथवा अन्तिम समये पण्डित पुरुष पांच महाव्रते नां

તેષ્વપિ પ્રાણાતિપાતવિરતિઃ સર્વેભ્યઃ શ્રેષ્ઠા, એતસ્યા સર્વાનુકૂલત્વાત્, અત
એતસ્યા એવ ગરીયસ્ત્વં પ્રતિપાદિતં શાસ્ત્રે—

‘ઉદ્ભ્રમહે તિરિયં વા, જે પ્રાણા તસથાવરા ।

સવ્વત્થ વિરિતિં કુજ્જા, સંતિનિવ્વાણમાહિયં’ ॥૧॥

છાયા—ઉર્ધ્વમધસ્તિર્યગ્ વા, યે પ્રાણા, સ્ત્રસથાવરાઃ ।

સર્વત્ર વિરતિં કુર્યાત્ શાન્તિનિર્વાણમાખ્યાતમ્ ॥૧॥ इति

સર્વત્ર ઉર્ધ્વાધસ્તિર્યગ્ વા પ્રાણિનઃ સન્તિ તેભ્યો વિરતિં કુર્યાત્ તેષાં પ્રાણ-
પ્રિયાણાં પ્રાણિનાં પ્રાણાન્ નાતિપાતયેત્ इत्येवं कुर्वतः शान्तिस्वरूपो मोक्षो
भवतीत्याख्यातं तीर्थकरादिभि रितिभावः ॥

સાધુરીષદપિ માનં માયાં વા ન કુર્યાત્ । માનમાયયોઃ ફલં ન સમીચીન-
મિતિ વિચાર્ય પષ્ટિતઃ સુખભોગાદિકં ન સમીહેત । તથા—ક્રોધાદિકષાયાન્
પરિત્યજ્ય સર્વદા સંયમાનુષ્ઠાનૈરુરતો ભવેદિતિ ભાવઃ ॥૧૮॥

વિશેષ રૂપ સે ઉચ્યત બને । યદ્યપિ સમી વ્રત મહાન્ હૈં, તથાપિ પ્રાણા-
તિપાતવિરતિ ઉન સ્વ મેં શ્રેષ્ઠ હૈ, ક્યોકિ વહ સમી જીવોં કે અનુ-
કૂલ હૈ । હસી કારણ શાસ્ત્ર મેં હસકી ગુરુતા યા મહત્તા કા પ્રતિપાદન
કિયા ગયા હૈ—‘ઉદ્ભ્રમહે તિરિયં વા’ इत्यादि ।

ઉર્ધ્વ દિશા મેં, અધોદિશા મેં અથવા તિર્છી દિશા મેં જો પ્રાણી હૈં,
ઉન પ્રિયપ્રાણ પ્રાણિયોં કે પ્રાણોં કા અતિપાત નહીં કરના ચાહિયે ।
એસા કરને સે શાન્તિસ્વરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, એસા તીર્થકરોં
આદિ ને કહા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—સાધુ ખી સ્વત્પ ખી માન ઓર માયાચાર ન
કરે । માન ઓર માયા કા ફલ અચ્છા નહીં હોતા, એસા વિચાર કર

વિશેષ પ્રકારથી ઉદ્ધુક્ત બને, જો કે સધળા વ્રતો મહાન છે, તો પણ પ્રાણા-
તિપાત વિરતિ બધામાં સર્વોત્તમ છે કેમકે—તે સધળા જીવોને અનુકૂળ છે.
તે કારણથી શાસ્ત્રમાં તેના ગુરૂપણાનું અથવા મોટા પણાનું પ્રતિપાદન કરે છે

‘ઉદ્ભ્રમહે તિરિયં વા’ इत्यादि

ઉર્ધ્વદિશામાં, અધોદિશામાં અથવા તિર્છીદિશામાં જે પ્રાણીઓ છે, તે
પ્રાણિયે ના પ્રિય પ્રાણોનો અતિપાત (નાશ) ન કરવો જોઈએ. તેમ કરવાથી
શાંતી સ્વરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે તીર્થકર વિગેરેએ કહેલ છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુએ સ્વત્પ પણ માન અને માયાચાર
ન કરવા જોઈએ માન અને માયાનું ફળ સાફ હોતું નથી. આ પ્રમાણે

मूलम्—पाणे य णाइवाएज्जा अदिन्नं पि य णादए ।

सादियं णं मुंसं ब्रूयां एस धम्मो वुत्तीमओ ॥१९॥

छाया—प्राणांश्च नातिपातयेत् अदत्तमपि च नाऽऽददीत ।

सादिकं न मृषा ब्रूया देव धर्मो वृषिमतः ॥१९॥

अन्वयार्थः—(पाणे य णाइवाएज्जा) प्राणान् पइविधजीवनिकायान् नातिपातयेत्—न विराधयेत् (अदिन्नं पि य णादए) च पुनः अदत्तमपि नाददीत—परे णादत्तं दन्तशोधनमात्रमपि न गृह्णीयात् (सादियं मुंसं ण वृषा) सादिकं मायां कृत्वा मृषा न ब्रूयात् (वुत्तीमओ एव धम्मो) वृषिमतः—संयमिनः तीर्थकरस्य वा प्राक्निर्दिष्टो धर्मः श्रुतवारित्ररूप इति ॥१९॥

ज्ञानी पुरुष सुख भोग आदि की अभिलाषा न करे। तथा क्रोधादि कषायों को त्याग कर सदैव समभाव के ही अनुष्ठान में तत्पर रहे ॥१८॥

‘पाणे य णाइवाएज्जा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘पाणे य णाइवाएज्जा—प्राणान् नातिपातयेत्’ प्राणियों का घात न करे ‘अदिन्नं पि य णादए—अदत्तमपि च नाऽऽददीत’ न दी हुई चीज न लेवे ‘सादियं मुंसं ण वृषा—सादिकं मृषा न ब्रूयात्’ माया करके मिथ्या न बोले ‘वुत्तीमओ एस धम्मो—वश्यस्य एव धर्मः’ जितेन्द्रिय पुरुषको यही धर्म है ॥१९॥

अन्वयार्थ—प्राणियों की हिंसा नहीं करनी चाहिए, अदत्तादान अर्थात् पर के द्वारा बिना दिये हुए तृणमात्र भी नहीं ग्रहण करना

विचार करीने ज्ञानी पुरुषे सुण लोग विगेरेनी धर्या करवी नही। तथा डोष, मान भाया अने दोषमनो त्याग करीने डरड भेसा समभावना अनुष्ठानमा तत्पर रहेवुं जेधये ॥१८॥

‘पाणे य णाइवाएज्जा’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘पाणे य णाइवाएज्जा—प्राणान् नातिपातयेत्’ प्राणीयेना घात न करे ‘अदिन्नं पि य णादए—अदत्तमपि च नाऽऽददीत’ आप्या विनानी चीज न ले ‘सादियं मुंसं ण वृषा—सादिकं मृषा न ब्रूयात्’ माया करीने ब्रुई न बोले ‘वुत्तीमओ एस धम्मो—वश्यस्य एव धर्मः’ जितेन्द्रिय पुरुषको जेध धर्म छे ॥१९॥

अन्वयार्थ—प्राणीयेनी हिंसा करवी न जेधये अदत्तादान—अर्थात् अन्यद्वारा आप्या विना ओक तृणमात्र पद्य लेवुं न जेधये न.या करीने

ટીકા--‘પાણેય’ પ્રાણાંશ ‘ળાશ્વાજ્ઞા’ નાતિપાતયેત્, સર્વજન્તૂનાં સર્વવિષયેભ્યઃ પ્રાણાઃ કેનાઽપિ મૂલ્યેન ન લભ્યન્તે । એતાદૃશાન્ સર્વતો વૈલક્ષણ્ય-મુપગતાન્ સર્વતઃ પ્રિયાંશ્ચ પાગિનાં પ્રાણાન્ કથમપિ ન વિરાધયેત્ ‘અદિન્નં પિય’ અદત્તમપિ ચ ‘ળાદૃ’ નાદદીત્, યદન્યદીયં વસ્તુ તત્તુ તત્સ્વામિન આજ્ઞામન્તરા સત્યપિ કાર્યગૌરવે ન ગૃહ્ણીયાત્ । ‘સાદિયં’ સાદિકં-સમાયમ્, આદિના સહ-વર્તેતે इति સાદિકમ્ । ‘મુસં’ મૃષાવાદમ્ ‘ળ વૂયા’ ન વ્રૂયાત્, મૃષાવાદસ્ય કારણ માદિર્માયા, નહિ માયામન્તરેણ મૃષાવાદો ભવતિ । દૃશ્યતે હિ મૃષાવાદી મૃષા ભાષણાત્ પ્રાક્ માયામેવાજ્ઞીકરોતિ । તત્તથ માયાવિશિષ્ટં મૃષાવાદં પરિત્યજે-દિતિ । તત્રાપિ વચ્ચનાર્થં પ્રયુજ્ય મનો મૃષાવાદઃ પરિહરણીયઃ । એવ ધર્મો વૃષિમતઃ, ચાહિણ, માયા કરકે અસત્યભાષણ નહીં કરના ચાહિણ, યહી તીર્થકર ભગવાન્ કા ધર્મ હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—કિસી ખી પ્રાણી કે પ્રાણોં કા ઘાત કરના ઉચિત નહીં હૈ, ક્યોંકિ પ્રાણ અનમોલ હૈં । કિસી ખી પ્રાણી કે પ્રાણ કિસી ખી મૂલ્ય પર પ્રાપ્ત નહીં કિયે જા સકતે । એસે અદ્ભુત ઓર સમી કો પ્રિય પ્રાણોં કી વિરાધના ન કરે । અન્ય કી વસ્તુ ઉસકે સ્વામી કી આજ્ઞા કે વિના, કૈસા ખી કાર્ય ક્યોં ન હો, નહીં ગ્રહણ કરના ચાહિણ । તુણ ખી વિના આજ્ઞા કે નહીં લે સાદિક અર્થાત્ સકારણ મૃષાવાદ ન કરે । મૃષાવાદ કા કારણ માયા હૈ, ક્યોં કિ માયા કે વિના કોઈ મૃષાવાદ નહીં કરતા । મૃષાવાદી મૃષાવાદ કરને સે પહેલે માયા કા હી અવલમ્બન કરતા હૈ । આશય યહ હૈ કિ માયા સે યુક્ત મિથ્યા ભાષણ નહીં કરના ચાહિણ ।

જુહૂં વચન યોલવું ન જોઈએ આજ તીર્થકર ભગવાને ઉપદેશેલ ધર્મનું રહસ્ય છે. ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—કોઈ પણ પ્રાણિયોના પ્રાણોના ઘાત કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે પ્રાણો અમૂલ્ય છે કોઈ પણ પ્રાણિના પ્રાણો કોઈ પણ કીમતથી પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. આવા અદ્ભુત અને દરેકને અત્યંત વહાલા એવા પ્રાણોની વિરાધના (હિંસા) કરવી નહિં તથા ગમે તેવું મહત્વનું કાર્ય હોય તો પણ અન્યની વસ્તુ તેના સ્વામીની રજા સિવાય લેવી ન જોઈએ. એક તણખડુ પણ વિના આજ્ઞા લેવું નહિં સાદિક અર્થાત્ સકારણ પણ જુહૂં યોલવું નહીં. મૃષાવાદનું કારણ માયા છે કેમકે માયા વિના કોઈ અસત્ય યોલતા નથી. જુહૂં યોલનારા જુહુ યોલતાં પહેલાં માયાનુંજ અવલમ્બન કરે છે કહેવાનો આશય એ છે કે-માયા યુક્ત અસત્ય ભાષણ કરવું ન જોઈએ.

અથ—પ્રાકરરિદર્શિતઃ શ્રુતચારિત્રાલ્યઃ, વૃષિમતઃ, તીર્થંકરસ્યાયં ધર્મઃ । અથવા જિતેન્દ્રિયસ્યાડયં ધર્મઃ । પ્રાણિર્હિંસાં ન કુર્યાત્, અદત્તં ન આદદીત । સકપટં મૃષા-વાદં ન વદેત્, અયં ધર્મો જિનેન્દ્રસ્યેતિ સંક્ષિપ્તાર્થઃ ॥૧૧॥

મૂલમ્—અતિક્રમં તુ વાયાએ મળસાં વિ ન પત્થએ ।

સંવવઓ સંવુડે દંતે આયાણં સુસમાહરે ॥૨૦॥

છાયા—અતિક્રમં તુ વાચા મનસાપિ ન પ્રાર્થયેત્ ।

સર્વતઃ સંવૃતો દાન્તઃ આદાનં સુસમાહરેત્ ॥૨૦॥

પૂર્વોક્ત શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ વશ્ય અર્થાત્ અપની આત્મા કો વશી-ભૂત કરને વાલે પુરુષ પ્રધાન તીર્થંકરોં કા હૈ । અથવા યહ ધર્મ જિતેન્દ્રિય કા હૈ ।

ભાવાર્થ યહ હૈ કિ પ્રાણિયોં કો હિંસા ન કરે, અદત્ત કો ગ્રહણ ન કરે ઓર કપટયુક્ત મિથ્યાભાષણ ન કરે, યહ જિનેન્દ્ર કા ધર્મ હૈ ॥૧॥

‘અહક્રમં તુ વાયાએ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘અહક્રમંતુ-અતિક્રમન્તુ’ કિસી જીવ કો પીડા પહું-ચાને કી ‘વાયાએ-વાચા’ વાણી સે ‘મળસા વિ-મનસાપિ’ મનસે ખી ‘ન પત્થએ-ન પ્રાર્થયેત્’ ઇચ્છા ન કરે ‘સંવવઓ સંવુડે-સર્વતઃ સંવૃતઃ’ પરંતુ બાહર ઓર ખીતર દોનોં ઓરસે ગુસરહે ‘દંતે-દાન્તઃ’ તથા ઇન્દ્રિયોં કા દમન કરતા હુઆ સાધુ ‘આયાણ-આદાનમ્’ સમ્યક્ જ્ઞાનાદિ મોક્ષ કે કારણકો ‘સુસમાહરે-સુસમાહરેત્’ ગ્રહણકરે ॥૨૦॥

પહેલાં કહેલ શ્રુત ચરિત્ર રૂપ ધર્મ વશ્ય અર્થાત્ પોતાના આત્માને વશ કરવાવાળા પુરુષ શ્રેષ્ઠ એવા તીર્થંકરોનો છે. અથવા તે આ જિતેન્દ્રિયનો ધર્મ છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—પ્રાણિયોની હિંસા કરવી નહિ, વિના આપેલ વસ્તુને લેવી નહીં અને કપટવાળું મિથ્યા ભાષણ (અસત્ય)ન બોલે આ જિનેન્દ્ર દેવે બતાવેલ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે. ॥૧૯॥

‘અહક્રમં તુ વાયાએ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અહક્રમં તુ-અતિક્રમન્તુ’ કોઈ જીવને પીડા પહોંચાડવાનું ‘વાયાએ-વાચા’ વાણીવાળા મળસા વિ-મનસાપિ મનથી પણ ‘ન પત્થએ-ન પ્રાર્થયેત્’ ઇચ્છા ન કરે ‘સંવવઓ સંવુડે-સર્વતઃ સંવૃત’ પરંતુ બહાર અને અંદર બન્ને તરફથી ગુપ્ત રહે ‘દંતે-દાન્તઃ’ તથા ઇન્દ્રિયોનાં દમન કરતો એવા સાધુ ‘આયાણ-આદાનમ્’ સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરે મોક્ષના કારણને ‘સુસમાહરે-સુસમાહરેત્’ ગ્રહણ કરે ॥૨૦॥

अन्वयार्थः—(अतिक्रमं तु) अतिक्रमं तु—प्राणिपीडनं महाव्रतातिक्रमं वा (वायाए) वाचा—वाण्या (मणसा वि) मनसापि (न पत्यए) न प्रार्थयेत्—नैवामिल वेदित्यर्थः, (संव्वओ संवुडे) सर्वतः—वाह्याभ्यन्तरतः संवृतो गुप्तः (दंने) दान्तः—इन्द्रिय नो इन्द्रियदमनयुक्तः (भायाणं) आदानम्—मोक्षकारणं सम्यग्—ज्ञानादिकम् (सुसमाहरे) सुसमाहरेत्—गृहीयादिति ॥२०॥

टीका—अपि च 'अतिक्रमं तु' अतिक्रमं—प्राणिनां पीडनम्, महाव्रतस्याऽतिक्रमं वा । अथवा—साहंकारेण मनसा परेषां तिरस्करणम्, एतादृशमतिक्रमम् । 'वायाए' वचसा 'मणसा' मनसा 'वि' अपि 'न पत्यए' न प्रार्थयेत् । प्राणातिपातादिपरपीडाजनकं कर्म कथमपि न कुर्यात् वाचा मनसा वा । वाणीमनसोः प्रतिषेधात् कायिकातिक्रमणाभावस्तु अर्थादेव सिद्धः, तदेव मनोवाक्यायैः

साधु वचन से अथवा मन से भी अतिक्रम की अर्थात् किसी को पीडा पहुँचाने की अथवा महाव्रतों का उल्लंघन करने की अभिलाषा न करे । वह पूर्ण रूप से संवर युक्त हो, इन्द्रियमन को दमन करने वाला हो और आदान अर्थात् मोक्ष के कारण सम्यग्ज्ञान आदि को ग्रहण करे ॥२०॥

टीकार्थ—अतिक्रम का अर्थ है—प्राणियों को पीडा देना और महाव्रतों का उल्लंघन करना अथवा अहंकारयुक्त मन से दूसरों का तिरस्कार करना । साधु इस प्रकार का अतिक्रम करने की वचन से और मन से भी इच्छा न करे । प्राणातिपात आदि परपीडाजनक कार्य वचन या मन से भी न करे । जब वचन और मन से अतिक्रमण करने का निषेध कर दिया तो कायिक अतिक्रमण का त्याग तो स्वतः सिद्ध ही हो

अन्वयार्थ—साधुअे मन अथवा वचनथी पणु अतिक्रमनी अर्थात् डोढने पीडा पडोऱ्याडवानी छिछा करवी न्ही तथा महाव्रतोना उल्लंघन करवानी पणु छिछा न करवी. तेछे पूर्य्इपथी संवरयुक्त थधने, तथा इन्द्रिय अने मनतुं दमन करवावाणा थधने आदान—अर्थात् मोक्षना कारण इय सम्यक् ज्ञान विगेरेने ग्रहण करवा ॥२०॥

टीकार्थ—अतिक्रम अेटवे प्राणियोने पीडा पडोऱ्याडवी. तथा महाव्रतोनुं उल्लंघन करवुं अथवा अहंकार युक्त मनथी पीनओनो तिरस्कार करवो. आवा प्रकारना अतिक्रम करवानी मनथी के वचनथी पणु साधुअे छिछा न करवी प्राणातिपात विगेरे अन्यने पीडा पडोऱ्याडनार कार्य मन अथवा वचनथी न करवा. अयादे मन अने वचनथी पणु अतिक्रम करवानो निषेध करवामां आओ, तो कायिक (शरीरथी) अतिक्रमनो त्याग तो स्वतः सिद्ध थध नय

કૃતકારિતાનુમતિમિશ્ર નવપ્રભેદમતિક્રમં કથમપિ ન કુર્યાત્ । તથા-‘સન્વયો’
સર્વતઃ-વાહ્યત આભ્યન્તરતશ્ચ, ‘સંવૃદ્ધે’ સંવૃતઃ-ગુપ્તઃ, તથા-‘દંતે’ દાન્તઃ-
ઇન્દ્રિયનોઇન્દ્રિયદમનકારકઃ, એવંભૂતઃ સન્ ‘આયાણં’ આદાનમ્-ઉપાદાનં-મોક્ષ
સ્ય કારણમ્, સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપમ્ ‘સુપમાહરે’ સુપમાહરેત્, સુ-સુષ્ટુ
-ઉદ્યુક્તઃ સમ્યગ્ વિસ્ત્રોતસિકારહિતઃ સન્ આહરેત્-આદદીત । મનસા વચસા વા
કસ્યાપિ પ્રાણિનઃ પીડનં નેચ્છેત્ કિન્તુ વાહ્યાભ્યન્તરતો ગુપ્ત ઇન્દ્રિયનિગ્રહં કુર્વન્
સમિતિગુપ્ત્યા સંયમપાલનં કુર્યાદિતિ ભાવઃ ॥૨૦॥

મૂલમ્-કેડં ચ કજ્જમાણં ચ આગમિસ્સં ચ પાવગં ।

સર્વં તં ણાણુંજાણંતિ આયગુત્તા જિહ્વંદિયા ॥૨૧॥

હાયા-કૃતં ચ ક્રિયમાણં ચ આગમિષ્યચ્ચ પાપકમ્ ।

સર્વં તં નાનુજાનન્તિ અત્તગુપ્તા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥

ગયા । હસકા અભિપ્રાય યહ હુઆ કિ મન, વચન ઔર કાય સે તથા
કૃત, કારિત ઔર અનુમોદના સે નૌ ભેદ વાલા અતિક્રમ ન કરે ।
તથા વાહ્ય ઔર આભ્યન્તર રૂપ સે સંવૃત હો, ઇન્દ્રિયોં કા ઔર મન કા
દમન કરને વાલોં હો । इन विशेषणों से युक्त होकर साधु मोक्ष
के कारण सम्यग्दर्शन, ज्ञान चाग्रि और तप को शंकारहित
होकर ग्रहण करे ।

ભાવાર્થ યહ હૈ કિ-સાધુ કિસી મી પ્રાણી કો પીડા દેને કી હચ્છા
ન કરે । મીતર ઔર વાહર સે ગુપ્ત હો દાન્તેન્દ્રિય હો ઔર સમિતિ
ગુપ્તિ આદિ કા પાલન કરે ॥૨૦॥

છે. અર્થાત્ શરીરથી હિંસા ન કરવી તેમ કહેવાની આવશ્યકતાજ ઉપરિચિત
થતી નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે-મન, વચન, અને કાયાથી તથા કૃતકારિત
અને અનુમોદનાથી નવ પ્રકારનો અતિક્રમ કરવો નહીં તથા વાહ્ય અને
આભ્યંતર રૂપથી સંવૃત રહેવું. ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરવું આ વિશેષ-
ણોથી યુક્ત થઈને સાધુએ મોક્ષના કારણ સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર અને
તપ વિના શંકાએ શ્રદ્ધા કરવા.

આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે-સાધુએ કોઈ પણ પ્રાણીને પીડા પહોં
આડવાની ઇચ્છા ન કરવી બહાર અને અંદરથી ગુપ્ત રહેવું. દાન્તેન્દ્રિય ધરને
સમિતિગુપ્તિ વિગેરેનું પાલન કરવું. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થઃ—(આયુત્તા જિહ્વદિયા) અત્મગુપ્તાઃ, આત્મા અંકુશેન મનોવા-
કાયનિરોધેન ગુપ્તો યેષાં તે આત્મગુપ્તાઃ, જિતેન્દ્રિયાઃ (કહં ચ) કૃતં ચ-અનુષ્ઠિ-
તમ્ (કજ્જમાણં) ક્રિયમાણં ચ વર્તમાનકાલે (આગમિસ્સં ચ) આગમિષ્યત્ ચ-
ભવિષ્યત્કાલે કરિષ્યમાણં ચ (પાવગં) પાપકમ્-પ્રાણાતિપાતાદિકમ્, (સવ્વં તં
જાણુજાણંતિ) સર્વં તત્ કર્મ નાનુજાનન્તિ-નાનુમોદન્તે इति ॥૨૧

ટીકા—‘આયુત્તા’ આત્મગુપ્તાઃ, આત્મા અંકુશેન મનોવાકાયનિરોધેન
ગુપ્તો રક્ષિતો યેષાં તે આત્મગુપ્તાઃ। તથા-‘જિહ્વદિયા’ જિતેન્દ્રિયાઃ-જિતાનિ-

‘કહં ચ કજ્જમાણં ચ’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘આયુત્તા જિહ્વદિયા-આત્મગુપ્તા જિતેન્દ્રિયાઃ’ ગુપ્તાત્મા
જિતેન્દ્રિય પુરુષ ‘કહં ચ-કૃતં ચ’ ક્રિયા હુઆ ‘કજ્જમાણં-ક્રિયમાણમ્’
ક્રિયા જાતા હુઆ અથવા ‘આગમિસ્સં-આગમિષ્યત્’ ક્રિયાજાને વાલા
‘પાવગં-પાપકં’ જો પાપ છે ‘સવ્વં તં જાણુજાણંતિ-સર્વં તન્નાનુજાનન્તિ’
તેન સર્વો કા અનુમોદન નહીં કરતે હૈં ॥૨૧।

અન્વયાર્થ—જો મહાપુરુષ આત્મગુપ્ત અર્થાત્ અશુભ મન વચન
કાય કા નિરોધ કરકે આત્મા કો ગોપન કરને વાલે તથા જિતેન્દ્રિય
હૈં, વે ભૂતકાલ મેં કૃત, વર્તમાન મેં ક્રિયે જાતે હુઅ ઓર ભવિષ્યત્
કાલ મેં ક્રિયે જાને વાલે સમ્પૂર્ણ પાપ કી અનુમોદના નહીં કરતે હૈં ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જિન્હોને અપ્રશસ્ત અને વચન ઓર કાય કે વ્યાપાર કા
નિરોધ કરકે અપની આત્મા કા ગોપન ક્રિયા હૈં, વે આત્મગુપ્ત કહલાતે

‘કહં ચ કજ્જમાણં ચ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આયુત્તા જિહ્વદિયા-આત્મગુપ્તા જિતેન્દ્રિયાઃ’ ગુપ્તાત્મા જિતે-
ન્દ્રિય પુરુષ ‘કહં ચ-કૃતં ચ’ કરેલ ‘કજ્જમાણં-ક્રિયમાણમ્’ કરવામાં આવતું
અથવા ‘આગમિસ્સં-આગમિષ્યત્’ કરવામાં આવનારું ‘પાવગં-પાપકં’ જે પાપ
છે, સવ્વં તં જાણુજાણંતિ-સર્વં તન્નાનુજાનન્તિ’ એ બધાનું અનુમોદન
કરતા નથી. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ—જે મહાપુરુષ આત્મ ગુપ્ત અર્થાત્ અશુભ મન, વચન અને
કાયને નિરોધ કરીને અર્થાત્ રોકીને આત્માનું ગોપન કરવાવાળા તથા
જિતેન્દ્રિય છે, તેઓ ભૂતકાળમાં કરેલા, અને વર્તમાનમાં કરાતા તથા ભવિ-
ષ્યમાં કરવામાં આવનારા સમગ્ર પાપોની અનુમોદના કરતા નથી. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ—જેઓએ અપ્રશસ્ત એવા કાયના વ્યાપારને નિરોધ કરીને
અર્થાત્ રોકીને પોતાના આત્માનું ગોપન-રક્ષણ કરેલ છે, તેઓ આત્મગુપ્ત

સ્વયંશે આનીતાનિ ઇન્દ્રિયાણિ-શ્રોત્રાદીનિ તથા નોન્દ્રિયં-મનો યૈ સ્તે જિતેન્દ્રિયાઃ, યૈઃ સ્વેન્દ્રિયાણિ સ્વાધિકારે કૃતાનિ-સ્વંભૂતા ઉદારચેતસઃ 'કહે' કૃતં યદપરૈ રનાર્યતુલ્યૈ ભૂતકાલે કૃતં સમ્પાદિતમ્ । તથા-‘કઝમાણં’ ક્રિયમાણમ્, વર્તમાનકાલે સમ્પાદ્યમાનમ્ । તથા-‘આગમિસ્સં ચ’ આગમિષ્યત્ ચ-આગમિન ભવિષ્યત્કાલે કરિષ્યમાણં ચ ‘પાવગં’ પાપકં-પાપયુક્તં કર્મ-પ્રાણાતિ-પાતાદિકં યદ્ ભવેત્ ‘સવં તં’ તન્સર્વં-પાપં કર્મ ‘જાણુજાણંતિ’ નાનુજાનન્તિ, તાદૃશપાપકર્મણોઽનુમોદનં ન કુર્વન્તિ આત્મગુપ્તા જિતેન્દ્રિયા મુનયઃ ઇતિ ભાવઃ ॥૨૧॥

મૂલમ્-જે યાઽબુદ્ધાં મહાભાગા વીરાં ઍસમ્મત્તદંસિણો ।

ઍસુદ્ધં તેસિં પંરકંતં સફલં હોઙ્ગ સંવસો ॥૨૨॥

હૈં । જો શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસના ઓર સ્પર્શન ઇન્દ્રિય કો તથા મન કો અપને વશ મેં કર ચુકે હૈં, વે જિતેન્દ્રિય કહે જાતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કે આત્મગુપ્ત ઓર જિતેન્દ્રિય પુરુષ, સાધુ કે ઉદ્દેશ્ય સે અનાયોં કે સમાન લોગોં દ્વારા કૂન આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ આદિ કા, વર્તમાન કાલ મેં સાધુ કે નિમિત્ત ક્રિયે જાતે હુએ તથા આગામી કાલ મેં ક્રિયે જાને વાલે પાપકર્મ કા અનુમોદન નહીં કરતે ।

તાત્પર્ય યહ્ હૈ કિ આનાર્યજન યચ્ચપિ અપને સ્વયં કે લિએ પાપકર્મ કરતે હૈં, કરેગે યા ભૂતકાલ મેં ડન્હોને ક્રિયા હૈ, જૈસે કિસી કો મારા, મારતા, હૈ યા મારેગા, તથાપિ જ્ઞાની પુરુષ ડસકી અનુમોદના નહીં કરતે હૈં ॥૨૧॥

કહેવાય છે. જેઓ શ્રોત્ર-કાન-આંખ-નાક રસના, ઓમ અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયને તથા મનને પોતાને આધિન કરેલ છે, તેઓ જિતેન્દ્રિય કહેવાય છે આવા પ્રકારના આત્મગોપન કરવાવાળા તથા જિતેન્દ્રિય પુરુષો સાધુને ઉદ્દેશીને અનાયોની સમાન લોકો દ્વારા કરાયેલ આહાર વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ, આદિનો વર્તમાનકાળમાં સાધુને નિમિત્તે કરવામાં આવતા, તથા ભવિષ્યકાળમાં કરવામાં આવનારા પાપકર્મોનું અનુમોદન કરતા નથી

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-અનાર્ય જનના કો કે પોતાના માટે પાપકર્મ કરે છે ભવિષ્યમાં કરશે અથવા જુલુસીત પાપકર્મ કર્યું છે, જેનું કે-કોઈએ કોઈને સાધુ મારતા હોય અને ન જ્યો તે પશુ નથી પુરો તેનું અનુમોદન કરતા નથી. ॥૨૧॥

છાયા—યે ચાડબુદ્ધા મહાભાગા વીરા અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ ।

અશુદ્ધં તેષાં પરાક્રાન્તં સફલં ભવતિ સર્વશઃ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થઃ—(જે ચાડબુદ્ધા) યે ચાડબુદ્ધાઃ—ધર્મે પ્રતિ અવિજ્ઞાતપરમાર્થાઃ (મહાભાગા) મહાભાગાઃ—જગત્પૂજનીયાઃ (વીરા) વીરાઃ—સુમટા, અપિ (અસમત્તદંસિણો) અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ—મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ સન્તિ તદા—(તેસિં પરવ્રકંતં અશુદ્ધં) તેષાં બાલાનાં તપો દાનાદિષુ પરાક્રાન્તં પરાક્રમણમુચ્ચમરૂપમ્ તત્ અશુદ્ધમ્—અવિશુદ્ધિકારિ પ્રત્યુત કર્મબન્ધનાય (સર્વસો સફલં હોઈ) સર્વશઃ—સર્વપ્રકારેણ સફલં કર્મબન્ધાયૈવ ભવતીતિ ॥૨૨॥

‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે ચાડબુદ્ધા-યે ચાડબુદ્ધાઃ’ જો પુરુષ ધર્મ કે રહસ્યકો નહીં જાનતે હૈં ‘મહાભાગા-મહાભાગાઃ’ વિન્તુ જગત્ મેં પૂજનીય માને જાતે હૈં ‘વીરા અસંમત્તદંસિણો-વીરાઃ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ એવં શત્રુ કી સેના કો જીતનેવાલે વીર હૈ ‘તેસિં પરવ્રકંતં અશુદ્ધં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્ અશુદ્ધમ્’ ઉનકા તપદાન આદિ મેં ઉદ્યોગ અશુદ્ધ હૈ ‘સર્વસો સફલં હોઈ-સર્વશઃ સફલં ભવતિ’ ઓર વહ કર્મબન્ધ કે કારણરૂપ હોતા હૈ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ જગત્પૂજનીય હૈં, વીર હૈં કિન્તુ ધર્મ કે પરમાર્થ કો નહીં જાનતે ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં, ઉનકા તપ દાન આદિ અશુદ્ધ હૈ ઓર વહ કર્મબન્ધ રૂપ ફલ કા જનક હૈ ॥૨૨॥

‘જે ચાડબુદ્ધા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે ચાડબુદ્ધા-યે ચાડબુદ્ધાઃ’ જે પુરુષ ધર્મના રહસ્યને જાણતા નથી ‘મહાભાગા-મહાભાગાઃ’ પરંતુ જગતમાં પૂજનીય માનવામાં આવે છે. વીરા અસંમત્તદંસિણો-વીરાઃ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’ તથા શત્રુની સેનાને જીતવાવાળા વીર છે, ‘તેસિં પરવ્રકંતં અશુદ્ધ-તેષાં પરાક્રાન્તમ્ અશુદ્ધમ્’ તેમને તપ, દાન વિગેરેના ઉદ્યોગ અશુદ્ધ છે ‘સર્વસો સફલં હોઈ-સર્વશઃ સફલં ભવતિ’ અને તે કર્મબન્ધના કારણરૂપ થાય છે’ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—જે પુરુષો જગત્પૂજનીય છે, વીર છે, પરંતુ ધર્મના પરમાર્થને જાણતા નથી. અને મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા હોય તેઓનું તપ, દાન, વિગેરે અશુદ્ધ કહેવાય છે, અને તે કર્મ બન્ધરૂપ રૂપ આપનારું છે. ॥૨૨॥

टीका--अपि च 'जे' ये 'य' च 'अबुद्धा' अबुद्धाः-धर्मविषयकबोध-
विकलाः, शुष्कव्याकरणतर्कतत्त्वज्ञानद्वयशास्त्रविषयकज्ञानेन संज्ञाताभिमाना
आत्मानं पण्डित मन्यमानाः, परन्तु पारमार्थिकवस्तुविषयकपरामर्शविकलत्वात्
अबुद्धाः । न च शुष्कतर्कज्ञानमात्रेण सम्यक्त्वमन्तरेण भवति कथमपि
तत्त्वबोधः । उक्तञ्च—

'शास्त्रावगाहपरिघट्टनतत्परोऽपि, नैवाऽबुधः समधिगच्छति वस्तुतत्त्वम् ।

नानाप्रकाररसभोगगताऽपि दीर्घी, स्वादं रसस्य सुचिरादपि नैव वेत्ति ॥' १।

अबुद्धा बालवीर्यवन्तः । तथा—'महाभागा' महाभागाः महासत्कारणीयाः,
महान्तश्च ते भागा इति महाभागाः, अत्र भागगब्दः, सत्कारार्थकः । तत्र

टीकार्थ--शुष्क व्याकरण तर्क तथा इसी प्रकार के अन्य शास्त्रों
के ज्ञान से जिन्हें अभिमान उत्पन्न हो गया है, जो अपने आपको
पण्डित मानते हैं, परन्तु पारमार्थिक वस्तु के ज्ञान से रहित हैं वे
वास्तव में अबुद्ध हैं, क्योंकि नि सम्यक्त्व के बिना शुष्क तर्क मात्र से
तत्त्व का बोध प्राप्त नहीं होता । कहा भी है--'शास्त्रावगाह परिघट्टन
तत्परोऽपि' इत्यादि ।

जैसे नाना प्रकार के रसों में डूब रहने वाली चाट दीर्घ काल
पर्यन्त भी रसों के स्वाद को नहीं जान पाती, इसी प्रकार विविध
शास्त्रों का अवगाहन करने पर भी अबुध पुरुष तत्त्व के ज्ञान से वंचित
(रहित) ही रहता है ।'

इस प्रकार जो अबुद्ध है अर्थात् बालवीर्यवान् है वह महाभाग
अर्थात् अत्यन्त सत्कार करने योग्य हो महाभाग्यवान् हो, पूर्वभव

टीकार्थ--शुष्क अर्थात् व्याकरण, तर्क तथा अर्थात् प्रकारना अन्य शास्त्रों का
ज्ञानहीन होने से अभिमान उत्पन्न होकर डोय, जो अपने पण्डित मानना
डोय परन्तु पारमार्थिक वस्तु का ज्ञानहीन रहित डोय तेजो वास्तविक रूपे
अबुद्ध अर्थात् तत्त्व के-सम्यक्त्व का ज्ञान बिना शुष्क अर्थात् तर्कमात्रहीन तत्त्व का
बोध प्राप्त होता नहीं । उक्त पद्य है--'शास्त्रावगाहपरिघट्टनतत्परोऽपि'
इत्यादि जेस अनेक प्रकारना रसोना डूबी रहनेवाला चाट (चैटो) जेस ज्ञान
सुधी तेमां पडी रहेवा छता पद्य तेस न स्वादने ज्ञानी राखती नथी ते ईते
अनेक शास्त्रों का अवगाहन करवा छता पद्य अबुध पुरुष तत्त्व का ज्ञान
ज्ञानहीन वंचित (बिना) न रहे छे

आज प्रकारना जेस अबुधो छे अर्थात् बालवीर्यवान् छे, ते महा-
भाग अर्थात् अत्यन्त सत्कार करवाने योग्य होय अर्थात् महाभाग्यवान्

મહાસત્કરણીયા લોકે । અથવા ભાગો ભાગ્યમ્, તથા મહદ્ભાગ્યં વિદ્યતે યેષાં તે મહાભાગાઃ । પરબોલે સુકૃતં સમુપાર્જિતં યદ્ વલાત્ ઇહલોકે ઽધુના તજ્જનિતં સુખં ભવતિ । ‘વીરા’ પરસૈન્મર્દને સમર્થાઃ સન્તિ કિન્તુ—‘અસમત્તદં સેજો’ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ, ન સમ્યક્ દ્રઘ્દું શીલં યેષાં તે ઽસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ મિથ્યાદૃષ્ટ્યે इति यावत् । ‘તેસિ’ તેષામસમ્યક્ત્વદર્શિનામ્ । ‘પરવકંતં’ પરાક્રાન્તમ્, તપો-દાનાઽધ્યયનાદિષુ પ્રયત્નાદિકં તત્ ! ‘અસુદ્ધં’ અશુદ્ધમ્—અવિશુદ્ધિકારિ । તૈઃ કૃતં તપઃપ્રભૃતિ શુભાનુષ્ઠાનમપિ બન્ધનાય એવ । કુવૈચકૃતચિકિત્સાવદ્ વિપરીતફલ-જનકમ્ । યદ્યપિ તપઃપ્રભૃતિકં વિશિષ્ટફળાય ભવતિ, કિન્તુ તેષાં મિથ્યાદૃષ્ટીનાં તપોઽપિ બન્ધનાયૈવ । ભાવોપહતત્વાત્ સનિદાનત્વાદ્વા । યથૈકરસમપિ જલં તત્તદ્ભૂ-ભાગવિકારાન્ આસાદ્ય મિષ્ટં તિક્તં લઘ્નાત્કં ભવતિ તદ્વત્ તત્તત્તેષાં પરાક્રાન્તમ્ ।

મેં ઉપાર્જિત સુકૃત કે બલ સે ઇસ ભવ મેં સુખ કા અનુભવ કર રહા હો ઓર વીર અર્થાન્ શત્રુસેના કા મર્દન કરને મેં સમર્થ હો કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ હો તો ડસકા પરાક્રમ અર્થાત્ તપ દાન અધ્યયન આદિ મેં કિયા હુઆ પ્રયત્ન અશુદ્ધ હૈ । વહ તપ આદિ શુભાનુષ્ઠાન મી કર્મબન્ધન કા હી કારણ હોતા હૈ । જૈસે કુવૈચ કે દ્વારા કી હુઈ ચિકિત્સા વિપરીત ફલ પ્રદાન કરને વાલી હોતી હૈ । યદ્યપિ તપ આદિ કા વિશિષ્ટ નિર્જરા રૂપ ફલ હોના હૈ તથાપિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કે લિએ વે મી કર્મબન્ધન કે હી કારણ હોતે હૈ, ક્યોં કિ વે ભાવના સે દૂષિત (અર્થાત્ સદ્ વિવેક સે રહિત) હોતે હૈ અથવા નિદાન સે યુક્ત હોતે હૈ । જલ મેં એક હી પ્રકાર કા સ્વાભાવિક રસ સર્વત્ર હોતા હૈ, પરન્તુ મિત્ર મિત્ર પ્રકાર કે ભૂભાગોં કે સંસર્ગ સે વહ કહીં મીઠા કહીં સ્વાદ હો

હોય, પૂર્વભવમાં પ્રાપ્ત કરેલા સુકૃતના બળથી આ ભવમાં સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા હોય તથા વીર અર્થાત્ શત્રુના સૈન્યનું મર્દન કરવામાં સમર્થ હોય પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા હોય તો તેનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, દાન, અધ્યયન વિગેરેમાં કરેલ પ્રયત્ન અશુદ્ધ છે. તે તપ વિગેરે શુભ અનુષ્ઠાન પણ કર્મ બન્ધના કારણ રૂપજ થાય છે. જેમ કુવૈચ દ્વારા કરવામાં આવેલ ચિકિત્સા ઉદ્દટ ફલને આપવા વાળી થાય છે, જે કે તપ વિગેરેનું વિશેષ પ્રકારની નિર્જરા રૂપફલ હોય છે. તો પણ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાને માટે તેઓ પણ કર્મ બન્ધના કારણ રૂપજ હોય છે. જેમ કે તેઓ ભાવનાથી દૂષિત (અર્થાત્ સત્ વિવેક વિનાના) હોય છે, અથવા નિદાનવાળા હોય છે. જલમાં એકજ પ્રકારનો સ્વાભાવિક રસ જ સર્વત્ર હોય છે. પરંતુ અલગ અલગ પ્રકારના ભૂ ભાગોના સંસર્ગથી તે ક્યાંક મીઠું અને ક્યાંક ખાડું થઈ જાય છે. એજ

‘સર્વસો’ સર્વશઃ—સર્વા, અપિ ક્રિયા, ‘સફલં હોઃ’ સફલં ભવતિ, ફલેન કર્મ-
બન્ધનેન યુક્તં તદીયં પરાક્રાન્તમિતિ ॥૨૨॥

બાલવીર્યવતઃ પરાક્રાન્તં દર્શયિત્વા તદનુ પણિતવીર્યવન્તમધિકૃત્ય શાસ્ત્રકારઃ
કથયતિ—‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ—‘જે ય બુદ્ધા મહાભાગા, વીરાં સંમત્તદંસિણો ।

સુદ્ધં તેસિં પરક્કંતં, અંફલં હોઃ સર્વસો ॥૨૩॥

છાયા—યે ચ બુદ્ધા મહાભાગાઃ, વીરાઃ સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ ।

શુદ્ધં તેષાં પરાક્રન્ત, મફલં ભવતિ સર્વશઃ ॥૨૩॥

જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર તપ ધી વિભિન્ન સ્થાનોં મેં વિભિન્ન પ્રકાર કા ફલ
પ્રદાન કરતા હૈ । યહી કારણ હૈ કિ મિથ્યાદૃષ્ટિયોં કા પરાક્રમ અર્થાત્
મિથ્યાદૃષ્ટિયોં કી સઘ ક્રિયા કર્મબન્ધન રૂપ ફલ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાન્ કે પરાક્રમ કો દિલ્લાકર શાસ્ત્રકાર અથ પણિત
વીર્યવાન્ કે વિષય મેં કહતે હૈ—‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે ય-યે ચ’ જો લોગ ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ’ પદાર્થ કે સત્ત્વે
સ્વરૂપ કો જાનનેવાલે ‘મહાભાગા-મહાભાગા.’ બડે પૂજનીય ‘વીરા-
વીરાઃ’ કર્મવિદારણ કરને મેં નિપુણ ‘સંમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’
તથા સમ્યક્દૃષ્ટિ હૈ ‘તેસિં પરક્કંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ ડનકા ડચોગ
‘સુદ્ધં-શુદ્ધમ્’ નિર્મલ ‘સર્વસો અફલં હોઃ-સર્વશઃ અફલં ભવતિ’ ઓર
સઘ પ્રકરસે અફલ અર્થાત્ કર્મકા નાશરૂપ મોક્ષ કે લિપે હોતા હૈ ॥૨૩॥

રીતે તપ પશુ જૂઠા જૂઠા સ્થાનોમાં જૂઠા જૂઠા પ્રકારનુ ફળ આપે છે એજ
કારણ છે કે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળાઓનુ પરાક્રમ અર્થાત્ મિથ્યા દૃષ્ટિઓની બધી
જ ક્રિયા કર્મબન્ધ રૂપ ફળને જ ઉત્પન્ન કરે છે ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાન્ના પરાક્રમને બતાવીને શાસ્ત્રકાર હવે પણિત વીર્યવાન્ના
સંબંધમાં કથન કરે છે—‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે ય-યે ચ’ જે લોકો ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ’ પદાર્થના સાચા સ્વરૂપને
બાણવવાળા ‘મહાભાગા-મહાભાગા’ ઘણાજ પૂજનીય ‘વીરા-વીરા’ કર્મવિ
દારણ કરવામાં કુશળ ‘સંમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિન’ તથા સમ્યક્ દૃષ્ટિ-
વાળા છે, ‘તેસિં પરક્કંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ તેઓનો ઉચોગ ‘સુદ્ધ-શુદ્ધમ્’ નિર્મલ
‘સર્વસો અફલ હોઃ-સર્વશઃ અફલ ભવતિ’ અને બધી રીતે અદન અર્થના
કર્મના નાશરૂપ મોક્ષને માટે ધાય છે. ॥૨૩॥

મહાસત્કરણીયા લોકે । અથવા ભાગો ભાગ્યમ્, તથા મહદ્ભાગ્યં વિદ્યતે યેષાં તે મહાભાગાઃ । પરલોકે સુકૃતં સમુપાર્જિતં યદ્ બલાત્ । ફલલોકે ડ્યુના તજ્જનિર્તં સુખં ભવતિ । ‘વીરા’ પરસૈન્ન્યમર્દને સમર્થાઃ સન્તિ કિન્તુ—‘અસમત્તદં સેળો’ અસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ, ન સમ્યક્ દ્રઘ્દું શીલં યેષાં તે ડસમ્યક્ત્વદર્શિનઃ મિથ્યાદૃષ્ટ્યે इति यावत् । ‘તેર્સિ’ તેષામસમ્યક્ત્વદર્શિનામ્ । ‘પરવ્કંતં’ પરાક્રાન્તમ્, તપો-દાનાડ્યયનાદિષુ પ્રયત્નાદિકં તત્ ! ‘અસુદ્ધં’ અશુદ્ધમ્—અવિશુદ્ધિકારિ । તૈઃ કૃતં તપઃપ્રભૃતિ શુભાનુષ્ઠાનમપિ બન્ધનાય એવ । કુવૈદ્યકૃતચિકિત્સાવદ્ વિપરીતફલ-જનકમ્ । યદ્યપિ તપઃપ્રભૃતિકં વિશિષ્ટફળાય ભવતિ, કિન્તુ તેષાં મિથ્યાદૃષ્ટીનાં તપોડપિ બન્ધનાયૈવ । ભાવોપહતત્વાત્ સનિદાનત્વાદ્વા । યથૈકરસમપિ જલં તત્તદ્ભૂ-ભાગવિકારાન્ આસાદ્ય મિષ્ટં તિક્તં લવ્ણાક્તં ભવતિ તદ્વાત્ તત્તત્તેષાં પરાક્રાન્તમ્ ।

મેં ઉપાર્જિત સુકૃત કે બલ સે હસ ભવ મેં સુખ કા અનુભવ કર રહા હો ઓર વીર અર્થાન્ શત્રુસેના કા મર્દન કરને મેં સમર્થ હો કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિ હો તો ઉસકા પરાક્રમ અર્થાત્ તપ દાન અધ્યયન આદિ મેં કિયા હુઆ પ્રયત્ન અશુદ્ધ હૈ । વહ તપ આદિ શુભાનુષ્ઠાન મી કર્મબન્ધન કા હી કારણ હોતા હૈ । જૈસે કુવૈદ્ય કે દ્વારા કી હુઈ ચિકિત્સા વિપરીત ફલ પ્રદાન કરને વાલી હોતી હૈ । યદ્યપિ તપ આદિ કા વિશિષ્ટ નિર્જરા રૂપ ફલ હોના હૈ તથાપિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કે લિપે વે મી કર્મબન્ધ કે હી કારણ હોતે હૈ, ક્યોં કિ વે ભાવના સે દૂષિત (અર્થાત્ સદ્ વિવેક સે રહિત) હોતે હૈ અથવા નિદાન સે યુક્ત હોતે હૈ । જલ મેં એક હી પ્રકાર કા સ્વાભાવિક રસ સર્વત્ર હોતા હૈ, પરન્તુ મિન્ન મિન્ન પ્રકાર કે ભૂભાગોં કે સંસર્ગ સે વહ કહીં મીઠા કહીં સ્વાદ હો

હોય, પૂર્વભવમાં પ્રાપ્ત કરેલા સુકૃતના બળથી આ ભવમાં સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા હોય તથા વીર અર્થાત્ શત્રુના સૈન્યનું મર્દન કરવામાં સમર્થ હોય પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા હોય તો તેનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, દાન, અધ્યયન વિગેરેમાં કરેલ પ્રયત્ન અશુદ્ધ છે તે તપ વિગેરે શુભ અનુષ્ઠાન પણ કર્મ બન્ધના કારણ રૂપજ થાય છે. જેમ કુવૈદ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલ ચિકિત્સા ઉદ્ધતા ફલને આપવા વાળી થાય છે, જો કે તપ વિગેરેનું વિશેષ પ્રકારની નિર્જરા રૂપફલ હોય છે. તો પણ મિથ્યાદૃષ્ટિવાળાને માટે તેઓ પણ કર્મ બન્ધના કારણ રૂપજ હોય છે. કેમ કે તેઓ ભાવનાથી દૂષિત (અર્થાત્ સત્ વિવેક વિનાના) હોય છે, અથવા નિદાનવાળા હોય છે. જલમાં એકજ પ્રકારનો સ્વાભાવિક રસ જ સર્વત્ર હોય છે. પરંતુ અલગ અલગ પ્રકારના ભૂ ભાગોના સંસર્ગથી તે ક્યાંક મીઠું અને ક્યાંક ખારું થઈ જાય છે. એજ

‘સર્વશો’ સર્વશઃ—સર્વા, અપિ ક્રિયા, ‘સફલં હોઃ’ સફલ ભવતિ, ફલેન કર્મ-
બન્ધનેન યુક્તં તદીયં પરાક્રાન્તમિતિ ॥૨૨॥

બાલવીર્યવતઃ પરાક્રાન્તં દર્શયિત્વા તદનુ પળ્લિતવીર્યવન્તમધિકૃત્ય શાસ્ત્રકારઃ
કથયતિ—‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જે ય બુદ્ધા મહાભાગા, વીરાં સંમત્તદંસિણો ।

સુદ્ધં તેસિં પંરક્રંતં, અંફલં હોઃ સર્વશો ॥૨૩॥

છાયા—યે ચ બુદ્ધા મહાભાગાઃ, વીરાઃ સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ ।

શુદ્ધં તેષાં પરાક્રન્ત, સફલં ભવતિ સર્વશઃ ॥૨૩॥

જાતા હૈ, ડસી પ્રકાર તપ ધી વિભિન્ન સ્થાનોં મૈં વિભિન્ન પ્રકાર કા ફલ
પ્રદાન કરતા હૈ । યહી કારણ હૈ કિ મિથ્યાદૃષ્ટિયોં કા પરાક્રમ અર્થાત્
મિથ્યાદૃષ્ટિયોં કી સચ ક્રિયા કર્મબન્ધન રૂપ ફલ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાન્ કે પરાક્રમ કો દિલ્લાકર શાસ્ત્રકાર અથ પળ્લિત-
વીર્યવાન્ કે વિષય મૈં કહતે હૈ—‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે ય-યે ચ’ જો લોગ ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ’ પદાર્થ કે સચ્ચે
સ્વરૂપ કો જાનનેવાલે ‘મહાભાગા-મહાભાગા.’ બડે પૂજનીય ‘વીરા-
વીરાઃ’ કર્મવિદારણ કરને મૈં નિપુણ ‘સંમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ’
તથા સમ્યક્દૃષ્ટિ હૈ ‘તેસિં પંરક્રંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ ડનકા ઉદ્યોગ
‘સુદ્ધં-શુદ્ધમ્’ નિર્મલ ‘સર્વશો અફલં હોઃ-સર્વશઃ અફલં ભવતિ’ ઔર
સચ પ્રકરસે અફલ અર્થાત્ કર્મકા નાશરૂપ મોક્ષ કે લિયે હોતા હૈ ॥૨૩॥

‘રીતે તપ પણ જૂદા જૂદા સ્થાનોમાં જૂદા જૂદા પ્રકારનું’ ફળ આપે છે એજ
કારણ છે કે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળાઓનું પરાક્રમ અર્થાત્ મિથ્યા દૃષ્ટિઓની બધી
જ ક્રિયા કર્મબન્ધ રૂપ ફળને જ ઉત્પન્ન કરે છે ॥૨૨॥

બાલવીર્યવાન્ના પરાક્રમને બતાવીને શાસ્ત્રકાર હવે પડિત વીર્યવાન્ના
સંબંધમાં કથન કરે છે.—‘જે ય બુદ્ધા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે ય-યે ચ’ જે લોકો ‘બુદ્ધા-બુદ્ધાઃ’ પદાર્થના સાચા સ્વરૂપને
બણવાવાળા ‘મહાભાગા-મહાભાગા’ ધણાજ પૂજનીય ‘વીરા-વીરા’ કર્મનું
વિદારણ કરવામાં કુશળ ‘સંમત્તદંસિણો-સમ્યક્ત્વદર્શિન’ તથા સમ્યક્ દૃષ્ટિ-
વાળા છે, ‘તેસિં પંરક્રંતં-તેષાં પરાક્રાન્તમ્’ તેઓને ઉદ્યોગ ‘સુદ્ધં-શુદ્ધમ્’ નિર્મળ
‘સર્વશો અફલ હોઃ-સર્વશઃ અફલ ભવતિ’ અને બધી રીતે અફળ અર્થાત્
કર્મના નાશરૂપ મોક્ષને માટે થાય છે. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ.—(જે ય) યે ચ (બુદ્ધા) બુદ્ધાઃ—સ્વયં બુદ્ધાઃ, બુદ્ધબોધિતા વા (મહાભાગા) મહાભાગાઃ—મહાપૂજનીયાઃ (વીરા) વીરાઃ—વર્મવિદારણસમર્થાઃ (સંમત્તદંસિણો) સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ—પરમાર્થતત્ત્વવેદિનઃ (તેસિં પરવક્તં) તેષાં પરાક્રાન્તમુદ્યોગઃ (સુદ્ધં) શુદ્ધમવદાતં કર્મબન્ધં પ્રતિ (સન્વસો અફલં હોઈ) સર્વશઃ—સર્વથૈવ અફલં ભવતિ પાપફલજનકાભાવાત્ તત્ નિરનુવન્ધનિર્જરાર્થમેવ ભવતીતિ ભાવઃ ॥૨૩॥

ટીકા—‘જે ય’ યે કેવન મહાપુરુષાઃ ‘બુદ્ધા’ બુદ્ધાઃ—સંબુદ્ધાઃ પરોપદેશ-મન્તરેણૈવ પદાર્થપરમાર્થજ્ઞાનવન્તઃ તીર્થકરાઃ । યદ્વા—બુદ્ધબોધિતા ગણધરાદયઃ, ‘મહાભાગા’ મહાભાગાઃ—મહાસન્કળીયાઃ । ‘વીરાઃ—કર્મણાં વિનાશને સદા સામર્થ્યવન્તો જ્ઞાનાદિભિર્ગુણૈર્વા સદા શોભમાનાઃ । ‘સંમત્તદંસિણો’ સમ્યક્ત્વદર્શિનઃ—યથાવસ્થિતપદાર્થજ્ઞાનવન્તઃ । ‘તેસિં’ તેષાં—જગન્માનનીયાનાં યત્ ‘પરવક્તં’ પરાક્રાન્તમ્—તપઃસંયમાદ્યનુષ્ઠાનં તત્ ‘સુદ્ધં’ શુદ્ધં—વિશુદ્ધં નિર્મલં—કષાયાદિદોષ-

અન્વયાર્થ—જો સ્વયં બુદ્ધ હૈં અથવા બુદ્ધબોધિત હૈં, મહાભાગ પૂજનીય હૈં, વીર અર્થાત્ કર્મવિદારણ મેં સમર્થ હૈં ઓર સમ્યક્ત્વદર્શી પરમાર્થ કે જ્ઞાતા હૈં, ઉનકા પરાક્રમ સર્વથા કર્મબન્ધન રૂપ ફલ સે રહિત હોતા હૈ—નિર્જરા કા હી કારણ હોતા હૈ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જો મહાપુરુષ દુસરે કે ઉપદેશ કે વિના સ્વયં હી બોધ કો પ્રાપ્ત કર પરમાર્થ કો જાનને વાલે હૈં, જૈસે તીર્થકર, અથવા જિન્હોને દુસરે જ્ઞાનિયોં સે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયા હૈ, જૈસે ગણધર આદિ તથા જો મહાન્ સત્કરણીય હૈં, જો કર્મોં કો નષ્ટ કરને કે સામર્થ્ય સે યુક્ત હૈં, યા જ્ઞાનાદિ ગુણોં સે વિભૂષિત હૈં, જો પદાર્થોં કે યથાર્થ સ્વરૂપ કો જાનતે હૈં, ઉનકા પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, અધ્યયન, યમ, નિયમ આદિ

અન્વયાર્થ—જેઓ સ્વયં બુદ્ધ છે. અથવા બુદ્ધ બોધિત છે. મહાભાગ પૂજનીય છે, વીર અર્થાત્ કર્મના વિદારણમાં સમર્થ છે. અને સમ્યક્ત્વદર્શી પરમાર્થને જાણવાવાળા છે, તેઓનું પરાક્રમ સર્વથા કર્મબન્ધ રૂપ ફળ વિનાનું હોય છે—અર્થાત્ નિર્જરાના કારણ રૂપ જ હોય છે. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—જે મહા પુરુષો બીજાના ઉપદેશ વિના પોતેજ બોધ પ્રાપ્ત કરીને પરમાર્થને જાણવાવાળા છે, જેમકે તીર્થકર, અથવા જેઓએ બીજા જ્ઞાનીયો પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, જેમકે ગણધર, વિગેરે તથા જેઓ મહાન્ સત્કાર કરવાને યોગ્ય હોય છે, જેઓ કર્મોને નાશ કરવાવાળા સામર્થ્યથી યુક્ત છે, અથવા જ્ઞાન વિગેરે ગુણોથી યુક્ત હોય છે, જેઓ પદાર્થના યથાર્થ (વાસ્તવિક) સ્વરૂપને જાણે છે, તેઓનું પરાક્રમ અર્થાત્ તપ, અધ્ય-

રહિતં તત્ અફલં પાપફળાજનકં ભવતિ નિર્જરાર્થમેવ સર્વં ભવતીતિ ભાવઃ । સમ્ય-
ક્ત્વવતાં સર્વમેવ સંયમતપઃપ્રધાનમનુષ્ઠાનં ભવતિ સંયમાસ્યાડનાશ્રવરૂપત્વાત્,
તથા—તપ્તો નિર્જરાફલકત્વાત્ । તથોક્તં ભગવતા ભગવત્યામ્—

‘સંજમે અણ્હયફલે તવે વોદાણફલે’ ॥૨૩॥

મૂલમ્—તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો, નિઃકલંતા જે મહાકુલા ।

જન્નેવન્ને વિયાળંતિ, ન સિંલોમં પવેજ્જહ ॥૨૪॥

છાયા—તેષા મપિ તપો ન શુદ્ધ, નિષ્ક્રાન્તા યે મહાકુલાઃ ।

યન્નૈર ડન્ધે વિજાનન્તિ, ન શ્લોક પ્રવેદ્યેત્ ॥૨૪॥

અનુષ્ઠાન શુદ્ધ કપાયાદિ દોષોં સે રહિત ઓર નિર્જરા કે લિપ હોતા
હૈ । સમ્યક્ત્વવાન્ પુરુષ કા સમી અનુષ્ઠાન સંયમ તપ પ્રધાન હોતા હૈ,
ભગવતી સૂત્ર મેં ભગવાન્ ને કહા હૈ—

‘સંયમ કા ફલ આશ્રવ કા રુક જાના હૈ ઓર તપ કા ફલ કર્મ
કી નિર્જરા હોના હૈ ॥૨૩॥

‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો—તેષામપિ તપો ન શુદ્ધં’ ઉઢકા
તપ મી શુદ્ધ નહીં હૈ ‘જે મહાકુલા નિઃકલંતા—યે મહાકુલાઃ નિષ્ક્રાન્તાઃ’
જો મહાકુલ વાલે પ્રવ્રજ્યાલેકર પૂજા સત્કાર કે લિયે તપ કરતે હૈ
‘જન્નેવન્ને વિયાળંતિ—યત્ નૈવ અન્ધે વિજાનન્તિ’ હસલિયે દાનમેં શ્રદ્ધા
રખનેવાલે દૂસરેલોગ જિસમેં જાને નહીં, હસ પ્રકાર આત્માર્થી કો તપ-

યન, યમ, નિયમ વિગેરે અનુષ્ઠાન શુદ્ધ ઁટલે કે કપાય વિગેરે દોષોથી
રહિત અને નિર્જરા આપવાવાળા જ હોય છે. સમ્યક્ત્વવાળા પુરુષના સઘળા
અનુષ્ઠાનો સયમ અને તપ પ્રધાન જ હોય છે ભગવતીસૂત્રમાં ભગવાને
કહ્યું છે કે—સંયમનું ફળ આશ્રવને રોકવું તે છે અને તપનું ફળ કર્મની
નિર્જરા થવી તે છે. ॥૨૩॥

‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો—તેષામપિ તપો ન શુદ્ધં’ તેમનું તપ
પણ શુદ્ધ નથી. ‘જે મહાકુલા નિઃકલંતા—યે મહાકુલાઃ નિષ્ક્રાન્તાઃ’ જે મહાકુળ
વાળા પ્રવૃત્તિના લઈને પૂજાસત્કારને માટે તપ કરે છે, ‘જન્નેવન્ને વિયાળંતિ—
યત્ નૈવ વિજાનન્તિ’ તેથી દાનમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા ખીબા લોકો બંધે નહીં

અન્વયાર્થ:--(તેસિં વિ તવો ણ સુદ્ધો) તેપાં તપોઽપિ ન શુદ્ધમ્ (જે મહાકુલા નિક્ષંતા) યે મહાકુલા:--ઈક્ષ્વાકુદિકુલોત્પન્ના: પ્રવ્રજ્યામાદાય નિષ્ક્રાન્તા: લોકસત્કારાર્થં તપ: કુર્વન્તિ (જન્નેવન્ને વિયાળંતિ) યત્ નૈવ અન્યે વિજાનન્તિ ક્રિયમાણમપિ તપો નાન્યે જાનન્તિ તત્ તથાભૂતમાત્માર્થિનો વિદ્યેયમ્ (ન સિલોગં પવેજ્જણ) ન શ્લોકમ્ આત્મશ્લાઘાં નૈવ પ્રવેદયેત્-પ્રકાશયેદિતિ ॥૨૪॥

ટીકા--‘તેસિં વિ’ તેષામપિ ‘તવો’ તપ: સંયમાનુષ્ઠાન ચ ‘ણ સુદ્ધો’ ન શુદ્ધમ્-ન પવિત્રમ્ ‘જે ય’ યે ચ ‘મહાકુલા’ મહાકુલા:--લોકે પ્રસિદ્ધા ઈક્ષ્વાકુપ્રભૃતિકુલે સમુત્પન્ના: તેષામપિ તપ: સત્કારાર્થં વા સમ્યક્ પ્રકીર્તિતમ્ । ‘જન્નેવન્ને વિયાળંતિ’ યત્ ક્રિયમાણં તપ: ‘નેવન્ને’ નૈવાન્યે-દાનશ્રદ્ધાવન્તોઽપરે ન ‘વિયાળંતિ’ વિજાનન્તિ તથા-શ્રેયોઽર્થિભિ: કર્તવ્યમ્ ‘ન સિલોગં’શ્લોક-કરનાં ચાહિયે ‘ન સિલોગં પવેજ્જણ-ન શ્લોકમ્ પ્રવેદયતિ’ તથા તપસ્વિયોં કો અપની પ્રશંસાં ઓ ન કરની ચાહિયે ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ--उनका तप शुद्ध नहीं है जो इक्ष्वाकु आदि बड़े कुलों में जन्म लेकर, दीक्षित हो कर निकले हैं किन्तु लोक सत्कार के लिए तप करते हैं। अतएव साधु को ऐसा तप करना चाहिए कि दूसरों को उसका पता ही न चले अर्थात् जिसमें इस लोक और परलोक की आशंसा (वांछा) न हो, उसे अपनी प्रशंसा भी नहीं करनी चाहिए ॥२४॥

ટીકાર્થ--જો લોકપ્રસિદ્ધ ઈક્ષ્વાકુ આદિ મહાકુલોં મેં ઉત્પન્ન હુણ હેં ઓર પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરકે ગૃહત્યાગી બને હેં કિન્તુ લૌકિક સત્કાર સન્માન પાને કી કામના સે પ્રેરિત હોં કર તપ કરતે હેં, ડનકા ઓ તપ વિશુદ્ધ નહીં હે । આત્મકલ્પાણ કે અભિલાષી કો ંસા તપ કરના

તે પ્રમાણે આત્માર્થિએ તપ કરવું જોઈએ. ‘ન સિલોગ’ પવેજ્જણ-ન શ્લોકમ્ પ્રવેદયતિ’ તથા તપસ્વિએ પોતાની પ્રશંસા પણ કરવી ન જોઈએ ॥૨૪॥

અન્વયાર્થ--જે. ઈક્ષ્વાકુ વિગેરે પ્રસિદ્ધ વંશમાં જન્મ લઈને દીક્ષિત થઈને નીકળ્યા છે, પરંતુ લોકના સત્કાર માટે તપ કરે છે, તેઓનું તપ શુદ્ધ નથી. એથી કરીને સાધુએ એવું તપ કરવું જોઈએ કે-ખીજીઓને તેની જાણ જ ન થાય, અર્થાત્ જેમાં આ લોક અને પરલોકની આશંસા (ઈચ્છા) ન હોય, તેણે પોતાની પ્રશંસા પણ કરવી ન જોઈએ. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--જેઓ લોક પ્રસિદ્ધ ઈક્ષ્વાકુ વિગેરે મહાકુલોમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે, અને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારીને ગૃહને ત્યાગ કરવાવાળા બન્યા હોય છે, પરંતુ લૌકિક સત્કાર અને સન્માન મેળવવાની ઈચ્છાથી પ્રેરઈને તપ કરે છે, તેઓનું તપ પણ શુદ્ધ હોતું નથી. આત્મકલ્પાણને ઈચ્છનારાઓએ એવું

स्वकीयप्रशंसां स्वमुखान्नैव-कथमपि 'पवेज्जए' प्रवेदयेत्-कथयेत्, अहमेतादृश आसम्-इदानीं तपसा प्रवृद्ध इत्यादि स्वप्रशंसां नैव कुर्यात् । 'तपः क्षरति-नश्यति कीर्तनात्' इति नीत्या । ये च महति कुले प्राप्तजन्मानः स्वतपः प्रशंसन्ति, अथवा-सत्कृतिपूजोपलब्धये तपः कुर्वन्ति, तेषां तत्तपः ततःप्रभृति क्षीयते चौराग्रे धनप्रकाशनवत् अतः सत्साधुभिः स्वीयं तपो गोपनीयमेव, न पुनः स्वमुखेनाव्यातव्यमिति । २४॥

मूलम्-अप्पपिंडासि पाणासि, अप्पं भासेज्ज सुव्वए ।

खंतेऽभिनिव्वुडे दंते, वीयागिच्छी संदा जए ॥२५॥

चाहिए जिसे गृहस्थ आदि जान भी न सके । तथा अपने मुख से अपनी प्रशंसा कदापि नहीं करनी चाहिए कि मैं ऐसा था और अब ऐसा उग्र तप कर रहा हूँ । इत्यादि । क्यों कि स्वयं प्रशंसा करने से तप भंग हो जाता है-निष्फल बन जाता है ।

आशय यह है-जिन्होंने महान् कुलों में जन्म लिया है और जो दीक्षित हो कर तप तो करते हैं किन्तु अपने तप की प्रशंसा करते हैं या सत्कार पूजा के निमित्त ही तपस्या करते हैं उनका तप क्षीण हो जाता है । अतएव मोक्षाम्लिषी साधुओं को अपना तप गुप्त ही रखना चाहिए, चोर के सामने अपने धन को प्रकट करने के समान अपने मुख से तप की प्रशंसा नहीं करना चाहिए ॥२४॥

તપ કરવું જોઈએ કે જોથી ગૃહસ્થો વિગેરે બાધી પણ ન શકે, તથા પોતાના મુખેથી પોતાની પ્રશંસા કોઈ પણ સમયે કરવી ન જોઈએ કે-હું આવા પ્રકારનો હતો, અને હાલમાં આવું ઉગ્ર તપ કરી રહ્યો છું. ઇત્યાદિ કેમ કે સ્વયં પ્રશંસા કરવાથી તપનો ભંગ થઈ જાય છે. અર્થાત્ તપોનુષ્ઠાન નિષ્ફળ થઈ જાય છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-જેઓએ શ્રેષ્ઠ કુલોમાં જન્મ ધારણ કરેલ છે, અને જેઓ દીક્ષા ધારણ કરીને તપતો કરે છે, પરંતુ પોતે કરેલા તપની પ્રશંસા (વખાણ) કરે છે, અથવા સત્કાર-પૂજાને માટે જ તપનું આચરણ કરે છે, તેઓનું તપ ક્ષીણ થઈ જાય છે તેથી જ મોક્ષની કામના વાળા સાધુઓએ પોતાનું તપ ગુપ્ત જ રાખવું જોઈએ એવની સામે પોતાનું ધન બતાવવાની જેમ પોતાના મુખેથી પોતાના તપની પ્રશંસા કરવી ન જોઈએ. ॥૨૪॥

છાયા—અલ્પપિણ્ડાશી પાનાશી, અલ્પં ભાષેત સુવ્રતઃ ।

શાન્તોઽભિનિર્વૃતો દાન્તો, વીતગૃદ્ધિઃ સદા યતેત ॥૨૫॥

અન્વયાર્થઃ—(અપ્પપિંડાસિ) અલ્પપિણ્ડાશી—અલ્પાહારકરણશીલઃ (પાણાસિ)

પાનાશી—અલ્પજલાભ્યવહરણવાન્ (સુવ્વણ) સુવ્રતઃ—સાધુઃ (અપ્પં ભાસેજ્જ) અલ્પં—પરિમિતં ચ ભાષેત (સ્વંતે અભિનિવ્વુદે) શાન્તઃ—શાન્તિપ્રધાનઃ અભિનિર્વૃતો લોભાદિજયાન્નિરાતુરઃ (દંતે વીતગિદ્ધી સદા જણ) દાન્તો—જિતેન્દ્રિયઃ વીતગૃદ્ધિઃ—આશંસાદોષરહિતઃ સદા—સર્વદા સર્વકાલં સંયમાનુષ્ઠાને યતેત—યત્નં કુર્યાદિતિ ॥૨૫॥

‘અપ્પપિંડાસિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘અપ્પપિંડાસિ—અલ્પ પિણ્ડાશી’ સાધુ ઉદર નિર્વાહકે લિપે અલ્પ આહાર કરે ‘પાણાસિ—પાનાશી’ ઓર જલ પાન મી થોડા કરે ‘સુવ્વણ—સુવ્રતઃ’ સાધુ પુરુષ અપ્પં ભાસેજ્જ—અલ્પં ભાષેત’ થોડા બોલે અર્થાત્ વિના પ્રયોજન ન બોલે ‘સ્વંતે અભિનિવ્વુદે—શાન્તઃ અભિનિર્વૃતઃ’ એવંક્ષમાશીલ લોભાદિરહિત ‘દંતે વીત ગિદ્ધી—દાન્તઃ વીતગૃદ્ધિઃ’ જિતેન્દ્રિય ઓર વિષય ભોગ મેં આસક્તિ રહિત હોકર સદા સંયમકા અનુષ્ઠાન કરે ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સાધુ અલ્પાહારી હો, અલ્પ જલ કા પાન કરે, અલ્પ ભાષણ કરે, ક્ષમાશીલ હો, લોભ આદિ કો જીત કર આતુરતારહિત હો, જિતેન્દ્રિય હો ઓર ગૃદ્ધિ રહિત હો । સદા સંયમાનુષ્ઠાન મેં ઉચોગ કરને વાલા હો ॥૨૫॥

‘અપ્પપિંડાસિ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘અપ્પપિંડાસિ—અલ્પપિણ્ડાશી’ સાધુ ઉદર નિર્વાહ માટે અલ્પ આહાર કરે ‘પાણાસિ—પાનાશી’ અને જલપાન પણ થોડું કરે ‘સુવ્વણ—સુવ્રતઃ’ સાધુ પુરુષ ‘અપ્પં ભાસેજ્જ—અલ્પ ભાષેત’ થોડું બોલે અર્થાત્ પ્રયોજન વગર બોલે નહી ‘સ્વંતે અભિનિવ્વુદે—શાન્તઃ અભિનિર્વૃત’ ક્ષમાશીલ લોભાદિથી રહિત ‘દંતે વીતગિદ્ધી—દાન્તઃ વીતગૃદ્ધિ’ જિતેન્દ્રિય તથા વિષયભોગમાં આસક્તિ વિનાના ધર્મને સદા સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સાધુએ અલ્પાહારી હોવું જોઈએ અલ્પજલનું પાન કરવું જોઈએ અલ્પ બોલવું જોઈએ લોભ વિગેરેને જીતીને આતુર પણા વિના રહેવું જિતેન્દ્રિય થવું અને ગૃદ્ધિ—આસક્તિ વિના રહેવું. તથા હ મેશાં સંયમના અનુષ્ઠાનમાં ઉચોગ પરાયણ રહેવું જોઈએ. ॥૨૫॥

ટીકા—‘અપ્પિંડાસિ’ અલ્પપિંડાશી, અલ્પં પિંડમ્ અશિતું-મોક્તું શીલં
યસ્ય સોડ્લપિંડાશી, અન્તમાન્તાદિકસ્યાપિ અત્યલ્પસ્યૈવ મોજનશીલઃ। તથા—
‘પાણાસિ’ અલ્પપાનાશી-આહારવદલ્પજલાશી, ઉક્તંચ મોજનત્રિપયે—

‘હે જંવ તંવ અપીય જત્ય વ તત્ય વ સુહોવગયનિદો ।

જેનેવ તેનેવ સંતુટ્ટ વીરા મુણિઓસિ તે અપ્પા ॥૧॥

અટ્ટ કુવકુડિઅંડગમેત્તપ્પમાણે કવચ્છે આહારં આહારેમાણે અપ્પાહારે इत्यादि ।

છાયા—યદ્વા તદ્વા અશિત્વા યત્ર વા તત્ર વા સુખોપગતનિદ્રઃ ।

યેન વા તેન વા સન્તુટ્ટઃ હે વીર ! જ્ઞાતોડસ્તિ ત્વયાડડ્ટ્મા ॥૧॥

અટ્ટ કુવકુટાઢકપ્રમાણાન્ કવલાનાહારમાહરન્નલ્પાહાર इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સાધુ થો સ્વલ્પ આહાર કરના चाहिए । અન્ત પ્રાન્ત
આહાર મી અધિક નહીં કરના चाहिए । આહાર કે સમાન જલ કા
પાન મી અલ્પ કરના चाहिए । મોજન કે પરિણામ કે વિષય મેં આગમ
મેં કહા હૈ—‘જો મી મિલ ગયા ઉસે લા લિયા, જહાં-તહાં-કહીં મી
સુખ કી નીંદ સે સો લિયા જો મી પ્રાપ્ત હો ગયા ઉસમેં સંતુષ્ટ રહા!
હે વીર ! તૂને આત્મા કો પહિચાના હૈ ॥૧॥

સુર્ગીં કે અળ્હે કે વરાચર આઠ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલા
અલ્પાહારી કહલાતા હૈ, વારહ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલા અપાર્દ્ધ
અવમોદરિક કહલાતા હૈ, સોલહ કવલ પ્રમાણ આહાર કરનેવાલા દ્વિભાગ
પ્રાપ્ત આહારી કહલાતા હૈ, ચૌવીસ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલે

ટીકાર્થ—સાધુએ અલ્પ એટલે કે સૂક્ષ્મ પ્રમાણમાં આહાર કરવો જોઈએ.
અંતપ્રાન્ત આહાર પણ વિશેષ પ્રમાણમાં લેવો ન જોઈએ. આહાર પ્રમાણે
જળ પણ અલ્પ પ્રમાણમાં લેવું જોઈએ. આહારના પ્રમાણના સંબંધમાં
આગમમાં કહ્યું છે કે—‘એ કાંઈ પ્રાપ્ત થયેલ આહાર હોય તેને લઈને નિર્વાહ
કરી લેવો. જ્યાં ત્યાં કોઈ પણ સ્થળે સુખ પૂર્વકની નિદ્રાથી સુઈ જવું’. અને
એ કાંઈ પ્રાપ્ત થઈ આવે તેનાથી સતોષ માની લેવો હે વીર તે આત્માને
ઓળખ્યો છે ॥૧॥

મરવાના ઇંડાની બરાબર આઠ કોળિયાના પ્રમાણવાળા આહારને અલ્પ
કરવાવાળાને અલ્પ આહારી કહેવામાં આવે છે બાર કોળિયાના પ્રમાણવાળા
આહાર કરવાવાળાને અપાર્દ્ધ અવમોદરિક કહેવામાં આવે છે. ઓળ કોળિયા
પ્રમાણ આહાર કરવાવાળાને એ જાગ પ્રાપ્ત આહાર લેવાવાળો કહેવામાં

યદ્વા તદ્વા આહારમાહાર્યં યત્ર તત્ર સુખનિદ્રા માસાદિતઃ, યેન તેન પ્રકારેણ સન્તુષ્ટઃ, અતસ્ત્વયાઽઽત્મા જ્ઞાત ઇતિ ભાવઃ ।

એકેકકવલસ્ય ન્યૂનતાકરણેન ઝનોદરતા કર્તવ્યા । એવમેવ પાને, પાત્રાદિ-સંયમોપકરણેઽપિ ઝનોદરતા વિધેયા । તથા ચોક્તમ્-

‘થોવાહારો થોવમણિઓ ય જો ! હોઈ થોવનિદો ય ।

થોવોવહિ ઉવગરણો, તસ્સ હુ દેવા વિ પળમંતિ’ ॥૧॥

અવમોદરિક કહલાતા હૈ, ત્રીસ કવલ પ્રમાણ આહાર કરને વાલા પ્રમાણ પ્રાસાહારી કહલાતા હૈ ઓર વત્તીસ કવલ આહાર કરને વાલા સમ્પૂર્ણ-હારી કહા જાતા હૈ ॥ વ્ય. સૂત્ર ૩. ૮ ॥

અરસ વિરસ આદિ કા ભેદ ન કરકે જો મી આહાર નિર્દોષ પ્રાપ્ત હો જાય, ઉસે હી ગ્રહણ કરલે । પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત ભૂમિ કા વિકલ્પ ન કરકે કહીં મી સુખ કી નીંદ સે સો લે ઓર જો મી મિલ જાય ઉસી મેં સન્તુષ્ટ રહે । એસી ઉદાસીન વૃત્તિવાલા મહાપુરુષ હી આત્મા કા જ્ઞાતા હોનાં હૈ ।

એક એક કવલ કી કમી કરકે ઝનોદરતા કરની યાહિયે । હસી પ્રકાર પાની તથા સંયમ કે ઉપકરણ પાત્ર આદિ મેં ઝનોદરતા કરની યાહિયે । કહાં મી હૈ-‘થોવાહારો થોવમણિઓ’ ઇત્યાદિ ।

આવે છે. ચોવીસ કોળીયાના પ્રમાણવાળા આહાર લેનારને અવમોદરિક કહે-વાય છે, ત્રીસ કોળીયાના પ્રમાણવાળો આહાર લેવા વાળાને પ્રમાણપ્રાસાહારી કહેવાય છે. અને બત્તીસ કોળીયાના આહારવાળાને સંપૂર્ણહારી કહે-વાય છે. ॥૧૧ સૂ. ૩ ૮

અરસ વિરસ વિગેરેનો ભેદ કર્યા વિના નિર્દોષ રીતે જે કંઈ આહાર પ્રાપ્ત થઈ જાય, તેને જ ગ્રહણ કરી લેવો.

પ્રશસ્ત અથવા અપ્રશસ્ત ભૂમિનો વિકલ્પ ન કરતાં જ્યાં સુખ પૂર્વકની નિદ્રા આવે ત્યાં સુધી જુલુ અને જે કંઈ મલે તેનાથી સંતોષી રહેવું આવી ઉદાસીન વૃત્તિવાળા મહાપુરુષ જ આત્મતત્ત્વને જાણવાવાળા થાય છે.

એક એક કોળીયાને કેમ-એકો કરીને ઝનોદરતા કરવી જોઈએ. આજ પ્રમાણે પાણી તથા સંયમના ઉપકરણ પાત્ર વિગેરેમાં ઝનોદરપણું કરવું જોઈએ. કહું પણ છે કે-‘થોવાહારો થોવમણિઓ’ ઇત્યાદિ જે અલ્પ આહાર

छाया--स्तोकाहारः स्तोकमणितश्च, यो भवति स्तोकनिद्रश्च ।

स्तोकोपधिकोपकरणः, तस्मै खलु देवा अपि प्रणमन्ति ॥

‘सुव्वए’ सुव्रतः-सुष्ठु महाव्रतपालको मुनिः ‘अप्पं’ अल्पमेव ‘भासेज्जा’ भाषेत-अल्पं हितं सत्यं च वदेत् न बहु वदेदिति भावः । ‘खंते’ क्षान्तः-क्रोधादीनामुपशमात् क्षान्तिप्रधानो भवेत् । तथा-‘अभिनिव्वुडे’ अभिनिर्वृतः-लोभमानमायादीनामान्तरशत्रूणां जयकरणात्, उपशान्तो भवेत् । तथा-‘दंते’ दान्तः, जितेन्द्रियो भवेत् । एवम् ‘वीतगिद्धी’ वीतगृद्धिः, वीता-विगता गृद्धिः-अमिकाइक्षा यस्य स वीतगृद्धिः-आशंसा दोषरहितः ‘सदा जए’ सदा यतेव सदा-सर्वकालमेव यतेत-संयमानुष्ठाने यत्नं कुर्यात् । साधुभिः संयमयात्रानिर्वाहार्थमल्प-

जो अल्पाहारी, अल्पभाषी, अल्पनिद्रालु, अल्पउपधिमान् और अल्प उपकरणवान् होता है, देवता भी उसको नमस्कार करते हैं ।

हे सुव्रत ! (सुन्दर व्रतवाले शिष्य) अल्प, हितकर और सत्य ही बोलो अधिक नहीं । क्रोध, मान, माया, लोभ आदि आन्तरिक शत्रुओं को जीत कर उपशान्त होओ, जितेन्द्रिय बनो ।

जिसके कषायों का उच्छेद (विनाश) नहीं हुआ, जिस का मन वशीभूत नहीं हुआ और इन्द्रियों का गोपन नहीं हुआ, उसकी दीक्षा आजीविका का साधन मात्र है ॥१॥

इसी प्रकार साधु गृद्धि से रहित हो और कामवासना से रहित हो । इस प्रकार वह सर्वदा ही संयम के अनुष्ठान में संलग्न बना रहे ।

વાળો, અલ્પ બોલનાર, અલ્પ નિદ્રા લેનાર અલ્પ ઉપધિવાળો તથા અલ્પ ઉપકરણુવાળો હોય છે, તેવા પુરૂષને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

હે સુવ્રત ! (સુંદર વ્રતવાળા શિષ્ય) અલ્પ, હિતકર અને સત્યજ બોલો વધારે પડતું નહીં. ક્રોધ વિગેરે કષાયોને ઉપશાંત કરીને ક્ષમાશીલ બનો. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિગેરે આંતરિક શત્રુઓને છતીને ઉપશાંત બનો, છતેન્દ્રિય બનો જેઓના કષાયોનો ઉચ્છેદ (નાશ) થયેલ નથી જેઓનું મન વશ થયેલ નથી. અને ઇન્દ્રિયોનું ગોપન થયેલ નથી તેઓ ની દીક્ષા કેવળ આજીવિકાના સાધન માત્ર જ છે ॥૧॥

આજ પ્રમાણે ગૃદ્ધિ (આસક્તિ)થી રહિત થવું. તથા કામવાસનાથી રહિત બનવું. અને એજ પ્રમાણે હમેશાં જ સુયમના અનુષ્ઠાનમાં પ્રશીલ બનવું.

મે ધાનં પાનં ચાઽપ્યવહરગીયમ્, તથા-હિતં મિતમિદં વા સત્યમેવ વક્તવ્યમ્ । શાન્તેન
દાન્તેન વિષયવિનિવ્રતાત્મના સંયમાનુષ્ઠાનતત્પરેણ ભવિતવ્યમિતિ ભાવ' ॥૨૫॥

મૂલમ્—જ્ઞાણજોગં સમાહટ્ટુ કાંયં વિઉસેજ્જ સંવ્વસો ।

તિતિક્ખં પરમં ણચ્ચ આમોક્ષાય પરિવણ્ણાસિ ॥

॥તિવેમિ॥૨૬॥

છાયા--ધ્યાનયોગં સમાહૃત્ય કાંયં વ્યુત્સૃજેત્સર્વશઃ ।

તિતિક્ષાં પરમાં જ્ઞાત્વા આમોક્ષાય પરિવ્રજેત્ ॥ इति ब्रवीमि ॥२६॥

આશય यह है-साधु को उदरपूर्ति के लिए अल्प आहार तथा
परिमित आहार पानी का सेवन करना चाहिए, परिमित सत्य वचनों
का ही प्रयोग करना चाहिए शान्त दान्त और विषयों से विरक्त
होना चाहिए । सदा संयमपरायण रहना चाहिए ॥२५॥

‘જ્ઞાણજોગં સમાહટ્ટુ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘ज्ञाणजोगं-ध्यानयोगम्’ साधु चित्त निरोध लक्षण
वाले धर्मध्यानादि को ‘समाहट्टु-समाहृत्य’ ग्रहण करके ‘संव्वसो
कांयं विउसेज्ज-सर्वशः कांयं व्युत्सृजेत्’ सब प्रकार से शरीरको बुरे
व्यापारोंसे रोके ‘तितिक्खं परमं णच्चा-तितिक्षां परमां ज्ञात्वा’ परीषह
तथा उपसर्ग के सहन को सबसे उत्तम समझकर ‘आमोक्खाए-आमो
क्षाय’ मोक्ष की प्राप्ति पर्यन्त संयमका अनुष्ठान करे ‘तिवेमि-इति
ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥२६॥

કહેવાનો આશય એ છે કે-સાધુએ ઉદર પૂર્તિ માટે અલ્પ આહાર
તથા પરિમિત આહાર પાણીનું સેવન કરવું જોઈએ. પરિમિત સત્ય વચન
જ ખોલવા જોઈએ શાન્ત દાન્ત અને વિષયોથી વિરક્ત બનવું જોઈએ.
સર્વદા સંયમ પરચણ રહેવું જોઈએ. ॥૨૫॥

‘જ્ઞાણજોગં સમાહટ્ટુ’ ઇત્યાદિ

शब्दार्थ—‘ज्ञाणजोगं-ध्यानयोगम्’ साधु चित्त निरोध लक्षणवाणा धर्म
ध्यान विगरेने ‘समाहट्टु-समाहृत्य’ ग्रहण करीने ‘संव्वसो कांयं विउसेज्ज-सर्वशः
कांयं व्युत्सृजेत्’ अथा प्रकारથી शरीरने अराग व्यापारથી रोके ‘तितिक्खं
परमं णच्चा-तितिक्षा परमा ज्ञात्वा’ परीषह અને उपसर्गना सहनने अथाથી
उत्तम समझने ‘आमोक्खाए-आमोक्षाय’ मोक्षनी प्राप्ति पर्यन्त संयमनुं
अनुष्ठान करे ‘तिवेमि-इति ब्रवीमि’ એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૬॥

अन्वयार्थः—(ज्ञानजोगं) ध्यानयोगं—ध्यानं मनोनिरोधलक्षणं धर्मध्यानादिकम्, तत्र योगः—विशिष्टमनोवाक्याव्यापारस्तम् (समाहट्टु) समाहृत्य सम्यगुपादाय (सव्वमो कायं विउसेज्ज) सर्वशः—सर्वप्रकारेण कायं—देहमकुशलयोगप्रवृत्तं व्युत्सृजेत्—परित्यजेत् (तित्तिक्खं परमं णच्चा) तित्तिक्षां—परीषहोपसर्गसहनलक्षणां परमां—प्रधानां ज्ञात्वा (आमोक्खाय परिवएज्जासि) आमोक्षाय—मोक्षपर्यन्तम् अशेषकर्मक्षयो यावद्भवेत्तावत्पर्यन्तं परित्यजेत्—संयमानुष्ठानं कुर्यात् (त्तिवेमि) इति ब्रवीमि ॥२६॥

टीका—अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—‘ज्ञानजोगं’ इत्यादि । ‘ज्ञानं’ ध्यानम्—मनसो निरोधस्वरूपम्, धर्मध्यानादिकं वा—तस्मिन् ध्याने योगः—विलक्षणमनोवाक्याव्यापारः, तं तादृशं ध्यानयोगम् ‘समाहट्टु’ समाहृत्य—सम्यगुपादाय ‘कायं’ शरीरम्—अकुशलकाययोगप्रवृत्तम् ‘विउसेज्ज’ व्युत्सृजेत्—परित्यजेत् । ‘सव्वमो’ सर्वतः सर्वप्रकारेण कस्यापि—कथमपि यथा पीडा न भवेत् । तथा हस्तपादादिव्यापारयेत् । तथा—‘तित्तिक्खं’ तित्तिक्षां—क्षान्तिं परीषहोपसहनस्वरूपाम् ‘परमं’

अन्वयार्थ—ध्यानयोग को सम्यक् प्रकार से ग्रहण करके, पूर्णरूपेण काय का व्युत्सर्ग करे अर्थात् शरीर को अकुशल व्यापार में प्रवृत्ति न होने दे । तित्तिक्षा अर्थात् विविध प्रकार के परीषहों और उपसर्गों संबन्धी सहिष्णुता को उत्तम समझ कर समस्त कर्मों का क्षय जब तक न हो जाय तब तक संयम का पालन करे ।

त्ति वेमि—ऐसा मैं कहता हूँ ॥२६॥

टीका—अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—ध्यान अर्थात् चित्त के व्यापार के निरोध या धर्मध्यान आदि में योग को धारण करके, अकुशल व्यापार में प्रवृत्त शरीर का परित्याग करे ।

अन्वयार्थ—सारी रीते ध्यानयोगने अहंशु करीने पूरुंइयथी कायने त्याग करवो। अर्थात् शरीरने अकुशल प्रवृत्तिमां प्रवृत्त बनवा न दे तित्तिक्षा अर्थात् अनेक प्रकारना परीषहो अने उपसर्ग सभंधी सहिष्णु पण्णाने उत्तम समझने समस्त कर्मांनि क्षय न्यां सुधी न थाय त्यां सुधी सयमनुं पालन करवुं ‘त्ति वेमि’ आ प्रभाणु कहुं छुं ॥२६॥

टीका—अध्ययनना अर्थना उपसंहार करता कहे छे के—ध्यान अथवा चित्तना व्यापारना निरोध (रोकवु) अथवा धर्मध्यान विगेरेमा योगने धारण करीने, अकुशल व्यापारमां प्रवृत्त शरीरने त्याग करवो। पोताना

પરમામ્-પ્રધાનાં સર્વત ઉત્કૃષ્ટામિતિ યાવત્ 'ળચ્ચા' જ્ઞાત્વા 'આમોક્ષાય' આમો-
ક્ષાય-મોક્ષર્થ્યન્તં યાવન્મોક્ષં ન લભતે તાવત્પર્યન્તમ્ 'પરિવ્વણ્જાસિ' પરિવ્રજેત્-
સંયમાનુષ્ઠાનં કુર્યાત્ ।

સાધુધ્યાનયોગમાશ્રિત્યાઽશુભમનોવાકકાયવ્યાપારવિવર્જિતઃ-ઉપસર્ગાદિ
સઠમાનઃ અશેષકર્મક્ષયં યાવત્ સંયમપાલને તત્પરો ભવેદિતિ ભાવઃ । 'તિવેમિ'
इत्यहं ब्रवीमि । इति सुधर्मस्वामिवाक्यम् ॥२६॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री-घासीलालव्रतिधिरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य "समयार्थबोधिण्या
ख्यायां" व्याख्यायां वीर्याख्यानम् अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥८-१॥

અવને હાથ પગ આદિ અવયવોં કા એસા પ્રયોગ કરે કિ કિસી પ્રાણી
કો તનિક ખી પીડા ન પહુંચે । તથા સહનશીલના કો સર્વોત્કૃષ્ટ જાન
કર જવ તક સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય ન હો જાય તવ તક સંયમ
કા પાલન કરે ।

આશય यह है कि साधु ध्यान योग का अवलम्बन करके मन
वचन काय की प्रवृत्ति को रोक दे और उपसर्ग आदि को सहन करता
हुआ कर्मक्षय पर्यन्त संयमपालन में तत्पर रहे । सुधर्मा स्वामी जम्बू
स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू ! जैसा मैं भगवान् से सुना हूँ ऐसा
मैं तुझे कहता हूँ ॥२६॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'સૂત્રકૃતા
જ્ઞસૂત્ર' કી સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યા કા આઠવોં અધ્યયન સમાપ્ત ॥૮-૧॥

હાથ પગ વિગેરે અવયવોના એવો પ્રયોગ કરે કે-કોઈ પણ પ્રાણિને જરા
પણ પીડા ન થાય, તથા સહનશીલ પણાને સર્વોત્તમ માનીને જ્યાં સુધી
સમસ્ત કર્મોના ક્ષય ન થઈ જાય ત્યાં સુધી સંયમનું પાલન કરવું.

કહેવાનો આશય એ છે કે-સાધુએ ધ્યાન યોગનું અવલમ્બન કરીને
મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિને રોકી દેવી તેમજ ઉપસર્ગ વિગેરેને સહન
કરતા થકા કર્મ ક્ષય સુધી સંયમ પાલનમાં તત્પર રહેવું.

સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જંબૂ જે રીતે મેં ભગવાન
પાસેથી સાંભળ્યું છે તેજ પ્રમાણે મેં તમને કહેલ છે. ॥૨૬॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'ની
સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૮-૧॥

**सुवकृताङ्गसूत्र भा. दूसरे का
शुद्धिपत्रक**

पृ.	पंक्ति	भाषा	अशुद्धि	शुद्धि
७	५	गुजराती	ज्जारे	ज्यारे
८	१	हिन्दी	भाति	भाति
३१	१	गुजराती	इसायेदी	इसायेदी
३८	४	हिन्दी	करको	घरको
८०	९	,,	वचक -	वधक
१०३	३	संस्कृत	कट्ट	कट्टु
१३०	४	,, ,	रागः	तत्र रागः
१३२	४	संस्कृत	एकत्रयं	एकात्रयं
१३७	४	,,	जैनाचार्य	जैनाचार्य
१५२	६	,,	चापरहने	चापराह्ने
१६४	१	,,	तिरक्ष	तिछि
१६८	८	,,	अधयेान	अधयेाना
२२४	५	हिन्दी	हाता	होता
३०७	८	,,	पूति	पूर्ति
५१८		मूल	खत्तीण सेट्टे जहा दतवक्के	इसको वासुदेव देव समझना ।
५८६	५	हिन्दी	शील	शीतल
५९४	५	,,	थम	प्रथम
६१२	१	संस्कृत	कम्मी जगा	कम्मी जणा
५९	२	गुजराती	ओटक	ओटले के
९३	८	,,	श्रतनी	श्रुतनी
९४	११	,,	पोतावी	पोतानी
११७	३	,,	धने	धाने
१२१	५	,,	आले।	आयेले।

૧૭૦	૫	„	પ્રતિપદન	પ્રતિપાદન
૨૧૪	૧	„	આમા	આત્મા
૩૧૫	૬	„	અવે	આવે
૩૧૫	૧૦	„	અવ્યા છે	આવ્યા છે.
૩૬૧	૩	„	લેહાના	લોહાના
૩૮૨	૧	„	મેટી	મોટી
૪૩૧	૭	„	વકિય	વૈકિય
૪૩૨	૭	„	„	„
૪૫૮	૪	„	જ્ઞાતાપુત્ર	જ્ઞાત પુત્ર
૪૬૫	૩	„	શંકતુ	શંકાતુ
૪૮૬	૧	„	હોય છે	હોય છે
૫૦૭	૭	„	મેક્ષ	મોક્ષ
૫૨૬	૧	„	શાસ્ત્રજોએ	શાસ્ત્રજોએ
૫૨૭	૫	„	નિરધ	નિરધ
૫૧૮	„	„	દંતવલ્લે સેટ્ટે	ને બદલેવામુ- દેવ સમજના
૫	„	„	ઉડા અભ્યાસ કર્યો	કેવલ જ્ઞાનથી બાણ્યો
૫૭૨	૪	„	ત્રિ	
૫૯૫	૧૦	„	જળરક્ષણ	જળ રાક્ષસ
૬૩૦	૮	„	ખુશામત	ખુશામત
૬૫૮	૫	„	અનુમદન	અનુમોદન
૬૭૫	૧૨	„	સામરોપમ	સાગરોપમ

